

Eibarko Efemeridiak.
Kronika Historikua 1936rarte.
Nerea Areta Azpiri

EIBARKO EFEMERIDIAK.
KRONIKA HISTORIKUA 1936RARTE.

Nerea Areta Azpiri

EIBARKO UDALA
EGO IBARRRA BATZORDEA

EIBARKO EFEMERIDIAK.
KRONIKA HISTORIKUA 1936RARTE.
©Nerea Areta Azpiri

Eibar, 2003

Eskubide guztiak gordeta daude. Liburua bera, bertako testuak eta irudiak ezin dira inon berragertu, ez zatika, ez osorik. Liburu hau ezin da inon erregistratu eta bertan agertzen diren ilustrazioak edo agiri grafikoak zein idatzizkoak ere ezin dira informazio batzeko sistema batean jaso; inongo modutan eta inongo formatan. Hori egin nahi duenak, derrigorrezkoa du Eibarko Udalaren, testu-egilearen eta irudi-egilearen baimen idatziak eskuetan izatea.

Todos los derechos reservados. Esta publicación, sus textos y los documentos gráficos o dibujos contenidos en la misma, no pueden ser reproducidos, ni en todo ni en parte, ni registrados en, o transmitidos por un sistema de recuperación de información, en ninguna forma ni por ningún medio, sin el permiso previo escrito del Ayuntamiento de Eibar, la autora del libro y el autor de las ilustraciones del mismo.

©Ego Ibarra Batzordea / Eibarko Udala

©Eibarko Efemeridiak. Kronika historikua 1936rarte.

Edizio-paratzailea:

Ego Ibarra Idazkaritza

Inprimatzailea:

Centro Gráfico GANBOA

Azaleko ilustrazioa eta barruko ilustrazio guztiak:

©Gorka Aizpurua Serrano

ISBN:

84-89696-37-3

LG/DP:

SS-1344/03

ESKINITXA: Etxeko danendako; baitxa gure aurretikuendako be, eurak ein dabelako hau liburua.
Etortzeko dauazanendako be bai, euren eskuan egongo dalako datorren guztia.

Liburu hau, “Eibarko Efemeridiak. Kronika historikua 1936rarte”, izenak berak ondo esaten daben moduan, gure herrixaren kronikia da, Neolitikuan hasi eta gerra zibillerarte-kuaren gaiñian egindako bihar zihatza; Historixiaren pasarte esanguratsuenen gogorazi-ñua, gizaldixen juana, gizalegia: jausi, damutu, jaiki eta ostera lengora etorri dan herrixaren kronikia.

Nerea Aretaren azterketia ez da azalekua izan, urteka ibilli da bai, baiña baita herriko hillerokuaren berri ematen be, egun seinalatuetako gauzak aztertzen, hori dana guri gogora ekartziarren. Bere biharra ikusgarrixa da, eta guri, liburutik ikastia da tokatzen jakuna, gure sustraixak ikastia, izan be, landarak atzera jartzeko, biraldatzerakuan, sustrai guztiegaz atara bihar izaten dira, euren lur apur bat aldian dabela. Goguan euki eta goguan gordetzeko liburua.

Iñaki Arriola López, Eibarko Alkateak

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized initial 'I' followed by a series of loops and a long horizontal stroke at the end.

Sarrerako berbak	13
Helburuak	15
Jardunbidia	17
Eibarren barri	19
Eibar gaur	19
Eibarko kronika historikua: Efemeridiak	21
Prehistorixia	21
Antxiñako sasoia	23
Erdi arua	27
VIII. Gizaldixa	29
XI. Gizaldixa	31
XI-XII Gizaldixak	33
XII. Gizaldixa	37
XIII. Gizaldixa	45
XIV. Gizaldixa	53
XV. Gizaldixa	67
XVI. Gizaldixa	113
XVII. Gizaldixa	223
XVIII. Gizaldixa	301
XIX. Gizaldixa	373
XX. Gizaldixa	485
Bibliografixa, alfabetikamentian	619
Bibliografixa, kodigoka	625
Erabilitxako dokumentaziñua	633
Bibliografixa laguntzaillia	635
Gehigarrixa: Berba batzuk	647
Sarrera	647
Testua hobeto aitzeko berbak	649

SARRERAKO BERBAK

1994-1995 Kursuan Deustuko Unibersidadetik etorritxa (orduan ondiok EUTG), “Kultur Baliabideen Kudeaketa” graduondotik justu, Eibarko Aiuntamentuan praktikak eitxen hasi neban hau biharrau. Orduan, “Eibarko Efemeridien” basia ipiñi neban, eta Ego Ibarra Batzordian bitxartez, Mertxe Garate presidentia euala, Gobernu Batzarrak honek biharronek aurrera jotia ontzat hartu eban ezkeriok, plan osua ein neban. Dana dala, berez efemeridiak baiño aurretiko bihar bat eitxeko euan (“efemeride”-tzat jo ezkeriok urteko egun bakoitzeko lehenao pasautako gauzak); eta horretxi heldu netsan, Eibarko Historixako gauzak, kontuak, gorabeherak, personajiak eta abar orden kronologikuan ipiñi, kronika tipokua eiñaz (“kronika”-tzat gauzak pasautako ordenian kontatzen daben historixia hartu ezkeriok; erderaz “anales”, “dietario”, “diario” be esan leikixo). Geroko laga dot bestek ein deixan urteko egun bakotxari tokatzen jakozan barrixen listia.

Hasieran, urtebeteko biharra eitxia pentsau genduan, baiña nik neuk tesi doktrala aurrera etaratze-ko asmua be baneukan (bai ein be, iez amaitxu neban), eta hau biharrau denporan eta orrixetan luzetzen-luzetzen juan da, eta noix-o-noix amaitxu bihar zan ezkeriok, oingotik jo detsat azkena. Horrek ez dau esan nahi gauza gehixao ezin leikixozanik gehitxu, kontrakua baiño. Itxurri bibliografikua bera be ez dot zihero agortu, honako larogetasak liburu eta artikulo erabilli doten arren, eta artxibuetara kuku bat besterik ez dot eiñ.

Izetez, hau biharrau personala da, eta akatsak neuriak dira. Baiña Ego Ibarra Komisiñoko Begoña Azpiri-ri eta Artxiboko Yolanda Ruiz-i asko eskertzen detsat hasi eta amaitxu arteko bidian sarri lagundu destelako; Aranzazuko Bibliotekako Kandido Zubizarreta-ri be emon zestan hasierako laguntasuna asko eskertzen detsat, baitxa Juan San Martin-i be. Rosa Miren Pagola-k be merezi dau aitxatzia, lehen-lehe-lengo bersiñua leitzeko zeregiña berak hartu ebalako. Beste lagun batzuk be langundu deste ostiango komentarixo eta kontuekiñ, eta milla esker dan-danei.

Helburuak

Honek liburuonek, Eibarko Aiuntamentuko Ego Ibarra Komisiñotik urtendakua danetik, lehelengotik esan bihar da Eibarko memorixa historikua jaso eta gordetzen segitzeko ahalegiñetan laguntzia gura dabela, helburu nagusi lez.

Edozelan be, asmo txikixauak be euki douz: konparaziño baterako, Eibarko Historixa (sarrितxan, intrahistorixa) kronologikamentian jasotzia, lehen esan dounez, kronika eran; eta ez temaka, Historixa arluan gehixenetan eitxen dan moduan. Hori kronologixiori, herrixandako eta herrikuendako interesantiak izen leikezan anotaziño eta abarrekiñ aberastia, aitxatutako gauzak Eibartik kanpora eko haundixeixa ez euki arren be. Dana dala, kanpokuekin zerikusixa dauken barrixak be jaso douz, Eibar ez dalako herri ais-laua izen iñundik iñora be.

Ardatza denporazko ordenia bada be, holako datuak jaso douz: historixia, kultura, bizimodua, eta bertoko personajiak (ezagunak, famauak) eta kristau/persona normalak. Ez gara arduratu gauza “inportantiek-in” bakarrik, sarrितxan detalle txikixenak esangura haundixa euki leikelako. Kanpuan laga dou deporte mundua.

Denporan muga bat ipiñi dou: lehelengo datuetatik (fetxa aldetik nahikua nasai eta intuitibuak), Espaiñako Gerrate Zibillerartekua (1936-IV), hortik aurrerako bidia beste era batekua dalakuan, bai Eibarko historixan, bai Euskal Herrikuan, eta Espaiñakuan be apartekua izen zalako (munduan zihar be ikusi zan hori). Gaiñera, ordutik hona asko be informaziño ugarixaua dago, eta hori danori batzia eta eralgitzia ez da gure zeregiña.

Efemeridien mamiña, halan da be, itxurri onetatik etaratzia nahi izen da, bibliografiko-artxibistikua, notizia nundik hartu dan referenziak beti ipinitxa, edozeiñek originala topau eta erabilli ahal izen deixan, informaziñua gehixao zabaldu ero aberasteko.

Aitxatutako datuak eibartarrei (euskaldunei be bai, eta azken fiñian edozein irakorleri) hurrao sentidu eraitxia be nahi izen dou, Eibarko beste ondasun historiko eta aberats baten bitxartez, linguistikua preziso. Holan, honek biharronek beste zeregin bat be beteko leuke: Eibarko euskeria edozein tipoko jardun eta gauzetan be erabiltzeko gauza dala erakustia. Hasieran, datu historikuekin batera, Eibarko euskerian diakronixarako balixoko leuken gehigarrixa eitxia be pentsau genduan, baiña jardunan puruan konturatu gara hori beste bihar baterako/batzuetarako aiña badala, eta oingo biharrian ez daukala lekurik.

Hasierako, eta atzeneko, helburua, hau liburuau kultura sailleko beste guztien moduan, herritxarren artian zabalzia da, Kultura herrixan bizi izen deiñ, eta Kultura herritxik eta herrixari eskerrak, etenbako hartu-emonian. Jeneralian, konsultarako liburu erreza etaratzia nahi izen dou, edozeiñendako, edozeiñek aitzeko morokua eta edozeiñ asmokin erabiltzekua: inbestigaziñorako lagungarri, denpora-pasarako, lagun artian barriketa jarduna ipintzeko, barre eitxeko, Eibar eta eibartarrak hobeto ezagutzeko... bakotxak erabagi deixala zelan erabilli.

Hiru bide ikusten genduzan hau eitzeko: 1) Aitxamen txikixak eitzia, sakontzeka eta esplikaziñorik barik. 2) Efemeridiak temaka ipintzia, ataletan. 3) Bitxarteko bidia, ordena kronologikuan Eibarko Historixia Euskal Herriko Historixan sartzia; holan, Eibarko barrixak marko historikuan sartuta geratzen dira, Eibar beste herri eta inguruekin batera bizi izen dala erakutsiz.

Guk argi euki dou, zientifikotasun eta jakintza arlotik beitzuta, 1. bidia pobrieixa dala, anekdotarixoko hutsa dalako; 2. bidia emoten dau egokixena, baiña gure asmuak baiño asko be bihar sakonagua eskatzen dau. Horretxegaitzik guk 3. bidia hartu dou, eibartarrendako (eta gogua euki leiken edozeiñendako) datu interesantien pilluan onduan “kanpoko” Historixian barri be emongo doulako: anekdota batzuk gauza jeneralen bidian jarriko gaitxue, eta Eibar zuzenian sartzan ez diran notizietan, baiña Eibarrengan eragiña euki dabenak kortxete artian aitxatu douz. Gaiñera, holan azalduko da Eibarko Historixian berezkotasuna, kanpokuan paradigman sartutakuan. Euskal Herrixan goguan eukitzeko Aldi nausixak honek dira: Aurre-Historixia, Antxiñako Arua (Erromatarren Sasoia), Erdi Aro Guena (XIII. gizaldirarte gitxi gorabehera), Erdi Aro Barrera (XIII-XV gizaldiak), Aldi Modernua sortu eta indartzia (XV-XVI gizaldixak), Urbanizaziñua dudana?: Berruralizaziñua (XVII-XVIII gizaldixak); Mundu Foralan Krisisa (1765-1876); Aldi Barrixan sorre-ria (“Aro Garaikidea”, 1876-1919); eta Mundu Industrialia (1919-1936).

Lehen be aitxatu dou honen biharronen itxurri nausixa bibliografixia dala, liburuetan eta artikuluetan etaratako notiziak jaso douzala, baiña ostianguak be beitzu douz: dokumentaziñua, berbaldixetan eskuz hartutako apuntiak, eta abar. Referenzia bakotxari numero romano bat ipiñi detsagu, datua nundik hartu doun ahal danik eta laburren aitzen emotiarren. Liburu amaieran dago kontsultarako eta laguntasunerako erabili doten bibliografixian barri. Han dago lista osua alfabetikamentian lehelengo eta kodigoka (numero romanuak identifikatzeko) gero. Datu batzuk Eibarko bizimoduan barri emon daben autore askok aitxatzen dabez, eta holakuetan referenziak be pilluan ipiñi douz, bata bestian atzetik. Dana dalako datua ze orritxatik hartu doun be beti aitzen emon dou, itxurrietan konsultatzia gura dabenari bidia erreztokuan. Horrek gure datuen itxurria zein izen dan erakusten dau, eta datuak benetakuak diran ala ez, historiadore bako-txan gaiñian dago, ez geure esku. Sarriritxan ikusi dot autore batzuek halako ideia politiko-sozial eta abar garbixak dakezela; nik neuk ahalegiña ein dot holakuak kentzen, baiña igual askotan eziñ izen dot neutra-lidadia zihero gorde, enfokiagaitzik, notizia beragaitzik. Ez neuke nahi iñok txarto aitzerik nik hamen ipiñi-txako notiziak, eta euskerazko klasikuak ziñuan letz, hamengo datuak *oker* ipinitxa badaoz, ez da zihero neure *hobena*... Normalian, dala gaur zelebria dalako holakuak entzutia, dala ideia “konprometidua” dira-lako, zein berbak diran jaso dot, eta zita moruan dagoz mordua. Zita ugari dago, gehixenak erderaz, Eibarko “historixia” oiñ arte gehixena erderaz eskribidu izen dalako; baiña erakustia nahi neban denporian puruan herrixa maneju daben berbetia eta estiluak zelan juan diran aldatzen ikusteko. Penia da eskri-bauak asko euskaldun garbixak izen arren be, testigu askon euskerazko jardunak euskeraz ez jaso izetia (eskribauak eurak be eitzen eben tradutore)... Nahi dabenak hor daka nun inbestigau euskerian historixian zati bat, artxibuetako papel artian.

Guk geuk, gehixenbat tradutore, moldatzaille eta laburtzaille zeregiña hartu dou geure gaiñ; ez dou nahi izen geure analisis propixorik eitzia, hori Historixako aitxuen beste zeregin bat dalakuan. Horregaz gai-ñera, datu asko eta asko hainbat liburutan era diferentietan datoz, eta hori konpontzeko sarrera bakarra ipiñi dou, bestiak zelan dakarren be ipinitxa. Holako anbiguedade eta nahaste-borrastia argitzeko zeregi-ñak be (*EGIXA* zein zan/dan topatzia) beste batzuek dago douz, eta dudarik barik esan geinke inbes-tigaziño bihar haundixa daukela eitzeko.

Ordena kronologikuari moldia emoterakuan, gizaldika, ahal izen dan neurrian datuak urterik urte ipiñi douz. Urte bakoxtan barruan, denpora neurri txikixauak be ezarri douz: hillak, egunak, eta batzuetan goi-xetixa, atsaldia, gaba... be aitxatu ein dou, eta gitxitxan, baiña orduen barri be badator datu batzuetarako. Edozein modutan be, notizia batzuk ez dira jakiñeko fetxa batekin lotzen, gauza jeneralaua aitzen emoten dabelako. Holakuetan, ahal danik eta notizia zaharrenan barruan sartzeko ahalegiña ein

dou, baiña aitzen emonda geruaorako be balio dabela. Sarri topau douz “halako gizaldi erdi inguruan”, “X urte hasieran...”, “X urteko martixan amaiera inguruan”, “besteko hamar-urtekuan”... erako aitzamenak: itxurriko autoriak ez badau gehixao jorratu, geuk be ez dou aurrera jo billatze bidian eta unidade “haundixe” lekua ein detsegu; baiña sarritxan beste autoren batek argitzen dau denpora justua, eta holakuak geuregandu ein douz, notizia bat leku bakarrian ipintzeko.

Edozein modutan be, honek liburuonek Eibarko historixian barri dakarren bihar asko batzen ditxu, eta hortxe dago aberastasun nagusixa, noberak nahi daben datuan barri handiko eta hamendiko liburuetan billatzen ibilli biharrik ez daukala; hortik aparte, gure itxurrixen referenzia bibliografiko-dokumentalak jatorrira joteko bidia emoten dau informaziñua aberastia gura dabenandako. Gaiñera, hamen zihetz gorde doun denporian orden kronologiko linealak autu, gauza, personaje, lekuak eta abar, bere inguruan “ikusteko” laguntzen dau, bateratsu pasautako gauzak alkartuta; bizimodua zelan jua dan aldatzen ikusteko be apartekua da.

Lehen be aitzatu doun “tradutore” eta “laburtzaille” zeregiñera joko dou barriro. Erabilli doun materixala era askotakua izen da: liburu eta artikulo batzuk zientifikuak eta zorrotzak diran artian, beste batzuk afiziñoz eindakuak dira, eta badira bixen bitxartekuak be. Horrek esan gura dau bakotxak tratamiento diferentia eskatu izen dabela, informaziñua gure *Kronikan-Efemeridietan* antzerako estiluan ipiñi doun arren. Bihar “haundi-xen” artian, G. MUJICA-na aitzatuko genduke, baitxa J. ELORZA-na be, bestiei bape meritorik kentzeka.

Liburu batzuetako informaziñua, fetxegaitxik, oso-osorik sartu biharko genduke hamen, baiña orduan enziklopedia modukon bat urtengo leuke, eta ez da hori gure asmua. Horrek esan gura dau informaziño zati batzuk ez douzala hamen sartu. Esate baterako, LI liburuko (*I.- La Industria Armera Nacional 1830-1930. Fábricas, privilegios, patentes y marcas*, [s.l.]) “QUIÉN FUE QUIÉN...” ataleko datuak guk zelan ipiñi douzan erakutsiko dou: taillar ero fabrika bakotxan lehelengo datua ipiñi dou, urtiakiñ ahal bada, fundadoriak zeintzuk ziran, zer eitxen eben... Eibarren jarduten eben danen barri ipiñi dou. 1936. urtia baiño lehenao behia jo bae-be bai, eta 1917. urtian krisisagaitxik ero beste zeozer inportantiagaitxik ez baziran agiri be bai. Bixen bitxarteko barrixak holan daukuz: J.L. CALVÓ-k zelan ero halan zeozer markatzen badau, inportanzia alde-tik, hori be ipini dou, baiña ez zihetz enpresa bakotxan eboluziñua, ze patente erabili zitxuan, ze markakin sal-tzen zitxuen..., gure ustez honek biharronek ez daukalako zetan hain detalle txikixen barri emon. Dana dala, zeozer ez dounian ipini referenzia bibliografiko moruan azalduko da, konparaziño baterako: 1914. urtian matri-kula industrialian estreñakoz agertu zan “Aguirre Hermanos y Aranzábal” taillarran kasuan, “1929. urterarte-ko gorabeherak ikusteko bibliografixan begiratu: LI, 93-94”.

Dana dala, oiñ arte kaleratutako liburu bakotxak zeri emon detsan inportanzia gehixao, hori garbi ikusten da gure *Kronika-Efemeridietan*. Esate baterako, oin dala gitxirarte XIV-XVI gizaldiko barri gitxi genkiun, baiña J. ELORZA-n biharrari eskerrak hori atalori asko bete da. Eta oiñ arteko inbestigadoriak ez diralako horrekiñ arduratu ero, erdi “hutsik” dagoz XVIII. gizaldiko hasierako hogeta hamabost urtiak esate baterako, apenas urterik urteko alkatiak aitzatuta. Alkatien gaiñian, aitzatzekua da gizaldi askotan urtero izentatzen zirala, San Migel egunian, eta G. de MUJICA-k nahi P. SARASKETA-k urteroko alkatian barri dakarrenian, San Migel egu-nian izentautakua dala pentsau leike. Hori izen zan 1761. urterarte: handik aurrera, urte hasieran izeten zan herriko karguak ipintzia. Dana dala 1845. urtian Aiuntamentuak zelan organizau lege barrixak urten ebenian atzera aldatu zan sistemía.

Hortik aparte, “halako urteko *jardunian/sesiñuan* hau eta hau eta bestia esan-erabagi-erakutsi eben...” ipintzen dabenian, Konzejuko-Aiuntamentuko jarduntzat hartu bihar da, normalian notizian bertan deduzidu baleike be. Beste instituziñon bateko jarduna danian, beti espresamente aitzen emon dou.

Aparteko “arazua” euki dou persona eta leku izenak ipintzerakuan: lehen be aitzatu dou oin dala gitxirar-te erderia izen dala berbeta “ofiziala”. Halan jaso izen ditxue agirixak eskribauak eta Administraziño-ko bihar-giñak. Sarritxan testiguen eta abarren jarduna jaso izen dabe; baiña askotan horrek testiguok ez ekixen eus-keraz baiño. Grafixan be hori arazuori argi geratzen da. Guk geuk, normalian leku izenak euskerazko gaurko grafixan ipiñi douz (“Unçqueta > Unzueta” eta abar); baiña ez dou beti holan jokatu izenekiñ eta apelliduekiñ, gaur be askok erderazko grafixia dabixelako eta ez dalako gure zeregiña onomastikako normalizaziño lin-guistikua ezartzia, piskat “gaurkotu” ein doun arren, azentuaziñua eta erderazko grafixak sarri gorde douz, apelliduetan gehixena: *c, ch, gu, qu, v, y...* Dana dala, izen eta apellido bakotxak be aldaera mordua dakaz, eta sasoian sasoikua jaso dou, itxurrietakua zihero aldatzeka.

EIBARREN BARRI

Eibar gaur

Gaur egunian Eibar Gipuzkoako Lurralde Historikuan dago, berorren mendebaldian; Deba Beheko¹ Arroko burua da. Justizia aldetik Bergarako juzgauan bendian egondakua da.

Alderdi geografikotik, Eibarko koordenadak honetxek dira: latitudia 43º 11' N, longitudia 2º 28' W: "Geografoek, gure herria, Eskualde Eurosibariarreko Probintzia Kantabro-Atlantikoan sartu dute" (A. SARASUA, 1996, 18).

Eibarko zabaleria 22 km² ingurukua da, eta hor Urko mendixa da altuena ipar aldetik, ixa 800 metrokua; bere onduan Kalamua, Akondia eta Arrate mendixak dagoz. Hego aldetik, Galdaramiño, Egoarbitza eta Ilordo mendixak dare. Bixen bitxartian Ego errekiak eindako sakonunan zabaldu eta luzetu da Eibar; eta industrixian puruan hazi dana, mendixari lurra jaten izen da: herriko toponimixan, nekazari munduko jatorrixa dauken asko dagoz, dala basarri izenetik datozalako, dala lehen solo, zelai ero baso izendakue-tatik datozalako.

Klimia inguru osokua² morokua da, ozeanikua, atlantikua: euritsua; muturreko tenperaturarik barik normalian.

Litologixa aldetik, kare-harrixak eta lapizak dagoz: hortik kanterak ugeri izetia (gaur bat be erabiltzen ez dan arren); lur bolkanikuak dagoz ipar-sortaldian, Arrate inguruan eta herri barruko zati baten. "Areta" basarrixan izenak euki leike zerikusirik horrekiñ, esate baterako, ero "Aretape" soluan izenak, baiña ez gara hamen etimologixetan hasiko.

Eibarko erreka nagusixa sartalde-sortalde bidian doian Ego erreka da: Bizkai aldetik dator eta Maaltzan Deba ibaixakiñ-errekiakin bat eitzen dau. Ego erreka erreka txikixauak doiaz: Matsarixa, Ubitxa eta lbur errekek esate baterako (horretara be badoiaz errekatxo txikixak, baiña neguan gehixenbat ero euri ufala eitzen dabenian). Agiña auzuan jaixotzen dira Artibai erreka doiazan Urko eta Aginaga errekek.

Jatorriko landarak klima atlantikian urtetzen dabenak dira: haritza zan antxiña ugarixen, gaztaiñak, paguak, sagastixak eta lixarrak; mendixan, otia, idia, kiñarria, itsuskixa eta txilarra egon izen da beti, beste gauza batzuen artian. Toponimixan laga dabe arrastua³. Gaur, basuen itxuria aldatuta dago eta piñu baltza da nagusi⁴.

Mugak: ipar aldetik ekialderutz, Markiñakiñ eta Elgoibarrekiñ; ekialdetik hego alderutz, Plaentxiakiñ eta Bergarakiñ; hego aldetik mendebalderutz-iparralderutz Elgetakin, Zaldibarrekiñ, Ermuakiñ eta Mallabikiñ; Eibar zortzi herrin tartian dago.

Basarri auzuak-balliak, herrixan usatzen danez, bost dira: Agiña, Arrate, Gorosta, Kiñarra-Otaola eta Mandiola; eta "kalia" inguru. Baiña administraziñuak lau entidadetan zatitzen dau Eibar osua: Aginaga, Arrate, Eibar eta Maltzaga. Eibar entidadian inguru urbanuaz gaiñera Gorosta, Mandiola eta Otaola sartzen dira; Maltzaga entidadia barriz "corresponde al termino [sic] de Maltzaga con la casa Etxenagusia" (EIBARKO UDALA, 1996-VI-19). Administraziñoko zensuetan oster, Eibar-Amaña, Eibar-Azitain, Eibar-Azitain landa inguru, Eibar-Erdialdia, Eibar-lpurua, Eibar-Legarre, Eibar-Urki eta Eibar-Urkizu partitzen dabe.

¹ Oiñ egunian "Debabarrena" izena be erabiltzen da.

² Kostarutz, Mendaro inguruan egualdi kanbixua egoten da sarri; barruko alderutz, Ermuan, Elgetan, Elorrixon, Bergaran konparaziño baterako, bi ero hiru gradu zentigradon aldia izaten da tenperatura aldetik (neguan gehixago igertzen da: izozte haundixauak, edur gehixao...).

³ Ikusi J. SAN MARTIN-en toponimixa liburua (2000).

⁴ Eibarko geografixazko hainbat kontu zihetz azalduta A. SARASUA-n liburuan topau leike (1996, 18-23 or.).

Kale inguruan, herrixan itxuria beti aldatzen eta hazten jua dan arren, 1940. urterarteko Eibar zihero diferentia zan gaurkuagandik; kalietako aldaketak ez eze, leku naturalak be aldatu ein dira: Ipuruako eta Eltzartza-Altzubarrengo barrankuak bete, Ego errekia goitxik beheara tapau eta urak kanalizau ein dira, beste gauza batzuen artian.

Komunikaziñuak: gaur egunian bizi garan “informaziño eta komunikaziñuan gizarte” honetan ez dakiu nundik jo, Internet bidiak jarri, ala ohitxuria dan moruan, bidiak eta trenbidiak aitzatu. Ermua eta Elgoibarrek in N-634 karretera nagusixakin lotzen da; Markiña eta Elgetakin, bide lokalen bitxartez. A-8 autopistia Azitaiñen entradia dauka, Bilborako nahi Donostiarako; laster, Azitaindik Bitorixaraiñoko autopistia be euko dou. Gitxi gorabehera leku igualtsuetara juaten zan, baiña antxiñako bidiak ostianguak ziran: Maaltzatik Beasaiñera jua zeikian, Alabako erregebide nagusira urten, Tolosara jo eta Franzia be jua ahal izateko; ero Elgoibarrera jua ezkeriok, kostako bidian jartzen zan. Elgeta-kaletik gorutz abixau ezker Alaba aldera jua zeikian, eta gero Riojara be bai, ardua ekartzeko beste gauza batzuen artian; Olerriatik Bizkai aldera juaten zan. Agiñako San Idelfonso santutxua Santiagoko bidian arrastua dala dirudi, antxiñako bide batena, dudarik barik, izen be, Eibarko bidietatik Santiagorako ruta asko hartu zeikiazan; eta ez douz basarrixen eta auzuen arteko oiñezkoen bidiak eta burdibidiak, Arraterakuak eta abar aitzatuko. Trenbidiak Donostia eta Bilbo lotzen ditxu. Interneteko bidietan, eibartarren jardun euskalduna dugu: www.eibar.org, oso-osorik euskeraz, eta gehixena Eibarko euskeran eskribiduta: Eibarko barri billatzeko aukerakuak dira “link” eta “materixala online” atalak; Eibarko Aiuntamentuak be badaukaz Internet orri bi: www.egoibarra.com bata, informaziño ugeri eta aberatsakiñ, eta www.eibarko-euskara.com bestia⁵.

Herriko jaixak eta zelebraziñuak honek dira⁶:

a) Elixakuak: San Anton, solo, mendi eta animalixen patroia, eneruan, Azitaiñen; San Blas, febreruan 3an; Santa Ageda, febreruan 5ian San Roman ermitxan; Santa Kruz, Mandiola Ballian, maietzian 3an; San Isidro, basarrixarren eguna maietzian 15ian, Arraten; San Juan, junixuan 24an; San Pedro, Akondian, junixuan 29xan; San Kristobal, Ipurua aldi, julixuan 9xan; San Salvador, Goimendi, Aretan, agoztuan; Azitaingo Andra Marixan eguna, agoztuan 15ian; Arratiak, setienbrian 8xan bueltan; San Migel, Agiñan, setienbrian 29xan; San Andres, nobienbrian 30ian.

b) Profanuak: Aratostiak; udabarriko ekinozixuan arrastua “Ixuegunian”: Gloria Zapatuan, resurreziño Paskuan; Sanjuanetako suen solstizixuan arrastua: junixuan 23an; udatzeneko ekinozixuan arrastua, “Gaztaiñerre-egunian” (nobienbre aldi). Oiñ egunian indarra hartuta dagoz euskal jaixa, euskerian aldeko egunak, sardauan egunak, galleguen jaixak, eta abar.

Berbeta aldetik, dialektokologixatik beixuta, aldaera fonetikuak zein morfologikuak kontuan hartuta, argi ikusten da Eibarko formak batzuetan bat datozala berbeta bizkaitxarrakin, mendebaldeko formekin. Beste gauza batzuetan ez dira, baiña, bizkaierakuak zihero betetzen. Eibarko berbetiak, oster, giputzen formekin (“Behe aldeko euskeriakiñ”, bertakuak esaten daben moruan) bat eitxen dau beste batzuetan; eta badaukaz Deba arroko aparteko “haixiakin” bat datozanak be. Jeneralian, mendebaldeko berbeten barruan sartzen dana ez dago dudarik, eta Eibarko euskeriak gehixao dauka mendebaldekotik erdialdekotik baino, tartekua dan arren.

Eibarko kronika historikua: Efemeridiak

PREHISTORIXIA

Prehistoriakua⁷ da udako solstizia, junixuan 21a jaixakin zelebratua, euzkiza Ekuadorretik urriñen dauan eguna, egun argi luziena. Suak ixotzeko kostunbria orduko jaixetakua izengo da. Ba gaur be, San Juan bezperan, junixuan 23an suak eitxen dirazenen, orduangotxe jaixen arrastua gordetzen dou ondiok.

Dana dala, oiñ eguneko eta antxiñaoko jaixetan, Eibarren ez eze, Euskal Herriko beste leku batzuetan, eta kanpuan be zelebratzen dirazen jaixetan (maskaradak, moro eta kristauen artekuak, dantzak, alardiak...), badirudi badauala holako “carácter arcaico agrícola” (XVIII, 79), baiña ez hori bakarrik: burrukia, gerria; politikia eta relijiñuakin batzen da dana, jakiñeko egun baten zelebrauz, San Juan bezperan.

Eta solstiziko jaixa ez eze, udabarriko ekinoziko jaixak, martixan 21ian (“fiestas equinociales del estadio agrícola”) laga dabe arrastua Eibarko “Ixuegunian” (jai profanua): ur eta su bedeinkatuan eguna, Gloria Zapatuan, Resurreziño Paskuan zelebratzen dana. Fetxa bixak batera diraz, eta horrek pentsau eraitxen dau antxiñako kostunbrietatik datorrela: umiak pago egur sikua, txikitxuta, antxiña Santa Ines ermitan, eta geruao San Andres parroixian bedeinkatutako sua partitza zan ohitxuria, etxerik etxe.

Beste ekinoziko jaixak, udaguenekuak, setienbrian 23kuak, “Gaztaiñerre-eguna / Kaztaiñerre” laga dau Eibarren. Nobienbrian izeten da eta afarixak eitxen diraz, karakolak saltsan eta kaztaiñ-erriak. (I, 241-242)-(II, 15. p.)-(XVIII, 61-80).

[Prehistoriakuk diraz Kalamua aldia eta Muskurutxo mendixen inguruetan agertu dirazen dolmen arrastuak: Gorosta-Beñan agertutako aizkoriakin zelan-halango relaziñua euko dabe, J. SAN MARTIN-en ustez. E. BARRENA-n iritzixan, Oiz mendixa eta Kalamua inguru-bitxartia arrasto megalitiko asko dauazan lekua da, eta hori lotuko leuke antxiñako bizimodu nomadiakin (XI; “Prólogo a la tercera edición”, VIII)-(XVI, 156)-(esk. ap., 1997-I-30, 10).]

Prehistoriakuk diraz Akondia tontorrian eta Garagoitxin (ero “Garaiguren”-en) agertu ziran silex zatixak, hezi ero fletxa zatixak be bai. (XI; “Prólogo...”, VIII).

Neolitiko sasoiko aizkora bat (Eneolitikorarte be zabaldu leike) topau eben Gorosta basarrixen inguruetan, leundutako (pulimentautako) harrizaz einda. Otarrixakiñ ero “ophita berdexkan” (XVI, 155) eindako aizkoria da: alderdi bixak, erdi alderutz biribil landuta dakaz; ertzak be bai, ahua izen ezik, berau zuzena eta zorrotza da-eta. Aizkorian burua, punta biribillakiñ amaitzen da: egurrezko kertena eken aizkoren itxuria daka.

Luzetara, 90 mm da; zabalera, 45 mm; sendotan, 30 mm; eta ahua, 42 mm luzekua da. Gipuzkuan ez da agertu beste holakorik; Bizkaixan bai barritz, Santimamiñen: 1924an osorik agertu zan aizkora bakarra, otarrizkua zan, egiñeria Eibarkua lakotxia, eta neurrixak be, Eibarkuakin bardiñak (senduan, milimetro baten aldia dake bakarrik, beste dana, bardin-bardiñ). Uniko, Eibarren agertutakuak ahua zuzenaua daka. Baleike yazimientua egotia bertan, inguruan holako harrixa ugari dago eta. (I, 249)-(XI; Prólogo..., VIII)-(XVI, 155-156).

⁷Prehistoriakoko datu argigarrixak: Hartziko Sasoian, Paleolitikua (harri landuekin, kazia eta jatekua batu eitxen eben), Mesolitikua, Neolitikua (3500-2000 urte K.a.) eta Eneolitikua (metaletara transiziñua) izen ziran; Metalezko Sasoian, Bronzia, Burdiña eta Kobria landu eben (VII, 10-11).

ANTXIÑAKO SASOIAN

Antxiña, Eibarren honek bidiok euazan:

Gipuzkua aldiakin lotzen, bide bi euazan: bata “Madalzaga”-tik⁸, Plaentxia, Bergara eta Villarreal de Urretxua aldera. Hamen, Gipuzkuan euan erregebide nausixetako batekin lotzen zan, Alabatik, Salinas, Mondragoi, eta Oñatitxik zihar, Urretxutik, Beasain aldera jotzen ebana. Han, Beasainen, Alabatik etorren beste bide nausixakin (San Adrian, Zegama eta Seguratik zihar llegendatzen zan Beasainera) bat eitxen eban, Tolosarainok joteko. Tolosatik, bidiak Franziko frontierara jotzen eban. Madalzagatik, Sagartegieta etxeke terrenuetatik zihar, Elgoibarrera jotzen eban beste bide bat euan; Elgoibartik, kostako bidiakin lotzen zan.

Elgeta-kaletik gora, beste bide bat euan: Elgeta, Mondragoi eta Salinastik zihar, Alaba aldera jotzen eban. Handik, ardaa, labore garauak eta beste ekartzen zan. Salinasko erregebidea, Eibarrek ez eze, herri askorek erabiltzen eben Alabara juateko; izen be, Urretxu eta Franziko frontieran bitxartian euazan herriak, ardaa Naparruatik gastatzen eben, kostako herrixak izen ezik (honek, itsasotik, Burdeos, nahi Rivadavia, nahi Andaluziatik erosten eben). Urretxutik Eibar bitxartian euazanak barriz, “Rioja alavesa”-tik ekartzen eben ardaa. Riojako ardauari, “gorrixa” ero “clarete” esaten jakon (ikus 1744); Naparruakua be gastatzen zan, halan da be (ikus 1708).

Bizkai aldera jotzen eban bidia, Ermutik zihar zoiana zan.

Gipuzkuako bide nausixetako bat be ez zan pasatzen Eibartik. (XI, 338-339)-(LXXV, 83-93).

[I. GIZALDIXAN Euskal Herrixan burdiña minetan eitxen zan biharra; PLINIO-k esanda dago. “No es por lo tanto extraño que un gran número de guipuzcoanos se dedicaran en la antigüedad á la fabricación de objetos cuya materia prima era el hierro. Como tampoco es cosa que pueda llamarnos la atención, que siendo las gentes de aquellos remotos tiempos de un carácter muy aficionado á luchas guerreras en los campos de batalla ejército contra ejército, ó bien individualmente en las plazas y en las calles de los poblados y donde quiera que la ocasión de combatir se presentara fuera la fabricación de armas una de sus principales industrias” (XL, 39). (XL, 39).]

⁸ “Maaltza, Maltzaa, Maltza”.

ERDI ARUA

Erdi Aruan Eibar, Elixaz, Alabako Diozesiskua zan, Bizkaixakin batera. Gerora, Calahorra-kuan benedian egon zan. Batzuek diñue Lenizko Arziprestazguan barruan egon zala baiña ez da zuzena (LXXV, 149-151):

“Según Mañaricua, la plena adscripción de nuestro territorio inmediato a una organizada jurisdicción eclesiástica estructurada jerárquicamente en arziprestazgos, vicarías y parroquias, no se logra hasta bastante después de la plena restitución del obispado de Calahorra a mitades del siglo XI, y el consiguiente y progresivo debilitamiento de la sede alavesa de Armentia, cuyo último obispo, Fortunio, fallecido en 1088, fue relevado por el calagurritano Sigefredo, que de esta manera extendió su jurisdicción por todo el territorio de la diócesis de Araba.

La iglesia de San Andrés de Eibar, se encontraba tanto en el Bajo Medievo como en la Modernidad, adscrita a un arziprestazgo, es decir a una de las circunscripciones en que se dividía este obispado de Calahorra, el cual tenía su centro en la villa vizcaína de Tabira de Durango, razón por la que el citado arziprestazgo recibe el nombre de Tabira. Esta antiquísima geografía eclesiástica, que coincidía con la lingüística (dialecto occidental), la cual a su vez tenía su origen en una anterior geografía tribal, persistió prácticamente hasta el siglo pasado, cosa que no ocurrió con las divisiones políticas, puesto que en el siglo XIV, varios de estos pueblos concretaron su inserción en estructuras guipuzcoanas. A partir de este momento, villas como Eibar van a depender en lo político de Gipuzkoa y en lo eclesiástico de un arzipreste con sede en territorio de Bizkaia.

Sin embargo este arziprestazgo va a ser el gran desconocido entre los que conformaban la diócesis de Calahorra y la Calzada, de manera que varios de los que se han ocupado del tema, incluyen a sus iglesias dentro del de Leniz, mientras otros lo ignoran olímpicamente. La razón principal de ese desconocimiento reside en la falta de documentación referida a él” (LXXV, 149).

“se puede precisar que bajo la autoridad de un teniente de arzipreste, con residencia en Durango, celebraban sus reuniones desde tiempo inmemorial en la ermita de San Clemente de Gerediaga de la anteiglesia de Abadiano, los representantes eclesiásticos de cada una de las parroquias matrices que conformaban el citado arziprestazgo, las cuales eran: Durango, Abadiano, Ibarri, Etxano, Amorebieta, Zaldúa/Zaldibar, Ermua, Mallabia, Berriz, Iurreta, Arrazola (dos cabildos Axpe y Marzana), Xemein, Etxebarria, Izurza, Mañaria, Elorrio y ¿Bolibar?, del territorio histórico de Bizkaia, y Placencia, Elgoibar, Astigarribia y Eibar, del de Gipuzkoa” (LXXV, 150-151).

Elixako asuntuen barri, ikusi in LXXV, 149-192 orrixetan. (I, 269)-(LXXV, 149-192).

VIII. GIZALDIXA

9^{39. urtian} Orozkoko Unzueta torretxeko jabe Abuminio de Unzueta eiñ ei zan (ikusi XII. gizaldixan), lapurra eta gizon txarra itxuria.

Inguruko guztiak amorrua etsen, eta burrukak eiñ eta gero torretxia erre etsen, eta Abuminio bera hill eiñ eben. Horregaitxik, bere seme nausiñak, Polinimo-k, bere apellidokuekiñ hanka eiñ ei eban handik Eibar aldera: *“Este Polinimo pasó a morar a la provincia que es agora de Guipuscoa, en donde cerca de do agora es la villa de Heybar, pobló otra su nueva casa, a la qual llamó Unçqueta, de su mismo nonbre y apellido de su castillo (...)”* (LXXV, 197).

Edozelan be, hori danori ez ei da zihero siñistekua, J. ELORZA-k diñuanari kaso eiñ ezkeriok: datu historiko batzuetan kontradiziñuak dauazalako, batetik; eta bestetik, izenak ez diralako orduan sasoikuak, barrixauak baiño; baiña, edozein modutan be, “He aquí, pues, otra teoría sobre el origen de los Unzueta que poblaron la casa de Azitain” (LXXV, 197). Kontua da hau ez datorrela dana bat don Celinos de Unzueta-n “bersiño” guztiakiñ, hor Naparruako erregiak kazarako eindako etxia dala diñuelako; baiña jatorria Bizkaikua izetia leikiana da (ikusi 1178). (LXXV, 193-198).

XI. GIZALDIXA

XI. gizaldixan hasiera aldian “Sancho el Mayor” Panplonako erregiak, bere bendian eukazan Euskal Herriko lur guztiak: “su supremacía fue reconocida desde Alava a las Encartaciones y hasta los territorios norepirenaicos. Pero a su muerte se abre un largo período de crisis para la monarquía navarra” (LX, 32). (LX, 32.)]

1076. urtian, Peñalén-go burrukia izen zan, Naparrua eta Castillako reinaduen arteko gorabeheria-gaitxik: Naparruako anaixen arteko burrukan, Sancho hil zan. Orduan hasi ziran Erresumen arteko hasarriak. Gerora, Eibarko Unzuetatarak Naparruako Erregetziakin lotu ziran. (I, 245)-(X, 289).

XI-XII. GIZALDIXAK

XI-XII. sigluetako bizimodua Eibar aldian, inguruko beste lekuetan letz, “ballietan” izengo zan seguramentian: baiña “balle”-tzat “ámbitos territoriales dominados topográficamente por una cadena o elevación montañosa y limitada, a grandes trazos, por cuencas fluviales” hartu bihar dou. Orduan sasoiari Markiñako Ballian barruan egongo zan Eibar ingurua: Urko eta Kalamua izengo ziran Balleko mendi-gaillur nausixak Deba eta Artibai erreken bitxarteko terrenuan; Ego, Amalloa eta Goikolea balle barruko erreka txikixauak ziran (gaur egunian Mallabixa, Markiña, Eibar, Elgoibar, Mendaro eta Plaentxiako terrenuak dirazena gitxi gorabehera). Pastoretzatik biziko ziran, eta ganauak alde batetik bestera eruango zitxuen, “bien a nivel local, entre la montaña y las cuencas del propio Valle, bien comarcal y anual, entre las altas cimas de las Sierras que cierran Guipuzkoa por el Sur, como la Sierra de Elgea y Aitzgorri, y las tierras bajas cercanas al litoral” (LX, 31). Gipuzkuako beste Ballietan pasatzen zan moduan izen bazan, Markiñako Ballia “sería un fragmento del ámbito pastoril más amplio que aprovecha todo el cordal montañoso que se extiende desde Elgeamendi y Aitzgorri y avanza por las laderas del Amboto, Udalaiz y Urko para llegar hasta las cercanías del Arno. En este amplio ámbito desarrollarían la trashumancia anual aquellas lejanas sociedades del medioevo, creando un marco de relación económica y social que todavía parece recordarlo un documento de 1317 al señalar “la merindad de Marquina e de Vergara e de Léniz” (LX, 32).

Pastore-grupuak lotzen zitxuena famelixia zan, senidiak izetia: ganauekin jua eta etorri ebizan beti atzera eta aurrera, erdi nomada moruan, eta “la necesidad de que todo el grupo social cuente con los campos abiertos para el pasturaje, hace operativos los valores parentales” (LX, 32). J. ELORZA-k be antzerakua diño: “el único poblamiento existente en la jurisdicción de Eibar sería el disperso por las zonas o valles más accesibles de su término (...)” (LXXV, 19). Gaiñera, ez edonun, Akondiako Lurra inguru osuan baino, euzki-begiko aldaparetan; J. ELORZA-k hori pentsatzeko goguan daka Eibarko ermitxa mediebal gehixenak, Santa Iñes izen ezik, alde horretan dauazala; eta gaiñera kofradixa zaharrak be hori izenori hartziak (“Tierra de Akondia”) “no hacen más que confirmar que este territorio fue el primitivo germen poblacional de Eibar” (LXXV, 19).

Baiña pastoriak zirala, lurra labratzen be hasitxa egongo ziran, jakiñeko bizi-lekuak hartuta, eta jentia be gehitzen juango zan piskaka-piskaka: holan juango ziran hainbat “balle” hatakotzat hartzen, eta mendi-bizkarren erdi inguruan “aldeak” azaltzen hasiko ziran. Gaur egunian be, Eibarren horrek balliok ondiok “bizirik” dagoz: Aginaga, Mandiola-ballia, Gorosta-ballia, Arrate-ballia, Otola... (E. BARRENA-k “aldeas” esaten detse (LX, 32)); bai Eibarren eta bai inguruetan: “y otras tantas que se incrustaron en el Valle de Markina, levantadas a media distancia entre las cimas montañosas y el valle fluvial, allí donde podían compaginarse mejor las tareas del campo con las del ganado” (LX, 32-33); eta gero, “Presumiblemente a partir de ellas se crearon otros enclaves al fondo de la ladera, al borde de aquellos ríos” (LX, 33). Dana dala, orduango bizimoduagaitxik, pastoretzatik eta kanpua labratzetik bizi zirala, errekek ballien arteko mugak ziran bakarrik, baiña apurka-apurka bizimodua erreka-aldetik etaratzen be hasiko ziran (ikusit XIII. gizaldixan). E. BARRENA-k diñuan, han aldeietan bizi ziranen artian komunidaden sentimientu baxiak azaltzen hasiko ziran: lehelenguetan, pastore famelixia baten ondorenguek zirala jakiñian egongo ziran, “manteniendo acaso la conciencia de desdender de un mismo antepasado común” (LX, 32), baiña denporian juanaz bakotxak bere lekuko “pobladore” legez ikusiko eban bere burua, “en relación constante con los de las cercanas aldeas con los que compartían pastos y bosques, incluso quizás la iglesia” (LX, 32).

Goixan aitxatutakua halan izen bazan, lurren jabetasuna be aldatzen juango zan, eta jentian artian “mailak” azaltzen hasiko ziran: “Sobre los resortes del parentesco hubieron de alzarse unas jefaturas que, una vez instalados en el territorio, revertirían sobre él su antigua autoridad, convirtiendo a sus familias en las únicas depositarias de los bienes y los derechos de transmisión de la propiedad y la autoridad” (LX, 32): hori ez zan baiña, derrepentian pasau, urtien eta gizaldixen puruan baiño, aitxatu doun azkeneko situaziñua XIV. gizaldiko bizimoduan garbi ikusi leikelako, “fijosdalguak” eta “labradoriak” apartatzen diranian (LX, 32).

Antzerako zeozer diño J. ELORZA-k be, “Markiña” politiko-zibillan aurretik beste Markiña bat euala, eta lehelengo bizkarrazurra elixa inguruan indartzen juan zala: inguru guztia Markiñako bikarixakua zan eta Tabirako arziprestazgokua; Elixia hamen inguruetan sartzen hasi zan IX. gizaldixan, eta XI.ian elixa, monasterixuak... eitxen juan ziran (Eibarko San Andres elixia be hortxe sisteman sartuko litzake, nahi txa ordukotxia ez izen); hauxe diño:

“se pretende demostrar que en los límites de un territorio denominado Marquina (...) existía hace un milenio una modalidad de organización social auspiciada por la autoridad eclesiástica.

Obviamente esta “*Marquina eclesiástica*” es al menos tres centurias anterior a la “*Marquina civil*” (...) y a pesar de su íntima interrelación, la demarcación territorial de cada una de ellas no es coincidente. Así, la “*Marquina eclesiástica*” llega en su límite norte hasta Astigarribia, mientras que la “civil” retrotrae esa divisoria hasta el valle de Mendaro, zona de permanente conflicto territorial hasta no hace muchas calendas entre Elgoibar, Mutriku y Deba” (LXXV, 17).

“El arziprestazgo de Tabira de Durango (...) estaba rodeado por antiguas vicarías de radicación vizcaína plena (...), aunque al sudeste confinaba con el arziprestazgo guipuzcoano de Leniz (...), todos ellos pertenecientes a estructuras del obispado calagurritano; sin embargo, la parte más oriental del arziprestazgo durangués, era la única que confinaba con tierras del obispado de Iruña/Pamplona, razón por la que las parroquias de Eibar, Elgoibar, Soraluze/Placencia y Astigarribia, quedaron adscritas a una vicaría o distrito administrativo intermedio titulado Markina, en el que se agrupaban las parroquias en razón a su situación espacial fronteriza, denominación que más tarde utilizará el poder político (...). Estas vicarías, también conocidas con el nombre de “*corriedos*”, son en definitiva un reflejo de las antiguas divisiones por valles.

Se da la circunstancia que de estas cuatro parroquias-monasterios pertenecientes a la vicaría de Markina, van a desarrollar en sus inmediaciones un conjunto urbanístico amurallado a mediados del siglo XIV, mientras la iglesia más veterana de ellas, la de San Andrés de Astigarribia (...) es la única que queda al margen de esta clase de proceso (...). La alineación de los tres pueblos de esta vicaría o “*corriedo*” de Markina, es decir, *Villamayor de Marquina*, *San Andrés de Eibar* y *Placencia de Soraluze*, en las estructuras administrativas del territorio de Gipuzkoa durante el siglo XIV, produjo una necesaria readaptación a las nuevas demarcaciones políticas por parte de las instancias religiosas. (...) Estas divergencias entre lo temporal y lo espiritual se hacen aún más patentes en el siglo XVI (...) dividiendo esta vez el arziprestazgo [Tabirakua] en dos entidades de igual rango e imponiendo el nombre de “*Elgoibar*”, como villa más populosa e importante en aquel entonces, en detrimento de la antigua denominación medieval de “*Marquina*”, que ya sólo podía servir para confusiones con el municipio homónimo vizcaíno (...). De hecho, la denominación “*vicaría de Elgoibar*” es la que va a seguir usando la administración eclesiástica durante toda la Modernidad” (LXXV, 151-152).

J. ELORZA-k uste dau Eibar *billa* ein baiño lehenao basarri ero etxe batzuk baerela⁹, eta horrek basarriotatik jua zala jentia “kalerutz”, erreka ondorutz. Akondiako Lurrekuak izengo ziran -gaurko izenez Argiñao, Arikitxa, Arizmendi, Barrenetxe, Unzeta, Zelaikua, Eltzartza, Guenetxe, Kutunitxa¹⁰ Narru, Iñarre, Lezeta, Mendigoitxi, Pagua, Sartei, Zumendixa, Agarre, Alzua, Azaldei, Azitain-Unzueta, Ezkarei, Gorosta, Orbe Alzua, Zezeil, Amazabalei, Aritxulueta, Asola, Azpiri, Gisasola, Iturrua, Mandiola eta Pagei basarriak. Ego-Elgetako Lurrekuak: Areta, Eguren, Iragorri, Irei¹¹, Izkua eta Loixola; Soraengo Kofradixakuak: Aginaga, Albizuri, Arando, Atxekua, Azpe, Gorostixa, Orbe Soren, Suiña eta Zumaran; erregebidian ingurukuak, Isasi, Untzaga, Ardantza, Ibarra eta Urkizu etxiak. (LXXV, 66-67).

Ermixak funziño inportantia euken, eta Akondiako San Pedro euretako bat izengo zan. J. ELORZA-k holan diño: “es una de las ermitas más enigmáticas del territorio eibarrés, con una situación espacial muy concreta y punto de enlace entre dos de las primigenias comunidades que fundaron la villa de San Andrés de Eibar, como son las cofradías de Soraen y la del mismo Akondia. (...) De todas maneras, es muy posible que San Pedro de Akondia perdiera la relevancia e importancia que había tenido antes de la constitución del núcleo urbano eibarrés, como elemento cohesionador de un notable hábitat diseminado, pérdida que se acentuó a partir de la Modernidad” (LXXV, 179). Gaiñera, ermitxia noizkua dan ezin bada jakin be, “es más que probable que en razón a su antigüedad, esta ermita (...) haya tenido su cementerio” (LXXV, 179). (LX, 31-33)- (LXXV; 16-17, 19, 66-67, 151-152, 175-176, 179).

⁹ Gaiñera, J. ELORZA-n ustez ya XIV. gizaldirako basarri batzuk bi ero hiru bizitza einda euazan, Arikitxa, Kutunitxa, Agarre eta Gorosta, esate baterako. Arrate azpitan “basauri” bat euan; Arizmendi etxe nausixan inguruan, bendian, beste batzuk euazan: “Arexmendi Goena, Arexmendi Munigorri, Arexmendi San Juan, Arexmendi Barrena, Unçeta de Arexmendi, Çelaya de Arexmendi” (LXXV, 67-68). Gaiñera, Arizmendi inguruko horrek basarriok Elgoibarko terrenuak ekezen, eta baleike sasoi baten dudan egon izetia Eibarko jurisdiziñuan sartu ala Elgoibarkuan. Beste alde batetik, Egoko errekan ondoko etxietakuak, “merced a la estratégica en que se encontraban respecto, no sólo a esta inveterada calzada, sino también en relación al río público, bien pronto se convirtieron en clase dirigente de la recién fundada villa. Además, esta ventaja posicional constituirá un factor esencial para que la mayor parte de estos solares desarrollen barriadas con su nombre durante la segunda mitad del siglo XV, al amparo del importante incremento demográfico registrado en esa época en Eibar” (LXXV, 68). Eibar herri eiñ ostian kanpoko jentia be etorri zan: bizkaitarrak, Durango eta Markiña aldetik gehixenbat; giputzak, ondoko herrietatik eta ostian be bai gitxi batzuk (LXXV, 69).

¹⁰ “Kutunegieta”.

¹¹ “Iraegi”.

XII. GIZALDIXA

XII. gizaldi aldera, J. SAN MARTIN-en ustez, Deba arrua Ibaizabal errekiakin lotzen eban bide mediebalan inguruan sortuko zan: Eibar - Saillamente (San Lorenzo) - Eizaga - Jainagaina - Zaldua (Zaldibar) - Durango aldia lotzen eban bidia: baillara bixen artian, bide lau eta bajuena zalako. Hau bidiau zaintzen, hor egongo ziran Oiñaz banduko Unzueta eta Zaldibar pariente nausixak.

Gaiñera, orduan, ola ero ferrerixak haixiak mobitzen ziran ondiok; eta bide batez basuetan egurra-kiñ eindako iketza aprobetxauaz, mendi gaiñetan egoten ziran. Izen be, errezaua zan urtzeko burdiña basora eruatia, basoko iketza burdiña euan lekura eruatia baiño (burdiña burdikarako, iketzanak, 40 bihar ziran). Eibarko basuak gero, egurretan aberatsak ziran.

Gerora hasi ziran ferrerixak erreka urakiñ eraitxen: Ego erreka apraposa zan presak eta, eitxeko, eroian ura erreztu manejaue zeikialako: eta gaiñera, goitxibehera haundikua, argindarra sortzeko. Horri eskerrak, poblaziñua be piskaka, hazten juango zan. (XI; Prólogo..., IX).

XII. gizaldirako bahintzat jakiña da Eibartik pasatzen zala Santiagoko bide bat, Naparruako “Sancho el Mayor”-ek aitxatzen eban bide ero ruta jenerala baiño lehenakua, Huesca, Naparrua, Logroño, Burgos eta Leon-go bide ero ruta jenerala baiño inportanzia gitxiaokua izen arren. Akaso lehenatik be baeuan, X. ero XI. gizalditxik: Deba errekan desenbokadurian onduan, Astigarribiako San Andres Apostoluan elixan, 1090ko bentanal prerromanikua dago; eta, han topau izen diraz bisgotiko eta mozarabe bitxarteko estiloko abside eta tunba bat, gizaldi batzuk lehenakua. Bidian barri:

Atlantikoko itsaso inguruko bidiak, Deba errekatik zihar, Astigarribian ekan lehelengo hospederixia (San Andres Apostoluan elixia euan bertan); Elgoibarko Magdalena Ospitxalian izengo zan hurrengo paradia. Elgoibartik, hainbat bide hartu zeikiazan: Urola aldera, Azkarate eta Madarixatik; Artibai aldera, San Migel, Urkarei eta San Andres Etxebarriatik; beste bidia, Deba errekan gora, Maaltzara.

Elgoibartik hartu zeikezan bidietatik, Deba errekan gora juan ezkeriok, Maaltzara joten eban. Bidiak hamen, bi aldetara joten eban: Alaba aldera (Plaentxi, Bergara eta Leniz Balletik zihar -Leniz Ballian dagoz Gipuzkuan Erromaniko arrasto gehixen-); eta errekan gora segiduaz, Azitaiñ eta Eibartik zihar, Bizkaira, San Lorenzo barrixotik¹²

Mendixetatik zihar, Iziar gaiñetik etorren bidia, Astigarribiatik zihar, Arno-atera, eta handik, Urkarei, San Migel, eta San Pedrotik (Elgoibarkuak), Arratera. Arrateko Ama Birjiñari kultua, XIII. gizaldi erditxik honakua ei da; Arraten bertan be baeuan hospederixia, elixian onduan, “de datación inmemorial” (XXI, 418), Santiagoko bidian joiazan peregrinuak hartzeko, serora baten kargu.

Azitxaindik Arraterako bidian, ermitxa bi euazan: Maala (“Magdalena”), eta San Martin. Gaur, bixak galduta dagoz; baiña, Azitxaiñen agertu zan harrizko kurutze erromanikuak agertzen dau antxiñakua dala hori rutiori.

Azitxaindik, beste bide batek, San Salbadortik zihar (Salbadore), Goimendira joten eban; Santiago de Azurzatik zihar, Elgetara, eta Elorrixora. Hango San Agustin elixan, XI. gizaldiko arketa erromaniko bat dago, errepujautako zidarrakin; San Adrian de Agiñetan, VIII-IX. gizaldiko sepulkruak dagoz.

Eibartik pasatzen zan Santiago bidiak, San Roman eta Akondiako San Pedrotik zihar be baekantua: Artibai Balletik etorren bidia, Etxebarritxik zihar, Agiñatik pasauta. Bai Agiñan -San Idelfonson santutxua da horren arrasto bat (XXXIII, 141)-, bai Etxebarrin dagoz Erromanikuan arrastuak. Bidia, Akondiarra jotakuan, Santa Kruzetik behera, Eibarrera joian.

¹² “Saillamente”, “Saillubente”, “Sallobente” euskeraz.

Eibarren¹³, bidiak Ego errekan gora segitzen eban, Bizkairutz; San Lorenzo (*Saillubente*) inguruan, bide bi sortzen ziran: Ermura bata (hango Parrokixia, Santiago Apostolua da justo), eta handik, Areitxixoko San Torkaztik zihar, Jaiñagaiña tontorrera (Santa Marina-zarren); handik, Zaldibarrera bajatzen zan (Zaldibarko San Andres Apostoluan parrokixia, XIII. gizaldikua da). Beste bidia, San Lorenzoko kalzadatik zihar, Eizagako San Pedrorra. Handik, Santa Marina-zarrekin bat eitzen zan. (I, 215)-(XXI, 416-420)-(XXXVIII, 141).

XII. gizaldikuak, Azitaingo Unzuetako solarran ingurukuak diraz Eibarko lehelengo notizixak: Unzuetatarrak, Oiñaz Banduko Senide Nausixen famelixetako bat ziran (“parientes mayores del bando oñacino”; haundikixak, jauntxuak¹⁴). Unzuetakuen jatorrixan eta ondorenguen barri hasi 549. urtetik eta aurrera, J. ELORZA-k dakar “Los parientes mayores de Unzueta” atalian (LXXV, 193-231): batetik, Naparruako erregiekin lotutako jatorrixa azaltzen da; eta bestetik, jatorri bizkaitarra (*Horosco*-n, San Pedro de Murueta elixia dan inguruan 549. urtian torretxia eñ ei eben, Unzueta izenekua eta handik gerora etorriko ziran Eibarrera (ikusi 939. urtia)).

Gaur ondiok dauan lekuan eken etxia, Unzuetako antxiñako Torria, (jauregixa, XVII. gizaldikua da). Ondiok bertan dagoz ziharretara ipinitxako defensarako hesixak (I, 244). Herri gehixena Unzuetatarren aldekoa izengo zan; gerora, herrixak *haundikixen* kontra egon ziran arren.

Unzueta Jauregixa, gaur Azitaiñen ezagutzen douna dala, XVII. gizaldiko Gabriel de Henao-k argitzen dau: “en la cerca del castillo de Unzueta, distante de Eibar (...) a un cuarto de legua” (XVII, 229).

Oiñaztarren parteko Senide Nausi danen Parrokixia Ziortza ero Zenarruza izen zan, euren artian, Unzuetatarrena be bai: bertan, ezkontzak, bautizuak, entiarruak, ondrak, eta Jangoikuari eta Bizkaiko Jaunei zerbitzeko tema grabe ero inportante danak zelebrou eta konpontzen ebezan, danak hantxe batuta¹⁵. (I; 245, 249)-(XVII, 228).

Dana dala, gerora, Zenarruza Kolegiata ein zanian, hainbeste famelixetakuei haraiñok juatia urrin gertzen jakuela, eta apartau ein ziran, etxe bakotxa, hurren euken Parrokixara lotzen: G. de MÚGICA-n ustez, Azitxaingo ermitxia, Unzuetakuen patronazgokua zan. Edozelan be, holan diño J. ELORZA-k horren ustiorren kontra:

“Sin base objetiva alguna, diferentes autores han estimado que esta ermita era propiedad o, por lo menos, que su patronazgo pertenecía a los parientes mayores de Unzueta, quizá, entre otras cosas, por noticias como las que se ofrecen en el “Libro de visita del Licenciado Gil”, que la titula como “Santa Maria del Palacio”. No obstante, siempre ha sido “sugragánea de la jurisdicción”, y así se confirma en la anterior noticia de 1506, ratificada por otras declaraciones realizadas en el mismo siglo, como la del escribano Cristóbal de Sugadi (...) cuando decía “que para reedificar la hermita de Nuestra Señora de Açitayn, que es la dicha hermita del conçejo d’esta dicha villa...” (...) Lo que resulta cierto es que los parientes mayores de Unzueta, siempre tuvieron una vinculación especial con esta ermita, y así lo demostraron a la hora de redactar sus testamentos, en los que no olvidaron consignar diferentes limosnas para la misma (...)” (LXXV, 181).

Baiña, Ziortzako elixatik alde eñ arren be, Etxe batzuetakuak ondiok hango “décima” ero hamarrenak pagatzen segitzen eben, baitxa entiarruak eitzen be, sepulkruen lapidak bertan ekezela, Etxeko arma eta blaso, eta guzti. Eibarkuak be bai (ikusi 1544).

¹³ Inguruetan, gaiñera, Bizkaixan, badagoz Erromaniko arrastuak: Berrizen, XII. gizaldixan sortutako San Juan elixia; han ur bedeinkatuan ontzixa, erromanikua dago ondiok. Durangon, San Pedro de Tabiran, bentana bat, moldura bat eta korua, mudejar estiluan influenzixia dake. Garain, San Juan Bautista ermitxan, absidian parte bat erromanikua da, adornodun bentana eta guzti. Etxebarriko Parrokixatik galdu zan XII. ero XIII. gizaldiko prozesiñuetarako kurutza bat. Bolibarren, kurutza bizantino bat dago (hango Magdalena ermitxatik eruanda, akaso); kurutzian dauan Kristuak, Etxebarrikuakiñ itxura haundixa ekan (iñori akordau jako, peregrinon batek Etxebarritxik Bolibarrera eruango ebal); gaiñera, antxiñako sepulturen tapa zaharrak be badagoz, noizkuak dirazen ondiok argitxu barik. Zenarruzako (Ziarrotza) Kolegiatian barri, XI. gizalditxik dakau: hango sepulkro batzuk, itxura bisigodua be badake (hurrian dauan Gerrickaizko Santa Luzia ermitxatik eruanda, akaso). Gaiñera, aitzatutako Astigarribiako San Andres Apostoluan parrokixia, Ormaiztegiakua, eta Zaldibarkua be badagoz.

¹⁴ Oiñaztarrak hamabost haundiki ziran; ganboatarrak, beratzi. Linajian ardatz nausixan izen eta jatorrikuak ziran honek haundiki ero *pariente nausixok*.

¹⁵ “...Según escribe Pedro de Monasterio y Burgos fue Cenarruza en tiempos pasados cámara de la parcialidad oñacina, en donde se juntaban a celebrar bodas, bautizos, entierros, honras, y ventilar todas las materias, y negocios graves que se les ofrecían tocantes al servicio de Dios y Señores de Vizcaya” (I, 249).

Unzuetarren kontrarixozuzenak, Elgoibarko Olatotarrak izen ziran, honek ganboatarren buruziran eta: Senide Nausixen arteko burrukak, oiñaztarrak eta ganboatarrak alkarren kontra. (I; 244-245, 249)-(XI; Prólogo..., X)-(XVII, 228-229)-(XIX; 378-379, 380)-(LXXV; 181, 193-231).

[1123. urtian, Gipuzkoa Naparruara pasau zan, Castillak eta Naparruak bakiak eiñ ebelako (X, 289).]

XII. gizaldiko erdi aldetik aurrera, Naparruako erregiak, Aragoikuak eta Castillakuak Euskal Herriko lurrak bakotzak beretako hartu nahixaz eitxen zitxuen demandaldixetan hasi zan “Markina” toponimua azaltzen. Horrek izenorek ““marca” o circunscripción territorial situada en zona fronteriza y organizada para la defensa” (LX, 34) esan gura dau, eta jakiñekua da “las más diversas monarquías medievales utilizaron estas “marcas” en aquellas zonas periféricas de sus dominios que estaban en contacto con los de otro poder en pugna” (LX, 34). Hor “Markiña” balle inguruan sartuta euazan gaur Bizkai eta Gipuzkuakotzat hartzen douzan herri batzuek: Elgoibar, Plaentxi, Mallabixa, Markiña...

Esate baterako: 1173. urtian Naparruako erregiak eta Castillakuak gerran jardun eben; tratuak eiñ eta 1179. urterarteko bakia euki eta gero, hor urtian (1179xan) alderdi bixak Nájera-n batzarra eiñ eben bakotzak bere lurra noraiñokuak ziran zihetz jartzeko: napparrendako, besten artian, Alaba osua zan, “esto es, desde Itziar y Durango inclusive” (LX, 34). Horrek esan gura dau gaurko Deba Balleko goiko aldia (hegoaldera dauana) ez zala Gipuzkuakua, Alaba baiño; eta horregaz gaiñera, Markiña ingurua aitxatu barik geratzen zan: “A los efectos que ahora nos interesan, observamos que las tierras de ese Valle [Markiña], innominadas, entre las referencias a Itziar (...) el ámbito territorial (...) que se extendía desde el mar hasta el Izarraitz y desde las aguas del Urola hasta las del Deba, y a Durango, cuya extensión retrata con bastante fidelidad la comarca del actual Duranguesado” (LX, 34). (Ikusi 1212). (LX, 34-35).

1150-1186. urte bitxartian, Naparruako Sancho VI.a Jakituna (“El Sabio”), Eibar inguruetan ibilli zan. R. LARRAÑAGA-k uste dau orduan sortuko zirala oiñ egunian dakauzan herri guniak (herrixen mugak ondiok ez euazan bahintzat). Irure gaiñian (oiñ egunian Plaentxiko terrenua da), Celinos Zaharra bizi zan, Naparruako erregian lehengusua (edo senidia bahintzat (LXXV, 197)). Ganau mordua ekazan: ganaderixia eta kazia izengo ziran bere zeregin nausixak.

Naparruako senidiekiñ hasarretuta, Celinos-ek Naparruatik alde eiñ eta Irurera etorri zan. Bakiak eiñ eta aiskiratu aldera etorri zan Sancho VI.a.

Erregia, bere noble aldriakin, pajiekiñ, *halkoneruekiñ* eta, etorri zan; Celinos Zaharrak, Iruren, aiskiratu eta gero berandako fiestia ipiñi eban: zezen bi korridu ziran Iruren bertan (estokia, *benablua* ero zer erabili eben ez dau ipintzen).

Gero, kasan jardun eben. Erregian kazako txakurrak Iruren hainbeste janda, betekariakin batzuk akabau ein ziran; Celinos-ek ekazan txakur gehixao, eta ez zan problemarik egon. Honek gauza bixok, zezenak eta txakurrak, Irurekuen linajian eskuduan agertzen da, R. LARRAÑAGA-n ustez, ordukua goguan hartuta.

Celinos Zaharrak seme bi ekazan. Bata, nausixa, herederua, Celinos izenekua, “Don Celinos de Unzueta” deitxu jakon, Eibarko Unzueta etxian jabe izen zalako, Naparruako erregiak berari emonda, aldi baten *Kortian* laguntzen egon jakon eta; beste semia, Irureko Sancho zan (“Don Sancho de Irure”).

Celinos Zaharra Iruren bizi izen zan, baiña zahartutakuan, hango mendi tontorrian bizi izeteko makalduta euan, eta Eibarrera bajatu zan, beste semiagana (Unzuetako Celinos-egana), leku gordiaua zalako, “so la sierra que se dice Arrate”, Azitaingo Unzueta etxera (“era donde estaba una casa fuerte que el Rey de Navarra viejo había hecho para cuando venía a montería” (XXVI, 999)). Unzueta etxeak gizaldi askuan euki ebezen erreztasunak feudalismuan giruari eskerrak.

Horko datu asko 1339. urteko deklaraziñuetatik etaratakua da¹⁶ (ikusi 1339-XII-2; 1193), testigu batek bere aurretikuei entzundako gauzetatik, eta bersiño bat besterik ez da. Horregaitxik, J. ELORZA-k interpretaziño kritikua ein bihar dala diño, asmautako gauzak eta benetakuak apartatzeko.

¹⁶ Gerora, 1594 urtian etara eben liburu baten sartuta (ikusi 1594-III-15).

Datu mordua eta bere esplikaiziña bibliografixan topau leike: LXXV, 193-196. Benetakuak dirurixen datuen artian, "Otro aspecto a considerar en toda esta historia es que los Unzueta pertenecieran efectivamente a la aristocracia navarra y que se asentasen en la casa de Azitain en una fecha muy temprana en Eibar, cuando su poblamiento era muy débil y circunscrito a la tierra de Akondia. Esta coyuntura les valió para acumular amplias zonas del territorio que abarcaba el actual valle de Otaola o Kiñarraga, adquiriendo un papel preponderante en el ámbito eibarrés, que unido a su origen y parentesco con la alta nobleza, desembocaron en la constitución de un bando alineado en la parcialidad de Oñaz, encargado de ejercer su influencia y demostrar su superioridad sobre el entorno rural inmediato" (LXXV, 195). Horregaz gaiñera, Unzuetakuen jatorrixan inguruko hipotesisak, hori apelliduari eben lehelenguen barri, eta Unzuetako jauntxo famau batzuen gorabeherak detalle askokin J. ELORZA-n liburuan topau leikez: LXXV, 196-231. (XXVI; 996, 998, 999, 1002, 1004)-(XXXIX, 5-6)-(LXXV; 193-196, 196-231).

1178. urtian Olasokuak Unzuetakuei "çerca" bat eiñ etsen, aspaldiko kontrarixuak ziralako. Itxuria Unzuetako etxia eta etxeak behia jota geratu ziran, jabia, Madalbo López de Unzueta disgustuakiñ ("de puro coraje y pesar" (LXXV, 197)) gaixotu eta hill ein zalako. Etxia ostera, hutsik egon zan urte batzuetan (ikusi 1193).

Madalbo L. de Unzueta, Abuminio eta Polinimo de Unzueta-n ondorengua izen zeikian. Madalbo, Fermina de Olaso-kiñ Eibarko Unzueta torretxera ezkondu zan eta seme-alaba asko euki ei zitxuen. Euren alaba zaharrena (Fermina López de Unzueta), maiorazkia, Naparruako erregian senide zan Celinos-ekiñ ezkondu zan (ikusi 1193). (LXXV, 197-198).

[**1180. urtian**, Sancho VI. Jakituna ("Sancho el Sabio de Navarra") zan Naparruako Errege (VII, 39).]

1193. urtian Unzuetako torretxia barriztau eben, 1178. urtetik behia jota euan eta. Naparruatik etorritxako Celinos infantiak barriztau eban, bertako maiorazkiakin, Fermina López de Unzueta-kiñ ezkondu zalako, eta aitxagiñarriba, Madalbo López de Unzueta, hilda eualako: "*rehedificó e reparó el nonbrado cadalso de Unçqueta (...) bino de las partes de Castilla, de las guerras de contra los moros el dicho infante don Çelinos e rehedificó y fortaleció la torre de Unçqueta en el mismo su solar primero en donde entonces fue la casa quemada*" (LXXV, 197); "*el qual dicho infante (...) bino a estas montañas bascongadas en donde casó y tubo muy larga suçesión, que balieron mucho en la tierra, destacándose en ella por dibersas partes, rehedificando solares arruynados y lebantando otros desmolidos y plantando otros con nuebos y diferentes apellidos, al uso de entonces*" (LXXV, 197). Celinos-en eta Fermina-n semietako bata Celinos de Unzueta izen zan, gerora "Conde de los Espadarios" eiñ ebena (LXXV, 197-198).

E. BARRENA-k Don Celinos-en ezkontzia alderdi politikotik beixuta argitzen dau: 1179. urtia ezkeror duan Alaba partia zan Deba inguruan jauntxo bat jarri zan nagusi (Naparren lurrak ziran), eta bere kastillua Aitzorrotzen eukan (Eskoriaza gaiñian): horregaitxik, "sería la vulnerabilidad de la zona la que aconsejó al rey Sancho el Fuerte de Navarra reorganizar la defensa de sus dominios cantábricos, reforzando sus tenencias y estableciendo relaciones más sólidas con las poblaciones asentadas" (LX, 35). Eta horrekin lotzen da "la figura de Don Celinos, presentado por la historiografía clásica como pariente del rey de Navarra y que en 1193 fundó nuevo solar al casar con una hija de la familia Unzueta" (LX, 35). E. BARRENA-n ustez horrek kontuok ipoiñak dirudixen arren, badagoz egixa dana erakutsi leikien aztarrenak: Lope García de Salazar-ek XV. gizaldixan eiñ eban Unzuetatarren genealogixia bat dator benetako dokumentuetan ipintzen dabenakiñ, esaterako. Eta horregaz gaiñera, "Esta aparición en escena de Don Celinos se nos presenta en total consonancia con las preocupaciones que movían entonces, a finales del siglo XII, a la monarquía navarra y que trataría de solucionarlas incentivando la repoblación de sus zonas fronterizas, el mejor modo de fortalecerlas frente al rival castellano y de anudar de manera más firme su relación política con Pamplona. Por otra parte, no deja de ser sugerente que la vía de acometida fuera el emparentamiento con una familia autóctona, probablemente asentada en ese lugar donde aún se alza el caserío que lleva el nombre de Unzueta, entre Arrate y el Ego, ya que con ello entraría a formar parte de aquella comunidad de parientes y así, respaldado por su cercanía con el poder real, sería más fácil fijar con firmeza la articulación social y política del territorio con la monarquía navarra" (LX, 35).

Unzuetakuen barri, Celinos-en inguruan gauza batzuk eskribidu izen dira, baiña ez dana garbi-garbixak (Celinos zaharra dan, ala semia; Eibarrera zuzenian Naparruatik etorri ete ziran, ala Iruretik bajatuta; fetxak...). Esate baterako, XII. gizaldixan, Unzuetako alaba bat Naparruako Erregian senide hurra zan Don

Celinos-ekiñ ezkondu zan¹⁷: berau etorri zan Unzuetarren etxera. Gaiñera, izen ona emoteko, Ziortza ero Zenarruzako elixiari, 24 behi erregalau ero opa izen etsazan, ofrenda moruan, bertako “devissero” zalako: “*tienen los de Unçqueta allí un sepulcro muy honrrado, e un día de aquel tiempo que se juntaron todos los debieros de la dicha yglesia, qu’el dicho don Çelinos hiziera llevar veinte y quatro bacas mayores suyas propias por ayuda de fazer su busto en el dicho lugar; e que las dichas veinte y quatro bacas diera al dicho monasterio, por amor e aber honrra e por ensalçar el dicho monasterio*” (LXXV, 198). C. de ECHEGARAY-k beste era batera jasotzen dau: “... el siglo XII se cuenta de un D. Celinos, pariente de los reyes de Navarra, que vino a desposarse con una hija del solar de Unzueta de Eibar y que quiso hacer ofrenda a la iglesia de Cenarruza de veinticuatro vacas preñadas para ensalzarla y honrarla” (I, 249)-(XIX, 378); J. R. de ITURRIZA-k, Juan Iñiguez de Iburguen-en *Corónica* [sic] *general Española*-ko testutik, holan dakar: “y en una ocasión que se juntaron barrios cavalleros, y entre ellos Don Celinos, pariente cercano del Rey de Navarra, que vino en casamiento a la casa de Unzueta de Eibar reedificada por el año 1193 hizo ofrenda á dicha Iglesia de Cenarruza de 24 bacas por ensalzarla, y adquirir honra” (I, 249)-(XVII, 228)-(LXXV, 198).

Lope GARCÍA DE SALAZAR-ek eta beste batzuk ziñuen “Celinos de Unçeta”-n (XIX, 377) ondorengua, gizaldi batzuk geruao, Lope Ortis de Unzueta izen zala (ikus 1346-II-5); eta honen herederua, Pero Lopes de Unzueta (ikus 1340-1345 ingurua); berorrena Ochoa Ruys de Unzueta¹⁸. Unzuetakuen linajian barri XVII. gizaldirarte J. ELORZA-k dakar, jauntxo baktotxan detalliekiñ: LXXV, 193-231. (XIX, 377)-(LXXV, 198-199).

“Unzueta” ero “Unceta”, sasoi baten, bardin joten eban bata ala bestia erabilli (halan diñue J.C. Guerra, F. Fernández de Bethencourt, eta Tola de Gaytán markesak): parrokuak era bixetara erabiltzen eban; Lope García de Salazar-ek be, nahastian ebizan: “son ambos apellidos originarios de Eibar y que al parecer tienen un mismo tronco” (XIX, 379) (ikus 1683). (XI; Prólogo..., X)-(XV, 9)-(I, 249)-(XVII, 228)-(XIX; 377-379, 380)-(XX, 87)-(XXVI, 1004).

P. SARASKETA-n parrafo baten barriz, bestera irakorri geinke, Carlos II.a erregiak Unzeta etxekuei emondako apelliduan eta eskuduan gaiñeko dokumentutik etarata -hau dokumentuau barrixaua izengo zan: “Y es una de las casas interesadas en tan estimables decoros la del apellido Unceta, la cual está situada en jurisdicción de Eibar en la dicha provincia de Guipúzcoa por ser como es una de las casas solariegas de la dicha villa, y jurisdicción donde se distingue de otra casa muy semejante en el apellido y en parte de su blasón y armas por nominarse Unzueta” (XL, 11). (XI; Prólogo..., X)-(XV, 9)-(I, 249)-(XVII, 228)-(XIX; 377-379, 380)-(XX, 87)-(XXVI, 1004)-(XL, 11).

Eskribidu izen dan beste gauza bat da Unzuetako Celinos eta Irureko Sancho anaiak (Celinos zaharran semiak) Madalzagan (Maaltzan) eitxen ziran juntetako baten izen zirala, lagun mordua batu zirala. Beltrán de Guevara zaharra (“el viejo”) be han azaldu zan. Irureko Sancho-n bir-loibiak (bera, bisabuelua zan), Pedro López de Berrio-k, behi batzuk ekarri eta hiltzeko aindu eban, Beltrán de Guebara-k eta bere lagunak jan zeixen.

Halan ein be, “y el dicho don Beltrán y sus gentes se gobernaron de carnes de los dichos bustos [behi-xenak] y túvolo en mucha honra a los dichos don Celinos y don Sancho” (XXVI, 1002). (XXVI, 1002)-(LXXV, 198-199).

Edozelan be, hainbeste kontun artian garbi geratzen dan gauza bakarra da orduan sasoian, XII. gizaldixan, Celinos izeneko gizon haundiki bat egon zala Azitaiñen-Unzuetan: “Como aspecto conclusivo de todo este cúmulo de información vertido hasta ahora sobre los Unzueta, cuyos datos más antiguos se remontan en el tiempo un milenio, cabe considerar como real la existencia en el siglo XII de un personaje noble y de gran valía, llamado Celinos, con el que pudo empezar la transformación de los Unzueta para convertirse en cabo de linaje o parientes mayores (...) Otra cosa son las versiones sobre el asentamiento del citado personaje en Azitain, aspecto muy difícil de determinar y del que, en todo caso, no haríamos más que ejercicios de elucubración” (LXXV, 199).

¹⁷ 1339 urteko dokumentuetan be agiri da hau datuau (XXVI, 1004).

¹⁸ Holan dakar L. GARCIA DE SALAZAR-ek gitxi gorabehera “del linaje de Unçqueta” azaltzen: “El 1º que allí pobló fue Don Celinos de Unçqueta que fiso allí casa e solar, e deste linaje sucedió de uno en otro Lope Ortis de Unçqueta, Pero Lopés de Unçqueta (casó en Marçana), Ochoa Ruys de Unçqueta, casó con fija de Juan Lopes de Ganboa (era de Armayona) prima de Juan de Muxica. [Bixen semia zan] Lope de Unçqueta casó con fija de Ferrand Peres de Çaldivar e fiso en ella fijos e hijas (...) que son ahora allí, y otros hijos e hijas hubieron estos mayores de Unçqueta, donde vienen muchos de los parientes de aquel Solar e linaje de los Unçqueta, que los medios son en el término de la provincia de Guipuzcoa, e los otros medios en el Señorío de Vizcaya” (XX, 87).

Gerora be, Senide Nausixak izen arren, Unzuetakuak “siempre habían sido unos parientes mayores un tanto atípicos, ya que no gozaban de merced real alguna (rentas, prebostazgos, patronatos de iglesias, etc.), y con la modesta pensión señorial de la casa de Butrón [ikusitako XV. gizaldi hasieran] y los derechos de dezmaje de ocho caseríos [ikusitako 1402], no se podía aspirar a grandes empresas. Y no sólo carecían de prebendas de alto rango, sino que ni siquiera tenían asiento relevante en la iglesia parroquial de la que se consideraban principales fundadores, ya que únicamente disponían de la propiedad de un asiento del tercer banco junto al altar de Santa Catalina” (LXXV, 211). (I; 244, 249)-(XI; Prólogo..., X)-(XV, 9)-(XVII, 228)-(XIX; 377-379, 380)-(XX, 87)-(XXVI; 1002, 1004)-(XL, 11)-(LX, 35)-(LXXV, 193-231).

XII. gizaldi amaierako eta XIII. gizaldi hasierako artia: antxiñako San Andres parroikia, erromanikua izengo zan (haren gaiñian, ero zaharra botata, obrak eñ izen diraz XVI-XVII. sigluetan (ikusitako 1603)). Ekialdeko fatxadako atian gaiñeko hornazina errenazentistan dauan San Pedro Apostoluan hare-harrizko tallia bahintzat, halakotxia da, erromanikua (J. San Martin-ek erreparau, eta M. Lecuona eta L. Peña Basurto-k konfirmau eta identifikautu). Hori da geratu dan arrasto bakarra. Parrokixakua zanan seña, “no sólo por identificarse como hermano [?] del apóstol San Andrés” (XXI, 414), bere jaixak zelebraz izetia da: San Juan Bautista eta San Pedro Apostol jaixak. Metrua eta hogetalau zentimetro (1,24 m) altukua: gaur “Santu motza” jako izena. “Santu motza” holakua da: erropa pliege simetrikua daukaz; hankak pare-parian, puntan gaiñian; arpeiko biuntasuna; bizarra akanalautu, simetrixan; ulia rizotan, puntak espiralian amaitxuta; eta begiak almendra formadunak, XII. gizaldiko estilo erromaniko garbixan zan moruan. Hau santuau, eta Irungo Junkal Ama Birjiñian tallia diraz Gipuzkuako erromanikoko agiri zaharrenak. J. ELORZA-n ustez Santu Motza Akondiako San Pedro ermitxakua izen zeikian (eta gerora San Andres parrokiara eruan, XVI. gizaldixan ero lehenao).

“Santu motza” izenan gaiñian, holan diño J. SAN MARTIN-ek: “hoy en Eibar, “motza” significa “corto”, pero antaño es muy posible que haya significado “feo”, como actualmente definen en Vizcaya sin distanciar mucho de Eibar, y en Eibar se conserva un mote que proviene del mismo sentido” (XXI, 411).

Gaiñera, Santiagoko bidian inguruko beste parrokiaren, ermitxen, bidien eta beste datu batzuk aintzat hartu ezkeriok, badiruri ez dauala dudarik Eibarko San Andres parroikia erromanikua zala esateko, “cuando no pre-románica” (XXI, 420), J. SAN MARTIN-ek diñuan (beitxu Santiagoko bidian atalian).

Horrek, elixian barri emotiaz gaiñera, orduango “Eibar”-en barri emon leikigu, E. BARRENA-k diñuan: “podríamos considerar que esa imagen es la huella, en piedra, de la época preseñorial que vivió aquella comunidad [Eibarkuak], lo cual se nos ofrece en total consonancia con las conclusiones a las que ha llegado la investigación medieval en diversas zonas europeas y que apuntan a la “fijación del marco parroquial como uno de los fenómenos unidos a la “revolución” del siglo XI”, haciendo que esas parroquias, esas iglesias locales, sean un fenómeno “esencialmente medieval y preseñorial” (LX, 24-25). Gaiñera, Eibarko hori datuori inguru zabalao baten sartu leike “cuando percibimos los primeros síntomas de vida social en Eibar (...) que, al igual que otros lugares bizcainos [sic], denotaría una progresión en ese proceso de fijación de la población, de crecimiento económico y demográfico y, en consecuencia, de creación de nuevos templos y núcleos de asentamiento, en zonas que hasta entonces se habían mantenido desocupadas y marginales. No podemos avanzar más por el momento en la concreción del origen de San Andrés de Eibar” (LX, 25). Dana dala, orduanguen bizimodua holan izengo zan: “pobladores que de forma más o menos espontánea habían introducido los primeros síntomas de humanización en este paisaje y para quienes el marco familiar aparecía como la principal célula de protección y de intereses y auxilio mutuo” (LX, 26) (ikusitako 1267). (I, 214-215)-(XXI; 414, 419-420)-(LX; 24-26, 24 19. n.)-(LXXV, 19).

Erromaniko sasoikua zan Azitaingo elixako koruko paretian topau eben harrizko kurutzia; gero, San Andres parrokiako sakristixan ipiñi eben. E. Urroz-ek topau eban (ikusitako 1927); *in Historial de la Virgen de Arrate*-n, holan diño: “existencia de una cruz de piedra, de factura románica y bella placidez en la expresión de su rostro, esculpida, toda ella, sobre una cara y que se halló empotrada, sin duda en tiempos recientes, en la pared del coro de la ermita de Acitain y que desde 1927 ha quedado expuesta en la obra nueva de la sacristía de la parroquia” (I, 214)-(XV, 112)-(XXI, 411). Kristua harrizkua zan, aurrera beira, simetrikua, lau ultzakin lotuta. Beso bata, piskat hondatuta eukan. Azitaiñen geratu zan zuluak, 75 cm alturan eukazan, besuen zaberria, 45 cm-kua zan, eta horman, 8 cm sartuta euan barrura. (I, 214)-(XXI, 411).

G. de MÚGICA-n ustez, Azitxaingo ermitxian arduria, Unzuetatarren patrimonixokua izengo zan. Gero, San Andres parrokiako sakristixara eruan, eta 1948xan bota ebenian, kurutzia be galdu ein zan. (I; 214, 245)-(XV, 112)-(XXI, 411)-(LXXV; 19, 179).

Beranduko arte erromanikokua, ero gotiko lehelenguetakua dou Agiñako San Migel parrokiako Bautismoko harrixa (pilia), kopa zabalak agertzen dabenez. Adornu eza, ez da erreza esplikatzen, baiña dakan formiak, bertan sasoiko Leniz Balleko beste batzuekiñ itxura haundixa daka.

Hare-harrizkua (“piedra arenisca”) da, metro eta hamazortzi cm-kua (1,18 m): azpiko basamentuak, 9 cm dakaz; fustiak, 66 cm; eta kopiak, 43 cm. Kopian diametrua 90 cm-kua da; fustiana, 31 cm-kua. L. MARTÍNEZ DE MORENTIN DE GOÑI-k Gobierno Baskuak eñ eban deskripziñua jaso eban:

“Dice que es del siglo XII-XIII y de estilo medieval.

En la descripción que de ella hace señala que está “realizada en piedra de cantería arenisca. Se articula en una basa circular de cuatro piezas, un pie que transforma su sección cuadrada en la basa por un bloque cilíndrico, sobre la que descansa la pila de forma semiesférica, con basa truncada” (LXII, 240).

Baiña bere ustez “La basa de la pila es de tres piezas irregularmente realizadas y la datación, probablemente, haya que situarla hacia el siglo XIV” (LXII, 240). (Ikusi 1556). (I, 215)-(XXI, 416)-(XXXIII, 128)-(LXII, 239-240).

XIII. GIZALDIXA

1 200. urterarte, Eibar eta ondoko herri batzuk Markiñako Ballekuak ziran (ikus XI-XII. gizaldixak): Markiñako balletik, Eibar, Elgoibar eta “Placencia de Soraluze” apartau ein ziran, Markiña ingurua Bizkai barruan geratzen zala (nahi txa Markiñako Merindadia bera, XIV. gizaldi erdi inguruan des eñ).

Izen be, 1200. urteko otubrian 8xan, Gipuzkuak euren lurak Castellako Alfonso VIII.ari eskindu etsezen eta, Naparruako Sancho Erregian bazpadakokerixekin gogaitxuta (ordurarte, honek inguruok Naparruak ziran); halan, Gipuzkua Castillan sartu zan, Castillak, aurretik, foruak, usarixuak eta ohiturak gordetzeko tratua eñ eta berbia emonda: “los territorios vascos (...) Castilla aspira a recuperar su poder sobre ellos y lo conseguirá por diversas vías, culminándolas en 1200 con la adquisición de Alava y Gipuzkoa” (LX, 34). E. BARRENA-k euskalkixak aitxatzen ditxu Gipuzkuako zatixak zeñ aldetakuak ziran erakusteko: napar berbetia, giputz eria, eta bizkaitar eria (LIX, 35). (IX)-(X, 289)-(XXXIX, 5)-(LX; 33-34, 35).

XIII. gizaldixan, eta lehentxuaotik be bai akaso, mendixetako ballietan/ballietatik bizi ziran lagunak erreka aldera inguratzen hasi ziran, beste bihar-jardun barri batzuei ekiñ etsenian: burdiñiakin biharra eitxen, esaterako; ero tratuan (“intercambio” (LX, 33)). Errekako ura derrigor bihar eben argindarra etartzeko, burdiña eta erramintxak ekarri eta eruateko... “Alas”-ak ziran errekan erabiltzen zitxuen barku-modukuak, narran tipokuak, eta partikiakin manejatzen ziran. E. BARRENA-n ustez, orduantxe sasoiari hasi zan Eibarko (eta inguruetako) historixian aldi barri bat, “la que iba a situar en esos valles fluviales el núcleo organizador del territorio y en las cimas montañosas sus límites. Con este nuevo esquema, también el Valle de Markina estaba llamado a fragmentarse y en principio lo hace en las dos partes que forman las vertientes del Urko. Pero en esta división tuvieron trascendencia decisiva otro tipo de factores, los políticos” (LX, 33) (ikus 1212): “Una división que, como ya hemos señalado, vendría favorecida también por la progresión en la tendencia al descenso del poblamiento hacia el mismo valle fluvial, allí donde los monarcas de Castilla promocionarían la fabricación del hierro [ikus 1335-IX-8] y su intercambio, junto con la lana castellana, en los puertos europeos. Desde el siglo XIII las vías del Oria y del Deba asistirán a la constitución de villas y, aunque tengamos más dificultades para datarlo, también hacia ellos descendieron aquellos linajes que originariamente emergieron en las laderas de los montes, entre las aldeas, los pastos, los campos de labor y el bosque” (LX, 35-36).

Eibarren bertan Unzuetako torretxia dakau, Ego errekan gaiñekaldian; handik bistan eukezen ola barrixak, eta errekan gora eta behera joian generua: Somorrostitik etorren burdiña minerala gorutz, oletara; eta burdiñiakiñ eindako erramintxa eta trepetxak beherutz, Deba errekarutz. Unzuetatarrak hantxe jarri eben euren jauregixa, eta elixa zaharra (gaur egunian Azitaiñen dauanan aurretikua). E. BARRENA-n iritzixan, arazuak euki zitxuen hori elixioi eitxeko: bere ustez, orduangotxia izengo zan Arrateko Ama Birjiñian pausuen “ipoiña”. Dana dala, Arrateko Ama nabegantien zaintzailletzat euki izen dabe bai Deba, Motriku, Ondarrua, Lekeitxio eta Bermeon be, “es decir, aquellos que las ferrerías del Ego necesitaban enlazar para disponer de la vena de hierro que surtía principalmente Somorrostro; ferrerías que, según hemos expuesto, estarían ya labrantes a mediados de ese siglo XIII” (LX, 37). Horrek esan gura dau ez dakaula dokumentu historikorik, baiña bai antxiñako pastorien - kristianismo barrixan - jardun ekonomiko barrixen baloriak batzen ditxuan testimonixio bat, zaharrak gaztiei kontauta gizaldiz gizaldi oiñ arte etorri jakuna.

Azitaingo Andra Mari elixia zaharra dana ba, argi dago, eta punto onian euan J. ELORZA-k diñuan lez: Erdi Aroko ermitxetatik, “Santa Maria de Azitain es sin lugar a dudas una de las más interesantes. Enclavada en un punto muy determinado del camino real central, que constituía una estratégica encrucijada de rutas hacia la costa, Bizkaia y Alto Deba, su rastro se pierde en la nebulosa de los tiempos, por ello no es de extrañar que en la misma se localizase un Cristo románico. Otro factor que nos habla de su indiscutible antigüedad es el cementerio que poseía este centro de culto en sus inmediaciones” (LXXV, 179). Ikusi 1492-IX, 1506. Ermitxian barri topau leike *in* LXXV, 179-182.

Edozein modutan be, ez Azitaiñ eta ez Arrate ez ziran izen Eibarko herrixa “villa” izengo zanan muiña, San Andres de Eibar baiño (ikus 1346-II-5).

Euskal Herriko beste lekuetan letxe, Eibarren be orduan sasoiak hasiko ziran basarrixak eitzen, eta horretxi eutsiko etsen jakiñeko bizimodu eta pentsatzeko erak (LX, 42). Basarrixen inguruko esplikaziño historiko-sozial-ideologikua bibliografixan topau leike: LX, 39-47. (LX; 33, 35-37, 42, 39-47)-(LXXV, 179-182).

[1200. urtian Castillako Alfonso VIII.a erregia euskal herrixetan sartu zan. Diego López de Haro-k lagun-tasan haundixa emon etsan (Haro-tarrak, Lope Iñiguez-en sasoiñ, Alfonso VI.akin, Castillako koroia-kin tra-tuan ebizan), batetik; bestetik, Guebara-tarrak, ixa beti Naparruako Erregien alde agertu ziran, baiña, Sancho el Fuerte-kin kejaka ebizan honek be. Holan, danak lagundu eban “a la ocupación -pacífica, si se exceptúa la larga resistencia de la ciudad de Vitoria- de las provincias vascongadas” (XIX, 381)-(LX, 34-35).]

[1203-1209 gitxienez, Castillako Errege, Alfonso VIII.a izen zan (VII, 39).]

1212. urteko julixuan 16xan, astelehena, peninsulako reino kristianuak (Castillako Alfonso, Aragoiko Pedro II.a eta Naparruako Sancho “el Fuerte”) musulmanei gehixao eiñ etsen “Navas de Tolosa”-ko burrukaldixan (“y puerto del Muzadar”, XL, 12): “al Miramamolín de Marruecos, Abd Mahomed el Verde y á otros treinta Reyes Moros” (XL, 12). Handik aurrera zabaldu zan kristautasuna Extremadura, Andaluzia eta Levante aldera. Ba Navas de Tolosa-n, katolikuen ejerzitan aurrekaldian, banguardixan, besten artian, Bizkaiko hama-bosgarren jauna zan Diego Lopez de Haro “El Bueno” ebillan, eta berakin joiazanen artian, Kutunegietatarrak (ikus 1647-XI-25) euazan. Euren zeregiña, Miramamolín-en 40.000 lagun en ejerzitari kontra eitxia izen zan (XXXV, 25)-(XL, 12).

Alfonso VIII.a erregiak Diego López de Haro-ri eskertzeko Durango aldia betiko beretako emon etsan, eta hori inguruori Bizkaiko Señorixuan sartuta geratu zan; E. BARRENA-n ustez, Markiñako ballia orduantxe partiduko zan bitxan: Yuso ero Goiko aldia eta Suso ero Beheko aldia (Eibar Markiña Guenakua zan, “Marquina de Suso”-kua) (ikus XIV. gizaldiko erdi inguruan) (LX, 35-36).

Liburu batzuetan diñue han ibilli ziranen artian “Don Celinos de Unzueta, Conde de los Espadarios” (LXXV, 198) be bazala: “de capitán en las guerras contra los moros (...) derramando mucha sangre pagana de los infieles en la toma de Ubeda y en la de Alarcos y en la gran batalla y milagrosa bitoria de las Navas de Tolosa y Puerto del Muradal de contra el Rey Mahomed Gran Miramamolín de Marruecos” (LXXV, 198). Celinos naparran eta Fermína López de Unzueta-n semia zan; Fausta de Guebara-kiñ ezkonduakua. (XXXV, 25)-(XL, 12)-(LX; 30-31, 35-36)-(LXXV; 15, 198-199).

1227. urteko nobienbrian 30ian, San Andres egunian, Baezako errege morua hilda, Lópe Díaz de Haro -Bizkaiko hamaseigarren Jauna- buru zala, Baeza betiko hartu eben kristau katolikuak. Berakin joiazan, besten artian, “quinientos Caballeros Hijosdalgo” (XL, 12); euretako batzuk eibartarrak ziran, Cutuneguieta, Arizmendi, Unceta eta Mallea apellidodunak.

Hau goguan gordetzeko, Fernando III.a erregiak, bai Lope Díaz de Haro-ri, bai berakin ziran beste batzueri be, San Andresen kurutzia insigniatzat hartzeko aindu etsen¹⁹. (XXXV, 25)-(XL, 12-13).

[1237. urtian Castillako erregia Fernando III. zan (VII, 39).]

[1252. urtetik 1284. urterarte Alfonso X.a izen zan Castillako erregia, 32 urtian (ikus 1284); “el benefactor del Sr. de Olaso y el monarca que con más ahínco trató de reorganizar el espacio y la población del valle del Deba y de Gipuzkoa” (LX, 27). (LX; 26 24. n., 27)].

XIII. gizaldiko bigarren erditxik eitzen jakon kultura Arrateko Aman imajiñari (ikus 1498). (XV, 77)-(XXI, 418).

1267. urtian²⁰ Castellako Alfonso X.a “El Sabio” erregiak, Eibarko San Andres Apostol elixako patronatua (“merced del patronato”) Juan López de Ganboa-ri -Elgoibarko Olaso etxeko jauna orduan (ganboatarren buru, bertako andriakiñ orduantxe urtian ezkontuta euan)- emoteko aindu eban. G. de MUJICA-k holan diño: “Hay otra clarísima señal de que la mencionada iglesia [San Andres parroquia] data no ya del siglo XIV, sino del siglo XIII, y es la merced del patronato de la misma iglesia que Alfonso el Sabio hizo el año 1267 á Juan López de Gamboa, que casó con la señora de la famosa casa solar y palacio de Olaso de Elgoibar. Si no hubiera habido en aquella fecha una iglesia que se denominaba San Andrés de Eibar, mal hubiera podido el monarca conceder su patronato á nadie” (I, 250)-(XI, 115)-(XVII, 229-230). Holan ikusi leike Castellako erregiak ez ekazala Eibarko Unzuetatarrak begiko, Naparruakuekin ekezen loturegaitxik: gaiñera, jakiña da Alfonso X.ak Errege zan arte guztian, Naparruako errege izeteko ahalegiñak eifñ ebazala (I, 214, 245)-(XI; Prólogo: X, 115)-(XV, 12).

Gaiñera, hori beroi da San Andres parrokixian gaiñian dokumentautako lehelengo barrixa: halan da be, antxiñako elixianik ez da ezebez geratzen (ikus 1532; 1547), San Pedron imajiña erromanikua izen ezik (ikus XII. gizaldi amaieran, Erromanikua).

Dana dala, G. de MUJICA-n ustez, badagoz antxiñako arrastuak: elixako linea nausixak ojibalak diraz; gerora korua izen zana izengo zan antxiñako altare nausixa: holan, mezia, euzkixak urtetzen daben lekura beira emongo zan; gaiñera, bertan bobedako nerbixuen medalloiak, geroko altarianak baiño dotoriauak dirazelako, baitxa adornu aberatsauak dauazalako be, pintautako kristalak, esaterako. Koruan gaiñekaldian, ifar aldera, bentana ojibala dago. E. BARRENA-n ustez, oster, “Es presumible que desde el punto de vista externo, puramente material, aquellas primitivas iglesias [eta San Andreskua be bai] no estuviesen en consonancia con ese papel social fundamental que desempeñaban” (LX, 26) (beitxu beheratxua), eta bere iritxian, elixia bera egurrezkua izengo zan seguruena: gaiñera, justo nun euan be ez dago jakitzerik, nahi txa oingo San Andres elixian lekuan egongo zana ixa seguru izen.

San Andres elixia izetez orduan “monasterixua” zan eta patronuak eukan bere kargu diezmo ero hamarrenak eta baitxa elixako beste tributuak be kobratzia, eta elixako bertako relijiuak izentatzia be bai. Halan da be, “El documento de la concesión del patronato de la iglesia al Señor de Gamboa y Olaso pertenece, por su parte, a un fondo privado que podría presumirse existente, pero al que los historiadores no han tenido acceso en los últimos años. Al parecer sí lo tuvo en el siglo XVII Domingo de Lizaso y a través de él conocemos este hecho, que no solo afectaba a San Andrés de Eibar, pues la concesión se extendía también a los patronatos de los monasterios de San Bartolomé de Olaso, San Martin de Sorluze y San Martin de Errexil” (LX, 23), eta holan, “Estos monasterios, o incipientes anteiglesias, pasan así de manos del rey a los de ese linaje” (LX, 24).

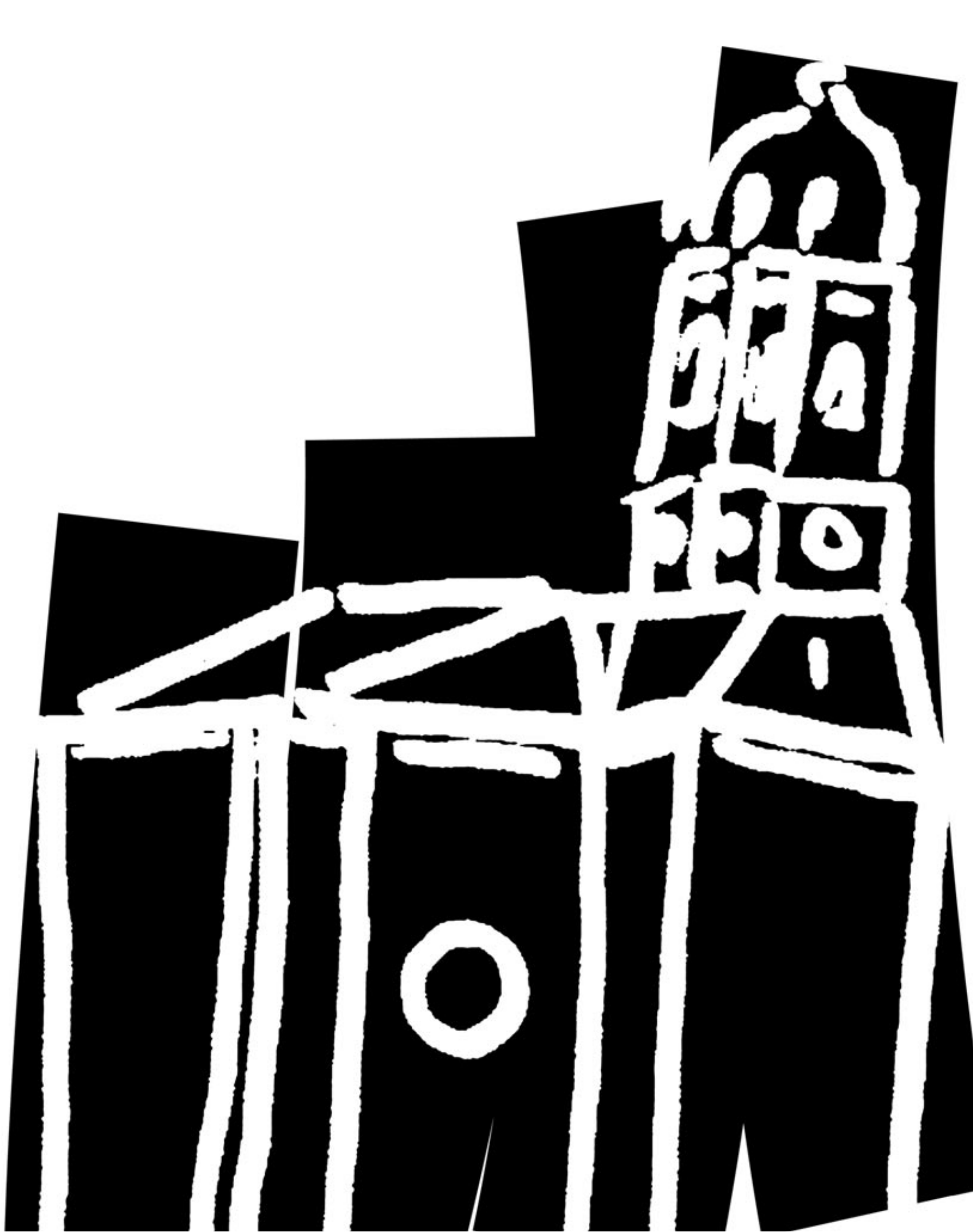
Horrek esan gura dau orduan markatzen zala “eibartarren” bizimoduan alde haundi bat: aurrerantzian, jauntxuan indarran bendian euazan, zaindu eta gordetze aldera, nahi txa “aquellas funciones de protección dimanaban ya de estamentos definidos y, por ello, privilegiados” (LX, 26). Izen be, erregiak elixako patronatua Juan López de Ganboa-ri emoterakuan elixian bertan batzen ziran orduango pentsakera eta jokaera guztiak: San Andres zan Jangoikuan tarteko eitxen ebana, eta López de Ganboa lurreko Jaunan -erregian- tarteko eitxen ebana: hórrek zaindu eta aindu eitxen eben personen, lekuen, biharren, diru-ondasunen... nundik norakuak; eta trukian, eibartarrak “amparo, la protección tan ansiada por aquellas sociedades que vivían en permanente estado de inseguridad, ante la subsistencia y la salvación” (LX, 25) hartzia espero eben. Holan, Juan López de Ganboa patronuak -eta bere ondorengua- eukan orduan Eibarren-San Andres elixian inguruan euki zeikianik eta lekuri onena: bai elixiari pagau bihar jakuezan errentak zaintzeko; eta baitxa herri guztia maneatzeko, justizia eitxeko eta defenditzeko be (izetez, hórrek erregian zeregiñak ziran, baiña argi dago erregiak berak eziñ ebala hori danori eifñ erregetzat eukan leku guztietan). Horrekin sistemiorrekin segidu eben bizi izeten hiru ero lau gizalditxan, 1346. urterarte (ikus 1346-II-5). Holan, ganboatarrak Castellako erregian alde gauza gehixao ein zeikien, San Andres elixia eta han inguruan bizi zan jentian kontura: San Andresen “fielak” ziranak, Juan López de Ganboa patronua izetera, bide batez elixako jaunak ero patronuan “fielak” izengo ziran (eta bide batez, erregianak be bai).

Bestera be agiri da: “tres años antes de poner cerco a la casa de Unzueta, en 1267” (XIX, 383); eta hori zerkuori, 1277-VIII-12xan izen zan.

Orduan sasoian hori izenori eukan patrono laikua eukezen elixak, eta hori izenori hartzen eban honek be: “una porción territorial ocupada y explotada por una sociedad, por un reducido número de hombres y mujeres, que tiene en la iglesia su principal elemento de cohesión” (LX, 23-24).

Hori aurrekuori aitzeko, goguan euki bihar da erregiak leku bakoitzeko famelixa-etxe gogorrenak eta haundixenak begixa jota eukitzen zituela, “como idóneos instrumentos para transmitir la autoridad real y ejercitar sus atributos en todos los lugares y aldeas de las tierras del realengo, aquellas [sic] que estaban bajo su jurisdicción” (LX, 25); eta hori aprobetxauaz, horrek famelixa-etxe-linajio euren prestigixua, indarra eta ondasunak haunditxu eitzen eben: “Es la dinámica que permite que ambas partes, monarquía y linajes, consigan consolidar y hacer efectivo su poder, al mismo tiempo que intensifican lo que podríamos llamar “adoctrinamiento señorializante” de aquellas sociedades, principal soporte de la estructura del poder real” (LX, 25).

Edozein modutan be, aurreko gauza gehixenak dudan jartzen dauz J. ELORZA-k, holan diño eta:

“el problema es que (...) no se menciona en qué documento concreto aparecen dichas citas, por lo que ya desde un primer momento, la autenticidad de las mismas deja bastante que desear.

A primera vista, sorprende que el rey castellano entregue como recompensa por sus servicios al señor de Olaso, tres de las iglesias que conformaban la vicaría de Markina, olvidándose de la cuarta que componía la misma, esto es, de la de San Andrés de Astigarribia, la más antigua y casi seguro la de mayor importancia de todas ellas en esa época. También resulta chocante el que precisamente se le concedan los monasterios de las tres villas que se van a integrar en la Hermandad de Gipuzcoa, sobre todo si tenemos en cuenta que en 1267 las mismas no existían (...). Por todo ello, resulta más presumible creer que estos privilegios hubieran sido otorgados según avanzaba el siglo XIV, que no antes” (LXXV, 155) (ikusi 1417). (I, 269)-(XI; 115-116, 137)-(XV, 73-74)-(XVII, 229-230)-(XIX, 383)-(XXI, 414)-(LX; 23-26, 23 11. n.)-(LXXV, 19).

1277. urteko agoztuan 12xan, Alfonso X.a “El Sabio” berak (“en persona”), Unzuetako Torrian ingurua hartu ero zerkau iban, Bizkaiko Jaunak Bermeoko billiari emoten etsazan Pribilegixuen bisto-bueno ero refrenduan agertzen dan lez, Carmelo de Echegaray-n zitan: “...al estudiar los orígenes de Bermeo, con que el privilegio dado a la villa vizcaina por los Señores de Vizcaya fue confirmado por el rey D. Alfonso el Sabio de Castilla, hallándose en la cerca del castillo de Unzueta de Eibar á 12 de Agosto de 1277” (I, 249-250)-(XVII, 228-229)-(XIX, 383), S. de Múgica-n berbak jasotzen. Iturriza-k, XVIII. gizaldixan be, jaso eban; baiña, danen iturrirra, XVII. gizaldiko Gabriel de Henao-n aitzamena da: “...un privilegio del **rey D. Alfonso el Sabio**, era mil trescientos quince, que es año mil doscientos setenta y siete, á doce de Agosto, **en la cerca del castillo de Unzueta, distante de Eibar** en Guipúzcoa, **un cuarto de legua**, para que se guardasen á Bermeo sus fueros, usos y costumbres, como se guardaban en tiempo de D. Lope Díaz de Haro” (I, 250)-(XVII, 229 [letra baltzaua geuk ipiñi dou]).

Goguan eukitzekua da Unzuetakuak Naparruako erregiekiñ euazala lotuta, Don Celinos-en bitxartez; eta, Castellako erregiak barritz, San Andres parrokixako patronatua Eibarkua be ez zan ganboatarrak bati emon etsan. Holan ba, kontrarixu bi, alkarren kontrarixuak ziran beste bigaz alkartuta euazan: Unzuetatarrak (oiñaztarrak) eta Naparruako erregiak, vs Olasokuak (ganboatarrak) eta Castellako erregiak (ikusi 1267). (I, 250)-(XI; Prólogo..., X)-(XV; 9, 12)-(XVII, 228-229)-(XIX, 383)-(XXVI; 999, 1003, 1004).

“distante de Eibar (...) un cuarto de legua”, San Andres parrokixatik Azitaingo Unzueta Jauregira dauan bidia da. Horrek esan gura dau, 1277rako, San Andres parrokixian inguruan baeuala batuta herri moltzo bat, “Eibar” izenekua. (I, 245)-(XV, 9-10)-(XVII, 229).

1277. urtian bertan Alfonso X.a “el Sabio”-k, Eibarren, Unzuetako zerkuan euala eta, bide batez, Bermeo herrixari, bere fuero, usarixu eta kostunbriak gordetzen segitzeko pribilegixua emon etsan, Lope Díaz de Haro-n denporetan eitzen zan leintxe. (I, 249-250)-(XV, 9)-(XVII, 228-229).

[**1284. urtetik 1295. urterarte** Sancho IV.a izen zan Castellako erregia, 11 urtian (ikusi 1295) (LX, 26 24. n.).]

1288. urtian, Alfonso X.an semia zan Sancho IV.a, “Sancho el Bravo”-k, Diego López de Salcedo Bizkaira bialdu, eta honek, bende hartu eban; Unzuetako torria eziñ hartu, eta inguruan ipinitxa, burrukan eiñ eraiñ etsen gizurren bitxartez: “envió á Vizcaya a D. Diego López de Salcedo, é tomóla, salvo un castillo que dicen Unzueta, que se tovo, é mandólo cercar é combatir con engeños” (*Crónicas de los Reyes de Castilla*-n agiri da, V. kapitulan), arrazoi bat bera be agertu barik (I, 250)-(XI; Prólogo..., X). (I; 245, 250)-(XI; Prólogo..., X)-(XXVI, 1005).

[1295. urtetik 1312. urterarte Fernando IV.a izen zan Castillako erregia, 17 urtian (ikus 1312) (LX, 26 24. n.)-(VII, 39).]

XIII. gizaldi azkeneko, ero XIV.an lehelenguetako kantoral baten barri llegalu jaku. G. de MUJICA-k, XIV. gizaldikotzat jotzen dau, baiña, apal ustetan: "nuestra incompetencia nos veda señalar la fecha de este libro" (XI, 130). Gaur galduta dauan arren, orduko tipo paleografikuan eindako orri askoko kantoral bat baza-la dakiu, bitelazko folixo fiñetan, orrixen alde bixetatik eskribiduta, eta musikia linea bakarreko anotaziñuetan ipiñitxa. 1928. urtian, Bitorixan izen zan "Congreso Nacional de Música Sacra"-n emon zan ezagutzera; harrezkeriok, galdu ein da (ikus 1928): balore musikala eta artistikua eukazala beixendu jakon Aitxa Donostia-ri.

San Andres parrokiako koruko artxibuan apurtutako orri bat topau eban J. San Martin-ek, akaso galdu-tako kodizian zatixa: zelakua dan ikusitxa, Erdi Aroko Akitaniako musikiakin relazionau izen da.

Gaiñera, holako kantorala eitxeko XIII. gizaldi azkenetan, ero XIV. lehelenguetan, pentsau eraitxen dau ordurako egon zeikiala grupo koralen bat. (I; 215, 224)-(XI, 130)-(XXII, 490-493)-(LXVI, 14).

XIII. gizaldi amaierako artia: orduangotxia izengo zan San Andres parrokiako sakristixan euan Andra Mari talla gotikua. Umia ezkerreko belaunian jarritxa daukala, bixak tente, erropen doblia simetrikuak, erro-manikoko arrastuekiñ, egurrezkua da. (I, 215).

XIII. gizaldi azkenekua, ero XIV. lehelenguetakua zan Azitxaingo elixako bizar bako Kristo Kurutzian. Europan, holako gitxi dagoz: Lezoko Santo Kristua bat, Segoviako katedralian beste bat, eta Cracovia-n, beste bat. (XXXIII, 55).

XIV. GIZALDIXA

XIV. gizaldi hasierako artia: Arrateko Aman imajiña dakau, estilo gotikuan, orduan sasoian eitzen ziran jarritxako Andra Marixen ejemplo moruan, Erromanikuan hasi, eta Gotikuan be sartu zan forma. Eskultura aldetik, bere sasoiko eta estiloko inportantiena izengo zan. Gero, mantuak ipintzeko modia etorri zanian, Umia Aman korputzetik apartau zan; gaur, barriro lehengo moruan dago, barriztau eta gero.

Arrateko elixian planta arkitektonikua be, gotikua zan. Gaur be, ekialdeko zatixa, aurreko parteko tetera poligonala eta guzti, halan gordetzen da; mendebaldeko beste erdixa, barriztau eta haunditxu ein zan, XVI. gizaldixan azkenetan eta XVII.ian hasieretan (ikus 1498).

“Inmaculada Concepción de la Madre de Dios de Arrate” izena emon izen jako. Ba Gipuzkuan, eta baleike Euskal Herrixan, Inmakulada Kontzeziñuan titulua dakan lehelengo Ama Birjiña da. E. Urroz-ek, gehixao diño: “Su advocación [Arrateko Amana] (la Inmaculada Concepción) es seguramente una de las primeras que ostentó en España el nombre glorioso de la Purísima Concepción” (XV, 77).

P. SARASKETA-k XX. gizaldiko lehelengo urtietan halan eskribidu eban Arrateko santuarixuan gaiñian: “A semejanza de la iglesia de Isasi, tiene uno de los altares en alto. A cada uno de ambos lados de este altar, hay una antiquísima caja de madera con dos departamentos en forma de pequeñas jaulas, que debieron servir quizás para guardar dentro de ellas los cráneos de los fundadores del templo ó de algunos personajes de importancia y calidad, si hemos de juzgar por un cráneo ó calavera que aún existe dentro de uno de los nichos (...). Esta calavera está cubierta por una curiosa gorra de terciopelo bordada en oro” (XL, 19). (I, 215)-(XII, 3)-(XV, 76-77)-(XL, 19).

XIV. gizalditxik, herriko Kargu eta Ordenanzetarako, Konzejua usatzen zan, “Concejo abierto”. Esan leike ezagutzen dan Eibarko organismo municipal zaharrena dala (beste herri euskaldunen moruan); herri-txarrak kanpuan batzen ziran, alkatia buru zala.

Lehelenguetan, alkatia izeten zan herriko kargun bat ekan bakarra; geruao, juraduak be izeten ziran (alkatiak aindutakuak bete eraitxen ebana; eta merkauan arduria be baekan); gerora, honek ez eze, prokuradore sindikuak (herrixan izenian Kortietara eta Probinziako batzarretara juaten ziranak) eta erregidoriak (konzejalak) be bai.

Honek karguok urtero elegitzen ziran, herriko ohitxuran, hainbat zeremonixakin. Urte batian, herriko hesi ero horma barruko kandidatuak betetzen ebezan karguok, eta hurrenguan, hormatik kanporakuak (basarrixetakuak), baiña herri-txarrak.

Erregidoriak izen ezik, kargu danak holan elegitzen ziran, erregidoriak alkatiak izentautakuak zirala-ko. Hau sistemiau denporiakiñ aldatzen jua zan. (I, 232).

XIV. gizaldikuak diraz gremixo soziedadiak: ofizixo igualekuak batu, eta alkar laguntzekuak, Hermandade baktotxa Santu banan laguntasunakiñ. Arma industrixiak be -famelixakua zan gehixena- baekan bere gremixua, “Gremio y Labor de Hierro” famaua, zelan ero halan, 1858. urterarte izen zana, bost gizaldi bitxartian (ikus 1501). (I, 257).

XIV. gizalditxik eukezen Unzuetakuak Markiñako Merindadian lurak eta abar: Abesua, Maguregi, Iturreta, Albizua, Orrondo, Olabariaga eta beste batzuk. Horregaitxik ziran Unzuetatarrak Zenarruzako Kolegiatako zerbidoriak. Hurrengo gizaldixetan be horrek lurrok Unzuetakuenak izeten segidu eben, eta Zenarruzan deretxuak eukezen pagatzeko (ikus 1567). (LXXV, 227).

1324. urtian, Franzia-ko Carlos erregiak ainduta, Ponce de Morentaín franses-naparren ejerzitian buru zala, Gipuzkua eurendako hartzekotan sartu ziran, baiña Gipuzkuako ejerzituak Beotibarren gehixao eiñ etsen, kontrarixo mordua hilda eta beste asko preso hartuta. Eibartarrak be han ziran, Cutuneguietarrak bahintzat bai²². (XL, 13).

²² P. SARASKETA-k hau datuau Fernando IV.ak Kutunegieta etxekuei eindako dokumentutik hartu eban (ikus 1647-XI-25); baiña A. CAMPION-ek be -Euskariana liburuan- hau datuau dakar, 1321 urterako, Padre MORET-en “Anales de Navarra”-tik hartuta (XL, 13).

[1325. urteko martixan 26xan Logroñon ein zan sinoduan konfirmau eben D. Almoravid obispuan konstituziño bat: ermitxetan ezin zeikiala ezkontzarik eta holako elizkizunik eiñ, parrokitetan eta bautismoko elixetan baiño (LXXV, 180 77. n.)]

1335. urteko setienbrian 8xan Castillako Alfonso XI.a erregiak fuero bat emon eban “val de Ego”-ko, Mendaro inguruko eta Lastur inguruko balleko ferroi ero burdiña-bihargiñendako. Alfonso XI.ak 1328. urtian horixe fueruoi Oiarzungo eta Irungo ferroi ei emon etsen, eta Ego, Mendaro eta Lasturko inguruendakua be antzerakua izen zan. Hor “val de Ego”-n sartuko litzake gure Eibar, balle osua gitxi gorabehera Eibartik Eizagara artekua izengo zalakuan, eta akaso Elgeta eta Plaentxia zati batzuk be bai (LXXV, 20-21).

Goguan euki biharrekua da ixa ehun urte lehenao (1262. urtian) Alfonso X.a erregiak emon zitxuala fuero-pribilegixuak Mondragoin burdiñiakin biharra eitxen eben lagunendako, konparaziño baterako. Orduan ez da txokantia Ego errekan zihar be 1335. urtia baiño antxiñaotik burdiñiakin biharrian jardutia, erreka uran indarra aprobetxauaz: “en esos afluentes [Deba errekiak] que corren por estrechos valles, como los de Lástur y Ego, funcionarían también aquellos primeros ingenios que aprovechaban la energía hidráulica [sic] para fabricar el hierro y que dejarían pronto obsoletas a las primitivas “aize-olak” ubicadas en los montes” (LX, 27). Horrek azalduko leuke gure burdiña-bihargiñen fueruan jartzen dabena: aurreko erregiangandik etozan ohi-txurak gordetzen zirala (“(...) que el fuero de las ferrerías de 1335 confirme a los ferrones de estos valles las costumbres de “que vsaron en tiempo de los rreyes onde nos venimos e en el nuestro fasta aqui” (LX, 28) [letra baltzaua geuk ipinitxakua da]; “(...) lo recogía el fuero de los ferrones de 1335 al referir que habían solicitado al rey la confirmación de su estatuto (...)” (LX, 29)). Horrek ohitxurok burdiña-bihargiñei askatasuna (“derecho de libertad y franqueza” (LX, 28)) emoten etsen bertako jauntxuen aurrian -bai “kaballero”, “eskudero” nahi beste edozein gizonen aurrian (LX, 29)-, eta horregaitxik euren biharraikiñ etaratzzen zitxuen irabazi guztiak euren ziran nahi eben moruan gozatzeko, “que lo ayan franco e libre e quito para sienpre jamas” (LX, 29). Horren truke, erregiari burdiñian deretxuak pagau bihar etsezen, antigualetik etorren usarixuan: horrek esan gura dau ferroiak zuzen-zuzen erregian bendian euazala, tartekorik barik (LX; 28, 29).

Gauza gehixao be jartzen zitxuan:

Ferroiak ez euken zetan peaje, saka nahi petxo inpuetorik pagau.

Ferrerixa-oletarako iketza eitxeko nahi aiña arbola eta egur erabilli eikien; baitxa burdiña-bena ero zan, ur eta bide be.

Ferroiak euren kasetara manejau zeikien euren ferrerixetan biharra eitxeko bihar eben generua: hori generuoi Deba errekatik ekartzen eben gehixena.

Ferroiak alkatiak euken, “que se encargaba de “dar cumplimento de derecho”” (LX, 28): demandak eta reklamaziñuak argitzen ebana zan, juezan tipora. Gaiñera, guardia be euki zeikien, eta bere zeregiña hauxe izengo litzake: alkatiak-juezak erabagitzen ebana eitxia/eraitxia. Erregiari pagatzen jakozan burdiña deretxue-tatik pagatzen jakon guardiorri, ehun marabedi, “segunt nos dan a nos a los terçios del anno” (LX, 28).

Hori fueruori ez zan ba, lur-deretxua, bakarrik jakiñeko jardun ekonomikuan (burdiña-biharrian) sartuta euazenendako baiño: “Este régimen jurídico creaba una sociedad dentro de aquella otra regida por el derecho de los señores de la tierra” (LX, 29) (ikus (¿)1267); lurran deretxua euken jauntxuak ezin zeikien ferrerixen/olen kontrako reklamaziñorik ein be. Gaiñera, Oiarzungo fueruan ez, baiña Ego-Mendaro-Lasturko fueruan burdiña-bihargiñak eurak ziran lehen esandako deretxo-pribilegixuak eukezenak. Horregaitxik E. BARRENA-k diñuanez, pentsau leike hamen iguruan ez zala jerarkizaziño haundi eta garbirik izen, ero ez zala bahintzat legez jaso (Oiarzungo fueruan ferrerixa/oletako jabe eta arrendadoriak ziran erreztasunak eukezenak). Bihargiñak eurak, eta eurak irabazten ebana ziran “foro de francos” (LX, 28): bai herenziatik etorrera, bai eukezen lur eta ondasun, eta olan/ferrerixan biharra eitxen irabazten ebana.

Zegaitxik hori fueruori?: lehelengo-lehelengotik, burdiña-biharra gehitzia nahiko eban erregiak, eta horretarako bihargiñei halako askatasuna emoten etsen (LX, 29). Baiña hortik aparte bertako bihargiñak be euko zitxuen euren erreziak: E. BARRENA-k dudia dauka “si no sería la donación del monasterio de San Andrés al señor de Olaso, con

las consecuencias que ya sabemos que implicaba, la causante de que los ferrones de estos valles del Deba solicitaran al monarca de Castilla, quizás al mismo Alfonso X que favoreció al gamboino, que les reconociera expresamente que desde que comenzaron a dedicarse al hierro habían desarrollado su actividad en esta comarca fuera de las normas que regían el derecho de la tierra, desvinculados de cualquier poder señorial que no fuera el mismo rey” (LX, 28); *dana dala, dudarik ez dauka fueruan bertan ipintzen dabenak, horrek balliok “que están poblados en frontera de Vicaya... entre mucha mala gente, de guisa que rresíben muchos tuertos e muchos desafueros porque pierden e menoscaban mucho de lo suyo”* (LX, 29) (ikusi 1346-II-5).

Edozelan be, batian eta bestian euazan ferrerixak organizaziño haundixa eken, billen antzerakua: alkatia, prestamero ero guardia, mendi-zaiñak, ferrerixen jabiak eta merkatarixak: horretxek ziran aiuntamentu ero kabildo ferrerua eitxen ebenak (LXXV, 21-22).

Hor fueruan, “val de ego” toponimua agiri da (Ego Ballia). Hantxe agiri da orduan sasoian San Andrés de Eibar “val de marquina de suso”-kua zana be. Gorosabel-en esanetan, Eibar, “anteiglesia” zan. Leguen patronatua ekan, eta horregaitxik zan monasterixua: “Monasterio de San Andrés” be deitzen jakon. (Ikusi 1346-II-5, 1469). (X, 402)-(XI; 5, 115)-(XVII, 230)-(XXVI; 999, 1002-1003)-(LX; 26-30, 31 34. n.)-(LXXV, 19-30).

1339. urteko dizienbrian 2xan Plaentxian eskritura bat eiñ eben Unzuetakuen jatorrixa azaltzekotan. Asuntua hasi zan Durangoko Merindadeko alkatiak, Juan Sánchez de Garai-k, karta bat bialdu etselako hori probanziori eitxeko. Testigua Lope Pérez de Espilla eskribau plaentxiatarra izen zan; eta berak aitzen emon zitxuan bere aurretikuei entzundako gauza asko. Esan eban entzutia eukala don Celinos de Unzueta Zaharra, Naparruako erregian lehengusua, Irurera jua zala erregiorrekiñ hasarretu ein zalako (ikusi 1150-1186, 1193). Gerora, Unzetara jua zala bere seme nausiñakin, Celinos-ekiñ (gaztia, Sancho, Iruren lagata), handik Kutunegieta-Mendibelzu-ra (gaurko Narru), eta handik Unzuetako torretxera. Holan XII. gizaldiko notiziak emoten zitxuan, zaharrenei entzundako kontuekiñ, “único método posible para remontarse a épocas tan lejanas” (LXXV, 194).

Edozelan be, J. ELORZA-k interpretaziño kritikua ein bihar dala diño, asmautako gauzak eta benetakuak apartatzeko. Bere esplikaziñua bibliografixan topau leike: LXXV, 193-196. Aitxatzekua da Durangoko Merindadeko alkatiaren inguruan diñuana: “es razonable que un alcalde de la Merindad de Durango tuviera en 1339, por delegación de *Juan Alonso de Muxica*, señor de *Aramayona* y merino mayor de la citada Merindad, la jurisdicción sobre nuestro territorio, en total concordancia con los límites eclesiásticos, y en una época en la que todavía no se había fundado la villa de San Andrés de Eibar ni se había conformado la actual provincia de Gipuzkoa” (LXXV, 195).

Honek dokumentuok, Irure, Cutunegieta, Berrio eta Ibarakuen famelixa arteko loturak ikusteko interesantiak diraz. Oñaztarrekin ze relaziño eken ikusteko be bai. Danen artian zaintzen eben Maaltzatik Zaldibarko bidia, Deba Arrotoik Durango aldera joian tramara egokixena (XXVI; 998, 999, 1002). (XXVI; 998-1004)-(LXXV, 193-196).

1339. urtian, Ego erreki aitzatzerakuan, Eibar eta Elgetan bitxartian Ariola errekatxua esaten etsena aitxatu eben (gaurko “Aixola”), “sel de Ansola, río Ego arriba hasta Berengarate” (XXVI, 999)-(LX, 37 51. n.).

1339. urtian agiri da “Arrolaraz” mojoian izena, Eibar eta Elgeta bitxartian, Galdaramiño mendixan. (XXVI, 998).

1339. urtian agiri da “Asurza” leku izena, Eibar eta Elgeta bitxartian (gaur, Elgetako basarri baten izena da). (XXVI, 998)-(LX, 37 51. n.).

1339. urteko agoztuan 26ko agiri baten, “Arreta” errekatxuan izena agiri da, Eibar eta Elgetan arteko mugan (gaurko “Txonta”). (XXVI, 998).

1340-1345. urte inguruan jaixoko zan Pero López de Unzueta, Lope Ortiz de Unzueta-n semia, eta Unzuetako jauntxua (ikusi 1366). (LXXV, 205).

1346. urtian “villa” titulua emon arte, Eibar “anteiglesia” ero elixatia zan, “San Andrés de Eibar” izenekua, “Marquina de Suso” ballekua. “Como de patronato de legos, tenía el concepto de monasterial; y por esto se le llamaba monasterio de San Andrés” (XVII, 230). (XVII, 230)-(LX, 17-37).

1346. urteko febreruan 5ian²³, Castellako errege zan Alfonso XI.ak Jaen-dik bialdu eban Urigutun ero “Carta-puebla” pribilegixo-fueruan bitxartez, “Villanueva de San Andrés” izenakiñ²⁴, Eibar “villa” moruan sortu eban, herrixa lehenatetik be bazan arren (ikus 1193).

MAÑÉ Y FLAQUER-ek diñuanez, bertako basarrietakua eskatutakua izen zan, “á súplica de lo (sic) que habitaban en los caseríos de las montañas de aquella tierra”: XIV. gizaldixan zihar, hau izen barrixau era-biltzen zan. Carmelo de Echegaray-n esanetan, barritz, Gipuzkuako billen fundaziñuak, bakian izenian eta demokrazixa zentzunakiñ ein ziran “ya que los pueblos trataban de guarecerse a la sombra de los reyes, con el objeto de sacudirse del yugo de los señores de las casas más importantes del País” (XXXV, 1), (XXXV, 1)-(LX, 19). E. BARRENA-k be, “inseguridad”-iagaitxik (LX, 21), “conflictividad”-iagaitxik (LX, 29), Bizkaiko mugian onduan egotiarren, eta ganboatarren eta oiñaztarren banduen arteko burrukegaitxik izengo zala diño, “que también motivaría la constitución de una villa en el lugar de Eibar, inmerso directamente en aquellas luchas a través de la presencia que en él tenían dos familias destacadas de aquellos bandos, la de Olaso y la de Unzueta, alineados en bandos enfrentados” (XL, 22). Arrisku barik eta askatasunian bizi izen nahixaz sortutako billia dou ba: herri inguruko hormak eta barruko organizaziño juridiko barrixak horretarako ziran.

Hor Kartan, holako konzesiñuak ein jakuezan eibartarrei, Logroñokuen fueruan gorabeheran (“concedió al mismo tiempo á sus pobladores el fuero, exenciones y franquizas que tenían los de Logroño”) -“Marquina de Suso” (XL, 8) balleko billa gehixeneri leintxe:

“la capacidad de “poder hacer” y de “no tener que hacer”, las dos facetas que se integran en el concepto de libertad y franquiza” (LX, 20).

Herenzixak eta jabe ziran gauzak, gura eben moruan saldu ero erosteko, eta jauntxuak horregaitxik ezin zeikixuen ezebez esan.

Ura, erregadixo eta errotendako erabiltzeko. Errotak eitzeko askatasun haundixa laga eben, fueruak ziñualako errotia eixia nahi ebana, bere terrenuetan bazan, libre zala eitzeko (LXXV, 134).

²³Handik 650 urtera, Begoña Azpiri-k 1996ko febreruan 5ian Aiuntamentuan irakorri ebana, hau izen zan:

“Herriaren aurrean, herriaren legezko ordezkari danez eta bere izenean, Eibarko Udala bildu eta hauxe da aldarri egin nahi dabena:

Gaur bertan 650 urte bete dirala Alfonso XI erregek mila hirurehun eta berrogeita sei garren urteko otsailaren bostean, Jaenen egoala, herri-agiria egin eta harresiz eta dorrez inguratutako Villanueva de San Andres izena hartuko eban herria jasotzeko baietzkoa emon ebanekoa, herri-jaio berriari, Logroñokoek eukezen foruak, zergarik eza eta askatasuna emonez, herria gidatuko eban endorea edo Alkatea izendatzeko ahalmena, etxaldek eta beste gauza guztiak askatasun osoz saltzeko eta erosteko gaitasuna, bertako mendietako egurtzak erabiltzeko baimena, lurgorriak aratu eta lantzeko eskubidea, euren haziendetako herriko larre-belarretik hartzekoa, erregek danak librea izatea nahi ebalarik. Eregi ziran harresiak, jaso dorreak, etxeak egin, herriaren amaiera-guneak erabagi, lurak mugarritu eta munarriak ipini, eskubideak zehaztu. Halan jaio zan Eibarko herria, denboraren joan-etorrian izena era askotara eskribidu jakona (Villanueva de San Andres, Heybar, Eynbar...) Mila sei ehun eta hogeita biko ekainaren zortziko bilkuran herriko Kontzejuak egindako aktan lehenengo bider azaltzen dan moduan, “Prestua eta Leiala” titulua ezarri jakon Eibar izenari. Gerora, 1931eko jorraitila edo apirilaren 29an Errepublikaren Gobernu Probisionalak “Hiri Guztiz Eredugarria”ren titulua emon etsan dekretu bidez, 1937an udalak berak kendu eta 1980ko otsailaren 7an egindako bilkurak hala eskatuta, urriaren 6ko 117/81 Dekretuz, Eusko Jaurlearitzak titulu hori berrezarri egin etsan. Izenari eta tituluari lagunduz armarria du herriak, San Andres gurutzea -atzean urrezko zelaia dabela-alboetan buru-gainekoa egal urdinarekin eta urrezko hizkiagaz, 1908. urtetik aurrera abar birekin dotoretua, haritza bata, -indarraren eta kemenaren ezaugarri-; bestea, erramua, adimenaren seinale. Udalak, orduko gogora dakarren momentu honetan, 1346. urte haretan herria jasotzen jakin izen eben gure arbasoen izana goraldtu nahiak bultzatuta, hauxe dinotsue: Eibarrek, jakinduriaz betetako herri zahar honek, geroak ekarri leikixonaren zain, bizirik egon eta bizirik izaten jarraitu deixala, sekula eta beti. GORA EIBARKO HERRIA!”. Kartel itxuran etara eben. Horren ondorik, alkatian, konzejalen eta sekretarixian izenak eta firmak dagoz.

²⁴J. ELORZA-n ustez, baiña, hori ez zan karta-pueblako izena, dokumentu gehixenetan “San Andres de Eibar” izena agiri dalako bi siglotan gitxienez (LXXV, 31-32).

Ordurako baeuzan errota batzuk Eibarko Ego errekan hegaletan: Portalekua, Isasikua, Ulsagakua²⁵, Ibarakua, Urkizukua eta Unzuetakua; handik aurrera, gehixao be ein zituen, errekan ur askorik ez bazan be (Eibarko erroten organizaziñuan, biharren eta historixian barri ezagutzia nahi dabenak liburuan beixu leike: LXXV, 134-147).

Baitxa mendixetako egurra eta ondasunak erabiltzeko be, iñundiko inpuistorik pagau barik.

Esku ero deretxua, herrixan, labrau bako lurretan, generua etaratzeko; eta zelaixak, larrak, ganauenda-ko erabiltzeko -P. SARASKETA-k diño hori deretxuori XIX. gizaldiko lehelenguetan be ondiok indarrarian euala, Aiuntamentuko agirixetan ikusitxa (XL, 8 1. n.)-. (XL, 8 1. n.)-(LX, 20-21).

Tributo ero “inpuesto” batzuk pagatzetik be librau eitxen ziran: esate baterako, “sayonía” pagau biharra kendu etsen (“debía de pagarse en un sistema señorial en razón del mantenimiento del sayón, un subalterno del señor que actuaba como agente ejecutivo en los pleitos” (LX, 21)); eta “fonsadera” ero gerrako gastuei aurre eitxetik be libre geratzen ziran. Horren danorren nahixa zan, kristauak beti libre eta ingenuo (“*libres é ingénuos*”, XL, 8) izetia.

Albidadia euken, urtero, alkatia eta agintarixak elejitzeko. Konzejua zan euren batzar modua, “una comunidad política autónoma” (LX, 21), eta euren gaiñetik euan bakarria erregia zan. Euken obligaziño bakarria, erregiorri, etxeko, urtero zenso moduan sueldo bi pagatzia zan (“sueldua” orduan sasoiko moneda klasia zan) (XL, 8)-(LX, 20-21). Handik aurrera, urtero etaratzten zan alkatia²⁶, prokuradore sindikua²⁷ (ero fiel-a) eta juradu²⁸ bi; danei laguntzen etsen eskribau fielak²⁹ (LXXV, 70). Aurretik be egon zeikian konzeju sistemaria baiña ez dago agirixetan. Orduan erabiltzen zan alkatia etaratzeko sistemaria ez zan aldatu 1593. urterarte (ikus 1593).

Ordurarteko bizi-lekua, ba, aldatu ein zan: beste gauza batzuen artian, etxiak eta kaliak zelan ein planifikau eitxen zan; eta herrixan-kalien inguruan hormak eta torriak altzau ziran. Hormetan, hiru ate ein ziran herrixan sartu eta urten eitxeko. Lau kaletan harrizko kalzadia ipiñi zan; J. ELORZA-k diñuan ez, orduan momentuan kale bakarria euan, gerora “Barrenkale” izena ipiñi jakona. Horren kaliorren inguruan 55 etxe eua-zan eta 250 lagun biziko ziran han gitxi gorabehera. Gerora ein ziran beste kale bi, Elgeta eta Txurio. Holan, “kalia” eta basarri ingurua zihero aparte gelditzen ziran³⁰: bistarako bakarrik ez, bizimodua be geruao apartiao joian: basarri ingurukuak ganau, lur eta basuetatik etaratakuakin bizi ziran artian, kalekuak artesanixan, industrian eta tratuan-komerzixuan jarduten eben gehixena.

Horrek esan gura dau bertako kristauak be aurrerrantzian juridikamentian lehenguaz diferente zirala: horma barruetan bizi ziranak askatasuna euken euren biharra eitxeko, eta baitxa auzokuekin konpontzeko be, “sin ningún tipo de dependencia señorial” (LX, 19).

²⁵ Ulsagako erroetan jabiak, “desde el mismo siglo XIV” (LXXV, 255), alde batetik Juan de Burgua eta Teresa de Eizaga andra-gizonak (Ulsagako portalan onduan euken etxia; ikusi XV. gizaldi erdi aldian), eta bestetik Juan López de Arexita (Ermura eskribau juanda euan) ziran, erdi bana (LXXV, 255).

²⁶ Alkatia zelakua izen bihar eban, zelan elejitzen ziran eta karguan barri topau leike in LXXV, 70-72. San Migel egunian etaratzten zan alkate barrixa; numero pareko urtietan kaleko alkatia izeten zan; inparietan, basarrikua. Baiña alkatia kalekua zanian prokuradoria basarrikua zan eta aldrebes.

²⁷ Prokuradoriak zelakua izen bihar eban, zelan elejitzen ziran eta karguan barri topau leike in LXXV, 72-73. Herriko diru kontuen arduraria hartzia zan bere zeregin nausixa.

²⁸ Juraduak zelakuak izen bihar eban, zelan elejitzen ziran eta euren karguan barri topau leike in LXXV, 73-74. Herriko ordenian eta karzelian arduraria hartzia zan euren zeregin nausixa.

²⁹ Eskribau fielak zelakuak izen bihar eban, zelan elejitzen ziran eta euren karguan barri topau leike in LXXV, 74-75. Herriko ordenian eta karzelian arduraria hartzia zan euren zeregin nausixa.

³⁰ Kaliak San Andres elixian inguruan euazan. Herri barrua, horma barruan geratzen zan: hego-aldetik, Txurio-kale, Elgeta-kale eta Nafarmendi kaliak euazan; sortaldetik eta ipar-aldetik, eta elixian inguruan, Barrenkalia, Arraindegikale eta Ospitale-zearra; hortik kanpokuak errebalako auzuak ziran. Herri barruak lau urtenera ekazan, Barrenkaletik urten eta zubixa pasatzen, Errebal kalera eta hortik, Arragueta (ikus 1584) eta Gipuzkoa aldera bata; beste bat, Ardanzako zubitxik, izen igualeko barrixora (ikus 1584), eta hortik, Amañara; bestia, Unzagatik, gaur Fermin Calbeton kaliak Plaza Barrixakin bat eitxen daben lekuan, Bizkai aldera zoian bidia. Laugarrena, Elgeta-kale buruan euan ataitxik, Elgetara, handik Arabara zoian bidia hasieria emoten. Eibar hortik kanpora zabaldu zan; hurrengo gizaldixetan errebalak hazten juan ziran: G. de MUJICA-k diñuan ez, Eibarko lehelengo ensantxia, herriko hormak mendixan gora luzetuta ein zan, Elgeta-kale guenian portal barrixa zabaldua. Holan, horma barruetan, Barrenkale (honen kalionen gueneko zatixak, “Napar-kale, Naparmendi-kale” > gerora, “Ifar-kale” emon dau), Elgeta-kale, Txurio-kale, Ospital-ziarra eta “calle de los Presbíteros” (gero “Arraindegi-kale”, “calle de la Pescadería”) kaliak geratzen ziran. Unzaga kalia be (gaurko Fermin Calbeton) holan sortu zan; baitxa ekialdetik, Bidebarrixeta kaletik Gipuzkuara beste urtenera bat ein be. (I; 185-187, 232)-(XI; 13, 502)

Hortik aparte, San Andres elixako patronatua Olasotarrena izeten segidu eban aurrerantzian be, “como uno más de los bienes patrimoniales del linaje” (LX, 26). Horrek esan gura dau billia bera antxiñaotik euanan gaiñian ein zala: monasterixuan inguruan, baiña burdiña-biharrian ziharduenak eskatuta (besten artian), lehe-naotik be askatasuna eukenak (ikus 1335). Gaiñera, E. BARRENA-ndako leku entidade barrixa izetiaz gaiñ, komundade sentimiento barrixa be jaixoko zan: eibartarra izetia. Horrek eibartarrok gordeko eben aurretik eto-zan beste sentimiento batzuk be: pastore famelixa zabalen ondorengiak izetia, jakiñeko aldean batekuak izetia, ero parrokixan batekua izetia. Baiña hórrek danok eta gaiñera eibartarrak izetia, “por ser miembros de un colectivo al que se le reconoce un estatuto preciso. Sólo se podrá disfrutar de él si se es natural y vecino, o vecina, de Eibar. Comenzaba así la historia de los eibarreses” (LX, 37).

Baiña orduan martxan hasi zan konzejutik kanpora geratu ziran Unzuetako jauntxuak, “usando de su pre-eminencia y haciendo buena la aversión que la aristocracia rural sentía por los nuevos modos de organización social” (LXXV, 201). Seguramante orduan Lope Ortiz de Unzueta izengo zan jauntxua, liburuetan esaten ebenez, baleko gizona (LXXV, 205). Horrek esan gura eban aurrerantzian eziñ ebela herrixan kargurik euki, ezta aindu be, eta herriko ondasunetatik (egurtzak, esate baterako) eziñ ebela onurarik etara (XVII. mende erdirarte ez ziran hor sisteman sartu). Baiña lehenatik eukezen bentaja batzuk aurrerantzian be baeukezen, inguruko beste jauntxo batzuen baiño gitxia bazan be (LXXV, 201-202):

Fiskalak: ez eben bape inpuestorik pagau bihar, ez herrikuak ez Probinziakuak, fogerren partiziñotik kanpora euazalako.

Personalak: prozesiñuetan, alkatian ondorik lehelengo juaten zan Unzuetako jauntxua; mezetan be, alkati-ostian berak emoten eban bakia, beste iñok baiño lehenao; abadien lehelengo mezatan eta bodetan alkati-akin batera hartzen eban ofrenden fuentia; eta hórrekiñ abadiokiñ ero nobixuekin bazkaltzen eban zeremoni-xa egunian, senidia ez izen arren be, ero konbidauta ez egon arren. Gaiñera, senidiak izetera, eskutik oratu eruan zeikiazan elixarañok.

Ezin leike jakin seguru “villa” moruan sortu zanian ala geruao, herrixan jurisdiziñua ero mugak noix zabaldu ziran oiñ egunian dakazan mujoiak eukitzeko (LX, 37).

Edozein modutan be, billa ein zaneke sasoian, bizimoduan eta abarren barri eta detaliak J. ELORZA-n liburuan nahi beste topau lekez: *Eibar: orígenes y evolución -siglos XIV al XVI-* (guretako, LXXV). Billa ein zaneke sasoi eta hurrengo urtian barri, zuzen, in LXXV, 31-100 topau leike. Hor, beste gauza batzuen artian, E. de Garibay-gandik datorkigun karta-pueblan inguruko barri batzun kritikia eitxen dau; herrixan izenan komentarixo historiko-linguistikua eitxen dau (“Eibar” bere ustez “ei- + ibar” litzake, “ribera del molino, ribera de la molienda” (LXXV, 33-34)); herrixa zelakua izengo zan be argitzen dau: kaliak (Barrenkale, orduko kale bakarra; Erdiko kalia ero Elgeta-kale, eta Goiko kalia ero Txurio-kale), plazia, elixia, billako hormia; bidiak; basarrietan bizi ziranak. San Andres elixia ardatza bazan be, ordurako Agiñako San Migel be izengo zan. (I, 250)-(VII, 39)-(X, 402)-(XI; 5, 22, 115, 189)-(XV, 10)-(XVII, 230)-(XXXV; 1, 19-19, 24, 36?)-(XL, 7-8)-(LX; 19, 19-23, 26, 28, 29, 30-31, 31 34. n., 37, 11-37)-(LXXV; 31-100, 134-147, 177, 201, 205, 255, 257).

1346. urteko dizienbrian 20xan Elgoibarri emondako “Carta-puebla”-n, Eibar eta Elgoibar partitzen zitxuan “Almarain” leku izena agiri da, Zaturixon, Deba erre kara joten daben inguruan, Maaltza eta Andikano bitxartian, Mintegieta eta Garaiguren aldera. Almarain eta Mintegieta, Zaturixo eta Garagoitxi (Garaiguren) bitxartian euazan.

“Çaturio”, leku izena zan; baitxa bertatik joian erre kia be: “Otsoerrot” be deitzen jako errekiari. Han agirixan “Garaiguren” toponimua be agiri da: Elgoibar, Eibar (Gipuzkua) eta Markiña (Bizkaixa) herrixak mugia eitxen daben lekua. 1934an, J.M. Barandiaran-ek fletxa punta bat topau eban han. (XXVI; 997, 999, 1000, 1003).

“Madagalzaga” toponimua be hor dokumentuan agiri zan (gerora, “Maltzaga, Maaltza, Maltzaa, Maltza”) (LX, 37 51. n.). (XXVI; 997, 999, 1000, 1003)-(LX; 21, 23, 23 10. n., 37 51. n.).

1346. urtian “Carta Puebla” eukanetik, Eibarko herrixan inguruan hormak altzau ziran. Baiña, sartu eta urten eitzeko, ate ero portalak bihar: bata, antxiñako Barrenkale barrenian egongo zan, erreka onduan (XX. gizaldi hasieran ondiok arrastuak ei euazan, G. de MUJICA-k diñuanez); beste bat, Ardanzako Zubixan entradan, Amarrenengua etxian albuana³¹. Hormia, gaurko Ardanza Kalian “gora”, Txirio-kalerarte izengo zan; handik ezkerretara, lehengo antxiñako Konzeju-zarran ostetik, Elgeta-kalen zihar, Barrenkalera joko eban, eta handik, aitxatu barrixa dan han barreneko Portalerarte.

Holan, herrixan “behekaldia”, Ego errekiakiñ eta portal bixekin geratzen zan gordeta; beste guztia, hormiak gordetzen eban: herrixan goikaldian, dana dala, egongo zan beste portalen bat.

Horma barruan geratzen ziran Konzejua, Parrokixia, Plazia eta Ospitxala; Ospitxala, Parrokixian ostian euan. Fatxada nausixa, Parrokixa aldera emoten ebana zan, “y ocupaba ciento cuatro estados superficiales el edificio” (XI, 165). (XI; 13, 165, 501-502).

XIV. gizaldi erdi inguruan Markiñako merindadia (¿)bi/des ein zan³²: “Marquina de Yuso” (LX, 30) alde batetik (oiñ egunian Bizkaiko partian dauazan herrixak), eta “Marquina de Suso” (LX, 30) beste alde batetik (oiñ egunian Gipuzkuako partian dauazan herrixak). Eibar “Marquina de Suso” barruan euan (ikus 1335).

Ordurarte Markiñako merindadian honek euazan sartuta: Mallabixa, Markiña, Eibar, Elgoibar, Mendaro eta Plaentzia (LX; 30, 31). E. BARRENA-k ez dau fetxarik zihero garbi lagatzen resumen morukua eitxen dabenian (eta ostiango azalpenetan be ez, dana dala): “Poniéndolos en orden cronológico serían: la existencia de una amplia demarcación territorial, el Valle de Markina, que comprendía tierras que hoy diferenciamos como bizkainas [sic] y guipuzcoanas; la posterior división de él en dos partes, de Yuso y de Suso, coincidentes a grandes rasgos con esa diferenciación actual y, por fin, la fragmentación definitiva del Valle por efecto de la constitución de diversas villas, a cada una de las cuales se les reconoce un término que lo “despedaza” y lo hace desaparecer” (LX, 31). Markiñako ballian barri gehixao eta zihetzaio jakitzia nahi dabenak bibliografian beitzu leike (horren barruan Eibarko barri be topau leike; XI-XII. gizaldi ingurutik zelan juango zan bizi-modua eta situaziño politikua aldatzen...): LX, 30-37; LXXV, 15-19.

Halan da be, Markiña “politikua” XVI. gizaldirarte bizirik egon zan, eta Eibar ordurarte Markiñatzat be hartzen zan (ikus 1517) (LXXV, 17). (IX)-(X, 289)-(XXXIX, 5)-(LX, 30-34, 31 34. n., 35-36)-(LXXV, 15-19).

1350. urtian Elgetakuak Gipuzkuako merinuari eskatu etsen mugarririk ipintzeko euren terrenuen bueltan, demandarik egon ez zein. Eibarkuekin behin baiño gehixaotan hasarretu ziran (LXXV, 56).]

1355. urtian agiri da “Berrengarray” leku izena, Urko mendikua, Artibai erreka espaldan (“Berangaray” be agiri da), Markiña eta Eibarren arteko mugan. “Olabarriaga” be agiri da, Eibarko terrenuetan dauan lekua, Zaldibarrekin mugan; gerora, “Ola(e)rreaga > Olerria” emon dau. Honek toponimuok, Markiñari eindako larren konzesiño baten agiri diraz. (XXVI; 999, 1003).

1366. urtian Unzuetako semia, Pero López de Unzueta, Maria Ochoa de Marzana-kiñ ezkondu zan (ikus 1390). Maria, Marzana-ko jauntxuan alabia zan, Ochoa Martinez de Marzana-na (ganboatarren etxia, Axpekua).

Euren seme zaharrena Ochoa López de Unzueta Marzana zan (ikus 1402-X-3). (LXXV, 205-206).

1387. urteko agoztuan 18xan, Villafranca-n, Maria Martínez de Isasondo-n sagastixan ein zan batzarrerera, Eibarrek bialdu eban prokuradoria bere izenian, Lope Ibáñez de Azpiri. Bertara, hamen beste herriko prokuradoriak be agertu ziran: Tolosa, Segura, Villarreal, Azpeitxi, Bergara, Hernani, eta Villafranca; eta Azeria eta Aiztondo-ko alkatiak be bai. Asmua, Ochoa Martínez de Barrena-ri, eskritura bat emotia zan.

³¹ 1842. urterarte ez dago dokumentauta: “Amarrendungoa” (III, 70). XX. gizaldi lehelenguetan, “Portalekua” izena ekan ondiok harek inguruak.

³² In XXXIX, 5, R. LARRAÑAGA-k diño Markiñako Merindadia 1343-1346 urtietan banandu zala. Oin Gipuzkuakuak dirazenetatik, Eibar, Elgoibar eta Plaentzia ziran Markiña partekuak: orduan bakotzak bere Konzejua sortu baeban be, danak segidu dabe hartu-emonetan.

Eskrituran, herri danak batuta, *hermandadian*, bakia ipiñi nahixan, alkarregaz jarduteko berbia emon eben, jentiakiñ, armekiñ, ero ahal zan onduen, “si algunos caudillos de solares ú otros intentasen ejecutar alguna cosa desaguizada, sin razón ni derecho, se amparasen y defediesen los unos á los otros” (XI, 210). Asmo nausixa hauxe zan: probinzian zihar ebizan kristau gaiztuegandik (lapurrak eta abar) libratzia.

Orduantxe hasi ziran gipuzkuarrak Hermandadian batzen Yarza-tarrak eitzen zitxuen herixotzen kontra alkarrekin jarduteko, beste gauza batzuen artian: bizimodua eta inguru soziala aldatzen ziharduan. (esk. ap., 1997-I-30, 9). (XI, 210)-(esk. ap., 1997-I-30, 9)-(LXXV, 78).

1390. urtian³³ Senide Nausixak euren arteko burruka haundixak ein zitxuen. Orduan urtian, Olasoko jauna zan Juan López de Ganboa-k, bere banduko (ganboatarrak) ziran Durangoko lbargoen-darrekin batera, Unzuetako Torrian ingurua hartu eben: ganboatarrak, Bizkai aldera zabaltzia gura eben. Butroikuak etorri ziran Unzuetakuei laguntzera: Gomes Gonzalez de Butron “zaharrak”, hamabost urteko Gonzalo Gomes bere semia, Ochoa Peres de Butron anaixa, eta famelixakuak bialdu zitxuan.

Akondia mendixan eiñ eben burrukan; oiñaztarren bandokuak ziran Unzuetatarrak irabazi eben, ganboatarren buru zan Juan de lbargoen hill eiñ eben eta. Azkenerako, “dexaron las calderas llenas de carne, e muchas armas, e toda artillería, a asemjilas, e tresnas” (XIX, 383). (Ikusi 1420). (I, 245)-(VII, 80).

Hori burrukiori zala eta, “Akondiako kantua” ezaguna ein zan: Eibarko euskeran, testu zaharrena izen zeikian, baiña ez da osorik gorde, eta ez dago, ez formian, ez benetako letrian barririk. Dana dala, lbargüen-Cachopin-ek Kroniketan, hasieria kopixau eban: “Acundia lejarr (...) ga lejarbaga”; orduan haiñ ezaguna izengo zan eze, ez eban pentsauko dana kopixatzia merezi ebanik. (I, 245)-(VII, 80)-(XV, 12)-(XIX, 382-283)-(XXVI; 996-997, 1005)-(LXXV; 205-206, 24. n.).

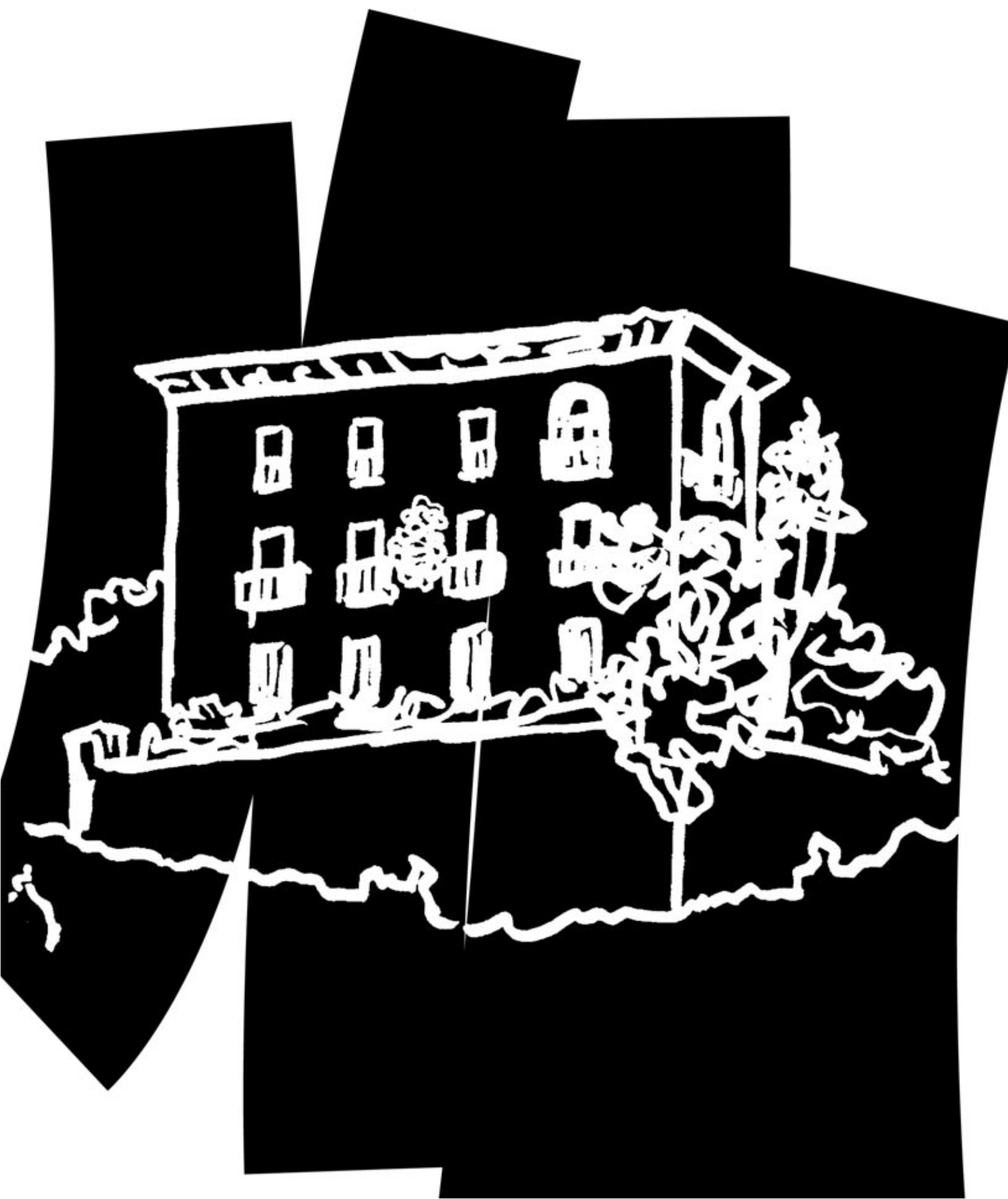
1390. urtian Zumarragan Gipuzkuako herri mordua Hermandadian batu ziran. Eibarko konzejuak Azpeitxiko prokuradoriari, lhoan Pérez de Beristain-i, esan etsan bere izenian be, Eibarren izenian, juateko. J. ELORZA-k uste dau hori delegaziñuori izen zala orduan sasoian Eibarko Konzejuak indar txikixa eukalako herriko gauzak manejatzeke. (LXXV; 78 125. n., 307).

1391. urtian, Juntak Tolosan izen ziran (VII, 80).]

1393. urteko dizienbrian 15ian Castillako Enrique III-ak *merced* baten konfirmaziñua eiñ etsan Juan Martínez de Ganboa-ri Gabiola-ko, Lasaldeko eta Plazako ferrerixen deretxuen gaiñian. Ba hori *meseriori*, handik ehun urte ingurura, ezkontzia tartian, Juan García de Urquizu eibartarran eskuetara pasau zan (ikusi 1490) (LXXV, 22-23).

1397. urtian, Gipuzkuako Hermandadian Juntak, Getarixako San Salvador parrokiako koruan izen ziran (Gipuzkuako batzar ezagunenetakua), Gonzalo Moro Korrejidoría buru zala. Hirurogei (60) legeko kuaerno bat eiñ eben bertan, Castillako Enrique III.a erregiak konfirmau ostian, “como fuero” publikau eta etara zana. Orduantxe sortu zan Hermandadia instituziño lez.

Hamen batzarrian be egon zan Eibarko prokuradoría, “Lope Ybáñez de Espuru en nombre del Concejo de Sant Andrés de Eybar” (XLI, 11); Plaentxiakuen izenian be juan zan Lope Ibáñez de Azpiri-xori (LXXV, 78). Beste herrixetatik, honek agertu ziran ero batonbat bialdu eben euren izenian: “San Sebastián, Fuenterrabía, Villanueva de Oyartzun, ó sea Rentería, Tolosa, Guetaria, Zumaya, Monterreal de Deva, Motrico, Segura, Salinas de Léniz, Salvatierra de Iraurgi ó sea Azpeitia, Villafranca, Hernani, concejo de Maya, ó sea Elgueta, concejo de Orio, concejo de Villamayor de Marquina, ó sea Elgoibar, concejo de Belmonte de Usúrbil, Zarauz, Santa Cruz de Cestona, colaciones de Andoain, concejo de Plasencia de Soraluze, concejo de Villanueva de Vergara, concejo de Villarreal de Urrechua, concejo de Miranda de Iraurgi, ó sea Azcoitia, colación de Urnieta, alcaldía de Seyaz, tierra de Asteasu y alcaldía de Areria” (XI, 210-211)-(XLI, 11).

Edozein modutan be, Gipuzkuako Hermandadiak lehelengo ein zitxuan barruko zati administratibuetan - zazpi Hermandadetan zatitxu zan- Eibar herri txikitzat hartzen da, pribilegixo bakua. Horrek esan gura dau ez ekala bera zan Hermandaderako alkaterik eta Junta Jeneralak be ez zirala Eibarren izengo. Eibar hor Hermandadian Mondragoi, Bergara, Salinas, Elgeta eta Plaentxiakin batera euan; baiña Hermandadeko alkatiak Mondragoikua ero Bergarakua izen bihar eban. Edozelan be, eibartarrak hori alkatori etaratzeko botua bota zeikien: obligaziñua eken etxe bakotzeko gizonetzko bat juateko botatzera; ostian, 20 marabediko multia eken. Gaiñera, herri guztietakuak botaziñua Eibarko Iraegi-n (Irei-n) eitxen eben.

Senide Nausixen larreikerixen kontrako neurri gogorak hartzia erabagi zan, lapurreri eta holakuei laguntzen etsela-eta. (VII, 80)-(XI, 210-211)-(LXXV; 32, 78, 79).

1399. urteko eneruan 24an Enrique III.a erregiak karta bat eiñ eban (Juan Alfonso zan bere sekretarixua) Santa Maria de Pelayos monasterixuan. Gipuzkuako herri batzuekiko zan: sekula be pagau bako tributuak ipiñi nahi izen etselako herrixak keju ein ziran, eta azkenian erregiak “alzó mano de estos sus pretensos derechos contra la nobleza y hidalguia suya” (XLIII, 49). L. MARTINEZ DE ISASTI-k 40 herri-izen dakar³⁴, eta euretako bat “San Andres de Eibar” da. (XLIII, 49-50)-(LXXV, 32).

XIV. gizaldi azkenetakuak diraz honek basarrixok: Zuazola (Zozola), Alzubarren (Altzubarren), Arexmendi Munigorri (Arizmendi Munigorri), Arexmendi de San Juan (Arizmendi San Juan), Barrundia, Asua, Asolayarza (Asolaigartza), Arrayola (Arrajola /Arrazola) eta abar. Ordukotxiak diraz orduan abeletxe ero korta ziran eta gaur basarri diran batzuk be: Urkidi, Iteriaga (Itxerixa), Arginzano, Ipuruaga (Ipurua), Aristibalza, Artegietta (Arteitxa), Urkizuegi eta abar. Holako kortei “Abeletxe” izena XVII. gizaldixan ipiñi jakuen. (LXXV, 103-107).

³⁴Halan da be, leku bi bi bidar ipintzen dauz: “Villa mayor de Marquina, llamada Elgoibar con Val de Mendaro”, eta hurrengo linean, “Elgoibar”, bera bakarrik (XLIII, 49). Bardiñ eitxen dau “Miranda de Iraurgui Azcoitia” eta “la tierra de Azcoitia”-kin (XLIII, 49-50).

XV. GIZALDIXA

XV. gizaldiko artia: estilo gotikuan, inportantiena Agiñako Ama Birjiñia izengo zan, “Nuestra Señora de la Palabra” (LXII, 251), oiñ egunian lehengo pulpituhan tornabozan azpizan dauana. Egurrezkua da, koloretan; zutik, Umia eskumako besuan dabela; sabela piskat urtenda, Gotiko klasikuan moruan; eta arpeixan formatan, eskola flamenkuan tokiakin. L. MARTÍNEZ DE MORENTÍN DE GOÑI-n ustez XV. gizaldikua izengo zan (LXII, 251) (ikus 1602). (I, 216)-(LXII, 251-252).

Badagoz beste talla batzuk be, estilo gotiko-rustikuan, herriko artesanuak einda, baiña fiñak arte alde-tik: Arrateko elixan euan koloreautako egurrezko San Lorenzo, esateko, erropetako doblietan arkaizantia; Zozola basarriko fatxadako hornazinan dauan imajiña, Santa Catalina de Siena izen leikena, harri-landua-kiñ einda, ezkerreko eskuan liburu bat dabela, herrikoia. Arrateko santuarixoko ur bedeinkatuan ontzixa be, herriko-gotikua da.

Gaur Isasi kaleko laugarren portaleko dintelien dauan *Ihesus*-en anagramia be, orduangotxia da: orduan, arku ojibala ekan etxan batekua izengo zan. Jesusen sinboluan azpizan, San Andresen aspak dagoz: gaurko Eibarko eskuduan sinboluan ezagutzen dan aurretiko zaharrena da. San Andres parrokiak herrixan euki eban indarran agirixa izen leike, gero eskudotzat hartu zan eta. (I, 216)-(XI, 115)-(LXXV, 130).

XV. gizaldixan Domingo de Zumaran, Agiñako Zumaran basarrikua, gerran itsasoko kapitana (“capitán de mar y guerra”) izen zan: Italia aldiñ ibilli zan, eta bertan, Narbonako Golfuan hill zan barkuak hondua jota, Granadako gerratera zoiala. (I, 248).

XV. gizaldiko hasieran Ulsagako errotian jabiak Ihoan de Burgoa eta Teresa de Heiçaga andra-gizonak ziran; gizonan apellidotik, errotiari be “Burgua”-kua esaten jakon. Gerora, errotia Arexita-tarrekin batera euki eben. Errotia Ulsagako portaletik 33 metro ingurura euan, Ardanzako zubitxik hurre-hurrian. (Ikusi 1448). (LXXV, 140).

XV. gizaldiko hasieran Azitaiñ-Unzuetakuak relaziño ona euen Butroikuekiñ. Izen be, Butroiko Gómez González de Butrón y Mujica-k Unzuetakuei Aramaixon Zalgo-ko monasteriugaitxik urteroko 3.000 marabediko errentia laga etsen; gaiñera, beste hainbeste pagatzen etsen Unzuetatarrei, Butroikuei laguntasun “militarra” emotiarren, akostamientua (ikus 1450). (LXXV, 209).

1400. urterako Isasitxarren jatorriko famelixia eta etxiak partiduta euzan, nahi txa ondasun batzuk danen artian euki, errementari etxian ondoko errotia eta Argaxpeko errotia, esate baterako. Euren etxe zaharrena Isasi Zaharra zan itxuria, Isasi guenian, Isasi-barrena ero Barrenengua etxian onduan; erregebidian hegalian, “en el lugar donde actualmente se unen la empresa Alfa y la Escuela de Armería por el lado de la cuesta” (LXXV, 243). Isasitxarren beste etxe haundixa, Isasi-torre, goratxua euan, gaur Markeskua dauan inguruan. Isasi-torrekuenak ziran erreka ondoko errotia eta ferrerixia, gerora “Torrekua” ero “Isasi-barri” izena hartu ebenak. Isasi-torria bera be, bi Isasi famelixana izen zan urte askuan (ikus 1568).

Isasitxarren barri jakitzeko, zemat etxe ziran, zelan juan ziran partitzen eta gehitzen eta abar, beitu liburuetan: LXXV; 131, 140, 243-247. (LXXV; 131, 140, 243-247).

1402. urteko otubrian **3an** Ochoa López de Unzueta eibartarra eta Ines de Ganboa elgoibartarra ezkontzeko kontratua eiñ eben, Alabako Villarreal/Legutiano-n. Bodako testigu eta eskribau Joan Martines de Marquina, Dias Sanches de Chinchetru eta Fortun Pérez de Espilla³⁵ ziran. (¿)Beratzi seme-alaba euki zitxuen, eta euretako bati Celinos izena ipiñi etsen; horrek esan gura dau euren aurretikuen izena gordezten ebela ondiok (LXXV, 195).

³⁵ F. Pérez de Espilla eskribaua zan, baiña ez Eibarkua. Orduan sasoian ondiok ez euan eskribau titularrik Eibarren, eta J. ELORZA-n ustez hori Konzejuan indar txikixagaitxik zan: izen be, igertzen da “esta falta de consistencia, como puede ser la ausencia de escribano titular de número, figura imprescindible para el correcto funcionamiento concejil durante las [sic] primeros años del siglo XV” (LXXV, 307).

Beste seme bat Lope López de Unzueta Ganboa zan, maiorazkua, gerora Unzueta Zaharra esaten etsena (berau Mayora de Zaldibar-ekiñ ezkondu zan, oiñaztarren alabia, Durangoko Zaldibar etxeko alabia, lurreta etxian jabia (ikus 1430. urte ingurua)).

Ochoa López, Unzuetakoa maiorazkua zan. Ezkontziaz, gurasuak etxia eta lurak berari emon etsezen, “*con todos sus derechos y pertenencias*”; baiña orduan sasoiaren eta XVI. mende amaierararte gitxienez “*el solar y casa fuerte de Açitain*” esaten jakon (LXXV, 199-200). Markiñako Abesua solarra be emon etsen. Hori danori, gurasuok eta torretxian bizi ziran senide guztiak hantxe bizi izeten eta mantenitzen segitzekotan, errenten eta lurren usufuktuen puruan. Senidiok Unzuetakuen “*tabla de escuderos*” ziran (LXXV, 206); eta horrek esan gura dau etxian euren esanetara “*una mesnada o grupo de escuderos de la parentela*” eukela (LXXV, 260); izen be, Unzuetakuak indarrak gehixen euken sasoiaren.

Ines de Ganboa, Olasoko alabia zan, Juan López de Ganboa-n eta Juana García de Abendaño-n alabia. Ba Juan López de Ganboa zaharrak, Olasoko jaunak, dotaziño moruan Otaola-Kiñarraga balleko basarrixen hamarrenak kobratzeko deretxuak emon etsasan alabiari ezkontzerakuan: Azitaingurak (eurak ezkonduak etxia), Egigurengurak, Loixolakurak, Eizkoagurak, Irarragorriak eta Iraegurak. Harrezkeriak horrek deretxuok Unzuetakuen esku geratu ziran. Gerora Otaola basarrixen hamarrenak be kobratzen zitxuen. Holan, orduarte elgoibartarren eskuan euazan deretxuen zati batzuk eibartarren gain geratzen ziran (ikus 1417). Baiña Olasokurak horren dotaziñoarren konfirmaziñoa eitxen eben takian-takian (ikus 1499-X-20). Monasterioko patrona izetia (Olasokua San Andreskua halan zan) hau danau kobrau ahal izetia esan gura eban: deretxuak, hamarrenetan, primizietan, “*pie de altar*” (LXXV, 155), entiarrietan, ganau abeletxietan, soluetan, zelaixetan, larretan, mendixetan, landaretan, sagastixetan, errotetan eta euren *makilletan*, eta abar. Ba horrek hamarrenok ziran Ines-ek dotetzat hartu zitxuanak. Horrek esan gura dau, azken fiñian, errekatik Elgetaruzko etxe nagusi guztien gaiñian deretxuak eukezela, Areta basarrixanak izen ezik, “*a buen seguro excluída por estar erigida sobre un sel de titularidad comunal*” (LXXV, 207). Aman aldetik, Aramaixoko seiñoriko deretxuak emon etsezen Ines-i.

Olasoko alaba batakiñ ezkontziak esan gura eban Unzuetakuak Martin Ruiz de Abendaño-n senide eitxen zirala (koiñatu-koiñatak), berori Olasoko beste alabiakiñ ezkondu zalako, Maria López de Olaso-kiñ. (LXXV; 155, 156, 195, 199-201, 206-207, 209, 307).

1408. urte inguruan jaixo zan Juan Ibáñez de Mallea. Malleatarrak izetez Mallabikuak ziran, baiña hauxe da Eibarrera etorritxa euazan lehelengo datua (XIV. gizalditxik gitxienez egongo ziran Eibarren). J. Ibáñez, Ermuko Ochanda de Urquiza-kiñ ezkondu zan, bere Eibarko jaixotetxera.

Seme bi famosuak euki zitxuen: Juan Ibáñez (Portaleko Torrian eta erroten jabia; Juan Ibáñez gaztarian aitxa (ikus XV. gizaldiko azkenetan)) eta Martin Ibáñez (ikus 1446). (LXXV, 247).

1409. urteko martixan 12xan, Eibarko herrixak eta Plaentxiako Irure eta Iraolagoitia basarriak tratu eñ eben, Eibarren batuta, luzero demandan eta Gonzalo Moro Gipuzkuako Korrejidorianian pleituetan jardun ondorik. Plaentxiako basarrietakuak Eibarko terreno, baso, arbola eta abar eukezen, eta ez eben Eibarko inpuetorik pagatzia nahi, eurak Plaentxiakuak ziralak; eta Eibarrek baietz ziñuan, terrenuak bere jurisdiziñuan euazalako.

Baiña pleituak laga eta ostian ondo konpondu nahi izen eben. Eibarren izenian, Konzejua agertu zan –alkatia, Juan Ibáñez de Asola; ofizialak; juraduak ero abastuen arduria eukenak, Juan Pérez de Urquiza gaztia eta Juan de Azaldegui; eta herriko “*omes buenos*”³⁷ (XI, 189)–, “*por llamamiento de su jurado según que lo han de uso e costumbre*” (XI, 189). Ordurako Urkizukuak be karguak eukezen herrixan, eta han ziran esate baterako Juan Ruiz de Urkizu, Juan Pérez eta Juan Ibáñez. Eskribau, Ermuko Furtun Pérez de Espilla izen zan.

Herriko lurren gaiñian erabagi zitxuen gauzetako batzuk honek ziran (eibartarrak erabiltzeko, jakiña): ganauak larrian ibilli, ura eran eta ezkurak aprobetxau ahal izetia; premiña euanian basoko arbolak ebago ahal izetia (etxiak eitxeko, ero etxerako bihar ziran gauzak eitxeko, barrikak, sutarako eta abar); arbola adarrak (orduan “*çumayak*” esaten jakuen) hartu ahal izetia, ganaduei jaten emoteko:

³⁶ J. Ibáñez zaharrak beste seme-alaba bi be euki zitxuan: Pero Ibáñez (Ermuko eskribau izen zana), eta Maria Ibáñez (berau be Ermura ezkondu, hango alkate izendakurkin, Lope Ybáñez de Bustiña-kiñ) (LXXV, 247).

³⁷ Testiguen artian bat “*Erria*” esaten etsena zan. Ba “*Erria*” ezizena hartuta eken Eibarko kalia bizi ziran Orbeatarrak.

1.º Que los vecinos de Iraola é Irure de Placencia, pagaran como todos los demás vecinos de Eibar, las derramas que por sus propiedades les correspondiera abonar.

2.º Que quedaban excluidos de pagar si las alcabalas se arrendaban, pero que por repartimiento habían de pagar como los demás.

3.º Que si el concejo de Eibar quisiera voluntariamente y sin estar obligado á ello, dar á alguien determinada cantidad, los vecinos de Iraola é Irure no estaban obligados á contribuir en modo alguno.

4.º Que al igual de todos los vecinos de Eibar, los habitantes de las dos citadas caserías quedaban en libertad de llevar los ganados á los montes de la villa para que pudiesen pacer las yerbas y beber las aguas y aprovechar la bellota y todo otro fruto.

5.º Que de los montes de Eibar podrían llevar los de Iraola e Irure cualquier madero, ramas y hojas que necesitasen” (XI; 9-10, 189).

Hortxe dokumentuan agiri da “çumaya” berbia. Hauxe esan nahi eban, dokumentuak diñuanez: “*Que pudiesen cortar e levar de cualesquier montes de Eynbarr, qualesquier ramas con fojas e sin fojas de qualesquier robres e árboles de qualquier natura, para provisión e mantenimiento de sus ganados, aunque las tales ramas e fojas sean dichos en bascuence çumayas...*” (LXXV, 68 91. n.).

Dana dala, dokumentuan transkripziñua osorik dago irakortzia nahi dabenandako, in LXXV, 369-375: “**1409 - Marzo - 12 (Eibar). Contrato suscrito entre el concejo de San Andrés de Eibar y los dueños de las caserías Irure e Iraolagoitia, sitas en Soraluze-Placencia de las Armas, por el pago de pechos y derramas concejiles**” (LXXV, 369). (XI; 9-10, 189)-(LX, 21 4. n.)-(LXXV; 47-48, 64, 68 91. n., 69, 93-94, 232-235, 307-308, 369-375).

1409. urtian Juan Ibañez de Asola izen zan Eibarko alkate. (XI, 467)-(LXXV, 83).

1410. urtian Rodrigo de Eguiguren jaixo zan Eguiguren basarrixan (gaurko “Eguren”). Bere seme eta ondorengiak ez eben apellidua aldatu, beste batzuek eitzen eben moruan. Seme zaharrenari Juan Ruiz jakon izena; loibiari Martin Ruiz, birlobiari Juan Ruiz... (LXXV, 64).

1414. urtian, Unzuetakua Mungixara Juan ziran, oiñaztarrei laguntzera: han, Gonzalo Gómez de Butron eta Juan de Abendaño ebizan burrukan (XIX, 385).

1415. urteko martixan 23an Gipuzkuako Junta Jenerala ein zan, baiña eibartarrak ez ziran hara Juan. (LXXV, 307).

1417. urtian San Andres parrokiakako (“monasterixua” zan ondiok) patronua zan Juan López de Ganboak, Olasoko jaunak, patronatuko pribilegiua bere loibiari emon zetsan, Fernando de Ganboa-ri (ikus 1434). (LXXV, 155).

1420. urtian, orduan Elgoibarko Olaso etxeko jauntxua zan Fernando (“Ferrando”) de Ganboa, eta ganboatarrak, oiñaztarren Eibarko Unzueta torriari, 1390. urtekua bengatzeko, abixatzeka, gabaz su emon etsen, etxia egurrezkua zan-eta. Barruan euazan hamabi lagunak hill ein ziran. Hor garbi ikusten da Unzueta ez zala harrizko torria, egurrezkua baiño. Baleike erreta hildakuen artian etxeko jauntxua be egotia (Ochoa López de Unzueta), hurrengo burrukaldixan ez dalako agiri bere barri. Honek, hurrengo urtietan, famelixa bixen arteko burrukak eta herixotzak ekarri ebazan (ikus 1422). (I, 245)-(VII, 81)-(XV, 12)-(XIX, 383)-(XX, 174)-(LXXV; 207, 299).

1420-1425. urterako einda euan Otaolako basarri zaharrena, Urkizusoloeta sel-an inguruan. Terrenuen jabia Lope de Unzueta zaharra zan (Unzueta ero Azitaingo jauntxua, Lope López de Unzueta Ganboa). Basarriko lehelengo errenteruak Ihoan Pérez de Corta eta Marina de Guerricaiz andra-gizonak ziran, bizkaitxarrak bixak. Urtero lau gari anega, eta anega bat mijo pagau bihar eben errenta ero zenso moruan. Hori etxiori Ermua alderutz euan, eta “Otaola Andikua” eban izena (“allende” (LXXV, 132)). J. ELORZA-k diñuan moruan, “el pariente mayor [Unzuetakua] saldrá doblemente favorecido, ya que por una parte obtiene un rendimiento por esas tierras y, por otra, consigue un nuevo contribuyente para el pago de diezmos y primicias a la Iglesia, que a la postre revertirán en él” (LXXV, 132). Horrek lehelengo errenteruok aindu eben hantxe inguruan beste etxe bat eitxeko (ikus 1443-XI-4). Otaolako auzua zelan Juan dan eitxen eta aldatzen ikusteko, beixu liburuetan: LXXV, 131-134. (LXXV; 131-134, 132-133, 208).

1422. urteko otubrian 10ian, Fernando (“Ferrando”) de Ganboak, ganboatar danekin, Castilla-ko Erregian korrejidore bat be eurekin tartian zala, Lope de Unzueta-n (Lope López Unzueta de Ganboa hain zuzen (LXXV, 207)) Unzuetako Torrian ingurua barriro hartu eben.

Baiña, Gonzalo Gomes de Butron (oiñaztarra) eta Juan de Mugica, euren seme eta famelixekin batera, Unzuetatarrei laguntzera jua ziran. Barriro Akondiako gaiñian (“çerro Acundia”) burrukaldixa einda, ostera be, oiñaztarrak ganboatarrei irabazi etsen.

Han akabau ebezen Ferrand Ruys de Deva *prebostia* eta beste hogetabost ganboatar. Fernando de Ganboa eta bizirik garatu ziran ganboatarrak, hanka eiñ eta ondoko mendi tontorrian ezkutau bihar izen eben. Oiñaztarren alderdixan, Sancho Ortiz de Martiartu eta Butroiko beste hiru akabau ebezen.

Ganboatarrak, korrejidore eta guzti, erretirau ein bihar izen ziran. Dana dala, egon ziran ondorenak: Gonzalo Gomes eta senidiak, plazara etara zitxuen hilketegaitxik; eta Debako prebostiak, hildakuan semia, anaixekiñ eta lagun gehixao batuta, lau “pinaça” barku hartuta, Bakixora jua, eta han hamar lagun akabau zitxuen, Butroikuak ziralako. Handik, barriro barkuok hartu, eta Debara jua ziran bueltan (ikus 1448).

Edozelan be, famelixen eta banduen arteko ikusi-eziñak geruao haundixauak ziran, han burrukan jardun eben ondorenguk be goguan euken eta. Esate baterako, Mendaroko ganboatar baten loibiak hau ziñuan 1493. urtian: *“agora por causa de la Hermandad es verdad que non ay ninguno que ose azer cosa, pero que sabe que los que rresçibieron los daños, que aún agora tienen su enemistad en sus coraçones”*. Probablemente, con esto último, el testigo se refería al ambiente que había captado en su propia casa durante años” (LXXV, 208). (I, 245)-(VII, 81)-(XV, 12)-(XIX, 384-485)-(XXVI, 997)-(XXVI, 999)-(LXXV, 207-208).

1429. urteko martixan 6xan, Eibar, Plaentxi eta Elgoibarkuak, abadien batzarretara, Durangora jua ziran. (XIII, III-6).

1430. urte inguruan jaixoko zan Lope López de Unzueta Zaldibar, Unzueta gaztia, Lope López de Unzueta Ganboa-n eta Mayora de Zaldibar-en semia. Bera izen zan Unzuetako hurrengo jauntxua (ikus 1459-VI-27). (LXXV, 209).

1430. urteko otubrian 2xan Eibarko konzejuak eta Elgetakuak (“Maya” orduan sasoi) juntia eiñ eben San Andres parrokiako kamaran, Irei, Unbe eta inguruko basuegaitxik sarri izeten ziran demanden gorabeheran. Eibarko alkatia Lope Martínez de Amenzabalegui zan; juraduak (aguazillak) Ihoan Sánchez de Escaraegui eta Juan “Usubil”³⁸; juntara herriko jentia be jua zan, besten artian Ruy Sanches de Urquizu –Urkuizuko etxian jabia, bere ondorengua Juan Ruiz de Urquizu zan–, Lope Ybannes de Arexmendi, Pero Chofre de Arexmendi, Pero de Altube, Ihoan de Suinaga, Lope Ybannes de Arechua, Lope de Aguinaga *“e la mayor parte de los otros omes buenos, vezinos de la dicha villa”* (LXXV, 56). Unzuetako jauntxua be (Lope López de Unzueta Ganboa, zaharra) han zan, Elgeta-Maya-ko Jaolatza etxeko jauntxuakin, García Ibáñez de Elgueta-kiñ (LXXV, 207); eta beste bik be parte hartu eben arazua konpontzekotan: Pero Sanches de Orosco eta lohan Ochoa de la Quadra batxillerra. Eibartarrak lohan Ybannes de Loyola izentau eben herrixan izenian jardungo eban prokuradore (ikus 1431-V-30). Danan barri jaso eban eskribaua, Ermuko Furtun Pérez de Espilla zan (ikus 1443). Holan nahi eben ordurarteko pleituekiñ amaitzia.

Baso inguruok honek ziran: Iraegi eta Unbe, Ego inguruan; eta *“entre las macoas que se llaman de Yraegui e entre los çerros de Arregoz e de Pagabiarte e de Arrolaras e entre el sel de Asurça”* (LXXV, 59). Eibartarrak ziñuen Erregiak emondago pribilegiuegaitxik horrek lekuetatik eta Eibarrerartekua euren zala, *“como que nos fue dado e sennalado e mojonado por término, por mandado del señor Rey del tiempo e después confirmado por los Reyes que han seydo e avemos tenido e guardado e defendido, después acá, siempre por nuestros”* (LXXV, 59). Elgetakuak, ostera, eurenak ziralaz ziñuen. Demandia ez zan lurregaitxik bakarrik, larregaitxik eta basoko egurregaitxik baiño. Egurra bihar be, askok bihar eben: Ibarra eta Iasiko ferrerixetarako iketza eitxeko, klase guztietako labak berotzeko eta herriko jentia etxerako. Orduan “egurça”-k eitxen ziran, herriko egurrak herriko jentia aprobetxau ahal izetia. (Ikusi 1431-VI-1). Han eiñ eben agirixan ero prokuraziño kartian transkripziño osua dago in LXXV, 377-378: **“1430 - Octubre - 2 (Eibar). Compromiso entre las villas de San Andrés de Eibar y Maya de Elgeta sobre los términos de Unbehe”** (LXXV, 377). (LXXV; 56-59, 64, 232, 308, 377-378).

1430. urteko otubrian 2xan Eibarkuak Elgetakuekin juntia eñ ebenian, juntiori San Andres parrokixan ein zan, goiko aldeko kamara baten. Horrek esan gura dau Konzejua batzeko lekua haxe zala; eta hantxe egongo zan herriko eskrituren kutxia, baitxa herriko karzela be.

Baiña konzejuan juntak elizpian be eitxen ziran, baitxa Ibarra Goikua (Ibargaiñ) - Ibarra de Suso inguruan be (ikus 1492, 1493, 1512, 1513). Juntak zein lekutan eñ, egualdixan gorabeheria zan gehixenetan. Edozelan be, danak batzeko lekua elizpian zan, eta batzarra nun eñ, danak juntautakuan erabagitzen zan. (LXXV; 76, 308).

1431. urtian agiri da dokumentuetan "*tierra de Acondia*" (LXXV, 18) konzeptua Eibarko basarrietako jentia izentatzeko. Eibar ba, danera, Eibarko San Andres *billia* eta Akondiako Lurra zan. Hori dokumentuori Hermandadeko alkatiak eta Elgeta eta Eibarko jauntxo nausixak -Elgetakua García Ibáñez de Elgueta zan eta Eibarkua Lope López de Unzueta- eñ eraindakua zan, euren eskuetan eualako herri bixak mojioren gorabeheran euren arazua konpontzia, "la resolución de las divergencias que mantienen por terrenos limítrofes" (LXXV, 308).

Edozein modutan be, J. ELORZA-n ustez Akondiako Lurra izengo zan lehelengo eibartarrak bizi izen ziran ingurua, Eibarko "kalia", billa ein baiño lehenao. Horretarako goguan daka Eibarko ermitxa mediebal gehixenak, Santa Iñes izen ezik, alde horretan dauazala; eta gaiñera kofradixa zaharrak be hori izenori hartziak "no hacen más que confirmar que este territorio fue el primitivo germen poblacional de Eibar" (LXXV, 19). Baiña Akondiako Lurra gehixenbat euzki-begiko inguruetarako erabiltzen zan; inguru aiñubiari, Elgetakin mugia eitxen ebanari "*Tierra de Ego*" (LXXV, 65) esaten jakon; eta Bizkai aldeko balliari (Aginagari) "*Valle o Cofradía de Soraen*" (LXXV, 65). Gaiñera, kamiñu errealan inguruan be baziran basarri batzuk.

Akondiako Lurran barri liburuetan topau leike: LXXV; 18-19, 65-68. Gaiñera, Eibarko billia eñ aurretik egongo ziran basarrixen listia be badakar, *in* LXXV, 66-68 (ikus XI-XII. gizaldixak). Akondiako San Pedro ermitxia be bazan: "Sant Pedro de Acondia Lexarraga" (LXXV, 179) (ikus 1492-IX, 1509-III-8). (LXXV; 18-19, 65-68, 179, 308).

1431. urtian jaixo zan Aritxulueta basarriko seme eta jabe izen zan Lope de Arichuloeta. Famaua zan Eibarren eta inguruetan, 108 urtekiñ hil zalako (LXXV; 108-109, 341).

1431. urteko maietzian 30ian, eguaztena, Iraegi inguruetan Eibarko konzejuak eta Elgetakuak, Unbe inguruko lurregaitzik eukezen gorabeherak konpontzeko *juez-arbitruak* izentau ebezen; "árbitros arbitradores e amigables componedores e amigos de avenencia" (LXXV, 379) honek ziran: Lope López de Unzueta jauntxua, García Ybanes de Elgueta, eta Mondragoiko Pero Sanches de Orosco eta Iohan Ochoa de la Quadra batxillerra legietan. Domu Santu artekua euren erabagixak hartzeko (ikus 1431-VI-1).

Hori danori Furtun Peres de Espilla eta Martin Ochoa de Zilaurren eskribauekiñ, eskritura baten ipiñi eben. Leku askotako testiguak egon ziran han: Eibarkuak, Elgetakuak, Ermukuak, Bergarakuak eta Mondragoikuak. Agirixan kopixia dago *in* LXXV, 379-380: "**1431 - Mayo - 30 (Eibar. Cerro de Iraegi). Poder otorgado a los jueces árbitros para solucionar el problema de límites entre Eibar y Elgeta**" (LXXV, 379). (LXXV; 378, 379-380).

1431. urteko junixuan 1ian, barixakua, Eibarko herrixak eta Elgetakuak mujoioren gaiñian eukezen gorabeherak konpontzeko ipinitxako lau juezak euren erabagixa aitzen emon eben. Iraeguigoitia inguruan juntau ziran juezok, eta herri bixetako prokuradoriak, alkatiak, eta lagun mordua. Eskribauak Furtun Peres de Espilla eta Martin Ochoa de Zilaurren ziran.

Mojiak sartu zitxuen Azurtzatik beherutz, Pagabitarte aldera, eta Otaola aldera be bai, uraz hamendikua Eibarrerako zala. Mugarrixak ez eze, arbola batzuetan kurutzak ein zitxuen, marka moruan. Erabagi eben bata bestiar ezin zeikixola egurrik kendu, ez paguanik, ez haritxanik eta ez fruta arbolarik. Sikuta sasoiaren, horri sikurik, ezkurrik eta jateko alerik ez euanian ganauak bestekaldera jua zeikiazen bai bedarra jatera bai ura eratera. Animalixa guztietatik txarrixak ziran hori permisuari ez ekenak. Noberan lurretan ebizan beste herriko bost txarritxik bat hartzeko permisua eken herri baxotzeko "montaneruak". (Ikusi 1542-III-29). Agirixan kopixia dago *in* LXXV, 381-382: "**1431 - Junio - 1 (Eibar. Cerro de Iraegi). Sentencia dictada por los jueces árbitros sobre el contencioso de límites entre la villa de Eibar y tierra de Akondia, por un lado, y la villa de Maya y tierra de Elgeta, por otro**" (LXXV, 381). (LXXV; 59, 381).

1434. urtian, San Andres parrokiako patronatua Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa-k (“Martin Ruiz de Ganboa” (LXXV, 155)), Elgoibarko Olaso etxeko jaunak hartu eban, Castellako Juan II.ak konfirmata, “Real privilegio” batekin (1444 eta 1445ian be bai; ikusi). Aurretiko patronua bere aitxa zan, eta hortxe urtian hil zan.

XV. gizaldixan Parrokixako abade Eibarko etxe “onetako” semiak egon ziran: Rodrigo Ruiz de Urquizu, Juan de Unzueta bikarixua, Pero de Mallea, Pero de Ibarra, Sancho de Ubilla (ikusi 1455 urte ingurua) eta García López de Unzueta, esate baterako. Gaiñera, “Algunos de ellos hacían vida matrimonial y tenían sus descendientes” (LXXV, 184). Izen be, orduan sasoiari Elixaz prohibiduta egon arren, normala ei zan halan bizi izetia, bai Eibarren eta bai inguruetan. J. ELORZA-k diñuan moduan, abade izentautakuan andrarik ero lagunik ez eukitzia nahikua zan; normalian gerora arrimatzen ziran andran batekin, “que generalmente solía ser una de las “mozas de soldada” o criadas que servían en su casa, en virtud de su estatus social y disponibilidad económica” (LXXV, 184). Holako kontuen gorabeheran demandak be urtetzen eben (ikusi 1459). Abadien, demanden eta gona kontuen barri, beste gauza batzuen artian, hamen topau leike: LXXV, 182-192. (XI, 137-138)-(LXXV; 155, 184, 182-192).

1436. urtian jaixo zan Martin de Pagoaga, Pagoaga basarriko semia.

Unzuetakuak eta Konzejuak eukien pleito baten gorabeheran datu asko emon zitxuan (ikusi 1478-V-8). Bere aitxitxari entzunda (Juan Pérez de Pagoaga, ordurako hilda), esan eban Ayozaran-go lurra herrixanak zirala baiña Unzuetakuak eurentzat hartuta eukezela, baitxa Aunzesieta eta Ybayzabal-go lurra be. Markiegi-ko lurra be Unzuetakuak aspaldi eurentzat hartuta eukezela ziñuan³⁹, “*porque heran poderosos, en tiempo que non abía justicia, e non se podía nadie ponerse en rresistencia nin contradición contra los de la dicha casa e solar de Unçqueta en aquel tiempo*” (LXXV, 215) (ikusi 1457).

Horregaz gaiñera, argi laga eban haritz adarrak ebaten zirala, bai egurra eitxeko bai neguan orrixak ganauei jaten emoteko. Behiak eitxen ebena “roher las ramillas o pinpollitos, que dizen çumas” zan (LXXV, 94). “Zumei” lehenao “zumaiak” esaten jakuen (ikusi 1409-III-12). (LXXV; 94, 212, 215-216).

1436. urtian hasi eta 1486. urtera bitxartian Eibarko basarrietan jaixo eta bizi izen ziran 26 gizon-inezkotik, bik bakarrik ekixen rubrikia eitxen, beste 24rak ez ekixen ez irakortzen eta ez eskribitzen: “lo que equivale a considerar que un 92% de estas personas radicadas en el ámbito rural eran analfabetas” (LXXV, 303). Izen be, herriko andra danak eta basarrietako gizon gehixenak analfabetuak ziran: “en el entorno urbano existían medios y voluntad para acceder a la enseñanza, mientras que en el rural ocurría exactamente lo contrario” (LXXV, 303) (ikusi 1446, 1466).

Hori argitxu zan horrek gizonok Unzuetakuen eta Sumendixakuen arteko pleito baten, testigu jardun ebelako: Juan de Alzua, Estibariz de Escaraegui, Martin de Cutuneguieta Goenechea zaharra, Martin de Pagoaga, Joan Ortiz de Arexita, Martin de Inarra, Martin de Cutuneguieta Goenechea gaztia, Martin Ruiz de Eguiguren, Martin de Lezeta, Juan de Azaldegui, Martin de Barrundia, Lope de Cutuneguieta Mendibelzu, Juan Pérez de Pagoaga, Domingo de Cutuneguieta, Martin de Arizmendi, Pedro de Zelaya, Pero Pérez de Azpiri, Juan de Zelaya, Juan de Aguirre, Lope de Pagaegui, Estibariz de Irarragorri, Juan Ibáñez de Orbea-Alzua, Sancho de Zelaya, Juan de Mendigoitia, Martin de Orbea-Alzua eta Domingo de Lezeta. (LXXV; 302-303, 302 86. n.).

³⁹ Gerora, baiña, gauzak asko aldatu ziran. Ikusi besterik ez dago Ochoa López de Unzueta-k zer eñ eban bere konsuegruak (ikusi 1522-III), Martin de Cutuneguieta de Goenechea-k, hango soloko bedarrak eskatu etsazanian: Sumendixakuak be han partia eukela, eta auzuekin demandan ez hastiarren “*le rrespondió que con otra cosa abría de conplir con él, que en aquella yerba non quería entender*” (LXXV, 216).

1442. urteko abruillan 16xan ferroien kabilduak batzarra eñ eban. Beste batzuen artian Juan Martínez de Recabarren burdiñazko generuakin merkataro tratante ebillena euan; ba horrek gizonorrek Eibarko Ibaratarren ferrerixiakin bihar asko eitxen eban (ikus 1450-XI-2). (LXXV, 22).

1442. urteko agoztuan 14kua da, batzuk diñenez, Arrateko Aman elixian barri ekarren lehelengo agirixia. *Registro-bula* baten, Eugenio IV.a Aitxa Santuak aitzen emon eban zelan Mendaroko neskakoskor batek Arrateko Aman imajiña topau eban. Elgoibarko San Pedro elixara eruateko aindu eben lehelengo, kultura han eitxeko. Egixa izetera, honek izengo ziran Arrateko Aman gaiñian eskribidutako lehelengo barrinak⁴⁰ (ikus 1472, 1498). Baiña J. ELORZA-k dudia dauka halan ete zan. Berak diño “Arrate” terminua (ez toponimo moruan ez Andra Marixan izen moruan) ez dala agiri Aitxa Santuan latiñeko eskrituan, eta S. Ruiz de Loizagana interpretaziñua dala Arratetzat hartzia. Gaiñera, bere ustez Ama Birjiñian imajiña San Pedrorra eruateko aindu bazan, horrek esan nahi eban Arrateko elixia ez euala, baiña bere iritzian asko aurretik be hantxe egongo zan: “A mi entender, ermitas como la de Arrate, son bastante anteriores a estas fechas que se han manejado, especialmente teniendo en cuenta que su jurisdicción espiritual englobaba una cofradía de raíz tan antigua como la de Arizmendi, que subsistió hasta el fin del período medieval; no obstante, hay que reconocer que su demostración documental resulta muy complicada, por lo que sería más factible probar su antigüedad con otra clase de métodos (arqueológicos, iconográficos, etc)” (LXXV, 178). Honen barri zihetz topau leike *in* LXXV, 177-178.

Orduangotxia izengo zan Ama Birjiñia agertu zanetako bersiño bat, Mendaroko neskakoskor batek topau ebala. Elixia eitxia nahi, eta Azitxaiñen egunez eindako bihar dana, bixamonian, Arraten agertzen zan. Azkenerako, Ama Birjiñiak Arraten gura ebala konturatu, eta han ein zan Arrateko elixia. Azitxaindik Arratera Ama Birjiñian hiru “pausu” dagoz, eta esakeria da Ama Birjiñiak Arratera hiru pausotan igo ebala. Beste bersiño batek diño pastoriei agertu jakuela; honi gehitzen jako “Aida Txuri ta Belio (...)”, mantxuan eta itsuan ipoiña, Arrate Ballian beti egon dirazela, begira geratziarren zer pasatzen zan eguneko obrekiñ (ikus 1936). Bideko hiru pausuak be badake beste ipoin bat: Ama Birjiñiak, Azitxaindik Arratera elixako trastiak erueten, hiru bidar hartu ebala atsena, Pausuak dauazan hiru lekuetan. Korritzen daben beste bersiño bat, Arrateko Ama harri artian agertu zala, eta hortik bere izena: *Arri-arte* > *Arrate*. (XXXIII, 76)-(LXXV, 177-178).

1443. urtian hasi ziran Eibar bertako eskribauak biharrian: Juan López de Urquizu eta Juan Ibáñez de Ibarra. (LXXV, 308).

1443. urteko nobienbrian 4an, Isasiburun, Lope López de Unzueta Ganboa-k, Azitaingo edo Unzueta jauntxuak, Juan de Unzueta bikarixua (akaso anaiak izengo ziran) lagun ebala, Otaolakuei errentia luzetu eta “ratifikau” etsen (ikus 1457). (LXXV, 208).

1443. urteko nobienbrian 4an Juan López de Urquizu-k eskritura bat eñ eban, karta bat. Hori kartiori Isasiburu-n eskribidu eben, Isasia-ko ferrerixian onduan.

Ein “barri” euan Otaolako basarriko errenteruak aindu eben euren alabia, Maria, Juan Pérez de Urquizukiñ (“Ihoan Peres Çuria” be esaten etsen mutillari) ezkontzeko han inguruan zan teillerixian gaiñian beste etxe barri bat ein bihar ebela mutillan gurasuak dirua emonda dotetzat (35 korona). Mutillan gurasuak Pero de Urquizu eta Maria Días ziran. Ondasunak gurasuenak izengo ziran hill artian, eta gero ezkonbarrixenak. Etxiak gitxi gorabehera 8,30 x 10 metrokua izen bihar eban, eta San Juan eguna ipiñi eben tope moruan. Horri etxi-orri Otaola Emetikua (“Otaola de aquende”, LXXV, 133) jakon izena, ero Otaola Etxebarria be esaten jakon. Errekonduan euan, Eibar alderutz. Erabagi eben Unzueta jauntxuari pagau bihar jakon errentia erdi bana pagatzia.

J. ELORZA-ndako txokantiena da etxe bixei “Otaola” izena ipintzia, bertako toponimixa zaharra aintzat hartzeka: Elixako organizaziñuan indarragaitxik izengo zala uste dau, “sin duda alguna por su alineamiento en el entramado cofradístico de la ermita de San Lorente de Otaola (...) modelo organizativo (...) de raigambre Altomedieval, asumido y ejercitado por las estructuras religiosas” (LXXV, 133), ondiok organizaziño politikuak ez ekalako halako indar haundirik. Lehen, lurren izena Yarza zan, eta soluana “Urquizsoloeta”; inguruko terreno batzuk Isasi, Bustingarate eta Areistibalza ziran (LXXV; 27, 132-133).

⁴⁰ *In* (I, 269)-(XII, 3)-(XI, 158-159)-(XV, 77, 78)-(XXI, 418)-(LXXV, 177-178), 1498 urtekua dakarre Santuarixuan lehelengo barri letz.

1444. urtian, San Andres parrokiako patronatua, Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa elgoibartarrak, Olaso etxeko jaunak ekan, Juan II.ak konfirmata, “Real privilegio” batekin (1434 eta 1445ian be bai; ikusi hor urtietan). (XI, 137-138).

1445. urtian, San Andres parrokiako patronatua, Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa elgoibartarrak, Olaso etxeko jaunak ekan, Juan II.ak konfirmata, “Real privilegio” batekin (1434 eta 1444an be bai; ikusi hor urtietan; ikusi gaiñera 1480). (XI, 137-138).

1445. urtian, Errege Katolikuak aindu eben Gipuzkuan burdiñ eta galtzairuzko armak eitzeko, Castillara bialtzeko. Eibarren be eitxen ziran honek armok, eta beste erramintxa batzuk be bai: atxurak, aizkorak, palak... (XV, 28.)

1446. urtian, Unzuetakuak eta Zaldibarkuak Gomes Gonzalez Butronguari laguntzera joiazala, burru-kaldi baten, Elgetako García de Elgueta jauntxo ganboatarra akabau eben. (VII, 81)-(XIX, 385).

1446. urtian jaixo zan Maria López Urdina, Lope Urdin de Arechua-n alabia. Ibarako errebalian bizi izen zan eta testigu ona zan zeozegaitxik demandak urtetzen ebenian Ibarakuekiñ, Errebala euren terrenuetan hasi eta hazi zalako (ikusi 1470). (LXXV, 115-116).

1446. urtian jaixo zan Martin Ibáñez de Mallea (ikusi 1495). Eskribau puestua etara eban baiña gehixenbat merkatarixa izen zan bere bizi guztian. Urkuzuko alabia zan Catalina-kiñ ezkondu aurretik seme bat euki eban (ikusi 1473). Bere andriakin, 5 seme-alaba euki zitxuan: Juan Martínez, nausixena (ikusi 1495, 1503); Pero López (ikusi 1523), Sancha (Elgoibarrera ezkondu zan Migel Pérez de Arriola-kin), Maria Martínez (ikusi 1518-X-3) eta Ochana de Mallea. (LXXV, 248).

1446. urtian jaixo zan Martin Ibáñez de Iurre eskribau plaentxiatarra. Baiña Eibarren bizi izen zan bere denpora gehixenian, bai umetan (Eibarren irakortzen eta eskribitzen ikesi eban), bai ezkonduakuan, Eibarko alaba batekiñ ezkondu zalako. Horrek esan gura dau Eibarko kalian nun-o-nun erakusten zala irakortzen eta eskribitzen: “Teniendo en cuenta que el período de aprendizaje se realizaba entre los ocho y diez años, lo más probable es que el referido Martin adquiriera sus primeros conocimientos de letras entre 1454-1456” (LXXV, 303). (Ikusi 1533-VIII-14). (LXXV, 303).

1447. urtian Probinziako fogeraziño sisteman Eibarri 30 su ero fogera ipiñi etsezen (orduante izen zan estreñako aldixa). Hori sistemiori zan Juntetan eta ostiango herri arteko gastu komunak pagatzeko dirua batzeko sistemía. Su bakotzeko 31 kristau kontatzen zirala goguan euki ezkeriok, horrek esan gura dau Eibarren 930 lagun inguru bizi zirala (ikusi 1499). (LXXV; 79, 108).

1448. urtian, Unzuetakuak, Urtubiakuekin batera, Berastegira jua ziran, San Millan etxekuei laguntzera. Martin Ruiz de Ganboa, Baldakuekiñ, Iraeta, Zarauzkuekiñ eta, etxiari zerkua ipiñitxa euken. (XIX, 385).

1448. urtian, Eibarko oiñaztarrak Arrasateko erreketan parte hartu eben: banduen arteko gerretan, orduan hasi ziran era barri baten burrukan eitxen, “ejerzituak” alkarren kontra (ordurarte, burrukaldi txikixauak izeten ziran).

Han, ganboatarrak (Báñez de Artazubiaga-kuak: honei laguntzen, Zarauzko Baldatarrak, Ladrón de Balda, eta Achega eta Iraetakuak), eta oiñaztarrak (Gurayatarrak: honei laguntzen, Gómez González de Butrón, bere gizonekiñ) ez eze, Oñatiko Jaunak (Pedro Vélez de Guebara) be parte hartu eban.

Gómez González de Butron, amagandik heredau, eta traiziño baten 1445ian kendu etsen Aramaixoko ballia hartzera jua zan. Oiñaztarrak joiazan berari laguntzen, Eibarko Unzuetakuak euren artian (Lope López de Unzueta Ganboa jauntxua tartian). Pedro Veles de Guebara eta Pedro de Abendaño azaldu jakuezen kontra eitxen. Lagun mordua hil ziran.

Oiñaztarrak “Monte Aragon” (>“Mondragon /Mondragoi”) herrixa hartuta eukela, handik egun bira, ganboatarrak agertu ziran, Pedro Veles de Guebara be eurekin zala (aurrekuan ez zan sartu herrixan): lau milla lagun inguru ziran.

Ganboatarrak, herrixa armekiñ eziñ ebela hartu, eta su emon etsen. Herrixa San Juan gabian erre eben; herri osua haustuta geratu zan, etxe bi bakarrik tente.

Ganboatarrak, Gómez González de Butron-en zaiñ, kanpuan geratu ziran. Gómez González-ek, ostera, “¡Arerioakaz aginka!” deitxu arren, eziñ eban aurre eiñ, eta alde ein bihar izen eban. Unzuetakuak eta Zaldibarkuak bialdu ebazan aurretik, jakiñeko etxe batzuetan berari itxaitzeko ainduta. Halan ein be. Bidian, karta bat eroian mutikoskor bat topau eben, Martin Ruiz de Olaso ganboatarrak Gómez González-i bialduta-kua. Lope de Unzueta-ri preguntau, eta zeozeren susmua hartuta, Gómez González de Butron bera zala esan, eta kartia berak hartu eban. Martin Ruiz, Gómez González-en alabiakin, Juana de Butron-ekiñ ezkontzekua zan, eta bere paretik pasau ezkeriok, bidia libre lagako etsala aintzen etsan kartan. “damela que yo só” (XX, 214) esanda, Lope de Unzueta-k urten eban, Gómes González balitza leintxe, ganboatarren aurretik, bera eta beriak (Juan Latz Gurayarra euren artian) libre zirala.

Gómez González barritz, esandako etxietara juan, eta bestiok ez ebazanian topau, aurrera jo eban. Bidian, arerixuekin tope eiñ eban. Hantxe bertan akabau eben, bera eta beste hogetabost lagun. Juan González, bere semia, heriduta, kaballo gaiñian juan zan. Ganboatarretan, Guebara, Urkizu eta Arteaga-n aldetik, 45 lagun inguru hil ziran, eta heridutako mordua.

Oiñaztarren artian Unzuetakuak holan jokatu izetiarren, kanta bat etara eben:

“Galdu didila Unçueta ta Vergara
Çaldibarrek bere partea debala,
Aramayo suak erre açala
Ta sumi a(..)la Gurayarra; [“Ta suminza Juan laz gurayarra”, in (XIX, 386)]
Ceren ceuren jauna ezceuan ampara”⁴¹ [“Zereu (zeren?) zeuren Jauna ez zeuean anpara”, in (XIX, 386)] (XXVI, 1005)-(XIX, 386).

Horrek Euskal Herritxik kanpora be euki ebazan ondorenak: Castillako erregiak, Artazubiaga famelixako zazpi zaldun bizirik erretzeko aindu eban; eta Pedro Vélez de Guebara eta bere banduko beste 300 lagun inguru, urkatuta (bera, eta “villanauak” ziranak) ero itxota (hidalguak) akabatzia. Halan da be, akusautako danak hanka eiñ eben (ikus 1450-I-18; 1457). (I, 245)-(VII, 82)-(XV, 12)-(XIX, 385-386)-(XX, 214-215)-(XXVI, 1005)-(LXXV, 208-209).

1448. urtian jaixo zan Juan López de Azpiri, gero XV. gizaldixan akaberan, Ulsagako errotako jabe izen zana (ikus 1518). Domenja de Ibarra-n gizona zan, Ibarra Beheko (Ibarbeko) alabiana.

Berak aitzen emon eban garixa ijotzera batzuetan ezkutuan eruaten zala, amantalpian, simaurrakin tapauta (normalian gari zorrua buruan erabiltzen eben andrak, sorkixan gaiñian), errotarixekin ze relaziño euan... Halan eitxen eban bere tiak Ulsagako errotara juaten zanian, Ibarakuen ezkutuan, Maria de Iraegui-k (ikus 1495). (LXXV; 138, 140).

XV. gizaldiko lehelengo erdikarakuak dira Ubillatarren lehelengo datuak Eibarren. Ubillatarrak izetex Markiñakuak ziran, baiña Eibarren be izen haundixa hartu eben bertan geratu ziranetik: euren barri zihetz dator bibliografian, in LXXV, 250-254. Ubillak Barrenkale Plazan bizi ziran, herriko hormen barruan, eta leku onian euan euren etxia: “*Que es casa muy principal, que está dentro de la villa y en lo mejor d’ella*” (LXXV, 251). Etxiak burdiñazko hiru ate eukazan, etxe ondoko errotan be partia euken, eta errotia jotex euan erreka-raiñoko ortua eta soluak be eurenak ziran (ikus 1572).

Juan de Ubilla gizon ezaguna zan Eibarren ordurako, eskriturak konfirmatzen ibiltzen zalako beste jaun-txo batzuekin batera, Lope de Unzueta, Rodrigo Abad de Urkizu eta Juan Pérez de Isasi-kiñ esate baterako: “aparece confirmando una escritura junto a la ferrería de Isasi, en unión de otros notables” (LXXV, 250).

⁴¹ “Piérdase Unzueta y Vergara,
Teniendo su parte Zaldívar,
Que el fuego queme Aramayona
Y mortifique a Juanazo el gurayano;
Porque a vuestro señor no le amparasteis” (XIX, 386).

J. de Ubilla bera oiñaztarren aldekoa zan baiña bere semia (Pero de Ubilla) Elgoibarko Fernando de Zabala-n alabiakiñ ezkondu zan. F. de Zabala, Arriaga etxeko jauntxua zan, ganboatarra. Pero de Ubilla-k seme bi euki zitxuan, Juan Pérez eta Pero, eta euren ondorenguak famauak izen ziran Eibarren. (LXXV; 43, 250-251, 250-254).

XV. gizaldi erdirako, 1346ko “Villanueva de San Andrés” izenari laga, eta antxiñako “Eibar” erabiltziaz ekin jakon, gaur arte.

Herrixan izena baiña, era askotara eskribidu izen da: “Villanueva de San Andres; San Andres de Eynbar, Einbar, Sant Andres de Heybar, Heibar, Eybar, heybar, Villa de San Andrés de Eibar, Villa del Señor San Andrés de Eibar”... Batzuetan, izenan transkripziño era bi ero gehixao eitzen ziran batera (X, 402)-(XI; 15, 115)-(XVII, 230). P. SARASKETA-k hau etimologixiau dakar:

“*Eibar*, opinamos nosotros es corrupción de la palabra Ibar, que traducida del euskera al erdera ó castellano, significa: *Ilanura de tierra entre montes ó alturas*.”

La situación topográfica de la villa de Eibar, no puede estar más en consonancia con el significado de la palabra vascongada *Ibar*, por hallarse enclavada en un pequeño valle cercado de altas montañas.

Ibarra, es apellido que ostentan muchos de los naturales de esta villa. Algunos de los eibarreses que lo llevaron en la antigüedad, supieron hacerlo célebre en la historia.

Teniendo en cuenta que la mayor parte de los apellidos euskaldunas tienen su origen en el lugar, casa ó terreno del cual sus naturales proceden, entre los eibarreses ó *ibarreses*, encontramos forman parte de las familias más antiguas y principales las denominadas con los apellidos de *Ibar-zabal*, *Ibar-bea*, *Ibar-guren*, *Ibar-ondo* y otras.

Afirmamos aún más en esta nuestra opinión el hecho de haber visto escrita la palabra Ibar, al referirse á esta villa, en varios viejos pergaminos. Más tarde, fueron transformando la palabra con arreglo á la ortografía empleada por los escribanos de diferentes épocas sucesivas. Así en documentos oficiales hemos visto escrito *Ibar*, *Heybar*, *Eybar* y por último *Eibar*” (XL, 7). (X, 402)-(XI; 15, 115)-(XVII, 230)-(XL, 7).

XV. gizaldi erdi aldiran kanpotik jente asko etorri zan Eibarrera bizi izetera, bai Bizkaitxik eta bai Gipuzkuatik, eta gehixenak kalia bizi izeten jarri ziran. (LXXV, 102).

XV. gizaldiko erdi aldiran Agiñako *anteiglesia* zala eta ez zala, San Andres elixako patronuan eta Eibarko herrixan artian konpromiso bat firmau eben.

San Andresko abadiak kejauta euazan Soraen balleko San Migel elixara juateko bide txarra eualako, aldapatsua eta menditsua; neguan hotz eitzen ebalako, edurte haundixekiñ, eta udan bero, “*e non se podía probar la dicha yglesia de Sant Miguel del culto divino por los clérigos de la yglesia de Sant Andrés*” (LXXV, 167). Ba elixako patronuak –Juan Lopes de Ganboa-k– eta San Andresko abadiak ontzat jota, Calahorra-ko obispuak –Errege Katolikuen zedula baten halan aintzen ebelako– San Migel elixarako kapellanixa bat ipiñi eban, kapellaua bertan bizi izen zeñi eta mezia emon eta Elixako sakramentuak bete zeixazen Agiñan (Soraengo balleko jentandako). Kapellauak urteko 6.000 marabediko salarixua eukan, eta J. L. de Ganboa patronuak pagau bihar etsan (ikus 1510).

Izen be, Parrokixan benefiziodunetako bat Agiñakua izeten zan, “Al ser esta cofradía [Agiñakua] una de las que activamente intervinieron en la fundación de la villa, siempre había gozado de un cierto peso específico en el espacio vital eibarrés (...) desde un primer momento figuraba entre los tres beneficiados de la iglesia matriz de San Andrés, uno que se ocupaba de la feligresía de Aginaga, que además solía ser originario del mismo valle; así en el siglo XV era Sancho Abad de Aginaga [ikus 1484-I-1], al que le sustituyó Simón Abad de Aginaga, etc.” (LXXV, 167). Baiña ez zan dana ona: batetik, Agiñako elixatiak, bere maillakua zan San Andreskuan bendian egon bihar eban “desde el momento que aceptaron integrarse en las estructuras del conejo de San Andrés de Eibar” (LXXV, 167); eta bestetik, kaletik “urriñ” euazan, kontraballian. (LXXV, 167).

XV. gizaldixan erdi aldiran Argaxpeko errotiak jabe asko eukazan (Isasitxarrak danak), baiña erre ein zan eta atzera konpontzeko prest euan bakararra Pedro de Isasi zan, Isasi Barrenakua. Demandak erabilli zitxuen jabien artian, eta obrak bere kargu hartuta, aurrerantzian errotian jabe bakararra P. de Isasi-xori zan.

Hurrengo jabia bere semia izen zan, Juan Pérez de Isasi, eta errotia estimuan eukan itxuria, ez eualako prest errentan emoteko urteko 24 anega garigaitxik be (900 kilo gari gitxi gorabehera).

Argaxpeko errotia (ero "Argaixpe") Isasiko errotia baiño beheratxua euan, Isasi ero Argatxa-ko aldapan, gaur Kakalardokua esaten jakon lekuan. (LXXV; 140, 243).

XV. gizaldi erdi aldian eñ eben Ibaratarrak Ibarako torria Ulsaga aldian, gaurko Isasiko aldapan barrenian, behetik gorutz beixuta, ezkerrekaldera.

Hango lehelengo jabe famaua Juan Ibáñez de Ibarra eskribaua izen zan. Marina de Lobiano-kiñ ezkondu zan eta lau seme-alaba euki zitxuen: Pero Ibáñez (ikus 1506), Martin Ibáñez (ikus 1526 urte inguruan), Domenja eta Marina. Domenja, Mondragoiko Juan Ibáñez Elexalde/Elixalde eskribauakiñ ezkondu zan (ikus 1520) eta eurak eñ eben Aldatsa-ko (gaurko "Aldatze") etxia XV. gizaldixa amaitxu orduko. Marina, Martin (Pérez) de Orbea Mallea-kiñ ezkondu zan eta bost seme-alaba euki zitxuen: Juan, zaharrena (ikus 1507); Domingo Martínez (ikus 1538), Martin⁴² (hirurak administraziñuan eta milizixan, kargo haundidunak), Marina (ikus 1525) eta Domenja (hau Juan de Unzeta armeruakiñ ezkondu zan). (LXXV; 239-242, 571).

XV. gizaldi erdi aldixik aurrera Ulsagako errotian erdixa Juan de Burgua eta Martin anaien eskuetan egon zan. Eurak Juan de Burgua-n eta Teresa de Eizaga-n loibak ziran ("nietos" (LXXV, 255)) (ikus XV. gizaldi amaieran). (LXXV, 255).

XV. gizaldixan bigarren erdikaran Isasi-Goena etxeko gizonak hanka eñ eban Eibartik zor haundixak eukazalako; Aulestira jua zan. Isasi-Goenan bere semia (Pedro de Isasi) eta erreña (Maria Martínez de Trotiaga) geratu ziran, baiña euri be "Aulestia" esaten etsen gatzizen moruan. (LXXV, 244).

XV. gizaldi erditxik eta XVI.eko erdiraiñok Eibarren numeroko bost eskribau titular egon ziran batera. Ez ziran eskribau guztiak hori biharrori eitxen egoten, batzuk merkatari-tratante be baebizan eta. Eskribanixetan egon ziran Arexita, Mallea, Inarra, Unzueta eta Urquizu-tarrak; eta puntenguak ziran Ibaratarrak, euren lagunekiñ: Ubilla, Elexalde/Elixalde eta Enparan-tarrak. (LXXV; 75, 102, 252).

1450. urtian jaixo zan Estibariz de Irarragorri arotza, Irarragorri basarriko semia. Berak esplikau eban eunuetako lurak zelan labratzen ziran, garixa hartzeko. Behin labrautakuan, beste bost ero sei urterako einda euan, ez zan barriro labratzen. Bost ero sei urteko tartiari euskeraz "eguiara" esaten jakon orduan sasoiari. (LXXV, 99).

1450. urteko eneruan 18xan, Mondragoiko burrukan hil zan Gómez González de Butron oiñaztarran alabia (Juana de Butron), ama alargunak (Elvira de Leiba-k) nahi izen ez arren, Olasoko Martin Ruiz de Ganboa elgoibartarrakiñ ezkondu zan. Euren semia Juan López de Olaso (gaztia) zan.

Aman ezetzari, alabiak kanta bat etara etsan, Olasokuakiñ ezkontzia gura ebalu agertzen, harek bere aitxa akabau arren be:

"Verba orren verba gacia,
Verba orri nay ez daquiola valia.
Dardoac eguinarren vere aldía,
Olaso da ene egoteco aulquia"⁴³ (XI; Prólogo..., XI)-(XIX, 388)-(XXVI, 1005).

Alabiak halan nahitxa, eta beste deudo batzuk be bai, amak eta nebiak, Juan Alonso-k, ezkontzera bialdu eben, ganboatarren aldetik, Fortun Sáez de Villela, Berrizkuak eta Arteagakuak lagun ebazala. Oiñaztarren aldetik, Eibarko Lope de Unzueta eta Zaldibarkuak jua ziran nobixiakiñ.

⁴² Militarra zan, eta galeretako teniente zala, Vélez Málaga-n hil zan (LXXV, 242).

⁴³"Esa palabra cuan salada palabra es / Esa palabra no quiera tener valor / Porque, puesto que el dardo haya hecho su vez / Olaso es el banco para el que esté yo" (XIX, 388).

Lope de Unzueta, bodako padrinua izen zan: “Lope López de Unzueta fue elegido por los Butrón para acompañar a la novia en su viaje a Elgoibar” (LXXV, 209).

Bodian gorabeherako bersuak be badagoz, erderaz. Holan da azkena:

“Fortún Sáez de Villela con sus allegados,
e Berriz e Arteaga de los gamboínos,
fueron con la novia, e de los oñecinos
Lope de Unzueta, e con sus aliados
el de Zaldivar. E así de los dos bandos
se junta a esta boda asaz gran manada,
la qual la facen muy regocijada
mostrándose todos amigos e blandos” (XIX, 388-389).

Baleike orduan aiskirutzen hasitxa egotia famelixen artian, eta sei urte berandua kastigua be, bestiena baiño biunaua izen ((¿)ikus 1456, 1457?). (XI; Prólogo..., XI)-(XIX, 388-389)-(XXVI, 1005)-(LXXV, 209).

1450. urteko nobienbrian 2xan ferroien kabilduak batzarra eñ eban. Beste batzuen artian Juan Martínez de Recabarren burdiñazko generuan merkatari-tratantia euan; eta Eibarko Ibarretarren ferrerixiakin bihar asko eitxen segitzen eban (ikus 1450-XI-2) (LXXV, 22).

1450. urtetik aurrera Eibar demasian hazten hasi zan. Batetik, merkaderixia gehitzen jua zalako; bestetik, errementarixak geruao eta gauza “espezializauauak” eitxen hasi ziralako; eta gaiñera, beste gauza batzuen artian, kosetxa oneko urtiak tokau ziralako. Holan, geruao jente gehixao bizi zan Eibarren, bai bertako seme-alabak bai kanpotik etorritxakuak (Bizkaitxik eta Gipuzkuatik gehixenbat); eta horrek ekarri eban “kalia” be aldatzia, errebal barrixak ein biharra eta abar. Gaiñera, Konzejua asko be indar haundixaua hartzen joian: “Todo ello, traerá la consolidación definitiva de la nueva villa y el inicio de un largo período de constante progreso, que salvando los altibajos de la primera mitad del siglo XVI, perdurará hasta bien entrado el 1600” (LXXV, 101). Baiña kalia baiño lehenao basarrixak gehitxu ziran. Horrek aldakizun guztiok ondo esplikaute datoz J. ELORZA-n liburuan eta nahi dabenak han beixu leike: LXXV, 101-148. (LXXV, 101-148).

1450. urte inguruan ezkondu ziran Eibarren Juan López de Arrizabalaga eskribau plaentxiarra eta Maria Martínez de Carranza. J. López izetez Maaltza ondoko basarri bateko maiorazkua zan baiña Eibarrera etortziarren basarrixa bere anaiari laga etsan, Martin-i.

Ezkondu eta denpora gitxira andria hill ein zan, baiña seme bat euki eben, Martin (ikus 1508). J. López bigarrenez ezkondu zan, Ibarra Goikoko (Ibargaingo) alaba batekin. (LXXV, 102).

1451. urtian Gipuzkuako Hermandadiak Mondragoñ eñ eban Juntara Lope Ibáñez de Arechua (Juan de Arechua-n semia) jua zan Eibarko prokuradoretzat. (LXXV, 256).

1452. urtian Ibarako seme-alabak, Martin eta Maria López de Ibarra neba-arrebak, famelixako herentzia dana erditxik bi eñ eben, J. SAN MARTIN-ek diñuanetz⁴⁴: mendixak, lurrak, etxiak, errotak, ortuak, eta beste. Orduantxe sortu ziran Ibarra etxe bixak: Ibarra de Suso (Ibargain), inportantiena gerora, eta Ibarra de Yuso (Ibarbea) bestia. Dana dala, J. ELORZA-k hauxe diño: “Aunque algunos historiadores sugieren que fue en 1453 [sic] cuando se desdobló este vetusto solar (...) hay que decir que el citado desmembramiento se había producido previamente (...) Entra dentro de lo probable que Martin López y Maria López, fueran hermanos y que dividieran el solar a raíz de sus respectivos matrimonios pero, en todo caso, antes que en la fecha apuntada, porque el citado Martin López ya había fallecido para mediados del siglo XV” (LXXV, 235).

Edozelan be, etxe zaharrena Ibarbea izengo zan J. ELORZA-n ustez, etxian izenak erreka onduan euala erakusten dabelako: “el solar primigenio de esta familia era el situado en las cercanías del río, esto es, el de Ibarra de Yuso, siendo de planta posterior el de Suso, surgido a partir del citado desdoblamiento” (LXXV, 235-236). Gerora be, etxe bi izen arren ondasun batzuk erdi bana eukezen: errotia, sagastixak, zelaixak eta abar. Ferrerixia, dana dala, XV. gizalditxik aurrera Ibargaingua zan bakarrik. (XXX, 20)-(LXXV, 235-236).

⁴⁴ Juan SAN MARTIN: “Francisco de Ibarra, conquistador de Nueva Vizcaya y fundador de la ciudad de Durango, en México”, in *Eibar. Revista popular*, I-1996, III Epoca, Año 44, N° 9 (20-21); baitxa in *San Juanak Eibarren* 1995 (4-7 or.) (honek, zita bibliografikuak be badakaz).

1452. urteko martixan 29xan, eguaztena, Mondragoin dokumentu bat eñ eben, “Sentençia vieja sobre las ferrerías” (LXXV, 24) izenekua. Demandia euan Elgetako herrixan -orduan Maya-ko billia- eta eibartar batzuen artian, Ibarako eta Isasiko ferrerixetarako egurra zein basotatik hartu. Eibarko partetik demandan euan Juan Sanches de Ibarra, Ibarako eta Isasiko erroten jabien izenian (bera Ibargaingo jabia zan; beste ferrerixa jabiak honek ziran: Maria Lopes de Ibarra, Juan Peres de Isasi eta Juan de Ochaita “Olaberria”). Hor demandako juezak Mondragoikuak ziran (Ochoa Bannes de Artazubiaga, Juan Lopes de Oro, Martin Lopes de Olabarrieta eta Juan Martines de Salinas), Gipuzkuako Juntak hori erabagi ebelako. Fernand Peres de Zamalloa-k eñ eban eskribau.

Dokumentuan, arazua, bakotxan iritxizak eta sentenzixia batu eben. Eibartarrak hauxe ziñuen: “que segund su previllejo e uso e costunbre, deven cortar por sí e sus carboneros e obreros, así para carbón como para otras cosas nesçesarias a las dichas ferrerías, en los montes e términos de Arregos e el sel de Asurça e el lugar llamado Pagadiarte e ende por avnos los çerros ayuso fasta Arrolaras fasta Otaola del un cabo, e Eybar del otro cabo, e en el monte de Unbee, qu’es dentro de los dichos límites e en los otro montes de las comarcas” (LXXV, 383). Azkenian, bakotxak bere herriko lurretako egurrak hartzeko aindu eben, 20 urte lehenao ipinitxako mugarrizak zainduta, besten lurretan sartzeka: Arregos, Asurza eta Pagadiarte inguruak, Arrolaras arte eta Otaola arte, Elgetakuak aprobetxatzeko aindu eben; Unbee ingurua berriz, Eibarkuak. Dana dala, juezak aindu eben eibartarrak bost urtian Elgetako arbolak bota zeikiezela. Eibartarren izenian ziharduan Juan Sanches de Ibarra erabagixakin kejau ein zan, “protestando de allegar ante ellos de su derecho” (LXXV, 385), baiña juezak ez eben aintzakotzat hartu. Dokumentu zati baten transkripziñua eta esplikaziño jenerala liburuan topau geinke, *in* LXXV, 24-28, 59; zati baten kopixia, faksimil, *in* LXXV, 25; agirixan kopixa osua, *in* LXXV, 383-385: “**1452 - Marzo - 29 (Arrasate/Mondragón. Casa de Juan López de Oro). Sentencia sobre derechos de las ferrerías eibarresas de Ibarra e Isasi**” (LXXV, 383). (LXXV; 24-28, 59, 383-385).

1453. urtian jaixo zan Martin Ibáñez de Zumaran. Testigu ona zan zeozegaitxik demandak urtetzen ebe-nian Ibarrakuekiñ, Errebala euren terrenuetan hasi eta hazi zalako (ikus 1470). (LXXV, 116).

1453. urtian Unzuetakuak (Lope, maiorazkua, eta Juan, bere anaia) Elgoibarren boda bateko testigu egon ziran, Olasoko Martin Ruiz de Ganboa-kin batera. Horrek argi lagatzen dau “la prerrogativa que tenían los parientes mayores para el acompañamiento de los novios y asistencia a bodas” (LXXV, 210).

1453. urteko agoztuan 29xan⁴⁵ eñ eben Martin López de Ibarra eibartarra (Ibarbea etxeko semia (ikus 1480); bere aitxa zanak be horixe izenori eukan, eta ama Maria Ibannes de Ibarra zan) eta Domenja de Recabarren Zuazola elgoibartarra ezkontzeko kontratua. Testigu, inguruko pariente nausixak izen ziran: Olasoko Martin Ruiz de Ganboa eta Azitaingo Lope de Unzeta. Tratua erregebideko *Achesate* aldian eñ eben. Bodia, bertan egunian Olasoko Juan Ruiz de Ganboa abadiak eñ eban Elgoibarko eskribauan etxian, Martin Ochoa de Zuazola-nian. Hor argi ikusten da boda danak ez zirala elixan eitxen (ikus 1486, 1490). Ibarbeara ezkondu ziran.

Nobixuan ondasunak honek ziran: Matsarixako erreka onduan eren Ibarako etxe, basarri, ferrerixa eta errota erdixak. Ibarako errota, Ibarra Behekuena (Ibarbekuena) eta Goikuena (Ibargainguena) zan. Presia 26 metro ingurukua zan, eta Barrenkaleko zubixa baiño 5 metro gorao euan, “y sus acequias discurrían por las huertas de la ribera del río” (LXXV, 142), kunboraiñok.

Nobixuorri Loidiko errotan be (Urkuzuko errota zaharra) partia emon etsen, hirutik batekua. Errotako beste jabe bixak honek ziran: Juan Sanches de Unzeta (bere koiñatua), eta Juan Ruiz de Urquizu Urkuzuko etxian jabia⁴⁶. Errotia barrizten ziharduen. Presia Arragueta erdi alde inguruko parian eukan eta errota Urkuzuko zubixa baiño piskat goratxuao euan (ikus 1518-1529).

Nobixiari (ikus 1496-VII-27) dotetzat 250 kintal “*de fierro vergajón doblado, firmes e marchantes en la rretería de Aunçuriça*” emon etsen (LXXV, 277), etxian burdiñiakin tratuan jarduten ebelako. Horregaz gaiñe-ra, beretako soiñekuak, joyak, adrezuak ero arriua, lau ohe euren erropekin, kutxa bat, eta zidarrezko taza bat emon etsen etxeuak (ikus 1455-IV-4).

⁴⁵ *In* LXXV, 236, 275: “19 de agosto” dakar, baiña bixetan erratia da; ikusi LXXV, 387-388

⁴⁶ Hurrengo maiorazkua bere semia izen zan, Pero Ybáñez; hurrengokua, berorren semia, Pero Pérez (ikus 1483); hurrengua, beronen semia, Andrés Pérez. Honetxen alaba bata Orbeatar batekiñ ezkondu zanian Urkuzuko torretxia Orbeankua izetera pasau zan (ikus 1572). (LXXV, 232).

Kontratua bera osorik transkribiduta dago *in* LXXV, 387-389: “**1453 - Agosto - 29 (Camino real, zona de Atxesate). Contrato de matrimonio de Martin López de Ibarra de Yuso y Domenja de Recabarren**” (LXXV, 387).

Bost seme-alaba euki ebezen: Juan López (zaharrena, Ibarbeko maiorazkua (ikusi 1480)), Juan Abad, Domenja, Gracia eta Marina.

M. López-en arreba bat be⁴⁷ (Marina Martínez de Ibarra), D. de Recabarren-en neba batekiñ ezkondu zan orduantxe inguruan: boda dobla eiñ eben famelixa bixen artian. Halan da be, Ibarbeakuak dotian ez eban burdiña kintalik eruan koiñatian moruan, 250 florin “*de valor de cada cinquenta maravedís blancos*” (LXXV, 277), soiñekuak, joyak, adrezuak ero arriua, kutxa bat eta hiru ohe euren erropekin baiño, “*es decir, los elementos básicos que conformaban la dote correspondiente a una comprometida del entorno urbano*” (LXXV, 277). (LXXV; 27, 89, 142, 232, 236, 275, 277, 387-389).

1455. urte inguruan jaixo zan Sancho Abad de Ubilla. Etxe oneko semia zan, Juan Pérez de Ubilla Zabala-n eta Osana de Arexita-n semia (ikusi 1480 urte ingurua, 1532). Anai-arreba bi euki zitxuan: Andres Ibáñez (ikusi 1469) eta Maria Joaniz. M. Joaniz, Pero Ruiz de Urquizu Mallaibia-kiñ ezkondu zan (berau Juan Pérez de Urquizu zaharran eta Domenja de Mallaibia-n semia zan, Juan Pérez de Urquizu eskribauan anaia; merkatarixa izen zan (ikusi 1554-X), eta Eibarko alkate be bai) Portaleburu-ra (ikusi 1525).

Honek bikarixuonek indarra euki eban herriko asuntuetan: “*se distinguió especialmente en su actuación contra los intereses de los parientes mayores, participando activamente en las nuevas concordias celebradas con Juan López de Gamboa y posteriormente en el pleito con su hijo; Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa. También sostuvo continuos desacuerdos con los señores de Unzueta y sus allegados*”⁴⁸ (LXXV, 185).

Ibargaingo Ochanda de Ibarra-kiñ entenditzen zan itxuria. Ume bi euki zitxuan, Sancho (ikusi XV. gizal-diko amaieran) eta Osana⁴⁹ [Otxana] (ikusi 1531). Honen abadionen barri zihetz jakitzeko liburuetan beixu leike: LXXV, 185-187. (LXXV; 185, 185-187, 251, 317, 338).

1455. urteko abruillan 4an Martin López de Ibarra-k, Ibarbeko jaun barrixak, bere suegruari andrian dotian pago amaierako kartia emon etsan (“*dió e otorgó carta de pago e fin e quitamiento (...) de los dosientos e cinquenta quintales de fierro vergajón doblado e de (...)*”) (LXXV, 389), dote osua ondo pagauta eualako. Elgoibarko Ubitarte bidian eiñ eban hori kartiori, Juan Pérez de Basarte-n ortuan onduan, Sancho Sanches de Aberain eskribau zala. Testigu, elgoibartar batzuk izen ziran. (LXXV, 389).

1456. urtian⁵⁰, Gipuzkuako Hermandadiak eskatuta (“*se levantaron las ermandades de la provincia de Guipuzcoa contra los parientes mayores, no acatando a Ones nj a Gamboa*” (XIX, 387)), Enrique IV.a erre-giak, Senide Nausixen torretxe danak eratxi eraiñ ebazan: “*Alçaga, Murgia, Leçama, San Mjlian, Asteaso, Çumarraga, Loyola; Lescano, Yarça, Amesqueta, Ugarte, Valda, Enparan, Çaraus, Achaga, Yraeta*”, “*e Delgeta, e de Vergara, e otras muchas*” (XIX, 387), Eibarko Unzuetatarrena izen ezik (oiñaztarrak), eta Elgoibarko Olasokuena be ez⁵¹ (ganboatarrak), jabiak danak destierrora sentenziauta egon arren. Asmua, eurekiñ amaitzia zan, eta euren artian eukitzen ebezen burrukekin be bai. Gaiñera, “*porque fasian e consentian muchos robos e malefijos en la tierra e en los camjnos, e en todos logares*”, (XIX, 387). Izen be, “*en julio de 1456, todo lo más granado de los bandos de Oñaz y Ganboa, ayudados por muchos de su parentela menor, lanzaron su desafío a la Hermandad de Gipuzkoa, fijando la declaración de guerra en las puertas de la villa de Azkoitia. Esta muestra de arrogancia significó el fin de las contiendas banderizas en la provincia, pues la reacción del rey Enrique IV a favor de la Hermandad fue fulminante, ordenando el destierro de los cabecillas banderizos y el derribo de sus casas fuertes. El prudente Lope López de Unzueta, se había desmarcado de la estrategia de los de su clase, por lo que ni firmó ni intervino en el desafío, razón por la que no fue desterrado, como tampoco se le desmochó su solar*” (LXXV, 211).

⁴⁷ M. López-en beste anai bat, Fernando, Elgoibarko Ganboa-tar batekiñ ezkondu zan, eta euren arreba zaharrena, Maria Martínez, Juan Sánchez de Unzueta-kiñ ezkondu zan. (LXXV, 236).

⁴⁸ S. Abad de Ubilla-k Francisco Ibáñez de Inarra-ri (gero eskribau izengo zana) eta bere andriari eta alabiar denunzixa kriminala sartu etsen Gipuzkuako Korrejidorianian. Andria eta umia eukalako F. Ibáñez de Inarra ez eben barrura sartu, baiña bai bere andria eta alabia (Tolosan eta Azkoitxiñ egon ziran presa). Ubillatarrak eta Inarratarrak alkarren kontra egon ziran sarri (ikusi 1483). (LXXV, 317).

⁴⁹ Ugarteburu batxillerrakiñ ezkondu zan (LXXV, 317).

⁵⁰ *In* XIX, 387, eta L. MARTINEZ DE ISASTI-k *in* XLIII, 74, 1457 dakarre.

⁵¹ *In* XLIII, 74, 83, barritz, lehelengo bota eben etxia justo Olasokua zala dakar.

J. SAN MARTIN-en ustez, Europa osuan bizi zan feudalismo giruakiñ, hau kasuau rebozulonarixotzat hartzekua izengo zan.

Aurrerutzian, banduen arteko buruketan ez ziran Unzuetatarrak agiri, Lekeitxoko Adan de Yarza-kuekin famelixako einda euazenak izen ezik.

Gaiñera, herriko jentia be konturatu zan aurrerantzian ez zala gehixao burrukarik izen Unzuetakuen eta Olasokuen artian: *“non a abido contienda de bandos de Oñaz ni Ganboa en Guipuzcoa, espeçialmente entre los solares de Olaso e Unçqueta, salvo buena paz, hermandad e amorío..., e que ha bisto azer casamientos de los de la villa d’Elgoybar que son del linaje ganboyno, con Eybar que son oñazinos, e de los de Eybar a Elgoybar”* (LXXV, 211); halan ziñuan bahintzat Elgoibarren bizi zan Sancho Ibáñez de Unzeta eibartarrak (ikus 1494). (VII, 83)-(XI; Prólogo..., X)-(XV, 12-13)-(XIX; 386-388, 389)-(LXXV, 210-211).

1457. urtian jaixo zan Juan Ibáñez gaztia (Juan Ibáñez zaharran semia). Elgetako portaleko ezkerraldeko etxekua zan, antxiñatik Unzeta/Unzuetatarrena. (LXXV, 45-46).

1457. urtian jaixo zan Maria Martínez de Ateguren, Martin López de Isasi merkataria famauan amama, beronen aitxan ama.

Ama Ermukua zan, Teresa de Ateguren. Ba lehelengo umia eukitzera bere jaixotetxera jua zan, eta han jaixo zan Maria; horregaitxik geratu jakon betiko “Ateguren” apellidua. Aitxa, Martin Ibáñez de Isasi zan, eta andra-gizonok Isasi-torreko jabiak ziran, eta Isasitarren ferrerixako jabe bakarrak.

M. Martínez-ek beste anai bi euki zitxuan gitxienez baiña apellido diferentia hartu eben: bata Juan Martínez de Isasi zan, torretxeko maiorazkua (ikus XV. gizaldi amaieran); eta bestia Martin Martínez de Isasi⁵². (LXXV, 63-64).

Maria Martínez, Martin de Asola-kiñ ezkondu zan eta honek andra-gizonok koiñatu-koiñatekin bizi izen ziran Isasi-torrian. Alaba bakarra euki eben, Catalina de Isasi (ikus 1523 urte inguruan).

Maria Martínez eta Lope de Cutuneguieta de Mendibelzu konsuegruak izen ziran, bixak ziran M. López de Isasi famauan aitxan aldeko aitxitxa-amamak eta. (LXXV, 216).

L. de Cutuneguieta de Mendibelzu, Unzuetako Ochoa López-ekin (ikus 1461) tratuan ibilli zan, Markiegi solua sei sementera aldirako errentan hartzekuan, bost dukat balio eban idi baten truke. Baiña Unzuetakuak atzera eiñ eban, solua Sumendixakuekiñ erdi bana zalako, eta Juan Ibáñez de Sumendiaga-k hori tratuari ez eitxeko esan etsalako. (LXXV; 63-64, 216, 243-244).

1457. urtian jaixo zan Martin Ruiz de Eguiguren, Eguiguren basarriko seme eta jabi. Berak entzunda eukan, eta ondiok be halan zan, Unzuetakuak kobratzen zitxuela bere etxeko eta balle guztiko etxien hamarrenak: *“oyó dezir a su padre e abuelo que de continuo llevaban las dichas dízimas los dueños y señores de la dicha casa de Azitayn, sin contradición alguna”* (LXXV, 156).

⁵² Merkatarixa zan. Maria Ybáñez de Elexalde Ibarra-kiñ ezkondu zan Ulsaga aldera. 8 seme-alaba euki zitxuen; zaharrena, Juan Martínez, aitxan moruan, merkatarixa zan, eta etxia eukan Sevilla-ko Castro kalian. Elgoibarko Maria Ybáñez de Carquiçano Mallea-kiñ ezkondu zan (LXXV, 243-244).

1457. urtian Otaolako errentak Lope de Unzueta gaztiari (Lope López de Unzueta Zaldibar-i) pagatzen jakozan. Halan ziñuan bahintzat Otaolan zerbitzen egon zan Toda de Zengotita de Yuso mallabitzarrak, errenteruen loibiak.

Horrek esan gura dau ordurako Unzuetako gizona, L. de Unzueta zaharra, hilda egongo zala. (LXXV, 208).

1457. urteko martixan 30ian, Enrique IV.a erregiak Gipuzkuarako 147 lege barri eiñ ebazan, Pariente Nausixen kontrakuak ixa danak: justizixia eiñ ero emoteko albidadia kentzen jakuen, baitxa euren erara justizixia eitxia be; ezkontzak eiñ ero des-eitxeko albidadia be, kendu eiñ etsen; etxiak (edifizixuak) eitxia be, prohibidu eiñ etsen; baitxa euren karzelak eukitzia be; eta kristau gaiztuak (“malhechores”) hartzia eta laguntzia be bai.

Holan, Hermandadiakiñ eta Erregian aginduekin, Gipuzkuako Banduen gerrak azkena eiñ eben (ikus, halan da be, 1475; 1516; 1624). (VII, 84)-(XLIII; 73-74, 79).]

1457. urte inguruan ezkondu zan Areanza de Iguriako seme bat, Juan (Elorrixokua, San Agustin de Etxebarriako elixatekua), Eibarko Ochanda de Elzarrizaga-kin. Gizona lehendik euan Eibarren bizi izeten. Seme-alaba batzuk euki zitxuen, eta euren ondorenguak ziran Ameriketara famauak izen ziran Francisco de Ibarra, Juan de Ibarra eta Diego de Ibarra Jaolatza, beste batzuen artian. Gizaldiz gizaldi zaharretatik zelan etozan jakitzeko, ikusi LXXV, 102. (LXXV, 102).

1458. urtian jaixo zan Martin López de Aguirre. Berak argi erakutsi eban basarriko izena apellido legez erabiltzen zala orduan sasoiari; holan ziñuan: “en esta tierra se suelen nonbrar del nombre de la casa y solar de donde dependen sus padres y abuelos” (LXXV, 63). Bera gaur “Agarre” esaten dan basarrikua izengo zan.

Baiña orduan apelliduak ez ekan indarrik gauza ofizialetarako, eta basarritxik kalera juaten ziranak be basarriko izena gordetzen eben gerora be. Beste herri ero lekun batetik etozanak barriz, jatorriko izena hartzen eben. Apelliduak zelan ipintzen ziran jakitzeko ikusi LXXV, 63-65, 110-113. (LXXV, 63-65).

1458. urtian jaixo zan Teresa Beltrán de Ibarra. 1472-1485 urtietan gitxi gorabehera Urkuzuko erroteta molineria izen zan eta Urkizuko etxian bizi izen zan. (LXXV, 119).

1459. urtian Sancha de Ibarra eibartarra eta Elgoibarko Iñigo Martínez de Ugalde (berau abadia zan) arrimauta ibilli ziran. Handik jaixo zan Maria Iñíguez de Ugalde (ikus 1462). Ama gero besten batekiñ ibilli zan, eta beste alaba bat euki eban (ikus 1489). (LXXX, 184).

1459. urteko junixuan 27xan Unzuetakuak (Lope López de Unzueta Ganboa-k eta Mayora de Zaldibar-ek) eta Lekeitxixoko Zubieta etxeuak (Juan García de Yarza-k eta Jurdana Martínez de Ariscuren-ek) euren seme-alabak ezkontzeko tratua eiñ eben Lekeitxixon, Juan Martínez de Lexardi eta Pero Ruiz de Urquizu (ikus 1485 urte inguruan) eskribauen aurrian. Bodia be orduan izengo zan.

Ochoa López de Unzueta, Maria Ochoa [Ibañez] de Zubieta-kiñ, Zubietara ezkondu zan, Lekeitxixora; Lope de Unzueta gaztia, ostera, Catalina Ibañez de Zubietakiñ (“Catalina Adán de Yarza” esaten ei etsen normalian (LXXV, 210)), Unzuetara ezkondu ziran, Eibarrera (ikus 1461). Zubietako etxia orduan sasoiari Lekeitxixoko onenetakua zan, “al igual que la de Unzueta, alineada en el bando oñacino, era la más importante de Lekeitio en cuanto a renta y título, razón por la que ocupaba el prebostazgo de la citada villa costera” (LXXV, 210).

Edozelan be, honen barri lbaguen kronistiak dakar, baiña “1449” urtian zala diño. J. ELORZA-n ustez transkribitzerakuan errata bat eingo eban, eta urte zuzena 1459 izengo litzake. (LXXV; 210, 235).

1461. urtian jaixo zan Ochoa López de Unzueta Zubieta-lartza (“Çubieta-Yarça” (LXXV, 210)) (ikus 1495-V-6, 1522-V), Unzueta etxeko maiorazkua. Beste hiru anai-arreba euki zitxuan gitxienez:

Magdalena (ikus 1485. urte ingurua), Inesa eta Lope López (ikus 1495. urte ingurua). (LXXV; 210, 213, 214).

1461. urteko abruillian 1ian Pero Churio de Otaola eta Eitzako Juana de Eizaga ezkondu ziran, aurrez kontratua einda. Eskribaua Pero Ruiz de Urquizu zan, eta kontratuori Martin de Burgua-n etxian eñ eben, Ulsagako portal onduan. Mutillan gurasuak honek ziran, Juan Pérez de Urquizu “Çuria” eta Marina de Otaola (ordurako hilda euan), “Urquiçusoroeta”-n bizi ziran. (LXXV, 391).

Nobixuari ezkontziarren Urkizusoroetan euazan Otaola etxe eta basarrixa emon etsezen, bere dolariakiñ eta burdiñazko gauzekiñ; baitxa etxeke lur, solo, sagasti, kaztaiñari, harizti, baso, lar, arbola (“árboles de lenna e fruto e sin fruto” (LXXV, 391)) eta ostiango ondasunak. Kondeziñuak honek ziran: aitxa bizi zan artian andra-gizon barrixak zaintzia (jaten eta eraten emon, erropak eta oiñetakuak eñ), eta hildakuan San Andres parro-kixan entiarrua eixia; eta bizi zan artian, etxeke, ganauen eta lixarren onuren erdixa beretako izetia. Pedro-n arrebendako ziran etxeke ardixak eta ahuntzak, eta beste dana ezkonbarrixendako.

Nobixian dotia hauze zan: 60 korona (80 marabediko balixokuak), arriua, erropak, biaiua txahala eixteko eta barrika bat, “no faltando el típico animal que caracterizaba a las dotadas del medio rural” (LXXV, 277).

Kontratuan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 391-392: “**1461 - Abril - 1 (Eibar). Contrato de casamiento de Pedro de Otaola, hijo de Juan Pérez de Urquizu y Marina de Otaola, y de Juana de Eizaga de Suso, por el que se les dona la casa y casería de Otaola Aquende o Etxebarria**” (LXXV, 391). (LXXV; 49, 277, 391-392).

1462. urtian Martin de Oronzola-k Markiegi-ko eunuan garixa erañ eban. M. de Oronzola Unzuetakuen morroia zan (orduko jabia Lope de Unzueta zan), eta bertan bizi zan -hori kontau eban geruao Martin de Pagoaga-k pleiton baten-. Ba Markiegi sasoi baten herriko terrenua zan; gero Unzuetakuen eta Sumendixakuen artian erositxakua. Gaiñera, batzuetan errentan emoten eben hori euno ero soluori bestek labrau zeixen (ikus 1476). (LXXV, 100).

1462. urteko martixan 20xan Enrique IV.ak Madrildik bialdu eban legitimaziño zedula real bat, Eibarko Sancha de Ibarra-n eta Iñigo Martínez de Ugalde abade elgoibartarran alabiandako, Maria Íñiguez de Ugalde-ndako. Han, neskia legitimia zala ziñuan, eta legian barruan bizi eta ezkondu zeikiala konfirmau eban. Horrek erakusten dau abadiak umiak eukitzia normala zala orduan sasoi, Ugalde-k berak eskatu ebalako hori pape-lori. (LXXV, 184).

1466. urtian Gernikan izen ziran banduen arteko burruketan (Muxica-tarrak, Butronguak eta Arteagakuak) Arteagakuak galdu eben. Ochoa de Unzueta (Lope de Unzueta-n semia) eta beste asko preso hartu zitxuen. (XX, 214).

1466. urtian hasi eta 1490. urtera bitxartian Eibarko kalia jaixo ziran 20 gizonezkotik, 17k ondo ekixen rubrikia eixten, batek ez ekixan ondo, eta beste bik ez ekixen ez irakortzen ez eskribitzen; horrek esan gura dau “que un 90% de los testigos han recibido algún tipo de formación cultural” (LXXV, 302). Hori argitxu zan Juan Ibáñez de Ubilla eta Francisco Ibáñez de Inarra eskribauen arteko pleito baten (ikus 1538-V-10), horrek 20 lagunok testigu jua ziralako: Tomas de Ibarra, Pero Ibáñez de Mallaibia, Estibariz de Sugadi, Martin Martínez de Ardanza, Joan de Iturrao, Joan Pérez de Ubilla, Sancho de Arechua, Lope de Arguiano, Lope de Vitorita, Andres de Otaola, Andres López de Inarra, Juan de Ibarra, Pedro de Amenzabalegui, Martin de Iturrao, Pedro de Bergara, Martin de Unzeta, Pero Ibáñez de Mallea, Joan Urdin de Azaldegui, Martin Ibáñez de Ibarra eta Juan Ortiz de Urquizu. (LXXV, 302, 85. n.).

1468. urtian, Durango eta Elorrixon izen ziran banduen arteko burruketan, Unzuetako Lope de Unzueta-n loibia zan Ochoa de Unzueta e Yarza be ibilli zan (Unzuetako Ochoa Lopez eta Lekeitxixoko Yarzako alabian semia, Lekeitxixon bizi ziran). Hantxe akabau eben.

Honen burrukun ostian izengo zan, J. San Martin-en ustez, Pedro de Abendaño-k ainduta, Diego Gómez Sarmiento-k, kaballerixako tropel batekin, Bizkaiko herri batzuetan triskantzia eñ ebana: Zaldibarkuak, hanka eixten, Ermura eta Eibarrera jua ziran euren burua gordetzer. (XIX, 389).

1469. urtian, Enrique IV.a erregeak, ferrerixen fuerua konfirmatu eñ eban (ikus 1335): han agiri zan Eibar “val de marquina de suso”-kua zala sasoi baten. (XXVI, 1003).

1469. urtian jaixo zan Andres Ibañez de Ubilla, Juan Pérez de Ubilla Zabala-n eta Osana de Arexita-n bigarren semia. Bigarrena izen arren, bera izen zan Ubilla etxeko maiorazkua (ikus 1493-I-10).

Ostian be, gizon haundixa izen zan Eibarren, kargu publiko nausixak euki zitxualako: alkate, prokuradore sindiko eta junterua izen zan; gaiñera, merkatarixa eta eskribaua izen zan, Juan Martínez de Mallea lagun ebaia tratatu askotan. (LXXV, 251-252).

1470. urtian hasi ziran etxiak eitxen Ibarako Errebalian. Horko terrenuak Ibarakuenak ziran, Ibarbeakuenak, erregebidian alde bixetakuak, Olaondo ero Urkizuaurretik eta Barrenkaleko zubiraiñokuak. Lehelengo etxiak erregebidian eta erregebidian bitxartian ein zitxuen, hillaran (ikus 1503, bidian bestekaldeko etxiak eitxen hasi ziranekua). Ibarakuak (Martin López hasi, eta semiak segidu etsan gero, Juan López de Ibarra de Yuso-k) besteri lurak saldu bai, baiña gehixen-gehixenei, lehelengo hiru etxe barrixenei izen ezik (ikus 1472, 1534), euren Ibarbeako errotan ijotzeko obligaziñua ipiñi etsen kontratua eitxerakuan: erostailliak geratzen ziran “*subjetos e tributanos e obligados para sienpre jamás, de llevar todas sus çeberas e çurriones de qualquier género de pan que se oviere de comer en la dicha casa por toda la familia d’ella, a moler a los molinos de Ybarra, que son debaxo de la dicha casa de Ybarra..., por rrazón y causa que el dicho suelo en que la dicha casa está hedificada, fue y es de la casa de Ybarra de Yuso*” (LXXV, 237). Gaiñera, errotako aze-kixak (erretenak, andaparak/anteparak) garbitzeko obligaziñua be baeken etxe erostailliak, errebal barreneko etxe batzuk izen ezik. J. ELORZA-k diño hori feudalkerixa bat izen zala, eta jentia ez euala konforme eta kritikau eitxen ebaia (ikus 1497, 1508).

Hori errebalori eitxeko lekuri aproposenetakua zan: nahikua laua zan, etxiak ostian ortua euki zeikien, eta herri barrura, hormia pasauta, errez eta bizkor sartu zeikian Barrenkaleko zubitxik. Hori barrixo ero errebal barrixori zelan juan zan eitxen, hazten eta aldatzen liburuetan topau leike, detalle askokiñ: LXXV; 115-122, 237. (LXXV; 115-122, 115-116, 237).

[**1471. urtian**, Mungixako batallan aiskiratu ziran oiñaztarrak eta ganboatarrak (XIX, 389).]

1471. urtian jaixo zan Teresa de Arechaga, Arejita kofradixako basarrin baten seguruena. 1496. urtetik aurrera San Martin de Egia ermitxako seroria izen zan beste bi serorakin batera (ikus 1496).

Horrek esan gura dau ordurako San Martin ermitxan bizitxasun haundixa euala; izen be, inguruan basarri gehixen eukan ermitxia zan Eibarren, Arejita kofradixakua: “Era otra de las ermitas significativas de la jurisdicción (...) se correspondía con los caseríos del entorno adscritos a la cofradía de Arejita” (LXXV, 178).

Ermitxiak bere santutxua be baeukan gaiñera, erregebidian ertzian, Arratetik behera etorren errekatxu gaiñeko zubitxik Maaltza alderutz (Azitxaingo ermitxako terrenuetatik kanpua), “para estimular la devoción de los viandantes” (LXXV, 178-179) ipinitxa. Horrek erakusten dau “el dinamismo que alcanzó en el período medieval esta ermita” (LXXV, 178). Gaiñera, handik urte batzuetara hiru serora euazan batera (ikus 1496). Ikusi 1492-IX, 1556. (LXXV; 178-179, 179 72. n.).

1471. urtian jaixo zan Juan de Zezeil, Zezeil basarriko semia. (LXXV, 87 144. n.).

1472. urterako Apalategitxik gora Elgetara joian bidia asko erabiltzen zan. Handik juaten ziran, esate baterako, Elgoibartik eta Alzolatik etozan karriatzailliak. Elgetara eta inguruko herrixetara juan, han iketza eñ, eta bueltan Apalategira etortzen ei ziran. Hori ziñuan bahintzat Pedro de Zelaya eibartarrak. (LXXV, 88).

1472. urtian segidu eben Ibarako Errebalian etxe gehixao eitxen, Arragoeta alderutz: Juan de Elzarrizaga-k eta Maria de Iraegui andra-gizonak eñ eben etxia han, terrenua Martin López de Ibarra-ri erositxa. Halan ziñuan bahintzat Teresa Beltrán de Ibarra-k. (LXXV, 116-119).

1472. urteko arazo baten inguruan agiri da Arrateko Aman barri duda barik (ikusi 1442-VIII-14, 1498). 1472. urtian Sumendiaga (gaurko "Sumendixa") basarri ondoko solo bat, "Marquegui" izenekua, han inguru-ko basarritxarrak errentan hartuta, labrau eñi eben. Gerora, "en los prolegómenos del siglo XVI" (LXXV, 178), pleitua egon zan horren gorabeheran eta han agiri da: "*el camino que de Sumendiaga va para Arrate, e por encima el mançanal de Nuestra Señora de Arrate*" (LXXV, 178). (I, 269)-(XII, 3)-(XI, 158-159)-(XV; 77, 78)-(XXI, 418)-(XXXIII, 76)-(LXXV; 177-178, 302, 304).

1472. urtian jaixo zan Juan Ortiz de Urquizu. Eibarko alkate izen zan (ikusi 1539). (LXXV, 86, 140. n.).

1473. urtian Martin Ibáñez de Mallea-k seme natural bat euki eban, solterotan, soltera euan Juana de Azpiri-kin (mutillan *manzebia* zan): Martin Martínez de Mallea y Azpiri.

M. Martínez de Mallea, Maria Sánchez de Aguinaga-kiñ ezkondu zan, eta kasualdidez, M. Martínez-onen amatzakua ero madrastria (Catalina de Urquizu) eta suegria (Ochanda de Urquizu), tia-loibak ziran, bixak Urkizuko alabak. Andra-gizonak alaba bi euki zitxuen: Isabel (ikusi 1527) eta Maria Martínez. Maria Martínez, Ermuko Francisco López de Bustinza y Mallea-kiñ ezkondu zan Eibarrera (baiña nobixuan aitxa eta nobixian ama lehengusu karnalak ziralako Elixakuen permisua eskatu bihar izen eben ezkontzeko), gurasuen etxera. Bodako padrinuak Pero Martínez de Mallea eta bere andria izen ziran. (LXXV; 248, 249, 268).

[**1475. urtian**, Gipuzkuako Banduen arteko Gerrak amaitutzat hartu bazeikiazan be, Pariente Nausixak fidelidade dokumentua Probinzixiak eñi ebanatik aparte firmau eben (ikusi 1457; 1516; 1624) (VII, 84).]

1475. urtian Arikitxa Beheko-ko Juan Urtiz de Arexitebitia-k 2.000 arbolatik gora sartu zitxuan herriko terrenuetan. (LXXV, 97, 167. n.).

1476. urtian Markiegi euno ero gari-solo erdixa errentan hartu eben Rodrigo de Eguiguren-ek, Estibarik de Mendigoitia-k eta Juan Ortiz de Arexita-k, hiruren arte, egiarao baterako (sei ero zazpi urte ero erañ-aldi - "sementera"-). Hori euno ero soluori orduan Unzuetakuena eta Sumendixakuena zan, erdi bana erositxa eken eta. Hori kontau eban handik urtietara Eguigurengo Martin Ruiz-ek, Rodrigo de Eguiguren-en loibiak ("nieto"). (LXXV, 100).

1476. urteko febreruan, Franziako Luis XI.a, Portugalgo Alonso V.akin bat einda, Aman, Labrit-eko jaun-
nan esanetara euazan 40.000 infanterixa eta kaballerixa soldaukin, Gipuzkuan sartu zan estreñiakoz, inbadi-
du eñi eban.

Holan sortu zan gerria, eta Gipuzkuako soldauak, frontera zaintzera jua bihar izen eben Bidasoa ingu-
ruetara: han jardun eben burrukan alde bixetako soldauak bi urtetan (ikusi 1478), Gipuzkuako jentian artian,
eibartarrak be han ziralak. (XI, 24)-(XV, 13).

1476. urteko setienbrian 7xan, Castillako Fernando erregiak Bitorixatik, "Real Carta" bat bialdu etsan
Gipuzkuako Probinzixiari: han ziñuan "Sant Andrés de Eibar" herriko Konzejo, alkate, erregidoriak, eskude-
ruak, "e omes buenos"-ek (XI, 189), Fuenterrabixa eta frontera ondoko beste herrixetan, fransesei eusten,
herriko lagun mordua hil ziraneko barri emon etsela. Eta gaiñera, "por muchos singulares de la dicha villa que
en la dicha guerra son estados, tomados y aprisionados por los dichos franceses han ovido de pagar dineros;
la dicha villa y singulares de ella están empeñados y cargados de muchas deudas que por razón de los suso
dicho les han recrecido los cuales no saben ni tienen de donde pagar". Eta ondiok, gerran euazenei, eindako
denporia eta eitxeko euazena ondiok, herriko dirutik pagau ein bihar jakuen. Beste biderik ez, eta herriko lur
komunalak saltzeko eskatu eutsen erregiari, dirua etaratzeko eken modu bakarra zalako. (XI; 25, 189).

1476. urteko setienbrian 24an, Usarragako (Bidania) Juntan halan erabagi zalako, Eibarrek saldu zei-
kiazan herriko mendi eta terreno batzuk. Premiñia euan eze, Aman de Albret-en kontrako gerrara, eibartar
asko jua ziran Fuenterrabixara burrukan eitxera, eta holan gastu haundixak izen ziran herrixandako, harei
pagau ein bihar jakuelako, eta herrixan ez euan dirurik. Modu bakarra, herriko mendi eta lur komunalok sal-
tzia zan. Gaiñera, han, mordua hil ziran. (I, 250)-(V, 147)-(XI; 10-11, 25).

1477. urtian jaixo zan Martin Martínez de Isasi, Isasi-torreko semia (ikusi 1530). Maria Ibáñez de Elejalde-kiñ ezkondu zan Ulsagako errebalera. Zazpi seme-alaba euki zitxuen: Juan Martínez (ikusi 1544), Maria Martínez, Catalina Martínez, Antonio⁵³, Francisco⁵⁴, Cristóbal eta Martin Martínez de Isasi Elejalde. (LXXV, 333).

1478. urteko maietzian 5ian Unzuetaquak eta Konzejuak “Ayoçaran”-go (LXXV, 393) terrenuagaitxik eukezen pleituak eta demandak lagun moruan amaitzeko juez erabagitzailiak izentau zitxuen: Martin López de Ibarra, Iohan de Orbea, Iohan de Zumaran, Iohan Martínez de Aguinaga, Pero de Albiz (alkatia), eta Joan Pérez de Ubilla (prokuradore fiela).

Demandia euken Konzejuak ziñualako Aiozaran-go terrenua eta txabolía (“sel” (LXXV, 393)) herrikua zala eta edozeiñek erabili zeikiála; Unzuetaquak, osterá, beti bería izen zala ziñuan, eta nahi eban beste itxitura eta txabola ein zeikiázala hantxe (ikusi 1478-V-8). Juezak izentatzeko agirixa transkribiduta dakar J. ELORZA-k in LXXV, 393-394: **“1478 - Mayo - 5 (Eibar. Sel de Aiozaran). Carta de compromiso y nombramiento de jueces árbitros para los debates entre el concejo de San Andrés de Eibar y Lope de Unzueta, señor de la casa de Azitain, por el sel de “Ayoçaran”** (LXXV, 393). (LXXV, 393-394).

1478. urteko maietzian 8xan Unzuetaquak (Lope López de Unzueta Zaldibar, Lope López de Unzueta zaharran semia) eta Konzejuak lur komunalen gaiñeko pleitua amaitzia erabagi eben (ikusi 1436).

Autuko juez erabagitzailiak honek ziran: Martin López de Ibarra, Iohan de Horbea, Juan de Zumaran, Iohan Martines de Aguinaga, Pero de Albiz (alkatia), eta Juan Peres de Ubilla (prokuradore fiela). Hauxe ziñuen: herriko jentia Lope L. de Unzueta-ri Aiozaran-go soluan 500 haritx-arbola sartu bihar etsezen hiru urten barruan, eta horrek haritxok Unzuetaquak izengo ziran *“para los thener; cortar, podar e esquilmar”* (LXXV, 212); L. de Unzueta-k osterá, eziñ eban han ez etxerik, ez txabolarik, ez erromararik ero itxitturarik eiñ. Gaiñera, herriko jentia eta ganauak han soluan libre ibilli zeikiázen; ganauak bedarra jan, ura eran eta ezkurak jan zeikiézen noiznahi eta nahi beste, baiña lurrekua bakarrik, arbolak eratxi barik. Ostian, esan eben Aiozarango lurak herrikuak ziralá izetez, eta L. de Unzueta-ri prohibidu eiñ etsen aurrerantzian herriko edozein lurretan arbolak sartzia. Aiozaran-en Unzuetaquak sartuta eukazan lixarrak be, 15 urte pasau orduko handik bota bihar zitxuan.

J. ELORZA-n reflexiñua hau da: “Es impensable que sólo unas décadas antes hubiera sucedido algo así, por la sencilla razón de que los Unzueta, que tenían usurpado ese terreno comunal desde antiguo, no lo hubieran aceptado” (LXXV, 308).

Agirixa osorik ikusi leike in LXXV, 395-396: **“1478 - Mayo - 8 (Eibar). Sentencia pronunciada por los jueces árbitros sobre los debates por el sel de “Ayoçaran”, entre el concejo de San Andrés de Eibar y Lope de Unzueta, señor de la casa de Azitain”** (LXXV, 395). (LXXV; 213, 308, 395-396).

1478. urteko otubrian, Franzia eta Castillak bakia firmau eben, 1476. urtian hasitxako gerratia amaitzeko. Ordurarte, bestiekin batera, eibartarrak Gipuzkuako frontera zaintzen jardun bihar izen eben. (XI, 24).

1479. urtian jaixo zan Martin López Abad de Arechua e Ibarra abadia, Musatadiko etxeko semia.

Musatadiñ Arechua-k bizi izen ziran urtietan; han kalekuendako labako-sua eitxen zan (ogixa egosteko labia euan). (LXXV; 256, 255-256, 281).

⁵³ Getarixara ezkondu zan Inés de Arrona-kin. Suegrua Arrona Lizenziá diruduna zan, eta merkatarí izeteko leku onian euan, han organizatzen ziralako kanpora bialtzeko merkanziak (LXXV, 334).

⁵⁴ Francisco (ikusi 1553) eta Cristóbal anaiak Panamá aldera juan ziran eta “En el Nombre de Dios” (LXXV, 334) herrixan bizi ziran, “actuando como puntos de contacto del negocio familiar en tierra americana” (LXXV, 334). Dana dala, Cristóbal Panamá-ra juan eta denpora gitxira hill ein zan, eta Francisco geratu zan danan arduriakin, baiña ganora haundiko gizona zanetik martxa ona eroian (ikusi 1552). Euregana juan zan Eibartik hanka einda euren “lagun” zan Sebastian Pérez de Marzana eskribaua (ikusi 1540-XII-9). (LXXV; 334, 336).

1480. urtian San Andres parrokiak patrono barrixa eukan, Juan López de Ganboa. Konfirmaziñua Errege Katolikuak bialdu eben Toledoko Kortietatik (ikus 1516). (LXXV, 155).

1480. urtian hil zan Ibarbeko gizona, Martin López de Ibarra. Seme zaharrena, Juan López, izen zan etxeko hurrengo jabia. Ganboatarra zan Alzolako Pascual de Alzola-n alaba batekiñ ezkondu zan, Gracia de Alzola-kiñ (ikus 1487). (LXXV; 236, 238).

1480. urte inguruan Sancho Abad de Ubilla Parrokixako benefiziadu sartu zan. (LXXV, 185-187).

1481. urtetik aurrera Errege Katolikuak etxe solarrak eukezenei kartia bialduta eskatu etsen eurei laguntzera juateko *“a nos servir en los rrevatos que avemos tenido contra los muchos enemigos de nuestra santa fe católica”* (LXXV, 212). Erregiak suponitzen eben solarretako jauntxuak prerrogatibak eukezela: alkal-dixak, prebostazguak, bizi guztirako juruak, elixetako patronatuak...

Ba Unzuetaquak holako prerrogatiba bat be ez eukenetik, Lope López de Unzueta Zaldibar jauntxuak kartia eiñ etsen esanaz berak ez eukala *“ninguna cosa de las suso dichas ni era de la condición de ellos en la dicha (...) carta contenidos”* (LXXV, 212). (LXXV, 211-212).

1481. urtian Errege Katolikuak juez bat bialdu eben “peskisa” bat eitxera Mendaroko, Lasturko eta Hegoko (Ego) ballietako ferroiak larregikeriak zaintze aldera, ferroiak ekezen pribilegiuetatik kanpora, merkatarixei aparteko inpuesto eta deretxuak pagau eraitxen etsezalako gehixenbat. Aindu etsen “que guarden e cunplan el dicho privilejo e non pasen ni heçedan más ni allende de quanto en él se contiene, so pena de rrobadores” (LXXV, 23). Goguan euki bihar da Egoko ballian Eibar sartzen zala.

Hor urtian gaiñera, eta hurrenguan (1482xan) horrek juezorrek sentenzixia bota eban ferroiak indarra kenduaz eta billetako jentiarri emonaz: merkatarixak ze deretxo pagau bihar eben, aurrerantzian ferroiak ez eze billa bakotzeko lagun batek ero bik be erabagitzen eben, urtero eindako juntetan ordenanzak ipinitxa. Ferroiak deretxuen, fueruen eta abarren gaiñian, hau temiau J. ELORZA-k zabalao dakar: ikusi LXXV; 21-30, 147-148. (LXXV; 21-30, 22, 23, 147-148).

1481. urtian Hurtuno de Ibarra-k (*“Hurtunno de Ybarra”* be bai (LXXV, 147)), Errege Katolikuen artilleruak, bi lonbarda ein zitxuan Medina Sidoniako dukiandako. Haundiña 80 idi-parekiñ eruan bihar izan eben Alzola-Deba alderutz, txandaka seguramente. Azitain-Maltzaga inguruan be bidia estua zalako, Egiguren-eraiñok igo bihar izen eben gero atzera bajatzeko. Beste lonbardiakin be bide iguala hartu bihar izen eben. Halan kontau eban gerora Hurtuno de Ibarra gaztiak, bestian semiak, bera mutikoskorra zala pasau zalako eta goguan eukalako.

Edozelan be, emoten dau erregiandako lonbardak eitxia eta karriatzia zeregin normala zala orduko Eibarren eta inguruetan (ikus 1497). Lonbardagiñak Hurtuno de Ibarra, Martin Sanches de Ibarra eta beste artillero batzuk ziran; eta *“desde la villa de Heybar acarrearon este testigo e otros muchos caseros de la jurisdicción e del valle de Artiaz e de la meryndad de la villa de Marquina, con muchas juntas de bueyes, muchas lombardas e artillería del Rey (...) para el lugar de Alçola”* (LXXV, 147-148). Halan ziñuan bahintzat Lope de Arichuloeta idi jabe eta karriatzailliak. Orduan, sasoiko gizona zan, 30 urte eukazan.

Hurtuno de Ibarra, ba, J. ELORZA-k diñuan ez, herrixan ezagutzen dan lehelengo armagiña izen zan; eta fabrikaziñuan ez eze, kanpora saltzen be jardun eban, bere anaiekin batera. Armak Sicilia aldera bialtzen zitxuan (ikus 1488).

Edozein modutan be, Eibarko armagiñen barri dakar R. LARRAÑAGA-k banan-banan: izena, apellidua, ze ofizio eukan ero ze gremixotakua zan eta noix jardun eban biharri: LXXIX. Horregaz gaiñera, armagin-zian inguruko historixian barri be badakar, zelan jua dan denporiakiñ aldatzen. (LXXV, 147-148)-(LXXIX; 156).

1481. urtian jaixo zan Juan Pérez de Azpiri, Azpiri basarriko maiorazkua (Pero Pérez de Azpiri-n semia).

Orduan sasoirako txokantia zan, baiña irakortzen eta eskribitzen ekixan basarritzar bakanetakua zan, eta horregaitzik berak eta bere anaiak (Pero Pérez de Azpiri gaztia, ikusi 1484) eitxen eben basarri inguruetakoa herriko kontribuziñorako padroia ero zensua (ikusi 1548). (LXXV, 345).

1483. urtian Lope Ibáñez de Ulsaga izen zan Eibarko alkate. Apellidua bere etxetik hartutakua izengo zan, Ulsagako errebalian (ero Goiko Errebala, “Arrabal de Suso” (LXXV, 126)) euan Ulsaga etxetik. Hori etxiorei Isasiko aldapian barrenian euan, eskumakaldera.

Etxiak erregebidian alde bixetara euazan, eta gaur egunian Unzagako plazia dan lekuan ortuak eta soluak euazan, “surcadas por el camino real y otros secundarios, y las acequias del molino del Portal y de Burgua, así como la regata que desde Ubidieta descendía al arroyo principal, para lo cual existía un pequeño pontón en el camino real para salvar este arroyo” (LXXV, 129). Han euan etxe bakarria Sancho Sánchez de Ibarra-na zan, etxia eta errementari-etxia ekan⁵⁵, gerora Errege-etxia ero “Casa Real”-a eta San Juan ermitxia ipiñi eben lekuan. Edozelan be, Ulsagako ero Goiko Arrabala zelakua zan eta zelan jua zan hazten ikus-teko bibliografixan beitu leike: LXXV, 126-131. (LXXV; 85, 126-131, 128-129, 130).

1483. urtian jaixo zan Pedro Pérez de Urquizu, Urkuzuko etxian eta errotian jauna (Pero Ibáñez-en semia, eta Juan Ruiz-en loibia). Etxeko hurrengo maiorazkua P. Pérez-en semia izen zan, Andres Pérez (ikusi 1572). Urkuzuko etxe zaharra noixkua ete dan ez dago barririk, baiña aurretikua izengo zan, 1522-1532. urte bitxartian erre ein zalako (ikusi 1522-1532).

Etxia nun euan: Urkuzuan, uruna eitxeko errotian aurrekaldian, errekan bestekaldian. Errekia pasatzeko Urkuzuko zubixa euen, eta han inguruan juntatzen zan Urkuzuko errekatxua (gerora “Matsarixa” esaten etse-na) erreka nausixakiñ. (LXXV; 20, 86, 122-123, 145, 232).

1483. urtian⁵⁶ jaixo zan Francisco Ibáñez de Inarra eskribau famaua, “uno de los referentes de la historia eibarresa de la primera mitad del siglo XVI” (LXXV, 314). Seme zaharrena zan; aitxa Juan Martínez de Inarra eban, Inarra (gaurko “Iñarre”) basarriko semia, baiña segundoia, Barrenkaleko etxe batera bizi izetera juandakua, eta aitxitxa (aitxan aitxa) Martin de Inarra.

Domenja de Azpiri Ibarra-kiñ ezkondu zan (Ibarra de Yuso-ko alabia zan, Ibarbekua; ama hangotxia eban, Domenja de Ibarra Recabarren⁵⁷; eta aitxa haraxe ezkonduetakua zan, Juan López de Azpiri, Azpiri basarriko semia). Bost seme-alaba euki zitxuen: Pedro de Ibarra Inarra nausiña (ikusi 1510. urte inguruan), Francisco, Martin, eta neska bi. Mutillak amaman apellidua hartu eben aurretik: Ibarra Inarra; eta neskak aitxana: Inarra Ibarra.

F. Ibáñez de Inarra *tipua* zan : “era una persona ambiciosa que anduvo metida en un sinfín de negocios, entre ellos los de posadero y encargado de la carnicería de la villa [ikusi 1521] y que con casi cuarenta años obtuvo, no se sabe cómo, el título de escribano⁵⁹ [ikusi 1520 urte inguruan]” (LXXV, 314). (LXXV; 64, 222, 314, 317).

⁵⁵ Errerixia eta etxia alabiari emon etsazan, Catalina-ri, Juan Martínez de Irure-kiñ ezkondu zanian. Hórrek euren alabiari, hori be Catalina, emon etsezen etxiok Juan Martínez de Orbea Ibarra-kiñ ezkondu zanian (hori zan erregian tesorerua, “Receptor de Guardas de S.M.” (LXXV, 130) eta abar izen zana). Hórren seme-alabak izen ziran Ana de Orbea, Oñatiko kondesia, eta Domingo Martínez de Orbea, “Veedor General de Galeras” (LXXV, 130). Gaztenok etxia konpondu eiñ eben eta errerixia barrixa eiñ eben, jausitxa eualako; baiña “herrería sutil” moruan ipiñi eben, trepetxo txikixak eitxekua. Errentan emon etsen XVI. gizaldiko erdi inguruan Juan de Arexita eta Andrés de Ibarra errementarixei (LXXV, 130).

⁵⁶ In LXXV, 64, “nacido en Eibar en 1483” dakar; eta in LXXV, 314, “nació en 1482”.

⁵⁷ Domenja Ortiz de Ibarra-n senide hurra (hau, Juan Ibáñez de Ubilla-n ama zan) (LXXV, 314).

⁵⁸ Behin baten, Juan López de Bazterrica-ri kaballo ero zaldi bat erosi etsan, eta kaballua hilda, ez eban iñun aitzen emon: “no manifestó ni descubrió a las dichas censuras que fueron publicadas en la yglesia parrochial del sennor Sant Andrés” (LXXV, 317). Horregaitzik, J. López-ek eskatu eban Francisco I. de Inarra eskomulgatzeko, eta Sancho Abad de Ubilla bikarixua izen zan eskomuniñua emon etsana. (LXXV, 317).

⁵⁹ Eskribau sartu (ikusi 1520 urte inguruan) eta denpora gitxira, Sancho Abad de Ubilla bikarixuan kontra asmau eban zeozter: Juan de Isasi “Churibarri” manejaueban S. Abad-en kontra testifikatzeko, baiña orri zuri baten firmau eraiñ etsan “*porque el dicho Francisco lo engrosó, alagándole e dándole de beber*” (LXXV, 317). Dana dala, handik urte bira J. de Isasi “Churibarri” gixajuari, Korrejidorik ainduta, hagin danak etara etsezen kastigutzat. Hor argi ikusten da zelako amorrua euan Inarra eskribauan eta Ubillatarren artian (ikusi 1455. urte inguruan, 1538-I-1). (LXXV, 317).

1483. urteko otubrian 7xan errege-erregiñak Eibarko “kaletarren” (herriko horma barruan bizi ziranak) eta “basarritxarren” (hormen kanpotik bizi ziranak) arteko demanda baten sententzia zahar bat konfirmatu eban, Bitorixan. Lehenao Castellako Enrique IV.ak be konfirmata ekan.

J. ELORZA-n ustez lehelengo sententzia XIV. gizaldikua izengo zan, Eibar ofizialmentian billa eñ eta lasterrera (1346. urte ostekua edozelan be). Orduan herriko ofizio publikuak zelan partidu ziran eta gabeko beladorian salarixuakiñ ez euazan konforme eta konpontzeko sententzia zaharori eñ eben herriko zortzi lagunen artian, juez moruan. Honek ziran: Martin Esquer de Luviano, Joan de Asola “Garchote”, Joango de Aguinaga, Martin de Sumendiaga, Pero de Mandiola, Joan Sanches de Garai, Martin Gorgori eta Juan Peres de Horve (LXXV, 80).

Orduan guena jo eban jauntxuen/banduen arteko burrukiak eta hasarriak; handik aurrera hasi ziran alkatia urte baten *billakuak*, eta hurrenguan basarritxarrak, hormetatik kanpora bizi ziranak, apartatzen. Ordurarte, banduen arteko burrukak, demandak, sutiak... erabilli zitxuen. Eibar eta inguruan zemat ola, zer eitxen zan, generua nundik ekartzen zan eta eindakuak nora saltzen ziran... ez dau iñun jartzen (ero iñok ez ditxu horrek papelok topau), baiña hau inguruau asko aberastu zan itxuria, jauntxo famelixak alkarrekin burrukan jarduten ebelako bertako buru izetiarren (Unzuetatarrak, Butroikuak, Olasotarrak...). (Esk. ap., 1997-I-30, 9-10).

Gerora barriro demandak urten eben antzerako kontuegaitzik: basarritxarrak ez eben nahi kaletarrak baiño gehixao pagatzerik herriko gabeko *beladorien* salarixorako; eta sententzia zaharra konfirmatu ein zan.

Sententziak holan ziñuan, beste gauza batzuen artian: *“en la qual dis que pronunçiaron e mandaron que los vecinos e moradores de fuera de la çerca de la dicha villa, diesen e pagasen para siempre y en cada un año a los vezinos e moradores de dentro de la çerca de la dicha villa, para andar de soldado y serviçio de la goarda e rronda e bela, en los turnos que toviesen de azer en la dicha villa, syete coronas e media corrientes de valor de quarenta maravedís viejos de quatro blancas viejas el maravedí cada una corona (...)”* (LXXV, 80). Agiri osuan transkripziñua irakorri leike in LXXV, 397-398: **“1483 - Octubre - 7 (Vitoria/Gasteiz). Confirmación de sentencia relativa a diferencias entre vecinos de dentro y fuera de la cerca o muralla de la villa de San Andrés de Eibar”** (LXXV, 397). (Esk. ap., 1997-I-30, 9-10)-(LXXV, 79-83, 397-398).

1484. urtitan jaixo zan Pero Pérez de Azpiri gaztia, Azpiri basarriko semia (Pero Pérez de Azpiri-n semia), Pagaegira ezkonduakua.

Bere anaian moruan, irakortzen eta eskribitzen ekixan basarritxar banaketako bat zan, eta horregaitzik berak eta bere anaiak (Juan Pérez de Azpiri, ikusi 1484) eitxen eben basarri inguruetako herriko kontribuziñorako padroia ero zensua (ikusi 1548). (LXXV, 345).

1484. urteko nobienbrian 1ian Unzuetakuak eta Otaola Andikua eta Otaola Emetikua basarrietako erreteruak errenta kontratua ratifikatu eñ eben, baiña barriztauta. Ordurako hirugarren Otaola basarrixa einda euan (Otaola Etxebarri; ikusi 1533), errota eta guzti. Errota erdi, gizaldi azkenetan Martin Sánchez de Ibarra lonbarderuana zan⁶⁰.

Kontratua firmatu ebenak Lope de Unzueta jauntxua alde batetik, eta bestetik Lope García de Otaola (Otaola Andikua basarrikua) eta Pero Churio de Echebarria (Otaola Emetikua basarrikua) erreteruak izen ziran. Aitzen emon eben euren aurretikuak eñ ebela tratua “sobre las tierras de Yarça, llamadas Urquicusoloeta” (LXXV, 399), eta aurrerantzian be antzera izengo zala.

Unzuetakuak soluak eta lurak lagatzen etsezen erreteruei, eta berari urtero errentia pagatu bihar etsen (lau anega gari eta anega bat borona, San Migel egunian); erreteruak tokatzen ziran herriko eta probinziako inpuestuak pagatu bihar zitxuen; eta teillak eitxen zitxuen bakotxian 500 teilla barri emon bihar etsezen ueza-bari.

⁶⁰ M. Sánchez de Ibarra-k Otaola Etxebarriko errota erdixa eta Asolaiarza basarrixa bere semiari emon etsazan, Juan-i, Marina de Orbea Ibarra-kiñ ezkondu zanian, “que a su vez se las vendió por 400 ducados de oro, a su cuñado, Domingo Martínez de Orbea, que llegaría a ser “Tesorero General del Reino de Aragón”, durante las primeras décadas del siglo XVI” (LXXV, 140).

Eskribaua Iohan Lopes de Ibarra zan, eta papela Parrokixatik Ulsagarutz joian erregebidian eiñ eben. Testiguak, beste batzuen artian, honek ziran: Pero Abad de Mallea, Sancho Abad de Aguinaga⁶¹, Iohan de Unzueta eta Martin de Orbea eibartarrak. Agirixan transkripziñua irakorri leike *in* LXXV, 399-401: “**1484 - Noviembre - 1 (Eibar). Contrato entre Lope de Unzueta y los titulares de las caserías de Otaola Allende y Aquende**” (LXXV, 399). (LXXV; 133, 139-140, 399-401).

1485. urtian Pedro de Isasi “Aulestia” gaztia, 18 urtekin, barkuetan ibiltzen zan mariñero: “no parece que éste ejerciera el oficio [marino] por su talante mercadero, sino por pura vocación” (LXXV, 338). J. ELORZA-k diño berau dala Eibarko lehelengo mariñerua, papeletan agiri dan estreñakua bahintzat. Honen eta beste mariñero batzuen barri topau leike *in* LXXV, 338-342. (LXXV; 338, 338-342).

1485. urteko abillian 6xan Lope García de Otaola-k, Otaola Andikua basarriko gizonak, testamentua eiñ eban ohian gaixorik euala, Juan López de Arrizabalaga o Ibarra eskribauan aurrian. Ondasun zati batzuk Elixarako eta Eibarko relijioso gehixenendako laga zitxuan, beste batzuen artian. Hortxe dokumentuan agiri da estreñakoz Santa Ines ermitxian barri - “*Santa Ynés de Ysasy*” diño (LXXV, 177)-. Errekatik Elgeta aldera euan antxiñako ermitxa bakarra zan, eta Isasikua zala ipiñi arren “porque se localizaba en sus alrededores, era sufragánea y dependiente de la iglesia matriz de San Andrés” (LXXV, 177). Horrek esan gura dau Isasiko jaun-txuak ez zirala ermitxako jabiak.

Ermitxan Piedad-i eskiñitako altaria euan itxuria, Maria López de Cutunegueta-k bere testamentuan “*la Piedad de Santa Ynés*” aitxatzen dabelako (LXXV, 177).

Otaolakuan testamento osuan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 403-404: “**1485 - Abril - 6 (Eibar). Testamento otorgado por Lope García de Otaola, titular de la casería de Otaola Allende**” (LXXV, 403). (LXXV; 36, 177, 403-404).

1485. urteko julixuan 15ian, Martin de Lezeta zapaterua (Juan de Lezeta-n semia) eta Estivaris de Zuazola (Zuazola-n bizi zan Juan de Zuazola gaztian alabia) ezkondu ziran San Andres parrokixan. Horrek esan gura dau boda batzuk elixan eitxen zirala, “con todos los requisitos y condiciones (...) y, no es menos cierto, que según transcurría el siglo XVI, estos comportamientos fueron haciéndose más usuales y los matrimonios se empezaron a celebrar ante la autoridad eclesiástica, en iglesias habilitadas al efecto y con estricta sujeción al rito establecido” (LXXV, 275); izen be, beste boda batzuk ostiango lekuetan eitxen ziran, baitxa abaderik barik be (ikus 1490, 1453-VIII-29, 1486-XII-28).

Zuazolara ezkondu ziran (Zozolara), neskia hango maiorazkia zalako: etxe osua eta etxeke ondasunak beretako ziran, aitxak beretako hartu eban intxaurrezko kutxa bat izen ezik, eta Juan de Zuazola zaharrak, aitxitxak, beretako eban barrikia izen ezik. Nobixiak eukan *sayatik* aparte, beste bat eiñ eban, kolorezko pañuakiñ eindako *saya* barri bat; eta Velarte-ko pañuzko kapa barri bat. Orduko erropen, zapaten eta hola-kuen barri topau leike liburuetan; noix zer jazten zan, telak eta materixalak nundik jiratzen ziran eta abar: LXXV, 285-290. Horregaz gaiñera, ohe barri bi, erropak eta arriua eukazan neskiak. Etxeko biharak einda, urte bixan neskian aitxandako ziran onurak; handik aurrera, ezkonbarriekiñ erdi bana. Andra-gizon gaztiak bera etxian zaindu bihar eben hill arte.

Martin de Lezeta-k, ostera, 400 korona ipiñi zitxuan ezkontzarako, “de valor e montamiento de ochenta maravedís cada una corona” (LXXV, 406).

Ezkontzako kontratuan transkripziñua be badakar J. ELORZA-k, *in* LXXV, 405-407: “**1485 - Julio - 15 (Eibar). Iglesia de San Andrés). Contrato de matrimonio de Martin de Lezeta, zapatero, y Estibariz de Zuazola, hija del caserío del mismo nombre**” (LXXV, 405). (LXXV; 275, 286, 285-290, 405-407).

1485. urte inguruan ezkondu zan Unzuetako alaba bata (ikus 1495), Magdalena, Plaentxiko Irure Aquende (Irure Amendikua) basarrira. Lope López de Unzueta-k 60.000 marabediko dotia emon etsan ezkontziarren, urrezko 160 dukat beste (beste alabiari, Inesari be, antzerako dotia emongo etsan). Tratua aitxa bixak eiñ eben, L. López de Unzueta-k eta Ochoa Ibañez de Irure-k.

⁶¹ San Andres parrokixako benefiziaduna zan, Agiñakua (LXXV, 167).⁶¹ San Andres parrokixako benefiziaduna zan, Agiñakua (LXXV, 167).

Orduan sasoian dote haundixa zan, Eibarko beste edozein famelitan aldi; baiña beste Pariente Nausixekin konparata (Olasokuak, esate baterako), hurrik be ez etsen emoten. (LXXV, 213).

1485. urte inguruan laga etsan Pero Ruiz de Urquizu-k eskribautziari, bistia juanda eukalako eta eda-detua zalako. Bere seme batek hartu eban bere eskribau puestua, Juan Pérez de Urquizu-k, eta beste senide batek be bai, Lope Urtiz de Urquizu-k. Gerora, “Estos escribanos Urkizu y sus descendientes, se desenvolvieron en el contexto urbano intramural, que es donde residían” (LXXV, 235).

1486. urtian Maria de Iturrao-k (“Maria Nafarra” esaten etsen) Joango de Mallea-ri etxe batzuk saldu etsazan. Horrek etxiok bere aitxak -Migel de Iturrao-k- Juan Estibariz de Isasi-kiñ ezkontzerakuan emonda-kuak ziran. Etxiak San Andres elixako plazian aurrekaldian euazan (LXXV, 38).

1486. urteko dizienbrian 28xan, eguena, Pero de Azpiri arotzan etxian Juan de Otaola (Lope García de Otaola zanan semia) eta Maria de Azpiri (P. de Azpiri-ñ alabia) ezkondu ziran Elixaz. Han euazan Pero Abad de Ibarra, Sancho Abad de Ubilla, Sancho de Orbea, Pero de Atxa eta abar. (LXXV, 275).

Nobixian dotian honek euazan, beste gauza batzuen artian: *flanketa* zurizko *saya* barri bat, pañuzko beste *saya* bat, eta Velarte-ko pañuzko kapa bat (LXXV, 286).

J. de Otaola-n arrebak berakin bizi izeten segitzeko kondeziño bakarra, Maria de Otaola-k eraitzeko liñu “*quarta*” bat (LXXV, 285) ekartzia zan, eta Juan-en lurretan eraitxia urtero (hamar urte baiño lehenao ezkontzera, Juan liñua eraitxetik libre geratuko zan); Usana de Otaola-k beste hainbeste liñu ekarri bihar eban, baiña Juan-en lurretan bost urtetik behin sartzeko. (LXXV; 275, 285, 286).

1487. urtian Ibarbeko laugarren alabia, Gracia, ezkondu zan bertara Ibargaingo mutil batekiñ, Martin Sánchez de Ibarra-kiñ (aitxan izen iguala ekan, eta Sancho, Beltrán eta Hurtuno de Ibarra lonbardagin famauen loibia zan). Mutillari “Machinico” esaten etsen.

Ibarbean matrimonixo bi bizi ziran (ezkonbarrixak eta Juan López maiorazkua eta bere andria), eta ez ziran dana ondo konpontzen, Matxiniko-k suteixa ipiñi ebalako etxian bertan burdiñazko gauzak labratzeko. Gaiñera, Ibargaingo senidiak be tartian sartzen ziran J. López-en kontra. Handik gitxira, J. López lanzia eta ezpatia hartuta, bere etxian ez iñor sartzeko etxia zaintzen jarri zan. Demandaldixa juez-arbitruak erabagi eben handik urtietara (ikus 1496-VII-27). (LXXV, 236).

1488. urtian Martin Sanches de Ibarra erregian artilleruak beste lonbarda haundi bat eiñ eban Mesinako herrira bialtzeko (Sicilia aldi, orduan Aragoiko zati zan), “*por mano de Tristán de Legutiano el biejo, besino de Bilvao*” (LXXV, 148). Lonbardia Eibartik bialtzeko idixekin tiratuta eruan eben errekan eta errekonduetan zihar, erregebidian ezin zeikialako eruan haundixan haundixakiñ. Armen esportaziñuan lehelengo barrixak dira, eta Ibarratarak ziran tartian (ikus 1491). (LXXV, 148).

1488. urtian jaixo zan Andres Abad de Ibarra, gerora San Andres parrokiako kura benefiziua. 1526. urtian demaseko saltsetan sartuta egon zan Maria Ruiz de Aguinaga o de Ermua bere manzebia zala eta ez zala (ikus 1512-1513, 1526-VII-12). (LXXV, 188).

1489. urtian hil zan Sancha de Ibarra eibartarra Deban, han eukan alabian etxian. Testamentuan gora-beheran demandia, pleitua urten eban bere alaba bixen artian (bata Debakua, eta bestia abade elgoibartarra-kiñ euki ebana (ikus 1459)). Ikusi 1492. (LXXV, 184).

Testamentuan, beste gauza batzuen artian, ziñuan alaba batari laga etsazala *sayak eta balandrana*, zaintzeko eta noixian behiñ astintzeko sitsak jan ez zeixen (LXXV, 286). (LXXV; 184, 286).

1489. urteko maietzian Elgoibarren “Txakel” gatxizena eukan morroiari justizia eitekua zan Sancho Sánchez de Mendiola plaentxiatarra, Gipuzkuako Hermandadeko merino nausixa.

Txakel izetez Mendarokua zan baiña Eibarren bizi zan. Kastigutzat ipinitxa eukan aho guztixan, bost hagiñetik bat kentzeko, eta ondasunak be kentzeko, Hermandadeko kajarako.

Zer pasau zan hori aindu zeixuen?: ba Eibarko honradu bi euazan tartian, bata Martin Sánchez de Ibarra lonbardagiña (kañoigiña), eta bestia Juan Pérez de Ubilla (Juan Pérez de Ubilla eskribauan tiua (ikusi 1508)). M. Sánchez-ek dirua eta gauzak aindu etsazan Txakeli beronek gizur bat esan zeixuen Hermandadeko korrejidorari eta alkatiari: Juan de Ubilla-k urrezko 6 dukat emon etsazala eta beste 40 aindu, Txakel-ek M. Sánchez de Ibarra hiltzeko. Baiña handik gitxira egixa esan bihar izen eban.

Kastigua eitzeke orduan, Elgoibarko rolluan ero pikotan, S. Sánchez de Mendiola merinuak errukixa izen etsan Txakeli eta hagin bakarra etara eta juaten laga etsan. Baiña gero, J. Pérez de Ubilla horrekin enterau zanian kerellia sartu etsan merinuari, Txakel falsarixo ero gizurteruari “*contando sobre los dientes del dicho Chaquel, le deviera faser sacar más de cinco e aún seys dientes*” (LXXV, 272).

Azkenian, txarto urten eban bakarra Txakel morroia izen zan “A pesar de no ser más que un títere en manos de los “*honrados*” (...) siendo, por supuesto, el único represaliado por los hechos” (LXXV, 271). J. ELORZA-n ustez, holakuak argi erakusten dabe pobrienak zelako txarto tratauta euazan justizixian aldetik. (LXXV, 271-272).

1490. urtian hasi ziran eibartarrak lixarrak ugeri sartzen, gero horren egurrakin piken eta lanzen kaxak eitzeke. Izen be, “La fabricación de picas o lanzas largas rematadas con una manufactura de hierro puntigudo era, sin lugar a dudas, la actividad preferente de las herrerías y fraguas eibarresas durante la última parte del Cuatrocientos y primeras décadas del siglo XVI” (LXXV, 326). Armak erregiandako izeten ziran normalian (ikusi 1520). Lixarrak 12 urtekin botatzen ziran egurra etartzeko. (LXXV, 326).

1490. urtian Juan García de Urkizu eibartarrak (ikusi 1493-IX-2) zelestina ero alkahueta baten bitxartez errekaueiñ etsan Mendaroko Etxeberria-ko alabiari, Gracia López de Sasiola-ri. Etxeberriak balle guztiko burdiñian komertzixua domiñatzen eben eta ganboatarrak ziran, euren senide hurrak (XIV. gizalditxik erregian juro bat euken, 3.600 marabedikua, balleko alkabala eta hamarrenetatik).

G. López, aitzakin (Cristóbal de Sasiola) eta nebiakiñ (Ochoa Martínez de Ganboa: apelliduak amanetik hartu zitxuan) bizi zan Etxeberrian. Baiña nebiak ez eban nahi G. López ezetara be ezkontzerik J. García de Urkizu-kiñ, Eibarko Urkizukuak oiñaztarrak ziralako eta horregaitxik euren “*enemigo capital*”-a ziralako (LXXV, 273). J. ELORZA-k diño hau motibo *zelebre* bat dala, banduen arteko burrukak 30 urte lehenao amaitxuta euzalako, “pero por lo que se deduce, los sentimientos y el rencor permanecían en los corazones de mucha gente” (LXXV, 273).

Dana dala, J. García-k kutxatxo bat bialdu etsan G. López-i Etxeberriako krixada baten bitxartez (Marina de Zaldibar eban izena): poltsa bat, erregalu batzuk eta dirua euazan barruan. Baiña neskian nebiak harrapau eban eta berak gorde. Zelestiniak, Maria de Garate-k, neskian aitzari zer pasau zan esan etsan, eta kutxiori topau ebenian, dana barruan euan dirua izen ezik.

Aitzak ikusi ebanian mutillak interesa eukala, zelestinia bialdu eban Eibarrera ia J. García-k zelako etxia eta ondasunak eukazan ikustera: etxe ona bazan, berak ez eukan erreparorik alabia Eibarrera ezkontzeko. M. de Gárate Eibarrera etorri zan, etxia ona zala ikusi eban; eta orduan C. de Sasiola-k aindu etsan atzera Eibarrera juateko, mutillan kartia eskatzera eta ia zimateko dotia eskatzen eban jakitzera.

J. García-k burdiñatan 250 kintal, taza bi eta lau ohe eskatu zitxuan, beste leku baten be horixe aintzen etsela eta. Neskian aitzak aitzen emon etsan berak ezin zeixola hainbesteko doterik emon, baiña bai 150 kintal burdiña.

J. García-k azkenian Etxeberriako neskiakiñ ezkontzia erabagi eban, beste neska batzuk be atzetik baeukazan arren (Ermuko Kareaganekua, eta famelixa aberatsaoko alabak be bai). Izen be, J. García bera burdiña kontuetan tratantia zan eta “seguramente le interesaría mucho más enlazar con la hija de una familia introducida desde antiguo en el mercado ferrero” (LXXV, 274).

Ezkontzarako tratuak eitxen euazala, G. López-en nebiak ez ebalako nahi holako ezkontzarik, atzera be zelestiniak jardun bihar izen eban tartian. Egun baten, G. López-ek bere etxeke neskak (Maria de Ibarra eta Charina) bialdu zitxuan zelestiniagana, beronek esan zeixon J. García-ri gabian bera (Gracia) Maria de Garate-n etxian egongo zala eta bialtzeko batonbat bere billa.

M. de Garate-k bere alaba bat (Maria izenekua) bialdu eban Eibarrera J. García-gana, eta lagunekiñ euala topau eban: Ochoa López de Unzueta, Domingo Ruiz de Eizaga, Pero de Urkizu eta Sancho de Lezeta-kiñ euan. S. de Lezeta-k erreparua ipiñi eban, gizurra ete zan, baiña J. García-k atzera be preguntau etsan M. Garate gaztiari ia egixa zan: baietz (“con lo que ponía de manifiesto el miedo que sentían al deshonor en que podían caer, caso de que el aviso fuera falso” (LXXV, 274)).

Orduan gabian, afalostian, Gracia López de Sasiola han juan zan M. de Garate zelestinian etxera sagas-tixetatik zihar. M. de Garate-k alabia bialdu eban Gracia-n billa, baiña Etxeberriakuak esan eban gizonak eto-ri arte bera ez zala etxian sartuko, eta Maria de Zelaia (M. de Garate-n erreña) juan jakon lagun eitxera bixen bitxartian.

J. García de Urkizu Mendarora Ilegau zanian be, bere lau lagunekin, G. López-ek erreparua ipiñi eban eta esan eban bera ezkondu barik ez zala iñora be juango, mutillak ezkondu barik be bardin juan zeikiala ziñuan arren. Neskiak Ochoa López de Unzueta-ri esan etsan meserez ezkontzia eitxeko, eta halan ezkondu be ein ziran. Behiñ ezkonduakuan, mando baten gaiñian etorri zan neskiori Eibarrera. J. ELORZA-k hauxe ikusten dau: “Lo más sorprendente de todo ésto [sic] es que una persona laica, como era el hijo del señor de Unzueta, casara a la pareja y todos los asistentes asumieran con plena normalidad la ceremonia, lo que nos da una idea del desconcierto existente a nivel eclesiástico en nuestra zona” (LXXV, 275).

Izen be, ezkontzia orduan sasoian diru eta ondasun tratu bat zan gehixenbat: beitu LXXV, 272-277. (LXXV; 273-275, 272-277).

1490. urtian, Isasiko ferrerixan Juan de Arguinoniz hasi zan biharrian (ikus 1497). Han, suteixan ofi-zial eta morroi euan, burdiñazko gauzak labratzen. (LXXV, 326).

1491. urtian Andres Ibáñez de Ubilla Arejita eskribau-merkatarixak Pancorbo-ko Juan García de Pajares benefiziauari eta beste abade batzuei 250 anega gari erosi etsezan (10 tonelada inguru). Garixa Trebiñon har-tutakua zan eta Antenaza-ko elixan entregatzekuak ziran gero Eibarrera ekartzeko. Garixa Konzejuak pagau eban, Eibarren eskasixia eualako (ikus 1530). (LXXV; 135, 281).

1491. urtian, erregian komisarixo zan Alonso de Quintanilla-k Urtuño de Ibarra-ri, Martin Sanches de Ibarra-ri eta Beltrán de Ibarra-ri lonbarda zatixak eta artillerixia eitxeko enkargua emon etsen. Armak Sicilia aldera bialtzeko ziran.

Armagiñak armok burdixetan bialdu zitxuen. Horrek esan gura dau lonbarda txikixak zirala, burdixak erregebidian sartzekuak bestekuak; zegaitxik eze, beste batzuetan, lonbardak haundixak ziranian errekan zihar eruan bihar izeten ziran. (LXXV, 148).

1492. urtian Sancho Sanchez de Ibarra izen zan Eibarko alkate. (XI, 467).

1492. urtian, egun baten bost lagun hil ziran: Juan Peres de Corta, Azpiri basarriko Pero de Azpiri, Areta-n bizi zan Juan Miguélez de Ibarra-n ama, Pero Ruiz de Urquizu eta Maria de Olea. Horrek erakusten dau jentia errez hiltzen zala, danera Eibarren 1.400 bat lagun biziko ziran eta. Kontagixo bat nahikua zan jente asko zulora juan zeñ. (LXXV, 108).

1492. urtian hil zan Pero Ruiz de Urquizu eskribaua. Eskribau biharra XIV. gizaldiko bigarren erdixan eiñ eban. (LXXV, 210).

1492. urtian Sancha de Ibarra-n testamentuagaitxik, bere alaben arteko pleitua izen zan. Beste testigu batzuen artian, Sancha-n ahiztiak deklarau eban, Maria Sánchez de Ibarra-k. Besten artian esan eban alaba bata Elgoibarko “Ynigo Abad de Ugalde” abadiana zala (LXXV, 184), eta aitxan etxian bizi zala 31-32 urtian. J. ELORZA-k holan ikusten dau hori:

“Con ello, estaba relatando un hecho muy común que sucedía en aquel tiempo con este tipo de situa-ciones, es decir, que el clérigo se quedaba con la criatura, sin resentirse por ello su consideración social” (LXXV, 184).

1492. urtian Lope López de Unzueta Zaldibar-ek, Unzuetako jauntxuak, Juan de Asaldegi de Suso-ri eta beste basarritzar batzuei harizti bat errentan emon etsen, haritxak iñusteko. Sumendixako Juan Ibáñez de Sumendiaga zan terrenuan beste jabia, eta galazo eiñ etsen arbolok iñustia. Azaldegi-kuak holan kontestau etsen: *“si aquella heredad tubiese a medias con la casa de Leçeta, que ya le iziera rrepartir el esquilmo de los árboles, pero que lo tenía con buena persona, que era el poseedor de la casa de Unçqueta”* (LXXV, 213). J. ELORZA-k hor ikusten dau Unzueta-k fama ona eukana ingurukuen artian. (LXXV, 213).

1492. urteko setienbrian Konzejuak batzar bat eiñ eban Ibarra Goikua (Ibargañ) etxian aurreko gaz-taiñapian. Presidentia, kargua laga bihar eban Ochoa de Isasia alkatia zan (Isasi-Zaharra etxian bizi zan bere andriakin, Maria de Urkizu-kin); laguntzen fiela ekan (Joan de Aguinaga errementarixa), eta juradu bixak (basarrietakua Martin de Amenzabalegui zan, eta kalekua Juan Buhón de Elzarrizaga). Erabagi eben herriko bide guztiak -erregibidia eta basarrixak eta herriko terrenuak lotzen zitxuen guztiak- zeintzuk ziran ondo ipin-tzia. Kontua zan herriko jentiak bidiak ibiltzeko ez eze lurra aprobetxatzeko be erabiltzen zitxuela eta estututa eualaza berez bihar eben zabaleratik, eta handik jua bihar ebenak pasatzeko trabak ekezela.

Orduan eiñ eben agirixa kopixauta dago *in* LXXV, 89-93, J. ELORZA-n aklaraziño batzuk eta guzti. Bere ustez *“la propia función demarcadora del espacio medieval eibarrés contenida en este documento, así como su riqueza toponímica y antropónima, constituyen suficientes razones para transcribirlo íntegramente”* (LXXV, 89).

Hor dokumentuan agiri diraz ermitxa batzuk (ikusi 1556) (LXXV; 92, 176): *“Sant Pedro de Acondia Lexarraga”, “Santa María de Açitayn”, “Sant Martín”* (ikusi 1471). (LXXV; 76 116. n., 89-93, 102, 176, 199, 208, 244).

1493. urtian, Eibarrek pleitu haundixa euki eban Elgetako herrixakin, mujoiak zirala eta ez zirala: Asurza eta Pagobietako ola ero *“sel”*-ak, herri bixen bitxartian geratzen ziran, eta lurrak nundik noraiñok ekezan batek eta bestiak argitzen hasi ziranian, dudak eta demandak sortu jakuezan (ikusi 1493-IX-2). (XI, 7)-(LXXV, 308).

1493. urtian jaixo zan Pedro Hurtuno de Mallea Azpiri. Aitxa Hurtuno (*“Furtún /Furtuno /Ortún /Ortuño”*) de Mallea zan⁶², eta Eibarren ezkondata euan Juana Pérez de Azpiri-kiñ. Beste anai bi eukazan P. Hurtuno-k, Andres eta Domingo.

P.H. de Mallea Valenziara jua zan bizi izetera, eta han eskribaua izen zan Levante aldiari: merkatari euskaldunak eitxen zitxuen transaziñuen barri jasotzen eban. Gehixenbat zediakiñ eta Franziatik etozan telekiñ ebizenen jardunak jasotzen ebazan. Handik gerora beste anai bat jua jakon Valenziara (Andres), eta Eibarren Domingo geratu zan bakarrik. (LXXV, 250).

1493. urtian Juan de Orbea izen zan alkate. Herriko *juraduetako* bata Martin Gorgori izen zan. Urkizutarren ondorengua zan; *“Gorgori”* ezizeneko famelixako azkena izen zan, hori gatzizenori berakiñ amai-txu zan (ikusi 1483-X-7). (XI, 467)-(LXXV, 80-83).

1493. urteko eneruan 10ian Andres Ibáñez de Ubilla (Juan Pérez de Ubilla Zabala zanan eta Osana de Arexita-n semia) Ibargaingo Domenja Ortiz de Ibarra Zezeill-ekiñ (Urtuno de Ibarra Ionbardero famauan eta Maria Ibáñez de Zezeil-en alabia zan) ezkondu zan. Kontratua eta ezkontzia San Andres parroixan eiñ eben, Lope Ortiz de Urquizu eta Juan Pérez de Urquizu eskribauen aurrian. Orduan beregandu eban Ubillako etxia (ikusi 1572) eta hango ondasun danak (errotia, ortuak, soluak, sagastixak, hariztixak, kaztaiñarixak, intxaurrak eta abar), baitxa Alaban eukezen etxiak eta lurrak be. Dana dala, amak kondeziño batzuk ipiñi zitxuan, bere alde eta Sancho Abad de Ubilla-ndako (nobixuan anaia).

Nobixian arriua hauxe zan: dirutan, 92.000 marabedi *“zuri”* (*Agnus Dei* dibujua euken monedak (LXXV, 251)), bost ohe barri, kutxa bat, behixa txahalakin, kanpotik ekarriztako tela eta erropa edarrak (*saya* zuri bat; Londresko telekiñ eindako beste *saya* bat, Andres-en gustoko kolorekua, adornuekiñ eta zidarrakiñ; *sayen* gaiñetik eruateko pañu fiñakiñ eindako *pellote* bat; Velarte-ko kapa bat), zidarrezko eratzun eta samako kateiak eta abar; *“y estas rropas de vestir se entiendan fuera de las que agora tiene la dicha Domenja que son tres sayas e dos colchas”* (LXXV, 286). Kontratuan transkripziño osua irakorri leike *in* LXXV, 409-411: **“1493 - Enero - 10 (Iglesia de San Andrés de Eibar). Contrato de matrimonio de Andrés de Ubilla y Domenja Ortiz de Ibarra”** (LXXV, 409).

⁶² Bere gurasuak Juan de Mallea eta Ermuko Ochanda de Bustinça ziran. (LXXV, 250).

Sei seme-alaba euki zitxuen; zaharrenetik gaztenera: Juan Ibáñez (eskribaua eta merkatarixa, ikusi 1496), Gabriel (eskribaua eta merkatarixa, ikusi 1501), Mari Juan (ikusi 1532), Osana, Marcos Abad (abade Parrokixan) eta Domenja. (LXXV; 43, 250-251, 286, 409-411).

1493. urteko junixuan 7xan Unzuetakuak eta Eizkoaga (gaurko "Izkua") basarriko errenteruak errenta kontratua ratifikau eñ eben, baiña barriztauta. Kontratua firmau ebenak Lope de Unzueta jauntxua alde bate-tik, eta bestetik Juan de Eizkoaga errenterua izen ziran.

Unzuetakuak soluak eta lurak lagatzen etsezen errenteruei, eta berari urtero errentia pagau bihar etsen (sei anega gari eta anega bat borona, San Migel egunian); Eizkoaga-n hazitxako ganauak, erdi bana ziran, Unzuetakuak ganauak ipiñi ezkeriok han; Izkuakuak garixa, artua, mijua ero dana dalakua ijotzera Unzuetako errotara jua bihar eben derrigorrian; eta errenteruak tokatzen ziran herriko eta probinziako inpuestuak pagau bihar zitxuen.

Eskribaua Sancho Sánchez de Ibarra zan, eta testiguak honek ziran: Juan Pérez de Urquizu, Rodrigo de Azpiri eta Juan de Unzeta gaztia, danak eibartarrak. Agirixan transkripziñua irakorri leike *in* LXXV, 413-416: **"1493 - Junio - 7 (Eibar). Renovación del contrato de posesión perpetua de la casería Eizkoaga, acordada entre Lope de Unzueta, señor del solar de Unzueta, y Juan de Eizkoaga, morador de la citada casería"** (LXXV, 413). (LXXV, 413-416).

1493. urteko setienbrian 2xan, Elgetakuekiñ eken demandia konpondu nahixaz, Eibarko lagun batzuk eta Elgetako beste batzuk juntia eñ eben, Elgeta eta Eibar arteko erregebidian, Arregoz-tik (gaurko "Arraoz") beherako tontor baten. Demandia mugarrixen kontua zan, egurrak eta larrak zeñenak ete ziran, "por rrasón de los límites e mojonamientos de los términos e jurisdicción de entre el sel de Asurça e Pagabiarte" (LXXV, 417) (ikusi 1431-V-30, 1431-VI-1). Sancho García de Irure eta Juan Ochoa de Abarrategui be han ziran. Eibarko Konzejuan partez jua ziran Martin Ibáñez de Mallea eta Juan de Azpiri prokuradoriak; Sancho Sánchez de Ibarra alkatia (izetez eskribaua zan); eta herriko hamar jauntxo (Pero Abad de Ibarra eta Sancho Abad de Ubilla abadiak; Estibaliz de Enparan eta Andres (Ibáñez) de Ubilla eskribauak; Martin Sánchez de Ibarra, Juan Pérez de Urquizu, Juan Martínez de Aguinaga, Rodrigo de Eizaga, Juan García de Urquizu eta Juan Ibáñez de Ibarra).

Juez eta "amigables conponedores" moruan hamabost lagun ipini zitxuen, Elgoibar, Bergara, Plaentxi, Mondragoi eta Elorrixokuak; euren ardurana lagatzia erabagi eben asuntua, kanpokuak konpontzeko. Agirixan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 417-418: **"1493 - Septiembre - 2 (Elgeta. Cerro de Arregoz). Nombramiento de jueces árbitros por los procuradores de los concejos de Eibar y Elgeta, para determinar los límites jurisdiccionales de ambos términos"** (LXXV, 417).

Baiña emoten dau harek hartu eben erabagixa ez zala jentian gustokua izen (ikusi 1403-XI). (XI, 7)-(LXXV; 60, 248, 308, 417-418).

1493. urteko nobienbrian Azkoitxian batu ziran Junta Jeneraletan, konpontzeka euan, eta Eibar-Elgeta arteko demandia amaitzeko aindu eben, arazua Juntan eskuan lagata. Herri bixak conforme ziran horrekiñ. Herri bakotxetik prokuradore batzuk ipini ziran; Eibarkuak honek ziran: Estibaliz de Enparan, Juan de Azpiri, Juan de Unzeta eta Juan Pérez de Urquizu. Juntian sentenzixia, dana dalakua, ontzat hartzeko berbia emon eben (ikusi 1493-XI-19). (XI, 7)-(LXXV, 60 79. n.).

1493. urteko nobienbrian 19xan, Eibarkuak "Ibarra de suso" - Ibarra Goikua (Ibargaiñ) onduan batu, eta Probinzian aindutakuari men eitxia erabagi zan (ikusi 1493-XI-24). Alkatian ordezt Martin de Orbea euan (alkatia izetez, Juan de Orbea zan); eta honek bestiok be bai: Rodrigo de Eizaga, fiela; Martin Gorgori, juradua; regidoriak, "e omes buenos de la villa de Sant Andrés de Eibar" (XI, 190). Han eñ eben eskritura bat euren izenian Estibaliz de Enparan, Juan de Azpiri, Juan de Unzeta eta Juan Pérez de Urquizu-k jardun zeixen. Izen be, mujoienginguruko pleituak aurrera ein bihar eban eibartarrak ez euazalako conforme juez arbitruak esandakuakiñ (ikusi 1493-XI-23). Eskribaua Pero Ruiz de Urquizu zan. Haren agirixan transkripziñua dakar J. ELORZA-k: LXXV, 419-421, **"1493 - Noviembre - 19 (Eibar). Poder dado por el concejo de San Andrés de Eibar a sus vecinos Estibaliz de Enparan, Juan de Azpiri, Juan de Unzeta y Juan Pérez de Urquizu, para resolver las diferencias y debates con el concejo de Elgeta"** (LXXV, 419).

Ibarra Goikua (Ibargain) gaurko Errebal kalia euan: erregebidia bere aurretik pasatzen zan. (XI; 7-8, 189-190)-(XXXIV, 12)-(LVII, 197-198)-(LXXV, 419-421).

1493. urteko nobienbrian 24an, Gipuzkuako Juntetan Azkoitxian batutakuak, bai Eibarko prokuradoriak bai Elgetakuak presentautako dokumentaziñua beixuta, haxe erabagi eben mujoiengun euken pleituan gaiñian: 1431. urtian ipinitxako mugarririk ondo euazala gehixenak, Asurzako itxurrian onduan ipiñitxako mojoia ondo euala; Iraegiko etxe bixen gaiñekaldian, bidian eta tontorrian, ipiñitxako moji bixak, “estado” bat gorao ipiñi bihar zirala, harek lurra Eibarkuak zirala, eta bata-bestiagandik urriñ euazan ezkeriok, bixen artian, zuzenian, beste hamar mugari ipintzeko aindu eben, ez Eibar ez Elgetako ez ziran lagunak; Eibarko mendi *granaduan* (baso zaharrak?) eta botatakuan artian euazan beste lau mojoiak, ondo ipiñitxa euazala, eta handik gora euana, Elgetakua zala, eta handik beherakua, Eibarkua. Hermandadeko alkate bat juanda ekin jakon aindutakua betetzari.

Gaiñera, alde bixetan arbolak moztuta ero botata galdutako dirua be tasau ein zan. Plaentxiko gizon batek tasau zitxuan Pero Abad de Orbea-ri eta Juan de Mallea-ri Elgetakuak ebai etsezen arbolak.

Gaiñera, Asurzako liño-pozuetatik bata bertako basarritxarrak erabilli zeikian beretako, lurra Eibarkua izen arren. Inguruko itxurria be, Asurtzakuak erabilli zeikian baiña baitxa erozeiñ eibartarrek be, ura Eibarkua zalako.

Horrek erabagixok Gipuzkuako junteruak hartu zitxuen, eta han ez zan ez Eibarko eta ez Elgetako prokuradorerik: bixamonian aitzen emon etsen danan barri (ikus 1493-XI-25).

Sentenzia osuan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 423-426: “**1493 - Noviembre - 24 (Azkoitia). Sentencia dictada por la Junta y Procuradores de la provincia, sobre terrenos lindantes con Elgeta**” (LXXV, 423). (XI, 8)-(LXXV; 60-61, 423-426).

1493. urteko nobienbrian 25ian Anton González de Andia Probinziako eskribauak (tolosarra bera) Eibarko eta Elgetako prokuradoriei Eibar-Elgetako demandian gaiñian zer erabagi zan aitzen emon etsen Azkoitxian, Lope Ibáñez de Errecalde-n etxian. Holan mugari kontuen demandak zati baterako amaitxu ein ziran.

Notifikaziñuan barri jaso eben, eta horren transkripziñua dago *in* LXXV, 427-428: “**1493 - Noviembre - 25 (Azkoitia, casa de Lope Ibáñez de Errecalde). Notificación a los procuradores de Eibar y Elgeta, de la sentencia dictada por la Junta y Procuradores de la provincia**” (LXXV, 427). (LXXV; 60, 426, 427-428).

1494. urtian burruka banderizuen inguruan testigu askok eiñ eben berba (beste batzuen artian, San Juan de Burunano elgoibartarrak, Sancho Ibáñez de Unzeta Elgoibarren bizi zan eibartarrak, eta Ochoa López de Unzeta Zubieta-lartza-k, Unzuetako maiorazkuak berak be bai), eta jeneralian danak ziñuen ondo baketuta ebizala, bai Eibarko Unzuetatarrak bahintzat (LXXV; 211, 214).

J. ELORZA-k diño azkenian, herrixak (billak) urten ebela ondo: “habían recuperado y consolidado definitivamente su hegemonía política, de la misma manera que había menguado la de los parientes mayores. En estas circunstancias, no es de extrañar que el emergente sector urbano que controlaba el concejo, comenzara a estrechar el cerco sobre estos representantes de la nobleza rural” (LXXV, 214-215) (ikus 1499). (LXXV; 211, 214-215).

1494. urteko dizienbrian 29xan, herriko Konzejua (alkatia, Juan Ibañez de Orbea⁶⁹; Rodrigo de Eizaga prokuradoria; eta Martin Gorgori juradua) eta herriko jentia -lautik bikua baiño gehixao batu ziran-, Ibarra de Suso - Ibargaiñera zoian erregebidian batu ziran, Sancho Sanchez de Ibarra notarixuan aurrian. Areeta, Unbee eta Urkidi inguruetakoa “dehesetan”, eta herrixan beste terrenuetan, iñok ez haritz ez pagorik ez mozteko erabagi zan, ez haundi eta ez txiki, “so pena de una dobla de oro por cada pies a cada uno” (LXXV, 95), ezta Unbeetik Asurzako bitxarteko terrenuetan be, eta Elgetako mojiotan euazan terrenuetan be ez. Multetan batutako dirua konzejuko obretarako izengo zan zati bat; 60 marabedi, zaharretakuak, mendixetako guardendako izengo ziran.

⁶⁹ Era askotara eskribidu izen dabe: “Johan Ibañez de Horbea” (XI, 467); “Juan Ibáñez de Orbea” (LXXV, 95); “Johan Ybannes de Horbea” (LXXV, 429)...

Hor agiri da “egurza(s)” euskerazko berbia, dokumentu zaharretan agiri dana. G. de MUJICA-k halan diño:

“En los documentos del Archivo se habla mucho de cuestiones referentes á estos terrenos comunales, que aparecen citados con variedad de nombres. Unas veces se les nombra con el dictado español de “novalias”, otras veces se les llama “eunos” ó “unos, usas” y “quinones”, reservándose el nombre especial de “egurzas” para el caso particular en que el terreno comunal sirva para que los vecinos se provean de leña.

“Eunos, usas” y “quinones” son nombres apenas usados en nuestro país. A “usa” da el docto euskerólogo Sr. Azkue en su excelente Diccionario esta significación: “ejido, campo ó monte comunal de los pueblos”. “Quino.” es indudablemente el “Kiñon” mencionado en el citado Diccionario con esta significación: “parte de terreno que cede el pueblo en el reparto vecinal”. “Euno” ó “Uno” no lo encontramos en el Diccionario vasco ni en el español.

He aquí algunos casos en que se citan estos nombres. El 11 de Octubre de 1739 se acordó ordenar que nadie anduviera con carros por los eunos sino por los usuales y corrientes. En 1746 dos vecinos piden permiso para coger un Agosto en los quinones de el euno que han tenido los años pasados. En un acta de 1766 se dice que se saquen á candela las Nobalias, usas y montes. En otra de Junio de 1767 se dice “Regulación de las tierras comunes que llaman usas, hecha por...” En esta regulación ó tasación de rentas se describen varias tierras de la villa sembradas y cerradas con setos. ¿Serían indispensables estas circunstancias para que el terreno comunal se llamara “usa”? Se dice también: tierras rozaderas llamadas usas. En 1779 se acordó que se pusieran en candela los dos eunos é nobalias de Aguinaga, nombrados Alsua é Iturgoyen para 4 años y 5 sementeras. En 1790 se dice que hay una usa vacía en la intermediación de la casería Achekua. En 1806 un vecino pide arriendo y para herbal el euno de Zelaiguchi “hasta que llegue en sazón de labrar.” (XI, 10 1. n.).

Orduan eñ eben agirixan transkripziñua irakorri leike in LXXV, 429-430: **“1494 - Diciembre - 29 (Eibar). Ordenanza sobre la guarda y conservación de los montes y dehesas del concejo de San Andrés de Eibar”** (LXXV, 429). (XI; Prólogo... XIX, 10 1. n., 11-12, 190, 467)-(LXXV; 95, 429-430).

1495. urtian hil zan Martin Ibáñez de Mallea, eskribaua tituluz baiña merkatarixa obraz. Maiorazko, andriakiñ euki eban seme nausixa laga eban, Juan Martínez de Mallea, eta eskribau puestua be beretako laga eban (ikusi 1496). (LXXV; 248, 252).

1495. urtian hil zan Juan Ortiz de Durango. Izetez Durangokua zan baiña Eibarren bizi izen zan urte askuan. Bere semiak eta loibiak ez eben Durango apellidua hartu, aitxan jatorriko izena baiño, “Viçinay” (LXXV, 69).

1495. urtian Martin Abad de Arechua Salamancara jua zan estudixuak eitxera. J. ELORZA-n ustez, orduan sasoian “sólida formación, intachable vocación e impecable ministerio” euken abadietako bat zan (LXXV, 187). Holakuak ziran Martin Sánchez de Ibarra lizenziaua (ikusi 1507), Joanes Abad de Abenzabalegui, Martin Abad de Irure, Francisco Abad de Eguiguren o de Ibarra, Esteban Abad de Cutuneguieta eta abar. (LXXV, 187).

1495. urtian Ibarbeko errotarixa (andrazkua) gari zorro bat ijotzen euala Maria de Iraegui-k “açotó e maltrató de manos” eñ etsan Martin Sánchez de Enparan-en etxian. (LXXV, 139-140).

1495. urtian Estibariz de Irragorri arotzak Martin Ibáñez de Ibarra-k Ulsagan eukazan etxiak labrau ero eñ ein zitxuan. Horrek esan gura dau kaleko etxiak egurrezkuak zirala, barrixak be bai, eta sutiari billur haundixa jakola orduan sasoian: ikusi horren barri in LXXV, 298-302. (LXXV; 299, 298-302).

1495. urteko maietzian 6xan Ochoa López de Unzueta Zubieta-lartza (Unzuetako maiorazkua) eta Mayora Manrique de Arteaga bizkaitarra (Furtuño García de Arteaga-n eta Maria Ibáñez de Basozabal ganboatarren alabia) ezkontzeko kontratua eñ eben, Etxano-Amoribietan, Estibaliz de Enparan (eibartarra) eta Martin Ortiz de Cearra eskribauen aurrian. Unzuetakuak kontratuan abal ero fiadoretzat herriko gizonak ipiñi zitxuen: Martin Ibáñez de Mallea, Andres Ibáñez de Ubilla, Juan López de Ibarra, Pero de Urquizu, Juan de Guisasola eta Sancho Sánchez de Ibarra; baitxa kanpokuak be (Ermuko hiru eta Durangoko bat). Horren danorren testigu izen ziran abade eibartar batzuk: Pedro Abad de Iturrao, Sancho Abad de Ubilla eta Zenarruzan abade euan García Abad de Unzueta, baitxa kanpokuak be (LXXV; 214, 432).

Mutillari Unzuetako etxia, eta hango ondasunak eta lurrak emon etsezen dotetzat (Eibarkotik aparte, Gipuzkuako eta Bizkaiko beste leku batzuetan eukezenak be bai) (ikusi 1496-IX-26). Neskiari, Arteaga torretzeko alabia zanetik (Arteaga etxia Gernika aldian gogorretakua zan, Aranzibia, Barroeta, Belendiz, Aroztegi eta beste etxe haundi batzuk lagun zitxuala), 160.000 marabedi (urrezko 427 dukat), ajuarra, erropak eta joyak emon etsezen ezkontziarren. Batan eta bestian gurasuak, 10.000 bana marabedi be emon etsezen ezkonbarrixei.

Ezkontzerakuan, Ochoa-k 34 urte eukazan eta Mayora-k 20 baiño gitxiao. Beratzi seme-alaba euki zitxuen⁶⁴: Lope Ochoa (hurrengo maiorazkua, ikusi 1497), Martin Ruiz, Celinos, Catalina Manrique, Mayora, Inesa, Estibaliz, Teresa López eta Maria López.

Orduan sasoian ezkondu zan Unzuetako beste seme bat be, Lope López gaztia, Mondragoira, Marina García de Estella y Vidaur-ekiñ. L. López-i aitzak emon etsan dotia 100.000 marabedikua izen zan: “cantidad que (...) doblaba lo que podía percibir una persona de una familia normal en estas circunstancias en Eibar, pero que seguía sin poder equipararse a lo que percibían los vástagos de otros linajes punteros por esta clase de eventos” (LXXV, 213).

Handik gerora, Unzuetako etxeandiorrek, Mayora-k, aitzen emon eban gari gitxi euanian errota gehixenak geldik egoten zirala, eurena be bai. Gari gitxien neguan egoten zan.

Euren errota Azitaingo ermitxian albuian euan; kanala errekan ezkerretik ekan eta erregebidia bi lekutan ebaten eban. Pasua lagatzeko, egurrezko zubixak euazan, metro bete zabal ingurukuak. Erreka nausiko urak ez eze, Elzarrizaga-ko errekatxuko ura be hartzen eben errotarako. (Ikusi 1531).

Kontratuan transkripziñua dator *in* LXXV, 431-432: “**1495 - Mayo - 6 (Etxano-Amorebieta). Contrato matrimonial de Ochoa López de Unzueta y doña Mayora Manrique de Arteaga**” (LXXV, 431). (LXXV; 136, 145-146, 213, 214, 266, 431-432).

1496. urtian Eibarko plazan (elixa aurreko plazan, jakiña) demandia egon zan. Ochoa de Ibarra plazan euala bere kontra juan ziran Juan Martínez de Lobiano, Rodrigo de Lobiano eta Lope de Azpiri. Ba hainbes-teko heridak eñ etsezen, gizona hill eñ eben, “con otras muchas personas en su favor y que sobre asechanças y consejo avido, los suso dichos, a trayción y alevosamente, mataron al dicho Ochoa de Ybarra” (LXXV, 50). Hori holan kontau eben hildakuan semiak, Juan Migueles de Areeta-k eta Ochoa de Ibarra-k. (LXXV, 49-50).

1496. urtian Urkuzuko Pero Ibáñez de Urkizu-k Arietarrasko (Txonta inguruan) bidia eta zelairako pasua itxi eñ eban erromarekiñ eta itxiturekiñ. Arietarras izetez herrixana zan, baiña Urkuzukuak Loidiko errotian partia euken haxe jotzen.

Horregaitxik Joan Ibáñez de Unzueta alkatia eta herriko prokuradore sindikua (Joan Ibáñez de Sumendiaga) juan ziran hara atzera be mujoiak sartzera, P. Ibáñez de Urkizu-k ipinitxakuak botata (ikusi XVI. gizardiko hasierako hamar-urteketan). Baiña lehendik be, Unzueta eta Urkizu hasarre ibilli ziran, bixak hantxe bertan lurrak bata bestian onduan eukezelako, eta ira-sail (“*yrabia*” (LXXV, 293) orduan sasoian) baten gorabeheran. (LXXV, 293).

⁶⁴ Diruduna, jauntxua izetiak ez eban esan nahi jente korriantiakin traturik ez euketik orduan sasoian.

Unzuetako seme-alaba gehixenak inguruko basarrietakuekiñ ezkondu ziran: Asola, Arando, Sagartegieta eta abar, “poniendo de manifiesto la inexistencia de desigualdades sociales en este aspecto” (LXXV, 266).

1496. urtian Isabel Katolikia erregiñiak Juan Martínez de Mallea-ri Eibarko eskribau puestua beria zala ziñuan probisiñua reafirmau eiñ eban, balixoko gizonezkua zalako eta erregiñiari mesediak eta zeregiñiak eitxiarren. Hil barri zan aitan puestua bete bihar eban, baiña J. Martínez be, aitan moruan, eskribautzan barik merkatari jardun eban gehixena (ikus 1503). (LXXV; 248, 252).

1496. urtian jaixo zan Juan Martínez de Arrizabalaga y Urquiza merkatari-tratante famaua (ikus 1546). Domingo de Zumaran-en alaba batekiñ ezkondu zan, Marina-kiñ; eta seme bi euki zitxuen, Juan eta Andres (ikus 1536). (LXXV, 102).

1496. urtian jaixo zan Juan Ibáñez de Ubilla, Andres Ibáñez de Ubilla-n eta Domenja Ortiz de Ibarra-n seme nausiña. Bera izen zan Ubillako maiorazkua, eta aitan eskribanixia be berak hartu eban, baitxa Portaleko errotako partia be (errotako arduria urtian 12 astetan eukan). Ubillako etxian maiorazkua bere fame-lixiakiñ, eta bere anai-arrebak gaztenak bizi izen ziran, Marcos Abad eta Domenja.

Gazterik ezkondu zan Plaentxiko Maria López de Irure-kiñ (Ormaetxeako Andres Ibáñez de Irure-n eta Isabel de Gabiria-n alabia). Ezkontzarako, nobixiak arrio haundixa ekarri eban: urrezko 500 dukat; sei ohe eta euren erropak; granazko *saya* ero gona/soiñeko bat, zidarrezko txatoiduna; zinta bat; gona/soiñeko normal bi, *sayuelo* bat, kapa bat, *loba* bat, terziopelozko *sayuelo* bat; zidarrezko 3 markon balixoko pitxar bat, taza bi (marko eta erdiko balixokua bakotxa) eta kutxa bat. Honek andra-gizonok 3 seme-alaba euki zitxuen: Andres (aitan eskribanixako puestua berak hartu eban), Isabel eta Ana.

M. López de Irure gazterik hil zan, eta J. Ibáñez barriro ezkondu zan (ikus 1540). (LXXV; 252, 253).

1496. urtian Teresa de Arechaga San Martin ermitxako serora sartu zan. Orduan 25 urte eukazan. XVI. gizaldi hasieran hiru serora egon ziran batera San Martiñen: T. de Arechaga, Marina de Inarra eta Catalina de Alzua, San Martiñek indar haundixa eukan seiñale. (LXXV; 179, 72. n.).

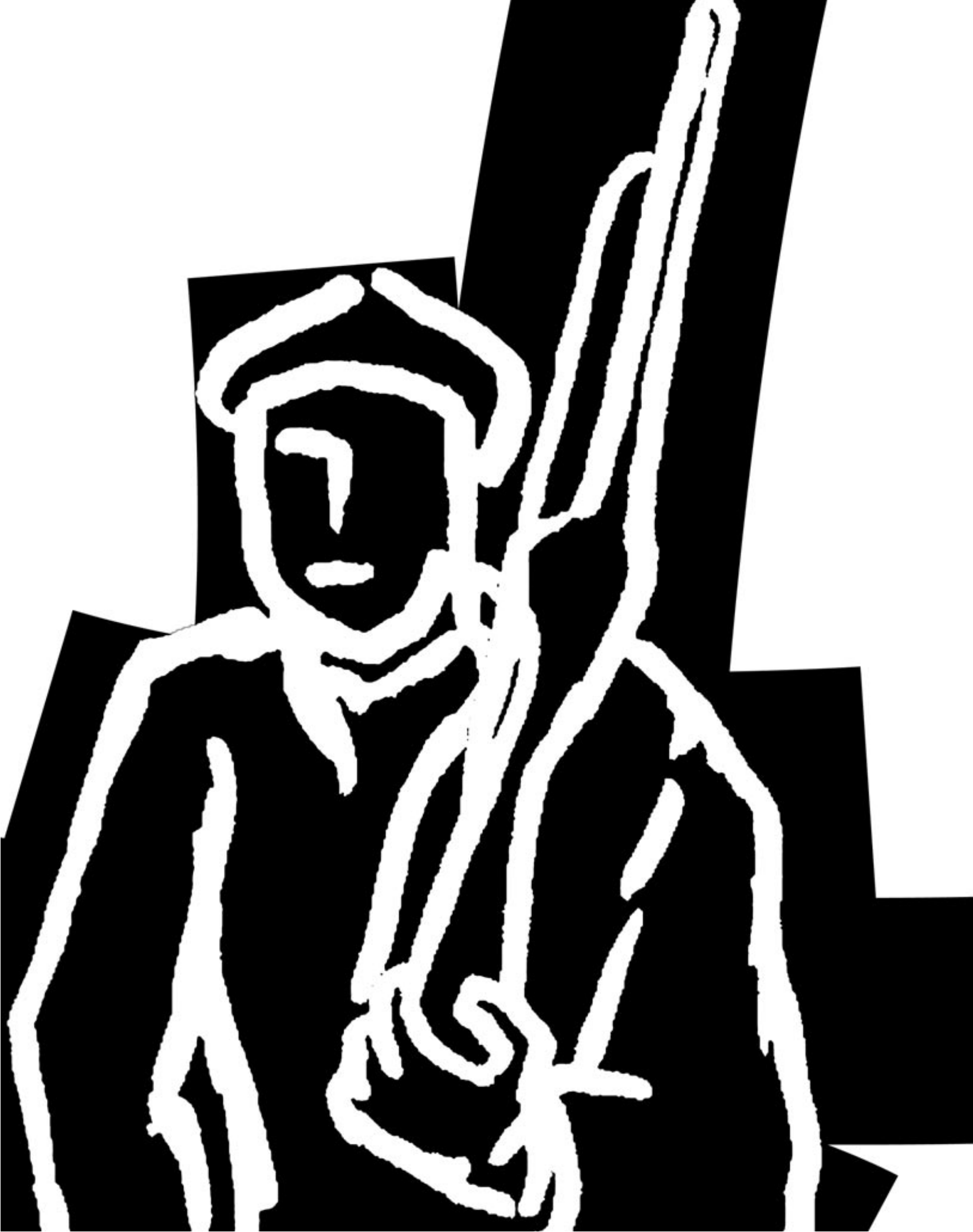
1496. urteko febreruan 9xan, Elgoibarren, Olasoko San Bartolome elixan Eibarko San Andres parro-kixian inguruko sentenzixa bat irakorri eben; danan barri jaso eben Juan Pérez de Urquizu eta Juan Pérez de Sarasua eskribauak. Alde batetik, Juan López de Ganboa-k izentautako juez-arbitruak eren: Ochoa Peres de Arriola eta Juan Ibannes de Sarasua elgoibartarrak; beste aldetik, Eibarko Konzejuak izentautakuak eren: Martin Ibannes de Mallea eta Sancho Sanches de Ibarra.

Eibarko konzejuak nahi eban San Andres parrokiyan beste benefiziadu bat sartzia (aurrerantzian, hiru barik, lau egoteko: ikusi 1497-V-4), eta gaiñera, benefiziodun abadiak konzejuak apartatzia. Olasokuak ziñuan hiru benefiziodun nahikua zirala San Andresen, eta berari tokatzen jakola benefizixua zeñi emon apartatzia.

Danen artian San Andresko patronuari aindu etsen laugarren benefizioduna be ipiñi zeixan, eta gaiñera Rodrigo Abad de Urquizu benefiziadu izentau zeixan (horren zaiñ euazan abadietan zaharrena zan), 6.000 marabedi pagauta. J. ELORZA-k diñuan, “Iba a ser el primer pequeño triunfo del concejo eibarrés contra los Olaso” (LXXV, 156), eta “A partir de esta fecha, se inauguró un ciclo de treinta años ininterrumpidos de pleitos [Konzejuanak] con los Olaso, de los que el concejo eibarrés salió triunfante en su gran mayoría” (LXXV, 309).

Orduko sentenzixian transkripziñua dakar J. ELORZA-k in LXXV, 433-434: “**1496 - Febrero - 9 (Iglesia de San Bartolomé de Elgoibar). Sentencia arbitraria en favor del cabildo de la iglesia y vecinos de la villa de Eibar, contra el patrón de la citada iglesia**” (LXXV, 433). (LXXV; 156, 309, 433-434).

1496. urteko junixoko azkenengo domekan Eibarren lehelengo arma alardia eiñ eben Arietarrasen. Gipuzkuako korrejidiari aindu eban hori eitxeko, Álvaro de Porrás-ek, eta zelan ein be bai. Zati baten transkripziñua hamen ikusi leike: LXXV, 295.

Baiña Eibarren bahintzat eziñ izen eben Korrejidoriak esandako moro-moruan eñ, herriko danak *estado* ero klase bakarrekuak ziralako. Su-armarik be ez euan, eta horrekin zelako punterixia euken be ezin zan ikusi. Gehixenak ezpatia eta ballestia euken, ero lanzak, pikak, rodelak... (ikusi 1512). (LXXV, 295).

1496. urteko julixuan 20xan Ibarbeko demandak konpontzeko juez erabagitzailiak izentau zitxuen. Demandan ebizan han bizi ziranak, hasi etxeoandria, Domenja de Recabarren (Martin López de Ibarra de Yuso-n alarguna), eta seme-alabak: Juan López de Ibarra (bertako semia) eta Gracia de Alzola andra-gizonak, Gracia de Ibarra (bertako alabia) eta Martinico de Ibarra (Martin Sánchez de Ibarra Ionbarderuan semia) andra-gizonak; eta Marina de Ibarra.

Ordurako pleituak eukitxa euazan, bai alkatien aurrian, bai Gipuzkuako korrejidorianian, baiña ondiok konpontzeka euazan. Etxerako J. López de Ibarra zan, baiña arrebak be euren herenzixako partia eskatzen eben. Horregaitxik, onian konpontzekotan Juan de Ibarra de Suso eta Rodrigo de Eizaga izentau zitxuen danen arte juez (ikusi 1496-VII-27). Horren barri jaso eban Juan Pérez de Urquizu eskribauak.

Agirixan transkripziñua dator *in* LXXV, 435-436: **“1496 - Julio - 20 (Eibar). Nombramiento de jueces árbitros para solucionar los pleitos y demandas entre los residentes de la casa de Ibarra de Yuso”** (LXXV, 435). (LXXV, 435-436).

1496. urteko julixuan 27xan Ibarbeko demanden gaiñian juezak erabagi eben Ibarbeko etxe, basarri, errota eta solo eta mendixen zati gehixenak Juan López-endako⁶⁵ eta bere andriandako zirala bakar-bakarrik. Baiña han bizi ziran Gracia López arrebiari eta bere gizon Machinico de Ibarra-ri (Martin Sánchez de Ibarra de Suso) gauza eta lur batzuk emon bihar izen etsezen, hurrengo Sanjuanetan handik alde eitxeko: ze terreno-tzuk euregandu zitxuen jakitzeko beixu bibliografixan: LXXV; 119, 437-440. Honek andra-gizonok Ibarbetik Asolaiarza-ra juan ziran bizi izetera.

Ama alargunari, Domenja de Recabarren-i be bizi izeteko besteko asignaziñua ipiñi etsen, bizi guztira-kua: bere kuartua beretako zan, betiko; eta paitxak eta oilluak bihar beste euki zeikiazan iputeixan ero *“epantz”*-n (LXXV, 283) (ikusi 1499). Urtero 10 imiña gari garbixa emon bihar etsen; gaztaiña barrixak, anega 2; umotzeko dukat erdiko balixoko sagarrak; eta urte bitxik behiñ, agoztuan, saltzeko sagarrak, dukat eta erdiko balixokuak. Euanian, gaztaiña *“granada”* (LXXV, 285) anega bi be emon bihar etsezen. J. ELORZA-n ustietan hori da *“un pequeño compendio de los alimentos más imprescindibles que necesitaba una persona para subsistir en aquella época”* (LXXV, 285). Horregaz gaiñera, hiru imiña liñu hartzeko lain lur aindu etsen, ondo labrau eta simaurtuta; bere gorua beretako zan eta gero Marina alabiandako; liñua izpitzeko eta harixa eitxeko etxeko burpilla eta gorua erabilli zeikian: telak eta erropak eitxeko bihar ebana. Sukaldeko kutxia be beretako zan, eta gero etxeko semiandako; kuartuan eukan kutxia ostera, hildakuan Gracia-ndako eta Martiniko-ndako zan.

Agiri osuan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 437-440: **“1496 - Julio - 27 (Eibar). Sentencia dictada por Rodrigo de Eizaga y Juan de Ibarra de Suso, jueces árbitros nombrados para solucionar los pleitos y demandas entre los residentes de la casa de Ibarra de Yuso”** (LXXV, 437). (LXXV; 119, 236, 283, 285, 437-440).

1496. urteko setienbrian 26xan Unzuetako seme zan Lope López de Unzueta eskribauak herenzixian bere partian renunzixia eñ eban, Ochoa López de Unzueta anaian alde. Trukian, ezkontzarako 100.000 marabedi hartzeko zitxuan Unzuetatik.

Hori karta baten aitzen emon eban, Sancho Sánchez de Ibarra eskribauan aurrian. Agirixan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 441-442: **“1496 - Septiembre - 26 (Eibar). Renunciación del escribano Lope López de Unzueta, en su hermano Ochoa López de Unzueta, de la legítima y parte de herencia que le correspondía en la casa y solar de Azitain”** (LXXV, 441). (LXXV, 441-442).

1497. urterarte jardun eben Ibarra anaiak Ionbardagiñan Ibarbeako ferrerixan (ikusi 1500). Orduan urtian erabagi eben ondasunak famelixakuen artian partitzia, ganau txabolian onduan Joan López de Ibarra-k eukan etxe eta ferrerixan. (LXXV, 148).

⁶⁵ Handik urte gitxira Juan López hil zanian, Ibarbean bere andria, Gracia, eta hiru alabak geratu ziran: Domenja, Gracia López eta Maria Juan (ikusi XV. gizaldiko azkenetan). Aldi baten Elgoibarko Carquizano anaiak zaindu zitxuen neskak. (LXXV; 185, 238).

1497. urtian, Isasiko ferrerixan, Elgetako Ochoa eta Pedro (ikus 1535) de Irigoen anaiak hasi ziran biharran, errementari. (LXXV, 326).

1497. urtian lbargaingo errotan garixa ijo bihar izetiarren batzuk kejauta euazan, eta hango alaba gazte bat, Gracia López de Ibarra de Yuso, Musatadiko etxera juan zan azkenetan euan Maria Sánchez de Aguinaga-ri garixa han ijotzeko “sumisiñuan” eskriturak nun euazan preguntez. M. Sánchez-ek atzera esan etsan harek eskriturak eurenian egon zirala (Musatadin, bere gizona zanak, Lope de Arechua-k gordeta), baiña Gracia López-en aitzak (Juan López de Ibarra-k) eskriturok kendu eñ etsazala “*deziendo que avía menester ir a mostrar a letrados*” (LXXV, 255). Haiñ ondo gordeta eruan nahi izen zitxuan, J. López gizon lodixa zanetik, eskriturok des ein ziran izardixakiñ.

Ibargaingo eskriturak Musatadiñ egoteko, seguramente lbargaingon bat eta Aretxuan bat ezkonduko ziran hara lehenao. (LXXV, 255-256).

1497. urtian jaixo zan Lope Ochoa de Unzueta Arteaga, Unzuetako jauntxua. San Martingo serorian, Teresa de Arechaga-n eskuetan bautizau eben.

Unzuetako maiorazko moruan ez eban dana ondo jokatu, ezkontza ona eñ arren (ikus 1524), “ya que dilapidó buena parte de la fortuna y prestigio de los Unzueta” (LXXV, 218). Azkenian, suhiñari laga etsan bere lekua eta bera Elgoibarrera juan zan bizi izetera. (LXXV; 86, 217-218).

1497. urteko maietzian 4an erabagi eben San Andres parrokixako benefiziadun abadien zeregiñak zeintzuk ziran. Izen be, hiru lehendik euazan eta bat barrixa zan, patrioiak halan ipiñi bihar izen ebalako (ikus 1496-II-9). Lehengo benefiziaduak honek ziran: Pero Abad de Mallea, Sancho Abad de Aguinaga eta Sancho Abad de Ubilla; barrixa, ostera, Rodrigo Abad de Urquizu. Abadiok ez eukan garbi danen artian zelan organizau hildakuen zeregiñak, bakotxan diru kontuak eta egunero zelan mantendu: barrixa “zaharren” kontra euan.

Konzejuak juntia eñ eban; han ziran Juan Ibáñez de Unzeta alkatia, Pedro de Iturrao eta Pedro de Alviz juraduak, Juan de Sumendiaga *fíel* sindikua eta herriko jentia. Erabagixak hartzeko kargua honei emon etsetzen: Juan Ibáñez de Unzeta gaztiari, Juan de Aguinaga-ri, Andres de Ubilla-ri, Rodrigo de Azpiri-ri eta Rodrigo de Urquizu-ri.

Erabagixen agirixa osorik transkribiduta dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 443-444: “**1497 - Mayo - 4 (Eibar). Carta de concordia sobre el servicio que debían prestar en la iglesia de San Andrés los tres beneficiados antiguos y el clérigo nuevo**” (LXXV, 443). (LXXV, 443-444).

1498. urtian Arrateko Aman Santuarixuan barri emoten eban agiri bat eñ eben: “Santa Maria de Arrate” ipintzen eban (LXXV, 177).

G. de MUJICA-k topau eban lez, orduan urtian “egurzak” ziralakuen gaiñian ein ziran gestiñuetan, “Nuestra Señora de Arrate” agiri zan: horrek esan gura dau aurretik be, bazala (ikus 1472, 1442). Euki be, Arratek beti euki dau entzute haundixa herritik kanpora be: Santiago de Compostela-ko bidian, peregrino asko etorten ziran aprapos Arrateko santuarixora, urriñetik etorritxa, oiñ egunian baiño neke haundixauagaz. Horretxegaitzik, eta bidetakuei piskat laguntzeko, hospederixia euan, seroren kargu, hara juaten zirane argixa, sua eta ohia emoteko. (I, 269)-(XII, 3)-(XI, 158-159)-(XV; 77, 78)-(XXI, 418)-(XXXIII, 76)-(LXXV, 177-178).

1498. urtian Juan Martínez de Isasi-k pikak eitzekeo materixala Ulsagan laga etsen Sancho de Orbea-ri eta Juan Ibáñez de Mallaibia-ri; pikak, honek ofizialok ein bihar zitxuen. Normalian J. Martínez de Isasi-k berak eitzen zitxuan armak, baiña batzuetan kontratuak eitzen zitxuan bestek ein zeixon biharra. (LXXV, 326).

1498. urteko martixan 19xan, lau urte lehenao herriko terrenuen gaiñian hartutako erabagixakin zihero konforme ez, eta barriro Konzejuak juntia eñ eban. Kontua zan “egurza” eta “heuno” izeneko herriko basuak arbolak moztu barik (paguak, haritxak, gorostixak, keixak, urkixak, haltzak, lixarrak...) gorde bihar ete ziran, eta eitezketan, danen artian partiduta; ala bestelan, Eibarkuei, hor basuetako egurra moztu eta etxietara eruaten laga bihar ete jakuen. Bakotxak beria, eta herrixan “continuamente en el dicho conçejo e pueblo avía debates e diferencias e rruidos y escándalos, y se presume que rrecregerían grandes males, en

lo qual deserbirían sus Altezas e el dicho pueblo pereçería” (LXXV, 445). Horregaitxik konzejuak juez erabagitzailiak eta esaminadoriak izentau ebazan zer eñ erabagitzeko (ikusi 1498-III-21). Juezok Joan Cruz de Ibarra⁶⁶ alkatia, Juan de Sugadi prokuradore eta fiela, Pedro de Iturra⁶⁷ eta Pedro Albiz juradu ejekutoriak, eta herriko basarri batzuetako jabiak izen ziran. Basarritxarrak honek ziran (apelliduak erakusten dau nungua zan bakotxa): Juan García de Guisasola, Pero Pérez de Azpiri, Martin de Aguirre de suso, Ochoa de Isasia, Juan Ibáñez de Aguinaga, Juan López de Azpiri eta Furtuño de Achuri. Danan barri jaso eban Sancho Sánchez de Ibarra eskribauak. J. ELORZA-k agirixan transkripziñua dakar *in* LXXV, 445-446: **“1498 - Marzo/Abril - 19/24 (Eibar). Sentencia y declaración emitida por los jueces árbitros nombrados por el concejo de San Andrés de Eibar, sobre el uso y aprovechamiento de los montes y tierras comunes de la jurisdicción”** (LXXV, 445). (XI; 12, 190)-(LXXV; 95, 267, 445-446, 447).

1498. urteko martixan 21ian, hiru egun lehenao izentautako lagunak, hauxe erabagi eben egurzen gorabeheran:

Unbeetik behera, Urkidi Sarro aldetik Akatabengararteko pagarixa, herrikuendako erabiltzeko libre lagatzia, Aristibalza terrenua izen ezik.

Iraegitxik Aranbalza bitxartian, Bekorrotaegi inguruan euazan keixak eta arbolak, eta handik aurrera Aretako etxe gaiñetik, Lope de Unzeta-n hariztixa, eta handik gorako pagarixa, egurza moruan geratzia, 15 urtian herrikuen artian partitzeko (“Aranbalza” toponimua, Eibarrek Bergarakin mugia ekan inguruko lurrena izengo zan: Topinburu ero Bergaretxe-gana tontorrian, Salbadore ermitxian inguruan (XXVI, 997)).

Irure eta Unbeerarteko herriko terrenuak, egurza eta herriko baso moruan gordetzia.

4.º Allende las casas de Arizmendi hasta Albizuri y hasta Aizketa y Garagoiti y hasta Iraegui que todos los montes de hayas y árboles así como robles y cerezos y acebos y urkias y tiemblos y todas las hayas de pagamendi y los alisos tambien se entiendan con los otros árboles y desde la heredad de Pagaegui arriba y desde las heredades de Amezabalegui y Areschuloeta hasta Urko y desde la heredad de Guisasola hasta Izumendi é Izu e Ugarza y todos los acebos en toda la jurisdicción en los ejidos que todos se entiendan y bien así en Larraegui todo lo que es fuera de la heredad de Amezabalegui y todo lo que es desde Izu hasta la dehesa de Aguidi y todo cuanto es entre Albizuri y Zumaran fuera de sus heredades hasta Makazaga que todo será guardado por egurza; así bien todo lo que es desde el lugar de Gabiolaegui que es debajo de Albizuri hasta Oreegui y hasta la dehesa de Urko lo que es fuera de las heredades propias todo quede por egurza y por montes comunes y nadie sea osado de cortar hayas, ni roble, ni acebo, ni fresno, ni tiemblos, ni alisos, ni otro árbol alguno sopena de dos reales por cada carga de rocín y otra cualquier bestia, y un real por cada carga de persona.

5.º Que se quiten los robles y fresnos que haya plantados en dichas egurzas y se limpien las tierras donde estan y queden libres y francos para el concejo” (XI, 12-13)-(XXVI, 997). (Ikusi 1498-IV-4).

Hori sentenzixori Sancho Sanchez de Ibarra eskribauak domekako meza nausixan irakorri eban herrixan aurrian (ikusi 1498-III-25).

Hor sentenzixan aitxatzen da estreñakoz “Urco” mendixa, eta hor agiri da basarri ingurua (Kiñarra-Otaola izen ezik) ordurako hiru kofradixatan partiduta euala: Arexita-Arizmendi, Soraen eta Akondia. Agirixa transkribiduta dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 446-447: **“1498 - Marzo/Abril - 19/24 (Eibar). Sentencia y declaración emitida por los jueces árbitros nombrados por el concejo de San Andrés de Eibar, sobre el uso y aprovechamiento de los montes y tierras comunes de la jurisdicción”** (LXXV, 445). (XI, 12-13)-(XXVI; 997, 1005)-(LXXV; 18, 95, 445, 446-447).

⁶⁶ Holan topau dou: “Juan Cruz Ibarra” (XI, 467); “Juan Martínez de Ibarra” (LXXV, 95); eta “Juan Martínez de Ybarra” (LXXV, 445).

⁶⁷ Teresa de Lobiano-kiñ ezkontuta euan, baiña keridia eukan, Graçia de Liçahurte: “*tiene mançeba pública y hace vida con ella*” (LXXV, 267). Orduan bastante normalak ziran holako kasuak (LXXV, 277).

1498. urteko martixan 25ian, domekia, Sancho Sanchez de Ibarra eskribauak egurzen eta herriko basuen inguruko erabagixak meza nausixan irakorri ebazan herrixan aurrian. Baiña erabagixak ez ziran dana zuzenak izen itxuria (ikus 1498-IV-4). J. ELORZA-k transkribiduta dakar *in* LXXV, 447-448: **“1498 - Marzo/Abril - 19/24 (Eibar). Sentencia y declaración emitida por los jueces árbitros nombrados por el concejo de San Andrés de Eibar, sobre el uso y aprovechamiento de los montes y tierras comunes de la jurisdicción”** (LXXV, 445). (LXXV; 445, 447-448).

1498. urteko abrilian 4an, kanpai deixak einda, barrero batu ziran herrikuak juradu ejekutoriak deitxuta, Ibarra Goikora (Ibargain) joten eban erregebidian, egurzen gaiñian aurreko hillian hartutako erabagixetako batzuk konpontzeko, “por quanto en la sentencia e declaración e determinación e mandamiento que avían fecho los sobre dichos jueces árbitros arbitradores puestos e diputados por el dicho concejo avía oscuridades, e de hemendar algunas cosas en ella contenidas e rrequerían hemienda para el provecho común de todo el pueblo e gente común” (LXXV, 448). Arbitro ero juez barri moruan beste batzuk izentau zitxuen: lehenguetatik bakarrik Martin de Aguirre-k eta Furtuño de Atxuri-k segitzen eben; barrixak ziran Martin Sánchez de Enparan kordelerua, Juan de Orbea, Juan de Zezeil, Pedro de Lezeta eta Lope de Iñarra, Sancho Sanchez de Ibarra, herriko eskribauan aurrian. Erabagixak handik ixa hiru astera bota zitxuen: ikusi 1498-IV-23. Juez barrixak izentatzeko agirixan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 448: **“1498 - Marzo/Abril - 19/24 (Eibar). Sentencia y declaración emitida por los jueces árbitros nombrados por el concejo de San Andrés de Eibar, sobre el uso y aprovechamiento de los montes y tierras comunes de la jurisdicción”** (LXXV, 445). (XI, 13)-(LXXV; 95, 445, 448).

1498. urteko abrilian 23an, hillan lauan izentautakuak presentau eben herriko mendi komunero egurzen partiziño barrixa, ontzat hartu zan herrixan. Aurretik einda euana (ikus 1498-III-21) baiño asko be zihetzaio eñ eben:

“La declaración y apeamiento efectuado por estos nuevos jueces fue mucho más exhaustiva e interesante que la de los anteriores (...) especificaron la participación de los caseríos en las diferentes “*egurças*” por ellos delimitadas, acordando que el pueblo y sus arrabales en compañía de las caserías *Elçarriçaga, Eguiguren, Eizcoaga, Loyola, y casas de Isasi y Otaola, y Asolayarça*, se aprovecharan de todos los bosques comunales que están en la vertiente sur, y estableciendo que la partición o repartimiento de leña, se hiciera siempre y cuando la mayoría de los adscritos a cada una de las tres cofradías establecidas desde antiguo, así lo acordasen” (LXXV, 95).

Izen be, argi partitzen dabe herrixa “barrixotan”, kofradixatan: Eibarko kalekuak eta kale ondokuak (“los de Eybar” (LXXV, 449)), Soraenguak, Akondiakuak, eta Arixmendi-Arexitakuak, zeñiek partia nun eukan esanda.

Agirixan transkripziñua irakorri leike *in* LXXV, 448-450: **“1498 - Marzo/Abril - 19/24 (Eibar). Sentencia y declaración emitida por los jueces árbitros nombrados por el concejo de San Andrés de Eibar, sobre el uso y aprovechamiento de los montes y tierras comunes de la jurisdicción”** (LXXV, 445). Sentenzixia, baiña, bixamonian irakorri eben konzejuan (ikus 1498-IV-24). (XI, 13)-(LXXV; 95, 445, 448-450).

1498. urteko abrilian 24an irakorri eben konzejuan aurreko egunian egurzen gaiñian eindako sentenzixa barrixa. San Andresko elizpian juntau ziran, eta jentia konforme geratu zan erabagi barrixekiñ. Testigu, basarritxar batzuk izen ziran (Juan López de Azpiri, Juan Ibáñez de Unzeta gaztia, Juan de Albizuri, Pedro de Iraegui, Juan de Aguirre, Martin de Inarra, Juan de Unzeta, Juan de Sagarteguieta, Juan de Sumendiaga, Martin de Loyola) eta herriko beste asko. Danan barri jaso eban eskribaua, Sancho Sánchez de Ibarra izen zan. Notifikaziñuan barri dakarren agirixan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 450-451: **“1498 - Marzo/Abril - 19/24 (Eibar). Sentencia y declaración emitida por los jueces árbitros nombrados por el concejo de San Andrés de Eibar, sobre el uso y aprovechamiento de los montes y tierras comunes de la jurisdicción”** (LXXV, 445). (LXXV; 445, 450-451).

1499. urtean Eibarren, kale eta basarri, ixa 1.500 kristau bizi ziran danera. Kalian, hormen barruan, 450 kristau eren. Horrek esan nahi dau 100 etxe baziran kalia, etxe bakotxian lau ero bost lagun bizi zala. Hori datuori San Andres parrokiarian inguruko pleito baten emon eben, batzuk abade gehixao ekartzia nahi ebela, eta beste batzuk ez, lehengo hirurekin segitzia nahi eben.

Kale kaskotik kanpora, oster, 1.000 kristautik gora bizi zan. Ordurako baeren 73 basarri gitxi gorabehera; eta kaleko hormetatik kanpora beste etxe mordu euan erregebidian hegaletan, 150 etxe inguru. Horrek esan gura dau etxe bakotxian sei ero zazpi lagun bizi zirala. Halan da be, basarrietan kaleko etxietan baiño jente gehixao bizi zan biharrerako derrigor bihar zalako eta kostunbre haundixa eualako morroiak eta kriadak hartzeko eta etxian bizi izeteko; gaiñera, basarrixak asko be etxe haundixauak ziran bestiak baiño eta lekua nahikua euan gizaldi bat baiño gehixao batera bizi izeteko, sarritxan hiru generaziño eta bakotxan ondorenguan be batzen ziran-eta basarri bakarrian.

52 urtian 500 kristau gehixao bizi ziran Eibarren, 1447ko fogeraziñuak goguan hartu ezkeriok (%35a hazi zan). Orduan sasoian ume asko eukitzen zitxuen, baiña jentia hil be errez eitxen zan. (LXXV; 50-51, 101-102, 107).

1499. urteko dokumentu batek San Andres elixako barri emon eban. Eibarko konzejuan eta Parrokixako abade eta mayordomuen izenian Pedro de Urquizu batxillerrak keja sartu eban Konseju Realian. Dokumentuan transkripziñua liburuetan topau leike: LXXV, 156-157.

Lehendik (1450. urte ingurutik) herriko jentia kejauta euan parrokixia txikixa eta estua zalako, bai tamaiño aldetik (fabrikia eta etxia bera), bai zerbizio aldetik, abade gitxi euazalako. Aurreko urtietan hiru abade eta 5.000 marabediko benefizio erdi eukan beste bat euazan San Andresen. Ba beste arazo batzuen artian, horrek abadiok ez ziran nahikua gaixuei eta hiltzen euazan danei kasu eitxeko, batetik kalekuak euazalako, eta bestetik basarrietakuak, *“por ser los dichos feligreses e parrochianos fuera de la dicha villa en lugares muy apartados e lexos de la dicha villa. Y por efecto de los dichos clérigos y servidores de la dicha yglesia, algunos parrochianos son muertos sin penitencia e confesión e sin participar en los otros santos sacramentos”* (LXXV, 157). Danera llegatzeko, 8 abade eskatzen zitxuen elixarako; baiña jan eta eran nahikua eitxeko moduan egon eixazala, eskian ibilli bihar izen barik.

Herrixak eskatzen eban bai elixako haunditze obrak, bai abade gehixao ekartzeko eta mantentzeko gastuak Parrokixako patronuak pagau zeixazala, Joan Lopes de Gamboa-k, berak kobratzen zitxualako hamarren guzti-guztiak: *“Y para todo esto, así para el dicho acreçentamiento de los dichos clérigos que son nuestros veçinos, y para el rreparo y hedifiçio de la dicha yglesia, según de derecho dis que ha de ser a costa e cargo del dicho Joan Lopes de Gamboa, patrón de la dicha yglesia, que ha llevado y lleva los diezmos d’ella y el qual dis que ha sido rrequerido por su parte que cunpla e satisfaga todo lo susodicho y dexa a la dicha yglesia para ello las dos terçias partes de los dichos diezmos que son menester”* (LXXV, 157). Baiña Gamboa-k ez eban nahi ezelako konpromisorik, hamarrenak kobratzia bere deretxua zala ziñuan, betikua; baiña obligaziñorik ez eukala.

Konseju Realekuak Olasokuan kontrako sentenzixia bota eben, eta gaiñera Eibarko abadiak erabagi eben berau exkomulgatzia. Azkenian, beste batzuen bitxartez konpondu ziran (ikus 1501-VII-5).

Elixa zaharrenan zabaleria gitxi gorabehera 12-15 metro ingurukua izengo zan, Barrenkaleko etxien era-kua. Elixian txikitxasuna jakiñekua zan orduan be antxiña jente gitxi eualako zana. Baiña ordurako jentia ugaritxuta euan, eta etxe barrixak be eiñ eta ein ziharduen. Horregaitxik egurrezko elixa zaharra bota eta barrixa eiñ eben (gaurko harrizkuan oiñarrixa), fetxa ziurrik ez dauan arren: herrixan geruao jente gehixao eualako bota eben zaharriori, jentia ez zalako elixan sartzan eta zabalaua eiñ eben.

Orduko elixa zaharrak aurrekaldia mendebaldetik ekan, eta herriko plazia hantxe aurrian zan. Elixako atia, baiña, hegoaldera ekan, Barrenkale kalerutz, bide nagusirutz. Horixe atiori da oiñ egunian barrukaldetik ikusten dan itxixako atia, *“una puerta de arco apuntado tapiada, con los arranques de los nervios de una crucería a ambos lados de la misma, destinados a sustentar la portalada o pórtico existente en este punto”* (LXXV, 50). Elixian atzekaldian (gaurko aurrekaldia) kanpantorria euan, egurrezkua seguruena (ikus 1571).

Elixa barruan bost kapilla euazan: aurrekaldeko erdixan kapilla nausixa, San Andresen izenian; albo bakotxian kapilla biña, eta atzekaldian korua. Harrezkeriok abadiak be lehengo lako bi euazan Eibarko elixetan. (I, 250)-(LXXV; 50-51, 101-102, 156-158, 159-160).

1499. urtian Konzejuak prohibidu eñ eban paitxak, oilluak eta oillarrak iñon ortu eta eraindako soluetan sartzia; sartu ezkeriok, eta lurran jabiak han topau, harrapau eta akabau-hill ein zeikiazan nahi eban moruan “*de golpe (...) de lazos o arte que quisiere y podiere*” (LXXV, 283 30. n.). (LXXV, 283 30. n.).

1499. urteko maietzian 27xan, aiskiratzeko eskrituria (“*escritura de concordia*”) eñ eben Eibar eta Elgetako herrixak. Gipuzkuako Juntetan, bateko eta besteko prokuradoria nun jarri eta botua zelan emon, pleitua euki eben herri bixen artian, eta honekiñ eskrituronekiñ aiskiratu ziran. Juntetan, hurrengo urtian agertu zan hau eskrituriau (ikus 1500-V-11).

Erabagi eben Eibarko prokuradoria, ezkerreko partian, Probinziako ordenanza eta matrikulan agertzen zan lekuan jarriko zala; eta Elgetakua, bardiñ, eskumatara. Eibarkuak, halan da be, Elgetakuak baiño lehenao emon zeikian bere botua.

Horren barri Gipuzkuako Korrejidoriari emon bihar etsen, Francisco de Vargas-i, eta Gipuzkuako Juntetako prokuradoriei be bai. Eibarko Rodrigo de Eizaga izentau eben prokuradore hori agirixori eruateko.

Eskriturian transkripziñua J. ELORZA-k dakar: “1499 - Mayo - 27 (Eibar). Poder otorgado por el concejo de San Andrés de Eibar a su procurador, Rodrigo de Eizaga, para el pleito y debate por el asiento y voto en las Juntas Generales y Particulares de la provincia de Gipuzkoa” (LXXV, 453). (XI, 211)-(LXXV, 453-454).

1499. urteko setienbrian 2xan Unzuetakuak (Lope López eta Ochoa López aitxa-semiak) karta bat bialdu erañ eben Valladolidtik Errede Katolikuei. Kartia eñ ebana Antón de Oro izen zan.

Hor kartan ziñuen Eibarko konzejuak Unzuetakuei beti euki izen eben inpuestorik pagau bihar eza eta ostiango libertadiak kendu nahi etsezela (“*algunos de estos vezinos del dicho lugar de Heybar maliçyosamente han fecho ligas y monypolios (...) para que se haga quebrantar la dicha libertad e esecusyón (...)*” (LXXV, 215), eta Erregiok euren deretxuak zaintzeko eskatzen etsen. J. ELORZA-n ustez, hor ekiñ etsen Unzuetakuen eta konzejuan arteko beste gizaldi baterako demandak. (LXXV; 214-215).

1499. urteko otubrian 20xan Olasoko jabiak, Juan López de Ganboa-k eta bere bigarren andriak, Isabel de Mendoza-k, Unzuetakuari (Ochoa López de Unzueta-ri) bere bir-aitxitxari (izen igualekua ha be) eta amamari (Ines López de Ganboa-ri) eindako hamarrenen dotaziñuan kontratua emon etsen barriro, “*contrato de ratificación*” einda (LXXV, 207). Olasokuan aitxak eta aitxitxak be halan eñ eben aurretik, ixa ehun urteren puruan, 97 justu (ikus 1516). Zazpi basarriñ, eta Azitango Unzueta etxian hamarrenak ziran autukuak. Horren gorabeheran, Unzuetakuak eta Eibarko konzejuak demandak erabilli zitxuen. (LXXV; 156, 207, 215).

XV. gizaldixa amaitzen euala ein ziran ezagunak Eibarko armak Europa osuan. (I, 201)-(XI, 77)-(XV, 28).

XV. gizaldi azkenetan, Eibarren hiru ferrerixa ero ola euazan, erreko urak erainda. Deba Arro guztian, 22 euazan danera, Deba erreko urakin mobiduta: Elgoibar-Mendaron, zazpi; Mondragoin, bost; Deba-Lasturren, hiru; Oñati-Zubillagan, bi; Elgeta-Angiozarren, bat; eta Salinas de Leniz-en beste bat. (III; 97, 127)-(VI, 381)-(XV, 11).

XV. gizaldi azkenetako artia (ero XVI. lehelenguetakua), estilo platereskua izen zan, transiziño moruan Gotikuan eta Renazimientuan artian. Eibarren, aguro pasau arren, lorrotz haundixa laga eban. San Andres parrokiako altareko koloretako egurrezko reliebia hor estilokua da: Kriston entiarua da; zortzi lagun geldik leintxe (posiziño estatikuan). Horregaitxik, gizaldi azkenekua, ero XVI.guan hasierakua dala pentsatzen dabe. Atxiñako Santa Ines ermitxan egon ei zan aurretik. (I, 216)-(XXXV, 11).

XV. gizaldi azkenetako dokumentuetan agertzen da eibartarrak, “Ibarra de suso” - Ibargaiñ etxian onduan, nahi “en el camino real que va de la villa para la casa de Ibarra de suso”-n eitxen ebezela batzarrak. (XVII, 230).

XV. gizaldiko azkenetan, Sancho de Ubilla (Sancho Abad de Ubilla-n semia), Ibarbeako alaba nausiñakiñ ezkondu zan, Domenja de Ibarra-kiñ. Ezkontzerakuan, andria eta bere ahiztak zaindu zitxuenak, Elgoibarko Karkizano-kuak⁶⁸, gizonan aitxari, S. Abad de Ubilla-ri, Ibarako etxeko eskriturak emon etsezen, oheko izara baten batuta. Baiña handik gitxira Sancho de Ubilla hill ein zan, eta bere alargunak ez eban Ibarbeako maiorazkia nahi izen, Juan Pérez de Isasi-kiñ ezkondu zalako, Isasi-Barrenako (ero Barrenengua) eta Argaxpeko errotako jabiakiñ.

Ibarbeako ahizta gaztena, Maria Juan, Plaentxira ezkondu zan, Espillako maiorazkuakiñ; eta Ibarbean erdikua geratu zan, Gracia López (ikus 1557), Juan Ibáñez de Mallea tratantiakiñ ezkondu (ikus 1510-1513). J. Ibáñez de Mallea-k bere etxe eta ondasunak gehitxu etsezen Ibarbeakuei: Portaleko Torria ero “Amarrenengua”, Portaleko errotako partia, eta herri osuan zihar eukazan soluak eta lurak. J. Ibáñez, baiña, tratantia zan gehixenbat, Ibarbeako errotiagaitxik beti demandetan jardun eban arren. (LXXV; 185, 238, 112. n., 244, 247).

XV. gizaldi amaieran Juan Martínez de Isasi Ategueren-en Isasiko ferrerixia ero ola (Torrekua inguruan, Isasi-Barri be esaten jakon), “ferrementeria” eiñ eben, burdiñazko trepetxuak eitxeko taillarra. Bera zan Isasi-torreko maiorazkua.

Hurrengo maiorazkua seme zaharrena izen zan, Juan Ibáñez, Margarita de Olaalde-kiñ ezkondu zana. Baiña J. Ibáñez ez zan gauza izen taillarreko asuntuak ganoraz eruateko (ikus 1545). (LXXV, 244).

XV. gizaldi amaieran Juan eta Martin (ikus 1528) de Burgua anaiak euren Ulsagako errotako partia saldu etsen Azpiriko semia zan Juan López de Azpiri-ri eta bere andriari, Domenja Ibarra de Suso-ri. (LXXV, 255).

⁶⁸ “Los hermanos que se aluden en el texto, eran los elgoibarreses Martin Sánchez de Carquizano y el Bachiller de Carquizano, que al quedar huérfanas las tres hijas de la casa de Ibarra de Yuso, cuya madre era de Elgoibar, tenían el cargo de las dichas menores” (LXXV, 185). Izen be, Domenja-n ama be Elgoibarkua zan, Alzolakua. (LXXV; 185, 238).

XVI. GIZALDIXA

XVI. gizaldi hasierako artia: ordukua da San Andres apostoluan hiru nabeko elixia, gaiñeko bobedak altura bardiñian dabela. Horregaitxik “Euskal Gotiko” arkitektura estilokotzat hartzen da, kolumnadun elixak izetiarren: Eibarkua da korintixo estiloko kapitelak dakazan bakarra Gipuzkuan. Dana dala, M^{re}. A. Arrazola-k diño, kurutza latinoko plantia, kruzera eta hiru absidiei erreparau ezkeriok (Oñatiko San Migel eta Mondragoiko San Juan Bautista diraz hiru absidedun bakarrak, guriakin batera), ezin dala esan “gótico vasco” estilokua danik, kolumna luziak euki arren. Eki-aldeko erdixa, ojibala da (arkuak puntan amaitxuta), eta bertan, bobedetako nerbixuak adornatzen dauazan medalloiak bestiak baiño dotore eta haundixauak diraz; kanpotik, abside ero elixa-burua poligonala da, kontrafuertiekiñ indartuta. Gaiñera, hamen parteko kolumnetako kapitelak ero guenak, plateresko estiloko adornu gehixao dakez.

Ipar aldera joten daben hormako bentana ojibalian, flamenko estiloko bidrieria dago, hau be, XVI. gizaldikua: Kalbarixua eta Asunziño ero Jasokundia agertzen diraz. Ate bat, platereskua da (ikus 1540); bestia, amaitzeka geratu zan.

Sakristixan euan Inmakulada Andra Marixa be, XVI. gizaldiko lehelengo herenekua zan. Azpeitxiko monja franziskanetan, eta Azkoitxiko Urrategi ermitxan, beste bi Ama Birjiñian antzerako imajiñak euazan. Holakua zan, J.A. Lizarraldekiñ zianez: “recto el talle con plácida inmovilidad, suavemente inclinada la cabeza hacia el lado derecho, juntas y enhiestas las manos y, en torno a los pies, enroscada la serpiente (...) la ampulosa hopalanda compuesta de túnica y tunicela de holgadas mangas, y el velo extendido sobre los hombros al desgaire” (XV, 112-113).

Edozein modutan be, elixia lehenaokua zan baiña XVI. gizaldixan hasi zan geruao gehixao hazten: XVI. gizaldiko lehelenguetan ospitxal aldeko atia zabaldu eben (LXXV, 51). (I, 216)-(XI; Prólogo..., XII-XIII)-(XV; 109-110, 111, 112-113)-(XXXV, 11)-(LXXV, 51).

- Eskola romanistakuak, baleike XVI. gizaldikuak izetia:

San Roman ermitxako Santa Agedan egurrezko tallia polikromaua da, koloretakua, personian tamaiñokua ixa, “de estilo popular del siglo XVI-XVII” (LXII, 142). 1999-2000. urtian restaurau eiñ eben.

San Romanen egurrezko imajiña: bi eskulturan barri dakiu, bata XVI. gizaldikua izen zeikiana; eta barrixena, Juan Bautista de Mendizabal-ek 1799. urtian eiñ ebana, zaharra zatarto eualako eta Calahorra-ko Obispuak aindu ebalako “por estar la que existe tan sumamente ridícula y fea que en lugar de atraer la devoción causa irreverencia, por lo que manda S.S. (...) se deshaga y entierre la efigie de San Román fabricando otra nueva, pintándola y colocándola precedida su bendición (...)” (LXII, 143-144). Oñ egunian dauana noixkua ete dan, teorixa bi dare: bata, 1995-1996. urtian restaurau eben teknikuena, XVII-XVIII. gizaldikua dala; eta bestia, Gobierno-Baskuan informiana: XVI. gizaldikua dala diñue. (I, 217)-(XXXIII, 119)-(XXXV, 11)-(LXII; 142, 143-145, 145-146).

- Arrateko elixan bertan, agertu zan [1973an, barrizte obretan] paretian tenpliakin pintxauta, Ama Birjiña (Maria), San Juan eta Magdalena Kalbarixuan. Ba temia, eta pintxaketa estiluak, Renazimientu hasierakua zala erakusten eben (halan da be, “su rareza en este lugar ha provocado diversas opiniones” (XXXV, 11)). (I, 217-218)-(XXXIII, 119)-(XXXV, 11).

- Herriko torretxe eta palazixo-jauregixetan be badagoz-euazan Renazimientoko arrastuak: Isasikuak, Aldatse, Unzueta eta Mallea etxiak, ondiok be, badauke Errenazimientoko konstruziño zatin bat, eta/ero eskuduak (ikus XVIII. gizaldi azkenetan be).

Orbeako torretxia, “Unzagako Palazixua” eta “Ulsaga” izena be eukitxakua, XVI. gizaldikua estilo renazentistakua zan, fatxadia bahintzat (ikus 1562); Jovellanosek (ikus 1791), halan deskribidu eban: “una [casa] antigua con bella portada de dos cuerpos de arquitectura del tiempo de Carlos V, con graciosos adornos en las ventanas y que está en lo demás sin lanilla” (XI, 84). Isasi-Orbea famelixiana izen zan.

Urkizuko etxe zaharra XV. gizaldi amaieran (LXXV, 299) ero XVI. gizaldi hasieran erre zan (ikus 1522-1532). Arragueta kalia barrenian euan, erregebidian onduan. Hantxe inguruan errekoa pasatzeko *badua* euan, Txonta aldera jua ahal izeteko, ero bidia segiduta Elgoibarrerutz juateko.

XVI. gizaldiko Errenazimientu sasoikua da antxiña Santa Ines ermitxan euan Kriston sepultura, aldamenian Ama Birjiña eta beste gizon bi eta lau andra euazan altorrelebia. Koloretako egurrezkua zan, Anchieta-n eskolakua dirudi. Gero, San Andres parrokixako altara nausiko mahaixan ipiñi eben. XVI. gizaldiko bidiera bat be, badago ondiok Parrokixan. (I, 216-218)-(XI, 83)-(XV, 111)-(XXXV, 11)-(LVIII, 147)-(LXXV; 56, 299).

XVI. gizaldiko⁶⁹ artesanizatza hartzen dabe batzuk armagintziakin batera loratu zan damaskinaua, Telesforo de Aranzadi bergararrak diñuanez, eta ez moruak, andaluzak, ero Toledotik ekarritxakua. (I, 221-222)-(XI, 99)-(LIII; 29, 81-82).

XVI. gizaldiko ekonomixia: armagiñan hasitxa euazan eibartarrak biharra Gremixotan eitxen eben, Erdi Aroko ohituran. XIV. gizaldirako hasitxa euazan gremixuetan batzen; XVI.ian, 1501ian, Juan Pz. de Tolosa zan Gipuzkuako eta Bizkaiko armak batzen ebazan “comisionado-receptor”; 1542. urtian, Francisco de Roxas zan erregian izenian etorren komisionaua: orduan geratu zan argi alkartzia indartu ein bihar zala, gremixuen aldetik, armagin danen hobe biharrez (ikus 1573) (XXXI, 10).

Berau (armagintzia) zan ekonomixian ardatza, eta honen inguruan beste bihar batzuk eitxen ziran: arbolak sartu, iketza eta materixala eukitzeko; materixalak ekarri eta eruan; taillarrak, ferrerixa-olak eta uran barreniak altzau erreka onduetan; erramintxak jirau; etxe barrixak eiñ..., ondorengiak, aurrekuen biharrek hobetzen juateko, beti be. G. de MUJICA-k holan imajinatzen eban orduko bizimodua: “Vivirían unos ocupados en plantar árboles, otros en esquilmar montazgos y preparar leña, otros tendrán á su cuidado la fabricación del carbón, algunos se encargarían de conducirlo á las herrerías y fraguas, no pocos hallarían el sustento agenciando fresnos para picas ó nogales para cureñas de fusil, muchos trabajarían en aserrarlos y reducirlos á tablones y varios grupos en transportarlos á los obradores; no faltaría quien diariamente acarreará troncos, hierros y otras materias, y una multitud de obreros se ocuparía en obras de cantería y carpintería de obradores, construcción y cuidado de fraguas, barrenas, etc. Hasta los ancianos y los niños ganarían su pan en los continuos recados enviados de unos talleres á otros” (XI, 79).

Ordurako Euskal Herriko herrixetan galtzairu fiñakiñ eindako arma, kutxillo eta beste industrixak ezagunak ziran hamendik kanpora be: Eibarkuak, arkabuze eta beatillak ziran aitzatzekuak.

Hamen sasoikuak (ero lehentxuaokuak, akaso) izengo ziran ba, Eibarko lehelengo suzko arma portatillak. Izen be, “Merindad de Marquina”-kuak ziran Sicilia-ko reinuan arma probisiñuetarako bialdu ziranak; eta Errege Katolikuak Granada moruegandik hartzeko erabilli ebezan espingardak, baitxa turkuen kontra burrukan eitxeko erabilli ziranak be, eta beste eskabide mordua.

Horrek esan gura dau, ez zala derrepentian sortutako industrixia, aurretik etorren tradiziñua baiño, hola-ko eskabide haundixei aurre eiñ ahal izeteko (Felipe II.ak be eskatu ebazan millaka arkabuze moriskuen reboluziñua baretzeko, baitxa Ameriketako kolonizaziñuetarako be): holan, Eibar, Ermua eta Plaentxian, ondo pre-paraotako bihariñak, bihar haundiko generua etaratzen eben.

⁶⁹ G. de MUJICA-k, 1791 urtia dakar Eibarko damaskinauan lehelengo notizua moruan, Jovellanos-ek ekarrelako (XI, 99); *idem in* LIII, 29. Dana dala, *in* LIII, 82 holan diñue: “badugu abiapuntu zihur bat: 1830-ean gutxi-gorabehera, espainiar estatu osoan inork ez zuen ezagutzen Zuloagatarrek lantzen hasi berria zuten erako damaskinaturik. Ezaguna zen, zalantzarik gabe, ataujia, baina ez zegoen oso hedaturik. Eibarren, noski, urre-inkustrazioz apaintzen ziren armak. Baita Toledon ere. Baina Zuloagatarren meritua ataujia damaskinatu bihurtzean dago. Hauek -Zuloagatarrek- ez zuten inor ikusi gaur damaskinatu deritzagun sistemaz lan egiten. Gauza desberdinak aztertu -armak eta armadurak- eta era desberdinetako gauzetan urrea inkrustatzeko modu bat berrasmatu zuten, zeren arma zuriak eta suzkoak arte sentiberenez damaskinatzeaz gainera, batez ere On Plazidok, damaskinatuaren arte-aplikazioak txarro, anfora eta pertsona eta etxeetarako apaingailu askotara zabaldu zituen”.

Dana dala, gure herrixa eta ingurukuak kontestu zabalao baten ikusi bihar dira: XVI. gizaldixan burdiñakin biharra eitxerakuan -eta baitxa erramintzak eta arma zurixak eitxerakuan be- “verlagssystem” sistemian zan nagusi. Merkatari haundixak dirua, materixalak ero lekua eta makiñak biharra ein baiño lehenao emoten/ipintzen eben, eta holan bihargiñak/fabrikantiak “zorretan” geratzen ziran nausixakin; nausixorrek bere aldera jokatzeko bentajia ekan gaiñera. Tratuak zelan izeten ziran jakitzia gura dabenak liburuetan topau leike: LIX, 52-55. Gaiñera, eibartar famau baten ejenpluak be badare, Martin López de Isasi-ñak. Orduan sasoian, generuan tratua merkatariak eitxen eben; gaiñera, merkatari haundixak alkarrekin bat eitxen eben: konpañixa komertzialak (LIX, 55-57).

Poblaziñua be, bide batez, hazten juango zan. Orduan sasoiko deskripziñua topau leike *in* LIX (I, 201)-(IX, 518)-(XI; Prólogo.... XI; 76-77, 79)-(XXXI, 10)-(LIX osua; 52-55, 55-57).

[XVI. **gizaldixan lehelenguetan** fundau zan “Casa de Contratación de Sevilla”: haren bitxartez, arma eta erramintza mordua bialdu ziran Ameriketara, Eibar eta inguruko arma taillarretatik bialduta; baitxa Orán, Flandes, Filipinas, eta beste leku batzuetara be. Gaiñera, “Bizkaia (...) era considerada como la base de la flota de Carlos V, y asimismo (...) los barcos vascos dominaron la ruta de Flandes hasta el 1569, al tiempo que se constituyeron en los animadores de la Carrera de las Indias” (LIX, 17). (XXXI, 11)-(LIX, 17).]

[XVI. **gizaldixan** “Bizkaia” izena erabiltzen zan Bizkaixa eta Gipuzkua izentatzeko (LIX, 17).]

XVI. **gizaldiko** mapa baten, kostia eta barruko herri batzuen izena agiri da: Eibar be han agiri da bastante letra haundixekin (LIX, 64).

XVI. **gizaldixan**, Eibarren 1.000 lagun inguru bizi ziran, Pablo de Alzola-k ziñuanetz. Gipuzkua osuan, 70.000 kristau euazan danera, gitxi gorabehera (LIX, 97 108. n.).

Hórretatik, gizaldiko lehelengo erdixan bahintzat, etxe jabiak ziranetatik, %70 basarritxik kalera juandak ziran (LXXV, 63). (XI, 492-493)-(LIX, 97 108. n.)-(LXXV, 63).

XVI. **gizaldixan** jaixo zan Juan Bautista Elejalde (ikusi 1602). Eibarren jaixo arren, Castilla aldian kargu publikuak ekezen euskaldunetaiko bat izen zan, Avila-n erregidore izen zan eta. Gurasuak, Francisco de Elejalde eta Maria de Mallea ziran.

Berak aitzen emon eban ez ebala Santa Teresa de Jesus ezagutu, baiña Santian beatifikaziño prozesuan deklarante moruan jardun eban. (VIII, 619).

XVI. **gizaldiko hasieretan** Eibarren baeuazan Ego erreka nausixan euazenetatik aparte beste errota txixkiao batzuk be, errekatxo baztarretan: Soraenen bi, Arizmendixan, Legarrako bixak, Elzarrizagan behia jota euana, Asolakua eta Eskaraegikua. Gure sasoian, Eskareikua ezautu dou. Orduan ba, “existían unos cuantos que, a buen seguro, ya estaban funcionando en tiempos medievales, aunque su precariedad era tal, que solían ser desmantelados sin dejar indicios de su existencia. De todas formas algunos han perdurado desde tan lejanas calendas hasta prácticamente la actualidad, como el de Escaraegui” (LXXV, 147) . (LXXV, 146-147).

XVI. **gizaldiko hasieran** Ibargaingo maiorazkuak (Martin López de Ibarra) beste lagun bikin delito haundixa eiñ eben: hamabost urteko neska bat sekuestrau eiñ eben. Neskia Domingo de Zumaran-en alabia zan, Martin Ibáñez de Zumaran-en loibia (“nieta”).

D. de Zumaran-ek denunzixa kriminala ipiñi eban sekuestradorien kontra, eta Korrejidorriak Ibargaingua hiltzeko aindu eban; beste lagun bixak urte bixan desterrata egon bihar eben. M. López de Ibarra-k Bilbora hanka eiñ eban.

Bixen bitxartian M. López-en ama (Maria Joan de Ibarra) dana konpontzeko ahalegiñak eitxen hasi zan, Ibarbeko gizonak lagunduta (Juan Ibáñez de Mallea, Zumaranguen lehengusu karnala). Bai bizkor dana konpondu be, J. Ibáñez enbajadiakin juanda, D. de Zumaran laster bigundu ebelako berba onak esanda eta urrezko 16 dukat emonda: azkenian, M. López de Ibarra-ri parkatu etsan eta denunzixia erretirau eiñ eban.

⁷⁰ Dana dala, hau liburuau kaleratu orduko akaso lurpian tapauta egongo da, han poligono industrialak eitxeko lautaria eitxen diharduelako.

Beste lagun bixak, barritz, desterrua parkatzeko diru asko gastau bihar izen eben, baiña hori be lbargainguak errez konpondu eben. Martin López de Ibarra-k lagun bixei Arraguetan orubia-solarra saldu etsen (hiru estadu eta kodo bateko lurak) urrezko 12 dukatetan *“por el daño que rreçibieron”* (LXXV, 272): *“vendió un suelo e dos de casas en Arragoeta, para pagar los daños e costas que a sus consortes se les siguieron”* (LXXV, 272). Lagunok, bata Estibaliz de Escaraegi-n semia zan, eta bestia Joan de Eiguren (Juan Pérez de Pagoaga-n loibia, “sobrino”). (LXXV, 272).

XVI. gizaldiko hasieran Domingo Martínez de Orbea Aragoiko Tesorero Jenerala izen zan (LXXV, 140).

XVI. gizaldiko hasierako hamar-urteketan Juan Pérez de Urkizu-k –Rodrigo de Urquizu arotzan semia– Arietarras herrerrixia (“la herrería de Arietarras” (LXXV, 235)) eiñ eban Konzejuak permisua emonda, Txontako errekatxuan.

Han barrenian Urkuzuko errota zaharra euan, Loidiko errotia esaten etsena, eta erdi bana euken Urkizu etxeak eta Ibarbeak. Errota paretxuan Ibarbekuen bigarren ganau txabolia euan⁷¹. Hortik hasi eta Loidiko errekatik joian bidetik gorakua, gaurko Urtzaile/Fundidores ingururarte herrixana zan, eta haxe zan Arietarras esaten jakon terrenua (“Arietarras”, “Arrietarras” be ipintzen eben papeletan (LXXV, 293)).

Ba J. Pérez de Urkizu-k erromaria eta itxituria eiñ eban herrerrixia zala eta ez zala; holan, errota ondoko zubitxik jua nahi ebanandako ganau txabolako pasua itxitxa laga eban, baitxa errotako kunborakua be, eta Arietarrasko bidia be bai.

Jentia keja sartu eban, eta Konzejuak erabagi eban erromarok eta itxiturok kentzeko, herriko terreno-rako pasuak libre egon bihar ebalako, kaleko eta herriko jente asko hara juaten zalako denpora-pasako orduak han emotera, baitxa ostiango zeregiñetara be: *“el berano se juntan en el dicho lugar e canpo en sus exercicios lícitos y en éstos se rrecrean en tienpo de plazer y en otras necesidades en sí probenientes, andan libre y exentamente, en especial quando se ofrecen acarreos de grandes bigas de lagares e de otras maderas e materiales de piedra suelen yr y pasar por el dicho lugar”* (LXXV, 294). Izen be, herriko plaza moroko bat zan, dantzak eta jokuak eitzeke lekua: urteko jai egun danetan, egualdi ona zanian, jentia hara juaten zan, batzuk dantzan eixera, beste batzuk darduak, lanzak ero barrak jaurtzera, beste batzuk boletan eixen eben... *“e azen otros semejantes exercicios, lo qual suelen azer de tanto tienpo que memoria de honbres no es en contrario”* (LXXV, 294). Herriko arma alardiak be hantxe eixen ziran (ikus 1496-VI). (LXXV; 235, 293-295).

XVI. gizaldiko lehelengo erdikaran Eibarren 300 lagunetik gora ziran Unzuetakuen senidiak, Juan de Zelaya-k halan ziñuan bahintzat: herriko %20xa euren tartekua zan. Baiña goguan eukitzekua da orduan sasoi senide urriñak be hurrekotzat eukitzen ziral, bai famelixako gauzetan parte hartzeko, bai momentu txarretan bata bestiar laguntzeko be. (LXXV, 265-266).

1500. urtian Martin Martínez de Azaldegui izen zan Eibarko alkate (XI, 467).

1500. urtian, Eibarren ez euan konzeju etxerik. Normalian, herrixan aintzen euazanak, Ibarra Goikuan (Ibargaiñen) batzen ziran, kanpua, “al aire libre” (XI, 348) (ikus 1498). Handik 100 urtera, baeuan nun batzeko etxia (ikus 1600): bixen bitxartian eingo eben ba, konzejuko etxia. (XI, 348).

1500. urtian konzejuan Ordenanza Zaharra barriztau ein zan. Herriko asuntuak organizatzen ziran han: herriko basuak eta abar. Ordenanzak betetzen ez zitxuenak multia pagau bihar eben, eta hori diruori elixako argitxaroko, elixia konpontzeko eta abar erabili bihar zan. Kapitulu batzuk kendu ein zitxuen: San Andres parrokiaren benefiziautako abadiak zelan zerbidu bihar eben aintzen ebenak kendu zitxuen, esaterako (ikus 1501-IX-29, 1502-I-18). (LXXV; 36, 183, 258, 299-301).

1500. urtian Konzejuak erabagi eban herriko prokuradoriari urteroko sueldua ipintzia, 150 marabedikua. Baiña ez zan sueldo haundixa, batzarretara jua bako egun bakotzeko 8 marabediko multia eukalako. Hori suelduori, gaiñera, urtian ipinitxako multetako dirutik hartutakua zan. Prokuradoriak multen eta gastuen barri San Migel egunian emon bihar eban. Baiña horrek kontu guztiok argitxutakua, hori jasotzen eben papelak bota ero erre eixen ziran (ikus 1575) (LXXV, 73).

⁷¹ XV. gizaldi amaieran Estibaliz de Enparan eskribauana izen zan sagasti baten eiñ eban hori txaboliori Juan de Amezua-k (LXXV, 293).

1500. urtian Konzejuak aindu eban Ulsagako etxietatik eta Arraguetan Pedro de Sagarteguieta-k ekanerañoko etxe guztiak beitzeko (LXXV, 129).

1500. urtian Hurtuno de Ibarra gaztiak erregiandako eta barku maestre batzuek Ionbardak ein zitxuan, baiña ez Ibarretarren Arraguetako ferrerixan, gorao baiña, “Mutil-ola”-ko ferrerixan (LXXV, 148).

1500. urtetik aurrera obra mordua ein ziran Azitxaindik Maltzara arteko bide zatixa konpontzen. Elzarrizagako hatxa zan arazorik haundixena, eta han zatixan erregebidia reglamentarixua baiña estuaua zan (5 metrokua izen bihar zan). Horrek esan nahi dau karga haundixak eroiezenak handik pasatzeko petenerak eitxen zitxuezela, eta erreka ertzetik pasau bihar izeten eben. Urgitu eta Apalategiko haritzixan ingurutik aurrea bidia zabalaua zan (ikus 1532) (LXXV, 87 144. n.).

1500. urteko eneruan 24an inguruko ballietako ferroiaren alkatiak (“Cabildo ferrero” (LXXV, 147)) eta billetakuak juntia eñ eben Elgoibarren, arrabaleko Piedad elixan: ferroiaren alkatiak, ferroi batzuk, Elgoibarko regidore bi eta merkatarik bi izen ziran, bata Bergarakua eta bestia eibartarra, Furtuno de Ibarra (“Hurtuno” be ipintzen eben (LXXV, 147)). Euren zeregiña, “fijar los precios que los galuperos o aleros debían de cobrar por el transporte de mercaderías en sus barcas desde Alzola a Deba y viceversa” (LXXV, 24). (LXXV; 24, 147).

1500. urteko maietzian 11n Gipuzkuako Junta Jeneraletan (Zestonan) ontzat hartu zan Juan Pérez de Urquizu Eibarko prokuradoriak aitzen emon etsen Eibar eta Elgetan arteko demandian konponbide-akordua (ikus 1499-V-11). Tratua Eibarren eta Elgetan artian eñ eben.

Demandia etorren Junta Jeneraletan eta Partikularretan zeñ ordenatan bota bihar eben botua. Eibarren lekua eskumakaldeko hamargarrena zan, Korrejidorian ezkerretara (Zumaixan eta Plaentxian artian); Elgetan lekua ezkerrekaldeko beratzigarrena zan, Korrejidorian eskumatara. Hori zala eta ez zala, demandia eukitza euazan botua zeñek lehenao bota. Azkenian euren artian erabagi eben lekuak gordetzia baiña Eibarrek Elgetak baiña lehenao botatzia. Orduan, Juntetako botaziñuetan ziran 30 herrixetatik Eibarrek 20. botatzen eban, Zarauzen ondorik eta Elgetan aurretik.

Agirixan transkripziñua dakar J. ELORZA-k in LXXV, 455-456: **“1500 - Mayo - 11 (Zestoa). Concordia entre las villas de Elgeta y Eibar sobre el asiento y voto en las Juntas Generales y Particulares de Gipuzkoa”** (LXXV, 455). (LXXV; 78, 455-456).

1500. urteko dizienbrian, Elorrixoko terrenuetan, Durangoko teniente de merino zan Fernando de Arexti-k eta beste batzuek, hor terrenuetan jurisdiziño legala baleuke leintxe, “ejekuziño” batzuek ein zitxuezen, baiña berez ez eken jurisdiziñorik, hori Elorrixoko alkatiaria eta konzejuana zalako.

Fernando de Arexti-ri laguntzen euazenen artian, eibartar bi egon ziran: bata, Juan de Isasi errementarixak (“ferrero” (XLIX, 119)); eta bestia, Andres de Otaola. Bestiak, honek izen ziran: Ermuko Juan Lopes de Arexita, eskribaua; Pedro de Viterita; Ochoa de Mallavia; Fernando de Urieta, Durangoko merindadekua; eta Fernando de Arexti bera (XLIX; 116, 119).

Elorrixoko terrenuetan eindako “ejekuziñuori”, hau izen zan, gitxi gorabehera, gero ein zan juizixoko testigu batzuek kontau ebenez: “en el mes de desiembre que agora paso del anno de mil e / quinientos annos, Fernando de Arexti, teniente de merino en la merindad de Durango (...) con otros çiertos onbres armados con sus armas de lanças e dardos, ovieron / llevado del lugar de Leanisgaray, de vn robleal que se dize Arechandieta, a vn / carbonero que se llama Perucho de Marquina, que dis que estava fasiendo carbon / para çiertos ferreros de la dicha villa [Elorrixokua], e so color de esecuçion, dis que llevaron / preso a la dicha merindad e lo touieron alla preso, en que en lo asy llevar del / dicho lugar quebrantaron la juridiçion a la dicha villa [Elorrixokua] porquel dicho merino no tenia / juridiçion en el dicho logar por ser de la villa [Elorrixokua] el dicho logar” (XLIX, 110); “ovieron llevado / en son de preso a Perucho de Marquina (...) por vn arroyo abaxo escondidamente e que lo avian tenido preso en / tierra de Çaldibar en los grillos, desyendo que por çierta debda que devia e / por mandamiento de los alcaldes de la dicha merindad” (XLIX, 106); “lo touieron algunos dias en grillos fasta que dio çierta fiança e seguridad / para pagar çiertos maravedis, prinçipal e costas” (XLIX, 108).

Ba Elorrixoko jurisdiziñuan kanpotarrak “justizixia” eiñ ebelako, pleitua egon zan Elorrixoko sindiko prokuradoriak kanpotarren kontra ipiñi eban denunziagaitxik, eta hor pleituan gure eibartar bixak be sartuta eren (ikus 1500-XII-30). (XLIX, 91-135).

1500. urteko dizienbrian 30ian hasi zan Elorrixoko plazan juizixua kanpotarrak euren jurisdiziñuan “justizia” eiñ ebelako: denunzia presentau zan, eta baitxa testigui preguntau bihar jakuezen kuestiñuak be.

Testiguak, [1501. urteko] eneruan 14an eiñ ebezen deklaraziñuak, eta han agertu ziran gure eibartar bixen izenak: Juan de Isasi eta Andres de Otaola (ikus 1501-I-21). (XLIX, 95-115).

1501. urtian ein ziran Urkuzuko eta Azitaingo harrizko pilarrak ekezen zubixak. Joan de Otaola-k hori ondo goguan ekan (bera “maestre de ribera” zan, presagiña beste gauza batzuen artian). Gipuzkuako Junta Probinzialak eta Eibarko konzejuak aindu eben horrek zubixok eitekoko. (LXXV; 86, 122).

1501. urtian jaixo zan Gabriel Ibáñez de Ubilla (Juan Ibáñez-en eta Domenja Ortiz de Ibarra-n bigarren semia).

Eskribau ikesi eban baiña ez eban horretan jardun, ez zalako titularra. Konzejuan kargu haundixak euki zitxuan: alkatia izen zan; eta Parrokixan *manobrerua* ero *mayordomua* be izen zan, horregaitxik “le cupo el honor de ver su nombre grabado en la portada plateresca que un poco antes de mediados del siglo XVI se abrió hacia la zona donde se ubicaba el antiguo hospital y hoy en día permanece” (LXXV, 253). Bera merkatarixa zan, tratantia: Gipuzkua, Bizkaixa eta Sevilla-n jarduten eban burdiñazko gauzak saltzen eta erosten.

Ermuko Maria López de Mallea Azpiri-kiñ ezkondu zan (Ermuko eskribau zan Juan Ibáñez de Mallea-n eta Domenja-n alabia), eta Ulsagako etxian bizi izen ziran (bere koiñatu-koiñaten parian, Cristóbal Pérez de Ibarra eta Magdalena Mallea Azpiri). Alaba bat euki eben, Inesa: Sancho Ortiz de Ibarra Bustinzuriaga-Mendilibar-ekiñ ezkondu zan baiña ez eben umerik euki (ikus 1587). (LXXV; 240, 253).

1501. urtian jaixo zan Ramus de Albiz eibartarra. Handik 21 urtera berak esan eban bere bizi guztian alarde bi ikusi zitxuala bakarrik Eibarren (ikus 1512, 1522-VI-24) (LXXV, 296).

1501. urteko eneruan 21ian, Elorrixoko alkatiak aindu eban bere jurisdiziñuan “justizia” eiñ eben kanpotarrei deitzeko, euren delituagaitxik juzgatzeko. Ustez kulpante ziranetako bi, eibartarrak ziran: Juan de Isasi (ikus 1501-I-22) eta Andres de Otaola (ikus 1501-II-19).

Beste ustez-kulpante ziranei moruan, horrei be “carta de enplasmiento” bat bialdu jakuen (XLIX, 117): ze denunzia egon zan, ze delitogaitxik deitzen jakuen; ze prueba eken deitzeko; legezkoa zala euri deitzia; Elorrixoko “juezegana” agertzeko ze plazotzuk ekezen (eta ez agertzekotan, ze pena); eta justo zetako deitzen jakuen -“syn vos mas atender nin llamar nin çitar, ca yo por la presente vos çito e llamo / a que parescades e vengades ante mi personalmente [Juan Peres de Leanis, Elorrixoko alkatia] a ver faser publicaçion de la dicha / pesquisa e ynquisçion, e a tomar copia della e de la dicha querella e denunçiaçion /, e a desir e alegar todo lo que quesierdes de vuestro derecho, e a oyr sentencia o sentencias, asy *in*/terlocutorias commo difinitibas, e a ver tasar las costas sy algunas oviere (...)” (XLIX, 118)- aitzen emon jakuen hor kartan (ikus 1501-I-22). (XLIX, 115-119).

1501. urteko eneruan 22xan presentau ziran Juan de Isasi-n etxian Elorrixoko eskribaua eta testigo batzuk Elorrixon eiñ eben delituagaitxik juizixora juateko deitzen etsen kartiakin (ikus 1501-II-1). Berak hartu eban kartiori.

Andres de Otaola-gana be orduantxe jua ziran (ikus 1501-II-19); baitxa beste ustez-kulpantien etxieta-ra be. (XLIX, 119).

1501. urteko febreruan 1ian, Elorrixoko alkatiak Juan de Isasi harrapatzeko aindu eban. Bertan egunian harrapau eban, eta Elorrixora eruan, juizixua eixera.

Juizixua Elorrixoko plazan izen zan. Juan de Isasi-k alkatiari hauxe esan etsan: “que (...) estava preso en grillos en poder del jurado / de la dicha villa d'Elorrio, so color, desiendo quel avia seydo en quebrantar e vsurpar / la juridición de la dicha villa; dixo quel dicho alcalde [Elorrixokuak] non podia nin devia dar de derecho / el dicho mandamiento para prender a el porque dixo quel non avia seydo en vsurpar e / quebrantar la dicha juridición de la dicha villa, y el hera ynoçente e syn / culpa en la dicha vsurpaçion; pidio al dicho alcalde le diese por quito e suelto de la / presyon en questaua, rebocando e dando por ninguno el dicho mandamiento contra el dado (...), dixo quel daria fianças llanas e abonadas (...); por ende dixo que pedia e requeria e pidio / e requiryo al dicho alcalde (...) que (...) le / soltase o mandase soltar de la dicha presyon e que sy (...) de lo contrario fesiese dixo que protestava / e protesto de se querellar del dicho alcalde (...), e de aver e / cobrar del dicho alcalde e de sus bienes todas las costas e dannos que por el asy / non faser se le recresçiesen (...)” (XLIX, 120).

Alkatiak ez eban ametidu Juan de Isasi-n protestaia, eta konsejua hartu eta gero, erabagixa legeko plazan barruan emongo ebala esan eban (ikus 1501-II-4). (XLIX, 119-120).

1501. urteko febreruan 4an segidu eban Juan de Isasi-n kontrako juizixuak, Elorrixon.

Lehelengo, Elorrixoko sindikuak eñ eban berba, alkatiaren izenian. Hau esan eban: “que / non curando del dicho requerimiento e protestaciones devia mandar tener e guardar al dicho / Juan de Ysasy con buenas presyones en la dicha carçel, e non consentya e premitia quel dicho / jurado le traxiese commo lo trae por las calles de la dicha villa con vn candado / en la pierna” (XLIX, 121); eta aurretik eindako peskisetan Juan de Isasi kulpante haundixenetako bat zala agertu zalako, eziñ ebela inozentetzat jo, eta libre laga, gitxiao ondiok. Horregaitxik, deteniduta segiduko ebala aitzen emon etsan, zer pasau zan zihero argitxu arte.

Testiguen esanak irakorri jakozan, eta Juan de Isasi-k hau esan eban: “quel non saua los limites de la juridición e judgado de la dicha villa al tiempo que / fue fecha la dicha execucion e que por ynorancia, por non saber los dichos limites, fue / fecha la dicha execucion, pero que agora hera por el traslado de la probança por el dicho / alcalde fecha, ynformado del caso e conosçia ser el dicho lugar donde fue fecha la dicha / execucion ser juridición e judgado de la dicha villa d'Elorrio, por tanto que, conosçiendola por juridición desta dicha villa, quel se partya e desystya de la dicha execucion e de los / otros abtos dello subseguidos, e que los dava e dio por ningunos e de / ninguno efeto e valor (...) e que en ello e sobre ello que concluia e pidia sentencia e libramiento e / juro en forma que por ynorancia avia fecho la dicha execucion por non saber los / limites de la dicha juridición, e sy lo supiera que non fuera en haser la dicha execucion” (XLIX, 121).

Horrekin, Juan de Isasi-n pleitua amaitxutakotzat jo eban. Ondorik, alkatiak sentenzia bota eban. Elorrixoko jurisdiziñua biolatzarren kulpantia bazala esan eban; baiña ez-jakiñagaitxik zalako, hauxe aindu etsan: herritxik (Elorrixotik) eta herriko jurisdiziñotik, eziñ izengo ebala sei egun pasau arte urten, eta gero beste hoge egunetan eziñ izengo zala bertan sartu. Bestera eñ ezkeriok, bost milla marabediko multia ekan. Gaiñera, “le condeno en las costas /, la tasaçion reseruo en sy, etcetera” (XLIX, 122). Horren testigu, Pedro de Urquizu *asterua* eta Andres de Ubilla eibartarrak izen ziran (XLIX, 120-122). Handik aurrera, Juan de Isasi-k ez eban beste pleitorik ez ezetan be azaldu bihar, Elorrixoko alkatiak ipinitxako legeko plazuetan agertu zalako eta berari tokatzen jakon kontua amaitxu ein zalako (XLIX, 129).

1501. urteko febreruan 19xan, Elorrixoko jurisdiziñua haustiarren Andres de Otaola eibartarrak eta beste batzuk pendiente ekan pleitura prokuradore bat bialdu eban. Prokuradoria Zaldibarko Juan de Urizar zan, eta Andres de Otaola eta beste ustez bost kulpantien izenian, handik aurrera bera izengo zala euren representantia esaten eban *poder* eta *prokuraziñoko* karta bat presentau eban. Elorrixoko alkatiak pleituan ein zitxuan gauzen kontra be baeken esatekorik: lehelengo eta bat, alkatiorek ez ekala jurisdiziñorik herrikuak ez ziranen gaiñian, eta horregaitxik ustez kulpantiak ziranak, ez ekela zetan alkatioren aurrera jua, eta juatekotan be, bakotxa bere herriko alkatiaren aurrera juango zala; gaiñera, alkatiak eñ erañ zitxuzan peskisak ilegalak zirala “sy non ynterviene para la haser liçençia e abtoridad espresa de sus altesas” (XLIX, 126): testiguen esanak, orduan, bapez beste zirala eta delitua eñ ebana,

Elorrixoko alkatia bera zala; hortik aparte, delitua zein zan aitzen emoterakuan ez leku fижorik, ez fetxa zihetzik ez ebela emoten, eta hori gauza inportantia zala ziñuen. Horregaitxik, euren ustez Elorrixoko alkatiak ein bihar ebana hau zan: “deveria des vos, sennor [alcalde], ronper e la çerrar con vuestros propios dyentes / la dicha vaga e ynçierta denunçiaçion (...)” (XLIX, 126); eta bide batez ustez kulpantiak ziranen alkatia ez zala rekonozidu, ustez kulpantiei eraindako kostak pagau, eta denunzia erretirau. Dana dala, Juan de Urizar-ek pleituan ordurarte euanan kopixa bat eskatu eban defenza hobia eiñ ahal izeteko.

Bixamonian, hillan 20xan, denunzia ipiñi eban Sancho de Esteibar-ek Elorrixoko alkatiari eskrito bat presentau etsan Juan de Isasi ezik beste ustez kulpantiak ziranak ez ekela deretxorik prokuradore bat bialtzeke esanaz; eta juizixora agertzeko ekezen plazuak pasauta euazan ezkeriok, “reveldes e contumaçes”-tzat hartu zeizezala eta “vsurpadores e quebrantadores de la / dicha juridiçion” (XLIX, 128) izetiagaitxik kondentzeko eskatu etsan: horrek esan gura eban pleitua amaitxu ein bihar zala, legez tokatzen ziran pena kriminalak bete eraiñ eta *kostak* pagau erainda. Alkatiak ez eban ezer eiñ, itxuria, eta hillan 23an Sancho de Esteibar-ek beste eskrito bat presentau etsan alkatiari, lehengo gauzak eskatzen: justizia eitxeko legeko plazuetan barruan, ero bestelan, alkatiari beran kontra ipiñiko ebala kerellia. Sentenzia emoteko hiru eguneko plazua ipiñi eban (ikus 1501-II-25). (XLIX, 122-130).

1501. urteko febreruan 25ian amaitxu zan Elorrixoko jurisdiziñua urratziarren euan pleitua: ustez kulpantiak (Andres de Otaola eibartarra euren artian) eta Durangoko merindade osuak rekonozidu eiñ eban Fernando de Arexti Durangoko merinuak eta bestiak ejekuziñua eiñ eben lekua Elorrixoko terrenua zala eta horigaitxik, juzgaduko jurisdiziñua be bai. Orduan, Elorrixoko alkatiak, ustez kulpante ziraneie indako llamamientoak eta euren kontrako auto danak indarrik barik laga zitxuan, eta kulpantiak libre laga be bai (XLIX, 130-131). Hurrenguan beste holakorik pasau ez zeñ eta ez-jakiñik ez egoteko, moioiak sartu zitxuezen alde bixak konforme ziralako. (XLIX, 130-133).

1501. urteko julixuan 5ian, eibartarrak alde batetik (bai Konzejua bai Parrokixako kabildua), eta Olasoko patroie elgoibartarra San Andres parrokixako hamarrenen, obren eta zemat abade egon ez ziralako konpontzen, eta Erregianian be ondiok ez ebelako ezebez erabagi, alderdi bixak konkordixa eskritura batera etorri ziran.

Biasteri/Laguardiako eskribauan aurrian agertu ziran batetik, Juan López de Ganboa, San Andres Parrokixako patronua, eta bere andria Isabel de Mendoza; eta beste aldetik, Pedro de Urquizu batxillerra, kabildo sekularran eta elixako kabilduan izenian. Laguardian ein zan hau eskrituriau, eta honetan euazan parte bixak konforme:

1. Parrokixan batutako hamarren eta errentetatik, patronuari eta bere hurrenguei, betiko, urtero ehun dukado emotia (37.500 marabedi).
2. Hor dirutik, patronuak klerigo ero elixa gizonei tokatzen jakuen dirua pagatzia.
3. Parrokixan beste benefiziadun abade bi ipintzia. Holan, sei abade euazan danera⁷².
4. Patronuak elixako mayordomuei 28.000 marabedi pagatzia.
5. Bai kabildo sekularrak, bai kleriguak, ontzat emotia Juan López de Ganboa exkomunioxetik libre lagatzia, momentuko bakian konfirmaziñua ekenian. (I, 250)-(XI, 138)-(LXXV; 158, 171).

1501. urteko setienbrian 29xan, Ibarra Goikua (Ibargaiñ) etxian onduan Konzejua batu zan. Han juntatu ziran alkatia, Juan Peres de Sumendiaga; fiel eta prokuradore sindikua, Juan Ibannes de Mallea; juraduak, Martin de Amenzabalegui eta Martin de Gutuneguieta; eta herriko lagun gehixenak. Orduko asmua zan ordenanza liburu barrixa etaratzia, ordenanza barrixak euazalako, ordenanza zahar batzuk ez ebelako balio, beste batzuk falta ziralako, beste batzuei ez jakuelako kasorik eitxen eta abar. Danen artian herriko gizonezko zahar eta zuzen bi apartau zitxuen, Juan Ibannes de Zumaran eta Pero Peres de Zumaran; euren eskuan laga eben (letraduak lagunduta nahi baeben) “vistas las hordenanças viejas e nuevas, pudiésemos fazer e constituyr un nuevo bolumen de hordenanças e estatutos, conponiendo nuevas si nesçesario fuere e corregiendo e enmendando o ynterpretando e aynnadiendo las pasadas quando fuese menester” (LXXV, 458). Eskribaua Sancho Sanches de Ibarra zan. Ordenanza barrixok 89 kapitulu eukezen, eta herriko bizimodua goitxik behera organizatzen eben. Testiguak honek izen ziran: Lope Lopes de Unzueta eta Juan Peres de Urquizu eskribauak, Juan Ibannes de Unzueta, Juan Lopes de Azpiri eta Pedro de Azpiri anaiak,

Lehendik honek euazan: Sancho Abad de Ubilla bikarixua, Sancho Abad de Aguinaga, Rodrigo Abad de Urquizu eta García Abad de Unzueta. Konzejuak eta Parrokixako kabilduak apartauta, patroiak honek beste bixok be izentau zitxuan: Pero Abad de Unzueta eta Martin Abad de Yrure. Bixak ziran hamarrenak San Andresei pagatzen etsenen semiak; eta bixak ziran beste abadiak baiño zaharrauak.

Martin Sanches de Ibarra, Juan de Elixalde, Martin de Aguirre, eta Furtuno de Ibarra. Ordenanzen transkripziñua osorik dago in LXXV, 457-481: “**1501 - Septiembre - 29. Ordenanza antigua del Concejo de San Andrés de Eibar**” (LXXV, 457). Liburu bi eitzeko aindu eben: bata, elixako koruan jositxa eukitzeko, eta bestia Konzejuak arkan gordeta eukitzeko ero ofizialen eskuetan (LXXV, 264).

Dana dala, urte osuan jardun eben horrek ordenanzok ordenian ipintzen, izen be “CUADERNO DE ORDENANZAS MUNICIPALES REDACTADO DURANTE LA ALCALDÍA DE JUAN PÉREZ DE SUMENDIAGA (1500-1501)” (LXXV, 257) zalako, baiña amaitutzat, hurrengo urteko eneruan emon zitxuen (ikus 1502-1-18). J. ELORZA-k ordenanzen balixuan eta han ziñuanan komentariuak interesantiak diraz hobeto ezagutzia nahi dabenandako: LXXV, 257-264. Esate baterako, balixo haundixa dauke honek ordenanzok gure sasoi-k bigarren milenixoko erdixan ein ziralako, eta gaiñera, “lo que verdaderamente revaloriza este texto es que en él se recoge la problemática que en diferentes etapas de la época medieval afectó a la comunidad eibarrera” (LXXV, 257), ordenanza zaharrak eta barrixak batu ziralako, eta “*estas hordenanças (...) heran escritas de letras de muchos escrivanos e sin data e testigos*” (LXXV, 257). Hortik aparte, J. ELORZA-k uste dau ordenanza liburu barrixa jentia asko ugaritxu zalako izen zala azken fiñian, eta horregaitxik bizimodua aldatuta eualako. (LXXV; 97-99, 235, 257-264, 266, 267, 273, 278, 281-283, 284, 290, 291-292, 296, 298, 299-301, 303-304, 342, 345, 457-481).

1502. urtian Eibarko herrixak Erregiari 14.835 marabedi pagau etsazan, alkabala ero tributuegaitxik (LXXV, 73).

1502. urtian Ochoa de Areta-k -Areta basarrikua, Ochoa de Ibarra-n semia- Elgoibarren lapurretan eñ eban, San Bartolome parrokixan euazan kurutza bat eta kaliz bat hartu zitxualako. J. ELORZA-k diño seguramete “lapurretia” ez zala ostiarren izengo, Eibarko parrokixakuak ziranak atzera Eibarrera eruatiarren baiño (patronuak, Olasokuak, aurretik Eibartik Elgoibarrera eruandakuak), “pero era evidente que iba a cometer una acción muy arriesgada, de las que en aquel tiempo no se perdonaban” (LXXV, 159).

Ochoa de Areta-n planak kale eñ eban eta harrapau eñ eben. Bere alde urten eban Eibarko alkate eta eskribau zanan semiak, Sancho Sánchez de Ibarra-k. S. Sánchez de Ibarra testiguak sobornatzen ibilli zan, ez eixela O. de Areta-n kontra deklarau, hori Eibarko herrixandako fama txarra eta deshonria izengo zalakuan, “en una clara muestra del orgullo eibarrés” (LXXV, 159); esan etsen kulpak abade bati emoteko (ikus 1504). (LXXV; 7, 159).

1502. urteko eneruan 18xan Konzejuko ordenanzak osorik amaituta euazala aitzen emon eben lohan Ibanes de Zumaran-ek eta Pero Peres de Zumaran-ek (herriko ordenanzak barriro ein zitxuen herriko zaharrrak, buru onekuak eta zuzenak). Ordenanza kuadernua Martin Martines de Ardanza alkatiari entregau etsen, honen testiguon aurrian: Zenarruzako kanonigua zan García Abad de Unzueta, Juan Ibáñez de Unzueta zaharra, Juan de Amezua, lohan de Elixalde, Martin Sánchez de Amezua, Lope Garratz gaztia eta Martin de Ibarra (Furtuno de Ibarra zanan loibia, “nieto” (LXXV, 264)). Baiña herrixan onerako zeozter kendu ero gehitxu ein bihar bazan San Juan egunerarteko plazua laga eben zeozter aldatzeko be. Orduantxe, abadien zeregiñen gaiñeko kapitulua barriro indarrian ipiñi eben. Han regulatzen eben “*de commo los clérigos expectantes se han de aver en uno*” (LXXV, 183), abadiak parrokixan zelan zerbidu bihar eben, elixako errentak eta benefizixuak zelan partidu bihar zitxuen...; azken fiñian, ordenanza zaharrian elixian inguruan esaten zana barriro indarrian ipiñi zan. (LXXV; 183, 258, 264).

1503. urtian Juan Martínez de Mallea-k tratua eñ eban ferrero bizkaitzar batzuekin 400 kintal burdiña ona erosteko. Tratua Agindiñ eñ eben, Aranduen onduan, Markiñako erregebidian onduan. Izen be, J. Martínez-ek tratante eitxen eban Eizagan eukan ferrerixan eitxen zitxuen tramankuluak saltzen, bera eskribaua izen arren (ikus 1529-XII-5). (LXXV, 248).

1503. urtian Ibarra Beheko (Ibarbeko) etxeko jaunak, Juan López de Ibarra-k, Pedro de Arexita-ri 15 *estaduko* zabalerako (25 metro inguru) eta 6 *estaduko* luzerako (10 metro inguru) lur zatixa saldu etsan 11.250 marabeditxan. Terrenua erregebidian onduan euan, erreka aldetik barik bestekaldetik. Horrek terrenuorrek aurrekaldian erregebidia ekan; ostekaldian J. López de Ibarra-n lurrak; goiko aldi, Ibarra-k kurutzian onduan eukan abeletxia eta lurrak; eta azpikaldian Furtunno de Alzua-n lurrak eta etxia. Eskriturian transkripziñua dakar J. ELORZA-k in LXXV, 483-484: “**1503/1506 (Eibar). Escritura de venta de solares en Arragoeta, que Juan López de Ibarra, dueño y señor de Ibarra de Yuso, hizo a Pedro de Arexita y posteriormente este último revendió al clérigo Sancho Abad de Ubilla**” (LXXV, 483).

Terrenua bost etxe eitzeko zan, 5x10 metro bakotxa. Solar bakotxak urrezko sei dukat balio eban baka-
rrik, baiña Ibarraquak kondeziñua ipinitxa eukan han etxerik eitzen bazan, hor etxietan ezer ijotzeko eukentian
euren errota ein bihar ebela. Konparaziñorako, Martin de Zumaran-ek eitzen eban modua ipiñi eban:

“E so la condición que si se edificar en el dicho suelo casa alguna, que sea en cargo de moler su çebe-
ra en los molinos de mí, el dicho Juan Lopes, so las condiciones e modos que la casa de Martin de
Çumaran, carpentero, tiene e goza” (LXXV, 483).

Errebaleko hor aldian barriadia hasteko lehelengo pausuak ziran hórrek, nahi txa hiru urte pasau arte ez
zan etxerik eiñ han (ikus 1506-III-12). (LXXV; 120, 483-484).

1504. urtian elgoibartarrak jakiñ eben San Bartolome parrokiara Ochoa de Areta-k eiñ eban lapurretan
testiguen sobornua egon zala, Sancho Sánchez de Ibarra-k egixa ez esateko aindu etsela.

Orduan Elgoibarko eskribauak, Juan de Ugalde-k, lapurretia tapatziarren denunziau eban S. Sánchez de
Ibarra bera be. Justizixiak Ibarra-ri aindu etsan Valladolidko Txanzillerixan azaltzeko, baiña behin be ez zan
hara agertu (ikus 1505-II). (LXXV, 159)

1505. urtian, elgoibartar batek testamentuan elixendako eta Ama Birjiñian santuarixuendako laga eba-
zan *manden* artian, Arrateko Amandako be laga eban bat, “para la obra de nra. señora Snta Maria de Arrate”
(XXVI, 998). (XXVI, 998).

1505. urteko dokumentu baten aitzen emon eben zelan saldu bihar zan arraiña, ze alkabala kargau eta
abar. Andrak aldian ekarren arrain freskuak ez eukan alkabalarik, sardiña freskuak be ez; mulateruak eraien
arrain freskuak ez eukan alkabalarik neurri baterarte: arrain normala, dozena erdi baiño gitxiaok ez eukan alka-
balarik, bixigu dozenararte be libre euan, eta 100 sardiña freskurarte be bai. Baiña andrak ekartzen zituen
gatzetako sardiñak, 100 arte libre euazan alkabalarik gero barrero saltzeko ez bazan bahintzat; eta gatzitxuta-
ko nahi *arinautako* sardiñak, millako bakotxeko marabedi bi pagau bihar ziran. (LXXV, 284).

1505. urteko febreruan, Real Audiencia-kuak Sancho Sánchez de Ibarra gaztiari kastigu demasa ipiñi
etsen Ochoa de Areta-n lapurretia tapatziarren (Elgoibarko San Bartolome elixan eiñ ebana), testiguak sobor-
nauta, eta Txanzillerixara aindu etsen egunetan azaldu be ez eitxiarren. Kastigua hagin guztiak etaratzia zan
herrixan aurrian. Hori kastiguori holan bete bihar zan: korputza lotu, asto gaiñian jarri saman soka bat lotuta
dabela, eta halan preso hartuta herrixan pregoia jotzen erabiltzia, leku publiko guztietan zihar. Herriko pikotara
ero rollora llegautakuan, hantxe kendu bihar etsezen hagin guztiak eta hagiñok pikotan laga, danen bistan,
betiko. Itxuria orduko sasoiko kastigu “normala” ei zan, “para escarmiento público” be balixo bihar eben eta
(LXXV, 159).

Baiña Sancho Sánchez de Ibarra ez zan iñundik be agiri, “sabedor de lo que se le avecinaba” (LXXV,
159); eta ez dago jakitzerik iñoix azaldu zan. (LXXV, 159).

1506. urtian Juan López de Ganboa jauntxo elgoibartarrak Eibarko Konzejuari eta Elixako kabilduari
lizenzixia emon bihar izen etsen San Andres parrokiara -“anteiglesia” ziñuen orduan (LXXV, 158)- ordenanza
barraxak eitzeko, ero lehenguak barrizteko; Erregiak halan aindu etselako, jakiña. J. ELORZA-n ustez “Ni los
más viejos del lugar hubieran imaginado unas décadas antes, al cabeza del bando gamboino haciendo estas
concesiones y mostrando esta disposición con los eibarreses” (LXXV, 158).

Konzejuak eta kabilduak ordenanza barraxok eitzeko euren poderra beste batzuei emon etsen; besten
artian Pero Ibáñez de Ibarra Lobiano lizenziau famauari (erregian kortiakiñ hartu-emon haundixak ekazan⁷³),
eta Joanes de Arechua eta Pedro López de Verano doktoriei, Erromako kurialak bixak (ikus 1508-XII-1).

⁷³ “oidor de la Audiencia Real de los Grados de Sevilla, presidente y gobernador de la isla Española de
Santo Domingo de Indias” (LXXV, 571) izen zan, eta Salamancako alkate be bai 1496xan (ikus 1511)
(LXXV; 240, 571).

Pero Ibáñez de Ibarra lizenziaua Ulsagan euan Ibarra torretzeko jauna zan, jabia, “posiblemente el personaje más importante que dió Eibar durante su etapa medieval” (LXXV, 139).

Olasoko jauna ordenanzak aldatzeko prest egon izetia San Andres elixian mesederako izen zan, gehixenbat primiziak oso-osorik elixan inbertitzen ziralako, eta hamarrenen zati haundi bat be bai. (LXXV; 130, 158-160, 240, 571).

1506. urtian San Andres parrokiako abadiak konkordixa bat eiñ eben patriakiñ eta Konzejuakiñ.

Beste gauza batzuen artian han ziñuen abadiak zer ein bihar eben eta zelan, noix...: parrokiakan kargua eukitzeko, 24 urtekuak izan bihar eben gitxienez, eta abadetzarako albidadia bihar eben. Urte guztiko meza nausixak ze egunetan ziran ipiñi zitxuen (mezia, goixeko 9retan zan); eta abade bakotxan funziñuak zeintzuk ziran esan: *misakanto* gaztienak sakristixia bere kargu eukan, Gure Jaunak elixara eruan bihar zitxuan, eta ur bedeinkatu ontzixa bete... Abade danak egunsentixan jaiki bihar eben errezatzera; eta terçia orduan abade semaneruak mezia emon bihar eban, beste abadiak koruan mezia emotiaz bat kantuan zirala. Abade gazte-nak jua bihar eben hildakon bat euan etxietara, eta euren kargu euan elixara zelan eruan. Abadegeixak oster-a, diferente jantzitxa jua bihar eben, sobrepelliziakiñ, bestiegandik apartatzeko. Parrokixakuak hodak eta lai-ñuak konjuratzeko zeregiña eukan, eta egunian behiñ, elixako kanpaiak jo bihar zitxuen, hasi maietzeko Santa Kruz egunetik eta setienbrian lehelengorarte. Gaiñera, herriko bidekurutzietan kurutzak ipiñi bihar zitxuen, Obispaduak aintzen eban lez konjuruak eitxen (konjuruen liburua konzejuak emon bihar etsen). Baiña kurutzak ipintzen ez ei eukan bihar larregirik, J. ELORZA-k diñuanez, hiru lekutan kurutza fijuak euazalako: Urkidin, Ibarra eta Ulsagan; beste puntua Aldasa zan. Kurutzak zaindu trukian, Ibaratik eta Akondiara arteko kofradixetan hiltzen ziran txahalen miñak abadiendako ziran, “con lo que se confirma la costumbre que existía de matar un ternero el día de la cofradía, acto que hoy en día se celebra en lugares circunvecinos” (LXXV, 184).

San Juan egunian Azitaingo Andra Mari elixan kantautako meza solemnia emon bihar zala be baziñuen. Lau abade San Andres parrokiakan geratzen ziran artian, beste laurak Azitaiñera jua bihar eben hori meziari emotera (ikus 1664-IV-20).

Izen be, Azitaingo elixiak eta Eibarko konzejuak hartu-emon haundixa eukan: konzejua “de tiempo inmemorial” (LXXV, 180) juntatzen zan elixako kanpokaldian San Juan egunian; eta Parrokixiak be aintzat hartzen eban hori egunori Azitaiñerako. Honek, Azitxaingo ermitxako lehelengo datutzat presentau diraz, baiña bada-re aurretikuak be (ikus 1492-IX). (XXVI, 999)-(LXXV; 180, 183-184).

1506. urtian Unzuetako Ochoa López-ek, ehun urtian eurak kobrau izen zitxuen zazpi basarriñ hamarrenen deretxuk San Andres parrokiari emon etsazan. J. ELORZA-k diño herriko eta elixako kabilduak geruao indar haundixaua eitxen ebelako zala, baiña O. López-ek ziñuan “*por servicio de Dios*” (LXXV, 215) emon etsezela errentok Elixari eta Konzejuari.

Izen be, Unzuetakuen antxiñako indarra eta nausitxasuna juanda euazan. Auzuak be beste era batera ikusten zitxuen hanguk. Esate baterako, Arikixako Juan Ortiz de Arexita-k ziñuan Unzuetako Lope zaharra eta Ochoa López semia bakerako gizon tenplauak zirala, auzuen arteko demandetan bakiak eitxen jarduten ebela. (LXXV; 215, 216).

1506. urtian, Juan Urtiz de Urkizu alkate zala, bere senide batek (Juan Pérez de Urkizu-k) esan eban Konzejuak Francisco Ibáñez de Inarra-kiñ (ikus 1521) eiñ ebala arda baltza saltzeko kontratua, baiña F. Ibáñez-ek kontratua “falseau” eiñ ebala, edozeiñ arda (“vino alguno” (LXXV, 285)) saldu zeikiala esanda. Holan, berak gehixao irabaziko eban, eta Maria Ochoa de Unzuetak ez eban ardaurik salduko.

Horrek esan gura dau ardaua “que era un producto que se arrendaba por el concejo al mejor postor” (LXXV, 285), gitxienez orduantxetik, nahi txa herrixan sardaua baiño gitxiao eran. (LXXV, 285).

1506. urteko martixan 12xan Pedro de Arexita-k hiru urte lehenago Arraguetan etxiak eitzeko erosi zitxuan lurak saldu ein zitxuan, erositxako prezian gaiñera, Sancho Abad de Ubilla-ri. Eskritxurian transkripziñua dakar J. ELORZA-k in LXXV, 484: “**1503/1506 (Eibar). Escritura de venta de solares en Arragoeta, que Juan López de Ibarra, dueño y señor de Ibarra de Yuso, hizo a Pedro de Arexita y posteriormente este último revendió al clérigo Sancho Abad de Ubilla**” (LXXV, 483).

Azpikaldian Furtunno de Alzua-n etxia eitxen hasitxa euan, eta postiak jasota euazan. Handik aurrera barrixuan etxiak eitxen segidu eben, egurrezkuak, jakiña. (LXXV; 120, 299, 483, 484).

1507. urtian, Marina Ibarra Lobiano-n eta Martin Pérez de Orbea Mallea-n seme zaharrena jaixo zan, Juan⁷⁴: “Juan de Orbea” esaten detse liburuetan.

Juan, Catalina de Irure Ibarra eibartarrakiñ ezkondu zan. Erregian kortian kargu asko euki zitxuan: *andantia*, Carlos V.an eta Felipe II.an tesorerua, erregian guarden rezeptor jenerala... Horregaitxik Valladoliden, Toledon eta Madrillen bizi izen zan (ikus 1562, 1577).

Seme-alabak euki zitxuen: Domingo Martínez (tion izen igualekua; Espaiñako Galeretako beedore jenerala zala hil zan Puerto de Santa María-n), eta Ana, Oñatiko Kondesia izen zana (ikus 1564-XI-7). (XI, 281)-(LXXV, 241).

1507. urtian Martin Sánchez de Ibarra lizenziaua jaixo zan. Gerora, Calahorra-ko Obispaduko eta Naparruako inkisidoria izen zan (LXXV, 187).

1507. urteko eneruan 22xan Lope López de Unzueta Zaldibar-ek testamentua eiñ eban, Martin Ibáñez de Ibarra eskribauan aurrian. Orduko zaharra zan eta makalik ebillen (hain makalik eze, testamentua eziñ izen eban firmau).

Bere ondrak eta funeralak ziz da biz preparau zitxuan. Beste gauza batzuen artian holakuak aindu zitxuan: herrixan usatzen zan letz, bost urtian, bere animia salbatzeko ein bihar ziran elizkizunak eta abar eitzeko; aindu eban bere Azitaingo etxera joiazan pobrieri jaten emoteko (“Tampoco se olvida de una costumbre arraigada entre sus ascendientes, por la que daban de comer en su solar *“a la mayor multitud de pobres que ende se congregaren”* (LXXV, 213); hil zala urtia betetakuan, abadie eta enparaei be bazkarixa emoteko aindu eban, *“con el mismo yantar e comida usada e acostunbrada por los antecesores e predeçesores nuestros”* (LXXV, 213).

Parrokixarako, ermitxetarako eta orden relijiosuetarako limosna mordua laga eban, baiña Azitaingo Andra Mari elixiandako apartekua laga eban: urrezko florin bat, eta hiru sagar euazan lur zatixa, elixonduan.

Bere alabiandako, Inesa-ndako, Londresko tela fiñakiñ eindako saya bat laga eban, berak nahi eban kolorekua, eta Courtray-ko kapa on bat. Arizmendiko Juan de Zozola-ri kapote bat eta pañuzko sayo bat laga etsazan. (LXXV, 286).

Testamentuko albazea bere semiak, Zenarruzako García (López) Abad abadia, eta Juan Ibáñez de Unzueta loibia ipiñi zitxuan. Unzuetako maiorazko (etxiana eta lurrena) Ochoa López de Unzueta laga eban. (LXXV; 36, 213-214, 286, 297-298).

1507. urteko nobienbrian 15ian Martin Sánchez de Unzeta-k poderrak emon etsezen bere anaiari (Juan Ibáñez de Unzeta-ri) eta beste batzuei (Rodrigo de Urquizua eta Sancho de Pagoaga) bere izenian jardun zeixen aurrerantzeko edozein pleito nahi demandatan. Prokuraziño kartia Juan Pérez de Urquizu eskribauak eiñ eban, eta J. ELORZA-k transkribiduta dakar in LXXV, 486-487: “**1507/1508 (Eibar). Actuaciones y sentencia sobre el pleito de la molienda en el molino de Ibarra de Yuso**” (LXXV, 485).

⁷⁴ G. de MUJICA-k diño Domingo de Orbea jaixo zala, eta gurasuak, Martin Pérez de Orbea eta Maria de Ibarra zirala. Aitxan izena iguala da eta amana antzerakua: ezin ba, seme bi batera jaixo bikixak ez baziran bahintzat.

Orduan momentuan Ibarbekuekiñ eukezen arazuak, derrigorrian euren errotan ijo bihar ebezelako labore danak. Juana erregiñiak 1507-XI-27xan Valladolidtik probisiño karta bat bialdu eban, baiña ez zan hor amaitxu asuntua (ikus 1508-III-4). (LXXV; 485, 486-487).

1508. urtian hil zan Juan López de Arrizabalaga eskribauan Martin semia.

Ermuko Ochanda de Urquiza y Ugarte-kiñ⁷⁵ ezkondata euan. Eurak ziran Juan Martínez de Arrizabalaga y Urquiza merkatarixan gurasuak (ikus 1496). (LXXV, 102).

1508. urtian juan zan Juan Pérez de Ubilla Azpiri Valladolidera eskribau ikestera. Eibarrera etortzen zan lantzian behiñ (ikus 1509), baiña han egon zan 1511. urtian estudixuak amaitxu zitxuanerarte.

J. Pérez de Ubilla-n aitxa Pero de Ubilla zan, eta ama Azpiri basarriko alabia zan Maria Pérez de Azpiri. J. Pérez-ek ez eban euki seme-alabarik. (LXXV, 268).

1508. urteko martixan 4an Ibarbeko errotan ijo bihar izetiarren eukezen pleituetan sartuta euazanak, Martin Ibáñez de Ibarra alkatiakin juntia eiñ eben. Alde batetik Ibarbekuak eta Ibargainguak euazan (Gracia de Ibarra, Juan López de Ibarra de Yuso-n alarguna; eta alabia, Domenja de Ibarra: bere izenian Juan López de Azpiri-k ziharduan). Beste aldetik honek euazan, Maria de Solazabal (Martin de Arguiano-n alarguna) eta bere seme-alaben tutoriak (seme-alabak Juaniko, Matxiniko, Domingo eta Marina ziran; tutoriak, Juan Ibáñez de Aguinaga eta Martin Pérez de Zumaran); Martin Pérez de Zumaran eta Sancha de Gorostieta andra-gizonak (andriak eukan pleituan jarduteko poderra hartuta); eta Martin Sánchez de Unzeta (baiña bere anaiak ziharduan bere izenian, Juan Ibáñez de Unzeta-k) eta Maria Sánchez de Urquizu andra-gizonak.

Erabagi eben pleitotan gehixao gastatzen segidu biharrian hobe ebela asuntua gizonezko zuzenen eskuetan lagatzia. Erabagixak hartzeko informaziñua hartu eben Juan de Elexalde-gandik, Martin Sánchez de Enparan kordeleruagandik eta Pero de Marzana-gandik. Erabagixak hartzia Pero Ibáñez de Ibarra lizenziauan gain geratu zan. Aurretik, baiña, beste hiru eukezen juez erabagitzailletzat izentauta (Juan Martínez de Mallea, Lope Urtiz de Urquizu eta Lope García de Zubieta), eta honei poderra kendu ein bihar izen etsen (ikus 1508-III-9).

Horren barri Juan Pérez de Urquizu eskribauak jaso eban; agirixak irakorri leikez *in* LXXV; 485-486, 487-488: **“1507/1508 (Eibar). Actuaciones y sentencia sobre el pleito de la molienda en el molino de Ibarra de Yuso”** (LXXV, 485). (LXXV, 485-491).

1508. urteko martixan 9xan Ibarbeko errotan ijo bihar izetiarren eukezen demandetan, parte bixak juez erabagitzailletzat izentauta eukezenei (Juan Martínez de Mallea, Lope Urtiz de Urquizu eta Lope García de Zubieta), poderra kendu etsen, eta erabagixak hartzia Pero Ibáñez de Ibarra lizenziauan gain laga eben (ikus 1508-III-11).

Agirixa irakorri leike *in* LXXV, 488: **“1507/1508 (Eibar). Actuaciones y sentencia sobre el pleito de la molienda en el molino de Ibarra de Yuso”** (LXXV, 485). (LXXV; 485, 487, 488).

1508. urteko martixan 11n, Pero Ibáñez de Ibarra lizenziauak Maria de Solazabal-ek Ibarbeakuen kontra ipiñitxa eukan pleitua erabagi eban. M. de Solazabal-ek pleitua bere izenian eta bere seme-alabeanian ipiñitxa eukan, ez eualako konforme Ibarbeakuen errotan zelan ijotzen zan garixa, derrigorrian han ein bihar baeben be (etxia euren terrenuan erositxa eukalako). Deskuiduan beste norabaitxera eruango balebe, gari zorrua eta 60 marabediko multia eukan, Ibarra-ekuei pagau biharrekua.

Baiña P. Ibáñez de Ibarra-k Ibarbeakuei be kondezifñuak ipiñi etsezen: garixa eurenian ijotzeko obligaziñua eukan etxe-kuak garixa konzejuko pixuan laga eta gehixen be, ordu bira jasota egon bihar zan errotara eruateko. Errotan be, 24 orduan ijota egon bihar eban, ostiantzian garixan jabiak hartu eta beste edonora eruan zeikialako Ibarbeakuek ezer esateka. Halan da be, Ibarbeako errotan ijo nahi izen ezkeriok, *“ganecoa-ren ganean”* (LXXV, 237) ein zeikien, ostian ijotzen euan garixan gaiñera botata, eta Ibarbeakuek orduan be ezin zeikien ezebez esan. Hortik aparte, M. de Solozabal-en etxe ingurukuak errotako andapararak ez zitxuen garbitxu bihar, baiña M. de Solozabal-ek berak bai, Ibarbeakuekin batera, berak etxian suteixa eukalako eta horrekiñ andaparia asko zikintzen zalako.

⁷⁵“cuya madre era Mari Beltrán de Ugarte y Olaso, a su vez hija del solar de parientes mayores marquinés de su apellido y sobrina del señor de Olaso de Elgoibar” (LXXV, 102).

Gaiñera, garixak ero dana dalako laboriak ondo ijota egon bihar eban, eta horretarako andra bik ikusi bihar eben ondo euan, baitxa garixa lehengua zan ala trukauta euan, “que en tal caso, [Ibarrakuak] también sean obligados a pagar todo el menoscabo e dapno que tubiere la dicha çebera e la mejoría que ay de la una a la otra” (LXXV, 490).

Agirixan transkripziñua dakar J. ELORZA-k *in* LXXV; 485, 488-490: “**1507/1508 (Eibar). Actuaciones y sentencia sobre el pleito de la molienda en el molino de Ibarra de Yuso**” (LXXV, 485). (LXXV; 237, 485, 488-490).

1508. urteko junixuan 25ian eiñ eben Catalina de Olaerreaga eta Pedro de Escaraegui Iturrao ezkontzeko kontratua.

Ezkondu, Otaolako San Lorente ermitxan ein ziran. Neskian aitxa Juan (Albiz) de Olaerreaga zan, eta dotian 200 korona korriente (urrezko 43 dukat gitxi gorabehera; hiru plazotan pagau biharreko 16.000 marabedi), ohe on bi jantzitxa, saya ero soiñeko bi, kapa bi, kutxa bat, liñuzko erropak eta arriua emon etsazan, “dote que, prescindiendo de la mayor o menor asignación dineraria, podemos considerar como la típica de la época” (LXXV, 277).

Mutillan amak (Maria de Iturrao, Pedro de Escaraegui zaharran alarguna) semiari hauxe emon etsan: eurak bizi ziran etxia, erregebide parian; Pedro de Garranza-n etxiak; Asuako sagastixa; ortu bi, bata Aldasan eta bestia Zerkaburun; Iraegiondon eukezen gaztaiña batzuk; eta San Martiñen Maria-k eta bere anai Pedro-k eukezen lurren partia. Kontratua eiñ eban eskribaua Martin Ibáñez de Ibarra zan, eta osorik irakorri leike *in* LXXV, 493-494: “**1508 - Junio - 25/29 (Eibar. Pórtico de la Iglesia de San Andrés). Contrato matrimonial de Pedro de Escaraegui y Catalina de Olaerreaga**” (LXXV, 493). Dana dala, kontratu zati bat geruao eiñ eben (ikusi 1508-VI-29).

Handik urte gitxira gizonak hanka eiñ eban Cuenca-ko mendixetara, lania kardatzen eixera. Andriari, sasiko bere seme bat laga etsan; amak urte bixan zaindu eban umia, eta gero seguramente morroi juango zan. Catalina, bere suegruak Elgeta-kalen euken etxian bizi izen zan aurrerantzian be; handik ixa 20 urtera demaseko demandan sartuta ibilli zan (ikusi 1526-VII-12). (LXXV; 44, 188, 277, 493-494).

1508. urteko junixuan 29xan Catalina de Olaerreaga eta Pedro de Escaraegui Iturrao ezkontzeko kontratuari zati bat gehixu etsen: “pusieron condición que a la dicha Maria de Yturrao, madre del dicho Pedro d’Escaraegui, se le diese su manutención en su vida segund es usado y acostunbrado a semejantes personas de su estado” (LXXV, 494); gaiñera, hildakuan andra-gizon gaztiak entiarua eta onrak bihar zan moruan ein bihar etsezen. Agirixa jasota dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 494: “**1508 - Junio - 25/29 (Eibar. Pórtico de la Iglesia de San Andrés). Contrato matrimonial de Pedro de Escaraegui y Catalina de Olaerreaga**” (LXXV, 493). (LXXV; 493, 494).

1508. urteko setienbrian 18xan Areta inguruko mendixetan mujoiak beixu zitxuen; Aretako egurza nausiko mujoiak aldatu ein zitxuen. Terreno osua Kanterea, Aranbalza eta Betorrolaegi aldetik partidu eben: gorengo aldia egurza moruan laga eben, eta barrenekua “exido” moruan, labrantzako soluak eixeko (LXXV, 96).

Alkatia (Martin Ibáñez de Ibarra), *fiela* (Furtuno de Achuri), juraduak (Juan Ruiz de Eguiguren eta Lope de Arguiano) eta herriko seme asko ziran han. Lehen, egurzetarako mujoiak sartuta euazan, eta bueltan honek terrenuok euazan: Ochoa López de Unzueta-n hariztixa, Juan Miguélez de Areeta-n solua, Kantereako bidia gaiñekaldetik zala Aranbalza, Betorrolaegi eta Asurtza ingurura joian bidia). Bidian 7-8 mujo sartuta euazan, Juan Miguélez de Areta testigu zala. Ba erabagi eben mujoietatik gorakua herriko egurza izen zeilla aurrerantzian, eta beheruzkua, herriko ejido ero solo: “lo que es dende abaxo azia Areeta, aquello qu’es fasta el arroyo que pasa junto con la heredad e pieça e mançanales de Areta, quede e sea exido común del dicho conçejo de la dicha villa” (LXXV, 495). Beste lurrak, Juan Miguélez-endako laga zitxuen, baiña Aranbalzatik etorren errekatxutik harutz eziñ eban erromararik ipiñi.

Hortik aparte, Betorrolaegi errekatxutik eta tontorrerañok itxitxa euan bidia libre lagatzeko aindu eban alkatiak, hiru *estadu* zabal, herrikua zalako. Horren danorren barri Sancho Sánchez de Ibarra eskribauak jaso eban. Agirixa transkribiduta dakar J. ELORZA-k *in* LXXV, 495-496: “**1508 - Septiembre - 18 (Eibar. Lugar de Areta). Delimitación y amojonamiento de ciertos montes destinados al aprovechamiento comunal, denominados “egurças”** (LXXV, 495). (LXXV; 96, 495-496).

1508. urteko dizienbrian 1ian, Fernando Katolikua erregiak eta bere alabiak, Juana-k, Sevilla-n konfirmatu ebezan San Andres parrokiako patronatuan pleituan ostian ein ziran ordenanza barrixak, Parrokixako erregimen eta zeregiñen gaiñian, elixako karguak zelan bete eta hamarrenak zirala-eta.

Hor ordenanzetan Eibarko datu asko agiri dira; esate baterako, Eibarko kofradixa guztiak bakar baten sartuta dagoz, Akondiakuan (LXXV, 18).

Hortxe ordenanzetan agertzen da Eibarko pelegrinuendako Ospitxala be bazala; pobriak eta gaixuak be, hantxe hartzen zitxuen. Abadiendako ipinitxako ordenanza barrixetan Ospitxala agiri zan bikarixuak, kurak eta ostiango kleriguak euren zeregiñak betetzen ez eben baxotxian, euren jateko raziñua ospitxaleko pobriei emon bihar etselako (LXXV, 37). J. ELORZA-n ustez, hori ospitxalari hortxe urtian bertan eindakua izengo zan.

J. SAN MARTIN-en ustez, Ospitxala, 1936ko Gerratian apurtu zan ospitxalan lekuan egongo zan, barrixa zaharran gaiñian einda. San Andres parrokiaria eta Mallea-Godoi etxian bitxartian egongo zan. Kaliak be, izena hartuta ekan, *Ospitxal-kalia* (XI, 120)-(XXI, 417) ero *Ospitale-ziar* (LXXV, 36) (ikus 1595).

Ospitxala parrokiarikin pegante euan; horregaitxik elixan ate eta elizpe barrixa eiñ eben ospitxal aldera⁷⁶, eta dokumentuetan holan agiri da: “*puertas baxeras, traseras o del ospital*” (LXXV, 77). Konzejuak, handik aurrera juntak hor elixpe barrixan be eitxen zitxuan (ikus 1521-VIII).

Baiña ospitxalian bertan be leku bat euan Konzejuandako; horixe da “la primera referencia a un inmueble cerrado con la calificación de “civil”, que se va a utilizar periódicamente para celebrar reuniones concejiles durante todo el siglo” (LXXV, 77); eta berori da “el primer “consistorio” propiamente dicho, que tuvo la entonces villa de San Andrés de Eibar” (LXXV, 77) (ikus 1523-X-18).

J. SAN MARTIN-en ustez, Eibarko San Andres Apostoluan parrokiari, bere Ospitxal eta guzti, Compostela-ra, Lapurdi, Gipuzkoa eta Bizkaitxik pasaizian, joian Santiagon bideko leku inportantia zan: “sin duda debió ser uno de los centros convergentes de gran importancia en esta ruta de Santiago” (XXI, 417).

Estatutuetan aintzen eben elixan ikesten ebenak bertako benefiziadu sartzekotan organua joten ikesi bihar ebela 6-8 hille inguruan.

Ordurako elixan gauza batzuk be aldatuta euazan: zabalao einda euan (luziao ez, ezin zeikialako), eta XVI. gizaldi gehixenian euki eban formia hartuta euan: erdiko altaria, San Andresendako; Epistola aldera, Santa Katalinandako altaria (han euazan San Roken eta Santa Luzian imajiñak be); atzekalderutz, Ama Birjiñiandako altaria euan, Dolorosian imajiñakiñ. Bestekaldian, Ospitxal aldera, beste altara bi euazan, San Sebastianendako bat (bautizatzeo harrizan onduan), eta Gure Jauna gordetzen zan altaria. Osteko aldian korua euan: han euazan Konzejuko ordenanzia, eta organua. Ulsaga aldera euan antxiñako kanposantua. (XI; 138, 147)-(XXI, 417)-(XXXIII, 141)-(LXXV; 18, 36-37, 77, 158-160, 240).

1509. urtian Juan Pérez de Ubilla Azpiri eskribauan (ikus 1508, 1512) eta Elgetako Marina de Berezeibar-en artian zeozer pasau zan. M. de Berezeibar-ek 18 urte eukazan, Ubillanekuen etxian euan krixada –neskia umezurtza zan–: han bizi ziran Maria Pérez de Azpiri alarguna eta semia, J. Pérez de Ubilla. Aurretik, 15 urtekin Martin Pérez de Orbea-n eta Marina de Ibarra-n etxian egon zan; eta Ubillanekuenera birjen juan ei zan, “osorik”, eta ulia solte erabiltzen eban.

⁷⁶ Atia ze lekutan euan ez dago garbi. J. ELORZA-k *in* LXXV, 77, holan dakar: “la construcción del hospital en 1508, lo que traerá aparejada la apertura de otra puerta en el muro sur de la iglesia, a la que en los documentos se le llamará “*puertas baxeras, traseras o del ospital*”, en la que se instalará otro pórtico o portalada”. Aurrerao, ostera, holan diño: “se construye el Hospital de la villa, lo que propicia la apertura de una puerta bajera en el lado norte de la iglesia, a la que se dota del oportuno pórtico” (LXXV, 160).

Egun baten, neskiak ziñuan lez, eskribaurako ikesten euan J. Pérez de Ubilla-k “biolau”-ero eiñ eban (neskiak 25 urte baiño gitxiao eukazan): *“me estupró e desfloró e rronpiendo mi virginidad hubo acceso carnal conmigo, más por induzimiento, lixonjas e alagos que me hizo, que de mi espontánea voluntad, prometiéndome que se casaría conmigo y me daría muchas dádibas y dones”* (LXXV, 268).

Mutillak, ostera, ziñuan M. de Berezeibar beti izen zala prakazalia, eta gizonezko eta mutillekiñ egotia gustatzen jakola aparteko lekuetan lehendik be, mendixetan, errekonduetan, itxurixetan..., *“lugares aparejados al vicio de la carnalidad”* (LXXV, 269). Berak ainduta, mutillan lagun batzuk be antzerakua esan eben, lehenao be *“moça disoluta, allegada a barones”* (LXXV, 270) zala: laztanak, estutuak, patxuak, zirrixak eta abar gustokuak eukazala, eta Martin Pérez de Orbea-n krixada zala Migel de Vizcaya-kin lo eitzen topau ebela Sancho de Albizuri-n dendan, eta *“fue público e notorio en la villa que la dicha Marina se echaba con el dicho Miguel e con otros”* (LXXV, 271). Baiña M. de Vizcaya-n beran andriak (Maria Ruiz de Eizaga-k) esan eban berak holakorik ez ebala siñistu be eitzen. Edozelan be, Marina de Azpiri-k, *“de Velendiz”* (LXXV, 271) esaten etsena, esan eban neska gaztiak mutillekin laztanka eta zirrika ibiltzia gauza normala zala, eta horrek era-kusten dau *“una juventud bajomedieval que vivía su sexualidad sin muchos encorsetamientos”* (LXXV, 271).

M. de Berezeibar-ek J. Pérez-ekiñ ezkontzia nahi eban, baiña mutillan amak ez eban ametidu dote txiki-xa eukalako. Neskiak eurenian zerbitzen segitzia nahi eban gitxienez mutilla Valladolidtik etorri arte, baiña etxeoandriak ezetz esan etsan. Orduan, kalera urtetzerakuan, neskiak “tokaduak” ipiñi zitxuan buruan, pasau jakonan senaille: *“deziendo notoriamente que en nonbre del dicho Juan Peres e por aver avido açeso carnal con él, se avía puesto los tocados”* (LXXV, 269); hara etxera garbi jua zala, eta burlauta urten ebala erakus-teko. Horren ostian, neskiak nebak be J. Pérez-ekiñ ezkontziarren ainduta euken dotia (31.000 marabedi) kendu eiñ etsezen eta honoria zikintziarren famelixan ikusterik be ez eben nahi arrebiori. Neskiak “suertia” euki eban handik gitxira García Abad de Unzueta-n krixada eta manzeba sartu zalako: jatekua bahintzat seguru eukan egunero Unzuetakuan etxian, eta jentian jarduna be gitxiao izengo zan uezaba izen haundiko gizona zalako (ikusi 1513). J. Pérez de Ubilla gerora ezkondu ein zan beste batekiñ.

J. Pérez-en amak burlatzat hartu eban tokaduen asuntua, eta neskiak juaterakuan bentanatik esan ei etsan *“que no se avía puesto los tocados del dicho Juan Peres, su hijo, salvo de un asno que ella tenía en casa”* (LXXV, 270). Kalian jardunak urten eban barra-barra eta jentia barre eitzen eban.

Batera nahi bestera izen, egixa zan zeozer ibilli zirala alkarrekin, gazte bixak jua bihar izen ebelako medikuagana (herriko zirujanua Martin Sánchez de Unzueta zan orduan): lehelengo J. Pérez jua zan *enkor-dixo* bat ero bikin (koskorak, infeziñodunak, partietan, “consecuencia del mal venéreo” (LXXV, 269)); gero, M. de Berezeibar jua zan haretzekin gaixotasunakin berakin, eta medikuak bixak osatu zitxuan, eta *“creía que Juan Pérez, al tener acceso carnal con la citada Marina, “se lo abría pegado, porque aquella enfermedad es pegadiza”* (LXXV, 269).

Horren barri esateko moduz herri guztiak euki eban, eta lagun batzuk detalle askokiñ enterau ziran asun-tuakin: Marina de Ibarra, esaterako; Osana de Burgua, Marina gaztian laguna eta ezkutuan tokadua emon etsana buruan ipintzeko (Estibariz de Sugadi-ñ eta Joana de Olaerreaga andra-gizonen etxian euan krixada). Detalle gehixao be topau leikez liburuetan: LXXV, 268-271.

Handik 10 urtera urten eban demandiak, baiña beste batzuen artian, García Abad de Unzueta-k Ubillatarren kontra juateko esan etsalako M. de Berezeibar-i (ikusi 1513, 1519; 1518-IV). (LXXV; 186, 251, 268-271).

1509. urteko martixan 8xan Akondiako San Pedro ermitxako serorian etxian, ezkontzeko tratu bikotxa eiñ eben Zumaranguak eta Azaldegikuak. Etxe bakoetako biña seme-alaba ezkontzeko ziran. J. ELORZA-k Akondiako hori inguruori Soraen eta Akondia ballia batzeko punto inportantetzat joten dau, kofradixa bixen leku “aglutinantia” zalakuan, eta tratua Akondian eiñ izetiak hori indartzen dau bere ustez. (LXXV, 179).

1510. urtian Diego de Ibarra jaixo zan Eibarren⁷⁷. Ameriketara, 1545. urtian Nueva Galicia-ko konkistan personaje inportantia izen zan; Zacatecas-ko minen explotaziñua organizau ebana izen zan bera, oin dala 450 urte inguru; eta Luis Velasco birreyxan alabiakiñ ezkondu zan gaiñera (ikus 1556). Beste kargu eta titulo batzuk be euki ebazan: Flandesko Estaduetan beedore jenerala izen zan; Alberto Artxidukian Kamarako “gentil hombre” eta maixordomo; bere merituegaitzik, Estadu eta Gerrateko konsejerua izen zan, eta Villahermosa-ko komendadore be bai (ikus 1583-II-27). (X, 402)-(XI: Prólogo..., XVIII; 239, 246, 247, 486).

1510. urtian Eibarko jauntxuak Agiñako San Migel elixara juan eta demaseko triskantzak ein zitxuen. Atiak zabaldu, eta elixan enterrauta euazan hildakuak etara ein zitxuen; bautizatze harrisa be, “*que allí estaba de tiempo ynmemorial a aquella parte*” (LXXV, 169), dana txikitxu eben. Horrek gauzok eitxeke ez eken lizenziarik, ez juezenik ez obispuenik, eta ez zan zuzena. Gaiñera, elixako meza eta Sakramento zerbizixuak kentzia nahi etsezen.

Soraenguak –Agiñakuak– ez ziran konforme geratu eta Eibarko alkatianian –orduan Pero Martínez de Suinaga, kaletarra– denunzia bat ipiñi eben. Alkatia baiña, ez eban kasorik eiñ “seguramente porque él mismo era vecino del recinto urbano y no debía estar por la labor de condenar a los notables del concejo” (LXXV, 169).

Alkatia kasorik be ez eban eiñ ezkeriok, Agiñako Martin de Arizpe-k Calahorra-ko Obispadora jo eban: han aitzen emon eban zer pasatzen zan, eta Elixako juezen *kartak*, *probisiñuak* eta *zensurak* ipiñi zitxuezen Eibarko alkatian, jurauen, Martin de Isasi parrokixako mayordomuan eta lego askon kontra (LXXV, 169). Hori ez jakuen gustau Eibarko jauntxuo, eta demandak aurrerao be izen ziran (ikus 1513).

Lehelengo eta bat, Eibarko konzejuak M. de Arizpe herritxik kanpora bota eban (desahuziau), Calahorra-n eiñ ebanagaitzik: “*en perjuicio e desagravio de nuestra jurisdicción rreal, por lo qual avia caydo e yncurrido en grandes e graves penas*” (LXXV, 169); harrezkeriok, ez zan Arizpe-n barri azaldu agirixetan. (LXXV, 168-170).

1510. urte inguruan jaixoko zan Pedro de Ibarra Inarra. Zazpi anai-arrebetan zaharrena zan. Aitxa Francisco Ibáñez de Inarra eskribaua eban (ikus 1483), eta ama Domenja de Azpiri.

Pedro de Ibarra Inarra bera, enperadorian komendadoria (infanterixako kapitana zan sasoi baten, ikusi 1541-V), eta gero kontadoria zan (ikus 1543-I-13).

Unzuetako alaba zaharrenakiñ ezkondu zan, Ana de Unzueta y Ganboa-kiñ (ikus 1525), suegruari etxia “erositxa”, eta eurak izen ziran hango hurrengo jabiak (ikus 1543-IX-4, 1547-X-1). Pedro de Ibarra-n bizitzian eta jardunen barri, zihetz, liburuetan topau leike: LXXV, 222-228. (LXXV; 220-222, 223, 222-228).

1510-1513. urtietarako⁷⁸ Juan Ibáñez de Mallea-k, Ibarra Beheko (Ibarbeko) jaunak, Sevilla-n etxia eukan, Castro kalia. Mallea tratante famaua zan eta Sevilla-n gauzen tratua ez eze esklabuena be eingo eban. Izan be, Urkuzuko errota zaharrian J. Ibáñez de Mallea-n kriadak eta gizonezko baltzak eitxen eben biharra. J. ELORZA-k diñuan, “No sería corriente en aquellas primeras calendas del siglo XVI la figura de un hombre de color en Eibar, pero (...) tampoco constituyó un fenómeno extraordinario en la historia vasca el tráfico de esclavos” (LXXV, 139). (LXXV; 139, 238).

1511. urtian Konzejuak, Martin López de Agirre alkatia buru zala, zeñ elixatara zeintzuk eta zemat juan aindu eban. Konzejuak batzarra eiñ eban San Andres parrokixako arkupian, “a canpanna rrepicada” (LXXV, 192); eta han esan eben domeka eta jai egunetan jente asko ez zala Parrokixara juaten mezetara, “*deziendo que yban a las parrochias de los lugares comarcanos a honrrar sus parientes finados, e en ello el pueblo rreçibia mucha fatiga en lo temporal e andaban contra la constitución del obispado*” (LXXV, 192). Horregaitzik erabagi eben eibartarrak (“ningún vezino nin vezina” (LXXV, 192)) ezin zeixuela esan iñori herritxik kanpora eukan onretara, beratziurreneta, ez urteko mezetara laguntzeko, elixia Eibartik kanpora baeuan, ez domeka, ez jai egun, eta ez San Andres egunian bahintzat. Halan juaten ziranak zidarrezko errial biko multia eukan: hortik herena, Parrokixako fabrikarako zan; beste heren bat, herriko obra eta bidietarako, eta beste herena, alkatianako eta ejekutoriendako. Halan da be, eibartarren senide ziran hildakuen onretara, beratziurreneta eta urteko mezetara Eibarko hamabi lagun juan zeikiazan, guena; eta eurekiñ, abadia be eruan zeikien, bape multa barik. Elizkizunetara juateko lagun gehixaori esan ezkeriok, urrezko florin baten multia ipiñi eben. Entiarretara juatia, oster, libre zan.

⁷⁷ Elgetan jaixo zala be jaso dou (XI, 239).

⁷⁸ J. ELORZA-k berak, in LXXV, 238, “para 1515” dakar hauxe datuau berau emoteko.

J. ELORZA-k holako kontuetan ikusten dau Konzejua eta Parrokixia azken fiñian ixa-ixa bat zirala: “la vinculación entre el concejo y la iglesia de San Andrés era prácticamente total, de tal manera que ambos cabildos participaban al unísono en los pleitos contra el patrón, en la redacción de concordias y nuevos capitulados, etc. (...) Pero todas estas actuaciones del concejo, que en muchos casos afectaban más a lo espiritual que a lo temporal, eran aceptadas con toda naturalidad y normalidad por la clase eclesiástica” (LXXV, 192). (LXXV, 192).

1511. urtian Konzejuak prohibidu eñ eban zapateruak kalietan narrua kurtitzeko erabiltzen eban *kortezia* (haritxana gehixenetan) nahi ezelako zikinkerixarik kalera botatzia, “prueba de la existencia de una actividad importante en este campo” (LXXV, 290). (LXXV, 290).

1511. urtian hil zan Pero Ibáñez de Ibarra Lobiano famosua, Ameriketara eñ eban biajietako baten. Baiña aurretik Sevilla-ko neska bat (Isabel de Martel y Cerezo) estaduan laga eban eta bera hill ostian jaixo zan umia (ikusi 1512). (LXXV, 240).

1511. urteko otubreko 27xan Konzejuak erabagi eban Eibarko kalietan ezin zala txarrik ibilli hasi Ibarbeko Marina de Ibarra-n etxetik eta Ulsagako errekatxurarte eta zubirarte. Hor zihar txarrikak aintzen ziran bakotxeko, *tarja* biko multia euan; txarrikak etxera sartzeruzkuan hanka eitxen ebenian ero beste norabaitxera eruan bihar ziranian izen ezik. Izen be, txarrikak gosiak euazanian triskantza haundixak eitxen zitxuen gaztaiñetan, soluetan...

Edozelan be, txarrikixa orduan sasoiñ jateko nausixetakua zan, jatekotik aparte koipia be erabiltzen zalako, “*erretesequia*” (LXXV, 283), olixuan lekuan; eta Konzejuak gauza asko aintzen eban euren gaiñian: prezixua, nun jan bihar eben, nundik nora ibilli bihar eben eta abar. (LXXV, 282-283).

1511. urteko nobienbrian 9xan San Martingo seroria zan Teresa de Arechaga-n besuetan Unzuetako beste ume bat bautizau eben, Teresa López. (LXXV, 218).

1511. urteko dizienbrian 4an Konzejuak karta bat bialdu etsan erregiñiari Juan Pérez de Ubilla herriko eskribau izentau zeixan. Izen be, herriko eskribauak merkatarixak ziran, ero zaharrak, ero eziñ eben ya euren biharra ondo eñ, ero ez eben eskribau jarduten, eta horretxegaitxik “el dicho concejo rreçibía mucho dapno e fatiga” (LXXV, 497). Hori erabagitzeko herrixa konzejuan batu zan: alkatia (Martin López de Aguirre) eta herriko gizon zuzenen gehixenak. Kartia Juan Pérez de Urquizu eskribauak eñ eban, eta J. ELORZA-k transkribiduta dakar in LXXV, 497: “**1511 - Diciembre - 4 (Eibar). Carta de suplicación del concejo de San Andrés de Eibar para el escribano Juan Pérez de Ubilla**” (Ikusi 1512). (LXXV, 497).

1512. urtian Rodrigo (Pérez) de Azpiri izen zan alkatia. Azpiri basarriko semia zan, baiña kalera ezkondua euan. (LXXV, 312).

1512. urtian Konzejuak herriko karguak eukezenei gauza batzuk aldatu etsezen. Juraduei beste zeregin bat ipini etsen, lehendik ekezenen gaiñetik: berdura eta fruta lapurretak zaintzia, gaztaiñena eta sagarrena gehixenbat. Horren gorabeheran ipinitxako multen dirua juraduendako euren dako zan.

Eskribau fielan zeregiña herrixan bihar ziran eskriturak eitxia zan. Urtero urrezko dukat biko salarixua ekan (750 marabedi). Konzejua pleiton baten sartuta egon ezkeriok eta eskribau fielak horren papel kontuak bere arduruan hartu, beste edozeñ eskribauri moruan pagau bihar jakon, sueldotik aparte. (LXXV, 74).

1512. urtian Konzejuak batzar bat Ibarra Goikua (Ibargaiñ) etxian aurrian eñ eban, “*donde es usado de se juntar el concejo*” (LXXV, 76 116. n.).

1512. urtian Konzejuak Juan Pérez de Ubilla eskribau titular ipiñi eban Eibarren, “escribano de número” (LXXV, 268) (Ikusi 1518, 1519). (LXXV, 268-269).

1512. urtian Eibarren, bertako bigarren arma alardia eñ eben Arietarrasen (ikusi 1522-VI-24), fransesak Fuenterrabixara sartzeko euazala. Hara Juan ziran gero Eibarko gizona asko: batzuk armadan ibilli ziran, beste batzuk Fuenterrabixan bertan, eta gaiñera arotzak, karreteruak eta atxeruak be Juan ziran Eibartik laguntzera (ikusi 1513-II-19). (LXXV; 295 65. n., 328-329).

1512. urtian jaixo zan Pero Ibáñez de Ibarra Lobiano-n semia, bera hilda euala: Cristóbal Pérez de Ibarra y Martel, Sevilla aldian. Ama Isabel de Martel y Cerezo zan. Han bizi izen zan Eibarko tiuak Eibarrera etortzeko esan etsen arte (ikusi 1526 urte ingurua). (LXXV, 240).

1512. urteko maietzian 28xan Erregiak⁷⁹ Burgostik karta bat bialdu etsan Gipuzkuako Korrejidoriari (Juan Fernandez de la Gama), probinziako Senide Nausixak eurak, etxeuak, euren parientiak eta lagun onenak Franziaiko frontera gordetzera juateko aintzen (ikusi 1512-VI-5). (XLIII, 75).

1512. urteko junixuan 5ian Azpeitxian batu ziran Gipuzkuako Senide Nausixak (hogei lagun inguru), Erregiak eskatu-aindu eta Korrejidoriak deituta. Euren artian Ochoa Lopez de Unzueta oiñaztarra euan, Unzueta etxekua. Danen artian erabagi eben Erregiari obeiduko etsela, “y obedecieron la dicha carta de su Alteza [ikusi 1512-V-28] con toda humildad y debida reverencia, haciendo cerca de ello el acatamiento debido (...)” (XLIII, 76). (XLIII, 76-77).

1512-1513. urtetik aurrera Parrokixako kura benefiziaua zan Andres Abad de Ibarra eta Maria Ruiz de Aguinaga o de Ermua arrimauta ebizan.

Maria Ruiz izetez Ermukua zan; Juan de Arando-kiñ ezkondu zanian Eibarrera etorri zan bizi izetera, Txurio kalera. Alaba bat euki eben, Catalina de Arando. Handik gitxira gizona hill ein zan. Itxuria andra atrebidea ei zan, min-luzia; bere alboko Juan de Sugadi-k holan esaten eban: “*descomedida de su lengua muchas vezes*” (LXXV, 188).

Ba Maria Ruiz abadiori baiño piskat zaharraua ei zan, eta haregandik ume bi euki zitxuan. Umiok haztia, aitxan, A. Abad de Ibarra-n kargu euan. Halan ziñuen bahintzat Domenja de Arrizabalaga-k eta Andreko de Sugadi-k, Marian auzokuak.

Kontua da Maria Ruiz eta Catalina de Olaerreaga ez zirala bape ondo konpontzen, beti alkarregaitxik txarto esaten ebizalako (ikusi 1526-VII-12). (LXXV, 188).

1513. urtian konzejuak batzar bat Ibarra Goikua (Ibargaiñ) etxian onduan eñ eban. Leku horretan einko azkenengo batzarra izen zan, agirixetan geruaokorik ez da aitxatzen bahintzat. Kanpua einko batzarak galtzen joiazan. (LXXV; 76, 116. n.).

1513. urtian konzejuak erabagi eban herriko jentia herriko egurzetatik etxerako egurra hartu zeikiala, baiña egunian bihar zana bakarrik. Baiña baton batek egunerokua baiño gehixao eruan ezkeriok, ero beste batzuei saltzeko eruan ezkeriok, multia ekan: harrapatzen eben bakotzeko seirehun marabedi. (LXXV, 94-95).

1513. urtian Elgetako Marina de Berezeibar-ek García Abad de Unzueta-n alaba bat euki eban, Marina. Alabia euki barri, abadiari emon etsan, umia hazteko; baiña neskakoskorak hiru ero lau urte eukazala hill ein zan. Estibaliz de Sugadi-k hiltzen ikusi eban, eta entiarua normalian baiño egun bat lehenao eñ etsen, “reconociendo de facto que la ceremonia fue semiclandestina y poniendo de manifiesto que ciertos comportamientos estaban socialmente censurados, a pesar de la elevada reputación de uno de los implicados en el asunto” (LXXV, 186), abadian reputaziñua, hain justu. (LXXV, 186).

⁷⁹ L. MARTINEZ DE ISASTI-k “Felipe Primero el hermoso y magno” dakar (XLIII, 75), baiña Floranes-ek Fernando izen bihar zala diño, “pues seis años antes había ya muerto D. Felipe en 25 de Setiembre de 1506” (XLIII, 75 12. n.).

1513. urteko febreruan 19xan Konzejuak batzarra eñ eban. Han egon ziran Rodrigo Pérez de Azpiri alkatia, Martin de Inarra prokuradoria, Pero de Isasi juradua eta herriko lagun asko, Sancho Sánchez de Ibarra eskribau zala. Beste gauza batzuen artian, erabagi eben gerrako eta herriko gastuak bardintzeko herriko basuak saltziaz gaiñera, *bezino* bakotzeko honenbeste diru ipintzia, baiña ez buruko, *millarretan* kontauta baiño, noberan ondasunen gorabeheran⁸⁰, alargunak eta umiak diru kalterik ez zeixen euki. Dana dala, basarritxarrak euken “kalte” haundixena honekin sistemionekin, “porque el principio de estimación descansaba en el sector primario y beneficiaba a los villanos dedicados a ocupaciones burguesas” (LXXV, 348). Andres Ibañez de Ubilla eta Francisco de Inarra ipiñi zitxuen zemateko gastuak eta zorrak ein ziran kontatzeko, “*e porque parte de las dichas deudas es usado e costunbrado de tiempo ynmemorial a esta parte de rrepartir por los millares e otras por cabeças*” (LXXV, 329).

Izen be, aurreko urtian Fuenterrabixara jentia bialtzeko gastu haundixa ein zan herrixan. (LXXV; 328-329, 328 35. n., 347-348).

1513. urteko agoztuan Soraenguen –Agiñakuen– eta Eibarko “kaletarren” artian demanda latzak hasi ziran. Izen be, San Andres parrokiatik ez eben bialtzen abaderik mezia eta Sakramentuak emon zeixezen, baiña hamarrenak eta hartzekuak, danak kobratzen zitxuezen.

San Andres parrokiako kabilduak Agiñan hartzekuak eukazala uste eban: “*en posesión paçífica de todos los diezmos de la dicha yglesia e su parrochia, por justos e derechos títulos, cogiéndolos e llevándolos como tales legítimos poseedores de los dichos frutos e dízimas*” (LXXV, 168). Baiña Agiñako danak ez etsen halan irizten: agoztuko egun baten Pero Martínez de Aguinaga-k, Pero Zuri de Arando-k eta Lope de Suinaga-k “*por fuerça e por su propia autoridad, se avían alçado con las dichas dízimas de las sus casas e caserías de Aguinaga, Arando e Suynaga que heran en el dicho valle de Sorayn (...) en la parrochia de de la dicha yglesia de Sant Andrés d’Eybar, e de las otras tierras, heredades e ganados que tenían en la dicha parrochia*” (LXXV, 168). Izen be, oingotik Agiñakuak “no se iban a encomendar al Rey o al Obispo de Calahorra para que les restituyera en sus derechos. Ahora habían optado por no pagar los diezmos a la iglesia matriz, ya que tampoco recibían servicio religioso” (LXXV, 168). Izen be, bata-bestiakiñ, Soraenguak urtero urrezko 16 dukat pagatzen etsen San Andresko parrokiari.

Hori zala eta ez zala, pleitotan ekiñ etsen, batetik San Andres parrokiako kabildua, abadiak eta mayordomuak; eta bestetik, Agiñakuak. San Andresko mayordomuak –Martin Sánchez de Ibarra-k– Korrejidorari –Juan Fernández de Laguna-ri– eskatu etsan Soraenguei - Agiñakuei kobrau zeixuzela hor urteko hamarrenak eta beste urtietako falta zan beste guztia. Agiñakuak, ostera, Korrejidorari esan etsen San Andresko mayordomuak eukala “*un traslado de los dichos sus partes, sobre las dichas dízimas ante el Obispo de Calahorra*” (LXXV, 168); gaiñera, ordurako pleito eta demanda asko einda euazala, sentenzixekiñ, horren temiorren gorabeheran (hamarrenak eta elizkizunak) “*por ser la causa espiritual e no profana*” (LXXV, 168); eta latzena, San Migel elixan ez zala mezarik egoten: “*no les dezían las misas en los días de fiesta que heran obligados conforme a los mandamientos que sobre ello estaban dados, antes allaría que muchos domingos e fiestas acontecía que los dichos sus partes e otros sus vesinos estaban e se juntaban en la dicha yglesia de Sant Miguel esperando quando venía el clérigo a les dar la misa, e los dichos clérigos no yban e se quedaban sin misa en muy gran cargo de sus conçiencias*” (LXXV, 168-169). Horrez gaiñera, ez jakuen ahazten hiru urte lehenao pasautakuak, 1510. urtian.

Sentenzixia handik urte bira etorri zan (ikus 1515. urte hasieran). (LXXV, 168-170).

1514. urteko setienbrian 7xan, Juan de Arexita y Cutuneguieta eibartarra (Juan Ortiz de Arexita eta Maria de Cutuneguieta-n semia), Ameriketara alde eñ eban, Ermuko Sebastian de Urquiza-kin batera; lehelenguetakua izen ziran. (XI; Prólogo..., XVII)-(XXVI, 998).

⁸⁰ “Los millares eran las unidades de cálculo fiscal que los numeradores utilizaban para estimar los bienes de cada núcleo familiar, consignando aproximadamente un millar por cada 400 ducados que tuviera el individuo en propiedades, aunque esta cantidad fluctuó con el tiempo. Este conjunto de bienes se apreciaba sumando la “*raíz*”, es decir, las propiedades inmobiliarias de las personas (casas, casillas de ganado, fraguas, herrerías, heredades, árboles, etc.), al “*mueble*”, en el que se computaba el mobiliario, los animales, el producto existente en el inmueble, los censos, recibos, juros, etc. La suma de ambos conceptos, constituían los millares asignados a cada unidad familiar, conforme a los cuales se repartían los gastos concejiles” (LXXV, 347); gaiñera, millarka eitxiak “significó un gran avance en la socialización del gasto” (LXXV, 347).

1514. urtian jaixo zan Francisco de Ibarra Inarra, Francisco Ibañez de Inarra eta Domenja de Ibarra-n semia. Bizi zan artian, gizon argixa zala erakutsi eban, euki ebazan karguak eta honoriak ikusitxa (ikus 1558). (XI, 247).

1515. urte hasieran Gipuzkoako Korrejidoriak San Andres parrokiakuen eta Agiñakuen arteko pleituan inguruko sentenzia bota eban. Agiñakuei aindu etsen beratzi egun pasau baiño lehen zor zituen diezmuak eta ostianguak pagatzeko; ostian, 5.000 marabediko multia euken. Mezak oster, abadiak emon biharreko danak emon bihar zituen, bai Agiñako San Migel elixan, bai Akondiako San Pedro elixan be; ostian, elixakuak multia euken, Agiñakuak antxiñatik kapellanixa baten deretxua eukelako.

Hor sentenzian J. ELORZA-k garbi ikusten dau elixian indarra eta indar zibilla nahastau eitzen dala, asuntua izetez elixakua gehixao zan arren. Edozelan be, Korrejidoriak beragana jo ebenen alde eiñ eban, San Andresko kabilduan alde, nahi txa Agiñakuak euren alde eukezen Elixako juezak eta sentenziak. Agiñakuak kontua Elixakuen artian konpontzia nahi eben, eta minduta geratu ziran Korrejidorian erabagixekiñ.

Horregaitzik Real Audiencia-ra jo eben, aurreko guztia apelatzeko, “alegando que se había conculcado flagrantemente una de las constituciones sinodales de Calahorra y la Calzada” (LXXV, 170). Hor ziñuen kape-llanixak bihar zan moruan betetzen ez zan bakotxian “*los dichos perrochianos pudiesen rretener e rretuviesen sus propias décimas*” (LXXV, 170); gaiñera, aurreko pleituetan Elixako juezak aindu eben mezia emoten ez eben bakotxian 100 marabediko “multia” ekela abadiak –horregaitzik Agiñakuak ez zitxuela pagau 1513. urteko diezmuak– eta Korrejidoriak hori ez ebal aintzat hartu. (Ikusi 1516-V-6).

San Andresko kabilduak, barritz, Soraenguak ez ekela hamarrenekin geratzeko deretxorik ziñuen, gitxiao zibillak izenda gaiñera. Zeozer reklamatzia nahi baeben, juiziora juatia eukela ziñuen. (LXXV, 170).

1515. urtian Azitaingo Andra Mari elixako mayordomua Juan de Iturbe zan. Berak esan eban elixako egurra, zati bat bahintzat, ballekuak emondakua zala. J. ELORZA-n ustez, elixarako gauzak emotia orduan normala zan:

“Claro que dentro de la religiosidad imperante en la época, era práctica común entre los vecinos la de favorecer a las ermitas, entregándoles ofrendas tanto en especie como en metálico” (LXXV, 181). (Ikusi 1525, 1526). (LXXV, 181).

[**1516. urtian**, Pariente Nausixen indarra beheraka joiala (ikus 1457), ondiok be, euren arteko isilleko batzarra euki eben: horregaitzik, Gipuzkuako Probinzixia Erregiari kejavu ein jakon (ikus 1475; 1624) (VII, 84).]

1516. urtian Ochoa López de Unzueta-k esan eban euren etxia Eibarko zaharrenetakua zala, eta San Andres elixian fundadore nausiñetakua. (LXXV, 193).

1516. urtian San Andres parrokiakako patronatua Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa-n eskuetan jarri zan, bere aitxa –Juan López de Ganboa– hiltzerakuan. Izen be, bera seme nausiña zan, eta Bizkaiko Urkizu torretxeko jauna.

Aitxa hiltzerakuan Martin Ruiz de Abendaño-k bere gaiñ hartu nahi izen zitxuan aurretikuen deretxo guztiguztiak. Beretako ez zan nahikua aitzak kobratzen zitxuan urteroko 57 urrezko dukatak, eta Parrokixako kabilduari eta mayordomuari eskatu etsezen Azitaingo Ochoa Lopes de Unzueta-n, Martin de Eguiguren-en, Martin de Loyola-n, Pedro de Eizcoaga-n, Estibariz eta Domingo de Irraragorri-n, Sancha de Iraegui-n, Tomas de Otaola-n eta Juan García de Otaola-n etxien hamarrenak; ordurarte hórrek Unzuetakuak kobratzen zitxuelako, 1402. urtian Olasokuak Unzuetakuari emondako deretxuak ziran: “argumentando que los derechos de estas caserías no habían entrado en la concordia anterior firmada por su padre, sino que los tenía cedidos al pariente mayor de Unzueta. Entonces, al fallecer su padre, habían pasado estos derechos directamente a él” (LXXV, 171). Pleito bati ekiñ etsen (ikus 1516-XI-18). (LXXV; 155, 156, 171-175).

1516. urtian Lope de Vitorita merkatarixak Plaentxiko Juan Ibañez de Loyola-ri eta Martin de Bagozcoitia armeruei espingardak (antxiñako eskupeta morokuak) erosi etsezen. 141 espingarda Sancho de Arechua eibartarrak ekarri zitxuan mando gaiñian Eibarrera; bestiak, Ermura eruanda euazan Martin de Leizarralde arma ofizialanera, kaxak/kulatak ipintzeko.

Baiña orduan sasoiaren ezan erreza itxuria armak saltzia Erregian ejerzitorako ez bazan. Handik hille batzuetara, L. de Vitorita, armok erosi zeixozan beste merkataria baten billa ebillan, eta pagatzeko denporia lagatzeko prest euan, baitxa 30 ero 40 dukat aurreratzeko be. Halan da be, Martin Martínez de Isasi merkataria aitzen emon etsan hobe ebalako generorik ez erabiltzia tratuetarako, eta espingardako sei errial eta erdi be ez eskatzeko, bakotxak ez ebalako hainbeste balio (ikusi 1520).

Ordurako, ba, arma asuntua bastante eitzen zan Eibarren eta inguruetan, bai atakatzekuak bai defensorak be: lonbardak, pikak, darduak, lanzak, koseletiak eta abar. (LXXV, 325).

1516. urtian hil zan Juan Ibáñez de Mallaibia merkataria Valenzian⁸¹. Ume bi eukezen lehendik, baiña bere andria, Maria Ruiz de Ibarra, estaduan euan hil zanian. M. Ruiz, Martin Ibáñez de Ibarra eskribauan eta Maria Martínez de Berano Zercaburu-n alabia zan (ikusi 1526. urte inguruan).

Barrenkalera ezkondata euazan eta orduan inguruan eñ eben inbentarioko baten, hauxe bajillau euken: eztaiñozko 12 plater, eztaiñozko 6 katillu, kobrezko *bazin* bat, eztaiñozko 4 serbilla ero litro 2 inguru hartzeko ontzixak, kobrezko hiru kandelero, okelia zehetzeko 8 ohol ero *tajadore*, eta zidarrezko taza bat. Etxietan zelako ontzixak egoten ziran J. ELORZA-nian ikusi leike: LXXV, 290-291.

J. Ibáñez de Mallaibia-k biaje gehixen Valenziara eitzen zitxuan, bai manduekin, bai barkuekin. Gauza asko karriatzen zitxuan: narrua, burdiña⁸², egurra, armak...; eta bueltan tela onak eta fiñak ekartzen zitxuan. (LXXV; 240, 291, 290-291, 332-333).

1516. urteko maietzian 6xan Real Audiencia-k Agiñakuen eta San Andres parrokixian arteko pleituan inguruko sententzia bota eban: Korrejidoriak erabagitzakuakiñ aurrera eñ eben, baiña Agiñakuen “kontra” gehixao eñiaz. Izen be, aurrerantzian San Migelen ero Akondiako San Pedron bihar zan mezarik emoten ez zan bakotxian, multia zidarrezko errial bakarrekua zan. Horrek esan gura dau “que la resolución era todavía más agravante para los de Soraen, pues si en las sentencias eclesiásticas que databan del siglo XV, se les reconocía el derecho de descontar nueve reales por cada misa que no se diere, ahora la jurisdicción civil rebajaba a un solo real esta penalidad” (LXXV, 170).

Horregaitxik, Agiñakuen etsitxa euazan: uste eben errial baten multiagaitxik, gehixao ez zala San Andresko abaderik juango euren elixara mezarik emotera, eta errial bat pagauta beste iñungorik be ezingo ebela eruan “*porque estaba lexos de los lugares donde se podía allar clérigo para ello e por ser lexos e por muchos más dineros, no podrían allar clérigo*” (LXXV, 171).

Soraenguen ustez, ba, abaderik eta elizkizunik barik lagatzia beste zan hori sententzixori, Elixia euren alde euan arren. Ondiok beste urte askuan be pleitotan segidu eben (ikusi 1551). (LXXV, 170-171).

1516. urteko nobienbrian 18xan Olasoko jauntxuan eta eibartarren arteko pleituan inguruko sententzia bota eban Korrejidorian tenientiak, Sancho Martínez de Leyba militar famosuak, bere laguna zan M. Ruiz de Abendaño y Ganboa-n aldekoa. 1402. urtian Olasokuak Unzuetakueri emondako deretxuak aitxa hiltzerakuan semiak beregandu ein zitxuan, Unzuetakuak ez ziralako atrebidu “a reclamar esos supuestos derechos” (LXXV, 156), eta sententzixan halan aintzen ebalako. Eibarko herrixak frente eñ etsan (ikusi 1516-XI-24), nahi txa gizon gogorra izen, 30 urte ingurukua, militar famosua eta Kortian lagunak eukazana. Urtietan segidu eben tira eta bultzak alkarri; detalliekiñ ikusi leike liburuan: LXXV; 155, 156, 171-175. (LXXV; 155, 156, 171, 171-175).

1516. urteko nobienbrian 24an Eibarko konzejuak, San Andres parrokixako kabilduak eta herriko jente gehixaok juntia eñ eben. Beste batzuen artian honek batu ziran: García Lopes de Unzueta kanonigua, Martin Abad de Iurre batxillerra eta Juan Abad de Garranza benefiziauak (euren eta beste benefiziauaren izenian), Lope Lopes de Eizaga alkatia, Juan de Aresmendi prokuradore sindikua, Francisco de Eguiguren juradu ejektoria, Parrokixako manobrero eta klabero zan Martin Sanches de Unzueta e de Ibarra, eta Ochoa Lopes de Unzueta. Danen artian hiru prokuradore izentau zitxuezen Olasoko jaunaren kontrako pleituetan jarduteko, Valladolidko Txanzillerixan: Hurtuno de Achuri, Martin Martines de Ardanza eta Ximón Abad de Aguinaga benefizioduna.

⁸¹ Gerora, bere suhiñak segidu eban merkataria (Francisco Urdin de Arechua-k, Osana de Mallaibia Ibarra-kiñ ezkondata), baiña tratu lekua Amansan eban. (LXXX, 333).

⁸² Iñon gauzak be karriatzen zitxuan: Juan de Ilorobeitia-k, esaterako, urrezko 45 dukat emon etsazan burdiña erosteko eta Valenziara barkuan eruateko (LXXX, 333).

Izen be, Korrejidorian sententzia Valladoliden apelau eñ eben. Gaiñera, patroari 6.000 errial eskatu etsezen Agiñako San Migel elixarako abade bat ipintzeko –bide batez hango arazuak konponduaz–; eta San Andres parrokiyan euazan organo barrixetarako organista bati salarixua hamarrenetatik pagau zeixola be eskatu etsen.

Olasoko jauntxuak harro esan eban berak ez ekala zetan ermitxeri dirurik emon, eta gitxiao ondiok organista bati pagau, *“porque nunca tal se hizo ni acostumbro en la dicha yglesia, ni en otras de las monasteriales, ni nunca lo tal se pidió a ningún patrón”* (LXXV, 172). Gaiñera, 1402. urtiak bere aitxak firmau eban konkordixia anulatzeko eskatzen eban.

Valladolidko sententzia etorri arte (ikusi 1526-II-23) gorabehera gehixao egon ziran elixa kontuetan. (LXXV, 172).

1517. urteko dokumentu batek ziñuan Plaentxian alkabalak zelan kobrau, *“Que los çapatos que traxiesen de Marquina que non ayan de pagar alcabala, salvo todos los otros de fuera”* (LXXV, 17): ba Plaentxiara saltzen ziran Markiñako zapatok Eibarko zapatarixak eindakuak izeten ziran (bertako zapatarixak ziran Plaentxiara saltzen ebenak gehixenian), orduan ondiok Eibar, osuan, Markiñatzat hartzen zalako. (LXXV, 17).

1518. urtian Pero Ibáñez Mallaibia izen zan alkatia. Mallaibiatarrak izetez Mallabikuak ziran baiña batzuk eibartar ein ziran. Burdiñazko gauzak, telak, lanzak eta holakuen saldu-erosixetan jardun eben. (LXXV, 256).

1518. urterako Ulsagako errofia geratuta euan (Pero Martínez de Burgua-na eta Juan Urtiz de Arexita-na zan orduan), baiña ez errotan biharrik ez eukelako, euren presia baiño gorao Juan Ibáñez de Ubilla-k eta bestek euren errotarako “de cal y canto”-ko presia altzau ebelako baiño, eta ez eben lagatzen ura beheko presara juaten. (LXXV, 140).

1518. urtian Juana erregiñiak Medina del Campo-tik Ibarbeako jauntxua zan Juan Ibáñez de Mallea trantari “lanza mareante” (LXXV, 238) baten pribilegixua emon etsan (erregiari pagatzeko inpuesto moruko bat zan): Mondragoiko eta Eibarko konzejuak urtero 900 marabedi pagau bihar etsezen Ibarbeakuari. Horrek esan gura dau merkatari eta tratante moruan J. Ibáñez gizon haundixa zala. (LXXV, 238).

1518. urterako Isasi-torreko seme zan Juan Martínez de Isasi-k Sevilla-ko komertzixuakin jarduten eban. Orduan urtian Debako Domingo Alos-en barku baten generua bialdu eban Sevilla-ra, eta han dirua hartzeko eukan behin barkua ondo llegautakuan. (LXXV, 333).

1518. urteko abruillian Zestonan ein ziran Probinziako Juntetan Juan Pérez de Ubilla Azpiri eskribaua egon zan Eibarko konzejuan izenian, eta papelada ona eñ eban han, “tuvo gran protagonismo” (LXXV, 252) (Ikusi 1521-X). (LXXV, 252).

1518. urteko agoztuko 18xan Juan Pérez de Gorostieta-k eskritura bat eñ eban “Santa Maria Madalena de Gorostieta” (LXXV, 176) ermitxian aurrekaldian. Hori ermitxiori dokumentuetan agiri dan fetxa zaharrena da (ikusi 1556). (LXXV, 176).

1518. urteko otubrian 3an ezkondu zan San Andres parrokiyan Maria Martínez de Mallea eibartarra (Martin Ibáñez de Mallea zanan eta Catalina de Urkizu-n alabia; ikusi 1524) Martin Sánchez de Carquizano y Licono elgoibartarrakin, Karkizano etxeko jauntxuakiñ. Abadia Martin Abad de Irure izen zan, eta dana pape-lian jaso eben eskribauak, Pero Sánchez de Marquiegui eta Martin Peres de Arriola. Testigu honek izen ziran: ezkondu zitxuan M. Abad de Irure batxillerra, García López de Unzueta abadía, Ochoa López de Unzueta, Martin Ibáñez de Ibarra, eta beste batzuk: “ante lo más florido del pueblo, incluido el señor de Unzueta” (LXXV, 249-250).

Nobixian dotia hauxe izen zan: urrezko 500 dukat, 500 kintal burdiña, eta astuekiñ eta andra askok Karkizanora eruan bihar izen eben arriua (10 ohe barri ondo jantzitxa, zidarrezko 7 taza, zidarrezko pitxar bi, kutxa bat, eta bere erropak, dotoriak, beste gauza batzuen artian). Horrek esan gura dau burdiña kintalak urrezko dukat bi balio zitxuanian, dotian beste 1.000 dukat baiño gehixaoko materixala eruan ebala: "efectuando la siguiente extrapolación, podremos darnos cuenta de lo que suponían estas cifras. En esa época con un ducado de oro se podían adquirir unos 35 kilos de hierro, mientras que con ese mismo ducado se mantenía una persona durante dos meses" (LXXV, 277). (LXXV; 249-250, 275-276, 276 19. n., 277).

1518-1529. urtietan Loidiko errotia (Urkuzuko errota zaharra esaten etsena) geratuta egon zan. Ordurarte pleito askokin jardun eben eta errotia ez zan puntengua: burpil bi eukezen harri bi eta erdirako, eta ez eukan mazo ganorazkorik garixandako eta liñuandako. Urtian puruan be ez eben bihar askorik eitxen han: neguan ixa ezebez eta udan, sasoi zanian, hutsa. Errenteruak, errotarixak, kejauta ibiltzen ziran ez ebelako irabazirik etarutzen handik errotatik. (Ikusi 1522) (LXXV; 137, 142-145).

1519. urtian García Abad de Unzueta-k bere kriada Marina de Berezeibar-i Juan Pérez de Ubilla eskribauan kontrako denunzia ipiñi eraiñ etsan, 10 urte lehenaoko kontuegaitxik, eskribauak krixadia "biolau"-ero, eiñ ei ebalako. Pleituan zihar, azkenian, garbixen geratu zana hau zan: Marina hori García Abad-en "*mançeba pública*" (LXXV, 186) zala eta alaba bat euki ebela.

Horren gorabeheran, García Abad eta Sancho Abad de Ubilla (eskribauan senidia) geruao txartuao konpontzen ziran (LXXV; 185-186, 268-271)

1520-1566. urtietan inperixo turkuan buru "Solimán el Magnífico" izen zan. Orduantxe zabaldu zan inperixua sekulako gehixen: Europa zati haundixa, Asia zati haundixa, eta Afrika iparralde zati haundixa turkuen eskuetan euan. Europako mendebalderako bi aldetatik zan txarra: batetik, orienteko bidia itxitxa eualako generua ekarri eta eruan eitxeko; eta bestetik, kristianismuan bihotzerutz arrimatzen joiazalako. Mediterraneo "Turkuen Laguna" zan, armadia eta pirategaitxik, eta Atlantikora be azaltzen ziran batzuetan. Aurretik eta geruao be bai, euskaldunak Mediterraneo itsasua ezagutzen eben, Castillako errege-erregiñen armadia azken fiñian euskaldunen armadia zalako (Gipuzkoa, Bizkaixa, Enkartañuak eta Kantabriako kostako herrixetako gizonezkuak ziran gehixenak), eta nahi gerran, nahi komertzixuan jardunda, asko eta asko hango herrixetan, portuetan... geratzen ziran, tratuan, zein pirata moruan. Orduantxe sasoi inguruan izen ziran Castillako Fernando erregian gerratiak Italia aldian: Nápoles-ko errege-ordezkoa Gonzalo Fernández de Córdoba "El Gran Capitán" zan, eta itzeleko diru kontuak kobratzen etsen errege-erregiñei soldauei-eta pagatzeko, baiña beretako hartzen zitxuan ixa danak. Soldauak ez eben kobratzen, eta amotinau ein ziran, euskaldunak gehixenbat (armadako gizonezko gehixenak euskaldunak ziran): barku "vizcaíno"⁸³ askok itsasora urten eben korsarixuen bandera baltza jarritxa. Hórrek korsarixuetako askok azkenian turkuekin tratua eitxen eben aiskire jarduteko, eta beste asko turkuen aldera pasatzen ziran, bai bizimoduz bai relijiñoz, islam-era ("renegauak" ero "tornadizuak" esaten jakue), eta holan arazo gitxiao eukezen ostiango piratekin. "De este motín contra *El Gran Capitán* surge el primer gran contingente de tornadizos o renegados vascos que conocemos. Después vendrían muchos más" (LX, 90). European orduan Inkisiziñuak ziharduan relijiñoako tribunal moruan. Zegaitxik islam relijiño-kulturara pasau?: batzuk derrigorrian, barko turkuak 10 urtetik beherako ume kristiñauak harrapatzen zitxuelako gero Sultanan soldau moruan eitxeko, "jenizaruak" (LX, 90). Ostiango errezoiak be baeren: islam munduan ez euan estamentu esturik, eta edozeiñek -ez etsan ardura azalan koloriak-euki zeikian kargu haundixa argixa izen ezkeriok, eta suertiak lagundu; mundu militarrian be puntengo puestuak balixoko edozeiñek hartu zeikiazen; sexu kontuetan European baiño askatasun gehixao euan: andra batekin baiño gehixaokiñ ezkondu ahal izetia, diborziua, homosexualidadia, bisexualidadia... (European holakuak nahikua ziran sutan erretzeko); musulmana izetia errezaua zan (Ramadan-a kendu ezkeriok, eta zirkunzisiñua), eta merkiaua, ez eualako inpuestorik pagau biharrik elixako kontuan... "Por todo ello, no tiene nada de particular que muchos de los 25.000 ó 30.000 europeos que capturados por piratas berberiscos o apresados en acciones de guerra de los turcos vivían permanentemente en las ciudades de Berbería, al cabo de un tiempo se pasaran sin mucho remordimiento al servicio de otro rey y al culto de otro Dios" (LX, 91). Baiña askotan islamismotik atzera kristiñautasunera bueltan etortzen ziran: bi bidar renegautakuak ziran orduan. Bidiak honek ziran: barkutxon baten hanka eitxia kristautasuna nausi zan porturen batera eta gero "edicto de gracia"

batekin kristiñautzat hartu, bidian musulmanak harrapatzen ez bazitxuen bahintzat; eta bestia, gerratian ero pirata kristiñauak harrapatzia: bihotzez kristiñauak izeten segidu ebela esan ezkeriok eta grazia-ediktua bete ezkeriok, Inkisiziñauak laga zeikixuen atzera be bueltatzen. Euskaldunak be baziran tartian sarritxan, eta baitxa eibartarrak be (ikus 1546-VI, 1582). Pirata, renegauen... beranduaoko barri jakitzeko bibliografian beixu leike: LX, 93-95 (ikus 1612). (LX, 87-91, 91-93, 93-95)-(esk. ap., 1996-VII-12, 1-7).

1520. urtian Eibarko kalia, hormen barruan, 400 lagunetik gora bizi ziran, gauzak ondo joiazalako bai taillar asuntuan, bai merkaderixa asuntuan eta bai laborien asuntuan. Baiña handik urte gitxira gari eskasixia etorri zan eta jentia piskat gitxitxu ein zan (ikus 1529). (LXXV, 109).

1520. urtian hasi zan eibartarren eta Elgoibarko Olasoko jaunak arteko beste demanda bat. Olasoko Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa-k San Andres parrokiako laugarren benefiziadutzat sartzia nahi eban Elgoibarko seme zan Anton Abad de Azkue, hori lekuori libre eualako Martin Abad de Arechua-k puesto hobia hartu ebanetik.

Konzejuak ezetza emon etsan patroiar, benefiziadunak diezmuak pagatzen zitxuezen eibartarren semiak izen bihar ebelako; gaiñera, izentautako benefiziadu bakotxa konzejuak be ontzat jo bihar ebalako. Konzejuak Migel Abad de Ardanza ipintzia nahi eban hor karguan.

A. A. de Azkue eibartar baten semia ei zan, baiña sasikua. Zelan ero halan, Olasokuak konsegidu eban Calahorra-ko kuria episkopalak A. A. de Azkue Eibarko benefiziadutzat ametitzia (ikus 1520-X, 1520-XII-7). (LXXV, 172-173).

1520. urteko agiri baten dator San Roman ermitxian barri (ikus 1556). San Roman eta Santa Ines ermitxakuak reklamaziño bat eiñ etsen Juan de Ibarra-ri Korrejidorianian, bere aitxak ermitxetarako laga eban dirua zala eta ez zala.

Ba Francisco Ibáñez de Ibarra ibili zan eskribau, eta jentia zera ziñuan, "*dió fe falsamente de la contestación del pleito*" (LXXV, 314). (LXXV; 176, 314).

1520. urtian, udaguenian, Eibarko merkatari famoso bi (Juan Ibáñez de Elexalde eskribaua eta Isasi torreko eta Isasiko ferrerixako jabia, Juan Martínez de Isasi) Castilla aldera abixau ziran arma kargamento batekin, Carlos V.an kontra altzautako komuneruei saltzekotan. Armok, eskupetak, pikak eta koseletiak (korpuzta gordetzeko korazak) ziran. Eurak izen ziran, holan, "los primeros traficantes de armas conocidos en Eibar" (LXXV, 326).

Hauxe bidiau eiñ eben: Bitorixa, Burgos, Castrojeriz, Astudillo eta Palenzia. Bidian aurrerao, eta komuneruak gogorrao ebizanetik, armak saltzeko girua aukerakua zan. Castrojeriz-en, konparaziño baterako, esku-peta bakotxa 6 errialetan saldu eben (Antón de Miranda kuadrilleruak erositxa bertarako eta Palenziarako), baiña handik egun batzuetara Palenzian, doble prezian eta gehixuan be bai (ikus 1520-XI-27). J. ELORZA-k dakar orduko gauzen barri zihetz: LXXV, 325-328. (LXXV, 325-328).

1520. urtian Eizkoaga basarrixan (gaurko Izkuia) andra bat hil zan. Ba enterratzera eruaterakuan anderuak Apalategi eta Elgeta lotzen eban andabidetik eruan biharrian (orduan "lorbide" ero "zupide" esaten jakon andabidiari), Loixolako terrenuan behera abentau ziran.

Loixolako gizonari hori ez jakon gustau eta aitzen emon etsen bere terrenuetan bere permisirik barik ez ekela juaterik, eta "*a los que traían el dicho cuerpo defunto, les mostró que el camino hera por la otra parte*" (LXXV, 85). J. ELORZA-n ustez anderuak nahikua eta sobre jakingo eben hori bidiori zein zan, baiña seguramentian hildako andria astuna izengo zan atajua hartu nahi izeteko. (LXXV, 85).

1520. urteko otubreko egun baten, gabaz, Anton Abad de Azkue gaztia San Andres parrokiari sartu zan. Lagunak eukazan armekin zaintzen, eta elixan gora eskalauta, teillatu zati batzuk apurtu eta bentana batetik sartu zan. Hori eiñ ebanetik, eibartarrak ondo zaindu eben barriro elixan sartu ez zein (ikus 1521-V-31). (LXXV, 175).

1520. urteko nobienbrian 27xan, Palenzian, Eibarko merkatarixak (Juan Ibáñez de Elexalde eta Juan Martínez de Isasi) Alonso Fernández de Paredes, Andrés de Villadiego eta Pedro de Haro komuneruen jefiekiñ armen gaiñeko tratua eñ eben, armak konzejuari saltzeko. Partida bat, urrezko 40 dukatian saldu etsen, eta abal moruan herriko errentak ipini zitxuen Palenziakuak, baitxa realista biñ ondasunak be (Diego de Burgos eta Fernando de Aranda).

Eibartarrak amama euken; komuneruak premiña haundixa euken, eta ondo pagau eben: koseletia 1.000 marabedi, eta eskupetia 330 marabedi. Gaiñera, Palenziakuak kejuau ein ziran koseletiak *“porque son muy malos e muy vellacos, todos de hierro syn ningún azero, de muy pocas piezas”* (LXXV, 327), eta eskupetak ostera, *“avía muchas d’ellas muy malas, no forjadas ni abiertas e las más de ellas rebentaban, de manera que la ciudad fue engañada en mucha cantidad de maravedís”* (LXXV, 327). Eibartarrak, barritz, esaten eben eurak peligro haundixakiñ ebizala bidietan, realistak espiak eukezela danian, eta horregaitxik ondo kobratzia nahi ebela, ostian Valladolidera eruang zitzuela.

Plazoka pagatzia ipiñi eben, hirutan, eta lehelengua pagau eben, baiña handik gitxira *“las fuerzas comuneras fueron aniquiladas, por lo que los siguientes plazos se quedaron sin pagar”* (LXXV, 327) (ikus 1521). Gaiñera, Palenziako konzejuak erositxako armak erregian gobernadoriak ainduta, hartu eta Panplonara eruan zitxuen, ejerzituak han fransesen kontra eitxeko. (LXXV, 327).

1520. urteko dizienbrian 7xan Anton Abad de Azkue elgoibartarra San Andres parrokixara juan zan notarixo apostolikuakiñ –Martin Abad de Galburusoro elgoibartarra– ofizialmentian hango benefiziadu izentatzeko aintzen ebela aitzen emotera beste abadie –García López Abad de Unzueta (Zenarruzako kanonigua), Sancho Abad de Ubilla, Andres Abad de Ibarra, Andres Beltrán de Ibarra, Martin Abad de Arechua eta Pero Abad de Isasi–. San Andreskuetatik bakarrik García L. A. de Unzueta eta A. A. de Ibarra euazan konforme ha benefiziadu barritzat ipintzeko.

Ba Eibarko konzejuak, *“Ante esta política de hechos consumados”* (LXXV, 173), San Andres elixia *“a cal y canto”* (LXXV, 173) itxi eban, benefiziadu Migel Abad de Ardanza izentatzia nahi ebalako. Sei hillabetian ba, San Andres elixia itxitxa egon zan, eta elizkizunak Azitxaingo Andra Mari elixan ein zitxuen hor tartian. Pleituak be erabili zitxuen.

Elgoibartarrak segiduan keja sartu eban, esaten notarixuakin benefiziadu izentauta euan arren, Eibarko alkatiak eta beste eibartar batzuk bere lekuan M. A. de Ardanza ipintziarren elixia itxi eñ ebela, *“de manera que me tienen privado de la posesión del dicho beneficio, e de echo me rresisten e no me dejan hazer los autos que me convienen, e los vesinos e parrochianos rreçiben mucha fatiga en estar la yglesia encastillada e fuera de su libertad”* (LXXV, 173) (ikus 1521-IV). (LXXV; 173, 175, 180, 185-186).

1520. urte inguruan hasi zan Francisco Ibáñez de Inarra eskribau biharrak eitxen, titulua nundik nora etara eban badazpadakua izen arren. Eskribau moruan eitxen ebana be jentia ez eban ondo ikusten, *“honbre de rrota conçiencia y usa mal el ofiçio de escribanía e suele thener mala fama”* (LXXV, 314). (LXXV, 314).

1521. urtian Juan Pérez de Urquizu errementarixa zan alkatia. (LXXV, 311).

1521. urterako ya, Seoaneko Markesak 1904. urteko setienbrian 28ko berbaldi baten esan ebanez, Eibarko armagintzia, *“reputadísima”* zan (ikus 1520). (XI, 77).

1521. urtian Tomas de Ibarra okela ebatailliak esan eban herriko karnazeruak, Francisco Ibáñez de Inarra-k ardi okelia birritxan saldu ebala adarixanan lekuan, adarixan okelian prezian. Okela ebatailliak ez eban gura izen ardixa adarixan lekuan ez ebaterik eta ez saltzerik, baiña karnazeruak bai (ikus 1523).

Izen be, orduan sasoian adari okelia estimaziño haundixena eukana eta karuena zan, eta fransesa bazan, hobe. (LXXV, 282).

1521. urtian Juan Ibáñez de Elexalde-k eta Juan Martínez de Isasi merkatarixak Palenziako konzejua-ri eskatu etsen urtebetian pagatzeka eukezen armak pagau zeixuen. Armak komuneruei saldutakuak ziran, baiña eibartarrak euren aldeko probisiño bat etara eben, harek armak gero erregian ejerzitora juan ziralako.

Abal partikularrei eskatu jakuen dirua lehelengotik (Diego de Burgos-i eta Fernando de Aranda-ri, besten artian, bixak realistak), eta eurak ziñuen armak komuneruendako izen zirala, eurak abala firmau ebela derri-gorrian eta billurragaitxik. Edozelan be, “junto con otros que suscribieron la obligación, fueron obligados a pagar la deuda” (LXXV, 328). (LXXV, 327-328).

1521. urteko abruillian Zumaixan izen ziran Junta Jeneraletan, Eibartik juan zan prokuradoriak, Rodrigo de Aizpuru⁸⁵ “pueblo relevado” batekua zalako -ero hondamendixa ero desastren bat bizi izetia tokau jakola-ko, *fogeria* pagatzetik libre euazan herrixak-, Juntatik erretiratzia eskatu eban arren, ez etsen laga alde eitxen (bere moruan euazan beste herri batzuetakuei be ez), gauza latzen gaiñian ziharduelako.

Bide batez, eibartarrak eskatu eben San Andresko patronatuan inguruko rekomendaziño karta bat, Olasoko patronuan kontra eitxiarren. Orduan sasoiari bolo-bolo ebizan “Comunidades castellanas” inguruko gerra eta gorabehera politikuek be: Olasokua erregian alde euan, eta eibartarrak Gipuzkuako Hermandadiakiñ (ikus 1520). (XI, 211)-(LXXV; 310-311, 312).

1521. urtian, Olasoko jauntxuak, Martin Ruiz de Abendaño Ganboa-k, baekixan Eibarren ez ebena ondo ikusten, eta berak be ahalegiña eitxen eban handik ez pasatzeko. Elgoibartik etorrela Elgetara juateko, esate baterako, Eibarko bidetik juan biharrian, bera eta beste hiru-lau lagun kaballuekiñ Apalategiñ errekiak badotik pasau, eta Loixolatik gora juan ziran. (LXXV, 311).

1521. urteko abruillian Anton Abad de Azkue abade elgoibartarra Eibarko Konzejuagana probisiño real batzuekin juan zan. Han ziñuen bere benefiziadutzako deretxua errespetau ein bihar jakola, eta elixia zabaldu ein bihar zala herriko jentiarri kalte haundixa eitxen jakolako. Beste gauza batzuen artian, Abendaño patro-nuak lagunduta, holako kejak sartu zitxuan elgoibartarrak: 400 lagun inguruk eziñ ebela mezarik entzun; umiak bautizatzeke be, Eibarren parrokiak bakarria egotera (eta bera itxitxa) inguruko herrixetara juan bihar izeten ebela bautizuek eitxeko, eta gaiñera, “*por la distancia que hay perezcan algunas criaturas sin bautismo*” (LXXV, 174).

Edozelan be, Konzejuak ez etsan kasorik eiñ, eta A.A. de Azkue-k eskribau bati aindu etsan akta bat ein zeixala pasautako guztiakiñ. Han ipintzen eban San Andres elixan ez etsela sartzan laga be eiñ, “a mano armada” (LXXV, 174) frente eiñ etselako. Atezaiñian Joan de Iturrao juraua eta Anton de Segura euazan. Alkatiak, Juan Pérez de Urquizu-k, saltsa guztian ez sartziarren, kalian gora hanka eiñ ebala be jaso eban, “*denegándole justicia por faboresçer a Miguel Abad*” (LXXV, 174). Alkatiari kontuak eskatzera juan jakonian alkatiak kontestau ei etsan atian euazenen arduria zala. Ateuegana juandakuan osteria, esan ei eben Konzejuak ainduta euazala han, eta ezer esatekotan, Konzejuari esateko. Izen be, “Todos se hacían los locos, pero el caso es que desobedecer una orden real podía acarrear serias y graves consecuencias” (LXXV, 174).

Horregaitxik Konzejuak erabagi eban Domingo de Orbea (Juan Miguélez de Aguinaga-n semia) eta Lope de Zezeil Burgosera bialtzia herrixan izenian, probisiño realok indarrik barik lagatzeko han ein bihar ziran ges-tiñuak eitxeko. A.A. de Azkue-k, halan da be, segidu eban bere kargua hartu nahixaz (ikus 1521-V-18/19/20). (LXXV, 173-174).

1521. urteko maietzian 18xan, Paskua bezperia, itzeleko demandak erabilli zitxuan San Andres parro-kixan. Anton Abad de Azkue zala eta ez zala, García López Abad de Unzueta Zenarruzako kanoniguak Parrokixan sartzeko ahalegiña eiñ eban, baiña Parrokixan euazanak ez etsen laga, atiak giltzakiñ itxitxa eta derriorrian kanpuan lagata. Giltza Sancho Abad de Ubilla kuriak hartu eban. Unzuetakua orruaka ei euan, jus-tizia diarka; eta S. A. de Ubilla-k “*le maltraxo deziéndole muchas palabras feas y desonestas y no contento con ello, le quiso arrollar con un libro que tenían en las manos y si no fuera por los que se allaron presentes, le quisiera matar... por donde viene mucho escándalo*” (LXXV, 186). (LXXV, 186).

⁸⁵ In LXXV, 311, “Rodrigo de Azpiri” dakar.

1521. urteko maietzian 19xan, Paskua domekia, Calahorra-ko obispuak bialdutako probisiño bat irakorri etsen notariño episkopalak Eibarko abadiari Anton Abad de Azkue zala eta ez zala, “en la que se nombraba clérigo de Eibar al citado Antón” (LXXV, 175). Eibarko abade bik bakarrik ontzat hartu eben han aintzen zana, Unzueta kanoniguak eta Andres Abad de Ibarra kuriak, Azkue-n lagunak eta senidiak ziralako (ikus 1521-V-20).

Konzejua Azitaingo Andra Mari elixako kanposantuan batuta egon zan hor egunian, meza nausiko orduan bueltan. Han euazan danen izenak datoz *in* LXXV, 309 9. n., 70 lagunetik gora.

Ba Konzejuan izenian Juan de Arexitaigoitia prokuradoriak esan eban Obispuak ziñuana ontzat hartzen ebala, baiña herriko ordenanzak betetzen baziran bakarrik: “es decir, que se obedecía al Obispo, pero no se admitía al nuevo cura, porque era imposible que cumpliera lo que estipulaban las ordenanzas municipales para entrar a servir en la iglesia de San Andrés” (LXXV, 310), hau da, herriko semia izetia, ero eibartarren semia. (LXXV; 175, 179-180, 309-310, 309 9. n., 313).

1521. urteko maietzian 20xan, Paskua astelehena, Anton Abad de Azkue abade elgoibartarra Azitaingo elixan sartu zan (San Andreskua beragaitzik itxitxa eukenetik), bestiak mezia emoten euazala Paskua astelehena zelebratzen. Sancho Abad de Ubilla-n pareko trapua hartu eban eskuetan, bedinkatutako ogixak eukazana. Mezia eten ein zan, eta Ugarteburu batxillerrak, bere suhiñ Andres de Ubilla-k (Ubilla abadian anaia), Juan Pérez de Ubilla-k eta Juan Pérez de Urquizu-k Ubilla abadia defendidu eben “*y rresistían a mano armada, la dicha su porción de obladas*” (LXXV, 175).

A.A. de Azkue-k esan etsen danei han ikusten ebela zelan Ugarteburu batxillerrak berari kentzen etsan benefiziadu lez tokatzen jakon oblada partia; eta Ugarteburu-k kontestau etsan ez ebala hori bere izenian eitzen, Konzejuan izenian baiño. (LXXV, 174-175).

1521. urteko maietzian 31an, eibartarrak San Andres elixia ondiok zihero itxitxa eukela, Anton Abad de Azkue abade elgoibartarra barrura sartu zan guardianak konturatzeka. Herriko beste persona batzuei errezatza juateko lagatzerakuan, Azkue be tartian sartu zan. Juan Pérez de Urquizu alkatiak, Martin Martines de Ardanza-k, Pedro de Marzana-k, Juan de Iturrao jurauak, Pedro de Inarra-k (Andres de Inarra-n semia), Andres Ibannes de Ubilla-k eta Rodrigo de Urquizu arotzak esan etsen Azkue-ri ez sartzeko, “*con sus espadas armados (...) trabándole d’ellos e botándole ayudando unos a otros*” (LXXV, 175). Gero Pedro de Marzana-k eta Rodrigo de Urquizu-k elixako atia itxi eñ eben.

Azkenian, Anton Abad de Azkue-k Eibarko abade izeteko asmuari laga ein bihar izen etsan, pleituekin be ez zalako konpontzen eta politikamentian be sasoi gatxa zalako (Komunidadien arazua orduantxe zan), “*imponiéndose las tesis del concejo [Eibarkua] de que ningún extraño y menos sin su conformidad, podía acceder a los beneficios eclesiásticos de la iglesia del lugar*” (LXXV, 175). (LXXV, 175).

1521. urteko agoztuan Konzejua juntia eñ eban San Andres parrokiako elizpe barrixan, ospital alderakuan (LXXV, 77).

1521. urteko otubrian Pasaian ein ziran Probinziako Juntetan Juan Pérez de Ubilla Azpiri eskribaua egon zan Eibarko konzejuan izenian, eta papelada ona eñ eban han, “*tuvo gran protagonismo*” (LXXV, 252).

Eibartarrak (Sancho Abad de Ubilla-k eta Joan Ibáñez de Mallaibia-k) Fuenterrabixarako gauzak jiratze-ko prestamo haundixa emon etsen Probinzixiari, fransesak handik barrurao sartuko ete ziran billurretan (orduan hillian fransesak Fuenterrabixan sartu ziran). Diruaz gaiñera, Eibarko 30 lagunek jua bihar izen eben Fuenterrabixa aldera. (LXXV; 252, 312, 329).

1522. urtian Juan Ibañes de Mallea-k denunzia bat ipiñi eban Loidiko errotak txarto euazalako eta konpontzeko, bai errotako gauzak bai presia. J. Ibañes de Mallea, Ibarra etxeko jauna, errotako jabe bata zan; beste jabia ero parzionerua Pedro de Urquizu zan (“*Pero Pérez de Urquizu*” be esaten etsen (LXXV, 145)), eta berari eskatzen etsan presia, kunbua eta errotako erramintzak konpontzen laguntzeko. Izen be, presia jausitxa ei euan; kanalak zikiñ, “*cegados*” (LXXV, 137), eta errotako harrizak eta ostiantzeko erramintzak hondatuta, “*de tal manera que los dichos molinos no andan corrientes ni molientes e el uso e exerçicio d’ellos está impedido*” (LXXV, 137). (LXXV; 137, 145).

1522. urtian Martin Martínez de Ibarra Orbea eibartarra Plaentxiako Marina Ibañez de Irure-kiñ ezkondu zan. Marina, Maria de Eizagirre plaentxiatarran eta Jeronimo Abad de Irure abadian alabia zan. (LXXV, 185).

1522. urteko martixan 6xan, hil baiño hille bi aurretik (ikusi 1522-V) Unzuetako seme zan Ochoa López de Unzueta Zubieta-lartza-k testamentua eñ eban bere etxian. Beste gauza batzuen artian, bere animia Zerura jua zeñ zer eñ aindu eban (mezak eta abar). Bere korputza San Andres parrokian enterratzeko aindu eban, bere aitxan gafiñan. Dirutan, San Andresko obretarako dukat bat laga eban; Azitaingo Andra Mari elixiri dukat bat laga etsan, eta Arrateko eta San Martin de Egia elixetarako errial biña; Eibarko beste ermitxetarako, errial bana. Ospitxalerako dukat bat emon eban. Herriko 12 pobrendako be errial bana laga eban. San Andres Etxebarriarako be errial bi laga zitxuan.

Eukazan 9 seme-alabetatik (Lope Ochoa, Martin Ruiz, Celinos, Caterina Mandrique, Mayora, Inesa, Estibaliz, Teresa eta Mari López), orduan momentuan alaba bi eukazan ezkondu bakarrik: Catalina Manrique, Arrate Ballian, Juan Martínez de Cutunegieta-kiñ, Kutunegieta Goenetxea-ko semiakiñ (gaurko "Guenetxe"); eta Mayora, Zaldibarko Agirre Sakona basarriko maiorazko zan Domingo de Aguirre-kiñ (alargundu zanian, atzera jaixotetxera etorri eta Azitaingo elixako freira sartu zan).

Maiorazko seme nausiña laga eban, Lope Ochoa de Unzueta Arteaga. Testamentua beteko zana enkar-gua ("cabezaleros" (LXXV, 216)) hónei laga etsen: bere andriari -Mayora-ri-, Zenarruzan kanonigo eta San Andresko klerigo zan bere anaiari -García Abad-i-, Juan Ibañez de Unzueta eta Martin Sánchez de Unzueta -merkatarixa berau- lehengusuei, eta Beheko ero Yusoko arrabalian bizi zan Martin Sánchez de Unzueta ziru-januari.

J. ELORZA-k dakar testamentu osuan transkripziñua *in* LXXV, 499-500: "**1522 - Marzo - 6 (Casa de Azitain). Testamento otorgado por Ochoa López de Unzueta, señor de la casa y solar de Unzueta**" (LXXV, 499). (LXXV; 36, 216, 499-500).

1522. urteko maietzian hil zan Unzuetako jauntxua zan Ochoa López de Unzueta Zubieta-lartza. Bera hill ostian ezkondu ziran bere beste alabak, gehixenak Eibarko basarrietara, 105-115 urrezko dukateko dotia-kiñ: Estibaliz, Juan de Sagarteguieta-kiñ ezkondu zan; Maria López, Anton de Asola-kiñ; Inesa, Martin Pérez de Arando-kiñ (ikusi 1525); eta Teresa Zaldibarrera ezkondu zan, Pedro de Aranguren-ekiñ.

O. López hill ostian eñ eben Unzuetakuen ondasunen inbentarixua, "la mayoría de los cuales se habían perpetuado de generación en generación desde al menos el mismo siglo XIV" (LXXV, 217). (LXXV, 216-217). Nausiak honek ziran: Unzuetako torretxia, han onduan eukezen errotak, sagastixak, ortuak, soluak, basuak, gaztaiñarixak; hamar ohe, lau bukoi, zortzi etxe (txiki eta haundi), idi pare bat, 30 ardi eta ahuntz, 10 txarri eta behi bi; etxiak kobratzen zitxuan tributua (Eibarko etxe batzuenak) eta hamarrenak (Markiñan, Aramaixon, Butroikuei...). J. ELORZA-k dakar zihetz soluen izenak, zeintzuk pagatzen etsezen inpuetuok..., *in* LXXV, 217; eta amaitzeko hau diño: "Como se puede apreciar un peculio quizá escaso en rentas, pero bastante considerable en tierras, que se extendían por la Merindad de Markina" (LXXV, 217). (LXXV, 216-217).

1522. urteko junixuan 24an, San Juan egunian, Eibarren arma alardia ein zan Arietarrasen, Gipuzkuako Hermandadiak orduantxe eitxeko aindu ebalako. Gipuzkuako lurak eta mugak zaintzeko jentia bihar zan ezkeriok, leku bakotxian kapitanak izentau bihar zitxuen gero gerrarako prest egon zeixezen. Andres López de Inarra-k esan eban Eibarko alardia ikustera prexixo etorri zala Arriaran kapitana, "a supervisarlo" (LXXV, 296). (LXXV, 296).

1522-1532. urte bitxartian erre zan Urkuzuko etxe zaharra. Lehenao ez, dokumentuetan Urkuzuko etxia aitxatu eitxen dalako⁸⁶; geruao be ez, 1532. urterako hango jabia zan Pero Pérez de Urquizu-k goguan ekalako etxeko eskritura batzuk ikusi izetia etxia erre aurretik; eta eskriturak etxiakin batera erre ziran (ikusi 1547). Etxiakin batera errotia be erre zan itxuria. (LXXV; 20, 86-123, 145, 299).

⁸⁶ Dana dala, J. ELORZA-k Urkuzuko etxia "a finales del mismo siglo [XV] por incendio fortuito" erre zala diño (LXXV, 299).

1523. urte inguruan ezkondu zan Isasi-torreko Catalina de Isasi, Anton López de Cutunegieta Mendibelzu Azpiri-kiñ. Seme bi euki zitxuen: Ramus, eta Martin López de Isasi, "alias *"Cutunegieta"* famo-sua. (LXXV, 244).

1523. urtian Martin López de Ibarra-k subastan ipiñi zitxuan Arragoetan etxiak eitzeko lur zati batzuk. Erosi nahi izen ebenetakua Martin Pérez de Zumaran izen zan. Zumaran-ek Ibarra-ri hiru *estaduko* urrezko 17 dukat eskiñi etsazan baiña bestionek ez etsan emon, gehixao eskatzen eban. (LXXV, 119).

1523. urtian Juan de Ibarra eta Andres de Gorostiaga eibarrarrak itsasuan ibillitxa Eibarrera bueltan etozala, Bilbo onduan hanka eindako prisionero franses batzuk harrapau zitxuen eta Eibarrera ekarri zitxuen. Parrokixan laga zitxuen, lotuta, "a buen seguro porque la cárcel del concejo sólo estaría habilitada para un individuo" (LXXV, 161).

Ba prisioneruoek Thomas Crabes inglesan ardurapian euazan Bilbon, halan aindu etsalako Inglaterrako erregian enbajadoriak, itsasuan harrapau ostian.

Eibarrarrak prisionero fransesak zelan euazan jakiñ ebenian, Juan de Ibarra-k Guilén Guibesan-ekiñ, Th. Crabes-en sozixuakiñ, tratua eiñ eban prisioneruoek entregatzeko, urrezko dukat baten truke.

Inglesak Bilbotik Eibarrera lau gizon bialdu zitxuen prisioneruoek atzera eruateko, eta Eibarrera llegau orduko aitzen emon etsen fransesok hanka eiñ ebela elixatik.

Th. Crabes-ek berak demanda bat ipiñi eban J. de Ibarra-n kontra Eibarko alkatiari aurrian (Lope Martínez de Ibarra), J. de Ibarra-k tratua doblia eiñ ebalakuan: lehelengo berakiñ, eta gero fransesogaitzik gehixao pagatzen eban besten batekiñ, eta halan hanka eitxen laga etsela, "e por ello avía yncurrido en grandes penas" (LXXV, 161).

Alkatiari J. de Ibarra-ri ipiñi etsan kastigua izen zan Th. Crabes-i urrezko dukata bueltan emotia, eta lau gizonen bideko gastuak pagatzia, 12 errial; "no condenó a su paisano a las penas que pedía el inglés (...) lo que en el fondo implicaba reconocer que el eibarrés se vendió al mejor postor y según parece, hubo quien ofreció más por los tales prisioneros" (LXXV, 161). (LXXV, 161).

1523. urtian hil zan Pero López de Mallea, Martin Ibáñez de Mallea-n eta Catalina de Urkizu-n bigarren semia, Sevilla-n.

Anai nausixan moruan, tratantia izen zan eta Sevilla aldian ibiltzen zan sarri. Bergarara ezkondu euan Elvira Pérez de Larrinaga-kiñ. Alaba bi euki zitxuen: Marina López (ikus 1525) eta Catalina López. (LXXV, 249).

1523. urtian Olasoko jauntxuak, Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa-k, erregian ejerzitoko kapitan jenerala orduan, Carlos V.a enperadoriari karta bat eiñ etsan meserez lagundu zeixon Eibarko Konzejuakiñ urtetan eukazan amaitxu ezindako pleituetan. Horrek erakusten dau Konzejuan indar haundixa, eta jauntxuen indarra gitxitzen joiala. (LXXV, 309).

1523. urtian Francisco Ibáñez de Inarra herriko karnazeru euala, ardi okelia eta ahuntzana adarixanan lekuan saldu eban, adarixan okelian prezian. Jentia arpeira bota etsan; Martin de Zumaran-ek, plaza erdixan hauxe esan ei etsan: "*jallá vos que vendísteis obeja por carnero!*" (LXXV, 314) –hori da papeletan ipintzen dabena; ez dakigu erderaz esango etsan, seguramente euskeraz berba eingo eben–. Izen be, orduan sasoiari adari okelia estimaziño haundixena eukana eta karuena zan. (LXXV, 314).

1523. urteko otubrian 10ian, Konzejuak Migel de Iturrao sei ballesteron kapitan izentau eban, Fuenterrabixa eta Irun aldia fransesegandik gordetzeko (ikus 1523-X-18). Ballestero bakoitxak eguneko 7 tarja (63 marabedi) kobrauko eban. Francisco de Eguiguren mando-zaiñ ("*hazemillero*" (LXXV, 330)) izentau eben, eta berak eruan bihar eban bere mandua. Manduari eta jabiari, eguneko 3 errial (102 marabedi) pagau bihar etsen.

⁸⁷ Hau be Bergaran ezkondu zan, 1527 urtian, Gabiriako pariente nausixen ondorenguaikiñ (maiorazkuakin), Cristóbal López de Gabiria kapitana. Eurak *edifikau* eben Gabiriako torretxia. (LXXV, 249).

J. ELORZA-k argi ikusten dau animalixak eroiezei asko be gehixao pagatzen etsela hankaz joiazan soldau rasuei baiño, “lo que no hace más que confirmar la gran aceptación que tenían las bestias de carga” (LXXV, 330). Hortik aparte, ordurako Eibarren eta ingururan suzko arma mordua eitxen zan arren, “no se hace referencia alguna a ellas ni se destinan grupos de escopeteros o espingarderos, prosiguiéndose con los ballesteros de tradición medieval” (LXXV, 330). (LXXV, 330).

1523. urteko otubrian 18xan Konzejuak juntia eñ eban Ospitxaleko kamaran. Agirixetan estreñakoz ipintzen dau hori baiña ordurako “lugar acostunbrado” zan, elizpiakin batera (ikus 1523-X-23) (LXXV, 77).

Han juntau ziran Juan López de Arexita alkati, Juan Pérez de Urquizu prokuradoria, Juan de Iturrao juradua, Martin Ibáñez de Ibarra eskribaua eta herriko jentia. Orduan aitzen emon eben Gipuzkuako korrejidoriak aindu ebala Eibartik 12 idi pare bialtzeko Fuenterrabixa aldia fransesegandik gordetzeko, “*para llevar las barcas y sobrepuentes y otras cosas que heran neçesarias para el dicho exército*” (LXXV, 329) (ikus 1523-X-23). Alkatiak esan eban idirik onenak honek zirala: Pablo García de Azaldegui-ñak, Juan de Unzeta-nak, Juan (Pérez) de Azpiri-ñak, Juan de Zezeil-enak, Juan Pérez de Gorostieta-nak, Rodrigo de Escaraegui-ñak, Pedro de Longa de Arando-nak, Juan de Aguinaga de suso-nak (Agiñagaiñekuak), Juan de Aguinaga de yuso-nak (Agiñazpikuanak), Juan (Pérez) de Orbea-nak, eta Lope de Suiniaga-nak, eta horrek danok al bait bizkorren jua bihar eben, jabe eta idi (ikus 1523-X-27). Juan ezian, multia euken. Trukian, juatiarren pagamentua holan zan: “*por el serbiçio y días que en serbiçio de Su Magestad hiziesen, el dicho conçejo les aseguraría de les dar y pagar convenible, allende de lo que Su Magestad les mandase dar y pagar por cada un día, dos a jornal*” (LXXV, 330). (LXXV; 77, 329-330).

1523. urteko otubrian 23an Konzejuak batzarra eñ eban Parrokixako elizpian. Ospitxalian be eitxen ziran juntak, baiña egualdixagaitxik ero zemat jente juntatzen zan, leku baten ero bestian izeten zan.

Orduan alkatiak (Juan López de Arexita-k) aitzen emon eban Gipuzkuako korrejidoriak 12 idi paren lekuan, ahal ziran danak eskatzen zitxuala frontera aldia zaintzera eta fransesegandik gordetzera bialtzeko. Al bait bizkorren urten bihar eben idixok eta jabiok.

Azkenian, 21 idi parek urten eben Eibartik: Sumendiagakuak, Azpirikuak, Arexitatik pare bi, Amenzabalegikuak, Aretakuak, Gorostietakukak, Inarrakuak, Aritxuloetakuak, Alzuakuak, Eskaraegikuak, Azaldegi Behekokuak, Agiñazpikuak, Agiñagaiñekuak, Suinagakuak, Atxakuak, Arizpekuak, Gorostiagakuak, Orbeakuak, Loixolakuak eta Otaolakuak (ikus 1523-X-27). Horren sueldua, Probinziako beste idi parien bestekua zan, eta Konzejuak pagatzeko herriko lurren zati bat emongo etsen basarritzarrei: “se les daría algún pedaço de tierra del dicho exido común o alguna otra cosa” (LXXV, 330). (LXXV; 77, 330, 331).

1523. urteko otubrian 27xan Juan ziran Eibarko basarritzarrak euren idi pariekin frontera ingurua gordetzera. Hiru hillabete eskas ein zitxuen han (ikus 1524-I-12). (LXXV, 331).

1524. urtian San Andres parrokixako mayordomuak (Martin Ibáñez de Iturrao eta Juan Pérez de Urquizu gaztia), Francisco Ibáñez de Inarra eskribauari zor zitxuan 17'5 dukatak eskatu etsezen, “que a la yglesia devía por çierta parte de la premiçia de Soraen” (LXXV, 317).

Ba F. Ibáñez-ek *jurau* eñ etsen hori diruori pagauta eukala, eta gaiñera paguan kartia be gordeta eukala etxian, Gregorio de Achuri mayordomuak (orduko hilda euan) eta Martin Abad de Irure abadiak firmauta (abadia be aspaldi hilda euan). Hori erakusteko, Inarra eskribauak, M. Ibáñez de Iturrao mayordomua, Juan López de Azpiri (Francisco I. de Ibarra-n suegrua) eta Pedro García de Gorostiaga bere etxera eruan zitxuan eta kartia erakutsi etsen.

Baiña M. Ibáñez Iturrao-k ondo ezagutzen zitxuan G. de Achuri-ñ eta M. Abad de Irure-n rubrikak, eta argi ikusi eban kartia falsua zala. Francisco I. de Inarra-k, ostera, baietz, kartia benetakua zala “*hizo juramento por Dios e por su sangre tres o quatro vezes*” (LXXV, 317). Azkenian, M. Ibáñez Iturrao mayordomuak aindu etsan zelan berak baekixan seguru kartia gizurretakua zala, asunto guztia kalian bolo-bolo etarako ebala, “*le avían de sacar el negoçio a la plaça*” (LXXV, 317), ez baeban gauzia zan moruan esaten. Gero, Francisco I. de Inarra-k esan etsan M.I. de Iturrao mayordomuari meserez isillixan elixako diruori hartu eta pagau zeixola Martin Sánchez de Unzueta-ri, “que él quería pagar la dicha suma antes que perder en la defensa doblada” (LXXV, 317); hori danori zala Ubilla anaiekin txarto konpontzen zalako, baitxa beste mayordomuakin be, Juan Pérez de Urquizu-kiñ. Azkenian be, “la única manera posible para que entrara en razón el escribano Inarra, fue amenzándole con sacar el caso a la luz pública (...), lo cual surtió efecto de inmediato” (LXXV, 317). (LXXV, 314-317).

1524. urtian hil zan Maria Martínez de Mallea Elgoibarren, Karkizanoko andria zan eta. Alaba txiki bat laga eban, Maria Ibáñez. Handik urte batzuetara, alabia aitxakiñ eta amatzako barrixakiñ ez zalako ondo konpontzen Eibarrera etorri zan bizi izetera, lehengusuanera, Pero Martínez de Mallea-gana. Juan Martínez de Isasi-kiñ ezkondu zan gero. (LXXV, 250).

1524. urteko eneruan 12xan bueltan etorri ziran frontera ingurua gordetzera juan ziran 21 basarritxarrak euren idixekin. Dan-danen artian 53 hillabete eta 7 egun ein zitxuen han.

Konzejuak eukan euren biharragaitxik pagatzeko arduria, baiña ezetzian jarri zan, ez ebalu pagauko. Horregaitxik, pleitua hasi zan, eta asuntua Gipuzkuako korrejidorian eskuetan geratu zan (ikusi 1528-II). (LXXV, 331).

1524. urteko nobienbrian 6xan Unzuetako maiorazkua, Lope Ochoa, eta Elgoibarko Olasoko alaba bat, Maria de Ganboa y Olaso⁸⁸, ezkontzeko kontratua eiñ eben euren amak eta koiñatiak, Elgoibarko San Bartolome elixan. Eskribauak Lope Pérez de Lasalde eta Francisco Ibáñez de Inarra izen ziran.

Unzuetatik, Mayora Manrique de Arteaga-k eiñ eban kontratua, Unzueta zaharran alargunak; Olasotik, neskian koiñatiak, Isabel de Velasco-k⁸⁹. Jauregiko mutillari torretxia eta hango etxe danak, errotak, errentak, lurrak, basuak, gaztaiñarixak, hariztixak, errentan emondako etxiak, sagastixak, gari soluak, eta hartzeko eukezen tributuak emon etsezen, bai Eibarkuak, Markiñakuak eta kanpuan eukezen danak. Unzuetako etxe-koandriak hurrengo sei urtietan etxeko errentak eta ondasunak berak gozauko zitxuala ziñuan, baiña ezkonbarrixak berak gobernatzekotan (jana, erana, erropia, oiñetakua eta *“todo lo que es conveniente onradamente”* (LXXV, 218)). Olasokuari, ostera, San Bartolome monasterixuan eukezen errenta eta hamarrenetatik 250.000 marabedi emongo etsezen (urrezko 667 dukat beste), hain ziran aberatsak eze, bost urtian partiduta. Arriuan, neskian amak emondako gauzak eroiazan Unzuetara (ohiak, erropak, eztañozko gauzak eta abar), eta koiñatiak emondakuak: “en quanto a las rropas de su vestidura, que aquello tal quede a la virtud de mí la dicha doña Ysabel e se contente con lo que yo le diere a la dicha doña Maria” (LXXV, 503).

Kontratuan transkripziñua irakorri leike *in* LXXV, 501-504: **“1524 - Noviembre - 6 (Elgoibar. Iglesia de San Bartolomé de Olaso). Contrato de casamiento entre Lope Ochoa de Unzueta y Maria de Ganboa y Olaso”** (LXXV, 501).

Unzuetakuak ezkontza ona eiñ eban, Olasoko alabiakiñ ezkontziarren, batetik, eta koiñatuak be gizon “haundixak” ziralako: Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa, Juan López de Lazarraga (Errege Katolikuen kontadore eta testamentarixua) eta Anton González de Andia (Gipuzkuako eskribauan fiela). “Sin embargo, a nivel personal no parece que le valió de mucho su ingreso en tan distinguida familia” (LXXV, 218). J. ELORZA-k holan diño: “En definitiva, con este enlace los Unzueta se traían una increíble dote, pero las riendas del solar las seguía teniendo doña Mayora Manrique de Arteaga, hecho insólito en el cerrado círculo agnaticio de los parientes mayores. Además *Lope Ochoa*, ya contaba con veintiocho años, pero seguía sin asumir sus responsabilidades de cabeza del linaje” (LXXV, 218). (LXXV; 218, 501-504).

⁸⁸ Martin Ruiz de Abendaño y Ganboa jauntxo “famauan” arrebía zan, “pariente mayor de los solares de los solares de Olaso, Urkizu (Elorrio) y Abendaño, al que el Emperador Carlos V le promovió al empleo de capitán general por los servicios prestados en la Guerra de las Comunidades” (LXXV, 218).

⁸⁹ Martin Ruiz de Ganboa y Abendaño-n andria zan, Olasoko andra barrixa, “*sennora de la casa e solares de Olaso e Urquiçu e de la villa de Villarreal e sus aldeas*” (LXXV, 218). Baiña Maria de Ganboa-n gurasuak Juan López de Ganboa eta Isabel de Mendoza difuntuak ziran. Maria eta Martin Ruiz de Ganboa anai-arrebak ziran (LXXV, 501).

1525. urtian jaixo zan Martin López de Isasi y Cutuneguieta⁹⁰. Bere aitxa Anton López de Cutuneguieta zan, eta ama Catalina de Isasi.

Domenja de Orbea-kiñ ezkondu zan. Berau Ana de Orbea Oñatiko kondesian lehengosiña zan. Aitxa Domingo Martínez de Orbea Ibarra eban: Carlos V.an tesorerua izen zan beste gauza batzuen artian, eta Santiagoko Ordenekua be izen zan (ikus 1538). Eibarko etxe onenetako umiak ziran bixak, baiña M. López de Isasi-ri holako suegro inportantia eukitziak be asko lagunduko etsan geroko.

Martin López de Isasi-k bere andriana ez zan alaba bat euki eban, (“hija espúrea” (LIX, 155); holakuetan jeneralian zelan jokutzen zan, eta Martin López de Isasi-k zelan jokatu eban bibliografixan beitxu leike: LIX; 124-125, 140, 154-155, 167-175, 182-183), Maria López de Isasi (ikus 1567 urte inguruan); eta andrianak seme bi: Antonio (ikus 1620) eta Domingo. (LIX; 145, 151, 182-183).

Herenziatik aparte, baiña, Martin López de Isasi gaztetatik hasi zan merkatar biharretan, “tratantia” izen zan, aurretikuak zabalik lagatako bidetik: XVI. gizaldiko Eibarko seme ezagunenetakua izen zan. Gipuzkuan alde bihar asko eiñ eban, eta baitxa Felipe II.andako be. Izen be, “Este eibarrés se erige en uno de los representantes más significativos de todo lo que permitía que Euskal Herria se conociera a niveles superiores y protagonizara presencias que en aquel tiempo no pasaban desapercibidas. (...) Llena con su sola presencia los aspectos más interesantes de la vida social y económica de la segunda mitad del siglo XVI guipuzcoano (...) fiel representante de una época tan sorprendente como desconocida, sobre todo desde el punto de vista de la fundamental participación vasca” (LIX, 28). Hori zegaitzik?: “No había asunto, negocio, compañía comercial o expedición pesquera que no dejara testimonio de la presencia de este dinámico eibarrés. Sus redes aparecían extendidas en los ámbitos más básicos de la producción y en los resortes más poderosos del gran mercado europeo. Pero, aparte de su brillante faceta de mercader, Isasi se presentaba como ejemplo de hombre renacentista vasco, en el sentido de que logró abarcar las más diversas facetas, desde las productivas hasta las que promovían valores culturales, pasando por su participación en la política municipal y sus actividades como empresario, armador y exportador. Es difícil encontrar un personaje tan polifacético, pero lo más sorprendente del mismo es que no era el único, sino simplemente un representante de una amplia saga de mercaderes que, en mayor o menor grado, participaban de las inquietudes, desafíos, proyectos y realizaciones de nuestro héroe. En mi opinión -diño J.A. AZPIAZU-k- su valor más significativo radica en su carácter de hombre que se erige en modelo de los mercaderes vascos y, a través de ellos, del sector económico más representativo de la época” (LIX, 29). Edozein modutan be, J.A. AZPIAZU-ndako López de Isasi “patrimonio inequívoco de una historia vasca sobre los inicios de la Modernidad” (LIX, 187) da; ero gehixao ondionkan: “el primer gran personaje moderno de la historia eibarresa y, si me apuran, de la historia guipuzcoana” (LIX, 188); azken fiñian, berak eindako liburua da “espejo de una época única e irrepitable, en la que Isasi emerge como la figura emblemática propia de un período cuya fulgurante línea se quebró, arrastrando al pueblo vasco por derroteros que no le eran propios. Isasi pertenece por derecho propio, aunque su retrato no figure en la imaginería de los héroes de la época, a la nómina de grandes personajes vascos que, unos con más suerte de memoria histórica que otros, fraguaron la pléyade de marinos, colonizadores, secretarios, catedráticos e historiadores de nuestra tierra” (LIX, 190).

Dana dala, guk hamen ez dou Martin López de Isasi-n bizitzako bihar, juan-etorri, negozio eta abar guztien barri emongo, Eibarko herri osuari ero zati haundi bati ardura leikixonana baiño. Gorabehera eta jakingarri guztiak bibliografixan topau leikez, eta garbixen eta luzen hamen liburuan: AZPIAZU, J.A.: *Un mercader en el reino de Felipe II: El eibarrés Martin López de Isasi*, 1999. Guretako hori liburuori LIX da hamendik aurrea. Gaiñera, beste liburuetan be topau leike zeozer, baiña J.A. AZPIAZU-n berbak argixauak dira guriak baiño: “Las grandes enciclopedias dedicadas a temas vascos ni siquiera mencionan la existencia de este eibarrés. El historiador Isasti, quien forzosamente tuvo que tener noticias directas de las actividades y nombradía de Martin López de Isasi, sólo lo menciona como fundador del monasterio de la Concepción en Eibar. Esta negligencia es sin embargo comprensible en un clérigo como Isasti, más interesado en personajes con grandes títulos y fundadores de iglesias y monasterios que en mercaderes, cuya actividad no debió parecerle merecedora de su atención. Algo parecido ocurre con la magnífica obra de Gregorio de Mújica dedicada a Eibar. Da la casualidad de que nuestro biografiado adquiere en este libro un considerable volumen de información, pero con referencias centradas en la gran riqueza de la familia y en el hecho de haber sido fundador del anteriormente mentado monasterio. En este trabajo nada se menciona sobre la vida y actividades del ilustre eibarrés,

⁹⁰ “Martin de Isasi, alias de Cutuneguieta” (LIX, 153), “Yo, Martin de Ysasi, alias de Cutuneguieta (...)” (LIX, 180).

aparte de sus obras pías y fundaciones” (LIX, 3): ikusi gaiñera orri barreneko notak. LIX liburua irakortzen dabenak Martín López de Isasi-n biografixa moruko bategaz gaiñera, bere negozio jardunen barri be topauko dau, baitxa XVI. gizaldiko bizimoduetako kronikia be: gizona bere sasoiari eta bere inguruan. Gaiñera, nahi dabenak beitu leike Interneten Isasi eta XVI. gizaldiko beste tratante batzuen barri (LXX). (LIX; 3-7, 28, 29, 124-125, 139, 140, 145, 151, 154-155, 167-175, 170, 180, 182-183, 187, 188, 190, 187-190)-(LXX, 3)-(LXXV, 244).

1525. urtian Juan de Goenechea-k Akondiako San Pedro elixarako Apalategiko intxaur-arbola bat emon eban. Errebaleko Pero López de Azpiri-k intxaurra ebagi, eta arbolian hondarrak eta abarrak Azitaingo freilei emon etsezen. (LXXV, 181).

1525. urtian Unzueta alaba zan Inesa, Martín Pérez de Arando-kiñ ezkondu zan, Arandora. Ezkontzako kontratua etxeko jaun “barrixa” zan bere nebiak ein biharrian amak eiñ etsan, amak eukalako ondiok Unzueta mandua. (LXXV; 216, 218).

1525. urtian jaixo zan Ana de Unzueta y Ganboa, Lope Ochoa-n eta Maria de Ganboa ezkonbarrixen alaba zaharrena.

Pedro de Ibarra Inarra-kiñ ezkondu zan (ikusi 1543-IX-4, 1547-X-13), eta eurak izen ziran Unzueta hurrengo jabiak. Pedro de Ibarra Carlos V.an Kontadorea zan, eta “vehedor general en los Estados de Milán” (LIX, 51) (ikusi 1571). Ez eben seme-alabarik euki⁹¹ (ikusi 1544; 1571; 1585).

Horrek andra-gizonokin tratu haundia eukenetako bat Martín López de Isasi zan: alkarri laguntzen etsen euren negozioetan (ikusi 1585). Eibarko etxe onenetakua ziran. (XXX, 20)-(XL, 22)-(LVII, 197-198)-(LIX, 51, 55. n., 151-153)-(LXXV; 223, 222-228).

1525. urtian jaixo zan Pero Ruiz de Urquiza gaztia. Gurasuak Pero Ruiz de Urquiza zaharra (merkataria) eta Maria Joaniz de Ubilla ziran. Eibartarra izen arren, lihorrekua, barkuko kapitana urten eban (ikusi 1554). (LXXV; 338, 340).

1525. urtian hil zan Marina de Orbea, Marina Ibarra Lobiano-n eta Martín Pérez de Orbea Mallea-n alaba, Juan de Ibarra-kin (Machinico Sánchez-en semia) ezkondu barri euala. Andra-gizonak Asolaiarza-n bizi ziran. (LXXV, 241).

1525. urtian ezkondu zan Bergarako Catalina López de Mallea hangotxe Andres García de Eguino-kin. C. López-en aitxa (Pero López de Mallea) hilda euan ezkeriok, bodako arduria Eibarko tiuak eken, eta tratua amaitxu barik euala gaztiak arrapataka ezkondu ziran (eurak eiñ eben gero Eguino-Mallea jauregia). Eibartarrak ez euazan lehelenguan konforme ez ziralako nobixuan gurasuekin konpondu, baiña denporiakin, Pero Ibáñez de Larrinaga-k lagunduta (nobixian aitxitxa zan, aman partetik), tratu ona eiñ eben. Haiñ ona eze, C. López-ek lehelengo umia euki ebanian eibartarrok (Juan Martínez de Mallea eta bere anai-erdixa, Martín Martínez de Mallea y Azpiri) Sevilla-tik espresamente etorri ziran umian aitxa-besuetakua izetera. (LXXV, 249, 155. n.).

1526. urtian Carlos I.ak emoten eban “hidalguía universal” titulua, Maaltzako Sagartegieta (gaurko Sartei) etxekua eiñ eben (ikusi 1588).

Etxian inguruan badago “literaturia”, hanguen ondorengua zan Jesusa Sustaetan ahotik (1996-Veko entrebistia): lehelengo Sagartetiatarak kristautasuna Euskal Herrixan sartzian kontra egon ei ziran, Zenarruzako abadiak ziñuanez; Zenarruzako Kolegiatan bertan, paganuak enterratzeko kanposantua ei euan.

Sagartegieta, Santiagora joiazan erromesendako ostatu izen zan. Hamendik, Egiguren-era (gaurko Eguren) jotzen eben, eta handik, Unzueta jauregira. Unzueta, *santoi*a euan: bere zeregiña, gaztiak ezkontze-kotan euazanian, neska bere etxian hamabost egunian euki eta prueba batzuk eitxia zan. Erromesak, Unzuetatik Arrateko santuariora igo, eta Markiñatik zihar, Zenarruzara jotzen eben. (Ikusi 1588). (XXXIX, 14).

⁹¹ Nahi txa J.A. AZPIAZU-k in LIX, 151, 160. n. holan esan: “Javier Elorza me indica que Pedro Ibarra y Ana de Unzueta no tuvieron descendencia, pasando el solar a manos de un sobrino, Juan López de Iturrao, quien se apresuró a cambiar su apellido original por el de Unzueta”; horixe aklarau eta segiduan barriz: “Isasi se había encargado de los asuntos de Pedro de Ibarra en la época en que éste residía en Milán, y de nuevo a su muerte [Pedro de Ibarra-na] se mostró dispuesto a echar una mano a los hijos” (LIX, 151).

1526. urtian Juan Ortiz de Arexita-k Azitaingo elixarako ofrenda bat eñ eban. Halan kontau eban Juan de Zelaya gaztiak, Apalategin beste arotz batzuekiñ euala ikusi eñ ebalako. (LXXV, 181).

1526. urtian Martin Sánchez de Ibarra zaharrak testamentua eñ eban. Testamentua jaso eban eskribaua Francisco Ibáñez de Inarra izen zan, eta jentiak ziñuan gizur bat ipiñi ebala han: M. Sánchez-ek beretako sardau barrika bat laga ebala Domenja de Ibarra-n (F. Ibáñez-en suegría) etxeko iputeixan. (LXXV, 314).

1526. urteko febreruan 23an Valladolidko Txanzillerixiak Olasoko jaunana eta Eibarko herrixan pleituan inguruko sententzia bota eban. Eibarko konzejuan eta parrokiako kabilduan alde eñ eben. Demandia hasi zanetik 10 urte juanda euazan, baiña “otra vez un pariente mayor, a su vez patrón de la parroquia de San Andrés, había vuelto a fracasar” (LXXV, 172). (LXXV, 172).

1526. urteko julixuan 12xan, eguena, demaseko burrundaria egon zan Eibarren, Maria Ruiz de Hermua o de Aguinaga “*armada de un caxco en la cabeça en un cuchillo de fierro de azero en sus manos*” (LXXV, 44) Catalina de Olaerreagan etxian sartu zalako, bentanatik, berori hiltzekotan. Orduan momentuan Catalina ohian lo euan. Gabeko ordu batetan gitxi gorabehera, jentia lo euala, Catalina-n etxeko bentana bateatik sartu nahi izen eban, kanpoko olak erainda, baiña sartu ez zan eñ itxuria Catalina-k, barrutik, ez etsalako laga. Baiña kanpokaldetik kutxilluakiñ ezkerreko besuan eta titixetan heridu eban, “*que rronpió cuero e carne e me sallió sangre*” (LXXV, 189).

Catalina-k orruak ein zitxuan laguntza eske; eta Maria-k hanka eitxerakuan sua euala esan eban. Catalina-n bezindadekuak eta auzokuak segiduan batu ziran hara ingurura, ustez nunbaitxen sua euala. Maria-k hormatik behera hanka eñ eban bere etxerutz, aixkoria sagastixan galduta, “no sin antes tratar de despistar, clamando que había incendio en el horno de Musatadi del arrabal de Ibarra, pero a pesar de su intento, los vestigios de la pelea mantenida le delataban (...) *vaxaba por el portal de Elgueta de la dicha calle, destocada en su paso e traía un paño de lienço arrastrando desde el pescueço, e que en la abla la conoçió (...) que si no ablara no la conoçiese*” (LXXV, 189).

Maria Ruiz-ek Eibartik hanka eñ eban bere herrira, Ermura; han ez Eibarkuak ez Probinziakuak eziñ ebelako ezer ein bere kontra.

Alkatiak, Juan Ortiz de Urquizu-k, baiña, autoko instruziñuakiñ aurrera eñ eban, eta batian eta bestian deklaraziñuak jasotzen jardun eban. Deklaraziñuak ein bihar izen zitxuen, bai C. de Olaerreaga-k berak bai beste testigu batzuk: Francisco de Unzeta-k, Juan de Aguirre “Tanborín” oñatiarrak, Juan de Sugadi gaztiak, Domenja de Orbea “Erria”-k, Marina de Gorostiaga eta Maria de Pagaegui ama-alabak, Maria de Soraen-ek, Domenja de Arrizabalaga-k eta abar. Txokau eitxen jakuen buruko kaskua nundik etara ete eban, “pues no se explicaban cómo había podido conseguir semejante pertrecho guerrero” (LXXV, 190). Azkenian, Txurio kalian bizi ziran Marina de Gorostiaga eta Maria de Pagaegui ama-alaben etxetik hartuko ebala emoten dau, sutako hautsa batzeko erabiltzen ebelako eta banku baten azpitan gordetzen ebelako, eta Maria hara telagiñara eta josten eitxera juaten zalako. Kutxillua, aixkoria, eukitzia ostera, normala zan, egurra ebatekua zalako, “utensilio muy común en aquella época” (LXXV, 190).

Herrikuen arteko burrundaria tartian elixako abade bat eualako izen zan, Andres Abad de Ibarra kura benefiziaua justo. Alkatiak ainduta, herriko juraduak (Martin de Iturrao eta Sancho de Arechua “Musatadi”) ahallegiñak ein zitxuen Maria Ruiz Eibarrera etorri zeñ, harrapatzeko, baiña alperrik: alabiari, Catalinari, tabarria emoten etsen; San Andres elixako atietan be zitaziño publikuak eitxen etsezen; baiña Maria iñundik iñora be ez etorren Eibarrera, eñ ebana grabia zana jakiñian. Baiña ipintzen eban atxikixia ez zan bestian etxian sartzeko ahallegiña, hanka eitxerakuan sua euala esan izetia baiño, horregaitxik burrundara haundixa etara ebalako lotsatuta eualako; eta hori kaleko jentiak (Andreco de Sugadi-k esaterako) eta bere alabiak (Catalina de Arando-k) be esaten eben (LXXV; 190, 302).

Justizia Maria-n billa; Maria Ermuan; eta Eibarren Andres Abad de Ibarra, Maria atzera Eibarrera ekarri nahiaz, bere ondora barriro be; bera zan “el que parecía que peor llevaba la ausencia de Maria Ruiz” (LXXV, 190). Abadiori Gabriel de Ubilla eskribauagana jua zan meserez eskatzeko Sancho Abad de Ubilla bikarixuari eta Andres Ibáñez-i Catalina de Olaerreaga-gana jua eta pleitua amaitzeko esan zeixuen. Horren orde, A. Abad de Ibarra-k Maria-ri ainduko etsan kostuak pagatzeko, eta Catalina-k nahi baeban, jentian aurrian -ero nahi baeban, herri guztian aurrian- parkatzeko eskatu zeixon; gaiñera, bikarixuak ipinitxako destierrua betetzeko prest euan.

Baiña Ubilla bikarixuak eta A. Ibáñez-ek ez eben ezebez ein gauzia konpontzeko (ikus 1527-III-22).

Gorabehera guztiak, detalliekin, liburuan topau leikez: LXXV, 187-191. (LXXV; 44-45, 47, 48, 187-191, 302).

1526. urteko setienbrian, Martin de Ibarra y Laurenvide jua zan Ameriketara. Bera izen zan lehelen-go eibartarretakua. (XI; Prólogo..., XVII).

1526. urte inguruan etorri zan Eibarrera ordurarte Andaluzian bizi izen zan Cristobal Pérez de Ibarra y Martel (Pero Ibáñez de Ibarra Lobiano eibartarran semia), Ibarra-k Torrera bizi izetera bere tiuekin. Tio Martin Ibáñez de Ibarra eskribaua zan eta tia Ermuko Maria Martínez de Berano Cercaburu. Eurak alaba bakarra euen, Maria Ruiz de Ibarra, baiña Barrenkalera ezkondata euan Juan de Mallaibia merkatarixakiñ (ikus 1516). Zaharrak ziran, eta Cristobal semetzat hartu eben: eskribau izeteko estudixuak pagau etsezen Valladoliden, euren heredero eiñ eben, eta eskribanixia be beretako laga eban M. Ibáñez-ek (ikus 1533-VIII-14). (LXXV, 240).

1527. urtian Martin de Alzua-k deklaraziño bat eiñ eban. Orduan garbi laga eban eibartar gehixenen kanposantua San Andres elixia joten euala, Ulsagako Portalera aldera, Urtuno de Mallea-n etxe aldera euala ziñuan eta. J. ELORZA-k holan diño: “no debe sorprender esta ubicación, porque las inhumaciones del común de los fieles en la Edad Media se realizaban en cementerios habilitados junto a los centros de culto, orientando las tumbas, al igual que el edificio, en dirección este” (LXXV, 160). Gehixenetan tapau eitxen ziran, eta portiko ero elizpe bihurtzen ziran.

Baiña abadiak eta jauntxo haundixak (erregiak, prinzipiak, aberatsak, elixetako patronuak, santu moruan hildakuak...) elixa barruan bertan enterraten ziran. Hori ohitxuriori piskaka jente normalera be zabaltzen jua zan. Eibarren be, XV. gizaldiko bigarren erditxik aurrera San Andres elixia haunditxuta euala, “se pasó a inhumar en su interior a toda la feligresía” (LXXV, 161). Etxe bakotxak bere *huesia* ekan elixa barruan, eta saldu ero traspasau be ein zeikian. Gehixenetan, elixako mayordomuak erabagitzen eban ze zati emon bakotxari, limosnatzat urrezko bi dukat pagau ostian. (LXXV, 160-161).

1527. urtian Isabel Martínez de Mallea (Martin Martínez de Mallea-n eta Maria Sánchez de Aguinaga-n alaba nausiña) monja sartu zan Santa Klarako komentuan, Bitorixan. (LXXV, 249).

1527. urteko martixan 22xan, Juan Ortiz de Urquizu alkatiak Maria Ruiz-endako sentenzixia bota eban, milla bidar aindu arren ez zalako herrixan agiri (Catalina de Olaerreaga-n etxian sartu nahi izen eban, berau akabatze-kotan, eta sua euala esaten hanka eiñ eban). Aindu eban eskuak eta hankak lotuta asto gaiñian jarri, eta jentian aurrian halan eruateko kalerik kale, erabilli zitxuan kasko eta matxete eta guzti. Halan, herriko karzelara eruan arte. Behin karzelan, astotik bajatutakuan, kaskua eta matxetia jentian aurrian lagatzeko aindu eban alkatiak; eta gaiñera, bost urteko destierrua bota etsan, Eibarren sartu ezinda, “*e non entre en ella so pena que el destierro sea doblado, e si más entrare, sea presa, e más, que le dent çient açotes por la dicha villa*” (LXXV, 191). Destierrua handik hiru egunetara hasten zan. Gaiñera, asuntoko gastu guztiak Maria Ruiz-en kargu ipiñi zitxuan.

Historixia amaitzeko, J. ELORZA-k holan diño: “Como es lógico, tras esta sentencia se perdió el rastro de la condenada en Eibar, ahora bien, lo que ignoro es si prosiguió sus relaciones con el clérigo Ibarra en territorio vizcaíno” (LXXV, 191). (Ikusi 1526-VII-12). (LXXV, 191).

1528. urtian hasi zan gari eskasixia eta horrek bizimodua be eskastu eiñ eban. Gari anegiak (Eibarko neurrixekin 37 bat kilo) 17 errial eitxen zitxuan gitxienez 1534. urterarte. Ixa hamar urtian gogor iraun eban horrek eskasixiorrek, gauzia normaldu arte. Hori igerri zan herrixan bizi zan kristauekan, handik ixa 20 urtera jente gitxitxuao eualako (ikus 1529; 1535; 1538; 1546). (LXXV, 109).

1528. urtian Pero Martínez de Burgua izen zan alkatia (ikusi 1538), Martin de Burgua-n ondorengua. Eibarren izen haundixa eukan. (LXXV, 255).

1528. urteko febreruan Gipuzkuako Korrejidoriak (Diego de Vargas) Eibarko Konzejuan eta bertako 21 basarritzarren arteko pleituan gaiñian erabagixa hartu eban (Konzejuak ez etsen pagatzerik nahi frontierara zerbitzera juan ziran basarritzarrei eta idixei). Esan eban danera 1.723 egun egon zirala zerbitzen Probinziarako, eta eguneko 12 tarja eta laren kobratzia tokatzen jakuela (21.107 tarja), baiña erregian pagadoriak 2.757 tarja pagauta eukezela. Orduan, Konzejuak beste 18.350 tarjak pagau bihar etsezen, eta 9 eguneko plazua euken.

Baiña Konzejuak barriro esan eban ez ebala ezebeze pagau bihar, Probinzixiak emondako sueldotik aparte beste herrixetan be ezer pagau bazan, horrek herrixok errentak eta ondasunak eukezelako zala, baiña Eibarrek ez eukala holakorik. Konzejuak ziñuan aurreko gerratietan be herriko lagunak dirua ipinitxa pagau zirala zorrak, ero zerbitzera juan ziranen poltsikotik, *“especialmente los carpinteros y herreros..., e que pidieron también al conçejo ciertos bueyes, deziendo que los henemigos se los avían tomado y se probó como ellos mismos los avían comido y gastado”*⁹² (LXXV, 331).

Atzera be Korrejidoriak Eibarko basarritzarren alde jo eban; eta Konzejuak barriro be keja sartu eban. Konzejuak ziñuan eguneko 11 tarja ero “chanfón” (LXXV, 331) zirala (ez 12'25), eta egunak be gehixao kontau zitxuala Korrejidoriak, eta holan Konzejuak kalte haundixa eukala (ikusi 1528-III-6). (LXXV, 331).

1528. urteko martixan 8xan Konzejuak batzarra eiñ eban. Han ziran Martin Sánchez de Unzueta alkatia, Joan de Vicinai prokuradoria, Pedro de Isasi juradua eta herriko seme asko. Lagun mordua basarritzarrek ziran, euretatik batzuk bost urte aurretik idixekin frontera aldera juandakuak Gipuzkua fransesegandik gordezkeko.

Orduan erabagi eben Valladolidko Txanzillerixan Gipuzkuako Korrejidorian erabagixan kontrako apelaziñua sartzia, Konzejuak ez eukalako basarritzarrei pagatzeko asmorik (ikusi 1528-VIII).

Konzejuko prokuradoriak ziñuan beste leku batzuetan idi pare bakotxari eguneko 10 tarja ero gitxiao pagau jakuela; egunak be, Korrejidoriak gehixao kontau zitxuala eibartarrak benetan ein zitxuenak baiño; gaiñera, ejerzituari zerbitzen euazala 11 idi hill eiñ ei ziran, eta Korrejidorian asmua zan hildakuei eta bizixei bardin pagatzia. Pagamentua eitxeko, herriko basuak erabiltzeko ziñuan Korrejidoriak, eta Konzejuak ostera ziñuan *“que no se haga corta ni tala en los dichos montes porque si aquéllo una vez se haze no se podrá rreparar”* (LXXV, 332).

Basarritzarren izenian ziharduanak, barritz, esan eban Konzejuak ez ebala nahi pagatzerik basarritzarrek hondatziarren, *“por ser pobres”* (LXXV, 332). J. ELORZA-n ustez ordurako jentxiak ikusten eban basarriko mundua pobria zala, eta kalekuak ostera, aberatsak zirala eta ondo bizi zirala: “ya estaba instalada en el imaginario de la época, la idea de relacionar a la gente común del campo con la pobreza y sobriedad, en contraposición con la riqueza y lujo del ambiente urbano” (LXXV, 332). (LXXV; 331-332, 331 39. n.).

1528. urteko agoztuan Valladolidko Txanzillerixiak erabagi eban Konzejuak sartutako apelaziñuari kasorik ez eitxia: Gipuzkuako Korrejidoriak erabagitxakua bete bihar eban Konzejuak, basarritzarrei tokatzen jakuen guztia pagau frontieran zerbitziarren. Hau da, Korrejidoriak esandako beste diru, eta gaiñera *“todos y qualesquier maravedís que ayan rresçibido de Su Magestad o de otros en su nonbre”* (LXXV, 332).

Azkenian, Konzejuak Juan Pérez de Azpiri-ri eta ejerzituandako zerbitzen egondako beste basarritzarrei pagamentua herriko lurrak emonda ein bihar izen etsen, tratua be holan eiñ ebelako (ikusi 1523-X-23). (LXXV, 332).

1529. urtian gari eskasixa sasoiari, batzuk Eibartik kanpora jua bihar izen eban garixa erostera. Juan de Sagarteguieta, esaterako, Durangora jua eta gari anegia 19 errial pagau bihar izen eban. (LXXV, 109).

1529. urtian hasi zan peste epidemia Eibarren, baiña gehixenbat kalia, hormen barruan. Bi urtian egon zan (ikus 1530). (LXXV, 109).

1529. urtian Konzejuak erabagi eban Eibarren euazan neurrikak erabillitza, arda azunbriak 67 ontza eukazala (16 ontzako lau libra eta hiru ontza gaiñetik), eta sardau azunbriak 106 ontza (sei libra eta 10 ontza), sardau arda baiña ariñaua danetik. Horrek esan gura dau Eibarren saldu eta erosten zan arda eta sardau holan neurtu bihar zala, eta ez beste ezelako neurrikin. Likiduendako libriak, ba, 16 ontza eukazan Eibarren.

Eibarren luzerarako, pixurako, likiduendako, animalixendako eta abarrerako ze neurritzuk erabiltzen ziran eta zelan kalibratzen ziran J. ELORZA-k erakusten desku: LXXV, 303-306. (LXXV; 305, 303-306).

1529. urtian Rodrigo de Eguiguren-ek bere testamentua konfirmau eban Arragoetan ekezen etxietan (LXXV, 120).

1529. urteko otubrian 10ian⁹³ hil zan Juan Martínez de Mallea eskribau eta merkatarixa bere Barrenkaleko etxian (ikus 1529-X-25). Testamentua hill orduko eñ eban, Martin Ibanes de Ibarra-n aurrian. Bazkaltzeko ordutik atsalderate egon zan testamentuari esaten. Bere anaiak, Martin Martínez de Mallea-k, semiari (Pero Martínez-i) Treviño-tik etortzeko aindu etsan (han estudixatzen euan), eta semia ohe onduan egon jakon, belauniko aixari eskuan laztana emonda, eta aitxak Kurutzia einda semiari, bedinkaziñua emonaz. Pedro Martínez-ek atzera be laztana emon etsan aixari eskuan, negarrez. Ohe inguruan euazanak be negar eñ ei eban hil zanian. J. ELORZA-n ustez holako eszenak zeremonixa moruan eitxen ziran, gauza bakotxak bere rituala ero protokolua eukalako, “tendían a solemnizar nuestros antepasados los actos que protagonizaban, dotándoles de una transcendencia que consideraban necesaria” (LXXV, 298); ejemplo batzuk ikusi leikez *in* LXXV, 296-298: alkatiak zelan hartzen eban bere kargua, testiguak zelan deklaritzen eban, denunziak zelan sartzen ziran, azkenetan euazenen aurrian zer eitxen zan, testamentua zelan eitxen eban, superstiziñuak⁹⁴...

Maiorazko bere semiari laga eban, Pero Martínez. Beste seme bat be euki eban, Andres Martínez de Mallea, Zumaixan bizi izen zana generua karriatzen eta saltzen-erosten. (LXXV; 248, 153. n., 297, 296-298, 505).

1529. urteko otubrian 25ian Konzejuak Martin Martínez de Mallea izentau eban herriko eskribau titular, hil barri zan bere anaiari lekuan (Juan Martínez de Mallea, ikusi 1529-X-10), zegaitxik eze “hemos allado a Martin Martines de Mallea, veçino de la dicha villa, que es persona ydopnea y sufiçiente e ávil, muy rrico y abonado” (LXXV, 505).

Eskribau barrixa apartatzen jardun eban Domingo Ibáñez de Arizmendi alkatiak, Juan Ibáñez de Aguinaga fiel sindikuak, Juan Ibáñez de Mallea-k, Pero Ibáñez de Mallaibia-k, Martin Martínez de Isasi-k eta Lope de Vitorita-k. Horren barri jaso eban Juan Ibáñez de Elexalde eskribauak; eta J. ELORZA-k agirixan transkripziñua dakar: “**1529 - Octubre - 25 (Eibar). El concejo elige a Martin Martínez de Mallea como escribano de número, en sustitución de su hermano Juan Martínez de Mallea, fallecido el 10-10-1529**” (LXXV, 505). (LXXV, 505).

1530. urtian Domingo Ibáñez de Arizmendi eta Juan Ortiz de Urquizu izen ziran Eibarko alkate. (LXXV; 55, 86 140. n.).

⁹³ J. ELORZA-k berak holan dakar: *in* LXXV, 248, “El 5 de diciembre de 1529, falleció en su casa de Barrenkale, Juan Martínez de Mallea”; *in* LXXV, 297, “El deceso de (...) Juan Martínez de Mallea (...) acaecido el 18 de octubre de 1529”; eta *in* LXXV, 505, “Juan Martínez de Mallea, fallecido el 10-10-1529”. Zeiñ ete da benetako eguna?

⁹⁴ Elgetako Sancho Abad de Marquiegui abadia (Azitaingo eta Olasoko jauntxuen senidia zan), esate baterako, eibartar batzuk denunziari eñ eban jua ziraneko 20 urtian ezkonduetako andra batekiñ amanebauta eualako, tabernazalia zalako, jokolarixa eta aho zatarrakua zalako; baiña horregaz aparte, *superstiziosua* zalako eta holako superstiziño gauzak eitxen ebazalako (San Juan bezperako gabian, andrak berakiñ enamoratzeko ira lorak ero granak batzen ibiltzen zala, esaterako). (LXXV, 298).

1530. urtian, peste epidemixia ebillelako alkatiak -Domingo Ibáñez de Arizmendi-k- eta beste konzejalak erabagi eben kanpoko jentia herri barrura sartzen laga ala ez zaintzeko billako ate bakotxian jentia zaintzen egon zein. Baiña gizonezkuak izen bihar ziran, ez andrazkuak; gaiñera, gizonik ez euan etxietan -ez eualako ero gizona kanpotik zalako- ez eken obligaziñorik inor atok zaintzen ipintzeko. Durangoruzko atia, Ulsagakua, Juan Pérez de Urquizu gaztitan etxetik gorakuak zaindu bihar eben (Elgeta-kalekuak, Txurio-kalekuak, Ospitale-ziarkuak eta Barrenkale-plazako ate horren inguruko etxietakuak); Elgoibarreruzko atia, Ibarakua, J. Pérez de Urquizu-n etxetik beherakuak zaindu bihar eben. Egunero gizonezko bi ate bakotxian: bata goixeko 6retatik eguardirarte, eta bestia eguarditxik illuntzirarte, 7rak arte (LXXV; 37, 55). Kanpotik jentia sartzen bazan guardixan euazanak konturatzeka, urrezko florin baten multia eken (guardixan euazanak); hori diruori herriko obrak pagatzeko zan. Gabaz be atok eta herrixa nahikua zaindua egoten ziran, Abemarietakuen ostian herrixak ipinitxako *beladoriak* egoten ziralako herrixa zaintzen.

Elgeta-kalen ordurarte ez euan itxiturarrik; baiña erabagi eben han be egurrezko atia ipintzia, portala. Bestiak baiño inportanzia gitxiaokua zan, jente gitxiao ebillelako handik, baiña ha be zaindu ein bihar zan: Juan Ibanes de Unzeta-k eta Juan Peres de Urquizu zaharrak hartu eben hori arduriori. Portala itxi ahal izeteko ate bat ipintzeko erabagi zan (LXXV, 44).

Eibartik pasorik ez euanez, Elgetakuak esate baterako, Apalategitxik gorako bidia erabiltzen eben Alzolara juateko eta bueltan etortzeko. Beste gauza batzuen artian, Andaluziako arda zurixa karriatzen eben Elgetakuak. (LXXV; 37, 44, 55-56; 109, 18. n.).

1530. urtian eskasixia eualako Konzejuak 300 anega gari erosi zitxuan herriko dirutik. Aindu eben gaiñera hori garixori gastau arte ez erabiltzeko beste garirik errota eta labetan. Ogixa eitxeko ordua, labako-sua eitxekua, goixaldeko 4retatik eguardiko ordu 2xak artekua zan; ostian, urrezko florin baten multia euan. (LXXV, 281).

1530. urtian basarritxar batzuek (Loixola, Eguren, Izkua, Lezeta, Sumendixa, Arikitxa, Mendigoitxi eta abar) herriko haundikixak lagunduta, erabagi eben Apalategiñ errota bat eitxia.

Unzuetakuei hori ez jakuen bape gustau: batetik, euren lurrak hartu bihar zitxuelako kanalak, erretenak eta uran bide barrixak eitxeko; bestetik, garixa jotera ordurarte beti eurenera juaten ziranak aurrerantzian errota barrixan eingo ebelako.

Unzuetakua kejau ein zan, basarritxarrei laguntzen etsen haundikixak (Martin Ibáñez de Ugarteburu batxillerra, Juan Perez de Urkizu herriko prokuradore sindikua, Juan Ibañez de Ubilla eta Grabiél de Ubilla eskribauak, eta Pero Ruiz de Urkizu Mallaibia alkatia) bere kontrarixoa haundixak ziralako, *“e todos ellos de un acuerdo por le hazer mal e danno, se le ayuntaron a ronper la dicha tierra e cortarle los fresnos e nogales”* (LXXV, 219). Kejau ein zan Ugarteburu batxillerrak abogau lez Martin de Lezeta-ri eta sozixueri lagundu etzelako, testiguak zer eta zelan esan bihar eben esan etzelako (ikus 1531-IX). (LXXV; 219, 254).

1530. urtian Martin Martínez de Isasi-k beregandu eban Isasiko ferrerixia anaia hil zanian (Juan Martínez de Isasi, arma “trafikantia”), Juan Ibáñez de Isasi loibiak 153 dukateko zorrak einda eukazalako berakin. (LXXV; 333, 333 45. n.).

1531. urtian Juan Ortiz de Urquizu-k Azitxaiñ aldeko bidiak eta errekek holan euazala ziñuan: Eibartik Elgoibarrera joian bide reala etenda euala Azitxaingo elixian azpikaldian erreka joialako Unzuetakuen errota-rutz *-azekixia* ero kumbua formatzen zan-. Ura Elzarrizaga -gaurko Eltzartza- ingurutik etorren errekatxukua zan. Ba bidiak segitzeko egurrezko zubixa ipinitxa euan aurreko urtian J. Ortiz de Urquizu-k berak, alkate zala, ipini eraindakua. Gaiñera, “que asimismo pasando del dicho camino de la parte de Murrategui por la puente que está debaxo de la presa del molino de Lope Ochoa, hazia la parte de la yglesia de Açitayn, las açequias del agoa que ban de la presa quebrantan el paso e ende está puesto otro pontón de madera” (LXXV, 86, 140. n.).

Baiña errekan bestekaldian beste bide bat euan, txikixaua, sei kodotakua, karrorik pasau ezindakua. Bide bixak Bolibarondon juntatzen ziran -“literalmente, junto al molino de ribera” (LXXV, 87)-, San Martiñen santutxua (ez ermitxia, ikusi 1471) baiño aurreratxua, erreka nausixak eta Arrate-Elzarrizagatik etorren errekatxua bat eitzen eben lekuan.

“Respecto a la problemática surgida con estos dos caminos paralelos que desde Urkizu llegaban a Azitain, el concejo eibarrés encargó un cuadro urbanístico al maestro pintor azpeitiarra, Pedro de Anchieta” (ikusi 1538) (LXXV, 87 142. n.). (LXXV; 86-87, 140. n., 87 142. n., 122, 178-179).

1531. urtian Azitaingo Andra Mari elixan hiru serora euazan, eta euredako etxia euken ermitxia jotzen. Orduko serorak honek ziran: Maria Ruiz de Eguiguren, Mayora de Unzueta (Unzuetako alabia) eta Marina de Eguiguren (ikusi 1568-IX-7). Horrek esan nahi dau honek elixionek indar haundixa eukala (ikusi 1585). Elixan hiru altara euazan. (LXXV, 182).

1531. urtian, setienbretik aurrera, Martin Ibáñez de Ugarteburu batxillerra izen zan Eibarko alkate; “Martin de Eibar” be esaten etsen (LXXV, 185). Gizaldi hasieran Osana de Ubilla-kiñ ezkondata euan, Sancho Abad de Ubilla-n alabiakiñ. Ulsagako arrabalian bizi ziran, Gabriel de Ubilla eskribauan etxian onduan.

Seme bat euki eben, Sancho Martínez de Ugarteburu kapitana: Carlos V.an esanetara egon zan Perun. (LXXV; 130, 185, 219).

1531. urtian, Ugarteburu batxillerra alkate eñ ebenetik, Apalategiko errota eitzeko ez zan trabarik egon, Unzuetakuak hasarre izen arren. Unzuetakuak Elgoibarkuekiñ eta Elgetakuekin batzarrak ein zitxuan, errotiakin bidiak ebaitxa geratuko ziralako eta obrak geratzeko, baiña alperrik.

Errotori hamaika sozixon artian eñ eben. Hórretatik 9 basarritxarrak ziran (Loiola, Arizmendi-Goena, Eguiguren, Arejita bixak, Lezeta, Sumendiaga, Kutunegieta Mendibelzu eta Mendigoitia); beste hirurak arotzak ziran, “maestres carpinteros de ribera” (LXXV, 146). Eibarko errota guztietatik leku onenian euan, beheengo aldiari egotera sekula be ez zalako ur faltan egoten -eta horixe zan beste errota gehixenen arazo haundiñetakuada eta sikuta sasoian, esaterako-, eta bai neguan bai udan, beti ekelako biharra.

Hori errotori ein zanian, herriko beratzigarrena, erroten arteko kompetenzia asko haunditxu zan eta demandak be izen ziran (ikusi 1534-II-3).

Hasteko eta bat, Apalategiko errota eitzeko demandetan ibilli ziran; batetik, errotako sozixuak, eta besetik, Azitaingo Lope de Ochoa de Unzueta. Pleitotan ibilli ziran. Lope de Unzueta-k eskatzen eban bere kontrarixuei preguntatzeko ia ekixen errota eitzia nahi eben lekua lehen Hegoko balleko jaunak terrenua zala; eta ia ekixen antxiñako denporetan errekan ura joianian ez Eibarren ez Elgoibarren ez Plaentxian eta ez Elgetan ez zala jenterik bizi, ia eskritura zaharretan halan ikusi daben. Ordurako eskriturok erreta euazan, Urkizuko etxia erre zanian, baiña “ansí lo oyeron desir a sus mayores e añçianos y d’ello es pública boz e fama en la dicha villa de Eybar e sus comarcas” (LXXV, 20).

Horri Pedro Pérez de Urquizu-k, Urkizuko etxeko eta errotako jaunak, emon etsan respuestia: zaharrei entzunda ekala Hegoko jaunak ekazala burdiñola mordua “*en este valle de Eybar Eyçaga que llaman Hego*” (LXXV, 20), eta artian Eibarren ez zala bizi jenterik eta herririk be ez zala. Horregaz gaiñera esan eban bere aurretiko Urkizutarrak Hegoko jaunak ferrerixok ekazan leku batzuetan partia ekela, Urkizuko etxia eta errota euazan lekuan esate baterako; gaiñera, berak ikusi zitxuala iñoix ferrerixok euazan lekuen saltzeko eskriturak, baiña danak erreta euazala.

Hortik aparte, lehenaotik etorren Unzuetakuen eta herriko haundixen arteko ikusi-eziña holan azaltzen eban Ermuan bizi zan Pero Ibáñez de Mallea eskribau eibartarrak (1533. urtian eñ eban hau deklaraziñuau): errota ein zala Unzuetakuari kontra eitziarren, batetik; baiña hortik aparte, “*porque el dicho Lope Ochoa de Unçqueta seyendo hoñazino, se tornó ganboyno le mobieron este pleito, que si él no fiziera mudança no le mobieran este pleito*” (LXXV, 219). J. ELORZA-k uste dau banduen arteko burrukak aspaldi amaitxuta egon arren, eibartarrak ondiok oiñaztar sentitzen ziralako “*porque, en definitiva, la sociedad en su conjunto venía rigiéndose por las mismas pautas que en el medioevo y los parientes mayores seguían manteniendo su aureola de casta superior y de elemento aglutinador de su parentela*” (LXXV, 219).

⁹⁵ Izetez hori jaunori Elgetakua zan, eta Elgetako jauna be bazan, jakiña; Elgeta-Atxan (Loixola-Eguren azpikaldian) torretxia ekan jaunorrek, eta Loixolakorik ez beste iñoik ez eken parterik hor torretxian.

Azitaingo errota ba, zaharraua zan eta denpora askuan Unzuetako jauntxuen pribilegiuegaitxi bihar asko eñ izen eban, Apalategiko errota eñ arte, jakiña (ikusi 1495; 1538). Baiña azkenian be, “estaba claro que los momentos estelares de los linajes banderizos habían pasado a la historia y todos sus esfuerzos y afanes para evitar la competencia, acabaron fracasando” (LXXV, 146).

Azkenian, Apalategiko errotiak demaseko indarra hartu eban: hiru errotarri euazan, eta liñua izpitzeko eta garixa joteko mazuak euazan. Errentan emoten eben, eta 36 anegako errentia eukan, erdixa garitxan eta beste erdixa mijotan. Urte osuan euken biharra, bai udan bai neguan.

Hor asunto guztian, J. ELORZA-ndako interesantia da jakitzia Elgetako jaunak (ero *Hegoko* jaunak) indar haundixa ekala Eibarko zati haundixan, torretxia eta dana ekazan eta. Beste datu interesantia da Egoko ballia Eibar eta Eizaga artekoa zala aitzen emoten dabela, baiña “Ego” izena toponimixan Elgetara eta Plaentxiara be zabalduta euan. (LXXV; 20-21, 134-135, 145-146, 219).

1531. urteko nobienbrian 14tik 24ra izen ziran Gipuzkuako Juntak Motrikun. Orduan aitzen emon eben Eibarri 30 “su” tokatzen jakozala. Su kontuak kontribuziño asuntorako erabiltzen ziran. (LXXV, 345).

1532. urtian Pero Ruiz de Urquizu Mallaibia merkatarixa izen zan Eibarko alkate (ikusi 1544).

Mari Juan de Ubilla-kiñ (Andres Ibáñez de Ubilla-n eta Domenja Ortiz de Ibarra-n alabia) ezkondata euan Elgetako portaleko Portaleburu etxera, P. Ruiz-en aitzak (Juan Pérez de Urquizu-k) ezkontziarren emondako etxera. Nobixuan partetik beste ondasun batzuk be emon etsezen andra-gizon gaztiei: Sansaburun beste etxe bat bere sagastixakin, Portaleburuko ortua (euren etxia jotzen euana), Ubidietako sagastixak eta abar.

Hiru ume euki zitxuen: zaharrena, Pero, txikitxan hil zan; Madgalena (Domingo Ibáñez de Elejalde Suinaga-kiñ ezkondu zanian, Portaleburuko maiorazka geratu zan); eta Catalina. (LXXV, 253-254).

1532. urtetik aurrera Azitañ eta Apalategi bitxarteko erregebide zatixa estuaua zan, Apalategiko errotarako kanala eñ ebelako, 83 cm inguruko zabalerakua. Ez zan bidian zati onenetakua, Azitaingo errota kanalak be hori bidiori bi lekutan ebaten ebalako, eta egurrezko zubixak pasau bihar ziralako. (LXXV; 87, 145 117. n.).

1532. urterako herriko *ejido* ero *usetako* arbolen jabiak bakotxak beria zelan markau ondo asentauta euan; erderaz esanda, arbolak “sostrauta” euazan. Herrikuak San Andresko kuruziak markatzen ziran; antzar hanka baten markiak esan gura eban Loixolakuena zala; hegazti buztana ekenak Iñarrekuak ziran; ten-teko kuruzia ekenak Arikixakuenak ziran, eta abar. (LXXV, 96, 166. n.).

1532. urtian Ulsagako Portaleko errota (gero “Amarrenengua” izena hartu ebana (LXXV, 140)) Juan Ibáñez de Mallea-n torretxian eta Juan Ibáñez de Ubilla eskribauan etxien tartian euan, herriko hormatik metro eta erdi eskasera. Jabiak J. I. de Mallea, J. I. de Ubilla eta Pero Ibañes de Mallea ziran (ikusi 1574-V-3).

J. ELORZA-k diñuan, hori errotiori zan herriko zaharrena eta onena, jentia “errota zaharra” esaten ebalako horren gaiñian berba eitxerakuan. Hiru errotarri eukazan eta Pero Ibáñez de Mallea-na errentan emonda egoten zan baiña azkenengo urtetan ez eban iñok nahi izeten errentan hartzerik karua zalako. Errota normalak urtian 14-15 anega gari kobratzen baeben, eta gitxi batzuk 25, Portaleko errotan astian anega bat pagau bihar zan. (Ikusi 1533). (LXXV, 140-141 109. n.).

1532. urtian hil zan Sancho Abad de Ubilla abade famaua, “uno de los clérigos de mayor carisma, prestigio y autoridad de aquel tiempo, cuya influencia se dejaba sentir en todos los ámbitos de la vida eibarresa” (LXXV, 185). (LXXV, 185).

1532. urteko martixan Konzejuak urteko lehelengo kontuak ein zitxuan, “Repartimiento de marzo” (LXXV, 345) esaten jakona.

Eibarren 30 “su” kontatzen ziran, eta su bakotxeko 80,5 marabedi batu ziran. Danera 183.225 marabediko kontuak ein ziran: *“Montó toda la suma del dicho rrepartimiento 183.225 maravedís de buena moneda castellana”* (LXXV, 345). Hortik, 7.170 marabedi “partidu” ziran, ordurarteko gastuak pagatzeko: Gipuzkuako Juntetara juanda eitxen zan gastua, Korrejidorari pagatzen jakona, herriko gau-zaintzailliei pagatzen jakuena, eskribauari tokatzen jakona, repartimientuen kogedorari ero kobratzaillari emon bihar jakona, eta herriko beste gastu batzuk. Azkenian, *“Repartidos los dichos 7.170 maravedís a 243 millares [ikus 1513], cabe a cada millar, 30 de buena moneda. Sobran para el rrepartimiento que después se hará, çiento e veynte maravedís, digo 120”* (LXXV, 346). Hurrengo partiziñua, agoztuan izengo zan. Dana dala, diru partida bakotxa zimatekua zan eta zeñi zer pagatzen jakon zihetz dakar J. ELORZA-k, baitxa komentariua be: LXXV, 345-348. (LXXV, 345-348).

1532-1533. urte bitxartian hasi ziran San Andres parroikia haunditzeko obrak, zimientuetatik, bai zabalera, bai luzetara: antxiñako egikeria aldatu, eta hiru nabe eta kapilladuna eitxeko asmua eken. Obrak geratuta egon ziran, itxuria.

Dana dala, J. ELORZA ez dago konforme horrekin fetxiorrekiñ, batetik, ez daualako dokumentautu, eta bestetik, sasoi txarra izen zalako pestiagaitxik eta jateko gitxixagaitxik, beste gauza batzuen artian. (XI, 116)-(XV, 74)-(LXXV, 161-162).

1533. urtian Ibarra etxeuak (Ibargainguak eta Ibarbekuak) demandan ibilli ziran, pleituan, etxia eitxeko lur zati baten gorabeheran, Arragoetan. Horrek esan nahi dau Arragoeta barrenian (“Arrabal de Yuso”-n), erre-kian eta erregebidian artian ez zala etxegintza haundirik izen. Bidian bestekaldian ostera, etxe mordua eua-zan einda.

Arragoeta izena Ibarrakuen ola aurrian euan *arraguagaitxik* zan⁹⁶, harrixakiñ hartutako zuluua, karabixia balitza leintxe. Han goritzen zan burdiñia suteira eruan baiño lehen eta galtzairua etara baiño lehen. (LXXV, 119-120).

1533. urterako Ulsaga aldiari baeuazan Portaleko eta Burguako (Ulsagako) errotetarako anteparak ero azekiak.

Portaleko errotako presia Ulsagakuana baiño gorao euan (gaur Arrate Hotela dauan inguruan) eta orduan Portalekuak “aintzen” eben, ez ebelako ura juaten lagatzen (ikus 1518). Portaleko errotian presia “cal y canto”-kua zan (LXXV, 141), gerora “Iraegiko presia” esaten jakona, eta lekuari “Presaldea” esaten etsen. Presiak alturan 2,37 metro eukazan gehixenian, eta luzian 29 metro. Handik aurrerako kanala ero anteparia zabala (3 metrokua) eta luzia zan (ixa 300 metrokua) (ikus 1846), kunbora allegau arte. Antepariak errotatik aparte zere-giñ asko bete zitxuan Eibarko “kalian”: garbitxasunerako, sutiak ametatzeko, ortuetako regadixo lez... Kunbua Birjiñape inguruan euan, trapezoidala zan, harri-landuz einda euan eta zabalari danera 70 m² ingurukua zan. (LXXV; 129 72. n., 141).

1533. urteko agoztuan 14an hil zan Martin Ibáñez de Ibarra eskribaua. Bere loibia, Cristobal Pérez, anaian semia, geratu zan bere puestuan, baitxa Ibarako Torriakin be (ikus 1543-IX).

Malleatarren morroi batek, Andres de Arexmeni Mallaibia-k, esan eban M. Ibáñez eskribaua hil zanian, bere registro eta papel danak bere andriandako geratu ziral, Maria Martínez de Berano-ndako. Baiña andriak ez ekixan irakortzen, eta etxian edonori sartzen lagatzen etsan registruok ero papelok hartu eta nahi ebena eitxeko eurekin. Batzuetan eskolako mutikoskorak be hartzen zitxuen registruok, seguramente eskolan leturarako erabiltzeko. “A manera de conclusión (...) cabe señalar que se impartía docencia en Eibar desde el mismo Medievo” (LXXV, 303), eta gaiñera hori ez euan Elixian gaiñ “ya que el detalle de acogerse para el aprendizaje a escrituras de escribanos particulares, es bastante significativa [sic] a este respecto” (LXXV, 303). (LXXV; 240, 303).

⁹⁶ J. ELORZA-k etimologia eitxen dau eta “*ar-agoa”-tik datorrela uste dau (LXXV, 120).

1533. urteko otubrian 21ian ezkondu ziran Sebastian Pérez de Marzana Arechua eskribaua (Ardanza etxeko semia) eta Otaola Etxebarria basarriko alabia, Joana (Tomas Echebarria de Otaola⁹⁷-n alabia) (ikus 1540). Santa Iñes elixan ezkondu ziran eta ezkontzako kontratua be hantxe firmau eben. Nobixuan aldetik Martin Martínez de Isasi Ategueren-ek eiñ eban testigu, famelixak lagunak ziralako.

J. ELORZA-n ustez gauzak aldatzen joiazan herriko organizaziñuan. Izen be, ordurarte Otaolakuak San Lorenzoko elixari lotuta euazan, eta Santa Iñesen ezkondu izetiak hauxe esan gura dau: “el afianzamiento del poder político municipal con la consiguiente participación de la gente en los asuntos concejiles, y la más estrecha delimitación de las competencias de las iglesias por derechos de casamientos, velaciones, enterrorios, etc., propiciarán el acercamiento y la integración plena de estos solares [Otaolakuak] en las estructuras administrativas eibarresas” (LXXV, 134).

Ordurako Otaola Etxebarriko etxia piskat aldatuta euan, *batan* bat martxan euken eta. Batana errota tipokua zan, baiña aliak ijotzeko errotiak gaiñera telendako mazuak ekazan: “con mazas que servían para golpear, desengrasar y enfurtir o apelmazar los paños” (LXXV, 134). Dana dala, aitzak alabiari urrezko 100 dukateko dotia emon etsan (LXXV, 335). Nobixua be etxe onekua zan: Ardanzako etxia euken, Beltraigarzako sagastixa Urkiñ, Iraegin gaztaiñarixak, Ardanzako ortua eta abar; gaiñera, berak eskribau estudixuak etarata eukazan; baiña ez eban, halan da be, bizimodu onik etara (ikus 1540-IX).

Handik urte gitxira Juana de Otaola hill ein zan, baiña umerik euki barik. Horrek esan gura dau doteko diruak atzera bere gurasuenak zirala, baiña 100 dukatak “no existían porque Sebastián Pérez no paraba de acumular deudas que endosaba con cargo a los cien ducados recibidos por dote” (LXXV, 335). Handik gitxira S. Pérez barriro ezkondu zan, Maria de Ubilla-kin, baiña bere lehengo suegruak ondiok be dotia eskatzen segitzen etsan (ikus 1540-IX, 1540-XII-9). (LXXV; 134, 334-335).

1534. urtitan eiñ eben herriko kontribuziñorako padroi bat, “de numeración y estimo” be esaten jakona (LXXV, 348). J. ELORZA-k dokumentuan kopixia dakar, oso-osorik, zeñek zemateko balixuan ondasunak eukazan (bai “RAIZ” bai “MUEBLE” (LXXV, 348), danen artian danera, 215.798), eta bakotxa nun bizi zan esanaz: LXXV, 348-357. Honek padroionek “tiene la virtualidad de estar realizado en una época en la que aún se conservaba intacto el núcleo medieval de las tres calles” (LXXV, 348). Dana dala, ordurako balle bakotxian ze basarri euan ikusteko be interesantia da, bai Arrate Ballerako, Gorosta Ballerako, Mandiola Ballerako, Agiñarako eta Kiñarra Ballerako. (LXXV, 348-357).

1534. urtitan Maria de Arguiano y de Mandiola-k eta Martin de Alzua-k aitzen emon eben Ibarra Errebaleko etxiak obligaziñua ekela garixa ero dana dalakua Ibarbeako errotan ijotzeko, etxiak euren terrenuetan (Ibarrakuenetan) einda euazalako. Izen be, Olaondo ero Urkizuaurretik Barrenkaleko zubiraiño bidian alde bixetako terrenuak Ibarrakuenak ziran sasoi baten. Etxe barrixak errekonduan einda euazan, errebian eta bidian artian (ikus 1470).

Hiru etxek bakarrik ez eken hori obligaziñuori, Errebalian ein ziran lehelenguak: M. de Arguiano-nak - Maria-n aitxa zan Pedro de Arguiano-k Ibarra jaunari dirua pagau etsalako hortik libratziarren-, Martin de Alzua-nak -bere gurasuak terrenua Martin López de Ibarra-ri erosi etsen, Gracia-n aitxitxari, eta titulodunak izetiarren beti pagatzetik libre egon ziralako- eta Juan Abad de Ibarra-nak -lurak emon eiñ etsezen, Ibarratarrak ziralako eta deretxua eukelako-. Obligaziño bako etxiak pegante euazan, bata bestian onduan, Domenja de Ibarra-k esan ebanez. Pegante eta Ibarbeako etxian onduan. Hor hiruretatik bi Martin López de Ibarra de Yuso-ri erositxakuak ziran. Gerora Ibarra jaunak (Juan Ibáñez de Mallea-k) “intentó sacar provecho de la favorable coyuntura reinante, obligando a todo aquel interesado en construir en sus terrenos, a comprometerse a dar preferencia a los molinos de Ibarra cuando tuviere grano para moler” (LXXV, 116); eta pleito eta demanda ugari euki eban auzuekin garixa eta laboriak nun ijo ez-baixan. (LXXV; 115-116, 142).

1534. urterako Juan Martínez de Isasi-k (gaztiak, izen igualeko merkatarixan loibiak: ikusi 1544) Sevilla-n dendia ipinitxa eukan *“de hierro y herraje y de otras mercaderías, por factor de Martín Pérez de Bustinça”* (LXXV, 334), burdiñazko gauzekin *“mercader tratante”* (LXXV, 334) zanetik. (LXXV, 334).

1534. urteko febreruan 3an, martitzena orduan, kalian demandan ibilli ziran gari zorro bategaitxik. Catalina de Ibarra-n kriadia, Martitxa, gari zorruakin joian herriko pixura, gero ijotzeko. Baiña bidian, “en la calle pública del arrabal de Yuso” (LXXV, 135), Ibarako Beheko (Ibarbeko) errebalian, Juan Ibañes de Mallea-k eta bere kriadiak zorruori kendu nahi izen etsen derrigorrian. Martitxa-ri laguntzera Juan ziran Juan de Gorostieta-n alabia (Estibariz) eta erreña (Maria). Danak zorruari tiraka, eta Maria eta Estibariz orruaz, jentia laguntzera Juan zakixuen. Itxuria zorrua ez etsen kendu baiña burrukak bai ein zitxuen, J. de Gorostieta-k ziñuanetz: “E haziendo violençias en la calle pública e no contento d’ello, pusieron manos violentas en las dichas mi hija e nuera, dándoles de puñadas en sus caras y en otras partes del cuerpo y enpuxándolas” (LXXV, 135). Gero, tokatzen jakuen kastigua ipiñi etsen jo zitxuenei.

Horren barri emon eban Juan de Gorostieta-k bixamonian. J. ELORZA-n ustez hori pasatzen zan errotak jentian proporziñuan asko euazalako (100 laguneko, errota bat), batetik; eta bestetik, batzuetan gari alian eskasixia egoten zalako (kanpotik ekarri arren be, garixa asko karutzen zan). (LXXV; 135, 287).

1535. urtian gari anegian prezixua karutu ein zan, eskasixa haundixa eualako. Handik aurrera anegiak dukat bat eta 12 errial eitxen zitxuan; borona anegiak, dukat erdi. Orduan sasoiari urrezko dukatak zidarrezko 11 errial balio zitxuan. (LXXV, 109).

1535. urterarte egon zan Elgetako Pedro de Irigoen Isasiko ferrerixan biharrian, errementari, han 38 urte egonda. Berakiñ euan ofiziala Lope de Leniz zan. (LXXV, 326).

1536. urtian pleito bat egon zan herriko terreno eta baso komunalak zirala eta ez zirala. Herriko lurak holan aprobetxau zeikiazen: *“ay eunos e bárzenas que son destinados para labrança de çeberas, e así vien ay seles deesados para provisión de leyra para los vezinos de la villa, y otra parte de exidos para plantar y pastos de ganados, allende de las tierras y heredades de particulares”* (LXXV, 94).

Izen be, herriko basuak bost eratara aprobetxau zeikiazen: batetik, bakarrik egurretarako ziran basuak, “egurça”-k (ikusi hórren inguruko J. ELORZA-n esplikaziñua: LXXV, 94-96. Ikusi 1494-XII-29); beste alde bate-tik, “usa” ero “ejiduak”: hor edozer ein zeikian, lurra labrau, ganauak jatera eruan, arbolak sartu.... (ikusi hórren inguruko J. ELORZA-n esplikaziñua: LXXV, 96-97. Ikusi 1532); isastuak ero “sel”-ak, larra eta arbolak ekaze-nak, ganauak han gordetzeko (herrikuak izen zeikiazen, ero jabedunak; ikusi hórren inguruko J. ELORZA-n esplikaziñua: LXXV, 97-98); *eunuak* (“eunos/heunos” (LXXV, 98)), itxitura haundixak ekezen soluak, laboriak labratzeko, garixa gehixenbat (ikusi hórren inguruko J. ELORZA-n esplikaziñua: LXXV, 98-100); eta “okoa”-k ero “barzenak”, hónek be laboriendako lurak baiña artua hartzeko gehixenbat (lehelenguetan bertako “artua” ero mijua (boronia eitxen zana), eta gero arto amerikana. Ikusi hórren inguruko J. ELORZA-n esplikaziñua: LXXV, 100). Jabi ekezen basuak “eskortak” ziran, eta beste terrenuegandik ondo itxitxa euazan (LXXV, 96). Edozelan be, ordurako herriko lur, baso eta terreno asko jabe partikularrei salduta euazan, gerretarako eta abar dirua etaratze aldera. (LXXV, 94-100).

1536. urtian jaixo zan Andres de Arrizabalaga Zumaran, ero “Andres Martínez” (Juan Martínez de Arrizabalaga y Urquiza-n eta Marina de Zumaran-en semia). Gerora, Juan de Orbea-ndako biharrian egon zan (J. de Orbea Felipe II-an tesorera zan), bere negoziuetako kontuak eruatzen zitxuana zan (ikusi 1558). (LXXV; 102-103, 241).

1537. urtian herriko “ejiduetan” danera 30.000 arbola baiño gehixago euazan sartuta; halan ziñuan bahintzat Domingo Martínez de Orbea-k. Eta hori, egurzetako arbolak kontatzeka. Edozelan be, goguan har-tzekua da orduan sasoiari egurra egunero-egunero bihar zala bizi izeteko, eta basuak zaintzeko ahalegiñ haundixa eitxen ebela (ikusi 1537-V-29). (LXXV, 97).

1537. urtian, Juan Ibañes de Mallea-k aitzen emon eban lez, gosete eta gerrate urtiak pasauta, lurren eta etxien preziuak baju ebizan, bajuegi gauza onerako. (LXXV, 109).

1537. urtian Pero Martínez de Mallea tratantiak eta bere andriak, Catalina de Araiz-ek, Pero Sánchez de Marzana-ri Ardanzako etxia erosi nahi izen etsen, egon be hori etxiori leku onian euan eta. Gaiñera, Mallea-k Marzana-n etxia joten etxe batzuk eta ortuak ekazan eta danak bere eskuan egon ezkeriok jauregi bat eta etxe bat eitxia nahi eban, leku egokixan eualako: herriko hormetatik kanpora, eta euzki-begixan. Etxe buelta gehixena ortua zan gaiñera. Baiña Mallea-k 450 dukat eskintzen zitxuan, Marzana-k 800 eskatu, eta ez eben trataturik eifñ. Edozelan be, handik denpora gitxira Mallea-k orubiak erosi zitxuan herri barruan eta bere izeneko palazixua eifñ eban Ospitxale-ziharrian hasieran, Barrenkalen (ikus 1540).

Orduan ondiok Ardanzako zubixa egurrezkua zan; luzian 15 metro ingurukua. Herrirutz, herri bueltako hormia ekan eta “Torre del Portal” ero Amarrenengua etxian ekialdeko fatxadia. Zubitxik urtetzerakuan Aldasa/Aldatsa, Mekola eta inguruko basarrietara juateko bidia euan, eta hor bidetik bide txiki morduak urtetzen eben. Ardanzan bertan etxe gitxi euan orduan sasoiak (ikus 1538, 1540). Horren barrixuorren barri jakin nahi izen ezkeriok, beixu bibliografixan: LXXV, 125-126. (III, 81)-(LXXV; 39, 125-126 68).

1537. urteko maietxian 29xan Konzejuak prohibidu eifñ eban herriko egurzetan, soluetan eta zelaixetan arbolak nahi edozer gauza sartzia. Izen be, herriko lagun batzuk ordenanza zaharrei jamon ein barik, lur batzuk euren dako hartuta eukezen, “rozando e plantando muchos géneros de plantíos en las dichas egurzas e seles vedados” (LXXV, 507). Horren gorabeheran, konzeju pleituetan sartuta euan, eta aurrerantzian hori ebitatzia nahi eben.

Horregaitxik juntau ziran Aristibalza inguruan (Tomas de Otaola-n abeletxian onduan) Lope Ibáñez de Vitorita alkatia, Juan Pérez de Pagoaga sindiko fiela, Domingo de Arechua eta Martin de Gorostieta juraduak, eta herriko beste gizon batzuk. Herriko lurretan mujoiak ikusteko eta nundik nora ziran esateko juramentua eifñ eben Tomas de Otaola Etxebarria-k eta bere semiak, Domingo de Otaola-k, Migel de Iturrao-k, Juan de Arguiano-k, Pedro López de Ibarra-k, Juan Ibáñez de Mallea-k, Pedro de Olaechea-k, Pedro de Isasi gaztiak, Pedro de Inarra-k, Martin Ibáñez de Iturrao-k, Juan de Areta-k eta Domingo de Orbea-k, herriko lurretan sartutako arbola bakotxa zeifñena zan esanaz: “juraban y juraron de pasar por los mojones e xostras e límites de las dichas egurzas e seles e deesas e partes vedados, e de decir e declarar según sus juicios alcanzaban e savían e havían oydo decir a sus maiores e ancianos, e pasar por ellos no encubriendo ni disimulando en cosa alguna la del dicho concejo ni particulares de él, e declarando en cada parte dónde estaba plantado e rozado (e de quién) eran los tales plantíos, aplicando al dicho concejo e vezinos de él, a cada uno lo suio, sin ninguna parcialidad ni fraude” (LXXV, 508). Sebastian Pérez de Marzana eskribauak jaso eban orduan esandako guztia, eta agiri osuan transkripziñua irakorri leike in LXXV, 507-510: “**1537 - Mayo - 29 (Eibar. Término de Aristibaltza). Sobre la prohibición de plantar en “egurças” y seles particulares del concejo**” (LXXV, 507). (LXXV, 507-510).

1538. urtian Pero Martínez de Burgua izen zan alkatia. (LXXV, 255).

1538. urtian partiziño padroia eifñ eben, zeifñek zer eukan (“padrón del repartimiento” (LXXV, 120)). Han ikusten da, beste gauza batzuen artian, basarritxar asko bizi zala kalia; Ibarako ero Beheko Arrabalian esate baterako, honek apelliduok euazan: Sagarteguieta, Cutuneguieta, Lezeheta, Gorostieta, Alzua, Arguiano, Abenzabalegui, Inarra, Arando, Zelaia, Areta, Pagaegui eta abar. Ikusi 1538-VIII. (LXXV; 120, 255, 346).

1538. urtian gari kosetxia hobetu zan, juan ziraneko hamar urtietan onena izen zan. Preziuak be baxatu ein ziran: gari anegiak 8 errial eta erdi ero 9 errial eitxen zitxuan eta boroniak 4 errial. Halan ziñuan bahintzat Ibarako arrabalian bizi zan Juan de Sagarteguieta-k. (LXXV, 109).

1538. urtian Pero Martínez de Mallea merkatari eibartarrak Olerriako ferrerixa txikixa eitxeko aindu eban. (LXXV, 28).

1538. urtian Lope Ochoa de Unzueta-k ziñuan erroia, presak, kanalak... konpontzen eben bihargiñen jorrala errial batekua eta gehixaokua be bazala, eta 30 urte lehenao errial erdi be ez zala. Askok karututa euan itxuria hori biharrori. Erroia eta ondoko presia, kanalak eta abar garbitxu eta zaintzeko zortzi ero beratzi egun bihar baziran, danera anega bat gari bihar zan bihargiñei pagatzeko, “37 kilos del producto más estimado por la gente, como era el trigo” (LXXV, 138).

Errotia zaintzeko biharrak karututa euazan baiña ez errotarixak kobratzen eban inpuestua, lakia ero moturia (ijotako alien zati bat): ijotako arto ero gari anega bakotzeko, lau libra; ero ijotako 20 librako, libra bat. Goguan eukitzekua da Eibarko gari anegia 80 librakua zala, eta anegako lakia kilo bi eskas tokatzen zan. Hori kobruori Eibarren zan *“usado e acostumbrado de inmemorial tiempo acá en esta jurisdicción”* (LXXV, 138). Lakia librako neurriko katillu ero azpil batekiñ hartzen zan.

Edozelan be, Unzuetako jauntxuak bere errotia euki arren, aitzen emon eban Eibarren euazan 9 errote-tatik biharrik gehixen eukana Apalategikua zala, *“más que todos los otros molinos, uno por uno”* (LXXV, 146). (LXXV; 137-138, 146).

1538. urtian, Eibarko seme ziran Juan Orbea eta Juan Ermua-k, 1.500 arkabuz eitzeko enkargua eken. (I, 201)-(XI, 78)-(XV, 29).

1538. urtian Pedro de Anchieta azpeitxiarrak Eibar pintau eban, hasi Azitxaindik eta Ibarako ateraiño-kua, baiña iñok ez daki hori kuadruori nundik nora dan. Pintxoriak kuadrúa 1539. urtian entregau eban. (LXXV; 8, 87 142. n.).

1538. urtian herriko beladoriei (gabeko zaintzailliei) salarixua gehitxu jakuen; handik aurrera urrezko 12 dukat kobratzen eben (XV. gizaldiko lehelengo 20 urtietan 10 dukat kobratzen eben). Beste puesto batzuk ekezenen aldian sueldo ona eken.

Bi beladore egoten ziran, gizonezkuak, illundu eta ordu bete pasatzen zanetik eta egun-sentirarte; ez baeben euren biharra eitzen, bi tarjako (antxiñako dirua) multia eken. Dana dala, udan neguan baiño hobeto kobratzen eben, seguruena udan ordu eta bihar gehixao ein bihar ebelako, *“ya que en época estival también se les encomendaba la custodia del producto de huertas y campos del entorno urbano”* (LXXV, 347). (LXXV; 83, 347).

1538. urtian Martin Ibáñez de Iturrao-k Ardanzako etxia eta bere eta lurrak erosi nahi izen zitxuan, han torretxe bat eiñ eta bertara bizi izetera juatekotan. Iturrao bizi zan etxia herriko hormen barruan euan, Domingo de Elexalde-n etxia jotan, eta D. de Elexalde-ri berari emongo etsan beste etxia barrixa erosi ezkeriok. Itxuria, horma barruko horrek etxe bixok ez euan haunditzerik (ikus 1596), eta horregaitxik erostia nahi eban beste bat. (LXXV; 39, 125, 126 68. n.).

1538. urterako Domingo Martínez Orbea Ibarra-k Aragoiko Tesorerixako ofizial kargua ekan (horregaitxik bizi zan batian Borjan eta bestian Zaragozan). Hortik aparte, Felipe II.an tesorero jenerala zan, eta Haziendako Konsejukua; gaiñera, erregian ministrua zan Aragoiñ, eta hango Haziendako kontuak eruatzen zitxuan (ikus 1552). Santiagon Ordeneko kaballerua zan.

Hasieretan, arkabuzak eta armak erosten zitxuan erregian ejerzitorako, lehengusuekin batera (Cristobal Pérez de Ibarra-kiñ eta Domingo Ibáñez de Elejalde-kiñ), baitxa armak ein be, Juan de Unzeta koiñatuak lagunduta. Arma gehixao eitzeko, 1530-1540 urte inguruetan Asolaiarza basarrixa eta Otaolako errota erdixa erosi etsen Juan de Ibarra-n famelixiari urrezko 400 dukatetan.

Domingo Martínez behin baiño gehixaotan ezkondu zan: lehelengo, Catalina de Albizuri eibartarrakin (alaba bakarra euki eben, Domenja de Orbea, Martin López de Isasi tratantiakiñ ezkondu zana; hurrengo, Mondragoiko Catalina de Alzarte y Oro-kiñ, eta hirugarren, Debako Marina de Agirre y Lastur-ekiñ. (LXXV, 241-242).

1538. urtian demaseko burrundaria eta burrukia egon zan Eibarko famelixa *on* biñ artian (Ubillak eta Inarra-Ibarrak: ikusi 1538-I-1). Beste gauza batzuen artian, herriko jauntxo bi zelán jazten ziran jakitzeko balio dau, Francisco eta Martin de Ibarra Inarra anaien kasua. Francisco abaderako ikesten euan, eta buruan eruatzen eban terziopelozko gorra bat, luma baltzekin; kapa baltza eruatzen eban, ezpatia, eta terziopelozko zapatak (iñoiz, kapa gorri-granate bat be erabiltzen eban). Bere anaiak be (Martin), abadiak, kapa zabal bat eruatzen eban, eta gaiñetik *kapilla* ero kapatxo bat saman lotuta (kaputxa morokua zan, zabalunekiñ, eta azpizan beste telia ikusten zan); ezpatia gerrixan, abadien bonete bat, eta zapatak forrauta, *“tapetados”* (LXXV, 288); *“Es decir, que el único distintivo de su condición clerical era el bonete”* (LXXV, 288). (LXXV; 288, 313).

1538. urteko eneruan 1ian, Urte Barri eguna, Inarra-Ibarratarren eta Ubillatarren artian burrukiak urten eban. Izen be, Sancho Abad de Ubilla-n senidiak (euren artian Ugarteburu batxillerra, Gabriel de Ubilla, Juan de Ubilla, koiñatuak, loibak...) eta lagunak, Eibarko plazan Francisco Ibáñez de Inarra eskribaua hiltzeko zaiñ euazan, “*y desenbaynaron sus espadas e dagas contra él*” (LXXV, 318), baiña ez zan ezer graberik pasau.

Lehenaotik, oster, Inarratarrak esaten eban Ugarteburu batxillerra eta beste batzuk akabau bihar zitxuela, kaballuak prest eukezela patriofiliuak eindakuan hanka eitzeko (momentuz, amenazak ziran bakarrik, gero-ra urten eban nahaste haundixauak: ikusi 1538-V-10), hainbesterañokua zan alkarren artian euken ikusi-eziña eze. Nundik nora juañ zan hori ikusi-eziñori haunditzen, zelako burrukak (ixa hiltzekuak) ein zitxuen, zelan eta abar, detalle askokiñ hamen liburuan datoz ipinitxa: LXXV, 313-325. (LXXV; 317-318, 313-325).

1538. urteko febreruan 23an, Andres Zezeil e Irure Florida aldera juañ zan. Bera eta Ortuño de Ibarra y Bustinzuriaga-Mendilibar juañ ziran Ameriketara.

R.P. Galdós-ek, eta G. de MUJICA-k dakarrenez, Ortuño de Ibarra, Nueva España-ko (Mexiko) konkistadorietako bat izen zan: bertako tesorero jenerala, eta Erregian “factor” be izen zan (ikus 1568-VI-4).

Andres Zezeil-en ama, Maria de Irure, Irurekua zan, plaentxiarra. (XI: Prólogo..., XVII; 249)-(XXVI; 1000, 1002)-(XXX, 20)-(LXXV, 515).

1538. urteko maietzian 10ian, barixakua, illuntziko 19:30etarako Ugarteburu batxillerra eta Gabriel de Ubilla afalduta euazan. Horrek esan gura dau afariko ordu normala haxe izeten zala, 7rak inguruan. Izen be, orduko eibartarrak egunezko argixakin bizi ziran: jaiki goixeko 6rak aldian oillarrak kantautakuan (elixako “hora prima” (LXXV, 278)), eta gabeko 9retarako danak etxian, abemaritxakuekin batera. Bazkarixa eguardiko 12xetan izeten zan (elixako “hora sexta” (LXXV, 278)).

Jateko, ogixa zan prinzipalena (garixakiñ ogixa eitzen zan, eta *mijuakiñ* “artua”). Dana dala, J. ELORZA-k jatekuen gaiñian dakarren artikulua politxa da: zer jaten zan, Konzejuak zelan manejatzen eban jateko asuntoa, zeñiek zer eitzen eban bai ogigiñan, okeliakiñ -herriko karnazerixan, ardixana, adarixana (ikus 1521), behixana, idixana eta ahuntzan okelia, urte osuan egoten zan; noixian behiñ egoten zan bildotsa, antxumia eta txarrikixa. Txarrikixa (ikus 1511-X-27) eta beste edozeiñ animalixa noberak bere etxian hil zeikian. Hortik aparte, kazako okelia eta hegatzixa (ikus 1496) be ugeri jaten zan-, ortuko gauzak, arraiña (ikus 1505), esnia, intxaurrak eta antzerakuak, frutak, erarixak (sardaua eta ardaña (ikus 1506)) eta abar. Hori danori dakar *in* LXXV, 278-285. (LXXV; 278, 278-285, 318).

1538. urteko maietzian 10ian, barixakua, illuntziko 19:30etan Ugarteburu batxillerrak eta Gabriel de Ubilla-k, afalostian, pasiora urten eban euren etxe inguruetara, Ulsagan. Pasiuan euazala, handik pasau ziran Isasirutz Martin Sánchez de Ibarra abadia eta Francisco de Ibarra Inarra anaiak (Francisco Ibáñez de Inarra eskribauan semiak), Migel morroiakiñ eta Francisco Abad de Ibarra be eurekiñ. Argatxaraiñok igo eban, egurrezko kurutza haundixa euan pareraiñok; hantxe egon ziran piskaten, eta bixen bitxartian morroiak makilla bat eiñ eban ezpatiakin. Morroiak makilliori jaurti ebanian, laurak bajatu ziran atzera Ugarteburu batxillerra eta G. de Ubilla ebizan pareraiñok eta ezebe esan barik Ibarra Inarra anaiak ezpatak etara eta Ugarteburu-nera juañ ziran zuzenian. Batak buruan sartu etsan, eta bestiak eskumako eskuan (atzamar txikixan muturra osorik kendu etsen eta beste atzamar bi heriduta geratu jakozan), eta gero “*le echaron muchas cuchilladas por le matar*” (LXXV, 318). Eta Gabriel de Ubilla-n etxian sartu ez balitza, hill ingo eban, baiña G. de Ubilla-k atia itxi eiñ eban eta lanza haundi batekiñ euan entradia zaintzen: atiar ezpata golpe asko emon etsezen anaiak, eta G. de Ubilla-ri berari be bai bat, eskumako eskuan. Azkenian, Ibarra anaiak Ugarteburu batxillerra hildakotzat laga eban (han euazan danak uste eban hilda euala, baiña ez itxuria), eta hanka eiñ eban Bizkairutz ezpatak eskuan.

Handik aurrera, ixa haundixauak ein zitxuen. Ibarra-Inarra anaiak erregebidetik, Pedro de Olaechea-n etxe ondolik juañ ziran (Eibartik, ballesta lau tirora euan hori etxiori), eta Ermuan Lope de Bitorita topau ebanian (bere generuen gaiñian berbetan eta tratuan euan Andres de Adorriaga-kiñ eta Martin García de Irigoenekiñ), “*¡muera el traidor!*” (LXXV, 318) esanda, Lope de Bitorita-ri atakau etsen: kutxillada batek kokotian eta eskumako belarrixan jo etsan, eta azala eta mamiña be zabaldu etsen; gero lurrera bota eta zartatekuak jo eta jo eiñ etsen, “*e si no fuera por los dichos Andrés e Martin García e que un dardo les tomaba los golpes, le obieran muerto*” (LXXV, 319).

Eibartik Bizkairutz hanka-jokua etara ebenian, Gabriel de Ubilla-k (heriduta) eta beste batzuk atzetik segidu etsen (Sebastian de Marzana, Lope de Zumaran eta beste). Baiña azkenian anai bixak Otaolako San Lorente (San Lorenzo, Sallobente) ermitxan sartu ziran, ondiok ezpatak eskuan, eta ate danak ondo be ondo itxi zitxuen barrutik bankuekiñ eta egurrekiñ. Elixako atiak, egon be, zabalik euazan sartu ziranian, eta giltzak kanpotik. Ermitxako freirak ero serorak (Domenja de Vergara-k eta Osana de Arta-k) dana ikusi eben: kulpan-tiok barrura sartu ziranian, euren ondorik lagun mordua etorri zan. Ermuko Andres de Adorriaga-k atia kanpotik itxi eban eta giltza berak eruan eban aldian. Migel de Mallea-k (Pero Ibáñez de Mallea-n semia) eta Juan de Garita-k freirei esan etsen ez lagatzeko iñori elixan sartzen; baiña Pero Abad de Cantoe (Isasiko Pero Abad de Urkizu abadia) Domenja de Vergara freiriari joten hasi jakon, ia zegaitxik zabaldu etsen atia Ibarra Inarra anaiei, eta ermitxako atiarri *porkera* ero lanza motz batekin jotzen etsan. Hortik aparte, Juan Ibáñez de Ubilla-k freirei insultau eiñ etsen (*“les dezía (...) muchas palabras feas e desonestas, deziéndoles bellacas”* (LXXV, 319)), eta D. de Vergara freiriari estokada bat bota etsan baiña ez eban jo neskiak atzeruzka salto eiñ ebalako. Osana de Arta freiriari be, berba zatarrak esan eta hiltzeko amenazau eben: Martin García de Ermua-k paparran dardo bat ipiñi etsan atia zabaltziarren, eta Pero Abad de Urkizu “Cantoe” bere senetik urtenda ebillen, *“con mucha ira e soberbia”* (LXXV, 319). Horregaitxik, freirak eurak be, euren etxian sartu ziran.

Gaba guztian elixia holantxe itxitxa egon zan (ikusi 1538-V-11). Hau demandaldixau zelan hasi, segi eta amaitxu zan J. ELORZA-k dakar barri askokiñ: LXXV, 317-325. (LXXV; 318-319, 317-325).

1538. urteko maietzian 11n, zapatu goixian, Otaolako San Lorenzo ermitxara Durangoko Merindadeko Korrejidore tenientia etorri zan (ermitxia Bizkaiko partian eualako), Francisco de Salazar, han barruan Francisco de Ibarra Inarra eta Martin Sánchez de Ibarra anaiak euazalako urten barik ondiok, lagun bi ixa hill eta gero, Eibartik hanka einda. F. de Salazar Korrejidore tenientiak elixan euazan anaiei edikto batzuk aindu etsezen erderaz (Domenja de Vergara freiriak bahintzat ez eban ezer aitxu, erderaz jardun ebalako).

Durangoko Merindadeko prestamerua (Martin de Urrecha), Fueroko alkatia (Hernán Pérez de Zaldibar) eta Merinua be (Martin de Olaaldea) hantxe juntau ziran.

Halakon baten barruko anaiak be berba eiñ eben, lehelenguan ziñuen han ez zala iñor sartu bihar eta euri ezin zeikixuela ezer eiñ elixan euazalako, leku sagrauan. Baiña F. de Salazar tenientiak esan eban han sartu bihar zirala, besterik ez bada teillatutik teillak kenduta, eta igotzen hasi be ein ziran. Azkenian, elizpeko gaiñeko bentanatik sartzen laga etsen, baitxa beste biri be, M. de Olaaldea merinuari eta Juan Urtiz de Zarate-ri. Anaiok, ezpatak eukezen, batak terziopelozko zorrakiñ, eta bestiak narruzkuakiñ. Francisco de Ibarra-k daga bat be baeukan gerrixan lotuta, baiña danak entregau zitxuen. Azkenian, preso juateko be prest eren, baiña Bizkaiko partera izetekotan, Gipuzkuako aldian dana euren kontrarixuak euko zitxuelako. Dudia eukan lez, Korrejidorian tenientiak erabagi eban Bergarara juatia zer ein bihar eban enteratzera, eta atsaldian etorri zan barriro, nahi eben lekura eruan zeikiela esaten. Orduan erabagi eben Durangoko kartzelara eruatia, eta horixe esan etsen anaioi (ikusi 1538-V-12).

Ermuko abade bi be goixian juan ziran ermitxa kanpuan euazan eibartarrekin (andra eta gizon) berba eitxera, eta danak Ibarra Inarra anaiegaitxik gaizki esaka ziharduen. (LXXV, 320-321).

1538. urteko maietzian 12xan, domeka goixian, Durangoko Merindadeko Korrejidorian tenientiak, Francisco de Salazar-ek erabagi eban Otaolako San Lorenzo ermitxan euazan Ibarra Inarra anaiak Durangoko kartzelara eruan barik (Ubillatarren kontra ezpataka jardun ebelako egun bi lehenao), Eibarko alkatian eskue-tan lagatzia, eta ermitxatik etartzeko aindu eban, onian ez bazan, derrigorrian. Eibarko alkatia, Eguren basarriko Juan Ruiz de Eguiguren zan.

Baiña Merindadeko prestamerua (Martin de Urrecha) ez euan horrekin bape konforme, holan Bizkaiko fueruak ez ziralako aintzakotzat hartzen, eta bere zeregiñan kontra joialako. Eskatzen eban Bizkaiko Korrejidoriakin berba eiñ arte bahintzat ez etartzeko handik eibartarrok, eta amenazau eban ostian Erregiari eta Bizkaiko Korrejidoriari keja sartuko etsela. Dana dala, ez etsen Prestameruari kasorik eiñ, tenientiari batzuk eskupekua (dozena bat dukat) emon etselako elixatik etara eta Gipuzkuara eruatirren.

Hori erabagi ebanetik, tenientiak Francisco eta Martin de Ibarra Inarra anaiei hanketan grilluak ero burdiñazko kateiak ipintzeko aindu eban, hanka eiñ ez zeixen, eta Merindadeko lagun batzuk ipiñi zitxuan atiak zaintzen badazpada be, *“porque según su ábito, heran personas poderosas e hombres enparentados e de muchos amigos”* (LXXV, 321).

Ondorik, hankak lotuta urten bihar izen eben elixatik, eta oiñez juan ziran *“por espacio y tiempo de dos o tres tiros de vallesta, poco más o menos”* (LXXV, 321) Eibarko mujoirarte. Han, asto gaiñera igo, eta hankak lotuta, Eibarko alkatiak herri barrurarte eruan zitxuan. Eibarren, alkatiak atzera entregau etsazan mutillok Merindadeko Korrejidorian tenientiari, Villafranca ero Ordiziara eruateko Gipuzkuako Korrejidoriagana (ikusi 1538-V-13). (LXXV, 321-322).

1538. urteko maietzian 13an, astelehena, Durangoko Merindadeko Korrejidorian tenientiak (Francisco de Salazar-ek), Eibarko Francisco eta Martin Ibarra Inarra anaiak Ordizian entregau zitxuan preso, Gipuzkuako Korrejidorianian (Antonio de Saavedra). Durangaldekuak esan etsan han entregau zitxuala Bizkaixan harrapau arren, delituak Eibarren ein zitxuelako. Korrejidoriak gero bere Merinuari aindu etsan presuok Tolosara eruateko.

Orduantxe bertan mutillen aitzak, Francisco Ibáñez de Inarra eskribauak, Calahorra eta Calzada-ko Obispuari (Alonso de Castilla) eskatu etsan bere semiendako *“inmunidad eclesiástica”* (LXXV, 322), Tolosan preso euazan ezkeriok (ikusi 1538-V-14). (LXXV, 321-322).

1538. urteko maietzian 14an, martitzena, Pero Abad de Isasi abadiak Parrokixan irakorri eban Obispadutik bialdutako karta bat: Eibarko agintarixei aintzen etsen presuak (Tolosan euazan Francisco eta Martin de Ibarra Inarra) atzera be Otaolako San Lorenzo (orduan “San Llorente” (LXXV, 322)) ermitxara eruateko, eta exkomuniñua emoteko. P. Abad de Isasi Inarratarren lagun haundixa zan.

Isasi abadiak, dana dala, bere kasetara, exkomuniñua beste batzuei be emon etsen (Pero Ruiz de Urquizu-ri, Juan Ibáñez de Ubilla-ri, Lope de Zumaran-i, Sebastian Pérez de Marzana-ri eta Pero Abad de Urquizu “Canto”-ri, zegaitxik eze eurak eta euren lagun eta senidiak Otaolako San Lorenzo ermitxia *zerkaut* euki eben, armekiñ eta burrundara haundixa etarutzen. Baiña ez zan txokantia Isasi abadiak holakuak eitxia, jentiak ziñualako ostian be eskandalosua zala, *“y revuelve todo el coro y todo el pueblo y tiene por costumbre descalabrar clérigos que estaban revestidos para dezir misa”* (LXXV, 322). Honek danok be kerellia sartu eben Isasi abadian kontra Calahorrako Obispuanian (ikusi 1538-V-21). (LXXV, 322).

1538. urteko maietzian 21ian, Pero Abad de Isasi-k exkomuniñua emondako eibartarrak kerellia sartu eben berorren kontra Calahorra-ko Obispuanian, euren ustez amorruekiñ eiñ ebalako, euri kalte eitxiarren. Euren ustietan, Obispadutik ez zan euredako eskomuniñorik aintzen, eta holan Eibarren justizixiak kalte haundixa eukan, herrixan urten eban jardunaz gaiñera.

Isasi abadiak, ostera, esan eban Obispuan mandatuan bertan ez ebalá hâren izena ipintzen, baiña bai harekin batera etorren memorixal baten. Hori esateko, alegaziñuak bialdu zitxuan Obispadura; eta Ibarra Inarra anaien kontrako eibartarrak be euren errezoiak bota zitxuen gero. Zer ziñuen, transkribiduta dago zati haundi bat *in* LXXV, 322-323.

Dana dala, azkenian Obispadutik Ibarra Inarra anaien alde eiñ eben, *“porque estaban sujetos a la jurisdicción eclesiástica”* (LXXV, 323). Handik gitxira, agintari zibillak karzelatik libre laga zitxuen, pleituetan gas-tautako diruak pagau ostian. Gorabehera danen ostian, herrixa segiduan baretu zan itxuria (ikusi 1539-IX-29).

Preso egondakuak be ez eben euren bizitzarako kalterik euki. Martin Sánchez de Ibarra Inarra lizenziaua Santa Pía Abadixako direttore ipiñi eben (ikusi 1551). Kanpetzu/Campezo Arziprestazgoko elixa batzuk euazan bere menpian: Alecha, Leorza, San Martin, Ibisate, Zirujano, Arenaza, Igoroin eta Buxanda. Labore asko etarutzen eben hango lurretan. Bere anaiak be (Francisco de Ibarra Inarra) ondo urten eban komerixetatik, abadetziari laga eta militar sartuta (ikusi 1558).

Azken fiñian, J. ELORZA-k uste dau aldi mediebalan azkenengo “ostikarak” agiri dirazela demanda guztian sakonian: “se vislumbra la lucha entre las dos tendencias que coexisten en Eibar en esa transición entre el Medioevo y la Modernidad” (LXXV, 324). Alde batetik, Inarratarrak, basarriko jatorrikuak, “reivindican la perpetuación de la organización y valores medievales, de tal modo que sus hijos desde su nacimiento quedan predestinados a servir a la milicia o a la iglesia” (LXXV, 324). Beste aldetik, Ubillatarrak, “de ascendencia y desenvolvimiento urbano, cuyos miembros eran escribanos, mercaderes, hombres de leyes, etc., razón por la que eran designados frecuentemente para ocupar cargos del concejo, es decir la típica familia que sintonizaba con los nuevos conceptos que propugnaba la Modernidad, pero (...) eran advenedizos en suelo eibarrés” (LXXV, 324); “Es, por lo tanto, en este contexto donde hay que enmarcar la animadversión y el odio existente entre estas dos familias, cuya consecuencia directa fueron los lamentables sucesos que dieron lugar al “*encastillamiento*” en la histórica ermita de San Lorente de Otaola, y que si alguna lectura positiva tuvieron, es la de que a la postre sirvieron para enfriar los ánimos de las parcialidades contendientes” (LXXV, 325). (LXXV, 322-325).

1538. urteko julixuan Maria de Zumaran-ek (Domingo de Lezeta maixu arotzan andria zan) Urkuzuko errotara garixa eruan eban ijotzeko, 90 libra. Errotia Pedro de Urquizu-na zan eta errotarixa bere alabia. Ba ijotakuan, 18 libra zahi urten eben eta Maria de Zumaran-ek errotarixari pagau erañ etsazan, orduan sasoian urun fiña eskatzen ebelako bezeruak. Ostian, keija seguru zan. Gaiñera, uruna zelakua zan ikusteko, eta ia uruna ijotzera eruandako garixana zan ikusteko, bi andrak beitzen eben.

Orduan sasoian errotia Pedro de Urquizu-na zan bakarrik, baiña aurretik jabe ero parzionero asko euki zitxuan. Errotia erre zanian (ikusi 1522-1532) beste jabiak ez eben konpondu nahi izen errotako zorrak irabazizak baiño gehixao ziralako. Orduan Pedro de Urquizu-k eta bere famelixiak konpondu eben eta eurendako geratu zan osorik. Urkuzuko errotia Loidikua baiño 200 metro inguru beheara euan; errotako kanala Urkuzuko zubitxik behera joian, gaur egunian Urkuzuko parkia dauan erdi-erditxik (LXXV; 139, 145).

1538. urteko agoztuan Konzejuak urteko bigarren kontuak ein zitxuan, “*Repartimiento de agosto*” (LXXV, 346) esaten jakona.

Eibarren 30 “su” kontatzen ziran, eta su bakotxeko 109 marabedi batu ziran. Danera 3.270 marabediko kontuak ein ziran. Holan “partidu” ziran, ordurarteko gastuak pagatzeko: herriko gau-zaintzailliei ero beladoriei pagatzen jakuena, trumoiagaitxik Juan Abad de Ibarra-k eñ eban konjuruana soluak berinkatuaz, eskribauari tokatzen jakona, Gipuzkuako Juntetara juanda eitzen zan gastua, repartimentuen kogedorari ero kobratzailiari emon bihar jakona, eta aurreko kontuetako dirua bardintzia: “*rrepartieron e mandaron asentar quinientos maravedís por quanto en el rrepartimiento y foguera próximamente pasado faltaron de los asentar y rrepartir, 500 mrs*” (LXXV, 346). Azkenian, “*E así asentadas las dichas partidas mandaron rrepartir por millares, ocho mill e dozientos e ochenta e siete maravedís en los vezinos e moradores d’esta dicha villa de Heybar e que el jurado los aya de cobrar así rrepartidos, segund uso e costunbre de la dicha villa*” (LXXV, 346). Diru partida bakotxa zematekua zan eta zeñi zer pagatzen jakon zihetz dakar J. ELORZA-k, baitxa komentarixua be: LXXV, 346-348. (LXXV, 346-348).

1538. urteko agoztuan 28xan Pascual de Iturriza (“*maese Pascoal de Yturriça*” (LXXV, 162)) hargin motrikuar famaua Eibarren ibilli zan, Domingo de Oina bere morroiakiñ. Akaso Parrokixako obrarako zeozer ikusteko ero eitxeko. (LXXV, 162).

1539. urtian herriko *numeradoriak* ero partiziñuetako kontatzailliak kontau eben eibartarrak (benefizio-dun abadiak eta Unzuetako jauntxua kontau barik) danera 217,5 millar eukezela ondasunetan, urrezko 86.800 dukat izetia beste. Herriko gastuetarako (7.600 marabedi ingurukuak), millar bakotxeko 35 marabedi pagau bihar eben jabiak. (LXXV, 347).

1539. urtian Juan de Vicinay-k Konzejuari permisua eskatu etsan Txurio-kalen (Somera kalia) goiko aldian ekan etxian ondoko hormia botatzeko eta horma barrixa eitxeko, lehengua baiño senduaua: “*tornarla a hazer mejor de cal y canto, fuerte y firme, sin ocupar tierra ni suelo del dicho Conçejo*” (LXXV, 48). Hormiori herri bueltako zaharra zan, Portaleburu inguruan -zaharrena be ez: hori Barrenkale ingurukua zan-. (LXXV; 48, 52).

1539. urteko setienbrian 29xan Andres López de Inarra-k urten eban alkate. Ardanzan bizi zan eta Inarratarren lehengusu karnala zan: Ibarra Inarra anaiak etaratako burrundaria herrixan ahaztuta euan itxuria (ikus 1540-IX-29). (LXXV, 323).

1540. urtian amaitxu eben San Andres parrokiako ipar aldera emoten daben ate platereskua, Gabriel de Ubilla eta Martin de Inarra eskultore-manobreruak: oiñ egunian, klaustro barrixan geratzen da (XVII. gizaldian, paretakiñ itxi eiñ eben, itxuria); eta amaitzeka geratu zan hego aldekua be hamen sasoikua da: elixan barruko partian, ate-gaiña ero dintela franko dekorauta dago; eta kanpoko aldian, arku plateresko baten hasieria dago, ate nausixa bertan ipintzeko pentsauta, seguruen (ikus 1547).

Edozelan be, J. ELORZA-n ustez Parrokixia barrizteko obrak 1540. urtian hasiko ziran, eta ez lehenao: “Con la estructura legada desde fines del siglo XV, permaneció la parroquia hasta 1540” (LXXV, 161). P. de Iturriza maixu hargiña bahintzat, Parrokixan biharrian egon zan 1548. urterarte (ikus 1545, 1548). (I, 216)-(XI; 117, 121)-(XXXV, 11)-(LXXV, 161-162).

1540. urtian eiñ eban Mallea jauregixa Pero Martínez de Mallea merkatarixak, bere etxe onduan orubiak erositxa -herriko hormen barruan-. Bere izeneko palazixua eiñ eban Ospitxale-ziharrian hasieran, Barrenkalen. Horretxen etxiorren ondorik zabaldu zan Arraindegikale kalia. Palazixo renazentistia zan.

P. Martínez, Donostiako Catalina Martínez de Araiz-ekiñ ezkondu zan, Carlos V.an kontadore *mayorran* (Martin Sánchez de Araiz) alabiakin. Seme bi euki zitxuen: Marco Antonio eta Juan de Mallea. (LXXV; 37, 55, 126, 248).

1540. urtian Ilegau zan Diego de Ibarra Ameriketara, Nueva España-ra. Migel de Ibarra bere tiokin, Mixton-go kanpañan jardun eban. Hango indixuak bendian hartu eta gero, Nueva Galicia-ko Ipar aldera abentau ziran tio eta loiba, espediziñuan ((¿)ikus 1545; 1546). (XXX, 20).

1540. urtian Ulsagako arrabalian euan Marina de Elzarrizaga-n etxia partidu eiñ eben, eta bizitza bikua eiñ. Marina-k eta Mari López de Tolosa-k bizitza bana hartu eben. Etxia egurrezkua zan. Partiziñuan detaliak ezagutzia nahi dabenak bibliografian beixu leike: LXXV, 129 75. n. (LXXV, 129, 75. n.).

1540. urtian Juan Ibáñez de Ubilla (ikus 1558), alargunduta, bigarrenez ezkondu zan, Mondragoiko Francisca de Garita Bergara-kiñ. Nobixian arriua bastante haundixa zan: urrezko 150 dukat, eta erropak (alkondarak, *tokaduak*, gorgerak, *kubritxelak*, *sayak*, *lobak*, kapa bat, *sayuelo* bat, zidarrezko zintxa bat...), etxerako erropa zurixak, oheko erropak, mantelak, anbar eta zidarrezko errosarixo bat, platerak, gatzontzixak, kandeleruak, erradak, burduntzixak, burdiñazko koillararak, zartaiña bat, katilluak, morteruak..., eta hiru kutxa. Bakotxetik zemat eruan eban, zihetz, ikusi leike *in* LXXV, 253 170. n.). Hiru seme-alaba euki zitxuen: Juan Simon, Osana eta Mari Andres. (LXXV; 252-253, 170. n.).

1540. urteko abruillian 2xan, Andres López de Ibarra⁹⁸ alkatiak hartu eban Gabriel de Ubilla eta Martin de Inarra-k eindako informia, Ardanzako Barrixuan, Calahorrako Obispua zan Antonio Castillari bialtzeko, San Andres parrokiako obren gorabeheran: kapilla barrixen zimientuak eitxeko, sepultura batzuk traban euazala (Juan López de Ibarra-na euren artian), eta lekutik aldatzeko permisua eskatzen etsen (XI, 116-117).

1540. urteko setienbrian, orduko alkatiak (Andres López de Inarra) eta juraduak (Domingo Miguélez de Orbea eta Pero Sánchez de Alzua) Sebastian Pérez de Marzana-ri aitzen emon etsen bere lehengo aitxagiñarrebari (Tomas de Otaola Echebarria-ri) doteko 100 dukatak emon bihar etsazala bueltan, harekiñ andriakiñ ez ebalako umerik euki.

S. Pérez eskribaurako ikesitxa euan (orduan onduen ikusitxa eta pagauta euan ofiziu), baiña ez eban horretan jardun eta ondasun danak janda eukazan zorrekiñ (ikus 1540-XII-9). (LXXV, 335).

1540. urteko setienbrian 29xan Juan Ibáñez de Ubilla eskribauak urten eban alkate. Bere eskribau puestua, hor urtian, bere “kontrarixuak” hartu eban, Francisco Ibáñez de Inarra-k (ikus 1538-V-10), euren arteko amorruek eta gauzak baretuta euazan señale. (LXXV, 323).

1540. urteko dizienbrian 9xan Ardanzako Ardanza izeneko etxian jabiak kalera bota zituzten zorrak eukezelako, Sebastian Pérez de Marzana eskribauak eindako zorrak. Ordurarteko jabiak horren eskribauorren gurasuak izen ziran, Pero Sánchez de Marzana eta Maria de Arechua. Alkate barrixak, Juan Ibáñez de Ubilla-k, Pero de Albiz juraduari aindu etsan “dar posesión de la casa de Ardança, propiedad hasta la fecha de los Marzana, a *Martin de Abençabalegui*, que se había constituido en el mejor postor en la subasta celebrada con el ritual acostumbrado en estos casos” (LXXV, 335).

Horren gorabeheran, Ardanza etxian jabe barrixa Martin de Abenzabalegui⁹⁹ zan. Jabe zaharra botatzia eta barrixa sartzia holan izen zan: juradu-ekjekutoriak M. de Abenzabalegui eskutik hartuta etxian sartu ziran eta jabetzia emon etsan, bai etxiana bai etxeko ondasunena; gero jabe barrixak S. Pérez de Marzana-ri urten erañi etsan eta bera barruan geratu zan, “*en pacífica posesión y cerró la puerta de vaxo de la entrada y bodega de la dicha casa con cerrojo de fierro*” (LXXV, 125). Sebastian Pérez de Marzana-k, Maria de Ubilla-kiñ ezkontuta egon arren, Ameriketara hanka eiñ eban (ikus 1552). (LXXV; 125-126, 134, 335, 554).

1541. urtian Lope Ochoa de Unzueta Markiñara jua zan entiarru batera. Berakin beste 400 lagun jua ei ziran Eibartik, Plaentxiatik eta inguruko herrixetatik, Unzuetakua “señor y pariente mayor de la casa de Unçqueta”-tzat eukan eta (LXXV, 220). Halan kontau eban bahintzat Juan García de Larriategui-k, baiña J. ELORZA-n ustez jente lartxo zan orduan sasoirako. (LXXV, 220).

1541. urteko maietzian, Italia aldian, Carlos V.a enperadorian komendadoria zan “Pedro de Ibarra”-k, beste “enmascarado” batzuekin batera, Franziako Francisco erregian enbajadoriak¹⁰⁰ akabau ein zitxuezen, “*porque no querían rendirse*” (XL, 22); halan da be, ez eben nahi zituzten papelok harrapau ahal izen, aurretik bialduta euazalako.

Herixotzen jakiñian gaiñian ipiñi zanian, Franziako Francisco-k eskatu eban Carlos V.ak argitxu zeixan pasautako guztia, “la satisfacción del insulto cometido contra sus embajadores” (XL, 22) -situaziño latza zan danendako, justo Niza-n errege bixen arteko tregua bat firmauta ekelako, eta holan bakia hausitxa geratzen zan-. Carlos V.ak “Contestó (...) que el asesinato de los embajadores se había cometido sin noticia suya, que su gobernador de Milán rechazaba toda su complicidad en el suceso, pero que de todos modos procuraría descubrir á los asesinos y los entregaría en manos de los franceses” (XL, 21). P. SARASKETA-n ustez, “Ya fuese convencimiento de que Cárlos sabía más en el asunto de todo lo que aparentaba, ya deseo de tener un pretexto para romper con su rival, ó las dos cosas a la vez, ello es que Francisco no se dió por satisfecho con esta contestación y que continuó solicitando la ayuda de los soberanos y príncipes, contra el que suponía infractor de los tratados” (XL, 21).

⁹⁹ Handik urtietara M. de Abençabalegui-n beran semiak etara zituzten handik etxetik derrigorrian.

Probinziako Korrejidorian izenian Probinziako Merinua etorri zan Andrés de Abençabalegui tratantia Ardanza etxetik etaratzera, baiña horretarako komerixak eta petenerak ein zituzten. Andres-ek ez eban nahi etxetik urtetzerik eta bentanatik orruaka Merinuari esan etsan berak ez ebal handik urtengo eta Merinuak berak be ez ebal etarako. Merinuak etxera sartzera eiñ ebanian, Andres-en anaia zan Juan Abad-ek Merinuari heldu, eta Merinuak berari, eta bixen bitxartian 12-13 urteko gazte bat bajatu zan eskillaretatik peorara rodeliakñi eta ezpatia eskumako eskuan ebal. Merinuak harrapau nahi izen eban, mutikuak eskillaretan gora hanka eiñ eban, eta Merinua bere ondorian jua zan. Goixan, urrikkak eta burrundaria etara eben, Merinuari Erregiari faboriak eskatzen, bestiok bera akabatzia nahi ebelako. Handik gero, mutiko gaztiak kalera salto eiñ eban ez eskudorik eta ez ezpatarik barik, ihesi. Merinuak bentanatik ziñuan harrapatzeko eta orduan bizkorrao mutikua antxitxiketan herrirutz, kalerutz. Gero Andres bajatu zan atzamarretatik odola darixola antxitxiketan eta Merinua bere ondorik. Andres-ek herrirutz eiñ eban hanka. Egun osuan Merinua Andres-en billa ibilli zan baiña alperrik, ez ebalako ez bera topau ez bere ondasunik. Beste gaztia be ez eban topau; jakiñ eban gauza bakarra izen zan Andres-en anaia zala eta Lucas ebal izena, gerora Donostian zapatero jarritxa euana. Gerora, Andres de Abençabalegui eskribauagana jua zan esanaz Merinuak heridu ebal esku bateko atzamarretan eta ipiñi zeixala horren barri agirixetan.

Andrés de Abenzabalegi Mallaibia, Clara de Unzeta-kiñ (ikus 1549) ezkontuta euan eta alaba bi eukezen, Katalintxo eta Mariatxo. (LXXV; 125-126, 554).

¹⁰⁰ César Frago italiano eta Pedro Rincón espaiñola (Medina del Campo-kua) ziran enbajadoriak; Francisco erregiak ainduta, Solimán “[el] Gran Turco”-ri laguntasuna eskatzera joiazan, Solimán-endako *pliego* batzuekin, Italia aldeko lurren gorabeheran lagundu zeixon. Carlos V.an komendadoriak fransesak eroezen papelok hartu nahi, eta Po erreka pasau bihar ebenerako enboskadia prest eukan.

Horregaitxik, Carlos V.a enperadoriak permisua emon eban berez “Iñarra” apellidua eukan Pedro-ri, “Ibarra” apellidora aldatzeko, “para librarle del castigo, por lo mucho que le estimaba” (XL, 22). Beste era batera esanda, “En gran estima debió tener el Emperador Carlos V á D. Pedro de Ibarra, para autorizarle á cambiar el apellido de Iñarra en Ibarra á fin de que así pudiera eludir el castigo al cual se hizo acreedor, máxime si se tiene en cuenta que este hecho histórico sirvió de pretexto al monarca francés para intentar promover una cruel y sangrienta guerra” (XL, 22). Edozelan be, J. ELORZA-k diño hori danori pasau baiño lehenao, bai Pedro-k bai bere anai-arrebak, erabiltzen ebela “Ibarra” apellidua (LXXV, 222-223).

Holan ba, Historixako datuetan agertzen dirazen “emboscadas y hombres enmascarados”-en atzian, eibartarrak be badagoz, izen eta guzti. Hori argi laga eban Parrokixako artxiboko agiri batek: “*El dicho comendador [Pedro de Ibarra ó Iñarra], siendo capitán de infantería, fué quien mató á César Fragoso, veneciano y á Pedro Rincón, español, en el río Pó, embajadores del dicho Francisco, rey de Francia, que iban á pedir socorro al Gran Turco, y no quisieron rendirse*” (XL, 22). (XL, 20-22)-(LXXV, 222-223).

1541. urteko otubrian 3rako baeuan Maaltzako bentia, posadia, orduan alkate zan Juan López de Arexita Goitia-n aurrian ein zan agiri baten ipintzen dabenez. Bentiori izengo zan “seguramente construída al socaire del fuerte desarrollo de las mercaderías durante la época” (LXXV, 88). Gero, bentian lekuan basarrixa eñ eben, izen igualekua. (LXXV, 88, 149. n.).

1543. urteko eneruan 13an ezkondu ziran Domenja de Ibarra Inarra (Pedro de Ibarra-n arrebia) eta Anton Pérez de Iturrao merkatarixa, San Andres parrokixan.

Bodako padrinua Pedro de Ibarra zan –ordurako enperadorian kontadoria zan-, baiña Milán-en euan, eta bere lekuan Bergarako Juan Martínez de Marutegui kontadoria (“Contador Vergara” esaten etsen; honek be Italian jarduten eban) bialdu eban. (LXXV, 222-223).

1543. urteko setienbrian 4an¹⁰¹, Unzuetako jauntxuak, Lope Ochoa de Unzueta-k, Pedro de Ibarra bere suhin geixari torretxia eta ondasun danak 1.300 dukaten trukian saldu etsazana eskrituria eñ eban Martin de Cutuneguieta eskribauak. Horretarako, P. de Ibarra-k Italia aldetik Eibarrera etorri bihar izen eban. Baiña dana isillian eñ eben, azkenian “venta simulada e fingida” (LXXV, 220 66. n.) zalako. P. de Ibarra urrezko 1.300 dukat pagatzekua zan.

Baiña testamentua eitxerakuan (ikus 1562-IX-14) Unzuetakuak berak esan eban “que aunque ansí pasó, en rrealidad de la verdad fue fecha por causa que yo estava casado en las segundas nunçias con doña Ana de Ugalde, mi muger, e porque los hijos de las dichas segundas nunçias no tubiesen pretensión de herençia en la dicha casa e vienes en la dicha carta de venta contenidos. E digo que para los dichos mil e treçientos ducados en la carta de venta contenidos no rreçeví cossa alguna más de quanto digo y declaro que yo hize donaçión de la dicha cassa e vienes a mí perteneçientes por vía de contrato con mejoría de terçio e quinto de todos mis vienes rraíçes (...) a la dicha doña Ana de Unçqueta, mi hija, para con el dicho señor Contador su marido, e digo que para ello rreçeví del dicho señor Contador en dote e por dote, quatroçientos e treinta ducados de oro, de los quales tengo dado carta de pago a su merçed en presençia del dicho Martin de Cutuneguieta, escrivano” (LXXV, 513).

Ordurako Unzuetakua alargunduta euan, Maria de Ganboa hilda, eta bariro ezkondata, Elgoibarrera bizi izetera juanda euan, Ana de Ugalde-kiñ. Harekin be euki eban alaba bat, Catalina. Kontua da Unzuetako alaba nausixa, Ana de Unzueta, berbatuta euala P. de Ibarra-kiñ ezkontzeko, “que contaba con todas las bendiciones del jefe del linaje” (LXXV, 220) (ikus 1547-X-13).

Holan, L. Ochoa de Unzueta-k Elgoibarren euki zeikiazan umiak ez eken Unzuetako parterik hartzerik, eta Unzuetako lurak ez ziran partiduko ez gitxitxuko. (Ikusi 1543-XII-9, 1544-II-28).

¹⁰¹ In LXXV, 513, Lope Ochoa de Unzueta zaharrak hauxe diño: “otorgué una carta de venta (...) a quatro días del mes de setiembre de mill e quinientos e quarenta e quatro años”; eta Pedro de Ibarra suhiñak in LXXV, 521 holan dakar: “escritura de venta (...) fecha y otorgada a quatro días del mes de setiembre de mil quinientos y quarenta y tres años”, eta in LXXV, 522 “carta de venta que en mi favor otorgó (...) a los quatro días del dicho mes de setiembre de mil y quinientos y quarenta y tres años”. Zeiñek ete eukan buru hobia, suegruak ala suhiñak?

Hori konpriori zala eta ez zala, Pedro de Ibarra-k nahi eban bera be “pariente mayor” izentatzia (LXXV, 223). Baiña ez zan bela eitxeko gauzia izen, Eibarren ez euazalako danak konforme horrekiñ (ikus 1545-VI-10). (LXXV; 220 66. n., 223, 222-228, 312, 324, 513, 521).

1543. urteko nobienbrian Cristobal Pérez de Ibarra ein zan Ulsagako Ibarra Torrian jabe, Magdalena Mallea Azpiri-kiñ ezkondu zanian. Andra gaztia Ermuko eskribauan alabia zan, Pero Ibáñez de Mallea-na. P. Ibáñez Ibarbeako gizonan anaia zan, Juan Ibáñez de Mallea-na. (LXXV, 240).

1543. urteko dizienbrian 9xan Unzuetatik juanda euan Lope Ochoa de Unzueta jauntxuak bere arrebeekin tratua ein bihar izan eban. Etxia eta ondasunak saldu zitxuanetik, bere arrebak, Catalina Manrique-k, Estibaliz-ek eta Maria López-ek, euren herenziako partia kobratzeka lagako ebela esan bihar izan eben, “carta de pago y de renuncia de legítimas o herencia que les pudiera corresponder como hijas del solar de Azitain” (LXXV, 220) einda (ikus 1544-I-28). Neskak esan eben ezkontzeko dotia eta arriua eruan ebela etxetik, baiña lehelengo bixak ondiok hartzeko eukezela lau dukat, hiru ohe barri eta kapa bana. Edozelan be, anaiari laga etsezen herenzian tokatzen jakuen edozein lurren deretxuak. (LXXV, 220).

1544. urterako baeuan Maaltzako santutxua (“*Madalçaga*”-kua (LXXV, 182)), baitxa lehenao be. Hor urtian, 1544an, Andres Abad de Lezeta-k deklarau eban Maria Ibáñez de Carquizano beste hiru gizonezkokiñ hortxe santutxuan juntau zala Martin Sáez de Carquizano-kin. Santutxua Ama Birjiñari eskiñitakua zan, eta bidietan ebizenen fedia indartzeko ipintzen ziran holakuak.

Maaltzako kruzia leku inportantia zan, hantxe juntatzen ziralako Bizkaitxik etorren erregebidia eta Bitorixatik etorrena. Edozelan be, bentia aurretik be baeuan han kruzian (ikus 1541). (LXXV; 88 148. n., 182).

1544. urtian Pero Ruiz de Urquizu Mallaibia izen zan Eibarko alkate, “persona de gran prestigio en Eibar” (LXXV, 254). (LXXV, 254).

1544. urtian ezkondu zan Juan Martínez de Isasi (gaztia, izen igualeko merkatarixan loibia), Maria Ibáñez de Carquizano Mallea-kin (aitxan etxeak antxiñatik ziharduen Elgoibarren ferrerixa asuntuan; ama, barriz, Mallea merkataria famosuen arrebia zan). Mutilla merkatarixa zan, Sevilla-ko merkauan ebillen (ikus 1534; 1553). (LXXV, 334).

1544. urtian, Juan López de Arizulueta¹⁰², Indixetako Armadako flotan, “nao” baten kapitana izen zan. Bere asmua izen zan Indixetako Konseju Realari, hiru armada klase prestatzia, memorixal baten agertu eban: bata, Océano itsasua eta Indixetako lur lihorra eta islak gordetzeko; beste bat, Azores islak gordetzeko; eta bestia, San Vicente eta Espartel kabo ero lur-muturrak zaintzeko.

Carlos V.an sasoian, “Flor de Lis” izeneko galeoian jeneral lez jardunda, benetan entzute haundixa hartu eban. Indixetan hil zan, oiñaztuak jota: “El capitán Juan López de Arichuloeta sirvió en tiempo del Emperador, de General de la Armada de las Indias, con su Galeón Flor de la Mar, y hizo muchas hazañas, y fue muerto en las Indias de un rayo” (I, 233), “el capitán Juan Lopez de Arichuloeta, que en tiempo del Sr. Carlos V fué general de la armada de Indias, é hizo muchas gloriosas hazañas con su galeon la “Flor de Lis”” (IV, 48).

Bere beste senide bat be itsasuan ibilli zan, Andres López de Arichuloeta (ikus 1551-VIII-10). (I, 233)-(IV, 48)-(X; 402, 236)-(XXVI, 997)-(LXVII, 3)-(LXXV, 341).

1544. urteko eneruan 28xan Unzuetatik juanda euan jauntxuak, Lope Ochoa de Unzueta-k, haraxe ezkondu bihar zan alabia, Ana, etxeko maiorazka laga eban, donaziño kontrato baten bitxartez: Unzueta torretzeko deretxuak, beheraoko etxianak eta lurrenak, Azitaingo errotenak eta beste ondasunenak, “haciéndole donación del tercio y quinto de mejoría en todos los dichos mis bienes” (LXXV, 221). L. Ochoa-n beste alabak be firmau eben hori; seme gaztenak ez, Italia aldiari estudixuetan ebillelako. Etxiok eta lurrok, Ana-n gizongexak (Pedro de Ibarra) “erositxa” ekazan (ikus 1543-IX-4), eta hortxe kontratuan aitzen emon eben dotetzat urrezko 430 dukat ¹⁰³ekarriko zitxuela Unzueta, Unzueta beste seme-alabei (Ana-n anai-arrebei) herenzia pagatzeko partia; etxeko gaztena, oster, Italiatik etorritxakuan bihar baeban, etxian hartu eta zaindu eingo eben (ikus 1562-IX-14). (LXXV, 220-221).

¹⁰² “Arichuloeta, Arichuloeta” formak be agiri diraz; 1498: “Areschuloeta”; 1544 “Arizulueta, Arichuloeta”; gaur, “A(r)itxulueta” basarixa, Urko mendiko hego-mendebaldeko ezpaldan dago.

¹⁰³ J. ELORZA-k berak *in* LXXV, 221, “aportó como dote la importante cantidad de 470 ducados” diño; eta *in* LXXV, 513, “receví del dicho señor Contador en dote e por dote, quatroçientos e treinta ducados de oro”.

J. ELORZA-k diño txokantia dala orduan sasoiari alabia ipintzia maiorazka, etxian semiak eukitza: Ochoa López-ek, orduan, 16 urte inguru eukazan, eta itxuria mutill argixa eta zuzena zan bere edaderako. Baiña Ochoa López gaztia abade izeteko bidian euan (gero ez zan halan izan, baiña: ikusi 1546-XII-22), eta Lope Ochoa zaharrak zorra eukan P. de Ibarra-kiñ, beronek arindu ebalako diru arazuetatik (ikusi 1569), eta izen ona emon etsalako atzera Unzuetako etxiari. (LXXV; 220-221, 223, 513).

1544. urtian, orduan Unzuetako jauna zan Pedro de Ibarra kontadoriak, Ziarrotza-Zenarruza-ko Kolegiantan, bertan famelixako sepulkrua ipintzia aindu eban. Ondiok han dagoz Unzuetatarren eskudua, *ye/mua*, eta beste, lauda ero lapidian parte moruan. Inguruko orlan einda dauan inskripziñuak holan diño: “Mandó poner el Contador Pedro de Ibarra, Señor de Unzueta, 1544” (I, 245). Gaiñera, Zenarruzan ondo dauazen bixetako bata da (bestia Muxika-tarrena da): “Eleizearen barruan aitamen bereizia zor jake illobietako idazki edo laudai. Beearen gaiñean dagoz arri-losen artean. Geienak txaututa (gastauta) dagoz, irakurri eziñeko eran, baiña bi ondo zainduta agiri dira Mikel Deunaren eleiz-tokiaren ondoan. Batak (...) Beste bat Eibar’eko Untzuetaren sendiaren ikurdia da (zugatza, onen erdian otso bi, antzarra sugeagaz eta idazki au erderaz: “Guztiok biotz-zabalak”. Goian buru-oskol bat landarazko apaigarriakaz eta beste idazki au erderaz: “Untzuetako Jauna dan Ibarra’tar Pedro kontulariak agindu eban au ipinteko 1544” (...).” (LXXVII, 3).

J. ELORZA-k diño P. de Ibarra-k hori eiñ ebala “en plena exaltación de su rango y categoría, con el cargo de contador real en el bolsillo, al igual que el título de pariente mayor a raíz de su matrimonio” (LXXV, 227). Horregaz gaiñera, J. ELORZA-k uste dau akaso nahiko ebala erakustia Unzuetakuak izen zirala Kolegiantan fundadorietakuak, zihero gixia izen ez arren.

Unzueta jauregiko horman dauazan arma eskuduak, berau Ana de Unzueta-kiñ ezkondu ziranekuak diraz: Unzuetatarren eta Ibarretarren arma eskuduak. Unzuetatarrena, holakua da: urrezko kanpo ero fonduan, berde koloreko arbola bat, tronkuan zihar, bildotsekin (ahuan animalin bat daroien) hiru otso ero lobo baltz. Ertza, gorri kolorekoa; urrezko beratzi sotuer ero aspakin, bitxartian “todos magnánimos” eskribiduta¹⁰⁴. (I; 244, 245)-(XI, 287)-(XV, 228)-(XIX, 378-379)-(XXX, 20)-(LVII, 198)-(LXXV, 227).

1544. urtian Unzuetako Pedro de Ibarra-k eta Eibarko konzejuak pleito bati ekiñ etsen, alkarren kontra. Unzuetakuak ez eban herriko inpuetorik pagatzerik nahi, eta horren gorabeheran hasi ziran demandan; gero-za luzetu ein zan (ikusi 1588). Unzuetakuak ziñuan inpuetorik pagau eza ehundaka urtietan eukala.

Hor pleituetan Juan Íñiguez de Ibarra-ek eskribaua Unzuetakuen inguruko dokumentaziñua sartzen jua zan (ikusi 1594-III-15).

Azkenian be, P. de Ibarra-k konzejuakin pleitotan, 17 urtian, urrezko ixa 4.000 dukat gastau zitxuan, baiña bere ustez “*todos se han convertido en grandeza, nobleza y beneficio de la dicha casa y solar de Unzueta y señores que hubieren de ser de ella*” (LXXV, 225). (LXXV; 193-196, 225, 523-524).

1544. urteko nobienbrian 3an Anton Pérez de Iturrao Zumaran (Pero Pérez eta Domenja-n semia zan) merkatari eibartarrak testamentua eiñ eban Sevilla-n, han gaixotu zalako telak karriatzen ebillela. 24 urte eukazan eta ezkondu barri euan, Domenja de Inarra Azpiri-kiñ. Pedro de Ibarra Inarra-k lagundu etsan Sevilla-ko negoziuatarako, baitxa Antonio de Isasi Elexalde-k be (horregaitzik zor etsazan 100.000 marabedi olona ero tela batzuegaitzik, eta horrek telok Sevilla-raiñok eruatien).

¹⁰⁴ “en campo de oro un árbol de sinople y atravesados a su tronco tres lobos de sable cebados. Bordura de gules con nueve sotueres de oro y entre éstos la siguiente leyenda: “Todos magnánimos”” (I, 245); “en campo de oro un árbol verde y tres lobos atravesados á su tronco cebados con sendos corderos; orla roja con nueve aspas interpoladas con unas letras que dicen: Todos magnánimos” (XI, 287).

Gaixorik egon zan artian Martínez Isasitxarren etxian egon zan, Castro kalia, hill arte. Nobienbrian bertan hil zan eta San Franzisko monasterixoko euskaldunen kapillan enterrau eben. (LXXV; 337, 337 53. n.).

1545. urtian Pascual de Iturriza maixu hargin motrikuarra Eibarren bizi zan; San Andres parrokiako obretan biharrian ziharduan.

Parrokixako obretan berakin beste bost ero sei bihargiñ ekazan. Euretako bat gitxienez eibartarra zan, Juan de Alzua. P. de Iturriza-kin lau urteko kontratua firmauta eukan J. de Alzua-k, aprendiz moruan jarduteko. Kanterixako biharrak eta artia ikeste aldera, urteko bi dukat kobratzen zitxuan, eta urte osoko jana eta erana be maixuan kontura zan. Baiña irabazten eban dirua erropatan eta oiñetakotan gastau bihar zitxuan. (LXXV; 162 31. n., 165).

1545. urtian Martin Martínez de Isasi-k Isasi-torreko etxia juezakiñ “hartuta” eukan bere loibian (Juan Martínez de Isasi Ategueren, orduko maiorazkua) zorrak pagatzeko. (LXXV, 244).

1545. urteko junixuan 10ian batzar jeneral bat ein zan Eibarren, Pedro de Ibarra pariente nausi izentau ala ez. Alkatia, Pero Ruiz de Urquizu (Ubillatarren senidia), ez euan horrekin konforme, eta herriko hiru gizon zahar izentau zitxuan ondo euan ala ez erabagitzeko: Martin Martínez de Isasi, Martin Martínez de Mallea eta Juan Ibáñez de Elejalde. Juntako 18 lagun horrekin konforme eren. Baiña prokuradore sindikuak, Ibarbeako Juan Ibáñez de Mallea-k, beste hiru gizon zahar esan zitxuan: Pero Martínez de Burgoa (80 urtekua), Estibariz de Escaraegui (88 urtekua) eta Juan de Zelaya (92 urtekua). Juntako 38 lagunek (“amplia mayoría de asistentes” (LXXV, 223)) nahixao eben hónek zaharrok erabagi zeixen asuntua.

Hor argi geratu zan herrixan bando bi euazala: bat, Unzuetakuen aldekoa; eta bestia, euren kontrarixuena. Azkenian, zaharrak esan eben Pedro de Ibarra bazala pariente nausixa, Unzuetako jauna zalako etxia eta lurak erostiarren, eta bertako alabiakiñ ezkontziarren.

J. ELORZA-n ustez zaharrak be holan pentsatzia zeozer “insolitu” zan, orduan sasoiak gizonetzkuen aldetik (gizonen semien semiak...) senidiak izetia eukalako ardua haundixena. Gaiñera, Unzuetako konpria bera be ez zan benetakua izen. Baiña, “estábamos a mitad del siglo XVI (...) y el prestigio, los títulos y la fortuna se adquirirían batiéndose el cobre en los campos de batalla de Europa y América, tal como lo hacía Pedro de Ibarra. Muy atrás habían quedado aquellas refriegas banderizas de barrio, del tipo de la registrada en Akondia Lejarraga, en la que unas docenas de aguerridos mozos liberaban su adrenalina a saetadas, espadas, lanzadas, pedradas o lo que hiciera falta (...)” (LXXV, 224). P. de Ibarra ba, bere sasoiako gizon haundixa zan: gerrate askotan ibilitxakua, eta Valladolidko kortian izen haundixa eukana.

Azkenian be, jentia pariente nausitzat hartu eban eta hatakotzat jarduten eban (ikus 1548, 1550, 1589). Zaharrak esan eben bai Eibar, Ermua, Plaentxi, Elgoibar, Markiña, Bolibar, Artiaz, Gerrikaiz eta Mallabiko linajekuak, danak hartakotzat eukela, eta batera juaten zirala diar eitxen etsen entiarru, boda eta bautizuetara “según costumbre antigua” (LXXV, 224), Unzuetako jauntxia danen aurretik zala. Esate baterako, Juan Alonso de Muxica-n onretara, Bermiora, 200 lagunekin jua ei zan P. de Ibarri. (LXXV, 223-224).

1545. urteko julixuan 22xan Konzejua betiko lekuan batu zan meza ostian. Ba han alkatia (Pero Ruiz de Urquizu), fiel prokuradoria (Juan Ibáñez de Mallea), jurado ejekutoria (Pedro Vergara) eta herriko jentia juntu ziran, ehun lagunetik gora, “*que pareçían ser la mayor y más sana parte del dicho concejo*” (LXXV, 313 18. n.), Juan Ibáñez de Ubilla eskribau zala. Han ziran danen izenak ikusi leikez in LXXV, 313 18. n.

J. ELORZA-k uste dau Konzejuko batzarretara geruao jente gehixao juatiak “*reafirmación del concejo como institución*” (LXXV, 313) esan gura ebal, geruao indar haundixaua eukala eibartarren eguneroko bizi-modua manejatzerakuan. (LXXV, 313, 18. n.).

1546. urtian Eibarko kalia jentia piskat gitxituta euan, 1528xan hasitxako gosetian ondoren lez. Kaleko etxe-jabiak 245 ziran, 1530 inguruan 257 ziran artian (ikus 1550). (LXXV, 109-110).

1546. urtian Juan Martínez de Arrizabalaga y Urquiza tratante eibartarra Italia aldera jua zan bizi izetera eta biharrera (Sicilia-n eta Mesina-n bizi izen zan). Handik telak eta ostiango merkaderixak bialtzen zitxuan Sevilla-rako. Han egon zan 1548. urterarte. (LXXV, 102).

1546. urteko junixuan Venecia-ko Inkisiziñuak kartia bialdu etsan Logroño-ko Inkisiziñuari, turkuekin joiala harrapau eben Pedro de Arana renegauan barri jakin zeixan¹⁰⁵.

Izetez, Pedro de Arana Eibarko semia zan, “de nación vizcaína” (LX, 91), Pedro de Arana eta Mari Gómez eibartarren semia, bixak be beti kristiñau izendakuak, eta euren gurasuak be bai, “sin mácula alguna de sangre mora o judía ni de ninguna otra secta infecta” (LX, 91).

Ba hamabi urte inguru aurretik (1534. urte inguruan) gure eibartarra Castillako flotako barku baten joiala (Alcaudete-ko kondia zan barkuko buru) turkuak harrapau eben Vélez-ko Peñoian. Orduan 35 urte eukazan; eta artillero ofiziuia eukan.

Kristiñauak gero atzera harrapau ebenian aitzen emon ebanez, artillerua zalako turkuak nahi eben Pedro de Arana eurekin geratzia, eta esan ei etsen egundo gehixao ez ebela libre lagako, ezta reskate itzela pagatzen baetsen be ez. Hillabete batzuetan bizimodu gogorra izen eban turkuak ez ebelako ondo tratatzen, eta konturatu zanian ezingo ebala sekula hanka eiñ, men eiñ etsen eta bere betiko relijiñua renegau eiñ eban, nahi txa berak ziñuan ez bihotzez beti kristiñau izeten segidu eban hanka eitxeko bidia euko ebalakuan...

Edozelan be, izena be aldatu eiñ eban, eta turkuen artian Morat Chader jakon. Ez dabe dokumentaziño askorik topau, eta horregaitxik ezin leike zihetz jakiñ zelan bizi izen zan gure Pedro de Arana turkuekiñ, zer eitxen... Azaltzen dan gauza bakarra, turkuekin jardun ebala Babilonia-ko “soldán”-an kontrako gerran (Babilonia bera -oiñ eguneko Irak- *beylerbey* baten esanetara euan, eta Irango *shaiakin* tratua eitxen jardun eban Solimán-en ezkutuan turkuen inperixua lagatzekotan): “Allí, en esa guerra olvidada, junto al golfo de Aqaba, estuvo nuestro eibarrés, del que posiblemente nadie se habría acordado de no ser por la carta enviada por la Inquisición veneciana a sus colegas de Logroño” (LX, 92). Hortik aparte, ez etsen zirkunzisiñorik eiñ (musulman izetiak eukan pega bakarretakua), eta horrek bere kristiñautasunan alde jokutzen eban; baiña tes-tiguak esaten eben Meca-ra begira makurtzen zala “zala” eitxen, eta urakiñ abluziñuak (“guadoc”) eitxen zitxuala..., beste edozein musulmanek leintxe (LX, 92).

Halakon baten ((¿)1546. urtian?), Andrea Doria almirantian esanetara joian kristiñauen barku batek atzera prisioneru hartu eban, Otranto-ko golfuan euki eben burrukaldi baten, eta Venecia-ra eruan eben preso. Gero Inkisiziñuan eskuetan geratu zan renegautakua zalako. Berak esan zitxuan gauzen artian (gorao jarri douzanak, batzuk), bihotzez beti kristiñau sentidu izen zala aitzen emon eban, eta hori harrapatzen zitxuen renegautako gehixenak esaten eben, “Muy pocos mantienen el tipo y dicen que se hicieron musulmanes porque les gustaba o les convenía” (LX, 92). Orduantxe Venecia-ko Inkisiziñuak kartia eiñ etsan Logroño-kuari...

Dana dala, ezin geinke jakin zelan amaitxu zan Pedro de Arana-n kontua dokumentaziño faltaz, baiña bere bizitzan gauza asko eiñ eta leku askotan ibilli zana argi dago... (LX, 91-92)-(esk. ap., 1996-VII-12, 4 a, o).

1546. urteko julixuan 31an, Carlos V.a enperadoriak barriro konfirmau ebazan 1508ko San Andres parrokiako ordenanzak, Ratisbonan. (XI; 138, 147).

1546. urteko agoztuan, Cristobal de Oñate alabesak ainduta, Juan de Tolosa euskaldunan esanetara, esklabu indixo eta espaiñolak joiazan espediziño batek urten eban Guadalajara-tik (Mexiko) Nueva Galicia-n lpar aldera, mina barrixen billa, oiñ egunian Zacatecas dauan ingurura.

¹⁰⁵ Baiña ez dago bape garbi 1546-VIan zer pasau zan: Venecia-kuak kartia eiñ, ala kartia bialdu; ala kartian kopixia eiñ; ala Pedro de Arana orduantxe pasau zan turkuetara; ala orduantxe kristiñauak hartu eben preso barriro..., ala zer?: P. MIRANDA-k berak emon eban berbaldixan aitzen emon eban 1546ko junixuan Andrea Doria almirantian barku batek preso hartu ebala, eta harezkero izengo ziran Inkisiziñuan gorabeherak (esk. ap., 1996-VII-12, 4).

Juan de Tolosa-ri laguntzen, Migel de Ibarra eta bere loiba Diego de Ibarra joiazan (ikusi 1547). (XXX, 20).

1546. urteko dizienbrian 22xan Unzueta seme gaztena, Ochoa López de Unzueta, Italiatik etorritxa euan. Alabako Billarrearen firmau eban Unzueta ekazan deretxuen renunzia, bere arrebian eta koiñatugeixan alde (Ana de Unzueta eta Pedro de Ibarra). Horren ordiaz, P. de Ibarra-k urrezko 300 dukat emon bihar etsazan. Orduan sasoiab abade izetia nahi eban, eta estudixuak eta abar pagatzeko bihar eban dirua.

Baiña gerora, legietako doktoraua etara eban, eta abade izen biharrian, Milán-en “Auditor General de los Ejércitos” (LXXV, 223) izen zan. (LXXV; 221, 223).

1547. urtian zabaldu zan jentandako gaur ezagutzen doun San Andres parroquia, hego-aldeko fatxadan ipintzen dau-eta (ikusi 1267, 1532). Euzkixak urtetzen daben alderdiko partia bahintzat¹⁰⁶ (“parte oriental”), antxiñakuan gaiñian altzauta (haunditzeko obrak ein ziran); bestekaldia, mendebalekua, XVII. gizaldi hasieran haundixutakua zan-eta¹⁰⁷. Ipar-aldeko ate platereskua, Gabriel de Ubilla manobreruak eiñ eban. Ordurako, sepulturak be lekutik aldatuta euazan, Calahorra-ko Obispuari permisua eskatuta. Hargiñen maixu Pascual de Iturriza motrikuarrak jardun eban; ordurako Eibarren bizi izeten jarritxa euan (ikusi 1545).

A. AGUIRRE-n ustez, baleike Parrokixako erlojua be orduantxe ipiñitxakua izetia (ikusi 1573-XI-8). (I, 269)-(XI; Prólogo...: XII, 117)-(XV; 74, 110)-(XXXV, 24)-(LXXV, 162).

1547. urtian Carlos V.ak “executoria” baten bitxartez Unzueta etxeuak derrametako, Probinziako eta Konzejuko kontribuziñuak pagatzetik libre laga zitxuan, antxiñako kostunbrian eran. Hori zan Senide Nausi ize-tiarren eken pribilegiuetako bat. (XLIII, 79-80).

1547. urtian Urkuzuko etxeu jaunak, Pero Pérez de Urquizu-k, bere semiari ezkontziarren dotia emon etsan, Andres Pérez de Urquizu-ri. Catalina Pérez-ekiñ ezkondu bihar zan, Pero Ruiz de Urquizu-n eta Maria Joan de Ubilla-n alabiakiñ.

Beste gauza batzuen artian, ondiok barrixa eitxeka euan Urkuzuko etxia laga etsan, erretakua, kondezi-ño batekiñ: orduantxe hasi, eta hamar urtian etxe barrixa amaitxuta egon bihar ebala. Semiak etxia eitxen gas-tutan be ez eban erreparau bihar, zegaitxik eze “*los maravedís e costa que en hedificar pusiere e mejoría que en ello ubiere, no a de entrar ni entre en conquista ni ganancia*” (LXXV, 123). (Ikusi 1557-III-18). (LXXV, 123).

1547. urtian Ibarra errebal barreneko (“en el rebal de Yuso” (LXXV, 122)) etxe bat eta terreno batzuk saldu zitxuen. Aldasako Malleatarrenak izendakuak ziran, eta hauxe saldu eben: Musatadiko etxe bat, bere sutei-etxe, ortu eta guzti. Inguruan honek ekezen, mugan: “*por un lado con el camino que va a Aldasa e con la huerta de los herederos de Domingo de Leçeta e Martin de Leçeta; por abaxo, con la calle pública real; por ençima, con el camino veçinal que ba al dicho arrabal; por el otro lado, en parte la heredad de Joan de Ybarra e de su muger, e de los herederos de Domingo de Arechua*” (LXXV, 122). (LXXV, 122).

1547. urteko abriilian 23an Elba errekiari inguruetan, Muxlberg-ko sitiuan Carlos V.an armadiak iraba-zi eban batallan, Esteban de Ibarra y Zugadi zan Gerrateko Konzejuko sekretarixua: berari esker izengo zan irabaztia, zati baten bahintzat.

E. de Ibarra y Zugadi Carlos V.an sekretarixua izen zan; Alemaniako galeretan zerbidu eban; eta, Sajoniako Dukian prisiñuan (karzelan) papel ona eiñ eban. Enperadoriak, ordaiñetan, Manfredonia kastilluan nausi eiñ eban, “castellano de la fortaleza de Manfredonia” (XI, 247). (I, 234)-(X, 403)-(XI; 247, 485-486).

¹⁰⁶ Ikusi XVI. gizaldiko artia.

¹⁰⁷ Ikusi XVII. gizaldiko artia.

1547. urtian erdi aldera topau eban Migel de Ibarra eibartarrak aurreko urtian Nueva Galicia-ko Ipar-aldera urtendako espediziñuan estreñako yazimientua: “la mina pobre que dicen de Miguel de Ibarra” (XXX, 20) izentau eben (ikus 1548-VI-4). (XXX, 20).

1547. urteko otubrian 13an ezkondu ziran Unzuetako alaba zaharrena, Ana, eta Pedro de Ibarra Inarra kontadoria. Edadian alde haundixa euken, 15 urte ingurukua, baiña bodia aspalditxik berbatuta euken (ikus 1543-IX-4). (LXXV, 220-223).

1548. urtian Konzejuak herriko kutxia zabaldu eban hango eskritura danak ikusteko. Han ziran alkatia (Martin Ibáñez de Iturrao) eta prokuradoria (Juan Martínez de Isasi). Hantxe kutxan euazan herriko eskritura eta papel danak gordeta. Herrikuen kontribuziñorako padroien billa ebizan, baiña han ez euan bape gordeta, padroia eitxen eben *numeradoriak* eta kobratzailliak euren dako gordetzen zitxuelako. Normalian, gaiñera, zaharrak bota eitxen zitxuen “una vez cumplido su plazo de vigencia (...) puesto que a los cinco años tenían que operar con uno nuevo” (LXXV, 345).

Kontua zan, orduan urtian Pedro de Ibarra jauntxuak ez ebala nahi herriko inpuetorik pagau, Unzuetako senide nautsi izentau barri eualako: “alegaba que él estaba exento de participar en estos repartimientos en razón de su nuevo título, mientras que el concejo le conminaba a pagar como siempre lo había hecho” (LXXV, 345).

Dana dala, agintarixak batan eta bestian etxian euazan padroi zaharrak topatzen ahalegiñak ein zitxuen (ikus 1534, 1549). (LXXV, 342-366).

1548. urtian Antonio eta Martin de Isasi anai merkatari-tratante eibartarrak 23.000 dukadon balixoko generua bialdu eben Ameriketara. Baiña, suerterik ez itxuria, eta 15.000 dukado inguru galdu zitxuen biajeko gorabeheretan, “cifra que hubiera hecho tambalearse los cimientos de las mayores compañías comerciales de la zona” (LIX, 91): horri eutsi ahal izen etsen, errekuperatzen urtiak pasau bihar izen eben arren; eta geruao izen zitxuen beste kiebra batzuei be bai. (LIX, 91).

1548. urtian, San Martin egunian, San Andres parrokixan demandia etara eben herriko jauntxo batzuk.

Domingo López de Arexita batxillerran lehelengo meza eguna zan. Eskintzen orduan, Unzuetako jauntxua zan Pedro de Ibarra altzau zan lehelengo, “según tenía de costumbre y pertenecía a la casa de Unçqueta y dueños de ella” (LXXV, 224), Pedro Martínez de Mallea-ri onajeria eiñaz. Baiña bixen bitxartian Francisco López de Bustinza be altzau zan, eta berak nahi eban eskintzia lehelengo eitxia.

Ba P. de Ibarra-k paparretik heldu eta bultza eiñ etsan. Ofrendako platera lurrera jausi, eta demaseko burrundariak urten eban elixan. Jentia ezpatak etarutzen hasi ei zan, baiña P. de Ibarra kontadoriak esan etsen atzera gordetzeko euren lekuetan, beria etarutzen baeban “*haría salir sangre y que llorasen los niños*” (LXXV, 225) eraingo ebalako. (LXXV, 224-225).

1548. urteko maietzian 12xan, Gorostietako Madalena ermitxako mayordomiak, Maria de Aguirre de Yuso (Martin López de Aguirre eta Maria de Aguirren alabia) izentau eben bertako serora. Dotetzat, urrezko 8 dukat; Aldaplazan hamar kaztaiña arbola; eta ohe gogor barri edar bat emon zitxuan. (XXXIII, 97).

[**1548. urteko junixuan 4an** topau eban Diego de Ibarra-k San Bernabé-ko zidarrezko beta inportantiena, Zacatecas-tik lau bat kilometrotara Nueva Galicia-ko espediziñuan. Diego de Ibarra izen zan Zacatecas-ko hor espediziñuan personaje inportantienetakua (ikus 1550-1560; 1556) (XXX, 20).]

1549. urtian eiñ eben herriko kontribuziñorako padroi bat, “de numeración y estimo” be esaten jakona (LXXV, 348). J. ELORZA-k dokumentuan kopixia dakar, oso-osorik, zeñek zemateko balixuan ondasunak eukazan (bai “RAIZ” bai “MUEBLE” (LXXV, 348), danak danera, 355.035), eta batzuen inguruan *numeradoriak* eindako komentarixuakin: LXXV, 358-366. Hau padroiau 1534kuakin konparau ezkeriok ikusten da Eibarko jentia eta bizimodua zelan joian aldatzen (ikus 1534): LXXV; 348-357, 358-366.

Orduan urtian Francisco de Elexalde-k (Juan Ibáñez de Elexalde eskribauan semia) esan eban herriko padroia eta zensua eitzen zanian, bere aitxak Alaban eukazan ondasunak be beti goguan hartzen ebezela zensoko *numeradoriak* apuntatzerakuan, baitxa itsasoz Sevilla-ra eta bialtzen zitxuan generuak be. Juan Ibáñez de Mallea-n kasuan be, Sevilla-ko Castro kalian eukazan etxiak be aintzat hartzen zitxuen. Horrek esan gura dau ondasunak kontatzerakuan Eibarko partekuak ez eze, eibartarrak kanpuan edonun eukezenak be aintzat hartzen zirala eta gero hortik etarutzen zala bakotxan kontribuziñua zematekua zan.

Zensua bost urtetik behiñ eitzen zan: gizonezko bi *numeradoriak* ziran, ondasunen listak eta tasaziñuak eitzen zitxuenak (ikus 1481, 1484), eta beste bi kobratzailliak ziran, *kogedoriak* ero *rekaudadoriak*. Likidaziñuak urtian bitxan eitzen ziran, bata martixan (ikus 1532-III) eta bestia agoztuan (ikus 1538-VIII): orduan pagatzen jakozan Probinzixiari zor jakozan diruak, baitxa herriko gastuak be (gau-zaintzailliei; zubixak, bidiak, itxurrixak konpontzeko; pleituetako gastuak eta abar). Banaka batzuk libre euazan herriko inpuestuak pagatetik: Unzuetako senide nausixak (ikus 1548) eta Parrokixako benefiziodun abadiak. (LXXV; 342-345, 348, 358-366).

1549. urtian Bergaran izen ziran Juntetan, komisiño bat eiñ eben, Enperadoriagana juateko. Bi kontun gaiñian jarduteko zan: Gipuzkuarako inportantia zan hidalgixen kontua bata, eta bestia, Sancho de Leiva kapitana jenerala bere kargutik kentzia, jentia ez eualako beragaz gustora. Komisiñua, hiru lagunekua izen zan. Euretako bat, Domingo Martínez de Orbea izen zan (Carlos V. an tesoro jenerala, eta Flandesen be, Enperadorian tesoro jeneral kargoduna; Santiagon ordenekua be bazan); beste bixak, Lazkanoko jauna zan Felipe de Lazcano, eta Donostiako Ercilla Lizenziua ziran.

Domingo Martínez de Orbea hau, Urkizu etxeko alabiakiñ ezkondu zan. (IV, 48)-(X, 402)-(XI, 281-282).

1549. urtian Clara de Unzeta-k (Andres de Abenzabalegui Mallaibia merkatarixan andria) testamentua eiñ eban. Beste gauza batzuen artian, erropak zeñi lagako etsazan ziñuan: “*el capuz tabardo*” (LXXV, 287), *saya* berdia eta *sayuelua*, Mariatxo alabiandako; soiñeko normalak, Katalintxondako; *toka* biko konjuntua, belozkua, alaben artian partitzeko; harizko *tokia*, eukan onena, Mariatxondako; eukazan algodoizko toka bixak, alaben artian partitzeko; eta algodoizko eukan beste toka, Mariatxondako. (LXXV, 288).

1549. urteko junixuan 24an, San Juan egunian, prozesiñua ein zan San Andres parrokixatik Azitaingo ermitxara, ohitxuria zan moruan. Halan kontatzen eban bahintzat Juan de Asurza-k (LXXV, 180).

XVI. gizaldi erdi aldekoa da Isasiko Torretxia, “Markeskua”, Renazimiento sasoikua: fatxada nausixan dakan eskudua orduangotxia da (I, 245).

Antxiñako eskudua, García Carraffa anaixak diñuen, Isasitarrak Eibarrera ekarri eben lehelengo arma eskudua holakua izen zan: urrezko kanpuan, berde koloreko arbola baten, otso ero lobo baltz bi tronkuan trabestuta; eta arbola gaiñian, izar azula¹⁰⁸. G. de MUJICA-k be, antzera dakar, J.C. de Guerra heraldistiak esandakuak batuta.

Oiñ egunian, Isasitarrak zatitxutako eskudua dake: lehelengo zatixan, kastillo bat dago; eta bigarrenian, arbola bat, pasaizeko hiru lobokin trabestuta tronguan, eta arbola gaiñian, izar biren artian, panela ero alamo orri bat, obolo askoko kateia ertzian dabela¹⁰⁹. G. de MUJICA-k, diferente dakar, komentuko eskudua deskribitzen dabenian, egurrian tallautako eskudo bi aitxatzen dauz eta: hiru lobo trabestuta eta kastillua. Kastilluan gaiñian, hiru izar dauazala dakar. Guenian, “un casco con lambrequines” (XI, 254) be aitxatzen dau.

Dana dala, Isasi izena torretxiak ez eze, inguruko basarri batek baiño gehixaok be baeken: Martin López de Isasi-ñak ziran orduan sasoian, errentan emonda (LIX, 39, 29. n.). (I; 245, 246)-(XI, 253-254)-(LIX, 39, 29. n.).

¹⁰⁸ “las primitivas [armas] de la torre de Isasi, debieron ser: de oro, con un árbol de sinople, y dos lobos de sable atravesados al tronco. Sobre la copa del árbol, una estrella azul” (I, 246).

¹⁰⁹ “Ahora la casa de este linaje en Eibar, ostenta un escudo partido que contiene, en su primera partición, un castillo, y en la segunda, un árbol con tres lobos pasantes, atravesados al tronco, y surmontando la copa del árbol, una panela entre dos estrellas” (I, 246).

1550. urtian Eibarko kalia atzera be jentia gehitxu zan: 258 etxe-jabe euazan (ikus 1583, 1604-I-26). (LXXV, 110).

1550. urtian Iñarre basarriko Martin de Inarra-k esan eban bere lehengusu txikixa, Unzuetako jauntxua zan Pedro de Ibarra kontadorea Valladolidera juan zala, kaballuekin, morroi eta guzti. Han geratu zala bizi izeten urte askuan (ikus 1555-III). Izen be, P. de Ibarra-k Kortian izen haundixa eukan.

P. de Ibarra kanpotik zanetik, Unzuetan euazanak ez eben nahi Konzejuak herriko danei kobratzen etsen *derramia* pagatzerik; baiña orduan alkate euanak, Juan de Vicinay-k, aindu eban zorra bardintzeko Unzuetako etxetik tapiz bat hartzeko. (LXXV; 224, 225, 312).

1550. urtian Konzejuak aitzen emon eban Martin López de Isasi merkatarixan (ondiok hasi barri euan tratante moruan) ondasunak 5.000 marabediko balixua eukela. Hor sartzen ziran Olaerreako herrerrixako erdixa, eta Sevilla-n eta beste leku batzuetan eukazan ondasunak (ikus 1590). (LXXV, 247 147. n.).

1550. urteko febreruan 6xan Martin de Isasi-k (Martin López de Isasi-n aitxa izen zeikian, rubrikan "Martin de Ysasi" jarri ebalako bakarrik (LXX; 3, 17 14. n.)) Deban *nao* ero barko bat erosi eban Joan Martínez de Orbea-ndako. Barkua La Madalena zan, 100 tonelada ingurukua, Martin de Licona debarrana. Eibartarren batek euki ebanik lehelenguetako barkua zan, Debakorik bahintzat.

La Madalena barkuori ezaguna zan, Bizkaixan eta Gipuzkuan Terranovara peskara juateko eindako lehelenguetakua zalako (1547-1548. urtietan eñ eben), eta bai hara juan eta bueltan etorri ein be. Gaiñera, "este viaje de 1548 de La Madalena (...) es el primer viaje ballenero o parcialmente ballenero conocido de una nao vasca específicamente al Estrecho de Belle Isle (...) entonces llamado la "Gran Baya" por los vizcaínos y guipuzcoanos" (LXX, 3-4): M. Isasi-k baekixan horren danorren barri, konprabentako kontratuan hori be jarri ebe-lako, eta barkua erosi eban hor biajetik etorritxako moru-moruan, etorri eta denpora gitxira.

Ohiturak ohitura, Isasi eskutik helduta igo eben barkura Deban, eta Joan Pérez de Arriola eskribauak posesiño aktia eskribidu eban; testiguak Iñigo de Ibartola eta beste Debako batzuk izen ziran. (LXX; 3-4, 17 14. n., 17. n.).

1550. urteko martixan 5ian Pedro de Isasti-k Santa Ines ermitxia aitxatu eban testamentuan (ikus 1568-IX-29). (XXXIII, 44).

1551. urte inguruan Ibargaingo seme zan Martin López de Ibarra hil zan Mexikoko San Andres mine-tan. Han, Nueva Vizcaya-n tesorero izendakua zan. (LXXV, 238).

1551. urtian Calahorra eta La Calzada-ko Obispaduko bisitadoriak informe bat eñ eben: hori sartu eben *Libro de visita del Licenciado Martín Gil* liburuan, 1556txik aurrerakua. Hor ziñuen Eibarren 250 *bezino* (fame-lixa ero etxe-jabiak) euazala. Hor sartzen zan Eibar eta Aginaga (hau anteiglesia moruan agiri zan).

Hortik aparte, San Andres parroixian gaiñian hauxe ziñuan: parroixia bedeinkatuta euala (obrak amai-txu ziralako seguramente); primizixatan, urte osuan 82 dukat inguru eukazala elixiak, eta onuria beretako zala; orduko patronua Prudencio Abendaño y Ganboa zala; hamarrenak patroian (21.500 marabedi beretako urtian), 6 benefiziodunen (6.000 bana marabedi) eta elixian (geratzen zana) artian partitzen zirala; danera 6 benefiziodun euazala, eta 8 zerbidore; herrixak ipintzen ebala benefiziodun zeñ izengo zan hurrengo "y su señoría haze la colación" (LXXV, 165); eta herrixa erregian terrenokua zala.

Gaiñera, aspalditxik etorren San Andres parroixian eta Agiñakuen arteko demanden barri be baekarren: "*San Miguel de Aguinaga (...) sobre la quoa ay pleito entre la yglesia matriz y el cabildo y el pueblo, con los confrades del valle de Sorain, donde es la dicha hermita. Es sufraganea a la yglesia matriz y sobre esto traen pleito, y la primicia lieban los confrades del dicho valle y los diezmos se juntan con los de la yglesia matriz*" (LXXV, 171). (LXXV; 110, 149, 165, 171, 176).

1551. urteko junixuan 13kua da Orbearren hidalgixian ejekutorixa agirixa (pergaminuean eskribiduta, miniaturrekin). Juan de Orbea-k -Juan Ochoa de Orbea batxillerra eta Marina Sánchez de Oro-n semia; Ochoa de Orbea eta Ochanda de Arando eibartarren loibia (“nieto”)- hasi eban pleitua. Testiguak aitzen emon eban Orbeaneko etxe solarra antxiñakua zala, eta bertako semiak Granadako gerratietan egon zirala; Ochoa de Orbea barritz, Fuenterrabixako gerran ibillitxakua zala. (XXXVI, 8-9).

1551. urteko agoztuan 10ian Andres López de Arichuloeta-k testamentua eñ eban Sanlúcar de Barrameda-n.

Ermuko Ana Pérez de Bustinza Iturrao-kiñ (ama eibartarra eban) ezkondu euan eta seme bat euen, Pedro. Galeoi bat eukan erdi bana Sevilla-n bizi zan Ermuko Bartolome de Lasalde-kiñ, La Trinidad izenekua. Ordurarte biaje “motzak” ein zitxuen, Espaiñako portuetara, baiña oingotik Ameriketara abentau bihar ziran, A. López de Arichuloeta kapitan zala, Nueva España-ko San Juan de Luz portura. Biajian arrisku haundixak eua-zalako, harutz urten orduko eñ eban testamentua. Heredero nausixak andria eta semia izentau zitxuan, baiña elixa askotarako be dirua laga eban: Guadalupeko Andra Marixan monasteriorako, Trianako Remedios Andra Marixandako, Eibarko San Andres elixarako eta Ermuko Santiago elixarako. Bere *esklabo* baltzandako be, Baltasar, laga eban zeozer. Baltasarri be Ameriketako biajian joian, mariñel.

Txarrenan susmuakiñ, itsasuan hiltzen bazan egurrezko kaja baten sartu eta uretara botatzeko aindu eban; Ameriketara hiltzera, lihorrian, hurren euan elixan enterratzeko aindu eban. Ez dago jakitzerik biajian itsasuan hil zan, ala behiñ Ameriketara llegautakuan, baiña “su esposa solicitó al poco tiempo una copia del testamento otorgado en Sanlúcar de Barrameda, señal inequívoca de que se había cumplido el fatal desenlace” (LXXV, 342). Ostian, akaso han gustora euan eta betiko geratuko zan bertan...

Dana dala, J. ELORZA-n ustez holako biajiak argi lagatzen eban herixotzia edonoix etorri leikela, eta orduko mariñelak modu naturalian hartzen ei eban: “Esta naturalidad para afrontar su destino (...) nos da una idea del carácter de esta clase de gente bregada en mil batallas, que trata de poner en orden sus asuntos ante la transcendencia del viaje” (LXXV, 342), testamentuan bertan holakuak ipintzen zirala: *“la muerte es cosa natural que ninguna persona puede escapar, en especial yendo sobre las aguas de la mar como voy”* (LXXV, 342). (LXXV, 341-342).

1551. urte amaieran hil zan Martin Sánchez de Ibarra Inarra abade lizenziaua, Kanpezoko Santa Pía Abadixako direttore zala. (LXXV, 324).

1552. urtian Carlos V.ak, Toron, Domingo Martínez Orbea Ibarra-ri Hernaniko parrokiako patronatua emon etsan, “una decisión sin precedentes (...) desoyendo las indicaciones de esa villa y apartando de la citada merced a los parientes mayores de Alzega, que venían ostentando el privilegio desde época medieval” (LXXV, 242). Horrek erakusten dau zelako indarra eukan D. Martínez-ek erregian kortian. (LXXV, 242).

1552. urtian Juan de Orbea arkabuzeruak 5.000 arkabuz eta 500 mosketeko kontratua eñ eban, “para el servicio real” (LXXIX, 203).

1552. urtian Francisco Martínez de Isasi-k Panamá-ko En el Nombre de Dios herrixan testamentua eñ eban Eibartik hanka einda juandako Sebastian Pérez de Marzana eskribauan aurrian. Laguntzat hartu ebalako, Francisco-k S. Pérez bere ondasun danen albazea eta kabezalero izentau eban, eta S. Pérez zan dana herederuen eskuetara eruateko arduria hartu ebana. Ondasunak honek ziran: urria, zidarra, dirua, etxiak, esklabuak, *“recoa”* (LXXV, 336), barkuak, merkaderixak eta rezibuak, “en total, según estimación de su padre, Martin Martínez de Isasi, más de 25.000 pesos de oro, es decir, más de 30.000 de los ducados corrientes en el reino castellano o, lo que es lo mismo, una gran fortuna” (LXXV, 336).

1553. urtian hil ziran Juan Martínez eta Francisco de Isasi anaiak. Juan, zazpi anai-arrebetan zaharre-na zan, eta famelixako merkataria kontuen arduria gehixen eroiana zan. Francisco, ostera, Panamá-n hil zan, En el Nombre de Dios herrixan. Hamar urten barruan, euretatik sei anai-arreba eta gurasuak hil ziran.

Francisco haiñ urriñ hil zanetik, petenerak erabilli ebezen (ikusi 1552). Izen be, 1553. urte amaieran bere testamentuan albazeia, Sebastian Pérez de Marzana eskribaua Sevilla-ra etorri zan Ameriketatik, Francisco-n herederuari (Martin Martínez de Isasi-ri, hildakuan aitzari) ondasun danak entregatzekotan. Baiña S. Pérez-ek ez eban holakorik eiñ, “se dedicó a dilapidar el legado ajeno en tierras andaluzas” (LXXV, 336) (ikusi 1554). (LXXV; 334, 336).

1553. urteko dizienbrian 1ian hasi ziran Eibarko abadiak Eibarren jaixotakuen registrua betetzen, 150 orriko liburu baten. Hor liburuan ez ziran sartzen Agiñan jaixotakuak, hárek euren registrua ekelako. Liburua ez zan bete (amaitxu) 1597. urterarte (ikusi 1556). (LXXV, 110).

1554. urtian, Francisco de Ibarra eibartarrak (Diego de Ibarra-n loibia (“sobrino”)), hamasei urtegaz, bere lehelengo espediziñuan buru izen zan, Nueva España (Mexiko) aldiari: Mazapil altzau eben lekuraiñok llegau ziran, baitxa Avino eta Guadiana Ballera be. Gero, baleike barrero Zacatecas-era bueltan juan izetia, Sombrete-tik pasata (ikusi 1560). (XXX, 21).

1554. urtian Martin López de Isasi “Cutuneguieta” merkataritantiak Valladolidko Kortian harrapau eban Sebastian Pérez de Marzana eskribau “lapurra”, Francisco Martínez de Isasi-ñ herenzia zihero jan eta gero. Baiña S. Pérez-ek barrero ospa eiñ eban (ikusi 1555-II), diruok nun ziranik be barik. (LXXV, 336).

1554. urteko otubrian Pero Ruiz de Urquizu merkatarixak bere barku bat, San Andres izenekua, Sevilla aldera bialtzeko preparau eban. Lekeitxoko mariñeruak kontratau zitxuan, bere semian esanetara juateko biagian. Semia Pero Ruiz de Urquizu gaztia zan, barkuko “*maestre, capitán y mandador*” (LXXV, 338).

Barkua biage luzietarako ondo ipinitxa euan, kañoi-lonbarda eta guzti. Barkua Debako errixuan euan, eta han kargau eben Sevilla-ra eruan bihar eben burdiñia eta ostiango genero gehixena. Beste partia Pasajesen hartu eben. Handik Cadizera abixau ziran, eta hango portuan Francisco Verdugo erregian probeedoriak barkua enbargau etsen, Orán-era juateko erregiari zerbitzeko.

Cadizko portuan bertan, Pero Ruiz gaztiak mariñeruei diar eiñ etsen: Juan de Arrieta barkuko aguazil juango zan Orán-erutz (bihar zan lekura llegau ezkeriok, mareaje bi pagauko etsazan P. Ruiz-ek); Joan Martínez de Zeranga espensero joian, belen arduria eukana zan (mareaje bi irabaziko zitxuan); Pedro de Arteita, sotaespensero (mareaje eta erdi irabazteketan); Juan de Catica, arotz (mareaje eta erdi irabazteketan); tripulaziñoko beste danak, mareaje bana irabaziko eben. Mareajia urrezko 15 dukat eta zidarrezko 4 errialian ipiñi eban P. Ruiz de Urquizu-k, “prácticamente el sueldo anual que muchas personas percibían por ejercer un oficio común (...) pero hay que tener en cuenta que trasladarse a Orán era una aventura arriesgadísima y una auténtica lotería, ya que el Mediterráneo se encontraba apestado de turcos, empeñados en la captura de naves enemigas” (LXXV, 339).

Cadiztik Malaga aldera abixau ziran eta han bastimentuak, muniziñua eta garixa hartu zitxuen, Orán-erutz abentatzeko, eta bai llegau be. Bueltan Almerixan geratu ziran, eta esparzoz bete eben barkua Cadizera eruateko. Harutz juaterakuan, gaba baten moro eta turkuen 9 barku etorri jakuezen abordajera eta demaseko konbatia eiñ ei eben. Batzuk hill ein ziran (kontramaestria, Lucas de la Cotera –hau arkabuz baten tiruak alde-rik alden pasau eban– eta beste batzuk); beste batzuk grabe heriduta geratu ziran (Juan de Arrieta, Martin de Zepalena eta Juan de Catica); beste bi, turkuak eta moruak preso eruan zitxuen, kautibo (Pedro de Arteita eta Martin del Puerto). Miñ hartuta txarto euazanak Almerixan laga bihar izen zitxuen; eta beste danak Malagako playara juan ziran. Han, Pero Ruiz de Urquizu kapitana urrezko 2.000 dukat kobrau zitxuan erregian pagadoriegandik, Orán-go osteriagaitxik. Herena barkuko mariñeruendako zan, eta beste bi partiak kapitanaandako eta barkuandako. J. ELORZA-k garbi ikusten dau erregiak baebala dirua nahikua, baiña holako biagian arriskua be benetan haundixa zala: “el riesgo asumido debió ser muy grande para ser retribuidos con semejante suma, y muestra patente de ello es la cruenta operación de castigo a la que les sometieron los turcos en Almería por su atrevimiento, que además se saldó con la aprehensión de dos cautivos” (LXXV, 339).

Pero Ruiz de Urquizu Malagatik Sevilla-ra juan zan, diruak aitzari bialtzeko. Barkua, beste baten kargu lagata, Cadizera bialdu eban, han husteko esparzua. P. Ruiz de Urquizu atzera Cadizera juan zanian, aitzan permisukin, San Andres barkuori saldu eiñ eban, 2.000 dukatetan. Handik gitxira, Pero Ruiz de Urquizu kapitana gaztia Sevilla-n hil zan testamenturik ein barik, eta seguramente derrepentian hil be eingo zan.

Almerixan heriduta geratu ziranei pagatzeka jua zan, eta Juan de Arrieta-k Malagako gizon bati Orán-en beretako erosi eban sayo berdia, kapotia eta sonbreruan dirua be (tela onekuak ziran, bihar haundikuak, eta 30 dukat inguruko balixokuak izengo ziran) hartzeko eukan. Aitxa ein zan horren kargu (ikus 1567). (LXXV, 338-341).

1555. urtian Martin López de Isasi merkatari-tratantiak etxe bat hartu eban errentan sei urterako Sevilla-n, Castro kalia; hantxe juntatzen ziran merkatari euskaldun gehixenak, han ekezen euren etxe eta almazetak. Errentia urteko 60 dukado pagatzen eban. Obrak eitxia nahi zitxuan etxiari onura gehixao etaratzeko: urpozu bat *korralian*, komuna *azotean*, *kamara* bi eta beste konponketa batzuk. Sevilla-n euan bitxartian bera, bere morroiak eta bere lagunak han bizi ziran; gaiñera, han eitxen zitxuan saltzeko-erosteko tratuak. Eibartarrak -euskaldunak jeneralian- eta Sevilla-ko komertzio gorabeherak bibliografian topau leikez zihetz: burdiña, barkuak (ikus 1561) eta abar... LIX; 77-91, 181. (LIX; 77-91; 80, 89. n., 130, 181).

1555. urterako Agiña ballekuak hango San Migel elixiari tributua pagau etsen¹¹⁰ (ikus 1556).

J. ELORZA-n ustez lehenaotik Agiñako elixatia eta Soraengo kofradixia azken fiñian gauza bat bera ziran, lehelengua elixa kontuetarakua eta bigarrena bertako basarritxarren eguneroko bizimodurakua. Baiña “en la segunda mitad del siglo XVI y debido a razones de oportunidad político-administrativas, a la cofradía o valle de Soraen se le añade el territorio que desde Ulsaga, Ardantza y Aldatsa llega hasta el límite con Bizkaia” (LXXV, 61). Gaiñera, hauxe be badiño: “Resulta patente que cuando la parroquia de Aguinaga optó por su inclusión en territorio eibarrés, no tuvo más remedio que quedar bajo tutela del monasterio matriz o iglesia de San Andrés, que constituía el germen de la nueva villa. Ahora bien es todo un enigma porqué [sic] esta comunidad de estrecha vinculación a la Bizkaia nuclear, no sólo en cuanto organización sino también por radicación, se incorpora a las estructuras de una villa que bascula hacia territorio guipuzcoano y que con el tiempo acabará integrándose en él. Otros pueblos, como es el caso de Ermua, también parece que lo intentaron” (LXXV, 61-62). (LXII; 175, 180, 181)-(LXXV; 61, 167).

1555. urteko febreruan lehelengo egunetan Sebastian Pérez de Marzana eskribau lapurra Eibarrera etorri zan. Orduan Martin Martínez de Isasi (gaztia, izen igualekuan semia) euan alkate, herenzixako ondasun danak harrapau etsanan (Francisco Martínez de Isasi) anai gaztia. Ein zitxuen harrapatzeko ahalegiñak baiña alperrik, bariro ospa eiñ ebalako: “y aunque Antonio de Ysasi le quería prender e vexar al tiempo de venir a esta villa, se a librado de ello y venía libre con más de diez mil ducados” (LXXV, 336).

Isasitxarrak igeri eben Marzana Franzia alde einda euala, eta Gipuzkuako Korrejidorari eskatu etsen Franzia erregian parlamentarixuei karta bat ein zeixuen, berori harrapatzeko eta Gipuzkuako kartzelara bialtzeko. Baiña hori be alperrik izen zan (ikus 1566). (LXXV, 336).

1555. urteko martixan Unzuetako jauntxua, Pedro de Ibarra kontadorea, ondiok Valladoliden bizi izeten euan. Baiña handik gerotxuao, atzera be Milán-era jua zan “colmado de títulos y honores, como los de comendador, caballero de la Orden de Calatrava y veedor general de los ejércitos reales y de los castillos de Piamonte y Lombardía” (LXXV, 225) (ikus 1571). (LXXV, 225).

1556. urtian, Diego de Ibarra, Nueva España-ko birreyxan (Luis de Velasco) alabiakiñ ezkondu zan. Zacatecas-en, kopia etara etsen:

“Si la de San Bernabé
No diera tan buena ley,
No casara Diego de Ibarra
Con la hija del virrey” (XI: Prólogo..., XVIII)-(XXX, 20).

¹¹⁰ Batzuk diñue horixe dala Agiñako elixian dokumentuetako ezagutzen dan lehelengo notizia, baiña aurretiko kontuak be badakarz J. ELORZA-k, XV. gizaldi erdi aldetik hasitxa (LXXV, 167-171).

Alaba bat euki eben: Francisco de Velasco-gaz ezkondu zan, Indixetako Kondejuko presidentia, Salinasko markesan semia bera. (Ikusi XI, 239; 1611-VI-22).

Diego de Ibarra-k, beste kargu eta titulo batzuk be euki ebazan: Flandesko Estaduetan, beedore jenerala izen zan; Alberto Artxidukian Kamarako "gentil hombre" eta bere maixordomo; bere merituegaitzik, Estadu eta Gerrateko konsejerua izen zan (ikus 1621-V-16), eta Villahermosa-ko komendadore be bai (ikus 1510, 1583-II-27). (X, 402)-(XI: Prólogo..., XVIII; 239, 246, 486)-(XXX, 20).

1556. urtian, Martín Gil lizenziaduak, Calahorra-ko Obispaduko bisitadorea, Eibarrera etorri zanian bertako ermitxen barri emoteko eñ eban informian, 9 ermitxa euazala ziñuan, baiña 7 aitxatu ebazan bakarrik (ikus bakotxan barri banan-banan aurrerao): "Santa Ynés, Nuestra Señora del Palacio, San Martín, Nuestra Señora de Arrieta, San Pedro de Acondia, San Román de Çelarte, San Miguel de Aguinaga" (LXXV, 176). J. ELORZA-k diñuan, ermitxa biri okerreko izena ipiñi etsen: Azitaingo Andra Mariri "Nuestra Señora del Palacio" eta Arratekuari "Nuestra Señora de Arrieta" (LXXV, 176). Ez zitxuan aitxatu "Santa Cruz de Mandiola" eta "Santa Maria Magdalena de Gorostieta" (ikus 1518-VIII-8) (LXXV, 176), seguramete txikixenak ziralako eta kofradixetan jente gitxien eukanak ziralako.

Ermitxa bakotxak bere kofradixia ekala be aitzen emon eban, eta errentak eukazan bakarria Agiñakua zala. (LXXV; 165, 176).

1556. urtian Martín Gil bisitadorian liburuan aitxatzen dan ermitxetako bat, "ermita de San Miguel de Aguinaga" (XXXIII, 128) zan: ordurako, honek ermitxionek bautismoko harrixa (pila), enterrorixua eta kofradixia ekazan. Edozelan be, J. ELORZA-k hauxe diño:

"se puede afirmar que ya existía cuando su cofradía decidió la incorporación a la iglesia matriz y al proceso de fundación de la villa de San Andrés de Eibar en 1346" (LXXV, 177).

Edozelan be, horri ermitxiורי gero Andra Mari esaten jakon ("de Nuestra Señora" (LXII, 281)), San Migel elixia barrixa eñ ebelako. Bere ordurarteko historixia hauxe izengo litzake: "sería antes que templo parroquial una ermita dedicada a Nuestra Señora. Luego, sería convertida en iglesia parroquial y más tarde, en el siglo XVI, sustituida en sus funciones parroquiales por el actual templo" (LXII, 182). Hori antxiñako ermitxiורי oingo San Migel elixian albuau dauan kanposantua izengo zan. Baiña orduan sasoirako oingo San Migel elixia be eitxen ziharduen (ikus 1559).

Agiñako San Migel elixia San Andresko elixian bendian euan, eta pleitua euken euren artian; bixak batzen zitxuen diezmo ero hamarrenak bat eitxen ziran, eta Agiñakuak ez eukan bere poltsarik. L. MARTÍNEZ DE MORENTIN DE GOÑI-n ustez orduan Agiñako elixia ez zan parrokixia berez, eta San Andresko kabilduak bikarixon bat jarriko eban Agiñan parroko zeregiñak eitxeko. Edozein modutan be, ez da azaldu San Migel elixia parrokixia eitxen daben obispaduko dekreturik, eta gaiñera han jardun eben abadiak izen asko hartu zitxuen, baiña "parrokuana" ointsurarte ez (ikus 1629, 1640-1863): edozelan be, Agiñako San Migel elixiak errentak jasotzen zitxuan, eta horregaitzik parrokixia moruan jardungo eban, juridikamentian halan izen ez arren, "Quizá sería, pues, una cuasiparroquia. Estas cuasiparroquias o vicarías parroquiales se equiparan a las parroquias en cuanto que son también una comunidad de fieles, con un sacerdote como pastor propio. Si las parroquias, en general, se erigen sólo cuando se puede garantizar su continuidad y el sostenimiento de sus servidores, las que no alcanzan tal rango pueden, sin embargo, funcionar como tales atendiendo a otras necesidades. Aguinaga fue de las segundas, al principio. Que las circunstancias en 1556 aún no hubieran madurado lo suficiente como para que fuera erigida como parroquia propiamente dicha, sí fueron, sin embargo, suficientes como para que el obispo diocesano ordenara de otro modo la atención pastoral a Aguinaga" (LXII, 24) (ikus 1562-1567, 1564).

^{III} J. ELORZA-k horrek datuok 1551 urterako dakar: "concretamente en 1551 (...) en el antes citado "Libro de visita del Licenciado Gil" se recoge lo siguiente: "San Miguel de Aguinaga, la qual tiene pila y sacramento y enterrorio" (LXXV, 171). Sakramentua ala enterrorixua, holan dakarre liburuetan: in XXXIII, 128, "Ya por entonces tenía pila bautismal, "enterrorio" y "cofradía"; eta in LXII; 180, 281: "tenía "pila bautismal, enterrorio y sacramento"; eta in LXXV, 176, "la qual tiene pila y sacramento y enterrorio...", nahi txa hirurak liburu bat erabilli hori etartzeko: "AOC. Libro de Visitas del Licenciado Año 1556" (XXXIII, 128 227 n.), eta "Archivo Obispado Calahorra, Libro de Visita del Licenciado Martin Gil. 1556, fol. 201. (LXII, 315: Capítulo cuarto. Sección XI, 2. n.).

Agiñako San Migel-en barri jakitzia nahi dabenak badakaz liburua beitzeko: XXXIII, 127-132; eta gaiñera LXII liburu osua Agiñako San Migel elixian, parrokixian, eta inguruko ermitxa eta abarren gaiñekua da. Datuak zihetz ikustekotan, haraxe jo: Andra Mari ermitxa zaharrenan barri LXII; 56, 175, 180-181, 183 281-284, 285-295. orrixetan dakau; San Migel Arkanjel-en parrokixia-n atala, elixa barrixenan datuekin (ikus 1559) LXII, 165-280. orrixetan dago; eta leku bixetan izen zan kanposantuana LXII; 281-284, 285-295. orrixetan. Hor arkitektura eta historixatik aparte, topau leike San Migeli Elixan jakon deboziño historikuan barri, Agiñan bere jaixa zelaz zelebrazu izen dan, bai auzokuen jai (ikus 1658) eta fetxa haundi moruan (LXII, 166-174), bai jai relijiosua (setienbrian 29xan egun nausixa, eta maietzian 8xan, eitxekotan be, zelebrazuño txixixaua (LXII; 165-166, 174-177)); eta San Gregorio Nazianzeno-n jaixan zelebrazuña (LXII, 177-180). Gaiñera, LXXV be ikusi leike jeneralian. (XXXIII, 128)-(LXII; 23-24, 134, 180-181, 182-183, 281-284, 165-295)-(LXXV; 167-171, 177).

1556. urtian, Azitxaingo Andra Marixan elixia, “Nuestra Señora del Palacio” ermitxa legeaz apuntu eban Calahorra-ko bisitadoriak (ikus 1311. gizaldixan; 1492-IX). (XXXIII, 56)-(LXXV, 176).

1556. urtian Calahorra-ko Obispaduan izenian etorri zanak laga eban San Martin de Egia ermitxian barri, Arrate Ballian (ikus 1492-IX). (XXXIII, 67)-(LXXV, 176).

1556. urtian Calahorra-ko Obispaduan izenian etorri zanak laga eban Akondiako San Pedro ermitxian barri bere informian (ikus 1492-IX). (XXXIII, 111)-(LXXV, 176).-1556. urtian, Agiñako San Roman ermitxian izena, “San Roman de esleate” eskribidu eban Calahorra-ko Obispaduan izenian etorri zan Martin Gil lizenziaduak, bere informian (XXXIII, 119): horrek ermitxiorrek beste izen batzuk be euki dauz: “San Román de Celarte” XVI. gizaldixan, “San Roman eta Santa Ageda” XVII.nian, “Santa Agueda y San Román de Zelarte” XVIII.nian, eta “San Román y Santa Agueda de Zelaarte” (LXII, 117). Halan da be, agirixetan estreñakoz XVI. gizaldixan azaldu arren, emoten dau ermitxian adokaziñuak (Santa Ageda eta San Roman Abad eta San Roman martir) Erdi Aroraiñok eruango giñukezela: XVI. gizaldirako ermitxako jai relijiosuak tradiziño haundi-kuak ziran (LXII; 125-126, 134). Holan ziñuan dokumentuak:

“Yten, hallo que en la dicha hermita de San Román abía robles y fresnos muy cresçidos, los quales árboles heran de la yglesia y hermita suso dicha y agora diz que los han cortado sin liçençia los confrades del balle de Sorain y los benden para haçer tablas para nabíos” (LXXV, 176).

Ermitxian historixia, bertan eitxen ziran/dirazen zelebrazuñuak, adokaziñoko Santuen bizimodua, ermitxian alde biharrian jardundakuak (dala mayordomixan, dala dirua emotiarren, freirak dirala, sakristauak dirala, ero bertan auzoko jentia...), elixa-etxian historixia, kanposantua (ikus 1704), altarak, San Roman eta Santa Agedan imajiñak, kanpaia (ikus 1583. urtian), pulpituak, kalizak, bankuak, ostiango adornu ero elixako gauzak nundik nora eta zelaz jua diran aldatzen ikusteko, beitzu bibliografian: LXII; 117-152, 328-331. (XXXIII, 119)-(LXII; 117-152, 328-331)-(LXXV, 176).

1556. urtian hasi ziran jaixotakuen registro liburuan (abadiak eitxen ebena) San Andres parrokixan ezkonduak be apuntatzen. (ikus 1576-VIII-26). (LXXV, 110).

1556. urtian Martin Martínez de Isasi zaharrak testamentua eiñ eban. Han aitzen emon eban famelixa-kuei merkatari-tratante biharrik ez etsela dana ondo urten, Ameriketara aitzan eta semien partez dirutza haundixak bialduta, hutsa etorri zalako bueltan (ikus 1553). (LXXV, 337).

1556. urteko junixuan 24an, Azitxaingo Andra Mari elixan San Juan eguna zelebrazterakuan Unzueta-ko jauntxuak, Pedro de Ibarra-k, lehelengo lekua laga etsan Unzeta Arizmendi-ko jauntxuari. Halan kontau eban bahintzat Francisco de Urizar-ek. Horrek erakusten dau, J. ELORZA-n ustez, elixia ez zala Unzueta-ko, herrixana baiño. (LXXV, 181).

112 Antzerakua ziñuan Getarixara ezkonduak semiak, Antonio de Isasi-k, 1566xan eiñ eban testamentuan, kiebra haundixa jo ebela Sevilla-n eta Ameriketara eukezen negoziatuetan. Baiña goguan eukitzekua da bere Ameriketara anai, Francisco, hilda euanik be ez ekixala, eta uste eban berak han danak jan zitxuala (LXXV, 337).

1556. urteko agoztuan 7xan, Felipe II.ak, Bruselasetan, hirugarrenez, San Andres parrokiako ordenantzak konfirmatu egin ebazan (ikusitako 1508, 1546). (XI; 138, 147).

1557. urtarian Ibarbeak andriak, Gracia López de Ibarra-k testamentua egin eban. Seme bakarra eukene, Francisco López de Ibarra. Semea Italia aldirian ibiltzen zana eta gero Ameriketara joan zana, baiña gaixotuta zana eta gazterik hil zana.

Beste gauza batzuen artian, maiorazko eta Ibarbeak ondasunen jabe euren seme bakarra zana semea laga eban, Francisco López (bera be kanpotik zana, Mexikon bizitako). Testamentuan Donostiako Guillén de Ereinza-ndako 20 dukat laga zitzaizkion, semea gaixorik euanian zandu ebalako.

Ba F. López gaztiak¹¹³ Martin López de Isasi merkataritari laga etsan Ibarbeak kargua aurrerantzen. (LXXV; 238-239, 114. n.).

1557. urtarian, Domingo (Martínez) de Orbea, Carlos V.a erregian tesorero jeneralan noblezia alde deklaratu euanetako bat, Pedro de Zumaran zana. (I, 248).

1557. urtarian, Domingo de Orbea-k, Santiagon ordeneko abitua hartu eban. (XI, 281).

1557. urteko martxan 18rako amaituta euan Urkuzuko torretxe barrira, zaharra erre ostian, dokumentuetan “*cerca de la casa de Urquiçu*” ipintzen dabelako. Dotia emon etsarian aitak aindu etsana bete eban Andres Pérez de Urquiza semeak (ikusitako 1568).

Etxe koadraua zana, alde bakotxa 17 metro ingurukoa; alturan 11 metro inguru zitzaizkion, eta hiru planta eukazan (bajua eta pixu bi). Fatxadetako hormak manposterizatuak ziran baiña kantoiak eta ate eta bentana bueltak harri-landozkoak. Ate nausixa medio-punto arkoduna zana. Edozelan be, 1794. urtarian frantsesak erre egin eban (ikusitako 1794-VIII-29).

Urkuzuatza, “Urquiza” agiritan, beti hartu izen diraz Ego errekan alde banatara dauzkan terrenuak, bere sasoian Urkuzu etxia euan inguruetan, gerora, “Orbea Etxia” izena hartu izen eban (ikusitako 1572). Datuak zihetz ikusi leikez liburuetan: LXXV, 122-125. (II, 30)-(LXXV, 122-125, 123-124).

1557. urteko martxan 28xan, domekia, demandia-burrukia egon zana San Andres parrokan, alkatia (Juan Martínez de Arrizabalaga), eta Pero López de Ibarra-n¹¹⁴ artian, elixan, bata eta bestia nun jarri bihar ziran gorabeheran.

Domingo de Elexalde-k, egun bi geruak izen zana pleituan testigo lez kontau ebanek, gauzak holan izen ziran: domeka goixeko mezia hasitza, alkatia, “hombre rico y abonado, hijo-dalgo y de los principales de la dicha Villa [Eibar] de mucha honra y reputación” (XI, 152), Parrokan sartu, “con vara de justicia en la mano” (XI, 153), eta San Sebastianen altarian ondoko bankuan buruan jartzera zozala, betiko moruan, Pedro López de Ibarra topau eban bere lekuan. Bestionek, alkatia ikusi arren be, ikerarik be ez eban egin altxatzeko. Alkatia, ostera, berari errespetorik ez baetsan be, Erregian makillari, eta Alkatian kargu eta ofizixuari euki zezola etsan.

Zarataka hasi ziranian, Domingo de Elexalde bera, eta Martin Ibañez de Iturra joan jakuezan: izen be, Pero López de Ibarra-k, alkatia bankutik bota gura izen eban, saka eta dana egin etsan eta. Ba derrigorrian, Pero López de Ibarra-ri, jarritza euan lekutik altxau eragin etsen; berak, zakar, alkatia oratu, eta “vos” tratuan, berba zatarrak esaten hasi jakon.

Pero Pérez de Orbea-k kontau ebanek, burundaria hasi zanian, parrokuak mezia eten, eta denporaldi baten egon zana mezia emon nahi ezta, girua baretu arte.

¹¹³ Bera 1574 urtarian Mexikon, San Juan Peñolblanco balleko eta Tejame herriko kapitana eta alkaide nausixa izen zana, Nueva Vicaya-ko gobernazidun. Balleko herri nausixa Durango zana, eta han erregian tesorero zana Juan de Ibarra Igueria-kin tope egin eban. Bixak senidiak ziran. (LXXV, 238-239).

¹¹⁴ Kontuz “Pedro de Ibarra”-gaz: “Este D. Pedro de Ibarra debió ser el favorito de Carlos V a juzgar por el año en que ocurrió el suceso (1557) quien siendo capitán de infantería mató á los embajadores de Francisco I junto al río Pó (año 1541), y no el Pedro de Ibarra que trajo de Brabante en 1590 las dos águilas de bronce que aún existen en la iglesia parroquial, pues media un plazo de 50 años entre la muerte de los embajadores y el donativo de las águilas” (XL, 16 l. n.).

Orduan arrimau ziran demandara, beste batzuekin batera, Pero López de Ibarra-n alde, Joan Pérez de Isasi eta Joan de Iguria. Hori be, “vos” tratuakin, txarto esaka hasi jakon alkatiari, San Migel ostian, alkatetzia lagatakuan konponduko zirala amenazekin. Gaiñera, normalian ez, eta Pero López de Ibarra-k, gerrixan, ezpatia ekarren (eta testiguak ziñuanez, akaso ezkutuan gehixao be bai).

Atsaldian, bezperak entzuteko orduan, atzera be bardin, “se reprodujo el tumulto, con caracteres de mucha mayor gravedad” (XL, 16). Alkatiak berba eiñ etsan Pero López de Ibarra-ri, altzatzeko, Erregian maki-lliar lekua eitxeko. Pero López de Ibarra-k kasorik bez; eta gaiñera, makilliori erditxik bi eiñ eban. Bere alde eitxen, Joan de Iguria, Martin de Iguria eta Joan Pérez de Urquizu agertu ziran.

Zaraten ostian, alkatia hasarre euan, tente, makillia erditxik bi einda, eta justizixian alde agertu ziranen izen eta apelliduak urriska baten esaten, eskribauari deika, zelan maltratau eta makillia apurtu etsen papelian ipiñi zeixan. Halan agertu zan han Joan Ibañez de Ubilla herriko eskribaua, pasautakuan barri hartzera.

Honen ostian, Pero López de Ibarra-k bere etxera igo eban; eta alkatia jua jakonian ate joka, ez etsan zabaltzen atiori. Ezian, alkatiak aindu eban “que le trujiesen una hacha para romper la puerta de la dicha Cámara” (XL, 154)-(XL, 16). Orduantxe urten eban Pero López-ek: alkatiak hartu, eta karzelara eruan eban. Herriko girua barriz, “mucho desasosiego, escándalo, sedición y revuelta” (XI, 152), “mucho escándalo é alboroto” (XI, 154)-kua zan.

Herrixan bertan, hau zala eta ez zala, bando bi ein ziran, baten ero bestian aldekuak: gauzia zuzen konpontzeko, eta ez baten ero bestian alde eitxen, juez erabagitzaille bat biharko zala erabagi zan; bestelan ez zala bakerik izengo, ez orduan, eta hurrenguan be ez.

Pero López de Ibarra eta bere lagunak, alkatiari gaiñian, “loco perennal, loco de atar” euala esan eben.

Azkenian ze soluziño emon jakon Justizixa aldetik ez da iñun be agiri; G. de MUJICA-k diñuanez, entzuzia zan, elixia jentandako denporaldi baten itxitxa egon zala. P. SARASKETA-k holan diño itxialdixan gorabeheran: “La fantasía popular creyó varias leyendas acerca del motivo de este cierre, no faltando quienes aseguran que en el interior del templo tuvieron lugar sangrientas luchas” (XL, 16). (XI; “Prólogo”: XXXVI, 152-154)-(XL, 16).

1558. urtian Eibarren hasi ziran kanpotik etorritxako jentia “kontrolatzen”, geruao gehixao ziralako eta Probinzixako Juntetan halan agindu ebelako: eibartar izetia nahi baeben, “ciudadanos de pleno derecho” (LXXV, 110) eta konzejuan parte hartzia nahi baeben, derrigor erakutsi bihar eben euren hidalgixia eta genealogixia. XVI. gizaldixan Eibarrera etorritxako famelixa askori eskatu jakuen euren jatorrixa erakusteko, honek apelliduok ekezenei esate baterako: Sarasua¹¹⁵, Albistegui, Elguea, Recalde, Bascaran, Yrigoen, Yrunaga, Larriategui, Onrraondo/Ondraondo, Zalduogui, Arechuloaga, Albisua, Arechaga/Arizaga, Arexnabarreta/Ariznabarreta, Sarasibar, Urrupayn, Berasaluze, Zabala, Gandarias, Vicuña, Ybarlucea eta beste batzuei.

Baiña antxiñaotik Eibarren ereinei be eskatu jakuen hori, Eibartik kanpoko etxe solarren izena baeken bahintzat: Ubilla, Mallea, Mallaybia, Amezua, Viçinay, Elexalde, Carranza, Arrizabalaga, Burgua/Burgoa, Arechua, Marzana, Bustinza, Lobiano-k eta abarren euren jatorrixa demostrau biharra euki eben.

Hidalgixa demostraziño batzuk 1558. urtian bertan ein ziran. (LXXV; 65; 110, 25. n.).

1558. urtian hil zan Juan Ibañez de Ubilla eskribaua bere etxian, gaixuak jota. Hil zanian, han euazan bere seme-alabak eta anai-arreba gaztenak (Marcos Abad eta Domenja).

¹¹⁵ Sarasuatarren arbola genealogikuan kopixia ikusi leike in LXXV, 111-112; XVI. gizaldixan etorri zan Sarasua-tar bat Eibarrera, Juan de Sarasua, eta Maria Martínez de Ibarra-kiñ ezkondu zan (LXXV, 111-112).

Hiltziaz bat hasi ziran demandak J. Ibáñez-en alargunan (Francisca de Garita Bergara) eta seme-alaben artian, ondasun mordua laga zitxualako; beste gauza batzuen artian, Arregietako ganau txabolía, Madalzagako hariztixa, Santa Ines ondoko sagastixa, Arginzanoko eta Ipuruagako sagastixak, Mekolako sagastixa, Ardanzako ortua eta abar). Azkenian, Ubillako etxia eta Portaleko errotako partia saldu eñ eben (ikusi 1562). (LXXV, 253).

1558. urtetik atzera, Francisco de Ibarra Inarra-k, Santiagon Ordeneko kaballero titulua ekan. Santa Cruz de la Zarza-ko komendadore be bazan, eta Erregian Armadako Komisarixo Jenerala be bai. Geruao, Felipe II.an Gerrako Konsejukua be izen zan, (Lepantoko batallan jefe militar nausixetakua zan), Ejerzitoko Probeedore Jenerala. Eibartik ba, Madrillera juan zan; Beatriz de Vargas-ekiñ ezkondu zan eta hango Konzepziño kalian bizi izen ziran. (Ikusi 1514, 1570). (XI, 247)-(LXXV, 324).

1558. urtian, Nueva España-ko birreyxa zan Luis de Velasco-k, Copalá-ko lurak konkistatzera juateko asmua agertu etsan Diego de Ibarra eibartarrari. Orduan ez eben asmuakiñ aurrera eñ, Florida-ra juan bihar izen ziralako. Baiña, Diego de Ibarra-k bere kargu hartzeko berbia emon eban (ikusi 1562) (XXX, 21).

1558. urtian, G. de MUJICA-k dakarrenez, alkate bi egon ziran: Pedro Lopez de Arexita, eta Juan de Arrizabalaga. (XI, 467).

1558. urteko maietzeko Juntetan, Juan Martínez de Arrizabalaga (“Juan de Arrizabalaga” (XI, 467)), Eibarko alkatia, kapitan izentau eben. (XI; 25, 467).

1558. urtian, Gipuzkuako bi milla lagunek, Lapurdi inbadidu eben, agoztuan 1ian San Juan de Luz-erarte sartu ziran eta: euren artian, kapitan euan Juan Martínez de Arrizabalaga alkatian esana betetzen, eibartarak be baziran. (I, 250)-(XI; 25, 467).

1558. urteko julixuan 3an Andres de Araoz-ek, Bitorixako imajinero famosuak, Eibarko alkatiakin, Pero López de Arexita-kiñ, kontratua firmau eban San Andres parrokiako altara nausixa eixeko. Biharrak hasi 1558. urteko dizienbrian 1ian, eta 1560. urteko nobienbrian 29rako retabluko fila bi eixeko berbia emon eban, intxaur-egurrakiñ. Horren orde, 400 dukat kobrauuko zitxuan. J. ELORZA-k diñuanez, “Esta cantidad suponía un gran desembolso, ya que en esta época se podían adquirir con esta suma tres caseríos de nivel medio” (LXXV, 166). Beste autore batzuk, Echegarai-k esate baterako, 1567. urteko fetxia dakar, baiña ezin da zuzena izen A. de Araoz 1563. urtian hil zalako (ikusi 1572).

Presbiterixo ero altareko bankua, lehelengo eskulturia-korputza, eta bigarrena hasi, berak eñ eban. Berruguete-n trazia igertzen jako, eskola romanistako transiziño bidian (berak eñ eban Iziarko Santuarixoko retablua, eta Getarixan, San Salvador elixako koruko sillerixia).

Jovellanos-ek, 1791-VIII-21ian Parrokixia ikusi ebanian, halan eskribidu eban altara eta retablo nausixan gaiñian: “Es muy precioso el altar mayor, de madera sin estofar; consta de cinco cuerpos colocados sobre un alto basamento. Cada uno de los cuatro primeros tiene su zócalo esculpido con bellísimos bajorrelieves de figuras de a palmo; el resto se reduce a varios retablitos con su estatua cada uno, y en los claros de los que tiene cada cuerpo hay misterios representados en bajorrelieves o medios, por mejor decir. Las figuras del medio, que son San Andrés, San Juan y San Francisco Javier, según parece, y el Señor Crucificado, son de mala mano y las únicas que están estofadas; no importa; pero sí que no lo esté lo demás, pues habría perdido mucho” (XV, 110). V. Carderera arteko kritikuak, barriz, holan ziñuan: “Este retablo es de los mejores de Guipúzcoa por lo que toca a los dos primeros cuerpos (jónico y corintio) ejecutados por estos hábiles profesores. En el centro del primero colocaron después un mal tabernáculo, y en el segundo, la estatua de San Andrés, que es de manos de los Araoz, como lo son también otras que hay en los intercolumnios, y varias medallas que representan pasajes de la vida del Santo Apóstol, del Génesis y de la Pasión de Cristo” (XV, 111). (I, 217)-(XI, 124-125)-(XV, 110-111)-(XXXV, 11)-(XL, 15)-(LXXV, 165-166, 38. n.).

1558. urtetik 1569. urtera Andres de Arrizabalaga Zumaran (Andres Martínez izenakin be ezagutzen eben) Juan de Orbea-ndako biharrian egon zan (J. de Orbea, Felipe II.an tesorerua zan), bere negoziuetako kontuak eruaten zitxuan zan. Hori biharrori eixen lehelengo Valladoliden egon zan, eta gero Madrillen, Kortia hara eruan ebanian (ikusi 1569). (LXXV; 102-103, 241).

1559. urteko abruillan 7rako amaitxu zitxuen Agiñako San Migel elixa barrixan obrak pagatzia, zati batzuk bahintzat (ikus 1562) (barrixan haunditxu be eiñ eben, itxuria): ordurako obra gehixenak amaitxuta egongo ziran, 1555. urte inguruan hasi zitxuen eta. Arotzerixia, kanterixako biharrak, harrixak eta retejuak karriatzia... zan pagau biharrekua.

Handik aurrera, hori elixa barrixori zan Parrokixa moruan eitxen ebana, eta ermitxa zaharra, Andra Mari, kanposantu moruan erabiltzeko laga eben, sepulturak hantxe euazalako lehendik be (ikus 1652); oingo elixia “Puede ser la misma que de nueva planta se construyera en el siglo XVI. Era como la actual en altura; es decir, mediría 10 metros, no tendría la bóveda barroca que hoy conocemos y que se hizo en el siglo XVIII. (...) Sabemos que tenía al menos dos puertas exteriores. Una de ellas al sur, hoy condenada por el frontón. Ésta era una hermosa puerta dovelada (...). La otra, al oeste, en el mismo lugar en el que hoy se encuentra y constituye hoy el único punto de acceso a la iglesia desde el exterior.

Tenía también un coro alto zaguero, probablemente en el mismo lugar en el que hoy se encuentra” (LXII, 182). Gaiñera, kanpantorria elixia ein zanetik dago Agiñan, zegaitxik eze “Es improbable que en la iglesia parroquial existiera esa otra modalidad de campanario que es la espadaña” (LXII, 184). Hori bai, hori elixa “barrixori” baiño aurretik baeuan kanpaia Agiñan (LXII, 184).

Ordurako abadiak be bere etxia eukan Agiñan, abade-etxia, elixiakin batera barrixa eindakua izen zeikian, ero “pudo ser anterior a 1559” (LXII, 259). Etxiakin batera ortua eukan. Beitxu liburuetan horren etxiorren eta ortuorren barri: LXII; 257-264, 265-266.

Ordurako Agiñako jentia euren arteko konzejuan jarduten eben: “anteiglesia de Aguinaga” papeletan hortxe urtian agiri izen zan estreñakoz. Handik aurrera konzejuan zelan jardun izen daben jakitzeko beitxu liburuetan: (XXXIII, 130-132)-(LXII; 65-75, 275-276, 277)-(LXXV, 61-62).

Agiñako San Migel elixian barri liburuetan topau leike: han agiri da elixian beran historixia, arkitekturiana, kanpantorian, kanpaiena, erlojuana (ikus 1831), elixpiana (“pórtico” (LXII, 194)) (ikus 1677); elixa barruko gauzak zeintzuk-zelakuak ziran eta zelan juan diran aldatzen gizalditxik gizaldira, sakristixia (ikus 1729), goiko korua, “armonium”-a (musikia jotekua, ikusi 1906-IV-7), bankuak eta reklinatorixuak, argixa eta argindarra (ikus 1931-X-30), altara nausixa, retabluak, liburuak eustekuak, pulpituak, muebliak, ostiango gauzak: “hostia” ero Gure Jauna eitxekuak, mantelak, sagrarixua tapatzeko kortiñatxuak, alfonbrak, lora-ontzixak; bautismoko harrixa (ikus beranduko arte romanikua), konfesatzekua, Gabonetako Belena, hormetako Via Crucis-a, eta ostiango adornu eta premiñazko gauzak. Gaiñera, elixian dauazan imajiñ ero eskulturen nundik norakuak be topau geinkez: San Migel, Kontzeziñoko Andra Marixa, San Antonio Abad, “Nuestra Señora de la Palabra” (LXII, 251), San Idelfonso, San Jose, San Isidro, Jesusen Bihotza, eta Dolorietako Andra Marixa (LXII; 180-256). Elixiak eukazan ostiantzeko ondasunak be ezagutu geinkez: abade-etxia, abade-etxeko ortua; lehelengo freirena eta gero sakristauan errentako etxia (ikus 1662-I-29); sakristauan ortua; elixa ondoko plazia; diru-ondasunak (LXII, 265-269); baitxa han sakristau (ikus 1662-I-29; LXII; 270-272) eta freira (ikus 1662-I-29; LXII; 270, 273-274) jardundako batzuen barri be. San Migel elixako fabrikako diru kontuak manejatzen zitxuen mayordomuak zeintzuk ziran be jakin geinke liburuan beitxu ezkeriok (papeletan agiri diranak): LXII, 317-322. Elixia onduan eitxen ziran jokuak, pelotiak, LXII, 275-277 orrixetan dake lekua (ikus 1773-VI-28). (LXII; 56, 65, 65-75, 100, 104-105, 148, 182-183, 180-277, 216, 281, 317-322)-(LXXV, 61-62).

1559. urteko julixuan 7xan, San Andres parrokixako ordenanzak aldatzeko egon ziran pleituetako gorabehera danak amaitxu ziran, Zaragozako juez metropolitanoak ontzat emondako 25 estatutuekin. G. de MUJICA-k transkribiduta dakaz: XI, 138-141.

Zelan hasi zan demandia?: Parrokixako jardunian zeozertxo aldatzia komeni zalakuan, Konzejuan eta Elixako kabilduan artian estatuto barri batzuk eskribidu ebezan. Sancho Abad de Ibarra laugarren benefiziauak, Calahorra-ko Obispadura bialdu eban rekursu bat, ez eualako konforme erabagitxakuekin. Diozesisko bikarixu jeneralak berari emon etsen arrazoia. Konzejuko eta Elixako kabilduak be, konforme ez, eta Zaragozako tribunal metropolitanoa jo eben. (XI; 138, 138-141).

1559. urtian, Parrokixako Ordenazetan, San Andres elixan Katedraletan besteko elizkizunak eitzen zirazela ikusten da, kantatzeko koru eta guzti. Ordenanza Parrokixalen bosgarren artikulua diño domeka eta jaixetan, meza nausixa, benefiziautako hamar lagunak (abade ero kanoniguak) emon bihar ebela, diakonuak eta subdiakonuak lagunduta, kantauta; bertan egunetan, Hirugarrena be, kantauta izengo zala, meza nausixa baiño ordu erdi lehenao. Bezpera eta Konpletak be, hor egunetan, kantuan.

Zortzigarren artikuluan barriz, urte osoko zapatu eta Ama Birjiñian jai bezperetan, illuntziko Salbia kantuan izengo zala diño, organuakin lagunduta. Musikiakin zerikusixa daken estatutuak, dana dala, mordua diraz: 4.etik 11.erarte; 17.a; eta 23.a. (I, 227)-(XI; Prólogo...: XII, 139-142).

1559. urteko San Andres parrokixako ordenazetan, 23.a zelebria da:

“23. Que cuando hubiere vacante de beneficio entero ó medio beneficio que el espectante que hubiere de ser presentado para medio beneficio sea patrimonial hijo legítimo y natural de padre y madre vecinos de la villa y dezmeros de la Iglesia y que sea el misa cantano más antiguo de los que hasta hoy día están ordenados de misa y la han cantado en la forma que se ha dicho y que después concurren las calidades siguientes.

(a) Que sea patrimonial hijo etc., y que primero hayan cantado misa en dicha Iglesia pública y placidamente haciendo saber quince días antes al cavildo de dicha villa.

(b) Que tenga 24 años cumplidos.

(c) Que haya estudiado seis años por lo menos tres en Gramática y tres en otra facultad.

(d) Que se haya ejercitado en aprender á tañer órganos por tiempo de dos años.

(e) Que sepa cantar muy bien el canto llano.

(f) Porque conviene que los ministros de Dios anden en hábito decente mayormente estando sirviendo en su Santa Iglesia sean distinguidos y diferenciados de los legos se disponía que en adelante todos los beneficiados, medios beneficiados espectantes y mozos de coro que son ó esperan ser beneficiados en dicha Iglesia anden en ella al tiempo que dijeren los Divinos Oficios en hábito decente con sus sobrepellices y el que así no lo hiciere pague un real de pena por cada vez si es beneficiado ó medio beneficiado y 10 mrs. si es espectante ó mozo de coro y sea para la lumbre del Santísimo Sacramento” (XI, 142).

Eta 25.a be, bai:

“25. Que si en algún tiempo hubieren menester la villa y parroquianos más servicio lo puedan pedir en la forma que les conviniere.

Que ninguno vaya en contra de estas ordenanzas sopena de diez ducados” (XI, 142-143). (XI, 142-143).

1559. urtian Martin López de Isasi-k eta Joan Pérez de Arriola debar-motrikuarran artian martxan ipini eben euren lehelengo peskako enpresa haundiña: La Concepción ballenak harrapatzeko 450 toneladako barkuan armamentuana. Barkuan jabia Martin Arano de Onsain zarauztarra zan; kapitana ero peskako enpresian arduraduna Arriola zan.

Edozein modutan be, Franziaquekin gerriak urtengo ete eban billurrakiñ abillian 2xan eta 3an firmautako “Cateau-Cambresis” bake tratua eiñ arte itxaiñ eben barkua bialtzeko, barko merkantiendako girua peli-grosua zalako itsasuan. Erabagi eben gaiñera, La Concepción barkuorreakiñ armadarako ez urtetzia, euren biagera baiño.

Izen be, Arriola-n eta Isasi-ñ hori urteneriori ballenak harrapatzeko Bizkaiko eta Gipuzkuako lehelengo biage haundixetakuia izen zan; hurrengo hamar urtietan horixe izengo zan itsasoko zeregiñ nausixa. Tripulaziñorako 110 gizonezko eta mutil bihar izen zitxuen; goguan euki bihar da mariñeruak, arponeruak, toneluruak, eta danetik bihar ebela halako barku haundirako eta biage luzerako. Gaiñera, “El aparejo ballenero y otros pertrechos, chalupas y bastimentos (conocido colectivamente como la armazón) para una nao de alrededor de 450 toneladas, tal como La Concepción, entre las mayores de la costa en la década de 1550, costaba entre 2000 y 2500 ducados, una cantidad importante de capital y cercano al valor de la misma nao” (LXX, 4). Pasajestik urten eban barkuak.

Orduan sasoiko diru-kontuetako girua hauxe zan:

“Evidentemente para el año 1559 los empresarios tanto de la costa como del interior eran conscientes de las importantes ganancias que se podían sacar de la pesca de la ballena en Terranova y no tenían recelo en armar las mayores naos disponibles en la costa con el fin de maximizar el número de barricas de aceite de ballena que podían ser traídas desde allá. Esto fue el comienzo del apogeo de la pesca de la ballena por vizcaínos y guipuzcoanos en la “Gran Baya” el cual se mantuvo aproximadamente 25 años. Durante esta época hasta alrededor de 15 grandes naos fueron armadas, anualmente, en los puertos de la región, para pescar ballena (al mismo tiempo que 20 a 25 barcos más pequeños para pescar bacalao). La demanda de naos ocasionada por la expansión del sector de Terranova, asociada con la aparentemente insaciable necesidad de naos para el comercio con las Indias (y con incentivos reales concebidos para promocionar la construcción de grandes naos para fines defensivos) dio lugar a un 'boom' en la construcción naval en Vizcaya y Guipúzcoa desde 1565 a 1585 aproximadamente.

Las empresas a gran escala entre las décadas de 1560 y 1570 eran bastante diferentes de los más pequeños viajes mixtos para bacalao y ballena que se habían organizado alrededor de 1540, antes de que las expediciones a Terranova hubieran evolucionado en dos vertientes distintas. En efecto, para la década de 1560, y posiblemente antes, las empresas balleneras a Terranova (casi exclusivamente en grandes naos) fueron en gran parte financiadas por dos a cuatro acomodados o acaudalados mercaderes-empresarios, y las empresas bacaladeras (en pequeñas naos de 50 a 250 toneladas) fueron a menudo financiadas por asociaciones de seis a ocho hombres de condición económica modesta o mediana (inversores denominados en el mundo pesquero como armadores)” (LXX, 4-5).

“Bien que la inversión llegara por medio de Isasi, Yraurgui o Arrizabalaga, durante la mayor parte del siglo XVI Eibar fue una de las procedencias principales de financiamiento para la construcción naval y otros negocios emprendidos por los dueños de Urazandi [Debako Arriolatarrak]. Sin semejante inversión regular del interior - en algunos años hasta 2000 ducados - es dudoso que los Arriola pudieran haber mantenido tan gran perfil en los sectores marítimos: de vez en cuando dirigiendo dos naos simultáneamente y, como ocurrió en 1572, tomando parte en dos empresas a Terranova (una bacaladera y la otra ballenera) en la misma temporada. En efecto, el capital provisto por los mercaderes del interior de Vizcaya y Guipúzcoa tenía una importancia considerable para la economía marítima vasca en su totalidad. Esta asociación entre la costa y el interior era, desde luego, mutuamente beneficiosa puesto que los mercaderes-empresarios del interior, con capital de inversión en exceso y un deseo de diversificar sus intereses mercantiles, consideraban con razón la construcción naval, la propiedad de navíos y la pesca transatlántica como empresas provechosas” (LXX, 6).

Eskola munduan, barritz, herrixetan zeozer eitxen zan itxuria: kubiartako 22 mariñeletatik (tripulaziñoko kategorixa bajuenetakuk) hamarrek baekixen firmia botatzen; gaiñera, zemat eta biaje gehixao eñ, mariñelak kategorixia igo zeikien (kontramaestrera, pilotora nahi maestrera), baiña alfabetauta euazanak bakarrik. “Esta promoción en la jerarquía se realizaba, en particular, entre los que eran alfabetizados, lo que aparentemente fue el caso de una buena proporción de los marineros de cubierta (...) En efecto, parece que se ofrecía una instrucción básica en todas las villas de la costa. Así, la noción de que casi todos los marineros de los viajes a Terranova fueron analfabetos y empobrecidos debe ser descartada” (LXX, 5). (LXX; 4-5, 6, 18 23. n.).

1550. urtetik 1560. urtera bitxarteko hamar-urtekuan azkenetan hasi zan Martin López de Isasi kostako Arriolatarrakin sozio eitxen, Joan Pérez de Arriola-kin justo, Urazandi torretxekua (etxia Motrikuko partian euan, baiña Debako portuan; motrikuar eta debar, bixetara agiri zan dokumentuetan (ikus 1559)). Lehelenguetan, Joan de Orbea jauntxo eibartarran “factor o agente” zan gure Isasi. “Estas primeras transacciones se relacionaron principalmente con la exportación de barras y productos de hierro (clavos, herraduras, herramientas, armas, etc.) a Sevilla, un tráfico al cual Joan Pérez de Arriola I y otros incontables empresarios de la costa y del interior se dedicaron. Algunos de la extensa lista de exportadores de hierro de Eibar y otras villas del interior eran condueños de los navíos en los cuales consignaban sus cargamentos al sur de España, asegurando así un medio de transporte para sus mercancías y que una porción del costo de flete quedara dentro de sus sociedades. Semejante combinación de intereses pudo haber existido antes del siglo XVI pero el transporte por Deva, durante épocas anteriores, de mercancía del interior todavía no ha sido debidamente documentado” (LXX, 3). (LXX, 3).

1560. urtetik, Francisco de Ibarra minero inportantia zan Nueva España-ko Ipar-aldian, Avino-n gehixena. San Martín-en be, gogor jardun eban mina billa eta indixuei aurre eitzen (ikus 1562). (XXX, 21).

1561. urtian Martín López de Isasi Sevilla-n euala, beste merkatarari zeregin batzuen artian, intermediarixoa eitzen eban: hor urtian, esaterako, Jacobo de Ibaseta barkugin motrikurak saldu eban “La Magdalena” barkuan pagamentuetan parte hartu eban; 2.700 dudadotan saldu zan barkua. Hori intermediarixoa biharrori aurrerantzia be eitzen eban, nahi Sevilla-n nahi edonun egon: bai tratante ero merkatarari moruan, baitxa ostiango asuntuetan be. Danerako ejenpluak bibliografian topau leikez: LIX; 80-83, 159-165.

Dana dala, S. HUXLEY-k eta M. BARKHAM-ek beste era batera dakarre: eurak diñenez, M. López de Isasi, J. de Ibaseta-kin batera “La Madelena”-n jabia zan, kopropietarixua, 1560-1561. urtietan. Gaiñera, 1561. urtian La Madelena barkua Gran Baya-ra jua zan ballenak harrapatzera: akaso handik bueltan salduko eban (LXX, 5). (LIX; 81, 80-83, 159-165)-(LXX, 5).

1561. urterako Eibarko Isasitarak Ameriketara euazan, merkatarari moruan hara juanda: Antonio eta Martín de Isasi anaiak bahintzat itsasuan handikalian bizi izeten euazan; gaiñera, eurak ziran *destakauak*, representantia. Hamendikalde bestea anai batzuek bialtzen etsen generua eta merkaderiak: euren anai Cristobal-ek, esaterako -berori be, Ameriketara jua eta han hil zan-; eta Antonio-k, “factor de Antonio, quien le había enviado mercancías por valor de 24.000 ducados, una cifra enorme para la época” (LIX, 90). Ordurako Martín López de Isasi gaztiak merkatarari biharretan ziharduan eta berak segidu etsan etxeko merkatarari tradiziñuari, “quien tuvo relaciones comerciales con Antonio y Martín” (LIX, 91); gaiñera, haren papel batzuetan Martín López de Isasi Eibarko alkate zala agiri da. (LIX, 90-91).

1562. urtian, Nueva España-ko Velasco *birreixak* Francisco de Ibarra y Arandia eibartarra, “Adelantado y Capitán General de Nueva Vizcaya” (XV, 90), “y gobernador de las tierras que conquistara más allá de San Martín y de Avino” (XXX, 21) izentau eban. Francisco de Ibarra, izen be, Copalá inguruak konkistatzera abentau zan, 1558ko asmuak aurrera etaraten: bere tio Diego de Ibarra-n diruakiñ urten eban espediziñuak aurrera; Zacatecas-ko jentia jua zan beragaz.

Orduan kolonizau eban “Nueva Vizcaya” izena ipini etsen probinzia, oiñ egunian, “Estado de Durango” esaten jakon terrenua. Hor probinzian, urtian azkenerako, eta 1563ko lehelenguetan, San Martín, Nombre de Dios, eta Durango-n ibilli ziran espediziñokuak. “Nombre de Dios”, 1558tik frantziskanuen misiño bat zan; Francisco de Ibarra-k herrixa sortu eban bertan, herriko bihargiñak eta mojoiak ipiñitxa. Bertakuei, lurak emon etsezen: “otorgando mercedes de tierras a sus habitantes” (Durango: ikusi 1563).

Geruao, ipar-aldera, urriñera llegau zan, Cualiacán, Chiametla, Sinaloa-tik zihar, Chihuahua-ko goiko parteraiñok. San Juan de Sinaroa eta San Sebastián herrixetara jentia eruan eban, “pobló”.

Aitxa eibartarra eban; ama, Durangokua. Zacatecas-en ibilli zan, zidarrezko minetan: espiñolak eta indixuak ipiñi ebazan biharrian (ikus 1563; 1814). (XV, 90)-(XXX, 21).

1562. urtian Martín López de Isasi merkatarixua Terranova-ko peskerixetako negoziuetan sartuta ibili zan. Batetik, Esteban de Chabao donibane-garazitarran barkua peskara jua zein *armazoi* ero *abituallamienturako* 700 dukado ipini zituan; horren orde, Isasi-k eskatu eban “cien cargas de pescado curadillo y otras cien de pescado en pasta o no curado” (LIX, 97) ekartzia bueltan.

Bestetik, hor urtian Isasi-k eta Juan Pérez de Arriola motrikuar-debarrak, bixen arte eken euren barku bat, La Trinidad izenekua, bialdu eban Terranova-ra ballenak harrapatzera (ikus 1563).

Dana dala, Isasi lehenaotik be sartuta euan Terranova-ko peska munduan -merkatarari moruan, jakiña-; eta geruao be horretan segidu eban (ikus 1566), besten artian. Askotan bere “sozio” zan Arriola hori, lehelenguetan bera juaten zan batzuetan barkuan Terranova-ra, piloto eta kapitana moruan; baiña emoten dau Isasi ez zala sekula be jua holako barku baten: “Probablemente sus actividades (...) no le permitían unas ausencias tan prolongadas y, por qué no decirlo, excesivamente arriesgadas para quien podía tomarse el lujo de evitarlas. Esto confirma la importancia de su intervención financiera y estratégica en los negocios, aunque también es cierto que el negocio vinculado al mercado del hierro lo involucraba más directamente, obligándole a moverse constantemente entre Gipuzkoa y Sevilla” (LIX, 98-99). Terranova-ko jardunen eta interesen gorabeheren barri hobeto jakitzeko beixu bibliografian: LIX, 91-101; LXX. (LIX; 97-98, 98-99, 91-101)-(LXX, 5).

1562. urtitan amaitxu eben Agiñako San Migel elixako arotzerixa biharrak pagatzen: Martin de Albizuri zan arotza. Ordurako elixiak baeukazan ate bixak eta korua. (LXII; 182-183, 197, 277).

1562. urterako Agiña ballian baeren ondiok oiñ egunian tente dauazan basarri asko:

Abuaga (gaurko Abua): hanguak etxeuendako sepultura euken elixan. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 37.

Aginagane (gaurko Agiñagaiñe): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 37-38.

Aginaga Azpikua (gaurko Agiñazpi): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 38.

Arando Aurten (gaurko Arando Aurtena): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 41.

Arando Barrena: hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 41.

Arando Etxeberri (gaurko Arando Etxebarri): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 41.

Arando Guena: hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 43.

Arando Iturralde (gaurko Arando Iturralde): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 43.

Atxekua (gaurko Atxekua, Atxa): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 43.

Azpe (gaurko Aspe, Aixpe): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 43.

Gorostiza (gaurko Gorostiza): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 45.

Iterixa (gaurko Iterixa): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 45.

Larrañeta: hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 45.

Mendibil: hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 45.

Orbe Soren (gaurko Orbe /Agiña-Orbe): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako (basarrixan eta bertakuen gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII; 48, 59-61, 286).

Oregi Zarra (gaurko Orei-zar(ra)): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII, 48

Suinaga (gaurko Suiña): hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan barri 1559. urterako eta lehenaorako (1534) be baeuan. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII; 50, 61-62; LXXV, 348.

Zumaran: hanguak sepultura euken elixan etxeuendako. Basarrixan gaiñeko historia jakitzeko, beixu bibliografian: LXII; 50, 55. (LXII; 36-55, 59-61, 61-62, 286)-(LXXV, 348).

1562. urtian “auto” bat ein zan Sevilla-n La Habanan hil zan Martin de Sagartegieta eibartarran ondasunak zirala eta. Pedro de Sagartegieta eta Maria Ibañez de Sagartegieta “alias de Guisasola”-n semia zan. Bere ondasunak eskatzen zitxuenak bere anai-arrebak ziran: Pedro, Juan, Magdalena eta Maria de Sagartegieta (danak bizi ziran Eibarren). (AGI: CONTRATACIÓN,920,N.10).

1562. urtian Juan de Orbea hasi zan Ulsagako palazixua eitzen bere dirutik; gerora, “Torre Zaharra” izena ipiñi etsen. Baiña bera Madrilgo Kortian euan ezkeriok, Juan Martínez de Arrizabalaga-n kargu laga eban obretako kontratuak eiñ eta fakturak pagatzeko arduria. (LXXV; 103, 130, 239, 241).

1562. urteko setienbrian 14an Lope Ochoa de Unzueta-k, Unzuetan bertan testamentua eiñ eban, Francisco de Irure eskribauakiñ.

Beste gauza batzuen artian, aindu eban bera San Andres parrokiako gurasuen zuluaren enterrau zeixela, San Franziskon abituakin jantzitxa; eta Unzueta (eta hango ondasunak) suhiñari “saldu” eiñ etsala be aitzen emon eban. Jauregiko hurrengo jabiak, ba, bere alabia eta suhiña ziran (Ana de Unzueta eta Pedro de Ibarra); eta aparte geratzen ziran beste seme-alabak: Ochoa López, Isabel eta Catalina López.

Catalina López de Unzueta y Ganboa, Bartolome de Iturrao¹¹⁶ kapitanakiñ ezkondu euan, eta honei Markiñan, Amalloan, gaztaiñadixa laga etsen. Hónen semia izen zan Unzuetako hurrengo maiorazkua, Juan López de Unzueta Iturrao (ikus 1575-I-13).

Testamentuko albazea Ana eta Pedro izentau zitxuan, eta beste seme-alaben kargu eitxeko aindu etsen gaiñera.

Edozelan be, L. Ochoa de Unzueta-k Elgoibarren bigarren andriakiñ, Ana de Ugalde-kiñ, euki eban beste alabia, Catalina, testamentuan aitxatu be ez eban eiñ¹¹⁷; ezta euki eban beste seme naturala be, Juan López de Unzueta¹¹⁸.

J. ELORZA-k testamentu osuan transkripziñua dakar *in* LXXV, 511-514: “**1562 - Septiembre - 14 (Eibar). Testamento otorgado por Lope Ochoa de Unzueta, señor de la casa y solar de Azitain**” (LXXV, 511). (LXXV; 221-222, 228, 511-514).

1562-1567. urtietan Pedro Abad de Aguinaga egon zan Agiñako San Migel elixan parroko zeregiñak betetzen. Bere izena da elixako artxibuan parroko moruan agiri dan lehelengua. Agiñako elixian kargu egon zan bitxartian hango lehelengo kanpaia jarri eban, eta Obispaduko bisitxa bi hartu zitxuan. Urterik urte ze parroko izen ziran, eta bakotxak zer eiñ eben jakitzeko bibliografixara jo leike; 1996. urterarteko datuak dagoz: LXII, 24-32. Guk hamen datu batzuk bakarrik ipinikouz, danak barrero jartzen jardun barik, ikusi 1603-1611, 1629, 1703-1714, 1715-1723, 1723-1735, 1755-1756, 1810-1816, 1827-1832, 1862-1873, 1922-1929, 1931-1937. (LXII; 25, 24-32).

1563. urtian, Sebastian de Ibarra, Erregian artillerixako mayordomua zan Barzelonan. Domenja de Ardanza-gaz ezkondu zan. (XI, 250).

1563. urtian, Francisco de Ibarra-k Durango herri barrixa fundau eban, berak konkistautako Nueva Vizcaya probinzian, Guadiana Ballian, Nueva España-n (Mexiko). Lehelengotik izentau eban ha herrixa Nueva Vizcaya-ko kapital ero buru.

¹¹⁶ Albizuri basarikuen semia zan: Juan Pérez de Iturrao eta Maria Pérez de Albizuri-ña (LXXV, 228).

¹¹⁷ Elgoibarren bizi izen zan beti; Pedro de Amuscotegui-kiñ ezkondu zan (LXXV, 222).

¹¹⁸ Plaentxiko andrazko batekiñ euki eban, Juan López de Arreguia de Suso-n alabiakiñ. Mutillorrek Pavían abadetzarako ikesi eban, eta Milán-en egon zan Pedro de Ibarra-n, bere koiñatuan esanetara. Azkenian be, Eibarko San Andres parrokiako abade benefiziadu moruan egon zan (LXXV, 222).

Bere dirutik pagau eban etxiak eitxia; Avino-n ekan mina baten produziño osua inbertidu eban Durango herrixa haunditzeko. “Durango” izena ipiñi izetia, baleike bere ama hangua zalako izetia.

Paraje onian ipiñi eban herrixau, J. SAN MARTIN-en ustez, inguruko lurak solo erabiltzeko morokuak ziralako, pastoriendako be leku ona euan, eta zidarrezko minak be baeuazalako, batzuk Ibarra-k berak topau-ta, beste batzuk, beranduao topau izen dirazenak. Orduan, 500 lagun inguru bizi ziran Durangon (ikus 1575). (XXX, 21).

1563. urtian ballenak harrapatzen ebillen Martin López de Isasi-ñ eta Joan Pérez de Arriola-n La Trinidad barkuko tonelero-laguntzaille bat, Domingo de Larraguibel gaztia, gaixotu ein zan. Arriola zan kapitana, eta barkua orduan Los Hornos isletan anklauta euan peska-aldixa han eitxekotan (Labrador aldian, Belle Isle inguruan, Gran Baya-n). Kontua da mutillari bai pagatzia-ez pagatzia, pleitua euki ebela.

La Trinidad barkuko beste toneleroak kejauta ebizan D. Larraguibel-en biharra eitxeko ez ebelako beste iñor hartu; eta Arriola-k beste mutil baten billa juan bihar izen eban beste portu batera. Felipe de Segura zarauztarrak, 15-16 urtekua, bete eban gaixuan lekua.

Dana dala, interesantiena da testiguen jardunakiñ orduko komunikaziñuen barri euki geinkela:

“A la vez que proporcionan detalles sobre la incapacidad de Larraguibel para trabajar, los testimonios de los testigos comparecientes en este caso también demuestran el nivel de comunicación que existía no solamente entre las estaciones balleneras a lo largo de la costa sur de Labrador sino también entre las comunidades litorales de la costa vasca. Arriola pudo o no ver La Concepción de Salazar en “Portunobo” cuando entró en la “Gran Baya”. Pero seguramente debió ser consciente de que la nao se hallaba en uno u otro de los puertos de “Gran Baya”, puesto que ese año había sido armada para la pesca de ballena por el primo de Arriola, Joan Martínez de Amilibia, en Motrico, donde es probable que ambos hombres expusieran sus planes para la próxima temporada” (LXX, 6). (LXX, 6).

1563. urteko martixan 11n¹²⁰, Pio IV.a Aitxa Santuak, Erromatik, “iglesia rural de la bienaventurada Maria de Arrate”-ko “Concepción de la bienaventurada Virgen Maria” (XI, 458) Kofradixiak eskatuta, Arrateko jaixa, Kontzeziño egunetik (dizienbrian 8xan), setienbreko “Natividad de la Bienaventurada Maria” (XI, 461) (hillan 8xan) egunera aldatu eban, “que es cuando no ocurren nieves ni frios, ni otras incomodidades semejantes (...); y la dicha función de la festividad se celebraría con mayor veneración y concurso del pueblo” (XI, 460-461).

Eguna aldatu arren, jaixa bardiñ eitxeko aintzen eban Breveian; gaiñera, iñungo kastigu ero arazorik barik: “Y por el tenor de estas [Kofradixian “obra piak”, eta beste] absolviendoos, y juzgando que sereis absueltos de cualquiera ex-comunión, suspensión y entredicho y de otras eclesiásticas sentencias, censuras y penas por el derecho puestas ó por el hombre en cualquier ocasión o causa” (XI, 461); eta jaixan aitzakixakin, dizienbrian barik, setienbrian eitxen ziran Arrateko elixara, nahi ospitxalera, bisitegaitxik, limosna emotiegaitxik eta beste antzerakuegaitxik, bardiñ emongo zirala horren ordez Indulgencizak, grazixak eta barkamenak, “para tiempos perpétuos venideros, con Autoridad Apostólica” (XI, 461).

Aitxa Santuan “Breve” originala galdu ein zan arren, Fray J.M. de Echezarreta-kk eindako erderazko kopi-xian transkripziñua G. de MUJICA-k dakar: XI, 458-461. P. ZELAIA-ndako, hau izen zan Arratendako egun haundixenetako bat (ikus 1928-IV-25).

Horrek esan gura dau elixia ez eze, ordurako Kofradixia be bazala, bere estatuto eta guzti: Arrateko kofradixian lehelengo ordenanza eta liburuak, 1794ko sutian galdu ziran, halan da be. (XI; 158, 163, 167-168, 296, 458-461)-(XII, 3)-(XV, 78)-(XXXIII, 91)-(XL, 19).

¹¹⁹ Gaur “Lily Island” eta “Nelly Island” jakue izena (LXX, 6).

¹²⁰ In XII, 3, 1573-III-11dakarre; in XXXIII, 91, 1673 dakar; eta in XL, 19, 1564 urtia.

1563. urteko martixan 11n Pío IV. Aitxa Santuak Arrateko Aman jaixa dizienbretik setienbrian 8ra pasau ebanetik, Ama Birjiñian egunian eta hurrengo domekan eitxen zan jai: bai Elixia aldetik, kulto relijiosuekin; baitxa bestelakua be.

Esaterako, jaixan hurrengo domekan, Arrateko Kofradixia euan bitxartian, kofrade ziranak, bazkarixa eitxen eben Arraten: Santuarixua herri kaskotik urrin geratzen zan ezkeriok, lagun aldra bat, hiru ero lau egun lehenao abentatzen zan, domekarako dana prest lagatzeko. Bazkari ostian, bazkaltzen egondakuak, mayordomo ero administradoriari limosnia emon bihar etsen, gastuak pagatzeko. Holakuetan be, ez ziran problemak falta (ikus 1602) (XI, 167-168). (XI; 158, 163, 167-168, 296, 461)-(XII, 3)-(XV, 78)-(XXXIII, 91).

1563. urteko martixan 11n Pío IV.ak Arrateko jaixak aldatzeko emon eban Breve-ian, Eibarko Ospitxala be agiri da, holan diño eta: “que en el mismo dira trasladado visitaren la misma iglesia de la Bienaventurada Maria, más el ospital en que se reciben muchisimos peregrinos, en la fiesta de la Natividad de nuestro Señor Jesu-Cristo (...)” (XI; 296, 461). Orduan ipiñi zan ospitxala Arrateko Aman proteziñopian. Ospitxala noizkua zan ez da hor agiri, baiña ordurako urte batzuk baekazan (ikus 1508-XII-1). (XI; 158, 163, 296, 461)-(XII, 3)-(XV, 78)-(XXXIII, 91).

1563. urteko nobienbrian Seguran ein ziran Juntetan, Domingo (Martínez) de Orbea eta Juan de Orbea izentau ebezen Almaguer kontadoriakin, Salinetako asuntua konpontzeko, Erregiak Salinak berandako hartu ebazan eze, “y mandado que todos sus súbditos comiesen de ellas” (XI, 282), eta Probinzixiak ez eban nahi holakorik. (XI, 282).

1564. urterako¹²¹, Agiñako San Migel elixia parrokiya moruan agiri da papeletan, juridikamentian “parrokixa” titulua noix hartu eban agiririk azaldu ez dan arren: “iglesia parroquial del Señor Sant Miguel de Aguinaga” (LXII, 24). (XXXIII, 128)-(LXII, 24).

1564. urtian Martin López de Isasi tratantiak bere lehelengo testamentua eiñ eban, ondiok sasoiko gizon gaztia izen arren (39 urte ingurukua): balitxeke gaixotasunen bat harrapau izetia, baiña seguruena biazan bategaitxik-ero eingo eban testamentuori, hill eingo ete zan billurrez. Testamentuan bere inguruko gauza guztiak ondo lagatzia nahi zitxuan:

Sepultura barrixa erositxa eukan (Gabriel de Ubilla-na izendakua), bere gurasuak be etxequendako bat baeuken arren. Ondorenguen eskuan lagatzen eban bere korputza zein sepulturatan sartu, baiña barrixan sartu ezkeriok bere gurasuen hazurrak be bere onduan sartzeko aindu eban.

Bere animia salbatzeko kapellanixa bat ipintzeko aindu eban, egunero meza bat hildako senidien alde. Horregaz gaiñera gauza gehixao eitxeko aindu eban: pobriei laguntzeko garixa erostia; herriko estudiante pobriendako be zeoze dirua emotia gura eban; eta ezkontzeko euazan hamabi neskandako laguntasuna.

Bere ondasunak: beste gauza batzuen artian, Andaluzia aldiand terrenuak eukazan beriak, kortijo etxe eta guzti: terreno batzuk Carmona aldiand, eta beste batzuk Coria inguruan. Horrez aparte, konpañixa komertzial baten sartuta euan, bertarako dirua botata, eta baitxa barkuen jabe be, generua Gipuzkua-Sevilla bidian eruan eta ekarteko. Deba aldiand ballena-koipez betetako ontzixak, tinak, be baeukazan, eta harek saltzia nahi zitxuan, eta baitxa bere barkuak be (nahi txa gero, zelan ez zan orduan hill, ez bata eta ez bestia ez zitxuan saldu).

Bere ondorengua zeñ izengo zan: maiorazkua bere semia, Antonio; ha hill ezkeriok beste semia, Domingo; seme bixak galdu ezkeriok, beste andra batekiñ euki eban alabia, Maria, izengo zan maiorazkia. Gaiñera, López de Isasi-k bera hill ezkeriok, bere andrian kargu laga eban alabiari gizon ona topatzia.

Herixotzian inguruan orduan sasoian zelan jokutzen eben jakitzeko beixu liburuetan: LIX; 172-173, 179-183. (LIX; 172-173, 177-183).

¹²¹ Halan da be, A. AGUIRRE-k 1574 urtia dakar Agiñako “parrokixian” beran barri emoteko (ikus 1574) (XXXIII, 128).

1564. urteko nobienbrian 7xan Juan de Orbea eibartarrak eta Oñatiko Kondiak (Ladrón Vélez de Guebara-k eta Catalina del Río andra-gizonak), euren seme-alabak ezkontzeko tratua eñi eben, Madrillen, Caravanchel de Avajo-n, Gaspar de Testa eskribau zala. J. de Orbea-n alabia Ana de Orbea zan, eta ezkontzarako aitxak 23.500 urrezko dukat emon etsazan, 20.000 jurotan eta bestia dirutan: “que por establecer una referencia más real, sería el equivalente actual a varios cientos de millones de pesetas, lo que nos puede dar una idea de la capacidad económica de esta familia” (LXXV, 241). (LXXV, 241).

1565. urtian Martin López de Isasi izen zan Eibarko alkatia (ikus 1568). Merkatari-tratante-jauntxuen eta herriko politikian, relijiñuan (ikus 1575) eta juezen indarran (ikus 1577) inguruko kontuen barri bibliografi-xan topau leike: LIX, 145-148. (LIX, 145-148).

1565. urtetik aurrera, Martin de Iburguren maixu destajista eibartarrak, San Lorenzo del Escorial monasterixoko obretan jardun eban: fatxadetan, klaustro txikixetan, klaustro nausixan, Ebanjelisten patixuan eta eskillara nausixetan parte hartu eban. (XV, 96).

1566. urtian Gipuzkuako Junta Jeneraletan erabagi eben burdiña kintala Gipuzkua osuan 150 librakua izetia. Ordurarte, Lastur, Mendaro eta Ego ballietan kintala 144 librakua zan eta beste leku guztietan 150ekua, eta horregaitxik saltzerakuan arazuak egoten ziran -hamen inguruko ferrerixen autonomixian señaile zan pixuan aldia egotia-. (LXXV, 28-29).

1566. urtian Martin López de Isasi-k eta Juan Pérez de Arriola-k bixen arte eukezen galeoi barku bik urten eben Terranova-ra ballenak harrapatzera: batari “La Concepción” jakon izena¹²², eta Iñigo de Ibartola joian bertako kapitana; bestiari “Maria” jakon, eta Pascual de Urquizu joian kapitana. Barku jabiak biabiak organitzeko arduria euken, preparatibuak eitxeko gehixena. La Concepción barkuak ballenak harrapatzeko sasoi Henley Harbour-en eñi eban (Labradorko hego-aldian), eta ixa negu osua izotz artian egon bihar izen eban (ikus 1566-XII): “Afortunadamente la empresa no se convirtió en un desastre (aunque Arriola e Isasi sí sufrieron algunas pérdidas financieras)” (LXX, 5), hurrengo urtian be Terranova-ra jua zalako hori barkuori; “Maria” barkua barriz, Terranova-ko bidian La Rochela-n geratu zan, gatza eta *bastimentuak* kargatzeko (ikus 1567).

Tratante bixen arte beste barku bat be baeken: La Trinidad izeneko beste barku bat. Hori Sevilla-ra jua zan burdiñaz beteta. XVI. gizaldiko tratua eta negozio aberatsenetakuak ziran Bizkaixan eta Gipuzkuan: “esta coyuntura, probablemente la más boyante en la economía marítima de Vizcaya y Guipúzcoa durante el siglo XVI” (LXX, 5). (LIX, 98-99)-(LXX; 5, 7, 18 24. n. 36. n., 24).

(¿) **1566. urte inguruan** Martin López de Isasi tratantiak 70 dukado emon etsezen ondarrutar batzuei Martin de Munibe-n reskatia pagatzeko. Munibe mariñel ondarrutarra Joan de Ayardia-n galeoian joiala, kor-sarixu turkuak *kautibo* ero preso hartu eben euren inguruan. Ondarruakuak López de Isasi-ri eskatu etsen dirua, eta berak bai emon be, handik urtebetera diruori atzera bueltatzekotan, nahi txa “Existían muchas probabilidades de que la ayuda ofrecida (...) no fuera devuelta” (LIX, 158). López de Isasi-k behin baiño gehixotan lagundu etsen holan euazenei, eta “incluso en este aspecto se presenta como prototipo de vasco solidario con sus paisanos, en particular por los desfavorecidos de la fortuna que, en los viajes por mar, habían caído en manos de los moros y fueron conducidos al triste cautiverio africano” (LIX, 159) (ikus 1573-VIII). Bibliografi-xan honen gaiñian detalle gehixao topau leikez: LIX, 157-159. (LIX; 158; 157-159).

1566. urtian Eibarren Sebastian Pérez de Marzana eskribau lapurren barri euki eben. Franzia-ko Bearnen bizi zan, dana aberastuta (dirua, etxiak eta jentia eukan bere bendian) eta barriro ezkondu euan. “Como se puede apreciar, la vida le acabó sonriendo al desvergonzado escribano, reconvertido a señor feudal, todo lo contrario que a sus principales damnificados, los Isasi de Martín Martínez, que aparte del cúmulo de desgracias personales, tampoco tuvieron suerte en los negocios” (LXXV, 337). (LXXV, 336-337).

¹²² Ballenak harrapatzera juateko horri barkuori ze “bastimento” jarri etsezen bere tesinan agertu eban S. HUXLEY BARKHAM-ek 1982 urtian: “The Documentary Evidence for Basque Whaling Ships in the Strait of Belle Isle”. In G.M. Story, (coord.), *Early European Settlement and Exploration in Atlantic Canada. St John’s, Nfld.:* Memorial University of Newfoundland, 53-95 (LXX; 18 24. n., 24). Hurrengo urte bixetan be ballenak harrapatzen einda, “Evidentemente la asociación vio beneficios y parte de la comercialización de su “pesca” de Terranova incluyó un embarque de aceite de ballena (asegurado en Burgos en 1800 ducados) a Ambéres en una “galeaça” de Deva en octubre de 1569” (LXX, 5).

1566. urteko dizienbrian Martin López de Isasi-ñ eta Juan Pérez de Arriola-n La Concepción barkua ballenak harrapatzen ebillela egualdi txarrak estu hartu eban. Gaurko Henley Harbour-en ziran, orduko “puerto de Xateo”-n, Belle Islen, Labradorko hego-aldeko kostan, eta Iñigo de Ibartola debarra zan barkuan eta barrokuen arduraduna. Normalian enerurarte ez ziran izotz haundixak izeten, baiña hor urteko dizienbrian egualdi txarrak ixa barkua izotzetan galduta laga eban: tripulantiak etara eben handik portutik, ballenak harrapatze-ko erremintxa batzuk eta ostiango trepetxa batzuk bertan behera lagata.

Ordurako peska haundixa euken einda, baiña egun batetik bestera inguru guztiko itsasua izoztu ein zan, eta barkua handik etara biharra euki eben danak hantxe akabauko ez baziran.

Baiña ez zan hori arazo bakarra izen: barkuak peskara urten aurretik jabiak segurua pagauta euken Burgosen, “un seguro por un valor de 1600 ducados (...) sobre el aparejo ballenero, las chalupas y los bastimentos de La Concepción” (LXX, 7). Bueltan portura etorritxakuan jabiak seguruari 488,9 dukat eskatu etsezen, bai aberixa haundixak ekezelako (“avería gruesa” (LXX, 7)), bai barkuko armazoiak zati batzuk galdu zitxualako. Galdutako balixo haundiña euketak honek ziran: ankla haundixa eta anklako kable bi (184 dukateko balixokuak, jabiak gehixao pagau zitxueta esan arren); galdutako ostiango gauzak: galdarak, barrikak, botak, ballena-koipia gordetzeko beste ontzi batzuk, txalupa bi, remuak, kabliak eta koipez betetako hamar barrikatik gora.

Baiña Burgosko “Universidad de Mercaderes”-ko (LXX, 7) ofizialak erabagi eben asko be gitxiao pagatzia, eurak itsasuan galdutakua bakarrik pagau bihar ebilako eta ez “averías o pérdidas que ocurrieran en tierra” (LXX, 7), izen be, “Mientras éstos eran puntillosos en pagar una compensación entera si una nao naufragaba o se perdía, estaban lejos de serlo cuando las averías se basaban en sólo una pérdida parcial” (LXX, 7). Halan da be, zuzena ez eretxi arren, Isasi-k eta Arriola-k seguruak Burgosen kontratatzen segidu eben aurrerantzian be. (LXX, 7).

1567. urtian Martin López de Isasi izen zan Eibarko alkatia. (LIX, 98 113. n.).

1567. urtian Martin López de Isasi-k eta Juan Pérez de Arriola-k bixen arte eukezen “La Concepción” eta “Maria” *galeoi* barku bixak barriro urten eben Terranova-ra ballenak harrapatzera.

Holan argitxu leike Isasi-k hor urtian 120 barrika ballena-koipe saldu izetia: 1.230 dukado hartu zitxuan horrek. Bere merkatari biharragaitxik horrek irabazixok gero gehixen komeni jakon negoziuan ipini zeikiazan, nahi burdiñian nahi atzera peskara barkuak bialtzeko (ikus 1568). (LIX, 99).

1567. urtian López de Soto merkatari burgalesak Martin López de Isasi-ri 1.250 eskudo zor etsazan: horregaitxik López de Isasi-k karta bat bialdu etsan pagau zeixan, derrigorrian juezera jota ero bere borondatez. Hor kartan beste merkatari baten izena be aitxatzen da, tartekua izen zalako akaso: Agustín de Spinola italianua; holakueta argi geratzen da merkatariaren artian hartu-emon haundixa euana, bai euskaldunen artian, bai kanpokuekin be. Hori hobeto argitzia gura dabena bibliografian beitzu leike: LIX, 114-119. (LIX; 118, 114-119).

1567. urtian Unzuetako jauntxua zan Pedro de Ibarra-n izenian Bernardino de Iruja abadiak (Zenarruzako Abata berau) Zenarruzako Kolegiatan eukazan deretxuegaitxik Santo Domingo de la Calzadako katedraleko razieneruei tanto bat pagatzen etsen. (LXXV, 227).

1567. urtian “auto” bat hasi zan Sevilla-n Mexikon hil zan Andres de Otaola eibartarran ondasunak zira eta. Testamentua einda laga eban, eta herederuak bere alaba “naturalak”, Maria de Otaola eta Maria de Altamira, eta Juan de Otaola bere loibia (“sobrino”) ziran. Halan da be, 1569. urtian ondiod zihero amaitzeka euan papeleua: gaiñera, 1569. urteko dokumentaziñuan herederotzat bere alaba bixak eta Andres Duarte loibia (“nieto”) datoz (AGI: CONTRATACIÓN,207,N.1,R.1). (AGI: CONTRATACIÓN,205,N.1,R.6; CONTRATACIÓN,207,N.1,R.1).

1567. urtian Pero Ruiz de Urquiza zaharrak, merkatariak, testamentua eiñ eban. Tratante haundixa izen zan, bere barkuak be baeukazan ezkeriok (ikus 1554). Seme kapitana hil jakonetik, barkuen tratua bere suhiñen bitxartez eitxen eban (Domingo de Elejalde eta Martin de Iburguen Achuri maixu kanterua), nahi beste eibartar batzuen bitxartez, Andres López de Unzeta esate baterako. Beroni 250 dukat laga etsazan testamentuan barku bat generoz beteta Sevilla aldera bialdu zeixan (goldaketarako 313 *reja*, besten artian).

Testamentuan, estandarte bat erragalau etsan San Andres parrokiari, “un frontal de sarga (tela de calidad, a modo de tapiz, que sirve para decorar) con su aforro e fluecos, muy cunplido” (LXXV, 341), eta 1900. urte ingurura arte tetxutik esegitxa egon zan han (ikus 1567-XI-30). (LXXV; 240-241, 340-341).

1567. urteko maietzian 31n, Martin de Celaya-k, Martin de Alzubarren eta Francisco de Azaldegui kontratatu zituan Gorostietako Santa Maria Madalena ermitxan, 16 *estado* horma sendo eitxeko. Andra Mari egunerako (agoztuan 15), amaitxuta egon bihar zan. Biharrana, 30 dukat pagauko jakuen (ikus 1571-IX-23). (XXXIII, 96).

1567. urteko nobienbrian 30ian, San Andres egunian, esegi eben San Andres parrokixan Pero Ruiz de Urquizu zaharrak erregalutako estandartia. (LXXV, 341).

1568. urtian Martin López de Isasi izen zan Eibarko alkatia: “el muy magnífico señor Martin López de Isasi” tratatzen eben. (LIX, 145)-(LXX, 5).

1568. urtian Erregian Kortian Madrillen euazan Martin de Ibarra inkisidoriak eta Francisco de Ibarra-k (hau, Pedro de Ibarra kontadorian anaia zan) karta bat bialdu etsen Pedro de Ibarra-ri, Unzueta jauntxuari, Milán-era. F. de Ibarra-k nahi eban berak eta anaiak maiorazkixa bakarria ipintzia Unzuetan, geroko, Pedro de Ibarra-k eta Ana de Unzueta-k ez eukelako seme-alabarik Unzueta torretxia eta ondasun guztiak zeñi laga. Herenzia bakarrian sartu ezkeriok, dana F. de Ibarra-n semien eskuetan geratuko zan.

F. de Ibarra anaiorrek haiñ eukan interes haundixa hori eitxeko eze, Milán-era jua zan P. de Ibarra-kin berba eixera asuntuan gaiñian. Baiña Pedro-k ez eban ezebez eitxerik nahi bere andriari esan barik. Bixen bitxartian, Ana de Unzueta be enterauta euan ze asmozuk eukazan bere koiñatuak, eta hasarre eskribidu etsan bere gizonari, tratua einda eualakuan -P. de Ibarra-k agiri baten diñuanez “*creiendo que yo hubiese otorgado y establecido tal maiorazgo de la dicha mi casa y solar de Unzueta y lo con ella a mí pertenecido, sin voluntad y consulta suia de ella, y doliéndose mucho de ello (...)*” (LXXV, 226)-, zelan ero halan gauzia konpontzeko.

Pedro de Ibarra-k karta bat baiño gehixao ein bihar izen zitxuan bere andria trankiltzeko, ez euala tratu-rik itxitxa aitzen emoteko; baiña bere andriak siñistu ez itxuria, eta azkenian P. de Ibarra-k dana kontatzen eban beste karta bat eiñ eban (ikus 1569-I-10), “carta de declaración, manifestación, renunciación, cesión y traspaso y donación entrevivos irrevocable” (LXXV, 521). Izen be, gizona Milán-en euan eta andria Eibarren, Unzuetan.

Azkenian, Ibarra anaien (edo Francisco-na gehixenbat) asmuak kale eiñ eban, Unzueta alabiak ez ebalako nahi holako ezer (ikus 1575-I-13). (LXXV; 225-226, 521-523).

1568. urtian, Arrateko basilikan serora bi euazan: bata, Domenga de Unzueta zan; bestiak, Catalina ekan izena. Arrateko seroren barri gehixao topau leike *in* XXXIII, 82-83. (XXXIII, 82-83).

1568. urtian Martin López de Isasi-n eta Juan Pérez de Arriola-n “La Concepción” galeoi barkua (ikus 1569) Terranova-n izen zan ballenak harrapatzen: Joanes de Arbizu izen zan han biajeko kapitan eiñ ebana.

Hori Terranova-ko bidiori aurrerantzian be jorratu eban, baiña hamar urten barruan guena, geruao arrisku haundixaokua zan-eta. (LIX; 100-101, 119).

1568. urtian Maria López, Martin López de Isasi-ñ alaba naturala, Juan Martínez de Isasi Olalde-kiñ ezkondu zan. Ezkontzako tratua M. López de Isasi tratantiak (Maria López de Isasi-n aitxa) eta Margarita de Olalde alargunak (Juan de Isasi-ñ¹²³ ama) eiñ eben. Horrekiñ ezkontziorrekiñ Isasi-torria barriro famelixa bakar- rana zan, urte askuan biña izen ostian. Ordurako M. López de Isasi-k dirutza haundixa eukan, baiña gerora haundixaua eiñ eban

¹²³ Horren gizonorren izena era askotara agiri da: “Joanes de Isasi” (LIX; 124, 138, 155), “Joan de Isasi” (LIX, 140), “Juanes de Isasi” (LIX, 170), “Juan de Isasi” (LIX; 40, 171, 172), “Joan Martínez” (LIX, 171), “Joan Martínez de Isasi” (LIX; 172, 174), “Joan Martínez de Ysasi” (LIX, 174). (LIX; 40, 124, 138, 140, 155, 170, 171, 172, 174).

Goguan hartu bihar da “[que] Las capitulaciones matrimoniales no eran un mero trámite, sino un verdadero compromiso donde quedan atados, sobre todo, los aspectos económicos que vinculan a los contrayentes y, subsidiariamente, a sus familias” (LIX, 171). Orduan sasoiari famelixiak zemateraiñoko balixua eukan bizitzako gauza guztietarako eta bodia eitxeko zelan jokatzeko zela jakitzia gura dabenak bibliografixara jo leike (bide batez, Martín López de Isasi-n famelixian inguruko kontuak asko be zihetzaio jakiñ ahal izengo dau): LIX; 40-42, 123-125, 154-155, 167-175, 180-183. Horrek argitzen dau Martín López de Isasi-k bere alabia Juanes de Isasi-kiñ ezkondu nahi izetia, goguan hartzen badou Maria ez zala bere andrian alabia, beste batena baino, eta bere ondorengo eta maiorazkua Antonio de Isasi beste semia zala: “Este matrimonio no fue un apaño destinado a ocultar este vástago, sino todo lo contrario” (LIX, 170). López de Isasi-k azken fiñian nahi ebana hauze zan: batetik, bere alabiak famelixarako ondorenguek ekartzia; bestetik, suhin barrixak bere tratu eta merkatarari biharretan lagundu zeixola; eta horregaz gaiñera, Juan de Isasi euren senidia izetera, aurreko gizaldixetan Isasitarren artian partidutako ondasunen zati batzuk atzera batzia¹²⁴, “posesiones que originariamente habían pertenecido sustancialmente al tronco de la familia Isasi” (LIX, 170).

Ezkondu ziranian¹²⁵, gizonak (nobixuak) bere partetik hónek ekarri zitxuan dote ero arriu moruan: Isasiko etxe nausixa bere terreno, solo-ortukiñ eta sagastixekin, Eibarko billian onduan, eta Eibarko bidian euazan ferrerixa ero olia eta “la fragua” (LIX, 170); eta hortik aparte etxerako gauzak, muebliak eta adornuak. Dirutan, 1.400 dukado be ekarri zitxuan, “como bienes propios” (LIX, 171). Andrian (nobixian) dote ero arriua: bere aitxak emondako dirua, zidarrezko gauzak eta soiñokuak, 900 dukadoko balixokuak; bere ama ez izen arren, Domenja de Orbea-k erregalautako bost ohe, osorik jantzixakuak, zeda eta kotoizko hamar *toka*, eta beste erropa batzuek, Maria berakiñ ondo portau zalako, “por los buenos servicios ... que le abía echo” (LIX, 171). (LIX; 38, 39 29. n., 40-42, 89, 106 124. n., 124, 123-125, 154-155, 157, 167-175, 171 193. n.; 172, 180-183)- (LXXV; 131, 247).

1568. urtian Urkuzuko etxeko jauna zan Andres Pérez de Urquizu-k bere alabiari dotia emon etsan ezkontziarren, Marina Pérez de Urquizu y Urquizu-ri. Lucas de Ibarra Cutuneguieta kontadoriakiñ ezkondu zan; baiña handik gitxira gizona Sicilia-n euala hill ein zan (ikus 1572). Beste gauza batzuen artian Urkuzuko torretxia emon etsan alabiari. (LXXV, 124).

1568. urteko eneruan 26xan firmau zan kontratua Elgoibarko Martín de Echaoste-kin, Arrateko basilakako hormak barrizten hasteko. 1574. urterarte izen ziran honek obrok, manposterixa, kare eta harrixan biharrara amaitxu orduko. *In XXXIII*, 76-77, datu gehixao dakaz (ikus 1574-VI-27). (XXXIII, 76-77).

1568. urteko martixan 6xan Martín Lopez de Isasi-k, Sevilla-ra urten baiño lehenao, Joanes de Iraurgui fuenterrabixatarra laga eban hamen apoderau-agente moruan, bai Gipuzkuan eta bai Bizkaixan ekazan ondasunak zaindu eta manejaxteko. Iraurui-k bide ona erioan tratante munduan M. Lopez de Isasi y Cutuneguieta-n “criado eta factor” (LXX, 5) ein zanetik (ikus 1572). (LXX; 5-6, 15).

¹²⁴ Aurrekuakin dudia geratzen jaku: ordurarte Martín López de Isasi eta bere famelixia nun bizi ziran?: ISASI izena ekan etxen baten baiña ez torretxian; ala Isasiko torretxian? Orduan, torretxia zan “la casa principal de Isasi” (LIX, 170) ala ez? Kuestiñua: zein zan “la casa principal de Isasi”, Juan de Isasi-ña zana?: torretxia ez bazan beste etxen bat nahi txa torretxia ez izen? Ala, “La casa principal de Isasi” torretxia bazan, Juan de Isasi eta María López de Isasi ezkontutakuan nobixian gurasuak be torretxera Juan ziran bizi izetera? Horretarako, goguan hartu “Isasiko torretxia” noix agiri dan dokumentuetan: LIX, 38: “[Martín López de Isasi-k] convirtió la propia casa solar en particular testigo de multitud de documentos notariales suscritos “en la casa y torre de Isasi””; LIX, 39, 29. n.: “29 AHPO, Eibar, L. 1008 s.f., año 1573. Además de la torre de Isasi, la villa de Eibar albergaba más de una casería que respondía al nombre de Isasi”; LIX, 89: “el documento reza haber sido redactado “en la casa y torre de Martín López de Isasi que está cerca de la villa de Eibar””: hor ez dau fetxarrik ipintzen, baiña *in* LIX, 106, 124. notan barrero kontatzen dau 89. orrikua eta holan diño: “Domingo de Mendiola, que para 1574, año en el que se redacta el documento que se aporta (...)”; LIX, 157: “(...) dos documentos que acreditan las ayudas económicas a muchachas casaderas en el año 1579. En ambos casos, los documentos se firman “en la casa y torre de Isasi” como viene siendo usual en relación a los negocios de nuestro mercader”. (LIX; 38, 39 29. n., 89, 106 124. n., 157).

¹²⁵ Goguan hartzekua da Juan de Isasi Sevilla-n hil zala 1580-VII-13an, eta J.A. AZPIAZU-k hau diñuala: “En el caso de Juan de Isasi, tanto su matrimonio como su participación en la compañía comercial con su suegro no superó los diez años. Tras larga enfermedad, Juan murió en la capital hispalense” (LIX, 172). Dana dala, hori konpañixa komerzialori 1576 urtian armautakua zan (LIX, 124); eta zelan lau urtetik behin barritzen zan, akaso horrek konpañixiorrek lehenaotik ziharduan biharrian.

1568. urteko maietzian, Tolosan izen ziran Juntetan, Eibarko prokuradoriak erretiratzeko permisua eskatu eban, Eibar orduan be, “pueblo relevado” zalako (ikusitako (1521-IV): oingotik, laga eñ etsen juten. (XI, 211).

1568. urteko maietzian 3an, Eibarko herrixari, Madrilletik, pribilegixo bat emon jakon, urtian milla erriaretako errentiana, itsasoko hamarrenen gainian, “un privilegio o juro de mil reales de renta al año sobre los diezmos de la mar” (XI, 222). (XI, 222).

1568. urteko junixuan 4an Ibarraigo seme zan Ortuño de Ibarra y Bustinzuriaga-Mendilibar-ek testamentua eñ eban Mexikon gaixorik, azkenetan euala (ikusitako 1568-VI-6). Orduan Mexiko herriko regidoria zan, eta Nueva España-n “factor y veedor” (LXXV, 239). Gazterik juanda euan hara (ikusitako 1538-II-23), eta Nueva España-ko konkistan parte haundixa euki eban. Beste titulo batzuen artian, hango tesorero jenerala izen zan. Dirutza haundixa eñ eban, eta testamentuan, beste gauza batzuen artian, San Andres parrokiarako urrezko 50 dukat laga zitxuan, eta Arraterako urrezko 30 dukat, elixa bixetan eitxen ziharduen obretarako. Testamentu osuan transkripziñua irakorri leike in LXXV, 515-520: **“1568 - Junio - 4 (Méjico). Testamento de Ortuño de Ibarra y Bustinzuriaga-Mendilibar, factor y veedor real, fallecido en la ciudad de Méjico el 6 de junio de 1568”** (LXXV, 515).

Aurretik be, karta bat bialdu eban Eibarrera, bere anai Sancho Ortiz-i, dirua emongo ebala esaten Parrokixan kapilla bat eta Mutilolako sagastixan ospitxala eitxeko. Ospitxalerako urtero 200 dukat emongo zitxuala ziñuan. Baiña Eibarko konzejuak ez eban ametidu holakorik, ez ebalako nahi Parrokixan kapilla partikularrik eñ zeñ.

O. de Ibarra-n aitza Ibarraigo semia zan, Hurtuno ero Furtun Sánchez de Ibarra. H. Sánchez Teresa de Gallaiztegui-kiñ ezkondata euan, baiña berakiñ eziñ eban umerik euki eta solteratako batekiñ –Abadiñoko Maria Ibáñez de Bustinzuriaga y Mendilibar– euki zitxuan seme bi: Sancho Ortiz eta Ortuño. (LXXV; 239, 515-520).

1568. urteko junixuan 6xan Ibarraigo seme zan Ortuño de Ibarra y Bustinzuriaga-Mendilibar hil zan Mexiko herrixan, han kargu haundixak euki ostian (ikusitako 1568-VI-4). (LXXV, 515).

1568. urteko setienbrian 9xan Azitango seroria zan Marina de Eguiguren-ek testamentua eñ eban, serora-etxian. Beste gauza batzuen artian aindu eban Azitango hiru altaretan mezak emoteko. (LXXV; 182, 86. n.).

1568. urteko setienbrian 29xan, Santa Ines ermitxako mayordomo ziran Pedro de Loyola eta Julian de Sarasibar-ek, Sevilla-n euan Martin López de Isasi-ri, Andres de Otaola-k ermitxiari testamentuan lagatako dirua Casa de Contratación-en kobrau zeikiala aitzen emon etsen. (XXXIII, 44).

1569. urtetik aurrera Martin López de Isasi Zarauz eta Zestonako herrixak pagau bihar zitxuen alkaletako deretxuak kobratzen hasi zan: 10.000 marabedi. (LIX, 40, 38. n.).

1569. urtian Martin López de Isasi-k eta Juan Pérez de Arriola-k euren “La Concepción” galeoi barkua Sevilla-ra bialdu eben burdiñaz beteta. Bialdu ahal izeteko inguruko beste merkatari batzuen laguntasuna be bihar izen eben: Domingo de Eguía-k, esaterako, barkuan aparejueñ erdixa pagau eban, eta horretarako 62 dukado emon etsesen prestamuan merkatarixei. (LIX; 119, 119 143. n.).

1569. urtian Andres de Arrabalaga Zumaran-ek (ero Andres Martínez) Juan de Orbea-kin Madrillen ekan biharra laga eta Eibarrera etorri zan osasunez ez ebillelako ondo. Eibarrera etorri zan ezker, Martin López de Isasi-kin tratante biharretan jardun eban. (LXXV; 102-103, 241).

1569. urteko eneruan 10ian, astelehena, Pedro de Ibarra kontadoriak, Unzuetako jauntxuak, Milan-en euala bere ondasun danen donaziñua eñ etsan andriari, Unzuetako alabia zan Ana de Unzueta y Ganboa-ri (andria Eibarren euan orduan). Orduan sasoiñ honek tituluok ekazan: “al presente Veedor General del Ejército de S.M. en Piamonte y Lombardía y de los castillos de este estado de Milán, Piamonte y Lombardía, Caballero de la Orden de Calatraba, señor de la casa y solar de Unzueta y pariente maior de ella, vecino que soy de la villa y jurisdicción de Eibar (...)” (LXXV, 521). Donaziñoko agirixan diru eta ondasun askon barri emon eban: Unzuetara ezkontzeko zemat diru gastau eban aitzen emon eban, bai suegruan zorrak pagatzeko, bai bere beste seme-alaben herentziak pagatzeko, bai euren ezkontzetarako.

Suegruari berari, 400 dukatetik gora emon etsazan; Catalina de Unzueta-ri (P. de Ibarra-n koiñatia), ezkontziarren, 500 dukat inguru; Isabel de Unzueta-ri (hau be koiñatia, baiña ordurako hilda euan), ezkontziarren, 600 dukat inguru; Ochoa López de Unzueta-ri (Ibarra-n koiñatua), 400 dukatetik gora, estudixuak eta abarrak pagauta. Hortik aparte, etxia konpontzen eta abar, beste 400 dukatetik gora gastau zitxuan. Danera, ba, 2.200 dukat inguru, izetex, *“de dineros míos propios, pagados y gastados de los adqueridos antes y primero que yo me casase con la dicha señora doña Ana”* (LXXV, 221).

Agirixan transkripziñua dakar J. ELORZA-k in LXXV, 521-525: **“1569 - Enero - 10 (Milán). Donación realizada por el contador Pedro de Ibarra Inarra, a su esposa Ana de Unzueta y Gamboa”** (LXXV, 521). (LXXV; 221, 521-525).

1570. urtian, Francisco Ibarra eibartarrak, Armada eta Ejerzituetakomisarixo eta probeedore jeneralak, Eibarko armeruak Flandesera eruan, eta halan ipiñi ebazan Belgikako industrixa armeruan lehelengo basiak. Hurrengo urtian be, horixe karguori ekan Armadan (ikus 1571, 1558). (I, 201)-(XI, 247)-(XV, 31-32).

1570. urtian Martin López de Isasi eta Juan Pérez de Arriola motrikuar-debarran arte eken “La Concepción” barkua burdiñaz eta beste genero batzuekin beteta bialdu eben Sevilla-ra. Dana zan saltzeko, bai genero bai barku, eta lote osua 4.100 dukadotan saldu eben, prezio ona orduan sasoirako.

Hori negoziuori zan orduan sasoiko onenetakua: astilleruendako biharra; olak be biharrian, bialdu bihar ziran erremintxak eta materixalak eitxeko; eta merkatarixak be irabazten, generua eta barkuak saltziarren. (LIX, 82).

1570. urte inguruan, Burgosko tratantiak ekinda gehixenbat, hasi ziran barkuetako bijaxiak-eta, dana aseguratzen, bai barkuan kaskua, bai merkanzia ero generua. Izen be, hamengo merkatarixak Burgoskuekiñ hartu eta emon haundixa eken. Holan diñue S. HUXLEY-k eta M. BARKHAM-ek: “Iguale que sus homólogos de Motrico, Deva y otros puertos los Arriola [Debakuak], como mercaderes-empresarios, tenían fuertes enlaces comerciales con habitantes del interior cercano en Alzola (...) Elgoibar y Eibar (...) una de las principales rutas comerciales seguía (...) hasta Burgos, la antigua capital de Castilla. A lo largo de los siglos XV y XVI Burgos proporcionaba en enormes cantidades el capital de riesgo, un capital que la comunidad mercantil había acumulado durante la Edad Media tardía, principalmente por medio de la exportación de lana a Francia y a Flandes. La mayor parte de la lana se exportaba en navíos cantábricos (...) situados en los extremos marítimos de las principales rutas terrestres desde el interior. Fueron los mercaderes de Burgos los que establecieron, en la segunda mitad del siglo XVI, en un principio para cubrir sus propios riesgos, un sistema de seguros marítimos el cual para mediados del siglo XVI aseguraba tanto barcos y cargamentos españoles como extranjeros en la mayoría de las rutas. Para entonces se había desarrollado una interdependencia vital entre los mercaderes de Burgos y la costa vasca. En efecto, las empresas marítimas en las cuales empresarios vizcaínos y guipuzcoanos (...) se comprometieron en el siglo XVI, tanto la propiedad y construcción de barcos, como el comercio marítimo o la pesca transatlántica difícilmente hubieran tenido semejante éxito sin el respaldo del capital de Burgos. La extensa red de asociados y agentes establecida por los mercaderes de Burgos por toda la Europa Occidental con el fin de vigilar y fomentar sus actividades comerciales incluía agentes en la costa vasca. (...) Sin embargo, así como los mercaderes de Burgos desempeñaron un papel importante en el desarrollo de la economía marítima de Vizcaya y Guipúzcoa, igualmente lo hicieron los mercaderes-empresarios de las villas interiores de estas dos provincias. Su riqueza se fundaba en la producción a gran escala de barras y manufacturas de hierro (...) pero muchos de ellos invertían en empresas marítimas junto con socios de las villas portuarias. Tres de los Arriola [Debakuak] se asociaron con conocidos empresarios de Eibar con quienes construyeron navíos y organizaron viajes para la pesca transatlántica. Varios de estos barcos se vendieron en Sevilla (...) Pero al menos tres se utilizaron en las armadas reales” (LXX, 2). “Bernuy organizó el primer seguro de Burgos que se conoce para una empresa a Terranova en 1547” (LXX, 17 19. n.). (LIX, 83)-(LXX, 2).

1571. urtian, Esteban de Garibai-k diñuanez, Eibarren lienzuak eitzen ziran. Azkoitxi eta Azpeitxian (Gipuzkua osuan) be bazan holako industxia, baiña Eibarko beatillak ei ziran “fiñenak, eta kolore hobia” ekenak. (I, 203)-(XI, 106)-(XV, 28).

1571. urterako hasitxa euazan San Andres elixako obrak, elixia konpondu eta haunditze aldera. Hor urtian kanpantorre zaharra bota eben barrixa eitzeko. (LXXV; 43, 51).

1571. urtian Unzuetako maiorazkia, Ana de Unzueta, Milán-era bizi izetera jua zan, bere gizonan ondo-ra (Pedro de Ibarra famaua), gizonari gustua eitziarren “y por dejar libre su casa de los 2.000 ducados que el dicho su marido le mejoró” (LXXV, 225).

Hara jua aurretik, Unzuetako errota, sagastixak, lurrak eta torretxian azpiko etxia Martin de Albizuri-ri emon etsazan errentan. (LXXV, 225).

1571. urtian¹²⁶ Juan Abad de Unzueta, Milán-era jua zan. Han, Pedro de Ibarra Inarra Komendadoria¹²⁷ bizi zan bere andriakin, Ana de Unzueta Ganboa: bisitan jua jakuen. Unzuetako andra-gizonak “por motivos de trabajo” (LIX, 151) bizi ziran han. Ordurako, Pedro de Ibarra-k erositxa ekazan, lehelengo bere andriandako zana, gero San Andres parrokiari erregalau etsazan birilla, Kustodixia, kopoia eta inziensua zabaltzekua (juizixua eta dana izen zan horren gorabeheran, ikusi 1575). Milán-era llegau, eta handik egun batzuetara, Franziaiko Francisco I.a erregiak subasta ero almonedan saltzeko etara ebazan joya-pitxixen artetik erosi ebazan.

“Viril”-a, holakua zan: azpiko kristalan gaiñian, bildotsa euan, etzunda; onduan, urriakiñ eindako Aingeru biren artian, Kustodixiari ero Gure Jaunan ontzixari eusten etsen.

Inziensua zabaltzekua barritz, hatxezko kristalezkua (“cristal de roca”) zan, tazia eta tapia, zidar doraua-kin gaiñ-inguru dana hartuta, eta zidarrezko harixekin labrauta gaiñetik.

Milán-en euazala Ana de Unzueta-k testamentua eiñ eban (ikusi 1575-I-13). (LIX, 151-152). (XI; 130-131, 249)-(XL, 15-16)-(LIX, 151-152).

1571. urtian, Francisco de Ibarra zan Erregian Armadako komisarixo eta probeedore jenerala, Lepantoko konbatian. Felipe II.an Gerrateko Konsejukua zan. (I, 234)-(X, 402)-(XI, 247).

1571. urtian barku bat bialdu eben ballenak harrapatzera, La Trinidad. Barkuan trepetxendako diruan lautik hirukua eibartarrak ipiñi eben (Martin López Isasi-k, J. Yraurgui-k eta A. Arrizabalaga-k), beste lautik batekua Domingo de Sorasu debarrak ipiñi eban. Barkuan kapitana Joan Ochoa, Deba-Motrikuko Arriola-n semia izen zan. (LXX; 6, 18 42. n.).

1571. urtian Martin de Albizuri-k bere testamentuan bi errialeto limosnia laga eban Agiñako parrokiarako, “y sean pagados de mis bienes” (LXII, 21) aindu eban. Limosnia emotiarren izena dakiun lehelengua dan arren, bere aurretik beste askok eta askok emongo eben limosnia elixarako; eta baitxa ostian be (ikusi 1678, 1926). (LXII, 21).

1571. urteko junixuan 7xan ezkondu ziran Martin de Unceta y Orbea, Unzueta etzeko semia (Juan de Unzueta eta Menja de Orbea e Ibarra-n semia) eta Maria Ibáñez de Elejalde. (XIX, 380).

(¿)1671. urteko setienbrian 23an ekiñ etsen barriro Gorostietako Madalena ermitxia barrizteko asmuari: Migel de Zumaran maixuari entregau etsen proiektuan, ermitxia behetik gora (zimientuetatik) barrixa joiala agiri zan, baiña azkenian, barriztate obria izen zan bakarrik. Natibixate egunerako amaitzeko berbia emon eban ideltseruak; bestelan, beratzi dukateko multia ekan, aparte, urten zeikien pleituak be, bere kontura izen-go ziran

¹²⁶ “el año próximo pasado de [mil] quinientos setenta y uno” (XI, 131).

¹²⁷ Diego de Ibarra-n tio; “Veedor general de el exercito de Milán de la Magestad Cesárea del Sr. Carlos V” (XI, 131); Italiako galeretan, infanterixako kapitana izen zan. Franziaiko Francisco I.a erregian enbajadore ziran Venecia-ko César Fragozo eta Pedro Rincón espaiñola, “al gran Turco” laguntzeko eskatzera zoiazanien hil ebazanian, famosua ein zan. Franziaiko Erregiak Espaiñako Carlos enperadoriari kontuak eskatu etsazanian, berez “Francisco de Inarra” zanak, “Ibarra” apellidua hartu eban, despistatzeko. Calatrava Ordenian sartu zan (XI, 249).

Obria amaitzutakuan, perito bik tasauko eben obrian baloria: bata obria eitzen ebanak ipiñitxakua, eta bestia, Konzejuak izentautakua. (XXXIII, 96-97).

1572. urtian Andres de Araoz eskultoria zanan semiak –San Juan de Araoz-ek– San Andres parrokiako retabluan biharrak bere kontu hartu zitxuan, aitzak hasitxakua amaitzeko (ikus 1589). Horregaitxik Eibarrera etorri zan bizi izetera, eta urte askuan bertan egon zan (ikus 1595). (LXXV, 166).

(¿) **1572. urtian** Martin López de Isasi-k Motrikuko herrixak pagau bihar zitxuen alkabaletako deretxuak ekazan.

Orduantxe sasoiari Sevilla inguruan errentan emonda ekazan gari soluk: Carmona-n, Utrerako *kanpiñan* eta Coria-n. Hango garixa Gipuzkuara bialtzen eban. Hortik aparte, Sevilla-n “almojarifazgo”-ko deretxuak be kobratzen zitxuan -kanpora bialdu ero kanpotik ekartzen zan generuan gaiñeko inpuesto morukua-. Martin López de Isasi merkatarixa izen zan, famelixa oneko semia be bai, baiña generua ekarri eta eruan eitzeko transportistia be izen zan: hori garixori, esate baterako, bere barkuetan ekarri eban (ikus 1573-VIII-12) -barkuak ez ziran beti beriak bakarrik, batzuetan beste jabe batzuekin bat einda euan, ero errentan hartuta (ikus 1593-IV-8)-. (LIX; 40, 36. n.; 42, 42. n.; 61-73; 77-78).

1572. urtian Martin López de Isasi tratantiak Ubillako etxe nausixa erostia nahi izen eban: orduan sasoiari Ubilla etxe “haundixa” zan, inportantia. Orduan bertako jaun zanak, Juan de Mendiola-k konformidadia emon eta saltzeko eskriturak be ein zitxuen, baiña bere andriak, Isabel de Ubilla-k ez etsan laga, bere seni-diak be hasarre ziralako etxia saltziakiñ, “los propios hermanos y su madrastra, Francisca de Garita, se opusieron a una transacción, que hubiera afectado al honor familiar” (LIX, 172). Horregaitxik, Isabel-ek reklama-zitxua eiñ eban etxiori (“la casa madre” (LIX, 172)) saldu ez zeixen. J. ELORZA-k diñuanez, azkenian M. López de Isasi-k erosi eiñ eban etxia eta Portaleko errotan Ubillakuak euen partia be bai. (LIX, 172)-(LXXV; 43, 253).

1572. urterako Joanes de Iraurgi tratante ezaguna zan: lehenao M. López de Isasi-ndako eitzen eban biharra, baiña piskaka bera be komerzio munduan sartu zan. Eibarren bizi izeten euan -izetetz Fuenterrabixakua zan-, bertako alabiakiñ ezkondu euan-eta, Domenja de Ibarra-kin. Andrian tiuak, Pedro de Ibarra Milan-go beedore jeneral famauak, 800 eskudo bialdu etsezen erregalu moruan ezkondu ziranian. (LXX, 6).

1572. urtian Andres Arrizabalaga tratantiak dirua ipiñi eban Joan Perez de Arriola-n barku bat ballenak harrapatzera juateko Terranova-ra.

Tratu gehixaotan be baebillen A. Arrizabalaga: ballena-koipez betetako barririk saldu zitxuan Flandesera. Burgosen ipiñi etsen segurua, 2.300 dukadokua. (LXX, 6).

1572. urtian Marina Pérez de Urquizu y Urquizu, Urkuzuko alabia (Andres Pérez eban aitxa) eta bertako etxeandria, alargunduta eualako barriri ezkondu zan, Martin de Orbea tratantiakiñ. Harrezkeriok Urkuzuko etxian Orbeatarrak izen ziran jabiak. Ezagunak ein dira gerora fabrika haundixa ipiñi ebelako han. (I, 257)-(LXXV; 124, 232).

1573. urtian, Felipe II.a errege zala, Plaentxin, maixu armeruak “Fábrica de armas portátiles de fuego, y blancas, de guerra de la Villa de Placencia” (XI, 78) arma-enpresa haundixa sortu eben, bihargiñak gremi-xuetan batuta. Gero, hori enpresiori Erregian esku laga eben, Armadiandako era guztietako armak eiñ izen ahal izeteko bertan: eindako biharrak, Erregiak izentautako inspektoriak beiratzeko konforme agertu ziran bihargiñak, holan, biharra eta bizimodua etartzia seguru eken eta¹²⁸.

¹²⁸ In LI, 53, holan agiri da: 1568xan Hernando de Aguirre-k ipini eban Euskal Herrixan Erregian ejerzituendako eitzen ziran armak batu eta begiratzan ziran zenburu bat Plaentxian, “y esta fecha se considera de fundación de las Reales Fábricas de Placencia, un establecimiento que explotaba la antiquísima habilidad vasca en la manufactura de armas, canalizándola a fines militares y haciéndola depender básicamente de la contratación de armamentos de munición gestionados por la Dirección de estas Fábricas, también denominadas ocasionalmente de Bizcaya y hasta de Cantabria” (LI, 53).

“Reales Fábricas” izena hartu eban Erregiandako biharrian hasi zanian; “Reales Fábricas de Armas de Guipúzcoa y Vizcaya”, “Reales Fábricas de Armas de Cantabria”, eta beranduao, “Real Fábrica de Armas de Placencia” izen zan ordutik atzera (ordurarte, Estaduan kontura eitzen ziran armak). “Reales Almacenes”, eta “Casa Real” ero “Errege-etxea” be, berorren inguruan ein ziran: Eibar, Elgoibar, Plaentxi eta Bergarak, armagintza inguruan, hantxe eken fabrika prinzipalena.

Dana dala, Bizkai eta Gipuzkuako herrixak bertako Fabrika eta Almacenetara joten eben biharra eitxera: Ermua, Elorrixa, Arrazola, Abadiño, Durango, Berriz, Zaldibar, Mañarixa, Mallabixa, Ziortza ero Zenarruza, Bolibar, Gerrikaiz, Markiña, Markiña-Etxebarri eta Ondarrua, Bizkaikuak; Plaentxiko Fabrikian batzen ziran Gipuzkuako herrixak, Eibarrekin batera, honek ziran: Elgoibar, Alzola, Mendaro, Deba, Motriku, Bergara, Anzuola, Elosua, Angiozar, Elgeta, Mondragoi, Oñati, Aretxabaleta, Eskoriaza, Legazpi, Urretxu, Azkoitxixa, Azpeitxixa, Urrestilla, Zestona, Arrona, Oikina, Ipeñarrieta, Zumaixa, eta Ormaiztegi.

Orduantxe ipiñi ziran inguruko herrixetako armagiñak batzen ebezen gremixuetako reglamentuak (kaño-noigiñena, kaxagiñena, *llaberu*-txispagiñena eta aparejeru-aparejugiñena): urtero izentatzen ebezen gremixuetako diputaduak; biharreko, diru eta euren arteko kontuak konpontzeko, juntetan batzen ziran. Biharrerako bihar eben materixala, danen artian erosten eben; pediduak, taillar danen artian partitzen ebezen (izena emondako maixu gehixenak, Eibar eta Plaentxikuak ziran); gremixuak, fakturatzen zan guztitxik, ehuneko biko fondo soziala eken; apendizak, eskribauan aurrian kontratatzen ziran; ofizialak eta maixuak, gauza ziran ala ez ikusteko, esamin bat pasau bihar eben... Holan jardun eben luzeruan inguruetako armagiñak.

Esaterako, Eibarren eindako armak, Plaentxiko Fabrikian entregatzen ziran: han aprobau, eta ontzat emoten ziran, ero atzera bota, kondeziñuak betetzen zitxuen. Hantxe lagatzen ziran eindako arma danak, bai Eibarkuak, bai beste herrixetakuak. (I, 201)-(V, 202-203)-(VI, 382)-(XI, 77-78)-(XXXI, 10)-(LI, 53).

1573. urtian Pedro de Orbea-k lanzak eta burdiñazko generua bialdu bihar zitxuan Sevilla-ra. Baleike Erregian armadarako izetia, barko ero nao batzuk Plaentxiko moskete eta arkabuzez betetzeko permisua ekalako, eta erregiandako ziran armak eiñ, eta bialdu be eitzen ziran¹²⁹. Orbea-k Martin López de Isasi-k ekan barko barrixa erabilitzia nahi eban, baiña Isasi-k ez eban nahi, bidian pirata eta korsarixuen peligrua eualako, “por el peligro de daños que se podía recrecer” (LIX, 62). Dana dala, Orbea-k bere kargu hartu eban peligro eta ardura guztia, baiña barku barrixa erabilitza. (LIX, 62-63).

1573. urtian Martin López de Isasi-k kanpuan eitzen zitxuan tratuetatik aparte etxeko ondasunak aberasteko lurra-eta erosten ekiñ etsan, eta hori “se fundamentaba en el preocupante cariz que iban tomando los acontecimientos políticos, sobre todo en relación a Europa. Este repliegue hacia adentro se traduce en una mejora de las propiedades de la familia” (LIX, 173); horrekin “denota una decidida voluntad de fortalecer las posesiones cercanas a la casa troncal y potenciar la economía casera en un momento en el que sobre la situación de la economía “exterior” se ciernen negros nubarrones” (LIX, 174). Esate baterako, Markiñako Gorostola basarrixa beria eban (han bizi zan basarritxarrari 34 dukadoko prestamua eiñ etsan, hamar urtetan bueltatzeko); hortik aparte, bere suhiñan etxian eskumakaldeko pareko terrenuak be erosi zitxuan, kamiño-rartekuak, hantxe ziran arbola eta guzti (haritz, intxaur...). Gaiñera, bai Gorostolan bai Eibarren erosi barri zitxuan terrenuetan, 40 haritz landara sartzeko obligaziñuak firmau zitxuan; haritzak eta sagarrak be erosi zitxuan gaiñetik. (LIX, 173-174).

1573. urtian Martin López de Isasi tratu askotan sartuta ibilli zan: berak eta Andres Arrizabalaga-k La Trinidad barkuak ballenak harrapatzera urtetzeko armazoi guztia ipiñi eben. Barkua Joan Pérez de Arriola debar-motrikuarrana zan. Ikusi gaiñera M. L. Isasi-k 1573-IVan eta 1573-VIII-12xan ekin zitxuanak. (LXX; 6, 18 43. n.).

1573. urtian Andres de Arrizabalaga La Transfiguración barkuan jabietako bat zan; beste jabia Martin Ochoa de Irarrazabal debarra zan. Hor urtian barkua bakillauak harrapatzera bialdu eben. (LXX; 6, 19 45. n.).

¹²⁹ “el monarca (...) encargaba a sus oficiales la fabricación y transporte de armas en el País Vasco” (LIX, 63).

1573. urteko abruillian Martin López de Isasi Motrikora Juan zan parrokixako barkuei eusteko-“burdixa” alkilatza (“carro de varadero” (LXX, 18 43. n.)). Berak eta Domingo de Eguía motrikuarrak ainduta barko barrixa einda euken Ondarruan eta itsasora “botatzia” nahi eben. (LXX, 18 43. n.).

1573. urteko agoztuan Martin López de Isasi tratantiak laguntasuna emon eban Pedro de Uría mariñel zarimuztarrari reskatia pagatzeko: moruak *kautibo* hartuta euken euren inguruan. (LIX, 159).

1573. urteko agoztuan 12xan Martin López de Isasi-k Ispasterko Joan de Arronategui arotzakin tratua eñ eban Motrikuko astilleruetan barku barri bat eitzeko, “de veintisiete codos y medio de largo y de catorce codos y medio de ancho” (LIX, 63), 340 toneladakua. Ofizialak eixia bakarrik 340 dukadu kobrauko zitxuan, aparte, Isasi-k barkua eitzeko materixala ipini bihar eban. Isasi-k Domingo de Eguía motrikuarra eban sozixo. Orduan sasoiko barkuekin merkatarixak erabiltzen zitxuen gorabeherak eta abar bibliografixan ikusi leikez: LIX, 59-73; LXX). (LIX, 63, 59-73)-(LXX, 18 43. n.).

1573. urteko nobienbrian 8xan, Lope de Inarra-n eskribauan aurrian, Pedro de Marigorta *bezinuak* San Andres parrokixako erlojua barrizta eta konpontzeko berbia emon eban, bost eskudo kobrauta. Horrek esan gura dau erlojua aurretik be baeuala. A. AGUIRRE-n ustez, baleike XVI. gizaldi erdiko obretan ipiñitxakua izetia (ikus 1547). Hauxe da Eibarko erloju publiko baten lehelengo barrixa. Ingurua goguan eukitxa, Eibar lehelenguetakua izen zan erloju publikua ipintzen. Europan zihar, erloju publikuak XVI. gizaldixan ipiñi ziran; Galileok pendulua 1581ian inbentau eban (1405. urterako baeuan erlojua Oliteko atian gaiñian; Erreterixan, 1550-IV-19rako, erlojua hondatuta euan).

Erlojua konpontzeko ez eze, hurrengo hamar urtietan kuerdia emon eta erlojua gau eta egun martxan eukitzeko kontrata eban, urteko dukat baten truke (ikus 1796). (XXXV, 24).

(¿) **1573 urte inguruan** Martin López de Isasi-n, Andres de Arrizabalaga-n eta Francisco de Elixalde (ikus 1585 urte inguruan) eibartarren arte neska batendako dotia emotia berbatu eban. M. López de Isasi-n beste holako jardunen barri bibliografixan topau leike: LIX, 154-157 (ikus 1593-X-27). Juliana de Ulbarri-ri, aramaixotarren alabia, 100 dukadoko dotia emoteko tratua eñ eban, eta halan jaso eban notarixuak. Horregaitxik, neskiori ezkondata euala, bere gizonak, Martin de Nardeaga-k reklamau eñ eban ezkondu eta gero be, ondiok ez ebala aindutakua hartu, “çiertos marabedís y paños” baiño. Orduan sasoian andrazkuak soziedadian euken lekua, urtenbidiak..., famelixia, ezkontzia... bibliografixan topau leike: LIX; 154-155, 169-175 eta LX, 24. (LIX; 155-156, 165. n., 166. n.; 154-157, 169-175)-(LX, 24).

1573-1585. urte bitxartian Domingo de Eguía motrikuarrak 200 toneladatik gorako bost barku eñ/erañ zitxuan. Hor danetan Martin López de Isasi eibartarra sozixo izen eban. (LXX, 18 43. n.).

1574. urtian Pedro de Ibarra kontadoria eta Ana de Unzueta andra-gizonak Milán-en euazala, Azitaingo elixia konpontzeko urrezko 300 dukat bialdu zitxuen. Elixia burua zabaldu, eta han kapilla barri bat eitzeko bialdu eban dirua (ikus 1579). (LXXV, 181).

1574. urtian Martin de Larreategui zaharrak eñ eban testamentuan mayorazgo bat fundau eban; horretarako Felipe III.ak 1573-III-13an emondako permisua eukan. P. SARASKETA-k diñuanez, bere loibia (“nieto”) ondorengorik barik hil zalako, Cristóbal Colón eta Eibarko Larreategi-tarren ondorengueendako izen ziran ondasunok (ikus 1741-VIII). (XL, 17).

1574. urteko maietzian 1ian Portaleko errotako etxia eta mazua erre ein ziran. Orduko jabiak Martin López de Isasi, Francisco Ibáñez de Mallea ermuarra eta Francisco López de Ibarra (Ibarbeko jabiak; orduan Mexikoko Nueva Galicia-ko Panaco-ko minetan euan) ziran.

Jabiak Migel de Zumaran maixu arotzari enkargua ipiñi etsen 1757ko agoztuan 16xan obrak hasteko, “conforme a la traça que para ello tenía, sobre la casa de maderamiento con sus dos sobrados y el lagar del maço y la antepara y los çellos” (LXXV, 142). Behiñ obria hasitxakuan, amaitxu arte hantxe jardun bihar eban. Biharreko egun bakotxian gitxienez bost arotz ofizialek jardun bihar eban biharrian egun osuan, eta materixala obran prest euki bihar eban bihar izen ahalian. (LXXV, 142).

1574. urteko junixuan 27xan firmau zan azkenengo kontratua Arrateko basilikako hormak barrizteko, Elgoibarko Martin de Echaarte maixu kanteruakin: paretak geratu ziran bere kargu. (XXXIII, 77).

1574. urteko maietzian 21ian, Agiñako San Migel elixan kanpantorria eitzeko, Migel de Zumaran arkitektuak kontratua firmau eban, Eibarko eskribaua zan Lope de Iñarra-n aurrian. Zeregiñen gorabeherak, plazuak, zemat eta noiz pagau..., zihetz ikusi leike *in* XXXIII, 128. Ordurako, ermitxia Parrokixa einda euan (ikusi 1564). (XXXIII, 128).

[**1575. urtian** Korrejidoriak aindu eban Konzeju bakotxan kontuak liburuan gordetzeko. Ordurarte kontu gehixenak bota ero erre eitxen ziran; gordetzekotan, prokuradoriak gordetzen zitxuan bere etxian. (LXXV, 73).]

1575. urtian Martin López de Isasi tratantia zan San Andres parrokixako “fabrikerua”. Bera bihar zan baten (akaso Pedro de Ibarra-n ondorenguekiñ egon zan pleituagaitxik) herritxik falta zan, Sevilla-n eualako. Holakuetan “se recurría a la elección de un sustituto de confianza” (LIX, 146): Francisco de Elixalde zan ordezkuri, baiña bera be kanpotik zan, Flandesen. Azkenian, Andres de Arrizabalaga-k bete eban hori zeregiñori. (LIX, 146-148).

1575. urtian hil zan Francisco de Ibarra y Arandia, Nueva España-n (Mexiko), Durango eta Nueva Vizcaya, besten artian, fundau zitxuanak. 37 urte ekazan (ikusi 1576). (XV, 90).

1575. urteko eneruan 13an Unzuetako maiorazkiak, Ana de Unzueta-k, testamentua eiñ eban Milán-en. Han bizi ziran andra-gizonak (bera eta Pedro de Ibarra Inarra). A. de Unzueta gaixorik euan, hil biharrian. Eskribaua Martin de Irure plaentxiatarra izen zan.

Testamentuan argi ikusten da zelako dirutzia eta ondasun pillua batu eben A. de Unzueta eta Pedro de Ibarra andra-gizonak. Esate baterako, honek gauzok aindu eta aitzen emon zitxuan:

Bere animian alde, danera, 1.850 meza errezatzeko, leku asko be askotan: Eibar eta Elgoibarko parrokixetan; Barzelonako Montserraten; Aranzazun, Sasiolan, Elgoibarko Santa Klaran eta San Franziskon, esate baterako.

Euren zerbitzailliei (kriadak, morroiak, asistentiak, pajia, koziñerua, eta hiru esklaba baltz -Mariquita, Anita eta Leonor izenekuak-) “merced” asko emon etsezen. Esklabak libre laga zitxuan.

Milán-go Sant Angelo monasterixuari 24 dukat emon etsazan, hilda euan bere anai gaztenan alde mezak errezatzeko, Ochoa López doktorian alde, “dando a entender que éste falleció también en la citada ciudad, donde ostentó el cargo de Auditor General del ejército” (LXXV, 226).

Martin López de Isasi tratantiakiñ euki zitxuen tratuen barri be emon eban.

Aindu eban Azitaingo ermitxian onduan, euren lurretan, 7 monjandako komentu bat eitzeko. Urtero, 120 dukateko errentia laga etsen.

Elgoibarren eukan ahiztatzakuari, Catalina de Ugalde-ri, 300 dukat laga etsazan.

Gauza guztien heredero bakarra bere gizona zan, Pedro de Ibarra (ikusi 1575-II-4); berau hildakuan, Azitaingo Unzuetako torretxia eta lurrak Juan López de Unzueta Iturrao-ndako izengo ziran. J. López de Unzueta euren loibia zan, ahiztian semia, baiña Ana de Unzueta-k semetzat ei eukan, eta seguramente Azitaingo etxian hazitxakua izengo zan.

Ez eban esan nun enterrau, eta lehelenguan Milán-en bertan lur emon etsen (ikusi 1575-II-4, 1579). Testamentu osuan transkripziñua irakorri leike *in* LXXV, 527-532: “**1575 - Enero - 13 (Milán). Testamento otorgado por Ana de Unzueta y Ganboa, esposa del contador y veedor real, Pedro de Ibarra Inarra, señora del solar de Unzueta**” (LXXV, 527). (LXXV; 226, 227, 228, 527-532).

1575. urteko febreruan 4an Unzuetako jauna zan Pedro de Ibarra komendadoriak testamentua eiñ eban Milán-en, Pompeio Beaqua eskribauan aurrian. Testamentuan bere andriak aindu ebana repetidu eiñ eban gitxi gorabehera, baiña gauzatxo batzuk aldatu ein zitxuan. Esate baterako:

Unzuetako torretxia Juan López de Unzueta Iturrao-ndako¹³⁰ izengo zan, baiña Aitxa Santuak laga ezkeriok Madalena de Aranguren y Unzueta-kiñ¹³¹ ezkontzen bazan, bixak kobrauko zitxuen Unzuetako etxia konpontzeko gordeta eukazan 2.200 dukatak (ikus 1585-I-20). Martin de Irure-ri laga etsan hau betetzeko arduria.

Ana de Unzueta-k ez eban aitzen emon nun enterrau; baiña gizonak esan eban Milán-en hiltzen bazan, andrian onduan sartzeko. Eibarren hiltzen bazan, bere gurasuen gaiñian sartzeko aindu eban. J. ELORZA-k diño itxuria ahaztuta eukala Zenarruzako sepultura (ikus 1544).

Sei kapellanixa fundau ebazan, betiko, ehun dukadoko errentiagaz; urtero ezkontzen ziran lau nesketatik batari emoteko 100 dukadoko dotia be ipiñi eban; eta 1.012 dukadon balixua ekan gari positua be sortu eban: etxeko nausixa eta herriko alkatia izentau ebazan administradore.

Bixak Milán-en hil ziran, andria eneruan eta gizona febreruan, eta bixak hantxe enterrau zitxuen, baiña handik urte batzuetara Eibarrera ekarri zitxuen, eta bai demandia urten be (ikus 1579). (XI, 249-250)-(LXXV; 226-227, 228).

1575. urtian, Unzuetako lehengo andra-gizonak hilda, Pedro de Ibarra zanak San Andres parrokiari emondako “viril”-a, kustodixia, kopoia eta inziensua zabaltzekua zeñena ete zan, juizixua euki eben bere herederu eta testamentuan aitxatutakuak (Juan López de Unzueta Iturrao, Martin de Irure, eta Magdalena de Aranguren) eta Elixako fabrikian juntian artian: Elixaki irabazi eban. (XI, 131)-(LIX, 151 160. n.).

1575. urtieko nobienbrian 20xan Antonio de Eraso eskribauak Sevilla-n errege-zedula baten bitxartez aindu eban Martin Lopez de Isasi-ri pagatzia, bere nao barku bat enbargau eiñ etselako Nueva Españara kapi-tana moruan bialtzeko. Barkuori Santanderko portuan entregau bihar izen eban, eta Nueva Españarako biazian Antonio Manrique izen zan jenerala. Halan da be, Lopez de Isasi ondiok kobratzeka euala, eta Indixetako Konsejokuak pagatzia erabagi eben: “poco mas de un / mes le estava Por pagar suplicandonos mandasemos pro / veer como luego se le pagase lo que por ello havia de aber a rrazon / de seys Reales y medio (¿)--- por cada una de las tonela / das que tenia la dcha’ nao como se acostumbra a pagar” (AGI: INDIFERENTE, 1968, L20, 219. f.), armadako aberixetako dirutik. Baiña horretarako, kontuak ein bihar zitxuen Lopez de Isasi-kin berakin: barkua zemat denporan egon zan enbargauta Santanderko portuan entregau arte jakiñ eta gero, pagua eitxeko, Konsejuan zedula bihar zan, eta “aberiguaziñuak” eitxen zitxuenen “libranzia”. (AGI: INDIFERENTE, 1968, L20, 218o-219a. f.).

[**1575. urtian** hil zan Joan Pérez de Arriola zaharra (J.P.Arriola I), debarra-motrikuarra. Handik aurrera hori izenoi agertu ezkeriok izen bereko semia zan: Joan Pérez de Arriola gaztia, semia (J.P.Arriola II). (LXX, 6).]

1576. urtian Martin López de Isasi merkatarixak konpañixa komertziala formau eban. Normalian lau urterako kontratuak eitxen ziran, baiña Isasi-k sei urterakua eiñ eban, “período que daba mucho margen de manio-bra para los negocios y en teoría debía resultar beneficioso” (LIX, 124). Normalian holako konpañixetan danak ero gehixenak senitartekuak izeten ziran arren, hor konpañixan López de Isasi-k senidia eban lagun bakarra Joanes de Isasi zan, bere suhiña. Gaiñera, berau hil zalako des ein bihar izen zan konpañixia (ikus 1580-VII-13; 1581-XI). Beste sozixuak Andres de Arrizabalaga eta Pedro Ochoa de Lobiano ziran. Martin López de Isasi-k 10.894.967 marabediko kapitala bota eban, Joanes de Isasi-k 2.820.967 marabedi; Andres de Arrizabalaga-k 1.881.000, eta Ochoa de Lobiano-k 680.000. Argi dago López de Isasi zala nagusi diru aldetik. Halan da be, hamendik konpañixatik aparte bere beste negoziuekin be segidu eban (ikus 1579); horrek esan gura dau bestiak konformidarian bihar gehixao ein biharko ebela konpañixarako. Horregaz gaiñera morroi ero kriauak be baeukezen harako. Holako konpañixa komertzialen, eta beronen barri bibliografixan topau leike detalle askokin: LIX, 121-140.

¹³⁰ J.A. AZPIAZU-k holan diño: “Javier Elorza me indica que Pedro Ibarra y Ana de Unzueta no tuvieron descendencia, pasando el solar a manos de un sobrino, Juan López de Iturrao, quien se apresuró a cambiar su apellido original por el de Unzueta” (LIX, 151, 160. n.).

¹³¹ Ana de Unzueta-n lehengosiña zan, eta beronen asistentia. Baiña Unzuetako andra-gizonak hildakuan, Juan López de Unzueta Iturrao-k ezkontzeko eskatu etsan Domingo de Adorriaga eskribauan bitxartez, eta Madalena-k ezetz esan eban, bera ez zala egundo ezkonduko, “casta y continentemente” (LXXV, 228) bizi izetia nahi ebalako. (LXXV, 228). Neskiak ezetz esan ebalako, J. López-ek hartu zitxuan herenziako deretxo guztiak. Orduan, Juan López de Iturrao beste neska dirutsu batekiñ ezkondu zan (ikus 1585-I-20). (LXXV, 228-229).

Konpañixiak gehixen eitxen ebana zan Gipuzkoa eta Bizkaiko burdiña Sevilla-ra eruan, eta han saltzia: burdiñori Sevilla eta inguruetarako izeten zan batzuetan, baiña beste askotan Ameriketara bialtzeko be bai. Konpañixako lagun baxotxan zeregiñak, ein zitxuen biharrak eta abar liburuetan dago ondo azalduta: LIX, 128-140; baitxa barkuak zelan jiratzen zitxuen be: LIX, 130-131; atzera eta aurrera erabiltzen eben generua ero merdaderixia: LIX, 131-133; euren Andaluziako eta Ameriketako “bezeruak”: LIX, 134-138, eta abar. (LIX; 124-126, 130, 131-133, 134-138, 121-140, 155).

1576. urtian, Nueva España-n euan Diego de Ibarra-k, hil barri zan Francisco de Ibarra-n puestua hartu eban (ikus 1600). (XXX, 21).

1576. urtian “auto” bat ein zan Sevilla-n Nueva España-n hil zan Domingo Pagoaga “grumete” eibartarran ondasunak zirala eta. Testamentua einda laga eban, eta herederua bere aitxa Domingo de Pagoaga zan. (AGI: CONTRATACIÓN,213,N.1,R.4).

1576. urtian ein zan Agiña ballian San Idelfonson Santutxurako erretablua; Domingo de Zumaran-ek eiñ eban. Horrek esan gura dau Santutxua lehenatik be baeuala; ez akaso oingo etxetxua, baiña bai besten bat; oingua “pudo ser levantada durante la segunda mitad del siglo XVI, en el momento en que se está procediendo a la restauración y ampliación de la ermita de San Román y Santa Agueda” (LXII, 156).

Horrekin batera San Roman eta Santa Ageda ermitxan be obrak ein zitxuen, 1599. urterarte bitxartian (erretillia, kanpaia, mezako-liburua, kaliza...): guztien pagamentua diruakiñ, ogixakin, sardauakin, urdaixakiñ eta bildotsekiñ ein zan. Horren Santutxuorren barri zihetz jakitzeko liburuetan beixu leike -(XXXIII, 141)-(LXII; 126, 134, 135-136, 153-162, 197)-, eta hor agiri da bere historixia, zein lekutan dauan, San Idelfonson bizi-moduan barri, jaixak noix eta zelan zelebrau izen diran, Santuan eskulturian nundik norakuak... datu eta fetxa askokin.

Edozelan be, jakin biharrekua da San Idelfonso bidetako ibiltarixen patroia dala; horretxegaitzik, hasi XVI. gizalditxik eta XX. gizaldirarte “era parada devocional obligada de viandantes y caseros que trasladaban sus productos a mercados y ferias de los alrededores” (LXII, 156-157); gaiñera, erreza ez eze, Santuari limosnia be botatzen jakon, Agiñako parrokiako kontu-liburuetan halan jasota dago eta. Bere jaixa eneruan 23an da. (XXXIII, 141)-(LXII; 126, 134, 135-136, 153-162, 197).

1576. urteko agoztuan 26xan Juan de Quiñones *preladuak* Calahorra-tik Eibarrera bisitia eiñ eban. Bide batez eibartar morduari Konfirmaziñua emon etsen. Konfirmatuko guztien izena jaixotakuen registro liburuan apuntau zitxuen (LXXV, 110).

1577. urtian, Silverio de Echeverria-k esan eban, eta E. Urroz-ek bere *Historial de la Virgen de Arrate*-n jaso, Francisco de Elexalde zan Aldatseko etxian jauna (ikus 1613). Dana dala, ezin da gauza segurutzat jo, ez dalako dokumentaziñua agertu: berorrek, Santuarixuari donaziñon bat eiñ etsalako aitxatzen dau. G. de MUJICA-k dakarrenez, hil zanian, Arrateko santuarixuan obretarako 50 dukado emon ebazan.

Eibarko Elexaldetarrak, G. de MUJICA-k (eta gero J. San Martin-ek) dakarrenez, Alabako Arbulu-tik etorritxakuak ziran, *mayorazgua* Eibarren eken arren, 3.000 dukadoko errentiagaz. (I, 246)-(XI, 238).

1577. urtian Juan de Orbea hil zan Madrillen, Ulsagako Torre Zaharra eiñ ebana. (LXXV, 241).

1577. urtian Martin López de Isasi merkatarixa tratua eitxen ibili zan Korteko autoridadiekin bera Gipuzkuako Korrejimientoko audienziako eskribau izentatzeko, ordurarte Joan de Borja-k eukan lekua hartzeko. Gaiñera, “facultad de poner dos tenientes en la dicha escrivanía” (LIX, 148) be eskatzen eban López de Isasi-k. Horretarako 3.400 dukado bota zitxuan “o la cantidad en que se concertaren” (LIX, 148). Horrek esan gura dau herriko konzejuan eta elixan bakarrik ez, Probinziako asuntuetan be aurrera sartuta euala. (LIX, 148).

1577. urteko julixuan 1ian Martin López de Isasi-k eta Lope de Elío-k Plaentxian -hau Plaentxian euan Erregian arma beedore ero representantia zan- kontratu bat firmau eben: Isasi-k Motrikun eukan bere “Santa Cathalina” barkuakñ Erregian ejerzituandako armak eruan bihar zitxuan Cadizen ero Sanlúcar-en entregatzeko. Armak Gipuzkoa-Bizkaixan eindakuak ziran, eta tratua eiñ eben biagian hauxe eruan bihar eben: 8.000 *sabina* ero pago-estaka; 3.000 *kofe* ero egurrezko zesto; egurrezko 1.000 ganbela (“Mil cuencos de gamellas de madera” (LIX, 107)); burdiñazko 4.000 pala; burdiñazko erramintxa-trepetxatan 150.000 kintal, eta abar. Elío-k hogei egunen barruan horrek danok barko ondora entregatzeko berbia emon eban; Isasi-k bere barkuan bialdu; eta hara heldutakuan, leku batera zein bestera, bertako korrejidorari ero tenientiari eskribauak einda-ko testimonixua eskatu, eta haxe papela bueltan ekarri bihar eban Elío-ri emoteko. Juan eta etorri eitxeko lau hillabeteko plazua eukan. Edozein modutan be, Isasi-ri aurrez 1.500 errial pagau bihar etsezen; eta agirixa ekarritxakuan berbatutako beste guztia hartuko eban.

Erregiandako zuzenian eitxen ebanik, horixe biagiori izen zan dokumentauta dauan lehelenguetakua. Goguan hartzekua da orduan sasoiari Felipe II.a eta inglesak eta Flandes inguruak ez zirala bape ondo konpontzen eta ixa gerran euazala. Kontuan euki ezkeriok erregian arma mordua Euskal Herrixan eitxen zirala, horrek armok leku batetik bestera itsasuan zihar eruatia arazo haundixa zan, eta beti euazan arren, piratak eta korsarixuak ordurarte baiño arrisku haundixaokuak ziran bertako barkuak urtetzen ebenerako, armak bae-roiezen endemas. Horrek esan gura dau Felipe II.an armamento politikan arazo haundixenetako bat armak euren lekuetaraiñok karriatzia zala. Ordurako Martin López de Isasi-k famia hartuta eukan, ez bakarrik merkatarari moruan, transportista moruan be bai; “Esto, unido a una fiabilidad basada en su trayectoria comercial y eficacia en sus relaciones con Sevilla, le convirtió en la persona indicada para encargarse de un tema tan delicado como el de transportar armas por el mar, al menos cuando circunstancias particularmente significativas no lo hacían desaconsejable. Los navíos de Isasi gozaban de un amplia trayectoria y reconocido prestigio en los viajes atlánticos, y los oficiales reales no dudaron en encomendarle esta delicada misión. Además, Isasi ya tenía sobrada experiencia en asuntos relacionados con armas, sobre todo porque el concurso de las armas se había convertido en algo imprescindible para seguridad de sus propios convoyes comerciales” (LIX, 104). Horregaz gaiñera, “el País Vasco se veía desde la perspectiva europea como vinculado a los intereses de Felipe II, lo que convertía a las expediciones de Isasi con cargamento de armas, en caso de que las noticias llegaran a oídos de los enemigos, en un objetivo apetecible para las potencias europeas” (LIX, 104). Aurrerantzian be Isasi-k segidu eban Erregiandako armak eta erramintxak bere barkuetan eruatzen (ikus 1578; 1581). Hori temiori sakonao ezagutzeko beitzu bibliografian: LIX, 101-114. (LIX; 104, 106-107-108, 111, 101-114).

1577. urtian Martin López de Isasi-ri permisua emon etsen barku bat Tierra Firme-ra (Panama) kargau eta bialtzeko. (AGI: CONTRATACIÓN (leg. 2898, 5777)).

1578. urtian Martin López de Isasi-ri Erregiak emondako *pribilegixo* bategaitxik Motriku, Zumaixa, Oikina, Zarauz eta Zestonako herrixak tributua pagau bihar etsen: 35.687 marabedi. Herririk herri, “fieles cogedores” ziran kobratzailliak. (LIX, 40, 39. n.).

1578. urtian Martin López de Isasi-k erregian armadarako Cadizera bere barkuan eruandako armak entregau zitxuala aitzen emoten eban “finiquito” dokumentua korrejidorragana heldu zan. Horrek esan gura eban López de Isasi-k kobrau zeikiala eindako biagia eta biharra. Baiña, erregian kontadore ero kontabliak eskatu eta aintzeko orduan fiñ eta zorrotz jarduten eben, ez hainbeste pagatzeko orduan eta itxaiñ ein bihar izen eban (ikus 1579). (LIX, 111-113).

1578. urtian Isasiko torretxian *pagoko* karta baten eskrituria eiñ eben: 1575. urtian Martin López de Isasi merkatarixak Francisco de Hurtado-ri Indixetara bialdu etsazan merkaderixen gaiñekua zan. Bialdutako generuak 126.413 marabediko baloria ekan.

Horrek esan gura dau Isasi bertako eta Sevilla-ko komertzioetik aparte, Ameriketako bidietan be sartuta euala. 1550. urte ingurutik be bai, bakarka nahi konpañixa komertzialetan; baiña ikusi honen gaiñeko barri gehixao bibliografian: LIX, 86-91. (LIX; 86, 86-91).

[**1579. urtian**, “Pragmática” ipiñi zan indarrian: burdiña biharrian, krisisa ekarri eban horrek legiorrek, eta burdiñ-ola mordua itxi ein bihar izen ziran. 1625ian, barriro legetik fuera. (VI, 382).]

1579. urtetik aurrera San Andres parrokixan kanterixa bihar haundixeri ekiñ etsen barriro. Migel de Bolibar maixu kanteruak hartu eban obren arduria: elixako hiru nabia itxi bihar zitxuan, kruzerixako bobedekiñ.

Elixako mayordomuak –Andres López de Unzueta-k eta Juan Martínez de Arrizabalaga gaztiak– Elorrixoko Juan Pérez de Garaizabal eta Pedro de Azkarraga kanteruak kontratau zitxuen bihar ziran materialak eta zatixak jiratzeko. Elorrixoko harrixa eskatu etsen, garbixa eta nahaste bakua, salitre bakua eta beta bakua. Harrixa ondo labrautakua izen bihar zan. Elorrixoko kanteruak material guztia elixako kanposantuan lagatzeko berbia emon eban, Bolibar maixu kanteruak eskatu ahalian. Bost hillabetian karriauko zitxuen danak Eibarrerañok.

Ez zan obra makala izen: “gran parte de las piezas fabricadas para ejecutar las bóvedas, valían más de un ducado de oro la unidad” (LXXV, 167); eta gero piezak kolokatzia aparte. (LXXV, 166-167).

1579. urtian Azitaingo elixako kapilla barriko kanterixa obrak amaitxuta euazan. Zenarruzako Domingo Ibarra de Munioz maixu kanteruak bere kargu euki eban obría, eta amaitzerakuan 83.750 marabedi pagau etsezen.

Unzuetakuen testamentariuak ermitxako mayordomuei (Juan de Zelaia eta Pedro Zigorraga de Lezeta) beste 70 dukat emon etsezen kapilliori amaitzeko arotzerixako biharrak eitzeko. Arotza Martin de Alzubarren zan. (LXXV, 181).

1579. urtian Martin López de Isasi aurreko urtian erregian Armadarako eindako biagia ondiok kobratzeka eukan, kontadoriak ez ebelako ondo kontau itxuria, albaranetan ipintzen ebana eta Cadizen entregautakua ez etozalako bat. Azkenian etara eban argitxasuna, López de Isasi-ri armak entregatzerakuan itxuria txarto kontau zitxuela, eta hori jakiñ arte Isasi-k kobratzeka egon bihar izen eban. (LIX, 113).

1579. urtian Martin López de Isasi-k eta bere soziuen arteko konpañixa komertzialak Ameriketara, Nueva España-ra, barku bat bialdu eban (Bartolomé de Villavicencio zan barkuko jenerala): barruan, marabeditxan hiru milloitxik gorako balixoko merkaderixia joian. Han faktore ero representante Martin de Urizar eban, baiña orduan biagia ez etsen dana ondo urten, Urizar bixen bitxartian hill ein zalako. (LIX, 137).

1579. urtian Martin López de Isasi-k bere kasetara be jarduten eban tratuetan: Bretaina-n, milla dukat gorako balixoko garixa erosi eban; Deban, 389.232 marabediko balixua ekan ballena koipia ekan, Terranova-ra bialdutako biage batetik ekarritxakua... (LIX; 126, 133).

1579. urtian Martin López de Isasi tratantiak Unzuetako andra-gizonak ziranen hazurrak Eibarrera ekarri zitxuan Milan-dik (Ana de Unzueta eta Pedro de Ibarra-nak). Hazur danak kaja baten nahastauta euazan ekarri zitxuenian. M. López de Isasi-k San Andres parrokixara ekarri zitxuan atzera be enterratzeko, baiña demandia urten eban Eibarren zelan enterrau.

Unzuetakuak (Juan López de Unzueta Iturrao-k, maiorazko barrixak, Juan López de Unzueta abadiak eta Madalena de Aranguren y Unzueta-k) nahi eban holantxe, bixak batera sartzia Unzuetakuen sepultura nausixan; kabilduak, Martin López de Isasi-k, Pero Abad de Ibarra e Inarra-k eta Domenja de Iturrao-k, ostera, ziñuen Pedro de Ibarra-n hazurrak apartau eta bere gurasuen sepulturetan sartu bihar zirala, azkenian be, Unzuetatarren eta Ibaratarren sepulturetak bata bestian onduan euazala.

Famelixa bixak alkarrekin konpondu eziñ, eta azkenian erabagi eban P. de Ibarra-n hazurrak beste kajoi baten sartu eta Matias Abad de Sumendiaga abadiari emotia, sakristixan gordetzeko asuntua erabagi artian. Zer eiñ, Obispaduan izenian ziharduan Ortiz doktorian eskuan geratu zan. Erabagi eban P. de Ibarra-k bere andrian onduan -“junto” (LXXV, 228)- eta ez gaiñian -“sobre” (LXXV, 228)- egotia nahi eban ezkeriok, aparte-ko sepulturetan sartzia, baiña sepulturen gaiñeko pañua bixendako bat izen zeilla. (LXXV, 227-228).

1579. urtian Unzueta torretzeko andra-gizonak neska biri bahintzat ezkontzeko diru-laguntasuna ero dotia emon etsen, testamentuan halan ainduta eukelako; “En ambos casos, las “memorias pías” se encuadran en la cláusula que propicia el casamiento de “cuatro doncellas huérfanas vírgenes de su parentela y linaje” (LIX, 157). Martin López de Isasi-k manejatzen zitxuan Unzuetakuen diruak holako kontuetan be (ikus 1587). Horrek tratu danok notarixuak jasotzen zitxuan papelian: López de Isasi izen zan neska bixen diru pagatzailia, eta dokumentuak firmau be Isasiko torretxian ein ziran. Dotia hartu eban neska bata Isabel de Sacarteguieta izen zan, Ana de Unzueta *patronia* zanan lehengosiña; eta bestia Maria de Elzarrizaga, 100 dukadoko dotia jaso eban. (LIX, 156-157).

1580. urtetik aurrera, Andres de Araoz hilda, Juan de Araoz-ek bere semiak segidu etsan biharrian San Andres parrokixan: erretabluko bigarren korputza amaitxu, eta bankuan gaiñeko panelak eñ ebazan, Genesis-ko lehelengo partian motibo ero dibujuekin (1606. urtian hil zan).

Errenazimientokua be, bertan Parrokixako erretablua da, Lau Ebanjelistak, Azken Afarixa, Labatorixua, eta Atlante eta Kariatide eskultura paria, altariari eusten, hor sasoiko inportantiena arte aldetik. (I, 218)-(XXXV, 11)-(XL, 15).

1580. urterako baeuan Agiñan San Roman basarrixa: orduan sasoian balitxeke San Roman ermitxako freiren etxia izetia. Gaiñera, ordurako ermitxan elixako jaixak zelebratzen zirala jakiñekua zan: peleginaziñua, errogatiba ero letanixak... Bere historixia jakitzia gura dabenak liburuan topau leike: LXII, 48, 128-129). (LXII; 48, 118, 119, 128-129, 130, 170).

1580. urteko julixuan 13an hil zan Joanes de Isasi, Maria López de Isasi-n -Martin López de Isasi-n alaba naturala- gizona, luzeruan gaixorik egon eta gero. Orduan Sevilla-n bizi zan itxuria, Martin López de Isasi-k sozio ziran konpaiñixa komertzialeko puesto fijua betetzen. Berori hiltziarren hori konpaiñixiori des ein zan (ikus 1581-XI). (LIX; 88, 124-125, 140, 172-173, 183).

1581. urtian Martin López de Isasi-k Zumaixako herrixak pagau bihar zitxuen alkabaletako deretxuak ekazan: hurrengo urtian be ondiok pagatzeko ekezen gaiñera. (LIX; 40, 37. n., 43).

1581. urtian Martin López de Isasi-k bere Santa Cathalina barkuakiñ Erregian armadarako beste biaje bat eñ eban. Francés de Alava izen zan tartekua: berak aindu eban 1.500 arkabuze, 4.000 pika eta euren trepetxak, eta 193 burdiñazko pala bialtzeko. Hori danori Sevilla-n Francisco Duarte-ri -erregian *factoria*- entretatzekua zan. (LIX, 113).

1581. urteko junixuan 29xan, San Pedro egunian, Juan de Isasi e Idiáquez jaixo zan Eibarren. Antonio (López) de Isasi y Orbea-n eta Tolosako Juana de Idiaquez-en semia zan; aitxan partetik, Martin López de Isasi tratantian loibia (“nieto”) (LIX, 175). Bera izen zan Felipe IV.an ayo ero zaintzaillia. (I, 246)-(XI, 269)-(XXXIII, 45)-(LIX, 175).

1581. urteko nobienbrian firmau eben Isasiko torretxian Martin López de Isasi eta soziuen arteko konpaiñixa komertzialan “fenecimiento de cuentas”, Joanes de Isasi hil zalako. Orduan momentuan “el volumen de negocios era superior a los 100.000 ducados, cifra enorme para la época, incluso tratándose de mercaderes importantes” (LIX, 138): irabazixak itzelak ziran. Partiziñua zelan izen zan zihetz liburuetan topau leike: LIX; 125-126, 138-139, 140. (LIX; 125-126, 138, 140).

1582. urtian Martin López de Isasi-k Zumaixako herrixak pagau bihar zitxuen alkabaletako deretxuak ekazan: Zumaixak aurreko urtekua be pagatzeka ekan ondiok (1588, 1589 bai bahintzat; ikusi 1589). (LIX; 40, 37. n., 43; 44, 43. n., 45. n).

1582. urteko udan Portugalgo armadako barku bik tope eñ eben turkuen gerrako barku batekiñ Gibraltarren: portugesak turkuen barkua abordau eñ eben eta tripulaziño osua preso hartu eben. Turkuekin tartian eibartar bat euan, Jose de Guilarte artillerua, kristiñautasuna renegautakua eta musulmanen aldera juandakua: horretxegaitxik Evora-ko Inkisiziñoko tribunalan kargu geratu zan.

Gitxi gorabehera 25 urte lehenao juan zan turkuen aldera, eta Inkisiziñuan aurrian ein zitxuan deklaraziñuetan ez eban esan zegaitxik ero zelan izen zan hori, baiña pentsau leike Pedro de Arana-n antzerako zeozer izengo zala (ikus 1546-VI). Ordurarte kristiñaua zan, jaixo zanetik, eta bere gurasuak be halan ziran; Eibarren jaixua zala aitzen emon eban, eta gaiñera “noblia” zala; horrekin, “se refiere a la hidalguía universal propia de los vascos” (LX, 92).

Atzera kristiñauak harrapau ebenian Jose de Guilarte-k 52 urte inguru eukazan, eta bere biharragaitxik seguruen, esplosiñuegaitxik, gortuta, errena, eta piskat burutik einda ei euan. Zirkunzidauta be baeuan. Edozein modutan be, Inkisiziñuak eziñ izen eban gauza haundirik ein bere kasuan, zegaitxik eze preso hartu eta handik hiru egunera, Inkisiziñuak Evora-n eukazan karzela sekretuetan, jatekua eruatera Juan ziranian hilda topau eben; forensiak “apoplexia” izen zala esan eban. Orduan sasoian gure eibartarra nahikua zaharra zan (“A esa edad, Guilarte era ya un hombre viejo” (LX, 93)):

“¿Cuál habría sido la vida de este personaje, del que muy poco sabemos? Los últimos años del reinado de Solimán estuvieron marcados por el intento de una obra de ingeniería grandiosa, pero que al final fracasó: la construcción de un canal navegable que uniría por el norte de Astrakán, el Don con el Volga poniendo en contacto el mar Caspio con el mar Negro y el Mediterráneo. Allí, para esa obra colosal fueron llevados los mejores artilleros y barrenadores de todo el imperio, y sabemos que los turcos durante aquellos años incrementaron la captura de todos los europeos poliárctes o ingenieros militares, y conocedores del arte de la pólvora y los explosivos. ¿Pudo haber participado Guilarte en aquella fracasada obra? Los años coinciden, pero sólo es una hipótesis. Lo cierto es que veinte años después de todo aquello, ya viejo y mermado físicamente, Guilarte navegaba en un barco turco de los que se apostaban en la costa sur del Algarve esperando a los galeones que venían de la “carrera de las Indias” cargados de oro y riquezas, con dirección al puerto de Sevilla, y allí fue capturado por los portugueses” (LX, 93). (LX, 92-93).

1582. urteko nobienbrian 27xan jaixo zan Martin López de Isasi Idiaquez, Antonio López de Isasi eta Juana de Idiaquez-en semia. (XI; 263, 264).

1583. urtian Eibarren jentia gehixuta euala eta, Probinzixan kontribuziñorako *su* gehixao ipiñi etsezen, danera 38 su, “un 26% más de los que tenía adjudicados desde el Medievo” (LXXV, 113). (LXXV, 113).

1583. urtian Martin López de Isasi-k berak eta Domingo de Eguía-k erdi bana eken “Santa Catalina” barkuan seguruan polizian tratua eiñ eban. Donostiako merkatari famau batzuk horrek barkuorrek Motrikutik urten eta Sevilla-raiñoko biagia 1.500 dukadotan aseguru eben. Sanlúcar de Barrameda-n sartzetakuan barkuak arazuak euki zitxuan eta hondatu samar geratu zan. Horrek kaltioak aseguratzaillak pagau bihar izen zitxuen, nahi txa Eguía-ri pagau etsen partian agirixak bakarrik egon.

Euki be, Isasi-k beste barku bi be baeukazan: bata, Santa Cruz-ko markesak Isla de la Tercera-ra eruan-da eukana, erregian armadian parte moruan, eta bestia Motrikuko astilleruan ondiok itsasora sekula urten bakua. Erregia ixa gerran euala, normala izeten zan peskako ero transporteko barkuak enbargau eta gerrako barku bihurtzia (ikus 1575-XI-20): Isasi-n barkuekin be horixe eitxia erabagi eben. Lope de Elío-k -Euskal Herriko Arma Fabriketako beedoria- horrek hiru barkuon barri eukanian, “debido a que las autoridades han determinado que estas grandes naos que sirven en la Carrera de Indias deben reforzar su sistema defensivo” (LIX, 109), agindu eban hor barkuetan arma hobiak jartzia: mosketiak arkabuzen lekuan, hobiak ziralako. Arazo bat euan, horrek mosketiok haraxe barkuetarako bialtzeko, armak ekarri eta eruan eitxeko kontrol haundixak euazalako. Eta haundixa be haundixa izengo zan hori kontrolori, zegaitxik eze horrek ehun mosketiok Plaentxitik urten eben arren Alzolan euazan “sequestrata”, geldik, eta Lope de Elío-k berak jardun bihar izen eban arazua libratzeko. Baiña, armok bialtzeko permisuaikin be, beste arazo bat euan ondiok, zelan bialdu (López de Isasi-n barkun bat Sevilla-n euan itxuria). Dana dala, bialtziori eiñ eta gero, Isasi-k lau ero sei hilla-beten barruan armak zelan heldu jakozan zertifikaziñua presentau bihar eban. (LIX; 83, 108-110).

1583. urtian erabagi eben San Andres elixako parian euazan etxe bi barrizatzia: bata Domingo Martínez de Orbea tesoreruana zan, eta bestia Domenja de Unzueta-na -Domingo de Unzueta-n eta Inesa de Zumaran-en legezko alabia, maiorazkia-. Etxe bixak pegante euazan, atzekaldian dolara, lur eta guzti; eta bixak ziran zaharrak. Dana dala, dolara eta lurren osteko aldia beste etxe batzuk euazan, eta osterako bidian, bitxartian, herriko hormia: ba hormako atia libre lagatzeko obligaziñua hartu eben, sartu eta urten komeni zanian eiñ ahal izeteko, zabalian sei oiñ eta erdiko atia lagata (1,80 metro inguru), “*de manera que pueda entrar y salir una bestia cargada libremente*” (LXXV, 38). (LXXV, 38).

1583. urtekua da San Romango ermitxako kanpaien lehelengo datua; balitxeke aurretik be egotia, baiña ez da papeletan agiri. Molduria eiñ, eta kanpaia jarri eben. Geroko kanpaien barri jakitzeko beixu bibliografian: LXII, 146-147. (LXII, 146-147).

1583. urteko febreruan 27xan, Diego de Ibarra-k, Santiagon Ordeneko abituak jantzi ebazan estreiñakoz (ikus 1545(?), 1593). (XI, 246).

1584. urtian Cristobal de Sugadi izen zan Eibarko alkatia. (XI, 467).

1584. urtetik dagoz dokumentautu “Otaola, Otaola-erdikua, Otaola-kantoikua, Otaola-bazterra” etxien izenak agirixetan, 1857.erarte (ikus 1857).

Gaur be, ondiok, Bizkaixakin bat eitxen daben tokixan izena, “Otolá” forma motzaua erabiltzen da, eta “Otaola Hiribidea” izeneko kalia be bada. (II)-(XI, 159).

1584. urtian Andres de Otaola-k, Arrateko Amari koroi edar bat erregalau etsan: bere izena, eta fetxia dakaz eskribiduta. (XI, 159).

1585. urtian ipini eben Eibarren bertako alkate urtetzeko derrigor jakin bihar zala irakortzen eta eskribitzen (ikus 1596). Gipuzkuako Juntetan, Renterixan, hori hamalau urte lehenao erabagi eben. (LXXV, 70).

1585. urtian Martin López de Isasi pleito baten sartuta egon zan Sevilla aldi. Urte batzuk lehenao berak eta Pascual de Zubelzu debarrak eken “Nuestra Señora de la Concepción” barkua saldu eben Sevillan: Andres de Arrizabalaga eibartarra izen zan saldu ebana. Baiña, zelan ero halan A. Arrizabalaga-k trikimallun bat einda ez eban tokatzen jakon alkabalia pagau; edozein modutan be erregian inpuesto-batzailliak konturatu eta 215.736 marabedi pagatzia tokatzen jakola aitzen emon etsen. A. Arrizabalaga-k tribunaletara jo eban, erregiak eindako *merced*-agaitxik 1581. urtian Sevilla-n alkabalia pagatzetik libre eualakuan. Dana dala, benetan, aindutakuan erdixa pagatzia tokatzen jakon, 107.868 marabedi. Azkenian, fiadore moruan Juan García de Arriola elgoibartarrak eiñ eban (Isasi-kin batera sarritxan jardundakua); eta erabagi eben generuakin pagatzia eta ez diruakiñ, “en herraje terciado de peso de doce o trece o catorce libras la docena” (LIX, 82): agoztuan holako barrika bi emotekotan, eta beste barrika bi otubrian azkenetan, eta falta zana dizienbrian. *Herraje* ero perra dozeniak 4 errial eta 21 marabedi balixo eban. (LIX, 81-82).

1585. urterako¹³² ordurarteko Unzuetako andra-gizonak (Ana de Unzueta eta Pedro de Ibarra) bixak hilda euazanian (ikus 1575-I-13, 1575-II-4), hill eta denpora bitxarte baten (“un plazo prudencial” (LIX, 151)) Martin López de Isasi-k eta bere seme Antonio-k -euren lagunak- euki eben euren kargu Unzuetakuen ondasunak eta diruak administratzia; behin gauzak zuzenduta euazanian Calahorrako obispadura eskabidia bialdu eben hor zeregiñetik libratzeko.

Unzuetako jaun barrixak hartu eban etxian eta ondasunen arduria, Joan López de Unzueta-k: bera zan patroï barrixa (ikus 1585-I-29). Izetex, bertakuan loibia zan J.A. AZPIAZU-k diñoskunez: “Javier Elorza me indica que Pedro Ibarra y Ana de Unzueta no tuvieron descendencia, pasando el solar a manos de un sobrino, Juan López de Iturrao, quien se apresuró a cambiar su apellido original por el de Unzueta” (LIX, 151, 160. n.). Ordurarte be Martin López de Isasi tratantiak sarritxan jardun eban Unzuetakuen diruak manejatzen, eurak halan nahi ebelako: errentia emoten eben *jurua*k erosten, esate baterako (ikus 1587). (LIX; 151, 160. n.; 153; 151-153)-(LXXV, 226-228).

1585. urteko eneruan 20xan eiñ eben ezkontzeko kontratua Juan López de Unzueta Iturrao-k - Unzuetako jauntxua- eta Maria de Arrizabalaga-k -Andres de Arrizabalaga tratante dirudunan eta Maria Martínez de Elorriaga-n alaba bakarra-.

¹³² *In* LIX, 151, 160. n. “1585”. urteko referentzia dakar: zer ete da? klasifikaziño fetxia bakarrik, ala hortxe urteko dokumentua?; eta *in* LIX, 153 ostera: “Este mismo año de 1587, fecha en la cual sabemos que tanto Pedro de Ibarra como Ana de Unzueta su mujer ya habían fallecido (...)”, nahi txa hori urtiori aurretik baten be ez azaldu liburuan.

Eskribauak Eibar eta Markiñakuak ziran: Martin Ibáñez de Ubilla eta Migel de Iturrao. Kontratua Cristobal Pérez de Ibarra-n etxian eñ eben, Errebalian. 23 orriko kontratua zan, eta han banan-banan aitzatu ebezen bakotxan ondasunak ero dotia. J. López de Unzueta-k Unzuetakorretxia, Parrokixako sepulturak eta jarlekuak, errotak, basarri batzuetatik (Loixola, Izkuia, Iragorri, Otaolak...) kobratzen zitxuen tributuak, Markiñan eta Etxebarriñ eukazan ondasunak; eta mueble, erropa eta joya mordua. M. de Arrizabalaga-k, ostera, urrezko 700 dukat, Eibarren eukazan etxe batzuk, euren ortuekiñ, soluak, Bolibarko basarri bat, Aramaixon eta Durangon eukazan beste etxe batzuk eta abar ekarri zitxuan Unzuetarako.

J. López de Unzueta-n fiadore, Eibarko Pedro de Zumaran, Kutunitxako Juan de Goenechea, Martin de Arizpe eta San Juan de Aguirre izen ziran. M. de Arrizabalaga-na, barritz, Antonio López de Isasi Orbea izen zan, Martin López de Isasi tratante famauan semia. Orduantxe hillian ezkondu ziran San Andres parrokixan. Kontratuan transkripziñua dakar J. ELORZA-k in LXXV, 533-539: “1585 - Enero - 20 (**Eibar**). **Contrato matrimonial de Juan López de Unzueta Iturrao, señor de Unzueta, y Maria de Arrizabalaga Elorriaga**” (LXXV, 533); hor irakorri leikez detalle guztiak.

Honekin bodioneikiñ, Unzueta etxerik onenetakuen artian geratu zan: “Juan López de Unzueta, alias Iturrao, sobre todo a raíz de su matrimonio, la encaramó entre lo más granado de la nobleza del país” (LXXV, 229). Halan da be, Eibarko Konzejuakin pleituak eta demandak sarri euki zitxuen.

Honek andra-gizonok 9 seme alaba euki ebezen: zaharrena, Ana –Plaentxira ezkondu zan Gregorio de Ibarra-kiñ–; hurrengua, Juan Celinos –gerran hil zan–; hurrengua, Andres –Andres de Arrizabalaga aitzitxak hazi eban Ulsaga-n, eta kapitana zala gerran hil zan–; gerokua, Pedro Celinos, hurrengo maiorazkua (ikus 1595-VII-27); ondorik, Luis –gazterik hil zan–, Maria –umia zala hil zan–, Joan –”Maestre de Campo” zan (LXXV, 231), eta hau be gerran hil zan–; beste Maria izeneko bat be euki eben –zahar-zaharra hill ei zan–, eta txikixena, Isabel –hau be gazterik hildakua–. Baiña ezkondu aurretik J. López-ek beste bost ume be baekazan gitxienez: lau ume Maria de Zumaran-ekiñ, eta beste bat Martin de Alzubarren-en alabiakiñ. (LXXV; 229, 231, 533-539).

1585. urtian, Eibarko konzejuak Juan López de Unzueta-ri pleitua ipiñi etsan, berau ezkondu ostian, Parrokixako bankuetan, asientuetan eta abarretan eukezen ohol eta *tunbuluegaitxik*. Orduan Andres Ibáñez de Elexalde zan alkate. Konzejua ez zan sustatzen Unzuetakua diruduna eta poderduna zalako, eta “Juan López de Yturrao” esaten etsen beti, jakiñian beroni ez jakola bape gustatzen.

Harrezkero beste pleito batzuk be euki zitxuen, J. López de Unzueta-k jauntxotzat jardutia nahi ebalako, “preeminencias que reivindicaba como pariente mayor y cabeza del solar de Unzueta” (LXXV, 230), Gipuzkua osuan holako 14 bakarrik, eta Eibarren besterik ez euala esaten eban ezkeriok (LXXV, 229). Konzejuak, ostera, esaten etsan Unzuetako zaharrak eta J. López-en aurretikuak sekula be ez ebela jardun erregian kaballe-ro moruan, eta gaiñera, berau ez zala Unzuetakua bertakua, Iturrao-ko etxekua baiño. (LXXV, 229-230).

(¿) **1585. urte inguruan** Francisco de Elixalde ejerzituen *pagadoriak* testamentua eñ eban Amberesen. Beste gauza batzuen artian, hauxe jartzen eban: Eibarren bere auzoko ziran batzuei ondasun partia lagatzen etsela, baitxa senidiei be (Martin López de Isasi bere lehengusuari, esaterako); eta Amberesen bertan hill ezkeriok, lehelengotik hango San Franziskoko monasterixuan enterratzeko, gero hazurrak-eta Eibarrera eruateko, San Andres parrokixako bere aitxan eta aman (Joan Ibáñez de Elixalde eta Maria de Isasi) sepulturan sartzeko. (LIX, 174-175).

1585. urtian, eta aurrerantzian, Azitaingo elixan lau serora euazan. Orduan urtian Catalina de Eguiguren, Eizkoagakua, eta Marta de Goitia y Orbea sartu ziran serora. Horretarako, 16 dukat dote pagau bihar izen eben, elixako mayordomo bixekiñ eta parrokixako benefiziautako nausixakin tratua eñ eta gero, halan usatzen zalako. (LXXV, 182).

1585. urtian hasi zan Espaiñan eta Inglaterran arteko gerria: 1585-1604. Felipe II.a erregian bihargiñak lehenao be bai eta geruao be bai, hasi ziran merkatarixen barkuak rekisau eta enbargatzen, eta hori txarra zan bai kostako eta bai barruko ekonomixiandako:

“Los embargos y requisas de naos en 1586, 1587 y 1588 que se siguieron al comienzo de la guerra con Inglaterra en 1585 y que fueron parte de las preparaciones para la 'Armada Invencible', conjuntamente con los de la década de 1590, se dejaron sentir dolorosamente en la economía marítima de Vizcaya y Guipúzcoa. Desalentaban a empresarios tales como los Arriola de construir naos, en parte porque les impedían emplear las naos en viajes mercantiles, pero también porque los propietarios recibían compensación insuficiente, y las más de las veces atrasada, de la Corona por el uso o pérdida de sus navíos (...) Por lo tanto, no es extraño que, en noviembre de 1584, incluso antes de que se sintieran los efectos de la Armada de 1588 y de las siguientes armadas, las Juntas Generales de Guipúzcoa declararon:

“los proveedores y embardadores y cargohavientes de S.M. han sido gran causa de atrasar la fábrica de las dichas naos y que haya disminución y no aumento en ello... e de aquí ha subcedido que han perdido sus haciendas e comido el valor de sus naos... de tal manera que los que tenían voluntad de hacer naos se han atrasado e los que las tenían se han desecho de ellos por el mal tratamiento que de los criados de S. M. reciben”.

Las armadas eran igualmente un gran sumidero de los recursos humanos en la costa, y en Febrero de 1589, el capitán general de Guipúzcoa informó a Felipe II de la “gran falta” de hombres en la provincia y que sin ellos “no pueden armarlas [naos] para Terranova u otros lugares”. Además, entre los muertos no había solamente marineros de medios modestos sino igualmente empresarios quienes antes habían construido naos y organizado empresas a Terranova. En noviembre de 1584, las Juntas Generales de Guipúzcoa informaron:

“en estas jornadas como a Su Majestad y a todos es notorio ha faltado mucha gente principal de esta Provincia y entre ellos muchos que hacían naos de a 6 y 7 mil ducados”.

Por supuesto, los embargos y requisas habían afectado a los navieros vascos durante décadas anteriores pero la intensidad de los de las décadas de 1580 a 1599, junto con otros factores contemporáneos y negativos tales como el aumento en actividad corsaria, la interrupción de las pesquerías de Terranova y de tráfico marítimo, y la competencia de navieros extranjeros, tuvieron consecuencias señaladamente perjudiciales para la construcción y propiedad de navíos.

Además, los embargos y requisas de navíos causaron una severa contracción en el sector de Terranova durante la guerra anglo-española (1585-1604). Esto fue especialmente dañino ya que los propietarios y armadores así como las tripulaciones perdieron sus buenas ganancias esperadas de estas empresas de ultramar. No obstante, durante algunos de estos años hubo empresarios que lograron mandar algunos navíos para la pesca del bacalao así como la de la ballena. Por ejemplo, tres naos de San Sebastián fueron a esta última pesquería en 1588, hasta ahora las únicas conocidas por haberlo hecho en aquel año (...) Pero el declive económico general de aquella época se refleja bien en una carta enviada por el ayuntamiento de San Sebastián a Felipe II en setiembre de 1590, en la cual el ayuntamiento se quejó de que a causa de que las armadas se iban “desolando y destruyendo” los marineros, navieros, mercaderes y armadores igualmente, añadiendo que:

“los ministros de Su Majestad no los dejan navegar a Tierranueva que es la carrera que sola ha quedado en el mar oceano para poder tener aprobechamiento porque las demás salidas están cerradas con las alteraciones de los reinos comarcanos” (LXX, 11).]

1586. urtian, Eibarko Fray Martin (Ignacio) de Mallea y Loyola-k (San Ignacio de Loyola-n loibia zan, Eibarko Andres Martínez de Mallea eta Azpeitxiko Maria de Loyola-n semia), “San Francisco de los Descalzos” Ordenian sartuta, Txinako Misiño Franziskanuak barriri ipiñi ebazan martxan, egurra hartuta, barruan egonda (karzelan), eta bere atzetik ibilli izen eta gero.

Txinako Misiñuetan ez eze, Californian be egon zan, Sebastián Vizcaíno baiño 20 urte lehenao, eta Fray Junipero Serra baiño, ixa gizaldi bi lehenao bertara juanda.

Gaiñera, Ameriketako Elixan, izen haundiko obispua izen zan Paraguaiñ, eta Indixetako “Asunción del río de la Plata” herrixan be bai. “Reducciones del Paraguay” aurrera etaratzten ibilli zan.

Guarani indixuak ebanjelizatzaia franziskano eta jesuiten eskuetan lagata, zuzen zelan eñ ainduta, Buenos Airesera Juan zan: han hil zan 1606. urtian (ikus 1606). (II, 26. p.)-(IV, 48)-(X, 402)-(XI, 278)-(XV, 92).

1586. urtian baeuan *macharia*-ko herreria, Ibarra etxiana. (XXXIV, 84).

1586. urtian, San Andres parrotxian, Arrateko Aman imajiña bat eta altaria euzan, donaziño bat einda euan eta (ikus 1610). (XV, 77).

1586. urtian “bota” eben itsasora La San Buenaventura barkua: Terranova-ra bialdu eben ballenak harrapatza, Jacobo de lurre motrikuarra kapitan zala. Jabiak Andres de Arrizabalaga eibartarra eta Joan Pérez de Arriola gaztia (debarra) ziran. Barrixa zala 350 toneladatakotzat registrau eben, eta dirutan 3.723 dukado balio zitxuan; hori bai, “equipada con velas, jarcia, anclas y “artillería”” (LXX, 6) (ikus 1588). (LXX; 6, 10).

1586. urteko nobienbrian 12xan, Domingo López de Arexita benefiziauak, San Martin ermitxako patroien izenian (Elixia eta Konzejua), Catalina de Arexita izentau eban hango serora. Sartzetarian, dotia emon eban: 16 dukat, bere erropia, ohia, ermitxa ondoko sagasti bat, eta bere aitxak (Bartolome de Arexita) Eskibelen ekan hariztixan erdixa (ikus 1588-X-14). (XXXIII, 68).

1587. urtian, San Andres parrotxiko retablua eitxen euan Juan de Araoz eskultoriari, 145.350 marabedi pagatzeko aindu zan, bere biharragaixik: orduantxe amaitxu eban berak, aitxak ekindako retablua. (XI, 125).

1587. urtian Martin López de Isasi-k papelian ipini zitxuan hil “barri” ziran Unzuetako andra-gizonenda-ko ein zitxuan diru tratuak: “Relación de las cuentas que yo Martin López de Isasi tengo con los señores Pedro de Ibarra y doña Ana de Unzueta su mujer, difuntos” (LIX, 153).

Hor dokumentuan agiri dira ze negoziotzuk ein zitxuan háren diruekin: diruak batian eta bestian ipini ez eze, “tomó a su cargo las preocupaciones de los mismos [Unzuetako andra-gizonena] referentes a limosnas y ayudas a gente necesitada” (LIX, 153); eta horregaz gaiñera, López de Isasi-k berak beste tratante batzuekin (Ipólito Afettati-kiñ ero Pedro Morga-kiñ esaterako) euki zitxuan hartu-emonak be azaltzen dira. (LIX, 153).

1587. urtian Andres de Arrizabalaga-k Inesa de Ubilla Mallea-ri Ulsaga izeneko etxia eta terreno batzuk erosi etsazan. I. de Ubilla, Sancho Ortiz de Ibarra Bustinzuriaga-Mendilibar-en alarguna zan eta ez ekan ume-rik; bera Gabriel de Ubilla-n eta Maria López de Mallea-n alabia zan.

Etxe ondoko ortua, etxaurreko fruta-arbolak eren terrenua, Mekola inguruko sagasti bi, eta lpuuagaburuko baso bat eta gaztaiñadi bat sartzen ziran lotian. Etxe eta terreno 1.490 dukat pagau zitxuan. Etxia bera errekonduan euan, Juan de Orbea-k ein barri ekan etxian parian. Etxiak albo baten Ugarteburu batxillerran etxia ekan; bestekaldian, etxian ortua; aurrekaldian, erregebidia eta ostian errexia, “las acequias del molino del portal y tierra de Domingo Martines de Orbea” (LXXV, 103 6. n.). (LXXV; 103, 6. n., 130, 253).

1587. urtian, Juan de Isasi Santiagon Ordeneko kaballeru izentau eben. Erregian Armadako kapitana izen zan. (XI, 274).

1588. urtian, inglesen kontra jardun eban armadan “Santa Maria del Juncal” izeneko barkua (XI; 248, 486), Juan de Ibarra y Mallea kapitanan esanetara euan (ikus 1589). (XI; 248, 486).

1588. urtian inglesen kontrako Armadan beste barku bat be ibilli zan, eibartarrana izetez, Andres de Arrizabalaga-na (Joan Pérez de Arriola debarrakiñ erdi bana), La San Buenaventura barkua: ballenak harrapatzeko eindakua zan arren, hori be tokau jakon gerran ibiltzia. Hor armadan Domingo de Usarraga debarra izen zan naoko maestria. Gerra ostian, tripulantiak ixa danak etorri ziran bizirik bueltan, baiña bi hill ein ziran, Debakuak bixak: Andres de Araba Lisboan hil zan, eta Domingo de Balentimor etorri eta denpora gitxira hil zan Deban bertan. Barkua be osorik etorri zan. (LXX; 6, 10).

1588. urtian Andres de Arrizabalaga-ri errege-privilegioko bat emon etsen: Sevilla-ko arrain freskuan eta gatzitxutako arraiñan gaiñeko alkabalen *jurua*, urteko honenbesteko errentia kobratzeko (ikus 1590). (LXXV, 103).

[1588. urtian inglesen kontra jardun eban Armadan Euskal Herriko barku asko euazan: asko galdu ein ziran; eta hori komertzian igerrri eitzen zan, ez euazalako barku asko ganoraz generua eruan eta ekarri eitxe-ko. Barkuak bakarrik ez, jentia be galdu zan, gizonetzkuak, eta orduko herrixak txixixak ziranetik demografian be igerrri eitzen zan(XI; 248, 486)-(LIX, 71)-(LXX; 6, 9-12).]

1588. urtian Unzueta-kuak (Juan López de Unzueta Iturrao zan orduko jauntxua) eta Eibarko konzejuak atzera be pleitotan ekiñ etsen, lehendik be halan baebizan be (ikus 1544).

Beste gauza batzuen artian, J. L. de Unzueta-k esan eban bere etxia zala liburuetan zerkuak ein jakuezelako agiri zana (eta izetetz, Orozko inguruko torretxia zan (LXXV, 202)); baiña Konzejuak bizkor asko esan etsan ezetz, bere etxia ez zala ordurarte “Unzueta” izen, “Azitain” baiño, bere aurretikuak be halan esaten ebela: “*que esta casa nunca se ha llamado Unzueta sino de pocos años a esta parte, porque antes se solía llamar y llamava la casa de Azitayn*” (LXXV; 199, 205). (LXXV; 193, 199, 202-205).

1588. urtian, Sagartegieta etxe-kuak odol garbitxasun probantzia eiñ eben, Valladolidko Txanzilleria Realian (ikus 1603-V-21). (XXXIX, 14).

1588. urteko otubrian 14an, San Martin ermitxako seroria zan Catalina de Barrundia-k, Motrikuko Clara de Ibaseta-ri 432 errial pagatzeko kartia bialdu eban Juan García de Arriola-kin, 54 varako teliana zor etsan eta.

Orduan, serora bi euazan San Martinen, Barrundikua eta Arexitakua. (XXXIII, 68-69).

1588. urtetik eta 1599. urterarteko “Estados Bajos”-eko gerretan, Diego de Ibarra-k Konsejero kargua euki eban; ejerzituari ezebez falta ez zeixon be, berak zaintzen eban. Carlos Coloma-n *Las Guerras de los Estados Bajos, desde el año de 1588 hasta el de 1599*-n dakar bere barri, besten artian. (XI, 486).

1589. urtian Eibarko konzejuan eta Juan López de Unzueta-n arteko pleitoko sententzia bota eben. Pleitua 40 urte baiño gehixuan euen (ikus 1545-VI-10). *Justizia ordinarixuak* erabagi eban Unzueta-kuak urtero hamarrenak pagau bihar etsazala herrixari, bai etxe-ko ortu eta soluetan hartzen eban generuana, bai errenteruak berari pagatzen etsezenen zatixana be, baitxa ganauena, errotena, erlatokixena, hegatzixena eta ohitzen zan gauza danena.

Unzueta-kuak rekurridu eiñ eban, ez ebalakuan holakorik pagau bihar, eta Elixako juezetara jo eban, baiña ez eban onik urten (ikus 1596-III-17). (LXXV, 230).

1589. urtian Zumaixako herrixak Martin López de Isasi-ri pagau bihar etsazan alkabaletako deretxuegaitxik 12 gari ale karga emon bihar etsazan. Gari karga bakotxa 140 kilo ingurukua zan (danera ixa 1.700 kilo gari); horrek esan gura dau dirutza haundixa zala. Dana dala, garixan preziuak gorabehera haundixak ekazan orduan sasoiari, eta demandak euazan (ikus 1590). (LIX, 43, 45. n.).

1589. urtian San Juan de Araoz eskultoriak ondiok kobratzeko eukazan Parrokixako retabluari zati batzuk. San Andresko mayordomuak –Martin Ruiz de Eguiguren-ek eta Pero García de Larriategui-k– urrez-ko 100 dukat pagau etsezen, baiña ondiok gehixao zor etsezen “*por la manufactura del retablo que el susodicho ha hecho en la iglesia*” (LXXV, 166). Retabloko obrak eta pagamentuak noix amaitxu ziran diñuan agiri-rik ez dago, baiña. (LXXV, 166).

1589. urtian, Juan de Ibarra y Mallea, berrogei urte ekazala, bere merituegaitxik, Calatrava ordeneko kaballero izentau eben (ikus 1588). (XI, 248).

1589. urteko maietzian 21ian, Arrateko basilikako tetxua konpontzeko, Martin de Garmendia arotza-kin kontratua ein zan: hiru urteko plazua ekan, urtian ze zati konpondu bihar eban be ipiñitxa. Lehelenguan, aurrekaldia, alboko aterarte; bigarrenian, korurarte; eta hirugarren urtian, geratzen zana. Urteko, 40 dukat pagauko jakozan; materixala, herrixan kontura zan. A. AGUIRRE-n ustez, hau kontratuau, “curioso” zan, zelebria. (XXXIII, 77-79).

1589. urteko setienbrian 24an, Arrateko basilikako mayordomuak, Tomas de Oñate eta bere seme Gaspar de Narria pintxoriekiñ, elixako paretetan zuri-baltzian hamalau quadro pintatzeko kontratua eiñ eben. Tema sagraua ekan kuadrak izengo ziran, quadro bakotxa 3 dukat eta erdi pagauta. A. AGUIRRE-n ustez, hau da Gipuzkuako ermitxetako dokumentu inportantienetako bat. (XXXIII, 79).

1589. urteko setienbrian 28xan, Gaspar de Narria pintxoriak, Ama Birjiñian kapillako sei tela barri pintau ebazan, bakotxa 5 dukaduan. (XXXIII, 79).

1590. urtian Eibarko aberatsenak honek ziran: Sebastian López de Mallea-k 1.000 dukateko errentak eukazan; Marco Antonio de Mallea-k 3.000 dukatetik gorako errentak eukazan eta maiorazkua zan etxe bitxan; Juan Baptista de Elexalde-k 5.000-6.000 ero dukat gehixaotako errentak eukazan; Antonio López de Isasi (Martin López de Isasi-n semia) maiorazkua zan etxe bitxan eta 8.000tik gorako errentak eukazan; Martin López de Isasi tratantiak, ostera, 200.000 dukateko ondasunak eukazan. Horregaitxik bere ondorengiak "No es de extrañar, por lo tanto, que (...) se codearan con lo más granado del reino y acabarán accediendo a importantes títulos nobiliarios" (LXXV, 247). (LXXV, 247).

1590. urtian Zumaixako herrixak pleitua ipini eban Martin López de Isasi-n kontra, pagau bihar etsazan alkabaletako deretxuegaitxik -hamabi gari ale kargan dirua, Andra Mari egunian pagatzeko-. Zumaixako eskribaua Eibarrera etorri zan, Isasiko torretxera, eta Isasi-ri aitzen emon etsan Zumaixan ez zala hainbeste gari hartzen. Dana dala, justiziak erabagi eban Zumaixako herrixa zorretan euala Martin López de Isasi-kiñ eta 221.999 marabedi pagatzeko ekazala. Azkenian, Zumaixakuak pagau ein bihar izen eben. (LIX, 43-44, 46. n., 47. n.).

1590. urtian Andres de Arrizabalaga-k bere alaba Maria-ri dotia emon etsan Azitaingo jaunakiñ ezkondu zeñ, Juan López de Unzueta-kiñ. Dotian *prinzipala* 6.200 dukatekoa zan; eta gaiñera urte bi aurretik emon etsen pribilegixoko *juroko* dirua, urtero 310 dukateko errentia. (LXXV, 103).

1590. urteko eneruan 5ian, Pedro de Ibarra y Eguiguren-ek (Antonio de Ibarra Eguiguren zapatarixan eta Francisca de Elzarrizaga-n semia) Bravante-tik ekarri ebazan bronzeko *fazistole*, atrill ero liburu-oin bi, agila formakuak, peana ero azpikuekin. San Andres parrokiari emon etsazan: bertako presbiterixo ero altarian alde banatan ipinitxa dagoz. Beste bronzeko kandelero bi be bai: 1.135 libra pixatzen eben Bravante-ko neurrixan. Dana dala, "según se dice, en principio estaban destinadas para la catedral del Burgo de Osma" (LXXV, 242). Ez da nahastau bihar Pedro Ibarra Inarra-kin, Unzuetako jauntxuakiñ, hau 1575. urtian hil zalako.

P. de Ibarra y Eguiguren gaztetan sartu zan Erregiari zerbitzen Italian, gero Flandesera jua zan, eta azkenian Madrillen "*Contador de Resultas*" (LXXV, 243) izen zan.

Pedro de Ibarra-k emon etsan izena Kontadorekoa etxiari (han bere gurasuak bizi ziran), baiña ez da Ibarra-ko etxiakin nahastau bihar: "algún que otro historiador [la] ha confundido con la de Ibarra de Yuso, cuando ésta se encontraba unas decenas de metros atrasada en dirección a Arragoeta y bastante más metida hacia el río que la de "*Kontadorekoa*", que en aquel tiempo era la última que seguía la alineación de esta acera del arrabal de Ibarra" (LXXV, 243). Orduangotxia zan fatxadako kantoiko balkoian euan Ibarra-ko blasoi. Kantoia eitxen eban balkoia renazentistia zan. (I, 217)-(XI, 130)-(XIII, 1-5)-(XV, 111)-(XXX, 20)-(XL; 16 1. n., 22)-(LVII, 197-198)-(LIX, 51, 55. n., 151-153)-(LXXV, 222-228, 242-243).

1590. urteko setienbrian 11n Juan de Suinaga-k eta bere andra Maria de Azpiri-k Agiñako parrokiari estreñakoz etara eben hildako batendako urteko mezia, dirua pagauta: "manda pía", "mandas pías de misas de aniversario y otras memorias" (LXII, 20). Eurak izen ziran diru trukian elixako lehelengo "bienhechores" izen ziranak (LXII; 19, 20). Bibliografian ikusi leikez 1590-IX-11 eta 1839-XI-4an bitxartian zeintzuk etara zitxuen hildakuendako mezak euren izenekin (gehixaok be etarako eben akaso, baiña ez eben izenik laga): LXII, 20-21. (LXII; 19, 20, 20-21).

1590. urteko nobienbrian, Antonio López de Isasi de Cutuneguieta Mendivelsu, Gipuzkuako Probinzixian izenian jua zan Logroñora, Zarauzko Ortíz doktoriakin, Felipe II.an eskuari mun eitxera. Erregiak berak, enbajadiagaitxik eskerrak emoten, kartia bialdu eban Gipuzkuako Probinziara. (XI; 263, 264).

1591. urteko junixuan 20xan jaixo zan Martin de Orbea (ikus 1619). (XI, 284).

1591. urteko junixuan 8xan Suinagakuak (gaurko Suiña) kapellanixa bat ipini eben Agiñako parroki-xan: “Las capellanías de Aguinaga son fundaciones realizadas por personas particulares que establecen que una cantidad determinada de dinero se destine a misas por los difuntos” (LXII, 19). Hori zan Agiñako lehelen-gua. Suinagakuak gero be kapellanixa gehixao jarri zitxuen (1787-XII-10erarteko fetxak bibliografixan topau leikez, LXII, 20); euegandik aparte, izenik ezagutzen dala, Orbekuak (Soraen) fundau zitxuen kapellanixak (ikus 1649-IX-18). Halan da be, Agiñako abadiari “cura capellán” esaten jakonik ez zan 1643. urterarte agiri izen (ikus 1643-III-21). (LXII, 19-20).

1592. urtian “auto” bat ein zan Sevilla-n Potosí-ko *billa inperialian* hil zan Martin de Arispe eibartarran ondasunak zirala eta. Berau Juan de Arispe eta Ana de Areta Unceta-n semia zan. Ondasunak euren eskatzen ebenak (“reclaman”) bere anai-arrebak ziran, Marina eta Domingo de Arispe. (AGI: CONTRATACIÓN,486,N.1,R.8).

1592. urtian Sevilla-n espedientia eiñ eben Juan de Orbea eibartarra Ameriketara “pasajero”-tzat juateko, Perura: espedientiori permisua emoteko zan, “de información y licencia”. Domingo Ochoa de Orbea eta Maria Sáez de Otaola-n semia zan; Ameriketara Alonso Vázquez de Arce-n kriau/morro moruan joian. (AGI: CONTRATACIÓN,5239,N.2,R.6).

1593. urtian alkatia etaratzeko sistemía piskat aldatu eben. Elejixan beratzi ipini biharrian, hiru bakarrik ipintzen ziran aurrerantzian. Kaleko alkatia tokatzen zanian, Barrenkaleko, Elgeta-kaleko eta Txurio-kaleko gizon bana euazan apartatzeko. Basarriko alkatia tokatzen zanian, Soraengo, Akondiako eta Arexitako bana euazan apartatzeko. (LXXV, 71-72, 99. n., 100. n., 101. n.).

1593. urtian Diego de Ibarra Parisera jua zan, Felipe II.ak espresamente bialduta, “como enviado extraordinario” (ikus 1583, 1621-V-16). (XI, 246).

1593. urtian, Isasi torretxeko jaunak ziran Martin López de Isasi eta bere andra Domenja de Orbea-k (Oñatiko kondesia zan Ana de Orbea-n lehengosiña), erabagi eben euren dirutik 8.000.000 marabedi emotia “obras pías” eiteko. Bertan urtian, Kontzeziño Franziskanako Monjen Komentua altxatzia erabagi eben (“Convento de Monjas de la Concepción Franciscana”), euren etxe onduan. Urtian, milla dukadoko errentia ipiñi eben (ikus 1593-X-27).

Gero, komentua altxau, euren seme zan Antonio de Isasi y Orbea-k eiñ eban (ikus (¿)1620), Migel de Aranburu arkitektuari *trazia* ero planuak eiteko ainduta. Obria Hernando de Loidi-k hasi eban, baiña amaitxu orduko hill ein zalako Garaizabal-ek segidu etsan. Gregorio Fernández eskultoria kotratatzeko ainduta euan. (I, 245-246)-(XI; 252, 487)-(XV, 91)-(XL, 17).

1593. urteko abruillan 8xan zabaldu zan “Nuestra Señora del Juncal” *zabra* tipoko barkua Pasajesko portuan hondora jua zaneke barrixa. Hori barkuori Martin López de Isasi-k eta beste merkatarik batzuek errentan hartuta eken Sevilla-ra burdiña eta burdiñazko generua eruateko. Ba barkuori hondora jua zanian genero guztia barruan ekan. Horregaitxik, demandia ero pleitua euki eben merkatarixak eta barkuan jabiak -Joanes de Esquivel, Martin de Rivera eta Juan de Urbina ziran jabiok-. Hor demandan, Isasi izen zan beste merkatarixen izenian be jardun ebana: eurak nahi eben buzeadoriekin barkuko genero guztia etaratzia; barkuko jabiak, ostera, generua etaratzia nahi eben baiña barkuko “puentia” apurtzeka, horrekin gastu eta galtze haundixa euko leukielako.

Pleitua segidu eban, merkatarixok generua etaratzeko permisua baekelako, baiña ez ziralako barkuan ein zeikiazen kaltien kargu eitzen. Barku-jabiak horrekiñ azkenorrekin konforme egon ez, eta nahi eben “ave-ria gruesa”-tzat (LIX, 67) jotia, holan barkuan kaltiak danen arte pagauko zitxuen, bai jabek bai merkatarik (ikus 1593-VIII-27). Dana dala, badiruri hori urtiori txarra izen zala itsasuan ebizenendako, alde guztietan dagoz-eta antzerako problemen barri emoten daben dokumentuak (LIX, 72). (LIX; 66-67, 72).

1593. urteko agoztuan 27xan itsaso honduan euan “Nuestra Señora del Juncal” barkuan inguruko pleitua amaitxu zan “escritura de concierto” batekin: tartian ziran merkatarixak eta barko-jabiak erabagi eben barkuana aberixa moruan hartzia, eta barkuko gastuak danen arte pagatzia, burdiña eta generua be etaratzeko aldera. (LIX, 67).

1593. urteko otubrian 27xan, Martin López de Isasi eta Domenja de Orbea andra-gizonak, San Franziskon Ordeneko preladuen esanetara egongo zan monjen komentua fundau eben, “Convento de monjas de la Concepción Franciscana” (XI, 254), eurak bizi ziran artian klausula eta kondeziño batzuk aldatu ahal izengo baeben be. Dote bako bost monja bahintzat egongo zirala, betiko erabagi zan: horrendako, urtero milla dukadoko errentia ipiñi eben. Halan agiri da sortze eta dotaziñoko eskrituran. Cristobal de Sugadi, Eibarko eskribauak, eta Elgoibarko eskribauak, Martin de Arreguia-k firmau eben eskrituria.

Gaiñera, guraso bako neskak eta alargunak ezkondu ahal izeteko dotia ipiñi eben. Fundadorien “de la parentela de ambos á dos dentro del décimo grado de su estirpe y tronco” (XL, 28) ziranak eken beste guztien aurretiko deretxua hori dotiori hartzeko (ikus 1772-IV-20). (XI, 254)-(XL, 28).

1594. urtian Antonio López de Isasi (Martin López de Isasi tratantian semia) izen zan Eibarko alkatia. (LIX, 145).

1594. urteko eneruan 21ian Martin López de Isasi-k eta Andres de Arrizabalaga tratante eibartarrak pleitua ipini eben Motrikuko “San Francisco” barkuko jaban -Pedro de Iturriza- kontra. Eibartarrok barkua errentan hartuta euken generua -burdiñazko gauzak-eta- Sevilla-ra eruateko. Ba eurak iñuenez, zortzi hilla-bete lehenao horrek barkuorrek kargamentu guztia ekan eruateko prest (1593.eko udabarri aldian?), eta barku-jabiak segiduan abentatzeko aindu eban arren, bide batez beste kargamenton bat be eruateko zain geratu zan, biajari onura gehixao etaratzeko-ero. Dana dala, itxaitzen-itxaitzen udia jua zan. Barkokuak bi bidar eiñ eben Sevilla-rutz urtetzeko ahalegiña, eta bixetan kale: lehelenguan, Motrikutik urten, eta Pasajesen sartu bihar izen eben. Handik 17 egunera atzera eiñ eben urtetzeko ahalegiña, baiña itxura danez larrei kargauta euan eta barkua atzera portuan sartu bihar izen eben. Bixen bitxartian Gabonak urreratu ziran, eta (¿)1953. urteko dizienbrian 24an barkuori ixa hondora jua zan. Barkua zaintzen lau ero bost gizon euazan bakarrik, eta barkuko kapitana, maestria eta mariñel batzuk Motrikura juanda euazan Gabonak han pasatze-ra, barkua zaintzeko ixa lagunik laga barik, kable gitxi eta eskasekin lotuta. Ba tenporala egon zan, eta barkuori soltau ein zan; erdi hondoratzen euala bonbekiñ eta abar ura etara eta salbau eben, “y de hecho se hubiera acabado de hundir de no ser por haber acudido gente a su socorro” (LIX, 73). Dana dala, gero ur guztia etarutzen eben bitxartian eta barkuko kaltiak konpontzen zitxuen artian denpora gehixao pasau bihar zan (horretarako merkanzia guztia barkutik etara ein bihar zan); gaiñera, burdiñazko trepetxuak eroiezen barrika batzuetako arkuak soltauta euazan: horrek be konpondu ein bihar. Geruao denpora galtze eta gastu haundi-xauak ziran merkatarixendako, generua aurretik salduta eken-eta.

Isasi-k eta Arrizabalaga-k -Juan Martínez Arrizabalaga-n eta Marina Zumaran-en semia berau- sarritxan jardun eben merkataria biharretan alkarrekin. (LIX; 71-73, 78, 78 87. n.).

1594. urteko martixan 15ian Valladoliden Eibarren gaiñeko liburu bat etara eben inprentan: *Información en derecho, caballeros y vezinos de la villa de Eybar*, Imprenta de los Herederos de Bernardino Santodomingo. Izetex, Eibarko Konzejuak eta Unzuetako jauntxuak, Pedro de Ibarra-k, 1544. urtetik aurrera euki eben pleituan zati bat da (ikus 1544). (LXXV; 193, 2. n.).

1595. urtian San Juan de Araoz eskultoria ondiok Eibarren bizi zan, bertan etxia eukan. Hona etorri zan San Andresko retablua eitxera 1572. urtian. (LXXV, 166).

1595. urteko abillian 11n, Konzejua San Andres parrokiako kanposantuan batu zan. Alkatia, Martin de Unzeta; sindiko prokuradoria, Domingo de Pagoaga; eta regidoriak, Antonio de Albizuri, Lorenzo de Unzeta eta Jacobo de Carranza, ziran buru. Ba, erabagi eben, ospitxala haunditzeko, komeni zala aurretik hartu-emo-nak ekazan Arrateko Aman Kofradixiak bat eitxia, izena be, harena hartuta (Pío IV.ak be, 1563an, entidade bixak hartu ebazan aintzakotzat). Komisiñua izentau eben. Pedro García de Larreategui, Juan de Mallea Lizenziua, Juan Martínez de Isasi eta Juan de Iraurgui ein ziran kargu ospitxalan barruko jarduna-funzion-mentua, barrizatzeko ein bihar ziran gestiñuena, “puedan tratar y traten de hacer las ordenanzas y leyes que les pareciere conviene” (XI; 164, 296).

Euren zeregiña, ospitalan jardun eta administraziño zuzenerako bihar ziran ordenanza eta lege barrixak eixia zan; sobran euazan gauzak, kentzia; falta ziranak, ipintzia: beti be, ospitalian egon bihar ziran “pobres miserables y necesitados”-en meseretan. Elixia eta kapillia, induljenzixak gordetzeko lekua eixia be, euren eskuetan euan; baitxa Ospitala Arrateko Aman Kontzeziñuan Kofradixan sartzia be, Kofradixian izena ipiñitxa ospitalari: “Cofradía de Nuestra Señora de Arrate” (XXI, 417). Horretarako administradoriei-dirutarixei, kontuak eskatzeko albidadia be baeken. Baitxa erredituak kobrau, debituak pagau, transaziño ero negoziuak eiñ, saldu, trukian aldatu; mayordomo eta ospital-zaintzailliak izentau, eta beste...

Lau lagunok, halan eixia aindu eben; eta euren kargu geratu zan aindutakua betetzia. (XI; 163-164, 296)-(XII, 3)-(XXI, 417).

1595. urteko abruillan 29xan, Martin López de Isasi-k testamentua eiñ eban (“otorgó testamento abierto”), eta Cristobal de Sugadi eskribauak jaso eban: bere seme eta etxeko maiorazkua zan Antonio López de Isasi-ri emon etsan poderra fundautako monjen komentuan berak eixeko bihar ziran kapitulaziño danak. Esaterako, monjak hartu komentuan; kapellauak, abadiak eta frailliak izentau, San Franziskon Ordeneko Preladuak aintzen eben eran, ero bestelan, Obispuak aindutakuan gorabeheran, eta beste. (XI, 255).

1595. urteko maietzian 9xan, Domenja de Orbea-k testamentua eiñ eban; Pedro de Bustinza Ermuko eskribauak firmau eban. Agoztuan 7xan zabaldu zan hori testamentuori (ikus 1595-VIII-7). (XI, 254).

1595. urteko maietzian 15ian Domenja de Orbea, Isasiko andria hil zan (ikus 1597-V-21). (XI, 258).

1595. urteko junixuan 15ian Konzejuan, Kontzeziño Franziskana monjen komentuan fundaziñuan asmua agertu eben (Isasitarrak eixekotan). Danak conforme euazan asmuakin. Gaiñera, Calahorra-ko Obispuari lizenziaria eskatzia be erabagi eben; eta bai emon be (ikus 1595-VI-18).

Komentua altxatzeko, Isasixan, Francisco de Orbea-ri erosi jakon terreno zati bat, Santa Ines ermitxian onduan euana (barrenian, erregebidera jotan eban); beste terreno zati bat Andres de Aguinaga eta Magdalena de Ibarra andra-gizoneri erosi jakuen, Argatxa inguruetan (honen barrenak be erregebidera jotan eban). (II, 18. p.)-(XI; 254, 255)-(XXXIII, 44).

1595. urteko julixuan 27xan jaixo zan Unzuetako laugarren semia, Pedro Celinos (Juan López de Unzueta-n eta Maria de Arrizabalaga-n semia). Berau izen zan Unzuetako hurrengo maiorazkua. Santiagon Ordeneko Kaballerua zan. (LXXV, 231).

1595. urteko agoztuan 7xan, Domenja de Orbea-k eindako testamentua zabaldu eben (ikus 1595-V-9): Martin López, bere gizonari emoten etsan albidadia eurak sortutako franziskanen komentuan reglak berak aldatu, nahi Obispuan esanetara ero jakiñeko relijioso batzuen reglen bendian ipintzeko (XI, 254).

1596. urtian, Juan de Sumendiaga izen zan alkatea. Bere karguan tenientia Francisco de Orbea zan (XI, 467)

Aurretik beste batek urten eban alkate, Martin de Mallea-k; baiña mantxua zalako, beso-bakarra, ez etsen laga alkate izeten. Besua galdu eban Erregian Armadan ebillela kontrarixuak tiruakin jotakuan; eskumako besua galdu eban. Ordurako alkate izeteko ondrea, abilla eta famaduna izetetik aparte, korputzez sano egon bihar eban. Burrundara haundixa urten eban hori zala eta ez zala. (XI, 467)-(LXXV, 70).

1596. urtian, eibartar mordua jua ziran frontierara, frontierian bestekaldian franses soldau mordua batu eta euazalako, inbasiño baten billurrez. Gipuzkuako Furuak aintzen ebanez, soldauak herrika batu bihar ziran, eta bertako banderian azpixon alistau, gerrara juateko. Ba prixiari prixiakin, eta jua nahixagaitxik, eibartarrak ez eben orduan hori protokoluori gorde; eta horregaitxik euren buru jua zana hurrengo Azkoitxiko Juntetan (ikus 1597) keju ein zan. Furuak halan ziñuan: “Vaya cada uno debajo de la vadera de la Villa de donde fuere vecino, aunque fueren Cavalleros de las Ordenes Militares y Familiares de la Santa Inquisición”. (V, 171)-(XI, 25)-(XV, 13).

1596. urtian, Armada inglesa be gerrako haixiekiñ ete etorren, Erregiak Fuenterrabixara bialdu eban abixua inglesok Cabo de San Vicente pasauta ekela esaten. Gipuzkuako kosta inguruetan izen be, bistan euazan ya inglesen barkuak.

Gipuzkuako Probinzixiak segiduan aindu etsen herrixei euren tropak preparatzeko, atakautako herrixei laguntzera juateko. Eibarrek be prestau eban bere konpañixia: kapitan, Juan Bautista de Lexalde; alferez, Antonio de Larriategui; eta sarjentu, Juan de Orbea jua ziran soldauekin batera. (XI, 28-29).

1596. urterako Ulsagako ate ondoko horma barruko Elexalde-n eta Iturrao-n etxiak botata euazan; haren lekuan Magdalena de Cutuneguieta-k etxe barrixak ein zituan. (LXXV, 39).

1596. urtian Pedro de Zuloaga y Erramu¹³³ Zegamako semiak hidalgixa espedientia eiñ eban Eibarren. Mariana de Ibarlucea-kiñ ezkondata euan: bertan geratu ziran bizi izeten, eta Eibarko Zuloaga famauak bere ondorengiak dira. Arbola genealogiko osua eta aurretiko eta ondorengo gizaldixen barri bibliografixan topau leike, detalle guztiek: LVII, 19-31. (LVII; 23, 19-31, 55, 197).

1596. urteko martixan 17xan emon etsen Elixako juezak Juan López de Unzueta-ri Eibarko Konzejuakiñ eukan pleituan inguruko erabagixa, Azitaingo elixan. Lope de Velasco doktoriak, Astorgako Juez Apostolikuak, aitzen emon etsan Elixiak ez eukala hamarren eta *primizien* kontura zetan ezer erabagi, eta ez zeixala gehixao holako gauzekiñ Elixakuak aztorau.

Unzuetakua minduta geratu zan, eta Aitxa Santuagana juango zala esan eban, baiña ez etsen iñundik iñora be laga hori eitxen. Azkenian, 344 dukat pagau bihar izen zituan golpera: 1553. urtetik eta 1595. urterarteko hamarrenak, urteko 8 dukat. Azkenian be, “Este pleito venía de los tiempos del Contador Ibarra y era precisamente uno en los que él más había gastado, yéndose al otro mundo con la certeza de que lo había ganado” (LXXV, 230). (LXXV, 230).

1597. urtian, Antonio de Albizuri izen zan Eibarko alkatia. (XI, 467).

1597. urtian dokumentu bat eiñ eben mugarrixen gorabeheran. Urtero beitzen zan mugarrixak zelan euazan. Eibarko mendebaldeko mugarrixen barri emoten daben dokumenturik zaharrena da hori, baiña J. ELORZA-n ustez dokumentuko toponimuak eta berbak batetik, eta mugarrixen arteko zabaleriak bestetik, emoten dabe “suficientes indicios para considerar que puede ser una copia bastante fiel de los límites otorgados a Eibar en 1346” (LXXV, 61). Hasi Amaña inguruko Kareagatik, eta Elorreta, Oraegi, Amurutegi eta Garaiguren arteko mujoiak aitxatzen dira hor dokumentuan; transkripziño zati bat liburuan topau leike: LXXV, 61.

Gaiñera, Durangoko Merindadiakin ziran mugarrixen barri be emoten dabe hor dokumentuko akta baten; Olaerreaga eta Elgeta arteko mugarrixak aitxatzen dira. (LXXV; 61, 177).

1597. urtian, Juan García de Urrupain-ek, Eibarko Urrupain etxeko maiorazkixia fundau eban¹³⁴. Bertako maiorazkia, Ana de Urrupain y Jaolaza izen zan (ikus 1653). (XI, 287).

1597. urtian, Mateo de Zumaran-ek, Elgoibarko Justizixa ordinarixuan aurrian, bere hidalgixia konprobau eban. Herriz aldatu, ero kanpora juaten ziranak, kostunbria zan orduan sasoian noble titulan karta kredenzialak etaratzia: holan espikau leike Zumaranguak be horrekiñ asmuorrekin jokatzia. (I, 247).

1597. urtian, Domingo López de Arigita batxillerra, Eibarko benefiziodun presbiterua zan. (XXVI, 998).

1597. urteko eneruan 3an, Azkoitxiko Santa Kruzen izen zan Probinziako Junta Partikularrian, aurreko urtian eibartarrak frontierara herriko banderapian batu barik jua zirala eta (ikus 1596), erabagi zan, bes-telan 1.000 dukadoko multia euko ebela, danak jua zeixazela gerratera baiño lehenao, baktotxan herriko ikurriñapera, herrixetako soldau tropelak batzeko. Esanak Probinzixa osorako balixo eban. (V, 171-172)-(XI, 25)-(XV, 13).

1597. urteko martixan 20xan, Korrejidoría Eibarren egon zan, herriko diru-kontuak beitzatzera: ikusi ebana, beste gauza batzuen artian, izen zan kontuak eskribau *fielak* registruan ekazala, eta ez liburuan. Horretxegaitxik, Korrejidoría berak auto bat bialdu eban, kontuak, registruan barik, liburuetan gorde eta euren barri emoteko.

¹³³ In LVII, 197 “Pedro de Zuloaga e Ibarlucea” dakar.

¹³⁴ Bere anaixak, Juan Ochoa de Urrupain-ek, Elgetan sortu eban beste Urrupain etxe eta maiorazkixia, 1567 urtian.

Holan, ba, XVI. gizaldixa aurrera zoianerarte, eibartarrei ez jakuen akordau konzejuan eitzen ziran reu-nixuetako aktak-agirixak, eta registruetan eruatzen ziran kontuak, akta liburuetan gordetzia. G. de MUJICA-k diñuanez, inportantia zan herri bakotxak bere papel, agiri, ordenanza, eta beste, gordetzia, “cuando cada Corporación [herrixa] se regía por sus usos privativos y peculiares, y no le alcanzaban las disposiciones de leyes generales como hoy sucede. En tales condiciones, la conservación de un privilegio encerraba transcendencia singular, ya que las costumbres, si no se registraban en documentos, á ellos se ajustaban” (XI, 208).

Dana dala, ez ziran derrepentian hasi liburuetan batzen herriko barrixak: ikusi 1600-X-2. (I; 199, 270)-(XI, 208).

1597. urteko maietzian 21ian hil zan Martin López de Isasi tratante ero merkatarixa. Azkenengo testamentua (ikusi 1564) orduantxe urtian eñ eban. Bere eta bere andrian herederua eta etxian ondorengo maiorazkua Antonio de Isasi izen zan. (XI, 258)-(LIX; 7, 170, 175, 179, 187).

1597. urteko julixorako, Domingo de Loyola, arkabuzen kajen maixu moruan agiri da, kaxagiña zan: “Los más distinguidos arcabuceros de este apellido figuran durante los siglos XVI y XVII en Placencia y Eibar” (LVIII, 145). Euren markia be baeken¹³⁵. (XI, 81)-(XV, 29)-(LVIII; 145, 150)-(LXXIX, 185).

Dana dala, XVI. gizalditxik hasi eta 1936. (1940) urterarteko armen marken barri zihetz jakitzeko bibliografian beitu leike -detalle batzuk behera be topau leikezen arren hamentxe testuan- (LI, 419-486)-(LVIII, 139-150): armagiña zein zan, markia, fetxia, zer zan markatzen ebena, markia bera zelakua zan... eta abar. (XI, 81)-(XV, 29)-(LI, 419-486)-(LVIII, 139-150, 145, 150)-(LXXIX, 185).

1597. urteko julixuan 11n, Isasiko monja franziskanen komentua eitzeko permisua (“R.F.”) emon eben. Andra Marixari dedikauta euan, “pura y limpia concepción de Ntra. Señora”-ri (XV, 76). (XI, 254)-(XV, 76).

1597-1603 urte bitxarteko musika korala: ixa segurua da grupo korala baeuana, San Andres parroki-xako eskrito batzuetan agertzen dan benefiziutako chantre ero Parrokixako koruakiñ arduratzen zan abade bat dala eta, Joanes de Abanzabalegui eibartarra, gero “El Chantre” firmatzen ebana. Calahorra-ko Katedraletik eukan hori benefizixuori (hango koruko direktoria izen zan).

Dana dala, aurretik ezaguna da Santa Agedako koruak bazirala, herriko tradiziño moruan. (I, 227)-(LXVI, 71)-(LXXV, 187).

1598. urtian Francisco de Ibarra Iguria izen zan Eibarko alkatea. (XI, 467)-(LXXV, 230-231).

1598. urtian hil zan Felipe II.a, “Con él desaparece una época muy significativa de la historia del País Vasco” (LIX, 187). Martin López de Isasi famaua be bere sasoikua izen zan (1597-V-21an hil zan). (LIX, 187-189).

1598. urteko abillian 25ian, herrixak permisua emon eban Arrateko Aman Kofradixian eta Ospitxalan izenian juanda, “Rmo. de Calahorra”-ri eskatzeko sobratzen ziran limosnak, pobriei laguntzen erabiltzeko; Kofradixa danak sortzeko arrazoi nausixa hori izeten zan ezkeriok. (XI, 165).

1598. urteko otubrian 14an beste demandaldi bat hasi zan Konzejuan eta Unzuetako Juan López-en artian. Izen be, inguruko herrixetan jente asko akabatzen euan pestia ebillen, eta Konzejuak Eibarko entrade-tan guardak ipiñitxa eukazan badazpadako jentiarri sartzen ez lagatzeko. Ba Arexitako balleko –Arrate ballia, Gorosta ballia eta Mandiola ballia gitxi gorabehera– diputaua Francisco de Orbea zan, eta ikusixan behian beste danak bai baiña Unzuetakua ez zana guardixetara juaten, obligaziñorik ez eukala ziñualako, Orbea-k eta alkatiak aindu eben bixamonian Urkuzuko atian egon zeilla atsaldeko 5etatik aurrera tokatzen jakon lagu-nakiñ (ikusi 1598-X-15). (LXXV, 230).

1598. urteko otubrian 15ian Unzuetako Juan López-ek Urkuzuko atia zaintzen egon bihar eban atsaldeko 5etatik aurrera, baiña “Como era de suponer, una persona del rango de Juan López de Unzueta, no estaba por la labor de hacer guardias y menos si éstas eran para la prevención de apestados” (LXXV, 230). Alkatia, Francisco de Ibarra, hantxe zan esandako ordurako, ia Unzueta agiri zan ikusteko, baiña 7rak jota be falta zan (bestia han euan, Cristobal de Carranza), eta alkatiak herriko juraduak bialdu zitxuan Unzuetara, 1.000 marabediko prendak kentzera, multatzat. Unzuetakuak isillik pagau eban pagatzekua, “antes de ver cuestionados y lesionados sus honores y preeminencias” (LXXV, 231).

Dana dala, XVII. gizaldixan hasieran Juan López Valladolid eta Madrid aldian ibilli zan gehixena (ikus 1620-VII-20). (LXXV, 230-231).

1599. urtian, herriko karguak honek ekezen: Domingo de Areeta, alkate; Joan de Arechaga, herriko sindiko prokuradore nausixa; Francisco de Ibarra y Guria, Domingo de Loiola, Domingo de Orbe Alzua eta Matias Celaya, regidoriak; Martin de Gorostieta eta Sebastian de Berazaluce, juraduak. Herrixan kaskotik kanpokuak ziran danak; euren hurrenguak, herri barrukuak izengo ziran (ikus 1600). Migel de Iturrao zan eskribaua. (XI, 190).

XVI. gizaldi azken aldera, Ospitxaleko kapillia ein zan. Lau altara ero kapilla ekazan, bakoxta imajiña banakin: Kontzeziñua, Kurutza Santua, Nazarenu, eta Dolorosia. Herriko jente asko juaten zan bertara erre-zatzera. Kapillia euki arren, sekula be ez zan agertu ermitxa lez. (XI, 165)-(XXXIII, 141).

XVII. GIZALDIXA

XVII. gizaldiko Kargu eta Ordenanza Munizipalak: konzejuak segitzen eban, baiña kargu barririk urtetzen hasi ziran. Alkatia, sindikua eta juradua ez eze, hasi zan administradoria (“administrador del arca del depósito”) eta bulderua (ero bula emotailia) ipintzen herrirako. Eleziñuak, dana dala, bardiñ eitxen segitzen ziran. (I, 232).

XVII. gizaldixan, Eibarren 1.000 lagun inguru izengo ziran, Pablo de Alzola-k ziñuanetz. (XI, 492-493).

XVII. gizaldixan hasi ziran apellido “konpuestuak” ipintzen, kanpotik etorritxakuak euren jatorrixa demostrau bihar ebelako. Orduan, herriko seme-alabak ezkonduakuan apellido bixak batzen zitxuen bertako jatorrixa hobeto erakusteko eta holan sortu ziran “Unçeta-Barrenechea, Aguirre-Açaldegui, Yñarra-Yraegui, Acha-Orbea, Acha-Albiçuri, Orbea-Urquiçu, Suinaga-Yturrao” eta abar. (LXXV, 113).

XVII. gizaldikua izen leike Azitxaingo elixako Ama Birjiñia Umiakin. Sasoi baten, hango erdiko retabluan euan. (XXXIII, 55).

XVII. gizaldi lehelenguetan, Juan López de Inarra y Mallea zaharrak, Aldatseko jauregixa barriztau eiñ eban. Berau, Catalina de Isasi e Idiaquez-ekin, Isasiko etxeko alabiakiñ ezkondu zan, Felipe IV.an ayo ero zaintzaille zan Juan de Isasi-n arrebiakin.

Aldatseko torretxia, Inarra/Iñarratarrena izengo zan XVI. gizaldi azkenetatik. Gaiñera, etxiak daukan eskudua euren famelixakua da (ikus 1601-IX-29). Horretan, bat datoz bai G. de Múgica, bai García Carraffa anaixak be. (I, 246)-(XXVI, 1001).

XVII. gizaldiko lehelengo erdixan, Alonso de Idiaquez-ek fabrika eta galeoietakoko superintendente jeneral kargua ekan (XI, 250).

[**XVII. gizaldiko lehelengo erdixan** Gipuzkua osuan danera 60.000 kristau inguru bizi ziran (LIX, 97 108. n.).]

[**XVII. gizaldiko lehelengo erdixan** Gipuzkuan eta Bizkaixan ekonomixia ez euan bape ondo: 1580. urte inguruan gerratiak zirala eta hasitxako krisiak antzera ero txartuao segitzen eban. Krisisa portuetatik etorren gehixena: “La construcción y propiedad de barcos mercantes presenciaron la continuación de la crisis que había acosado a esos sectores a fines del siglo XVI. Nuevos embargos y requisas reales, hostiles marinas extranjeras [korsarixuak], la reducción de los usos de los navíos vizcaínos y guipuzcoanos y la oposición a los navieros vascos en Sevilla (debido al declive del tráfico con las Indias y al empleo de navíos de las colonias españolas en dicho tráfico) en conjunto con una serie de ordenanzas reales (1607, 1611 y 1618) las cuales impusieron cambios importantes en el diseño de barcos, el declive de la pesca de bacalao y de ballena [orduak ballena gitxi geratzen ziran] y las económicamente ‘debilitadas’ comunidades empresariales de las villas costeras, todo ello contribuyó a que la construcción y propiedad de barcos mercantes no lograra recuperar los niveles de la época de 1565 a 1585” (LXX, 12). Ballenak gitxitxuta euazan, eta “Sin embargo, en aquella época, algunos navíos vizcaínos y guipuzcoanos, quizá no más que un puñado cada año, volvieron al Estrecho de Belle Isle, no solamente para pescar ballena sino en viajes mixtos para bacalao, ballenas y focas, siendo estas últimas hasta entonces un recurso sin explotar” (LXX, 13), “mientras el número de ballenas en el Estrecho era insuficiente para sostener una industria del tamaño de la industria de las décadas de 1560 y de 1570, todavía ofrecía salidas provechosas para un reducido número de armadores, sobre todo en combinación con otros recursos marinos. Fue, por lo tanto, posible sacar ganancias a principios del siglo XVII de la inversión en sectores marítimos de la economía (así como de la producción y comercio de hierro aunque esta industria también estuviera sufriendo problemas), pero las condiciones no eran tan propicias como en los años boyantes de 1560 a 1585” (LXX, 13). (LXX, 12-13)].

1600. urteko Ordenanza Munizipalak, beste gauza batzuen artian, herriko eleziñuak zelan ein ziñuen. Alkatia, juraduak, sindiku prokuradore jenerala, eta beste, zelan elegidu esaten eban, beste gauzen artian. G. de MUJICA-k diñuanez, XV. gizaldixan agiri dirazen holako karguak be, antzerakuak izengo ziran: horrek esan gura dau, bere ustez, hainbeste denpora eta urtetan, ez zala asko aldatu herrixan aintzeko eria; gaiñera, honek agirixok diraz herriko Ordenanzen gaiñian argi piskat eitxen deskuenak: ze kargu, zelan elegidu kargodunak...: “estando juntos y congregados en su Ayuntamiento general á campana tañida los caballeros hijosdalgo vecinos de la dicha *villa conforme á las ordenanzas uso y costumbre...*” (XI, 206). Komentarixo moroko bat, honen gaiñian, *in XI*, 206-207 dakar.

Herriko eleziñuak urtero eitxen ziran: urte baten, herriko “kalekuak”, “basarritxarren” artetik izentatzen ebezan kargodunak; hurrengo urtian, aldrebes: basarrikuak, kalekuen artian izentatzen ebezan euren dako aukerakuak ziranak. (I, 233)-(XI; 191, 206-207).

1600. urtian, *billia*, herrixa, distrito elektoraletan, kaleko hiru zati eta beste hainbeste basarri auzotan partiduta euan:

Billia bera, hormen barrukua¹³⁶, Barren-kaleko zubitxik, Ulsaga, Elgeta-kale, eta Txurio ero Somera kalietako hiru portalerarteko bitxartian geratzen zana zan. Hiru kale nausi euazan: Barrenkale, Elgeta-kale eta Txurio-kale; honen inguruan, karkaro ero callejoiak, eta beste kantoiak egongo ziran: Ospital-kalia ero Ospitale-ziarra, ondoko Arrandegi-kalia, eta Guenengua Ego errekiari ibarrian. Gaiñera, Plaza Barrixa eta Elixataixa be egongo ziran.

Kale aldia, holakua izengo zan: erdixan, Parrokixia. Hego-aldera, aldapan, parian zoiazen kale bi: Elgeta-kale, Elixataitxik gora, eta Txurio-kale (gaurko “Txirio-kale”) ero Somera¹³⁷. Honek bixok, gorengo partian, Portalera jotzen eban, Elgetara joian kalzadia hasten zan lekura (handik, Leniz Ballia, eta Alabakin bat eitxen zan). Barrenkale, Elgeta-kale ero Elixataitxik, Errebaleko zubiraiñok juaten zan: bertan atia euan, Ego Errekian gaiñian. Arrabaletara eta Gipuzkua aldera urtetzeko bidia zan. Honen zubixonen onduan, hormen barruan, San Esteban basilikia euan.

Erregebidea Barrenkalen gora zan, herri barruan, Parrokixian beheko ertzetik, Unzagako portaletik, Bizkaira joteko. Unzagako portala barritz, Plaza Barrixan (gero, Martirixen Plazia deitxu jakon, ero “Plaza de los Mártires”) mendebaldian euan, Txurio-kaleko etxe baxuena eta Amarrenengua etxia batzen ziran lekuan (gaurko Kalbetoi inguruan).

Beste urteneria, Ardanzako zubitxik, Ardanza barrixora zan; bertatik, Amañara jua zeikian erreka ondolik. Ardanzako zubitxik eta Errebaleko zubi bitxartian Ariatza euan.

Parrokixian ipar-aldetik bidia euan, Amarrenengua etxetik hasi (gaurko Birjiñape), eta Guenengua eta Arrandegi-kalietatik, Barrenkalekin bat eitxen eban.

Arrandegi-kalian gaiñeko partian, Ospital-kalia euan, izen igualeko plazatxo baten bitxartez lotuta. Hor kalia, antxiñako Ospitxala euan. Barrenkalekin kantoia eitxen eban lekuan, horma barruko jauregi bakarra euan, Mallea ero Mallea-Godoi-ña¹³⁸.

Basarrixetakuak, Soraen, Akondia eta Arexita kofradixetan partiduta euazan. 1600. urteko akta baten, Akondiako Kofradixatzat, Barrenkaleko zubitxik beheara dauana hartzen da, Arragoeta Barrixua (gaur, kale ero urbanotzat dakaun arren), eta Izu zelaitxik Elzarzaga errekaraiñokua be barruan dala: “La Cofradía de Acondia es todo lo que está de la (sic) puente de Barrencale abajo incluso el barrio de Arragoeta y las caserías que caen desde el campo de Izu hasta el arroyo de Elzarzaga” (I, 186-187)-(XI, 190-191). Arexita Kofradixia barritz, Urkizu etxetik beheara geratzen zan guztia zan, Zaturixoraiñok; Egiuren, Loixola,

¹³⁶ Dana dala, Salinas de Leniz hartu leike hormadun herri modelo moruan, antzerakuak izengo ziran eta (XI, 22).

¹³⁷ Antxiñako etxiak, gaur barriztauta egon arren, Erdi Aroko estruktura arkitektonikua gordetzen dau: horma baten, alde batera eindako eskillaria, bigarren ero hirugarren plantaraiñok. Atzeko parteko fatxadetan, hormen arrastuak dagoz, eta basietan, gradak ekazan kanalizaziñua.

¹³⁸ Bertako eskudua San Telmo Museuan dago, Gerra Zibillian apurto ezker. Eskudoko testua hau da: “Malleagas Fueroagaitic”. G. de MUJICA-k, *in XI*, 276, J.C. Guerra-k eitxen daben eskuduan deskripziñua dakar: “Partido en pal: 1.º azul con cinco veneras de plata puestas en aspa; 2.º de oro con una encina verde, y pendiente de una rama, una malla azul esmaltada de plata; dos lobos negros con lenguas y miembros rojos al pié de la encina, puestos de suerte que cojen en medio del tronco; orla de plata con ocho aspas rojas y unas letras rojas interpoladas con ellas diciendo Malleagas Foruagaitic; “con la malla por el fuero” (XI, 276). Mallebiko Mallea etxe nausitxik etorriko ziran Eibarko Mallea etxe bixak: bata, “palazixo” izenagaz, 3.000 dukadoko errentaduna zan, bestia, 2.000kua. (XI, 276).

Eizkoaga, Irarragorri, Areeta eta Iraegi be hor sartuta euazan. Soraen Kofradixa ero Ballia, Ulsagako portaletik Otaola aldera geratzen zan guztia zan, Ardanza eta Aldasa be barruan zirala, baitxa Arenzabalegiraiñok (gaurko “Amazabalei”) euazan basarri danak be.

Holan, eleziñuetarako, hiru kale nausixak eta hiru kofradixak batu eitzen ziran, bloke elektoraletan: Soraen Kofradixa ero Ballekuak, Txurio ero Somera kaleko lagunak apartatzen ebezan, eta aldrebes; Akondia Ballekuak, Elgeta-kalekuen artian, eta aldrebes; Arexita Ballekuak, Barrenkalekuak, eta aldrebes. Halan izen zan 1812. urterarte, Cadizko Konstituziñuak prohibidu ebanerarte.

Orduan sasoiko Eibar zelakua zan eta XIV. gizalditxik XVI.era zelan aldatzen jua zan jakitzeko: kaliak, plazia, basarri inguruak, arrabalak..., ondo esplikauta dago *in* LXXV, 34-100, 101-147, mapa bikin (LXXV, 40-41, 104-105). (I; 186-187, 232)-(XI; 22, 190-191, 276)-(LXXV, 34-100, 101-147).

1600. urtetik honakuak dira Eibarko herriko artxibuan daren akta-liburuak: lehelengo liburuak, 1600-1621 urte bitxarteko aktak dakaz. (LXXV, 15).

1600. urtian Iturrao hasi zan eitzen zitxuan arma zurixak markatzen bere apelliduakiñ: 1610. urterarte-ko markak topau ditxue. Baleike Migel de Iturrao izetia armagiñori. Bibliografian topau doun Eibarko armen marken referenzixa zaharrena da, bertako izenez bahintzat (ikus baiña, 1597-VII): “ITURRAO, Miguel de. Eibar, 1600-1610. Una marca de este apellido aparece en algunas armas blancas que obran en la Armería Real” (LVIII, 145). Markia zelakua zan ikusteko beixu bibliografian: LVIII, 150. (LVIII; 145, 150).

1600. urtian, Nueva España aldian euan Diego de Ibarra, ondiok Nueva Vizcaya-ko konkistan eindako gastuen “rekonpensia” eskatzen euan (ikus 1562; 1814). (XXX, 21).

1600. urteko setienbrian 22xan, ordurako ya “Ospital de la Concepción de Arrate” (XI, 164) izena ekan Ospitxalian, bost urte lehenao izentautako Komisiñuak, Ospitxalan estatuto eta ordenanza barrixen presenta-ziñua eiñ eben:

Lehelengo ordenanzan agiri da herrixak gura dabena “ayudarse espiritualmente de las gracias y favores y jubileos que tienen los cofrades de la Cofradía de la Madre de Dios de Arrate” (XI, 164) dala, eta horretarakotxe ein dabela bat Ospitxalak Kofradixiak: kofrade izen ahal izeteko bide bat, ospitxalian laguntzen jardutia zan, miserikordixa biharretan. Holan, Aitxa Santuak eurak ekezan induljenzixa bardiñak konsegidu zeikiezan.

Erromako ospitxal batzuek¹³⁹ Kofradixa batzuetara lotu ziran moruan, Eibarkua be Arratekuari lotzeko, Erromako Elixako buru nausixekin (“Curia romana”) gestiñuetan ibilli ziran Julian Benito lizenziaua, Diego Ximenez eta Berbiana doktoriari eskerrak, Arrateko Aman Kofradixia eta Ospitxala, Erromako Artxikofradixa eta Artxiospitxaleko listetan sartuta geratu ziran. Holan, Arrateko Aman bendian euazan kofradien premixua, “gozen y ganen las dichas indulgencias y thesoros que son los mismos que diversos Summos Pontífices” (XI, 164) zan.

Bigarren ordenanzan, limosnak pobriei laguntzeko dirazela agertzen da, “en socorro y subvención de los pobres” (XI, 165), “tenemos por sancta y piadosa la dicha aplicación” (XI, 165).

Hori bai, Ospitxalak eta Kofradixiak, bat einda egon arren be, etxe diferentia euko ebezan, “que desta manera esperamos estén más adornados los dos lugares, más servidos con más decencia y luminarias” (XI, 165): beste guztia, ostera, bardin joten eban batana izen, ala bestiana, “comunes é indistintos” ziran gauza danak (XI, 165), bai kaltiak, bai gastuak, ero mesere eta irabazixak; bata-bestiari laguntzen jardutia zan kon-tua.

Danera, 25 ordenanza ziran. Beste gauza batzuen artian, Ospitxala ze jente klasendako zan agertzen zan. Batetik, zaharrak, ero osatu ezindako herriko gaixuak: Ospitxalian sartzerakuan, euren gauza danak ospitxalandako geratzen ziran; hori bai, euredako kuartuak, aparte geratzen ziran, 15. ordenanzia aintzen eban: “porque estos pobres que son de la villa é hijos de buenos, no queremos que anden embueltos con los mendigantes, pues ay para los unos y los otros aparejo donde ponerlos” (XI, 166). Herriko pobre ziran gaixuak; eta bidetakuak, pasaizian joiazan pelegriñuak be Ospitxalera jo zeikien: honek, egunez, herrixan egoten ziran eskian (XI; 166, 297); ospitxalian, gaba bakarra pasau zeikien, egualdi txarra egon, ero gaixotu ez baziran eitzen bahintzat. Gaixotu ezkeriok, bestek eskatzen eben euren partez: herriko jentia laguntzen etsen beste danetan.

¹³⁹ “Archiospital de los incurables que llaman de Santhiago de Agusta”, “ospital de Sancti Espiritus de S. Saxea”, eta “Archicofradía de San Juan de Letran y Santiago de los Españoles” (XI, 164) esate baterako.

Ospitxalian euazanendako, sua eta aterpia zan emoten jakuen gauza haundixena: urtian, 200 karga egur, eta 50 tronbill ero egur besakara erre bihar ziran, “y cincuenta sargas de zepos”: ospitxal zaintzaillari, gogor aintzen jakon 10. ordenanzan, “no regatee ni escasee el fuego (...) y especialmente en los imbiernos (...) pues este es el favor más esencial que se les puede hacer en el dicho Ospital” (XI, 166).

Ospitxalan administraziñuan kargua mayordomo biñ artian eken, “hombres onrados, buenos cristianos de quienes haya crédito y satisfacción” (XI, 166), 8. ordenanziak aintzen eban lez: parrokuari eta alkatiari (patronuak) erakutsi bihar etsezen kontu danak, argi ipiñitxa. Euren zeregiña, zapatuero, txandaka, Ospitxalera juan, eta gauzak zuzen eiñ eta eraiñ zan: zemat gaixo euazan altzau ezinda ohian, jakiñian gaiñian egon, eta abadiari aitzen emon, esaterako, 12. ordenanziak ziñuanez.

Ospitxal-zaintzaillia ero seroria, barritz, 20. ordenanzian gorabeheran, berrogei urtetik gorako ezkondu bako ero andra alarguna (seme-alabarik bakua) izen bihar zan, herrikua: dote moruan, 80 dukado pagatzen ebazan; eta gaiñera, ondo administratzeko berbia emon bihar eban. 14 eta 16. ordenanzetan, bere zeregiñak agertzen diraz: gaixuak zaintzia ez eze, zelan portatzen ziran be zaintzia ekan bere kargu, jentia Ospitxaletik botatzeko albidadiakin, batonbat zaratosua susmau ezkeriok. Baiña gehixao be ein bihar eban: “tener noticia, la más que pudiere de qué vida y tratto son los pobres á lo menos de los que ordinariamente andan por aca, para que siendo informada, no acoja ni ospede á los que lo fueren de mala, por que muchos de ellos, so color de pobres, y enfermos son bellacos, ladrones y amancebados, y siendo de esta manera dé parte de ello á la justicia, para que sean castigados” (XI, 167). Gaiñera, halan eiñ ezian, berrehun marabediko multia ekan.

Ospitxalian, egunero errezeu bihar zan Errosarixua; bertan euazanak Paskuazkuak eindako kartilla ero zedulia erakutsi bihar eben, ero bestelan, hiru egun lehenao, Sakramentuak hartuta egon bihar ziran. Gaixorik baetozan barritz, osatzeko kuria hasi baiño lehenao, konfesau, eta Gure Jauna hartu bihar eben; eta batonbat azkenetan euanian, konfesau eta komulgau eraixen etsen, eta premiñia balego, olixuakiñ untau be bai. Hau, 12. eta 22. ordenanzetan agiri zan. 1794. urterarte jardun eban holan. Honen gaiñian, G. de MUJICA-k zita gehixao dakaz, ezagutzia nahi izen ezkeriok: XI; 165-167, 296, 297. (XI; 165-167, 296, 297).

1600. urteko setienbrian 29xan, San Migel egunian konzejuko eleziñuak ein ziran (Gipuzkuako beste herri askotan be bai). G. de MUJICA-k zabal dakar eleziñuon barri, handik hiru egunetara (otubrian 2xan) ein zan agiritxik informaziñua hartuta. Ordurarteko karguak, aurreko urtetik, honek ekezan: Domingo de Areeta, alkate; Joan de Arechaga, herriko sindiko prokuradore jenerala; Francisco de Ibarra y Guria, Domingo de Loiola, Domingo de Orbe Alzua eta Matias Celaya, erregidoriak; Martin de Gorostieta eta Sebastian de Berazaluce, juraduak. Herrixan kaskotik kanpokuak ziran danak; euren hurrenguak, herri barrukuak izengo ziran. Migel de Iturrao zan eskribaua. Ba hurrengo urteko karguak apartatzeko, honek kargudun danok eta herriko jente mordua batu zan.

Eleziñua, alkatia, juradua eta eskribaua batuta eiñ eben, konzeju etxeko aparteko sala baten, “En las casas del Concejo y Ayuntamiento de esta villa de Heivar” (XI, 190). Horrek esan gura dau, kanpuan barik, batzarrak eta, etxe barru baten eitxen zirala (ikus 1500; 1663 (XI, 348)). Lehelengo, alkatia izentatzia ein zan: hiru ballietako hiru laguni deitxu, eta bakotxak “txartel” baten, alkate ona izengo zanan izena ipiñi eben, Balle-Kale partiziñua gordetzen: Joan de Iñarra-k, Martin García de Urrupain izentau eban alkaterako; Joan de Arizmendigoeta-k, Martin de Maturana; eta Domingo de Pagoaga-k, Migel de Iturrao ipiñi eban. Horren ostian, sindiko prokuradorian kargua etaratzia ein zan (ordurartekua kalekua izen zalako, barrixa, herritxik kanpoko ballietakua izengo zan): beste kaleko hiru lagunek, Balleko hiruren izena ipiñi eben, txarteletan. Juradu ejekutore bi elegitzeko (Ballekua bata, eta kalekua bestia), sei lagunek (kalekuak hiru, eta Ballietakuak, beste hiru), beste hainbeste izen bota ebezan, sekretuan, eta eskribauak txarteletan ipiñi, eta ordurarteko juraduei emon, eleziñua eitxeko. Ostian, bula batzaillian (“colector de la bula”) karguan eleziñuari ekin jakon: barrixa, Kofradixa batekua izen bihar zan. Beste karguen moruan zan.

Hurrengo urteko karguetarako izenak botata, aukerakuak izentatzia falta zan: alkatiak sindiko prokuratoriakiñ eta eskribauakin jentian aurrera urten, eta eleziño publikua hasi zan, orden bardiñian:

Lehelengo, alkatiak kargua: tribunalian jarritxa, ordurarteko alkatiak, lapiko (“olla”) baten sartu alkate geixen txartelak, erañ lapikuari, eta lurrera bota ebazan. Zortzi urtetik beherako ume batek, txartelak banan-banan hartu, eta eskribauari emon etsazan: izenak irakorri ebazan. Alkate, Migel de Iturrao eskribauak berak urten eban. Ondorik, sindiko prokuradorian kargua etartzia ein zan: sindikuak berak sartu ebazan txartelak lapikuan. Dana, alkatiak karguan moruan ein zan. Francisco de Orbea zan sindiko barrixa. Beste karguak be, bardiñ.

Alkate barrixak, ordurarteko eskribaua, kargo bixak berak eziñ euki, eta beste eskribaurik ez eualako (Cristobal de Sugadi, eskribau izen zeikian beste bakarra, kanpotik ebillen, Irunen), berak beste alkate bat izentatzia eskatu eban, Cristobal de Sugadi etorri arte: jentian artian, ez ziran conforme ipintzen. Dana dala, erabagi zan (eta baitxa ein be), atsaldian, lehengo alkatiak, alkate barrixa, eta jente mordua San Andres parrokiara jua, eta han, alkatiak makillia hartuko ebala herriko agintari buru barrixak: mezetako liburu baten gaiñian, betiko juramentu ero berbia emotia eiñ eban, ordenanzetan aindutakuen gaiñian, berari tokatzen jakona, bete ingo ebala; eta besteri be, bete erañ. (XI; 190-194, 467, 206, 209, 348).

1600. urteko setienbrian 30ian, konzejuan batuta, Migel de Iturrao alkate barrixak, Joan de Iñarra izentau eban teniente, Cristobal de Sugadi beste eskribaua Behobia aldetik etorri arte bere kargua bete zeixan. Holan, alkate barrixa zanak, lehengo eskribau biharrakin segiduko eban.

Ondorik, tenientiak, lau regidore izentau ebazan; eta, azkenian, Konzejuak eta herriko jentiak, sindiko prokuradoriari emon etsezan bere karguko arduria hartzeko albidadia (“poder”): herrixan izenian kobrau eta pagau; paguko kartak emon (“dar cartas de pago” (XI, 194)); aurreko urtietako ofizialei diru kontuak eskatu (“tomar cuentas á los oficiales de años pasados” (*ibid.*)); pleituak aurrera eruan; letrauei salarixua pagau, eta beste. G. de MUJICA-ndako raru zan regidoriak, alkatiak berak izentatzia eta ez herrixak. Gerora, aldatu ein zan.

Honen ostian, danak Parrokixara jua ziran, sindikuak be, bere karguari tokatzen jakon juramentua ein zeixan.

Jurauen izenak agirixetan ez agertziak, G. de MUJICA-n ustez esan gura dau ez ekela erabagixak hartzeko albidaderik, alkatiak aindutakua betetzia baiño. Euren zeregiñak honek ziran, beste batzuen artian: Konzejua batu bihar zanian, alardia ein bihar zanian-eta, etxietan abixua emotia; eta alkatiak nahi Konzejuak aindutakua, jentiar aitzen emotia (geruao, aguazillen zeregiña izen izen dana, gitxi gorabehera). Holan amaitxu ziran bezperan hasitxako herriko eleziñuak. (XI; 194-195, 467, 206)-(XL, 29).

1600. urteko otubrian 2ko agirixan jaso zan hiru egun lehenao ein ziran herriko eleziñuen barri: berau izen zan Eibarko Konzejuan eskribidu zan lehelengo akta liburua.

Izen be, 1597. urtian (ikus 1597-III-20), Korrejidorik ainduta ekan registruetan barik, kontuak eta, liburuetan ipintzeko. Hiru urte berandua, ba, estreñau zan Agiri liburuen sistemian, setienbreko eleziñuetarako. Liburuan hasieran, halan da be, Korrejidorian autua kopixau zan lehelengo, eta eleziñuen barri emon, ondorik. Hango zati batzuk transkribiduta eta komentauta topau leikez in XI; 190, 190-195, 206, 208-209. (XI; 190, 190-195, 206, 208-209).

1601. urterako baeuan Eibarren maixu bat, Martin Iñarra-k aindu eban dirutik pagauta: “Estos fondos consistían en 80 ducados colocados en un juro sobre las rentas reales de la ciudad de Sevilla” (XI, 314). Gaiñera, ikestera juaten zan bakotxak, dirua pagau bihar eban: irakortzen, eskribitzen eta kontatzen ikestera juaten ziranak, hillian hiru errial pagau bihar eben; irakortzen eta eskribitzen ikestera zoiazanak, errial bi; eta irakortzen ikestera joiazanak, errialia (ikus 1618). (XI, 314).

1601. urteko martixan 19xan, Adaro San Martín lizenziuak, Pedro Manso Obispuak Calahorra eta Calzada Obispaduko bisitadore jeneral izentautakuak, aurreko urtian Konzejuari erakutsi jakozan Ospitxalan ordenanza barrixak ontzat emon ebazan Eibarrera eindako bisita baten. (XI, 165).

1601. urteko agoztuan 27xan, fransesak frontera barrero hartzeko euazala eta, Eibarko Konzejua batu ein zan: hillan 31an, herrikuak arrabalgo zubixan batzia erabagi zan, alkatiak armen listia ein zeixan. Probinziari ehun kilo polbora eskatzia be erabagi zan; eta txispa ero suharrizko arkabuzerik ez eruatia be bai (piskat zahartuta egongo ziran ordurako), “arcabuz de munición con cuerda y forma adecuada para la guerra” (XI, 26) baiño.

Prokuradore sindikuak, herrixan 20 moskete, 100 libra polboria, 100 libra bala, eta sokia ero metxia, beste 64 libra euazala azaldu eban. Halan da be, ez zan ezebez pasau, eta soldaurik be ez zan bihar izen. (XI; 25-26, 81-82).

1601. urteko setienbrian 29xan, Konzejua batu zan. Migel de Iturrao alkatiak, eleziñuak betiko moruan atsaldeko hiruretan ein biharrian, goixian eitxia hobe zala esan eban. Erabagi zan, hurrengo urtetik aurrera, inguruko beste herrixetan leintxe, Espiritu Santuan mezia, Konzejuan kontura, Parrokixan goixeko zortziretan emongo zala, “más dispuestos y alumbrados vayan á seguir el dictamen de su conciencia votando sin afición y pasión, por aquel que les pareciere más suficiente para el dicho oficio de alcalde, procurador” (XI; 195, 202). (XI; 195, 202)-(LXXV, 72).

1601. urteko setienbrian 29xan, herriko eleziñuak ein ziran. Oingotik, alkatia, basarrikua izengo zan, kalekuak izentauta; sindikua eta “colector” ero batzaillia, herri barrukua; jurado bixak, aurrekuan lez, bata kalekua, eta bestia basarrikua. Aurreko urteko eleziñuekin (ikus 1600), regidorien eleziñua aldatu zan apur bat, fiadoriak eskatu jakuezelako.

Dana dala, zeozer pasau zan, zegaitxik eze, karguetarako izentau zeikiazan kaletarrak gitxitxu ein ziran¹⁴⁰. Alkatiak kaleko “distrito electoralak” be aldatzia erabagi eban:

Zati bat, Martin de Maturana-n etxetik eta ondoko zubitxik, Ulsaga portaleraiñokua izengo zan, bixen bitxartian euazan etxe danak hartuta, baitxa Ospitxalan ingurua be.

Beste distritua, Ulsagako portaletik, Isasiko torretxeraiñok izengo zan: Isasi, Ardanza, Aldasa eta Unzetadi barrixuak bertan barruan geratuko ziran.

Hirugarrena, Catalina de Sugadi-Zubía-n torretxeko kantoi onduan euan zubitxik, eta Urkizuko torretxian bitxartian geratzen zana zan: arrabal bixak, Ibarra bixak, eta Arragoeta barruan zirala.

Distrito bakotxetik lagun bana batuta (danera, hiru), herri guztia aintzat hartuta, alkate barrixa izentauko eban: “Estos tres electores elegirían libremente el alcalde en toda la jurisdicción de Eibar, así en las caserías, como en los arrabales” (XI, 196); “Como aquel año [1601] correspondía nombrar alcalde de fuera de la villa, y síndico y colector de la villa, los electores nombrados para elegir al primero eran de las tres calles consabidas, y los electores nombrados para elegir el síndico y colector de los tres valles” (XI, 195). Hau danau *in* XI, 195-196 agiri da. (XI, 195-196).

1601. urteko setiebrian 29xan herrixan eleziñuak ein ziranetik hona, Aldatseko Inarra famelixako batzuk euki eban Eibarko alkatetzian kargua; ordukua, Juan de Inarra¹⁴¹ izen zan.

García Carrafa anaiak diñuenez, “Aldatsa”-ko Inarratarren arma eskudua hauxe da: zatitxutakua; lehelengo zatixan, kiñarra arbolatxo bat, eta bigarrenian, ardi bat. Ertzian, hamabi “sotuer” ero aspa, bitxartian letrak dauzela: “Debellare superbos parcere victis”.

Dana dala, hori deskripziñuoi ez da Etxiak dakan eskuduan bardaña, zegaitxik eze, bertan, inarra ero brezuak, arbola formia daka, pasaizeko ardi bat zaindari dauala, eskumako puntako kantoian lobo bat zutik, eta ezkerrekuan, beste bat, hilda, hankaz gora. Ertzian, hiru sotuer, eta letrak bitxartian: “Parcere subiectis et debellare” (I, 246-247)-(XI, 467)-(XL, 29)-(LVII, 23).

¹⁴⁰ Ez dago garbi “zeozer” 1600-1601 bitxartian, ala 1601-1602 bitxartian pasau ete zan. Nik neuk, 1601 urtekoztat joko ditxuraz, ostiango interpretaziñuak be libre lagata.

¹⁴¹ Baleike berau izetia Juan López de Inarra y Mallea zaharra, Aldatse jauregixa barriztau ebana. Edozein modutan be, *in* LVII, 23, holan dakar: “PEDRO DE ZULOAGA Y ERRAMU (...) fue Capitular del Gobierno de dicha villa el 29 de septiembre de 1601”; eta *in* XL, 29, “Mígel de Iturriox” agiri da.

1602. urtian, San Andres parrokixia haunditzeko obretan, Hernando de Loidi-k altare nausixa eta kruzeruan arduria eukan (ikus 1603-V-21). (XL, 15).

1602. urtian, Juan Bautista de Elexalde-k, Maria/Magdalena de Mallea-k¹⁴² testamentuan halan nahi ebalako, bere gizon (eta "Joan Bautista" Elexalde-n aitxa) zan Francisco de Elexalde-n asmua betiaz, monjen monasterixo bat fundau eban.

Francisco de Elexalde/Lejalde, Flandesen, ejerzituen pagadore jenerala zan. Bere andriak, Magdalena de Mallea-k seme bat hill ein jakuelako, Ama Birjiñian Kontzeziñuari ermitxa bat altzatzeko promesia einda ekan. Ermitxia ondiok ein barik euala, beste semia, Juan Bautista de Elexalde/Lejalde, gaixorik grabe egon zan. San Kosme eta San Damiani eskatu etsen semia osatzeko; halan bazan, elixa bat eitxekotan. Egun gitxira, semiori osatuta euan. Promesa bixak betetzeko ondiok, eta bixekin, gehitxuao gastautea, bat eitxia erabagi eban: lau ero sei monja franziskanendako komentu bat eitxia erabagi eban, Kontzeziñokua, San Kosme eta San Damian titular zirala.

(?)Egun gitxira, Juan Bautista barrero gaixorik euan, eta gure Magdalena de Mallea-k, bera be hiltzen sentitzen zala, ondiok promesak betetzeka ekazan, Franziskano Deskalzuei eta Karmengo Erreformiari komentua hartzeko eskindu arren. Batek be ez eban hartu. Dominiko baten bitxartez jo eban Agustinuegana, Valladolidko bere senide bati eskribiduaz. Valladoliden Fray Agustín Antolínez Aitxa Probinzialakiñ hasi zan tratuan, eta handik, baietza (ikus 1602).

(?)Amak, bere kargu laga etsan ze ordenetakuak izen erabagitzia, eta Juan Bautista-k, jakitxurixa haundiko personekiñ egonda, "resolvió "elegir y fundar un monesterio [sic] de monjas descalzas de la religión y orden del glorioso doctor San Agustín."" (XI, 182), holan sortu zan "Agustinas Recoletas" monjen komentua¹⁴³.

Amak, aitxan berbia betetzen, hau dotiau emon etsan Komentuari: "cuatrocientos y veinte ducados de renta en cada un año de á catorce mil el millar" (XI, 182) (ikus 1602-IX-18).

Ba komentua eiñ eben Markiñako bidian, Ibarako etxien eta Ibar-kurutzeko tartian, han ez eualako etxe askorik. Lehenao, hantxe eitxen ziran konzejuan juntak. (XI, 182)-(XV, 76)-(XXV, 187-189)-(XL, 17)-(LXXV, 121).

1602. urtian Sevilla-n *autua* hasi zan Ana de Ibarra eta Domingo de Ibarra andra-gizonen ondasunak zirala eta: andria gizonan kontra, doteko 1000 peso kobratziagaitxik, eta joya eta pitxi batzuen diru-balixuagaitxik. AGI-ko inbentarixo informatikoko resumenian holan diño: "Autos de Ana de Ibarra, mujer de Domingo de Ibarra, vecino de Eibar, contra los bienes de éste, sobre cobranza de 1000 pesos que llevó de dote y el importe de ciertas joyas y alhajas" (AGI: CONTRATACIÓN,752,N.13). (AGI: CONTRATACIÓN,752,N.13).

1602. urteko junixuan 2xan, Eibarko herrixari Valladolidtik beste "merced" ero errenta-pribilegixo bat emon jakon, solimaua eta azogian errentian gaiñian, 19.040 marabedikua: "obtuvo otra merced de 19.040 maravedises sobre la renta del solimán y azogue, expedida en Valladolid" (XI, 222). (XI, 222).

1602. urteko agoztuan 4an, Konzejua batu zan: jentia gitxitxuta eualako, alkatia eta beste karguak izentatzeko modua, ordenanzetan aldatu ein bihar izen zan. (XI, 195).

1602. urteko setienbrian 14an, Konzejua erabagi eban gordeta euazan 20 mosketiak saltzia, ondo zaindu arren, hondatuta euazalako; gaiñera, herriko moskete eta arkabuzen fabrikan, 200 mosketetik gora, eta kalidade hobekuak, edonoiz jirau zeikiazen. (XI, 82)-(XV, 29).

¹⁴² Ama ala tia ete zan?: in XXV, 187-188, ama Magdalena de Mallea zala dakar; in XI, 182, Magdalena tia moruan agiri da; in XL, 17, "fundado [el convento] por D. Francisco de Elejalde y su mujer Dª Maria de Mallea" dakar; in XXXIII, 143-144: "fue fundado (...) con los fondos del testamento de Dª Maria de Mallea. Magdalena, hermana de Maria, al entrar de monja, donó las casas que poseía en el arrabal de la villa, en donde se fundó el primer convento".

¹⁴³ In XV, 76, Magdalena de Mallea-k, XVI. gizaldi azkenengo herenian, Musategi inguruan, Inmakulada Kontzeziñuan Andra Marixari ermitxa bat altzau etsala dakar. Gero, han, Agustina Rekoleten komentua ein zala...; eta in XXV, 188, bixak batera ein zitxuala dakar.

1602. urteko setienbrian 14an, Konzejuak erabagi eta alkatiak aindu eban, aurreruntzian, boda, gaudela, parto ero umegiñetan eta bautizuetan, prohibiduta euala iñungo erregalorik eixia. Aindutakua bete ezian, bai erragalua eixen ebanak, bai hartzen ebanak, bixak euko eben dukado batzuetako multia.

Izen be, holakuetan, usarixua zan erregaluak eixia; baiña, azkenaldixan, larreikuetara llegauta euazan, zeñek erregalu hobia eiñ, adarixak, hegatzixak, garixa, eta beste genero batzuk eruaten bisitako erregalutzat: “mala costumbre”, ero “tan mal abuso” erizten jakuen. Gaiñera, hor jokuan (zeñek erregalu hobia eiñ), aberats nahi pobre euazan sartuta: askotan, pobrien kalterako, zorretan sartzen ziran iñon etxera aldamenekuak baiño genero hobia eruatiarren. (XI, 227).

1602. urteko setienbrian 18xan, Agustina Rekoleten Komentua¹⁴⁴ martxan ipiñi ahal izeteko, Valladolid aldekoa zan Pedro García de Larrategui-k, Juan Bautista de Elexalde-k berari emonda bere albidade ero *poder* guztiak, fray Agustín Antolínez, Agustinen Aitxa Probinzialakin batera, komentuan fundaziño eta funtzionamentuan kondeziñuak ipiñi ebezan: bata, Juan Bautista de Elexalde-n tia zan Madalena de Mallea, hiru-rogeta sei urtekua, komentuan monja moruan hartzia zan, doterik emoteka, Arrabal de Suso-n ekazan etxiak berak emon ebazalako komentua bertan eitzeko¹⁴⁵.

Beste kondeziño bat: fundadoriak esandako dote eta hazienda bako hiru monja be hartu ein biharko ziran komentuan. Fundadorian hau deretxuau, hildakuan, bere ondorengiak be baeken.

Komentuan, mezak eta (“servicio”-rako), emoteko, “un fraile asistente, vicario, que sea hombre de prendas, letras, que por lo menos haya cursado en artes y teología” egon bihar zan. San Agustiñen Ordenak berak, barritz, sei monja ekarri bihar ebazan, Eibarko komentua fundauko bazan: “priora, subpriora, maestra de novicias, proveedora, tornera, y sacristana” komentura ekartzia, “con la decencia y tratamiento que á tales personas se debe”, *Joan Bautista*-n kargura eta kontura laga zan. Ze monja ekarri, Aitxa Probinzian kargu geratu zan. Fray Agustín Antolínez-ek, Ciudad Rodrigo-ko Santa Cruz Komentura jo eban, hango Prioria zan “Venerable Madre Mariana de San José”-gana.

Monja agustinak be baeuken gogua komentu bat sortzeko, erreformekin, “donde se guardara la regla con estricta observancia y sin mitigación” (XXV, 187), eta Eibar zan aukerakua horretarako, Magdalena de Mallea-n asmua aprobetxauaz. Mariana de San José-k, lehelenguan, ezezkoa emon etsan, berak ez ebala nahi erreformautako komentuan lehelengo fundatoria izetia, eta Eibar urriñ euan gaiñera. Baiña, Aitxa Probinzian eta Prioria berbetan euazala, monjiari hauxe pasau jakon: “pareció me habían arrojado desde allá [“un claro del cielo”] una saeta o dardo, que atravesó mi corazón; con lo cual recordé y vi que ya me buscaba el Señor, ofreciéndome aquella ocasión para que cumplierse los deseos que me había dado, tantos años antes...” (XXV, 187).

Urte batzuk lehenao euki ebazan horrek Jangoikuan rebelaziñuok, holan kontatzen ebazan berak: “Estando un día leyendo en el libro de la vida de la Sta. Madre Teresa de Jesús, llegando a la fundación de Avila, se me dió a entender, yo no sé cómo, ni quién, ni fué con palabras; mas con gran certeza entendí, que yo también saldría de aquella casa y fundaría *otras a donde Nuestro Sr. se serviría mucho*. Como yo era tal y a mi parecer era aquello tan dificultoso, comencé a turbarme mucho y pareciéndome que era el demonio, arrojé el libro de mí y santiguándome, dije, dentro de mí: ya no me faltaba otro mal en que caer, sino tener hablas del demonio y embustes suyos” (XXV, 186). Beste monjak, honek izen ziran: Ciudad Rodrigoko Agustinen Santa Cruz bertan komentukua, beste bat, Leonor de la Encarnación; Toledoko Santa Ursula Komentutik, Maria de Jesús eta Constanza de San Pablo.

Monja danak, Avila-ko Nuestra Señora de Gracia Komentuan batu ziran, Eibarrera batera etortzeko; handik, Burgosera, oiñez abentau ziran, San Agustín-en Komentuko Hospederixararte. Han, Burgosko Santo Kristuari Beratziurrena eiñ etsen; eta bide batez, Fray Agustín Antolínez Aitxa Probinzialakin batu, eta Komentuko karguen partiziñua eiñ eben: Mariana de San José izen zan Agustinen erreformako lehelengo Komentuko Prioria, Eibarren. Handik, Eibarrerutz urten eben (ikus 1603-V-7).

¹⁴⁴ In XL, 17, “convento de Agustinas de San Cosme y San Damián” dakar.

¹⁴⁵ In XV, 76, Juan Antonio de Elexalde-k, Magdalena de Mallea-n loibiak, 1603an aurretik euan ermitxan, tian testamentua betiaz, Agustina Rekoleten komentua sortu ebala dakar.

Gaiñera, Komentuak iñoiz lekua aldatzen baezan, eziñ izengo zan Eibarko herritxik kanpora izen. (XI, 182-183)-(XXV; 186-187, 189)-(XXXIII, 143-144).

1602. urteko setienbrian 21eko jardunian, Arrateko jaixetan, Ama Birjiñian eguneko hurrengo domekan Kofradixiak eitzen eban bazkarixan gaiñian jardun eben. Alkatiak esan eban justo bertan urtian, sekula baiño kanpoko jente gehixao juan zala Kofradixakuen bazkarira; eta horren ostian, demandak egon zirala: askorek, karuegixa zala, eta ez ebelako pagau; beste batzuk, pagatzeko ordua baiño lehenao, mahaixik altzau eta alde eiñ. Gaiñera, bazkarixa ipintzera egun batzuk lehenao juaten ziranak, sardautan, pagau ezindako beste eraten ebela. Azkenian, mayordomuak beti galtzen urtetzen eban, zorrei aurre eiñ ezinda.

Erabagi zan, handik atzerakuetan, Kofradixian bazkarira herrikuak juan ahal izengo zirala bakarrik: eta bai ume, andra eta gizonek, danak, errial bana emon biharko ebela limosnatzat, jatekuagaitxik. Premiñia balego, gaiñera, administradoriak prezixua aldatu ein zeikian. Hurrengo urtian, jaixan hurrengo domekan barik, bazkarixa, aurrekuan eingo zan. (XI, 168).

1602. urteko setienbrian 29ko herriko eleziñuetarako, erabagitxa euan alkati izentauko ebenak herritxik kanpokuak izengo zirana, baiña alkati, herrixan edozein partekua izen zeikian, “nombrarían alcalde libremente” (XI, 196).

Gaiñera, herrixan partiketia, eleziñuetan eitzen zana, aldatuta euan: hamen urtian, elegitzailliak, herrixan kaskotik kanpokuak, holan zatitxuta euazan:

”uno [elector] en todo el distrito desde Isasi hasta Olarreaga, comprendiendo las casas de Asola, Igarza, Arichuloeta, Elorreta, Zozola, Ayarrola, Abenzabalegui con todo el valle y anteiglesia de Aguinaga y valle de Soraen” (XI, 196).

”Otro en el valle de Akondia que está comprendido entre dos arroyos; uno que baja por Pagaegui á Macharia y otro de Gorostietas á Elzarzaga” (XI, 196).

”Otro en todo el valle de Arexita que comprende desde dicho arroyo de Elzarzaga hasta el arroyo de Catudio y pasando el río Eguiguren, Loiola, Eizcoaga, Izarra, Gorriareta é Iraeguis” (XI, 196).

Martin [Ruiz] de Eguiguren-ek urten eban alkate. (XI; 196, 197, 467)-(XL, 29).

1602. urteko herriko eleziñuetan, juraduak, betiko moruan barik, beste era batera elegidu ziran: botautakuetan lehelengo geratzen ziran bixak hartu eben kargua. Aurreraorako be, halan gorde zan. (XI, 192).

1602. urteko otubrian Catalina de Isasi-n urrezko kateia, urrezko 200 dukateko balixokua, errekupeartzeko permisua emon etsen bere loibiari (Joan Díaz de Arriola debar-motrikuarrari), horren koiñatuari (Martin de Espilla-ri) eta Joan de Arriaga-ri “a Joanes de Yraugui (el agente de Isasi desde 1568), quien mientras todavía era “un vecino de Eibar” residía (...) en Sevilla por entonces” (LXX, 15). Pentsau leike, argi azaltzen ez dan arren, kateiori J. de Iraugui-k ekala, Martin López de Isasi-kin biharra eitzen ebanian bereganduta akaso... (LXX, 15).

1602. urteko otubrian 14an, Martin de Eguiguren alkatiak, tenientia eta tenientian ondorengua izentau ebazan. (XI, 197).

1602. urteko nobienbrian 30ian, Juan de Isasi Santiagon Ordeneko kaballeru sartu zan. (XI, 273)-(LIX, 175).

1603. urterarte, 1597. urtetik, Joanes de Abanzabalegui eibartarra, Calahorra-ko Katedraleko benefiziutako *chantria* (koruan eta kantuen arduria ekan kanonigua) izen zan San Andres parrokixan. (I, 227).

1603. urtian hasi eban Antonio de Isasi Idiaquez-ek bere karrera militarra, Nápoles-ko galeretan. 50 dukadoko “entretanimientua” ekan (XI, 265).

1603. urtian Martin de Unceta Flandesko galeretako kontadorea izen zan. (XI, 489).

1603. urteko febreruan 23ko sesiñuan, Konzejuak erabagi eban medikuan, zirujanuan (ikus 1604), botikarixuan (ikus 1604-III) eta maixuan plazak etaratzia.

Ordurarte, aiuntamentuan kobratzen eban bakarra eskribau *fiela* zan. Medikua, etxietara eindako bisitetan kobratzen ebana ekan sueldotzat.

Ba lau bihargiñi batera salarixua ipintzeko, diru mordua bihar zan. Erabagi zan Erregiari permisua eskatzia hamar urtian jatekuei eta, *sisa* inpuestuak ipintzeko, urtian 400 dukado batzeko beste (ikus 1603-XII-7). (XI; 305, 309).

1603. urteko martixan 25ian, Martin de Eguiguren alkatia hill ein zan. (XI, 467).

1603. urteko martixan 26xan, Martin de Eguiguren alkatian entiarrua izen zan.

Bere kargua betetzeko, 1602. urteko setienbreko eleziñuetan, alkatetzarako bigarren eta hirugarren geratu ziranen txartelak euazan jokuan: Martin Ruíz de Eguiguren, Martin-en lehengusua, izen zan alkate barrixa. Tenientetzat, Juan Bautista Lixalde geratu zan. (XI; 197, 467).

1603. urteko maietzian 7xan Ilegau ziran Eibarrera, Burgostik, bidian hainbat gorabehera eukitza, Agustinen erreformako Komentuko lehelengo monjak, sortzaillak: Ciudad Rodrigoko Agustinen Santa Cruz komentukuak, Mariana de San José eta Leonor de la Encarnación; Toledoko Santa Ursula Komentutik, María de Jesús, eta Constanza de San Pablo.

Juan Bautista de Elejalde fundadoriak eta bere andriak urten etsen billa; euren etxian lo eiñ eben (ikus 1603-V-8). (XXV, 189).

1603. urteko maietzian 8xan, “que fué la festividad de la Ascensión del Señor aquel año, día de S. Miguel Arcángel” (XXV, 189), Agustinen Komentura etorri ziran monjak, herriko jentia eta nobliak lagunduta, Parrokixara jua ziran lehelengo: han, konfesau, eta Gure Jauna hartu eben. Prozesiñuan, kantu, himno eta salmuen artian, “Santisimo Sakramentua” elixa barrira eruan eben. Hantxe akordau jakon Mariana de San José Prioriari, antxiña eiñ eban ameseta bat. Holan ipiñi eban berak: “Yo soñé una noche, que yendo a visitar a una religiosa enferma, estaba con ella la persona (...), la cual, me decía algunas palabras de enojo y yo las sufría, mas no por eso dejaba de decírmelas y queriéndome ir yo a la celda, cuando iba a salir, vi entrar a Cristo Nuestro Señor, como cuando andaba en el mundo, traía consigo al glorioso S. Padre, S. Andrés y S. Juan Evangelista y tomándome de la mano y mirando a las que allí estaban, dijo: Así la tratan...!, pues yo la pondré *entre mis escogidas*, y llevándome del brazo, me puso en una procesión de monjas vestidas de blanco, las cuales yo no conocía, sino una, que fué la compañera que saqué de Sta. Cruz: delante de toda la procesión iba Cristo Nuestro Señor y yo detrás de todas. Deste sueño desperté con gran alegría, aunque luego se me olvidó, sin poderme acordar de él hasta la fundación de Eibar, que yendo con el Santísimo Sacramento en procesión, desde la iglesia mayor hasta nuestra casa, se me acordó y llevándonos con el mismo orden que he dicho, íbamos siete monjas y no conocía yo más que a la compañera. Yo no creo en sueños, mas contando esto, me han dicho, que no fué sólo sueño” (XXV, 186-187).

Cristobal de Sugadi eskribauan aurrian, Agustinen Aitxa Probinzialak albidadia emon, eta bera apoderau zala, fundaziñoko tramite danak beteta, Aitxa fray Miguel Sedeño eta Aitxa fray Pedro de Salmerón-ek, Agustina Rekoletan Komentuan nagusi ein ziran (“tomaron posesión”). Komentuko titularra, Kontzeziñoko Andra Mari Inmakuladia zan. Martin Ruiz de Eguiguren alkatia, Antonio López de Isasi, Juan de Isasi, Martin de Isasi, Antonio de Mallea y Eguino, eta beste lagun mordua testigu zirala, klausurako giltzak emon etsezen monjei. Hauze izen zan Agustinen erreformako lehelengo etxia: “rekoleziñuari” eta erreztasun bako bizimoduari ekiñ etsen, Santa Teresa-k, Karmen-go erreforman, Avila-ko San José-n ipiñi eban leintxe.

Egun batzuetan Mariana de San José prioria trankill egon zan; baiña orduan, “comenzaron a levantarse tan grandes alborotos en el alma ya traerla tan inquieta, que yo no sabía que hacerme, ni me entendía” (XXV, 190). Holan, hille bixan egon zan, baten, Errosarixua errezatzen euala, Jangoikua Kurutzian agertu jakone-rarte, “con gran blancor y hermosura, y como riéndose de mí y de las congojas que traía, me parecía declararse la mano derecha y con ella abrazarme y tomándome la cabeza, me llegaba a la santísima, dulce y amorosa llaga de su costado...” (XXV, 190) (ikusi 1904). (XI, 183)-(XV, 76)-(XL, 17).

1603. urteko maietzian 21ian Juan Bautista de Lixalde-k San Andres parrokian gizaldi lehelenguetan hasi ziran mendebaldeko parteko obren arduria ekan Hernando de Loidi kanterua, hill ein zala aitzen emon eban.

San Andreseko obrak ez eze, Isasiko monja franziskanen elixia altzatzia be, berari (Loidi-ri) ainduta euan: halan da be, hango obren kargua, P. Migel de Aranburu arkitektu herreriano ezagunak ekan.

San Andresko obretan, H. de Loidi eta Juan Bautista Elixalde ez eze, Joanes de Abanzabalegui benefiziutako *chantria*, Joan de Inarra eta Joan de Sagartegieta (hau be hilda euan ordurako (ikusi 1655-V-13)) ziran arduria ekenak, “para tomar la mejor traza y forma que conviene para hacer y edificar dicha iglesia de San Andrés” (XI, 117). Elixia haunditzeko obrak ziran.

Aurreko asmuak, Elixalde-k esanda, hiru bidar aldatu zirazen. Obrak, Migel de Garaizabal-en kargu laga ziran; eta horretan jardun eban 1617¹⁴⁶. urterarte. Baten baiño gehixaotan, obrak geratuta egon bihar izen ziran: esaterako, Garaizabal-i, iñokiñ ezebez esan barik, ospitalera aldeko paretetan, ez planuetan ez iñun be ez euazan petxinak eixia akordau jakonian, berandako errezaualako.

Mendebaleko partian altara nausixa ipintzeko asmuak urten eban aurrera: bertan ipiñi zan Araoztarrak amaitzeka laga eben erretablua; eta lehen altaria zan lekuan, korua ipinitxa. Ikusgarrixa da Diego de Eguiguren arkitektuak eñ eban arku eskarzanodun bobedia, pilare barrokuen gaiñian.

Holan, hego-aldeko atia itxi ein zan, pareta einda; eta eki-aldeko muturrian eta kruzerruan zabaldu ziran barrixak. Eki-aldekua be, Diego de Eguiguren-ek eñ eban, ate buruan San Pedro erromanikua ipintzeko hornazinia eñaz. (I, 216-217)-(XI, 117-118)-(XXI, 414)-(XXXIX, 14)-(XL, 15).

1603. urteko julixuan 16xan Martin de Unceta-ri Flandesko pagadore jeneral kargua emon etsen R.C. baten bitxartez; ordurarte galeretako kontadoria zan (ikusi 1614). (XI, 286-287).

1603. urteko [setienbrian 29ko] eleziñuetan, Juan Bautista de Lixalde-k urten eban alkate. Teniente alkate kargua, Juan de Isasi Idiaquez-ek euki eban. (XI; 270, 467)-(XXXIII, 45)-(XL, 29).

1603. urteko dizienbrian 7xan, herriko mediku kargua ekan Martín Rivero lizenziauak, urtebete inguru egon eta gero, Eibartik zoiala aitzen emon eban.

Orduan erabagi zan zemaitzek medikua, zirujaua eta botikarixua kontratau (“ajustar”) ein zeikiela: sei urtian, urtero 2.610 errial pagatzeko prest euazan (ikusi 1604-III-13). (XI; 305, 309).

1603-1611. urtietan Agiñako parroquia Juan Abad de Orcaegui izen zan. Ein zitxuan beste gauza batzuen artian, Errosarixoko Andra Marixan Kofradixia martxan jarri eban (ikusi 1611-IX-12; 1703-1714). (LXII, 26).

1604. urtian Francisco de Ibarra izen zan Eibarko alkatia¹⁴⁷. (XI; 270, 468)-(XL, 29).

1604. urtian, Juan de la Calle maixu zirujanua kontratau eben herrirako, hiru urterako. Urtian, 40 dukadoko sueldua ekan, bisitak aparte: Isasi eta Urkuzua bitxartian bizi ziranei, bisitako, errial bi kobrauko etsen; basarrietako bisita bakotzeko, hiru errial. (XI, 308-309).

1604. urtian Juan zan Eibartik Mariana de San José, Agustina Rekoleten Komentuko prioria, urtebete eñ eta gero. Medina de Campo-n beste Komentu bat fundatzera Juan zan.

¹⁴⁶ In XL, 15, 1607 urtia dakar.

¹⁴⁷ In XI, 270, Juan de Isasi Idiaquez dakar alkatetzat G. de MUJICA-k berak; eta in XL, 29, “Juan Bautista de Ibarra” agiri da.

Juan orduko, Jangoikua Kurutzian ez eze (ikusi 1603-V-8), beste rebelaziño batzuk be euki ebazan:

Behiñ, Maitiñetatik kantsauta, bere zeldara juan eta ohe gaiñian konozimientua juan ein jakon. Esnatu zanian, Jangoikua agertu jakola ziñuan, “Cristo Nuestro Señor” barik, “su Eterno Padre”: “traía en la mano un gran azote y díjome: “Ansí castigo yo a los ingratos”, y mirándole al rostro, le vi los ojos tan airados que parecía me consumía, tornándome a la nada de donde me sacó, sólo hallaba en mí abominación y pecados (...) Cuando fuí a Maitines aquella noche, que he dicho, que iba tan apretada, me apareció el demonio, en forma de un hombrecillo pequeño, con una soga envuelta al brazo, decíame que para qué me cansaba de tener oración y en mortificarme en nada, porque todo cuanto hacía no valía nada, ni era de ningún mérito; a más de cansarme y de molerme, al cabo, me había de ir al infierno, y que pues esto había de ser, que me ahorcase con aquella soga. Yo le dije que si me había de perder, que cuanto me durase la vida, quería darme una buena hartazga de servir a Nuestro Señor, que después hiciese Su Majestad de mí lo que le diese la gana, que bien merecido tenía cualquier castigo que me diese. Con esto, se desapareció y me dejó” (XXV, 190-191).

Beste baten, Jangoikuak berak, hiru bidar preguntau ei etsan ia maitxe eban, San Pedrori leintxe; berak, hiruretan baietz. Orduan emon ei etsan Jangoikuak Agustinen erreformian arduria berari.

Errezatzen euala be, Jangoikua “corporalmente” agertzen hasi jakon: eskuak bakarrik ikusi etsazan, berak, Mariana de San José-k eskatu etsalako holako mezererik ez eitxeko barriro, “por miedo a no poderlos resistir” (XXV, 191).

Mariana de San José-k berak, halan ipiñi eban: “Fueron tantas las misericordias que el Señor me hizo *en aquella casa*, que no sé cómo se me han de acordar” (XXV, 191).

Agustina Rekoleten Komentutik, lehelengo Prioriak ez eze, beste fundadora batzuk be urten eben: María de la Fe (Eibarren, hiru bidar izen zan prioria), María de Jesús, María Magdalena de San Agustín, eta Juana de San Nicolás (Komentuan bertan enterrauta euazan), besten artian. A. M. TEJADA-k, honen Komentuonen gaiñian diño ez jakola bihar beste inportanziarik emon, ez fundaziñuari, ez monasterixuari¹⁴⁸, “con estar envuelta su fundación en tantos prodigios y revelaciones, que la hacen ser uno de los monasterios más famosos y extraordinarios en la historia monástica” (XXV, 185). (XXV; 185, 190-191).

1604. urteko eneruan 26xan, Eibarren, 260 *bezino* - famelixa ero etxe-jabe euazan salarixu eta medikuakiñ: euretako 71, basarrixetakuak ziran. Danera, 1.650 lagun inguru biziko ziran orduan Eibarren. Horrek *bezinuok*, eurok pagau bihar eben dirua medikua mantenitzeko. (XI, 226)-(LXXV, 113).

1604. urteko martixan, botikarixua kontratatze albidadia hartu ebenak, Francisco de Iziar botikari-xuakiñ eiñ eben kontratua. Tratuan, etxia duan, eta urtero 50 egur karga aindu jakozan. Sueldua barritz, lehelengo urtian 30 dukado izengo ziran (botikak atzera eta aurrera erabiltzia be pagatzeko), eta hurrengo urte bixetan, 20. (XI, 309).

1604. urteko martixan 13an, medikua kontratatze albidadia ekenak, Martin Rivero lizenziuakiñ eiñ eben kontratua: “ajustautakuak” ero kontratuan sartutakuak bisitatzera juango zan bakarrik. Trukian, etxia duan euko eban, eta urtian 130 dukadoko salarixua, San Migeletan kobratzeko. Aparte, etxietan kobratzen ebana: gaixua Urkuzua eta Isasi bitxartian bizi bazan, bisitxako, errial bi ziran; basarrikua izetera, lau errial. (XI, 305).

1604. urteko maietzian 9xan, Konzejuak permisua emon etsen San Andres parrokiako obreruei, Magdalena de Irure-n (Antonio de Larriategui-n andria) etxian eta Portaleko Torrian arteko hormian pilar eta eusteko-matxoitik (“estribo”) gorakua botatzeko: gaiñera, urtetzen eben harrixak, obran erabiltzeko aindu etsen. Baiña portala bera ez eben bota (LXXV, 39-43). Elixia haunditzeko asmua euken. (XI, 118)-(LXXV, 39-43).

1604. urteko julixuan 18xan, alkatiak, Arrabalgo Agustina Rekoleta monjak Monasteriotik aurreko ortura pasadizo bat eitzeko permisua eskatu ebela aitzin emon eban, Ibergaiñera eta Markiñara zoian bidian gaiñetik zihar. Baietza emon jakuen, baiña kondeziñuekin: “el pasadizo había de servir únicamente para el exclusivo servicio de las monjas”, euretako bata zan (XI, 183). Beste kondeziño bat zan pasoko arkua ordu-rarte Eibarko kalietan euazanak baiño altutxuaua eixia. (XI, 183)-(LXXV, 55).

1604. urteko otubrian 21ian, Konzejuak Elixia-kin tratua eñ eban, entiaru, onra eta urte-urrenien gas-tatzen zan argizarixa ero zerian gaiñian. Ordurarte, larregi gastatzen zala danak conforme euazan, “además de que era más que en servicio de Dios, profanidad” (XI, 143); hildakuen inguruko rito danetan argizari gitxiao erabiltzia erabagi eben, hiru ataleko *akuerto* baten. Hamen tratuko lehelengo atalian, argi ikusi leike hildakuak parrokixetan (bai San Andres, bai Agiñan), monasterixo, ermitxa, nahi ospitxalian enterratzen zirala. (XI, 143).

1605. urtitan Pedro García de Larriategui izen zan alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1605. urtitan, San Andres elixako obrak zirala eta ez zirala, konzejuak permisua emon eban elixa ondo-ondoko etxe batzuk botatzeko. Juan de Inarra bihargiñen nausixak, Antonio de Celaa eta bere andra Domenja de Orbea-kiñ, hónek plazan eukezen etxiak, Txurio ero Somera kalian euan Juan de Loyola-na izen zan beste etxe baten truke aldatu ebazan, tratua einda: Celaa eta andrianak, 250 dukadoko balixua eken; eta Loyola-nak barritz, 300 dukado. Bixen arteko aldia pagatzia itxi eben tratua. Elixia haunditzarren eñ eben hori. (XI, 118)-(LXXV; 43, 49).

1605. urteko febreruan 25ian, Erregiak, Domingo Orbea-ri, galera danen “veedor” titulua emon etsan Tordesillas-en (ikus 1605-VI-11). Domingo Orbea Urquizu-k beste kargu batzuk be baekazan: Gerratietako Konsejukua zan, eta Santa Cruz de la Zarza-ko komendadore. (XI, 282).

1605. urteko martixan 29xan Sevilla-n espedientia eñ eben Pedro de Ibarra eibartarra Ameriketara “pasajero”-tzat juateko, Perura: espedientiori permisua emoteko zan, “de información y licencia”. Domingo Azaldegui Ibarra-n eta Maria López de Ibarra-n semia zan; Ameriketara Gaspar de Zúrita-n kriau-morroitzat joian. (AGI: CONTRATACIÓN,5292,N.13).

1605. urteko abrilian 6xan Sevilla-n espedientia eñ eben Martin de Abenzabalegui eibartarra Ameriketara “pasajero”-tzat juateko, Perura: espedientiori permisua emoteko zan, “de información y licencia”. Lucas de Abenzabalegui eta Maria de Bobadilla-n semia zan; Ameriketara Ana Terín-en kriau/morroi moruan joian. (AGI: CONTRATACIÓN,5289,N.6).

1605. urteko maietzian 21ian, zapatuan, Prinzipia jaixo zala, eta Eibarren jaixa zelebrau zan: argixak eta adornuak ipiñi zitxuen kalian. Zezen bat korritzia be pentsau eben, baiña plazan elixako trastiak euazala-ko, eziñ izen zan eñ (ikus 1605-V-22). (I, 243)-(XI, 408).

1605. urteko maietzian 22xan, domekan, prinzipia jaixo zala zelebratzen, komentuko mezetan (“en la misa conventual”) sermoia ein zan; gaiñera, Prozesiñuakin batera, dantzia be izen zan, “para su adorno y regocijo” (ikus 1605-V-21). (I, 243)-(XI, 408)-(LXIII; 17, 1. n.).

1605. urteko junixuan 5ian, Juan de Ibarra-k, bere anai Martin-en izenian, Chiapas-ko Obispua zan Fray Andres de Ubilla-n enkarguz, Ulsagako “San Juan Bautista y Evangelista” ermitxan kapellanixa bat fun-dau eban.

Erregiak emon eban fundaziñorako permisua; Sevilla-ko almojarifazgo nausitxik etaratako diruakin paga-tzen zan, kapellanixiak urtero 21.216 marabediko errentia ekan eta. Ibarra etxeko maiorazkua zan kapellauak izentatzen ebazana (ikus 1815). (XXXIII, 40).

1605. urteko junixuan 11n, Domingo de Orbea, Santiagon ordenekua, Puerto de Santa María-n hil zan (XI, 282).

1605. urteko setienbrian 29xan, herriko eleziñuak ein ziranian, alkatia, sindikua eta juraduak ez eze, “arca del pósito”-ko administradoria be etara eben. Kargua barrixa zan, baiña izentatzeko formia, ez. (XI, 197).

1605. urteko nobienbrian 11n, 1600. urteko herriko Ordenanzak konpontzeko, Bandua etara eben, Ordenanzei eindako apendizera morokua eitzeko. Komisiño batek hartu eban kargua, Ordenanza zaharretan eskas-falta zana ipiñi, eta oker, ero baleko ez ziran gauzak konpontzeko. (I, 233)-(XI, 207).

1605. urtian “auto” bat hasi zan Sevilla-n Soconuzco-n hil zan Domingo de Ibarra “presbitero” ero abade eibartarran ondasunak zirala eta. Testamentua einda laga eban. Hori *autuori* Sevilla-ko Kontrataziño Etxeko Tribunalan kargu euan; 1643. urterartekua izen zan. (AGI: CONTRATACIÓN,498A,N.3,R.3).

1606. urtian Martin Ruiz de Eguiguren izen zan alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1606. urteko junixuan 9xan, Fray Martin de Mallea misionero eibartarra hil zan (ikus 1586). (II, 26. p.)-(XV, 92).

1606. urteko agoztuan 28xan, Arraten eitxen zan Kofradixian bazkarixan gaiñian jardun eban barrero Konzejuak: lau urte lehenao herrikuendako bakarrik ipiñi zan arren, kanpoko jentia bardin-bardin juaten zan ezkeriok, kanpokuei be, aparteko lista baten apuntauta, kobratzia erabagi zan, errial eta erdi bakotxana, bazkarira kofrade moruan juatia nahiko balebe.

Kontua zan, bazkariko gastuak haundixak izen arren be, limosna eta borondatetan, asko irabazten zala; gaiñera, antxiñako usarixua zan, eta penia emoten etsen galtzia. (XI, 168-169).

1606. urtian, kapitan izentau eben egunian bertan, Mendigoitia alfereza hil zan, Rimberga-ko *situan*. Ostendeko *situan* bihar ona eiñ eban alferetz moruan.

Beste eibartar batzuk be hil ziran han: Martin de Mallea alfereza, Pedro de Otaola, Martin de Pica, eta Domingo de Eguiguren soldaua (danak Gancheji kapitanan esanetara euazan). (XI, 278)-(IXXX, 241).

1606. urtian, Juan de Araoz eskultoria hil zan: Parrokixako erretablua eitziana, 100 dukado pagau jakozan bere alabiar, Maria de Araoz-i. (XI, 125).

1606. urtian, Isasiko Komentuan proiektuana, 8.976 marabedi pagau jakozan P. Migel de Aranburu-ri (Errenterixako Aiuntamentua eta Tolosako Fraile Franziskanuen elixia eiñ ebana). Obria eitxen, Maese Hernando de Loidi-k ekiñ etsan, baiña hill ein zan amaitxu orduko (ikus 1603-V-21). Juana de Medrano, Loidi-n alargunari, 327.930 marabedi pagau jakozan eindako obriagaitxik. Elixako obria Migel de Garaizabal-ek amaitxu eban. (XI, 260)-(LVIII, 158)-(LIX, 68).

1606. urtian Martin López de Isasi-n loibak (“nietos”) Mutrikuko alkabalak kobratzeko deretxua euen ondiok, aitzixangandik etorri jakuelako. (LIX, 175).

1607. urtian Juan de Inarra izen zan alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1607. urteko abruillan Renterixan izen ziran Juntetan, Domingo Pérez de Idiacaiz koronelak, disposiziño baten bitxartez, aindu eban Plaentxitik sei leguako bueltan (“seis leguas á la redonda”) Eibar be barruan zala, intxaurrak eta lixarrak sartzeko herriko lurretan, lanzak eta pikak eitzeko. (XI, 80).

1607. urteko abruillan 22xan, Ibarako arrabalan barrenian, zubi aldera jotzen eban kaleko azeran, Joan de Gorostieta-n etxian inguruan, etxe aurria handik gorakuak (“Ibarra de yuso” etxera jotzen eben azerakuak) baiño zabalaua eken ezkeriok, “la calle Real desigual y tuerta” (XI, 365) geratzen zalako, Konzejuak erabagi eban atzerao geratzen ziran etxe-aurriak, bestien pareraiñok aurreratzeko permisua emotia: “en la acera de casas de abajo del arrabal de yuso las casas de Joan de Gorostieta y las que á ella siguen hacia el puente de dicho arrabal salen á la calle un buen pedazo más que las otras que siguen en la misma acera hacia la casa Ibarra de yuso de donde resulta que además de perjudicar á aquellas queda la calle Real desigual y tuerta” (XI, 365). Eta halan be, nahikua kale geratzen ei zan. Horrek etxe gehixenok fransesak erre zitxuen 1794. urtian, harri-landuzko etxe senduak gerora be bardin samar segidu eben arren, Kontadorekua etxiak esate baterako. (XI, 365)-(LXXV, 121).

1608. urtian Esteban de Ibarra izen zan Eibarko alkate: Santiagon Ordenekua zan, eta Erregian Gerrate eta Hazienda Konsejuetan be sartuta euan. Berak sortu eraiñ eban San Esteban kapillia (ikus 1609-I-11). (XI; 247, 468)-(XL, 29).

1608. urtian, alkatiak, erregidoriak ez eze, Ospitxaleko mayordomo bi be, berak izentau ebazan (XI, 197).

1608. urtetik, Francisco de Ibarra-k (Diego de Ibarra-n semia) Flandesen jardun eban, burruketan. Trintxeretan egoten zan. Mosela inguruan Diego Mejía *billa* eta kastillo batzuk hartzera jua zanian, Francisco de Ibarra kaballerixako kabua zan (Piquelen eta Trarbac kastilluak hartzen bahintzat, egon zan). Gerora, palazixora juateko eskatu etsen (ikus 1621-IV-24). (XI, 486).

1608. urteko martixan 5ian Sevilla-n espedientia eñ eben Luis de Arratia y Guevara -Peruko Ica billa-ko korrejitoria- Perura juateko, bera eta bere lau morroi: espedientiori permisua emoteko zan, “de información y licencia”. Ba morroietako bat Domingo Martínez de Uriarte eibartarra zan, Domingo Martínez de Urquizo eta Ana de Uriarte-n semia. (AGI: CONTRATACIÓN,5308,N.1,R.39).

1608. urteko martixan 8xan Sevilla-n espedientia hasi eben Indixa/Ameriketara Indixetako Guardixen Armadan (“en la Armada de la Guardia de las Indias”) joiazan pasajeruen izenekin, beste gauza batzuen artian. Fletiak pagatzia, Erregian plieguak, Armadan joiazan partikularrak... be hortxe espedientian dagoz jasota. Ba pasajeruetako bat Domingo Martínez Eibarko semia zan, eta Tierra Firmera (Panamá) joian. Hori espedientiori 1608. urteko abruillan 24an amaitxu zan. (AGI: CONTRATACIÓN,5302,N.75).

1609. urtian, Andres de Unzueta Erregiari zerbitzera jua zan. Gerora, Sicilia eta Nápoles inguruko galeretan jardun eban, gastutarako 20 dukado kobratzen (ikus 1617-IX-7). (XI, 287).

1609. urteko eneruan 11n, Esteban de Ibarra¹⁴⁹ alkatiak (ikus 1608), Konzejuari eskatu etsan oratorixoa bat eixteko permisua, bere aitxa Maestre de Campo Esteban¹⁵⁰ de Enparan eta ama Juana de Sarola-gandik (eibartarrak bixak) herenzixan hartu ebazan Arrabalgo zubixan ondoko etxietan. Induljenzixa batzuk emon go ziran bertan; beriak ziran Santuen relikixa mordua gorde; mezak emoteko kapellanixa batzuk sortu; eta dana zainduko eban “fraila” bat bizi izeteko leku apraposa eixia be, zan bere asmua.

Konzejuan baietza emon etsen: San Esteban Basilikia altxatziari, Ibarrakuen etxe solarra izen zan lekuan ekin jakon; baiña Esteban de Ibarra-k berak, halan da be, ez eban amaitxuta ikusterik izen. (XI; 172-173, 174, 247).

1609. urteko abruillan 23an, Pedro Manso Calahorrako Obispua be, La Calzada-tik, San Esteban Basilikia altxatzeko permisua emon eban. (XI, 174).

1609. urteko julixuan 30ian, Juan Bautista de Elexalde Santiagon Ordenian sartu zan, “tomó el hábito” (XI, 238).

Badajoz Probinzixako korrejitoria izen zan; gero, Avila-n be bai. Diego eta Francisco de Elexalde-n aitxa zan. (XI, 238).

1609. urteko agoztuan 8xan, Probinzixian karta baten barri hartzeko batu ziran herrikuak: fransesen inbasio baten billurretan, herrixa frontierara juateko prest egoteko aindu eben.

Baitxa halan ein be: Antonio Lopez de Isasi izentau eben kapitan; Juan de Iñarra, alferrez; Pedro de Orbea, sarjentu; Martin de Aldazabal y Unzeta, Juan de Sumendiaga eta Pedro de Pagaegui basarritxarrak, eskudretako kabu. Herrixan eta arrabaletan, Martin de Zabala, Juan de Albizuri eta Cristobal de Carranza izentau ebezen kabu. (XI, 26).

¹⁴⁹ In XL, 19, “Don Sebastián de Ibarra y Enparan, caballero que fué de la orden de Santiago, de los Consejos de Guerra y de Hacienda” diño.

¹⁵⁰ In XI, 174, “Estébariz”.

1609. urtian Santiagon Ordenekua zan Juan Isasi Idiaquez izen zan Eibarko alkate. (XI, 468)-(XL, 29).

1610. urtian Martin de Arrizabalaga-k eñ eban testamentuan, San Andres parrokixan euan Arrateko Aman imajiña eta altaria aitzatzen dauz: “por la mucha devoción que tengo a la Hermita y casa de Nuestra Señora de Arrate y a su altar y ymagen que está en la yglesia del señor Sant Andrés de la dicha villa” (XV, 77) (ikus 1922). (XV, 77).

1610. urteko martixan 7xan, Maria de Mallea-n (Marco Antonio de Mallea-n alabia) testamentuko alba-zeiak, Konzejuari haren testamentuan barri emon etsen: gura eban bera jabe izendako gauza danak, San Llorentendako ermitxa bat, freira batendako etxetuakin, altzaten erabiltzia. Urkidi inguruan altzatzia gura eban. Konzejuari eskatu jakon ermitxiandako lekua; ortutxo bat, *freiriandako*; eta herrixan basuetatik, hamabi egur, obria eitzeko. Baietza emon etsen; eta obria zeñek eñ izentau be bai. (XI, 179)-(XXXIII, 47).

1610. urteko maietzian 9xan, herrikuak barriro batu ziran, fransesen inbasiño barriren bat izengo ete zan, eta alarde militarra eitzeko bide batez.

Gaiñera, herrira tanborrero/tanbolintero bat ekartzia erabagi zan, “con mucho cuidado” jirauta: herrixan bizi izen zeñ, sueldua emongo jakon, “caja” ero tanborra jo zeixan “y sirva en cualquier ocasión que se ofreciere atento á que sin semejante oficial no se puede estar en las ocasiones semejantes [gerra sasoian]”. Sokia eta beruna ekartzia be erabagi zan, Eskorizan gerrako “kaja” ero tanbor bi eitzeko. (XI; 26, 394)-(LXII, 17).

1610. urteko maietzian 9xan, Parrokixan sepulturak ekezanak keja bialdu eben Konzejura, mezetako borondatia batzen ebenak, horretarakotxe bidiak egon arren be sepulturen gaiñetik ebizalako, “interrumpiendo el uso andan atravesando por todas las sepulturas” (XI, 154). (XI, 154-155).

1610. urteko setienbrian 11n, Madrilleko Juan de Obregón eskribauan aurrian, Esteban de Ibarra y Emparan-ek¹⁵¹ (Santiagon Ordeneko Caballero, eta Erregian Gerra eta Haziendako Konsejutan sartuta) Beatriz de Ibarra bere arrebiari emon etsan “poderra”, bere izenian, testamentua eitzeko (bera zan *heredera unibersala*), Diego de Ibarra (Santiagon Ordeneko Kaballero eta Erregian Gerrate Konsejukua), eta Padre Maestro Fray Diego Granero-kin batera.

Testamentua eitxerakuan, besten artian, San Esteban basilikian gaiñian, holan diñue hiru testamentari-xuak: Esteban de Ibarra-n asmua zala Eibarren *Glorioso San Esteban Proto martir*-en izeneko Basilikia sortzia, urteroko 145.000 marabediko errentiagaz, kapillia zaintzeko, kapellau birendako eta sakristauandako; patriiak be urtero bere errentia euko eban. Obria hasitxa laga eban ezkeriok, segi eta amaitzia erabagi eben, patronazgua, Esteban de Ibarra-k berak Beatriz de Ibarra-ri emondako borradore baten aintzen eban moruan sortzen. (XI, 173-174).

1610. urtian Cristobal de Sugadi¹⁵² eskribaua izen zan alkati. (XI, 468)-(XL, 29).

1611. urteko setienbrian 19xan, Juan de Isasi alkatiak Parrokixako gorabehera batzun gaiñian jardun eban Konzejuan:

Ondiok sepulturen kontuakin jentia hasarre ebillan: eskekuak, sepulturen gaiñetik zihar ibillitxa, elixan euan jentia distraidu ez eze, azpixon hartutako sepulturak hondatu eitxen ziran. Gaiñera, Sinoduak ainduta, eskekuak ez eken elixa barruan ibiltzerik: kanpoko atian eken euren lekua, “salvo la demanda de los pobres vergonzantes por ser tan justa y necesaria” (XI, 155). Halan izen zeilla erabagi zan.

Eskekuak ez eze, eurixa zan egunetan, prozesiñuak be sepultura gaiñetan zihar pasatzen ziran: jabiak hasarre geratzen ziran. Alkatiak eskatu etsan ba Kabilduari, handik barik, asientuen inguruko gradetatik pasatzeko, “pues con ello no se pierde nada” (XI, 155).

¹⁵¹ In XL, 19, Sebastián de Ibarra y Emparan dakar.

¹⁵² “Cristóbal de Zugasti” in XL, 29.

Bazan beste tema bat jentian artian: ofrendak, danak gura eben lehelen eitxia noberana; eta hamen, iñok be ez ekan pribilegiorik. Ba, erabagi zan, andrak laga euren ofrendak sepulturen gaiñian, eta abadiak eurak handitxik batzia, andrak gehixao altzau bihar izen barik.

Ba orduantxe ebizan Parrokixako kruzera eitzen: eta ze lege izengo ziran aurreruntzian, orduan erabagitzeko euazan. (XI; 154-155, 468).

1611. urteko setienbrian 12xan Agiñako elixan Errosarixoko Kofradixia fundau eben: “La Cofradía del Santísimo Rosario de Maria Santísima” jakon izena (LXII, 93). 353 urtian egon zan martxan, 1965. urterarte. Horren Kofradixiorren barri jakitzeko bibliografixara jo leike: historixia, zelan eta zetako fundau eben, ze deretxo eta pribilegixo eukazan Elix aldetik, ze zelebraziaño eta jaitzuk eitzen ziran bere izenian, jentia zelan bizi zan Kofradixiakini, diru kontuak, mayordomuak, eta abar, *in* LXII; 26, 91-92, 92-103, 106-107, 108, 323-324. Fundatoria Fray Martin de la Mariano Vergara dominikua izen zan: Kofradixako abade Agiñako bertako parrokua jarri eban, Juan Abad de Orcaegui, eta bera zan aurrerantzian errosarixuak bedeinkatu, induljenzixak etara eta kofradiak izentau eitzen zitxuan. (LXII; 26, 91-92, 93, 92-103, 106-107, 108, 323-324).

1611. urtian Joan de Inarra izen zan Eibarko alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1611. urteko nobienbreko Fuenterrabixako Juntetan, Ascensio de Eguiguren izentau eben, Juan de Iñarra-kin batera, Erregiñia hil zalako Madrillera juateko Erregiari pesamia emotera. Dana dala, osasunetik makalik ebillelako, ez zan juan.

Ascensio de Eguiguren hau, Erregian Fabrikako kontadoria izen zan lehelengo; gero, Flandesko ejerzitoko kontadore, bere aurreko Juan López de Aliri-k bere lekua ebanetik. Eibarko alkate be izen zan. (XI, 236).

1612. urtian Domingo de Otaola izen zan alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1612. urtian katalanen “fusta” batek Carnels Andars errenegautako eibartarra joian korsarixuen barkua harrapau eban. Errenegautakua zalako Inkisiziñuak juiziuia eñ etsan.

Carnels Andars-ek prozesuan esan eban Eibarren jaixua zala, baiña balitxeke Eibarrera etorritxako arma-ñiñ aleman ero flamenkon baten semia izetia, hori izenori piskat raru dalako Eibarren.

Ordurarte, moruen artian, gure eibartarra Salé republika korsarixoko piraten tropakua zan. Salé izetez “republika piratia” zan, Badajozko Hornachos-ko moriskuak fundautakua. Leku egokixenetakua zan Ameriketatik etozan barkuak eta barruko ondasunak harrapau, eta gero atzera han ezkutatzeko. Morisko estremeñuak ez ziran itsasoko gizonak, eta pribilegixo asko emonda nabegatzen ekixen jentia euren terrenora eruateko ahalegiñak ein zitxuen: inglesak, holandesak, danesak, fransesak, eta gehixena euskaldunak juan ziran hara, orduan jakiñekua zan eze itsasuan barri eta itsasuan ibiltzen gehixen ekixenak euskaldunak zirala. Salé-n taberna bat euan, eta han batzen ziran errenegautako “bizkaitxar” (euskaldun) gehixenak, tabernara euskaldunak eta holandesak juaten ziran sarrixen-eta. Korsarixuen flotia euan, eta ostiango organizaziño “administratibua” be bai: Jan Jansen -turkuendako “Mami Morato”- izen zan aldi baten flota osuan almirantia; eta baitxa Salé-ko republikako konzejuko (“Diwan”) presidendia: benetan famosuak izen ziran, bai republika, bai flotia, bai bertako lagunak. Salé-ko pirata euskaldunen artian, gure eibartarra be han ebillen kristiñuak harrapau eben arte. (LX; 93-94, 94 12. n.).

1612. urtian “auto” bat ein zan Sevilla-n San Juan de Rodas-en (Temina probinzian) hil zan Domingo de Arispe eibartarran ondasunak zirala eta. Testamentua einda laga eban, eta herederuak bere senidiak ziran: Maria Andres de Arispe [sic] eta Catalina eta Magdalena de Arispe bere arrebak. (AGI: CONTRATACIÓN,307,N.1,R.7).

1613. urtian, Eibarren, 309 lagun euazan salarixua eta medikua ekenak: 1623. urterarte, antzera izen zan (ikus 1618). (XI, 226).

1613. urtian, Isasi etxeko jauna Antonio López de Isasi zan. Etxe haundikua izetiarren herriko Konzejuan parte hartzen eban, jardunetan, reunixuetan, administraziñuan.... Gaiñera, bere semiekiñ agertzen zan batzarretara, harek be ikesi zeixen.

Isasi etxia zan herrixari gehixen pagatzen etsana: herriko mediku, zirujau eta botikarixuan salarixua pagatzen ebenen artian, kuota haundixena Isasikuak emoten eben, aldiakiñ. (XI, 263-264).

1613. urteko abruillian 14an izen zan Konzejuko batzarrian, San Andres parrokiako patronatuan gorabehera batzuk agertu ziran. Pedro de Orbea korrejidoría Panplonaraíñok juañ bihar izen zan, Aramaixo eta Riandrako Konde, Naparruako *birrey*, eta Parrokixako patrono zanagana: herrixak, benefizixuak ze abaderi emon, ero benefiziautakuak izentatzia, berari tokatzen jakola reibindikatzén eban, beti eiñ izen zan moruan; patronuan zeregiña barritz, presentaziñua eitxia zan. Patronuak, Pedro de Orbea-ri, bere errezoiak entzun eta gero, karta bat emon etsan: han ziñuan, 1598ko eskrituran, hori usarixuoi aldatuta euala, zemaitx Erregek konfirmauta gaiñera: benefiziodunak ze abade izen, herrixak, patronuak, eta Elixako kabilduan artian izentatzekua zala lege barrixa; eta patronua bera, ez euala prest hori funziñuori herrixan eskuan bakarrik lagatzeko.

Konzejuan, holako kontuen jakiñian gaiñian, Zaragozan egongo ziran papel zaharren billa, batonbat bialtzia erabagi zan. (XI, 143-144).

1613. urteko maietzian 14an, Valladolideko tribunalak, Juan López de Unzueta eta bere andra Maria de Arrizabalaga-k herrixan kontra eken pleituan, sentenzixia, andra-gizonen kontrakua bota eban. Herrixan, pozan pozakin, Unzueta “sin los honores y preeminencias que pretende” barik geratu zalako (XI, 155), jai eitxia erabagi zan. Prozesiñuak, eta Jangoikuari eskerrak emoten, mezak etara zitxuen, “por la gran merced que Dios nuestro señor ha recibido en ello” (XI, 156). (XI, 155-156).

1613. urtian Francisco de Lixalde¹⁵³ [y Otaola] izen zan Eibarko alkatia. Albako Dukian sasoian, Flandesén ejerzituen pagadoria izen zan. Calatrava Ordeneko *kaballerua* zan (ikusí 1577).

Bere anaixa, Diego de Elexalde, Santiagon Ordenekua, Felipe III.an *page* izen zan. Gerora, Italian aurre-*ra* ibilli zan, “teniente de caballos” izen zan.

Dana dala, **1613. urterako**, G. de MUJICA-k berak, euren aitxa zan Juan Bautista de Elexalde (ikusí 1609-VII-30) be badakar alkatetzat. (XI; 238, 468)-(XL, 29).

1613. urteko dizienbrian 18xan, Luis de Elexalde Santiagon Kaballeruen Ordenian sartu zan. Armada munduan, Milán eta Flandesén infanterixako kapitana izen zan; gero, Franziaiko fronteran sarjento nausi ibilli zan (ikusí 1619). (XI, 238).

1614. urtian, Martin de Unceta (ikusí 1603-VII-16) eta bere andra Maria de Elexalde-k, Unzetako maio-*razkixia* (“mayorazgo”) sortu eben. (XI, 287).

1614. urteko febreruan 5ian, Juan de Isasi e Idiáquez -Francisco Fernando de Austria infantian ayo zana-, Maria Angela Bonifáz Ladrón de Cegama y Guevara-gaz (Pedro Bonifáz Ladrón de Cegama y Guevara, eta Juana Ladrón de Guevara-n alabia) ezkondu zan.

Bertan urtian jaixo zan euren alaba bat, Teresa. Beratzi urte ekazala hill ein zan (ikusí 1623-XI-22). (XI; 269, 274)-(XXXIII, 45)-(XL, 24).

1614. urteko abruillian, Konzejuk aitzen emon eban herrixan euazan eskola danetarako herriko mai-*xuak* eziñ ebalá abasto emon. Beste maixuren bat ipiñi (“hay quien quiere venir con el salario de la memoria de Martin Iñarra” (XI, 314-315)), ala bakarra nahikua ete zan pentsatzia erabagi eben (ikusí 1614-IV-20). (XI, 314-315).

1614. urteko abruillian 20xan, herrixa Konzejuan batuta, erabagi zan aurreruntzian, San Gregorio Nazianzeno egunian (maietzian 9xan), deboziñoz mezia esan, eta lau errial pagatzia. Hau santuau soloko harran kontrakua zan: itxuria harrak kalte haundixak einda euan orduan sasoian, eta nahi eben, Santuari erre-*zu* eitxen, San Gregoriok “ruegue á su Divina Magestad sea servido de extirpar y consumir de los frutos de esta tierra á esta plaga y gusano que tanto daño hace” (XI, 147). (XI, 147)-(XXXIII, 48).

1614. urteko abruillian 27xan, San Gregorio egunian jai eitzeko erabagitza euala, Joan de Mallea lizenziatuak, abade presbiterua, Konzejuari bere asmuak agertu etsazan: mezia emon eta debotuak euren errezuak eitzeko leku apraposa bihar zala. Maria Antonia de Mallea, Marco Antonio de Mallea, herriko patrono izendakuan albiak sortu ero fundutako San Lorenzo de Urkidi elixan, berak ziñuanez, baeuzan kapillatxo bi, Santua bertan ipintzeko morokuak. Santuan imajiña eta erretablua ipintzia, Konzejuak nahi izen ezkeriok, bere kontura izengo zan. Gaiñera, limosnia be epiñiko eban, bertarako; eta premiña izen zeikianian prozesiñuak eitzeko, urtian 12 errialeko errentia be bai. Prozesiño egunetan, kanpuan ipiñiko zan altaria mezia emoteko; eta berak eingo ebazan gestiñuak Erromakuekiñ, induljenzixak emoteko hor erromerixarako.

Konzejuak ontzat hartu eban Mallea-n asmua, eta halan eiñ eraiñ eben, bai Santuan imajiña, bai erretablua; baitxa prozesiñorako hamabi errialeko errentia sortzia be, hara juaten ziran abadie pagatzeko (iñoiz, prozesiñorik ez bazan urten baten, ermitxia konpontzeko izengo zan diruori); mezia emoteko lau errialak, aparte.

Halan ein bazan be, gerora tradiziñua galdu eingo zan ero... (ikusi 1749). (XI, 147-148)-(XV, 81)-(XXXIII, 48).

1614. urteko abruillian 29xan erabagi zan herriko eskola danak istia, bat izen ezik. Bertako buru, meritu gehixen ekan maixua ipiñiko eben (“al maestro más benemérito”), herrikua izen ala ez. Agiñako abadiak be, hangei eskolia erakusteko permisua ekan, handik herriko eskolara juateko urriñ geratzen zalako. (XI, 315).

1614. urtian Joan [Juan] de Isasi izen zan Eibarko alkatia. (XI; 270, 468)-(XXXIII, 45)-(XL, 29).

1615. urteko maietzian 3an, Parrokixako obrak geratuta, barrero ekitzia komeni zala erabagi eben, aurretik eindakuak hondatu ein zeikiatzalako. Bihar ziran kontratuak eiñ, eta pagatzeko, limosna ero argitxako dirua erabilliko zan, hamarretako generuak, eta ahal zan guztia. Urtero, San Andres egunian, horretarako-txe, dirua etaratzeko, herriko danak ofrenda bat eingo eben, gaiñera. (XI, 118).

1615. urteko setienbrian 3an Bidanian ein zan Junta Partikularrian, Franziko Luis XIII.akiñ ezkondu bihar zan Ana infantia Gipuzkuara etorrela, eta rezibimientua eitzeko, Eibartik 30 soldau jua bihar zirala erabagi zan (ikusi 1615-IX-6). (XI, 410).

1615. urteko setienbrian 6ko jardunian, Eibarko *kapitularrak*, Diputaziñotik eskatutako ze soldau jua ziran izentau ebezen. Ganorazko soiñekuak (jantzixak) eixia erabagi zan; horretarako, %5eko interesagaz, 600 dukat zensuan etara bihar izen ziran (ikusi 1615-IX-12). (XI, 410).

1615. urteko setienbrian 12ko jardunian, Diputaziñotik 30 soldau baiño gehixao eskatzen ebezela aitzen emon eben. Horregaitxik, 600 barik, zensuan 800 dukado etaratzia erabagi zan. Ez zan nahikua diru, eta beranduao, 1.100 dukat izen bihar izen ziran (ikusi 1625). (XI, 410).

1615. urtian Asensio de Eguiguren kontadoria izen zan Eibarko alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1616. urtian, dokumentuetan agiri da Arrateko santuarixoko Santa Anan imajiña baeuala, egurrezkua, koloretakua, herri-errenazimiento estilokua.

Dana dala, Arrateko santuarixoko erretablua, estilo barrokan eindakua zan (gero, obretan, aldatu ein zan); eta bertan elixan, antxiña albuana euan altare bateko San Jose Umiakin be baeuan, hau be barroko estilokua (ikusi 1498). (I, 217)-(XXXV, 11).

1616. urtian Madrillen editau zan “Oficio de Semana Santa” liburuan barri geratu jaku. Dana dala, badi-rudi bazala beste kantu liburu bat, asko be zaharraua, musikia linea bakarrian dakarrena, pentagraman barik. (XV, 111-112).

1616. urteko junixuan, Elixako kargu batzuk izentatzia holan zan: kura ero parrokoa zeñ izen, Konzejuak batzarian erabagitzen eban; benefizixuak zeñi emon erabagi, be bai. Baiña, behiñ izentautakuan, herrixan izenian zoian lagun batekin, Parrokixako patronuagana jua bihar zan; orduko patronua, Alonso de Idiaquez y Moxica zan, Aramaixoko Kondia, Ciudad Real-eko Dukia, eta Naparruako **birreyxa**. (XI, 144).

1616. urteko junixuan 22xan, Erregiak, Carlos de Ibarra, “Almirante de la escuadra de Cantabria”, Cadiztik urtetzeko prest euazan Océano itsasoko Armadako bost *nabixuen* buru izentau eban.

Horrekin batera, C. de Ibarra-ri aindu etsan eskuadriakin, Berlingas aldera jua, eta han Orienteko Indixatik eta beste leku batzuetatik etozan barkuak onik sartu eitxezala zaindu zeixala (ikus 1616). (XI, 239-240)-(XV, 89).

1616. urteko julixuan 20xan jaixo zan Juan de Isasi-ñ eta Maria Angela Bonifáz Ladrón de Cegama y Guevara-n alaba “zaharrena” (ikus 1614-II-5), Juana Josefa. Bera izen zan Isasi etxeko maiorazkia. Diego de Sarmiento-kiñ ezkondu zan (ikus 1635-VIII-24). (XI; 273, 274)-(XL, 24).

1616. urteko julixuan 26xan, Konzejuak, San Andres parrokixako behian (azpizan/lurran) obra premiñan gaiñan jardun eban. Calahorra-ko Obispaduko Bisitadore Jeneralak, López lizenziak, aurreko bisita baten aindu eban sepultura danetako “tunbulo” eta egur-ohol guztiak, bardindu eta laututa ipintzeko. Pedro de Arizmendi arotzan kontura geratu zan danak konpontzia, lurretik, “vara” ero kana lareneko alturan, “para librar-se de humedad y grave olencia (sic) que ordinariamente hay en las iglesias” (XI, 122). (XI, 121-122).

1616. urteko setienbrian 5ian, Santa Cruz-ko markesak, Puerto de Santa Mariatik, Antonio de Isasi Idiaquez-i Espaiñako eskuadrian Kapitanian kapitan patentia bialdu etsan: “*Patente de capitán de la Capitana de España de D. Antonio de Isasi Idiaquez por el marqués de Santa Cruz, 5 de Septiembre de 1616*” (XI, 265). G. de MUJICA-k transkripziñua dakar, in XI, 265. (XI, 265).

1616. urtian Pedro García de Lariategui izen zan alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1617. urtetik, 1635. urterarte, Irungo Juan de Aguirre maixu kanterua izen zan San Andresko obren arduria hartu ebana: obria subastan etara, eta Diego Eguiguren é Azcoaga eibartarrak hartu eban.

1617. urterarte, Migel de Garaizabal zan obretako nausixa. (I, 218)-(XI, 117-118).

1617. urteko febreruan 17xan, Santa Cruz-ko markesiak bera jeneral zan eskuadran, bera ez zanian, Antonio de Isasi Idiaquez-i galerak gobernatzeko albidadia emon etsan, balixo ebana igerritxa, “con patente de proveer todo lo que su general, que era el mismo marqués, podía proveer en cualquier vacante” (XI, 265). (XI, 265).

1617. urteko setienbrian 7xan, Andres de Unzueta, Nápoles-ko eskuadran, *fanala* eroian galera bateko kapitan eiñ eban, Levante-ko espediziñuan, Onella hartzen eta kontrarixuen barkuak harrapatzen beti bihar ona eiñ eban eze.

Gerora, bariro jua zan Nápoles eta Sicilia-ko galeretara bere 20 dukaduegaz (ikus 1609, 1618-VIII). (XI; 287-288, 489).

1617. urtian Sebastian López de Mallea izen zan alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1617. urteko nobienbrian 26xan, Konzejuak Calahorra-ko Obispaduari aitzen emon etsan “freiren”, sakristauen-eta gaiñan aindutakauk, herrixan kalterako zala.

Calahorra-ko Obispuak, izen be, bertan urtian, Obispaduko elixa danetatik “freira” ero serora danak kale-
ra botatzeko aindu eban; eta “freira”, nahi ezkonduetako sakristau bariarik, sekula (“jamás”) gehixao ez hartze-
ko be bai. (XI, 136).

Eibarko Konzejuak erabagi eban ermitxetako baloreko gauzak-eta, “barrenderas ó servidoras” ziranak zaindu zeixezela, ero G. de MUGICA-k esan eban letz, “de este acuerdo se deduce, que las freiras volvieron a las ermitas aunque con distinto nombre” (LXII, 129). (XI, 136)-(LXII, 129).

1617. urteko nobienbrian 26xan, Konzejuak erabagi eban, Erromatik Kontzeziñuan gaiñian etorritxa-ko eretxi onak berotuta, “Nuestra Señora y su concepción Inmaculada” egunian ez, baiña beste baten, Kabilduakin tratua einda, bere jaixa zelebrazia: “con toda solemnidad posible, con danzas, luminarias y disfraces” (XI, 148). (XI, 148).

1617. urtian Martin López de Isasi-n loibak (“nietos”) Motriku, Zestona eta Zarauzko alkabalak kobratzeko deretxua euken ondiok, aitxixangandik etorri jakuelako (LIX, 175).

1618. urtian, Eibarren 346 *bezino* (famelixak?) euazan, salarixua eta medikua ekenak: 1623. urterarte bardin segidu eban (ikus 1623). (XI, 226)-(XXXIV, 70-71).

1618. urtian, Juan de Araoz eskultorian seme batek, Andres de Araoz-ek (bere aitxixan izen igualekua), Parrokixako portada baten dauan San Migelen imajiña eñ eban. (XI, 125).

1618. urtian Eibarren maixu bakarra egoten segitzen eban, Martin de Iñarra-k lagatako errenta *perpetuatik* kobratzen; umiak, lehengo moruan pagatzen segitzen eben (ikus 1601, 1601-VI). (XI, 315).

1618. urteko eneruan 6xan, Bermioko San Franzisko Komentuan batzarra egon zan. Franziskanuak erabagi eben, Eibarko Isasiko monjen komentuko kapitulaziñuak eixera, euren izenian, Fray Juan de Solaguren Kantabriako Probinzixako ministrua eta Aitxa Fray Pedro de Amoscotegui juatia; Fray Juan de Luengas Probinzixako sekretarixuak halan ipiñi eban martixan 4an Sasiolako San Franzisko komentuko papetan (ikus 1618-III-27). (XI, 255).

1618. urteko febreruan 22ko agirixan, Parrokixako obretako Migel de Garaizabal-en petxinen kontua barriro tratau zan Konzejuan: Juan de Aguirre-k traza ero planuak einda, eta Diego de Eguiguren é Azcoaga obrak eixteko prest, petxinok ein bihar ziran ala ez jakitzia gura ebalako, Aguirre eta Eguiguren maixuak, Konzejukuekin batu bihar izen ziran. Plano baten be agiri ez ziran ezkeriok, petxina barik eixia erabagi zan, gaiñera, zatarto emoten ei eban petxinekin. Beste guztia, Aguirre-n planuen gorabeheran eixia erabagi zan. (XI, 118-119).

1618. urteko martixan 27xan, Antonio López de Isasi-k alde batetik, Cristobal de Sugadi-k testimoni-xua hartuta, eta beste aldetik Fray Juan de Solaguren, Franziskanuen Cantabria Probinzixako ministrua eta Aitxa Fray Pedro de Amoscotegui-k, Isasiko Komentuko kapitulaziñuak eñ ebezen. Beste gauza batzuen artian, honek erabagixok hartu ziran:

Komentuko monjak, “dedicadas á la pura y limpia concepción de Nuestra Señora” (XI, 255) izengo ziran betiko, euren kongregaziñoko abituak jantzitxa, eta San Franzisko Ordeneko Preladuak aindutako reglak beteta.

Monasterixuan, Isasi etxeko jaun-andrak bizi ahal izengo ziran bakarrik; eurak ez ziranian, euren ondorenguak.

Patrioiak deretxu batzuk ekazan: elixan, jartzeko leku onena, kapilla nausixan ero berak gura eban lekuan. Iñoiz, alkatia ero juaten bazan, leku onena berari lagako jakon. Hori bai, leku fijo bakarra, patrioia eta euren andrena izengo zan; komentutik kanpoko beste danendako ipintzen ziran asientuak, portatillak izen bihar ziran, ipiñi eta kentzekuak.

Patrioiak eta bere ondorenguak, arma eskuduak nun-nahi ipiñi zeikiezen, nahi izen ezkeriok kanpokal-dian, ero bestelan, barruan. Eziñ izengo zan beste iñun eskudorik ipiñi, ez bazan patrioiak lagun bati entiar-rua eixteko alboko kapillan bat laga, eta han ipiñitxakua, ero, lagunok betiko gitxienez ehun dukadoko kape-llanixak sortutakuan ipiñitxakuak: bakotxak, tokatzen jakon kapillan bakarrik.

Patroiak eta euren andrak, bertan elixan enterrauko ziran, altara nausixan azpiko kapillan. Patroi titulua ekenen entiarriak eingo ziran bakarrik (“privativamente”), fundadoriak, eta tituluaren herederuenak, eta ez famelaxako beste anai-arreba ero seme-alabena.

Elixako kruzerruko paretetan nitxuak ipintzia prohibidu ein zan, eta lurrian sepulturak ipintzia be bai. Fundadorien ondorenguetan bat prelado, obispo ero arzobispo izen ezkeriok, esandako lekuetan enterrau ahal izengo zan, patrioiak laga ezkeriok, alabastro nahi jaspezko nitxuetan, paretetan; ero, lurrian, sepulturak lapidekin tapauta, arma eskuduak eskulpidu eta enterrauta zein euan ipiñi ahal izeteko. Baiña, sekula be ez altare nausixan aurrian; eta tumulo ero ohe formiak be ez.

Patroiak, euren etxetik elixara pasadizo bat eitzeko albidadia eken: nahi izen ezkeriok, kruzerrora jotzen eban parian, goiko partian, bentanak, balkoiak eta *zelosiak* ipiñitza, bertatik mezia entzuteko moruan izeteko. Monasterioko lokutorixuan gaiñeko partian be, beste lokutorixo bat euki ahal izengo eben, komentuko Abadesiak eta monjekin berba eñ ahal izeteko. Giltza, Abadesiak gordeko eban.

Monjei eta sakristixari eusteko, obretan gastautakotik aparte, urtian milla dukadoko errentia euko eban komentuak, patrioiak emonda.

Komentuan euazan monjetako bost, dote bakuak izengo ziran: patrioiak presentautakuak izengo ziran, gazte ero “donzella”, alargun, nahi patrioian senitxarteko ero krixauen alabak. Dote barik sartutako monjak hiltzen ziranian, komentutik patrioiari aitzen emoteko obligaziñua eken, hamabost egun pasau aurretik. Komentuan, gaiñera, dote bako monjen erregistrua be egongo zan.

Eguneroko mezetan, fundadore eta euren ondorenguen animiagaitxik mezia esateko obligaziñua euan komentuan. Jaixegunetan, meza ostian, erresponsua kantauko zan; beste egunetan, errezau bakarrik.

Elixako kapillak: altare nausixa, Kontzeziñoko Andra Marixana izengo zan; kruzerruan, Ebanjelixo aldera, San Juan Bautistan kapillia egongo zan. Bere parian, San Franziskona. Kruzerratik kanpora, Ebanjelixo aldera, San Martiñen imajiña egongo zan, eta bere parian, San Antonio de Paduana. Ondorik, Santa Klara; eta parian, “Beata Theresa de Jesús” (XI, 258). Bakotxan eguna, “con particular devoción” (XI, 258) zelebraztekuak ziran.

San Franzisko Ordenekuak ez baeuazan konforme honekin klausulokin, komenturako, Santo Domingoko Ordenekuei deituko jakuen ondorik; hurrengo, Karmen-gueri; San Agustín-ekuei gero; Merzedarixetakei bestelan; eta honen ostian, Trinitadekuei.

Komentuan, bost “sacerdote” ero abade euazan, eta bikarixo bat. Hiru konfesore, franziskanuak izen bihar ziran. Abadietako bi, kapellau izengo ziran: Abadesiak urtian 100 dukadoko errentia emoteko ainduta ekan.

Kapellanixa gehixao sortu ezkeriok, kapellauak kleriguak izen bihar ziran derrior, eta ez prailliak.

Urtero, fundadorien anibersarixo ero urteurrenak zelebrazuko ziran: maietzian 15ian, Domenja de Orbeana (ikus 1595-V-15); maietzian 21ian, Martín López de Isasiña (ikus 1597-V-21); agoztuan 15ian, Antonio López de Isasiña, eta otubrian 30ian, Juana de Idiaquez-ena.

Purifikaziño egunian mezia emoten eban abadiak, eta ez bestek, patrioiari eta bere andriari, kandela zuri bat emon bihar etsen.

Kapilla nausixan gastatzen ziran antortzak, kandelak eta argizarixa, komentuak pagau biharko zitxuan.

Patroiak etxetik kanpora hill ezkeriok, Espaiña aldirian, hillabete bin barruan ekarri biharko eben Isasira, bertan enterratzera; Espaiñatik kanpora hill ezkeriok, urtebeteko plazua ipiñi eben. Kanpuan enterratzia gura baeban barriz, komentuari 600 dukado emon biharko etsazan, limosna moruan. Hildakuak ez baeban bere korputza Eibarrera ekartzeko nahikua diru lagatzen, bere ondorenguek urte biko plazua ekan ekartzeko. Entiarrian, Abadesia eta “Caballero fijo dalgo” bat egongo ziran. Hau klausulian, hildako patrioian entiarrihomenajia eitzen zan egunian bertan, hurrengo patrioiak ontzat emotekua zan

Komentuan mayordomo seglarra egongo zan.

Komentuko Bikarixuak boza eta botua ekazan Kantabriako probinzialen kapituluetan.

Honek kapitulaziñuok baleko izeteko, Kantabriako frantziskanuen probinzialak eta aitxa jeneralak ontzat emon bihar ebezen; baitxa komentuko Abadesa eta monjak be. (XI, 255-259).

1618. urteko abruillian, Azpeitxian batu zan Junta Jeneraletan erabagi zan zortzi “navío” eta “patache” biko eskudria sortzia, Probinzixiana, berana: tripulaziñua be Gipuzkuako jentia izengo zan. Eibarrek, prokuradoriak bialdu eban bere listia Villafranca-ko Juntetara (ikus 1619). (XI, 232).

1618. urteko junixuan, maixuan plazia hutsik euan (“vacante”). Martin de Iñarra-n Memorixako patroia-ri (Juan López de Iñarra, Martin-en anaixa) tokatzen jakon, legez, maixu barrixa izentatzia; baiña, Juan López-en asmua izen zan, berak bakarrik izentau biharrian, alkatian eta bixen artian izentatzia. Asko estimau jakon halan jokatzia. (XI, 315).

1618. urteko junixuan 10ian, Arrateko jaixetan Kofradixiak eitxen eban bazkarixan gaiñian, ondiok jentian larreixak ezin konpondu, eta erabagi zan kanpoko jentia kofrade ein zeikiala, baiña induljenzixia irabazteko bakarrik, eta ez bazkarira juateko: aparteko liburu baten apuntatzeko mandatua emon jakon mayordomuari. Gaiñera, induljenzixak, etxera bialdu barik, nobera jua biharko zan billa. (XI, 169).

1618. urteko agoztuan, Andres de Unzueta barriro Sicilia eta Nápoles ingurura jua zan, galeretara (ikus 1617-IX-7) Berberia¹⁵⁴ inguruko Susamanco izeneko lekura, Antonio de Coloma y Calvillo (Eldako kondia) jeneralak ainduta, korsarixu batzuei su emotera. Andres de Unzueta zortzi laguneko “esquife” baten buru zoiala, barko bat abordatzen, moskete tiro bi hartuta, handik sei ordutara hil zan. (XI; 287-288, 289-292).

1618. urteko setienbrian 8xan Francisco de Castro, Castro-ko kondiak eta Juan de Lazcano-k Palermon zertifikaziño bat firmau eban, Pedro de Unzueta-ri (Andres-en anaixa, ikusi 1618-VIII), Andres de Urquizu infanterixako kapitanak ainduta, alferez titulua emon jakola agertzen.

Legez ez jakon tokatzen hori tituluori, ondiok ez ebazalako sei urte bete galeretan, lau urte eta erdi baiño. Baiña, Francisco de Castro-n eskudran urte bi, eta beste bi Ramón de Cardona-n esanetara euan eskudran bihar ona eindakua zan ezkeriok, eta bere anaixa lehentxua korsarixu bati su emotera juanda akabau ebenezik (ikus 1618-VIII), trukian, alferez titulua merezi ebala, eta halan emon be ein jakon. Andres de Urquizu-n konpaiñixako alferez eiñ eban, tokatzen jakon sueldo eta beste kondeziño guztiekin. Zertifikauan transkripziñua dago *in* XI, 289-290. (XI, 289-290).

1618. urtian Francisco de Lixalde izen zan Eibarko alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1618. urteko otubrian 29xan, Palermon, Francisco de Castro-k Pedro de Unzueta alfereza bere Unzuetako etxera erretiratzeko permisua firmau eban.

Izen be, Pedron anaixa hil zanetik (ikus 1618-VIII), bera zan etxeko maiorazko eta herederua. Horretxegaitxik aitxak deitxu eiñ etsan, etxera juateko; eta Pedrok, permisua eskatu eban armadia laga, eta etxera etorteko. Permisuan transkripziñua dago *in* XI, 290. (XI, 290).

1618. urteko nobienbrian 18xan, Parrokixako obrak barriro gorabeherak ekezan. Elixako kapilletan itxoiñak euazalako, Diego Eguiguren bialdu eban beiratzera; ba pixua zek eutsi ez ekelako, jausteko peligran euazala ikusi eban. Juan de Aguirre maixua, Pedro de Arizmendi maixua eta Eguiguren bera, batu, eta ikusteru juatia erabagi eban, konponbidia topatzeko. (XI, 119).

¹⁵⁴ “Cervería”, *in* XI, 290.

1618. urteko nobienbrian 18xan, Beatriz de Ibarra y Enparan-ek¹⁵⁵, Esteban de Ibarra Enparan (Santiago Ordeneko kaballero, eta Erregian Gerra eta Hazienda Konsejuetan sartutakua) zanan arreba eta heredera unibersalak, San Esteban Basilikako fundaziño ero sortze eskrituria eñ eban Madrillen, Diego Ruiz de Tapia eskribauanian, Basilikako obrak amaitxuta, eta erretablu eta relirikak be ipiñitxa euazanian.

Fundaziño agirixan agertzen da, beste gauza batzuen artian, bere nebiak ekiñ, eta berak [Beatriz de Ibarra-k] aurrera etara eta amaitxutako obrira zala, gurasuegandik heredatuko Arrabalgo zubi nausixan ondo-ko Enparan etxe solarretan. Bere nebian gurarixa zala, herenzixatik beria zana, Elixandako izetera pasatzia: “reduciendo estos bienes temporales á bienes eclesiásticos” (XI, 174).

Ermixian izena, “San Esteban de Emparan” ipiñi etsan; eta funzionamentua holakua izengo zan: kape-llau bi egongo ziran, lehelenguak, 58.000 marabedi kobranta, eta bigarrenak, 51.000; sakristauak 8.000 marabedi hartuko ebazan; eta patronuak, 4.000. Astian, zazpi meza emon bihar ziran, udan beratziretan, eta neguan, hamaiketan; eta jakiñeko egun haundixetan, mezia kantuekiñ izen bihar zan. Kapellanixarako, 145.000 marabediko dotia laga eban; eta fabrikarako, 24.000kua.

Santixau egunian, Parrokixatik Basilikara prozesiñua eitxia aintzen eban; gero kapillan, kantautako mezia eta sermoia emoteko. Bertara juaten zan herriko alkate zaharrenari, liberdiko zerazko kandela bat emongo jakon, gaiñera.

Fundaziño bat be laga eban: bost donzella pobre ezkondu ero monja sartu ahal izeteko, baktxari 100 dukat emotia aindu eban. Halan ein zan, 1816. urterarte (ikusi 1816).

Patronatua, barritz, momentuz, bere kargu euan; baiña bera ez zanian, Isabel de Ibarra y Lerma, bere lobia, izentau eban; eta bere ondorik, bere semiak, eta “descendientes legítimos varones y hembras, por línea recta de varón” (XI, 174), Castillako maiorazkuen legian gorabeheran, zaharrenak gaztien aurretik, eta gizo-nezkuak, andrakumien aurretik, ondorengo legitimo danak amaitxu arte.

Loibia, ero bere ondorengiak ez ziranian, Sebastian López de Mallea, loibian gizona izengo zan patronua, bizi zan artian bakarrik (“durante su vida, y no más” (XI, 174)); eta bere ondorik, Diego de Ibarra, Erregian Gerrate Konsejokua, izengo zan patroia, bizi zan artian bakarrik. Bere hurrengo, betirako patroia, “Concejo, Justicia y Reximento de la dicha villa de Eibar, que se representa por los Alcaldes y Rexidores de ella” (XI, 174) izengo zan. Geruao, dana dala, aldatu eñ eban, eta Diego de Ibarra-n ondorik, beronen bigarren semia izentau eban, Carlos de Ibarra, Alcántara Ordeneko kaballero, bizi zan artian; eta ondorik, bere eme eta ondorengo legitimuak; eta Carlos, nahi bere seme ero ondorengiak ez ziranian, Santiagon Ordenekua zan Francisco de Ibarra, Diego de Ibarra-n seme zaharrena izentau eban; eta bere ondorik, bere seme, eta ondorengo legitimuak. Honen danon faltan, orduantxe pasauko zan patronatua Eibarko Konzeju, Justizixa eta Erregimentura, “que será el último patrón perpétuo á falta de todos los por mí llamados” (XI, 175).

Basilikia¹⁵⁶, Arrabaldik herrirutz sartzen euan, Barrenkaleko plazatxuan, Merkatu plazian onduan. (I, 270)-(XI, 173-175)-(XV, 81)-(XXXIII, 28-29)-(XL, 20).

1618. urteko nobienbrian 24an, Parrokixako kapillak beiratzera juan ziranak holan ziñuen: zati barriko kapillian bobedak sentiduta euazala, zartauta leku batzuetan, zek eutsi nahikua ez ebelako euki. Eken pilariet, horma zaharretatik, puntada biña emotia komeni zala erabagi zan, baiña, kontuz ein bihar zan: “con mucha suavidad y tiento, porque si anduviesen dando algunos golpes grandes, pudieran peligrar, y así conviene que se haga con mucho cuidado y brevedad” (XI, 119). Hori konpondutakuan, obrak aurrera segidu zeikien. (XI, 119).

1618. urteko nobienbrian 26xan, Andres de Unzueta zanan kapitán jeneralak (Antonio de Coloma y Calvillo, Eldako kondia), Pedro de Unzueta-n gaiñian zertifikaziño bat eñ eban Palermon. Aurreko bost urtietan, bai Ramón de Cardona-n esanetara, bai bere esanetara jardun eban baktxian, gogotik eta kale ein barik ibilli zala ziñuan zertifikaziñuak.

¹⁵⁵ Marco Antonio de Angulo, Espaiñako Infanterixako kapitán, eta Erregian izenian, Italian Gobernadore izendakuan alarguna.

¹⁵⁶ Neurrixak, 1863 urtian, 10 x 6 metro ziran. XIX. gizaldi azkenetatik ez dago: horren lekuan itxurri bat ipiñi ei eban, “una hermosa y esbelta fuente de piedra de estilo moderno, cuya estatua sobresale gallardamente por encima de las copas de los árboles que la rodean, semejando una hada que hace su aparición en el follaje” (XL, 20).

Bigarren partian, Andres de Unzueta zelan hil zan jaso eban: Eldako kondiak berak ainduta, Susako portuko kontrarixuen barkuak erretzera abentauta, zortzi soldau eroiazan *eskife* baten buru zala, abordajian ziharduela, moskete tiro bik jota, handik sei ordutara hil zala. Zertifikauan transkripziñua dago in XI, 290-291. (XI; 289-291).

1618. urteko dizienbrian 6xan¹⁵⁷, Juan de Isasi eta Maria Angela Bonifáz Ladrón de Cegama y Guevara-n bigarren alabia, Mariana, jaixo zan. (XI, 274)-(XL, 24).

1619. urtian, G. de MUJICA-k diñuanez, Gipuzkuako Probinzixiak eskatzen ebanerako, “había en Eibar generales, almirantes, capitanes, veedores, contadores y guerreros para los ocho navíos y los dos pataches” (XI, 232), “y guerreros suficientes para una escuadra” (XI, 231). Gipuzkuak aurreko urtian (ikusi 1618-IV) bere armadan zortzi “navío” eta “patache” biko eskudria sortzia erabagi ebanian, Cristobal de Sugadi prokuradoriak Eibarkuen izenekin Villafranca-ko Juntetara eruan eban listan hori ikusten zan bahintzat: “llevó á esa reunión nombres de marinos eibarreses de todas las categorías en número suficiente para ocupar todos los cargos de la escuadra” (XI, 232).

Baiña J. SAN MARTIN-en ustez, G. de MUJICA-k haundixeixa bota eban. Hamen bere bersiñua: Eibar ez zan itsasoko portua eta danera, 2.000 lagun inguru bizi izengo zirala orduan. Dana dala, G. de MUJICA-k, honen gaiñian, holan diño: “(...) pero llama la atención, sobre todo, el gran número de marinos y de navegantes que tuvieron su cuna en Eibar. Surcando los mares, y envueltos en el estruendo de las batallas realizaron sus nombres los antiguos eibarreses, y asombra realmente el gran número de expertos marinos de todas categorías, que Eibar produjo” (XI, 231-232); horregaz gaiñera, J.A. AZPIAZU-n berba batzuek be ipini geinkez hamen, nahi txi beste fetxa baterako izen -lehenaokua gaiñera-: “en agosto de 1573, otro documento (...) nos ofrece una sugerente información sobre la participación en la vida del mar de gente proveniente del interior de la Provincia. Se trata en concreto de Pedro de Uría, quien era natural de la anteiglesia de Zarimutz, en el Valle de Leintz, y sufría la triste situación del cautiverio. Resulta muy revelador este dato que confirma la participación en empresas marítimas de gente procedente del interior de Gipuzkoa, en este caso en la misma frontera de Araba; existen de hecho bastantes casos que avalan esta presencia de hombres del interior en empresas marineras, extremo que demuestra que la práctica totalidad de Gipuzkoa estaba implicada en la aventura marítima. El mundo relacionado con el barco no constituía un campo exclusivo de los habitantes de las poblaciones costeras” (LIX, 158); ero ostiango datuak: P. MIRANDA-k aitxatutako errenegautako hiru eibartarrak, 1546, 1582 eta 1612. urtietan..., danak barkuetan, igual nabegantiak ez izen arren; eta J. ELORZA-k XV. gizalditxik aurrerarako diñuana (ikusi 1485): “el dinamismo mercantil eibarrés no sólo recaía sobre estos mercaderes a los que se puede denominar de “tierra firme”, sino que el auge del comercio propició la existencia de profesionales de la navegación” (LXXV, 338): (LX, 87-95)-(esk. ap., 1996-VII-12, 6 o, 7)-(LXXV, 338-342). (XI; Prólogo..., XIV, 231-232)-(LIX, 158)-(LX, 87-95)-(esk. ap., 1996-VII-12, 6 o, 7)-(LXXV, 338-342).

1619. urtian, Argelen, moruak Martin de Larriategui preso hartu eben. Handik lau urtera, ondiok preso euan (ikusi 1623). (XI, 275).

1619. urteko abruillian Villafranca-n batu ziran Junta Jeneraletan Eibarko herritxik Gipuzkuako Armadia formatzeko, bigarren lekuan, almirante kargua betetzeko, Lázaro de Eguiguren izentau eben. Ordurako, Flandesen soldau moruan juanda, alferrez izetera llegauta euan. Espaiña aldera bueltan, Erregiak Konpaiñixa baten buru ipiñi eban; eta halan jardun eban, soldau gaztien (“bisoños”) Terzixo bat bere esanetara ekala, Italiara alde ein bihar izen ebanerarte (ikusi 1624). (XI; 237, 488).

1619. urteko abruilleko Juntetan, gerrate eta itsasoko kapitan kargurako, Eibarrek, Lombardía aldian ebillan “Luis de Eleizalde”¹⁵⁸ proponitzen eban (han hamar eskudo irabazten eban, bere gastueterako) (ikusi 1613-XII-18, 1627), baitxa Martin de Orbea alferreza be (beratziz urtian ei ebillen Erregiari zerbitzen galeretan, Océano itsasoko armadan (ikusi 1624-XII-1)). (XI; 238, 284).

1619. urteko abruilleko Juntetan, Eibartik bialdu zan listan, Gipuzkuako eskudrako jeneral puestorako, Antonio de Oquendo donostiarran izena ipiñi zan lehelengo; bigarren, Carlos de Ibarra-na (ikusi 1616-VI-22, 1619). Beronen meritu moruan aitxatzen zan, armadan, arkabuzero konpaiñixan hasitxa, Kantabriako eskudran, almirante eta Nueva España-ko flotan, jeneral izetera llegau zala.

¹⁵⁷ In XL, 24, setienbrian 6xan dakar.

¹⁵⁸ “Luis de Eleizalde” be bai.

Probinzixiak, aintzakotzat hartuta, Erregiagana bialdu eban hirukoteko bata, Carlos de Ibarra izen zan. Erregiak, halan da be, Antonio de Oquendo izentau eban eskuadrako buru ero jeneral.

Itsasoko eta gerrateko kapitaintzarako izentauta euan Francisco de Ibarra, baleike Diego de Ibarra loibia (“sobrino”) izetia: ez da baiña, argi azaltzen, G. de MUJICA-k diñuanez. Francisco de Ibarra hau, Santiagon Ordenekua izen zan; eta, Nueva España aldian, Nueva Vizcaya-ko konkistan be jardun eban.

Izentautako hirugarrena, Antonio de Isasi Idiaquez zan: almirante kargua emon etsen. (XI; 240, 247-248, 265, 278).

1619. urteko abrilteko Juntetan, almirante kargurako, besten artian, Martin de Mallea kapitana izentauta euan. Ordurako, Flandesen soldau, sarjentu eta alferrez moruan jardunda euan; gero, Océano itsasoko armadan, lehelengo alferrez (“primer alferrez reformado” (XI, 277)) kargua euki eban: han zala, Erregiak konpainia bat bere esanetara ipiñi, eta Italia aldera bialdu eban (Piamonteko gerratietan jardun eban burrukan). Halan da be, almirante kargua Antonio de Isasi-ri emon etsen. (XI; 276-277, 489).

1619. urteko abrilteko Juntetara, Eibarko prokuradoriak kapitan puestorako Diego de Mallea proponitzen eban. Bere merituen artian, hamalau urtian Indixetan zerbidu izetia; azkenego zortzi urtietan, armadako alferreza izetia, eta Océano itsasoko armadan jardutia (hillian 20 eskudo kobratzen eban, gastuetarako) ekan. Santiagon ordeneko kaballerua izen zan.

Kapitan puestorako ipiñitxa euan beste bat, Juan de Mallea zan. Orduan teniente gradua ekan, Flandesen hamabost urtian zerbitzen jardunda. Flandesen, danera, hamazortzi urte eiñ ebazan, kaballerixako kapitan karguagaz: Erregiak etorri eraiñ etsan, Kantabriako ejerzitoko kaballerixian komisarixo jeneral kargua betetzera. Santiagon Ordenekua zan; Kataluñako gerratian hil zan. (XI; 276, 277).

1619. urteko Juntetako listan, itsaso eta gerrateko kapitantzarako, Martin de Mallea-n izena ipinitxa euan: hamabi urtian Flandesen jardunda euan, alferrez moruan.

Beste Martin de Mallea bat be, bertan kargurako ipiñitxa euan: Océano itsasoko armadan eta galeretan urte askuan ibillitxa euan. Han kendu etsen beso bat, artillerixa pieza batek jota. 1619. urtian, hau Martin de Mallea hau Fuenterrabixan euan, gastuetarako 24 eskudo kobratzen.

Kargu bardiñerako (itsasoko eta gerrateko kapitana), Martin de Pagoaga alferreza be ipinitxa euan. Bere merituen artian, 28 urtian Erregiari zerbitzen jardun izetia ekan: hamasei urte Flandesen, eta bestiak, Nápolesen, hillian 30 eskudo irabazten.

Beste izen bat, haraxe kargurako, Sicilia inguruan alferrez jarduten eban Pedro de Unceta-na izen zan. Santiagon ordenekua zan berau. (XI; 278, 285, 287).

1619. urteko Juntetara, beedore eta kontadore kargurako, Eibarko prokuradoriak Francisco de Mallea-n izena ekan apuntauta: San Juan de Barrundia-k eziñ ebanian, berak (Francisco de Mallea-k) hartzen ebazan horren karguon zeregiñak Océano itsasoko armadan, hillian 40 eskudotako suelduagaz. (XI, 276-277).

1619. urtian, Carlos de Ibarra Veracruz-en sartu zan (ikus 1619-IV, 1623). (XI, 240)-(XV, 89).

1619. urteko setienbrian 9xan Antonio López de Isasi-k, gurasuak (Martin López de Isasi eta Domenja de Orbea) lagatako “bienes libres”-ekin, “segundo mayorazgo” fundau eban. Danera, 1.272,891 marabedi ziran (ikus 1620). (XI; 263, 264)-(LIX, 175).

1619. urteko setienbrian 9xan, Antonio López de Isasi-k, Isasiko komentuko *grabamena*, patroia handik kanpora enterratzera, bi milla dukadokua ipiñi eban (ikus 1618-X-27). (XI, 259).

1619. urtian Pedro de Orbea izen zan Eibarko alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1620. urteko julixuan 20xan, Unzuetako jauntxuak, Juan López-ek, Madrillen euala testamentua eñ eban ohian gaixorik euan ezkeriok. Albazeak Pedro de Leiba jenerala, Antonio de Arostegui sekretarixua, Pedro de Lezama erregian kontadorea, Lucas de Iturbe, eta Unzuetakuan seme eta hango hurrengo jauntxua, Pedro Celinos izen ziran. (LXXV, 231).

1620. urteko setienbrian 29xan, Konzejuan reklamaziñuak egon ziran aitzen, eleziñuetan ez ziralako “las leyes del reino y las ordenanzas municipales” (XI; 197, 206) betetzen. Erabagi zan, aurreruntzian, herri-xan karguren bat eukitxakuak eziñ izengo ebela hiru urtian barriro kargurik euren esku euki.

Beste zeozertxo be aldatu zan: erregidoriak, esaterako, alkatiak izentau biharrian, jokuan (“a suertes”) urtetzen ebenak izetia erabagi zan. Gaiñera, bi izen biharrian, lau izentauko ziran: euretako bi, titular (“en propiedad”); bestiak, titularren teniente.

Herrixak etaratzten ebazan karguak honek ziran: alkatia, sindikua, erregidoriak, juraduak, “administrador del arca del pósito”, bula batzaillia, eta lau diputadu (honek, eskribaua izentauko leukie, bere lekua hutsik geratzera). (XI; 197, 198).

1620. urtian Matias de Celaya izen zan Eibarko alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1620. urteko otubrian 3an, Isasiko komentuan ortuakin mujoian euan sagastixa erosi etsan Antonio López de Isasi-k Pedro de Ibarra-ri. Eskrituran ez zan agiri terrenua komenturako zanik, baiña halan zan, G. de MUJICA-k dakarren esplikaziño anonimo baten agertzen danez (*in* XI, 255). (XI, 255).

(¿)**1620. urtian** hil zan Antonio (López) de Isasi Orbea. Tolosako Idiaqueztarren alaba batekiñ ezkondu-takua zan, Juana de Idiaquez-egaz. Berau, Lope de Idiaquez-en (Perun konkistadore izendakua) eta Petronila de Idiacaiz-en alabia zan, bixak Tolosakuak.

Euren seme-alabak, Antonio, Juan (ikus 1581-VI-29), Martin (ikus 1582-XI-27) eta Mariana izen ziran. (I, 245-246)-(XI; 252, 263, 264, 487)-(XV, 91)-(XL, 17)-(LIX, 175).

1621. urtian, herriko jentia ero bezinuak ez eze, dokumentuetan agiri danez, kanpotar-“forastero” pillua be baeuan Eibarren. Herrikuak, salarixo eta medikuakin, 309 inguru ziran (ikus 1613, 1623). (XI, 226)-(XXXIV, 71).

1621. urtian Konzeju etxia ondiok be Ospitxalian euan, freiren kuartuan onduan. Konzejuan kuartua giltzakiñ itxitxa euan eta ospitxala ein zanekea baiño haundixaua izengo zan (ikus 1508). Orduan urtian inbentari-xua eñ eben. (LXXV, 77).

1621. urtian, Eibarren baeuan herrixan eindako armak lagatzeko almazena: Plaentxiko Fabrikako beedoriak, Jerónimo de Aybar kapitana, Eibarko armak Plaentxira eruatzen segitzeko aintzen eban ezkeriok, Eibarko Konzejuak berari eskatu etsan, armak ikusi eta aprobau bihar ebazanian, bera etorri zeilla Eibarrera. Holan, armak Eibarko almazentian geratuko ziran, Plaentxiaraiñok eruan barik, bertako bihargiñendako be nekia zalako. (XI, 82).

1621. urtian formau zan Gipuzkuako eskuadrán, Antonio de Isasi Idiaquez-ek jardun eban jeneral moruan, Antonio de Oquendo-n lekuan. (XI, 265-266).

1621. urtian Brasil aldera urten eban armadan, Fadrique de Toledo Océano itsasoko kapitan jeneralan esanetara, Gipuzkuako eskuadratik bost nabixo jua ziran, Antonio de Isasi Idiaquez almirante zala. (XI, 266).

(¿)**1621. urtian** Martin López de Isasi-n loibak (“nietos”) Zumaixako alkabalak kobratzeko deretxua euen ondiok, aitzitxangandik etorri jakuelako: garitxan, 38 anega eta 5 imillaun, Toledoko neurri haundiñekuak. (LIX, 175)

1621. urteko abruillan 24an, Estaduko Konsejuak Francisco de Ibarra-n barri emon etsen Erregiari (ikus 1608).

Izen be, Francisco de Ibarra-k armekiñ ez eze, letretan be jardun eban: *La guerra del Palatinado* liburua berak eiñ eban. 1880. urte inguruan, Alfredo Morel-Fatio-k, *L'Espagne au XVI et au XVIIe siècle* liburuan publikau eban. (XI, 486).

1621. urteko maietzian 16xan, Konzejuak erabagi eban Diego de Ibarra-ri zorixonak emotia, Erregiak Estaduko konsejeru izentau ebalako (ikus 1622-IX-29). (XI, 246).

1621. urteko setienbrian erabagi zan sagarrak, Eibarren “dindo”-tan neurtuta, 60 errial balixoko ebela. (XI, 212).

1621. urteko setienbrian 6xan, Diputaziñuak erabagi eban Francisco de Idiaquez eibartarrari zorixonak emotia, Logroñoko inkisidore izentau ebelako. (XI, 250).

1621. urteko setienbrian 14an, Gipuzkuako Diputaziñuak erabagi eban Antonio López de Isasi de Cutuneguieta Mendivelsu-n alargunari dolumiñak emotia, Azpeitxiko Portu lizenziauan bitxartez. Nobienbrian 11ko jardunian, Portu-k eindako kartia irakorri eben. (XI, 264).

1621. urtian Pedro de Loyola izen zan Eibarko alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1621. urteko nobienbrian 11n, Probinzixako jardunian, Antonio López de Isasi-ñ alargunari dolumiñak emotera jua zan Portu lizenziauak eindako kartia irakorri zan (ikus 1621-IX-14). (XI, 264).

1622. urtian Pedro de Unzueta y Arrizabalaga, Unzueta etxeko semia, Santiagoko Orden militarrian sartu zan; gerora “kaballero” inzentau eben bertan. Ba sartu eta denpora gitxira eingo etsezan Felipe Diricksen (flamenkuen semia) ointore madrileñuak gaur Eibarko Aiuntamentuan dauazan Unzuetatar bixetako baten korputz osoko erretratua. (I, 219, 245)-(XIX, 389).

1622. urtian Francisco de Ibarra, Diego de Ibarra-n semia (L. de Isasti-k diñuanez), Flandesko batallan hil zan (ikus 1622-IX-29). Campo-ko maestre izen zan, eta Alberto Artxidukian Kamarakua be bai, Flandesen. Santiagon Ordeneko kaballerua izen zan. (XI, 247).

1622. urteko junixuan 8ko agirixetan agiri da estreiñakoz Eibar izena, “Noble y Leal Villa” titulua aurretik dabela (“Prestua eta Leixala”). Gipuzkuan bertan urtian izendako Junta Jeneraletan hartutako erabagixan ondorena izengo zan herrixak “noble” eta “leal” tituluak eukitzia. (XI, 3)-(XXXV; 18, 19).

1622. urteko junixuan 25ian, 26xan eta 27xan, San Ignacio Santu izentau ebela zelebrazteko, jai espezialak ein ziran Eibarren (Probinzixa osuan be ein ziran, Bergarako Juntan erabagitxa): Elixakuak ez eze, luminarixak eta zezenak be egon ziran. (XI, 148).

1622. urteko setienbrian 17xan Pedro de Loyola alkatiak Maria de Sarasua-n kontrako prozesu judiziala martxan ipiñi eban. Alkatiak ziñuan jua daneko urtietan Maria eta Parrokixako Gaspar Abad de Lariategui benefiziua alkarrekin entenditzen zirala, “*amancebados*” (LXXV, 192) euazala, eta horrek herrixan burrundara haundixa ipintzen ebala. Aindu eban Maria harrapatzeko eta barrura sartzeko, herriko kartzelan. Maria ez zan kulpable bakarra, baiña “Como era habitual, el castigo recaía exclusivamente sobre la parte más indefensa” (LXXV, 192). Dana dala, ordurako abadien holako amanebamiento kontuak ez ziran ya ontzat haritzen jentian artian, gizaldi batzuk lehenago normal-normala izen zan arren¹⁵⁹. (LXXV, 191-192).

1622. urtian Antonio Isasi Idiaquez almirantia izen zan Eibarko alkatia. Karguan juramentua Parrokixan eiñ eban, “misal” baten eta paparrarian eroian Alcántara Ordeneko kurutzian aurrian. (XI; 266, 468)-(XL, 29)-(LIX, 175).

¹⁵⁹ 1600. urtian Logroñoko sinoduan horren inguruko prohibiziño mordua ipiñi zitzen. Referenziak topau leikez in LXXV, 191

1622. urteko setienbrian 29xan, Konzejuak erabagi eban Diego de Ibarra-ri pesamia emotia, bere seme Francisco, Flandesen hil zalako (ikus 1621-V-16, 1626-V-11). (XI, 246).

1622. urteko nobienbrian, Mondragoñ izen ziran Juntetara Juan zan prokuradore eibartarrak Juntetan Calahorra-ko Obispuak galazotako "freira" ero seroren alde ein zeixan batonbat izentatzeko eskatu eban; eta bai izentau be, bihar ziran gestiñuak eñ ahal izeteko. Eibartik juandako beste batek be jardun eban; interes haundixa euan itxuria, freirak elixa eta ermitxetan segitzeko. Holan hasi zan pleitua. (XI, 136).

1622. urtian, San Andres parroixan, obren kontuen resumen bat ein zan. (XI, 125).

1623. urterarte, 1618. urtetik aldatzeka, Eibarren, salarixo eta medikuakin, 346 bezino euazan. (XI, 226)-(XXXIV, 71).

1623. urtian, alkatia buru zala (Calatrava Ordeneko Antonio de Isasi almirantia) Konzejua batu zan (eta 1624an be bai, ikusi). Beste batzuen artian, honek euazan: alkatian anaixa, Juan de Isasi; Francisco de Lixalde; Sebastian López de Mallea; Francisco de Unceta; Francisco de Eguiguren; Francisco de Orbea; Martin de Unceta; Martin de Larriategui; Martin Ibañez de Sumendiaga; Juan López de Iñarra, eta Pedro de Unzueta, Santiagon Ordeneko kaballeruak danak. Calatrava Ordeneko kaballerua zan Francisco de Lixalde y Mallea be han zan; eta Erregian "papeles de guerra"-ko ofizial, eta Erregian etxeko "gentil-hombre" ero zerbitzaillia zan Juan Bautista de Orbea, be bai. Hor ikusi leike titulo eta distinziñodunak ugari zirala Eibarren. (XI, 232).

1623. urtian, Martin de Larriategui-k Argeletik kartia bialdu eban Eibarrera, bazirala lau urte han preso hartuta euala aitzen emoten (ikus 1619).

Moruak ez ei eban diruan trukerik eitxerik nahi: Julio César Fontana-k Gibraltarren preso hartuta ekan bere semia gura eban (moruorren semia).

Dana dala, tratua eñ ei eben, Martin-ek 300 dukado pagauta, moruan semia libre lagatzeko; gero, semia askatutakuan, moruak Martin be libre lagako eban. Horretxegaitxik, kartan eskatzen eban ia Probinzixiak lagundu zeikixon 300 dukatak batzen (ikus 1623-XI). (XI, 275-276, 488).

1623. urtian, Carlos de Ibarra barriro Veracruz-en sartu zan (ikus 1619). Bertan urtian, Mártires aldian Cardereita-ko Markesak naufragixuan galdutako zidarran billa abentau zan (ikus 1627-I-10). (XI, 240)-(XV, 89).

1623. urtian, San Andres parroixan, kura parroko ero animazain bat, bost benefiziadun eta hamairu "presbítero expectante" euazan. (XI, 134)-(XV, 75).

1623. urteko febreruan 19xan Matias de Celaya-k, Parrokixako obrako bihariñen nausixak, Konzejuari egurra eskatu etsan, elixako kapilletan eta teillatuan ipintzeko: obraria segidu ahal izeteko derrigorra zan, eta obrako enpresiak ez ekan nahikua. Bustingarate basoko egurra emon etsen. (XI, 120).

1623. urteko julixuan 3an, Antonio de Isasi Idiaquez-ek Pasajestik urten eban, Lisboa eta beste leku batzuetarutz. (XI, 266).

1623. urteko julixuan 16xan, freira ero seroren pleitua aidian euala, Burgostik Valladolideko Txanzilleriaraiñok eruanda, freirei emondako 60 eguneko plazuan barruan, Eibarko Konzejuak Gipuzkuako Diputaziñuari eskatu etsan R.P. bat konsegitzia, Obispuak freirak barriro ipintzeko, eta freirei eurei entzun zeixen, elixetako biharretik ez bialtzeko. Bizkaixan konsegiduta eken ya, eta bardiñ eitxia gura eben Eibarkuak Gipuzkuan. Diputaziñuak bere prokuradorian eskuetan laga eban kontua; Eibarkuak be, bardiñ eñ eben herrikuakin. (XI, 136-137).

1623. urteko julixuan 16xan, San Ignacio Gipuzkuako patroizentauta euan ezkeriok, bere eguneko jaixa betiko gordetzia erabagi zan. (XI, 148).

1623. urteko julixuan 17xan, Konzejuan, Hontiveros Francisco lizenziauak (Calahorra eta Calzada-ko Obispaduko Bisitadore jeneralak) herrira eindako bisita baten laga eban karta baten barri emon eban: Parrokixako kura-parroko eta benefiziodunei argi aintzen etsen “misa conventual” emoten eban bakotxian, diakono bik, ero bestelan “preste” ero meza nausixa emoten eban abadiak kantau zeixela, eta ez diakono baka-rrak, aspaldixan Parrokixan eitzen zan moruan. Bete ezian, exkomuniño kastigua aindu etsen. (XI, 144-145).

1623. urteko agoztuan 24an, herrikuei aitzen emon jakuen Valladolideko Txanzilleriak, azkenian be, freira ero serorak euren biharretik botazia erabagi ebala. Alkatiak eta sindikuak Agiñako parrokixara jua bihar izen eban, giltza eta han ekezan trastiak batu, eta gero mayordomo ero administradoriei entregatzeko; San Andres parrokixako seroriak ekazan gauzak be, sakristauak gorde biharko ebazan. Mayordomuak partidu biharko ebazan gero barriro, haren biharra ein bihar ebenen artian. Beste freira ero serora danak be, alde ein biharko eban euren lekuetatik. Danera, Arraten, bost euazan; Magdalenan, Akondian, San Romanen, Santa Inesen eta San Andresen, biña; Azitaiñ eta San Martiñen, hiruna; Agiñan, bat: 22 freira. (XI, 136-138)-(XV, 81).

1623. urteko agoztuan 24ko Konzejuko jardunian, Asencio¹⁶⁰ de Eguiguren kontadoriak, Arrateko elixan beti izen zala kostunbria mezia eta bezperak kantuan eitzeke, eta halan izeteko eskatu eban. Izen be, azkenaldixan, parrokuak ziñuan kantatzia Parrokixako kontua zala, eta abadien mezia eta bezperak kantatzia prohibidu eñ etsen, “bajo pena de excomuni3n”, Kabilduan permisua euki ezian bahintzat. Kontadoriak, herriko Patronia Arrateko Ama izenda, parrokuak holakorik eitzen ez zeixola laga eskatu etsan Konzejuari. (XI, 169).

1623. urteko setienbrian 24an, Antonio de Isasi alkatiak, hauxe esan eban herriko eleziñuen gaiñian: juraduen karguak jokuan urtetzen eban moruan emotia, batzuetan justizixian eta zuzentasunan kalterako izeten zala, danak ez ziralako zuzenak eta bihargiñak izeten; eta esan eban komeni zala alkatiak albidadia eukitzia batonbateg bere biharra bihar zan moruan bete ezian, kargutik kendu, eta bere lekuan, beste lagun bat ipintzeko. Ontzat emon zan Konzejuan.

Alkatian beste keja bat izen zan, erregidoriak b, tokatzen ziran moruan izentatzen ziranetik, “la villa no se gobierna tan bien como en los tiempos pasados” (XI, 198). (XI, 197-198).

1623. urteko setienbrian 24an, Asencio¹⁶¹ de Eguiguren kontadoriak barriro jardun eban Arrateko kantautako meza eta bezperen gaiñian. Konzejua erabagi eban Kabilduakin pleituan ekitzia, herriko jentiak ermitxetan kantautako mezak euki ahal zeixezan, betiko moruan. (XI, 169).

1623. urtian Pedro García de Larriategui izen zan alkatia. Hil zanetik Sebastian López de Mallea-k hartu eban bere kargua. (XI, 468)-(XL, 29).

1623. urteko nobienbrian izen ziran Probinzixako Juntetan, Martin de Larriategui-k moruak libre laga zeixen eskatzen zitxuan 300 dukatak emotia erabagi zan¹⁶². (XI, 276).

1623. urteko nobienbrian 22xan, Teresa Isasi Bonifáz, Juan de Isasi-ñ eta Maria Angela Bonifáz-en alabia hill ein zan, beratzi urte ekazala (ikus 1614). (XI, 274).

[.1624. urtian, Gipuzkuako Pariente Nausixei prozesua zabaldu jakuen, euren junta baten, Gipuzkua eta bertako *republiken* ikurriñen izenian (“bajo los estandartes y banderas de Guipúzcoa y sus repúblicas”), eurak ez ebela burrukan eingo erabagi ebelako. Honek ziran emoten eban arrazoietakoz batzuk: beste linajiak, euren besteko odol noble eta etorri garbikuak ziralaz ziñuen; baiña, Pariente Nausixok, baekela zemaitx prerrogatiba ero erreztasun eukitzeko haunditxasuna-nausitxasuna bestien gaiñetik, benetako antxiñako dokumentuak ekezelako prueba legitimo moruan, eta honen reibindikaziñua eitzen eban. Arocena-k diñuan, Pariente Nausixak “habían perdido la corona, pero no se resignaban a quitársela de la cabeza” (ikus 1457; 1475, 1516) (VII, 83).]

¹⁶⁰ “Asensio”, in XI, 468.

¹⁶¹ “Asensio”, in XI, 468.

¹⁶² In XI, 488, 300 dukatak Julio César Fontana-k emon etsazala diño.

1624. urtian, Konzejua batu zan alkatia buru zala, Calatrava Ordeneko Antonio de Isasi almirantia. Beste batzuen artian, honek euazan: alkatian anaixa, Juan de Isasi; Francisco de Lixalde; Sebastian López de Mallea; Francisco de Unceta; Francisco de Eguiguren; Francisco de Orbea; Martin de Unceta; Martin de Larriategui; Martin Ibañez de Sumendiaga; Juan López de Iñarra, eta Pedro de Unzueta, danak Santiagon Ordeneko kaballeruak. Calatrava Ordeneko kaballerua zan Francisco de Lixalde y Mallea be han zan; eta Erregian “papeles de guerra”-ko ofizial, eta Erregian etxeko “gentil-hombre” ero zerbitzaillia zan Juan Bautista de Orbea, be bai. Hor argi ikusi leike titulo eta distinziñodunak, ugari zirala Eibarren (ikusi 1623). (XI, 232).

1624. urtian, bakillau libriak 14 marabedi eitzen eban. Berandua, 16txan euan. (XI, 212).

1624. urtian, Antonio López de Isasi-k Fray Juan de Orbea-ri aindu etsan Isasiko Komentuko erretablo nausixan proiektua Juan de Maseras-i (Valladolid aldeko arkitektua) enkargatzeko. Gregorio Hernández famauak be eiñ ebazan harakotxe eskultura eta adorno batzuk (ikusi 1624-VIII-2; 1625-1629). Orduan 23 monja frantziskana euazan komentuan, bikarixuagaz eta berari laguntzen etsan beste fraile frantziskano batekin. (XI, 260-261)-(XL, 17).

1624. urteko martixan 25ian, Juan Isasi-k, Kabilduan izenian esan eban ez zala komeni ermitxetan mezak kantau ala ez, pleituan segitzia, eta kantuari baietza emon jakon, beti be, urtian jakiñeko hiru ero lau egunetan Parrokixako musikorik ez eskatzekotan. (XI, 169).

1624. urteko abruillan 29xan Elgoibarren izen ziran Probinzixako Juntetara, Antonio de Isasi Idiaquez almirantiak Erregian karta bat eruan eban. Erregiak eskatzen eban Probinzixiak aindutako nabixo eskudria bialtzia, nahikua jentekin. Juntetan erabagi zan herrixetan jentia batzera, Domingo de Arrona eta Juan del Puerto jua zeixezala. Erregiari eitzen zanan jakiñian ipintzia be erabagi zan. (XI, 266).

1624. urteko agoztuan 2xan, Fray Juan de Orbea-k, Isasiko komentuko kapillen erretabluak enkargatzeko arduria ekan, etxeko jauna zan Juan López de Isasi-ri kartia bialdu etsan Valladolidtik: patroiak ze “traza” ero plano eiñ erabagitxa eukala, nok eiñ erabagitzeko euan. Fray Juan de Orbea-k konseju batzuk emon etsazan Juan López de Isasi-ri. Besten artian, bere ezagun eta lagun zan Gregorio Hernández aitzatzen eban, aukerakua zala hori biharrori eitxeko. Kartian zati batzuk G. de MUJICA-k transkribiduta dakar *in* XI, 261-262. (XI, 261-262).

1624. urteko agoztuan 15ian, López de Isasi-k beste karta bat bialdu etsan Fray Juan de Orbea-ri, Isasiko komentuko erretabluak zirala eta ez zirala. Ziñotsan erretablu osua Gregorio Hernández-i aintzia askotxo zala, diru gitxigaz (3.000 dukado danera: 2.000 bere aitxanak, eta 1.000 Juan López de Isasi-ñak), eta “Inmaculada Concepción” Andra Marixan imajiña, erretabluko nausixa berak ein zeixala; baiña, bestia, “*San Josef y la Puerta Aérea de San Joaquín y Santa Ana*” (XI, 262), Pedro de Ayala-ri aintzeko euala, merkio eingo ebalakuan. Dana dala, Fray Juan de Orbea-n konsejua eskatu eban barriro. G. de MUJICA-k kartian transkripziñua dakar, *in* XI, 262 (ikusi 1624-VIII-23). (XI, 262).

1624. urteko agoztuan 24an, Fray Juan de Orbea-k barriro eskribidu etsan Valladolid aldetik Juan López de Isasi-ri: gastatzeko prest euan hiru milla dukaduekin, Gregorio Hernández-ek berak eingo ebal erretablo osua ziñuan kartan. Pedro de Ayala-k eindako trazekin, Valladolid aldeko arkitektuak, Espaiñako onentxuak, barre haundixak eiñ ei ebezen, ez ziralako egokixak, alturia eta zabaleria goguan eukitxa. Ayala-k eitxekotan, bere ustez dirua alperrik gastatzia izengo zan; eta, Gregorio Hernández-ek eitxera, hain zan entzute haundikua, hiltzen zanian, ez zan dirurik egongo munduan Isasixan lagatako obria pagatzeko. Fray Juan de Orbea-k berak bialduko eban Gregorio Hernández komentuko patroiajana. G. de MUJICA-k kartian transkripziñua dakar, *in* XI, 262-263 (ikusi 1625-1629). (XI, 262-263).

1624. urtian Juan Bautista de Orbea [y Urquizu] izen zan Eibarko alkatia. Alkate izentau ebenian, honek karguok ekazan: gerrateko papelen ofizial erreala zan (“oficial de los papeles de guerra de S. M.”), eta erregian etxeko zerbitzaillero *gentil-honbria*. (XI; 283, 468)-(XL, 29).

1624. urteko dizienbrian 1ian, Holandako ejerzitan bendien euan “Briviel” askatzeko asmuakin, Federico de Toledo Osorio jeneralan esanetara euan eskudria Cadiztik urten ebanian, Lázaro de Eguiguren eibartarra be (ikusi 1619) bertan jua zan, itsasoko kapitan ordinarixo karguagaz. Erregiak, “entretenimiento” ero laguntasun moruan, 24 eskudoko subenziñua emon etsan (ikusi 1631). (XI, 237).

1624. urteko dizienbrian 1ian, Maese de Campo Pedro Osorio-n esanetara euan terzixuak, Brasil aldera urten eban Cadiztik. Bertan, hillian 40 dukadoko “entretenimientuakin”, Martin de Orbea be bazan, itsaso eta gerrateko kapitan karguakin. Hau terzixuau Bizkaiko eskuadrako partia zan; Fadrique de Toledo zan armadako buru. (XI, 284).

1625. urtian “Asunción de Ntra. Sra. de Azitain” ermitxan hiru “freila” ero “serora” euazan (ikus 1767-V-17). (I, 269)-(XI, 175-176)-(XXXIII, 60).

1625. urtian, hamar urte lehenao zensuan etaratako 1.100 dukatak pagau ahal izeteko, Konzejuak *solimauan* eta *azogian* gaiñian eukan jurua saldu ein bihar izen eban (urtian, 19.040 marabedi etaratzen ziran honekin juruonekiñ) (ikus 1615-IX-12). (XI, 410).

1625. urtian, Eibarren, hauxe *bezindarixuau* euan: famelixako buru, 129 gizonetzko eta 106 andrazko euazan (235 famelixa inguru); kanpotik, beste lau *bezino* euazan, eta euren andrak pagatzen eben euren ize-nian. Ordurako, andra asko ziran famelixa-buru: emoten dau gizon faltia egon zala orduan Euskal Herrixan (V. Fernández Vargases-ek, hau gizon faltiau sorgiñen fenomenuakin lotzen dau).

Andrazkuak: situaziño sozialan gorabeheran, 15 alargunak ziran; 2, donzellak (“La mujer soltera no es doncella, porque la doncella es virgen y la soltera, no” (XXIV, 516)); eta 1, beatia. Bestien artian, 2 errotarixak ziran, beste bat ospitxaleko administradorea, eta beste bat, *benteria*. Aitxatzekua da “pobria”, ez zala bata be ez; horrek esan gura dau ekonomixa aldetik indarra ekela, XVII. gizaldixan normalena, andrak “pobriak” izetia zanian.

Ekonomixa aldetik: alargun batek, “donatibua”, bere alabiana eta suhiñana, 32 errial pagatzen zitxuan; beste batek, Sevilla-ko alkabaletan ekazan errentena eta Andaluziako salinegaitxik, 37.500 marabedi pagatzen ebazan; beste “doña” batek, Sevilla-ko *Almoxarifazguan* errentiana, 19.600 marabedi pagau ebazan; pagadore baten alargunak, Portugalen eukenegaitxik, 6.800 marabedi pagau eban. Lau andrazkok, euren gizonen izenian pagatzen eben (32 errial, 102 errial, eta 34 bana errial). Beste andra danak, “a título propio” pagau eben: beatiak eta ospitxaleko administradoriak, bakotxak 136 errial; donzella bixen artian barritz, 32 errial.

Gizonezkuak: situaziño sozialan gorabeheran, bat kontadorea zan; 3, Santiagon Ordeneko kaballeruak; beste bat, *kaserua*, Pagoaga etxeko jabis; eta beste bat, errotarixa. “Hay 3 menores en días y 2 mayores en días” (XXIV, 516).

Ekonomixa aldetik: kontadoriak, 56.240 marabedi pagau zitxuan; Santiagon Ordeneko kaballeru batak, 300 errial “en una deuda de su Magestad” (XXIV, 517), beste batek, 37.500 marabedi, eta hirugarrenak, Sevilla-ko alkabalatan, 37.500 marabedi; herriko “donativo” inportantiena, 561.000 marabedikua izen zan: 444.930, Sevilla-ko alkabaletan, eta 97.200, Sevilla-ko alkabaletako juro batena (“Si los agentes de este señor hubiesen cobrado ya, pagará el donativo sobre otros juros” (XXIV, 517)); beste gizon batek, 1.700 marabedi pagau zitxuan, eskuan; beste batek, belloizko 32 marabedigaz pagau eban bere partia (zidarrezko dirutan ein zan donaziño bakarria izen zan).

Bezinen hamen listan, ez da agiri “trabajo” ero biharren aitzamen haundirik. XVII. gizaldixan, “trabajo”, “dificultad o necesidad y aflicción de cuerpo o alma” (XXIV, 535) zan; “oficio” barritz, “la ocupación que cada uno tiene en su estado” (XXIV, 535). Orduko “oficio”, oiñ eguneko “trabajo” izengo zan, konzeptua aldatu ein dalako. Baiña, “ofiziodunak” be ez agertziak zeozer esan gura eban: V. Fernández-en ustietan, errentetatik bizi zan jente asko egongo zan, batetik, ero bestelan, basarrixetan bizi zan jente asko egongo zan, Toledoko biharrekin relaziño haundi bakuak. Aitxatzekua da, errentetatik bizi ziranak be, estu bizi zeikiezela, orduan bizi izeteko diru askorik ez bihar izetetik aparte. G. da Silva-k ostera, Espaiñan orduan ekonomixia gehixena mone-tarixua zala ziñuan, trukiak ez ekela indarririk.

“títulos de deudas de “Su Magestad”-ekin (XXIV, 517) pagau izetia, orduko ekonomixan “diru teorikua” erabiltzen zala erakusten dau; eta honek eibartarrok Andaluzia aldiand ekezan ondasunak be, euskaldunak tratu ekonomikua Europakiñ ez eze, Peninsulan be baekela argi lagatzen dau, V. Fernández-en ustez. Honek datuok, Simancas-ko Artxibuan dauan “Vecindario de la Villa de Eibar y sus vecinos particulares” dokumentu-tik etarata dagoz. (XXIV; 515-517, 534-537)-(XXXIV, 71).

1625. urtian, L. Martinez de ISASTI-k dakarrenez, Eibarren honek etxe solarrok euazan: Unzueta (armaduna, Senide Nausixena), Ibarra Garaikoa (Ibargaiñ, armaduna), Ibarra Azpikoa (Ibarbea), Urkizu, Orbe, Orbea (armaduna), Isasi (armaduna), Egiguren (armaduna), Arando (armaduna), Arizpe, Inarsa (armaduna), Inarra, Iguren, Unzeta (armaduna), Sumendiaga, Agirre, Pagoaga, Mendigoitia (armaduna), Arrizabalaga, Larriategi, Mallea jauregixa (Ana Hurtado de Zaldivar y Mallea eta Gonzalo de Ugarte andra-gizonena), Mallea (Sebastian Lopez de Mallea-na) eta Elexalde. Halan da be, “Debió de tener pocas noticias de este Lugar el autor [L. Martinez de Isasti], pues deja infinitas casas armeras y solares” diño anonimo batek (XLIII, 101 9. n.). (XLIII, 101 9. n.).

1625. urtian, Lope de Isasti-k ziñuanez, Eibarren Inarra etxe bi euazan, “Inarsa” (armaduna) eta “Inarra”: batek, 3.000 dukadoko errentia ekan, eta bestiak, 1.000kua. (I, 246)-(XLIII, 101).

1625. urtian, Lope de Isasti-k ziñuan Ibarra etxe bi euazala Eibarren: bata, “Ibarra garaikoa”, armerua (Ibargaiñ); eta bestia, “Ibarra azpikoa” (Ibarbea). (XXVI, 1001)-(XLIII, 101).

1625. urtian, Lope de Isasti-k diñuanez, Isasi etxiak 18.000 dukadoko errentia ekan: Juan de Isasi e Idiaquez zan orduan bertako jauna. Hamen beste etxietan be, bera zan jauna: Segurako Juan Ladrón de Guevara-n etxiana, eta Ameyugo, Tuyo eta Bárcena *billena* be bai. Geruao, Pié de Concha-ko konde izen zan.

Juan de Isasi, Francisco Fernando Infantian “ayo” izen zan (ikusi 1630-VI-1); Baltasar Carlos Prinzipiana be bai, geruao. (XI; 252, 253, 259, 269).

1625. urtian, Orbeaneko etxe solarrak urteko 2.500 dukadoko errentia ekan. Jabiak, Ana de Orbea, bertako alabia, eta bere gizona, Ladrón de Guevara Oñatiko Kondia ziran. Etxia eitxiari, Juan de Orbea tesorero jeneralak (Ana de Orbea-n aitxa) ekiñ etsan (ikusi 1562); orduan, Ego errekiari onduan, Ulsaga kalia: “casa-torre de Unzaga” izenagaz zan ezaguna (ikusi 1801).

Orbe etxia be baeuan (ikusi 1857). (XI, 279)-(XXVI, 1003)-(XXXVI, 8).

1625. urtian, Lope de Isasti-k ziñuanez, bazan Eibarren Larriategi etxia, 1.000 dukadoko errentaduna. (XI, 274).

1625. urtian, Lope de Isasti-k ziñuanez, Unzeta etxiak, Arrizabalaga etxiakin batera, 1.000 dukadoko errentia ekan. (XI, 286).

1625. urtian Unzueta etxiak, 1.500 dukadoko errentia ekan. Lope de Isasti-k, Unzueta eta Unzeta, etxe bi apartatzen dauz. (XI, 287)-(XXVI, 1004).

1625. urtian Urkizu etxiak 500 dukadoko errentia ekan. Bertakuak ziran, “por varonía”, Morako kondiak. (XI, 291).

1625. urterako Lope de Isasti-k diño Eibarren 160 *bezino* euazala. G. de MUJICA-n ustez, oster, ero Lope de Isasti-k datua oker hartu eban, ero bestelan, jentia neurtzeko era diferentia erabilliko eban (G. de MUJICA-k, salarixodunak eta medikuan listan sartuta euazanak kontatzen dauz bezino moruan), 160 gitxitxo beitzentzen jakozalako (ikusi 1623, 1626). (XI, 226)-(XXXIV, 70-71).

1625. urteko martixan 3an, Calatrava Ordeneko kaballero zan Francisco de Lixalde y Mallea alkatiak, Probinzixako Korrejidorian instruziñuen barri emon eban: monarkixari laguntze aldera (“atender á las necesidades apremiantes de la monarquía” (XI, 232)) borondatia emoteko prest euazenak izena emon zeikiela aitzen emon eban.

Herrixan ondo hartu zan, eta komisiño bat hasi zan horretarakotxe biharrian: eiñ eben gauzetako bat, Eibartik kanpora ebizenen izenekin, lista bat eixia izen zan, kanpotik ibilli arren, lekuan lekutik, lagunduko ebelakuan. Honek ziran Eibarren ez euazan famelixak: Diego de Ibarra, Villa-Hermosa-ko komendadore ero maila altuenek kaballerua, baitxa Santiagon Ordenekua be, eta “concejos (sic) de Estado y guerra de S. M.”-kua (XI, 233) be bai; Mariana de Ibarra, Salinasko Markesia, Diego de Ibarra-n (Santiagon Ordeneko kaballerua, eta Nueva España konkistau ebana) hurrengo ondorengua; Esteban de Ibarra, Santiagon Ordenekua, eta Erregian Hazienda eta Gerrateko konsejukua¹⁶³, Madrilletik ebillen; Juan de Ibarra sekretarixuan (Calatrava Ordenekua, eta Motaralaz eta Erregian Indixetako Konsejuko gorengo maillako kaballeru ero komendadoria) etxia: maiorazkua, Francisco semia zan, hau be, Calatrava Ordenekua; Ana de Orbea, Oñatiko Kondesian etxia: maiorazko ziran bere ondorengiak be, kanpotik ebizan; Antonio de Mallea, Granadako Txanzillerixa ero Tribunal Nausiko juez ero “oidor” zanan etxiak eta maiorazkixia (“mayorazgo”): bere ondorenekuak, Granadan euazan; Mallea etxiak eta ondasunak: ondorenekuak, Bizkaixan euazan; Alcántara Ordeneko almirantia zan Antonio de Isasi: Gipuzkuako armadako eskudrian buru ebillen; Flandes aldian, Bredan euan Luis de Lixalde Idiaquez, Santiagon Ordenekua, eta Espaiñako infanterixian kapitana; Santiagon Ordeneko Sebastian López de Mallea-n etxealdia: Madrillen euan bere andra Isabel de Ibarra-n izenian euan; Urkizuko etxia eta solar ero lurretako nausixa zan Juan Bautista de Orbea y Urquizu, Erregian etxeke “gentil hombre”, eta gerrateko ofiziala (“oficial en los papeles de la guerra” (XI, 233)), Madrillen bizi zan eta; Mondragoin bizi zan Martin García de Urrupain-en etxealdia; Indixetako gobierno baten zerbitzen euan Pedro López de Izaguirre almirantian etxiak; Erregian Estaduko papelekin Madrillen biharrian euan Martin López de Inarra-n etxealdia (“la casa y mayorazgo” (XI, 234)); Salamancako Unibersidadeko San Salvador de Oviedo Kolegixo nausixan kolegal euan Martin de Larriategui-n (Pedro García-n eta Marina de Iturbe-n semia) etxealdia; Plasencia-n bizi zan Ibarra de Yuso-ko ero Ibarbeko maiorazkua.

Ondorik, Eibarren bertan euazan eta borondatia emon ebenen listia ein zan; besten artian, honek izenok agiri diraz: Francisco de Lixalde y Mallea alkatiak, 2.486 errial emon eban; Flandesen ibilli ziran ejerzituen kontadoria izen zan Ascensio de Eguiguren-ek, 1.654 errial; honen seme zan Francisco de Eguiguren-ek, 8.800 errial (Santiagon Ordenekua zan; Erregiak, bere aitxak eindako biharan trukian, urtero 400 dukadoko errentia emon etsan bizi guztirako); Juan López-en semia zan Juan López de Inarra-k, 3.060 errial; Santiagon Ordenekua zan Martin de Unceta-k, 1.100 errial; Cristobal Pérez de Ibarra lizenziatuak, 500 errial; honen tia zan Maria de Ibarra-k (Andres de Arrizabalaga-n alarguna) 559 errial; Marina de Lixalde-k (Martin de Unceta “pagador jenerala”-n alarguna) 200 errial; Maria de Unzueta-k (Juan Martínez de Isasi-n alarguna) 100 errial; Santiagon Ordenekua zan Pedro de Unzueta-k (Andres de Arrizabalaga-n loibia (“nieto”)) 1.100 errial; Domenja de Sumendiaga-k, 50 errial; Juana de Idiaquez-ek (Antonio López de Isasi-n alarguna) 1.100 errial; Mariana de Lixalde-k (Bartolomé de Alzate kontadorian alarguna) 30 errial.

Danera, 290 lagunek emon eben diru borondatia: danera, 38.242 errial batu ziran. Gehixena, halan da be, aitxatutako etxiei estaduak emonda eken pribilegixuen interesen dirua zan: “en intereses vencidos que tenían que haber del estado por privilegios que poseían las casas expresadas” (XI, 235).

Batutako diru guztia korrejidorari emon jakon, zeñek zer emon eban, eta batzuk zegaitxik ez eben ezebez emon agertzen eban lista batekin batera. Francisca de Idiaquez-ek (Santiagon Ordenekua zan Juan Bautista de Lixalde-n alarguna), esaterako, seme zaharrena, Luis (berau be Santiagon Ordenekua), Bredako zerkuan ekan; eta bestia, Diego (hau be bertan Ordenekua), Nápoles-en: seme bixak Erregian mende euazala, ez ekan besterik Erregiari emoteko. (XI, 232-235).

1625. urteko martixan 11ko dekretuan, Erregiak Martin de Arostegui sekretarixuari aindu etsan Antonio de Isasi Idiaquez almirantiari eskribitzeko: Lisboara urten bihar eban zortzi galeoitako eskudriagaz. Oporton beste *konserba* ero laguntasun galeoi bi hartu, eta Lisboara eruatia zan enbajadia.

Gipuzkuako gerrarako prestatutako zortzi galeoitako eskudriak, Italiara juateko urten eban Pasajestik, Santa Cruz jeneralan esanetara (ikus 1625-VI-22). (XI, 266).

1625. urteko junixuan 7xan, Eibarko herrixa batu ein zan: Juan Bautista de Orbea alkatiak, eta Francisco de Lixalde eta Juan de Isasi teniente bixak herritxik kanpotik ziran ezkeriok, erregidore zaharrena izentau eben alkate, eta bere teniente, beste erregidore bi. (XI, 198).

¹⁶³ Bere ondasunen zati bat, “obras pías” ero errukiko obretan enpleau ebazan; bestia, Santiagon Ordenekua zan Sebastian López de Mallea-n andria zan Isabel de Ibarra y Lerma bere loibiandako geratu zan.

1625. urteko junixuan 22xan urten eban Antonio de Isasi Idiaquez almirantiak bere eskudriakin Pasajestik, Andaluzia aldera burdiñiakiñ eta bestelako generua eroien beste barku partikular askokin batera.

Dana dala, tenporala zan, eta barko batzuk urten eta barriro Pasajesera bueltan juan bihar izen ziran; beste batzuk, Getarixako portuan sartu bihar izen ziran. Hillan 27xan ondiok urten barik euazan. (XI, 266).

1625. urtian Pedro de Loyola izen zan alkatiak. (XI, 468)-(XL, 29).

1625. urteko otubrian 1ian, alkatiak Konzejuan esan eban zelan 1620 eta 1623. urtian erabagitzakua goguan hartu eta bete bihar izen ezkeriok, berak ez ebala herrixan topatzen lagun bi jurado izentatzeko, eurak borondatia euki, eta azkenengo kargua gitxienez hiru urte lehenao ekanik. Horregaitxik, juraduak be, herrixan eleziñokuak izengo ziran. Erregidoriak, lau izengo ziran: bi “en propiedad” ero titular; eta beste bixak, suplente. (XI, 198).

1625. urteko otubrian 1eko jardunian, erabagi zan herriko Ordenanzak atzera be barriztatzia, eta barrixak eitxia herrixan premiñak betetzeko morokuak. Erregiak emon biharko etsen *bisto-buenua*. Pedro de Loyola alkatiak, Calatravan Ordenekua zan Francisco de Lixalde-k, Mallea-k, Cristobal Pérez de Ibarra lizenziuak, Juan Martínez de Sumendiaga-k eta Martin de Guisasola Escaraegui-k, horretarakotxe komisiño bat eiñ eben (ikus 1739-X-10). (XI, 207).

1625. urteko otubrian 1eko jardunian erabagi zan Anzuolako Domingo de Elusa-ri zor jakozan 1.000 dukaduak pagau ahal izeteko eta herriko derrigorrezko gastuei aurre eitxeko, danera 2.000 dukado batu arte, sisa inpuestuak ipintzeko. Erregiari permisua eskatzia erabagi zan. (XI, 222).

1625. urteko nobienbrian 3an, Cristobal de Unzueta-k, García de Toledo-n esanetara euan armadan, bihar haundixa eiñ eban inglesen kontra burrukan Cadizen.

Ordurako, Unzueta-k, Espaiñako Kapitanan, itsasoko kapitan ordinarixo kargua ekan, 40 dukadoko sueldo ero *entretenimientuagaz*. (XI; 288, 489)-(XXXVI, 8).

1625. urteko nobienbrian 11n, Madrillen agiri bat bialdu etsen Gipuzkuako Probinzixiari esanaz Franzian inbasiñon bat preparatzen ebizela, eta komeni zala jentia prest eukitzia Fuenterrabixara bialtzeko, halan bazan. Horregaitxik, Gipuzkuako Probinzixiak, herri bakotxak erizten jakozan neurrixak hartu zeixazan erabagi eban. (I, 250)-(XI, 26).

1625eko nobienbrian 20xan¹⁶⁴ Ilegau zan Eibarrera Madrilleko 11ko kartian barri, eta Konzejua batu, erabagi batzuk hartu ebezan. Betiko letz, polboria eta beruna jiratzeko aindu eben; eta hori ez eze, gerrate eta burrukarako preparatzeko, 18 eta 60 urte bitxarteko herritxarrak (“vecinos”) eta herrixan bizi ziranak (“moradores”) domeka eta jaixetan, ezpata bana hartuta herrixan batzeko aindu eben. Halan eitxen ez ebanari, 200 marabediko¹⁶⁵ multia ipiñiko jakon.

Hau erabagixau gaiñera, betiko gordetzeko, herriko ordenanzetan sartu zan. Ez dakiuna da, zemat soldau juan ziran orduan frontierara, hasi nobienbretik eta enerurarte han egoteko: tokau, Gipuzkuan eskatzen ziran ehunetik, Eibarri bat tokatzen jakon.

Fransesak, frontieran hamendikaldetik zelako defensia euan ikusitxa, inbasiñuan asmuak bertan bera istia erabagi eben itxuria. (I, 250)-(XI, 26-27)-(XV, 14).

1625-1626. urte bitxartian, Erregian arma Fabrikakuak ez eze (Tolosan eta Plaentxian), arma zurixak be eitxen ziran Gipuzkuan: Eibar, Elgoibar, Bergara, Mondragoi, Tolosa, eta Donostixan, holakuak eitxen ziran: “espadas, alfanges, machetes, ballestas, cuchillos, picas, lanzas, medias lanzas, dardos, azconas, venablos, ginetas, alabardas, partesanas, porqueras, etc.” (XI, 82). (XI, 82).

¹⁶⁴ In XV, 14, 1626 urtia dakar.

¹⁶⁵ 20 dakar in XV, 14.

1625-1629. urte bitxartian, Isasiko Komentuko erretabluak, “conde de la Viñaza”-k diñuanez¹⁶⁶, Gregorio de Hernández-ek eñ ebazan oso-osorik; Eugenio Llagunok diñuanez barritz¹⁶⁷, Valladolidkua zan Juan Maseras arkitektuak ein zitxuan bai erretablo nausixa, bai alboko kapilletakua eta Gregorio Hernández-ek, adornu eta eskultura batzuk.

Elixian onduan euan Isasiko torretxian, “Markeskuan”, Velázquez pintorian obra bat euan: Felipe IV.a Erregian seme naturala zan Francisco Fernando Infantian erretratua, kazore jantzitxa, eskuan eskupetia eta albuak txakurra ekazala. (I, 218)-(XI, 260-261)-(XV, 113-114)-(XL, 17).

1626. urtian, Eibarrek barrero izen eban permisua Erregian aldetik herriko lur batzuk saltzeko. (XI, 11).

1626. urtian, medikuan listan (“ajustados con el médico”), 358 *bezino* ero etxe-jabe euazan. Horrek bezinuok medikua mantenitzeko dirua pagau bihar izeten eben. (XI, 226)-(XXXIV, 71).

1626. urteko abruillian Getarixan ein ziran Juntetan, Antonio de Oquendo Océano itsasoko almirante izentauta euan ezkeriok, eta bere Gipuzkuako eskuadrako jeneral puestua hutsik geratu, Antonio de Isasi Idiaquez izentau eben hori puestuori betetzeko. Holan, bere almirante lekua hutsik geratuko zan, eta besten bat ipiñi biharko zan bere lekuan.

Antonio de Isasi-k ekan almirante puestorako, kapitan askoren izenak bota ziran: euretako bat, Martin de Orbea zan (ikus 1624-XII-1, 1627). (XI, 403)-(XI, 266, 284, 488-489).

1626. urteko maietxian 11n hil zan Diego de Ibarra (ikus 1622-IX-29). (XI, 246).

1626. urteko junixuan 8xan ein zan Diputaziñoako jardunian, Juan Bautista de Orbea y Urquizu-k bialdutako kartia irakorri zan: reklamaziño bat zan, fransesen kontra jarduteko bere etxia be aintzakotzat hartu zalako repartiziñoa eixerakuan. Bere etxiari ez jakon tokatzen iñobez bialtzia, bera baeualako Erregiari bera-ri zerbitzen Kortian (ikus 1624-IX). Erantzuna emongo jakola aindu zan. (XI, 283).

1626. urteko julixuan 6xan Sevilla-n espedientia eñ eben Alonso de Pesquera frantziskanua -komisari-xua zan- La Florida-ra juateko, bera eta bere lau morroi: espedientiori permisua emoteko zan, “de información y licencia”. Ba morroietako bat Lázaro de Aceves eibartarra zan (“vecino de Eibar”), Nicolás de Aceves-en eta Ana de Orbea-n semia. (AGI: CONTRATACIÓN,5394,N.13).

1626. urtian Juan López de Inarra e Isasi (Juan López de Inarra y Mallea-n eta Catalina de Isasi e Idiáquez-en semia) Eibarko alkate izen zan. Bera izen zan Aldatseko hurrengo jabia.

Hiru anai ziran: Martin López de Inarra e Isasi, Felipe IV.an Sekretarixan jardun eban biharrian, baitxa Infante Kardenalan (Felipe IV.an seme naturala) kamarakuan be. Hortik aparte, bera izen zan urtero urtero Eibarren neska biri ezkontzeko ehun dukado emoten ebana; eta fundau ebazan kapellanixa barri bixei, dote iguala emon etsen.

Hirugarren anaixa, Pedro López de Inarra e Isasi zan (ikus 1673). (I, 246, 247)-(XI, 468)-(XL, 29).

1627. urteko eneruan 10ian, Gibraltarren, holandesak ekezen 31 ontzixen kontra burrukan jardun eban “Real Armada del Real Océano”-ko flota txikixak, beste zortzi ontzi laguntzen zirala, espero ez zana eñ eban: holandesei irabazi eta hanka eñ erañ.

Fadrique de Toledo, bere ontzixakiñ holandesen kontra abentau zan; laguntzaille, beste ontzixetan, Alonso de Muxica almirantia, Martin de Azcárate eta Juan Vergara kapitanak, eta Carlos de Ibarra jeneral eibartarra (ikus 1623) ekazan, beste batzun artian. Ibarra eta Muxica joiazan ontzixak, holandesen bat erre eben, eta beste bi hondatziari ekiñ etsen. Azkenian, holandesak erretirau ein ziran. (XI, 240-241)-(XV, 89-90).

1627. urtian Luis de Lixalde Idiaquez¹⁶⁸, Santiagon Ordenekua, izen zan alkatia. (XI, 238-239, 468)-(XL, 29).

¹⁶⁶ Adiciones al Diccionario de Cean Bermudez.

¹⁶⁷ Noticias de los Arquitectos y arquitectura de España.

¹⁶⁸ “Luis de Elexalde”, “Luis de Eleizalde” (XI, 238-239)

1627. urteko dizienbrian 27ko jardunian, Francisco de Lixalde pagadoriak eta bere andra Maria de Mallea-k, testamentuan, urtero, euren errentako diruagaz 52 gari anega erosi eta herrixan eskian ibiltzen ez ziran pobrien artian (“pobres vergonzantes”) partitzeko aintzen ebela aitzen emon zan. (XI, 300).

1627. urtian, Martin de Orbea Santiagon Ordeneko kaballeru izentau eben. (XI, 284).

1628. urtian Cristobal Pérez de Ibarra izen zan alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1628. urtian, Juan de Mallea kapitana, Flandesko Gerrate Konsejukua, Santiagon Ordenian kaballero sartu zan. (XV, 92)-(XXXVI, 8).

1628. urteko martixan 2xan Erregiak Medina Sidoniako Dukiarri eñ etsan kartan, ziñotsan Carlos de Ibarra izen bihar zala Andaluzian armada barri bat organizauko ebana: ahal zanik eta mariñel gehixen batzia zan zeregiñetako bat. (XI, 241).

1628. urteko setienbrian 22xan, Juan de Unzueta, Martin de Orbea kapitanan Konpaiñixan sartu zan, Bizkaiko eskuadrán. Gerora, bestiak baiño sueldo haundixaua ekan kabo eñ eben. 1631. urteko junixuan 18rarte egon zan bertan (ikus 1631-VI-18). (XI, 288).

1629. urterarte, 1625. urtian ekinda, Isasiko Komentuko erretabluak, “conde de la Viñaza”-k diñuanez¹⁶⁹, Gregorio de Hernández-ek eñ ebazan oso-osorik; Eugenio Llagunok diñuanez barriz¹⁷⁰, Valladolidkua zan Juan Maseras arkitektuak eñ ebazan bai erretablo nausixa, korintio estiluan, bai alboko kapilletakuak; eta Gregorio Hernández-ek, adornu eta eskultura batzuk. Ikusgarrixa zan altare nausixan euan Kontzeziñoko Andra Marixian imajiña (1937-IVan galdu zan) (ikus 1625-1629). (XI, 260-261)-(XV, 113).

1629. urtia baiño lehenaotik Agiñako San Migel elixan baeuan bertako abade “benefiziadu” bat, parroko zeregiñak betetzen (ikus 1783-1820). 1629. urtian bertan, Francisco Abad de Sugadi abadiak “kapellau” titulua hartu eban Agiñako elixan (ikus 1832-1837). Hori karguoi 1654. urterarte bete eban (ikus 1643-III-21), eta ein zitxuen beste gauza batzuen artian, Vera Cruz-en Kofradixia martxan jarri eban (ikus 1640-IX-24; 1715-1723), eta San Romango ermitxan obrak ein zitxuan, baitxa sagastixa jarri be. (LXII; 19, 22, 24, 26, 66).

1629. urtian, Ameriketatik zidarra (“la plata de los particulares” (XI, 241)) ekartzeko ein zan urtenera ero espediziñuan, Tomas de Larrazpuru zoian jeneral; Carlos de Ibarra, almirante (ikus 1633). (XI, 241).

1629. urtian Migel de Orbea izen zan Eibarko alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1629. urteko nobienbrian 3an, Erregian Arma Fabrikako aprobisionamentuko maixu, ofizial, eta bihargiñei, militar juan bihar izetia, soldautzia (“servicio militar”) kendu ein jakuen, beti armak eitxen jarduten ebelako. (XI, 90).

1629. urteko dizienbrian 28xan, Fray Juan de Orbea-k karta bat bialdu etsan Valladolid aldetik Juan López de Isasi-ri, Isasiko komentuko kapillen erretabluen gorabeheran. Han ziñuan Francisco Beneca-k bialduta ekazala Sevilla-tik 800 dukado letretan, Manteras-i eta Gregorio Hernández-i pagatzeko. G. de MUJICA-k kartian zatitxo baten transkripziñua dakar, *in* XI, 263. (XI, 263).

1630. urtian, Juan López de Inarra e Isasi, “Caballeros de Santiago” Ordenian sartu zan (ikus 1632-I-25). (I, 246)-(XI, 251).

1630. urterarte, Domingo de Iturrao egon zan sakristau San Esteban ermitxan: zor jakozan sueldoko 8.000 marabedi eskatu zitxuan orduan. (XXXIII, 31).

¹⁶⁹ Adiciones al Diccionario de Cean Bermúdez.

¹⁷⁰ Noticias de los Arquitectos y arquitectura de España.

1630. urteko aburrian Villafranca-n ein ziran Juntetan erabagi zan Juan Bautista de Orbea y Urquizu-ri zorixonak emotia, Gerrate Konsejuan sekretarixako ofizial nausi kargua emon etselako: “por la merced que del cargo de oficial mayor de la secretaría del Consejo de Guerra se le hizo” (XI, 283). (XI, 283).

1630. urteko junixuan 1ian, Felipe IV.ak Isasi Torretzeko Juan de Isasi e Idiaquez izentau eban ume zaintzaille ero ayo, Madriletik bialdu eban R.C. baten bitxartez. Holan ziñuan kartiak: “El Rey. D. Juan de Isasi Idiáquez, el Conde Duque os entregará un muchacho, en cuya educacion virtuosa espero me servireis la confianza grande que he hecho de vuestra persona, y en todo guardareis las órdenes del Conde, con la puntualidad que de vos espero. Fecho en Madrid á 1.º de Junio de 1630. Yo el Rey” (XI, 270 1. n.). (I, 246)-(XI, 270, 1. n.).

Holan, Felipe IV.an seme naturala (amak solteratan eukitxakua) zan Francisco Fernando infantia zaindu eban, 1634. urtian hil zanerarte (ikus 1634-III-11); eta Baltasar Carlos prinzipia be bai (ikus 1634-XI-1): hau be, Isasi Palazixuan bizi izen zan.

Horregaitxik, Isasixan, “Markeskuan”, Francisco Fernando infantian erretratua euan, kazore jantzitza, eskuan eskupetia, eta albuhan txakurra ekazala. G. de MUJICA-k, kuadrúa Velázquez-ena ete zalakuan euan¹⁷¹. (I, 246)-(XI; 253, 270-271 1. n.)-(XV, 113).

1630. urtian Sebastian López de Mallea izen zan alkatea. Beatriz de Ibarra-gaz ezkondu euan. Erregian Kantabriako Fabrika Errealeako beedoria izen zan XVII. gizaldi erdikaldera. (XI; 278, 468, 489)-(XL, 29).

1631. urtian, Juan López de Inarra e Isasi¹⁷² barriro alkate izen zan. (I, 246)-(XI, 468)-(XL, 29).

1631. urtian, Antonio de Oquendo donostiarra buru joian Pernambuco-ko espediziñuan, Lazaro de Eguiguren eibartarra (ikus 1619, 1624-XII-1), “sargento mayor” karguagaz jua zan.

Burrukaldi latzetan jardun bihar izen eben han, Hanspater jeneral holandesan esanetara euazan soldauekin. Lazaro de Eguiguren¹⁷³ aurrera ebillela eta, Oquendo-k, Vallecilla hil zanian, almirante kargua emon etsan. Trumoialdi baten hil zan. (XI; 237-238, 488)

1631. urteko maietzian 30eko errege-zedula baten bitxartez, Martin de Orbea (ikus 1626-IV) “Tierra firme”-ko bost galeoien eta Nueva España-ko flotako almirante eiñ eben (ikus 1635-V-22). (XI, 284).

1631. urteko junixuan 18xan, 1628. urtetik bertan egonda (ikus 1628-IX-22), Juan de Unzueta-k Martin de Orbea-n Konpaiñixia laga, eta Francisco de la Torre kapitanian sartu zan.

Konpaiñixa barrixan, Nicolás Gudiei-n eskudran, “Santísima Trinidad” izena ekan galeoian jardun eban, 1632. urterarte (ikus 1632-I-27). (XI, 288).

1632. urtian, Cristóbal de Carranza y Mallea sartu zan San Esteban ermitxako sakristau (ikus 1647). (XXXIII, 31).

1632. urteko eneruan 25ian, Juan López de Inarra Isasi, Aldatsa palazixoko jauna, aman partetik bere lehengosiña zan Mariana Atodo de Isasi-kiñ ezkondu zan. Neskia Tolosakua izen arren, bost urte eroiazan Eibarren bizi izeten, Juana de Idiaquez bere amamagaz.

¹⁷¹ N. ALUSTIZA-k uste dau Unzuetatarraren erretratua eiñ ebanak eindakua izen leikela: Felipe Diricksen, famelixa flamenkua ekana baiña madrileñua bera, Velázquez-en eskolakua, ero influenzia izendakua, 1636 urtian Eibarren egon bazan, bera izen zeikian infantian erretratua be eiñ ebana. Beste hipotesis bat, infantia Eibarrera etorri zanian, berakiñ etorri zeikiala pintoria be, F. Diricksen ero beste bat. Bestelan, baleike Velázquez-ek ero besten batek Madrillen erretratua einda eukitzia. Laguntasuna emon leike, erregian seme bata naturala zan ezkeriok, Austria-gandik piskat diferentia izetia, ze Austria-k laugarren jeneraziñua eroien euren artian ondorengiak eukitzen. (N. Alustiza-k 1997-III-8ko berbalduan esanda).

¹⁷² In XL, 29, “Luis de Lizalde y Mallea” agiri da.

¹⁷³ Gorosabel-ek eta Soralue-k, “Lorenzo de Eguiguren” izenakin dakarre (XI, 238); baiña G. de MUJICA-n ustez, eta C. de Echegaray-k be halan dakar, “Lorenzo”, Lazaro izengo zan.

Marianan aitxa Tolosako Bernardo de Atodo zan, Atodo jauregikua, Santiagon Kaballeruen Ordenekua, eta Erregian konfixantzako gizona: komedorian zerbitzen etsana zan, eta kapillara eta beste urtenera batzuetan be bai, “gentilhombre de boca y llave de S. M.” (I, 246)-(XI, 264-265); eta ama, Mariana de Isasi e Idiáquez, Catalina de Isasi e Idiáquez-en ahiztia.

Mariana [López] de Isasi Idiaquez-ek eta Bernardo de Atodo-k beste alaba bat be euki eben, Catalina. Catalina be, beste Bernardo de Atodo Ipinarrieta-gaz ezkondu zan (ikus 1632-II-22). (I, 246)-(XI; 251, 264-265).

1632. urteko eneruan 27xan, Juan de Unzueta, Tomas de Larrazpuru jeneralan esanetara euazan galeoietako baten itsaso eta gerrateko kapitan eiñ eben, “San Antonio” izena ekanian. Konpaiñixian buru, Francisco de la Torre kapitana euan (ikus 1632-III-12). (XI, 288).

1632. urteko eneruan 28xan, Juan de Unzueta-k bere patatxiakiñ Espaiñarutz urten ebanian, Habanako kanalian, inglesen *urka* batekiñ eiñ eban tope.

Unzuetak abordau eiñ eban inglesen barkua, eta marinuak burrukan jardun: gaba ein zanian, eta tenporala be baekelako, itxi ein bihar izen etsen abordajari. Inglesei, dana dala, gerrateko bandera bi kendu, eta barkua dana hondatuta laga etsen. (XI, 289).

1632. urteko febreruan 22xan, Catalina de Atodo e Isasi (Mariana [López] de Isasi Idiaquez-en, eta Bernardo de Atodo-n alabia (Mariana Atodo de Isasi-ñ ahiztia?)), Bernardo de Atodo Ipinarrieta-gaz ezkondu zan. Bernardo hau, Cristobal eta Antonia Galdo-n semia zan; Calatrava-ko komendadoria izen zan. (XI, 264-265).

1632. urteko martixan 12xan, Juan de Unzueta-k “San Antonio” patatxia laga eiñ eban (ikus 1632-I-27, 1632-VII-19). (XI, 288-289).

1632. urteko julixuan 19xan, Juan de Unzueta-k barriro hartu eban “San Antonio” patatxian kapitan kargua (ikus 1632-I-27, 1632-III-12). Tomas de Larrazpuru azkoitxiarran esanetara euan ha eskudria.

Julixuan bertan urten eben itsasora. “Islas de las Nieves” eta San Cristóbal-en, fransesak eta inglesak handik botatzen jardun eben; baitxa San Martin isletan be. (XI; 288-289, 489-490).

1632. urtian Luis Lixalde y Mallea izen zan herriko alkatia¹⁷⁴ (XI, 468).

1633. urtian, Francisco Domingo de Unzueta sartu zan Santiagon Kaballero Ordenian. Pedro de Unzueta-nakin batera, bere erretratua Aiuntamentuan dago. (I, 235).

1633. urtian, Tomas de Larrazpuru hilda ya, Carlos de Ibarra jeneral moruan (ikus 1629, 1635-VI-22). (XI, 241).

1633. urteko febreruan 7xan, Aldatseko Joan López de Inarra-n [e Isasi] eta Mariana de Atodo e Isasi-n¹⁷⁵ seme zaharrena zan Francisco Fernando de Inarra y Atodo e Isasi-n bautizua izen zan. Felipe IV.an seme naturala zan Francisco Fernando infantia izen zan bere padrinua; ama besuetakua, Catalina de Isasi e Idiáquez izen zan. Bautizau eban abadia Marcos abad de Arguiano izen zan. Bautismoko partidian transkripziñua dago *in* XI, 250 1. notan; eta *in* XL, 23 be bai, baiña diferenziak dagoz bersiño bixen artian (ikus 1660).

Aman parteko aitxitxa Bernardo de Atodo zan eta amama, Mariana (López) de Isasi Idiaquez. Aitxan parteko aitxitxa Joan López de Inarra zan, eta amama Catalina de Isasi (XI, 250 1. n.). (I, 246)-(XI; 250, 1.n., 264-265, 270)-(XL, 23).

¹⁷⁴ *In* XL, 29, “Diego de Lizalde” agiri da.

¹⁷⁵ *In* XL, 23, ama “Doña Catalina de Isasi” zala dakar.

1633. urteko setienbrian 29xan ein ziran herriko eleziñuetan, Juan Bautista de Orbea Urquizu-k urten eban alkate. Bera Erregian Konsejukua zan, eta Erregian etxeo “gentil-hombre”-haundiki ero zerbidore be bai (ikus 1624-IX, 1630-IV). Lehelengo tenientia, Francisco de Eguiguren izen zan¹⁷⁶; eta bigarrena, Antonio de Isasi almirantia.

Alkatiak, kanpora Juan Bihar izen eban eta bigarren tenientiak be bai: Eibarren lehelengo tenientia geratu zan bakarrik. Alkate moruan, 1633. urtian, Francisco de Eguiguren (Ascensio de Eguiguren-en semia, ikusi 1611-XI) agertzen da. (II, 30. p.)-(XI; 198, 237, 283, 468)-(XL, 29).

1633. urteko dizienbrian 30ian hil zan Juana de Idiaquez Idiazaiz, Antonio López de Isasi-ñ alarguna (ikus 1621-IX-14). (XI; 263, 264).

1634. urteko martixan 11n¹⁷⁷ Francisco Fernando de Austria infantia, Felipe IV.an seme naturala, Juan de Isasi Idiaquez-ek zaintzen ebana (ikus 1630-VI-1), Isasiko etxian hil zan, zortzi urte eukazala. Defunziño partidiak holan diño: “Señor Francisco Fernando de Austria, hijo de Su Majestad, en 11 de Marzo de 1634 años, confesóse y recibió la Santa Unción por su mucha capacidad” (XL, 24).

Bere korputza, terziopelo baltzakin batutako kajan, Isasiko Kontzeziño elixan egon zan; bertan urteko Zapatu Santuan (ikus 1634-IV-15), Eskorialeko Monasterixoko bidian ipiñi eben. (I, 246)-(IV, 48)-(XI; 253, 270, 487)-(XV; 91, 114)-(XXXIV, 13)-(XL, 23-24).

1634. urteko abruillian 1ian, Juan de Isasi-k, Antonio López de Isasi-n seme nausixa eta Isasiko komentuko ondorengo patrioiak, Domingo Abad de Maguregui kapelluari emon etsan poderra bere izenian komentuan kargu hartzeko: “hacer entrega del convento” (XI, 259).

Baiña, herriko Elixako kabilduak, parrokixarako kaltegarrixak ziran kondeziño bikiñ ez euazan konforme: bata zan, patrioiak komentuan entiaruak ein zeikiazala, bera eta bere andria, eta ondorengiak. Monjak ez baeben nahi be, eziñ eben ezetzik esan. Bestia, patrioiak kapillak emon zeikiazala, gitxienez ehun dukadoko kapellanixia ipiñi ezkeriok.

Erreklamaziñua eiñ ostian, eskritura barrixak eiñ ebezan (ikus 1634-V-21). (XI, 259-260).

1634. urteko abruillian 3an, Francisco de Eguiguren, alkatian lehelengo tenientia be kanpora juatekua zala (alkatia eta bigarren tenientia be, herrixan kanpotik ziran (ikus 1633)), eta bere kargua hartzeko, berak lagun bi izentatzia proponidu eban. Baiña, aurreko urte baten, kasu bardiña izen zanian (ikus 1625), erregidoriak hartu ebenetik teniente, eta bide batez, alkatian kargua, ez ziran danak konforme geratu. Azkenian, erabagi zan eleziñua eitxia. (XI, 198).

1634. urteko abruillian 15ian entregau eban Francisco de Eguren Eibarko alkatiak Francisco Fernando Infantian korputza El Escorial Monasterixuan, han marmolezko sepulturan ipintzeko. Eibartik, Zapatu Santuan urten eben hildakuakin (ikus 1634-III-11). (XI, 270).

1634. urteko maietzian 21ian, Kabildua konforme ez euan kondeziñuak kenduta, Isasiko komentuko eskriturak otorgau ziran, patrioian apoderaua, Elixako kabildua, franziskanuen aitxa probinziala eta Konzejua bertan zirala. (XI, 260).

1634. urteko maietzian 21ian, Isasiko Kontzeziño Franziskanen komentuan kargua, R.M.P. Fray Francisco de Zuola-k (jubilautako lektore eta Cantabria Probinzixako ministrua) hartu eban. Beragaz batera, Soror Concepción Jacinta de Zornoza izentau eben komentuko Abadesa; Soror Francisca de San Pablo y del Barco, bikarixa; Soror Maria Magdalena Bentura Novia y Abendaño, nobizien maistría, eta Soror Maria de San Antonio, portera. Honek lau monjak, komentua fundau zanian Bilboko Kontzeziño Franziskanuan komentutik etorritxakuak ziran. (XI, 260).

¹⁷⁶ Berau agiri da alkatetzat in XL, 29.

¹⁷⁷ In IV, 48: “En la v. de Eybar murió el 11 de mayo de 1634...”; *Diccionario geográfico-histórico*-n be, halan agiri da; G. DE MUJICA-k eta P. SARASKETA-k, Parrokixako Infantian hildako partidia ikusitxa, martixan 11n dala diñue. (XI, 270)-(XL, 23).

1634. urtian, Isasi Etxekua zan Diego de Sarmiento Isasi Gipuzkuako Probintziako indarren koronel izentau eben, fransesen kontra burrukan eitxeko buru izen zein. Bidasoatik honuzko partian, frontera gordezen, bihar haundixa eñ eben berak eta berakiñ euazan Probintziako soldauak. (I, 246)-(XI; 27, 252).

1634. urtian Martin de Isasi izen zan alkatia¹⁷⁸. (XI, 468)-(XL, 29).

1634. urteko otubrian 24an Diego Antonio de Isasi koronela, kapitan jeneral zan Valparaiso-ko markesak ainduta, Gipuzkuako 400 soldaukiñ Urruña hartzen egon zan, Irunen egon eta gero.

Diego Antonio de Isasi hau, Salbaterrako kondien semia zan (Diego Sarmiento y Sotomayor, eta Leonor de Luna). Ez zan Eibarren jaixo, baiña bai bertara ezkondu (ikus 1635-VIII-25). (XI; 268, 273).

1634. urteko otubrian 25ian Zubiburu eta Sokoako rendiziñuan be, han zan Diego Antonio de Isasi bere soldauekin, Alfonso Idiaquez-en esanetara euan eskuadriakin batera.

Orduan egunian San Juan de Luz “se entregó á misericordia” (XI, 268). Diego Antonio de Isasi bertako zubixan plantau zan, bi objetokin: bata, kontrarixueri handik pasatzen ez lagatzia, leku estrategikua zalako; eta bestia, espaiñolei herrixan bertan sartzen ez lagatzia, ez-eitxekorik ez zeixen eñ, irabaztaille zirana aitxakiakin.

Gipuzkuako soldauak hurrengo otubrerarte egon ziran aitxatutako herrixetan (ikus 1635-X). (XI, 267-268).

1634. urteko nobienbrian 1ian, Juan de Isasi e Idiaquez-ek, karta bat bialdu eban Madriletik Gipuzkuako Hermandadera, Erregiak Prinzipian edukaziñuan arduria berari emon etsala aitzen emoten, “sirva al Príncipe nuestro señor de maestro” (XI, 271). Orduan, usarixua zan hartzen ziran tituluak, honoriak, karguak eta abarren barri Probintziari aitzen emotia, eta Juan de Isasi-k, halan bialdu eban hau kartiau. G. de MUJICA-k kartian transkripziñua dakar, *in* XI, 271 (ikus 1634-XI). (XI, 271).

1634. urteko nobienbrian 15ian bautizau eben Eibarren Migel de Aguinaga y Mendigoitia. Kolonbian, Antioquia-ko gobernadoria izen zan; Medellín be berak fundau eban, Kolonbian bertan. (XV, 93).

1634. urteko nobienbrian, Hernanin batu ziran Probintziako Juntetan, Juan de Isasi e Idiaquez-en kartia irakorri eben (ikus 1634-XI-1).

Probintziak, holako kargua bertako bati emon izetia zelebratzeko, erabagi eban Juan de Isasi-ri zorixonak emotera, Juan Beltrán de Portu kapitana bialtzia; bide batez, Probintzian izenian, Erregiari eta Olivaresko Konde Dukiar eskerrak emotera be juango zan.

Hernanin bertan, hori zala eta ez zala, jaixak ein zitxuen: Probintziak pagau ebazan gastautako 1.500 errialak (ikus 1635-I-27, 1635-III-15, 1635-IV). (XI, 272).

1634. urtian “auto” bat ein zan Sevilla-n Panamá-n hil zan Domingo de Lezalde y Mallea alferrezan ondasunak zirala eta. Izetex Eibarko semia zan baiña Sevilla-n bizi zan; Luisa de Avila-kiñ ezkondata euan Francisco de Lezalde-n semia zan. Poder-karta bat “para testar y codicilio” laga eban; albazeia Alonso García de Espinosa zan, eta herederuak bere semiak. (AGI: CONTRATACIÓN,960,N.4).

1635. urterarte, 1617.etik Diego de Eguiguren-ek euki eban San Andres parrokixako obren arduria: korua, bere arkuakin, ate barrixa, eta beste zati batzuk ein ziran bere denporan. (XI, 120)-(XL, 15).

1635. urteko eneruan 17xan, Arrabalgo Agustina Rekoleta monjen Komentuan, Sor Maria de la Fe, komentua sortu ebenetako bata, hil zan, santa famiak. Ba 1802. urtian, bere korputza ondiok osorik ei euan itxuria. (XI, 183).

¹⁷⁸ *In* XL, 29, “Pedro de Arizmendi” agiri da.

1635. urteko eneruan 27xan Gaspar de Guzmán-ek, Olivares-ko Konde Dukeak, Gipuzkuako Probinzixari kartia eskribidu etsan, Juan de Beltrán Portun enbajadiagaitxik eskerrak emoten, eta bide batez, Juan de Isasi-k maixu moruan eitzen eban biharrakin pozik euazala aitzen emoten. G. de MUJICA-k dakar kartian transkripziñua, in XI, 272-273 (ikus 1635-IV). (XI, 272-273).

1635. urteko martixan 15ian, Juan de Isasi e Idiaquez-ek beste karta bat bialdu eban Madrilletik Gipuzkuako Probinzixara, Juan Beltrán de Portu-n kartia hartu ebala, eta eskerrak emoten. G. de MUJICA-k dakar kartian transkripziñua; formulismo artian, holako gauzak be badiñoz: Erregiak ez ebala eskribiduko, “por no le usar á las de acción de gracias” (XI, 272), baiña Olivares-ko Konde Dukeak, bai (ikus 1635-I-27).

Prinzipian barri [Baltasar Carlos], holan diño kartan, euskerian gaiñian (Eibarko euskeran izengo zan): “gusta su alteza á ratos que se le hable en bascuence y cuenta en nuestra lengua algunos números muy naturalmente” (XI, 272); eskuari mun, Juan de Isasi-k berak eiñ etsala Juan Beltrán de Portu-n izenian. Prinzipiak, “recibió al nuncio con agrado y le pareció bien y dispuesto” (XI, 272) (ikus 1635-IV). (XI, 272).

1635. urteko abruillan, Elgoibarren batu ziran Probinzixako Juntak: Beltrán de Portu-k, Juan de Isasi felizitatzera Madrillera eindako biajian barri emon eban. Bertan entregau ebazan bai Juan de Isasi-k berak emondako kartia (ikus 1635-III-15), bai Olivares-ko Konde Dukeak emondakua (ikus 1635-I-27).

Beltrán de Portu-k ez eban nahi izen Probinzixiak pagatzia gura izen etsana hartzia, hara juatia nahikua “honra” bazalako berandako. Berari kobratzia tokatzen jakon dirua, Elgoibarren bertan, Juan de Isasi-ri¹⁷⁹ opa izendako jaixak zelebratzia erabagi eban Beltrán de Portu-k, eta halan ein be. (XI; 272, 273, 274).

1635. urteko maietzian 22xan, Martin de Orbea-k Nueva España aldera urten eban, Cardereita-ko markesagaz (Mexikoko *birrey* izentauta) eta Juan de Vega Baztán jeneralagaz. Almirante kargua baekan ordu-rako (ikus 1631-V-30).

Orbea-k goletetan jardun eban eta Espaiñako galeretako jenerala izen zan (ikus 1638-III-17,19). (X, 403)-(XI, 284).

1635. urteko junixuan 22xan, Carlos de Ibarra, Océano itsasoko almirantia zan. Bertan urtian, espe-diziño ero urteneratik bueltan ondasun ugari ekarri ebazan (ikus 1633, 1638-IV-23). (XI, 241).

1635. urteko agoztuan 24an, Juan de Isasi-n _Pié de Concha-ko konde, eta Prinzipian maixua_ eta Angela de Bonifaz-en alaba zaharrena zan Juana Josefa Isasi Bonifaz Ladrón de Guevara (XL, 24), Diego Antonio de Isasi-kiñ ¹⁸⁰ezkondu zan. Eibarren bizi izen ziran. (XI; 267, 273, 274)-(XL, 24).

1635. urtian Martin Idiaquez Isasi izen zan Eibarko alkatia¹⁸¹. (XI, 468)-(XL, 29).

1635. urteko otubrerarte, urtebete eta gero (ikus 1634-X-24), Gipuzkuako soldauak Urruña, Zubiburu, Sokoia eta San Juan de Luz-tik alde eiñ eben. Euren buruetariko bat, Diego Antonio de Isasi zan (ikus 1635-VIII-24). Dana dala, Irunen geratu ziran soldau batzuk ondiok (ikus 1638-VI). (XI, 267-268).

1636. urtian Francisco de Eguiguren izen zan Eibarko alkatia. (XI, 468)-(XL, 29).

1636. urtian, 313 *bezino* ero etxe-jabe agiri ziran medikuan listan. Danera Eibarren 2.000 lagun inguru biziko ziran (ikus 1626). (XI, 226)-(XXXIV, 71)-(LXXV, 113).

¹⁷⁹ Ordurako, badirudi elixako gizon einda euala. Erregiak eta Konde Dukeak, Guadalajarako Arzedianatuan kargua (“merced”) emon etsen gaiñera, Toledoko elixan. Toledoko “dignidad y canónigo” (XI, 274) karguak be euki ebazan (ikus 1662-IX-23).

¹⁸⁰ “caballero de Calatrava Comendador, gentilhomme de la Cámara de Su Majestad y de su Consejo de Guerra, y de la del Señor Infante: y su primer caballero y maese de campo de Su Majestad” (XL, 24). Bere aitxa, Salbatierrako kondia zan Diego Sarmiento y Sotomayor zan; ama, Erregiñian “dueña de honor” zan Leonor de Luna zan (XL, 24). In XL, 24, “Diego Isasi Sarmiento y Sotomayor” izenagaz agiri da.

¹⁸¹ In XL, 29, “Juan Bautista de Arando” agiri da.

1636. urtian Lapurdin sartu zan Gipuzkuako armadian gobernadoria, Diego Antonio de Isasi zan. (XI, 268).

1636. urtian, Urruña, Ziburu, Sokoia eta San Juan de Luzko inbasiñuan, Diego de Isasi y Sarmiento-k bihar haundixa eñ eban, Gipuzkuako tropelekin. (XI, 487).

1636. urteko fetxia dauke Aiuntamentuan dauazan Francisco Domingo de Unzueta-n (ikus 1633) eta Pedro de Unzueta Arrizabalaga-n (ikus 1622) erretratuak, bixak Santiagon Ordeneko kaballeruak. Markuko txapan pintoria Felipe Diricksen izen zala dakar¹⁸². (XV, 114).

1636. urtian, Carlos de Ibarra-ri, Taracena-ko Markes titulua emon etsen. Bera izen zan hori tituluori euki eban lehelengua (ikus 1637). (XI, 245).

1636. urteko eneruan 7xan boda “haundi” bat egon zan San Andres parrokixan. Marcos Abad de Arguiano benefiziadun kuriak ezkondu zitxuan. Nobixua Diego de Sarmiento y Sotomayor¹⁸³ zan, eta ez dago garbi nobixia zein zan: “doña Josefa de Isasi Confas, Ladrón de Guevara”, ala “D.ª Juana” (XL, 23). Padrinuak Calatrava ordeneko kaballerua zan Diego Francisco de Elejalde eta Catalina de Isasi izen ziran. Testiguen artian Diego de Idiaquez alkatia euan, Juan López de Iñarra, Francisco de Eguiguren eta Migel de Unceta - danak Santiagon Ordeneko kaballeruak- be bai.

P. SARASKETA-k holan diño bodian gorabeheran: “Ante una boda de tal resonancia y con asistencia de tan crecido número de caballeros de Santiago -por cierto que todos ellos fueron eibarreses- más parece que nos encontramos en alguna antesala de real palacio en Madrid ó en el Pardo, en el Louvre ó en las Tullerías, en Versailles, Fontenebleau ó Saint Germain, que en la iglesia parroquial de esta apartada villa guipuzcoana” (XL, 23). (XL, 23).

1637. urtian, Carlos de Ibarra-ri Centenera-ko *Vizconde* titulua emon etsen (ikus 1636). Beste batzuk be euki ebazan: Santiagon Ordenian, Villahermosa-ko Komendadore ero mailla altueneko kaballerua; Gerrate konsejuko “gentil hombre de la boca”, eta Alcántara Ordeneko kaballerua be izen zan. (XI, 245-146).

1637. urteko maietzian 4an, Erregiak San Andres parrokixako patronua zan Alonso de Idiaquez y Moxica-ri (Aramaixoko Konde, Ciudad Real-eko Duke, Kamarako eta Gerrate Konsejuko “Gentil-hombre”) R.C. baten bitxartez, San Andresko patrono moruan, “merced” ero pribilegixo barri bat emon etsan: Parrokixan batzen ziran hamarrenak berandako izetia. (XI, 145).

1637. urteko setienbrian 7xan izen zan Antonio Ignacio de Isasi-n bautizua. Diego Antonio de Isasi-ñ eta Isasi etxeke alabian semia zan. (XI, 267).

1637. urtian Sebastian de Ibarra izen zan alkatia¹⁸⁴. (XI, 468)-(XL, 29).

1637. urteko otubrian 14an, Eibarko alkate eta juez zan Martin de Sumendiaga-k, Maaltzan euan bentia, Elgoibarko Francisco de Lizarabala eta Maria de Aube andra-gizonei emon etsen errentan, bi urterako, urteko 24 dukatetan. Sardau bukoi bi, “troje” (granuak eta, gordetzeko kutxa haundixa), eta bentan bertako gauzak ziran errentan hartutakuak; gaiñera, etxaburuko lurak be bai, sagasti eta intxaur arboligaz. (XXXIII, 134).

¹⁸² Dana dala, kuadruei ondo beixuta eta N. ALUSTIZA-ri kaso einda, argi dago pintore birek eindako kuadruek dirazela: estiluak erakusten dau (mahaixan detalliak; eskuak, arpeixak, belarrixak; perspektibia; koloriak; dibujuak; erropak; ezpatia; Santiagon Ordeneko kurutzian detallia...) bata Velázquez-en eskolakua dana, Madrilgo eskolakua (baleike hori F. Diricksen izetia); eta bestia Venecia-ko eskolakua (oiñ, hori pintxoriori zein zan argitzia ez da haiñ erreza). Pasatzen dana da, kuadruek telak moztuta dauazala, markuetan sartzeko, eta horregaitzik ez da agiri zeñek eindakua dan. Plaketan, bixetan 1636 urtia ipintzen dau, eta bixak F. Diricksen-ena dirazela. Beste kontu bat, Unzuetatar bixak noizkuak ziran eta ze relaziño euken euren artian (N. Alustiza-kiñ eindako berbaldixa, 1997-III-8).

¹⁸³ “caballero de Calatrava, comendador de Fontidueña y Casas de Placencia, gentilhombre de la Cámara de Su Majestad y de la del Sr. Infante Cardenal y su primer caballero y maestro de campo de Su Majestad, hijo legítimo de los señores D. Diego de Sarmiento y Sotomayor, conde de Salvatierra, y de doña Leonor de Lerma, condesa de Salvatierra, su legítima mujer, dueña de honor de la Reina Nuestra Señora (...)” (XL, 23).

¹⁸⁴ In XL, 29, “Martin de Sumendiaga” dakar.

1637. urteko nobienbrian 4an, Erregiak Juan de Isasi-ri Konde titulua emon etsan, gura eban lekukua: “He tenido por bien de hacer merced al dicho Don Juan de título de Conde para su cassa sobre el lugar que señalar, Y es mi voluntad (...) que el y sus successores en su casa gozen de dicho título de Conde (...)” (XI, 273 2. n.). Errezioa, Juan de Isasi-k “Maestro”-tzat bihar ona eitxen ebala zan. Bai berak [Juan de Isasik], bai bere suhiñak, Diego de Isasi-k (Juan de Isasi-ñ alaba nausixenakiñ ezkondu), edarto zaintzen ei eben Baltasar Carlos prinzipia, bakotxak tokatzen jakon biharrian (ikusi 1638-X-27). (XI, 273).

1638. urtian, Diego de Sarmiento Isasi koronela Gipuzkuako soldauekin, Lapurdin sartu zan, Frantzia partian. Gerora, barrero burrukan jardun eben frantsesekin Gipuzkuako lurretan (ikusi 1638-VII). (I, 234)-(XI, 27).

1638. urteko martixan 17xan eta 19xan, Martin de Orbea-n eskuadriak barrero itsasora urten eban (ikusi 1635-V-22, 1638-IX-24). (XI, 284).

1638. urteko abruillan 23an, Carlos de Ibarra-k, Indixetako guardixako armadiakiñ urten eban Cadiztik, Erregiandako eta partikularrendako zidarra ekartzera. Cartagena-ra junixuan 12xan llegau zan. Orduan hasi zan Carlos de Ibarra-ri entzute haundixena emon etsan “abenturia”. (XI, 241).

1638. urteko junixuan, Carlos de Ibarra Cartagena-ra llegau zan, abruillan 23an Cadiztik abentauta: hillan 21erarte egon zan han. (XI, 241).

1638. urteko junixuan 21ian, Carlos de Ibarra bere flotiakin, Cartagena-tik, Portavello aldera abentau zan: hillan 29xan llegau zan hara. (XI, 241).

1638. urteko junixuan 29xan llegau zan Carlos de Ibarra Portavello-ra, zortzi egun lehenao Cartagena-tik urtenda. Julixuan 15erarte egon zan bertan. (XI, 241).

1638. urteko julixuan, Frantziako ejerzituak Bidasoatik honutz etozala Condé-ko Prinzipian esanetara eta Gipuzkuako ejerzituak, frente eitxera, besten artian, Isasi etxeko hiru lagunek jardun eben burrukan: Diego de Sarmiento e Isasi (ikusi 1634) koronela; Antonio de Isasi almirantia, Oiarzun aldirian; eta Jesusen Konpaiñixako Aitxa Francisco de Isasi, ingenierua, Fuenterrabixa inguruetan.

Aitxa Francisco de Isasi-k, matematiketan eta etxiak altxatzen be ona, Fuenterrabixan jardun eban defensasarako obrak eitxen¹⁸⁵. Obrak bihar zan moruan einda, batetik, eta soldauak, Enriquez almirantian esanetara burrukan sendo jardunda, frantsesak alde ein bihar izen eben, hiru hillabeten ostian. Zelebratzeko, Fuenterrabixan erabagi eben urtero, setienbrian 8xan, Guadalupeko Aman honorian, mezia emotia (ikusi 1639-IX-8). (XI; 253, 267, 268, 269, 487)-(XV, 91).

1638. urteko julixuan 1ian Antonio de Isasi Idiaquez, bere tropiakiñ Andre-Arriaga gaiñian euan, frantsesekin burrukan eitxeko prest. (XI, 267).

1638. urteko julixuan 15ian, Carlos de Ibarra-k Portavello-ko portutik urten eban, honutz ekarri bihar eban zidarra kargauta: agoztuan lehelenguan llegau zan Cartagena de Indias-era. (XI, 241-242).

1638. urteko julixuan 31rarte, Martin de Guisasola zan Eibarko alkati. Frantziako frontierako gerria zala eta, bertan egunian Sebastian de Zumaran-ek hartu eban alkatetzako kargua. G. de MUJICA-k ez dau bere alkate listan aitzatzen.

Orduan, herriko Konzejua batuta, erabagi zan alkatiak herritarrei eskatu zeikexezela, danera zidarrezko ero belloizko 200 dukado batzeko, frontierara burrukan eitxera jua ziran eibartarrei laguntasun moruan bialtzeko. (I, 251)-(XI; 27, 468).

1638. urteko agoztuan 1ian, Carlos de Ibarra Cartagena de Indias-era llegau zan (Portavello-tik, julixuan 15ian urtenda), zidarra hartuta, bueltan etortzeko prest.

¹⁸⁵ In XXXVI, 9, holan dakar: “José de Isasi, de la Compañía de Jesús, gran matemático y con grandes conocimientos de construcción, dirigió las obras de defensa de Fuenterrabía el año 1631”.

Han euala, Holandatik burrukarako prest hamar galeoik (piratak?) urten ebela aitzen emon etsen: tropa parte bat eta muniziñua, Brasillen lagatzeko asmuakin joiazan; beste danak, La Habana inguruan euazan beste hamalau nabixo holandeseekin batzeko asmuakiñ.

Bere eskudran zazpi galeoi (eta eurak, soldau eta artilleru gitxikin) baiño ez ekazan Carlos de Ibarra-n zeregiña, barkuetan eroian tesora ez galtzia zan, ahal zala, holandeseekin tope ein barik bidia eitxia. Aindu etsen lau galeoi bialduko etsezela laguntzera.

Carlos de Ibarra-k erabagi eban segiduan abentatzia, eta holan, bidian, hamalau galeoi topauko ebazan bakarrik, bestiak llegatzeko astirik barik.

Holandesen buruak, Cornelisz¹⁸⁶ Jolls-ek (“Pié de Palo”) argi jokatu eban, bere galeoiak sei lekutan partiduta ekazan eta: holan, Tierra Firme, Nueva España, Matanzas (bost bukekiñ) eta Cabo Apalache (sei bukekiñ) inguruak zainduta ekazan; sei buke gordeta ekazan, edozein premiñatarako; eta beste danak berakiñ euazan, kolore naranja, azul eta zuriko banderiakiñ.

Carlos de Ibarra-n eskudria eta holandesak alkar bistaratu ebenian, Pié de Palo-k, espaiñolen barku Kapitana abordau eban: kañoiekin tiro eitxen, bonbak jaurti, eskuko granadak, eta suzko beste arma batzuekin, bi ordutan jardun eben atakian. Carlos de Ibarra-k, berak esan arte ez atakatzeko ainduta, artillerixa eta mosketiekin, dana batera disparau eraiñ eban, holandesak kao lagata: hanka ein bihar izen eben. Carlos de Ibarra-k eroian *Kapitania*, bost aldetatik su hartuta euan, aguro ametau eben arren; 23 hildako eta 50 heridutako euazan, euren artian, jenerala, bonbiak jota: ez zan baiña, horregaitxik erretirau.

Espaiñolen eskudrako Almiranta barkuari, Almiranta holandesak eta beste buke bik atakau etsen: gogor jardun eben burrukan; espaiñolena, “desaparejada” geratu zan, eta ametau ezindako suak hartuta. 30 hildakotik gora egon ziran, eta heridutakuak (euren artian Pedro de Ursua).

Espaiñolen beste bost galeoiak, kontrarixio biñari aurre eitxen, zortzi ordutan jardun eben burrukan. Gehixen hondatu zana, Sancho de Urdanivia-na izen zan (ikusi 1638-IX-3). (XI; 241-243, 486)-(XV, 90).

1638. urteko setienbrian 3an, barriro jardun eben burrukan Carlos de Ibarra-n zazpi galeoiak eta Pié de Palo-n esanetara euazan hamairu nao holandesak. Kapitana arrimau zan lehelengo, abordau barik; baiña, zakar hartu eben espaiñolak. Barriro hasi zan burrukia, beste zortzi ordu. Carlos de Ibarra jeneralan galeoian, 26 hill eta heridutako egon ziran; Jacinto Menéndez-enian, beste hainbeste, eta bestietan be, antzera. Sancho de Urdanivia-n galeoia izen zan barriro kalte haundixena euki ebana: zidarra etara, artillerixa aprobetxau, eta barkua bera, Cabaiñas-ko puertuan laga eben (ikusi 1638-IX-5). (XI, 243).

1638. urteko setienbrian 5ian, Carlos de Ibarra, geratzen jakozan sei galeoiekin, holandesen hirugarren atakiari eusteko zaiñ egon zan (ikusi 1638-IX-3): Pié de Palo-k batuta ekazan 24 barkuak bistan zirala illundu zan. Ba gaba guztian farolak ixotuta egon ziran zaiñ, holandesei burrukan eitxeko gogua eitxen bajakuen, jakiñian egon zeixezan nun euazan eurak; baiña, Carlos de Ibarra-k berak partian aitzen emon eban, “y el otro día siguiente, al amanecer no se vió ni se ha vista más”, holandesak alde einda euazan itxuria (ikusi 1638-XI-13). (XI, 243-244).

[**1638. urteko setienbrian 7xan**, Gipuzkuako soldauak fransesak bendian hartu zitxuezen, Fuenterrabixa inguruan. Orduan alde eiñ eben fransesak Gipuzkuako lurretatik (XI, 268).]

1638. urteko setienbrian 23an, Diego de Isasi-ñ esanetara Bidasoa inguruetara Gipuzkuako Probinzixiak bialdu ebazan 500 lagun en lau kapitanetako bata, Gabriel de Mallea zan. (XI, 277, 489).

1638. urteko setienbrian 24an, San Juan de Ulna portuan batu ziran Martin de Orbea-n eskudria (ikusi 1838-III-17,19) eta Carlos de Ibarra-na (ikusi 1638-IX-5). Eskudria bixak negua batera pasau eben, Vera Cruz-en (ikusi 1639-VII-17). (XI; 244, 284).

¹⁸⁶ “Cornelius”, in XI, 486. “Pié de palo” zan espaiñolendako, halakotxia ekan bata eta, kañoi bala batek berezkua galduta.

1638. urtian Martin de Guisasola izen zan Eibarko alkatia¹⁸⁷. (XI, 468)-(XL, 29).

1638. urteko setienbrian 29rako (hillan 25etik espero ebezen Carlos de Ibarra-n eta, barkuak portura sartzia) demaseko jaixak preparau jakuezen Veracruz-en holandesei gehixao eñ etsen armadakueri. Carlos de Ibarra-ri ein jakon jera haundixena.

G. de MUJICA-k, Fernando de Cepeda Lizenziauak Erregiari handitxik eindako kartian zati haundixa dakar: XI, 244-245. Bertan ikusi leikez zelako eginkizunak prestau ebezen: prozesiño jenerala, herriko personalidadiak bertan zirala: “se previno una procesión general de Cabildo eclesiástico, clero y religiones, Virey [sic], Audiencia, Tribunales y demás Ministros; ciudad y nobleza, y el concurso del pueblo con el Santísimo Sacramento” (XI, 244); jai folklorikauak: “aparato magnífico de arcos, danzas, fuegos artificiales, (...). Prosiguiéronse los fuegos por tres noches y por tres días continuos se han de correr toros, y se previenen mayores fiestas, debidas todas a la grandeza del suceso” (XI, 244-245); eta relijiño aldetik, Inkisiziñuak be zelabrau eban: “este día celebra (...) en suntuosos altares con devotos y gratos sacrificios, las victorias, los triunfos de la religión católica de todo el Universo, depositados en estas dos armadas” (XI, 245); herriko elixak eta kaliak be dotore ipiñi zitxuen, eta jentia be “aprapos” jantzi zan zelebrazitiñuetarako: “con la bizarría de galas, joyas, hermosuras y gentileza de damas generosas mejicanas (...). Ocupó un balcón [del Real Palacio] la Vireina [sic] con el ornamento y decoro que lo ilustre de la sangre y la excelencia del puesto demandaban. (...) caballeros de ricos é ingeniosos trajes, tropas de pajes y lacayos con vistosas libreas (...)” (XI, 244-245). Birreyxak berak emon etsazan zorixonak Erregian izenian Carlos de Ibarra-ri: ekarri be, metalikuan eta “pasta”-n (urre eta zidarretan), 30.000.000 peso ekarri ebazan handik. Negua hantxe pasau eben (ikus 1639-VII-17).

Mexiko, Sevilla eta Madrillen, hau batalliau, eta Carlos de Ibarra-k eindako beste biaje batzuk jasotzen ebezan “varias relaciones y un juicio militar” eskribidu eta inprimidu ziran. (XI, 244-245)-(XV, 90).

1638. urteko otubrian 27xan, Juan de Isasi-k Probinzixiari karta bat eskribidu etsan. Bertan ziñuan Erregiak, Prinzipiari eskola ona erakusten etsalako¹⁸⁸ “Conde de Pié de Concha” titulua emon etsala aitzen emoten (ikus 1637-XI-4, 1638-XI-10). (XI, 273).

1638. urteko nobienbrian 10ian, Zarauzen izen ziran Juntetan, Juan de Isasi-k bialdutako kartia irakorri zan (ikus 1638-X-27). Erabagi eben zorixonak emotia Konde izentatziarren. (XI, 273).

1638. urteko nobienbrian 13an, Carlos de Ibarra-kiñ eta bestekin burrukan jardun eben holandesen barkuetako baten kapitanak, harrapauta, San Lúcar-en, zazpi barku hondora juan jakuezela aitzen emon eban bere deklaraziñuan. Euren artian, barku Almirantia eta Kapitana, su hartuta. 400 hildako eta heridutako, bost kapitan euren artian, izen zirala be esan eban (ikus 1638-IX-5).

Dana dala, “Pié de Palo” ez euan hildakuen artian, espaiñolak uste izen eben moruan: grabe heriduta, bai, baiña, osatu, eta barriro zan itsasora. (XI, 244).

1639. urtian, Ospitxaleko arduria ekan andria (serora biharra be eitzen eban) hil zanian, ospitxaleko inbentarixua eñ eben. Inbentarixuan, ospitxalian zemat ohe euazan (hamaika ohe oso, gitxi erabillitxakuak, etxian goiko partian; eta beste hamar zahar, cuarto zaharrian); kapillan zer euan; serorian gauzak; frailliak bizi zirana; sardau barrikak, kutxak, eta beste traste batzuk aitzatu zitxuen. *In XXXIII*, 142-143, lista osuaua dakar (ikus 1641). (XXXIII, 142-143).

1639. urtian hil zan Andres de Unzueta, Nápoles-ko burrukaldixetan. (XXXVI, 8).

1639. urteko julixuan 17xan etorri ziran Carlos de Ibarra eta berakiñ euazanak Veracruz aldetik, negua hantze pasauta (ikus 1638-IX-29). Martin de Orbea-n eskudria be, eurekin zan (ikus 1638-IX-24).

Martin de Orbea, galeoietako jeneral, Velez Málaga-n hil zan. (XI; 244, 284)-(LXXV, 340-341).

¹⁸⁷ *In XL*, 29, “Sebastián de Ibarra” dakar.

¹⁸⁸ “letras humanas” ikesten, Prinzipiak “rara habilidad y suficiencia” ei ekan; honen temionen gaiñian etara ebazan konkusiño batzuekiñ, entendidu askorek “pasma y admiración” agertu ei eben eta (XI, 273).

1639. urteko julixuan 20ko agiri baten bitxartez, Gipuzkuako Juntetan halan erabagitza, Kantabriako Eskuadrán, Antonio de Isasi Idiaquez, galaretako gobernadore jeneral izentau eben (ordurarte, Antonio de Oquendo-n kargua zan).

Alcántara Ordenekua zan; Nápoles-en jardun eban gerratian. Santa Cruz-ko markesak halan ziñuan beragaitzik: “persona de mucha calidad, suficiencia práctica y experiencia de las cosas de la mar y guerra (...) honrado Caballero y valiente soldado” (XI, 487) (ikus 1647). (XI; 267, 487).

1639. urteko agoztuan 20xan, Antonio de Isasi Idiaquez-i, hillian 200 dukadoko sueldua ipiñi etsen. (XI, 267).

1639. urteko setienbrian 8xan, Aitxa Francisco de Isasi jesuitiak emon eban mezia, Fuenterrabixan aurreko urtian fransesei irabaztiarren aindu eben lehelengua (ikus 1638-VII). (XI, 269).

1639. urtian Francisco de Unceta-k urten eban alkate¹⁸⁹. Hirugarren lekuan, Migel de Arizmendi geratu zan. (XI, 468)-(XL, 29).

1639. urteko nobienbrian 22xan hil zan Carlos de Ibarra, Barzelonan: hangotxe San Franzisko komentuan enterrau eben. (XI, 246)-(XV, 90).

1640. urtian “auto” bat ein zan Sevilla-n Indixetako bidian itsasuan hil zan Lucas Maturana eibartarran ondasunak zirala eta. Testamentua einda laga eban, eta herederuak bere anai-arrebak ziran: Antonio, Juliana eta Maria de Maturana. (AGI: CONTRATACIÓN,402,N.2,R.1).

1640. urteko maietzian 5ian Josefa de Isasi-n bautizua izen zan, Diego Antonio de Isasi-ñ eta Isasi etxeke alabian alabia. (XI, 267).

1640. urteko setienbrian 24an, Logroñon, Calahorra eta Calzada-ko Obispaduko fiskalak Agiñako parrokian fundau eben Vera Cruz Kofradixian estatutuak ontzat jo zitxuan, eta Obispuan izenian Probisore eta Bikarixo Jeneralak sortzeko dekreto formala firmau eban: “La Cofradía de la Santa Vera Cruz” jakon izena (LXII, 103). 19 fundadore ziran, basarrietako 18 lagun eta Agiñako parrokua, Francisco Abad de Sugadi (Kofradixako abade be izen zan). Kofradixian barri zihetz jakitzeko (fundaziñuan gorabeherak, estatutuak, eukazan deretxo eta pribilegiuak, ondasunak, diru-kontuak eta abar) beitu bibliografian: LXII; 26, 66, 68, 97-98, 103-113, 170, 179, 271, 273, 285, 325-327. Kofradixia 330 urtian egon zan bizirik, bijente, 1970. urterarte. (LXII; 26, 66, 68, 97-98, 103-113, 170, 179, 271, 273, 285, 325-327).

1640. urteko setienbrian 29xan herriko eleziñuak ein ziranian, aurreko urteko alkatetzako kargua Migel de Arizmendi-k ekan (XI, 468 1. n.). Orduan basarrietakuei tokatzen jakuen alkatia apartatzia. Baiña, elegitzaille izen zeikiazen danetatik, zazpi ero zortzi lagun baiño ez ziran agertu. Domingo López de Ibarra izen zan alkate barrixa.

Erabagi zan, “por ser conveniente que todos acudieran con la debida puntualidad” (XI, 198-199), agertu ez zan bakotxari 8 errialeko multia ipintzia. (XI; 198-199, 468-469, 468 1. n.)-(XL, 29).

1640-1863. urtietan, Agiñako abadiari “rector” esaten jakon baiña parroko zeregiñak betetzen zitxuan. Beste izen batzuk be euki zitxuen hango abadiak (ikus 1783-1820, 1832-1837, 1818-1968). (LXII; 22, 24).

1641. urtian, Ignacio de Ansola etxebarrizarrak hartu eban San Andres parrokixako obren arduria. (XI, 120).

1641. urtian Ana de Ibarra-k *ospitalera* kargua hartu ebanian, Maria de Zuazola-n lekuan, ospitxaleko gauzen inbentarixu barrixa eiñ eben (ikus 1791). (XXXIII, 142).

¹⁸⁹ In XL, 29, “Martin de Guisasaola” agiri da alkatetzat.

1641. urtian, Akondiako San Pedro ermitxako ondasunen inbentarixua eñ eben: elixako gauzak ez eze, hiru sardau bukoi (“cubas”) be baeuazan, bata apurtuta egon arren. Gauzen listaua dator *in* XXXIII, 112-113. (XXXIII, 112-113).

1641. urteko abruillan 27xan bautizau eben Maria Agustina de Isasi, Diego Isasi Sarmiento y Sotomayor-en eta Juana Josefa Isasi Bonifaz Ladrón de Guevara-n alabia (XL, 24).

1641. urtian Migel de Arizmendi izen zan alkatia¹⁹⁰. (XI, 469)-(XL, 29).

1642. urteko eneruan 2rarte, aurreko urtetik biharrian ziharduan arren, Ignacio de Ansola-k ez eban firmau Parrokixako obren eskritxuria. (XI, 120).

1642. urtian Ibarra Lizenziauak urten eban alkate. Bigarren, Gregorio Ondrabide geratu zan¹⁹¹. (XI, 469)-(XL, 29).

1643. urteko martixan 21ian, Agiñako kanposantuan, elixako mayordomua zan Domingo de Oregui, Eibarko eskribaua zan Juan Bautista de Arando eta barrixoko lagun batzuk batu ziran. Ordurarte, Parrokixako kuria, urte askuan (papeletan figurau ez arren), Francisco Abad de Sugadi izen zan, baiña nausixa zalako, aldatzia erabagi eben. Orduantxe azaldu zan estreiñakoz “cura capellán” izena (ikus 1832), nahi txa lehelen-go kapellanixia 50 urte inguru aurretik fundauta izen arren (Francisco Abad de Sugadi bera, 1629. urtetik zan kapellaua). Marcos Abad de Arguiano abadiak berbia emon eban berak hartuko ebala kargua; baiña, plazoko hiru egunen barruan agertu ez eta, jentia preokupauta euan. Horregaitxik jo eben barriro Francisco kuriagana (ikus 1654-VIII-7).

Oingotik, ba, ondo eskriturauta laga ebezen batzun eta bestien lau urterako zeregiñ eta deretxuak, bai-txa kondeziñuak be, 22 puntotan. A. AGUIRRE-ndako, hau agirixau orduko Elix-herrixan arteko relaziñuan argigarri kuriosua da, herrixak (Agiñako jentiak bahintzat) ekan indarra erakusten dau eta: “las exigencias que se imponen al sacerdote resultan draconianas” (XXXIII, 130) diño, besten artian. Zein kondeziño eta deretxo jarri zitxuen jakin nahi dabenak liburuetan beixu leike: danen resumenak *in* XXXIII, 130-132 topau leikez; Agiñan eitxen ziran errogatiba eta letanixen¹⁹² zatixana *in* LXII; 119, 280; eta entiarretan abadiari zer, zelan eta zemat pagau bihar jakon *in* LXII, 286. (XXXIII, 129-132)-(LXII; 19-20, 26, 119, 280, 286).

1643. urtian ein ziran eleziñuetan, lehengo alkatetzat Gregorio Ondrabide agiri zan. Alkate barrixa Gabriel de Mallea izen zan. Gipuzkuako tropen kapitana be izen zan berau. (XI; 277, 469)-(XV, 92)-(XL, 29).

1643. urteko nobienbrian 19xan¹⁹³ izen zan Juan Francisco de Isasi-n bautizua (Diego Antonio de Isasi-ñ eta Isasi etxeko alabian semia). (XI, 267)-(XL, 24).

1644. urtian Juan Bautista de Arando izen zan alkatia¹⁹⁴. (XI; 274, 469)-(XL, 29).

1645. urteko febreruan 23an, Marcos Abad de Arguiano kuriari aindu etsen bixamonian, San Matias egunian, pulpitotik aitzen emoteko Andres de Gorostieta, Akondiako San Pedro ermitxako mayordomua, exko-mulgauta geratzen zala 2.456 marabedi hartu zitxualako ermitxako tesorerixatik, eta emondako 10 eguneko plazuan ez ebazalako bueltan emon. (XXXIII, 114).

1645. urtian Juan Antonio de Isasi izen zan alkatia; Santiagon Ordeneko kaballerua eta kapitana zan. (XI; 274, 469)-(XL, 29).

¹⁹⁰ *In* XL, 29, “Domingo López de Ibarra” agiri da.

¹⁹¹ *In* XL, 29, “Miguel de Arizmendi” agiri da alkatetzat.

¹⁹² Horixe da hórren errogatiba eta letanixen papeletako agiri zaharrena, nahi txa ordurako “como es costumbre” (LXII, 119) jarritxa euan (LXII; 118-119, 280).

¹⁹³ *In* XL, 24, hillan 29xa dakar.

¹⁹⁴ G. de MUJICA-k berak, Juan Antonio de Isasi be badakar 1644ko alkatetzat, *in* XI, 274. *In* XL, 29, “Gabriel de Mallea” agiri da.

1646. urtian Francisco de Isasi jesuita ingenierruak eta Ignacio de Ansola-k, San Andres parrokiako kapillen eta elixako torrian planuak eñ ebezan, Konzejuak ainduta. Francisco de Isasi-n proiektua hartu zan ontzat, eta obrira Juan de Ansola Ibarra-ek eñ eban¹⁹⁵.

Hiru urtian eitekua bazan be, bost urten barruan be amaitzeka euan ondiok (ikusi 1651). (I, 218)-(XI; 120, 269)-(XL, 15).

Albuetako kapilletako erretabluak, XVII. gizaldi azkenekuek diraz, Gregorio Fernández eskultorian inguruan formau zan Valladolideko eskolakuak. Arrateko Ama eta Jesusen Bihotzan imajiañak bertan egon arren, beranduak dirazela dirudixe.

Erretabluetan, Kristo Kurutzian da aitzatzekua, arte aldetik danak interesa euki arren: urre kolorekuak, estofauta; koloretako bultuak, erropetako doble kebrauekin, telia almidonata dauala emoten dau. Hauxe da justu, hau eskoliau apartatzen dabena bestiegandik. Maria Magdalena be hortxe konjuntokua da. (I, 218)-(XI; 120, 269)-(XV; 15, 74, 91).

1646. urtian hil zan Juan de Isasi-k zaintzen eban Baltasar Carlos prinzipia. (XI, 273).

1646. urteko agoztuan 16xan, San Martin ermitxako seroria zan Maria de Loyola-k testamentua eñ eban. *In XXXIII*, 69, zabal agiri da horren barri.

Berakin batera (ordurako hilda euan), Catalina de Arizmendi be egon zan serora bertan. (XXXIII, 69).

1646. urtian Migel de Arizmendi izen zan alkati, atzera be (ikusi 1649, 1641). (XI, 469)-(XL, 29).

1647. urtian hil zan Cristóbal de Carranza y Mallea, San Esteban ermitxako sakristaua. Diego de Eguiguren-ek hartu eban bere kargua (ikusi 1650-X-10).

1647xan bertan, eñ eban Cristóbal Maria Andres de Pagoaga-n alargunak ermitxako ondasunen lehelengo inbentarixua. *In XXXIII*, 31, lista osua dakar ikustia nahi dabeneandako; besten artian, Esteban de Ibarra eta Sebastian López de Mallea-n erretratuak euazan. (XXXIII, 31).

1647. urtian, Antonio de Isasi Idiaquez Nordesteko Eskuadrako flotako jeneral lez agiri zan. (XI; 267, 487).

1647. urteko setienbrian 29xan, barriro egon zan demandia alkati eta beste karguak zelan apartau. Ordurarte ez leintxe, elegitzailliak, alkatiak izentau biharrian, sortean urtendakuak izengo ziran. Kondeziñua, herrikua izetia zan.

Lehelengo etara ziran zortzi txarteletatik; barriro sortea einda, urtetzen eben hiru lehelenguak izengo ziran elegitzailliak (“electores”) izentauko ebenak.

Kargua hartuko ebenak (“elegidos”) be, herrikuak izen bihar ziran, hiru urtetan gitxienez kargurik euki bakuak. (XI, 199).

1647. urtian Cristobal Pérez de Ibarra lizenziaua izen zan alkati. (XI, 469)-(XL, 29).

1647. urteko nobienbrian 25ekua da Felipe IV.ak Kutunegieta etxiandako eñ eban nobleza titulua. P. SARASKETA-k diñuan, hori etxiori da Eibarko antxiñakuenetakua. Dokumentua Juan Francisco de Hita, errejian *kriaduak* eskribidu eban, etxian “antigüedad, servicios y nobleza” erakutsiaz. (XL, 12-13).

1647-1648. urte bitxartian, Arrateko basilikian onduan etxe barri bat eñ eben, serora-etxia aparte: kuarto bat, Kofradixiandako zan; bestia, “la justicias”, jaixetan juaten ziranian han jan eta egon ahal izeteko. Etxiak, ate bat eta lau bentana ekazan.

Ladrilluak, teillak eta karian arduria, Larresoroko (Franziako partekua) Juan de Arrieta-k ekan, Eibarko Guisasola-n teillerixan egostekotan; arotzerixako biharra, Migel de Aguinaga-k eñ eban; kanterixakua, Martin de Amurutegui-k. (XXXIII, 79).

1648. urtian, Unzuetakua zan Juan de Unzueta Calatrava Ordenian sartu zan. (I, 245).

1648. urtian, Isasiko komentuko monjak, Santa Ines ermitxian onduan euazan sagastixak eta terrenua erosi eben, 600 errialetan. (XXXIII, 44).

1648. urteko martixan 2xan, Juan de Sugastieta-k San Martin ermitxako sakristau izetiarri itxi eta bere kargua Gregorio de Uncetabarrena-k hartu ebanian, ermitxako ondasunen inbentarixua ein zan. Lista osua irakorri leike *in* XXXIII, 70 (ikus 1799-V-1).

Han agiri da, besten artian, “*çurruchel* de Holanda” berbia. Hauxe izengo da G. de MUJICA-n “gurruchel”. (XXXIII, 70).

1648. urteko setienbrian 29xan ein ziran herriko eleziñuetan, aurreko urteko sistemiarri itxi, eta “betiko” moruan izentau ziran karguen elegitzailliak. Alkate, Antonio de Ibarra y Rosas izen zan¹⁹⁶. (XI; 199, 246, 469)-(XL, 29).

1649. urteko eneruan 22xan, Isabel de Ibarra y Lerma-k, San Esteban basilikako (ermitxia zan) patronia Agustinen komentuan testamentua eñ eban, gaixorik euan ezkeriok: fray Juan de Ordaz eta Komentuko *madre abadesia* izentau ebazan herederu. Bera Sebastian López de Mallea-n alarguna zan; Esteban de Ibarra y Enparan fundadorian loibia.

Pedro Abad de Loyola izentau eban hill arteko ermitxako kapellau, Parrokixara benefizio bategaz juan ezik. Bera Komentuan enterratzeko eskatu eban; astero emon biharko jakozan Komentuari 3 errial bere aniamian aldeko mezak emoteko; Komentuko enfermerixarako laga ebazan koltxoiak eta mantak; sakristixarako, soiñekuak, tapizak, eta bere oratorixoko gauza danak. Mezak emoteko mandak laga ebazan. 100 eskudo bali-xo eban zidarrezko lanpara bat eitxia aindu eban, Santisimuan aurrian ipintzeko; San Diegon altarian ipintzeko, 50 eskudoko beste bat be aindu eban. Urte osoko mezetan, “Sanctus”-etik amaitxu arte, argizarizko hacha (tea, illinti) bi ixotuta egoteko, 18 errialeko errentia laga eban; eta, bere sepulturian gaiñian, betiko, kandelak egon zeizezan, 10 eskudoko errentia (ikus 1649-XI-22). (XXXIII, 28-29).

1649. urteko martixan 11n¹⁹⁷, gaberdixan, Arragoetako barrixuan sutia izen zan: orduko hamabost etxiak erre ein ziran zihero. Barruan harrapauta, andrazko bi eta ume bat hil ziran bertan. (X, 402)-(XI, 14).

1649. urteko setienbrian 18xan Orbea (Soraen)-kuak euren lehelengo kapellanixia fundau eben Agiñako parrokixan; handik aurrera be gehixao jarri zitxuen. Fetxak jakin nahi izen ezkeriok bibliografixan topau leikez: LXII, 20. (LXII, 20).

1649. urteko setienbrian 29xan ein ziran eleziñuetan, ordurarteko karguak ez eze (alkatia, teniente bi, sindikua, erregidoriak, bula batzaillia, administradore ero *arkerua*, eta juraduak), buldero bi be izentau ziran: batak, bulak kalia partidu ero administrauko ebazan, eta bestiak, basarrietara.

Francisco de Ibarzabal izen zan alkati¹⁹⁸. (XI; 199, 274, 469)-(XL, 29).

¹⁹⁶ Dana dala, G. de MUJICA-k, alkati listatik aparte, Diego López de Ibarra be aitxatzen dau hamen urtian alkatetzat, *in* XI, 246 (ikus 1656); *in* XL, 29 be, berri agiri da.

¹⁹⁷ “El día 11 de Marzo de 1643, á media noche, hubo un incendio en el barrio de Arragoeta” dakar osterá *in* X, 402.

¹⁹⁸ Dana dala, bertan urterako, G. de MUJICA-k berak, Juan Antonio de Isasi dakar alkatetzat, *in* XI, 274.

1649. urteko nobienbrian Seguran izen ziran Gipuzkuako Juntetan, hurrengo zortzi urtetan Eibarrek kontribuziñuan pagatzia tokatzen jakozan 30 “su” ero *fugetatik*, 15 bakarrik pagau zeixela erabagi zan, martixan Arraguetan izendako sutiagaitxik. Beste 15 *fugetako* dirua, Probinzixiak Juan Antonio de Isasi-ri, premiña haundixena ekenen artian partitzeko aindu etsan; etxe barrixa euren kontura altzau zeikienei, ez jakuen lagunduko. (XI, 14).

1649. urteko nobienbrian 22xan hil zan Isabel de Ibarra y Lerma, San Esteban ermitxako patronia; ordutik aurrera, patronatua Eibarko herrixana zan (Konzejuana) (ikus 1697-VIII-5). (XXXIII; 29, 30).

XVII. gizaldixan erdikua¹⁹⁹ da Azitaingo elixan dauan bizar bako Kristua (*Carbano 14* aprobia einda “dakixe” hori); personian tamaiñokua da. Emoten dau iñoiz bizar postizua euko ebalá; gaur, ez daka (ikus 1625). (I, 219)-(XXXIII, 55).

XVII. gizaldikua da Azitaingo Andra Marixa. Zeiñek eindakua ez jakiñ arren, obra interesantia da, egurrezkoa, koloretan. Baiña, bere erropajia eta orrazkeria da aitzatzekua, sasoiko noblezian estilokua dalako.

Unzagako Plazan be, San Juan Bautistan talla politxa euan, bere izeneko ermitxan; gerora, Santua Ospitalera eruan eben.

Hamen sasoiko edifizixo zibillak, besten artian, Aldatseko jauregixa, eta Unzeta basarrixa dira. (I, 219).

1650. urteko setienbrian 29ko jardunian, Konzejuan erabagi zan herriko karguak elegitzeko formia barriro aldatzia: urte baten, basarrietakuak elegiduko ebezan kargodunak, eta hurrenguan kalekuak.

Oiñ, elegitzailiak zeintzuk izen?: erabagi zan, tokatzen zan aldeko *bezino* ero auzoko bakotxak, bere izena txartelian ipiñi, lapiko baten nahastau, eta danak lurrera botata, zortzi urte betetzeka ekazan mutikoskor batek, euretatik, lau txartel jasoko ebazan, banan-banan. Honek laurok izengo ziran elegitzailiak.

Eleziñua zelan eiñ?: lau elegitzailiak, alkatiakiñ eta eskribauakin batera, Konzejuko sala aparte baten batu, eta elegitzaille bakotxak, izen bana ipiñitxa, barriro sorteuá eingo zan: lehelengo etaratzen zan izena, haxe izengo zan alkatia; bigarrena, tenientia; eta hirugarren txartelekua, bigarren tenientia izengo zan. Laugarren txarteleko izena zein zan, beixu be ez jakon eingo. Hau forma barrixa, handik atzera betetzeko ein zan (praktikan, bertan 1650. urtian bete zan). (XI, 199).

1650. urteko setienbrian 29xan herriko eleziñuak ein ziran: basarrietakuei tokatzen jakuen alkatia izentatzia, “después de haber jurado en la vara del alcalde que harían la elección según su leal saber y entender, y cual convenía al gobierno de la república, sin pasión ni afición alguna” (XI, 199). Eta, erabagitzako forma barrixa eiñ eben kargu danen eleziñua. (XI, 199-200).

1650. urtian Unzuetako semia zan Pedro de Unzueta y Arrizabalaga izen zan Eibarko alkate; Santiagon Ordeneko kaballerua zan. (I, 245)-(XI, 469)-(XL, 29).

1650. urteko setienbrian 29ko sesiñuan, Domingo de Hernizqueta sindikuak Konzejuari aitzen emon etsan Tolosan egon zala, eta han, Beatriz de Ibarra-k fundau eban *donzellen* dotaziñuan maiorazkixian posesiñua hartu ebalá: “haber conseguido la posesión del mayorazgo de dotación de doncellas que fundó Doña Beatriz de Ibarra” (XI, 300). Patronatuan *juruan* pribilegixua eta posesiño ero jabetza autu ero eskriturak entregau ebazan: “entregó el privilegio del juro perteneciente al patronato y los autos de posesión” (XI, 300). (XI, 299-300).

1650. urteko setienbrian 29xan, Arrateko santuarixoko mayordomo nausixan (“Mayordomo Mayor”) estatutuak aldatzia erabagi zan. Jaixetan eitxen zan Kofradixako bazkarixa bere kontura ez izetia erabagi zan. Bere kontura izeten segiduko eban, jaixetarako elixia, eta Ama Birjiñian imajiña bera be bai, dotore eta politxo ipintzia.

¹⁹⁹ In XXXIII, 55, XIII-XIV-kua izen leikela dakar.

Holan izetia erabagi zan, zegaitxik eze, ordurarte, bazkarixa be mayordomo nausixan kontura izeten zan ezkeriok, dirudunak bakarrik hartu zeikien hori karguori. Justo 1650. urtian, mayordomuan kargua hartu zeiekiezan famelixetan lagun asko hil ziralako, ez euan lekua zeñek hartu....

Estatuto barrixakiñ, Antonio de Unzeta kapitana agertu zan prest kargua hartzeko eta Konzejuan baietz esan etsen. (XI, 169-170).

1650. urteko setienbrian 29ko jardunian erabagi zan, Arraten alkatiak bere regimientuari eta eskribauari bakarrik pagau zeixuela jatekuana, bestelan larregi gastatzen zalako. (XI, 170).

1650. urteko otubrian 10ian hil zan Diego de Eguiguren, San Esteban ermitxako sakristaua. Sakristau barrixa ipiñi arte, bere alarguna egon zan sakristana, *fiadorak* euki bihar izen baebazan be (ikus 1651-l-1). (XXXIII, 31).

1650. urtetik 1672. urterarte, herriko bigarren agiri liburuan (“libro de actas”), Eibarko herrixan tituluetan, batzuetan “Noble” ipintzen zan; baiña ixa beti, “Villa de Eibar” bakarrik. Izen be, Erregiak bertan urtian, Gipuzkuako Probinzixiak eindako eskabidiari (herrixak (Donostia ezik) “Noble y Leal” izentatzeko) ezetza emon etsan. (XI, 15).

1651. urtian, Martin de Larriategui Madrill aldiari ibilli zan, Eibarko gorabehera batzuen gestiñuak eitxen.

Martin de Larriategui-k kargu publiko batzuk euki ebazan: Castillako Erregian Konsejuko ministrua zan; “Junta de millones”-en be baekan kargun bat, eta Haziendako Konsejuan bisitadore kargua ekan. Bera, Larriategi etxekua zan. (XI, 275).

1651. urtian, Francisco de Orbea Granadako Erregian Kapillako kapellau Nausixa zan: “capellán Mayor de la Capilla Real de Granada” (XI, 282).

Isasti-k aitxatzen eban “Francisco de Orbea” bat, Erregian Alcalá-ko Kolegixoko kolegal lez; baleike kapellau zan bera izetia. (XI, 282).

1651. urteko eneruan 1etik, Domingo de Iturrasagoaga-k hartu eban San Esteban ermitxako sakristau kargua (ikus 1659). (XXXIII, 31).

1651. urteko maietzian 4an, Urkidiko San Lorenzo ermitxian terreno zati bat saldu etsan Francisco de Azaldegui-k, ermitxako mayordomuak, Obispaduko bikarixuan permisukin, Gabriel de Mallea kapitanari. Terrenua, Urkidi mendixan euan; 35 sagar arbola ekazan eta haritz batzuk be bai. Balixo ebazan 25 dukatak, bertan egunian pagau zitxuan. (XXXIII, 48).

1651. urteko agoztuan 6xan, Parrokixako kapillak eta torria, bost urte pasau eta gero (ikus 1646), ondiok amaitzeka euazan, hiru urteko plazua emonda euan arren: pasatzen zan, Juan de Ansola-ri, urtian 400 dukado pagatzia einda ekela tratua; eta Elixiak be, urtian, *tanto* bat. Ba, dirurik ezian, eta Obispuak dirua inpuesto moruan kobranta etaratzen ez ebalako laga, biharrak atzeratuta ebizan. *In* XL, 15 dakar Juan de Ansola-n biharrak eta bere aitxak eindako beste batzuk, obria amaitxu ebenian perituak 178.957 errialetan tasau zitxuela. Holan, plazua urtebete luzetzia erabagi zan; amaitxu, 1656xan ein zan. (XI, 120)-(XV, 74)-(XL, 15).

1651. urteko setienbrian 29xan, herriko eleziñuak eitxeko modua barriri aldatu zan, “por causas justas que para ello había” (XI, 200): sindikuak, hiru elegitzaille izentau ebazan. Elegitzailiak, atzera be, euren ustietan aukerakuak ziran zazpi laguneren izenak, txarteletan ipiñitza, sortea eifñ, eta lehelengo urtetzen ebana, alkate izengo zan, bigarrenak, bere teniente; hirugarrena, prokuradore sindikua izengo zan, laugarrena, bere tenientia; bosgarrena eta seigarrena, erregidoriak, eta zazpigarrena, erregidorian teniente.

Sindikua izentautako elegitzaillak, Martin de Unzeta, Diego López de Ibarra sarjento nausixa, eta Juan Antonio de Isasi izen ziran. Alkatia, Juan Antonio de Isasi kapitana izen zan.

Era bardiñian, batzaille ero “colector” izeteko, lau persona izentau ziran: bi basarrikuak, beste bi, kalekuak; horren ostian, bardiñ, juraduak izentatzeko.

Gaiñera, hamen urtian, erabagi zan kargu bako hiru urtiak ez bete bihar izetia, “sino que se echase mano de las personas más convenientes” (XI, 200). (XI; 200, 274, 469)-(XL, 29).

1651. urtian, Diego Antonio de Isasi Espaiñako infanterixako komisarixo jenerala zan. Beste kargu eta titulo batzuk be baekazan: Calatrava Ordenekua zan, Plaentxiko etxietako komendadore, erregian Kamarako “gentil hombre”, *Serenísimo Infantian* Kamarako “gentil hombre”, besten artian (ikus 1634, 1636). (XI, 268).

1652. urtian, Martin de Larriategui-k (ikus 1651) San Andres parrokixan astian lau meza emoteko *memorixia* fundau eban: hiru, Parrokixan bertan emotekotan, eta bestia, zapatuero, Arrateko Aman ermitxan. Bere seme Juan Bautista izentau eban kapellau (ordu, Erroma aldian ebillan).

Josefa de Paz y Colón-egaz ezkondata euan. Santiagon Ordeneko kaballerua izen zan. “Salinas de Castilla la Vieja”-n, 52.176 marabediko errentia ekan “juro” ero pensioño perpetua laga eban. (XI, 275).

1652. urtian Agiñako San Migel elixan obrak ein zitxuen: torria (ikus 1574-V-21), ate-aurria (elixpia, portikua), eta elixa barruko “kanposantu” barrixa ziran zeregiñok. 1699. urterarte be ikutu batzuk eñ etsezen (ikus 1677).

Orduantxe jarriko zitxuen sepultura barrixak elixa barruan, ordurarte alboko Andra Mari ermitxan euazan eta, eta han egon ziran beste 150 urte pasauan (ikus 1809-V-22). “Este traslado supondría para la antigua ermita y parroquia el ostracismo. Y con ello el abandono y un deterioro paulatino del edificio durante prácticamente un siglo” (LXII, 281) (ikus 1755-XI-15). (LXII; 56, 183, 281, 194-195, 199).

1652. urteko eneruan 10ian, Olazko Aman elixan, Azpeitxian, Probinzixako Junta Partikularra izen zan: bertan erabagi zan Gipukuatik Kataluñako ejerzitara, infanterixako 100 soldau jua bihar zirala. Herrixen artian partiketia einda, bata, Eibarkua izen bihar zan. (I, 251).

Holan, Eibarren, Konzejua batu, eta pentsau eben hurrengo urteko (1953) eneruko lehelengorako, bai kaleko, bai basarriko mutillak, bakotxak tokatzen jakon diru kuotia pagauta euki biharko ebala. Pagatzen ez ebana, Kataluñara juateko sortean sartuko zan; eta tokatzen jakonari, derrior juango zan, bere lekuan eziñ izengo ebala iñobez bialdu, bere kuotia ez pagatziarren, kastigu lez. Hara juateko, beste mutillegandik batutako diru guztia emongo jakon. (I, 251)-(XI, 27).

1652. urteko martixan 21ian, karnazerixako generuan erremate ero subastia ein zan, Resurreziño Paskuatik, 1653. urteko Kuaresmararte baleko izengo zana: adarixan okeliak, kanalian, 32 marabedi eingo ebazan; gizen dutako behixanak, Sanjuanak arte, 20 marabedi, eta Sanjuanetatik Kuaresmararte, 18. (XI, 212).

1652. urteko abriilian 7xan, Konzejua erabagi eban, aurreruntzian, Arrateko tontorreko kurutzetik, eta Akondiako bidia hasten zan zelai guenian bitxartian “y en esta forma en un círculo redondo” (XI, 159), eziñ izengo zala arbolarik sartu, arbolako, hamar errialeko multapian; eta lehendik euazanak botatzeko aindu zan; ostiantzian, ermitxiandako geratuko ziran. (XI, 159).

1652. urtian Damian de Mancisidor izen zan Eibarko alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1652. urtian, herriko kargodunei pagatzia erabagi zan: sindikua, jurado kargua ekan bakotxari, urtian 12 errial pagau bihar etsezean, biharra eitxiarren. Ordurarte, ez eban iñok be kobratzen. (I, 232)-(XI, 203).

1652. urterako baeuan tontorrian Arrateko Kurutzia, Eibarrera beira. (XII, 3).

1653. urtian hil zan Martin de Unceta gaztia. Martin de Unceta-n eta Maria de Elexalde-n semia zan. Unzeta etxeko maiorazkua zan, eta Santiagon Ordeneko kaballerua.

Ordurako, alargunduta euan: bere andria zana, Ana Maria de Ibarra y Urrupain zan. Beronen ama, Ana de Urrupain y Jaolaza, Eibarko Urrupain etxeko andria zan, maiorazkia (ikusi 1597). (XI, 287).

1653. urteko eneruan 1ian amaitzen zan aurreko urtian jarritxako plazua, mutillak kuotia pagatzekua. Pagau bakuak, sortean sartuko ziran, Kataluña aldera bakarra juateko. (I, 251).

1653. urteko setienbrian 13an Erregiak *R.C.* baten bitxartez, San Andres parrokiako patrono barrixari (aurrekuan semia), Francisco de Idiaquez, Muxica y Butrón-i, “merced” ero mezere gehixao emon etsazan patronato aldetik: Parrokixako hamarrenak ez eze, errentak eta beste irabazi batzuk be berandako izengo ziran, bai parrokixianak, bai bere bendian euazan beste parrokixa, elixa eta bestenak be. Erregian argumentua zan Erregiari tokatzen jakozala horrek danok hartzia, baiña, patronuak gozatzen ebazala. Gaiñera, bikarixo, benefiziautako, kapellau, eta parrokixako ofizial danen nausi eiñ eban, trukian, *estipendixo* ero bihar extrak, berak pagauta. (XI, 145).

1653. urtian Antonio de Unceta izen zan alkatia. Baiña bere kargua eta zeregiñak, bigarren geratu zan Cristobal Pérez de Ibarra lizenziak hartu ebazan. (XI, 469)-(XL, 29).

1654. urteko junixuan 1ian, Konzejua erabagi eban Arrateko santuarixoko galdara-lapiko haundixa ez lagatzia iñori bez, “por cuanto vuelve abollada de las Cofradías” (XI, 170).

Izen be, hainbeste jentendako jatekua ipintzeko, lapikuak eta, haundixak bihar ziran: beti eskatzen jakuezan Santuarixuari, eta bai laga be. Baiña, bueltan, zelako kontuakiñ erabiltzen ziran agirixan eruatzen eben: horregaitxik hartu eben gehixao ez lagatzeko erabagixa. (XI, 170).

1654. urteko agoztuan 7xan, Agiñako San Migel elixako kura erretoria zan Francisco Abad de Sugastik (Sugari?) lau urteko suelduana (urteko 64 dukat) zor etsezen 252 dukat eta 9 errial kobrau ebazala aitzen emon eban. (XXXIII, 132).

1654. urtian Bartolomé de Unceta izen zan alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1654. urteko nobienbrian 29xan, Konzejuan, San Andres parrokiako patronuan izenian etorri zan Domingo de Oa, Aramaixoko Kondian administradorian barri emon zan, eta berak ekarri eban enbajadiana: Erregiak “merced” moruan emondakua betetzeko aintzen jua zan, Konzejura lehelengo, Elixako kabildora jo eban gero.

Konzejuan esan jakon, urtian, 21.500 marabedi tokatzen jakozala bakarrik; hamarrenak eta errentak Elixianak zirala. Elixako karguen gaiñian barritz, aitzen emon jakon herriko Konzejuan izentatzen ebazala, “sin que en la dicha iglesia [San Andres] ni fuera de ella en esta dicha villa y su jurisdicción pertenezca al dicho patrón ningún asiento ni sepultura, ni otra preeminencia” (XI, 145).

Elixako kabilduak, diru kontuan, Konzejukuen bardiña esan etsen; zelan izentau, aitzatu be ez eben eiñ. Patronato titulua holan geratu jakon. (XI, 145-146).

1655. urtian Migel de Arizmendi izen zan alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1655. urteko maietzián 13an, Sagartegietarren apellidoko armen zertifikaua einda eken. Orduan *bin-kulau* eben Sagartegieta etxia (lurrak eta, eziñ zatitxu izetia seme-alaben artian, dana baten eskuetan): Sagartegieta ondiok basarrixa izengo zan (ikusi 1765-V-23). Holan agiri da eskuduan barrenian eskribiduta: “SOY SAGARTEGVIETA”; eta balkoian gaiñeko postian, “VINCULADA EN 13 DE MAIO DE 1655”, hau, beranduaoko testua izengo zan arren, aurrerao holan diño ta: “Y CORROBORADA EN 23 DE MAIO DE 1765”. Gaiñera, famelixa noblekuak izengo ziran, eskuduan kaskua eskumatara beira daualako.

Hamen gizaldi erdi aldian, inguruko kostunbria zan hori zertifikauori eitxia: basarrietan eskuz eskribidutako ugari agertu ei diraz (ikusi 1765-V-23). (I, 247)-(XXXIX, 13).

1656. urtian Diego López de Ibarra sarjento nausixa izen zan alkatia (ikus 1648, 1657). (XI; 246, 469)-(XL, 29).

1656. urtian, Arrateko kanpaia apurtuta euan eta Melchor de Quintana-ri aindu jakon urtu eta konpontzeko (“refundición”); bide batez, San Andres parrokixako beste kanpai bat be konpontzeko aindu etsen.

Arrateko kanpaiandako, materixala eta labia berotzeko egurra emongo jakon lehelengotik; hasitxakuan, gaiñera, 100 errial, eta amaitxutakuan, beste hainbeste. (XXXIII, 79).

1656. urteko dizienbrian 13rako, Parrokixako torrian obrak amaitxuta euazan (Gipuzkuan bere estiloko lehelenguetakua zan); baiña, alkatiak esan eban lez, ondiok zeozertxu falta zan: kanpaiak igotia (emoten dau, ordurako einda euazala ya, eta ipintzia falta zala bakarrik); torrera igoteko eskillaria eitxia (korurarte, “y no más”, paretakiñ; handik aurrera, egurrezkua); paretian bentana bat zabaltzia, koruan argixa egon zeñ; korutik torrera pasau ahal izeteko ate bat zabaltzia; ospitxalera joten eban atia barriz, istia.... Hau danau eitxe-ko ez euan dirurik, eta Obispuari permisua eskatu jakon belloizko 200 dukado jiratzeko. Orduan itxi zan Gabriel de Ubilla eta Martin de Inarra-k eindako ate platereskua. (XI; 120-122, 469)-(XV, 112)-(XXI, 417)-(XL, 15).

1657. urteko abruillian 8ko jardunian, Konzejuan erabagi zan San Prudenziogunetik (abruillian 28xan?), San Migel egunerarte (setienbrian 29), ez zeixala iñok be txarrixak larrera bota musturreko anillua barik, ganauendako larrian kalte haundixa eitxen ebelako. (XI, 214).

1657. urteko julixuan 8xan, Calahorra-ko Obispuak “edicto” bat etara eban, elixa eta ermitxetan gaba pasatzia /gaubelia prohibitzen, “sin duda por evitar escándalos y deshonestidades”, diño G. de MUJICA-k. (XI, 170).

1657. urtian Joan Antonio de Isasi izen zan Eibarko alkatia. (XI; 274, 469)-(XL, 29).

1657. urteko otubrian 21ian, Konzejuak erabagi eban hurrengo asteko domekan, organua eitxe-ko dirua eskatu bihar zala herriko jentian artian, borondate lez emoteko. Zemat batzen zan, Kabilduari aitzen emotekotan. (XI, 128).

1657. urtian Diego López de Ibarra-k, Chile-n, sarjentu nausi eta kapitan karguak ekazan (ikus 1656, 1672-I-13). (XI, 246).

1657-1749 urtietako datuak daukazan liburua da Agiñako parrokixan bautizautako, konfirmatutako eta ezkonduetakuen liburu zaharrena. Agiñako “feligresen” barri jakitzeko bibliografian datuak zihetz azalduta ikusi leikez: jaixotakuak, ezkonduetakua, hildako kristau nausixak, hildako umiak, eta zemat urte bizi izeteko bidia, “esperanzia” euken, XVII. gizalditxik XX.era, in LXII, 11-19; eta horrek danok, izenak tabletan eta estadistikak grafikuetan nahi izen ezkeriok beixu in LXII, 333-378 (ikus 1762-1763). (LXII; 11-19, 333-378).

1658. urtian²⁰⁰ (ikus 1657-X-21) Fray Joseph de Eizaga Echevarría²⁰¹ frantziskano eibartarrak San Andres parrokixako organo barrixa eiñ eban, eta ez dago 1559. urtekuan barri gehixao. Organua, Eibarren bertan ein zan eta F. Eizaga Echevarría-k beste ofizialak eitxen ebena zuzentzen jardun eban (ikus 1787). R.M. SARASUA-k diñuan, “Se trata del órgano inmediato anterior al que tenemos actualmente en la parroquia de San Andrés” (LXVI, 19) (ikus 1659).

Batzuetan “José de Echevarría” leintxe agertzen da bere sasoko dokumentuetan, eta ondorengo izen igualekuekin konfundidu leike. (I, 227)-(XI; Prólogo..., XX, 238)-(XV; 75, 96)-(LXVI, 16-19, 58, 71).

1658. urtian Cristobal P. de Ibarra lizenziaua izen zan alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

In XV, 75, “por los años 1657 y 68” dakar; *in* XV, 96, 1558 urtia dakar.
“Fray José de Eizaga y Echevarría” (XI, 128).

1658. urtetik aurrera, Agiñako San Migel jaixetan tanborilteuak joten eban, kontratua einda (ikusi 1705). (LXII, 166).

1658. urteko otubrian 24an, Antonio de Bolunbizar eibartarrak aitzen emon eban berak dorau eta esto-fau ebala Agiñako San Migel elixako erretablua: kobranta eukazan biharrak balixo ebazan 2.900 errialak. (XXXIII, 128).

1659. urtian Bergaran izen ziran Junta Jeneraletan, Juan Antonio de Isasi izen zan Eibarko prokuradorea. (XI, 274).

1659. urtian hil zan Domingo de Iturrasagoaga, San Esteban ermitxako sakristaua. Bere seme Francisco ipiñi zan bere lekuan (ikusi 1681). (XXXIII, 31).

1659. urteko febreruan 16xan, Juan Antonio de Isasi kapitanak, Konzejuari aitzen emon etsan Parrokixako organuan obrak aurrera joiazala, baiña bihar zan moruan amaitxu ahal izeteko dirua falta zala: borondate moruan batutako dana gastauta euan ya. Ba Migel de Ariz-en nahixa zan 5.000 errial berak emotia, eta hartu ein jakozan.

Organua koruan nun ipiñi aztatu, eta amaitxu arteko obrak zaintzeko, Komisiño bat izentau eben. (XI, 128-129).

1659. urteko abruillian 15ian, organua amaitzeko ondiok be dirua falta zalako, 100 dukado zensuan hartu bihar izen ziran. (XI, 129).

1659. urteko julixuan 6xan Azkoitxiko Olasen izen zan Junta Partikularrian erabagi zan Luis Mendez de Haro eta Mazarino Kardenalak Bidasoa aldiari ein bihar eben barriketaldixetara (“entrevistas”), Gipuzkuako milla soldau bialtzia. Eibartik, hamar juatia tokatzen zan.

Eibarren, zeintzuk jua izentau ebezen, eta bakotxari, polbora libra bat, eta eguneko sei errial emotia erabagi zan. (XI, 410).

1659. urtian Sebastian de Jauregui kapitana izen zan alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1659. urteko nobienbrian 2xan, Parrokixako organo barrixa amaitxuta euan: P. Fray Joseph de Eizaga Echabarría-ri, biharran eta euki eban kontuan truke zeozer dirua emotia erabagi eben abito barrixa eitxeko, eta zensuan batutako 100 dukado emotia erabagi eben organua zaintzen segidu zeixan (ikusi 1667-V-15). Organuan letrera jarri eben: “*a costa de la villa, Fray Joseph de Eizaga-Echevarría me hizo*” (LXVI, 16) (ikusi 1922-V-25). (XI, 129)-(LXVI; 16-19, 58, 71).

1659. urteko dizienbrian 30eko jardunian, Motrikuko Juntetan erabagixakuan barri emoten eban Diputaziñuan karta bat irakorri zan.

Konzejua erabagi eben hamabostian behiñ alardiak eitxia. Holan, soldauak guardixan zelan sartu eta urten, eskudroiak eitxen, eta abar ikesiko eben, Maria Teresa infantia Luis XIV.akiñ ezkontzera etorrenerako prest egoteko. (XI, 410).

1660. urtian, Aldatseko seme zaharrena, Francisco Fernando de Inarra y Atodo e Isasi, Gipuzkuako Probinzixako diputadua izen zan; koronel kargu probinziala be euki eban. Beste titulo batzuk be baekazan: Felipe IV.an “gentilhombre de la boca del Rey”, esaterako.

Bera izen zan Aldatseko herederua, hurrengo jabia; eta bere aitxan [eta Tolosako aitxitxan] moruan, Santiagon Ordeneko kaballerua izen zan. (I, 246)-(XI, 250).

1660. urtian Sevilla-n “autuak” ein ziran Liman hil ziran honen eibartarron ondasunak zirala eta:

Pedro de Urquizu-nak. Herederia bere ama zan, Magdalena de Zubelzu, eta bera hill ezkeriok Juana Mallón eta Mariana de Azaldegui (Gregorio de Herreras-en andria), danak eibartarrak eta Eibarren bizi ziranak

Inés de Subeltzu-nak (Andres López de Arcaya eibartarran andria; gizona Pedro de Urquizu-n tio zan): herederua bere loiba ("sobrino") Bautista de Azaldegui zan, eta bera hill ezkeriok bere arreba Maria de Azaldegui. (AGI: CONTRATACION,440,N.2,R.4).

1660. urteko eneruan, Gipuzkuako soldauen repartua ein zanian, Eibarri 60 lagun bialtzia tokatzen jakon. Bartolome de Unceta izentau eben sarjentu. Instruziñua, Urkizuko plazan eitxia erabagi zan. (XI, 410).

1660. urtian Migel de Arizmendi izen zan alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1661. urteko junixuan 12xan, Konzejuan erabagi zan Corpus-an saludua arkabuziekiñ eitxia. (XI, 148).

1661. urtian, Joan Antonio de Isasi izen zan alkatia. (XI; 274, 469).

1661. urteko abruillian 4ko jardunian erabagi zan Juntetara juaten zan herriko prokuradoriari, eguneko 800 marabedi pagatzia (XI, 211).

1661. urteko nobienbrian 13an parrokuari eskatu jakon, Obispuakin berba eiñ, eta, Arraten Gabonetako "misa del gallo" barriro esan ahal izetia. (XI, 170).

1662. urtian, Juan de Ansola Iburgüen-ek amaitxu eban San Andres parrokixako obría: danera, 178.957 errial kostatakua izen zan. (XI, 121).

1662. urteko eneruan 29xan Agiñako San Migel elixan eiñ eben inbentarixuan estreñiakoz sakristauan etxia eta bere ortua agiri ziran: horrek esan gura dau orduan sasoi inguruan alde eingo ebela freirak hango elixako karguetatik. Leikiana da Agiñako azkenengo freira/sorora/beatak Ana eta Maria de Zumaran izetia, eta nahi izen eben euren ondorengiak bizimodua etaratzeko bidia euki zeixan, elixiari Urazandi ortua emon etse-lako, baiña hori ortuori sakristauak gozatzekotan: "Quizás ellas se habían retirado para entonces, y hasta conocieran la nueva institución que les sucediera" (LXII, 274).

"Sakristaukua" jakon izena etxorri; baiña ez zan barrixa: 1559. urterako elixiak baekan etxetxo bat errentan emonda, eta seguruena aurretik egondako freirak izengo ziran lehengo errentadoriak: "Con probabilidad, [freirak] habitaron la que después fuera casa del sacristán y de la que tenemos noticia existía desde 1559" (LXII, 273); gaiñera, 1661. urteko otubrian 26xan Calahorra-ko bisitadore jeneralak aindu eban konpontzeko "la casa de las sororas que es de la iglesia antes que entre el invierno, porque está en peligro de hundirse" (LXII, 274). Etxiak 1980. urte inguruan behia jo eban.

Ortua barritz, Ana eta Maria de Zumaran beatak elixiari emondakua zan eta terrenuak "Urazandi" eban izena²⁰², nahi txa "esta donación se hizo con anterioridad a esta fecha de la primera noticia de la casa del sacristán" (LXII, 271). Emon ebenian, sakristauandako izetekotan eiñ eben, eta abadiak betiko mezia esan zeixen, "con cargo y obligación de una misa perpetua" (LXII, 267). (LXII; 103, 128, 266-267, 268, 270, 271, 273, 274, 285).

1662. urteko febreruan 4an, Francisco de Beynza izentau eben San Andres parrokixako organo-jotaille, urtian hamabi dukado pagauta (ikus 1666-X-10). (XI, 129)-(XV, 75)-(LXVI, 20-21).

1662. urteko maietzian 14an, Domingo de Ireegui-k Arrateko Aman elixan kapellanixa bat fundau eban. Bera, Nueva España-n infanterixako kapitana izen zan. (XI, 252).

1662. urteko setienbrian 23ko karta baten agiri da Antonio de Isasi Idiaquez, Pié de Concha-ko kon-dia [Juan de Isasi] hil zalako, Diego de Sarmiento Isasi-n etxian triste euazala, noix hil zan agiri ez dan arren.

²⁰² Halan da be, gehixenetan "Urazandi" ortua azaldu arren (LXII; 267, 268, 270, 271, 274), 1929ko inbentarixuan "Artxandi" izeneko ortua agiri da (LXII, 267): ortu bi ziran?, ala Urazandi > Artxandi aldatu da? Edozein modutan be, "-andi" zati lexikuak pentsau eraitxen dau bixak bat zirala.

Juan de Isasi-k, hil zanian, Erromako kardenalen "gracia del capelo" (XI, 274) dignidadia ekan. Izen be, kardenal izeteko izentauta euan, ondiok kargua hartzeka euan arren. (XI; 267, 274).

1662. urteko setienbrian 29xan, San Migel eguna, Juan de Ansola Iburguren arkitektoa izentau eben Eibarko alkate. (XI; 121, 469)-(XL, 29).

1663. urteko abruillian 1ian, San Andres parrokiako portikua eitxeko permisua eskatu jakuen Calahorra-ko Probisoriei. (XI, 123).

1663. urteko abruillian 22xan, Parrokixako portikuan obrak Francisco de Azaldegui-k ekinda, baekezen problemak: klaustruak jausi biharrian ete euazan, teillak eta abar kendu bihar ete ziran, materixalak ez ete ziran onenetakuak.... Batonbat beiratzera juateko eskatu etsan obretako nausixari. (XI, 123).

1663. urteko abruillian 22xan, Konzejua ondiok pleitotan ebillan Parrokixako patronuan administradore zan Domingo de Oa-kiñ; eta ondiok, aurrera eitxekotan gaiñera. (XI, 146).

1663. urteko agoztuan 10ian, problemak ikusitxa, Konzejua erabagi eban Parrokixako klaustua ahal zan onduen eitxia, eta batonbatek zaindu zeixala materixal ona erabiltzen zala. Einda euazan planuen gora-beheran izengo ziran obrak. (XI, 123).

1663. urtian Bartolome de Unceta izen zan Eibarko alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1663. urteko otubrian 28ko jardunian, kabildo sekularrak komisiño bat izentau eban portaleko torrian Konzeju-Etxia ("Casa-Concejo") eñ ahal izeteko. Komisiñuonen zeregiñ haundixena elixako kabilduakin tratu eitxia zan, permisua emon zeixen, torrian zati baten jabiak eurak ziran eta (ikus 1600, 1672). (XI, 348).

1664. urtekoa da Agiñako Oregiko San Migel santutxuan lehelengo dokumentuetako agirixa, San Migel elixatik 200 metro ingurura dauana, baiña hori santutxuori "Que sea anterior a esta fecha no parece caber duda si se tiene en cuenta que en esa fecha se pagaron "22 reales que costó una cruz que se puso en el Santuario del término de Oregui por orden del Cura de la iglesia"" (LXII, 278); gaiñera errogatiba eta letanixak eitxia be aurretik be "kostunbria" zan, 1643. urterako bai bahintzat. (LXII; 118-119).

Liburuetan topau leike horren santutxu ero ermitxiorren barri gehixao: zelako obrak eñ izen dirazen bertan urtien puruan, San Migel Arkanjelan imajiña dakan XVII. gizaldiko ohola, elixako ospakizunak (Aszensiño aurreko errogatiba eta letanixak): LXII; 48, 118-119, 209, 278-280. (LXII; 48, 118-119, 209, 278-280).

1664. urtian, Juan Ignacio de Guisasola-k hidalgixia demostrata itxi eban, etxe solarra Eibarko San Andres billan ekala, bera Veracruz-era jua zan bizi izetara eta. (XXXVI, 8).

1664. urteko abruillian Zestonan ein ziran Junta Jeneraletan, Juan Antonio de Isasi kapitana izen zan Eibarko prokuradoria. (XI, 274).

1664. urteko abruillian 20xan, erabagi zan ordurarte (ikus 1506) San Juan Bautista egunian Azitxaingo elixan Parrokixako lau abade benefiziautakok emoten eben kantu eta guztiko mezia, berua eta egualdi eska-izeten zalako, kentzia.

Calahorra eta La Calzada-ko Obispuari bialdu jakon enbajadia horren barri emoten: lau benefiziautako Azitxainera jua ezkeriok, San Juan eguna ez ei zan ganoraz ez Parrokixan, ez Azitxaiñen zelebrazten; Parrokixatik (eta herrixan erdikaldetik) Azitxaineraiñok juatia, itxuria, urriñ eitxen zan, eta gaiñera, sarririxan, sargorixagaitxik ero, jente gitxi juaten zan mezetara. Hori ez eze, Parrokixan benefizixua ekan abade gaztenak 55 urte einda ekazan ya (estatutuetan, benefizixodun lau abade gaztenak jua bihar zirala aintzen zan, 52 urtetik beherakuak), eta bestiak, osasunakin makalik ebizan batzuk. Holan ba, Azitxaiñen, San Juanen altarian errezutako mezia emotia zan Parrokixakuak gura ebena; eta jai haundixa, San Andres parrokiako eitxia: kantautako mezia emon, sermoia bota (ordurarte, sekula be ez zan bota sermoirik Parrokixan San Juan egunian), eta ostian, herri erdixan onduan, Ulsagan euan San Juan Bautista Ebanjelista ermitxara, Prozesiñua eingo zan. (I, 149)-(XI, 176)-(LXXV, 180-181).

1664. urteko maietzian 28xan José de la Peña Obispuak, Azitaingo San Juan eguneko zelebraziñuan gaiñian eskatutakuari baietza emoten, auto bat bialdu eban. (XI, 176).

1664. urteko julixuan 6 eta 8xan Azkoitxiko Olasko Aman izen ziran Gipuzkuako Junta Partikularretan, Juan Antonio de Isasi izen zan Eibarko prokuradoria. (XI, 274).

1664. urteko julixuan 25ian, erabagi zan Arrateko santuarixuan kuarto barri bat eitxia, jaixetan Kofradixakuak bertan jan ahal izen zeixen, eta ez kanpuan, jentian bistan. Molestixa haundixa zan itxuria: “para que los hermanos de la Cofradía pudieran comer juntos y libres de miradas y peticiones” (XI, 160). (XI, 160).

1664. urteko julixuan 25eko jardunian erabagi zan San Andres parrokiako paretian kontran euazan harrizko balaustre ero barandau-kolumnak Arrateko santuarixora eruatia, eta han, burdiñazko atiegaz, ermitxa erdi-erdixan ipintzia, “para que las mujeres no hagan las deshonestidades é indecencias que suelen hacer” (XI, 160). Atia, androk bertan barruan ez sartzeko zan... (XI, 160).

1664. urtian Sebastian de Jauregui y Unzueta kapitana izen zan Eibarko alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1664. urteko otubrian 12xan, San Migelen parian euan klaustroko teillatua ez euala kondeziñotan agertu zan Konzejuko jardunian, kanposantuan ur asko sartzen zala. Ofizial on batek, konpontzian barri emon zeixela erabagi zan. (XI, 123).

1665. urteko junixuan jatekuen prezixuak gora einda euazan (ikus 1652-IV-21): adarixan okeliak, kanalian, 44 marabedi eitxen ebazan; gizendutako behixanak, 26. Ballena olixua-koipia, libria, 30 marabeditxan euan. G. de MUJICA-k diñuanez, gizaldi baten honek prezixuok ez eben gora eiñ, kontrara baiño, piskat merketu be ein ziran (ikus 1739). (XI, 212).

1665. urtian Antonio de Ibarra y Jaolaza kapitana izen zan Eibarko alkatia²⁰³. (XI; 286, 469)-(XL, 29).

1665. urteko nobienbrian 15ian, Bergarako Lazaro de Aranceaga arotzerixako maixuak, Andres de Rezabal enkargauan bitxartez, Francisco de Azaldegui-n kontrako memorixa bat bialdu eban Eibarko Konzejura: Parrokixako portikuan eitxen ziharduan obretan, ez ebala aindutakua bete; eta Juan de Ansola-n planuei jaramon ein barik jardun eban ezkeriok, obretan akatsak euazala. Elgetako Ignacio de Asurza maixu arotzakiñ egoteko geratu ziran, zelan konpondu erabagitzeko. (XI, 123-124).

1666. urtian Azkoitxian batu ziran Juntetara, Francisco de Orbea y Elorduy jua zan Eibarko prokuradore lez. (XI, 282).

1666. urteko maietzian 2xan, Konzejuan, San Martin de Egia ermitxako andrakume zerbitzaille ero serora bixen barri emon zan: “no vivían con la quietud y conformidad que Dios manda” (XI, 180): erabagi zan, ez baziran formaldu ero baretzen, alkatiak beste batzuk ipiñiko ebazala euren lekuan. (XI, 180)-(XXXIII, 69).

1666. urtian Joan Antonio de Isasi izen zan alkatia. (XI; 274, 469)-(XL, 29).

1666. urteko otubrian 10ian, Andres de Eguiguren abade eibartarra prest euala organua joteko, eta berau izentau eben Parrokixako organista: ordurarte euan Francisco de Beynza-k beste norabaitxera alde ein bihar izen eban. (XI, 129)-(LXVI; 21, 71).

²⁰³ G. de MUJICA-k berak, *in* XI, 286, Antonio de Unceta dakar alkatetzat; beroi agiri da *in* XL, 29 be.

1667. urtian, Domingo Tomas Isasi-k, Flandesen infanterixako kapitan kargua ekan, Antonio Hurtado de Mendoza-n esanetara. Juan de Isasi e Idiaquez-en semia zan; Andres-en anaixa. Geruao, kaballerixako “maestre de campo” izen zan Flandesen bertan. Calatrava Ordenekua zan. (XI, 268).

1667. urteko maietzian 15ian F. Joseph Eizaga Echevarría (franziskano eibartarra, maixu organugiña) eta beste ofizial batzuen artian, Parrokixako organua afinau eben; eta erregistro gehixao be sartu etsezen, bide batez. (I, 227)-(XII, 3)-(XI, 129)-(LXVI, 71).

1667. urteko maietzian 15ian, Fray Jose de Eizaga Echebarría berak, Arrateko santuarixoko organua eitzekeo prestau zan: biharra ez eze, bihar zan beste eztaño be bere kontura izengo zan. Alkatiak, organua osorik eiñ ahal izeteko, 200 dukado bihar ziran ezkeriok, herrikuen artian batzia erabagi eban, Elixako kabil-duari be zeozer emon zeixan eskatuta. 1816. urtian, erretirau eiñ eben, ez zalako erabiltzen. (I, 227)-(XII, 3)-(XI; 129, 159)-(LXVI, 71).

1667. urteko maietzian 15ian, Eibarko Konzejuan, Maaltza eta Ozaurteaga aldiari Plaentzia jotzen eben mujoiaren gorabeherian gaiñian jardun eben. (XI, 8).

1667. urteko julixuan 7xan, Gipuzkuako Junta Partikularra Hernanin batu zan. Eibarko prokuradoria Francisco de Orbea y Elordui izen zan. Han erabagi zan, inbasiño barri baten billurrakin, Franziaiko frontera zaintzera 300 lagun ero “infante” jua bihar zirala: euretatik hiru, eibartarrak izen bihar ziran.

Ba Eibartik jua ziranak Andres de Zubiaur, Juan Bautista de Barrundia eta Francisco de Arguiano izen ziran. Biderako, zortziko seiña errial (“seis reales de a ocho”) emon jakuezan.

Gerora be, Franziatik izen ziran inbasiño eta amenazak, mordua izen ziran 1713. erarte; baiña eibartarrak ez eben asko igerrri. (I, 251)-(XI; 27-28, 282).

1667. urteko agoztuan 13an Tolosan izen ziran Juntetan, Eibarko prokuradoria Francisco de Orbea y Elordui izen zan. (XI, 283).

1667. urtian Cristobal Pérez de Ibarra lizenziaua izen zan alkati. (XI, 469)-(XL, 29).

1667. urteko dizienbrian 21ian, Parrokixako organuan ipiñitxa euan Espiritu Santua, barriro bere lekuan ipintzia erabagi zan; eta organuan, letrerua: “á costa de la villa, Fray Joseph de Echevarría me hizo”.

Dana dala, geruao beste letrero bat ipiñi jakon: “Este órgano que fué fabricado en el año 1658 por Fray Joseh Eizaga Echavarría, religioso de San Francisco, natural de esta villa” (XI, 129). (XI, 129).

1667. urteko dizienbrian 21ian, Fray Joseph de Echabarría-k ipiñitxako kondeziñuekin, Juan de Argarate izentau eben Parrokixako organu-jotaille. (XI, 129).

1668. urtian Bergaran izen ziran Junta Jeneraletan, Juan Antonio de Isasi kapitana izen zan prokuradoria²⁰⁴. (XI; 274, 283).

1668. urteko maietzian 15ian, Eibarren benefiziatuako batendako puesto bat hutsik euanian, Pedro López de Iñarra-Isasi-k ez eban gura izen berak hartzia. Beste kargu batzuetan be esan eban ezetz: Panplonako Obispadua eskindu etsenian, esate baterako, izentau eta gero renunziau eiñ eban (ikusi 1673). (XI, 251).

1668. urteko julixuan 20xan Sebastian de Jáuregui y Loyola kapitan plaentxiarrak eta bere andriak, Angela de Unzueta y Mondragón-ek, Unzuetao torretxeko maiorazkixia ipiñi eben, “constitución del mayozgo” eiñ eben (LXXV, 199). (LXXV, 199).

1668. urteko agoztuan 24an, Eibarko Konzejuak Bergarako herrixakiñ erdi bana ero “pro indiviso” ekan Areta aldeko terrenuen gaiñian jardun eban: ez euazan bixak konforme itxuria. (XI, 8-9).

1668. urtian Sebastian de Jauregui kapitanak urten eban alkate. Dana dala, Baltasar de Eguiguren Inarra-k euki eban ixa urte osuan alkatetzako kargua. (XI, 469)-(XL, 29).

1669. urtian, Aretako terrenuen gorabeheria ondiok konpontzeka eualako, Probinzixatik lagun batzuk izentau ziran, herri bixetakuekin batera, kontuok argitzeko. (XI, 9).

1669. urtian Damian de Mancidor izen zan alkatea²⁰⁵. Bere lekuan, ixa urte osuan, Francisco Orbea sarjentu nausixa egon zan. (XI, 469)-(XL, 29).

1669. urteko dizienbrian 31ko jardunian erabagi zan herriko sindikuari, Korputz eta San Juan egune-tan jaixak alegratzeko (“regocijar”) egoten ziran tanbolinteruan eta dantzarixen gastuetarako, urteko 200 errial emotia. Kanpotik etorren tanbolinteruari aparteko salarixua emotia be erabagi zan. G. de MUJICA-n interpre-taziñua hauxe da: herrixan, tanbolintero bat euala, eta jai haundixetan, kanpotik beste bat ekartzen zala. (XI, 394-395)-(LXIII, 17)-(LXVI, 15).

1670. urteko junixuan 1ian, Konzejuak Parrokixako mayordomo ero administradoriei aindu etsen ermi-txetako trastien inbentarixua eiñ, eta bertako “barrendera” ero “zerbidorei” emotia, eurak zaintzeko (43 urte lehenao botatako freirak barriro sartu ziran elixetan itxuria, izena aldatuta bazan be). (XI, 137).

1670. urteko junixuan 1eko jardunian, Arrateko santuarixoko torria bota, eta barrixa eitxia erabagi zan: elixako mayordomo ero administradoriak, Santiago de Zigarán ideltseru eibartarrakin batera jardungo eben. (XI, 159).

1670. urteko agoztuan 31n, Juan Bautista de Aguinaga-k, 400 dukado emon ebazan limosna moruan, Arrateko santuarixuan eitxen euazan kuarto barrixa amaitzeko. (XI, 159).

1670. urtian Damian de Mancidor izen zan Eibarko alkatea. (XI, 469)-(XL, 29).

1671. urteko maietzian, Gipuzkuatik 200 soldau *infante* batu bihar zirala erabagi zan Erregian Armadara bialtzeko, Franziaquekiñ euazan gorabeheregaitzik. Eibartik bi juatia tokatzen zan, bere aldetik bial-dutako beste 38 lagunak aparte. (I, 251)-(XI, 28).

1671. urtian Sebastian de Unzueta y Jauregui izen zan alkatea. (XI, 469)-(XL, 29).

1672. urterarteko bigarren agiri-akta liburuan (1650. urtetikuekin batera), “Noble” tituluaz, nahi “Villa de Eibar” izen soillagaz agiri da izentauta Eibar herrixa. (XI, 15).

1672. urtian, *Portaleko* torria, 1663tik Konzeju etxia zana, karnazerixatzat ipiñi zan (ikus 1663-X-28). Leikiana da Konzeju etxe barrixa eiñ izetia (ikus 1776). (XI, 348)-(LXXV, 46-47).

1672. urteko eneruan 13an, Eibarko Konzejuak erabagi eban “Diego de Ibarra”-ri zorixonak emotia, galeoietako jeneral izentau ebelako²⁰⁷. (XI, 246).

1672. urteko maietzian 7xan Estibaliz de Gorostieta-k (Gorostietako Madalena ermitxako seroretako bat) testamentua eiñ eban. Bere animiakiñ eta korputzakin zer eiñ aindu ondorik, Eibarko monjen hiru *Ordenendako* errial batzuk lagata, beste guztia, Eibarko ermitxa danetan eta San Andres parrokixako altare-tan, bere animian alde mezak etartzeko laga eban: ekana saldu, eta dirua horretan enpleau bihar zan; zor etsena be, kobrau eta horretantxe gastatzeko aindu eban.

²⁰⁵ In XL, 29, “Sebastián de Eguiguren é Iñarra” agiri da alkatetzat.

²⁰⁶ Edozelan be, holan diño in LXXV, 46-47: “la construcción en el siglo XVIII del edificio del concejo enfrente de la iglesia parroquial, para lo cual se derribaron las casas que antiguamente habían sido de Pero López de Ibarra y de Sancho de Albizuri, esta última adquirida por Martin de Iguria en la segunda mitad del siglo XVI”.

²⁰⁷ G. de MUJICA-k diñuan, hau Dieguau, “Diego López de Ibarra” izengo zan, “Diego de Ibarra” 1626xan hilda euan eze (ikus 1626-V-11).

Ermixan berakin batera euan Albizuritar beste seroriak, lau ardi salduta, ondiok zor etsazan 33 errial: ba horrek be, testamentuko *albazeiari* kobratzeko mandatua emon etsan, diruakin bere animian alde mezak etaratzeko. Hauxe da A. AGUIRRE-k dakarren teorixia: “o grandes eran los temores por la suerte que corriera en el juicio de ultratumba para desear tantas misas, o es que sus relaciones con la compañera Albiçuri no eran muy buenas para ni siquiera perdonarle las deudas en sus últimas voluntades” (XXXIII, 98). Testamentuan lehelengo zatixen traskripziñua dakar, *in* XXXIII, 97-98. (XXXIII, 97-98).

1672. urtian Migel de Arizmendi izen zan alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1673. urtian Pedro López de Iñarra e Isasi eibartarrak (“Pedro de Inarra”, Juan-en eta Martin-en anai-xa, ikusi 1626), Toledoko Katedraleko bihargiñ eta dignidadekua, *chantre* ero kantore, eta kanonigua zanetik, San Andres parrokixiari Toledon publikatzeka euan kantu-liburu koleziño baten kopixa osua erregalau etsan. Urte osoko mezetan kantatzeko latiñeko kantuak ziran, pergaminozko hamabi tomotan. Tapa senduak ekezen; Juan Ramírez de Arellano-k 62 urte ekazenian eskribiduta: “Escribió este libro Juan Ramirez de Arellano, de edad de 62 años. Siendo obrero y dignidad de esta Santa Iglesia de Toledo el Sr. D. Pedro de Iñarra, natural de Eibar, quien regaló á esta parroquia toda la librería. Año de 1673” (XI; 130, 252) (ikusi 1668-V-15). (I, 247)-(XI; 130, 251-252)-(XV, 111)-(LXVI, 14).

1673. urtian Juan Bautista Albizuri izen zan alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1674. urtian Pedro de Iñarra-k Arrateko santuarixuari beste kantu-liburu ero kantoral bat erregalau etsan. (I, 227)-(XI; 160).

1674. urtian Jose Lucas de Lizalde izen zan alkatia. (XI, 469)-(XL, 29).

1675. urtian Damian de Mancisidor izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1676. urtian Juan Antonio de Arizmendi izen zan alkate. (XI, 470)-(XL, 29).

1676. urtian, Orbe-Soraengo andra-gizonak, Maria eta Andres de Orbe Soraen-ek, testamentuan, Agiñako San Migel Arkanjel parrokixan mezak fundau ebezen. (XXVI, 1003).

1677. urtian F. Eizaga Echevarría-k, Mondragoi, eta Alcalá de Henares-ko San Diegoko organuak ein zitxuan. (I, 227).

1677. urtian, Santiagon Ordenekua zan Sebastian de Unceta y Jauregui izen zan alkatia. (XI, 470).

1677. urtian, Carlos de Ibarra-n (ikusi 1616) eta Blanca Ladrón y Cardona-n alabia zan Luisa agiri da Erregiñian (Carlos II.an andria) “dama” moruan.

Luisa de Ibarra hau, Bernardino Manrique-gaz ezkondu zan. Bernardino, “Amayuelas, Amexco y Redecilla y Serrayos” señorixuen, eta Maria de Herrera-gandik herenzixan hartu eban Tejada etxe eta billian ondoreneko ero nausixa zan. Ona zalako, Felipe IV.ak Amayuelas-ko Konde eiñ eban. (XI, 239).

1677. urtian, Gerónimo de Vergara kapitana Mexikon hil zan. Bere eta arrebian (Agueda) aitxa eta ama, San Juan de Vergara eta Juana de Garagarza ziran. (XI, 291).

1677. urterako amaitxuta euan Agiñako elixpe barrixa -portukua-: hango obrak eitxiarren 264 errial pagau etsezen Juan de Ubeçuía-ri. Aurretik be baeuan *klaustua*, zegaitxik eze pagau etsena “por las obras que hizo en el claustro de la dicha Iglesia con licencia del Señor Obispo” (LXII, 194) izen zan eta. Horrek in batera elixa bueltako atrio ero pasillua be eiñ eben, “a todo lo largo de las paredes exteriores y la torre” (LXII, 199). (LXII; 194, 199).

[**1677-1686. urte bitxartian** peste epidemixak izen ziran, Franzia, Inlaterra eta Holandatik zabalduta, gehixena. (XXXIV; 47, 48)]

1678. urtian Ignacio de Unceta e Ibarra izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29)

1678. urtian Etxebarri eta Bariñako jentiak letanixetan limosnia etara eben Agiñako parrokiarako (ikusi 1679). (LXII, 21).

1679. urtian Baltasar de Eguiguren e Iñarra izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1679. urtian Etxebarri eta Bariñako jentiak letanixetan limosnia etara eben Agiñako parrokiarako (ikusi 1680).

Orduantxe urtian ipini zitxuezen ur-bedeinkatu ontzi bana elixako ate bixetan: oiñ egunian dauana orduangotxia izengo da. (LXII; 21, 200).

1680. urteko febreruan 17xan, Erregiak permisua emon eban arda azunbria lau marabeditxan grabatzeko lau urtian zihar, herriko premiña batzuk ase ahal izeteko. Premiñen artian, medikuari eta botikarixuari pagatzia euan, maixuari be bai (ikusi 1684). (XI; 305-306, 309, 315).

1680. urtian Juan Antonio de Arizmendi izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1680. urtian Etxebarria eta Bariñako jentiak letanixetan limosnia etara eben Agiñako parrokiarako (ikusi 1687). (LXII, 21).

1681. urtian, Isasi etxekua zan Domingo Tomas de Isasi, Gipuzkuako Probintziak koronel izentau eban, fransesen kontra burrukan eitxen buru izen zeñ. Flandesen be egonda euan. (I, 246)-(XI; 253, 268, 487).

1681. urtian hil zan Francisco Iturrasagoaga, San Esteban ermitxako sakristaua. Domingo de Bustindui-k ("Bustunduy" be agiri da) hartu eban bere kargua (ikusi 1730). (XXXIII, 31-32).

1681. urtian Juan Antonio de Isasi izen zan Eibarko alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1682. urtian F. Eizaga Etxebarria-k Arantzazuko santuarixoko organua eiñ eban. F. Eizaga Echebarria-n ondorengua bere loibia izen zan ("sobrino"), Jose de Echevarría. (I, 227).

1682. urteko julixuan 9xan, Eibarko Agustina Rekoleten ("recoletas de nuestro Padre San Agustín" (XXIII, 594)) komentuko prioria zan Isabel de Santa Teresa-k karta bat eiñ etsan Adrian de Elosu-ri, Sevillako Katedraleko zeremonixetako maixuari (Elosu bera, Elorrixokua zan).

Adrian de Elosu hau, Katedralan eta San Franziskon komentu haundixan onduan euan "calle de los Vizcainos"-en (XXIII, 594) bizi zan, "Vizcaynos"-en Kongregaziñuak kapillia euken lekuan.

Kartan, besten artian, Juan Bautista Aguinaga-kin berba eitxeko eskatu etsan, komentuakiñ aspalditxik ekazan zorrak pagau zeixazan, komentuan premiña gorrixa ekelako. Galeoietan ebillen batonbatek bere barri euki ezkeriok, Joseph Jauregui Salazar-en barri emoteko be eskatu etsan, kartak bueltan be eskribitzekotan, klaro: "y por amor de Dios que tenga Vm. más cuidado de responderme a las cartas que le escribo..." (XXIII, 595) (ikusi 1682-IX-8). (XXIII, 594-495).

1682. urteko setienbrian 8xan, Agustina Rekoleten prioria zan Isabel de Santa Teresa-k beste karta bat eiñ etsan Adrian Elosu-ri Sevilla-ra, julixuan eindakuari ez etsalako kontestau; aurrekuan eskatutakua eskatu etsan barriro: Juan Bautista Aguinaga-k Komentuari zorretan ekazan errentak pagau erañ, eta Joseph de Jauregui-n barri emotia (ikusi 1683-III-3). (XXIII, 594-495).

1682. urtian Jose Lucas de Lizalde y Mallea izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1683. urtian Juan Francisco de Jauregui y Unceta izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29)

1683. urtian, Carlos II.an kronistia zan Juan de Mendoza-k, Unzeta basarrikuen armen zertifikaziña eiñ eban. Ordurako argi euan Unzeta eta Unzueta, antxiña bixak tronko batekuak izen arren apartauta euazala, ez zirala bat. Unzeta “es un vna de las Casas interesadas en tan estimables decoros la del Apellido de Vnzeta la qual (...) por ser como es vna delas Casas Solariegas dela dcha villa y juridicion donde se distingue de otra Casa muy semejante en el Apellido y en parte de su Blason y Armas por nominarse Vnzeta” (XIX, 379), Eibarko etxe solarretako bat zan, basarrixa; Unzueta etxia barritz, “es de gran estimación y Calidad y por estos respetos por algunos Escritores es llamada Palacio” (XIX, 379). Eskuduak be, diferentia dakez:

Unzuetakua: urrezko kanpuan, arbola bat, hiru lobo pasantekin, ahuan bildotsa dabela. Bordura gorrixa daka, urrezko beratzi aspakin. Bixen biatxartian, letrak: “Todos magnánimos” (XIX, 380).

Unzetakua barritz, urrezko kanpuan, arbola bat, eta lobo bi ibillixan (“andantes”); orla gorrixa, urrezko zortzi aspakin. (XIX, 379-380).

1683. urteko martixan 3an, Agustina Rekoleten komentuko prioria zan Isabel de Santa Teresa-k karta bat eiñ etsan Sevilla-ko Katedralian jarduten eban Adrian de Elosu-ri (ikus 1683-IV-20). (XXIII, 594).

1683. urteko abruillan 20xan, Agustina Rekoleten komentuko prioria zan Isabel de Santa Teresa-k karta bat eiñ etsan Sevilla-ko Katedralian jarduten eban Adrian de Elosu-ri (ikus 1687-IX-20). (XXIII, 594).

1683. urteko abruillan 28xan, Jacinta de la Concepción-ek, Eibartik karta bat bialdu etsan Sevilla-ko Katedralian zeremonixetako maixua zan Adrian de Elosu elorrixotarrari: Agustina Rekoletetako Komentutik leintxe, honek be kejaka eskribitzen eban, lau urtian euazala tokatzen jakuen jurua kobratzeka. Komentuei emoten jakuen “de cuanto entrara por tierra y mar y saliere por tierra”-ko ehunetik bata (XXIII, 595): euren kasuan, 620 peso eta 22 marabediko errentia zan. Itsasotik etorrera, Sevilla, Cadiz ero Indixetatik etorren; handik zan laguntasuna. (XXIII, 595).

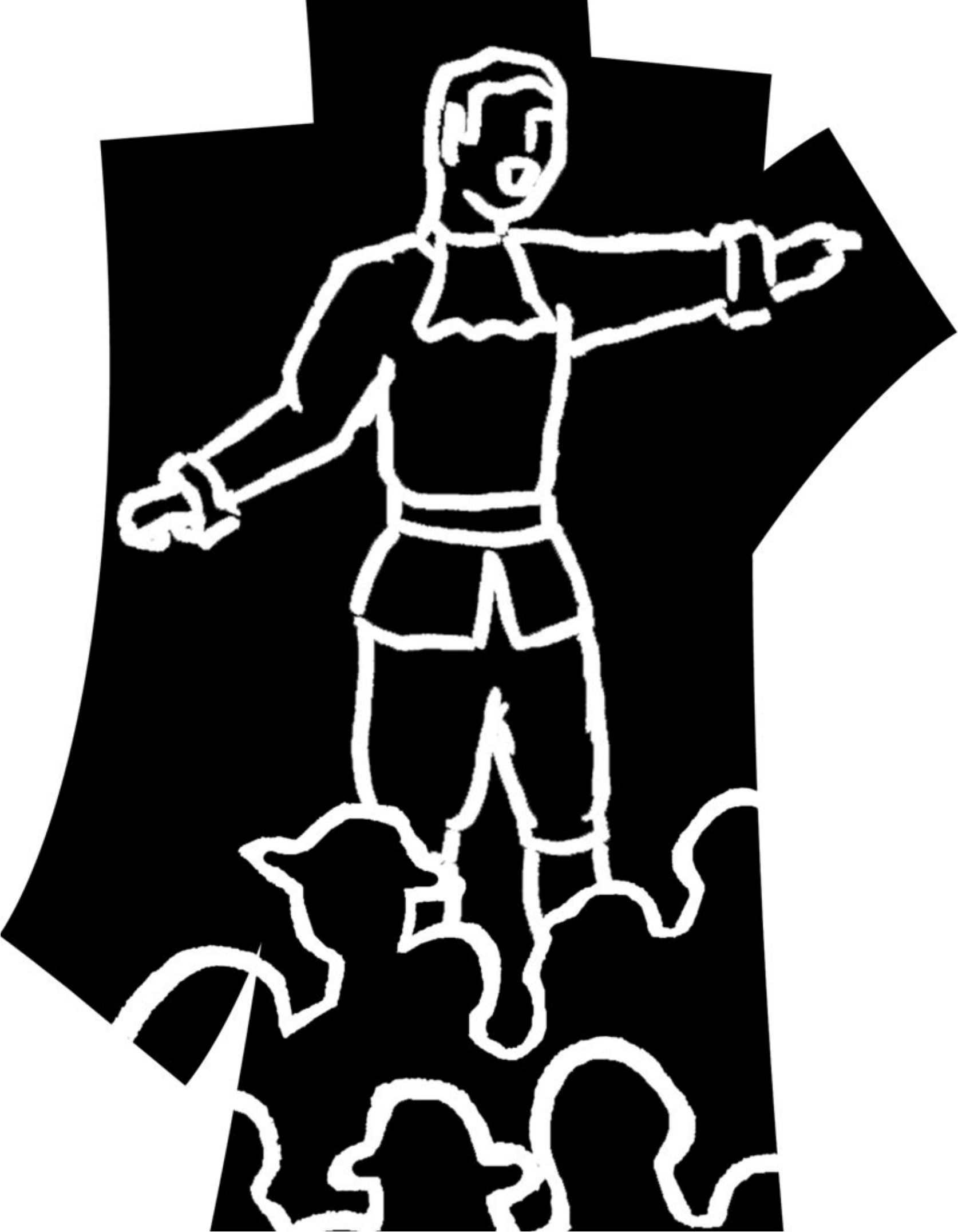
1684. urtian, arduan azunbrian lau marabediko inpuetua beste lau urterako luzetu zan (prorrogau ein zan): 508 dukado eta 8 errial batu ziran holan (ikus 1680-II-17, 1688-VIII-21). (XI; 306, 315).

1684. urteko setienbrian 16xan Sevilla-n espedientia eiñ eben Ignacio Aibar y Eslava Quito-ra juateko -Quito-ko probintzian indixuen “protector general”-a zan-, bera eta bere bi morroi: espedientiori permisua emoteko zan, “de información y licencia”. Ba morroiak Eibarko semiak ziran bixak: Martin de Arbeloa y Eslava bata (Migel de Arbeloa y Eslava eta Seliera de Oñate-n semia), eta Martin de Santa Cecilia y Arbeloa bestia (Sebastian de Santa Cecilia-n eta Seliera de Arbeloa-n semia). (AGI: CONTRATACIÓN,5446,N.111).

1684. urtian Juan Antonio de Arizmendi izen zan alkate²⁰⁸. (XI, 470)-(XXXIV; 50, 52)-(XL, 29).

1685. urteko agoztuan 5ian, domekan, Migel de Basterrechea morroiak (“Migel Bazterretxea” be bai), koplak/bersuak/kantak kantau ebazan Ulsagako Plazan (Unzagan), jentian aurrian, “entre ziento de gente” (XXXIV, 31) -A. NARBAIZA-n ustez, orduan 700-900 lagun biziko ziran Eibarren- herriko erromerixan “en una dança o valee/ en plaza publica...” (XXXIV, 34). Kantatzen eban bitxartian, dantzari be eitxen eban, “canto dichas coplas en una dança donde andabe, y nombradamente, señalava al bicario de dicha Villa” (XXXIV; 32, 33). Koplak, Parrokixako bikarixoa eta benefiziatuak zan Antonio de Elzarzaga-ri etaratakuak ziran.

²⁰⁸ In XXXIV, 52, A. NARBAIZA-k hau notiau dakar: “3 Juan Antonio de Arizmendi hau alkate izan zen 1684ko urritik 1685ko irailaren amaiera arte -nahiz eta Gregorio de Mugicak urte horretarako Sebastian de Unceta y Jauregui dakarren-. Kontutan izanik, Mugicak berak oharrarazten gaituen bezala, alkateak sasoi hartan San Migel egunez ezagutarazten zirela, eta horrela, urte bateko azken hiru hilabete eta ondorengo lehen bederatzietan agintean izaten”. A. Narbaiza bera bakarrik nahastau da; G. de MUGIJA-k 1684rako prezisamente, A. Narbaizak berak aitxatzen daben Juan Antonio de Arizmendi dakarrelako. Guk geuk ez dou arazorik ikusten; 1684ko San Migel egunetik aurrera eta 1685eko lehelengo bederatzietan hiletan sartzen dalako agoztuan 27xa be: notako “nahiz eta” sobran, ero oker dago...

Hauxe da “Copia de la copla y libelo infamatorio” (XXXIV, 56):

“Contubarribat zuçedidu da errebalecto Calean,
 errebalecto Calean eta andragasteen artean.
 Zeloac gora zeloac beera zeloac euren artean,
 Ugarteç ateracodau, salsea beregainen.
 Vicarioa dogoaleguez alegrea ta librea,
 andragustioc baterren beste âdarabile maitea.
 Amodioa zorodabeti amoraduen artean,
 Ugarteç orain probacen diti(u) zeloac cerzuç direan.
 Variacua soiladaleguez aric zapatu goiseço,
 ordubietan presente dago Vicarioaren aurrean.
 Zeloç gaitic enojaduta asserra zite zanean,
 bere Volsearen escatu jaco publico Calebetean.
 aeq alaniq yragoarren Ugarte beti Calean,
 Magdalenchori bentanaraco videa galduartean.
 falta estitu adisquideac Ugartec Vere aldean,
 ybarreçoac eguin ditue baqueac aen artean.
 San christobalço señaladuta meriendea formadu,
 San christobales acordatuta mirabailesen juntadu.
 Aldasetican Vicarioa ta macharirean Ugarte,
 ybarreçoac aldean ditu Verelagun sât ambere.
 echean ondo guiaduarren ara orduço ocitu,
 Verotu baga meriendea jan ecin leique ciertu.
 Zua daleguez gaussabearra aldeandabe ifini,
 ango abarrac argui daquic errigustiti,
 mirabaylesco Palaciooac obato daquis Contuac,
 ostera bere eguingo ditus bacoçac Vere Cantuac” (XXXIV; 7, 14-15, 39)

Koplen/kanten komentarixo linguistiko-literarixua XXXIV ixa liburu osuan dagoz: 14-18, 23-29, 89-100.

Bikarixuari eindako burlatzat hartuta, Basterrechea morroia preso hartu eta pleitua eiñ etsen. Emoten dau, baiña, bersuok ez ebazala berak etara, ikesitxakuak zirala. Baiña honek danok, hurrengo egunetan izendako “Querella”-n agiri diraz (ikus 1685-VIII-7). A. NARBAIZA-k, goitarren vs betarren kontuak ete dauazan susmua daka: *Aldasekua*, Bikarixua (goitarra) vs *Ibarreçoac*, Ugarte-n aldetik, bakegiñan (behetarra) (XXXIV; 81, 84). (XXXIV; 7, 11, 14-18, 23-29, 31-34, 39, 49, 56, 58, 89-100).

1685. urteko agoztuan 7xan Antonio de Garayo-k, Azkoitxian, Eibarko Antonio de Elzarzaga bikarixuan izenian denunzixa bat ipiñi eban Korrejidorian tenientia zan Francisco de Landeta y Guebaranian Migel de Basterrechea-n kontra, egun bi lehenao Unzagako plazan kantautako bersuengaitxik (ikus 1685-VIII-9). *Kerella kriminalan* barri topau leike, zihetz, *in* XXXIV, 55-77. (XXXIV; 49,57-58).

1685. urteko agoztuan 9xan Antonio de Elzarzaga bikarixuak karta bat bialdu etsan Antonio de Zuloaga-ri, pleituan bere alde testifikatzeko ziran testiguak eruateko. Testiguok, Tomas de Elzarzaga eta Antonio de Garzagay ziran. Bertan egunian, Juan de Zuloaga Eibarko eskribauanian, bikarixuak bere testigua(k) presentau eban.

Horren ondorik hasi ziran *diligenziak* Migel de Basterrechea harrapatzeko: eguardiko ordu batetik erdie-tara, lehelengo diligenzixia Migel-en uezaba zan Domingo de Olabe-n etxera izen zan, Unzagako torrera. Bere andriak (Domingo-nak, Angela de Berrondo) erreka batera bialdu ebala aitxakixiak, ez euan etxian eta eziñ harrapau, atsaldian etorriko zalakuan. Bigarren diligenzixia hiruretan izen zan: bardin, morroia ez zala agiri; eta hirugarrena, bostetan: orduan be ez zan agertu (ikus 1685-VIII-13). (XXXIV; 49-50, 59-61).

1685. urteko agoztuan 13an izen zan Migel de Basterrechea koplakantarixa harrapatzeko laugarren diligenzixia, Antonio de Elzarzaga bikarixuak *kerellia* sartuta (ikus 1685-VIII-14). (XXXIV, 50).

1685. urteko agoztuan 13an izen zan Migel de Basterrechea koplakantarixa harrapatzeko laugarren diligenzia, Antonio de Elzarzaga bikarixuak *kerellia* sartuta (ikusi 1685-VIII-14). (XXXIV, 50).

1685. urteko agoztuan 14an, Antonio de Elzarzaga bikarixuak *kerellia* ipiñitxa, Migel de Basterrechea koplakantatzaillia harrapau eñ eben, lau egun ezkutuan egon eta gero, juezak ainduta, kartzelara juateko bi eguneko plazua emonda (ikusi 1685-VIII-16). (XXXIV; 50, 61-62).

1686. urteko agoztuan 16xan, barruan (kartzelan, ziegan) sartu eben Migel de Basterrechea koplakantarixa, Antonio de Elzarzaga bikarixuak denunziauta. Bere nausixa zan Domingo de Olave-k, bere ondatsun danak ipiñi zitxuan halan beteko ebalagarantixat (ikusi 1685-VIII-20). (XXXIV; 50, 61-62).

1685. urteko agoztuan 20xan eñ eban bere deklaraziñua Migel de Basterrechea koplariak, Azkoitxian, ondiok kartzelan euala. Eskribauak (Tristan de Ichaso) halan ipiñi eban: “*agora/ un mes poco mas o menos oio en (?) a vente(?) moza asi mozos como donzellas se cantava una cancion que al pare/cer havian compuesto nuevamente y el confesante/ aficionado tambien aprendio y tomo en memoria / dicha cancion al qual el dira como es a temer a tocar/ de noche havia cantado en una danca/ en plaza publica sin que por ella le pareciese al confesante/ le perjudicase daño ni perjuicio alguno al dicho/ D. Antonio ni a otra persona alguna*” (XXXIV, 65).

Kantak zeñi entzundakuak ziran preguntau etsenian, ez izen ez apelliduekiñ ez zala akordatzen esan eban Migelek; kantak ez zirala berak asmautakuak, entzun eta ikesitxakuak baiño. Bikarixua barritz, ezagutu eitzen eban, baiña, kopletan ziñuanan kontrara, “*el confesante [Migel de Basterrechea] no a visto aya causado escandalo/ ni ocasion alguna el suso dicho*” (XXXIV, 66). Antonio de Corromaga ipiñi eban bere defensorre; defensorionek, libre lagatzeko eskatu eban, baiña, kale (ikusi 1685-VIII-21). (XXXIV; 50, 62-66).

1685. urteko agoztuan 21ian Azkoitxiko Korrejidoriak (Jochin Francisco de Aguirre y Santamaria?) danen aurrian aitzen emon eban Migel de Basterrechea, bikarixuan “*kontrako*” koplakantau ebana, ez ebalibre lagako, honegaitxik: *koplok eta bersuok “son notable injuria= y porque este delicto, es de los de mayor/ gravedad que en materia de injurias// puede haver”* (XXXIV, 66-67). Gaiñera, eskribidu be ein ziran, eta holan kaltia asko be haundixaua zan itxuria. Baiña grabiena, herriko plazan jente askon aurrian kantau izetia zan, “*en grave nota y escandalo del/ Pueblo*” (XXXIV, 67).

Holan, Bikarixuan izena eta famia orbanduta geratzen ziran, barruan sortutako miña aparte. Kastigua ba, tokatzen jakona izen bihar zan, “*con que/ no sean corporales, ni de sangre*” (XXXIV, 67), beste batonbatak barru holakorik eñ ez zeixan (ikusi 1685-VIII-22). (XXXIV; 50, 66-67).

1685. urteko agoztuan 22xan(?), Antonio de Elzarzaga bikarixuan abogaduak Migel de Basterrechea kontrako *alegatus* eñ eban, koplana “*falta larri*”-tzat jota, “*barruan gorde*” deixela eskatuaz (ikusi 1685-VIII-25). (XXXIV; 50, 67-68?).

1685. urteko agoztuan 25ian, Azkoitxiko korrejidoria zan Jochin Francisco de Aguirre y Santamaria-k aindu eban Migel de Basterrechea koplakantarixa libre lagatzeko, 3.000 marabediko fianzian truke. Baiña, bere abogaua zan Antonio de Corromaga-k ez ekala hainbeste diru alegau eban (ikusi 1685-VIII-27). (XXXIV; 50, 68).

1685. urteko agoztuan 27xan, Azkoitxiko korrejidoria zan Jochin Francisco de Aguirre y Santamaria-k, Migel de Basterrechea koplariak libre lagatzeko fianzia 1.000 marabedira bajatu eban. Bertan egunian bota ebazan Domingo de Olabe-k (Migel de Basterrechea-n uezabak) 1.000 marabedixok Juan Antonio de Arizmendi eta Tristan de Ichaso Eibarko alkate eta eskribau ziranen aurrian. Fianzia ez eze, beste gastun bat sortzen bazan be, prest euan bere kargu hartzeko.

Dirua alkatiak emon eban, Francisco [Gerardo] de Orvea eta Juan de Arriola²⁰⁹ eibartarrak testigu zirala (ikusi 1685-VIII-28; 1685-IX-13). (XXXIV; 50, 68-69).

²⁰⁹ In XXXIV, 69, “Diruaren ematea Alkate jaunak egingo du, lekukoak beste eibartar bi direlarik: don Francisco Gerardo de Orvea eta don Juan Antonio de Arizmendi”: baiña alkatiak Juan Antonio de Arizmendi bera da; in (XXXIV, 50), “don Juan de Arriola” dakar testigutzat: beroi izengo da beste testigua.

1685. urteko agoztuan 28xan amaitxu zan Eibarko Antonio de Elzarzaga bikarixuak Migel de Basterrechea-ri ipiñitxako *kerellia*, Azkoitxiko Juan de Aranguren kutzazaiñak fianzako 1.000 marabedixak hartu ebazarian²¹⁰ (ikus 1685-IX-13). (XXXIV; 50, 69).

1685. urteko setienbrian 13an Migel de Odriozola-k, Andres de Arano juezan izenian, Juan de Zuloaga denunziau eban, Antonio de Elzarzaga bikarixuak Migel de Basterrechea-ri ipiñi etsan kerelliana pagatzeka eualako. Birritxan emon bihar izen etsen aitzen. Diligenzixak hiru egunetan izen ziralako, 1.500 marabedi pagau bihar izen eben. (XXXIV, 50).

1685. urtian Sebastian de Unceta y Jauregui izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1686. urtian Jose Lucas de Lizalde y Mallea izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1687. urtian, Obispuak 1657. urtian elixa eta ermitxetan gaubelia eitxia prohibiduta ekan ezkeriok, eta zelan Arraten betiko usarixua zan setienbrian 7xan gaba elixan pasatzia, Konzejuak Calahorra eta La Calzadako Obispuari permisua eskatu etsan halan eiñ ahal izeteko. Horretarako, berbia emon bihar izen etsan andrak eta gizonak aparte egongo zirala elixan, zaintzaille eta guzti, halan izen zeñ. Obispuak permisua emon eban. (XI, 170).

1687. urtian Etxebarri eta Bariñako jentiak letanixetan limosnia etara eben Agiñako parrokiarako (ikus 1688). (LXII, 21).

1687. urteko julixuan 21ian batu ziran Agiñako San Migel elixako kura erretoria zan Juan Bautista de Amilategui eta Joan de Suinaga, bertako mayordomua, zidarrezko 40 dukateko zensua saltzeko asmuakin. Diruakin, zartauta euan kanpaia aldatzia gura eben. (XXXIII, 128-129).

1687. urteko setienbrian 20xan Agustina Rekoleten komentuko prioria zan Isabel de Santa Teresa-k karta bat eiñ etsan Sevilla-ko Katedralian zeremonixetako maixu zan Adrian de Elosu-ri, bere (monjianak) loiben barri baekixan, aitzen emoteko. Loibak ("sobrinos"), Juan Bautista de Urquizu eta Antonio Galarda ziran. (XXIII, 594-595).

1687. urtian Juan Francisco de Unceta y Jauregui izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1688. urtian, San Andres parrokiyan haunditzeko obrak ein ziran krisisa euan arren: kruzerotik eki-alde-
ra, Ebanjelixuan zatixan retablo kolaterala ipiñi eben. (XI; Prólogo..., XIII).

1688. urtian Etxebarri eta Bariñako jentiak letanixetan limosnia etara eben Agiñako parrokiarako. (LXII, 21).

1688. urteko julixuan 25ian, Eibarren alarde ero rebista militarra ein zan, orduan Gipuzkua osuan kostunbria zan moruan, Konzejuak gerrara juateko eukazan armekiñ. Holan, eibartarrok, Juan Francisco de Jauregui y Unzueta alkatia -kapitan moruan tokatzen jakon lez- bere jinetiakin buru zala, alardian batu ziran.

Bertan izen ziran beste batzuk: alferez, Domingo de Unzeta Barrenechea sindikua jua zan, tokatzen jakon "venablo" armiakin; sarjento moruan, Juan de Egorza erregidoria jua zan, bere alabardiagaz. Juan Antonio Arizmendi, bigarren erregidoria be han zan, eta Adrian de Azaldegui erregidoria be bai, baitxa Martin Lopez de Ibarra eskribaua be, "demás adherentes de lucimiento de su persona" be baeroiazala, armak ez eze. Sebastian de Unzueta Jauregui, Santiago Ordenekua eta Erregian "gentil hombre de la boca de S.M." zana be hantxe zan bestiekin batera, eta Andres Ignacio de Jauregui Unzueta, Santiago Ordenekua, be bai, danak "pika" armekiñ.

Danera herriko 101 *bezino* eta beste 45 *moradore* juntau ziran; danen artian haxe eken: 10 pika, metxadun 103 arkabuze (polboria eruateko frasko eta fraskillua eroienak); txispazko 28 arkabuze, euren fraskuekiñ; eta moskete bat, bere frasko eta horkilligaz. (XI, 22-23)-(XXXIV, 71).

²¹⁰ Baiña in XXXIV, 50, 1685-IX-13an ondiok kobratzeka dauala dakar. Akaso diligenzixen kostua euan pagatzeka.

1688. urteko agoztuan 21ian, Madriletik bialdutako agiri batek ardaun azunbrian inpuetua beste lau urterako luzetzeko permisua emon eban (eskatu, hamar urterako ein zan arren). Kondeziñua, etaratako dirua zetan gastatzeko eskatzen zan, hatarakotxe bakarrik erabiltzia zan (ikus 1684, 1728-IV-10). (XI; 305, 306, 315).

1688. urteko agoztuan 23an, Calahorra eta La Calzada-ko Pedro Obispuak, permisua emon eban setienbrian 7xan Arrateko elixan gaubelia eitzeko: “el día 7 de Septiembre del presente año por la noche de él se puedan tener abiertas las puertas de la ermita de Nuestra Señora de Arrate y en ella puedan pernoctar las mujeres que fueren á visitar aquel santuario no estando mezcladas con los hombres” (XI, 170-171). (XI, 170-171)-(XXXIV, 75-76).

1688. urteko setienbrian 7xan Martin de Larriategui-k Valladolidtik bialdu eban kartia Eibarrera, hango “Real Audiencia y Chancillería”-ko *oidore* kargua emon etsela aitzen emoten. Erregian Konsejuan be sartuta euan, eta Santiagon Ordenekua be bazan. (XI, 275).

1688. urtian Damian de Mancisidor izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1689. urtian Sebastian de Unceta izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1690. urtian, San Andres parrokiako haunditze obretan, Epistola zatixan retablo kolateral ipiñi eben. Handik hona, Santuak eta, aldatuta dagoz. (XI; Prólogo..., XIII).

1690. urtian Jose Lucas de Lizalde y Mallea izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1691. urtian Juan de Arexita abadiak, Azitxaingo Andra Marixan ermitxako koruan ondiok eitzeka euan hiru bobedak, euren arkuekiñ, eitzeko kondeziñuak ipiñi ebazan. Batetik, kondeziño formal-arkitektoniko-tekniko-estetikuak, bobedak, pilastrak, arkuak, bentanak, horma ero paretak... zelakuak izen: “dos ventanas que tengan de ancho dos piés y dos dedos de largo cinco cuartas por la parte de fuera” (XI, 177), zelan eiñ: konparaziño baterako, “cerrando los dos remates de la bóveda última que llegará al coro con ladrillo y yeso de madera que no parezca vacío ni hueco entre la bóveda de ladrillo y la bóveda de madera” (XI, 177); zegaz: “zocalos de piedra labrada arenisca y todo lo demás de dichas pilastras impuestas con cal y ladrillo” (XI, 177); ze itxuratakua: “se han de jarear y lucir con cal y dar color de piedra arenisca, imitando piedra, echando sus líneas según arte” (XI, 177) eiñ aintzen eban.

Bestetik, subastan biharra hartzen eban maixuan zeregiñak be ipiñi ebazan: perituen planu eta trazak, bape be aldatu barik ein biharko eban obra guztia. Obria, goixan esandakuan gorabeheran; materixala be, obrian kargu eitzexen zanak ipiñi biharko eban, baiña, “el yeso en toda la obra ha de ser de Azpeitia” (XI, 177). Pagatze kontuak: erdixa, hasterakuan emongo jakon, baiña “ha de otorgar escritura con fiadores de satisfacción” (XI, 177). Eta, amaitzeko, obria, San Migeletarako einda egon bihar zan. Agirixan osuao ikusi leike *in* XI, 176-177. (XI, 176-177).

1691. urteko maietzian 6xan ein zan Azitxaingo koruko bobeda eta arkuen obrian subastia: ez zan iño-bez azaldu obria eitzeko prest. (XI, 177-178).

1691. urteko maietzian 13an, bigarrenez, Azitxaingo koruko bobeda eta arkuen obria subastara etara zan: ez zan oingotik be, iño-bez agertu obria eitzeko prest. (XI, 177-178).

1691. urteko maietzian 20xan, Azitxaingo koruko obria oster a be subastan etara zanian, Atanasio de Mendiola agertu zan bakarrik: berak hartu eban obrian kargua, belloizko 400 dukaduan eitzekotan. Ideltserixako biharra, Sebastián de Cigarán-ek hartu eban. (XI, 178).

1691. urtian Iñigo Velez de Guevara, Oñatiko Kondia, izen zan Eibarko alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1691. urteko otubrian 11n, Azitxaingo koruko obrian *bisto buenua* emoteko, hiru perito izentau ebezan: Angela Maria de Unzueta patroniak, Lucas de Longa bergararra²¹¹ izentau eban bere aldetik; errematantiak, Martin de Ucelai, Azkoitxiko maixu ideltserua.

Bixen artian konformidadia emon eban, baitxa ikusitxako falluak be: pilastrak ez ei ziran eskatzen zan besteko senduak, eta arku toralak be ez eken kondezifuetan eskatzen zan ez elebaziño, ez alturia. Handik atzera erabagi zanan barri ez jaku llegau. (XI, 178).

1692. urtian, Obispuak Bikarixua bialdu eban Arratera, setienbrian 7ko gaubelian prohibiziñua betetze-ko aintzera. Izen be, bi urtetan, Obispuak emon eban permisua gaba elixan pasatzeko (ikus 1687, 1688); baitxa herrixak hurrengo urtietan eskatzen segidu be: Obispuak, ostera, ez eban gehixaotan bere bisto buenua emon. Jentiak, halan da be, bardin segitzen eban gaba elixan pasatzen.

Ba Bikarixuak, orduan gabian elixan topau ebazan danak exkomulgau eiñ ebazan. Eibarko herrixak Metropolitanora jo eban: barriro andrak eta gizonak aparte ipintzeko berbia emon eban, zaintzailliak zainduta. Atiak itxi ezkeriok, eibartarrak ziñuen limosnak be asko gitxitxuko zirala, eta herrixan ez euan argitxarako eta elixakuendako beste diru. Ez dakiu zer erabagi eban Metropolitanuak. (XI, 171).

1692. urtian Francisco de Jauregui izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1693. urtian Juan Antonio de Arizmendi izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1693. urteko²¹² setienbrian 13an hil zan Migel de Aguinaga y Mendigoitia, Kolonbia aldi ibilli zan eibartarra. (XV, 93).

1694. urtian Juan Bautista de Ibarzabal izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1694. urteko agoztuan 11n amaitxuta euazan Ibarzurutzeko Kontzeziñuan ermitxako obrak, Lucas de Longa Elgoibarko arkitekua²¹³ egon zan begira eta. Halan da be, atian pilastra bi ipintzia falta zan (ikus 1695-V-31).

Hau ermitxiu eitzeko asmua Nicolas Abad de Eguiguren-ena izen zan, testamentuan, besten artian, "Anunciación de N^a S^a y Encarnación del hijo de Dios"-en ermitxia eitzeko aindu ebalako, altaria, erretablua eta adornuekiñ ipiñitxa. Juan Antonio de Isasi ("Capitán de Caballeros Corazas y Caballero de la Orden de Santiago"; juntero eta alkate be izendakua (XXXIII, 36)) izentau eban albazea. Ermitxan urtian kantautako hiru meza emoteko, hiru dukat be laga ebazan.

Juan Antonio de Isasi hil zanian, bere seme Pedro Francisco de Isasi-k ermitxian obría subastara etara eban: Andres de Larrinaga maixu kanteruak hartu ebazan obrak, eta 1694-VIII-11n, Lucas de Longa arkitekua beiratzera juan zan. (XXXIII, 36).

1695. urtian, Domingo de Zumaran-ek, Agiñako San Migel Arkanjel parrokiyan errezautako mezak ipiñi ebazan: "fundó misas rezadas" (I, 248).

1695. urteko maietzian 31n, "Ibaracheta o Ibarecheta"-ko ermitxia (Ibarzurutzeko Kontzeziñuana) zihero amaitxuta euala, "a total satisfacción", zertifikaua emon etsen Andres de Larrinaga maixuari (ikus 1698-V-20). (XXXIII, 36).

1695. urtian Andres de Guenechea izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1696. urtian San Esteban ermitxako sakristauak (Domingo de Bustindui orduan), 46 errialeko sueldua ekan (ikus 1712). (XXXIII, 32).

²¹¹ Elgoibarren, "Calegoen"-go San Bartolome elixan bihar haundixa eindakua zan, eta Alzolán be etxe batzuk einda ekazan.

²¹² Ipiñi, "1963" ipintzen dau, baiña 1634-XI-15ian jaixota, urte askotxo beitzentzen jakuz.

²¹³ Markiñako Mugartegi etxia eta Etxebarriko elixia ein zitxuana; baitxa Salbatierako Klarisen komentua, Portugaleteko elixako torria, eta Elgoibarko Parrokixa barrixan obrei ekiñ etsena.

1696. urteko junixuan 22xan, Andres de Rezabal eibartarrak Mexikotik erregalu bialdutako zidarrezko Kustodixia hartu eben San Andres parrokixan: “una Custodia de plata sobredorada, grande hermosa” (XI, 132). Hori Kustodixiori, Donostiako Nicolás de Ondarza-k berari lagatakua zan; Andres de Rezabal-ek, “obra pía” moruan Parrokixiari emon etsan asko gura ebalako Eibar eta bere Parrokixia. (XI, 132-133).

1696. urtian Francisco de Jauregui izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1697. urteko agoztuan 5ian, San Esteban ermitxia ondo organizatzeko basiak ipiñi ziran:

Basilikian “efectos y caudales”, eta kapellauetarako diruak alde batetik egongo ziran; donzellen dotien fundaziñoko diruak, bestetik: baten eta besteko kontuak, bai donatibo bai gastu, gaiñera, aparte eingo ziran.

Kontuak, urtian 200 errial kobranta, *obra piarik* ez ekan lagun batek eingo zitxuan: kontuak, urte bitxik behiñ erakutsiko zitxuan, bestelan ez jakon pagauko. Kontuak, patrioiak bakarrik beitzu zeikiezan; gero, aparteko liburuetan ipiñiko ziran, basilikakuak, eta dotaziñuana.

Sakristauari urtian 5 dukateko sueldua ipiñi jakon, eta sakristau sartzen zanian, gauzen arduriakin batera bizi izeteko etxia be bai.

Kapellautzetarako *juruak* ipintzen ziranian, patrioiak berak erabagi bihar eban zemat pagau, bai kapellau nausixari, bai bigarren kapellauari (dirurik balego bakarrik).

Donzellen dotaziñuan egunan barri Parrokixan emon bihar zan. Kapellau nausixak izentauko zitxuan ezkondu ero monja sartutako ze donzellari dotia emon, basilikan bertan. Eskribauak dana batuko eban liburuan.

Madrilgo “Carmelitas Descalzos de San Hermenegildo”-k Beatriz de Ibarra y Enparan-en gurarixa beteko ebena administradorian kargu geratzen zan. (XXXIII, 30).

1697. urteko agoztuan 20xan, Ignacio de Echazabal y Argárate komerziante eibartarrak Cadiztik karta bat eskribidu etsan Adrian de Elosu elorrixotarrari, Sevilla-ko Katedraleko zeremonixetako maixuari (ikusi 1698-IV-29). (XXIII, 595).

1697. urtian Juan Antonio de Arizmendi izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1698. urteko abruillan 29xan, Ignacio de Ecazabal y Argárate komerziante eibartarrak karta bat eñ etsan Adrian de Elosu-ri, Sevilla-ko Katedraleko zeremonixetako maixuari, Eibartik. (XXIII, 595).

1698. urteko maietzian 20xan Pedro Francisco de Isasi-k Elgetako San Juan de Iturriza-ri²¹⁴ aindu etsan Ibarkurutzeko Kontzeziñuan ermitxarako erretablua ein zeixala, zidarrezko 100 dukateko balixokua, emon jakon *trazian* gorabeheran.

P.F. de Isasi-k 300 dukateko zensua eukan kapellautza bat fundau eban ermitxarako; urtian urtetzen eben 9 dukateko interesak, urtian zihar 18 meza emotekotan: mezako, dukat erdixa. *In* XXXIII, 37, mezak ze egunetan emon dakar. Kapellanixako patrioia, Isasi etxeko jabia izengo zan; bere kargu euan kapellaua izentatzia be (ikusi 1728). (XXXIII, 36-37)

1698. urtian Francisco de Rezabal izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1699. urtian Martin López de Iñarra izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1699. urtian, Arrateko basilikan Kofradixiak ekan kuartuan fatxadako hormia jausi ein zan. Konpontzeko, Parrokixiari eskatu etsen dirua; obria, 1.742 errial eta 29 marabedi izen zan.

Arrateko elixako patroia Konzejua zan ezkeriok, Parrokixiakiñ hartu eban zorra pagau ahal izeteko, ardu azunbreko 4 marabediko inpuetua ipiñi eban. (XXXIII, 80).

XVII. gizaldi amaierako ero XVIII.eko lehelenguetakua da zedazko telan dauan estanpaua ero grabaua, orduko Arrateko Erromerixian *esku-dantziakin*: berau da Eibarko dantza zaharren dauan aztarren zaharrena. “Antiguo grabado de Arrate” be esan detse.

Eibarko planua dago albuetan, erromerixa giroko eszenekin. Bata esku-dantzia izen leike: “eta beste batzuen artean, gizon-emakumez osatutako soka bat nabarmentzen da. Sokaren buruan eta atzean, buruzagi makila edo lantza eskuan dutela, San Martinen ustez herriko alkatea eta auzo alkatea izan zitezkeenak ageri dira. Eliza aurrean danbolinteroak ikus daitezke” (LXIII, 20). Erdixan barritz, orduko Arrateko ermitxia barrutik zelakua zan agertzen dau. Azpikaldian hauxe ipintzen dau: “Grabado de V.R^o de la Milagros Ymagen de V.R^a de Arrate” (LIX, 27). (I, 243)-(V, 174)-(XXXVIII, 38)-(LIX, 27)-(LXIII; 15, 20, 7. n.).

XVIII. GIZALDIXA

XVIII. gizaldi lehelenguetan hil zan Albizuri, Erregian armadako jenerala “en los mares del Sur”. Beronen barri, Gorosabel-ek eta Soraluze-k dakarre, baiña ez da agiri bere bizitzako beste daturik. (XI, 235).

XVIII. gizaldixan Eibarren honek etxiok euazan: kalian, hasi Urkuzutik eta Isasirarte (gehixenak erregebidian inguruan) 160 gitxi gorabehera. Harrizkuak ziran, harri-landuzkuak batzuk eta beste batzuk manposterixakuak. Etxe bakotxian zazpi bat lagun bizi ziran.

Basarrixak ostera, gehixao ziran: San Andres parrokiara pertenezitzen jakuezen 141 basarri, eta Agiñako parrokiara beste 24; danera 165 basarri.

Horrek esan gura dau eibartarrak, erdixak basarri biharretan jarduten ebela: basarriko biharrek, labrantzia, karri-biharrek (burdiña ero edozer gauza ferrerixetara eruatia), ikezgiñan eitxia, karegiñan eitxia, arbolak zaintzia (munteixak ipintzia, arbolak sartzia, iñaustia...).

Beste eibartar gehixenak armagiñan eitxen eben, Erregian Arma Fabrikan (suzko armak eta arma zurixak eitxen) eta eskupetagiñan, baiña eskupeta fiñak.

Bestiak, “la parte menor de dicho vecindario” (LXXV, 113), honek gauzok eitxen zitxuen: marragak ero koltxoiak (ikus 1785); altarietarako kurutzak, Elixirako kalbarixuak eta errosarixuak; kanterixako biharrek; arotzerixia; komerzixua (dendetako eta plazako generua)... Hortik aparte, industria inportantienetakua erlojuena izen zan, bai kanpantorrietan jartzeko, mesanotxian ipintzekuak, bronzetzuak, eta repetiziñokuak. “Kinkalla ordinarixoko” taillar bat be baeuan, 60 bihargiñekiñ. (I, 203)-(XV, 28).

Andrak be biharra eitxen eben: batzuk puntua eitxen, bestiak liñu harixa eitxen, bestiak telagiñan, bestiak josten, eta beste batzuk gizonei suteixetan laguntzen “*en la fragua en que se sacan las piezas de la llave del fusil para S.M.*”. En relación con este último enunciado, resulta del todo admirable y novedosa la participación de la mujer en labores concernientes a la armería, oficio que de conformidad con la documentación existente, parecía estar ejercido exclusivamente por varones” (LXXV, 113). (I, 203)-(XV, 28)-(LXXV, 113).

XVIII. gizaldixan, hamazortzi (18) etxe solar ero torretxe euazan Eibarren. Famosuenak, Bizkaitxik etorritxa, Isasiko palazixua euan, Santa Cruz-ko markesana (ikus 1630); Unzagan, Orbea torretxia (fatxada edarrekuak; barruan, eskillarak eta tetxuak balore haundikuak ziran); Parrokixian onduan, Godoi etxia euan (fatxada eta eskudo edarrak ei ekazan); beheratxuak, Indianokua. Etxe apaltxuak, baiña edarrak, Kontadorekuak, Ibarbekua eta Urkuzukua. Herrixan kaskotik kanpora be baeuazan jauntxuen etxiak: Aldatze, Jauregi palazixua (Unzueta, ikusi 1636), eta Sartei, Maaltzan. (XV, 114).

XVIII. gizalditxik hona, badagoz Txonta aldeko Gisastu basarrixan agirixak. (II, 32. p.).

XVIII. gizaldixan, 1.500 lagun inguru bizi ziran Eibarren (aurreko gizaldi bixetan, 1.000 inguru izen-go ziran, Pablo de Alzola-n ustez), Erregian Arma Fabrikegaitxik jentia piskat ugaritxuta. (XI, 493).

XVIII. gizaldiko ilustraziñoko heterodoxuetako batek, Peñafloidako Kondiak, eskuz eindako konposiziño musikal bat gordetzen da San Andres parrokiara: “Misa a 6º tono”, musika koralekuak. (I, 225-227).

1700. urtian Francisco de Unzueta izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1701. urtian Gabriel de Vergara izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1701. urtian, San Esteban ermitxan kapellau bakarra laga eben: mezia egunero emoteko zan, jaixetan izen ezik, jentia Parrokixara juan zeñ. Ermitxia fundau zanetik kapellau bi euazan, “mayor” eta “menor”.

XVIII. gizaldixan zihar, mezia emoten ebanak mezako 8 errial kobratzen eban. Parrokixako seroriari be, tanto bat pagatzen jakon, Ibarra famelixian izenian euren *yarlekuan curruchi* ero tela baltza ipiñi, kandelak ixotu, eta ogixan ofrendia, “pan de a libra”-kua, eitxen ebalako. (XXXIII, 32-33).

1702. urtian Francisco Ignacio de Eguiguren izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1703. urtetik, eibartarrak baeken deretxo espezial bat, armagiñan ebizan lagunak ez zirala kontauko Probinzixan gerrarako ero, bihar izen ezkeriok, herrixari bialtzia tokatzen jakon parte proporzionalian sartze-ko; holan, jente asko rekuento eta sorteotik kanpuan geratzen zan.

Horretarako, Fabrikako subdiretoriak firmautako zertifikau bat erakutsi bihar eben, Fabrikan euren biharrera premiñazkua zala esaten. (I, 253)-(XI; 37, 90).

1703. urtian Getarixan izen ziran Probinzixako Juntetan, Domingo Tomas de Isasi hill ein zala, eta bere loiba (“sobrino”) eta heredero zan Fernando de Atodo e Iñarra-ri dolumiñak emotia erabagi eben. (XI, 268-269).

1703. urtian Juan de Albistur izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1703-1714. urtietan Joan de Mallagarai abadia izen zan Agiñako parrokoa. Han ein zitxuan beste gauza batzuen artian, ehun urte lehenao fundau zan Errosarixoko Andra Marixan Kofradixia berak jarri eban barriro martxan, itxuria dauanez (ikus 1704). Hortik aparte, jausitxa eren San Romango ermitxako kanposantuko hormak be altzau zitxuan. (LXII, 27).

1704. urtian Martin López de Ibarra izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1704. urtekua da San Romango kanposantuan lehelengo barri dakauna: orduan atia konpondu ebela-ko jaso eben liburuak haren barri. Horrek esan gura dau kanposantua lehendik be bazala, eta itxuria dauanez, ermitxatik kanpora euan. Horren kanposantuorren azkenengo barri, 1789. urtekua da (ikus 1809-V-22). (LXII; 128, 129, 136, 139-140, 143).

1705. urtian Juan Francisco de Unceta y Jauregui izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1705. urtian San Andresko parrokuak aindu eban Agiñako San Migel jaixetarako tanboriliterorik gehixao ez kontratatzeke (ikus 1658), neska-mutil gaztiak dantzan eitxerakuan “muchas ofensas a Dios” (LXII, 167) eitxen etsezelako (ikus 1925). (LXII, 166-167).

1706. urteko eneruan 4an, Elixako korporaziñuak eta herrikuak, konkordixan erabagi eben San Andres eta Agiñako parrokixetarako 8 benefiziautako bihar zirala: euretatik bost, osuak; batek, benefizixo erdixa euko eban; eta beste bixak larena, “de cuarta ración” (XI, 134).

1706. urtian Francisco Ignacio de Eguiguren izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1707. urtian, Andres de Gorostieta-k, Akondiako San Pedro ermitxako mayordomua izendakuak, ermitxako *ermitaño* barrixan kontra (Francisco de Unceta) pleitua ipiñi eban, “[por] haberle injuriado” (XXXIII, 114). Pleitua Probinziako Korrejimientuan euanian, akusaziñua kendu eiñ eben; eta ermitañuan gaiñian kristiñau ona zala, bihargiña, eta auzokuak asko gura etsela deklarau eben... (XXXIII, 114).

1707. urtian Jose de Ibarra kapitana izen zan alkatia. (XI; 248, 470)-(XL, 29).

1708. urtian, Konzejuko kontuak holan amaitxu ziran:

Konzejuak hartzekuak (“cargo”): hiru tabernatako errematetik (1.881 errial batak, 1.870 errial bestiak; hirugarrena, arda naparranak, 489 errial); Maaltzako “benta” ero tabernakotik; alondiga ero merkatu plaza-kotik (176 errial); aguardiente ero patxarran errematetik (165 errial); “sisa” inpuestotik (5.324 errial); Laupagoeta mendiko errematetik (1.210 errial); errematau ziran kaztaiñ ale ero garauegaitxik (28 errial); eta auzokuak hartutako tronko batzuk (208 errial). Danera, 11.832 errial hartu ebazan Konzejuak.

Konzejuak pagatzeko (“data”) honek euki ebazan: urtian emoten zirazen jakiñeko bost mezetakua (“estipendio”, 20 errial); Soledad-eko sermoiana (30 errial); Kabilduari, Larregi mendixana (100 errial); predikadorien bazkarixa (66 errial); *konjuruana* (44 errial); korreua (150 errial); botikarixuan salarixua (132 errial); medikuan salarixua (3.300 errial); zirujau ero barberuan salarixua osotzeko (“para completar”, 100 errial); papelak gordetzeko lekuan obria eñ eban *konstrutoriak* galdu ebanakin parra eitzekua (100 errial); Erregian etxia eta Portaleko torrian *baluaziñua* (140 errial); hiru lobo (9 errial); Eibarko jaixetan hauxe gastatzen zan: dantzarixei, sueldo lez (“Salario y troqueado”) 400 errial; tanborilteruari, 300 errial; eta 25 libra polbora Korputz eta San Juan egunetarako, 100 errial (I, 243). Beste gastu batzuekin, danera, 11.562 errial pagautakuak urtetzen eben.

Azkenian, Konzejuan alde (“superavit”), 270 errial urtetzen eben. (I, 243)-(XI, 222-223)-(LXIII, 17).

1708. urtekua da Agiñako Bekoetxe basarrixan lehelengo notizia. (LXII, 43).

1708. urteko febreruan, Eibarren sutiakin kaltiak eukitxakuei (etxia galdu) laguntzeko, Konzejuak kristau bi izentau ebazan barrixuetan harendako dirua eta laguntasuna batzeko. (XI, 14).

1708. urtian Francisco de Areta izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1709. urtekua da Arrateko santuarixoko kanpai txikixena. Honek letrok dakarz: “Sancta Maria de Arrate ora pró nobis. 1709” (XI, 160).

1709. urtian Juan Francisco de Unceta y Jauregui izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1710. urtian Andres de Leceta izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1710. urterarte, herrixan 500 dukat garixa erosteko erabiltzen ziran. Honek 500 dukatok, 1738. urtian, “galduta” ibilli ziran (ikus 1738-IV-12). (XI, 215).

1710. urtekuak dira Arrateko Kantutegiko ezagutzen diran koplak zaharrenak. Policarpo Larrañaga-k Arrate Balleko Mendigoitxi basarrixan jirau zitxuan. (LXXVIII, 20).

1711. urtian Fernando López de Ibarra izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1712. urtian Juan de Leceta izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1712. urtian, San Esteban ermitxako sakristauak (Domingo de Bustindui), 55 errialeko sueldua ekan. 1753. urterarte ez jakon sueldua aldatu gaiñera, sakristaua aldatu arren (ikus 1730). (XXXIII, 32).

1713. urtian Utrech-ko Tratadua firmau zan: emoten eban Espaiñan eta Franzian arteko frontierako burrukak amaitxuko zirala (beitxu 1719), eta holan ez Gipuzkuak ez Eibarrek, ez eben gehixao gerrara iñor bialdu bihar izengo, momentuz. (I, 251)-(XI, 28).

[**1713. urteko agoztuan 26xan**, “real provisión” bat izen zan, ermitxetako jaixetan, larreikerixak eta nasaikerixak prohibidu ziran, “conociendo los escándalos públicos y las infelices consecuencias que resultaban de los concursos, uso de tamboriles, bailes y regocijos” (XI, 462).]

1713. urtian Juan Francisco de Unceta izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1714. urteko abruillan 22xan Konzejua, San Roman ermitxako sakristaua eta Joseph de Bustindui batu ziran. Orduan erabagi eben sakristauak prestamo moruan ermitxian 70 dukat laga etsazan arren, Joseph de Bustindui-k 50 dukat entregau biharko ebazala bakarrik (ez da agiri rebajia zegaitxik izen zan; ikusi 1715-VIII-17). Ermitxiak emondako beste holako prestamuen barri leidu leike *in* XXXIII, 119-122. (XXXIII, 119-120, 119-122).

1714. urtian Martin de Unceta Barrenechea izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1715. urtian Santa Ines ermitxiak 37 dukateko prestamua emon etsan Juan de Orbea-ri; beste hainbesteko beste prestamo bat, Sebastian de Zumaran-i, bakotxari, urteko 12 errial eta 6 marabediko interesagaz. Prestamua hartu ebenak, nahikua diru ekan fiadore bat ipiñi bihar izen eben. Horrek esan gura dau ermitxiak baekazala bere ondasunak, “fondos propios” (ikus 1751). (XXXIII, 45)

1715. urtekuak dira Agiñako Arando basarrixan gaiñeko lehelengo barrixak: zenso bi pagatzen etsazan San Roman ermitxiari. (LXII, 41).

1715. urteko junixuan 15ian, Erregiak Juan Carlos de Areizaga izentau eban San Andres parrokiako patronatuko jabe. Berau Erregian Ejerzitoko kapitan jenerala zan, Erregian Kamarako “Gentil hombre”, eta Erregian lehelengo “caballerizo” ero zalduna. (XI, 146).

1715. urteko agoztuan 17xan entregau eban Joseph de Bustundui-k Agiñako ermitxiari prestamuan hartutako dirua, aurreko urtian erabagitxako moruan, 50 dukat, prestamua 70ekua zan arren (ikus 1714-IV-22). (XXXIII, 119).

1715. urtian Andres de Guenechea izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1715-1723. urtietan Domingo de Oregui abadia egon zan Agiñan parroko moruan. Ein zitxuan beste gauza batzuen artian, Vera Cruz-en Kofradixia atzera be martxan jarri eban (ixa ehun urte ziran fundau zala, eta galduta euan itxuria). San Romango ermitxan obrak ein zitxuan, eta pulpitxo barrixa ipiñi eban. (LXII, 27).

1716. urtian Francisco Ignacio de Eguiguren izen zan alkatia. (XI, 470)-(XL, 29).

1717. urtian, Felix de Eguía-k armen eskudua eiñ eban Martin Guisasola-nian. Holakua: “Escudo partido: 1.º, de oro con un árbol de sinople “gisatza” y dos lobos de sable membrados y lampasados de gules atravesados al tronco; 2.º, de plata con dos bandas de gules. Bordura de gules: en el jefe tres sotueres de oro y dos veneras de plata alternando; en los flancos un árbol de sinople sobre ondas de agua de azur y plata surmontando de un lucero de oro con cola luminosa cuyos rayos caen encima de la copa del árbol y en punta un sotuer de oro y un ramaje de hiedra de sinople desde el sotuer a las ondas” (XXXVI, 8).

1717. urteko agoztuan 31an, aduanak Bilbo eta portuetara aldatu zitxuen (ikus 1718). (I, 251).

1717. urtian Pedro Francisco de Isasi izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1718. urtian, 1717ko aduanen eragabixei kontra eixeko, herrixetan matxinadia (motiña) izen zan. Besten artian, Plaentxiko Arma Fabrikan biharrari aldi baten itxi ein jakon. Bertan, Eibarren eindako armak be konprobatzen ziran. Eibarko herrixak be, bestiekin batera matxinadan jardun eban, ondorengo guztiekin. (I, 251).

1718. urtian Salvador de Ibarra izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1719. urtian, Utrech-en akordautakua bete ez, eta barriro hasi ziran Franzia eta Espaiña-Castilla arteko gerrak: Berwick-ko Dukia bere soldau, muniziño pillua, artillerixa astuna, eta idi eta mando burdixekiñ, Irunen sartu zan. Ba aurrekuetan moruan, Eibartik juan ziran tokatzen ziran soldauak fransesei aurre eixeko. (I, 251)-(XI, 28).

1719. urtian Martin de Orbea y Urquizu izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1720. urtian Francisco Ignacio de Eguiguren izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1720. urtian ein zan Eibarko seme famau batzuen listia. Bersiño bi agertu diraz, bariantiekiñ:

Titulo diferenciak. Bata, “Relacion de las personas particulares que hatenido, y tiene la Noble,y Leal Villa de Heyvar, en la muy Noble,y muy Leal Provincia de Guipuzcoa, de hijos suyos,assi Obispos, Consegeros de su Magestad,Governadores,Cavalleros de Abito, y Capitanes;como con otros puestos de paz,y de guerra, en que se han señalado en servir la Corona Real de Castilla , desde el tiempo del señor Emperador Carlos Quinto” (IXXX, 236); bestia, “Relación de los Barones ylustres, naturales de la villa de Heibar de la N. Provincia de Guipúzcoa, formada hacia el año de 1720...” (IXXX, 243)²¹⁵.

²¹⁵ Juan de Mugartegui-n notatik etaratako informaziñua da: “Esta relación de varones ilustres de la Villa de Eibar, está sacada del Registro 10 de Antigüedades de Vizcaya de Juan Ramón de Yturriza, folios 91 a 95, que existe en la Biblioteca de la Casa de Mugartegui en la Villa de Marquina” (IXXX, 245).

Personaje batzun barri be, diferente dakarre. Esaterako, Fray Andres de Ubilla, lehelenguan, “Obispo de Chiapa en la Nueva-España” (IXXX, 236) dakar; eta bestian, “fundo capellanías en Heibar” (IXXX, 243). R. Galdos-ek, apendizize moruan, diferente datozan 27 personaje aitxatzen dauz.

Kaballeruen titulaziñua be, batian eta bestian ez dator bardin.

Fetxan be, aldia dago: lehelengua, 1720kua izengo zan (bigarren listako tituluak dakar horren barri); bigarrena, ostera, 1803-V-9xan Elorrixon eindakua zan. (IXXX, 231-245).

1721. urteko agoztuan, Castellako Felipe V.a erregian ministrua zan Alberoni kargutik kendu, eta Espaiña “Cuádruple Alianza”-n sartu zanian, barrero firmatu zan bake tratadua Franzia eta Castilla-Espaiña frontierian gorabeheran: handik eta hona, ez zan burruka gehixao izen frontieran, “bakia” Gipuzkuarako, eta Eibarrendako be bai.

Franzian, ordundik eta Borbondarrak erregetzan egon ziran bitxartian frontieran ez zan fransesekin burrukarik egon. (I, 251)-(XI, 28)-(XV, 14).

1721. urtian Francisco de Unceta y Jauregui izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1722. urtian Jose de Zabala izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1723. urtian, Andres de Zumaran Eibarko Justizixa ordinarixian aurrian hidalgixia konprobatzen izen zan: orduko kostunbria zan, XVI. gizalditxik gitxienez (ikus 1597). (I, 248).

1723. urtian Bartolome de Unceta izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1723-1735. urtietan Joseph de Garagarza abadia izen zan Agiñako parrokoa. Ein zitxuan beste gauza batzuen artian, San Roman ermitxako kanpaia konpondu eban, eta Santa Agedan retablua jarri eban. San Migel elixan be obra haundixak ein zitxuan. (LXII, 27).

1724. urtian Pedro Francisco de Isasi izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1725. urtian Francisco Ignacio de Eguiguren kapitana izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1726. urtian Francisco Antonio de Salinas izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1726. urteko agoztuan 21ian, Domingo de Arizmendi-k, Sanjuangua²¹⁶ bere sagasti eta terrenuekin (Barretxea eta Gantxegi basarrixekiñ eukazan mujoiak), Kontzeziño komentuko Agustina Rekoleta monjei saldu etsen, 1.300 dukatetan (ikus 1810-VI-24).

Oiñ egunian be, etxequak jakiñian dagoz antxiña “ermitxia” izen zala euren basarrixa, eta gero monjen komentua: edozein modutan be, kanpoko atia “medio punto” erako arkoduna da, eta erromaniko itxurako mensulia be badago, eta antxiña ur bedeinkatu ontzixa izen zan itxuria (ikus 1810-VI-24). (XXXIII, 143).

1727. urtian Francisco de Unceta y Jauregui izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1728. urtian izentau eben Ibarkurutzeko Kontzeziñuan ermitxan Pedro Francisco de Isasi-k fundutako kapellanixian lehelengo kapellua, Fernando de Espilla. (XXXIII, 37).

²¹⁶ Lehengo izena “Arizmendi de San Juan”, “Arizmendi de San Juangoa” zan, San Juan barrixuan eualako, Arizmendi ballian (ero “valle de Arexita” nahi “valle de Arrarte”: dokumentuetan, danetara agiri da) (XXXIII, 143).

1728. urteko abruillan 10ian, lau urtian-lau urtian barrizatzen zan arda azunbrian inpuestuan permissua barriro emon eben, R.F. baten bitxartez (ikus 1680-II-17).

Apenas balixo izen eban baiña: Probinzixiak Gipuzkuako neurrixak eta pixuak danak bardiñ ipiñi ebazalako. Eibarren, neurrixak haundixauak ein bihar izen ziran: arda azunbrian, konparaziño baterako, kuartillo bat gehixao bota bihar zan; holan, lau marabediko inpuestua, praktikan, marabedi bat gitxiao zan (ikus 1729-II-14). (XI; 306, 309, 315-316).

1728. urtian Jose de Zabala izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1729. urtian Agiñako San Migel elixan obrak ein zitxuen: sakristixia eiñ eben, eta gaiñera artxibo moruan erabiltzeko be bazan. (LXII; 202-203, 217-218).

1729. urteko febreruan 14an Eibarrek eskatu eban inpuestua altxatzeko permissua emon zan. Holan, arda azunbrian inpuestua bost marabedikua izengo zan. Hortik etaratako dirua medikuari, botikarixuari eta maixuari pagatzeko zan (ikus 1728-IV-10). (XI; 306, 309, 316).

1729. urtian Andres de Aldazabal y Mallea izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1730. urtian Martin de Orbea y Urquizu izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1730. urtian hasi zan Juan de Olaizola herriko *korreo* biharra eitxen; jardun, horretxetan jardun eban hurrengo 25 urtietan (ikus 1755): urtian 200 errialeko sueldua ekan lehelenguetan (ikus 1756). Bitorixara jua-tia zan bere biharra, bai korreua eruateko, bai herrirako zana hartu eta ekartzeko. Gerora, Bitorixara barik, Mondragoira jua bihar izeten zan korreuz. (XI, 228).

1730. urtian Arrateko basilikako ondasunen inbentarixua ein zan. Inbentarixuan, elixiak eukazan eta elixan euazenen barri dator. Datu batzuk bakarrik aitxatziarren, honek agiri dira: torria (hauxe zan abatetxia, bertan bizi ziran), kanpai bikin; klaustua kanpua; sakristixia; korua, elixa barrua bera eta bertan euana; “la justicia y regimiento” (XXXIII, 149) eta Kofradixia egoten ziran etxia; freiren etxia; freiren abeletxia; eta mendiko terrenuak. Aitxatzeka dagoz elixako gauzak, liburu, telazkuak, galdarak, trepetxuak, eta beste. Beste inbentari-xo asko be badare, baiña hauxe da osuena, A. AGUIRRE-n ustez; inbentari-xo osua irakorri leike in XXXIII, 147-150. (XXXIII; 84, 147-150).

1730. urtian hil zan Domingo de Bustindui, San Esteban ermitxako sakristaua: Baltasar bere semiak hartu eban karguori (ikus 1739). (XXXIII, 32).

1731. urtekoa da Arrateko santuarixoko torreko kanpai haundixena: “Nuestra Señora de Arriarte, ora pro nobis. 1731” inskripziñua dakar (XI, 160).

1731. urtian Domingo de Areta izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1732. urtian Francisco Ignacio de Eguiguren izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29).

1733. urtian Pedro de Lascurain izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 29-30).

1734. urteko agoztuan 7xan, San Esteban ermitxako patroiak (alkatia eta erregidoriak), kapellauak eskatutako kaliz barrixak eitxia eta zaharra konpontzia ontzat emon eben. Egon be, ermitxan kaliz bi euazan, bata ganorazkua, eta bestia gauza ez zana, “inutilizable”. Beste *kasulla* zahar-zahar bi euazan ermitxako ondasun lez. (XXXIII, 32).

1734. urtian Francisco Antonio de Salinas izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

1735. urtian Sebastian de Erbiti izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

[1735. urtetik aurrera²¹⁷ Felipe V.ak “Real Compañía Guipúzcoana de Caracas de las Indias” izentau eban Plaentxiko Arma Fabrikian asistentista bakarra: bere bitxartez, armen gremixuetakuak, behiñ komisiñua kalkulautakuan, zuzen kobratzen hasi ziran. Ordurarte, XVI. gizalditxik (ikus 1573), gorabehera haundixak izeten ziran saldutako millaka armen balixua kobratzeko. Gremixuetako diputaduei funziñuak gitxitxu baetsezen be, produziñua gehitzen lagundu eban Konpaiñixiak, baitxa armak Ameriketara saltzen be (ikus 1784). (XXXI, 11)-(LI, 54.)]

1735. urtian baeuan Eibarren latiñeko gramatikia erakusten eban maixua. Urtian, 750 errial irabazten ebazan. Latiña “primeras letras”-eko konplemento moruan erakusten zan.

Latiñeko katedria nok sortu eban agiri ez dan arren, G. de MUJICA-n ustez, Jose Joaquin de Ibarra izen zeikian, handik urte batzuetara bahintzat bera agiri dalako latiñeko gramatikia erakusten. Gaiñera, jentia gustora euan berakin. (XI, 324).

1735. urtian, San Esteban ermitxako sakristauan etxeko patixuan kaballuendako lekua eiñ eben (“caballerizas”), sakristauan kontura. Etxeko komunian be losa bat ipiñi eben. Ermitxako obren barri, *in* XXXIII, 33, topau leike; ikusi 1696, 1698, 1702, 1710, 1724, 1734, 1736, 1738). Hortik aparte, urtero egoten ziran betiko gastuak: sakristauan sueldua, seroriana, erropak, erretillia, olixua-koipia argixa eitxeko, kandelak, mezetarako arda naparra, eskribauan estipendixua, Sevilla ero Madrilletik fundaziñuen dirua ekartzen ebanari pagatzia, eta beste. (XXXIII, 33).

1736. urteko eneruan 8xan, Parrokixan eitxen euazan obrak pagau ahal izeteko, herriko jentia borondatiakin laguntzeko promesia eiñ eban. (XI, 126).

1736. urteko eneruan 22xan, Eibarko herrixa batuta, serixo eiñ eben berba: Araoz aitxa-semiak ekin da laga eben erretablua amaitzia erabagi zan: Juan Francisco de Unzueta, Juan Antonio de Soroeta eta Martin de Orbea geratu ziran biharrak organizatzeko. Hilario de Mendizabal eta Fernando de Arizpe izentau eben erretablua eitxeko, Juan Bautista Mendizabal eta Domingo Alzaga ofizialak lagunduta, baitxa Juan de Irazabal ensanbladoriak be. Ahalegiñak eiñ arren, euren biharrak hurreratu be ez jakon eitxen Araoztarrenari, estiluan bardiñ eitxen ahalegiña eiñ arren be. (XI; 126, 278-279).

1736. urteko julixuan 6xan hasi zan Fernando Arizpe eskultoria Parrokixako erretablua amaitzeko biharretan: 1739xan amaitxu eban bere biharrak (ikus 1739). Danera, 5.779 errial kobrau ebazan. (XI, 126).

1736. urteko setienbrian 10ian hasi zan Hilario de Mendizabal Parrokixako erretabluan biharrian, 1739. urterarte (ikus 1739): 7.063 errial eta 17 marabedi kobrau eban danera. (XI, 126).

1736. urtian Martin de Orbea y Urquizu izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

1736. urteko otubrian 11n jaixo zan Jose Antonio Lamot. Aitxa Flandesko Florencio José de Lamot y Gondesoone zan (Plaentxiako eta Tolosako Arma Fabrika Realetako kontadoria eta gero beedoria (ikus 1757)) eta ama Markiñako Bibiana Ibarlucea Echazábal. Gurasuak ezkondata euazan. (LXXIX, 174).

1736-1739. urte bitxartian Hilario de Mendizabal eta Francisco de Arizpe eskultore eibartarrak San Andres parrokixako erretablo nausiko goiko parteko korputzak ein zitxuen (barrenekuak, Araoz aitxa-semiak eindakuak ziran, XVI. gizaldixan, 1567. urtian ekinda): Kristua eta Kalbarixoko San Juan, Hillario-nak diraz, seguru. Neoklasiko estiluan. (I, 219-220)-(XI; Prólogo... XIII-XIV, 126).

1737. urtian Jose de Zabala izen zan alkatia²¹⁸. (XI, 471)-(XL, 30).

1738. urtian, Elgoibarko medikua zan Bernabe de Ororbia etortzen zan Eibarko gaixuak bisitatzera. (XI, 306).

²¹⁷ *In* L, 54, 1734. urtia dakar.

²¹⁸ *In* XL, 30, une zurixa dago, izenik barik; eta “José de Zavala” 1738 urteko alkatetzat dakar.

1738. urteko abruillan 12xan, Konzejuak 1710. urterarte garixa erosteko eukitzen ebazan 500 dukaduak “galduta” euazala, eta nundik nora enpleauta ete euazan billatzeko lagun batzuk ipiñi eben, ze, “se ignora sobre qué fincas se pusieron á censo” (XI, 215).

1738. urteko agoztuan 31n Konzejuak pleitua euki eban herriko panaderuekiñ: Eibartik kanpora ogixa saltzia prohibidu ein jakuen, herrixan euazan sei errotetan eitxen zan urunakiñ urtetzen eban ogi guztia herrixan bertan bihar zalako; eta kanpora saldu ezkeriok, herrikuendako kaltia eta faltia zan. (XI, 215).

1738. urtian G. de MUJICA-k dakarrenez, alkatia, Francisco de Azurza izen zan . (XI, 471)-(XL, 30).

1738. urteko otubrian 12ko agirixan, “Gremio y labor de hierro”-ko lagunak Konzejuan presentautako memorixal bat agiri da: “Glorioso” San Martin eta Santa Lucía (“Virgen y Mártir”) patrono zirala, Parrokixan Hermandade bat fundatzia gura eben, eta permiso eskian joiazen, Hermandadia sortu, eta lehendik euan “Santísima Vera Cruz” Hermandadiakin bat eitxia gura eben, kondeziño batzuekiñ: euren lanparan, Misererienian, eta altaran, domekero, jaixegunetan eta adbokaziño Santuan egunetan, luminarixa ero argixa ipintzia; eta bestia, eskatzen ebena, euren ondorengo ero hurrenguei, alkatiari eta kura parrokuari batzen zan limosnia eta Kofradixianak ziran gauza guztiak erakustia. Konzejuak, halantxe emon eban bere baietza. (XI, 148-149).

1738. urteko dizienbrian 14an erabagi zan aurreruntzian Ospitxaleko mayordomua urtero-urtero barrixa izentauko zala. Ostian, belloizko 10 dukadoko multia pagau biharko eben. (XI, 296-297).

1739. urtian amaitxuko zan San Andres parrokixako erretabluan goiko parteko obrak: Juan Bautista Mendizabal ofizialan kontua, 2.686 errialekua izen zan; Domingo de Alzaga-na, 2.475 errialekua. Juan de Irazabal ensanbladoriak, 2.442 errial kobrau ebazan. Iddunari, erretablutik kendutakua bihar lekura eruatirren, 11 errial pagau jakozan; eta obría zaindu eta begizatzen eban Ermuko maixuari, 60 errial (Ermuko erretablua be, orduantxe eitxen egongo ziran).

Jovellanos-ek halan ziñuan erretabluan gaiñian: “...es muy precioso, de madera sin estofar; consta de cinco cuerpos colocados sobre un alto basamento. Cada uno de los 4 primeros tiene un zócalo esculpido con bellísimos bajos relieves de figuras á palmo; el resto se reduce á varios retablitos con su estátua cada uno, y en los claros de los que tiene cada cuerpo hay misterios representados en bajos relieves, ó medios, por mejor decir. Las figuras del medio que son San Andrés, San Juan y San Francisco Javier, según parece, y el señor Crucificado, son de mala mano y las únicas que están estofadas; no importa; pero sí que no lo esté lo demás pues habría perdido mucho” (XI, 126-127). (XI, 126-127).

1739. urtian, Martin de Olañeta (“Olayneta”) zan San Esteban ermitxako sakristaua (ikus 1747). (XXXIII, 32).

1739. urteko eneruan amaitxu eban bere biharra Fernando Arizpe eskultoriak San Andres parrokixako erretabluan (ikus 1736). (XI, 126).

1739. urteko abruillan amaitxu eban bere biharra Hilario de Mendizabal eskultoriak Parrokixako erretabluan (ikus 1736). (XI, 126).

1739. urtian Diego de Iriondo Zezeil izen zan alkatia²²⁰. (XI, 471)-(XL, 40).

1739. urteko otubrian 10ian Diego de Iriondo Zezeil alkatiak bandua jo eban, hainbat obligaziño eta prohibiziño barri emoten, “para el mayor acierto en el gobierno político de esta villa” (XL, 26); “para que lleque á noticia de todos y nadie pretenda ignorancia” (XI, 483). 21 ataleko ordenanzak ziran:

1.a: Justizixian administraziñua, astelehenetan atsaldeko ordu bixetan egongo zan edozeiñ hartzeko prest, Herriko etxietan.

²¹⁹ In XL, 30, “José de Zavala” agiri da.

²²⁰ In XL, 30, “Andrés de Mandiola” agiri da.

2.a: Elizkizunak (“Divinos Oficios”) euazan bitxartian, ezin zala boluetan ez ardaurik ez dirurik jokatu. Jokatzen ebenei ez eze, multia -6 errial eta 8 egun karzelan-, boletako etxian jabiari be ipiñiko jakon, doblia, gaiñera. Elixan ezin zeikian iñobez sartu ulia lotuta eukala.

3.a: “queda” ero erretiratzeko kanpaia jotakuan, danak etxera juan bihar ziran: ezin zan iñobez kalia ibilli “á deshora”, ez armekiñ eta ez arma barik; ez aldran, ez bakarrik -multia, 15 errial eta 15 egun karzelan zan. Eta gaiñera, “si anduvieren con voz *fingida* acreditando y causando escándalo, la pena doblada”. Umiak ero morroiak balebiz, guraso eta nausixen arduria izengo litzake. (XI, 481)-(XL, 27).

4.a: Gabaz prohibiduta euan ez “tea” ez lastozko txortekiñ eindako argixagaz ibiltzia kalia; eta etxietan, “del segundo suelo para arriba”, lastua eta iketza be ezin ziran euki -multia, 6 errial eta 6 egun karzelan zan (XI, 481)-(XL, 27).

5.a: “que nadie traiga lechones por las calles los días de fiestas de guardar” (XI, 481) -bestelan, harra-pautako aldi bakotxian 3 errial pagau bihar ziran-; *idem* prozesiño egunetan -multia barritz, haundixaua zan: 3 errialeatik aparte, 4 egun karzelan-.

6.a: Erregidoriak alondigako ero merkau-plazako generu dana kontau arte, ez deilla iñobez sartu ezebez eroatera. Bestelan, multia erostaillari -4 errial-, eta sartzan laga etsan *alondigeruari* ipiñiko jakon -8 errial-.

7.a: “los regidores no aforen pescado fresco ni salado, trigo, vino, ni otra cosa alguna, en sus casas ni extramuros sino en sus puestos” (XI, 482)-(XL, 27); gaiñera, aurreko artikuluan esandakua bete ein bihar.

8.a: Dendetan, “tinta, papel y plumas de buena calidad” bahintzat euki bihar eben, bestelan, dendia isteko kastigua eken. (XI, 482)-(XL, 27).

9.a: Tabernetan ezin zan karta jokuan eiñ, “ni permitan se juegue en ellas, vino ni dinero”: bestelan, multia eta karzelia, bai tabernarixari -15 errial eta 8 egun karzelan-, bai jokolarixei -6 errial eta 6 egun karzelan- ipiñiko jakuen. (XI, 482)-(XL, 27).

10.a: Neguan illuntziko 8etatik, eta udan 9retatik atzera, ezin zan jentia euki etxian fiestan (“en zambras”), jokuan nahi eranian: kastigua danendako euan, kanpotik juandakuei -lagun bakotxeko 12 errial eta karzelia-, nahi etxian jabiandako -doblia-; “porque de este modo se exponen al dispendio de sus casas, ruidos y pendencias, causando el desorden en sus familias cuando hacen falta en ellas” (XI, 482)-(XL, 27).

11.a: Ezin zan ez karerik ez basurarik bota erreka nausira, eta errekatxuetara (“arroyos”) bez. Agorrian be ezin zan eiñ (“agotarlos”), Sanjuanetako astian eta Arratietako astian izen ezik, permisua eskatuta. (XI, 482).

Martixan, abruillian eta maietzian, arraiñak orduan ugaritzen ziralako, prohibiduta euan peskan eitxeko sariak botatzia; eta gaiñera, edozeiñek batonbat halan harrapau ezkeriok, berandako hartu zeikiazan sariok, botrinuak ero dana-dalako tramankuluak. Jabiak ez zeixala txistik etara, bestelan, 1.000 marabediko multia eta karzelia ekan. (XI, 482)-(XL, 27).

“se prohíbe entrar á pescar con lienzo blanco tupido en todo tiempo” (XI, 482)-(XL, 27). Multia, beste kasuetako doblia izengo zan; hori eitxen ebenak umiak ero morroiak izetera, gurasuak ero jabiak hartu bihar-ko eben arduria.

Herrikuak urte osuan ein zeikien peskan Apalategiko presatik behera (kanpokuak, ez), edurrakiñ ero karia botata ez bazan bahintzat. (XI, 482)-(XL, 27).

12.a: Erregebidea eta “Santos Sacramentos” zebratzeko erabiltzen ziran bidien terrenuen jabe eta errenteruak, traba eitxen eben larrak-sasixak eta abarrak, zortzi egunen barruan garbitxuta euki biharko eben. Bestelan, multia eken: zidarrezko eskudo erdi eta karzelan 4 egun. (XI, 482)-(XL, 27).

13.a: “Que nadie ponga en plazas ni calles públicas género alguno que pueda entorpecer el libre tránsito, especialmente en la Plaza Nueva” (XI, 482)-(XL, 27).

Herriko Basilikako rejetan ezin zan ipiñi ez liñurik, ez lastorik, ez ezebez, ezta Arrabalgo zubixan be; eta ipiñi ezkeriok, dala erropia, lastua, liñua ero edozer, edozein libre zan erre kara botatzeko be. Gaiñera, jabiei alkatiak berak ipiñiko etsen multia. (XI, 482-483)-(XL, 27).

14.a: Narru kurtizailiak euren biharra, Basilikako kantoitxik Loidin behera ein biharko eben; bestelan, aldi bakotxian eskudua pagau biharko eben. (XI, 483)-(XL, 27).

15.a: Herriko plazan eta kalietan tabako orrixa erretzia prohibiduta euan: bakotxak bere ero besten baten etxian, ero herriko hormetatik kanpora erre biharko eban -aldi bakotxeko, 4 errial eta 3 eguneko kartzelia zan multia- (XI, 483)-(XL, 27).

16.a: Herrikuak, “si les consta que alguno vive en la ofensa de Dios causando escándalo, acudan a ella [a la justicia] para que se ponga remedio, y se guardará secreto” (XI, 483)-(XL, 28), “porque á todo buen cristiano compete el deseo de remediar pecados públicos y que toquen inmediatamente á la justicia” (XI, 483)-(XL, 27-28).

17.a: Herrikuak, eta herrixan bizi ziranak, ortua eurena euki ero errentan hartu biharko eben, ortuarixa batzeko, “conforme tiene acordado esta villa” (XI, 483)-(XL, 28).

G. DE MUJICA-k 11. gehigarrian (XI, 481-483) dakar banduan transkripziñua; P. SARASKETA-k, XL, 26-28 orrixetan -etaratzen daben moralejia hau da: “Brindamos el anterior bando á todos los *errondalaris* con que Eibar cuenta en la actualidad, y á los cuales los serenos encargados de la vigilancia dan siempre el aviso, á golpe de chuzo sobre el pavimento, de haber llegado la primera hora del nuevo día” (XL, 28)-. (XI; 207, 481-483)-(XL, 26-28).

1739. urteko otubrian 11n, okeliandako honek prezixuok ipiñi ziran: gizendutako behixak, 1740. urteko lehelenguetararte, libriak, 24 marabedi (6 kuarto) eitxen eban; handik eta Karnabal-Aratostiak arte, bost kuarto eta erdi. (XI, 213).

1739. urteko otubrian 11n, erloju publikuan arduria ekanari urtian 60 errial pagatzia erabagi zan. (XI, 227).

1740. urtian, Ibarbeako kalzadia konpontzia erabagi eben, Prozesiñuak handitxik pasatzen ziralako. (XI, 149).

1740. urtian, Arrateko santuarixora joten eben bidiak konpondu ein ziran. Handik atzera bihar zan moruan zaintzeko, urtian 15 errialeko zidarrezko eskudo bi pagauta, Francisco de Iriondo-ri emon jakon kargua. (XI, 159-160).

1740. urtian, okelian prezixua, 1739. urtekua morokua zan (ikus 1739-X-11). Adarixan okelia, errialian saltzen zan (24 marabedi). (XI, 213).

1740. urteko eneruan 1ian erabagi zan sardau garbixa, azunbria, 5 errialian saltzia, erregidorien gus-tokua bazan; bestelan, gura eben bestian. (XI, 216).

1740. urteko martixan 13an Konzejua eta herrixa batuta, demaseko burrundaria armau zan, Arrabalgo zubitxik personak bakarrik, ala kristau, animal, burdi, eta beste be pasau ete zeikiezan gorabeheran jardun ebenian. Ordurarte, zubixa oiñezko kristauak bakarrik erabiltzen eben; burdixak eta, animalixa eta ganauen kalterako askotan, errekatik pasau bihar izeten ziran (ikus 1740-V). (XI, 339-340).

1740. urteko martixan 13an, Sebastian Erviti-k Cadiz aldetik bialdutako karta bat irakorri zan Konzejuan jardunian. Izen be, bera zan orduan Arrateko Aman erropa eta pitxixen zaintzaille kargua ekana. Herriko haundikixak be, “tenían a gala el ser *roperos de las alhajas con que se adorna nuestra Santísima Patrona la Madona de Arrate*” (XI, 161). Kartan ziñuan Cadizen ondiok luzeruan egongo zala, eta bere lekuan batonbat ipintzia komeniko zala. Konzejuan, Pedro Antonio de Unzueta y Velasco izentau eben. (XI, 161).

1740. urteko maietzian Getarixan izen ziran Juntetan, Eibarko lagun batzuk Arrabalgo zubitxik oiñezko kristauak bakarrik ibilli zeikiez elako sartu eben kejian gaiñian jardun eben. Ignacio de Ibero maixuak, zubitxik burdixak be pasatzian alde informe bat irakorri eban.

Juntan, Ignacio de Ibero-n esanak aintzakotzat hartu ziran. Halan agertu jakon Eibarko Konzejuari, eta honek, aurreruntzian, aindutako moruan bete (ikus 1740-III-13). (XI, 340).

1740. urteko julixuan 17xan San Andresen Kofradixakuak erabagi eben Konzejuan sartzen ez ziranei, ez jakuela kandelarik emongo. (XI, 149).

1740. urteko agoztuan 28xan Korporaziño Probinzialak inglese aurre eitxeko abixauta, Konzejuak erabagi eban fusillak, euren bayoneta, polboriñ eta muniziñuagaz prest eukitzia, Konzejuan euazan armak konponduta. (XI, 29).

1740. urteko setienbrian 10ian, Probinzixatik ainduta etorri zalako, Konzejuan 46 laguneko konpaiñia esandako lekura juateko prest egon zeñ erabagi zan, inglesen kontra ein bihar izen ezkeriok. Kapitan, Diego de Iriondo Zezeil izentau eben; Agustin de Arizmendi, teniente; Jose Erviti, teniente; Rafael Unzeta eta Pedro Lascurain, sarjentu; eta Francisco Ignacio Barrundia, tanbor. (XI, 29).

1740. urtian Andres de Mandiola izen zan alkatiak²²¹ (XI, 471)-(XL, 30).

1740. urteko otubrian 9xan alkatiak, Arrateko elixako torriak konpontzeko premiñia ekalako, Jose de Zuaznabar maixuan presupuestua presentau eban, 1.529 errialekua; *in* XI, 160, detallauta dago, literal. Ontzat emon zan; dirua jiratzeko, herrixan borondatia eskatzia erabagi zan, gastu txixixaua izen zeñ. Biharra, Bautista de Echeberría kantero-hargiñak eiñ eban. (XI, 160-161).

1740. urteko otubrian 9xan, akta liburuak ez eze, papeletan beste kontu mordua euazan ezkeriok, Elixako sakristixan be artxibua ipiñitxa euanetik, diruak eta beste gauza batzuk bertan gordetzia erabagi zan. Elixako artxibua hiru giltzegaz zabaldu zeikian: bata alkatiak ekan, bestia erregidore buruak, eta bestia eskribauak.

Giltzen “jabiak” urtian-urtian aldatzen ziran, bakotxan karguak amaitzen ziranian. (I, 270)-(XI, 209).

1740. urteko otubrian 11n, Konzejuan, Plaentxiakuak bialdutako kartian gorabeheran jardun eben. Plaentxiak mugan euan Eibarko zelai bat eskatzen eban permutan, San Esteban jaxetan erromerixia han eitxen zalako, eta aurrera demandarik sortu ez zeñ.

Eibarkuak, Plaentxikuak eskatzen ebanari baietza emotiak mujoiak aldatzia ekarriko ebalakuan, jaxetan eta holakuetan hori zelaixori erabiltzeko permisua emon etsen, baiña besterik ez. (XI, 8).

1741. urtian, Isasi eta Olaerreko ferrerixa ero oletako ferroiak (oletako bihariñak), Diputaziñora keja-ka jua ziran, Eibarko Konzejuak herriko kalzadak konpontzeko dirua, ola jabiei kobratzen etsen 100 erriale-tako inpuetotik etaratzen ebalako, kalzadak, metal zanak karriatzen hondatzen ziralako. Diputaziñuan erabagi eben, fuerua eta Junta batzuetako akuerduek goguan hartuta, bidiak libriak izen bihar zirala. Horregaitxik, Konzejuak hori inpuetuori kendu eiñ eban. (XI, 339).

1741. urtian, Diputaziñuak “errepublika” (herri) bakotxak 50 fusill eukitzeko aindu eban: Eibarren baka-rrik 30 euazan ezkeriok, falta ziranak eiñ eraiñ ein bihar izen ebazan. (XI, 29).

²²¹ *In* XL, 30, “Pedro Antonio de Unceta y Velasco” dakar.

1741. urtian, Fernando de Bustindui organu-jotaille eibartarra hil zan. Sueldo moruan, 130 dukado kobratzen eban urtian, entiarru eta ondretan doble pagatzen jakona, aparte. Berak hutsik lagatako lekurako oposiziñua etara eben. (XI, 129).

1741. urtian, Teresa Arizmendi izentau eben Ospitxaleko “*echeko-andra*” (“hospitalera”). Kargua esti-mautakua izengo zan orduan sasoian, G. de MUJICA-n ustietan, batek baiño gehixaok gura izeten ebalako puestua. Kondeziñua, lehelengo lau urtietan krixadian bost dukadoko sueldua pagatzia etxeko-andrian kargu geratzia zan. (XI, 297).

1741. urteko eneruan 15ian Agiñako San Roman ermitxan, sakristaua eukitzia eskatu eben: ez zan, baiña, erabagirik hartu Konzejuan. (XI, 180).

1741. urteko febreruan 24an, Agiñako San Roman ermitxako mayordomuari urtian 3 dukat, eta elixian obretarako beste hainbeste emotekotan, Ignacio de Iriondo izentau eben bertako sakristau. Ba izentau ebe-netik, 1759. urterarteko obren kontua erakutsi ebanian, 1.393 errialeko kontua ekan. (XI, 180).

1741. urteko abruillan 16ko jardunian aitzen emon zan herrixak Sevilla-n ekan administradoria hill ein zala. Bere lekuan, Gregorio Estepa Hermoso izentau eben. Administratzeko euana, “Castro” kaleko etxe baten seitxik bateko partia zan: baleike Martin Iñarra-k lagatako fundaziñuana izetia, zegaitxik eze, parte bat herri-xana zan, baiña beste zatixak, “redención y cabildo de esta villa”-na eta Ibergaiñ etxeko herederuanak ziran eta (ikus 1601, 1751). (XI, 320).

1741. urteko agoztuan hil zan Martin García de Larreategui, Martin Larreategui zaharran loibia, ondo-rengorik barik (ikus 1574). Horregaitxik, bere etxeko ondasun danak “Pedro Colón y Larreategui y sus descendientes”-endako geratu ziran. Hori da P. SARASKETA-k Cristóbal Colón-en ondorengotzat jotzen dabena (ikus 1743). (XL, 17).

1741. urtian Pedro Antonio de Unceta y Jaolaza izen zan alkatia. Baiña bere kargua betetzen gitxitxan egon zan: bere lekuan, Hilario de Mendizabal egoten zan. (XI, 471)-(XL, 30).

1741. urteko otubrian 8xan Bautista de Echeberría-ri 1.530 errial pagau jakozan, Arrateko torrian ein-dako biharragaitxik. (XI, 160-161).

1742. urteko eneruan 7xan, Konzejuak erabagi eban Parrokixan ondoko altare bat eitxia, albo baten, Bisitadoriak ontzat emoten baeban (orduan, Eibarren ebillan), Animien Kofradixiak ekazan 2.600 errialekiñ. (XI, 127).

1742. urteko febreruan 4an Konzejuak erabagi eban Aste Santuko prozesiñuetarako, politxaua eitxe-ko, imajiña bat eitxia: “Descendimiento”-Jatxieria. Dirua etaratzeko, herrixan eskatzia pentsau zan; eta holan ezin bazan dana pagau, Konzejuak ipiñiko eban falta zana. (XI, 127).

1742. urteko junixuan 16xan Aginaga-behekuan (Agiñazpi?) sutia izen zalako, Konzejuan erabagi zan herri osoko etxe-jabiak dukado bana emon zeixela laguntzeko; bete ezian, Hermandadetik kanpora lagatzeko kastigua ipiñi eben. (XI, 14).

1742. urteko junixuan 16xan Eibarko Konzejuak 50 gizoneko konpaiñixia batu bihar izen eban, Diputaziñuak ainduta, inglesak Gipuzkuako kostara etorri ezkeriok burrukan eitxera bialtzeko. Kapitan, Hilario Mendizabal alkatia izen zan; teniente, hirugarren alkate zan Andres Lezeta; Alfonso Acha sindikua, alferez; eta Jose Zumaran eta Domingo Loyola erregidoriak, sarjentu. (XI, 29)-(XV, 14).

1742. urteko junixuan 16xan, Konzejuak Juan Antonio de Soroeta (Erregian sekretarixua) izentau eban Arrateko mayordomo, “ropero”, eta pitxi eta joyen zaintzaille.

San Andres Kofradixako kandelia emotia be erabagi zan, prozesiño eta elixakuak eitxen ziranerako, herrixari eitxen etsazan meseriegaitxik (halan da be, ez iñ izengo zan hidalgixia konprobatzeka, ero kofradixakua ez zan beste iñori be emon).

Gaiñera, “posesión de vecindad” (XI, 285) be emon jakon, herrixak ezagutzen ebalako beronen “nobleza y origen”. Erregidore bik lagunduta, herriko salan sartu zan, iñok be txistik esan barik (ikusi 1742-X-7). (XI; 161, 285).

1742. urtian Andres de Leceta izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

1742. urteko otubrian 7xan, Juan Antonio de Soroeta-k (ikusi 1742-VI-16) eta bere anai Ignacio-k (Perú-n, Parinacochas-eko korrejidoría zan), euren noblezia eta odol garbitxasuna agertzeko eskatu eben Konzejuan. Sindikuari kontra eitxeko albidadia emon etsen (ikusi 1742-XI-18). (XI, 285-286).

1742. urteko otubrian 21ian, San Andres parrokiako albo bateko altaria eitxeko, Obispaduko Probisoruari eta Bikarixuari permisua eskatzia erabagi zan: baietza emon eben bixak. (XI, 127).

1742. urteko otubrian 21ian, Aste Santurako “Descendimientua”-Jatxieria eitxeko, Hilario de Mendizabal eta Fernando de Arizpe eibartarrei esatia erabagi zan. (XI, 128).

1742. urteko nobienbrian 18ko jardunian, Konzejuan, Juan Antonio eta Ignacio de Soroeta-n hiralgi-xia agertu zan, Ignacio de Soroeta zaharra eta Ignacio Echeberría eta euren konsortien hiralgixekin lotuta euazalako. Aurretikuak, Bizkai eta Gipuzkuakuak ziran danak, hamen etxe solarretakuak: Soroeta, Urkaregi, eta Etxebarria de Jauregi; aman aldeko amama (Josefa de Ibarra), Ibarra etxe solarrekua zan.

Holan, “vecinos caballeros nobles hijos dalgo” (XI, 286) ziranekin batera, banku bardiñian jarri ahal izen ziran; herriko bake eta gerrate denporan ziran ofizixuetan jardun ahal izeteko albidadia emon jakuen: “se acordó que fueran admitidos á los oficios honoríficos de paz y guerra” (XI, 286). (XI, 285-286).

1743. urtian Pedro Colón y Larreategui, Larreategi etxian eta ondasunen jabe ein zan, Juan Antonio de Lascurain eskribauan aurrian. Hil zanian, maiorazko Mariano Colón y Larreategui geratu zan (“duque de Veragua y de la Vega, marqués de la Jamaica, Grande de España de primera clase, etc. etc.” (XL, 17) zan) (ikusi 1821-XII). (XL, 17).

1743. urteko martixan 17xan jaixo zan Fernando Egiguren Ezkaregi musiko franziskanua. Arantzazun egon zan eta han pieza batzuk konponidu zitxuan: “musikagile horrek, konposizioak, garaiko estilo arinarekin egiten zituen eta ez Eleizan ohiz erabiltzen zen doinuarekin” (LXVI, 71). Bere obren barri gehixao jakin gura dabenak liburutetan beixu leike: LXVI, 71. (LXVI, 71).

1743. urteko abriilian 16xan Aste Santuko Prozesiñorako zan Jatxierian-“Descendimientuan” imajiña amaitxuta euan, eta danera 2.219 errial kobratzeko. Presentau eben kontua zihetz ikusi leike *in* XI, 128 dago. (XI, 128).

1743. urteko abriilian 7xan, Felipe V.ak, San Andres parrokiako patrono zan Juan Carlos de Areizagaa n loiba bati emon etsan patronatua: izen igualeko Juan Carlos de Areizaga-ri (Fuenterrabixa eta frontierako Gobernadoriari). Baiña tio hill arte eziñ izengo eban karguan arduria euki. (XI, 146).

1743. urteko junixuan 9ko jardunian erabagi zan zezen korridetan plazan ipintzen zan itxituria Sanjuanetarako konpontzia. Aurrerutzian, kargua lagatzen eben sindikuak (“síndicos salientes”), sartzen ziranak (“á los entrantes”) korridetako barreren kargu lagako ebezen. Bertan egunian Sanjuanetan etorri bihar ziran toreruekin tratua eitxia erabagi zan. (XI, 407).

1743. urteko setienbrian 1ian erabagi zan bidetakuendako posada bat ipintzia herrixan. (XI, 220-221).

1743. urtian Francisco de Aguirre izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

1743. urteko otubrian 13an, Tolosako Tabakuan gaiñeko Junta partikularran resoluziñoko 15. puntuan aintzen zana betiaz, Eibarko Konzejuak erabagi eban Juntan hartutako akuerdua, eleziño-liburuan herriko-euskeran ipintzia; gero, urtero eitxen ziran kapitularren eleziñuak baiño lehenao, Konzejuko sekretarixuak irakorri zeixan (XI, 209). J. SAN MARTIN-ek diñuanez, ez zan bete (ikusi 1754-1758). (I, 199)-(XI, 209).

1743. urteko otubrian 13an, Maaltzakuei ardaua eta ogixa saltzeko eskatutako permisuan gaiñian eze-tza emon jakuen, ez zalako komeni ardaua saltzia, beste gauza batzuen artian. Lizenzixia emotiarren tabernarixak urtian 40 dukado pagatzia aintzen eban arren, ez etsen laga. (XI, 216).

1743. urteko nobienbrian 3an, erabagi zan Azitxaingo San Antonion altaria konpondu eta ganoraz ipitzeko, alboko altare bat ein bihar zala (“colateral”), eta gastuak jentiarri limosna moruan eskatutakakin pagau. Calahorra-ra permisua eskatu zan; eta baietza hartu be bai. (XI, 178).

1744. urtian *Corpus Christi* eguna zelebratzeko ezpata dantzak eta abar eitxen ziran, lehengo ohitxuran. (I, 243).

1744. urtian, okelian prezixuak honek ziran: behixana, sei hillabetetan, sei kuarto eta erditxan salduko zan; beste sei hillabetetan, 6 kuartotan. Adarixan okelia, urte osuan 9 kuartotan egongo zan. (XI, 213)

1744. urteko febreruan erabagi zan zeñek eingo eban San Andres parroixan albo bateko altara barrixa. (XI, 127).

1744. urteko febreruan 9xan, Azitxaingo San Antonion altarian kargua nok hartuko eban erabagi zan: “se nombraron las personas que habían de entender en el asunto” (XI, 178). (XI, 178).

1744. urteko febreruan 24an Dekreto bat etara zan herriko karguetarako (“Instrucción y arreglamiento de gastos de los señores capitulares”), Juan Antonio de Soroeta, Martin Lopez de Ibarra, Diego de Zezeil eta Pedro de Lascurain-ek firmauta. Ontzat emon zan, sindiku, erregidore eta gehixena, alkatiak eitxen ebezen gastuak gitxitzeko.

G. de MUJICA-k dakar osorik transkribiduta, *in* XI, 477-480. Hamen, hamar kapituluetatik zatitxo batzuk ipiñiko douz:

1.a: “Cuando se haga el careo ó afinamiento de pesas, medidas y demás acostumbradas” aplikatzekua zan. Bazkaltzera juatia prohibidu ein zan: eskribauari, juraduei, eta kanteruari euren biharra pagau; eta atsaldian, perituakin (honi be, beria pagauta) “reconocimiento de cocinas” eiñ ostian, “en la junta que tuvieren[,] tengan un refresco moderado sin convidado, (...) sin que los síndicos se carguen de este pico en sus cuentas” (XI, 478) aintzen zan.

2.ak “los días respectivos de la adoración de los Reyes” eta antzerakuen gaiñian ziharduan: alkatiei prohibidu ein jakuen holako egunetan, egun osuan, gonbidauak eukitzia, “de ninguna esfera ni calidad en el discurso de todo el día”; predikadoria, eta “hermano postulado” (borondatia eskatzen eban abadia), Ospitxaleko serora-etxera juango ziran bazkaltzera: horretarakotxe, freira ero ospitxalan arduria ekan andriari (“hospitalera”), urtian sei dukado barik, bat gehixao pagauko jakon. “y que este capítulo comprenda á todos los demás señores capitulares para que entre estos no se introduzcan nuevas costumbres” (XI, 478).

3.ak Korpus eguneko zelebraziñuan gaiñian dihardu. Sindikuak, “solo pueda dar de comer á las personas precisas que gobiernan la danza de espadas y tamboriles” aintzen eban; eta bertan egon ezkeriok, euren [dantzari eta tanboliñ jotaillien] guraso, seme-alaba, anai-arreba eta koiñatu-koiñatei, be bai, “sin prohibición de los forasteros de cualquiera calidad” (XI, 478)-(LXIII, 17-18).

4.ian, Sanjuanetako jaixen txandia da: sindikuak, Korputz eguneko kondeziñuak ekazan. Alkatiari lagatzen jakon eguardixan Predikadoriari bazkaltzera inbitatzen; eta atsaldian, nahi izen ezkeriok (baiña ez derrior), “pueda disponer y usar la tarde de primera corrida de toros para los señores capitulares y otras personas de celo si gustare de un refresco moderado”. Prohibiziño eta kondeziño bardin-bardiñak, alkatesiandako eta beste kargodunen andrendako (XI, 478-479).

5.ian, zezenak ikustia zelan bihar eban agiri da. Alkatiak eta herriko kargodunak baeken aparte euren lekua, zezenok ikusteko. Aurreruntzian, alkatiak aindu ezian, eziñ izengo zan kanpotik iñobez sartu, eskribaua eta alkatiak inbitautakuak ezik. Beste karguak ekenak be, alkatiak permisorik barik eziñ eben iñobez eruan *torilletara*; gaiñera, “se niega absolutamente el concurso de las mujeres al referido paraje separado” (XI, 478).

6.ak, *rematietan*, zelako inpuestuak ipiñi agertzen dauz, “con la menor carga para los señores alcaldes y demás capitulares”:

-Batzuk, 1744. urterako: okela abastuetako errematantiak, zezen-isko bat emon-ipiñi biharko eban; eta herriko karguak ekezenak, beste hiru zezenak emon ahal izeteko, 75na errial emongo jakuen, “para que puedan costear el premio de los referidos [tres] toros”.

-Beste lege batzuk, 1745. urtian hasi eta betirako ziran: “abastos públicos y alhóndiga”-ko errematantiak, zezen-isko bi emon biharko ebezen; arda gorrira²²² saltzen eben taberna bixetakuak, beste hainbeste; karnazerixetakuak, beste zezen bat; eta alondigia hartzen ebanak, beste zezen bat: holan, sei zezen batzen ziran, “debiendo ser los cuatro toros primeros á nombre de los señores capitulares, todos los seis sean con noticia y aprobación de sus mercedes de forma que la función tenga el acostumbrado lucimiento”²²³ (XI, 479). (XI, (339), 479).

7.ak “Natividad de Nuestra Señora y Cofradía de Arriarte” jaixetako zelebraziñuan gaiñian dihardu. Sanjuanetako moroko prohibiziñuak diraz: alkatiak, kapitularrak, eskribaua, predikadorea, juraduak “y forasteros” bakarrik gonbidau zeikiazan, “y de la misma suerte se entienda con las señoras alcaldesas que acaso pudieran dar de comer privadamente”. Bai Ama Birjiñian egunian, bai Kofradixian eguneko errefreskua emotia, Sanjuanetan moruan izengo zan (XI, 479).

8.ian, Arrateko “ropero actual y sucesores”-ekin be bardin jokutzen da, “en esta misma línea, grado y restricciones” (XI, 480).

9.ian multak aitxatzen diraz: aurretik erabagixakuak betetzen ez zan bakotxian, bai alkatiak, bai beste kapitularrak, bai erroperuak, belloizko 50 dukado pagau biharko ebezen. Sindikua, eta herriko jentia be, honen arduria euki eta bete zeñ zaintzeko aintzen jakuen (XI, 480).

10.ian honek erabagixok betiko gordetzeko aintzen da: Konzejuen liburuetan sartu, eta urtero eitxen ziran eleziñuen ostian, kargodun barrixei aitzen emotia honen legion barri, “exhortando á los señores capitulares su cumplimiento (...) y proveyéndoles si quisieren de las copias correspondientes para su inteligencia” (XI, 480).

Hau danau, “deseando que no se arruinen los vecinos de V.S. cuando les toca la suerte de ejercer semejantes empleos capitulares y concejiles en los arraigados, y á fin tambien de que modificados los gastos no tengan la repugnancia de ejercer semejantes cargos” (XI, 477). (I, 232)-(XI, 203, 406-407, 477-480).

1744. urteko maietzian 25ian Konzejua erabagi eban kanpoko generua alperrik galtzen euazan euri ujalak atertzeko eskatze aldera, Soledad Andra Marixa Ospitxaletik Parrokixara eruatia, han beratzurrera eitxeko. Amaixan, prozesiñua eingo jakon. (XI, 149).

1744. urtian Diego de Iriondo Zezeil izen zan alkati. (XI, 471)-(XL, 30).

1744-1750. urte bitxartian Hilario de Mendizabal-ek, San Andres parrokixian ipar-aldeko Animen kruzexirako erretablua eñ eban, beranduko barroko estiluan, txurrigeresko ikutuekiñ

²²² “Clarete”, Riojatic ekartzen zan ardauari esaten jakon (XI, 339).

²²³ In XI, 406-407, zezenen gaiñian dihardu: “los capitulares tenían la obligación de poner un toro cada uno para las dos corridas que habían de celebrarse los dos días inmediatos al de San Juan, y que los rematantes del vino debían traer los otros dos toros para que de este modo quedaran completados los seis indispensables” (XI, 407).

Agiñako San Migel elixako San Migel Arkanjelen tallia neoklasikua da: koloreautakua, paparreko korazia zidarrakin txapeauta daka. Juan Bautista de Mendizabal-ek prozesiñuetarako eñ ebazan tallak be orduan sasoiak diraz, gaur galduta egon arren. Honen eskultorionen biharrak, ondiok Zumarragan eta Forondan badagoz.

1745. urtian hasi, eta betirako betetzeko zan legia etara eben 1744. urtian, “Instrucción y arreglamien-to de gastos de los señores capitulares”-eko 6. Kapitulan atal batek ziñuanez (ikus 1744-II-24). “abastos públicos y alhóndiga”-ko errematantiak, zezen-isko bi emon biharko ebezen korridetarako; ardu gorrixa sal-tzen eben taberna bixetakuak, beste hainbeste; karnazerixetakuak, beste zezen bat; eta alondigia hartzen ebanak, beste bat: holan, sei zezen batzen ziran, “debiendo ser los cuatro toros primeros á nombre de los señores capitulares, todos los seis sean con noticia y aprobación de sus mercedes de forma que la función tenga el acostumbrado lucimiento” (XI, 479). (XI; 213, 477, 479).

1745. urtian, adari okelian prezixuak bardin segitzen eban (ikus 1744); behixanak, piskat behera einda euan, bost kuarto eta erditxan saltzen zan eta.

Aitxatzekua da okelian errematantiak (karnazerixia hartuta ekanak), Sanjuanetako zezen bat berak ipiñi bihar ebala.

Sindikua barriz, 200 eskudoko “empréstito” tratua eitzen eban errematantiorregaz. (XI, 213).

1745. urteko febreruan, herriko aguazillan (“alguacil”) kargua agiri da ya. Alkatia, sindikua eta erregi-dore bi agiri diraz hamen urtian. (XI, 200).

1745. urteko febreruan 11n jaixo zan Andres Sostoa Zuluaga (aurretikuak Elgetakuak ziran); aitxa Domingo zan eta ama Maria Cruz. Franziskano sartu zan Aranzazun bere anaiakin batera, Manuel-ekiñ (ikus 1749-V-23), eta musika munduan “bere konposizioengatik probintzian oso ezaguna” (LXVI, 72) izen zan. 61 urtekiñ hil zan. Bere obrak eta bere anaianak oiñ egunian, musika barrokuan konziertuetan jotzen diraz. Gaur kalia dake Eibarren, “Sostoatarren kalea”. (II, 29. p.)-(LXVI, 72-73).

1745. urteko julixuan 11n, Azitxaingo San Antonion albo bateko altaria Fernando de Arespe eta Joaquin de Unzeta Barrenechea eibartarrei eixia aindu jakuen. Neoklasiko estiluan, Francisco de Arizpe-k Azitxaingo San Antonen imajiña eñ eban, koloreautako egurrian. (XI, 178).

1745. urtian Pedro de Lascurain izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

1745. urteko nobienbrian 14an Fray Jose de San Antonio y Olabe eibartarrak, bigarrenez eskatu etsan Konzejuari Parrokixan “Confraternidad de Descalzos de la Santísima Trinidad” sortzia, “Santísima Trinidad Redencionista de Cautivos”-en izenian. Oingotik, Konzejuak baietza emon etsan, bihar zan permisua Obispuari eskatzeko. (XI, 149-150).

1745. urteko dizienbrian 6xan Juan Antonio Moguel Urkiza eskritoria jaixo zan Eibarren²²⁴ (ikus 1804-V-12). Gurasuak Markiñakuak ziran: aitxa, Juan Ignacio Moguel eta ama, Gabriela Urkiza; aitxa Eibarren medi-ku euala, bera jaixo zan. Handik urte bira Debara jua ziran bizi izetera.

Bera abade ein zan. Letren munduan eñ eban biharragaitzik ezaguna da. Euskeraz eskribidu eban: eus-dera bizkaitxarrian eta gipuzkuako berbetan, batetik; bestetik, euskerian estudixo linguistikuak be eñ ebazan. Nomenklaturak, traduziñuak eta ipuiñetatik aparte, *Peru Abarca* da libururik ezagunena: XVIII. gizaldiko biga-rrerendiko bizimodua jaso ez eze, berbetian eta historixian barri dakar. Kritikuak hau liburuau euskal literatu-rako lehelengo nobelia ete dan planteatzen dabe. Humboldt filologo alemanak esan eban “que el eibarrés Moguel fue uno de los hombres más versados de Vasconia en el estudio de las lenguas” (XV, 96). Edozein modutan be, bere biharrak relijijsuak izen ziran gehixenak. Loiba (“sobrino”) bik bere eskritore eskolia segidu eben, Juan Jose Moguel-ek (*Basarritar eskola*) eta Maria Vicenta Antonia Moguel-ek (*Ipui Onac*). (I, 199-200)-(XV, 96)-(LXIII, 16).

²²⁴ Bere bizimoduan eta zeregiñen detalle mordua topau leikez hamen liburuan: X. ALTZIBAR: Bizkaierako idazle klasikoak: *Mogeldarrak, Astarloatarrak, Frai Bartolome: Nortasuna, Idazlanak, Grafiak*, Bilbao, Bizkaiko Foru Aldundia, 1992 (105-209 or.). Bere obrian analisi linguistikua ostera beste tesi baten batuta dago A. AREJITA: La obra de Juan Antonio Moguel, Deustuko Unibertsitatea, 1994 (publikau bakua).

1745. urtian Konzejuko kontuak 2.312 errialeko zorrakin (“déficit”) urten eben: 9.114 errial hartzeko, eta 11.426 pagatzeko. (XI, 222-223).

1746. urtian, Fernando VI.a errege izentau ebelako jaixa zelebrau zan Eibarren: Sanjuanetako moroko korridia; kanpai jotia; dantzak; txapliuak eta bolanderak, eta arda u karga bat partidu zan, esate baterako. (XI, 408).

1746. urteko maietzian 8ko jardunian Ospitxalian gorabeheran jardun eben: ez zan ya nahikua herri-rako, eta ganora gitxi euan itxuria, “tenía poca capacidad y decencia” (XI, 297). Erabagi zan ba, ospitxala haunditxu eta hobetzeko, zemaitxek estudixau zeixela zer ein zeikian (ikus 1746-VII-3). (XI, 297).

1746. urteko julixuan 3an, edurran probisiñua (udarako, eta) urtero errematera etaratzia erabagi zan, alondigako errematiagaz batera. Edur libra baxotxa, kuarto baten salduko zan; errematante ero saltzailliak, Diego de Zezeil-i (bera izengo zan edurzulo ero *neberian* jabia), librako, marabedixa pagau bihar etsan, eta urtian hiru peso; bestelan, libria, hiru *blanka* pagau biharko ebazan. (XI, 220).

1746. urteko julixuan 3an Ospitxala barrizatzeko asmuak estudixatzen ibilli ziranak euren eretxixa agertu eben. Bakartadian ero Soledad Andra Marixan *zeladurixan* euazan 50 *pesuak*, sukaldia euan lekutik aldatzeko eta elixako erdikaldia lautzeko (altaretatik entradararte piskat zabaldu ezkeriok, bide batez, jente gehixaondako kabidia egongo zan) nahikua izengo ziran. *Manda jenerala* einda beste 50 peso gitxienez batu-ko ziralakuan, holan enpleatzia pentsau eben: Ama Birjiñian imajiña erdiko altarera eruan; pasuetarako nitxuak eiñ; eta lehengo sukaldian lekuan, abadiendako kuartua eiñ (lehen euren kuartua zana, sakristixia haunditze-ko izengo zan). Erabagi zan, ba, *manda jenerala* eitxia, eta etarutzen zanakiñ, obretan hasi. (XI, 297).

1746. urtian Diego de Orbea izentau eben alkate; baiña Madrillen bizi zan lez, Pedro Antonio Unzueta Velasco-k hartu eban bere kargua. (XI, 471)-(XL, 30).

1746. urteko otubrian, herriko aguazillan kargua betirako (“perpétuo”) ipiñi zan. Hau karguau ez eze (ikus 1745), “alcaide de la real carcel” be baeuan Eibarren: fusillak garbi eukitzeko obligaziñua ekan. (XI, 200).

1746. urtian, Konzejuko zorrak aurreko urtekuak baiño piskat txikixauak izen ziran, 415 errial eta 32 marabedikua. Hartzeko, 14.902 errial ekazan; eta pagatzeko, 15.318'28 errial. (XI, 223).

1747. urtian, Eibarren 340 *bezino* (fameli-xa-buruak(?)) bizi ziran: konzejantiak, 242; eta konzejante ez ziranak, 98. Euretatik, 132 lagun Plaentxiko Arma Fabrikarako biharra eitxen eben maixu eta ofizialak ziran.

Herriko kaskuan, herriko 38 *bezino* euazan, eta herrixan bizi ziranak ero *moradoriak*, 27; eta “oficiales vecinos, 76; y oficiales moradores, 37” (I, 203)-(XI, 83). Agiñako barrixuan, 29 herriko bezino eta 7 moradore euazan. Akondiako barrixuan, herrikuak 63, eta moradoriak, 12 ziran. Otaola ballian, 42 herriko, eta moradoriak, 15. Arrate Ballian (Zelaia, Arizmendisuso, Arrate, Apalategi, Arrieta, Inarra, Lezeta eta Malzaga bitxartian), 32 herriko *bezino* euazan. (XI, 226).

Ezkonduek, 9k forjan eitxen eben biharra; 35 kaxagiñak ziran; 13, txispagiñak; 35, aparejugiñak; limari-xak, 19; barrenarixak, 7; mallukiakiñ 11 ebizan (mailluarixak); eta 3, errementarixak ziran. Gaiñera, gremixo danetan ezkondu bakuak be baziran. (I, 203)-(XI, 83, 226)-(XV, 34)-(XXVI, 1002).

1747. urtian, herrixan ebizan eskekuak gaba Ospitxalian pasatzia, marabedi bi pagatzen eben egune-ko. Ospitxalak berak ez ekan errenta haundixa, urtian 631 dukado eta erdiko kapitala ekan eta (208 errial eta 6 marabediko errentia urtetzen etsan). (XI, 297).

1747. urtian hil zan San Esteban ermitxako sakristaua zan Martin de Olañeta. Bere alargunak, Francisca de Bustindui-k, puestua berak eta bere seme Martin eta Pedro-k hartzeko eskatu eban; patrioiak konforme, eta halan izen zan. Fiadorak ipiñi bihar izen ebazan, bere biharra ondo beteko ebana berbia emon-da. (XXXIII, 32).

1747. urteko eneruan 29xan Joaquin de Unzeta Barrenechea-k Azitxaingo San Antonion altareko obrak amaitxuta euazala aitzen emon eban; Konzejuak, obria beiztatzeko Bautista de Mendizabal izentau eban perito. (XI, 178).

1747. urteko eneruan 29xan, Paskua egunetik hurrengo urteko (1748) Zapatu Santu bitxartian okelia nok saldu subastia ein zanian, honek prezixuak ipiñi ziran: behixan okelia, lehelengo hillabete bixetan, 6 kuartotan salduko zan; hurrengo sei hillabetietan, 5 kuarto eta erditxan; eta azkenengo hillabete bixetan, 5 kuartuan libria. Adarixana, urte osuan 7 kuarto eta erditxan salduko zan libria. (XI, 213).

1747. urteko maietzian 11ko jardunian Konzejuak erabagi eban orduan Ulsaga Plazia zana zabaldu ahal izeteko, han lurra eken jabe bikin tratua eixia: bata, Oñatiko Kondia zan. Eskatu jakon bere palazixuan aurreko partian euan lur tontorra kentzeko permisua. Bestia, Inkisiziñoako Ofiziala zan Joaquin de Aldazabal zan: eskatu jakon, plazia zabaltzeko, bere terreno batzuekin lurren trukia eixia. Batak be ez eban ondo urten itxuria (ikus 1759). (XI, 361).

1747. urteko junixuan 25ian, San Andres parrokiako alboko altarian obrendako nahikua diru ez euala, eta azpikuan harrixa Ulanzuatik ekartzeko, Konzejuak erabagi eban hori biajori limosna moruan ein zeixala batonbateg: segiduan agertu zan jentia prest. (XI, 127).

1747. urteko julixuan 7ko agirixetan, Diputaziñoak inglesak Gipuzkuako kostetara etorri zeixiazela eta euren kontra juateko barriro aindu ebanian, 1740. urtian leintxe, alkatiak zaharra izen arren be, bere burua kapitan izentatzeko prest agertu eban, tokatzen jakon moruan. Halan da guzti be, herriko Konzejuak, alkatian edadiari beixuta, herrixan egotia premiñazkua izengo zalakuan, eta berak ontzat emonda, kapitan, bigarren alkate zan Agustin de Arizmendi izentau eban; teniente, Pedro de Lascurain; alferez, Juan de Sustaeta sindikua; eta Agustin de Bustindui eta Jose de Erviti erregidoriak, sarjentu. (XI, 29, 471).

1747. urtian Andres de Espilla izen zan alkati. (XI, 471)-(XL, 30).

1747. urtian, Eibarren ez euan ganau askorik, itxuria. Normalian, basarri bakotxian, idi paria euan, kanpoko biharrak eta, eixteko (burdixak eta bihar ziran beste tramankuluekiñ); eta gitxitxan hau baiño gehixao: akaso, behi batzuk, txahalak eta bai batzuk; basarri batzuetan, ardixak eta ahuntz banaka batzuk. Gaiñera, batzuk, basarrixan jabe izenda be, baiña gehixenetan erreteru euazanak, eken ganau apurra, “á media ganancia y otros convenios según sus calidades” (XI, 214) eken, erdi bana beste batzuekin batera.

Horregaitxik, herrixan jaten zan okelia Bizkai aldetik ekartzen zan; gehixena Plaentxiko Fabrikan bihar asko euanian, eta jente gehixaok jardun biharrian, danetako generua ekarri bihar izeten zan, hasi jatekuak, likorrek eta abar. Bestera ikusitxa, tributo ero inpuesto gehixao be batzen zan herrixandako. (XI, 214).

1747. urtian, Eibarko soluetan ez zan genero askorik hartzen: garixa, artua, kaztaiñak, eta sagarrak. Berduria be hartuko zan zezer. Herrixan hartzen zana herrirako nahikua ez, eta garixa inguruko herrixetatik ez eze, Alaba (gari anegia belloizko 22 errial pagatzen zan) eta Castillatik be ekartzen zan; eta artua (anegiak, belloizko 18 errial eitxen eban), Bizkaitxik. Eibartarrak armagiñan jarduten ziran gogorrauak, itxuria, Erregian Fabrikiak herrixan ekan ferrerixan eitxen eben biharra gehixenak eta. Burdiña biharan inguruan, ikazgiñak eta suteixetan be jarduten eben. (XI, 214-215, 215).

1747. urtian, honek prezixuok eken eratekuak: lau librako Riojako arda gorrixan azunbriak, (“azumbre de vino clarete de la Rioja que se compone de 4 libras” (XI, 217)), 15 kuarto; arda naparrak, 26 kuarto; arda zurixak, 34 kuarto; Naparruako aguardiente ero patxarrak, 36 kuarto; eta Bilboko misteliak, 8 errial. Prezio danetan portia eta deretxuak sartuta euazan. (XI, 216-217).

1747. urtian eibartarrak kejaka ebizan, Naparruan traba haundixak ipintzen ebelako Aragoi eta Valenzia aldetik etozan ardau, olixo, frutak eta beste generuandako. Holan, hanguei generua saltzia gatxa eitzen jakuen leintxe, eibartarrei, beste muturrian, karu urtetzen etsen napparrei eta Rioja aldekuiei generua erostia. Politxa da horrek trabok kentzeko emoten diran argumentuen barri eukitzia, “Que si los aragoneses, como aún hoy lo hacen rodeando por Castilla, viniesen á Guipúzcoa, querrían también pasar á Vizcaya, principalmente á Bilbao y su camino más frecuente sería por Elgoibar y Eibar y así vamos á unirnos todos [“varias repúblicas”] y á quejarnos de conformidad por si así podemos conseguir que el Consejo tome alguna Providencia” (XI, 218). Ez dake baiña, baiezkuan asmo larreirik: “aunque en Madrid es tan grande como sabemos el poder de los navarros que están aliados con tanta parte de los caudales del Reino” (XI, 218). G. de MUJICA-k originalan zati haundixaua dakar, *in* XI, 218. (XI, 217-218).

1747. urteko otubrian 8ko eta hurrengo egunetako jardunetan, herrixan hobe biharrez honek erabagixok hartu ziran:

Alkatiari, ekazan gastuetan laguntzeko, 500 errialeko sueldua ipiñi jakon (ordurarte, 300ekua ekan).

Kapitularrak, usarixuak aintzen eban lez, Sanjuanetako korridetarako zezen bana ipiñi bihar eben.

Erregidoriak, ardaua kontatzia-neurtzia (“afuero”) atsaldian ein zeixela.

Alondiga ero merkau-plazan, eratekuen neurrixa kuartillokua ipiñi zan: gehixao ezin zan etara zaragixetatik; gaiñera, aguazilleri be, aurreruntzian, ardaua probatzia amaitxu ein jakuen.

Alkabala inpuetua eta *sisari* tokatzen jakona aparte ipintzia: “Que el encabezamiento de la alcabala se ponga separado en la conformidad que la sisa por ser de igual calidad y cantidad que esta” (XI, 217).

Ardauan portiana, eta saltzerakuan azunbriari gehitzen jakon kuartua be (“el cuarto del vendaje” (XI, 217)), aparte ipintzia. Bai portia, bai saltzia bere arduran hartzen eben rematante bixak, zezen bana ipiñi bihar eben San Juan bixamonerako eta hurrengo eguneko korridarako.

Kanpotik edozer saltzera etortzen zan edozeiñek, generua saltzen ipiñi orduko erregidoriak kontau ein bihar eben; gero, hiru ordutan egon zeikiazan plazan: ez ebela gehixao salduko igerri ezkeriok, lehenao be alde ein zeikien.

Sagar *lindua*, belloizko 40 errialian salduko zan; bost kuartilloko sardau garbixan azunbria, 4 kuartuan; eta sagar lindua 60 errialian euanian, sardaua, 5 kuartuan egongo zan. (XI, 217).

1747. urteko dizienbrian, Jose de Aranbarri abadia izentau eben organu-jotaille: urteko sueldua, 130 dukadokua zan, bestelako biharrak aparte. (XI, 129).

1747. urtian, Konzejuak hartzeko gehixao euki eban ezkeriok (16.508 errial eta 21 marabedi), eta pagatzekuak gitxitxu (15.053 errial eta 20 marabedi), kontuetan 1.455 errial eta marabedi bat Konzejuan alde urtetzen eban. (XI, 223).

1748. urtian ein ziran Ordenanzetako 57. artikulua, herriko kaskuan nahi arrabaletan basuria botatzia prohibidu ein zan; baitxa kaliañ liñu-epaketan (“espadara lino”) eitxia be. (XI, 207).

1748. urtian, Luisa Isabel infantia bere alaba Isabel María-kin Baionarutz joialako, holakuetan usatzen ziran preparatibuetan hasi bihar izen ziran: probisiñuak, muebliak, eta beste, jirau... Mondragoikuak, Eibarri 30 ohe eskatu etsezen, esate baterako. (XI, 410).

1748. urteko eneruan 28ko agirixan erregidore batzuk eindako memorixal bat agiri da: Konzejuak, mantenimiento guztian ardurua ekala agiri da bertan, inportantienana izen ezik, ogixana.

Holan ba, erabagi zan sei panadero egongo zirala, “y no más” (XI, 215), herrixari abasto emoteko: gura ebanak emon zeikian izena; eta izena emondako danen artian, sortean lehelengo urtetzen eben seirak izentauko ebezen herriko panaderu. Kredito moruan, Konzeju barrixa formatzen zanian bueltan emotekotan, 100 dukat emongo jakuezen, seiren artian partitzeko. (XI, 215).

1748. urteko abruillian 28ko agiri batek diñuanez, herriko lagun batzuk Jesukristo kolumniari lotuta agertzen zan paso barri bat eixia eskatu eben.

Bertan egunian erabagi zan hau pasuau, Ortu Santuana eta San Juanen pasua ipintzeko, Ospitxaleko elixan nitxo barri bat eixia. Laguntasun moruan, 150 errial emongo ebazan herrixak. Bide batez, Bakartadian Andra Marixan nitxo barrixa be konpondu ein zan (ikus 1748-VI-9). (XI, 297-298).

1748. urteko abruillian 28ko jardunian, San Antonio eguna eta Korputz eguna batera tokau ziran ezkeriok, normalian San Antonio eguneko atsaldian eitxen zan korridia, "Santísima Trinidad" Trinitade domeka atsaldian eixia erabagi zan. (XI, 407).

1748. urteko junixuan 9ko agirixak diñuanez, herriko sei panaderuak izentatzia aindutako moruan bete zan (ikus 1748-I-28). (XI, 215).

1748. urteko junixuan 9ko agirixetan, Ospitxaleko nitxo barrixetara imajiñak eruatia (Jesukriston, Ortu Santuan eta San Juanen pasuak), *solemnidadiakiñ* eixia erabagi zan, ahal zala, San Juan bezpera egunian. Bide batez, *manda jenerala* eingo zan, obrak pagatzeko (ikus 1748-IV-28). (XI, 298).

1748. urtian Francisco de Aguirre izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

1749. urtian, Juan Ignacio de Mogel Eibarko medikua (Juan Antonio Mogel eskritorian aitxa; ikusi 1745-XII-6) Debara juan zan ezkeriok, Eibar mediku barik euan. Elgoibar eta Plaentxiko medikuekiñ ein zan kontratua: astian, jakiñeko bi egunetan etorri biharko ziran. Bisitautako gaixuak kalekuak baziran, errial erdi kobrauko eben; basarrikuie, errial bi. Bisitak jakiñeko egun bixetatik aparte baziran, holan kobrauko eben: kalekueri, errial bi; basarrixetakueri, lau. (XI, 306).

1749. urtian Diego de Zezeil izen zan alkatia²²⁵. (XI, 471)-(XL, 30).

1749. urteko maietzian 23an jaixo zan Manuel Sostoa Zuluaga. Franziskano sartu zan Aranzazun bere anaiakin batera, Andres-ekiñ (ikus 1745-II-11). Musika munduan "erlijio kantetan edota polifoni mailan izen handikoa" izen zan (LXVI, 72), eta "Garai hartakoak baino musikagile biziagoa, ordukoagoa, kitarra doinuzko musika herriko batzu ekartzala gogora zioen Aita Donostiak berak" (LXVI, 72). Bere konposiziñuak eza-gutzeko liburuetan beixu leike: LXVI; 72, 117. (II, 29. p.)-(LXVI, 72-73, 117).

1749. urteko nobienbrian 9xan ein zan jardunian, Pedro de Olabe zan Arrateko santuarixoko mayor-domo ero administradoriak, ermitxako pitxi eta joya danak hobeto gordetziarren, lau lekutan ekazala ezkutautaitzen emon eban, herritxik kanpora, zazpi leguatara. Ba hori arduriori aldetik kentziarren, Konzejuan entregatzia eskatu eban. Baietz esan jakon; eta euki eban kontuagaitxik, eskerrak emon be bai. (XI, 161-162).

1750. urteko junixuan 5ian, Castillako Konsejo Nausixak arda azunbriari, hamar urtetarako, 8 marabediko inpuetua ipintzeko *Real Fakultadia* emon etsan Eibarko herrixari. (XI, 218-219).

1750. urteko junixuan 28xan, Animen altarako retablua eiñ eban Hilario de Mendizabal-ek 2.000 errial gitxiao kobrau ebazan; horregaitxik, Konzejuak eskerrak emon etsazan. Jose de Zuaznabar Ermuko arkitek-tuak, belloizko 15 errialeko 700 pesotan tasauta ekan obria. (XI, 127)

1750. urteko agoztuan 4an, San Andres parrokixako benefiziadun kuria zan Francisco de Areta-k, Antonio de Buztindui ("Beneficiado que fué de dicha Parroquial y Comisario de la Santa Inquisición" (XI, 131)) abadian papel zaharren artian topautako bat kopixau eban, Parrokixako inziensua zabaltzekua -kristal eta urrezkua-, urrezko kopoia eta Kustodixia -kristal eta urrezkua-, nundik nora llegau ziran argitzen ebana. Pedro de Ibarra komendadorian barri dakar, eta Italian eiñ eban almonedako konprian. Geroko juizixuan gorabeherak be agiri diraz: Parrokixiandako betiko emon zitxuan, baiña Pedro de Ibarra-n herederuak -Juan López de Unzueta Iturrao, Martin de Irure eta Magdalena de Aranguren- euredako erreklamau zitxuezen. (XI, 131)-(XL, 22).

1750. urtian Erregian sekretarixua zan Juan Antonio de Soroeta izen zan alkatia²²⁶. (XI, 471)-(XL, 30).

XVIII. gizaldi erdikua da Maaltzako Sagartegieta etxia, neoklasiko eran eindakua. Aurretik euan basarrixan gaiñian altzautakua izen leike. Gaur “Sartei” esaten jako. (I; 219-220, 247).

1751. urtian, Eibarko herrixak Sevilla-ko Castro kalian seitzik bateko partia ekan etxian barri, holan eka-
rren dokumentu batzuk: “una casa y almacén en la calle de Vizcainos de Sevilla” (ikus 1741, 1795-I-11). (XI, 320).

1751. urtian, Santa Ines ermitxiak ondiok be prestamuak emoten ebazan: oingotik, Domingo de Aretari 37 dukat emon etsazan. Aurreko hogeta urtietan interesak igotzeka euazan (ikus 1715). (XXXIII, 45).

1751. urteko maietzian 7xan erabagi zan herri osorako mataderua eitxia, han animalixak hill eta oke-
lia partidu ahal izeteko. Ordurarte, bakotxak noberan etxian, ero errentan hartutako lokaletan hiltzen ebazan
jateko animalixak.

Leku egokixena San Esteban basilikian eta Hilario Mendizabal-en etxian bitxartian zala beitzendu jakuen
(herri erdixan euan, errekianduan gaiñera), eta hantxe eiñ eben Eibarko lehelengo mataderua.

Proiektua, Elgoibarko Domingo de Aizpitarte maixu-perituak eiñ eban. Peoi biharrak, egurrak ebatia,
materixalak ekarri eta eruatia eta, jentxiak duan eiñ eban. Maixu arotzari, egunian 4 errial eta erdi pagatzen
jakozan; kanteruei (orduaz Eibarren hiru kanteru baiño ez euazan), egunian 5 errial.

Danera, arotzari 340 jornal pagau jakozan (1.530 errial); kanteruari, 304 jornal (1.520 errial); teillerixan
5.000 teilla erosi ziran, milla teillako 80 errial pagauta; 2.300 ladrillo erosi ziran, millakua 40 errial pagauta;
bihargiñendako ogi eta ardautan, 850 errial pagau ziran; harrixa, Zaturixotik ekarri zan. Obra guztia 6.229 errial
izen zan (ikus 1752-VI-11). (XI, 356-357).

1751. urteko junixuan 1ian, arotzerixako maixuak (“maestro carpintero”) lau errial eta erdiko sueldua
ekan. Maixu kanteruak, hiru baiño ez euazan Eibarren. (XI, 227).

1751. urteko agoztuan 13an “Escuela de Cristo” Kofradixia sortu zan. Eurak ekiñ etsen
Bakartadian/Soledad Andra Marixan Ospitxaleko ejerzixuak eitxen bertako oratorixuan: elixako bost lagun
euazan; orden txikixetako lagunak, lau; eta hogeta lau, kalekuak.

Holako Kofradixia bardiñak, Donostixan, Bergaran, Elgoibarren, Mondragoiñ, Tolosan, Hernanin,
Getarixan, Fuenterrabixan, Azpeitxixan, Azkoitxixan eta Motrikun be baeuazan. (XI, 150).

1751. urtian (setienbrian 29txik?), Agustin de Arizmendi izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

1752. urtian, herriko juradu-aguazillan kargua agiri da. (XI, 200).

1752. urtian, ardauan azunbreko kuarto bat *sisan* ero inpuestuan kobranta, herrixak 3.000 errial batu
ebazan. (XI, 219).

1752. urtian Olaerreagako ferrerixia ero olia²²⁷ Salbaterrako Kondiana zan. Urtian, 700 kintal burdiñ eta-
ratzen ziran bertan. Jabiak, Isasixan, urtian 1.000 arrua galtzairu etaratzen ziran beste ola bat ekan. Ola bixak
mobitzeko, Ego errekkako ura erabiltzen zan, eta horregaitxik uste dau A. AGUIRRE-k ola bata herrixan goiko
partian egongo zala (Isasixan), eta bestia beheko partian (Apalategin), Ego errekiak ez daroialako ur mordua.
Olak ferrerixa lez erabiltzen itxi jakuenian, bertan errotak eitxeko erabiliko ziran, A. AGUIRRE-n ustez. (XIII;
22, 357)-(XXX, 19).

²²⁶ in XL, 30, “Juan Antonio de Irueta” dakar.

²²⁷ A. AGUIRRE-k Eibarko lehelengo ferrerixian barri lez dakar, “Olaerreaga” izenekua; baiña
Apalategiko errotia euan lekuan eualakuan. Toponimua aurretik be agiri da baiña justo Eibarko beste
puntan, “Ibur-Olaerreaga-Otaola” aldian. (XIII; 22, 357)-(XXX, 19).

1752. urtian Andres de Orbea Soraen izen zan alkatia. (XI, 471)-(XL, 30).

1752. urteko junixuan 11ko jardunian mataderuko obren likidaziñua ontzat hartu zan (ikus 1751-V-7; 1852-I-19). (XI, 357).

1752. urteko otubrian 8xan, Ospitxalian bost ohe euazan bakarrik. (XI, 298).

1753. urteko maietzian, bertan urtian Bisitadoriak gabaz hildakuen ero agonixako kanpaiak jotia prohibiduta, Konzejuak erabagi eban Probisore eta Bikarixo jeneralari hori ordenori kentzeko eskatzia, ordurarte beti gabaz be joten izen zalako, iñori be kalterik ein barik. (XI, 122).

1753. urtian, Juan de Barrutia “Marruko” zan Eibarko tanbolinterua²²⁸, urtian 30 dukateko suelduagaz. (XI, 395)-(LXVI, 15).

1753. urteko setienbrian 7xan, Arrateko Aman jai bezperan, Pedro Cano y Mucientes-ek hurrengo urtian etara eban Arrateko jaixen gaiñeko autuan (ikus 1754), hauxe pasau zala diño: “un mozo inconsiderado desnudándose primero de la vergüenza que de sus vestidos, usando de los de muger se introdujo entre todas que ocupaban el cuerpo de la iglesia causando turbación, inquietud y mal ejemplo faltando de la reverencia del templo sin temor de Dios ni de trocar á la Madre de la Misericordia en la Yra por el enojo que le causa á su suma pureza la deshonestidad” (XI, 463). (XI, 463).

1753. urtian Agustin de Bustindui izen zan alkatia²²⁹. (XI, 471)-(XL, 30).

1754. urteko agoztuan 27xan Pedro Cano y Mucientes korrejidoriak, bere eskribau zan Pedro Santos de Amiano-n bitxartez, auto bat bialdu eban Arrateko jaixetan elixan eta inguruetan armatzen zan burundara eta eskandaluan gaiñian. Bere argumentua hauxe zan: “todos los años desde la vispera de la Natividad de N.ª S.ª dira 7 de Septre. se dá principio al culto de la ermita de N.ª S.ª de Arrate jurisdicción de la villa de Eibar en una montaña, alta, elevada, fragosa y amena cuyo incentivo á disimulo de la piedad, hace concurrir de toda la comarca de tres ó cuatro leguas de distancia innumerable multitud de gente y para atraerla y detenerla se forman tiendas y barracas en crecido número en la anchura de sus prados donde se brinda copia de bastimentos y abundancia de vinos, observándose en uno y otro inmoderado exceso y á éste se añade el inquieto festejo del baile que trae las resultas que sin mucha ponderación se infieren de los fatales antecedentes como la diversión y libertinaje los engaña se mantienen toda la noche esparcidos en la montaña retirados algunos á los pórticos del templo y aunque el cuidado ha hecho separar dentro de la ermita las mugeres el año último pasado se notó que un mozo (...) [ikus 1753]; mandaba y mandó se prohiba absolutamente en estos dias sus fiestas en la citada ermia y sus cercanias de todo género de festejo de bailes mientras se están celebrando los Divinos Oficios (...)” (XI, 462-463).

Ondorik, jaixetako “lege” barrixak banan-banan dakarz; eta bete ezian, ze multa dakan bakotxak. Esate baterako, “y bajo la misma pena [10 dukat eta hillabete karzelan] y pérdida del vino ó viandas se retiren las barracas y vivanderos á la hora ya expresada [illundu baiño ordubete aurretik]” (XI, 463).

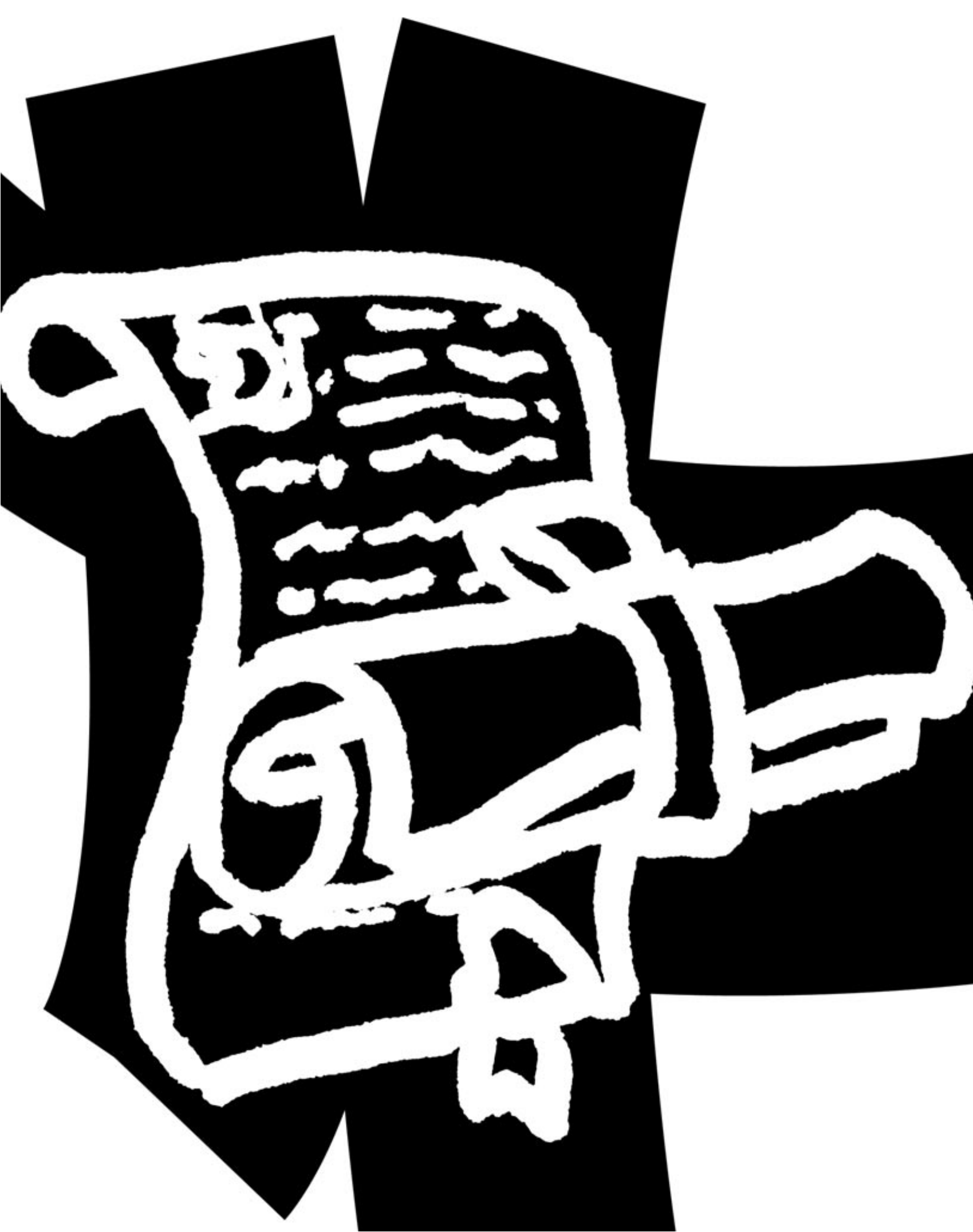
Bezperako gaba pasatzia danendako prohibiduta geratu zan, bai elixa barruan, bai kanpoko inguruetan, “a excepción de los que cómodamente, con decencia siendo familias conocidas de buena vida y costumbres puedan acomodarse en los cuartos reservados que hubiere en la ermita, y aún ellos manteniendo la división correspondiente á los sexos que pide la pública honestidad” (XI, 464).

Gaiñera, honek lege barrixok, aurreruntzian urtero betetzeko eiñ ebazan. Auto osuan transkripziñua leidu leike *in* XI, 462-464. (XI; 171, 462-464)..

1754 urtetik, 1758. urterarte, Pedro Cano y Mucientes-ek (orduan Gipuzkoako Korrejidoría zan) eleziñuen gaiñeko Ordenanza Municipalak erderaz diktatu zitxuan. Horrek eurok, Eibarko Konzejuan euskeraz ipiñi ziran: “Ordenanza Municipalac Eusqueras, Elecinetaracoz” jentia horren barri euki zeixan. Ordenanzak, oso-osorik, G. de MUJICA-k dakarz kopixauta *in* XI, 464-466. J. SAN MARTIN-ek be badakarz *in* I, 233, baiña grafia bere erara moldatuta eta morfologia batzuetan zihero aldatuta.

²²⁸ Ez da nahastau bihar geruako beste “Marruko” batekin: ikusi 1794..

²²⁹ *In* XL, 30, “Andrés de Bustinduy” agiri da..

Testua Eibarko euskerian diakronixarako interesantia da, nahi txia G. de MUJICA-k honen testuonen gaiñian “destestable euskera que casi no merece el nombre de tal” (XI, 200) zala esan. Halan da be, J. SAN MARTIN-en ustez badagoz berba jatorrak be, gaur erabiltzen ez dirazenak: “*Idacorri*, leer; *yrago*, pasar; *ustarrila*, enero; osteruncian “*osteantzian*”, de otro modo; *auttuba*, arbitrar o designar; etc” (I, 199); eta beste euskera-ko forma batzuk, “como *legez*, hoy *letxe* (derivado de *legeztxe*); *deuzena*, hoy *detsena* (contracción de *deutsena*); etc.” (I, 199).

Hor ordenanzetan, holako gauzak aintzen diraz:

-Alkate izeteko kondeziñuak: “1 Jaunac, en resumidas cuentas, onec esan gura dabena da, ze estteilla izan inorbere atrebiduba, da adelantaua, elejizera, Alcateric personaric, seiña baitta espada persona onrauba, Idalgua Aberaza, da Erraizac daukasana, da gizon Abonauba da oficio Charric esttaucana, baita bere estteilla izan oficialic edo oficialeric soldau danic, Erregue maggestariaren errejimentuban serbicen dabenic estta bere Idacortten da escribicen eztaquichanic” (I, 233)-(XI, 464). Ikusi bestelan zer pasau leikian: “eta bardin lotten-badau, alacoric, izangodabela, vimilla marabidiren multia, da laquinda egondella” (*ibid.*).

-Alkatian zeregiñak, beste batzun artian izengo diraz: “2 Baita bere errico alcatiac eztaichala permitidu eguittia execuñoric bere flogedades Dattozarian Juezac Campoetatic, inor arzera bere Jurisdiccian, ó pezquisa eguitera edocean bere persona, ya Cedulaquin, ó probisinuequin segatic lehelengo bihardabe izan instrumetubones exhaminaubas, Juntan, ó Dipputazionuan, da enconbiar [?] Jaquiela, uso correspondizen dan legues, da Aguinzen dan legues bigarren Leguia Provinciaco fueruac, seinia baitta esattendaben legues ttittulo ogeita bat garrenac” (I, 233)-(XI, 465).

-Beste kasu baten bete bihar daben biharrak: “3 Baita bere Alcatte Ordinarichua Errigustietacuac Escribauric iltendarian eguinbiardabela, Alcatte Jaunac, Imbentaricho barricha, Numerichan Dagozan, errejistruena, Liburu gustiena, da Pappel sueltto gustichena. Escribauba Ylorduko baldin numeral bada, etta imbenttarichuau, acabau deinian beriala, da denporaric galdubaga, Alcatte Jaunac, bialdu daichala ttestimonio bat Diputacinora, da baldin eguiten espadau izango dabela multia, Alcatte Jaunac, da erregidore Jaunac, berrogetta amarna ducat bacochoac” (I, 233)-(XI, 465).

-Baiña, elektoriak be badake euren arduria eleziñua eitxen dabenian: “4 Battabere Electoriei oz eguiten deuzenei Eleccinuetaraco Alcatte Jaunac Elecinua eguiteco, edo nombramenttua Alcatiac, Errejidoric, sindicubac eta beste errico empleo gustiac urtebarric aurrera, yzandiacodabenac, eguiten badabe, Elecino Charric, eta onec izatten badabe, quiebraric, edo Jaten baditube errico errentac, Electoriac, eurak Yzandiacodabela fichadore, da Abonadore, da pagau izan biaco dabe la aren falta gustichac Zergaitterren, Errichac esttabela bihar perjuicioric es quiebraric da esttabela Pagauco, electoriaren Culparic, berac baiño da Conttuban egonditjala” (I, 233)-(XI, 465).

-Jentia ezin zeikian edozelan be ibilli: “5 Baita bere Justicia, errejimenttu gusticha egon deella Contuban da cuidado eguin daichela, baita procedidu bere Jitanuen bagamunduen, da pecattu Publicuan dabilzanac Jangoicuan bildurbaga, Baita bere amenezubac, izanditjala Castigaubac etta desterraubac” (I, 233)-(XI, 465).

-Eta edozein be ez: “6 Baita bere Alcatte Jaunac daucala faculttadia moradore gustiac erritic bottazeco, urte bette yrago esquero baldin presenttazen esbajaco bere noblecia ó Ydalguicha, eguina Provinzian usazen daben legues etta lenagotic egonesquero notificautta edocean bere Alcate Jaunec” (I, 233)-(XI, 465).

-Herriko jentian bizimoduan gaiñian be, baekan zer esan: “7 Baita bere erricodan Alcatte Jaunac ezta-yala permitidu personai esconzettara Juatteric, yrugarren graduban haide esttanic, etta contu izandequiala beguiracia esconsac diranian espaere multauba izangodala” (I, 233)-(XI, 465).

Justicia Errejimentuari be, zemaix kontu argitxu eta aintzen jakoz: “8 Baita ere egondella Conttuban Justicia Errejimenthu gustticha esteilla nombrau **escribau**²³⁰zatt, habaderen semeric verrogeitta amar duca-
tten penan bacoachac.

9 Baitta bere Justicia rejimenttubac **erichan** izenian esttaychala arthu **diruric** Censora mottibuac, da prettesttuac daucasala pensauaz estta necesidade aundiric, da urgenciaric baleuca bere Consejubaren ize-
nian faculttade errialbaga, da bardin onela attrebimentturic arzen badabe procediducodala persona onen
Conttra rrigorosamente Leguiac aguinzen daben leguez, etta eguingodala, onelako Censuaren Erredencinua
Alcatte Jaunaren, Errejidoren, etta sindicubaren haciendettatic, da erri noblea, hizangodala libre da exempto
onelaco Censuettatic.

10 Baitta bere Justicia, Errejimenttubac, esttaychala permittidu **plaza publicuan** tambolinic, es attaba-
lic, es fiesttaric Jai quendu, da reformautta dagozanettatic, Aitta santtubac quendutta Daucasanac.

11 Baitta bere Justtichac procurau Daichala cuidado etta vigilanci andicharequin Casttigazia **erregue-
ren contra dabilsanak**, contrabanduan **tabacuac** pasazen Gastelera, Erregue Magesttariaren interes erria-
laren Contra, eta onec, dauquezala señalauta pena andichac, Casttigubac, ala Consejo realac ifinita, baitta
bere gure Provinciatic Decretto, etta cedula errial ascotan gueure oneraco, baitha bere galdu ettittian gueure
Ama Provinciaticuan fueruac seina baitta combeni Jacusan, gueure liberttaderaco, da Pechupian es egotteco.

12 Baitta bere esttaychala permittidu Justticiac arzia da usazea **tabacua** esattendeuzena rapé francia-
cua ceña batta dagguan debecauta Gueure Erregue ganic, bost eun ducatten multtiaren azpichan da estta-
blecidutta dagozan penen beian da izatteco onelaquac desterraubac errichonetatic.

13 Baitta bere Justicia Jaunac Provinciatico erri gusttiettacuac bialdu daichela urtebarrico ylian, ceina bai-
tta ustarrilian urtegusttiettacuan ttestimonio originala **errico Conttu municipalettacia gasttelaco Conseju
Errialera**, da erregue Magesttariaren escribau nauci Camaracoaren escubettara berroguetta amar milla mara-
bidiren penan, da osteruncian izangodala gueure erregueren Casttiguba, ó Gracicha bere vorondattera.

14 Baitta bere Justticiac procurau Daichala, obserbau eraguitia gordecia falttabaga Correxidore Jaunac
emoeban auttuba **Arrateco fiesten** gainian, baitta bere Provinciatico Decrettuan gainian seinettan Conttenizen
dan debecacia **Cazia, etta Pesquia** Multta andichen gainian, da presentte euqui dayela astubaga” (I, 233)-(XI,
465-466).

Amaitzeko, aurretik esandakua betetzeko eskatzen da: “15 Baitta bere gorde Deila Cumplidu da ejecu-
ttau esaten daben legues gauza gustian orainengo auttuba Providenciattacua, bere ogueta amasaspi
Capittulubequin probeiduba gure Correjidore izanzana Provincia onettan Don Pedro Cano Mucientes, baitha
bere gueruago ettorri izandiran Decretto Errialac” (XI, 466-467). (I; 199, 233)-(XI; 200, 207, 464-467).

1754. urtian Joaquin de Mallea y Aldazabal (“Oficial Mayor en la Secretaría del Consejo supremo de la
Santa Inquisición general de la España é Indias” (XI, 471-472)), izentau eben alkate; baiña normalian
Donostian bizi zanetik, Erregian sekretarixua zan Juan Antonio de Soroeta-k bete eban bere kargua. (XI, 471-
472)-(XL, 30).

1755. urtian, Agustin de Lezeta izentau eben sakristau San Martin Obispuan elixan: dotetzat 60 dukat
emon ebazan; gero, 4 dukat urtero. Horrek esan gura dau ordurako ez euala serorarik. (XI, 180)-(XXXIII, 69).

1755. urteko eneruan 5ian, “P. Guardián”-ek bialdutako eskrito bat irakorri zan Konzejuan. Bertan
ziñuan herrira etortzen ziran predikadoriak Ospitxalian lo ein biharrian (illuna eta “lóbrego” ei zalako), etxe
ganorazkuao batera bialtzeko.

Konzejuak erabagi eban predikadoriak eurak topau zeixela etxia, eta Konzejuak pagauko ebala egotal-
dixa. (XI, 298).

1755. urteko febreruan 26rako Juan de Olaizola-k hogeta bost urte eroiazan herriko *korreo* biharra
eitxen (ikus 1730). (XI, 228).

1755. urteko maietzian 19xan, erabagi zan ogixa egosteko labetan egur gitxiao erre zeñ, Bilbon eua-zan moroko laba baten traza ero diseñua eixia, harek gitxi erretzen eben ezkeriok, Eibarren be ipintzeko. (XI, 221).

1755. urteko julixuan 20xan²³¹ Konzejuak tratua eiñ eban Agiñako jentiaxin: San Migel parroixan meza bi emoteko Obispuak ipiñi eban kondeziñua Parrokixa barrixa altzatzia zan ezkeriok, hango jentiax baie-tza emon eban. Konzejuari, materixala eta terrenuak trukian eixia eskatu etsen, eurak gura eben lekua hartu, eta ha herrixana zalako, bertako batena emongo jakon Konzejuari truke. Julixuan ba, firmau zan terrenuen tru-kia (ikus 1755-XI-15). (XI, 156)-(XXXIII, 129)-(LXII, 282).

1755. urtian Andres de Sarasqueta izen zan alkatia. (XI, 472)-(XL, 30).

1755. urteko nobienbrian 15ian, Plaentxiako Ignacio de Arrascaeta bikarixuak bedeinkatu eban barriz-tautako Agiñako Andra Mari ermitxia. Bai kanpotik bai barrutik itxura ona eukan eta dotore ipinitxa euan, hori-xe zalako Calahorra-ko obispuak bedeinkaziñorako ipiñi eban kondeziño bakarra. Meza bi emoteko berbia be ondo bete eban Obispuak, meza bi jai egunetan ez eze, San Migel egunian be emoteko permisua bialdu etse-lako Agiñako kuriari eta bere ondorenguei.

Lehelengo mezia bixamonian izen zan, bertako *presbitero kura errektoria* Manuel de Arróspide zala. Plaentxiako bikarixuak bedeinkaziñuan zertifikaua eiñ ebanian, ipini eban: “certifico yo (...) la bendijo el día 15 de noviembre de 1755 y el inmediato día, que fue domingo 16, celebré la primera vez la misa en la referida ermita nuevamente construída en dicha anteiglesia de Aguinaga” (LXII, 282). (LXII, 282-283).

Baiña obrak ez ziran hain bizkor eiñ, ero obrak aguro ein bazitxuen be, pagau ez eben halan eiñ itxuria dauanez, zegaitxik eze “la bendición no se produjo cuando se acabó de construir, sino cuando se acabó de pagar” (LXII, 283). Horren obra barrixorren inguruko historixia, bai liburuetakua bai Agiñako kristauak kontau-takua detalle askokiñ dakar L. MARTÍNEZ DE MORENTIN DE GOÑI-k, eta bibliografixan topau leike horren barri: LXII; 56, 281-283 (ikus 1799-IV-14). (LXII; 56, 281-283).

1755. urteko dizienbrian 7xan, Agiñako parroixako ermitxa barrixa amaitxuta euan ezkeriok, Bikarixo jeneralak bedeinkatuta eta dana, Konzejuak obren kontua ontzat emon (2.408 errial), eta bere partia pagau eban. (XI, 156).

1755. urteko dizienbrian 14an, Franziako teilladun batek aintzen ebanan barri emon zan Konzejuan: teillerixian arduria berak hartuko eban; milla teilla, 80 errialetan emoteko prest euan; oin bat (“un pie) luze eta oiñ erdi zabaleko ladrilluak, 60 errialetan; txikixak (“el chiquito”), 42 errialetan; kuadraduak (kuadradilluak?), bakotxa 8 marabeditxan; eta teilla maistra ero nausixak, errial erdixan. Erabagi zan batonbat bialtzia berakin tratua eixera, prezixuak piskat merketzeko. Teilladunak, lurra eta argomia teilla-etxera bertaraiñok eruatia eskatzen eban; lurra etaratzia (“la saca de la tierra”), bere kontura izengo zan. (XI, 221).

1755-1756. urtietan Juan Manuel de Arróspide abadia izen zan Agiñako parroquia. Andra Mari ermitxan obrak einda euazen, zegaitxik eze, “Celebra por primera vez una misa en la “ermita nuevamente construída”.” (LXII, 27) (ikus 1755-XI-15). (LXII, 27).

1756. urtian, Ordenanza Munizipaletan, aurrekuak barriztatzen, herriko karguen gaiñian, bihargin bako-txan zeregiñak eta gastuak jarri ziran, suelduak txikixak izeten segidu arren. Horregaitxik, Konzejutik Erregian Konsejuagana representaziñua jua zan, suelduak igotzia komeni zala esanaz. (I, 232-233)-(XI, 207).

1756. urteko Ordenanzetan, herriko kargodunen suelduen gaiñian honek erabagixok hartu ziran:

Alkatiari, bere karguko gastuetan laguntzeko, belloizko 500 errial pagauko jakozan. Gaiñera, Errege egu-nian eta San Juan egunian predikadoriari bazkaltzen emotia be, kendu ein jakon alkatian arduari; seroriari, predikadoriak bere etxian bazkaldu zeixan 30 errial emongo jakozan. (XI, 203).

²³¹ In XXXIII, 129, 1756 urtia dakar.

Sindiko prokuradore jeneralak, betiko moruan (“costumbre inmemorial”) bere kontuen arduria eruan bihar eban, belloizko 50 dukadon salarixuakiñ; eta Sanjuanetan eta Korputz egunian dantzari eta tanboriliteruei jaten emotia bere arduratik kendu jakon, antxiñako ohixuran halan eitxen zan arren: “El síndico procurador general deberá llevar su respectiva cuenta como es costumbre inmemorial, con salario de 50 ducados de vellón y se le exonera de la costumbre antigua de dar de comer por San Juan y Corpus á los danzarines y tamboriteros [sic]” (XI, 203-204; I, 243).

Sindikuan beste zeregin bat, sukalde eta obretarako eitxen zan egurra eta abarren partiziñuan bera presente egotia zan; baitxa mendixak zaintzia be (“examinar”), ze arbola sartzen ziran beiratzia, kabak (zuluak?) zaintzia...: holakuetan, arduria ez zan sindikuana, Konzejuak izentautako perito batekin juango zan eze; baiña sindikuak pagau ein bihar etsan perituari. (I; 232-233, 243)-(XI, 203-204).

Alkaide-karzela zaintzaillari, aguazill, mendi-zaintzaille, “y demás andanzas en llamar á los vecinos para Ayuntamientos, plantaciones, cavas, acarretos, etc.” (XI, 204), baitxa neguan, gabaz faroletan argixa ipiñi, eta holako biharrek ein bihar izeten ebazan lez, belloizko 30 dukadoko salarixua ipiñi jakon.

Bigarren aguazillari, lehelenguari laguntzeko obligaziñuakin, belloizko 44 errial emongo jakozan (XI, 204).

Landara munteixak zaintzen ebezan lau bihargiñak, belloizko 100 errialeko sueldua eken; eta beste bihargiñei be emoten jakuenian, librana ogixa eta arda ukuartillua, euri be bai (XI, 204).

Saludadoriari (kuranderua?), sekula be ez jakolako ezebez pagau, aurreruntzian be ez (XI, 204).

Eskribuari, urtian 50 dukado pagatzia erabagi zan (XI, 204).

Tanbolinteruari (orduán, Domingo de Barrutia-k ekan hau karguau), urtian belloizko 40 dukateko sueldua ipiñi etsen. Arrate eta San Juan jaixetan bigarren tanboriliterua ekartzia bere kargu eta kontura geratzen zan. *Tanborrari*, herriko arkatik 10 peso emotia erabagi zan, eta okela ekartzailiak emoten ebazan 6 pesuak be berandako izengo ziran; aurreruntzian baiña, ez eben iñoren kontura bazkalduko, ez herriko tanbolinteruak ezta bigarrenak be, euren kontura baiño. (I; 232-233, 243)-(XI; 203-204, 207, 395).

1756. urtian korreo biharra eitxen eban Juan de Olaizola-ri, urtian 300 errialeko sueldua ipiñi jakon (ikus 1730, 1755). (XI, 228).

1756. urtian, herriko mediku titularra zan Bernabe de Ororbia Gernikara juan zan ezkeriok, Eibarren Plaentxiko medikua zan Andres de Zameza doktoriakin konpondu ziran: urtian, 140 dukateko sueldua euko eban, bisitetan kobratzen ebana aparte (ikus 1767). (XI, 306).

1756. urtian eiñ eban Florencio Joseph de Lamot-ek -Flandeskua izetetz- bere grabau famosua Plaentxian: han, arma taillarren barri asko agiri dira, bai biharanak, bai organizaziñuanak (ikus 1736-X-11). (XXXI, 11)-(LVII; 63, 119 12. n.)-(LVIII; 127, 138)-(LXXIX; 174, 257-258).

1756. urtian Juan Bautista Mendizabal izen zan alkatia. Batzuetan, bere lekuan Pedro de Olabe be egon zan. (XI, 472)-(XL, 30).

1756. urtetik 1768. urterarteko agirixak batzen ebazan liburuan, “Villa de Eibar”, “Noble Villa de Eibar”, nahi “Noble y Leal Villa de Eibar” izenaz izentau eben orduko eskribauak Eibarko herrixa. (XI, 15-16).

1757. urtian, Eibarren aguazil bi euazan. (XI, 200).

1757. urtian Pedro de Abanzabalegui izen zan alkatia²³². Bigarrena, Pedro de Olabe zan. (XI, 472)-(XL, 30).

1758. urtian, ekonomixa aldetik, tela-industrixa be baeuan Eibarren. (I, 203)-(XV, 28).

1758. urtian, Felix de Guisasola izentau eben korridetako itxiturak gordetzeko: Unzagako torrian gorde, eta bihar zirania ipintzia zan bere biharra. 66 errialeko sueldua ipiñi etsen. (XI, 407).

1758. urteko maietzian 17xan, Calahorra-ko Probisoriak Santo Domingo de la Calzada-tik bialdu eban baietza Eibarkuak beratzigarren benefiziaua eukitzeko eindako eskiari: benefizixo sinplia izen zan. (XI, 134).

1758. urteko julixuan 16ko Konzejuan batzarrian, erabagi zan Parrokixako behekaldeko atetik (“puerta bajera”) arrabalgo zubiraiñok kalzadia eta erregebidia eitxia. (XI, 340).

1758. urtian Pedro de Olabe izen zan alkatia. (XI, 472)-(XL, 30).

1759. urtian, Agiñako San Roman elixako sakristauak 1.393 errialeko kontua erakutsi eban, 1741. urte-tik eindako obrena. (XI, 180).

1759. urtian, Eibarren hiru aguazill euazan. (XI, 200).

1759. urtian, Oñatiko Kondian²³³ izenian Madrilgo Juan de Rivera abogaua, Baltasar Antonio de Larrea bere sekretarixuakiñ²³⁴ Eibarrera Kondian komisiñuakiñ etorri zirala aprobetxauaz, herrixak lagun bi izentau ebazan Ulsagako terrenuen gaiñian tratua eitzeko administradoriagaz (ikus 1747-V-11).

Abogauan eta bere sekretarixu-administradorian zeregiña, Kondiak Eibarren ekazan posesiñuak mojiekiñ hartu eta terreno danak markauta lagatzia zan: “hacer apeo general, amojonamiento y deslinde...”. Herrixan izenian, perito batek jardun eban deslindian.

Ulsagako terrenuen gorabeheran jarduteko izentautako lagun bixen zeregiña, Kondiana zan Orbea palaxiuan aurrian ekan ortu zati bat eskatzia zan, terrenuan balixua pagatzekotan.

Kondiak baietza emon eban. Herrixari saldutako terrenua, 273 *estado* inguru zan, *estado* bakotxa zortzi errialetan (danera, 2.192 errial). Herrixak, holan pagau etsan Kondiari: Gisastua inguruan, *postura* bakotxak belloizko 11 errialeko balixua eken 123,5 *postura* emon jakozan (1.358 errialeko balixua); bakotxak 12 errial balixo eben 38 arbola tantai (“árboles mayores”; 456 errialeko balixua); 330 errialeko balixua eken 55 arbola *mediano* (arbolako, 6 errial ziran); bakotxak 2,5 errial balixo eben 20 arbola gazte (50 errial); eta 48 errialeko balixua eken 24 landara.

Behin terrenua erositxakuan, Lucas de Osoro maixu kanterua agertu zan prest Ulsagako plazia hundi-tzeko obreri ekitzeko. Honek kondeziñuok ipiñi zitxuan: egunero herriko lagun batek duan ein biharko eban biharra; Joaquin de Aldazabal-en ortuan parian ein bihar zan harrizko hormian *estado* bakotxeko, 30 errial pagau bihar jakozan; eta beste 1.000 errial. Erdixa, obría hasitxakuan kobratzia eskatu eban; larena, obra erdixa einda euanian; beste larena, obría amaitxutakuan. Herrixa konforme agertu zan, eta halan ein zan. (XI, 361-362).

1759. urteko febreruan 7xan San Andres parrokixako patronato titulua Juan Carlos de Areizaga-ri, aurrekuan loibiari (ikus 1743) emon jakon. Kura bikarixuak, benefiziutakuak, kapellauak eta Elixako beste kargu batzuk presentau eta ipintzeko (“probeer”) albidade ero fakultadia emon jakon tituluakin batera. (XI, 146).

1759. urteko martixan 11n Juan Antonio de Soroeta-k Erregian Konsejukua eta Erregian apoderaua zan Juan Carlos de Areizaga, Parrokixako patrono titulu jabe eiñ eban: urtian, 21.500 marabedi tokatzen jakozala bakarrik abixau etsan, hamarrenetako beste parte gutzia, Elixiana eta bere fabrikiana zala. (XI, 146).

²³³ José Velez de Guzmán Ladrón de Guevara y Tasis ekan izena; Oñatiko Kondia zan, Monte Alegreko Markesa, Sesako Dukia, “Orden del Toisón de Oro”-ko kaballerua, eta Erregiñian mayordomua.

²³⁴ Kondian apoderau eta administradoria zan, Erregian Konsejukua.

1759. urteko junixuan 10ian erabagi zan 1750. urtian ontzat emondako arduan inpuestua (ikus 1750-VI-5), beste hamar urtian luzetzeko eskatzia. Horregaz diruorregaz, medikuan sueldua, umien maixuana, botikia, kalzadak, eta beste gauza batzuk pagauko ziran. Ez dau emoten, baiña, segiduan etorri zanik prorrogiorren bisto-buenua (ikus 1762). (XI, 219).

1759. urteko setienbrian 23an Luis de Urbina koronelak (Erregian Komisionaua bere bendeko Fabrika danetarako) Probinzixiari agertutako R.O. baten barri jaso eban Eibarko Konzejuak. Urbina koronelak, galzairu oletan sartzeko laguntasuna eskatzen etsan Diputaziñuari, hau metalau onduen nun esperimetau zeikian jakitzeko; Diputaziñuak, Eibarko herrixari emon etsan Urbina koronelari laguntzeko kargo ero arduria. Eibarkuak, Isasiko olian jabiari eskatu etsan Urbina-ri bere taillarra lagatzeko esperimetauok eitzeko, ordezeozer pagauko jakola eta. (XI, 83).

1759. urtian Erregian Konsejukua zan Juan Antonio de Soroeta izen zan alkatia²³⁵. (XI, 472)-(XL, 30).

1759. urteko otubrian 21eko Konzejuko agiri baten, Luis de Urbina koronelak herrira etortzeko asmua ekala dakar, Ego errekan onduan Erregian Fabrikendako etxe bat aldatzeko leku aprapos baten billa, "con ingenio de abrir cañones".

Urbina-ri lagundu zeixon, herriko Komisionau aitxu bat izentatzia erabagi zan: Eibarri be komeni jakon uran presak eiñ, erreka baztarrak zabaltzia... (XI, 83).

1759. urteko otubrian 28ko agirixak dakarrenez, Konzejuak Francisco de Aguirre-ri aindu etsan urtian bi bidar, 8.000 teilla eta 4.000 ladrillo egosteko. Milla teilla, 80 errialetan salduko ziran; ladrilluak, oiñ erdikuak, 60 errialetan, milla; ladrillo kuadruak, oiñ osokuak ("de pie entero"), errialan kartilluan, bat; "de marca mayor" teillia, 14 marabedixan; paretak ero tabikiak eitzeko hiru ontzako ladrilluak, milla, 44 errialian.

Teilladunan kondeziñuak honek ziran: eindako genero guztia ezin bazan zeozetan enpleau, Konzejuak hartuko ebazala hondarrak; lehelengotik, 30 peso lagatzia eskatzen ebazan, biharra eindakuan bueltan emotekotan; tejabania eitzeko, Aldarragako zazpi egur ("maderos bravos") emotia; herriko mendixetan, nahi beste ota ebai ahal izetia; eta ardua be, nahikua, ezebez pagau barik. Ontzat emongo jakozan eskatutakuok, ondo rik eskrituria ein zan eta. (XI, 221).

1760. urtian, San Andres parrokiako Animen altariari urre koloria emoten ziharduen, Andres de Espillan, Kofradixako nausixan esanetara. 300 dukatak pagatzeko, inpuestuekiñ eta borondatia eskatuta etarako zan dirua. (XI, 127).

1760. urtian, kañoigiñen gremixokuak (Eibar eta ingurukuak), Nápoles-en su-arma portatillen fabrika bat ipintzeko disposiziño erreal bat etara eben. (XXXI, 12).

1760. urtian, behixan okelia, lehelengo sei hillabetietan, 6 kuarto eta erdixan saltzen zan; beste sei hillabetietan, 6 kuartuan; adarixana, urte osuan 9 kuartotan euan. (XI, 213).

1760. urtian, Juan de Olaizola korreo eruete-ekartzaillia kejaka euan, ekan suelduakiñ ez ebala biadjietarako eitxen eta (ikus 1756). Astian hiru bidar Mondragoira juaten zanian, gaba be etxetik kanpora ein bihar eban ezkeriok diruakin larri ibiltzen zan, eta kartetarako be, dirua justu geratzen jakon: "para cuyo gasto apenas le sobraban los cuartos de las cartas" (XI, 228) (ikus 1794-IV-6). Horregaitxik, sueldua 450 errialetan ipintzeko eskatu eban Konzejuan.

Herriko agintarixak eskatutakuari men ein biharrian, hiru biaje ein barik, Mondragoira astian birritxan juan zeilla aindu etsen: holan, gastua txikixaua euko eban. (XI, 228).

1760. urtian Juan de Acha Azpiri izen zan alkatia (hurrengo urtian be bera izen zan alkatia). (XI, 472)-(XL, 30).

1760. urtian, Konzejuak zorretan urten eban: 5.662 errial galtzen, zegaitzik eze, gastuak 17.510 errialduak izen ziran; eta hartzekuak, 11.448. Izen be, ez euan permisorik jakiñeko inpuesto batzuk kobratzeko eta. (XI, 223).

1761. urtian Ospitxalian sartu zan etxeoandra ero ospitxalera barrixak, kargua berari emotiarren 30 dukado emon etsazan herrixari. (XI, 297).

1761. urteko martixan 31ko R.O. batek aintzen eban herrixetako karguak, aurreruntzian, eneruan 1ian hasiko zirala. (XI, 202).

1761. urteko maietzian 31an erabagi zan hillabete lehenaoko *R.O.a* betetzia (ikus 1761-III-31); horregaitzik, kargodunei urtian atzenerarte luzetu jakuen plazua Konzejuan egoteko. Horregaitzik, konparaziño baterako, alkatia, urte osuan, Juan de Acha Azpiri izen zan (ikus 1760-IX-29). (XI; 202, 472).

1761. urteko setienbrian 13an Eibar, Markiña, Jemein, Etxebarri, Barinaga, eta Ilunzar Kofradixian artian erabagi eben Francisco de Echebarria eta Juan Antonio de Laskurain perituen artian, aitxatutakuen arteko terrenuen zatiketia eiñ (“división de límites”) eta mujoiak ipiñi zeixezela. Konzejuko agirixa, hillan 27kua da. (XI, 8).

1761. urteko nobienbrian 8xan erabagi zan aurreruntzian, herriko eleziñuak dizienbrian 31n eitxia. (XI, 202).

1762. urtian Santa Ines ermitxan sakristana bat izentau eben, baitxa mayordomo ero administradoria be. Gaiñera, erabagi zan San Blas egunian urtero zeozer emotia ermitxiandako (“manda general” eitxia). (XI, 179).

1762. urtian, ordurarte “sindicador general” izena ekan karguari, izen barrixa be ipiñi etsen, “tesorero”: bai Konzejuak bai Korrejidorak, ontzat hartu eben.

Bere zeregiña, diruak eta ondasunak (“los fondos”) gorde eta manejatzia zan. Gaiñera, antxiñatik eitxen zan letz, kargua lagatzen eban sindikuak bere lekua hartzen eban sindiko barrixari “50 pesos de á 15 reales” emoten etsazan, “que de tiempo inmemorial venían de unas manos á otras por anticipo de la villa” (XI, 200).

1762. urtian, ardaun azunbrian inpuetua gordetzeko ondiok gestiñuetan euan, erantzunik barik (ikus 1759, 1766-IV-20). (XI, 219).

1762. urtian, ardaun ekartzen ebenei (“proveedores”), portiana, 5 errial eta laren emon bihar jakuen, Riojako ardaun gorrixan *kantara* ero pitxarreko. Riojan ardaunik ez euanian, Fuenmayor-etik ekarri bihar eben; orduan, 5 errial eta hiru laren emongo jakuen. G. de MUJICA-k, honen datuonen gaiñian holan diño: “Es muy extraña esta aserción [Riojan ardaunik ez euanian, Fuenmayor-etik ekartia], á no ser que la geografía de los Capitulares de Eibar en aquella sazón no fuese como la de los demás mortales, y situase á Fuenmayor fuera de la Rioja” (XI, 219).

Ardau naparra, hamen herrixetakua izeten zan: Tudela, Falces, Villafranca, Cirauqui, Mañeru eta Puente la Reina. (XI, 219).

1762. urtian lehelengotik, Juan Antonio de Soroeta izen zan alkatia²³⁷. Karguak urtebetekuak ziran, lehengo moruan, baiña eneruan hasitxa²³⁸. (XI, 472)-(XL, 30).

²³⁶ G. de MUJICA-k dakarrezan numeruekin, 6.062 errial urtetzen dabe.

²³⁷ In XL, 30, “Juan Andrés de Lascurain” agiri da. Hortik eta 1908. urterarteko alkatien lista ixa bardiñak dakarrez bai G. DE MUJICA-k (XI, 472-477) bai P. SARASKETA-k (XL, 30). Hamen urtietan dago aldía: 1770, 1802, 1805, 1823, 1830, 1831, 1833, 1852-1853, 1856, 1873 eta 1894-1897. P. SARASKETA-k ez dakar ez 1832. urtia, ezta 1877.a be.

²³⁸ Honek 1845. urterarte balixo dau (ikus 1845-I-8).

1762. urteko abruillan 25ian, España eta Ingalterra gerran euazan ezkeriok, Eibarko Konzejuak 18 eta 60 urte bitxarteko lagunei deitxu etsen bertakuen konpainia bat batzeko. Hiru lista ein ziran: ezkon bakuak, 62 bertara agertu ziran eta 12 falta ziran (74 danera); zaldunak (“caballeros”) eta gauza ziranak (“capaces”), 189 ziran; eta Plaentxian biharra eitxen eben armeruak, 169²³⁹.

Plaentxian biharra eitxen eben maixu eta ofizial armeruen listia holan zan: ezkonduakuak, forjarixak: 9; kaxagiñak: 35; txispagiñak: 13; aparejeru ero aparejugiñak: 35; limarixak: 19; barrenarixak: 7; mailluarixak: 11; errementarixak: 3. Gaiñera, gremixo danetan partiduta, danera 38 ezkongei euazan.

Kapitan, bigarren alkate zan Juan Andres de Lascurain izentau eben; teniente, Francisco de Areta hirugarren alkatea; Andres de Espilla sindikua, alferrez; Andres de Sarasqueta eta Domingo de Zubiaurre erregidoriak, sarjentu. Honek aindutako lekuan burrukan eitxeko juatekuak ziran. Baiña, inglesak Eibarreraiñok lilegutzen baziran, herrikuak be prest egon biharko ziran. (XI; 29-30, 83).

1762. urteko julixuan 16xan, ujaltiak ero inundaziñuak izen ziran. (XI, 14).

1762. urteko otubrian, Manuel Lasarte euan latiñeko maixu. (XI, 324-325).

1762-1763. urtian Agiña ballian 21 etxe eren jabiak bizi ziranak, 11 etxetan errenteruak bizi ziran, eta ostian 90 lagun euazan Jauna hartzera juaten ziranak. Elixara juaten ziraneñ zeregiñak betetzeko “benefizio” bat ipini eben, 100 dukatekua “y lo que vale el pie del Altar” (LXII, 11) (ikus 1818-1820). Goguan eukitzekua da baiña, L. MARTÍNEZ DE MORENTÍN DE GOÑI-k diñuana:

“El número de feligreses de un parroquia coincide con el número de habitantes de su demarcación territorial. Pero este número no se corresponde con el número de los practicantes y de los que tienen relación con ella.

Los datos -pocos- que hemos hallado en nuestros archivos sobre la población de Aguinaga son, sobre todo, de los practicantes. No es impensable, sin embargo, que se aproximen mucho al número absoluto de habitantes” (LXII, 11). (LXII, 11).

1763. urtian, Francisco de Areta izen zan alkatea. (XI, 472).

1763. urteko eneruan 9xan, Eibarrek Aretako mendixa ondiok erdi bana ero “pro indiviso” ekan Bergarakin. Ba egur eskasixia euala, eta Eibarko Konzejutik Bergarakuari kartia bialtzia erabagi zan, nundik norako “trasmoché”-a ein bihar eban azaltzeko, ondoko herrixak abixau, eta harek be alkarrekiñ hasteko biharrian, premiña balego. (XI, 9).

1763. urteko julixuan 3an, España eta Ingalterran arteko gerrian gorabeheran, herrixan geratu ziraneñ, Konzejuan euazan 50 fusillak partizia erabagi zan, herrixa inglesen inbasiñon batetik zaintzeko. Honeñ eta etxian armak ekezen daneñ, kanpai hotsa entzundakuan urtetzeko aindu jakuen, kontrarixuak tropelian etorri eta inbasiñon bat intentatzen baeben be. Inglesok inguruan ebizan jakitzeko albait lasterren, panaderu, karnazeru eta arandegikueñ, etxera jente “rarua” etortzen jakuenian ero kanporako generua eruaten baeben, abixua emoteko aindu jakuen. (XI, 30).

1763. urteko otubrian 28xan Konzejuak erabagi eban Arrateko santuarixuan ez euala bere premiñarik, eta San Lorenzon albo bateko altaria, Urkidiko San Lorenzo ermitxara eruatia. (XI, 179)-(XXXIII, 48).

1764. urtian, Lucas de Suinaga Iturrao izen zan alkatea (XI, 472).

1764. urtian Azkoitxian izen ziran Gipuzkuako Juntetan ontzat emon zan Francisco de Ibero maixuak eta Manuel Martin de Carrera-n artian eiñ eben Salinas eta Irun lotzen ebazan bide jeneral barrixan proiektua (bide zaharra aparte).

Bide zaharrak, Salinas, Mondragoi, Oñati eta Villarreal [Urretxu] lotzen ebazan; barraxakin gura zan bidia Bergaratik pasatzia, Plaentxiko arma Fabrikatik ahal zan hurren geratzekotan (ikus 1764-IX-2). Horregaitxik, Eibar, Elgoibar, Plaentxi eta Bergara herrixak, bide jeneral barrixa eitzeko asmuan barri eukitza, eurak be horrekin bidiorrekin lotzeko asmua agertu eben, gehixenbat, komarkan eitxen ziran armei urtenbidia emoteko (ikus 1772). (XI, 340).

1764. urtian, frutuak ero aliak batzeko sasoian gastu haundixak sortzen ziralako, erabagi eben Aretako terrenua zatitzia behingoz. Eibartik, Juan Andres de Laskurain izentau eben perito, eta herriko batzuei mugak eiñ, eta mojiak ipintzeko aindu jakuen: zatitxu ahala, “división y partición” eskriturak be eitzeko aindu jakuen (ikus 1765). (XI, 9).

1764. urtian, Manuel Lasarte latiñeko maixuari urtian 300 errial pagatzia erabagi zan, hogetamar urte lehenakuan sueldo erdixa be ez (ikus 1735). Sueldotik aparte, ikestera zoian bakotxak, hillian 5 errial baiño ez etsazan pagatzen (ikus 1766-IV-20). (XI, 324-325).

1764. urtekua da Azitxaingo ermitxako entradako portikua. Halan da be, ondiok badagoz arrasto gotikuak hormetan. (XXXIII, 55).

1764. urtian, Gorosta Balleko Santa Maria Magdalena ermitxan sakristania izentau eben. (XI, 181).

1764. urteko febreruan 25ian erabagi zan ganauan gizona-gantza (“sebo”), freskua, libria 8 kuartuan saltzia; eta sikatutakua, 10ian; idixan burua, garun eta guzti, errial eta erdixan; idi bakotxan barruak-tripia (“panza”), 24 kuartuan; larena, heste mehe eta lodixan korda zatixekin, 6 kuartuan; lierra-kuajua, 6 kuartuan; heste haundixena be bai; gibel libria, 6 marabeditxan; baria, 6 kuartuan; guntzurrunak be bai; hankak, 6 marabeditxan. Gizen libria (18 ontza eta erdi), 7 *belatan* partitzen zan: 10 marabedi eitxen eban bakotxak. Urte osuan, 30 erraldeko²⁴⁰ 150 *idi* jaten ziran, gitxi gorabehera. (XI, 213-214).

1764. urteko junixuan 13an, Agiñako parroixian sakristau etxian kontua ontzat emon eban Konzejuak: 2.717 errial.

Ba hango sakristauak ez ziran itxuria Agiñakuen gustokuak: bata, kanposantuan akabau eben; eta bere hurrengiak, dimitidu ero bere lekua laga eiñ eban, jentia ez ebalako berari aindutakua betetzen, eta gaiñera, “le *habían tomado ojeriza*” (XI, 157). (XI, 157).

1764. urteko setienbrian 2ko R.O. baten bitxartez, Bergaratik pasatzen zan Salinas eta Irun bitxarteko Gipuzkuako bide jeneral barrixan nundik norakuak ontzat emonda geratu ziran. Obrak segiduan hasi ziran martxan (ikus 1764, 1780). (XI, 340).

1764. urteko setienbrian 23an, Konzejuak, Domingo de Guisasola izentau eban Agiñako sakristau. Aurrekuan kondeziño bardiñak ekazan; baiña etxian errentia, belloizko 7 dukat eta erdi pagau bihar ebazan, eta etxian obretako 250 dukateko erreditxuak be bai. Horren truke, solua emoten jakon, errenta barik, bertatik bizi izen zeñ. (XI, 157).

1764. urteko dizienbrian Konzejuan erabagi zan, San Juan eta Arrateko jaixetan gehixena, alkatiak ekezan diru gastu haundixetan piskat laguntzeko, urtian arda karga bi emotia. (XI, 204).

1765. urtian, Francisco Ignacio de Burgoa izen zan alkati. (XI, 472).

1765. urteko febreruan 6xan, Bergaran izen zan Junta Jeneralan batzarra. Orduan hasi zan Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-ekuen inguruan, relaziño tekniko-kulturalak aberasten euskal herrixetan, industrixa eta komertzixuan gaiñian gehixena; ondorenen artian, beste herrixen aurrerakariakin batera, Eibarren be hasi ziran arma fabriketan produziño teknikak hobetzen²⁴¹.

Ordurarte, dana dala, biharrerako asko balixo eban jentia zan produziñuan buru: Aiako Aristarrazuko olan ein zan salako erlojua ikusi baiño ez dago, Echave anaixak eindakua (bape eskola bakuak: zelan eitxen zan ikusixaz ikesitxakuak); ero Eibar eta inguruko eskupeteruen arma edarrak (ikus 1765-II-7; 1768). (VI, 337-340, 359).

²⁴⁰ Erralde bakotxak 5 kilo dakazenetik, 150 kiloko “idixak” (bardin detsa iskuak ero txahalak be) txikitxuak beixentzen jakuz.

²⁴¹ Plaentxi eta Tolosako arma fabriketan be bai. Leku bakotxeko industrixian gorabeheran, hortik llegal jakuezan hobetziak: burdiña eta galtzairuan kalidadia mejorau eta esportaziñuak “Real Compañía Guipuzcoana de Caracas”-en bitxartez zabaldu; Oria eta Urumea inguruko anklagintzia eta ferrerixetan erreztasun haundixauak; nahi iketz, fabrika barri, burdiñan tratametu eta aplikaziño barrixak, galtzairuan gaiñian, eta abarrak.

1765. urteko febreruan 7xan, Bergarako Junta Jeneralian, Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-eko Direktoriak diskurso-berbaldi bat irakorri eban: “Industria y Comercio. Necesidad de Juntar la Industria y la Agricultura para que se disfruten de las ventajas de esta última”; *Ensayo* liburuan hasieran publikatu zuten 1768. urtean (ikusi 1768). (VI, 339).

1765. urteko maietzian hasi ziren Azitxaingo ermitxan kanposantua eta inguruak konpontzeko obrak, Martin de Unzeta Barrenechea-k eindako trazian gorabeheran. Hiru arko egin ziren; harrizko jarlekuak ipiñi; sartzeko atia eta kantoiak, eta erretillia, barrixak egin ziren.

Obrak hasi baino lehen, ermitxiak zor etsezen 795 errialak kobratzeko, juezakin konpondu bihar izen ziren. Lehelengo presupuestua 300 errialekoa bazan be, beste ikutu batzuk be egin bihar izen jakozalako ermitxiari, ixa lehelenguan pentsautakuan lako bi urten egin obrak. Honen obron eta besten barri topau leike *in* XXXIII, 57-60. (XXXIII, 57-60).

1765. urteko maietzian 23an Sagartegietako armen zertifikaua barriro konprobau egin, etxeko eskuduan agertzen dan lez: “SOY SAGARTEGVIETA” eskuduan barrenian; eta balkoian gaiñeko postian, “VINCULADA EN 13 DE MAIO DE 1655 Y CORROBORADA EN 23 DE MAIO DE 1765”. Gaiñera, emoten dau famelixa noblezik etozela, eskudoko kaskua eskumatara beira daualako.

Baleike bixen bitxartian etxian suten bat ero izetia, eta holan argitxuko zuten armen zertifikaua barriro konprobau egin izetia (ero bestelan, benetako originala galdu egingo jakuen), eta palaziko etxe neoklasikua altzatzia. Batzuek aurreratutako Barrokua dala be badiñue, etxian distribuziñua, fatxadei eta elementu dekoraziñuari erreparau ezkeriok: etxian arkitekturian barri zihetz dator *in* XXXIX, 12-14 (ikusi 1887). (I, 247)-(XXXIX, 12-13).

1765. urteko junixuan, Aretako mendixa ondiok be “pro indiviso” agiri da Bergarako herrixakiñ erdi bana, zatiketari jardun ziren arren aurreko urtean. (XI, 9).

1765. urteko junixuan 2xan, Konzejuak Parrokixako lurra barriro konpondu bihar zala aindu eban. (XI, 122).

1765. urteko junixuan 16xan, Parrokixako lurran obren kondeziñuak ipiñi ziren: herrixak kontratistari 100 errial pagauko etsazan; bihar zuten beste gizonekin lagundu bihar etsan sepulturetan sobratzen zuten lurra kendu, eta hildakuen korputzak handik kentzeko; eta barritzen zuten sepulturako barriz, 25 errial pagauko ziren. Momentuz horretan geratu zuten, baiña obrari geldik egon zuten urtebetian. (XI, 122).

1765-1766. urtietan Agiñako parrokixan ez zuten entiarrik egin: “Si hacemos caso a lo que la tradición transmite, y que aún hoy en día refieren los más antiguos del lugar, quizá fuera durante estos años cuando los difuntos fueron enterrados en Cenarruza, en Vizcaya” (LXII, 288). (LXII, 288).

1766. urtean Sebastian de Zumaran y Bustindui, “Indianua”, izen zuten Eibarko alkate. Hau karguau lau bidar euki eban 1796. urte bitxartian (ikusi 1776, 1787 eta 1796). Alkatetzarako bigarren, Andres de Areitio geratu zuten. (I, 248)-(XI, 472).

1766. urtean “Sociedad Bascongada de los Amigos del País”-ek, Erregiari bialdu etsan eskrito baten euskaldunak eskuz eindako biharrerako eukun albidadia aitxatzen egin, probatzat, “*La perfección que han llegado a dar a las armas de Eybar, Placencia y sus contornos*” (XXXI, 12) ipiñitza. (XXXI, 12).

1766. urtean, Parrokixako lurra konpontzeko obrak hasi ziren, Francisco Xabier de Echebarría azpeitiarrak eindako planari gorabeheran. Sepulturak barriztazia, halan da be, karuau pagauko jakon: sepultura-ko, 42 errial (ikusi 1765). (XI, 122).

1766. urtean, Azkoitxi eta Azpeitxian agintarixak aduanak aldatu eta premiñazko genero-gauzendako prezio libria jartzia erabagi egin izen zuten Matxinadia Eibarrera be llegau zuten (ikusi 1766-IV-14). Donostiatik etorritxako soldauekiñ amaitxu egin.

Donostiatik etorren tropel militarra, Donostia eta inguruko herrixetako jentiaikin batutako konpainiak (Renterixa, Oiarzun, eta beste), eta Vicente Kindelan koronelan esanetara euazan “Regimiento de Irlanda”-ko 300 soldauk formautakua zan.

1766. urtian, herrixan protestak eta burrukak izen ziran (“Matxinadia” esaten etsen Gipuzkuan), Agintarixak 1717. urtian aduanak aldatu, eta gero 1766xan premiñazko gauzendako prezixo libria lagatzia erabagi ebenian: ordurarte, Probinzixiandako prezixua bardiña zan. Horrek ekartzen eban, zereal eta premiña-premiñazko beste zemaix generon prezixuak gora eitxia.

Dana dala, **1766. urtian**, leku askotan izen ziran holako herriko burrukak: Gipuzkuan “Matxinadia” izen zan lez, Iparraldeko Euskal Herrixan, Franzian Borbondarren despotismo ero dana nahixan kontra, herrixetan jentia berotuta ibilli zan; Madrillen, “Motín de Esquilache” esaten jakon herri burrukia izen zan; eta Barzelona, Andaluzia, Aragoiñ eta Naparruan be izen ziran antzerakuak. (I, 251)-(XI, 30-31)-(XV, 14).]

1766. urtian Probinzixako Korrejidoriak, arduan, aguardientia-patxarran eta mistelian “adehala” kentzia aindu eban (ikus 1783-VII). (XI; 204, 307, 316).

1766ko abruillian 14an, Azkoitxian, prezixuen gorakariakin konforme ez euazan herritxarrak batu ziran; handik, Azpeitxira juan, eta inguruko beste herrixetakekin batuta, eibartarrak be han zirala, 1.500 lagunetik gorako ejerzitua formau zan.

Azpeitxiko Plazan, zereal ero granuen neurrixak apurtu eiñ ebezan, aldatzeko eskatzen; etxe batzueri harrika eiñ etsen; eta gaiñera etxe “haundi” batzuetan be sartu ziran, balkoietatik gora. Korrejidoriak, bakia eitxeko, tratua ein bihar izen eban matxinuekiñ. Bergaran be, beste hainbeste gura eben; baiña agintarixak indarra erabilli eben, eta hildakuak eta dana egon ziran. (I, 251)-(XI, 31)-(XV, 14-15)-(XLI, 12-13).

1766ko abruillian 20xan Konzeju jenerala batu zan. Orduko aktak Konzejuko saloi eta eskillaretan euan jentia hainbestekua zala, bertan euazenen izenak ezin zirala apuntau ziñuan. Ba Gipuzkuako Probinzixiak Azpeitxixik bialdutako karta bat irakorri zan, herritxarren burruka jardunen gaiñian, akuerdo batzuk firmau ziralak han (abruillian 15ian), burrukalarixak baretzeko neurri batzuk hartuta, eta Eibarren be antzera eitxeko, asmo eta neurri igualekiñ, horixe eskatzen zan kartan.

Eibarko Justizixa arduradunak eta elixa gizonak baietza emon etsen kartan ipintzen ebanari; eta Gipuzkuako Diputaziñuak neurri eta bitxartekuak bialduko zitxuala aindu eban.

Ba burruka eta protestetan etaratako burrundaregaitxik, Eibartik askok hanka ein bihar izen eben, Justizixiak harrapau ez zeixen. Gaiñera, izenen barri baekena jakiñ ebenian, barriro zaratak izen ziran. (I, 251)-(XI, 31-32)-(XV, 14).

1766. urteko abruillian 20xan, badirudi ardu azunbrian inpuestuak indarrian segitzeko permisua llegau zala (ikus 1762). Ordurako, Agustin de Bustindui-k Konzejuari interesik bako prestamuan emondako 5.400 errialak gastaute euazan. Konzejuak, eskerrak emoten, ardu karga bat emon etsan Bustindui-ri erregalu, “de guantes” (XI, 219). (XI, 219).

1766. urteko abruillian 20xan erabagi zan Manuel Lasarte-ri, latiñeko gramatika maixuari, urtian 750 errialeko sueldua ipintzia (ikus 1764). (XI, 325).

1766ko maietzian 2xan, Elgoibartik, Manuel Antonio de Arriola-k karta bat bialdu etsan Eibarko alkate zan Sebastian de Zumaran “Indianuari”, Juan Jose de Zuaznabar kapitán komandantian eskutik, eta bere esanetara euan tropian zati baten bitxartez, alkatiak euki zeikiazan premiñetan laguntasuna aintzen, kapitának eta tropiak bazekixen eta, “zer” ein bihar eben.

Horretarako, kartan eskatzen etsan alkatiari (Erregian alde, eta Probintzian izenian) matxinadan buru ibilitzakuen izenen barri bialtzeko, Zuaznabar kapitanan bitxartez, harrapau eta gero Arriola-n eskuetan lagatzeko, bere ustez zuzena zana eitzeko eurekin. Kartiak halan ziñuan: "Muy Sr. mío: el portador de ésta será D. Juan José de Zuaznabar que en calidad de Capitán Comandante va destacado con parte de la tropa de mi mando á dar el auxilio necesario á V. m. é instruído de lo que debe ejecutar en cumplimiento de las facultades con que me hallo habilitado. En este supuesto espero del celo de V. m. al real servicio y amor á nuestra madre la Provincia coadyuvará al logro de los importantes fines á que destino á D. Juan José informándole de los principales motores del motín procurando su aprehensión y entrega para que los conduzca á mi disposición y quedo á la de V. m. rogando a Dios le guarde muchos años. Elgoibar 2 de mayo de 1776.== B. L. M. de V. m. su atento servidor Don Manuel Antonio de Arriola. Señor alcalde de la N. villa de Eibar" (XI, 32). (I, 251)-(XI, 32).

1766ko maietzian 4an Konzejua barriro batu zan, eta Sebastian de Zumaran "Indianua" alkatiaria ez zala Juan, Andres de Areitio izen zan jardunan buru ero presidentia. Esan eben (besten artian) hanka eindako eibartarrak bueltan etortzia komeni zala (burrundaria urten eban barriro); eta horretarako, alkatiaria etxera komisiño bat bialtzia erabagi zan, hanka ein bihar izen ebanen izenak, zeñek denunziau ebazan jakitzeko.

Holan, alkatiaria, Manuel Antonio de Arriola-k egun bi lehenao bialdutako kartia erakutsi etsan komisiñuari; eta bertako esanak betetzen, bera kanpotik izenda hainbeste denporan, eta jente gitxi ezagutzen ebalako Eibarren, lagun batzuekin batu, eta eurak esandako izenak emon jakozala Zuaznabar kapitanari aitzen emon eban.

Jentia holakuak entzunda ostera be aztorauta euan; baiña garixa eta artua átzerá Probintziak ipiñitxako prezixuan salduko zala aindu jakuenian, aplakau ziran piskat.

Sindikuari aindu jakon Donostiatik eta beste lekuetatik ekartzen zan garixan kontuak eruan, eta garixa herrikuen artian partitzeko.

Burruka girua euan artian, beste herrixetan ein zan leintxe, Eibarren be ein ziran astakerixak, Parrokixako Martin de Rementería parrokuan abadetxiari harrika eitzia lakotxiak.

Herritxik hanka einda ebizanak Gipuzkua osuan ibilli ziran herriko jente eta tropak harrapau ebezen. (I, 251)-(XI, 32-33)-(XV, 15).

1766. urteko maietzian 10ian barriro batu zan Konzejua, atzera be Andres de Areitio buru zala. Bertan, Probintzia gura ebela, eta Erregian aldeko posturia agertu zan, beragaitxik bizixa eta haziendak galtzeko prest euazala esanez; han batutako herritxarrak, noberan kulpak agertu, eta alkarri esplikaziñuak emoten hasi ziran, alkatiaria laguntzeko asmuakin danak.

Ba burrukan jardun ebenak erañ eben gastuei aurre eitzeko, handik piskatera herrixak 300.000 erriale-tako zensua eskatu bihar izen eban: Zumaran alkatiaria emon eban hori diruori. (I, 252)-(XI, 33).

1766. urteko maietzian 23an etorri, eta Eibar eta Elgoibarren, tropa militarra bertan geratu zan, dizienbrian 17rarte. (I, 252)-(XI, 33).

1766. urteko dizienbrian 17xan, tropa militarra Eibar eta Elgoibartik jua ziran, maietzetik bertan egonda. (I, 252)-(XI, 33).

1767. urtian, Elgoibarko medikua zan Marcial Antonio Bernal de Ferrer, Plaentxiko medikua zan Andres de Zameza-kiñ Eibarrera txandaka etortzeko prest agertu zan. Konzejua esan etsan bera konpondu zeilla Zameza-kin berakiñ, astian bi bidar etorri, eta 80 ero 100 dukado kobratzeko (bisitena aparte) prest baeuan (iusi 1768-X-9). (XI, 307-308).

1767. urtian "auto" bat ein zan Sevilla-n, Veracruz-en hil zan Jose Ignacio de Bustindui eibartarran ondasunak zirala eta. Fernando de Bustindui-ñ eta Ana Maria de Eguiguren-en semia zan. Herederia bere ama zan. (AGI: CONTRATACIÓN,5657,N.5).

1767. urteko eneruan 11n erabagi zan aurrerutzian, San Juan bixamoneko korridan alkatiak eitxen eban inbitaziñua, “á tomar un refresco” (XI, 407), plazako torilletan bertan eitxia, korridia piskaten etenda.

Ordurarte, inbitaziñua korrida plazatik kanpuan eitxen zan, ondiok korridia euan bitxartian. Jente asko inbitauta ez egotiarren ez zan juaten, eta hasarriak izeten ziran horregaitxik; gaiñera, gastu haundixa eukan herrixandako. (XI, 407).

1767. urteko maietzian 17xan, Azitxaingo ermitxako seroria zan Inesa de Soroeta-k testamentua eiñ eban. Eskatu eban San Andres parrokiyan enterratzeko, bere aman lekuan, Isasiko Kontzeziñuan komentuko abitua jantzitxa; Parrokixiandako 6 errial laga ebazan; Ospitxalerako, 4; eta ostiantzeko ermitxendako, errial erdiña.

Testamentuan, gaiñera, berak zor ebazanek, berari zor etsezenak, eta ekazan ondasunen listia eiñ eban, orduko bizimodua piskat ezagutzeko argigarri. *In XXXIII*, 60-61, lista zabala dago, ikustia gura dabenak.

Bertan urtian [1767], bere lekua Agustin de Arizmendi sakristauak hartu eban. Orduan eiñ eben ermitxako ondasunen inbentarixua: elixako gauzak ez eze, 30 dukateko zensua be baekan, serora-etxia ortuagaz, eta kaztaiñarixa be bai, Murritegin (ikus 1794). (XXXIII, 60-62).

1767. urteko junixuan 14an, Sebastian de Zumaran alkatiak²⁴² eta Eibarko herrixak, agirixetan ipintzen ebanez, 1766. aurreko urteko hainbeste eta hain txarrak izen ziran gastuak eta kaltiak, Bergarako Juntan tratatzia erabagi eben: “Dicho día expresó su merced el señor alcalde los grandes y graves agravios que el año 1766 se habían experimentado en esta villa por causa de tumultuantes y resulta por lo que dio orden la villa a su merced del alcalde para que trate en orden a ello en la Junta de Bergara” (XI, 33). (I, 252)-(XI, 33).

1767. urteko nobienbrian 8xan, Gipuzkuako Junta Jeneraletan ontzat hartu zalako, Konzejuko kargu bi gehixao ipiñi ziran Eibarren be: “dos diputados del común” (XI, 201), eta sindiko personero bat (ikus 1766-V-5). Horregaitxik, handik atzera, agirixetako karguak honek diraz: alkatia, erregidore bi, sindikua, *común*-eko diputaduak, “y muchos vecinos” (XI, 201).

1768. urtian, Domingo de Olave izen zan alkatia. (XI, 472).

1768. urtian jaixo zan Ramon de Zuloaga y Ubera armagiña Eibarren. (LVII, 36).

1768. urteko maietzian 22ko agiri batek diño Eibarren sindiko tesoreruan kargua, antxiñatik euala (“desde tiempo inmemorial”); eta aldatzeko premiñarik egon ez arren be, Korrejidorriak bialdutako kartiak, eta Erregian R.Ciak halan aintzen eben ezkerriok, “se nombrarían tres personas para que una de ellas hiciera de síndico” (XI, 201). (XI, 201).

1768. urteko setienbrian 14an Calahorra-ko Obispuan izenian etorren Bisitadoriak Agiñako San Migel elixia ganoraz topau eban; baiña, elixa barruan jentia gorde bihar eban itxurian gaiñian agindu eban ez lagatzeko gizonei elixan ulia lotuta sartzen, ezta buruko txano ero sariekin be: “no se permita a los hombres entrar en la iglesia con el cabello atado, gorros ni redes” (LXII, 205); eta andrei ez lagatzeko burua tapatzeka sartzen, ez lagatzeko jartzen altarako mailletan, eta ez lagatzeko ume txikirik eruaten elixara, zaratiagaitxik: “no se permita (...) entrar (...) ni a las mujeres con la cabeza descubierta ni sentarse en las gradas del altar ni llevar niños pequeños que inquieten” (LXII, 205). (LXII, 205).

1768. urteko otubrian 9xan erabagi zan Andres de Zameza Plaentxiko medikua Eibarrera bizi izetera ekartzia, ahal bazan.

Zameza-k 300 dukado eskatzen ebazan aldatziarren; sisia barriro ipintzen zanian barritz, 400 dukado izengo ziran. Aindu jakon, urtian, famelixa dirudun bakotzeko, 4 errial pagauko jakozala; bestiegaitxik, errial 2; eta, pobre eta alargunena, erriala. (XI, 307).

²⁴² Andres de Espilla dakar alkatetzat G. de MUJICA-k 1767. urterako, *in* XI, 472.

1768. urteko otubrian azkenetan, Bergaran batu zan Junta Jenerala: orduan erabagi zan *Ensayo* liburua kalera etaratzia, 1765. urtian R.S.B.A.Peko Direktoriak irakorritako “Industria y Comercio. (...)” diskursua hasieran eroiala: etara be, bertan urtian ein zan. Liburua kalia euanetik izen zan bai industrixa, bai komertzian, herri eta fabriketako aurrerakariak indar haundixaua hartzia (ikus 1765eko febrerua). (VI, 339-340).

1769. urtian, Juan Andres de Lascurain izen zan alkatia. (XI, 472).

1770. urtian, Pedro de Abanzabalegui izen zan Eibarko alkatia²⁴³. (XI, 472)-(XL, 30).

1771. urtian, Andres de Areitio izen zan alkatia. (XI, 472).

1772. urtian, Cristobal de Pagoegui (sic) izen zan alkatia. (XI, 472).

1772. urtian, Eibar, Elgoibar, Plaentxia eta Bergarak, Gipuzkuako bide jeneral barrixa eitzen ebizala, eurak be hara lotzeko bidiak eitzeke, Erregian Konsejuari tokatzen zan permisua eskatu eben.

Proiektuan asmua, Bergarako San Antonion hasi, eta Eibartik bidia eitzen, Bizkai ertzerañok llogatzen zan ramal bat zabaltzia zan; Elgoibartik zihar beste adar batek Alzolakin lotuko eban bidia; handik, Deba errekatik, Debako portura barkuan juan zeikian.

Francisco de Ibero maixuari eskatu jakon proiektuan estudixua eixia. Obren presupuestuak, 1.180.826 errialekua urtetzen eban. Gastuak pagatzeko, herri bakotxak á censo jirau biharko eban herri bakotxari tokatzen jakon dirua: ardaunazunbriari, 8 marabediko inpuetua ipiñiko jakon, eta patxarrari eta misteliari, beste hainbeste (ikus 1775-VII-6).

Lehelengotik euazan gastuak, 2.865 errial ziran: herri danen artian pagau eben (ikus 1764, 1775-VII-6; 1819). (XI; 340-341, 344)-(XV, 11).

“1772” inskripziñua dago Azitxaingo sakristixako paretian; A. AGUIRRE-n ustez, baleike orduan eindakua izetia. (XXXIII, 55).

1772. urteko abrilian 20xan, Joaquin López de Isasi-k²⁴⁴ Madriletik agirixa bialdu eban, eta horren bitxartez bere aurrekuak sortu eben ezkontzeko dotia hartu gura ebenei deitxu eiñ etsen: 30 egunen barruan senidiak zirala eta fundaziñoko agirixan eskatzen ziran kondeziñuak betetzen ebela agertzen eben agiri guztiak entregau biharko etsezen; plazua amaitxutakuan Parrokixako atian aitzen emongo eban nok hartu ahal izengo eban dotiori, “la acción, grado y antelación que tuviesen” (XL, 28) gordeta. Transkripziñua irakorri leike in XL, 28.

P. SARASKETA-k holan amaitzen dau kontua: “A juzgar por el gran número de papeles conteniendo dibujos de árboles genealógicos de varias familias que juntamente con este documento encontré, muchas debieron ser las doncellas casaderas que aspiraron á las dotaciones anunciadas” (XL, 28). Ez dakiuna da zemat dote emon zitxuan. (XL, 28).

1773. urtian, Juan Andres de Lascurain izen zan alkatia. (XI, 472).

1773. urtian, herrixak permisua eskatu etsan Erregian Konsejuari medikua herrixan bizi izen zeñ, urtian 300 dukadoko suelduagaz (ikus 1774). (XI, 307).

1773. urteko junixuan 28xan Obispuak Agiñako San Migel elixara eiñ eban bisitako autuan aitzen emon eban iñori ez lagatzeko mezia zan artian, ezta dotriñia eta errosarixua zan artian, elixako hormetan pelota jokuan jarduten. 1954. urtian frontoia eiñ arte, holakuak takian-potian botatzen etsezen. (LXII; 275-277).

1774. urtian, Juan Antonio de Arizmendi izen zan alkatia. (XI, 472).

²⁴³ In XL, 30, “Pedro de Abanzabalegui” dakar.

²⁴⁴ “Cutunegieta, Bazán, Silua, Alagón, Benavides, Sarmiento de Sotomayor, Davida y Zúñiga”, “conde de Pié de Concha, marqués de Santa Cruz, Villator, Bayona y Arcicollar, conde de Monte Santo, Señor de las Villas de Viso y de Valdepeñas Carlau de Balaguer, barón de Samboy, comendador de Yeste y Tay Villa en la orden de Santiago, gentilhombre de cámara de Su Majestad con ejercicio, etc. Patrón único de las Memorias y obras pías que dotaron y fundaron los señores D. Martín López de Isasi y doña Dominga de Orbea su mujer” (XL, 28).

1774. urtian baeuan medikua Eibarren: Antonio Pedro García. Urtian 5.200 errial kobrauko ebazan; euretatik 611, herrixak (“comunidades”) pagatzera (ikusi 1779). (XI, 307).

1775. urtian, Juan Andres de Lascurain izen zan alkatea. (XI, 472).

1775. urtian, Agiñako San Migel elixako abadiari “servidor” titulua jarri etsen estreñakoz (ikusi 1629). (LXII, 24).

1775. urteko junixuan Plaentxiko Fabrikara bialdutako agiri baten, Eibarko herrixa Fabrikako partekotzat hartzen zan: “la R.F. fué obtenida por las cuatro nobles villas de que consta la Real Fábrica” (XI, 79), Plaentxi, Elgoibar eta Bergarakin batera.

Zegaitzik hori?: ba XVIII. gizaldiko azkenengo herenian aitzatutako lau herrixak Fabrikako bidiak eitxe alde, Gipuzkuako erregebidiak eitxen tokatzen jakuen neurrian lagundu ez eze, beste bide batzuk be ein zitxuelako Probinzixako kamiño jeneralak, Debako portua eta Ermua lotzeko. Egundoko gastua izen zan horrek obrok eitxia; eta pagau ahal izeteko Erregiari eskatu jakon, dirua zensuan eskatzeko permisua. Erregian erantzuna, hori R.Fiori izen zan, baiezkoa emoten. (XI, 79).

1775. urteko julixuan 6xan, Castellako Konsejuak bialdu eban *fakultade reala*, Eibar, Elgoibar, Plaentxi eta Bergaran, bide nausixakin lotzeko bidiak eitxeko obretarako dirua etartzeko eskatu ziran inpuestuak ipintzeko. Halan etaratako dirua zelan administrau be aintzen eban honek agirixonek (ikusi 1772). (XI, 341).

1776. urtian, Sebastian de Zumaran y Bustindui, “Indianua”, barriro Eibarko alkate izen zan. (I, 248)-(XI, 472).

1776. urteko agirixetan Konzejuko Etxia agiri da, antxiñatik bertako salan euan San Migel Arkanjelan imajiña eta tronua barrizten 495 errial gastau ziralako. Hau etxiau, 1672txik hona eindakua izengo zan (ikusi 1672). (XI, 348-349).

1776. urtian Sebastian de Zumaran “Indianuak” San Andres Apostol parrokiako hego-aldeko albo baten ein zan Karmengo Aman altaria eitxia pagau eban, estilo neoklasiko garbikua. (I, 220).

1776. urtian Juan Migel de Echeverría-k, Zumarragako eskribauak San Andres parrokiak eta Agiñako San Migel elixiak eukezen pitxien-gauzen inbentarixua eiñ eban. Besten artian, Pedro de Ibarra-k erregalau-takuak agertzen ziran. (XL; 16, 22).

1776. urtian Konzejuak Jose de Suinaga-ri permisua emon etsan Baskaranburu aldeko herriko terrenuetan, “Iturguen” basarrixa eitxeko: 1782. urtian amaitxu eban etxia alzatzen (ikusi 1782). (XI, 227).

1776. urteko julixuan 12xan, Eibarko herrixak Abantoko (Bizkaixan) monjen komentuari 1.000 dukat hartu etsasan zensuan, bide barrixen obrak pagatzeko (ikusi 1772; 1777-I-25). (XI, 341).

1776. urteko agoztuan 3tik atzera, Erregiak halan aindu ebalako, 1771ian Parrokixako patronuan kontra Konzejuak eta Elixako kabilduak batera hasitxako pleituan, baktxak bere aldetik jardun biharko eban. Ordurateko gastuak, 5.376 errial, erdi bana pagau biharko zitxuen gaiñera. (XI, 146).

1777. urtian, Cristobal de Pagaegui izen zan alkatea. (XI, 472).

1777. urtian, Eibarrek barriro eskatu eban permisua aguardiente-patxar azunbriari 8 marabediko inpuestua ipintzeko. Beste arrazoi batzun artian, maixuari gehixao pagatzia euan: urtian tokatzen jakozan 823 errialekin bakarrik ezin zalako bizi, eskolan erakustia aparte, beste bihar batzuk be ein bihar ebazan, eskolian kalterako. Horregaitzik gura eben maixuan sueldua 200 dukaduan (2.200 errial) ipintzia; eta horretarako, nun-baitxetik dirua etara bihar. Permisua ez zan segiduan llegau, gestiñuetan jardun arren (ikusi 1783-VII). (XI, 316).

1777. urtian, armagiñan lau Gremixo euazan: kañoigiñena, kajeruena/kaxagiñena, aparejugiñena eta txisperu/txispagiñena. Ofizixuak barritz, honek ziran: forjarixena, kaxagiñ ero kajeruena, txispagiñena, aparejugiñena, limarixena, barrenarixena, mailluarixena, errementarixena, eta arriero ero mandazaiñena. Enpaketadoriak be baeuazan, euren uniforme eta dana.

Orduangotxia zan Josep Lamoth flamenkuak diñuanez, Gremixuetan honek bihargiñok euazan: kañoigiñenian, 30 forjari, 60 mailluari eta 50 barrenari: danera, 200 lagun jarlekudunak (botodunak). Kaxagiñen Gremixuan, 77 maixu, honek be, asientodunak. Aparejugiñenian, beste hainbeste maixu; eta txispagiñen Gremixuan, 86 maixu. Danen artian, 440 maixu ofizial, erabagitzeko botodunak.

Bihargiñen jerarkixia barritz, aprendiz, ofizial, eta maixu zan. Gaiñera, Gremixuetan sartzeko hori graduaziñuori bete ein bihar zan derrior. (IX, 589-590).

1777. urtian, Larreategi etxeko jaunak (Mariano de Larreategui *oidorian* aitxixak) etxe bi eta terreno zati bat saldu etsen Agustina Rekoleten Komentuari 15.000 errialetan. “Toma de posesión” zeremonixan, alkate eta juez zanak -Andres de Sarasketa- ondasunok fray Pedro Ruiz-i “emon etsazan”, eta “el ministro, ante el escribano y testigos introdujo al Dicho Señor Vicario en las casas viejas tituladas de Larreategui, y arrojó las cenizas del fogón y hecho esto, también sacó a los inquilinos fuera de casa, en señal de la quieta, y pacífica, y verdadera posesión” (XL, 19) -alde batetik etxiak eta terrenuak saldu, eta beste aldetik jabe barrixak hartu ebeneko agirixik kopixauta dakar P. SARASKETA-k hori notizixiori-. (XL; 18, 19).

1777. urteko eneruan 25ian²⁴⁵ Eibarko herrixak Zaragozako Arzobispua zan Juan Saenz de Buruaga *Jaun Ilustrisimuari*, 12.000 peso (180.000 errial) hartu etsazan zensuan ehuneko 2 1/4-ko interesagaz (urtian, 4.050 errial) bide barrixetako obrak pagatzeko (ikus 1782-IV-19).

Diru gordetzaille (“depositario”), Jose de Egocheaga izentau eben lehelengo, eta Jose de Aguirre gero, bape be sueldo barik. Obretako *sobrestante* ero nausixa, Francisco de Lizaso obretako maixu azkoitxiarra izen zan (ikus 1772).

Obrak eñaz joiazala, Francisco de Ibero maixuak presupuestuan ipinitxakua baiño gehixao gastau zan, obrak ondiok amaitzeka euazala. Horregaitxik, inpuetuak haundixuak ipiñi eta luzetzeko prorrogak eskatu bihar izen ziran. Diru gehixao nundik jirau be pentsau ein bihar izen zan (ikus 1777-II). (XI; 341, 342, 344).

1777. urteko febreruan, Ibarrako kurutzetik Elgoibarreraiñoko bidia eitxeko, propuesta bi agertu ziran:

- Bata, Elgetako Francisco de Berraondo-k agertu ebana. Obrak, Maixuak aindutako moruan eitxeko prest euan. Kobrau, inpuetuak 20 urtian emoten ebena kobrauko eban, 12.000 dukado hiru bidar ero plazotan. Ehuneko 2 1/4-ko redituak pagatzia bere kargu hartu eban.

- Bestia, Pedro de Olave eta Jose de Echevarría eibartarrak agertutakua. Aurreko kondeziño bardiñak ipintzen eben, baiña 20 urteko *arbitrixuena* barik, 19 urtekua eskatzen eben.

Herrixak, erabagixa hartzeko albidaderik ez ekalako, hartarako Castillako Konseju Erreal Nausixak izentautau ekan Probinzixako Korrejidorari emon etsazan propuesta bixak. Badirudi bata be ez zala ontzat hartu, hori ramalori, eta bestiak be bai, errematian zatika etara ziran eze.

Ibarrako kurutzian ein zan bide barrixakin lehengo bide zaharra piskat estututa geratu zan, erdiko partia piskat bajatu ein zalako, albueta, alturan, espoloiak lagata. Holan, prozesiñuak eziñ eben betiko lekuan bueltia eñ; gaiñera, bidia umela geratzen zan, eta han euan Basilika ero Ermitxara entradia be itxitxa geratzen zan (ikus 1781-II-18). (XI; 341, 342).

1777. urteko febreruan 2xan²⁴⁶ Konzejuan erabagi zan Sebastian de Zumaran “Indianuari” Zumaran palazixua ein zeixan, herriko mendixetako 20 haritz tantai emotia, herrixan hobe biharrez hainbeste eitxen eban eze (ikus 1777-1778). (I, 248-249)-(XI, 227).

1777. urteko febreruan 2xan herriko medikuan sueldua 300 dukatian ipiñi zan. (XI, 308).

1777. urteko martixan 2xan, erabagi zan Castellako Konsejuakiñ hartu-emonetan hastia, Eibarren be, Elgeta eta beste herri batzuetan leintxe, ganau ferixia egon zeñ (ikus 1777-VI-22). (XI, 221).

1777. urteko junixuan 22xan erabagi zan ganau ferixia eitxeko “autorizaziño” eta “lizenziaria” eska-tzia: urtero eitxekotan, Ulsagako plaza eta arrabalian, maietzian lehelengotik hillan 15an bitxartian, 1778. urtian hasitxa. (XI, 221).

1777. urteko junixuan 22xan, Maaltzako tabernia zabaltzia ontzat emon zan: bixamonian bertan (juni-xuan 23an), ardaa saldu zeikien han. (XI, 219).

1777. urteko julixuan 20xan erabagi zan Juntetara juaten zan herriko prokuradoriari 20 peso pagatzia, herriko danen artian bardin samar dirua ipiñitxa: “aunque se pague rata por cantidad entre los vecinos” (XI, 211).

1777. urteko agoztuan 5eko R.C. batek aintzen eban Parrokixako benefizixuen presentaziñua Konzejuak ein zeixazala. (XI, 147).

1777. urteko setienbrian 25ian hil zan San Andres parrokixako Juan Carlos de Areizaga patronua. Bertan urtian hasitxa ekan pleito bat, abadien errenta ero suelduen (“congrua”) gorabeheran: tokatzen jakue-netik, herena kendu etsen. Horregaitxik, Konzejuak eta Elixako kabilduak batera jardun eben patronuan kon-tra. (XI, 146).

1777. urteko otubrian 30eko R.C. baten bitxartez, Juan Carlos de Areizaga-n semia zan Babil de Areizaga izentau eben San Andres parrokixako patrono barrixa. Bere aitzak hasitxako pleituakiñ aurrera segi-du eban, kargua euki eban bitxartian. (XI, 146).

1777-1778. urtietan, Sebastian de Zumaran y Bustindui-k Zumarango palazixua altzau eban: “Indianokua” esaten jakon²⁴⁷. Neoklasiko erakua zan, barroko arrastuekiñ. Eibar eta Gipuzkua osoko etxe neo-klasiko inportantienetakua zan.

Fatxadia ikusgarrixa ei zan, Jovellanos-ek (1791. urtian) bere Diario-n be famau eiñ eban: “Hay en este pueblo dos casa magníficas (...); otra fabricada modernamente por un indiano llamado D. Sebastián de Humaran (sic) (...). Esta última dicen haberse hecho á toda costa; lo que de aquí se vé tiene aire de palacio” (XI, 84), eta C. de Echegaray-k be, *Monumentos civiles de Guipúzcoa*-n (1921) jaso eban.

“Zumaran” apellidua, Eibarko Agiñako Zumaran basarritxik dator (I, 247)-(XI, 84). Zumaranguen armak, Juan Carlos de Guerra-k diñuan ez: lau zati einda: lehelenguan, arbola bat, oiñezko leoi bat, tronkuan barre-nian trabestuta; bigarren kuartelian, arbola bat, tronkuan trabestuta, bat aurretik eta bestia atzetik, oiñezko lobo ero otso bi; hirugarrenian, beste arbola bat, tronkuan tentetuta lobo bi dauazela, hamen kuartelando, ertza sotuerekiñ hartuta; eta laugarrenian, kastillua²⁴⁸. Hamen ez diraz esmaltiak ero koloriak agertzen, baiña alianza eskudua ei da (I, 247-249). (I, 247-249)-(II, 35. p.)-(VII, 377).

1777. urtetik 1784. urterarteko agirixetan eskribauak “Villa de Eibar”, “Noble Villa de Eibar”, nahi “Noble y Leal Villa de Eibar” izena ipini etsen herrixari. (XI, 16).

1778. urtian, Andres de Sarasqueta izen zan alkatia. (XI, 472).

²⁴⁶ 1777-II-5 dakar in I, 248-249.

²⁴⁷ “Indianoko-palazioa” ero “Palazio-atarixa” izenak be baekazan; gerora, “Aldapatxo” izentau zana (II, 35. p.). 1952. urtian bota eben: fatxadia desmontauta gordeko zana aindu zan, baiña iñok be ez daki nun ete dan.

²⁴⁸ “Armas de Zumaran. Cuartelado: 1º, un árbol, con un león andante, atravesado al pie del tronco; 2º, un árbol, con dos lobos andantes, atravesados al tronco, uno por delante y otro por detrás; 3º, otro árbol con dos lobos empinados al tronco, y bordura para este cuartel, con sotueres, y 4º, un castillo”.

1778. urteko dokumentuetan agiri da “Musatadi” kalian izena (> *Musetadi* (1833) > *Mucetay* (1850) > *Musetadi* (1856) > *Musatagui* (1859) > *Musetadi* (1869) > *Muzatagui* (1897) > *Muzategui* (1899) > (!?) *Unzetadi* (1910). Gaur, [*musate(g)*] esaten da). Lehen, ogixa eitzeko labia eukan etxia zan. (III, 350)-(XI, 196)-(LXXV, 281).

1778. urteko agiri baten, Agiñako San Roman elixako neurrirak ipintzen dauz: 10 metro luze eta 6 zabal. (XI, 180).

1778. urteko eneruan 18xan erabagi zan ardaua neurtzia atsaldian eingo zala, goixian barik. (XI, 220).

1778. urteko abruillan 26xan erabagi zan Maaltzako tabernia, antxiñako moruan, zabalik egotia: ardaunbria herrixan bertan baiño *otxabo* bat karuao salduko zan. (XI, 219).

1779. urtian, Santa Cruz-ko Markesa izen zan Eibarko alkatia; bera ez zanian, Juan Andres de Lascurain-ek hartzen eban bere kargua. (XI, 472).

1779. urtian, Antonio Pedro García medikuak bere puestua laga eñ eban, beste leku hobe batera jua-teko.

Bere lekuan Juan Francisco de Aranguren ipiñi eben. Mediku barrirak honek titulo danok ekazan: Salamancako Unibersidadeko “Real Academia Médica”-kua zan; Bilboko Santo Ospitaleko “Pasante y Maestro de Anatomía pública”; Fisika esperimantal, Kimika, Botanika eta Zirujixako maixua Montpellyer-eko Unibersidadian, Franzian; “Catedrático de extraordinario”; Medizinan lizenziauta eta doktorauta, eta aprobau-tako Zirujanua; “Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País”-en, maixu kargua ekan sozixua zan; eta Plaentxiko Erregian Fabriketan mediku titularra be bazan. Kontratua, sei urterako ein jakon, urtian 400 dukat pagatzera (ikus 1784-VI). (XI; 307, 308).

1779. urtian, korreo eruate-ekartzailiak urteko sueldua altzatzeko eskatu eban, pagatzen jakozan 15 errialeko 20 *pesuak* urri geratzen jakozalako, asteko biaje bixetakua eitzeko. Bost peso gehixaotan ipiñi jakon sueldua: urtian, 25 peso (375 errial).

Biajiak, Mondragoira, eguenian abentau eta barixakuan etorri; eta domekan urten, eta astelehenian buel-tan etortia izeten ziran. (XI, 228).

1779. urtian, setienbrerarte, behixan okeliak, libriak, 8 kuarto eitzen ebazan; handik atzera, 9 kuarto-ra igo eben. (XI, 213).

1779. urteko maietzian 21ian Agustin Iraegui Artillerixako Kuerpuan sartu zan soldadu letz. Orduantxe hasi zan bere karrera militarra. “Caballero de la Real y Militar Orden de San Hermenegildo, teniente que fué del Real Cuerpo de Artillería con grado de Capitán, retirado de disperso en la villa de Eibar, provincia de Guipúzcoa” (XL, 24) izetera llegau zan; kargu danak Erregiak ontzat jotakuak ziran (ikus 1791-V-24). (XL, 24-25).

1779. urteko maietzian 25eko Konzejuan jardunian erabagi zan Juan Francisco de Lardizabal (Plaentxiko Erregian Fabrikako direktoria) Eibarko herrixan izenian Erregiagana bialtzia. Kontua zan, bide barrixa Eibartik eta Elgoibar eta Plaentxira eitzeko, baeuala R.F. bat, baiña Bizkaixakin lotuko eban bidia be kome-ni zalako, erabagi zan permisua eskatzia Zaldibarreraiñoko bidia eitzeko. Bide batez, herrixan bertako kaliak be, barriztu eta konpontzeko permisua be eskatuko jakon. Juan Francisco de Lardizabal gaixotu ein zalako, eziñ izen zan juan (ikus 1779-XII; 1782-I-18). (XI, 342).

1779. urteko setienbrian, Espaiña eta Inglaterran arteko gerriagaitxik Diputaziñuak herrixei euren Konpaiñiak prest eukitzeko aindu etsen. Eibarkuak, kapitan Jose de Echeverría alkatia izentau eben; teniente, Joaquin de Sarasqueta; alferrez, Fernando de Olabe sindiko prokuradore jenerala; sarjentu, Juan Bautista Aritio erregidora; eta bigarren sarjentu, Francisco Urteaga eta Juan Andres de Lascurain. Konpaiñixan, 18 urtetik gorako mutillak sartu ziran; Plaentxiko Fabrikan biharra eitzen eben ofizialak libre geratzen ziran.

Honei danoi, tanborrerua eta pifano jotaillia gehitu jakuen: lehelengo kañoi hotsa ero lehelengo abixua hartiaz bat, Motriko ero Debarutz urten bihar eben. (XI, 30).

1779. urteko dizienbrian, Erregiagana juatekua zan Juan Francisco de Lardizabal gaixorik eualako, Valdespina-ko Markesari aindu jakon bera jua zeilla *R.Fa* zabaldu zeixan eskatzera, bide barrixak Bizkaiko bidiekin lotu, eta herriko kaliak konpondu ahal izeteko (ikus 1779-V-25). (XI, 342).

1779. urteko dizienbrian 22xan Domingo de Laca motrikuarrak, Domingo de Olabe Azitxaingo mayor-domuari berbia emon etsan Francisco de Ibero arkitektu azpeitxiarrak aindutakuan gorabeheran, Jasokunde ero Asunziñuan altare nausixan, altare kolaterala eitzeko. Bertan urtian, Laca-ri 900 errial pagau jakozan. (XI, 178).

1780. urtian, Jose de Echeberría izen zan alkati. (XI, 472).

1780. urtian amaitxuta euazan Salinastik Irunera Bergaratik zihar pasatzen zan bide barrixan obrak, erabiltzeko moruan (ikus 1764-IX-2). (XI, 340).

1780. urteko febreruan 2xan, Hendaiatik ekartzen zan mistelia karua zalako (azunbriak 12 errial eitxen eban) gitxi saltzen zan ezkeriok, Donostitxik ekartzen zana 8 errialian saltzia erabagi zan. (XI, 220).

1780. urteko junixuan, bide barriko bosgarren zatixan errematantiak bere zatixa amaitxuta ekan. Zaturixoko zubixa be berak eindakua zan.

Ujalak izen ziran, eta hatxekiñ eta lurrakin zubiko begi bixak trabauta, Eibar aldeko zatixa apurtu ein zan. Barriro ein bihar izen zan (ikus 1780-IX-28).

Aurreko tramua, laugarren zatixa, Ermuko Mateo Muniosguren kontratistiak eiñ eban. Besten artian, Azitxaingo zubixa eta Unzuetako errotako gaiñekaldeko zubi barrixa eiñ ebazan. Francisco de Ibero-n proiektuan, hau zubixau bi begikiñ agiri zan, baiña erdiko *estribua* eitzeko zimientuak gogorrian ipintzeko lekuri ezin topau, eta azkenian, Ibero-k berak ainduta, begi bakarrekua ein bihar izen zan. 20.000 errialetan errematau ziran errotian gaiñekaldeko honen zubixonen obrak. (XI, 342).

1780. urteko julixuan 26xan, Agustin de Bustindui eibartarrari, Eibartik pasatzen zan erregebide barrixan obrak eitzeko, zensuan 30.000 errial hartu jakozan, ehuneko 2 3/4ko interesagaz (urtian, 825 errial eitxen eben) (ikus 1782-IV-19). (XI, 344).

1780. urteko julixuan 26xan, herrixak Andres de Aretia eibartarrari 5.500 errial hartu etsazan zensuan, honi be, ehuneko 2 3/4ko interesagaz (urtian 151 errial eta laren urtetzen eben interesetan) (ikus 1782-IV-19). (XI, 344).

1780. urteko setienbrian 28xan Korrejidorik, Zaturixon, Eibarko parteko urak eruandako zubixa barriro eitzeko lizenzia emon eban.

Zubi barrixan presupuestua 12.877 errialekua zan. Lehelenguan, jorralian eraitxia pentsau zan; gero, asmuak aldatu, eta obrak subastara etara zitxuen (ikus 1781-VII-15). (XI, 342).

1780. urteko nobienbrian 3an, Eibartik pasatzen zan erregebidea eitzeko, José Dupuy bilbotarrari zensuan 44.000 errial hartu jakozan, ehuneko 2 1/2ko interesakiñ (urtian, 1.100 errial eitxen eben) (ikus 1782-IV-19). (XI, 344).

1780. urteko nobienbrian 12xan, Bakartadian Andra Marixan Ospitxaleko “Escuela de Cristo” Kofradixiak, Konzejuari eskatu etsan euren Ama Birjiñian egunetan, patronia ebelako, meza solemnia eukitzia gura ebela, zelebrazia eitzeko, sermoi eta guztikua. Konzejuak baietza emon eban, fundaziñuan 1.200 errialak²⁴⁹ herrixak zensuan hartzekotan, %2.5eko interesaz. (XI; 150, 344).

²⁴⁹ In XI, 344, “1.200 reales” dakar.

1780. urteko nobienbrian 13an herriko erregebide barrixan obrak pagau ahal izeteko, Eibarko “Escuela de Cristo” Kofradixiari 1.200 errial²⁵⁰ hartu jakozan zensuan, %2.5eko interesakiñ (urtian, 30 errial eitxen eben) (ikusi 1782-IV-19). (XI, 344).

1780. urteko dizienbrian 5ian, herriko erregebidian obretarako Arzeniegako “Nuestra Señora de la Encina” Santuarixuari (Artako Andra Marixa?), ehuneko 2 1/2ko interesagaz, 35.000 errial hartu jakozan zensuan (urtian, 875 errial urtetzen eben) (ikusi 1782-IV-19). (XI; 150, 344).

1781. urtian, Andres de Areitio izen zan alkatia. (XI, 472).

1781. urteko febreruan 18ko jardunian Francisco de Lizaso obren *sobrestantiari* eskatu jakon Ibarrako kurutze parian ein zan bide barrixa konpontzeko proiektua eitxeko. Leku estua ez eze, umela zan eta Basilikia entrada barik lagatzen eban (ikusi 1781-III-4). (XI, 342-342).

1781. urteko martixan 4an Ibarrako kurutze inguruko bide barrixa konpontzeko obren subastia ein zan. 2.540 errial ziran gastatzekuak; eta eitxekuak, Ibarbea²⁵¹ etxe aldera ranpla bat, eta beste bat Arragoetako Luzar²⁵² eta Anbrosioena etxe bitxartian. Beste zeregin batzuk, han euan harrizko kurutzia lekutik aldatzia, ermitxan sartzeko *graderixak* eitxia, urandako kaiñuak ipintzia, eta abar ziran. (XI, 343)-(III; 229-230, 319-320).

1781. urteko julixuan, San Andres Kofradixakuak eskatu eben 250 lagun izetetik, 300 izeten laga zexela. (XI, 149).

1781. urteko julixuan 15ian, Zaturixoko zubi barrixa eitxeko obrak subastan etara ziran: Jose de Acha Gorosta-k hartu eban obria, 12.819 errialetan eitxekotan (ikusi 1780-IX-28). (XI, 342).

1781. urteko nobienbrian 25ian erabagi zan alondigian ero merkau plazian arduria hartzen ebanak kondezino batzuk bete bihar ebazala: Sanjuanetako korridetarako, zezen bat berak ipintzia [errematantiak]; bestia, Elgoibar nahi Plaentxiko edurzuluetan edurra euan artian, plazan saldu zeixala, Korputz bezperatik otubrian lehelengorarte: libria, 6 marabedixan salduko zan. Ez batian eta ez bestian ez euanian, edurra Markiña, Ziarrotza, Bergara ero Aitxolatik ekarriko zan: orduan, libria 8 marabedixan salduko zan. (XI, 220).

1782. urtian, Pedro de Abanzabalegui izen zan alkatia. (XI, 472).

1782. urtian, herriko artxibuan organizaziñuan gorabeherako akuerdo bat dago. (I, 270).

1782. urtian, botikarixo kargua ekanak Eibartik alde eiñ eban, “se despidió de la villa” (XI, 310).

1782. urtian, Parrokixako kanpokaldeko (“pórtico”) aterpia kendu ein bihar izen zan, jausi eiñian eualako. (XI, 124).

1782. urtian amaitxu eban Jose de Suinaga-k 1776. urtian altzatzen hasi zan Iturguen basarrixa, Baskaranburu aldeko herriko terrenuetan. (XI, 227).

1782. urteko eneruan 18xan bialdu eben Castilla-ko Konsejutik Eibartik Bizkai aldera bidiak eiñ, eta herriko kaliak konpontzeko eskatutako permisua, R.C. baten bitxartez (ikusi 1779-V-25; 1782-III-3). (XI, 343).

1782. urteko martixan 3kua da herriko arma-eskuduan barri dakarren lehelengo agirixa: tradiziñuak esaten ebanez, antxiña Numerixa bi erre ziranian arma-eskuduan zertifikaua be bertan erre zan; horregaitxik, ezin jakin zelakua zan. Erabagi zan Jose de Egocheaga bialtzia “Reyes de Armas y Cronistas de S.M.”-egana, harek eskuduan barri emon, eta zertifikaua barriro ein zeikielako: horren truke, zertifikaua enkuadernatzia herrixan kargu izengo zan, eta belloizko 1.000 errial pagau bihar jakuen, ero pareko balixokua zan zeozen truke.

²⁵⁰ In XI, 344, “12.000 reales” dakar.

²⁵¹ 1771, 1773, 1792, 1872, 1878 urtietan dokumentautu, etxe nagusi eta errota lez: urterik urte, “Ibarbea, Ybarbeia, Ybarbeia, Ybarbea, Ybarbecoa”; oiñ egunian “Ibarbekoetxia, Ibarbekuak” esaten da (III, 229-230).

²⁵² 1781, 1828 urtietan dokumentautu, “Luzarrenecua, Luzarrenecoa” urterik urte (III, 319-320).

Holan, autore batzuk diñenez, arma eskudua holakua zan: urrezko kanpua, San Andresen kurutzia, aspa gorrixakin, bolante azulan gaiñian, yelmuaz inguruan. Bertan, herriko izena ipintzen dau, “Villa de Eybar”²⁵³. (IV, 48)-(XI; 16, 115).

1782. urteko martixan 3ko jardunian, alkatiak Castellako Konsejutik eneruan (ikus 1782-I-18) bialdu eben *R.Can* barri emon eban: Ulsagatik eta Bizkaixan euan Olarreagaraiño bide barrixa eitzekeo permisua zan, baitxa herriko kaliak barrizteko be. Arda azunbrian 8 marabedi eta aguardiente eta mistelien 17 marabediko inpuetua be, sei urte luzetzeko prorrogia be emon eben (ikus 1779-V-25). (XI, 343).

1782. urteko martixan 13an jaixo zan Blas Zuloaga -Blas Antonio de Zuloaga y Ubera- Eibarren; Ignacio Zuloaga-n bisabuelua zan. Bere bizitzian eta jardunen barri zihetz jakitzeko beixu bibliografian: LVII, 57-64 (ikus 1804-IX-14, 1856-VI-5). (LI, 340)-(LVII; 21, 27, 35, 57-64).

1782. urteko abrilian 15ian Konzejuak Jose de Echevarría eta Ramon de Azcárate “Peritos inteligentes” (XI, 343) izentau ebazan, kalietan zer konpondu bihar zan eta zemat kostauko zan beixu eta estudixaut, informe bat ein zeixen (ikus 1782-III-3; 1782-V). (XI, 343).

1782. urteko abrilian 16xan, herriko erregebideko obretarako, Isasiko Komentuko monjei 3.850 errial hartu jakuezan zensuan, ehuneko 3ko interesakin (urtian 115 errial eta erdi eitxen eben) (ikus 1782-IV-19). (XI, 344).

1782. urteko abrilian 16xan bertan, Domingo de Artaecheverría eibartarrari 11.000 errial hartu jakozan zensuan, erregebideko obrendako, ehuneko 3ko interesagaz (330 errial urtetzen eben urtian; ikusi 1782-IV-19). (XI, 344).

1782. urteko abrilian 19xan, Pedro de Urriola ondarrutarrari 60.000 errial hartu jakozan zensuan, ehuneko 2 1/2ko interesagaz (urtian, 1.500 errial urtetzen eben interesetan).

G. de MUJICA-k dakarrenez, Eibartik pasatzen zan erregebideko obrei aurre eitzekeo, 1777. urtetik hasitxa, 370.000 errial hartu ziran zensuan, Erregiak permisua emondako inpueto ero arbitrixuekin pagatzera (ikus 1777-I-25, 1780-VI-26, 1780-XI-3, 1780-XI-13, 1780-XII-5, 1782-IV-16). (XI, 343-344).

1782. urteko maietzian erabagi zan Jose de Echevarría eta Ramon de Azcárate perituak eindako informian gorabeheran, Ardanzako zubitxik Pasialeku bitxartian geratzen zan tramaria zubixan parerañok igo eta bardintzia (ikus 1782-IV-15).

Bertan jardunian erabagi zan Parrokixian ondoko Garibai etxian jabia zan Durangoko Agustin de Maguna-ri eskribitzia, etxian goiko kantoiko terrenua lagatzeko eskatzen, erregebidia zabalao eñ ahal izeteko. Maguna-k baietz esan eban (ikus 1782-XI-1). (XI, 343).

1782. urteko nobienbrian 1ian, herriko Artxibuan gaiñian erabagi batzuk hartu ziran: Felix de Aranburu-k eindako “memoriala” goguan hartuta, berari eta Lorenzo Ignacio de Arguiano eskribauari, artxibua jaso, tolostu eta piskat organizatzeko aindu jakuen: “ordenó y mandó dicho Congreso [herrikuak] que el presente escribano, á una con el mencionado Aramburu, vea y reconozca todo el archivo y sus papeles, separando y enderezando cada cosa por parte como se requiere, con sus suscripciones, preescribiendo en ellos la sustancia del interior de ellos, y ponga en manojos, y atados con sus bramantes ó hilos de vala, y dicha suscripción por donde se reconozca los documentos que tiene” (XI, 209). Hori bai, lehelengotik, zemat bihar eken ikusi, eta halan eitxiarren zemat kobrau erabagi zeixela eskatu jakuen. (XI, 209).

²⁵³ “El escudo de sus armas es sobre campo de oro la imagen de San Andrés con la aspa, y sobre el yelmo un volante azul con letras de oro que dicen: “villa de Eybar””; “trae por armas al Apostol S. Andrés con su aspa”; “consistía en una imagen de San Andrés en campo de oro con el aspa roja, y que hoy consiste en las aspaz del mismo santo” (XI, 115).

1782. urteko nobienbrian 1ian erabagi zan Parrokixian ondoko Garibai etxian jabe zan Durangoko Agustin de Maguna-ri, etxiorren goiko kantoi inguruko terrenuak bidia zabaltzeko lagatzarren, trukian, herriko terrenuak emotia. Agiñan berak (Maguna-k) ekan Almaga basarrixan pareko herriko lurrak emon jakozan (ikusi 1782-V). (XI, 343).

1783. urtian, Pedro de Olave izen zan alkati. (XI, 472).

1783. urteko abruillian 22xan Konzejuak, Parrokixako Babil de Areizaga patronuari, elixia konpontzeko obrei ekitzeko laguntzeko eskatu etsan: bautizo eta ezkontza egunetan eurixa baziharduan, jentiak ez ekan aterperik; elixa barruan ura sartzen zan; eta atiak alperrik galtzen euazan. (XI, 124).

1783. urteko julixuan Eibarko Konzejuan representaziñua juan zan Erregiagana, Korrejidoriak 1766. urtian prohibidu eban arduan, patxarran eta mistelian *adehalia* barriro ipintzeko eskatzen. Herriko kargodunen suelduak piskat altzatzeko forma egokixena zalakuan juan ziran. Izen be, “por la cortedad de sus situados hijos no quieren servirla [a la villa] como antes por el precio subido que se experimenta en los víveres” (XI, 307, 316).

Gaiñera, suelduak altzatzeko eken asman barri be emon etsen Erregiari: medikuak, konparaziño baterako, 300 dukateko sueldua ekan ordurarte (ikusi 1777-II-10). Eta, hori suelduori holako medikuendako zan, Konzejukuen ustietan: “bisoños de lucro mayor [que] pasan cuando pueden servir de algo al público á donde se prometen más ventaja” (XI, 308). Gura zan esperientzia apur bat ekan medikua eukitzia herrixan, “á lo menos decente ó de alguna experiencia” (XI, 308). Horregaitxik, 400 dukadoko sueldua ipintzia eskatzen zan.

Alkatiari 240 errial gehixao emongo jakozan, Junta Jeneraletara juan ahal izeteko, Bergara, Mondragoi, Elgoibar, Azpeitxi, Azkoitxi, Deba, Motriko ero Zestonan ziranian; 300 errial, Juntak beste nun-o-nun izetera.

Aguazil nausixa be (“alguacil 1.º”), sueldua igotzeko premiñan euan, pagatzen jakozan 110 errialekin, kargua ekanak erabagi latza hartuta ekalako: “se despedía voluntariamente solicitando 40 ducados para continuar su empleo” (XI, 205), justizixia bete(-erai)tziak, bere biharrandako ez etsalako astirik lagatzen. 40 dukaduokin, Konzeju etxian peorako luminarixa ero argixana be, eitzen eban.

Orduan Konzejuan euazan eskribau bixak be, 600 errialeko suelduagaz kejauta ebizan, gitxitxo zala: 1.000na errial eskatzen eben.

“Primeras letras”-ko maixuandako 200 dukateko sueldua eskatzen zan, bestelan, bestelako biharrak eitzen jardun bihar izeten eban eta: “se ve precisado á dedicarse á oficios mecánicos para poder vivir” (XI, 316) (ikusi 1784-VIII-14).

Latiñeko maixuan kargua be agiri da, 750 errialeko suelduagaz, baiña aspalditxik, hutsik, “por que nadie quiere venir y actualmente está la juventud desamparada por que los más vecinos son artistas que con su oficio se mantienen sin tener facultades de educar á sus hijos en escuelas y estudios de fuera” (XI, 325). Horregaitxik eskatzen zan 200 pesoko dotaziñua emotia, “con que pudiera dedicarse con tesón dicho preceptor” (XI, 325).

600 errialeko pensiuñuakin, neskendako eskolia sortu eta maistria ipintzeko permisua be eskatzen zan, neskei irakortzen, eskribitzen, josten, puntua eitzen eta relijiñua erakusteko (ikusi 1788-IV-20). R.P. batek prohibidu eitzen eban neskak mutillen eskolara juatia, baiña maistriandako zelan ez euan presupuestorik, danak batera ikesi bihar.

Korreio peatoia be agiri zan listan.

Botikarixuan kargua be listan euan, baiña ez sueldua altzatzeko, aurreko urtian (ikusi 1782) botikarixua juan ein zalako, eta haren urteko sueldoko 330 errialak ez jakozala iñori be pagatzen aitzen emoteko baiño.

Zirujanuan kargua ez zan agertzen, G. de MUJICA-k egon baeuala uste arren (eta, kendu baeben be, barrio ipiñiko eben) (ikus 1832-XII-2). (XI; 204-205, 307-308, 309, 309-310, 316-317, 325).

1783. urteko otubrian 25ian Bentura de Sustaeta-k, Sagartegieta etxeko abade eibartarrak, Elgoibarko Ramon de Azcárate-kiñ obretako kontratua eñ eban, Maaltzan “Nuestra Señora de Arriarte”-n adbokaziñua ekan ermitxia eitzeko. Elixia, Sartein aurrekaldian, erregebidian onduan gura eban. Kanterixa biharran presu-pestua 17.765 errialekua zan; arotzerixiana, 4.823kua.

Trazia, Francisco de Ibero azpeitxiarrak eñ eban²⁵⁴. Obrak hasi orduko, erre kara joten eban hormia gogortu ein bihar izen zan. Kontratuan zati batzun transkripziñua leidu leike *in* XXXIII, 157-162; eta obren gora-beherak, zihetza, *in* XXXIII, 134-136 (ikus 1786-VII-9). (XXXIII; 134-136, 157-162).

1783-1820. urtietan, eta baitxa 1629. urtia baiño lehenao be, Agiñako abadia “benefiziadua” zan: “Al realizar su oficio tenía derecho a percibir las rentas de la dote anejas al oficio. Gozar de este beneficio supone la existencia de la parroquia como erigida a perpetuidad y propietaria del mismo. La dote del beneficio eran los bienes de la iglesia, las prestaciones ciertas y debidas de familias o personas morales, así como las ofrendas ciertas y voluntarias de los fieles que pertenecen al beneficiado. En Aguinaga, por otra parte, el beneficiado realizaba las funciones de párroco” (LXII, 22).

1784. urtian, Francisco Antonio de Bustindui izen zan alkatia. (XI, 472).

[**1784. urtian** “Real Compañía Guipuzcoana de Caracas”-ek laga etsan Plaentxiako Arma Fabrikian asentistia izetiarri: handik aurrera hori biharrori “Real Compañía de Filipinas”-ek bete eban (ikus 1795). (LI, 55).]

1784. urte inguruan Ignacio Maria Ibarzábal-ek bere arma taillarra altzau eban Eibarren. Bera zan gre-mixo danetako *asentistia*. Lehelengo, Plaentxiko Arma Fabrikian bendian euan: zaldi gaiñian ibiltzeko montu-ren zati metalikuak eta kartutxerak eitzen zitxuen. Gero hasi zan arma zurixak eitzen; eta fabrikako produzi-ñua asko ugaritxu eban Toledoko arma zurixen Fabrikian eitzen ebezen ezpata eta sabliendako guarniziño eta *bainak* eitzen hasi zanian. Toledoko Fabrikara Plaentxiako Fabrikian bitxartez bialtzen eban materixala, piezak hango examinadorien punzoiak ekezelako. Ejerzituari saltzen etsana barritz, zuzenian eitzen eban (ikus 1803). (XXXI, 13)-(LI; 27, 227)-(LII, 137).

1784. urteko eneruan 11n San Andresen imajiña bat eitzia erabagi zan Konzejuan, “que sirva de adorno, honra y gloria de todos y que pueda ser sacado con sus andas en las procesiones”. Juan Bautista de Mendizabal santugiñ eibartarrari eskatu jakon ein zeixan. Pagatzia, batuta euan diruakiñ eingo zan; falta zana, denporiakiñ emongo jakola aindu jakon. (XI; 128, 279).

1784. urteko abillian 11n ein zan sesiñuan, Juan Bautista de Bascarán-ek Konzejuari eskatu etsan Unzagako Plazan euan San Juan Bautista ermitxiandako batzen zan limosniakiñ, albo bateko altara barri bat eitzia. Obrria pagatzeko batutakotik gora falta zan dirua, berak ipiñiko ebala aindu eban. Konzejuak gustora emon etsan baietza. (XI, 181).

1784. urteko abillian 11ko sesiñuan, besten artian, auzoko batzuk “memorial” bat agertu eben, ez zala komeni Maaltzan tabernia egotia, “por ser paraje despoblado y poder resultar muchos inconvenientes y descalabros irremediables” (XI, 219): Probinzixiak prohibiduta ekan tabernak egotia jenterik bizi ez zan inguruetan. Abogau baten karguan laga eben hau kontuau. (XI, 219).

1784. (1785?) urteko maietzian 2xan batzuk Maaltzako tabernian kontra eñ eben, jenterik ez zala bizi inguruetan, eta horregaitxik Probinzixako legian kontra zolala ziñuen, etxe bi baiño ez euazalako. Tabernarixak, ostera, berak tabernia hartu ebala ardaua Maaltzan saltzeko, eta ezian, berari eindako kaltiak (“perjuicios”) pagatzeko eskatzen eban.

Ez ei da agiri zelán amaitxu zan demandia: batzuk Korrejimientora jo eben; bestiak, abogauen *dictamen*-etara. (XI, 219-220).

²⁵⁴ Elgoibar eta Fuenterrabixako Parrokixetako torriak; Loiolako jesuiten etxia eta elixia; Asteasuko kruzerua; Azpeitxiko Parrokixako fatxadia; Elgoibarko Konzejuko etxian zati bat eta plazia; zubixak, eta beste obra asko eindakua zan.

1784. urteko maietzian azkenetan, Juan Francisco de Aranguren medikua Eibartik juaan ein zan, Gernikara, han 15.000 errialeko sualdua ekalako (ikus 1779). (XI, 307).

1784. urteko agoztuan 14an, maixuan sueldua igotzeko permisua emon eben (ikus 1783-VII). (XI, 317).

1785. urtian, Jose de Echeberría izen zan alkatia. (XI, 472).

1785. urteko manuskrito baten²⁵⁵ herriko zati bat “se ocupa en trabajar telas de marraga” diño, haiñ eza-gunak ziran “beatillas de Vizcaya” telak Eibarren be eitxen ziran seña, bertako industria moruan. (XI, 106).

1785. urtian, Konzejuan zorrak ixa parratu ein ziran, ardaun azunbriari ipiñi jakon inpuestuakin: 15.216 errial etara ziran holan; herriko ondasunak 4.207 errial emon eben. Gastuak oster, 19.501 errialekuak izen ziran²⁵⁶. (XI, 223).

1786. urtian, Francisco Antonio de Arriarán izen zan alkatia. (XI, 472).

1786. urtian ekiñ eta hurrenguetan, Eibarko Konzejuak Portaleko errotian errentia kobratzen eban. Errotia, Belaunzango Markesana zan; baiña Konzejuak emon etsan dirua obrak eitxeko: bueltia, errentia pagauaz izen zan. Badirudi herrixandako mesere haundixa eitxen ebala honek errotionek. (XI, 223).

1786. urtian, Konzejuak irabazten urten eban: gastuak, 22.222 errialekuak izen ziran; hartzekuak, barriz, *propixuena*, 8.019 errial, eta ardaun inpuestuana (ardau azunbreko, 8 marabedi), 17.220 errial²⁵⁷. (XI, 223).

1786. urteko julixuan 9xan ein ziran Maaltzako Arrateko Aman ermitxako azkenengo kontuak. Kontratuan ipiñitxako baiño gauza gehixao ein ziran ezkeriok (zimientuak, lehelenguan esandakuak baiño haundixauak; terraplana albo batera; planeau bako beste altara bat eta burdiñazko reja bat), kostau be, gehixao ein zan. (XXXIII, 135).

1787. urtian Eibarren 2.501 lagun bizi ziran: 1.214 gizonezkuak ziran eta 1.287 andrazkuak. Erdixak baiño gehixao 25 urtetik beherakuak ziran, 1.313 lagun. Danera, ezkontzeka 1.477 lagun euazan, ezkontuta 872 eta alargunduta 152.

Zetan eitxen eben biharra?: gehixen-gehixenak basarriko biharrak eitxen zitxuen (andra eta gizon, zahar eta ume basarrietan danera 1.250 lagun ziran); armagiñak eta artesanuak, euren famelixa eta guzti danera 828 lagun ziran. Ostiango zeregiñetan jente gitxiao euan: abadiak, benefiziodunak, kapellauak, kurak, sakristauak, eskribauak, gramatikako estudiantiak, monjak, bikarixuak, morroiak... Ofizio bakotxian zemat lagunek ziharduen jakitzeko beixu liburuan: LXXV, 114. (LXXV, 113-114).

1787. urtian Sebastian de Zumaran “Indianua”, barriri alkate izen zan (ikus 1766, 1776 eta 1796). (I, 248)-(XI, 472).

1787. urtian, erregebide nausixan inguruan Eibar eta ondoko herrixetan eitxen euazan ramaletako bidien obretan, Motriko eta Deba herrixak be sartu ziran. Holan, bidia haraiñok be luzetu zan (ikus 1772).

G. de MUJICA-k dakarrenez, bidia, Bergarako San Antoniotik Debara, 28,697 km luze zan; Maaltzatik Bizkairarteko tramaria, Eibartik pasatzen, 4,784 km-kua zan; Sasiolatik Motrikura barriz, 7 km eta erdi inguru ziran. (XI; 344, 347).

²⁵⁵ Madrilgo Real Academia de la Historia-n artxiboko Vargas Ponce Koleziñuan topau eban G. de MUJICA-k.

²⁵⁶ Zifrak ondo badagoz, 78 errial galtzen.

²⁵⁷ Numeruak ondo badagoz, Konzejuak 3.017 errial irabazi zitxuan.

1787. urtian Jose de Echevarría-k²⁵⁸, Carlos III.an maixu organeru eibartarrak, bere sasoiko tipora San Andres parrokiako organua barriztau eta haunditxu eñ eban. Madriletik etorri zan espresamente hau eitxe-ko. Ventura de Sustaeta abade eibartarrak ainduta konpondu zan. (XI, 129)-(XV, 75)-(LXVI; 19, 72).

1787. urtian Konzejuak irabazten urten eban: gastuak, 19.861 errial izen ziran; hartutakuak, barriz, inpuetotan, 17.540 errial, eta bestelakuetan, 3.685 errial²⁵⁹. (XI, 223).

[**1787. urteko abruillian 3an** Carlos IIIak eindako zedula batek (gehixao be ein zitxuan berandua) proi-bidu eitxen eban elixa barruan sepulturak ipintzen segitzia, “y se ordenaba que se erigieran cementerios en campo abierto” (LXII, 288). (LXII, 288).]

1788. urtian, alkatia, Juan Bautista de Mendizabal zan. (XI, 472).

1788. urtian, latiñeko maixuan katedria beteta euan barriro (ikus 1783-VII), 750 errialeko suelduagaz. Prezeptoriak, gitxitxo zala eta 130 errial gehixao eskatu ebazan: “hacia falta se espiritualizase el sueldo” (XI, 325), holan mezia emoteko abade ordena be hartu ahal izengo eban eta. Konzejuak kasua estudixatzia erabagi eban, baiña ez da agiri barri gehixaorik. (XI, 325).

1788. urteko abruillian, herriko karguak honek ziran: alkatia; erregidore bi; sindiko bat, eta *común*-eko diputadu bi. (XI, 201).

1788. urteko abruillian 20xan nesken eskolia sortzeko aindu eban, belloizko 40 dukateko dotaziñuakiñ (ikus 1783-VII).

Eskolan, neskak irakortzen, eskribitzen, puntua eitxen, eta kristau dotriña ikesiko eban. Eibarko lehelen-go maistría, Manuela de Iñiguez izen zan. (XI, 317).

1788. urteko maietzián 12ko jardunian erabagi zan Jose Joaquin de Enparan-i eskribitzia. Aurreko Unzueta Jauregi torretxeuena zan Iturrioz etxian debengoko errenta eta erreitxuak “obra pía” izeteko aindu eban ezkeriok, hori diruori emotia eskatzen jakon, hiltzeko euazenei Juan zekixuen abade bat horretarakotxe aprapos ipintzeko, horrekin diruorrek in pagatzekotan. (XI, 134).

1788. urteko otubrian 19xan, herriko fusillak hondatuta euazalako barrixak eraitxia erabagi zan, bolo jokuko eta alondigako errematantien kontura, urtian hiru fusill pagau biharko eban eta. (XI, 30)-(XV, 14).

1788. urteko dizienbrian 26ko jardunian, Arrateko jaixetara juaten zan jente pilluak han lo eitxeko, etxe barri bat altxatzia erabagi zan. Problema pagatzia zan, ermitxiandako 500 dukat baiño ez euazalako, eta beste hainbeste be bihar ziran.

Francisco Antonio de Bustindui eibartarrari otu jakon bihar ziran beste 500 dukatak zensuan etaratzia, pagau arte. Bixen bitxartian, bera izengo zan *fiadore*, kargu eitxen zana halan izen zeñ. Ba horregaz diruorregaz, eta ermitxiak beria ekan egurragaz, obría ein zeikian. (XI, 161).

1788. urtian, Konzejuan aldeko kontuak urten eban: gastautakua, 19.640 errial izen zan; hartzekua, inpueto ero “arbitrio”-tan, 17.950 errial, eta bestelakuetatik, 4.747 errial. (XI, 223).

1789. urtian Jose de Rezabal y Ugarte izen zan alkatia; baiña Liman bizi zan ezkeriok, Juan de Leceta-k hartu eban bere kargua. (XI, 473).

1789. urtian²⁶¹, Franziako Reboluziña eraingo eban mobimientuen hasiería izen zan. Horregaitxik, barriro Gipuzkuako Probinziak argi ibilli bihar izen eban, fransesen tropak fronteratik hamendikaldera ein zeikian inbasiño barrixen aurrian. Herri danetara, frontera zaindu bihar zala eta prest egoteko abixua pasau zan, uste bakuak izen ez zeixezan. (I, 252)-(XI, 33)-(LX; 13, 15).

²⁵⁸ Ez da XVII. gizaldiko F. Joseph Eizaga Echevarría = Jose de Echevarría (ikus 1658).

²⁵⁹ Numeruak ondo badagoz, 1.364 errialen aldia urtetzen eban, Konzejuan alde.

²⁶⁰ Zifrak ondo badagoz, 3.057 errial ziran Konzejuan alde.

²⁶¹ In LX, 13, 1879 urtia dakar; dana dala, in LX, 15, 1789xa.

1789. urtian, Francisco de Iraegui zanak sortutako (Domingo de Loyola zan fiadora) “obra pia”-tik, herriak patronatua ekanetik, maixuari handik 100 dukateko zensua tokatzen jakon. (XI, 317).

1789. urtian Konzejuak permisua emon etsen “Escuela de Cristo” Kofradixakuei, Soledad²⁶² Andra Marixan egunian, eguna eta bezperia “solemne” zelebratzeko, baitxa kanpaiak joteko be, jai balitza leintxe. (XI, 150).

1789. urtian, Isasiko etxekua zan Santa Cruz-ko markesa, Asturiasko prinzipian “ayo” zan. (XV, 91).

1789. urteko eneruan 18xan Konzejuak erabagi eban, gari urte eskasa zana ikusitxa, 100 anega batu eta gordetzia. Izen be, urte txarra izen zan eta garixa karu euan: biharreko jornalakiñ ezin zan jateko beste eiñ. (XI, 215).

1789. urteko martixan 29xan, bihargiñak, karuan-karuakin jatekua erosi ezinda estu euazalako, lagun-tziarren, Konzejuak erabagi eban dirua eskatu, eta garixa eta artua erostia, gero merkiao saltzeko herriko jentiar. Halan ein zan: garixa, Bitorixan anegia 116 errial pagauta, porte eta guzti, Eibarren, 80 errialian saldu zan.

Galtzen zan dirua, eta prestamuan eskatutako diruan interesak pagau eta bardindu ahal izeteko, inpuestuak ipiñi ziran: Riojako arda gorrizan azunbriari, kuarto batekua ipiñi jakon; txikito naparra (“en dos cuartos la del navarro chiquito” (XI, 216)), kuarto bikua; arda napar haundixari (“en otros dos cuartos la del navarro grande” (XI, 216)), beste kuarto bi; patxarrari eta misteliari, lau kuarto. Honek inpuestuok danendako ziran, ez euan pribilegiodunik oingotik, ez elixako jentia, ez bestelakuak: danak konforme geratu ziran.

Inpuestuak bertatik ipiñi ziran, Konsejuak aprobau barik egon arren, hain zan urjentia eze (ikus 1794-III-19). (XI, 215-216).

1789. urteko abruillan 12txik junixuan 30arte, behizan okeliak, libriak, 11 kuarto eitxen eban; adarixanak, 12. Bertan urtian, gizen freskuak 12 kuarto eitxen eban; sikatutakuak, hamalau. Libriakiñ eitxen ziran zazpi *belak*, 3 kuarto eitxen eban bakotxak. (XI; 213, 214).

1789. urteko julixuan 1etik, 1790. urteko Paskua egunerarte, behizan okelia, 10 kuartuan saltzen zan; adarixana, 11 kuartuan. (XI, 213).

1789. urteko otubrian Konzejuak, Diputaziñuak beste herrixei leintxeik halan eskatu etsalako, herrixan batu zan garixan barri emon etsan: 7.000 gari anega; eta arto urtia ez zan ezkeriok, 5.000 anega gehixao be biharko zirala aitzen emon etsan.

Gari anegia, 50 errialetan saltzia komeni zala be aitzen emon eban Konzejuak, eta ez zala komeni herri-xan batutakorik kanpora saltzia. Galtzen zan dirua, ardaun eta patxarran inpuestuekin bardinduko zan. (XI, 216).

1789. urteko nobienbrian 15ian ein zan jardunian, abastuetako errematantiak larreikerixak eitxen ebela eta, herrikuen kontura bizi zirala, erabagi zan momentuz, tabernari, mandazaiñ ero arrieru, eta beste puestuak, ganorazko (“de conciencia y satisfacción”) kristauei emotia. Baiña, jentia danerako euan, eta konformidaderik ezian, Korrejidorari eskatu jakon permisua (ikus 1789-XI-17). (XI, 220).

1789. urteko nobienbrian 17xan Korrejidiariak “auto” bat bialdu eban, herriko probisiño eta abastuak, betiko moruan, almoneda eta errematian emoteko aintzen, “según las leyes del reino” (XI, 220).

²⁶² “La devoción á la Virgen de los Dolores debió ir en aumento entre los hermanos de esta Cofradía (...) el Ayuntamiento les autorizó, á petición suya, para que celebraran con mayor solemnidad la función anual, y para que repicaran las campanas el día de la Soledad y la víspera” (XI, 150).

1789. urteko dizienbrian 15ian, Konzejua batuta, erabagi zan kanpaien “repikia” jotia handik atzera, batonbat hiltzen zanian (orduak, sekulako barrixa zan). Ordurarte, batonbat hildakuan famelixakuak eta lagunak, askotan, ez ziran enteratzen, eta horregaitzik eziñ izeten ziran entiarrura be jua. Hil-kanpaien errepikia, hildakuan interesauak aindu biharko etsen joteko sakristauari: entiarrua hurrengo goixian bazan, bezperako Agur Marixiakin batera joko ziran kanpaiak; eguardiko hamabixetan, entiarrua atsaldian izetera. Sakristauari, interesauak, lau lauko ero kuarto pagau biharko etsen, biharragaitzik. (XI, 122-123).

1789. urtian Konzejua galtzen urten eban diru kontuetan: aurreratuta ekazan diru danak gastau, eta ondiok zorretan geratu zan. Etara zan dirua, holan izen zan: inpuetuetan, 16.415 errial; bestelakuetan (“por propios”), 4.574 errial. (XI, 223).

1790. urtian, Ignacio Maria de Ibarzabal izen zan alkatia. (XI, 473).

1790. urteko dokumentuan agiri da “gurruchel” euskerazko berbia: famelixen sepulturak Parrokixan euazan lez, entiarruetan gaiñetik zihar ipintzen ziran mantei esaten jakuen. (XI; Prólogo...: XIX, 122).

1790. urteko Resurreziño Paskua egunerarte, 1789. urteko julixuan 1etik, behixan okelia 10 kuartuan saltzen zan; adarixana, 11 kuartuan. (XI, 213).

1790. urtian, eskasixia zala eta ez zala, garixak gora eiñ eban: 1789. urtian (ikusi 1789-X) 50 errialetan euana, 54ra altzau eben; eta 1790. urtian, 64 errialetan saldu zan. (XI, 216).

1790. urteko setienbrian 21ian erabagi zan errotarixak, ijotzen eben hogei libra gariko, bat eurak hartzia; ero, bardin jotzen ebana, larogei librako anegako, lau libra, antxiñatik eitxen zan leintxe: “llevasen por la laca una libra de trigo por cada veinte, ó sea, cuatro libras por una fanega de ochenta libras con arreglo á la antigua costumbre” (XI, 216). (XI, 216).

1790. urteko dizienbrian 13an Arrabalgo Agustina Rekoleta monjen komentua jausi biharian eualako, etxe partikular batera alde ein bihar izen ebenian, Konzejua hainbeste eta haiñ ondo lagundu etsen eze, Agustinen Aitxa Probinzialak kartia bialdu eban Madrilgo San Felipe el Real Komentutik, laguntasunagaitzik eskerrak emoten.

Monjak, beste Komentu bat altzatzia erabagi ebenetik, Konzejua 50 arbola emon etsen, “en cabríos ó cuartones” (XI, 183). (XI, 183).

1790. urtian Konzejua ekonomixiak piskat hobera eiñ eban: gastuak, danera, 17.820 errial izen ziran; hartutakua, inpuetotan, 16.004 errial, eta bestelakuetatik, 3.585 errial²⁶³. (XI, 223).

1791. urtian, Pedro Abanzabalegui izen zan alkatia. (XI, 473).

1791. urtian, Damian de Zuloaga ospitxal-zaintzaille sartu zanian, barriri eiñ eben ospitxalan ondasunen inbentarixoa osua, bai ospitxalan partekua, bai kapilliana. Hiru altara ekazan: “Nuestra Señora de la Soledad”-ena bat; Jesus Nazarenuana beste bat; eta San Juan Ebanjelistiana beste bat. *In XXXIII*, 163-165, inbentarixua llaburtuta dakar. (XXXIII, 142).

1791. urteko maietzian 24an Agustin Iraegui soldau izetetik bigarren kabu izetera pasau eben Erregian Artillerixako *Kuerpuan*.

Hor urtian, Coruñan euala, gizon gaizto batzuk harrapatzeko _Francisco Moreno, Manuel Parazadfa, Juan Sánchez eta beste bi_ aindu etsen, eta eibartarrak bai danak harrapau eta prisioneru ein be. Horren truke, Erregiak grazia-mesere batzuk eiñ etsazan (ikusi 1794-V-21). (XL; 25, 26).

1791. urteko agoztuan 21ian Gaspar Melchor de Jovellanos ibilli zan Eibar eta inguruetan. Bertako gauza txokantienak anotau ebazan:

²⁶³ Numeruak ondo badagoz, 1.769 errial urtetzen dabe Konzejua alde.

Juan Esteban de Bustindui-n barri dakar: bere etxia, famelixia, eta biharra.

Eibarko etxe dotorienak: Orbea torretxia eta Zumaran palazixua.

Jovellanos-ek, Bustinduitarrak zelan hartu eben be aitxatzen dau: “Hubo buen humor y buena comida: asado, calamares, anguilas, truchas, magras, guisado y frutas: entre otras, unas ciruelas de enorme tamaño, pues igualaban al más grande huevo de gallina: son doradas como las claudias, bien maduras, de gusto suave, pero ni tan finas, ni tan dulces ni tan jugosas como ellas. Buen vino generoso, bizcochos bañados y confituras, por último, anisete” (VII, 377)-(XI, 85).

- Gehixenbat, organizaziño industrial eta bihargiñena azaldu eban. Halan ziñuan:

“Lo que llaman fábrica de armas no significa lo que se cree de ordinario. Varios artistas establecidos en Ermua, Eibar, Soraluze, Elgoibar y Mondragón, trabajan las piezas de que se compone el fusil. Este arte se ha subdividido en tres principales, que se ejercen separadamente: cañoneros, llaveros, cajeros, y aun otra de arreeros, que son los que fabrican guardamontes, baquetas abrazaderas. Varios hay que saben hacer y hacen todo esto, aunque prohibido por la antigua ordenanza; mas por lo común, cada artista trabaja su ramo. Los cañoneros saben incrustar perfectamente las miras y puntos de plata y las piezas de adorno de oro en el hierro y empavonarle con la mayor perfección. Los llaveros labran y esculpen el hierro en las formas que quieren, y le pulen con gran limpieza, y lo mismo los arreeros; otro tanto hacen los cajeros en la labor de las cajas (...). En cada pueblo están reunidos en gremio los artistas de cada ramo, y eligen anualmente sus prohombres, a los que llaman “diputados”, para los negocios comunes y contratas de que diremos: por lo demás, cada uno trabaja para sí con sus oficiales; ninguno y nada de cuenta del rey, quien contrata con la Compañía de Filipinas (...) la Compañía usurpa unas ganancias intermedias, que pudieran recaer sobre los artistas, en fomento de esta arte importantísima. Así se evitaría la tiranía de la Compañía que, hecha el mayor y casi el único dueño de la obra, da la ley en los precios, y deja al artista la menor, llevándose la mayor ganancia posible” (IX, 587-589?)-(XI, 84-85)-(XV, 30-31).

Izen be, bihargiñak ofizixuetan batuta euazan, Gremixo profesioaletan (kañoigiñena, kaxagiñena, apa-rejugiñena eta txispagiñena): bakotxak bere zatixa bere taillar eta herrixan eitxen zitxuan. Eibar eta inguruko herrixetako eskupeteruak, gero, Plaentxiko Fabriketan entregatzen ebezan euren biharrak, armia amaitxuta euan. Estaduko ofizialak beiratzen ebazan lehelengo, eta “Real Compañía de Caracas”-kuak gero, ontzat jo, eta saltzia, euren kargu zan.

Gremixo bakotxeko, “diputadu” bana izentatzen eben, eta eurak ziran bihargiñen buru ero “Junta Direktibia”: Fabrikia eta gremixuetako bihargiñen artekoa eitxen eben, prezixuak eta, ipintzen; bihargiñen kontuen gaiñian arduria euki, eta beste.

Zelan eitxen ziran kontratak?: kontrata baten muestria llegatzen zanian, Fabrikako direktoriak bihargiñen diputaduegana jotzen eben, piezak beitzu zeizezan. Gremixuetakuak batuta, eskatzen ziran armak eitxen zemat denpora bihar eben, horretxan gorabeheran, prezixuan gaiñian jarduten eben. Holan, esku-biharra ero *mano de obría* be, prezixuan sartzen zan, kejarik eta huelgarik ez urtetzeko moruan.

Gaiñera, kuriosidade moruan, Gremixo bakotxak bere banderia ekan: maixu eta esamiñadorak, euren biharreko uniforme ero jantzixekiñ, eta direktoriak be bai, danak formauta, bakotxa bere ikurriñiakin, jai haundi-xetan eta Elixako jardunetara halan juaten ziran, biharren ejerzituak emoten ebela. (IX, 587-589)-(XI, 83-85)-(XV, 30-31).

1791. urtian Jovellanos-ek holan definidu eban damaskinaua: kañoeruak, badakixela zidarrezko mira eta puntak eta urrezko adornuak, burdiñian edarto sartzen, baitxa ondo akabau be, fabonua ero ugarran kontrakua emondakuan. Dana dala, *in* LIII, 29 Jovellanos-ek erabili eban “lexikua”-ri kritikia be einda dago, teknikak eta zeregiñak ez zitxualako ondo ezagutu eta horretxegaitxik, izena be ez ebalako ondo ipini: “Presakako bisita batetan ikusia deskribatzea besterik ez zuen egin Jovellanos-ek, beste xehetasunetan sartu gabe. Artesau batzuk kañoietan egiten zituzten lanak ikustean, kanoigile izena eman zien besterik gabe, beste faktore batzu analizatzen hasi gabe, gisa denez. Bestela, egileei gremio horretako forjatzaile eta barrenatzaileei kainonista deituko ziekeen eta ez kanoigile (cañoero), hemen ezaguna den hitz batez. Eta grabatzailetzat hartuko zituzkeen armak apaintzen aritzen zen

gremioaren azpimultzo horretakoak, baina inoiz ez damaskinatzailatzat. Uste hau sortu bada, Zuloagaren *damaskinatua* aurretik zegoen antzeko beste lan moduren batekin lotu nahitik sortu da. Eta argi dago, prozedura horren bitartez, lan sistema bakoitza aurrez behar bezela definitu gabe, aintzinetatik datozkigun apainketazko barietate guztiak, material bat beste batetan inkrustatuz egin diren guztiak, elkarrekin harremanetan jartzea erraza gertatuko litzaikeela” (LIII, 29). Gaiñera, “argi eta garbi utzi behar dugu Eusebio Zuloagak hasi eta Plazido, haren semeak hobetu zuen prozedura *-damaskinatu* izenaz ezagutu izan dena- Jovellanosek Eibarren ikusi zuenaz erabat bestelakoa dela” (LIII, 79) (ikusi 1830. urte ingurua). Hori zan Eibarren eitzen zan damaskinatu teknikian aurretikua: ataujia. (I, 222)-(XI; 84-85, 99)-(XV, 36)-(LIII; 29, 79).

1791. urtian Antonio Ignacio de Urquiola-k, Sebastian de Erviti-k fundautako kapellanixako kapellau zala, gura eban sakristauan berandako kuarto bat hartzia, horretarako deretxua ekalakuan. Bertako sakristaua zan Bartolome de Unceta Barrenechea-k barriz, ezetz ziñuan.

Azkenian, Konzejua, basilikako patroia, sakristauan alde agertu zan, kapellauan kontra. Arrateko kapellauen barri zihetz dator *in* XXXIII, 85-87. Interesantia da A. AGUIRRE-k dakarren parrafotxo bat: “El dinero proveniente de las capellanías, solía prestarse a diversos vecinos a cambio de una renta anual. Poseemos abundantes documentos relativos a estos censos, que por su prodigalidad obviamos” (XXXIII, 86). (XXXIII; 83, 86, 85-87).

1791. urtian Eibarko Konzejuak irabazten urten eban: gastu guztiak, 22.672 errial izen ziran; hartutakua, inpuestotan, 15.728 errial, eta bestelakuetatik, 7.404 errial²⁶⁴. (XI, 223).

1792. urtian, Juan Antonio de Larrañaga izen zan Eibarko alkatia. (XI, 473).

1792. urteko agoztuan 12xan firmau zan San Juan ermitxako erretablua pintau eta doratzeko kontratua, Arnueroko (Santanderkua) Antonio de Ruy Gómez-ekin. 1793-VII-25erako obria amaitxuta egon bihar zan; orduan kobrauko ebazan “los 120 pesos de a 15 reales cada”. Ermitxiak ezin baeban pagau, Eibarko erregidoriak firmau eben fiadore lez. Kontratua Felix de Aranburu eskribauak eiñ eban. (XXXIII, 40).

1792. urteko dizienbrian 9xan²⁶⁵ Konzejuan erabagi zan Arrateko jaxetan Kabildo bixak (herrikua eta elixakua) jan eta lo eitzen eben lekua, bota eta barrixa altatzia: Francisco de Lizaso-k eiñ ebazan planuak; presupuestua, 3.000 dukat ingurukua izen bihar zan.

Martin de Guisasola Escaregui agertu zan prest eitxeko, 1794. urteko setienbran 8rako obria amaitxuta egongo zala berbia emonda, obria hasitxakuan 8.000 errial eta bota bihar eban etxian materixala emotekotan. Gero, urtian, zortziko dobloi barrixak, eta batutako limosnak emotia eskatzen eban. Konzejua konforme gerau zan, eta eskritxurak halan ein ziran. (XI, 161).

1792. urteko dizienbrian 23an Gipuzkuako Diputaziñua Azkoitxian batu zan, eta herrixetara kartak bialdu ziran, fransesak ein zeikiezan inbasiñuen aurrian prest egoteko. Eibarrera be llegau zan hori kartiori. (I, 252)-(XI, 33).

1793. urtian, Juan Esteban de Bustindui maixu kañoigiña izen zan Eibarko alkatia. Bertan urtian Erreterixan izen ziran Junta Jeneraletara bera jua zan prokuradore moruan. Bere sasoiko armero onentzat hartuta euan: bere biharrak Madrilleko “Real Armería” eta beste museuetan dagoz²⁶⁶.

Agustin Bustindui be armero ona izen zan: Joaquin Celaya-kiñ ikesi eban; gero, probinzia osoko fabrikante onena izen ei zan. Aizkorak, atxurak, palak, eta burdiña eta metalezko erramintxak eitzen zitxuan. (VI, 383)-(XI, 473)-(XV; 29, 30).

²⁶⁴ Zifrak ondo badagoz, 460 errial urtetzen dabe Konzejuan alde.

²⁶⁵ G. de MUJICA-k 1752 dakar (XI, 161): baiña, kontestuan ikusitxa erratatat hartu leike.

²⁶⁶ Dokumentaziñua dago Simancas-ko Artxibo Jeneralian, Tolosako Artxibo Probinzialian, eta Eibar eta Plaentxiko Artxibo Munizipaletan.

1793. urteko eneruan 9xan, Diputaziñuak bialdutako kartiari kaso eitzen, Eibarko Konzejua batu zan, bihar izen ezkeriok, herritxik tropelian frontierara zeintzuk juango ziran listia eitzeko, eta euren buru, ze ofizial izengo ziran. (I, 252).

1793ko febreruan 21ian Probinzixia Azkoitxian, Junta Partikularrian batu zan. Han, Probinzixiak Erregiari 4.600 lagunekiñ, hiru Terzixo ero Herenetan partiduta zerbiduko etsala erabagi zan: euretatik, 140 lagun Eibarkuak izen bihar ziran.

Hamen bertatik, eibartarrak konturatu ziran Probinzixian, herrixen arteko soldauen partiziñua eitzeko, Eibarko kasuan herrikuak danak kontau zirala, 1703. urteko R.Oak emondako deretxuak, armagiñan ebizenak, kontutik kanpuan lagatzeko aintzen ebanian, Arma Fabrikako subdirektoriak firmautako zertifikau bat erakutsi ezkeriok, taillarrian horren kristauorren biharra premiñazkua zala esanaz.

Horretxegaitxik, Eibartik bialdu zan eske karta ero solizitude bat ekazan prerrogatibak aintzat eukitzeko. Hurrengo urtian maietzian, baietza jaso zan. (I, 252)-(XI; 34, 37).

1793. urteko martixan 1ian Konzejuak eta Jose Joaquin de Ibarrak, honek bi urtian latiñeko gramatika erakusteko kontratua eiñ eben. Herrixak, belloizko 50 dukado pagauko ebazan, ikestera juaten ziranak, beste 50, bakoxtak hillian 4 errial pagauaz. Kontratua amaitutakuan, parte bixak libre geratuko ziran. (XI, 325).

1793. urteko abrilian 14an, Espaiñan eta Franzian arteko Konbenziño Gerria martixan hasitxa euala, Eibarko Konzejuan Probinzixiak bialdutako kartan esandakua betetzen hasi zan: zortzi egun barru, febreruan erabagixako gizon tropela bialdu ein bihar zala ziñuan, Konpaiñixetan partiduta: 50 lagúneko, kapitana, tenientia, alferesa, sarjento bi, kabo bi, pifanua eta tanborterua juan bihar ziran. Eibarren, hiru konpaiñixa formau ziran:

Lehelengo konpaiñixan: kapitan, Juan Antonio de Larrañaga; teniente, Sebastian de Erbiti (gero, Isidro de Guisasola y Escaregui juan zan bere lekuan); alferes, Jose Maria de Orbea.

Bigarren Konpaiñixan: kapitan, Francisco Antonio de Arrazain; teniente, Andres de Areta; alferes, Juan Andres de Aguirre y Azaldegui.

Hirugarren Konpaiñixan: kapitan, Juan Bautista de Mendizabal; teniente, Sebastian de Arguiano eskribaua (bere lekuan, Jose Antonio de Zabala juan zan); alferes, Jose Antonio de Zabala.

Sarjentuak, kabuak, pifano eta tanborteruak konpaiñixetan apartatzia erabagi zan; kondeziño bakarra, irakortzen eta eskribitzen jakitzia zan. (I, 252)-(XI, 34-35).

1793. urteko abrilian 15ian Konzejuak erabagi eban Konzejuan fusil zaharrak saltzia, etaratako diruakiñ eraindako armamento barrixa pagatzeko. (I, 252)-(XI, 35).

1793. urteko abrilian 22xan, Eibartik, Espaiña eta Franzian arteko Konbenziño Gerrara urtetzeko soldauak prest euazan. (I, 252)-(XI, 35).

1793. urteko maietzian 6xan Diputaziñua Hernanin batu zan, frontieran, Franzia partian Gipuzkua hartzeko preparatibuetan ebizelako susmuak, situaziñua geruao larrixao eitzen ebelako. Erabagi zan herrixetatik gizonak bialtzen hasteko derrepentian, defentsia preparatzeko. (I, 252)-(XI, 35).

1793. urteko maietzian 9xan Ilegau zan Eibarrera Diputaziñuan erabagixa. Eibartik, lehelengo konpaiñixia Urnietan egon bihar zan hillan 12xan. Gaiñera, lagun bakoxteko, hau eruan bihar eben: lau egunetarako, sei libra egositxako ogixa, mantia ero sobrekama bat, bi soldauendako lastozko koltxoia, hamar soldauendako burdiñazko topin bat, hiruna alkondara eta bakoxtan oiñetakuak.

Herrin baten ezin bazan hori danori batu, Diputaziñuak emongo ebazan bihar ziranak, herrixorren Konzejuan izenian zorrak apuntuaz: Eibarren, aguro batu ziran aindutakuok, lehelengo konpaiñixiakin hiru burdikara genero bialdu ziran eta. (I, 252)-(XI, 35).

1793. urteko maietzian 12xan Eibarko lehelengo Konpainixia, soldau eta genero, Urnietan egon bihar ziran, Diputaziñuak aurreko astian aindu eban moruan. (I, 252)-(XI, 35).

1793. urteko maietzian 15ian Parrokixako kanpaiak konpontzia erabagi zan, hondatuta euazalako: handik piskatera, euazenetako kanpai bi urtu (agonixakua eta eskilloia), eta eskilloiari, astuneixa zalako, metal arrua batzuk kenduta, agonixakuari gehitzia erabagi zan. (XI, 123).

1793. urteko junixuan 3an, herriko jentiak gerratian onik amaitzeko Jangoikuari eskatzen, Parrokixan errogatibak ein ziran. (I, 252)-(XI, 35).

1793. urteko junixuan 13an, Carlos Venero (Santanderko Obispaduan euan Islako maixu kanpaigiña) Parrokixako kanpaiak konpontzeko prest agertu zan. Kobratze kontuak, halan ziñuan: “dos reales por libra, por su hechura, y el diez por ciento de merma, y si pesan más de lo que por dicha merma se calcula, se le den 8 reales por libra más”, Konzejuak lau urtian pagatzeko. (XI, 123).

1793ko julixuan 11n Errenterixan izen zan Probinzixako Juntian barri jaso zan: Caro Ventura kapitan jeneralakin, Probinzixiak akordau eban 750 boluntarixo bialtzia batalloian. Euretako zazpi Eibarkuak izen bihar ziran; eta halan bialdu ziran aguro asko. (I, 252)-(XI, 35).

1793ko julixuan 21ian, Konzejua batuta erabagi zan Diputaziñuari permisua eskatuta, 60.000 errial prestamuan eskatzia: batetik, Larrañaga kapitana kanpamentutik diru eta laguntasun eske eualako; bestetik, gerratian jardutiak normaletik kanpoko etenbako gastuak eta premiñak eraitxen eualako; eta gaiñera, asko gastu gehixao be espero ziralako. Diputaziñuak, situaziñua grabia zalako, Erregian Gobernuan aldetik lagatako albidadia ekan holako permisua emoteko, premiñazkua beitzendu ezkeriok. (I, 252)-(XI, 35, 36)-(XV, 15-16).

1793ko agoztuan 9xan, Probinzixako Diputaziñuak Eibartik julixuan eindako eskabidiari baietza emon etsan, 1.000 dukat zensuan hartzeko.

Urtian %3ko interesaz, beste 330 errialeko erreditua esan gura eban. Zensua pagau ahal izeteko, arduan azunbriari kuarto bateko inpuetua ipiñi jakon; misteliari, patxarrari eta beste likoriei, errialan kuarti-llua (“un cuartillo de real”).

Zensuan, Durangoko Gaspar López de Echaburu-na zan kapellanixian errentako 1.000 dukatak hartu ziran. Hori bai, hipoteka batzuk ein bihar izen ziran hartutako diruari eta interesi aurre eingo bajakuen: eratekuen inpuetua ez eze, etxiak be hipotekau ziran: Konzeju etxia, Ospitalekuan euan etxe zaharra, eta Baskaranburun eindako basarri barrixa (Iturguen) be bai. Herriko honek mendixok be bai: Urkokua, Abaurzagakua, Arratekua, Unbekua, Sarrobi, Gisastua, Arrasola, eta Urkidi. Aurretik hipotekauta euazan arren, barriri hipotekau ziran labroutako solo batzuk be (“novalías”, lubarrixak): Alzaga, Urrizaran, Pagola, Errekalde, Akartegieta, Otun, Mugiza, Berretxinaga, Murgia, Erkano, Arranomendi, Andirao, Urdanaga, eta Aginaga aldian euazanak. (I, 252)-(XI, 36, 224).

1793. urteko otubrian 27xan, herrira polbora eta bala kintal bat ekartzia erabagi zan; eta herriko danei eskupetia ero fusilla, edozertarako prest eukitzeko aindu jakuen.

Ba Eibarkuak sekula baiño kontu haundixauakiñ ebizenian fransesen inbasiñuan billurretan, herrixan hamalau abade franses, euren Erreboluziñotik hanka eiñaz azaldu ziran.

Ba Eibarren ondo hartu ebezen abadiok itxuria, ze, sakristau eta organistia zanak, harek sortzen eben Gure Jauna (ero Kriston Korputza) eta Oblaziño gastuei eziñ aurre ein Parrokixan, eta gaiñetik sortzen eben biharran nekiagaitxik erreklamatzan, Konzejura jo eban. Holan erabagi zan jai eta domeketan aprapos eskatuta etaratzen zan limosna ero borondatia, eurendako izengo zala. (I, 252)-(XI, 36).

1793. urteko otubrian 27xan Parrokixako kanpaiak atzera be barrizatzia erabagi zan, eskilloi barrixak txikitxua urten ebalako: berau erabiliko zan errepikietarako; eta lehen horretarakotxe zana, urtu, eta eskilloi-ztat beste haundixao bat eitxia erabagi zan. Baitxa halan ein be. (XI, 123).

1793ko nobienbrian 23an Probinzixiak erabagi eban, Azkoitxian Junta Partikularrian batuta, Ventura Caro kapitan jeneralakin batera, batutako soldauen lehelengo bi herenak frontierara bialtzia, beste herena inguruetan geratu zein, peligro haundixa izen ezkeriok laguntzera juateko.

Honekin batera, herrixei eskatu jakuen danera, 300 peoi eta 50 burdi bialtzeko, obrak eitzeko: Eibarrek segiduan eskiñi ebazan tokatzen jakozan hiru-laurak. (I, 252)-(XI, 36).

1793ko nobienbrian 30ian, frontierako peligrua gitxitxuta, itxuria, Eibartik gizon konpaiñixa batek urten eban bakarrik: 46 lagun eta buruan joiazan ofizialak, herrixak agur haundixa einda. Elgoibar, Azkoitxi, Errezill, Astigarraga eta Oiarzunen zihar jua ziran, lau egunian, Irunera llegau arte. (I, 252)-(XI, 36).

1793ko dizienbrian 4an (3an?) lau egun aurretik Eibartik urtendako Konpaiñixia Irunera llegau zan, Elgoibar, Azkoitxi, Errezill, Astigarraga, eta Oiarzundik pasauta. Hillabete bi egon ziran bertan. (I, 252)-(XI, 36).

1793ko dizienbrian 12xan, R.O. baten bitxartez, Gipuzkua eta Oñatitxik etaratzten ziran indulto kua-dragesimalan grazixako limosnak ("limosnas de la gracia del indulto cuadagesimal" (I, 255)) eta Calahorra Diozesisko beste generuak, Calahorra-ko umezurtz ero txikitxan gurasuak kalia lagata ("expósito") euazan umien etxiendako izengo zirala aintzen zan. (I, 255)-(XI, 45).

1794. urtian, Juan Bautista de Mendizabal izen zan alkatia. (I, 253)-(XI, 473).

1794. urtian²⁶⁷, Franziako gerria zala eta ez zala, Eibar eta Plaentxiko armeruak (Artamendi, Guisasola, Aranguren eta Bustindui, beste batzuen artian), Asturias aldera jua ziran: Mieres, Trubia, Oviedo eta Gradon bizi izen ziran.

Han arma fabrikak altzau ebezen; Plaentxiko Fabrikako organizaziño bardiña ipiñi eben han be, bai biharr, bai bihargiñak, Gremixo eta taillarretan: Oviedon, txispagiñak, aparejugiñak eta kaxagiñak batu ziran; Trubian, kañoigiñak, bayoneteruak eta baketeruak. (IX; 588, 590)-(XXXI, 13).

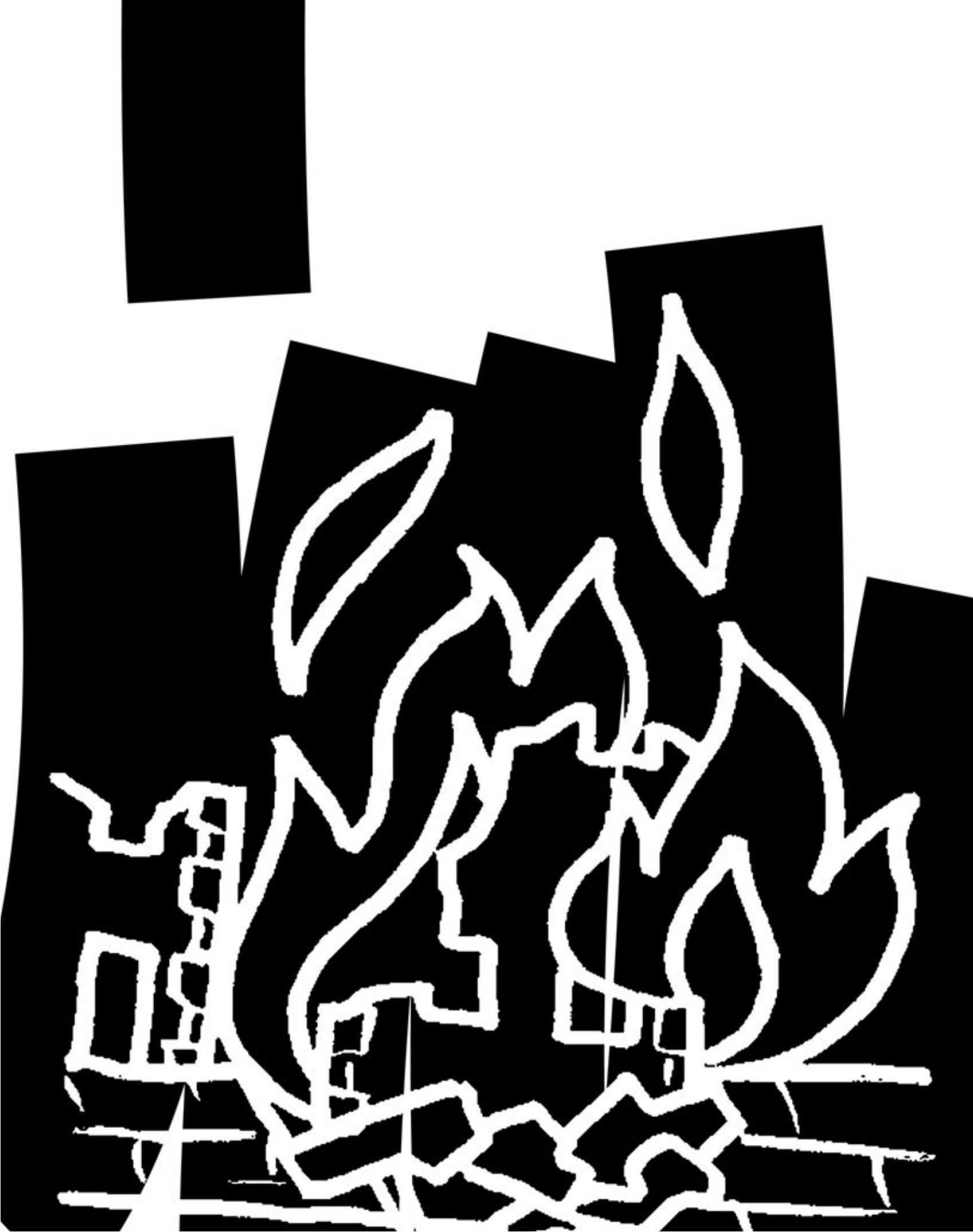
1794. urtian, Isasiko etxekua zan Santa Kruzko Markesa, Gipuzkuako Probinzixatik koronel izentau eben, fransesen kontra burrukan eitzeko buru izen zein. (I, 246)-(XI, 253).

1794. urtian, Gobiernuak bi arma fabrika altzau ebazan Asturiasen; Eibarko arma industria, ostera, ixa hutsa izen zan berrogei urtian (1834. urterarte). (I, 203)-(XV, 32).

1794. urteko fransesen inbasiñuan, Ramon Sarasqueta²⁶⁸, "Marruko", 22 urteko *heroe* popularra izen zan Eibarren. P. SARASKETA-k bere monografian batzen dauz haren hazañak, *in* XL, 34-37. Ahoz etorren tradiziñua jaso eban: orduko agiri ero akten liburua artxibuan falta zan ezkeriok, "nos queda la satisfacción que los naturales de Eibar, y principalmente la mayor parte de las personas ancianas que aún viven, conocen [las más atrevidas y heroicas hazañas de *Marruko*] por habérselas oído contar á sus padres las famosas aventuras (...). Al pasarnos por lo tanto sin el documento escrito, lo substituiremos por el viviente" (XL, 35)). Esate baterako:

Fransesok Eibar erre eta triskauta laga ebenian, Ermura jua eta han beste hainbeste eiñ eben. Ermutik bueltan, Eibarren geratu zan guarniziñuakin batzekotan soldau tropela etorrenian, Marruko eta beste lagun bi, trabuko banakiñ Isasi palazixuan ostian ezkutau, eta tropeleko retaguardixakuei tiroka hasi ziran. 27 soldau fransesi behia jo eraiñ etsen. Gero, Marrukok eta bere lagunok mendiz hanka ein bihar izen eben, Markiña aldera: bidian, fransesak euretako bat tiruakin jo eben, fusillan baliak hanka bata aldenik alden pasauta. Laguneri laguntzeko eskatu etsen, baiña Marrukok "*Estao denporarik*" (XL, 35) esan ei eban. Fransesak heridutakuori harrapau ebenian akabau eiñ eben. (XL, 35)-(XV, 17).

Behin baten, Konzeju aurrian fransesak aureskua euren eran -baiña barregarri, "parodia" letz- dantzau euazala Plaza Barrixan, gure Marrukok jakiñ ebanian, menditxik basarrixetan zihar bajatu, eta tiruakin zazpi soldau akabau ei ebazan. Tirua jo baiño lehenao, irrintzi bat bota eban. Berari ezebez ein barik hanka eiñ eban.

Beste behiñ, Karnabaletan, Elgetako plazan agertu ei zan, disfrazauta, fransesei barre eraitxen, “haciendo piruetas y contorsiones” (XI, 395), “ejecutando una danza original y ridícula que logró llamar la atención de los franceses y provocó su hilaridad” (XL, 36). Franes mordua ekazanian inguruan -herriko semerik iñobez, konturatu ziralakoa bera zana eta alde einda euazan-, korrúa einda, *ixkilluakin*-trabukuaz tiro eiñ, eta beste zazpi soldau akabau ebazan orduan be.

Fransesok, balekin jositxa akabau ei eben bera be, Olarreaga errotako bere ohian, lotan euala. Traiziñua izen ei zan: “lagunen” batek arduan lo eraitxekua bota ei etsan; lo euala, sei soldau ohera urreratu eta tiroz josi eben. Hill eta gero be, trabukuakin beste tiro bat tiratu etsen. Korputza, Eibarko kalietan zihar erabili eben tatarrez, eta gero Saturixon arbola batetik esegitxa laga handik egun batzuetara lagunen batzuk hantxe bertan enterrau ebenerarte.

Marruko ezizena, 1753. urtian, Juan de Barrutia tanborilteruak ekan. G. de MUJICA-n ustez baleike 1794. urtekua, haren ondorengo bat-ero izetia, “y conforme al uso corriente, heredara el apodo de sus antepasados” (XI, 395). (XI; “Prólogo, XXXVI)-(XI, 395)-(XV, 17)-(XL, 34-37)-(LXVI; 15, *).

1794. urteko eneruan 9xan Konzejuak barriro Jangoikuari errogatibak eixia erabagi eban, Espaiñako armadiari laguntzeko gerratian. Ospitxaleko Kapillako Soledad Andra Marixa Parrokixara eruan eben. Bere altaran errogatibia ein zan, baitxa beratziurrena be. Ixa herriko danak jua ei ziran. (XI, 36).

1794. urteko febreruan 4an, fransesekin Konbenziño gerria zala, eta Irunen dizienbretik euan Eibarko soldau konpaiñixia, etxeko bidian, bueltan urten eben handik. (I, 252)-(XI, 36).

1794. urteko martixan 19ko “Real Orden”-ak, 1789. urtetik etozan arduan eta beste erateko batzuen inpuestuak (ikus 1789-III-29) ontzat emon, eta beste lau urterako luzetu ebazan, herrixak ekazan zorrak pagau ahal izeteko: 66.042 errial eta 10 marabediko zuluá euan Eibarren orduan. (XI, 216).

1794ko abriilian 1ian, aurreko hillian bueltan etorritxakuen lekuan beste soldau konpaiñixa batek urten eban Eibartik, Juan Bautista Mendizabal orduan alkate zanan esanetara; eta lehen Erbiti-k betetzen eban tenientian lekuan, Gabriel de Guisasola-n esanetara. Enderlaza ondoko Lastaolan egon ziran hillabete bi. (I, 252)-(XI, 36-37).

1794. urteko abriilian 6xan, *korreo-peatoiak* astian biaje bi eitxen ebazanian Mondragoira, Irundik etorren korreua astebetian geldik egongo zana ikusitxa, eta gerrate giruakin, Konzejuak erabagi eban gerria amaitxu arte astian biaje bi gehixao eixia, astelehenetan eta barixakuetan: biájeko, pezetia pagauko jakon; eta kartako, kuarto bat, portiana. (XI, 228).

1794. urteko abriilian 10ian, *R.O.* batek aintzen eban 1703. urtekuak ondiok balixo ebala: Plaentxiko Fabrikako bihargiñak militar ez jua bihar izetia. (XI, 90).

1794ko maietzian 8xan, aurreko urtian Eibarrek eindako eskabian baietza, eta 1703ko deretxuari barriro eusten, *R.O.* barrixa izen zan (hirugarrena: ikusi 1703, 1794-IV-4). Gaiñera, Arma Fabrikako subdiretoriak be horren alde eiñ eban, zegaitxik eze, Gobernuak eskatzen ebazan arma danei abasto emon ezinda ebizan, bihargin faltiagaitxik.

Horregaitxik, Diputaziñuak ontzat emon eban Eibartik armagiñan geratzia komeni ziranak, gerratera ez juatia: holan, sarjento nausixekiñ eta Plaentxiko ofizialekin konponduta, ofizialen kuadro barrixa, eta herriko soldauen alistamentu barrixa eitxiari ekiñ etsen. (I, 252-253)-(XI; 37, 90).

1794. urteko maietzian 21ian Agustín Iraegui-k tren militarren txofertzan jardun eban; ordurarte bigarren kabua zan Erregian Artillerixako *Kuerpuan* (ikus 1805-VIII-15). (XL, 25).

1794. urteko maietzian 25ian, aurreko urtian kanpaiak barriztatzia pagatzeko, 800 dukat zelán ero halan jirau bihar zirala erabagi zan. (XI, 123).

1794ko junixuan 4an Diputaziñuak, Kapitan Jeneralak eskatuta, fransesen inbasiñuan peligrua geruao haundixaua zalako, hiru Herenak fronteran batzeko aindu eban. Handik piskatera, maietzeko *R.Oari* kaso eiñaz, beste konpaiñixa txikixao batek urten eban Eibartik. Andrazko bat be juañ zan bertan, Maria Ana de Arregui, soldauen erropak garbitzeko. Aldi baten Lastaolan egon ziran; gero, Fuenterrabixan be egon ziran.

Armadakueri herrixak pagatzen etsen sueldua haxe zan: kapitanari, eguneko, 27 errial (gero, 32 errial izen ziran); tenientiari, 18 (gero, 26 errial); sarjentuari, 8 errial (gero, 9); eta kabueri, 5 errial. Soldau rasueri, eguneko, errial bana; eta juañ eta etorriko egunetan, extria. Garbitxasuneko andriari, eguneko 4 errial emon etsen. (I, 253)-(XI, 37-38).

1794. urteko junixuan 7xan, Lastaolan hillabete bi egonda, Eibarko soldau Konpaiñixia bueltan Ilegau zan herrira. (I, 252)-(XI, 37).

[**1794ko julixuan azkenengo egunetan** fransesak Naparruatik sartu ziran, eta Baztan aldia hartu eben. (I, 253)-(XI, 38).]

1794ko julixuan 30ian, Diputaziñuak herri danei barriro eskatu etsen jentia bialtzeko, oingotik Tolosara, aitxa eta seme: “pidiendo que mandasen a Tolosa padre por hijo a todos sus naturales” (I, 253). Hara Ilegau ziranerako, agoztuan 4an, fransesak Donostia hartuta eken eta Tolosako bidian euazan. (I, 252-253).

1794ko agoztuan lehelenguan, fransesak Gipuzkuan sartu ziran, Espaiñako tropei ostetik (retaguardixatik) atakatzen, honek aurretik ziharduenian maniobretan. Horregaitxik, Espaiñan aldetik ebizan Gipuzkuako soldauak desbandadan eiñ eben hanka, fransesei terrenua libre lagata. Bertan egunian, fransesak Fuenterrabixan errez-errez sartu ziran. (I, 253)-(XI, 38).

1794ko agoztuan 2xan Eibarko Konzejua batu zan, Bizkairaiñok be Ilegau ziran alarma kontuekiñ estututa. Probintzia erdira herriko lagun bat bialtzia erabagi zan, karta batekin, beste alkatiak bidian trabarik ipiñi ez zeixuen. Asmua zan elixetako morroiak, pitxi eta balixo haundiko gauzak, alhajak, kajetan sartu eta ondo gordetzeko, numerixetako protokolo ero agiri originalak eta Artxiboko papelekin batera. Orduan erabagi zan Juan Bautista Mendizabal alkatiak zanak, fronterarutz segiduan urtetzeko, Eibarko terzixo ero herenen buru ipintzeko; herriko premiñak bete ahal izeteko, dirua jiratzia; egunero, illuntzian, kanpaiak jotakuan, Parrokixan Errosarixua errezatzia, Jangoikuak lagun ein zeixan; Animen kanpaiak jo eta gero, legiak aindutakua ez bazan, iñor kalian balebill alpertzat hartuko zala be erabagi zan: gizonezkuak, derrigor fronterara juañ bihar, eta andrazkua izetera, herritxik botatzeko kastigupian. Hau azkenengo erabagixau, azkenaldixan gazte jentia pisikat aztorauta eta ganora barik ebillelako hartu zan. (I, 253)-(XI, 38).

1794ko agoztuan 4an, Gipuzkuako soldau gehixao Tolosara Ilegau ziranian, fransesak Donostia hartuta eken; eta gutarrak Hernanin ipiñitxako bigarren frentia be pasauta, Tolosaraiñok sartu ziran, euren indar danekin: jeneral jefia zan Conde de Colomera-k, Naparruara alde ein bihar izen eban, bere esanetara euazan batalloiekin batera. (I, 253)-(XI, 38)-(XV, 16).

1794ko agoztuan 4an, Konzejua batuta, erabagi zan Arma Fabrikako direttore zan Antonio Rodríguez Zapata, eta orduan Real Compañía de Filipinas-tik bertako gobernadore zan Jose Maria de Lardizabal-i, 200 fusill eskatzia.

Arma Fabrikari, gaiñera, ehun libra polbora, bala eta harri eskatu jakuezan, bueltan emon eta pagatze-kotan gerora: herriko jentia armak euki zeixezan eskatu zan, kontrarixuak agertzen baziran be.

Konzejuan erabagi eben herriko lagun batzuk bialtzia Probintzixa barrura, gerrako kontrarixuak nundik nora eta zetan ebizan jakitzeko. Beste gauza bat be erabagi eben: herritxik gerrara joiazendako garixa eskatzia herrixan, gura ebanak emon zeixan. Denpora asko barik 76 anega batu ziran. (I, 253)-(XI, 38-39)-(XV, 16)-(XL, 31).

1794ko agoztuan erdi aldian aindu eben tropa espaiñolak Ermua eta Kanpanzar bitxartian ipintzeko. (I, 253).

1794. urteko agoztuan 15ian, San Andres parrokiako organistia eta sakristaua zan Agustin de Alberdi Eibartik jua zan bere fameliaki, gerrate giro baltza ikusten ebalako-ero. Berak ekazan elixako giltzak eta abar, andra batekin bialdu etsazan eskribauari; bere lekuan Joaquin de Betolaza estudiantia ipiñi zeixela eskatu eban “memorial” baten bitxartez (ikus 1794-VIII-17). (XL, 32).

1794. urteko agoztuan 17xan, Parrokixako organista eta sakristauak alde eiñ ebalako Konzejuak batzarra eiñ eban; eta Joaquin de Betolaza ipiñi eben sakristau barrixa. Horretarako, ohitxuria zan *fianzia* bota bihar izen eban, “para la custodia de las alhajas, vestuario, etc.” (XL, 32). (XL, 31-32).

1794ko agoztuan, hain zan haundixa Gipuzkuan euan anarkixia, militar buruen planak eta Gipuzkuako Diputaziñuan asmuak zeintzuk ziran iñok be ez ekixazanian, Franziaquekin tratuan ete ebilan be zurrumurruak izen ziran.

Agoztuan 21ian, situaziñua muturrera llegauta, Eibarko herriko jentia eta Konzejua batu -Juan Bautista Mendizábal eben orduan alkate-, eta Gipuzkuako Diputaziñua eta Franziakeko Republikia tratuan ebizala egixatzat hartuta, momentuz bahintzat, alkarrekin bat eitxeko erabagi zan gauzak halan ziran bitxartian, Eibarrek Gipuzkuako Probinzixia laga, eta Bizkaixan sartzeko eskatzia, herriko semiak Bizkaixari armekin zerbidu, eta tokatzen zan partian, Bizkaiko Señorixuan gastuei aurre eitxeko, herrixa prest egongo zala ainduta: “acordaron protestar en contra de tal unión, y segregarse de ella [Gipuzkoa], ofreciéndole en cambio al Señor de Vizcaya unirse a su Señorío *para defenderse contra el invasor*, obligándose a satisfacer los mismos tributos y obtener iguales derechos que los naturales de Vizcaya” (XL, 31).

Asko itxain barik, hau erabagixau Bizkaixari aitzen emon jakon; Valdespina-ko markesak eruan eban agirixa eskribiduta. Santa Cruz-ko Markesari be aitzen emotia erabagi zan, herrixan izenian Erregiari Eibarko erabagixan barri berak emon zeixon: Valdespina-ko Markesari eta Pedro de Olave-ri aindu jakuen enbajadia eruateko.

Bertan egunian, izen zeikiezan kontrarixuen atakiei aurre eitxeko, ondiok herrixan gerrara urten barik euazan lagunei armak emotia erabagi zan: Plaentxiako Arma Fabrikan ziharduen Eibarko kaxagiñak-bihargiñak etxian ekezan ya armautako, eta ondiok armatzeka euazan fusillak batu (Fabrikanak ziran), eta herrikuen artian partizia. Juan Bautista de Bascaran eta Francisco de Echeverría erregidoriak jua ziran Eibartik Plaentxiko Fabrikara, erabagixan barri Real Compañía de Filipinas aldetik direktore zan Jose Maria de Lardizabal y Oriar-i emotera. Bixen bitxartian, armada espaiñola Ermua eta Kanpanzar arteko frentera llegatzen euan

G. de MUJICA-k transkribiduta dakarz 1794-VIII-21ian Konzejuan eiñ eben aktia eta ein zitxuen kartak: XI, 437-441. (I, 253)-(XI; 38-40, 437-441)-(XV, 16)-(XL, 30-31).

1794ko agoztuan 26 eta 30an bitxartian, fransesak Tolosatik urten, eta Loiola, Azpeitxixa, Eibar eta Ermua aldera jo eben. Hamen, gurien defensa frentiakin tope einda, barriro Tolosara bueltan jua bihar izen eben, zeroien konboixa kenduta, eta Bergaran sartzeko intentua -gura ebena- kale einda. (I, 253)-(XI, 40).

[**1794ko agoztuan 28xan**, franses tropel haundixa agertu zan Azpeitxixan (I, 253)-(XI, 40).]

1794. urteko agoztuan 28xan, gabeko 9retan, Mondragoiko alkate zan Angel de Echavarri-k, Eibar, Elgeta, Elgoibar, Motriku eta Plaentxiko alkatiei eindako kartia hartu eban Eibarko alkate zan Juan Bautista de Mendizabal-ek. Setienbrian 1ian danak juntau, eta “una Diputación de la verdadera M.N. y M.L. Provincia de Guipúzcoa” eitxeko asmu agertzen eban. (I, 254)-(XI, 42).

1794ko agoztuan 29xan, goixian, bezperan Azpeitxixan ziran fransesak Eibar eta Ermua inguruko mendixetan ebizan. Eibarko kalietan barritz, gerra zatita zala, eta burrukan eitxeko prest euazan; danen buru, Juan Bautista de Mendizabal alkatia euan kapitana karguakiñ, eta Gabriel de Guisasola teniente lez.

Maaltzatik Ermura joiazan fransesen kontra eiñ eben eibartarrak, eta herriko kalietan sartzen ziranena be bai: eibartarrak gogor eiñ arren, fransesak larrei ziran danei aurre eitzeko. Holan, fransesak Eibarren sartu ziran eguardiko ordu bata eta erdietan, eta ez irabazitxakuen hobe biharrez: etxe eta elixetan lapurretan eiñ; atiak apurtu; gizonak eta gaixuak akabau, baitxa ume jaixo barrixak be... (danera, hamabi hildako, umia eukitzeko euan andra bat be bai, euren artian); neskak eta andrak biolau; elixak triskauta laga (Parrokixan, hiru sagrarixo haustuta laga ebezan, kopoia eta kustodixia ostu eben, Gure Jaunak lurrera jaurtitxa -bixamonian, Ventura de Orbea parrokuak "las recogió y sumió" (XL, 33) -; Santu eta Ama Birgiñian imajiñak apurtu; joyak eta pitxiak ostu (Bitorixara eruan nahi izen ziran gehixenak, eta ez ziran danak Eibarren egongo))...

Orduan sute billurgarrixa eiñ eben, etxe, tailler, kristau..., dana erretzen: 116 etxe erre ziran -hor etxietan bizi ziranak, Bizkai aldera ero beste norabaitxera jua bihar izen eben; bardin "los más de los maestros y oficiales de la fábrica de armas, de cuya subsistencia y población dependía el nervio y la subsistencia de los fondos y arbitrios de esta villa y su común" (XL, 33)-, Konzejua (ikus 1795-X-11), umien eskolia, Numerixa bixetako bata be bai, kanpantorreko egurrezko eskillara edarrak (erlojua eta kanpaiak jausi ein ziran; eta Parrokixako teillatuak be su hartu eban), Santo Ospitxala eta bertako umien eskolia..., dana haustuta. Torretxe eta palazixuak be des ein zitxuen: Garibai etxia²⁶⁹, Urkuzukua, Ibarrakua. Errotak be bai: Loidi ero Larrañaganekua. Harririk harrixan gaiñian ez zan geratu itxuria.

Hildakuak honek izen ziran: Domingo de Olave -65 urteko eibartarra; Antonia de Orbea-kiñ ezkondata euan. Hiru seme-alaba eukezen-; Andres de Arizmendi -52 urteko eibartarra; Maria de Eizaga-kiñ ezkondata euan, eta ume bat euken-; Francisco de Vergara -63 urteko eibartarra; Ignacia de Vergara-gaz ezkondata euan, eta hiru seme-alaba eukezen-; Tomas de Laspuer -Bergarakua; 80 urte eukazan. Lau seme-alaba eukazan; Ana de Alberdi-n alarguna zan-; Gregorio San Martin -46 urteko eibartar ezkondu bakua-; Joaquina de Bustinduy -39 urteko eibartarra; Manuel de Mandiola-gaz ezkondata euan eta ume bi eukezen-; eta Manuel de Monasteriovide -52 urteko eibartarra; Magdalena de Urberuaga-kiñ ezkondata euan eta ume bat euken-. (I, 253-254)-(IV, 48)-(X, 402)-(XI, 40-42, 450-451, 451-454, 167, 298, 348-349, 354, 376)-(XV, 16-17, 74)-(XL, 15, 33-34)-(LVII, 58)-(LX, 13, 15)-(LXXV, 123-124).

1794ko agoztuan 30ian, Eibarko erreturia nahikua ez zala, eta herriko jentia be hartu eben fransesak: askok hanka eiñ arren, bezperan prisioneru hartutako bost²⁷⁰ lagun gitxienez fusillau ebezan fransesak Deskarga gaiñian. Honetxek ziran: Lorenzo de Vergara -44 urtekoa; Maria de Guisasola-gaz ezkondata euan eta ume bi eukezen-; Francisco de Guisasola -52 urtekoa; Magdalena de Aguirrebeña-gaz ezkondata euan eta ume bi eukezen-; Alberto de Azpiri -37 urtekoa-; Domingo de Echeverría -48 urtekoa; Magdalena de Loyola-gaz ezkondata euan eta sei ume eukezen-; eta Eusebio de Sarasua -Migel de Sarasua eta Dominica Iriondo-n semia-.

Danera, erretako etxien baloria, 200.000 peso; mueble eta beste gauzena, 600.000 pixu, eta elixan einkadako kaltiena, 16.000 pixu kontau ziran: baiña honek, hala be, konpondu ein zeikiazan. Artxibo eta eskribanixetako erretako papel danak, ez, ostera.

Gorosabel-ek, 1899-1901. urteko *Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa*-n diño horrek papelok, segurua egoteko, Ermura eruan zirala. Holan diño J. ELORZA-k: "entre los estragos causados en la vecina Ermua incendiaron la casa del escribano *Arguiano* sita en la plazuela de Zubiaurre, inmueble en el que se encontraban depositados los antiguos registros de los escribanos eibarreses del siglo XV y primera parte del XVI, perdiéndose, por lo tanto, una parte fundamental del acervo documental" (LXXV, 7); baiña, Ermuan be, Eibarkua izen zan, eta suak dana kiskartuta laga eban, bai herri, bai papel (I, 253-254)-(XI, 41-42)-(XV, 17)-(XL, 34)-(LXXV, 7).

Egun batzuk gerua (agoztuan 31n) Francisco Antonio Arrasain-ek Berriztik eiñ eban kartiak edarto erakusten dau zelakua izen zan fransesen etorreriori:

²⁶⁹ Ipar-aldera, Barrenkale kalia ekan; ekialdetik, Nafarkale; eta mendebaldera, Elgetakale. Etxia Nicolas Ibañez-ena zan; gero, Jose Joaquin de Ampuero izen zan jabia (ikus 1834-X).

²⁷⁰ Lau dakar in XV, 16.

“El día 28 á las 8 1/2 de la mañana llegaron á Azpeitia de dos á tres mil franceses, y el día 29 á las 4 de la mañana vinieron varios propios á casa del Alcalde de Eibar para avisarle que ya habían tomado las alturas del pueblo, se tocó arrebato para juntar la jente á cuya hora se habían ya apoderado del lugar de Ermoa en donde sorprendieron á los Vizcainos y les cogieron algunos cañones, víveres y municiones, incendiaron la villa de Ermoa de que no ha quedado sino cuatro ó cinco casas y la iglesia que no pudieron hacer arder (...).

En Eibar entró una partida de Franceses en la casa del autor de la carta, le habrieron las arcas y la tienda, llevándole todo lo que pudieron y pegándole después fuego. Estos y los que entraron después de la 1ª y 2ª columna rompieron los santos y estampas arrojándolas al suelo, pisoteándolas, cometiendo otros excesos de desprecio y quemando casi todo el pueblo, á excepción de la casa del Diputado de Guipúzcoa Romero, habiendo hecho los mayores ultrages al Santo Sacramento y á los Santos en la Parroquia á los que pegaron fuego igualmente, guiados para estas atrocidades de los naturales de Azpeitia que conocieron y se dice que de Azcoitia había algunos.

LLlevaron consigo al boticario, su mujer é hija, al médico y á otros varios.

Los franceses traían lista de todos los que se habían distinguido más en defender la Religión, el Rey y la Patria para prenderlos y llevarlos consigo.

Después de estos horrorosos excesos, pasaron antes de ayer por la noche á Plasencia pero no hicieron daño (...)” (XI, 441-442).

Setienbrian 1eko *Postdatan* halan ziñuan:

“Se dice de cierto que en Vergara han muerto á 800 de ellos haciendo 600 prisioneros (...). Lo que es positivo que en Eibar han cometido todos los más horrorosos sacrilegios y ultrages matando á los viejos y viejas y llevándose á las mozas que pudieron coger, habiendo forzado públicamente á casadas y solteras.

NOTA.- Que Eibar y Elgoibar son dos villas de Guipúzcoa fronterizas á la de Vizcaya, que se agregaron al Señorío para defender la buena causa, manifestándose y manteniéndose firmes y adictos en favor del Rey y de la Religión, como otros muchos pueblos de Guipúzcoa” (XI, 442). (I, 253-254)-(XI; 40-42, 441-442)-(XV, 17)-(XL, 34)-(LXXV, 7).

1794ko setienbrian 1ian, Mondragoi, Eibar, Elgeta, Elgoibar, Motriku eta Plaentxiko izenian zoiazenen reunixua izetekua zan, goixeko 8retan, Gipuzkuako Diputaziñua formatzekotan: egun bi lehenao izendakua-gaitxik, Eibarren eziñ izen zan prokuradoria izentau reunixora juateko. (I, 254)-(XI; 42, 452-453: kartian transkripziñua dago).

1794ko setienbrian 2xan Konzejukuak (alkatia eta beste), etsi barik, eskribauan etxian batu ziran, ondiok sute eta herixotzatik hanka einda ebizan lagun mordua herrira bueltan etorteka euazala, prokuradoreztat Juan Bautista de Mendizabal alkatia eta Ignacio Maria de Ibarzabal izentautu, Mondragoiko Junta partikularra agertzeko, poder haundixekin, besten artian, benetan “Noble eta Leal” zan Gipuzkuako Diputaziñuan, diputadu eta bihar beste lagun izentatzeko, Jangoikua, Erregia eta Aberrixan alde jardun eta jokatzeko. Orduko akten transkripziñua dakar G. de MUJICA-k: XI, 451-454. (I, 254)-(XI; 42, 451-454)-(LI, 227).

1794ko setienbrian 5ian izen zan Mondragoiko Junta Partikularra: Eibarko prokuradoriak, aurreko egunetan eindakuen barri emon, eta laguntasuna eskatu eben, Erregiagana juateko batonbat euren izenan; bai segiduan berbia emon be. Kopixauta dakar G. de MUJICA-k: XI, 445-447. (I, 254)-(XI; 42-43, 445-447).

1794ko setienbrian 18xan, Gipuzkuako Diputaziñua formautu ya, Konzejuan Bizkaitxik etorritxako erantzuna irakorri zan: gustora hartzen zala Eibarren Bizkaixan sartzeko erabagixa; Bizkaixa konturatzen zala, hala be, Gipuzkuan situaziñua aldatuta euala, eta jakiñian gaiñian euala Diputaziño barrixa formautu euala, Eibarrek bertan geratzia nahi izetia be, ontzat hartzen. Horregaitxik, Eibarko herrixari eskatzen jakon zetan zan argitxu zeixala.

Konzejua erabagi eban alkatiak Bizkaiko Diputaziñuari kartia eingo etsala, Señorixuan sartzeko prest eta lagun moruan agertu izetia eskertu eta estimauaz, Eibarrek Gipuzkuan segiduko eban arren.

Konzejuko jardunan aktia kopixauta dakar G. de MUJICA-k, kartak eta abar be hor dirala: XI, 443-447. (I, 254)-(XI; 43, 443-447).

1794ko setienbrian 18xan, sutiak San Andres parrokixan eindako kaltiegaitxik (kanpantorria, teillatua eta eskillarak hondatu), eurixak elixako beste zatixak be hondatzen ziharduan. Ondo konpondu ahal izeteko dirua jirau bihar zan: beste ermitxetako diru kontuen arduradunei eken diru guztia emoteko aindu jakuen, egunen baten emongo jakuela bueltan eta; Babil de Areizaga-ri, Parrokixako patronuari be, konponketan laguntzeko eskatzen kartia bialtzia aindu zan; eta ez baeban laguntzen, patrono moruan tokatzen jakozan hamarren errentak ez pagatzia erabagi zan; eta herrikeri barritz, limosnia-borondatia eskatuko jakuen. (XI, 121).

1794. urteko setienbrian 28xan Konzejua Kontadorekua etxian batu zan. Han ziran Juan Bautista Mendizabal alkatia, erregidore bi eta herriko 85 lagun²⁷¹. Erregiari, Duque de la Alcudia-ri emondako kopixa baten bitxartez, fransesen aurrian eibartarrak zelau portau ziran jakiñian ipintzeko erabagi eben. Aitzen emon ebezen beste kontu batzuen artian, relijiño katolikua, erregia eta *patria* defenditzen beti izengo zirala fielak; horregaitxik, Eibarko fogeraziñuan gorabeheran tokatzen ziran Terzixo danak fronterara lehelengotik bialduta euazan oso-osorik, eta Arma Fabrikan biharra eitxen ebenen lekuan beste herriko batzuk jua ziran. Mondragoikuekiñ ezin laguntasunik hartu, eta “se resolvieron firmemente á sacrificar sus vidas y haciendas antes de consentir en la capitulación proyectada por algunos de los diputados que fueron de esta provincia, con la nación francesa” (XL, 33). Horretarako, herriko *bezino* eta *moradore* danak armak hartu zitxuezen, guardiak eta zentinelak eitxeko: harrapatzen zitxuen espiak eta susmua sortzen eben personak Ermuan euazan Bizkaiko Konpainixen komandantiagana eruaten zitxuezen. Gaiñera, Elgoibartik 80 lagun eskatu zitxuezen, eta harako bidian, Sasiolan franses bat harrapau eben (hori be Ermura eruan eben). Fransesak Elgoibarreraiñok sartu zirala jakiñ ebenian, eibartarrak defensia lehengua lako bi haunditxu eben (XL, 32-33); eta fransesak agoztuan Eibarren zelako triskantzia eñ eben ikusitxa, errukixa hartu, eta herrixari lagundu zeixon eskatzen etsen eibartarrak, “[erregia] se digne mirarla con aquella compasión de que se contempla acreedora, proporcionándola en tiempo oportuno alguna parte de sus régias liberalidades y gracias para alivio de tantas calamidades” (XI, 451)-(XL, 34). Agirixan kopixia, gitxi gorabehera antzera baiña ez zihero bardin, *in* XI, 447-451, eta *in* XL, 32-34 leidu leike. (XI, 448-451)-(XV, 17-18)-(XL, 32-34).

1794ko nobienbrian 28xan fransesak barriro aurrera eñ eben, Bergara hartu arte: Rubí-ko Markesak, bere 4.000 gizonekiñ, hanka ein bihar izen eban bertatik.

Eibarko Parrokixatik eta Azitxaingo ermitxatik, gordetzeko, Bitorixara bidian ipiñi ziran pitxi eta alhajak (Santo Domingo komentura eruatekotan); Rubí-ko Markesak, Bergaran baiño segurua ez zirala iñun be egongo, eta han lagatzeko aindu eban. Ba fransesak Bergaran sartu ziranian, urriok, zidarrok eta danak eruan ebezan, eta kitxo harena. (I, 254)-(XI; 42-43, 132)-(XXXIII, 62).

1794ko dizienbrian 2xan, aurreko egunetatik bai Gipuzkua, Alaba eta Bizkaitxik batuta, burrukan ebian 5.000 gizonak, Gabriel de Mendizabal-en esanetara, fransesendako haiñ inportantia zan Bergarako herri txik urten eraiñ etsen.

Holan hasi ziran indarrak barriro ganoraz organizatzen: zazpi hillabetian, 1795ko julixorarte, Bizkaiko 5.000 lagun, Alzola eta Iziar arteko mendixetan euazan, fransesen kontra erromaria eñaz; Gipuzkuakuak, Alzolatik Alaba eta Naparrua aldera zabaldu eta luzetu ziran; geratzen zana, Alabakuen esku euan. (I, 254)-(XI, 43).

1794. urteko sutiak, Eibarko taillarretara parua ekarri eban, “paro forzoso” (XV, 32).

1795. urtian Santa Cruz-ko Markesa (“Grande de España de primera clase”) izen zan alkatia. Bere kargua Juan Bautista de Mendizabal-ek hartu eban. (XI, 473).

1795. urtian, Antonio de Doiztua Errege Fabrikako maixu esamiñadoria Asturiasera jua zan, hango Fabrikak altzau eta organizatzen laguntzera²⁷². (VI, 382).

1795. urteko eneruan 11n Konzejua aitzen emon zan herrixak Sevilla-n zatika ekan etxia nok erosi baeuala: *“perteneía la mitad al Ayuntamiento y la otra mitad á la villa, cabildo eclesiástico y redención de cautivos ó su convento de Pamplona”* (XI, 320). Lagun bat izentau eben espresamente interesautakuekin saltze-ko tratua eixera juateko (ikus 1751, 1797-VII). (XI, 320).

1795. urteko eneruan 11n, Konzejua jakiñian gaiñian euan aurreko urtian Parrokixako joya eta pitxi-xak Bitorixara barik, Bergaran laga erañ ebezena, eta handik, fransesak ostu ebena. Jose Francisco Ibarra, Parrokixako presbitero eta benefixodunari eskatu jakon benetan zer pasau zan argitxu zeixala, *“lo comuniqué el hecho de la verdad sobre la materia como quien corrió en ello”* (XI, 132).

1795. urteko abruillan, idixan burua (garunak eta dana), errial 2 eta erditxan saltzen zan; hankia, belau-netik ebaitxa, 3 kuartotan; gibel libria, 4 kuartotan; baria, errialian; tripailluak, libra laren ero kuarteroia, 8 kuartotan; lierra-kuajua, 16 kuartotan; guntzurrunak, 10 kuartotan; heste lodixa ero sendua, 10 kuartotan; muturrak, 6 kuartotan. (XI, 214).

1795. urteko abruillan 6xan Konzejua barrero jardun eban Bergaran ostutako Parrokixako alhaja eta pitxixen gaiñian. Sindikua eta Francisco de Arrazain izentau ebezan, Abanzabalegui lizenziauak lagunduta, bihar beste fakultade emonda, nundik nora ebizan igertzeko; eta enemigo ero kontrarixuen eskuetan egotera, bihar beste errecurso erabiltzeko aindu jakuen, pitxi eta joyak barrero Parrokixara ekartzeko. (XI, 132).

1795. urteko abruillan 7xan Konzejua erabagi eban Santa Cruz-ko Markesa, Oñatiko Kondia eta beste batzun bitxartez, Erregiari eskatzia, Plaentxiko Fabrika Errealak hondatuta eualako, Eibarren ipintzia Erregian Fabrikia, bertan eualako paraje onena, *“poniendo la casa real para examinar y entregar, á ser posible, en Isasi ó Ulsaga”* (XI, 86).

1795. urteko julixuan, fransesen kontra frentian ibilli ziran inguruko herrixak, gerratiak ekarrezen hainbeste kalte izen eben. Eibar euretako bat izen zan, aurreko urtekua aparte: halan da be, eibartarrak azkene-rarte jardun eben gogor.

Ba julixuan, Basileako Bakia firmau zanian amaitxu zan behingoz Konbenziñuan Gerria, 1793ko marti-xan hasitxakua. Hamen gerratian, Eibar izengo zan kalte gehixen euki eban herrixa: eibartarrak, gerratik buel-tan, ez etxerik bizi izeteko, ez taillar eta erramintxarrik biharra eitzeko, ez famelixak aurrera etaratzeko modu-rik, ez eben topau.

Gaiñera, Arma Fabrikia be geratuta euan: Eibar, Elgoibar, Plaentxi eta Bergaran, 756 armeru (maixuak, ofizialak eta bihargiñak) geratu ziran sutei, obradore eta taillarretan biharrik barik. 9 ferrerixa ero ola eta barren-nen 53 burpil geratu ziran geldik.

Horregaitxik, askok herritxik alde eiñ eben, Oviedora esate baterako, hango Erregian Arma fabrikara, ero holako indutrixia zan beste herri batzuetara²⁷³, eitxen ekixen biharrian jarduten segidu ahal izeteko.

Juandako mordua bueltan etorri ziran oster be, herrixan eta etxian miriagaitxik, eta holan hasi ziran apurtutako etxiak barrero altzau eta taillarrak ahal zan moruan barriztazen. Baiña herrikuak jardutia ez zan nahikua herrixa altzatzeko, eta eibartarrak eskian jardun bihar izen eben, bai Espaiña aldetik bizi ziran eibar-tar (*errikoseme*) aberatsei, bai Indixetan euazenei, eta baitxa Erregiari berari be (Godoy-n, Bakian Prinzipian bitxartez). Berbia emon, alde guztietan eitxen zan, baiña benetako laguntzia, iñun be ez. (I, 254)-(V, 204)-(XI; 44, 86)-(XV, 18).

²⁷² Bere gaiñian informaziño gehixao, Simancas-ko Artxibo Jeneralian, Eibar eta Plaentxiko Artxibo Parrokixaletan, eta LAVIN, J.D.: *A History of Spanish Firearms* liburuan topau leike.

²⁷³ Baleike, Trubia, Mieres eta Gradora, izen be, bertako fabrika barrixetan plaentxiarrak eta eibartarrak ipiñi eben gremixo sistemian martxan, Plaentxiko Fabrikian leintxe. Dana dala, arma indutrixia leku askotan euan: Madrillen, arkabuzeruen taillarra euan; XVIII. gizaldixan Toledon be baeuan arma indutrixia, eta bertan, izen euskaldunak be bai (Arizagatarrak, Garatenekuak, Leizalde, Aguirre, Orozco...); bertan sasoiak, euskaldun jentia Granadako fusil Fabrikia altzau eban; eta Jerez de la Fronteran, Pedro de Aldazabal-ek arma Fabrikia organizau eban.

Bakian Prinzipian bitxartez). Berbia emon, alde guztietan eitzen zan, baiña benetako laguntzia, iñun be ez. (I, 254)-(V, 204)-(XI, 44, 86)-(XV, 18).

1795. urteko otubrian 16xan Konzejuak erabagi eban Juan Bautista de Mendizabal-i kaztaiñ arbola batzuk emotia, “estatuak” eitzeke ekazan tronko batzuk erre ein jakozan eta. (XI, 279).

1795. urteko otubrian 11ko jardunian, Jose Echeverría perituari eskatu jakon zortzi egunen barruan Konzeju Etxe barrixan planuak eiñ zeixazala. Hurrengo jardunian agertzeko aindu jakon, planuak einda, eta zemat kostauko zan kalkulauta (ikus 1796-IV-17). (XI, 349).

1795. urteko otubrian 18xan Eibarko Konzejuak, Erregiari, sei hillabete lehenao béstera eskatu arren, Errege Fabrikia barriro Plaentxian ipintzeko eskatzera bialdu eban Ignacio Maria de Ibarzabal. (XI, 86).

1795. urtian Zestonan izen ziran Juntetan Eibarrek Probinzixiari eskatu etsan lagundu zeixon herrixa altzatzeko zeregiñetan: arduria Diputaziñuan esku geratu zan momentuz. (I, 254)-(XI, 44).

1795. urtian, Plaentxiko Arma Fabrikian asentista kargurako “Real Compañía de Filipinas” eta Pedro de Olave eibartarra euazan zeñiek hartu karguori. Azkenian, Carlos IV.ak erabagi eban hori karguori ez zala aurrerantzian izengo, eta diru kontuak Erregian Haziendiak konpontzen zitxuan. Fabrikako direktoriak zuzenian kontratatzen eban gremixuetakuekiñ, hónen diputadu baten bitxartez. (LI, 55).

1796. urtian Sebastian de Zumaran “Indianua” barriro alkate izen zan (ikus 1766, 1776, 1787). Juan Antonio de Larrañaga-k, halan da be, sarritxan hartu bihar izen eban bere kargua. J.A. de Larrañaga Ibarbeako jabia zan, baiña etxia erreta eukan fransesadatik eta artian Ignacio Maria de Ibarzabal-en etxian bizi zan. Gerora etxe barrixa eiñ eben, estilo neoklasikokua, eta han ipiñi eben Ibaratarren eskudua. (I, 248)-(XI, 473)-(LXXV, 121).

1796. urtian Seguran izen zan beratzigarren Juntan, Eibarrek barriro be Probinzixiari laguntzeko eska-tu etsan. Bertan ziranak Eibarko situaziñuakiñ errukixa hartuta, herri danak beixentzen jakuen neurrixan laguntzeko erabagi zan, kontua Diputaziñora pasauaz. Holan etarutzen zan dirua, erretako etxiak konpondu, barriztauro barriro altzatzeko izen zeilla zan kondeziñua, bakotxan etxietan zer galdu zan gorabeheran. Lehelengo pobrienekiñ arduria hartzeko aindu zan. Sebastian de Zumaran eta Felix de Aranburu-n eskuetan laga eben erabagixakua bete zeñ.

Hamen Juntan, Eibartik Erregiagana jua bihar zan representaziñuan be Probinzixiak lagunduko ebala aindu zan, baiña ez eban ondo urten itxuria. (I, 254)-(XI, 44).

1796. urtian, gerra ostian, Eibarrek demaseko zorrak ekazan, gastuak bardintzeko dirua eskatu bihar izen zan eta, interes haundixekin bueltan emoteko. Hamen urtian, 540.178 errialeko zorra ekan herrixak, eta honek, urteko 15.230 errial interesetan pagau bihar zala esan gura eban. Gaiñera, Gerrate urtietan herrixan sartu zan dirua erdira geratu zan. (I, 255)-(XI, 45).

1796. urtian, urte bi lehenao fransesak zaharra erre eiñ ebelako, Konzeju etxe barrixa altzau bihar izen zan (ikus 1796-IV-17). Lehen, hormian barrukaldian euan Konzeju etxia; ba barrixa, atzeratxuao ein zan (“se atrasó el edificio siete pies y medio del punto donde antes estaba”), eta herriko hormian gaiñian altzau eben atzeko paretan: horman, sendua izen arren, zuluza zabaldu eben, argitxasuna sartu zeñ. (XI, 502).

1796. urtetik, “Escuela de Cristo” Kofradixakuak San Esteban basilikan batu bihar izen ziran. (XI, 150).

1796. urteko martixan 21ian Francisco de Artaechebarría-k, Parrokixako joya eta pitxixen billa einda-ko enbajaden espedientia erakutsi eban Konzejuan. Abogau batek lagunduta, gestiñuekiñ aurrera segidu zeixan aindu jakon; gorabehera batzuk in XI, 133 ikusi leikez. (XI, 132-133).

1796. urteko abrilian 17xan, Elorrixoko Francisco Xavier de Capelastegui obretako maixuari aindu jakon Konzeju etxe barrixan proiektua ein zeixan. Aurreko proiektuak ez eban aurrera eiñ itxuria (ikus 1795-X-11).

Projektuan gorabeheran, fatxadia lehen euan lekutik, zazpi oiñ (“pies”) eta erdi atzeratu bihar zan. Etxia eitxia, 50.000 errial izengo zan, terrenua eta egurra herrixan kontura (ikus 1796-XI-21). (XI, 349).

1796. urteko junixuan, San Andres parrokiako torrian azpixa-behia barrixa ein bihar zala erabagi zan, bertan erlojua ipintzeko moruan. Erlojua, Jose de Burgoa eibartarrak ziharduan eitxen, erloju zaharran lekuan ipintzeko. Amaitxu ebanian, haiñ eiñ eban edarto, Konzejuak, kostau jakozan 4.500 errialak aparte, beste 400 propiña emon etsazan. (XI, 121)-(XV, 74)-(XXXV, 24).

1796. urteko junixuan 14an Eibarko Konzejuak ontzat jo eban Martin Antonio de Bustindui tanbolintero jartzia. Hori puestuori bakante euan, eta beratzi egun aurretik berori presentau zan betetzeko, urteko 40 dukat pagauta (40 urte lehenao be tanbolinteruak horixe suelduori euken). Bustindui Durangokua zan, eta aitxak laguntzen etsan.

Bi urterako tratua eiñ eben, eta tanbolinteruak, beste batzuen artian, jai egunetako dantzetan, prozesiñuetan eta arma-alardietan jo bihar eban. (LXIII, 18).

1796. urteko nobienbrian 21ian, Konzeju etxeko obría eiñ, eta obrak eitxeko beste diru etaratzeko herriko lurak saltzeko be permisua emon eben (ikus 1796-IV-17). Obrak errematera etarata, Martin de Guisasola-k hartu ebazan (ikus 1800). (XI, 349).

1796. urteko dizienbrian 3an José Ibañez Arco Balbuenako Markesak (Erregian ejerzitoko teniente jeneral, eta beste titulo militar batzuk ekazan) Barzelonatik, fransesak Jose Francisco de Ibarra abadiak San Andres parrokiako Bergaran lagatako eta ostutako joya eta pitxien barri emon eban, Eibarko Konzejura bialdu eban zertifikau agiri baten bitxartez. Harek agirixak ziñuan teniente jenerala zan Rubí-ko Markesak ainduta itxi zirala han. (XI, 133).

1796. urterarte egon zan Eibarren antxiñako “Txurio” kalia. Gerora, “Txirio” esaten jako. (XI, 13).

1797. urtian, Andres de Areta (Mendigoitia?) izen zan alkatia. (XI, 473).

1797. urteko eneruan 27xan irakorri zan Eibarko Konzejuan aurreko hillan hiruan Balbuenako Markesak Barzelonatik bialdutako zertifikaua (ikus 1796-XII-3): Erregiari, ero tokatzen jakonari, pitxiok eta joyok Eibarrera bueltan ekartzeko eskatzia erabagi zan. (XI, 133).

1797. urteko julixuan, Eibarko herrixak Sevilla-n ekan etxia salduta euan (ikus 1795-I-11, 1797-X). (XI, 320).

1797. urteko otubrian, Eibarrek kobrau eban Sevilla-n saldutako etxian tokatzen jakon partian dirua: etxe osua, 36.113 errialian saldu zan; herrixanak, 6.018,83 errial ziran (ikus 1797-VII, 1797-X-22). (XI, 320).

1797. urteko otubrian 22ko jardunian aitzen emon zan *R.F.* batek aintzen ebala herrixak Sevilla-n ekan etxian partia saldu ahal izen ebala, etaratako dirua umiendako eskola bat eitxen gastatzekotan bazan (ikus 1797-VII, 1797-X, 1797-XII). (XI, 320).

1797. urteko dizienbrian etara ziran errematera eskola barrixak eitxeko obrak: Berrizko Juan de Mugotioireña-k hartu ebazan obrok, 5.860 errial gastatzeko asmuakin lehelenguan.

Eskolia Elgeta-kalen ein zan, “á espaldas del murallón de la Casa Concejil” (XI, 320). Obrak, danera, 9.513 errial urten eben. 6.018 errial, Sevilla-ko etxian partia salduta etara zan dirutik pagau ziran (ikus 1797-X-22). (XI, 320).

1797. urtetik kontatzen hasitxa, **1802. urterarte** (ikus 1802), bost urtetan, herrixan gastuak pagatzeko ipiñi zan arduan azunbreko kuarto biko inpuestuakin, 68.414 errial batu ziran. Urtian, bata bestiakin, honekiñ inpuestuonekin 13.682 errial etaratzen ziran. Bestelakuetatik (“el producto de los propios”) etara zana, hamen bost urtietan, 22.441 errial izen zan. (XI, 224).

1798. urtian, Sebastian Erbiti izen zan alkatia. (XI, 473).

1798. urtekua da Arrateko elixan txintxilizka dauan barkua, mariñeruen ex-voto moruan ipiñitxa. (XII, 3).

1798. urtian Zarauzen izen ziran Juntetan, urte bi lehenao leintxe, Eibarrek Probinzixiari laguntzeko eskatu etsan Erregia eta Kruzadako komisarixo jeneralagana juateko. Beroni, eskatuta euan lehenatit, Probinzixian eta Oñatin “indulto kuadragesimalan grazixa limosnetan” etaratzen zanan partiketatik zati bat Eibarrendako izen zeilla (“se había pedido algo del repartimiento de las limosnas de la gracia del indulto cuadragesimal que produjese la Provincia y Oñate”), gerrateko kaltiak konpontzeko; baiña gatxa zan, 1793ko *R.Oak* ziñuanez, Calahorra-n euazan umezurtzen etxiendako zan eta. Fuenterrabixa, Azkoitxi eta Azpeitxiko ospitxalei ilegau jakuen eskatutako euren partia, baiña Eibarri ez.

Juntetan erabagi zan Gipuzkuako herrixak dirua emon zeixela Eibarrendako, suskripziñuan bitxartez; danera, 2.747 errial batu ziran bakarrik. Izen be, kaltiak, txikixao ero haundixao, darian izen ziran gerratian eta eskasixia euan. Laguntasun moruan dirua emon eben herrixak honek izen ziran: Debak, 547 errial; Alegrixak, 150; Orendaiñek, 150; Alzok, 90; Ikaztegietak, 30; Legazpik, 500; Zumarragak, 50; Berastegik, 330; Zestonak, 600; eta Zumaixak, 300.

Baiña, Probinzixiak ez eze, herriko Konzejuak be emon eban partia: herriko mendixetako arbola mordua partidu ziran etxia erre jakuezenen artian: honenbeste arbola, etxe bakotxan txiki-haundixan gorabeheran. (I, 254-255)-(XI, 44-45)-(XV, 18).

1798. urtian be agiri zan jurado-aguazillan kargua, 1752. urtetik. (XI, 200).

1798. urtian Errege Fabriken organizaziñua aldatu ein zala, eta asentisten kargua kendu eiñ eben: Plaentxiko Fabrikan lehengo lau gremixuetako apoderau kargua Ignacio Maria de Ibarzabal-ek hartu eban. (LI, 227).

1798ko maietzian 27ko agirixetan dakarre Probinzixiak Erregian Haziendiakin eiñ eban likidaziñuan, Gipuzkuako Terzixuen alde, 12.040 errial Eibarrendako zirala: herrixak kobrau, eta soldauen artian partitzeko. (I, 255)-(XI, 45).

1798. urteko setienbrian 25eko Real Orden batek *obra pietako* ondasunak saltzeko aintzen eban ezkeriok, Arrateko basilikan Domingo de Iraegui-k fundau eban kapellanixatik honek saldu ziran: Barrenkalen Andres de Acha-k ekan etxian solarra (etxia, fransesak erre eben); Urkizuegiko hariztixa eta terrenua, beste bat Gisastuan; Iburren, barreno zahar baten solarra, eta ondoko mendixa. Josef Manuel de Berraondo-k erosi eban dana, 2.688 errial eta 18 marabedi pagauta. Halan da be, kapellanixia ez zan galdu (ikus 1832). (XXXIII, 87).

1799. urtian, Ignacio Maria de Ibarzabal izen zan alkatia. (XI, 473).

1799. urtian Villafranca-n izen ziran Juntetan, Eibarrek aitzen emon eban herrixan alberge etxe baten premiñia euala, famelixa batzundako, sikeran gaixorik euazengan batzeko, gerrateko sutia izen zanetik eskian bizi bihar izen ebelako. (I, 255)-(XI, 45).

1799. urtian, San Andres parrokiako erretabluan lehelengo korputzian erdi-erdixan, Eskorizatik eka-rritxako “tabernáculo” bat ipiñi zan: 3.600 errial balixo eban; 2.000, Jose de Olabe-k emon ebazan, limosnatat. (XI, 125).

1799. urteko martixan 31n erabagi zan latifneko maixuari egunian errial bi pagatzia, reglamentuak aintzen eban eran, eta ez egunian erriala, ordurarte pagatzen jakon lez. (XI, 325).

1799. urteko abrilian 14an Calahorra-ko obispadutik bisitxa pastoralala eitxera etorri ziran. Beste gauza batzuen artian, Agiñako “ermita titulada de Nuestra Señora, que llaman parroquia chiquita”-n barri jaso eben (LXII, 182). San Migelgo elixia izengo litzake Agiñako “parrokixia”, eta urte batzuk aurretik barriztautako ermitxa zaharrena izengo zan hori “parrokixa txikixori”. (LXII; 56, 182, 281).

1799. urteko maietzian 1ian eindako San Martingo inbentarixuan, aurrekuan (1648-III-2) baiño ondatsun asko be gitxiao euazan ermitxan. Lista osua irakorri leike *in* XXXIII, 70. (XXXIII, 70).

1799. urteko junixuan 2ko jardunian erabagi eben maixuan eta maistrían sueldua igotzeko eskatzia: maixuandako egunian 8 errial eskatzen ziran; maistriandako, urtían 80 dukat. (XI, 317).

1799. urteko junixuan 2xan²⁷⁴, Azitxaingo elixako retablua barriztia erabagi zan; zaharra, San Martiñera eruango zan. (XI, 178)-(XV, 81)-(XXXIII, 68).

1799. urteko junixuan 20xan, Arrateko sakristania zan Teresa de Vergara Asua-k (Bartolome de Unzeta-n alarguna) testamentua eñ eban. Sakristau etxian, ezkondu bako loiba (“sobrino”) batekin bizi zan, eta loibioni eta bere alabiarí (loibianari) kanpua biharra eitxeko trepetxak, bestelako tramankuluak, eta bost ohe osorik laga etsen. Egon be, orduan Arrateko sakristau etxian 12 ohe euazan, albergetzat be eitxen ebalako, eta iñoix ospitxal lez be erabilli zan. (XXXIII, 83).

1799. urteko julixuan 2xan San Martin ermitxako Kofradixian salia konpondu eta barriztatzia erabagi zan, eta San Martin ermitxan hondatzen euan erretablo zaharra, bertara eruatia: “se acordó arreglar la sala de la Cofradía de la ermita, y traer á esta el retablo viejo de la de San Martín, que estaba malográndose sin destino” (XI, 180-181). (XI, 180-181).

XVIII. gizaldi azkenetan herrixa zabaldu ein zan, Unzagako kalia (oingo Kalbetoi kalia) kaskuari gehitxuta, hormetatik kanporako plazarañok. Han Plazan, Unzaga ero Orbeako torria, Mallea jauregixa, San Juan ermitxia eta Bustindui armero famosuen palazixua euazan. Nafar-kale ero Nafarmendi-kale be sartu zan zentruan: Elgeta-kalian parian zoian, Barrenkaletik gora segitzen eban²⁷⁵.

Hamen sasoián aldatu zan beste leku bat, Plaza Barrixa izen zan (“Plaza de los Mártires” izena be euki eban), herri barruan plazak zabaldu ero barrixak eitxeko egon zan moda neoklasikuan bidetik²⁷⁶. (I, 186). (II, 31. p.).

XVIII. gizaldi azkenetan, 170 etxe eta 140 basarri euazan Eibarren; jentiak, Plaentxiko Arma Fabrikan eitxen eban biharra gehixena. Eibarren bertan, ferrerixa bi euazan: barkuendako piezak eitxen ziran; fusillen kañoiak zulatzeko sei makiña euazan, eta tela (“márragas”) fabrika batzuk. (XV, 29).

XVIII. gizaldi azkenetan, Eibarren giro relijioso haundixa euan. (XV, 82).

²⁷⁴ *In* XXXIII, 68, 1863 urtia dakar.

²⁷⁵ Gero > “Ifar-kale” > “Pipar-kale”; 1936ko Gerra Zibillan ostian, Elgeta-kale eta Ipar-kale bat ein ziran, lautuz.

²⁷⁶ Izen be, gaur Donostian Konstituziño Plazia (“Plaza Berria” zan izen zaharra), Bilboko Plaza Barria eta Eibarkua, danak sasoi batekuak diraz. “Plaza Nueva ó de la Constitución” (XI, 349). Ikusi T. ETXEBARRIA-k horren plaziarren gaiñian eitxen daben disertaziñua: lehelengo, “plazia” deitziarren, izetex “un pequeño espacio ganado para el recinto [plazia bera], en fuerza de mampostería y obra, a una profunda carcava, a la entrada del camino de cabras que debía ser, a juzgar por su nombre, lo que vino a llamarse la calle de Unzaga, al pasar por ella el camino de Francia; pequeño espacio que a nuestros abuelos debió parecerles mucho y despejado, con vistas al Urko y al *Kumbo*, y le apellidaron plaza, habituados a la estrechez de las empinadas cuestas de Barrenkale, Piparkale, Elguetakale y Chiriokale, que con la escapra del río encerraban el perímetro de la villa en tiempos del reloj de sol” (L, 306). Plazian izenan gaiñian holan diño: “Y no hubiera traído a estas notas, el recuerdo de esta ilusión óptica de nuestros mayores, de llamar plaza lo que ningún extraño no habituado a morar en aquello tan accidentado hubiera podido considerarla como tal, si no fuera porque luego, con las pugnas constitucionales del siglo XIX, se les ocurrió a nuestros padres, procediendo con el mismo subjetivismo, bautizarle con el pomposo nombre de Plaza de la Constitución. Que vino a ser todo un símbolo (...)” (L, 306).

XIX. GIZALDIXA

XIX. gizaldixan Eibarko giro erlijiosua aldatzen hasi zan: erlijioa noberak sentidu ala ez, jentia elixara gitxiao juaten hasi zan. Hau esplikatzen, P. ZELAIA-n eta T. ETXEBARRIA-n interpretazioa ikusi leike: L; 15-16, 1. n., 2. n.:

Gerrate karlistetan, Eibar errege absolutisten kontra euan. Erregian aldekuak barriz, askotan erlijio girokuak berotuta, uste eben liberalak Jangoikuan kontra joiazala. Holan hasi zan nahastatzen erlijioa eta politikia; eta Jangoikuan kontuak personenekin nahastatzen hasi, eta liberalok, erlijioa geruao gitxiao praktikatzan eben.

Gaiñera, Napoleón-ek XIX. gizaldi lehelenguetan eibartar mordua eruan ei zitxuan Franzia, hango arma fabriketara. Bueltan, honek eibartarrok idea liberalak eta enziklopedistak ekarri ei eben, idea antiklerikalak, besten artian. Euren influentzia haundia izen zan Eibarren, itxuria.

Bestetan, abadiak eta erlijio munduko jentia, ejemplu onik emon ez (“párrocos caciques de familias fuertes eibarresas” (XV, 63)), eta jentia Elixian kontra ipiñi zan.

Baiña, patronuak, montadorak, eurak be, ez eben beti zuzen jokatu (León XIII.an “Rerum Novarum” enziklikari kasorik ez...); ezta gremixuetako kristauak be....

Honen ondorena, P. ZELAIA-k ziñuanez, “un clima difícil en materia religiosa” (XV, 83) ekarri eban; eta batzuk Elixian kontra erabili be bai: *El Motín eta Las Dominicales del Libre Pensamiento* lako publikazioak etara ziran, konferentziak emon ziran, eta abar (ikus 1902, 1904, 1905, 1907, 1910, 1911). (XV, 82-84)-(L; 15-16, 1. n., 2. n.).

XIX. gizalditxik dator Eibarren entiaruak, Elixatik ez eze, zibillak be eitxia. Dana dala, 1939. urterarte entiaru zibillak legalak ziran, eta Marcelino Bascaran zan hildakuan gaiñeko berbaldia eitxen ebana; horretxegaitxik “Cura Laico” ero “cura socialista” esaten etsen. Gaiñera, bera zan boda zibillak be eitxen zitxuana. (I, 268)-(L, 43).

XIX. gizaldi hasieran zezenen korridia San Juan bixamonian eitxen zan, junixuan 25ian (San Juan Txiki egunian); San Juan egunian bertan, elixakuak, dantzak eta holakuak eitxen ziralako.

Eibarren, beste herri batzuetan leintxe, jaixetan sokiakin lotutako idixak usatzen ziran (sokamuturra), zezenen korridia be eitxen zan, eta behixen posturak be eitxen ziran. Sokamuturra prohibidu eiñ eben halakon baten; korridak eta posturak, ez.

Korridak, antxiña herriko plazan, oholekiñ itxituria einda, bertan eitxen ziran. Amaitxutakuan, barreria kendu, eta kitxo (ikus 1744-II-24; 1748-IV-28; 1743-VI-9-kin). (XI, 406-407).

XIX. gizaldiko hasierako hamar-urtekuan erre zan Isasi-Zaharra etxia. Planta bakotxak 121 m² eukazan: iputeixa, bibiendia eta ganbaria ekan. Erregebidian onduan euan, Isasi-Barrena etxia baiño 10 metro inguru gorao. (LXXV, 244).

1800. urtian, Andres de Mandiola izen zan alkatia. (XI, 473).

1800. urtian, Konzeju etxe barrixa einda euan (ikus 1796-XI-21). Etxia Plaza Barrixan euan, lehelengo peoria. Bertako portalian ipintzen zan herriko farol bakarra, “desde tiempo inmemorial” (XI, 270) euana; urtian 200 errial kobruta, karzelako alkaidiak zaintzen eban farolian.

Baiña, farolia gabeko hamar da erdixak arte egoten zan ixotuta, eta gaztiak itxuria, “á pretexto de la oscuridad dan rienda suelta á sus pasiones” (XI, 349), eta zaintzaillari 440 errial pagauta, farolan argixa gaba guztikua ipiñi ahal izetia eskatu jakon Erregian Konsejuari (ikus 1805-XII). (XI; 349, 370).

1800. urtian, Juan Antonio Moguel-ek bere *Confesio ta comunio eracasteac* liburuari eñ etsan prologuan, bizkaitxartat hartzen dau Eibarko euserkia, Gipuzkuako berbak be badauzela argitxu arren. (I, 198).

1800. urteko eneruan 26xan ein zan Konzejuko jardunian eskatu zan herriko Ordenanzak eitxia, ez euazalako, herrixan “únicamente se regían por costumbres establecidas” (XI, 208), XVIII. gizaldiko (1754-1758-1756?) Ordenanza Munizipalak ahaztuta. (I, 233)-(XI, 208).

1800. urtian (martixan 8xan?) izen zan bendabal batek, San Lorenzo ermitxako teillatua eruan eñ eban: limosnatzat batutakuakin konpontzia erabagi zan. (XI, 179).

1800. urteko martixan 8xan izen zan bendabalakiñ, Akondiako San Pedro ermitxiak behia jo eban: Domingo eta Andres Mendiola aitxa-semiak eñ ebezan barriro altxatzeko obrak. Ermitxan bertan, inskripziñua dago: “ESTA ERMITA DE / SAN PEDRO DE ACON/DIA NUEBAMENTE SE RE/NOBO EN AÑO 1800” (XXXIII, 111). (XI, 180)-(XXXIII, 111).

1801. urtian, Vicente de Aldecoa y Elorriagazar abadiñotarra izen zan Eibarko alkatia. Armagiña zan, kañoigiña. (XI, 473)-(LVIII, 140)-(LXXIX, 57).

1801. urteko maietzeko 19ko eta 20ko ujaltiak, Plaentxiko Fabrikian goikaldian euan mendixan luperixa haundixak erañ ebazan, baitxa harri garau galantak jausteko moruan geratu be: Fabrikia peligran euan.

Hain zan larrixa situaziñua eze, bertako agintedunak Fabrikia beste norabaitxera eruan biharko zala pensau eban. Eibartarrak, aguro, “Excmo Sr. D. José de Urrutia”-ri kartia bialdu etsen, Eibar zala leku egokixena Fabrikia pintzeko; eta momentuz, Isasiko Torretxia (Santa Cruz-ko Markesana) eta Orbea ero Ulsagakua, diretoria, kontroladoria, beedoria, eta lau ikustaille, baitxa arma-examiñetako ofiziñak, almagaznak eta beste haritzeko bestekuak bazirala aintzen.

Setienbrian, Fabrikako subdiretoria, José Manuel de Bibanco, arkitekto batekin juan zan etxiok ikustera. (XI; 86, 279-280)-(LI, 55).

1801. urteko maietzian 26xan Konzejuko Tomas Arrospide mondragoitarra hartu eban tanbolintero moruan. Tratua sei urterako eñ eban, eta jornala urtian 40 dukatekua zan (ikus 1807). (LXIII, 18).

1801. urtian Plaentxiko Fabrikia Eibarrera ekartzeko presentau ziran papelen artian, Orbea torretxeko neurrixak agiri ziran: 105 oiñ (“piés”) zabal, 116 luze, eta 48 altu zan. Gaiñera, Fabrika osua kabitzeko beste-ko patixo zabala be ba ei ekan. (XI, 280-281).

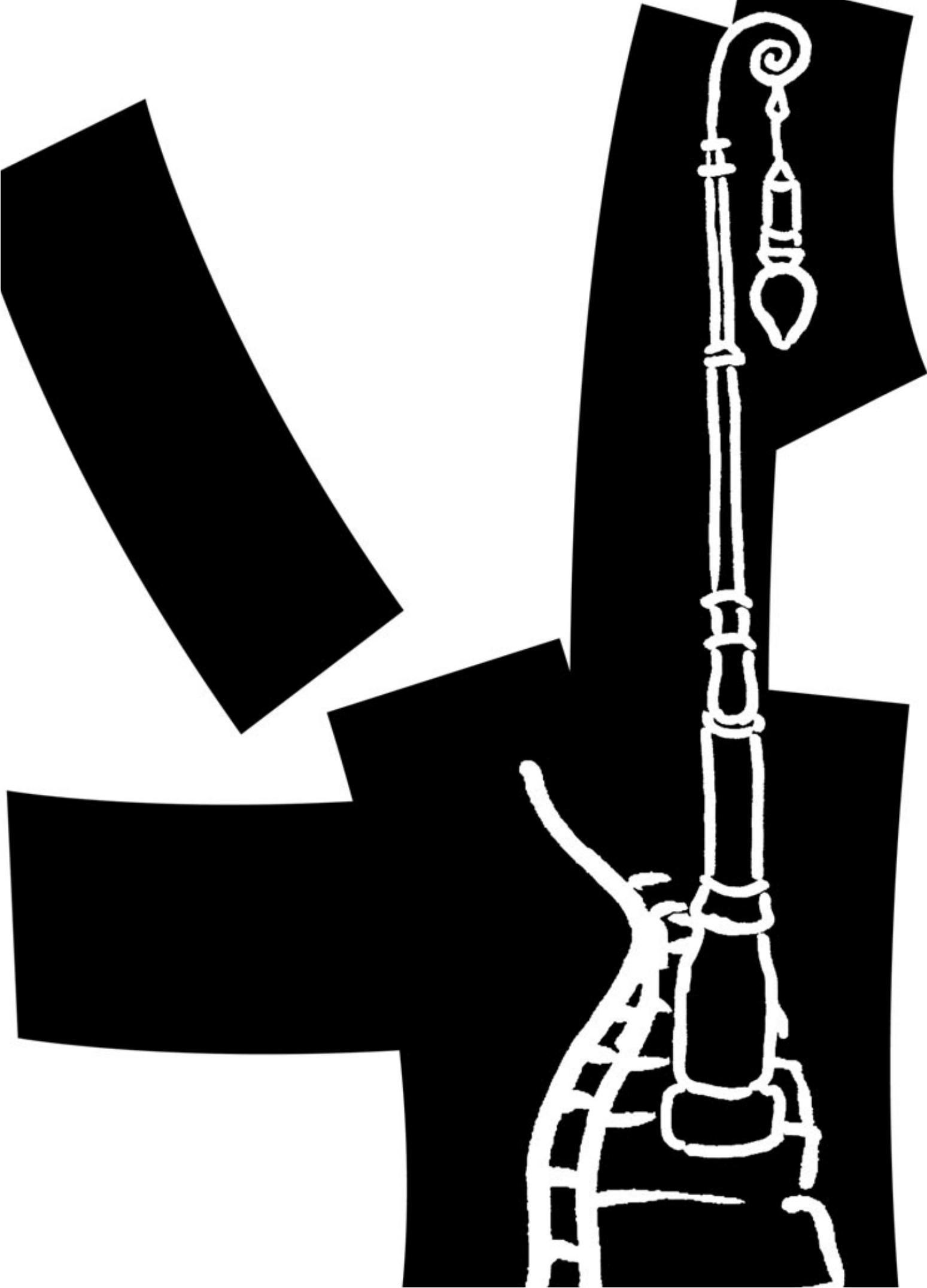
1802. urtian, Francisco Ignacio de Abanzabalegui izen zan Eibarko alkatia²⁷⁷. (XI, 473)-(XL, 30).

1802. urtian, San Andres parroixan parroquia eta benefiziodun 9 abade euazan. Euretako batek, Agiñako San Migelen zerbitzen eban. (XI, 134)-(XV, 75).

1802. urtian agiri da estreiñakoz “Santos Reyes de Elexalde” ermitxian barri: Elexalden euan (gaurko Aldatzian). 1910. urterako galduta euan. (XXXIII, 25).

1802. urtian, arda azunbrian inpuestuak honek ziran: herrixan gastuetarako, kuarto 2; bide errealak eitxen sortzen ziran gastuak pagatzeko, beste kuarto 2; erosi bihar ziran ale eta garauen gastuak pagatzeko, beste kuarto 1; eta Erregiari pagatzen jakon “fogera” inpuestua pagatzeko, beste kuarto 1.

Fogerial inpuestua, berez, 477 errial eta 20 marabedi batu artekua zan; baiña kupua betetakuan be, kobratzen segidu zan, Probinzixako Gerrateko Kajari zor jakozan (“Caja de Guerra”) 980 errial eta 20 marabedixak pagau arte. Hau danau pagautakuan, inpuestoko hau kuartuau ez zan gehixao kobrauko. (XI, 224).

1802. urterarte, aurreko bost urtietatik, herrixan gastuak pagatzeko ipiñi zan arduan azunbreko kuarto biko inpuestuakin 68.414 errial batu ziran. Urtian, bata bestiakin, honekiñ inpuestuonekin 13.682 errial etaratzan ziran. Bestelakuetatik (“el producto de los propios”) hamen bost urtietan etara zana, 22.441 errial izen zan. (XI, 224).

1802. urtian, medikuak belloizko 110 dukateko sueldua ekan. (XI, 308).

1802. urtian, 1635. urteko eneruan 17xan hil zan Arrabalgo Agustina Rekoleta monjen Komentuko Sor María de la Fe santa famadunan korputza, ondiok osorik gordetzen zan itxuria, G. de MUJICA-k *Diccionario geográfico de la Academia*-n irakorri ebanez. (XI, 183).

1802. urtekuak diraz San Salvador (Salvatore) ermitxako lehelengo datuak. Jaixak agoztuan 6xan izeten diraz. (XXXIII, 51-52).

1802. urteko setienbrian 26ko Konzejuko jardunian Ardanzako itxurrixa konpontzia erabagi zan, herriko jentia erabilli eitxen ebalako, eta premiñia ekalako. G. de MUJICA-k diñuan ez, hau da uren gorabeheran Eibarren agiri dan lehelengo barrixa. (XI, 374).

1803. urtian, Jose Joaquin de Guisasola izen zan alkatia. (XI, 473).

1803. urtian medikuari belloizko 300 dukateko sueldua ipiñi jakon, kondeziño batekin: bisita bakotxeko, kalian bazan, errial erdi kobrauko eban bakarrik; basarrixetan, errial bi; Agiñan, lau errial. (XI, 308).

1803. urtian Kaballerixako Reglamentuan agiri zan Ignacio Maria de Ibarzábal zala Toledoko Errege Fabrikatik aparte eureri saltzen etsen bakarra. Suministruak bialtzia zuzenian eitxen eban (Plaentxiako Errege Fabrikatik pasau barik), eta holan erabagitxa euan: Regimiento bakotxera –*Linea*-kua eta *Ligera*-kua- silla bat bialduko zan, handik aurrera danak halakotxiak eitxekotan, baitxa “un bocado de brida y un hebillage correspondiente a esta prenda, y la silla, con sus precios prefijados por el fabricante de armas de la Villa de Eybar en las Provincias, Don Ignacio Maria de Ybarzábal, con quien se entenderán los gefes siempre que necesiten acopios de estos efectos para sus respectivos regimientos” (LI, 227). (XXXI, 13)-(LI; 27, 65, 227).

1803. urteko febreruan 20xan, Caracas-en bizi zan Francisco Acha Albizuri-k Arrateko santuarixuari, dana kutxatxo baten sartuta, kaliza erregalau etsan, bere patena eta kutxarilliakin, platera, arduan eta uran pitxarrak, eta kanpaitxo-txilin bat. Danak ziran zidarrezkuak. Konzejuk, estimauaz, eskerrak emotia erabagi eban. (XI, 161).

1803. urteko martixan 25ian Francisco Ignacio de Abanzabalegui izentau eben, Plaentxiko Fabrikia Eibarrera ekarri ahal izeteko gestiñuak eiñ zeixazan (ez eban konsegidu itxuria). (XI, 86-87).

1803. urteko agoztuan 2xan, Diego de Amezua Bilboko maixu organeruak eta Arrateko basilikako mayordomuak bertako organua rebisatzeko kontratua eiñ eben.

Beitxu ondorenian, organeruak barrixa eitxeko eskindu eban, zaharran kañoiak eta hauspuak aprobe-txauaz; kajia, barrixa; eta *sekretua* be, barrixa, 47 tekla ero kanalduna. Halan ein be: koruan ipiñi eben, Ebanjelixuan onduan. Danera, 4.000 errial kobratzeko ekazan Amezua-k. Agoztuan 31n kobrau ebazan 3.000, Agustin Alberdi organistiak bisto-buenua emon ostian. (XXXIII, 81).

1803. urteko maietzian 9xan eiñ eben Elorrixon Eibarko personaje famoso batzuen listia, 1720ko beste baten bersiñua. Honen titulua, “Relación de los Barones y lustres, naturales de la Villa de Heibar de la N. Provincia de Guipúzcoa, formada hacia el año 1720...” (ikus 1720). (IXXX, 243).

1803. urteko dizienbrian 18xan, Sebastian de Zumaran-en eta Sebastian de Arguiano-n kargu geratu zan Ospitxala barriztatzian hainbat ardura: obretarako perituak topau, eta laguntasun materixala eskatzia.

Laguntasuna izen, izen zan: Francisco Areta abadiak La Plata-tik (han bizi zan) 4.000 errial bialdu ebazan Ospitxala barriri aldatzeko. (XI, 298).

1804. urtian Santa Cruz-ko Markesa izen zan alkatia. Pedro Jose de Bustindui-k hartu eban bere kargua. (XI, 473).

1804. urtian, “el Príncipe de la Paz”-ek Ibarzábal eibartarra eruan eban Madrilliko Kortera. Berak sortu eban, beste batzuekin batera, Madrilliko Artilleria Museua (ikus 1816). (XI, 590)-(XXXI, 13).

1804. urteko aburillaren 26ko eta 28ko Real Ordenak aintzen eben aurrerutzian, entziarrak elixetan barik, aprapos ipiñitxako kanposantuetan ein bihar zirala (ikus 1806-VI-15). (XI, 363).

1804. urteko maiatzaren 12xan hil zan Juan Antonio Moguel Markiñan, Jemeingo parrokoa zala. 59 urte ekazan. (I, 200)-(XV, 96)-(LXIII, 16).

1804. urteko maiatzaren 10ian Francisco de Artaechebarría, Parrokixatik 1794. urtian galdutako pitxi eta joyen enbajadatik liberatu eñ eben Konzejuan, eindako bihar haundixagaitzik eskerrak emonda. (XI, 134).

1804. urteko junian 29xan erabagi zan latiñeko maixuari 50 peso pagatzia, ikestera juaten zirane hillian bost errial bakarrik kobratzekotan (hori zan kondeziñua). (XI, 325-325).

1804. urteko setienbrian 14an Blas Zuloaga Eibartik Madrillera juan zan. Bere Madrilleko bizimoduan barri jakitzeko bibliografian beitu leike: LVII, 35-36. (LVII, 35-36).

1805. urtian, Manuel Silvestre de Mendiola²⁷⁸ plaentxiatarra izen zan alkatia. (XI, 473)-(XL, 30)-(LVIII, 145)-(LXXIX, 193).

1805. urtian, Parrokixarako “agonixako” kanpai barrixa ein zan. (XI, 123).

1805. urteko junian 2xan erabagi zan Villa Real andriari (bere izenian jarduten eban Ciramon kondian bitxartez) Ospitale-zihar etxia eta ortua erostia, Ospitalerako. (XI, 298).

1805. urteko agostuan 15ian Agustin Iraegui-ri subteniente kargua emon etsen, Gijón-go konpaiñixan. Ordurarte tren militarren txofer ibilli zan (ikus 1818-II-10). (XL, 25).

1805. urteko dizienbrian, herrixan ipinitxa euazan faroletan argixa ipintzeko asmua euan (ikus 1906). (XI, 370).

1806. urtian, Sebastian de Arguiano izen zan alkatia. (XI, 473).

1806. urtian, faroletan, koipiakiñ eindako kaleko argi publikua ipiñi eben (ikus 1805-XII). (I, 203)-(XI, 370)-(XV, 34).

1806. urteko eneruan 11n, 1800. urtian Akondiako San Pedro ermitxia konpondu eben Domingo eta Andres Mendiola aitxa-semiak ondiok obrira kobratu barik eken: 1.339 errial zor jakuezen. (XI, 180).

1806. urteko aburillaren 27xan erabagi zan Ospitala lehengo zaharra euan lekuan aldatzia, Arkatxan eitzeko plana gordeta.

Proiektua eta planuak Juan Bautista de Belaunzarán²⁷⁹ arkitektuak eñ ebazan. Uniko, eskatu jakon txikitzeko piskat; eta kapillia, lehengo lekuan ipintzeko, lehengo zaharra barrizatzeko, ahal bazan, “si los fondos disponibles lo permitían” (XI, 298).

Joaquin de Boneta-k aldamenian ekan etxia erostia erabagi zan, plazatua piskat zabaldu ahal izeteko (ikus 1806-V-25). (XI, 298, 354).

1806. urteko maietzian 25ian, Ospitxala barrizatzeko obrak errematera etara ziran: Diego de Guisasola Escaregui izen zan kontratistia. (XI, 298).

1806. urteko junixuan 15eko Konzejuko jardunian aitzen emon zan Korrejidoriak aintzen ebala 1804. urteko *Real Ordenak* ziñuena bete ein bihar zala, eta derrigorra zala Eibarren bihar zan moroko kanposantua eitxia (ikusi 1806-VII-27). (XI, 363).

1806. urteko julixuan 27xan erabagi zan herriko kanposantua monja agustinen komentuko ortu zaharrian ipintzeko gestiñuak eitxia, terrenuak trukian hartuta.

Monjak ez eben nahi izen baiña; eta Korrejidoriak medikuen eta arkitektuan zertifikaua eskatu eban, ia haxe ete zan leku egoki bakarra, ala beste nunbaitxen be eiñ ete zeikian (ikusi 1855-VII-13). (XI, 363).

1807. urtian, Jose Antonio de Campos izen zan alkatia; baiña, bere lekuan Pedro Francisco de Olavek jardun eban. (XI, 473).

1807. urtian, Arrate Ballian eta beste leku batzuetan, “rabia” ekan txakur bat ibilli zan. Zemaitxeri hainka ein be bai: euren artian, pobria zan Pedro Antonio de Iregui-ri.

Hainkarian ostian eken peligruetatik libratzeko, Pedro Antonio hau eta beste batzuk, Barriako monasteriora jua ziran, Bernardo abadiak bedeinkatu zeixezan, “á recibir (...) las bendiciones que habían de librarles de males futuros” (XI, 300). Pedro Francisco de Olabe tesoreruak, biadjiana eitxen laguntzeko belloizko 160 errial emon etsen. (XI, 300).

1807. urtian Konzejua eta Tomas Arrospeide tanbolinteruak barriro be tratua eiñ eben berori herriko tanbolinterua izeteko. Jornala urtian 60 dukadokua eukan. (LXIII, 18).

1807. urtian erabagi zan junixuan 21, 22, 23 eta 24an, atsaldero, zezen bigaz (“dos bueyes que embistan”) korridia eitxia. Ofizioko toreruak ekartzen ziran. Eurak eingo eben betiko San Juan bixamoneko korridia be. (XI, 407).

1808. urtian, Ignacio Maria de Ibarzabal izen zan alkatia (ikusi 1808-III). (XI, 473).

1808. urtian, Diputaziñuak Ignacio Maria de Ibarzabal-i eskupetak eta bi pistolako juego bat erosi etsazan 14.000 errialetan, Fernando VII.ari erregalu emoteko, bide batez, hamen zelako bihar ona eitxen zan ikusi zeixan. (XI, 96).

1808. urtian hasi zan “Independenzixian Gerria”, Espaiña eta Franzia Napoleon Bonaparten Armadian artian, “Fransesadia” lez be, ezaguna. Gerria 1813. urterarte izen zan.

Hamen gerratian be fransesak Ilegau ziran Eibarreraiñok, baiña ez aurrekuan moruan (1794an, dana erre eta aurrian hartuta), geroko esperanza eta ilusiñuak eitxen bertako bihargin fiñei baiño, holan lagun eiñ, eta euren alde biharra eingo ebelakuan. Dana dala, eibartar askok noberan etxia itxi, eta ejerzitian burrukan eitxera jua ziran: holan, Zaragozako lehelengo burrukaldixan, Zaragoza aldeko soldauak ez eze, eibartarrak be gogor jardun eben, Verdier jeneralan kontra. Baitxa bigarren burrukaldixan be (Zaragozan, 1808. urteko dizienbretik 1809. urteko enerurarte), eibartarrak han ziran, Moncey eta Mortier kapitanen esanetara euazan 40.000 lagunon kontra burrukan. Ba horretxegaitxik emon jakon Zaragozari “inmortal” titulua. Sevilla, Cadiz, Valenzia eta Molina de Aragón inguruan be ibilli ziran eibartarrak. Danera, Eibarko 36 gizon ezkondu hil ziran, eta beste hainbeste ezkondu bako (75 lagun inguru).

Eta oinguan be, Eibarren gastu haundixak izen ziran: 1808ko setienbretik 1809ko eneruan 20arte gehixena, eibartarrak fransesei zerbitzen makiña bat bihar eta gastu ein bihar izen eben: garixa, okelia, artua, ardaua, babak, lastua eta patxarra emon bihar izeten etsen tropa fransesekuei; gerrako tramankulu ero trepetxak (“pertrechos de guerra”) Durango, Bilbo, Bitorixa, Burgos eta Santanderko mendixetara eruan; heridutakuak eta kaballerixia leku batetik bestera eruatia; ospitxalian euazan gaixuak zaindu; eta fransesak Maaltzan guardixia euki eben 78 egunetan patxarra nahikua emotia. Eibarko elixak be laguntasuna emon bihar izen eben. (I, 255)-(XI, 46)-(XV, 18-19)-(XL, 40)-(LI, 74)-(LXII, 61-62, 80).

1808. urteko martixan, Ignacio Maria de Ibarzabal hill ein zan. Bere alkatetzako kargua, Pedro Jose Bustindui-k hartu eban.

Hortik aparte, bere arma fabrikia Gabriel Benito de Ibarzábal y Pagoegui bere semian kargu geratu zan: fabrikia haunditxu eta modernizau eñ eban, Toledoko Fabrikaikiñ eken suministroo kontratuakiñ aurrera eñaz (ikus 1813), eta Guardixa Realari pistolak eta terzerolak berak salduaz. 1852. urtian hil zanerarteko gorabeherak jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 229-231. (XI, 473)-(LI, 55, 229-231).

1808. urteko dizienbrian 15ian²⁸⁰ Eusebio Zuloaga jaixo zan Madrillen, Blas Zuloaga eibartarran semia. Bere bizimoduan eta jardunen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 340-342; LIII, 79-80; LVII, 28, 36-38, 50, 64-89, 129-132; LXXX (ikus 1848). Ignacio Zuloaga-n aitxitxa zan.

Bere tio Ramon de Zuloaga-kin, Plaentxiko Arma Fabrikako maixu examiñadoriakiñ ikesi eban armagiñan (ikus 1822). (I, 222)-(XI, 99)-(XV, 94)-(XL, 43)-(LI, 340, 340-342)-(LIII, 21, 79)-(LIV, 21)-(LVII, 28, 36-38, 50, 64-89, 129-132)-(LXXX).

1809. urteko enerurarte, aurreko urteko setienbretik hasitxa, izen ziran Eibarren gastu haundixenak, fransesei zerbitzen hamen egon ziranian Independenzixa Gerran, “fransesadan” (ikus 1808). (I, 255)-(XI, 46).

1809. urtian, Juan A. de Guisasola izen zan alkatia. (XI, 473).

1809. urtian Antonio de Doiztua hil zan: Errege Fabriketako maixu esamiñadoria izen za.n (VI, 382).

1809. urtian, transporte eta tramankulo militarrek atzera eta aurrera erabiltzeko (“bagajería”) idi pariak, Eibar osuan, hamazazpi etxetan euazan bakarrik; eta buztarriko behi paria, lau etxetan bakarrik: Orbe Alzuan, Azaldegi Bekuan, Unzueta Jauregiñ, eta Kutunegieta Erdikuan. (XI, 214).

1809. urtian, Zelaarteko San Roman ermitxan lau meza zelebratzen ziran urte osuan; nausixa, San Roman egunian izeten zan, eta Santa Ageda be (febreruan 5a) egun haundixa izeten zan, ofrendak eitzen ziran eta. Ze beste kostunbre, zelebrazioño... eñ izen dirazen, *in* XXXIII, 125-126 irakorri leike. (XXXIII, 125).

1809. urteko maietzian 1ian etara zan subastara kanposantu barriko obria: hormia eta sartzeko atia, eta 20 sepultura euren losekiñ (ondo isteko, txakurrak eta, sartu ez daixezan) eixia, 7.395 errial eskintzen zan. Joaquin Suinaga-k hartu eban obren arduria, 5.675 errialetan eixekotan. Kanposantua, “Ibarrekokruz”-ko ermitxian onduan ein zan, Ibarbea etxeko terrenuetan.

Suinaga-ri lurrekin pagatzia erabagi eben: 135 postura Aurrekoaldekolandareta ero Kortaondon, Agiñan, “Aguingagainecua [sic], Arandobarrena eta Aguinaga-aspicua” etxien onduan (ikus 1810-VII-21). (XXXIII, 37).

1809. urteko maietzian 22xan Agiñako Andra Mari ermitxia, “parrokixa txikixa” atzera kanposantu moruan erabiltzen hasi ziran, eta halan geratu da oiñ arte bai bahintzat. Orduantxe sartu eben han Maria Jesus Uberuaga Zumarán. Piskaka-piskaka, San Migel elixatik sepulturak kentzen jua ziran. Gaiñera, nahi txa orduarte San Romanen be kanposantua egon, handik aurrera Agiñako danak kanposantu “barrixa” sartzan hasi ziran. (LXII; 56, 140, 183, 208, 282, 284, 285, 288, 288-295).

²⁸⁰ Ala 1805. urtian?: *in* LIII, 21, holan diño: “*baina 1827.eko dokumentu bat egiazkotzat jo nahi izanez gero, bertan, On Blas aitak, Armazain Nagusiari dagokion ohoreak eskatzen ditu berarentzat. Bertan esaten denez, Eusebiok hogeitabi urte zituen orduan. Oso trebea izan behar semeak gaztearentzat halako titulu pinpirina eskatzera aita ausartzeko (...)*”; eta *in* LIV, 21: “*Dícese corrientemente que Eusebio de Zuloaga nació en Madrid en 1808; hasta 1805 habría que adelantar su fecha de nacimiento si hemos de dar crédito al documento de 1827, en que su padre, D. Blas, pide para él los honores de Armero Mayor; dícese allí que Eusebio tenía entonces veintidós años. Muy hábil sería el hijo cuando el padre se atreve a pedir para él tan empingorotado título (...)*”. Dana dala, R. LARRAÑAGA-k holan diño E. Lafuente Ferrari-k *La vida y el arte de Ignacio Zuloaga* liburuan diñuanagaitzik: “Esta interesante obra establece algunas dudas respecto a este dato biográfico de Eusebio Zuloaga, aunque es obvio que debe darse por buena la referencia a 1808 como anualidad correcta de nacimiento” (LVII, 119 14. n.).

²⁸¹ Corps Guardixen Kuerpoko armeru ezaguna (“cuerpo de Guardias de Corps”), eta Armerixako armeru nausixa (“armero mayor”) orduan.

1810. urtian, alkatia, barriro Juan A. de Guisasola izen zan. (XI, 473).

1810. urteko martixan 11n Gorostietako Madalena ermitxako ondasun batzuk lehelengo almonedan etara ziran, fransesen tropei suminstuak bialdu ahal izeteko dirua jiratzeko. Sakristau etxia 1.461 errial eta 17 marabediko balixuan tasau eban Juan Andres de Lascurain *perito agrimensoriak*; honi, Andres de Aldazabal-ek, azkenengo egon zan inkilinuak, eindako obrena gehitu bihar jakon, 701 errial eta 17 marabedi. Terrenuak be bai: Txarrondon, 62 postura eta heren bi; beste 111 postura; Txarrondon bertan, kaztaiñari bat, beste arbola batzukiñ; eta Alzagan, beste 290 postura. Danera, 10.047 errial eta 8 marabedi ziran.

Baiña, hiru kandela zatitxuak erre, eta ondiok iñok be ez eban pujau. Bixamonian barriro etara zan, hiritik bat merkiao (6.698 errialetan), eta bardiñ. Hurrenguan azaldu zan erostailia, horraitxiok (ikus 1810-III-13). (XXXIII, 98-100).

1810. urteko martixan 11n Zelaarteko San Roman ermitxako ondasun batzuk lehelengo almonedan etara ziran, fransesen tropen suminstrotarako dirua jiratzeko: serora etxia (ordurako, etxiak baekan “asiento común”, euskeraz “komuna” esaten dana); Etxiostea (107 postura), Bidaul (79 postura eta 1/3), eta Elizazpi (59 postura eta 2/3) soluak; “el jaro perdido de Elizazpi vajo el camino” (135 postura); Illario ingurua (130 postura); Garagarondo kaztaiñarixa (71 postura); eta Maxateko hariztixa (115 postura). Danera, 18.154,5 errial.

Ez zan egon nok erosi. Bixamonian, hillan 12xan eta 13an be, subastan etara, baiña erostailerik ez; azkenian, hillan 16xan saldu eben (ikus 1810-III-16). (XXXIII, 122).

1810. urteko martixan 13an, hirugarrenez almonedan ipiñitxa, beste iñobez agertu ezian, Plaentxiko Francisco Martin de Aranguren-ek erosi ebazan Gorostietako Madalena ermitxako ondasunak (hurrengo udan) julixuan 27xan, aitzatutako terrenuak eta Akartegietako lubarrixak (*nobalixak*). Martin de Aranguren eta Antonio de Guisasola ziran erostailiak; 10.574 errial izen ziran danera, eskura pagauta. 1810-XI-7xan horrek terreno danok Jose de Suinaga y Areta-ri saldu etsezen, 15.861 errialetan, 2.000 errial hurrengo eneruan 6xan pagatzekotan (bestia, eskura); baiña, pagau eziñ ero, eta lote osua Martin Guisasola Barrutia-ri saldu etsan, prezio igualian: hiru plazotan pagatzeko berbia emon etsan bestiak, Suinaga-k zor etsen Aranguren eta Guisasola-ri be Barrutiak berak zuzenian pagatzekotan, bide batez. (XXXIII, 100).

1810. urteko martixan 16xan, Zelaarteko San Roman ermitxako ondasunetako batzuk laugarrenez subastan etarata, Gabriel de Ibarzabal-ek hartu ebazan, belloizko 15.600 errialetan. Erostaillia, San Andres parrokiako benefiziaduna zan: Maria Agustina de Pagaegui eta bere zortzi seme-alaben izenian Juan zan. Maria Agustina, Ignacio Maria de Ibarzabal-en alarguna zan, abadian koiñatia (ikus 1810-IV-7). (XXXIII, 122).

1810. urteko abruillan 7xan Eibarko eskribaua zan Sebastian de Arguiano-k, Larrañetako etxia eta San Roman ermitxako etxia eta terrenuak saldu ziraneko eskritxuria eiñ eban. Han agiri da zematian saldu ziran: Larrañetako etxia 23.060 errialetan, eta ermitxakua, 15.600etan (lehelenguan, Larrañetan balixua 33.547 errialekua zan; San Romango sakristau etxia eta terrenuana, 18.154 errial eta 10 marabedikua). Erostaillia Gabriel de Ibarzabal abadia izen zan, bere koiñata eta zortzi loiben izenian (ikus 1810-VII-18). (XXXIII, 122)-(LXII, 131).

1810. urteko maietzian 2xan, Arrateko basilikako ondasun batzuk subastan etara ziran (herrixanak ziran), fransesen tropei suminstuak bialdu ahal izeteko dirua jiratzeko. Sakristau ero serora etxia (“Partxua” ero “Patxua” izena ekan), Andikano eta Zelaibasterko lurrekin batera (418 postura); Kabelinaga terrenua (128 postura), eta Arratemendi ero Aizorroz terrenua (422 postura) euazan saltzeko. Jose Antonio de Erviti perituak, 22.445 errialeko baloria ipiñi etsan lehelenguan, subastara 14.963 errialeko balixuakiñ urten baeban be (hiritik batekua). Ez zan iñobez agertu. Hillan 4an eta 6xan barriro ein zan, eta bardiñ (ikus 1810-V-13).

1810ian bertan, Arrateko abeletxia be subastan etara zan. Pedro Antonio de Iraegui-k erosi eban, 13.218 errial eta 17 marabedixan. Perituak, 19.827 errial eta 25 marabedixan tasauta ekan. (XXXIII, 84).

1810. urteko maietzian 2xan, San Martin ermitxako ondasun gehixenak almonedan etara ziran, fransesen tropak mantenu ahal izeteko dirua jiratzekotan. Ondasunak honek ziran: serora-etxia; Etxeazpia eta Etxeaurrea soluak, fruta arbola eta guzti, Errialsuako terrenua; eta Urgoiti, Osoroerrotaldea eta Biozanteko kaztaiñarixak: 13.403 errial eta 17 marabediko balixua. Honei, Andres de Ibarra errenteruari, sakristau etxian eindako obrena zor jakona kendu bihar jakon. Azkenian, 8.276 errial eta erdiko balixua zan. Ez zan iñobez agertu almonedara. Hillan 4an eta 6xan barriro ein zan, eta bardiñ (ikus 1810-V-13). (XXXIII, 67).

1810. urteko maietzian 4an etara ziran subastan estreiñakoz Akondiako San Pedro ermitxako ondasun batzuk, honek be, fransesen suminstretarako dirua etaratzeko: sakristau etxia; Iturbazterko lurrak (53 postura); eta Etxeazpia (255 postura) eta Alzerreka (121 postura) soluak. Jose Antonio de Ervite maixu perituak 13.789 errial eta 4 marabedixan balorauta ekazan.

Hirutik bat merkiao etara zan (9.194 errialetan), baiña ez zan iñobez agertu (hillan 5ian²⁸² eta 6xan barriro etara zan, baiña bardiñ; ikusi 1810-V-13). (XXXIII, 111-112).

1810. urteko maietzian 13an, Arrateko elixako ondasunak almonedan laugarrenez etarata, Manuel Antonio de Murua-k hartu ebazan, 19.320 errial eskiñitxa. Hille gitxira, Jose Joaquin de Suinaga-ri saldu etsazan, prezio igualian. (XXXIII, 84).

1810. urteko maietzian 13an, Akondiako San Pedro ermitxako ondasunak almonedan laugarrenez etarata, Manuel Antonio de Murua-k erosi ebazan, 10.040 errialetan. Hille gitxira, Jose Joaquin de Suinaga-ri saldu etsazan, prezio igualian. (XXXIII, 112).

1810. urteko maietzian 13an, San Martin ermitxako ondasunak almonedan laugarrenez etarata, Nicolas de Aranberri-k hartu ebazan, 10.050 errial eskiñi ebazan eta (ikus 1814-I-24). (XXXIII, 67).

1810. urteko junixuan 24an, fransesen tropendako dirua jiratzeko ein zan desamortizaziñuan, Sanjuangua basarrixa be saldu eiñ eben, bere terreno eta guzti: urtian, 19 gari anega (=760 errial) hartzen ziran basarrixan. Juan Ignacio de Echeandía donostiarrek erosi eban, 13.880 errialetan; gero, nobienbrian 12xan, Manuel Antonio de Murua eibartarrak erosi etsan, 15.000 errialetan. (XXXIII, 144).

1810. urteko julixuan 18xan Maria Agustina de Pagaegui-k, Gabriel de Ibarzabal abadian koiñatiak, bere eta bere seme-alaben izenian, erosi barri ekazan etxe eta terrenuen *posesiño solemnia* hartu eban, hola-kuetan usatzen zana eiñaz: etxeke atiak zabaldu eta itxi; etxetik zihar ibilli; sukaldeko sua ixotu; terrenuetan ibilli, lurrari eraitxen; eta bedarrak eta abarrak ebai zitxuan, jabe zan seña lez. Honen terrenuon geroko historixia, ero parte bat bahintzat (saldu eta erosi...), in XXXIII, 122-123 irakorri leike. (XXXIII, 122-123).

1810. urteko julixuan 21ian saldu etsazan Jose Joaquin de Suinaga-k kanposantu barrixa eitxiana emon etsezen lurrak Jose de Muguerza-ri, belloizko 200 dukat eta erditxan. (XXXIII, 37).

1810-1816. urtietan Antonio Ventura de Sustaeta abadia (ikus 1820-IV-9) izen zan Agiñako parroquia. Ez dou hamen jarriko zertzuk gauza ein zitxuan, bakar-bakarrik, bera izen zala parrokixako liburu eta papeletan Agiñako parrokixia Gipuzkuako Probinzian euala eskribidu eban lehelengua. (LXII, 29).

1811. urtian Gabriel de Ibarzabal izen zan alkatia. (XI, 473).

1811. urteko abrilian 18xan hil zan Ventura de Sustaeta abade eibartarra Madrillen. Testamentuan, 30.000 errial laga zitxuan Arrateko elixan kristalezko urna bat ein zeixen; aurreko *lunia* osua izen bihar zan, pieza batekoa. Bertan, “egun klasikueta”, tisu belo bat ipintzia be aindu eban.

San Andres parrokiako mayordomuak eta kuriak, Antonio Ventura Orbea-k, aindutakua bai, baiña teilla-tuak konpontzeko teillak be erosi ebezen. Negua zan ezkeriok eta Arratera igotzia gatxa zalako, Azitxaingo ermitxa onduan laga ebezen teillok, pilluan.

Bixen bitxartian, mayordomua hill ein zan, eta udan parrokuak teillak igotzeko aindu ebanian, alkatiak ezetz esan eban, 30.000 errialak zetan gastau zitxuen argitzeko ainduta.

Holan, pleituan sartu ziran, herriko erregidoriak batetik, eta Arrateko mayordomo barrixa eta kuria, bes-tetik. Pleituori sonaua izen ei zan. (XXXIII, 81-82).

1812. urtian, Migel Antonio de Ibarra izen zan alkati. (XI, 473).

1812. urteko febreruan 21ian Agustin Iraegui Gijón-go konpañiñan teniente izentau eben (ikus 1818-II-10). (XL, 25).

[**1812. urteko martixan 19xan** Cadizko Konstituziñua promulgau zan. Harekiñ, ordurarteko autonomi-xa munizipala amaitxu ein zan, bere asmua uniformistia zalako. Orduan hasi ziran Probinzixako herrixetako poblaziño entidadiak aldatzen eta galtzen, Kofradixak, esate baterako, baitxa organismo ofizial batzuk be. (I, 232)-(XV, 19).]

1813. urtian, Migel Antonio de Murua izen zan alkati. (XI, 473).

1813. urtian, Eibarren, 3.815 lagun bizi ziran. (VII, 288).

1813. urtian, Independenzia Gerria amaitxuta Toledoko Fabrikiak barriro biharrari ekiñ etsanian, Gabriel Benito de Ibarzábal-i enkargau etsazan latoizko guarniziñuak, eta gerora burdiñazkuak be bai (1815. urtian burdiñazkuak ein zitxuen reglamentarixu). (LI, 63, 229).

1814. urtian, alkati, Migel Antonio de Murua izen zan barriro. (XI, 473).

1814. urtian, Azitxain inguruko jentia abade bat kontratau eban, domekero han mezia emoteko, urtian 14 gari anegan truke; egon be, Parrokixia urrintxo euan haraiñok juateko mezetara. Horretarako, Obispuari permisua eskatu etsen. Patroiak eta bestek fundautako kapellanixen barri eta ze zelebraziño eitxen ziran, *in* XXXIII, 62-63 irakorri leike. (XXXIII, 62-63).

1814. urtian, Juan Bautista de Mendizabal eskultore neoklasikuak Eibar eta Gernikarako eskultura batzuk eiñ ebazan (Sepulkroko Kristua eta Resurreziñokua eiñ ebazan). Bere obrak baiña, leku askotan dare: Eibar, Zumarraga, Zarauz, Gabiria, Gernika, Foronda, Ulibarri Ganboa, Audíca, Etura, Marieta, Lesaka, eta beste. (XI; Prólogo..., XIV, 279).

1814. urteko Mexikoko Konstituziñuan, Francisco de Ibarra-k konkistau eban “Nueva Vizcaya” probin-zixia, “estado de Durango” izentau eben. Kapitala, berak 1563an fundau eban “Durango” zan (ikus 1824). (XXX, 20).

1814. urteko eneruan 24an Nicolas de Aranberri-k erosi ebazan San Martin ermitxako terreno eta ondasunak, Antonio de Areta eta bere andra Francisca de Lascurain-i saldu etsezan, 12.000 errialian, bost zatitxan pagatzera. Fiadore, andrian nebía ipiñi eben, Juan Andres de Lascurain. (XXXIII, 67-68).

1814. urteko junixuan 16xan, aurretik Diputaziñuak Plaentxiko Fabrikakua zan Manuel Silvestre de Mendiola plaentxiarrari aindu etsalako Erregiari erregalatzeko eskupeta bat eta pistola bi eitxia, eta Carlos eta Antonio infantiendako, beste ezpata, nahi sable bi; plaentxiarrak Diputaziñora kartia bialdu eban, Eibarko Juan Esteban de Bustindui-ri enkargatzia izengo zala onena esaten, “que hablando en plata no hay otro maestro igual en la Europa y yo tomaré la molestia de hacerle, cuando me parezca oportuno, unas visitas para avi-varlo porque es algo perezoso y además suele tener muchos encargos” (XI, 96). Diputaziñotik, enkargua Bustindui-ri emoteko esan jakon.

Bustinduitarrak ezagunak izen ziran arma industrixan eiñ ebezen teknologixa aurrerakarekin: metxa sis-tematik txispara, eta hortik pistoira pasatzia euren asmua izen zan. (II, 20. p.)-(XI, 96).

1814. urteko julixuan 7xan, Mendiola plaentxiarrak beste karta bat eñ etsan Diputaziñuari (Manuel Joaquin de Uzcanga zan sekretarixua): Bustindui-k baietza emon ebala eskupetia eta pistolak eitxeko (tratua, prezixuan erreparau barik baiña biharra gogotik eitxekotan itxi zan); eta sabliak, Madrilletik etortzekua zan Gabriel Benito de Ibarzabal-ek eingo ebazala. Mendiola-k, beste karta baten, holan diño Bustindui-n gainian: ordurako, ba euala Erregia eta inguruko jentandako biharra, “y él hará la cosa como debe ser, solo es necesario moverle á puro recados y visitas” (XI, 96).

1814. urteko agoztuan 21ian, Plaentxiko Manuel Silvestre de Mendiola-k ziñuan Erregiari erregalatzeko armen kañoiak forjauta euazala ya (Eibarko Bustindui eta Ibarzabal ebizan horretan); baitxa sablia be: gainera, luzekera guztia korputz batekua zan, soldau bakua, “cosa nunca hecha aquí hasta ahora”. Alderdi batian, Infantian armak juango ziran dibujauta; bestekaldian, Probinzixakua, goguan euki zeixan. Keja bakarra, eitxallien patxaria zan: “Yo soy de un genio demasiado activo pero tropiezo con unos hombres de demasiada flema” ziñuan. (XI, 96).

1814. urteko setienbrian 25ian, Probinzixiak Erregian “Real Cuerpo de Guardias de Corps”-endako ein bihar eban arma donaziñua, Plaentxiko Fabrikiari eñ eraitxeko aindu eben. Eibartarrak be biharrian jardun biharko eben horretarako (ikus 1815). (XI, 97).

1814. urteko otubrian 28xan Carlos de Areizaga jeneralak, Artillerixian direttore jeneralari eskribidu etsan Ibarzabal eibartarran barri emoten: bere fabrikiak, baeroiazala 30 urte Erregian alderako biharra eitxen, Europa osuan ekala fama ona. (XI, 96-97).

1815. urtian, Francisco de Urquiola izen zan alkatia. (XI, 473).

1815. urtian, Gabriel Benito de Ibarzábal y Pagoegui-n arma fabrikiak, Gobiernuakiñ hamar urteko kontratua ekan einda: hori kontratuori zuzenian Toledoko Junta Ekonomikuakiñ eñ eban, eta ez Plaentxiko Fabrikian bitxartez. “YBARZABAL” markatzen zitxuan bere armak (guarniziñuak eta bainak).

Gabriel Benito Ibarzábal honek, erregiandako armak eitxen zitxuan, ejerzituandako; eta gero, Madrilgo boluntarixo realistendako, “Real Guardia de Infantería y Caballería”-ndako eta “Carabineros Reales”-endako be bai: hórrendako su-armak eitxen zitxuan. Punzoian markatzen zitxuan berak eindakuak, “Y- BAR-ZA-BAL” ipinitxa (barrukaldian eta platinian ostian beste armagin batzuen markak eukezen arren). Franzia juan zan (ikus 1823-VI-14), hango adelantuak ikestera: han euala, Toledoko Fabrikara juateko deitxu etsen (ikus 1823-X).

Arma zurixak be ein zitxuan. Iraz-burdiñian fundiziñuan be jardun eban; baitxa etxian erabiltzeko plantxak eta beste gauza batzuk eitxen be (ikus 1820). (XI, 91 1. n.)-(XV, 94)-(LI, 229-230).

1815. urtian, “Real Cuerpo de Guardias de Corps”-endako ziran 400 bayoneta entregau ebazan Blas de Uranga tolosarrak Plaentxiko Fabrikian; Eibarko Javier de Ibarzabal-en kontura ziran falta ziran beste 150ak.

Armok hurrengo urtian entregau ziran; pagatzeko, laguneko, errial bana kobrau eban Diputaziñuak inpuetotan. Ze arma, zemat, eta euren prezixua jakitzeko, beixu *in* XI, 455-456. (XI; 97, 455-456).

1815. urtian, okelian errematantiak ekan junixoko 23, 24 eta 25ian eta San Andres, San Martin, San Blas eta Karnabaletako jaixetan korridetako idixak-zezenak (“bueyes para correr) ipintzeko obligaziñua. (XI, 407-408).

1815. urtian, Konzejuak Arrateko elixa ondoko etxian ekan kuartuan obrak ein zitxuan: teillatua, azpixa (egurrezkua ipiñi zan behia), eta bentana eta atietako markuak konpontzia. Subastan etarata, Juan Bautista Aguirre arotzak ein zitxuan obrak, 1.800 errialeko presupuestuakiñ. Han kuartuan, besten artian, peleginaziñuan juandakuan jateko, mahai haundi bat euan. (XXXIII; 82, 91).

1815. urtian ondiok kapellauak izentatzen ziran Unzagako San Juan ermitxan. (XXXIII, 40).

1815. urteko febreruan entregau etsezen Diputaziñuari Bustindui-k eta Ibarzabal-ek, Erregiandako eta Carlos Infantiandako armak (17.000 errial) eta sablia. Antonio infantian sablia euan eitzeo ondio, otubrian enkargauta: makiñarixia Ibarzabal-ena zan, baiña dibujuak Jose Maria de Orbea-k eindakuak ziran. (XI, 97).

1815. urteko abruillan 15ian, Jose Maria de Orbea-k Antonio infantandako sablian dibujuak ondio amaitzeka ekazalako, Ibarzabal-ek Plaentxiko Mendiola-ri karta bat eskribidu etsan: “sabe V. bien el genio del famoso Orbea que no se mata por nada sino hacer la suya, crea V. estoy muy harto de haber tomado semejante encargo” (XI, 97).

Pedro Cardenal Tolosako Korreoseko lehelengo ofizialakin bialdu ziran erregaluok Madrillera. Gaiñera, Oiarzungo Juan de Arrieta kaligrafuak eindako kredenzial ero dokumentuak be, Diputaziñuak ainduta, armenkin batera bialdu ziran, eta ez edozelan: Gipuzkoa eta Naparruako ejerzitoko *jeneral en jefiak*, Abisbaleko Kondia, bialdutako soldau eskoltiakin....

Cardenal-ek presentau eban kontuan, Bitorixan hartu bihar izen eban segundako kaballerixia eta mandazaiñak, 2.284 errial ziran; Tolosatik Madrileraiñok, bost soldau eta kabuan eskoltia, 2.553 errial; bidekua eta Madrilleko gastuak, 946: danera, belloizko 5.783 errial. (XI, 97).

1816. urtian, Jose Antonio de Erbiti izen zan Eibarko alkatia. (XI, 473).

1816. urterarte ein ziran San Esteban ermitxako neska pobrien 100 dukateko dotien eskriturak. 1618-XI-18txik fundauta euan, bost neskandako; XVII. gizaldi azkenerako ya, hiru neskari emoten jakuen bakarrik. (XXXIII, 29).

1816. (ikus 1815) urtian Gabriel Benito de Ibarzábal-en fabrika Toledoko Fabrikaikiñ eitxen zitxuan kontratuak zuzenian eitxen hasi zan, Plaentxiko Fabrikian bitxartez izen biharrian, ordurarteko moruan, Ibarzabal-en markia ez zalako ipintzen. Independenzia Gerrian ostian barriz, “YBARZABAL” markia eroien Toledora saltzen zitxuan latoizko guarniziñuak eta burdiñazko bainak: “La presencia de esta marca y la inexistencia de otras correspondientes a las Reales Fábricas de Placencia, dan fe de que los contratos de la Real Fábrica de Toledo para este suministro se establecieron directamente con Gabriel Benito de Ibarzábal” (LI, 65) (ikus 1833); baitxa Guardixa Realakiñ eitxen zitxuan kontratuak be (ikus 1841): pistola eta terzerola modelo batzuk saltzen etsezen, lehenako asentisten sistemiakin segidu arren. (LI; 27, 65, 85, 87, 229-230).

1816. urtian, Erregiandako eta Corps Guardixako ofizialendako bost pistola pare ein ziran Plaentxiko Arma Fabrikan²⁸³. Hiru maixu abillenak eiñ ebezen: pistolen kañoiak, Juan Esteban de Bustindui-k; giltzak (Ila-biak), Mendizabal-ek; eta monterak, Mariano de Vergara-k. Danera, 7.570 errial izen ziran; Diputaziñuak pagau eban.

“Duque de Alagón Barón de Espós”-ek julixuan 4an bialdu eban kartia, eskerrak emoten Probinzixiari, bai Erregia, bai haren bendian euazan Guardixako beste danak gustora geratu ziralako holako erregalu edarrekiñ. (XI, 98).

1816. urteko julixuan 3an, Zestonan bizi zan Manuel de Carvajal maixu organeruak, Arrateko santuarixoko organua barriztatzia zer kostatzen zan agertu eban informe baten, Aiuntamentuak eskatuta.

Dirutan, 4.550 errial ziran; eta aparte, piezak ekarri eta eruatia; sakristauan etxian bera apupilo egonda, bere gastuak pagatzia; eta organua konpontzen Arraten euan bitxartian, bere famelixia be mantenitzia (ikus 1667). (I, 227)-(XI, 162).

1816. urteko setienbrian 27xan Konzejuak, Erianoko lubarriko 403 posturak emoten eben *usufrutua* San Martin ermitxiari emotia erabagi eban, sei urte lehenao sakristau etxia eta terrenuak saldu izetiarren, “En compensación por la venta de la casa sacristanil y los terrenos” (XXXIII, 68) (ikus 1810-V-2). (XXXIII, 68).

²⁸³ Orduko erderazko izena “Real fábrica de armas de chispa de Placencia” zan.

1817. urtian, Juan Antonio de Guisasola izen zan alkatia. (XI, 473).

1818. urtian, Vicente de Aguirre izen zan alkatia. (XI, 473).

1818. urteko febreruan 10ian Agustin Iraegui-ri “retiro de disperso” permisua emon etsen Gijón-en euala. Ordurako kapitan izentauta euan, eta “Caballero de la Real y Militar Orden de San Hermenegildo” titulu eukan. Gipuzkuako Kapitanixa Jeneralan bendian geratzen zan (ordurarte, beti kanpotik ibillitza euan). Hillian 400 errialeko sueldua eukan. Militar moruan ein zitxuan ibilleren gorabeherak, *in* XL, 25-26 irakorri leikez. (XL; 25, 26).

1818-1820. urtietan, Agiñan 150 lagun eren Jauna hartzera juaten ziranak (gitxi gorabehera, Agiñan bizi zan beste kristau). (LXII, 11).

1818-1968. urtietan, Agiñako abadiari “ecónomo” deitzen jakon: “En Aguinaga, la denominación era equiparable a la de párroco. Tenía los mismos derechos y deberes que éste. Esta denominación destaca más el aspecto del cuidado y la administración de los bienes y rentas que la acción pastoral” (LXII, 23). (LXII; 23, 24).

1819. urtian, alkatia Vicente de Aguirre izen zan. (XI, 473).

1819. urtian, Diputaziñuak lagunduta gestiñuak einda, Maaltzan bideko portazgua kobratzeko autorizaziñua emon eban Erregiak.

Erregebide nausixan inguruan Eibar eta ondoko herrixak eiñ ebezen bide barrixen obrak, herri bakotxak bere terrenokua pagau bihar izen eban ezkeriok, konpontzia be euren kargu zan (ikus 1772). Gastua baiña, haiñ izen zan haundixa herrixendako, konpontzeko dirurik barik, bidiak hondatuta euazan, Plaentxiko Arma Fabriketako direktoriak Diputaziñuan keja sartzeko bestekua. Horregaitxik erabagi zan herri danen artian, Maaltzan, *portazgua* kobratzia handik pasatzen zirane, bidiak konpontzeko dirua jirau ahal izeteko. Holan sortu eben sei herrixen artian (Eibar, Elgoibar, Plentxi, Bergara (ikus 1772); Motriku eta Deba (ikus 1787)) “*Hermandad de caminos del río Deva*” (XI, 345), direttore ero buru bakarragaz, eta danen arteko kajia be, bakarra ipinitza (ikus 1772; 1819-VI-1). (XI, 344-345).

1819. urtian jaixo zan Evaristo Zuloaga, Ramon de Zuloaga arkabuzeruan semia (ikus 1842-VIII-11). (LI; 342, 342-46. n.)

1819. urteko junixuan 1etik dizienbrian 31rarte Maaltzan bideko *portazgua* kobratzia, 6.950 errialetan etara zan subastara. 18.420 errialetan ipiñi zan 1819. urteko subastia (ikus 1819; 1822). *Portazgo* inpuestuan aranzel ero tarifak, holan kobratzen ziran:

“Los coches, birlochos, calesas, galeras, carromatos” (XI, 345) eta holako bi ero lau burpilleko karruajiak, sei animalixak tiratutakuak, 9 errial pagau bihar eben; bost animalixa baziran aurretik, 7 errial; zemat buru gitxiao tiratzen, animalixa bakotxeko, errial bat gitxiao kobratzen zan.

Idi pariak tiratutako burdiko (“Carro del país”), kargauta, burpillen *llantia* hiru ontza-pulgada zabal bazan, belloizko 3 errial pagau bihar zan; hutsik, ero ganauendako jatekua baeroian (nabuak, lastua...), errial 2.

Burpillan *llantia* bi eta hiru ontza-pulgada bitxartian baekazan, beteta bajoian, 6 errial pagau bihar zan; hutsik, 3 errial. Ontza bi baiño estuaua bazan burpillan *llantia*, beteta juatera, 12 errial pagau bihar ziran; hutsik, 4.

Burdixan, ola eta suteixetan biharra eitxeko metal betak nahi iketza eruaten bazan, harrizkua izen arren, nahi ferrerixetan bertan eindako burdiñia baeroien, *llantia* hiru ontza zabal bazan, eta beteta bazoian, errial eta erdi pagau bihar eben; hutsik joiazanak, erdixa.

Ez eben bardin pagatzen ardatz fijua eken burdixak ero buztarri bigaz joiazanak...

”silla, sillón o sillelas” (XI, 345) eraien kaballerixak, 3 kuarto pagau bihar eben. Zamarixak be bai.

Ganauak, buru bakotxeko (ganau haundixan buru bakotxeko: “por cabeza mayor”), 4 marabedi pagau bihar ziran; txikixak, marabedi 2.

Txarriko, txiki nahi haundi, marabedi biña pagau bihar zan.

Bidekua ez eze, beste inpuetuak be kobratzen ziran Eibarren dirua etaratzeko: arda azunbrian *arbitri-xua* 8 marabedikua zan; aguardiente eta mistela azunbriana, 17kua. Aparte, gerrateko bide tramariana eitxe-ko (“con destino al tramo de guerra” (XI, 346)), ardauan azunbreko, 4 marabediko inpuetua euan. (XI, 345-346).

1820. urtian Eibarren 1.850 lagun bizi ziran; gerratian hildakuegaitzik jentia gitxitxuta euan. (LXXV, 114).

1820. urtian, lehelengo Juan Andres de Lascurain izen zan alkatia. Gero, martixan, aldatu ein zan, eta alkate konstituzional barrixa ipiñi zan. (XI, 473).

1820. urtian, hasi ziran Espaiñan Konstituziñuan aldekuen eta Erregian aldeko absolutisten arteko gerrilla burrukak. Situaziño latza euan: Riego, Ameriketara joiazan tropekin sublebau zan.

Eibarreraiñok be llegau ziran: hamen, Konstituziñuan aldekuak ziran gehixenak, eta berorren alde eiñ eben burrukan bertakuak, kontrarixuei herrixan sartzen laga barik, ahalegiña baten baiño gehixaotan eiñ arren. Gerrillak 1823 urterarte izen ziran. (I, 255)-(XV, 20).

1820. urteko abriiletik²⁸⁴, dizienbrian bitxartian, Gabriel Benito Ibarzabal izen zan Eibarko alkate konstituzionala. Gero herriko Milizian komandantia be izen zan eta erregian aldekuen kontra eiñ eban (berak erregian ejerzituandako armak saldu arren) (ikus 1852). (XI; 91, 473)-(XV; 19, 93-94)-(LI, 230)-(LXIII, 88).

1820. urteko abriillian 8xan, zapatua, Espaiñako Monarkixian Konstituziño politikuan barri emon eben Eibarren: kabildo sekularra, elixakua, eta jente mordua egon zan. (XV, 19-20).

1820. urteko abriillian 9xan, domekia, meza nausixan ostian, Konstituziñuan esandakuak gorde eta betetzeko juramentua ein zan. Antonio Ventura de Sustaeta parrokuak, mezetan irakorri eban konstituziño testua. (XV, 20).

1820. urteko abriillian 10ian, Juan Cruz de Aranburu izentau eben Aiuntamentu konstituzionalan sekretarixo. Zemat pagau, geroko laga zan (ikus 1821-I-3). (XI, 205)-(XV, 19-20).

1820. urteko junixuan 4ko agirixak diñuanetz, Franzian kontrako 1793ko Gerratian, Eibarrek hiru txandatan (“tres partidas”) 90.250 errial eskatu ein bihar izen ebazan: ehuneko 3 eta 4ko interesakiñ, urtian 3.390 errial pagatzia tokatzen jakon. Hori diruori etaratzeko, arda azunbrian inpuetuak laren baten gora eiñ eban. (XI, 45-46).

1820. urtetik 1823. urterarte, Migel Maria Orbea-n aitxitxa, miliziano nazionala, euskaldunen legiñua-kiñ egon zan Asturias eta Galizia aldian (ikus 1835). (XV, 23).

1820-1830. urte inguruko manuskrito baten dakarrenez, Eibarren orduan sasoian 500 herriko *bezino* (famelixa buruak?) eta 2.500 *habitante* bizi ziran. (XI, 226).

1820. urtetik, 1842. urterarte, Ramon de Zuluaga eibartarra izen zan Plaentxiko Fabriketako maixu esamiñadoria (“maestro examinador”). Bera izen zan Erregian Guardixen Kuerpoko ofizialendako pistola modelua asmau ebana. (VI, 382)-(LI, 342).

²⁸⁴ Martitxik dakar in XI, 473.

1821. urtian, Francisco de Betolaza izen zan alkatia. (XI, 473).

1821. urteko eneruan 3ko Aiuntamentuko jardunian erabagi zan Juan Cruz de Aranburu sekretarixuari (ikus 1820-IV-10), urtian 2.000 errial pagatzia (ikus 1822-XII-31). (XI, 205).

1821. urteko julixuan 28xan, Maaltzako Arrateko Aman ermitxia zana, “casa de viviendas” eitzeko obren kontuak amaitxu ebezen hatarakotxe izentautako perituak: 13.016 errial eta 7 marabedi izen ziran. Jabiak, Apatamonasterixoko Juan Antonio eta Ventura Ambrosio de Sustaeta aitxa-semiak, Juan de Ibáñez kontratau eben obretarako. Ermitxia, elixa lez 40 urtian be ez zan egon. A. AGUIRRE-k hipotesis bi dakaz: ero Probinzian egon ziran “enfrentamientos bélicos”-etan hondatu zala; ero bestelan, Napoleonen inbasioan, 1813 aldirian, apurtuta laga ebela. (XXXIII, 136).

1821eko julixotik, 1823ko eneruan lehelengorarte, Eibarko milizixian komandantia Manuel Antonio de Múrua izen zan.

Gabriel Benito de Ibarzábal be, bertan urtetik 1823ko aburillan 8rarte izen zan komandante. (I, 255-256)-(XI; 47, 91).

1821. urteko dizienbrian hil zan Mariano Colón y Larreategui. Bere heredero, Madrillen bizi zan bere seme bakarra, Pedro Colón y Larreategui, geratu zan (ikus 1827-VI-25). (XL, 17-18).

1822. urtian, alkate bi egon ziran batera: Jose Martin de Ibarra, Konstituzioan aldekoa; eta Manuel Antonio de Murua. (XI, 474).

1822. urtian Eibarko *korreo-peatoiak* astian lau biaje eitzen ebazan Mondragoira. Eibarko korrespondentzia ez eze, Elgoibar, Deba, Motriko eta Plaentzikua be, berak karriatzen eban. (XI, 228).

1822. urteko martixan 29ko jardunian Aiuntamentuan aitzin emon zan herri barruan itxurri bat bihar zala, ura Unbetik ero Urdidiko San Lorentzik ekarritza. Jentia kejaka ebilan itxuria, itxurri danak herriko horretatik kanpora euazalako.

Obretarako dirua herriko lurak salduta jirauko zan; *enajenauta* egon bai, baiña pagau bako terrenuak be horretxetarako erabili zeikiezela agertu zan. Ze terrenu euazan eta ze situazioan beiratzeko, komisiño bat izentau eben (ikus 1829-VIII-30). (XI, 374-375).

1822ko julixuan 17xan Erregian aldeko absolutistak Eibarren sartzeko ahalegiña eñ eben, baiña ez etsen laga.

Herrixa hobeto gordetzeko holakuetan, eibartarrak hiru hillabete pasauan obretan ibilli ziran, fortifikazioak eitzen. Ba obretako gastuak pagatzeko, eta herriko soldauen suministruak pagatzeko, Matzarixa mendia saltzia erabagi zan. (I, 255)-(XI, 47)-(XV, 20).

1822ko setienbrian 21ian Aiuntamentu konstituzionalak erabagi eban buru politikuari herritxik alde einko konstituzio zaliak zetan ziran preguntatzia, ia delitua eñ eben (“si habían delinquido las personas (...) que emigraron...” (I, 256)), geratu ziranen goguk makalduta laga eta gero, eta ia ze kastigu ipiñi jakuen hanka eitxiarren. Herrixan geratu ziranak hasarre euazan, holan indarrak be gitxitxu ein jakuezan eta.

Ba Konstituzioan alde jokutzen ebenak herritxik urtenda, Erregian aldekuak hartu eben herrixa; eta holan, Gipuzkuako Konstituzioan kontrako lehelengo batallo osua, Eibar, Elgoibar eta Bergaran geratu zan. Ba honen batalloionen buru zan Jose Maria Cruzeta teniente kapitana, Eibarko semia zan. (I, 256)-(XI, 48).

1822. urteko dizienbrian 31n erabagi zan Juan Cruz de Aranburu Aiuntamentuko sekretarixuari, normaletik fuera eñ ebazan biharregaitxik, urteko sueldua 3.000 errial pagatzia. (XI, 205).

1822. urtian, Eusebio de Zuloaga²⁸⁵ Madriletik Plaentxira jua zan, bere tio Ramon Zuloaga-kiñ arma-
giñan hobeto ikesteko: bost urte inguru ein zitxuan han eta gero Franzian, Madrillen eta Belgikan (ikus 1840).
(XI, 99)-(XL, 43)-(LI, 341).

1822 eta 1823. urte bitxartian, Eibarko konstituziño zaliak sarri ein bihar izen eben Espaiña osuan ebi-
zan absolutisten tropen kontra. Realisten gogua eta indarrak haundixak ziran, baiña eziñ izen eben herrixan
sartu halan da be, konstituzionalak gogor eusten etselako. (I, 255-256)-(XI, 47)-(XV, 20).

1823. urtian amaitxu ziran absolutisten eta Konstituziñuan aldekuen arteko gerrillak. (I, 256)-(XI, ?).

[**1823. urtian** etorri ziran San Luisen Ehun Milla Semiak, “los “Cien mil Hijos de San Luis”“. Fransesak
barrero sartu ziran Espaiñan eta absolutismua jarri eben. (LI; 67, 74).]

1823ko eneruan 1ian, Manuel Antonio de Murua Eibarko tropian komandantiak, bere kargua laga eban
osasunez makalik ebillelako. (I, 256)-(XI, 48).

1823ko abruillian 8rarte izen zan Eibarko indar militarren komandante Gabriel de Ibarzábal: fransesak
Espaiñan sartuta, militar izetiari laga etsan. Orduan bertan Toledora alde eiñ eban, Erregian Haziendiakin kon-
tuak eitxera. Gero, Madrillera jua zan. (I, 256)-(XI; 48, 91)-(LI, 230).

1823. urteko abruillian 9xan, Espaiña eta Indixetako Gobernuan Junta probisionalak eiñ eban zirkular
baten bitxartez, Aiuntamentu konstituzionalen amaixa izen zan: beste lekuetan leintxe, Eibarren be bai (ikus
1823-IV-16). (XI, 474).

1823. urteko abruillian 16xan, Eibarko Aiuntamentua batuta, ordurarteko Aiuntamentu konstituzionala
des ein zan. Alkatia be aldatu ein zan; barrixa, Jose Joaquin Aretio izen zan²⁸⁶. (XI, 474)-(XL, 30).

1823. urteko abruillian 16txik junixuan 8rarte realistik, fransesekiñ, Eibartik ibilli ziran: harei jaten
emon ein bihar izen jakuen.

Aurrian teniente kapitan Jose Maria Cruceta ebela, eibartar tropel haundixak alde eiñ eban Eibartik,
Galiziaraiñok llegau ziran: han, ixa danak barruan sartu ebezen (prisionero hartuta) (ikus 1823-VI-8). (I, 256)-
(XV, 20).

1823. urteko junixuan 8rarte, abriletik, egon ziran realistik Eibarren (ikus 1823-IV-16). (XV, 20).

1823. urteko junixuan 14an Gabriel Benito de Ibarzabal-ek Franzia aldera urten eban, arma fabrikak
ezagutze-aldera, teknika barrixak ikesten. (XI, 91-1. n.)-(LI, 230)-(LXIII, 88).

1823. urteko julixuan 6xan erabagi zan Madrillera eruan ziran Arrateko zidarrezko pitxi danak, barrero
bueltan ekartzia. (XI, 162).

1823. urteko otubrian 21ian, Gabriel Benito de Ibarzabal 30 orduan Madrilgo “Superintendencia de
Vigilancia del Reino”-n deteniduta euki eta gero libre laga eben “á fin de que el D. Gabriel de Ibarzabal sea útil
al Estado continuando en la Dirección de su fábrica de armas de Eibar” (XI, 91-1. n.). Dana dala, 8.000 errial
pagau bihar izen ebazan.

Zegaitzik detenidu eben?: Franzian euala, Toledoko Arma Fabrikako Junta Ekonomikotik deitxu etsen,
konferentzia-berbaldi bat emon zeixan arma barri batzun gaiñian, eta arma suministruakiñ aurrerantzian be
segitzeko; eta bueltan, Madrillen pasaportia bisatzen euala, bazpadako konportamentua ero ikusi etsen, eta
horretxegaitzik detenidu eben: nahikua prueba ezian, juaten laga etsen, hurrenguan ondo portatzeko esanda
(ikus 1826-XI-2). (XI, 91-1. n.)-(LI, 230).

²⁸⁵ Blas Zuloaga-n semia, eta Placido Zuloaga-n aitxa; Ignacio Zuloaga pintxorian aitxitxa.

²⁸⁶ Dana dala, G. de MUJICA-k, 1820ko martixan euan alkatia berau dala diño; baiña in XI, 473 1. notan,
“Juan Andrés de Lascurain” dakar. In XL, 30, barritz, “don Gabriel de Ibarzábal y (¿)don Vicente de
Aguirre” dakar.

1823ko nobienbrian 2xan, aurreko urtian absolutistak herrixa hartuta ya, euretako hiru konpaiñixa euzan Eibarren, Francisco Maria de Gorostidi komandantian esanetara (Elgoibarren eta Bergaran be bai). (I, 256)-(XI, 48)-(XV, 20).

1824. urtian, Jose Joaquin Aretio izen zan alkatia. (XI, 474).

1824ko febreruan ondiok Eibarren euazan absolutisten hiru konpaiñixak, 1822xan bertara etorritxa (1823an amaitxu ziran gerrillak, teorixan). (I, 256)-(XI, 48).

1824. urtian, Konstituziñoko sasoian Eibarrek euki ebazan gastu haundixak bardintzeko, herriko lurrak saldu bihar izen ebazan. (XI, 11).

1825. urtian, alkatia, ostera be Jose Joaquin de Aretio izen zan. (XI, 474).

1825. urtian, aurrekuan moruan, herriko lurrak saltzeko premiñan egon zan Eibarko herrixa. (XI, 11).

1825. urteko eneruan 20xan jaixo zan Sebastian Gabiola Jainaga musikua, nahi txa bere ofiziua eskolako maixu zan. Musikia eta organua joten Pedro Sarasketa-kiñ ikesi eban San Andres parrokiako organuan. Berrizera bizi izetera juan zanian, hango organu-jotaillia izen zan. (LXVI, 72).

1825. urteko abruillan 12xan Manuel de Galarraga abadia latiñeko maixu titular izentau eben. Ordurarte interinua zan. (XI, 326).

1825. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikus 1819), belloizko 23.050 errial etara ziran danera (ikus 1840). (XI, 346).

1826. urtian, Francisco de Betolaza izen zan alkatia. (XI, 474).

1826. urtian ardaun subastia ein zanian, kondeziñua izen zan lau taberna ipintzia: hirutan, ardaun gorrixa salduko zan; bestian, ardaun naparra. Ardaun klase bixak ezin ziran leku baten saldu gaiñera. (XI, 220).

1826. urtian, Ibarzabal arma fabrikiak, Konstituziñua ukatu ostian Erregian ejerzituandako armak einda 608.000 errial ekazan hartzeko bere "Haber"-ian: Toledoko Fabrikiandako suministruak bialtzen segitzen eban; Madrilleko Boluntarixo Errealistei eta sortu barri zan Guardixa Errealari armak saltzen etsezen; Erregian infanterixa eta kaballerixa guardixendako be bai. Fernando VII.an kautiberixua baiño lehenao 180.000 errial ekazan; gerora, 308.000.

Hortik aparte, urun-errotendako piezak eitxen zitxuan eta fundiziñuan be biharra eitxen eban: etxerako plantxak, eta tximinixa-aurrietan ipintzeko txapak eitxen zitxuan. (XI, 91-1. n.)-(LI, 230).

1826. urteko nobienbrian 2xan Eibarko Aiuntamentuko Junta Kalifikadoreko realistak erabagi eben Gabriel Ibarzabal-i herriko bezindade deretxuak kentzia, milizia nazionalistan jardun, eta realisten kontrako zemaix urteneratan ibillitxa eualako. (XI, 91-1. n.)-(LI, 230).

1826. urteko nobienbrian 23an (22xan?), Gabriel Benito de Ibarzabal-ek bere herriko deretxuak reklamauta, Aiuntamentuak "purificado"-tzat jo eban. (XI, 91-1. n.)-(LI, 230).

1826. urtian, bidiak konpontzeko euazan inpuesto bixen artian (ikus 1819), belloizko 21.999,17 errial etara ziran danera (ikus 1840). (XI, 346).

1827. urtian, Pedro de Olave izen zan alkatia. (XI, 474).

1827. urtian Eusebio de Zuloaga Plaentxiko Arma Fabrikatik Madrillera juan zan, bere aitxan onduan jardutera.

Bere biharrian hobetzeko Fernando VII.ari pensiño bat eskatu etsan, eta hiru urtekua emon be: Erregiak pagauta, Erregian arkabuzero maixua zan Mr. Lepage-kiñ egon zan urtebete; beste urte bat, Saint Etienneko arma fabrikan egon zan, sasoiko maixu armero famauenetakuakin²⁸⁷, barriro Parisen beste urtebete pasatze-ko. (I, 222)-(XI, 99)-(XV, 94)-(XL, 43)-(LVII, 36).

1827. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikus 1819), belloizko 20.525 errial batu ziran danera (ikus 1840). (XI, 346).

1827. urteko junixuan 25ian Agustina Rekoleten komentuko *prioriak*, Maria Magdalena de la Pasión-ek, Pedro Colón de Larreategui-ri karta bat bialdu etsan Madrillera, 1777. urtian Komunitadiak bere aurretikua zan Mariano de Larreategui-n aitxixari 15.000 errialetan erositxako etxe bi eta terreno baten gorabeheran: “vínculo” ero “mayorazgo”-kuak ziralako, Larreategui famelixiak eziñ ebazan ezetara be saldu, eta Pedro Colón de Larreategui-k atzera bueltan emoteko eskabidia einda, monjak eskatzen etsen meserez ez sartzeko pleitotan, etxiak eta terrenua pagauta euazalako. *In* XL, 18, kartian transkripziñua dago; eta Pedro Colón de Larreategui-n kartiana be bai. Azkenian, komentuak etxiok bueltan emon biharko eban, izetez Eibarko Larreategui famelixianak ziralako betiko, “vínculo” bitxartez. (XL, 18).

1827-1832. urtietan Juan Bautista de Sarasua abadia izen zan Agiñako parrokoa. Ein zitxuan beste gauza batzuen artian, San Migel elixako kanpoko arkueta eta arkupia ein zitxuan. (LXII, 29).

1828. urtian, alkatia Fernando de Olave zan. (XI, 474).

1828. urtian Aiuntamentuan honek karguok euazan: alkatia, eta bigarren eta hirugarren alkatekuak; lehelengo erregidora eta bere tenientia, bigarren erregidora eta bere tenientia; sindiko prokuradore jenerala, eta bigarrena eta hirugarren sindikuak; *común*-eko diputadua eta bere tenientia; eta *común*-eko personerua eta bere tenientia. (XI, 201).

1828. urtian, organu-jotaillian lekua hutsik eualako oposiziñora etara zan: Fray Jose Ignacio de Larramendi maixuak esamiñak-jardunak ikusitxa, Pedro Maria de Sarasqueta eibartarra izentau eben organista, bost urterako. Urtian, 100 dukateko sueldua ekan. (XI, 130)-(LXVI, 72).

1828. urtian Arrate inguruko lagunak, Arrate Parrokixa eitxeko eskatu eben. Calahorra-ko Obispadura jo biharrian, Madrillen euan Agustín Alvarez bialdu eben “Real Cámara”-ra, zuzenian han ein zeizezan bihar ziran gestiñuak. Halan da be, asmuak kale eiñ eban (ikus 1844). (XXXIII, 88).

1828. urtian agiri da estreiñakoz Agiñako basarri batzuen barri: Amoategi (*Amuate(g)i/Amutei*): bertako jabiak hipotekan jarri eban “para garantizar la adquisición de un censo que la iglesia tenía sobre el caserío Bascaran” (LXII, 41); eta Baskaran: zensua pagatzen eban Agiñako parrokixan. Bidia Suinaga basarrira eukan (LXII, 43). (LXII; 41, 43).

1828. urteko maietzian 25ian Diputaziñuak Aiuntamentuari aitzen emon etsan, Madrillera bueltan joiazala, Errege-Erregiñak junixuan 14an Eibartik pasauko zirala.

Aiuntamentuan erabagi eben komisiño batek erregaluak eta jaixak preparatzia euren dako, eibartarren partez. (XI, 408).

1828. urteko junixuan Fernando VII.a Gipuzkuan ibili zan herrixak bisitatzen. Eibarrera be etorri zan, eta aurrez ekixen ezkeriok (Diputaziñuak aitzen emonda), “jaixak” ipini zitxuen. Gabriel Ibarzabal eta Francisco Retolaza ibili ziran komisiñuan. Erregia etorri zanian, Eibarren 20 ezpata-dantzarik eiñ etsen dantzan, onetakuak. (LXIII, 18).

²⁸⁷ *In* XV, 94, 1833an egon zala dakar.

1828. urteko otubrian 22xan Gipuzkuako Diputaziñuak ofizixo karta bat bialdu eban, hurrengo urtera-ko herritxik eitxia nahi ziran propuestak nobienbrian 15a baiño lehenao bialtzeko esaten. Horregaitxik, segiduan hasi ziran “ternak” ero hiru laguneko aldrak eitxen. (XI, 202-203).

1828. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikus 1819), belloizko 23.000 errial batu ziran danera (ikus 1840). (XI, 346).

1829. urtian, Gabriel Ibarzabal izen zan alkatia. (XI, 474).

1829. urtian, Eibarren medikuan premiñia eualako, eta Elgoibar eta Plaentxin be bai, hiru herrixen artian mediku bat hartzia erabagi eben. Elgoibar ez zan baiña, tratuan sartu.

Eibar eta Plaentxiñ artian, Elorrixoko mediku titularra zan Zabaleta-gaz eiñ eben kontratua, 900 dukat pagatzera (600 Eibarrek, eta 300 Plaentxik). (XI, 308).

1829. urterako agiri da “Flamenkokua” etxia dokumentauta, Errebalen, “frente a la casa construida en 1831 en el solar de Flamencocoa y al puente del Arrabal” (XXXIII, 27). (III, 207-208)-(XXXIII, 27).

1829. urtian, Gabriel Benito de Ibarzábal-ek konsegidu eban armamento portatilleko saillian emoten zan lehelengo pribilegixoz-zedula: pistoidun eskupetia zan, “con llave a la caja” (LI, 28).

1829. urteko maietzian 15ian, Herriko Ordenanzarik ezian, Komisiño bat juntau zan: ondoko herrixetako ordenanzak beitzatzen juan, reglamento bat eiñ horren gorabeheran eta Aiuntamentuan presentatzeko. (I, 233)-(XI, 208).

1829. urteko agoztuan 29xan, Mariano Jose de Lascurain arkitektuak eindako informia irakorri zan Aiuntamentuan. Informia, Unbetik ura ekarri eta itxurri barrixa eitxeko zan.

Lehelengotik, bost *manantial* batzeko depositua ein bihar zan, bere ustez. Ur nahikua egotera, kaiñerixetan hartuta, Ampuero-n terrenuan ipiñi biharko zan itxurrixan urtengo leuke urak. Bost errekatxuen artian, orduko, 14.000 azunbre ur botako eben gitxi gorabehera.

Ura *arkaduzietan* ekartzia, katak eitxia, registruak, purifikadorak eta, 64.000 errial eingo leukie, bere kon-tuetan; itxurrixa bera eitxia, aparte (beste 16.000 errial inguru).

Erabagi zan bost itxurrixok depositxo bakarrian batzia; eta honek gastuok pagau ahal izeteko, herrixan euazan sei sisak, baxotxa 500 errialetan altxatzia. Urak ona urtetzen baeban barritz, *R.F.* bat eskatuko zan inpuestuak altxatzeko: okela libriari, belloizko bi marabediko inpuestua ipiñiko jakon, konparaziño baterako.

Aprobia ein zan (13.474 errialeko gastua einda), eta ura ona zan ezkeriok, ura herrira ekartzia erabagi zan, Unbetik tubuak sartuta (“un cuarto de legua”-ko (XI, 375) bidia euan).

Obren errematia, 91.442 errialetan emon zan; gaiñera, Aiuntamentuak beste 18.000 errial jirau bihar eba-zan terrenuen jabiei lurretan eindako kaltiak pagatzeko. Horregaitxik, “Propios y Arbitrios” direziño jeneralari, lehen aitxatutako inpuestuak ipintzeko permisua eskatu jakon (ikus 1830-IV-30). (XI, 375).

1829. urteko dizienbrian 28xan Vicente Aguirre Guisasola jaixo zan: mediku eta euskalzalia, “Jose de Guisasola” ezizenakin firmatzen eban.

Euskerian gaiñian filologixa biharrak eiñ ebazan. Linguistika aldetik eindako biharrak *Tentativas de reconstrucción de nuestro lenguaje natural y el problema de la palabra* liburuan dagoz batuta (1898). Luis Luciano Bonaparte-kiñ ekan korrespondenzixia; biblioteka haundixa ekan (1936ko Gerrate Zibillian dana erre-zan); eta herri (“país”) askotako linguistekiñ eindako karten artxibua be bai.

Berrogetamar urtian izen zan Eibarko medikua: garbitxasuna, euzkixa, haixe eta jateko garbixak izen ziran beti bere bizimoduan ardatza eta arduria. Halan esaten ei eban: “Arrateko haizea eta errotapeko bainoa”. Bera izen zan biruela ero nafarrerixian kontrako bakunia ona zala erakutsi etsena herrikuei. Ciriaco Aguirre medikuan aitxa zan. 1907xan hil zan. (I; 199, 200)-(II, 11. p.)-(XV, 99).

1829. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikus 1819), belloizko 26.071,17 errial batu ziran danera (ikus 1840). (XI, 346).

1830ko hamar-urtekuan, Gabriel Benito de Ibarzábal-en fabrikia latoizko guarniziñuak eta burdiñazko bainak eitzen hasi zan. Horrek, Toledoko arma Fabrikari saltzen etsazan (1860ko hamar-urtekorarte). (LI, 29).

1830. urte inguruan hasi ziran Zuloagatarrek oiñ egunian “damaskinau”-tzat hartzen dan teknikia erabiltzen. Ordurarte “gutxi-gorabehera, espainiar estatu osoan inork ez zuen ezagutzen Zuloagatarrek lantzen hasi berria zuten erako damaskinaturik. Ezaguna zen, zalantzarik gabe, ataujia, baina ez zegoen oso hedaturik. Eibarren, noski, urre-inkustrazioz apaintzen ziren armak. Baita Toledon ere. Baina Zuloagatarren meritua ataujia damaskinatu bihurtzean dago. Hauek -Zuloagatarrek- ez zuten inor ikusi gaur damaskinatu deritzagun sistemaz lan egiten. Gauza desberdinak aztertu -armak eta armadurak- eta era desberdinetako gauzetan urrea inkrustatzeko modu bat berrasmatu zuten, zeren arma zuriak eta suzkoak arte sentiberenez damaskinatzeaz gainera, batez ere On Plazidok, damaskinatuaren arte-aplikazioak txarro, anfora eta pertsona eta etxeetarako apaingailu askotara zabaldu zituen” (LIII, 82). Damaskinauan historixian aurretikuak eta beste gorabehera batzuek -Eibarren ala Toledon ekiñ ete etsen.. hobeto jakitzeko beixu bibliografian: LIII, 80-84. (LIII, 80-84).

1830. urtian, Ramon de Aguirre izen zan alkatia²⁸⁸. (XI, 474)-(XL, 30).

1830. urtian Parrokixako organu jotailiari, Pedro Maria Sarasketa-ri, mutikoskor biri musikia erakusteko kondeziñuakin, urteko sueldua 300 dukatera altzau jakon. (XI, 130)-(LXVI, 72).

1830. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikus 1819), belloizko 28.896,17 errial batu ziran danera (ikus 1840). (XI, 346).

(?)**1830. urtian** Manuel Gárate-k, Vergara-k eta Elejalde-k “Alza egiñako” taillarrak altzau zitxuen errebolberrak eitzeko, Juan Jose Larrañaga-n aitzak 20 urterako lagatako terrenuetan.

Manuel Gárate-k, bere kontura, Plaentxiko Euskalduna fabrikian kontratua einda, gerraterako fusillen mirak ein zitxuan (ikus 1850. urte ingurua). (XL, 55)-(LI, 210).

1830. urteko abruillan 25ian, “Propios y Arbitrios” Direziño jeneralak eskatutako inpuestuei baietza emongo etselakuan, permisua emon orduko hasi ziran Unbetik ura ekartzeko obrak eitzen (ikus 1830-XII-4). (XI, 375).

1830. urteko dizienbrian 4ko R.O. batek, Unbetik ura ekarrirxa itxurirxa eitzeko permisua emon eban. Obrak eta kaltiak pagau ahal izeteko, okela libriari marabedi bi, eta ardau azunbriari beste marabedi biko arbitrixiak ipintzeko permisua be emoten eban, baitxa bihar zan dirua prestamuan eskatzeko be, erreditua ehu-neko 3a baiño altuao ez izetekotan (prestamua, arbitrixiuekiñ etaratako diruagaz pagatzeko zan) (ikus 1834-X). (XI, 375-376).

1831. urtian, Pedro Francisco de Suinaga izen zan alkatia²⁸⁹. (XI, 474)-(XL, 30).

1831. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikus 1819), belloizko 30.500 errial batu ziran danera (ikus 1840). (XI, 346).

1831. urtian jarri eben estreifñakoz hormako erlojua Agiñako San Migel elixako kanpantorrian: erlojuori plazo bitxan pagau eben, bakotxa milla bana errialekua (ikus 1923). (LXII; 192, 210, 212).

²⁸⁸ In XL, 30, “Ramón de Arguiano” agiri da.

²⁸⁹ In XL, 30, “Pedro Francisco de Nolasco” agiri da.

1831. urteko junixuan 19xan herriko *konpañixa filarmonikiak* bihar ebazan instrumentuak erosteko, lau urtian 4.000 errial emotia erabagi zan. Hauxe da, G. de MUJICA-k dakarrenez, Eibarren musika bandian lehelengo barrixa. MUJICA-k berak be argi ez ekana, bandia aurretik ete euan ala orduan sortzen ete ebizan zan (ikus 1832). (XI, 395)-(XIV, 67)-(LXVI; 30, 58).

1832. urtian Francisco de Betolaza izen zan alkatia. Baiña, “Alcalde de Sacas” izentau ebenetik, Jose Joaquin Aretio-k hartu eban bere kargua. (XI, 474).

1832. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikus 1819), belloizko 35.500 errial batu ziran danera (ikus 1840). (XI, 346).

1832. urtian, Arrateko basilikan Domingo de Iraegui-k sortutako kapellanixian administradoria, Manuel de Orue zan. (XXXIII, 87).

1832. urtian, musika bandian intrumentuak erosteko 2.000 errial gehixao emotia erabagi zan (ikus 1831-VI-19; 1867). (XI, 395)-(XIV, 67)-(LXVI, 30).

1832. urteko dizienbrian 2xan, barriro aldatu ziran herriko karguak ekezenen suelduak:

Alkatiak *Corpus Christi* eta San Juan egunetan emoten eben errefreskua pagatzia kendu ein jakuen: han egunetan plazan partitzen zan ardaa, Aiuntamentu osuan kontura izengo zan. Gaiñera, Arrateko Aman jai-xetako gastuetan laguntzeko, alkatiari, urtian, 800 errial emongo jakozan.

Sekretarixuan sueldua, 1.000 errialetik 1.500era altzau zan (horrek esan gura dau, 1822. urtetik, apur bat bajatuta ekela (ikus 1821-XII-31).

Aguazil nausixak (“primero”), egunian errial bi kobratzen ebazan; bigarren aguazillari ez jakon sueldua aldatu.

Tesoreruan sueldua, 440 errialekua ipiñi zan.

Alondigako kontadoriari ez jakon sueldorik ipiñi.

Medikuan sueldua, 6.600 errialekua ipiñi zan.

Zirujanuan sueldua, 2.000 errialekua ipiñi zan.

Farmazeutikuari, pobriendako medizinarako, 330 errial aindu jakozan.

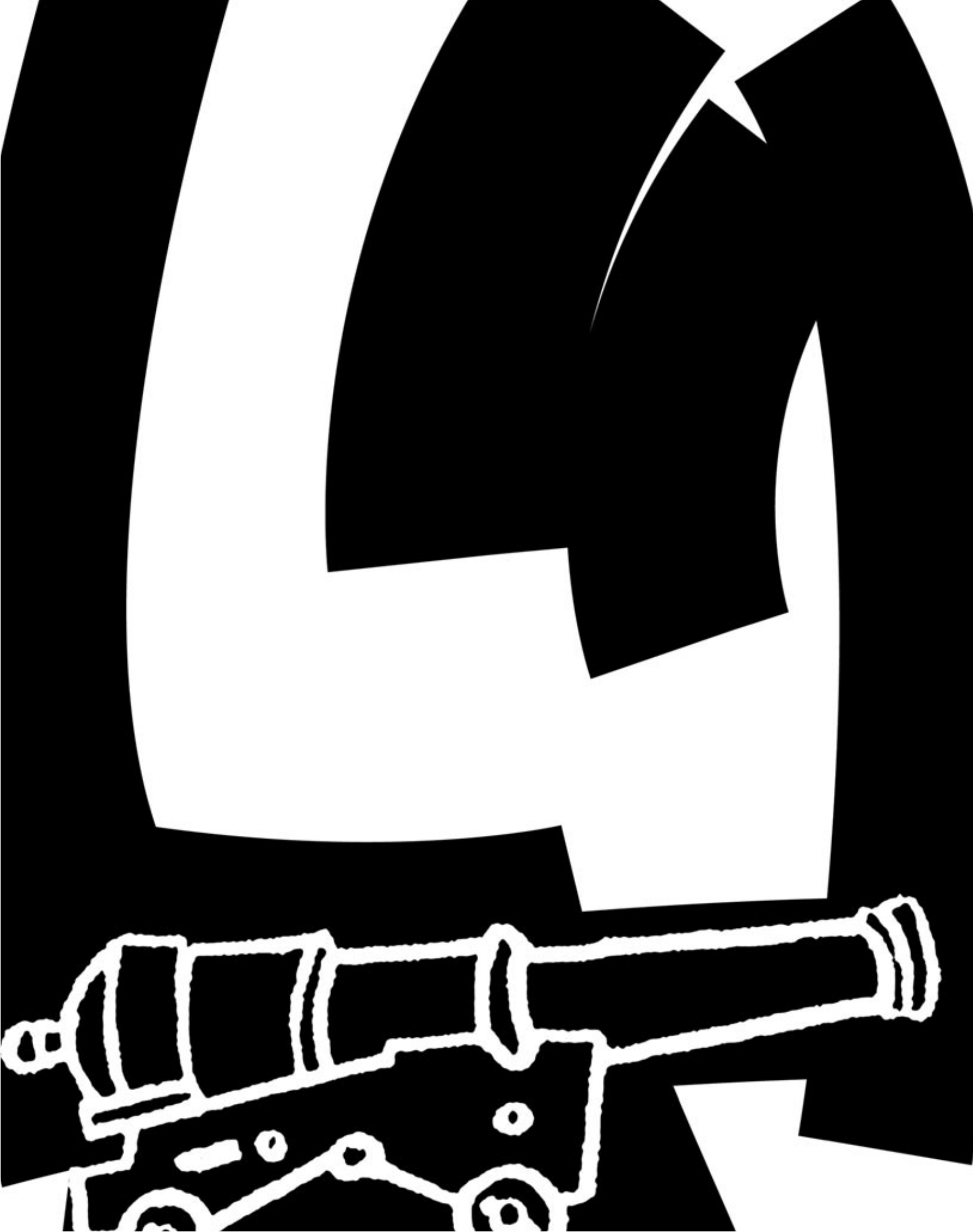
Maixuan sueldua, 4.745 errialekua ipiñi zan; maistrina, 1.825 errialekua, erretirauta euan aurreko maistrinari egunian errial bi emoteko kondeziñuakiñ.

Tanbolinteruari, urtian 800 errial pagatzia erabagi eben; tanborrari (tanborteruari), 240 errialeko sueldua ipiñi jakon.

Korreuan arduria ekanari urtian 900 errialeko sueldua ipiñi jakon. (XI; 205-206, 228, 308, 309, 310, 317, 395)-(LXIII, 18).

1832-1837. urtietan Agiñako abadiari “kapellau” esaten jakon, kapellanixak aurretik fundauta euazan arren (ikus 1591-VI-8). Edozein modutan be, parrokuaren zeregiñak betetzen zitxuan, eta parrokiarian ondasunen deretxuak eukazan, hortixik bizi zan ezkeriok. (LXII; 19, 22).

1833. urtian Andres de Mandiola-k urten eban alkate. Baiña osasunetik ondo ez ebillenetik, lehelengo jardunian dimitidu ero kargua laga eiñ eban: bere lekuan, Manuel José Martínez-ek jardun eban²⁹⁰. (XI, 474)-(XL, 30).

1833. urtian jaixo zan Jose Cruz Echeverría (ikusi 1880). (LI, 175).

1833. urteko otubrian 3an hasi eta 1840 urterarte Lehelengo Gerra Karlistan, eibartarrak gehixenak ideologixa liberalekuak ziran, Isabel II.an aldekuak; baiña baziran Carlos infantian (Fernando VII.an anaixa) aldekuak be. Armeruak, esaterako, danerakuak euazan: orduantxe hasi ziran gremixuak, 300 urte eta gero, kili-kolo geratzen (XXXI, 13). Sarritxan jardun bihar izen eben burrukan, eta baitxa sakrifizixuak ein be.

Hor urtietan liberalak eta karlistak aparte jarduten ebela argi geratzen da armagintza munduan be: "Fechadas en la década de 1830 también se localizan armas marcadas en el cañón "EIBAR", sin duda en razón a la división que sufrió la zona en esta época, dominando los carlistas en Placencia y los liberales en Eibar" (LI, 58). (I, 256)-(XI, 48)-(XV, 21)-(LI; 58, 74).

1833. urtian gerriak urten ebanian, "Juan Estebanekoa" ero Bustindui etxia hartu zan kuarteltzat: bigarren pixua eta ganbaratxua, hillian 50 errial pagatzen eben errentan, 1835eko junixuan 8rarte. (I, 256)-(XI, 49).

1833ko dizienbrian 15etik, 1835eko junixuan 12rarte, Isasiko Komentuak Eibarko Aiuntamentuari kontribuziñotan 3.401 errial pagau etsazan, bertako kapellanak eindako erreklamaziñuan agertzen dabenez. (I, 257)-(XI, 54).

(¿)**1833. urtian** Eusebio Zuloaga, Paristik Madrillera juan zan: bere aitxakin batera jardun eban biharrian Erregian Armazain nagusi moruan. 1834. urtian han ezkondu zan Maria Antonia de Zuloaga-kin (bere lehengosiña). (XI, 99)-(LI; 341, 342-46. n.)-(LIII, 22)-(LVII, 36).

1833. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikusi 1819), belloizko 33.320 errial batu ziran danera (hurrengo sei urtietan, gerratia izen zan) (ikusi 1840). (XI, 346).

1833. urtian Toledoko Errege Fabrikia bera hasi zan latoizko guarniziñuak eta burdiñazko bainak eitxen, eta orduantxe amaitxu ziran Gabriel Benito de Ibarzábal-i eitxen etsezen enkarguak. (LI, 63).

1834. urtian, Felipe de Arguiano izen zan alkatiá. (XI, 474).

1834. urtian, eibartarrak barriro ekiñ etsen arma-biharrari, fabrika barrixekiñ, ixa berrogei urtian biharra gitxitxuta egonda.

Eta hamentxe dago Eibarko arma industrixian hazieria, 1844. urte ingururarte, sei tiroko lehelengo zilindro errebolberra ein zanetik, "primer revólver de cilindro de seis tiros" (ikusi 1835). (I, 203)-(VII, 290)-(XV, 32).

1834. urtian Francisco de Zuloaga Aiuntamentutik 24.054 errial kobratzeko euan, *urbanuei* eindako suministruena. Bere andria, Maria Angela Aguirregomezorta zan (ikusi 1840). (XI, 366).

1834. urteko eneruan 8xan Eibarko alkatiari, gabeko hamaika eta erdixetan lagun tropel bat agertu jakon etxera, armekin, danen buru sarjentua joiala, Bizkaiko bigarren brigadako lehelengo batalloikuak zirala esanaz: 8.000 errial eskatu etsezen.

Alkatiak aguazillari deitxu bihar izen etsan laguntzeko, auzoko batzuekin batera, 7.000 errial batu arte, berak ez ekan hainbeste eze: armautakuok horrekin konformau ziran. (I, 256)-(XI, 48).

1834ko eneruan 12xan, alkatiak lau egun lehenaokuan barri emon eban Aiuntamentuko jardunian: 7.000 errialok pagatzia erabagi zan, eta gizon ondrauen guardixia ipintzia be bai, barriro holakorik izen ez zeifiñ. (I, 256)-(XI, 48-49).

1834ko eneruan Gaspar de Urrieta izentau zan Madrillera juateko, bihar eban laguntasuna, eta eguneko 30 errialeko salarixuakiñ, Eibarren ondiok indar karlistak nausi ziralako. Hara, Eibarren guarniziño bat asentatzeko eskatzia batetik, eta bestetik, "Real Fábrica de armas de chispa"-ko ofiziñak be, Eibarren ipintzeko eskatzia eruan eban enbajadia. Julixuan 23rarte egon zan han. (I, 256)-(XI, 49).

1834ko enerutik, 1835eko maietzian 20xan bitxartian, Arrabalko Komentuak kontribuziñotan 4.369 errial pagau etsazan Eibarko Aiuntamentuari, Isasiko kapellanak eindako reklamaziñuan ziñuanez (ikus 1833-XII-15). (I, 257)-(XI, 54).

1834. urteko junixuan 30ian izen ziran ujaltiak, Plaentxiko armen Probaderua aurretik eruan eñ eban (XVI. gizalditxik probatzen ziran armak). Harrezkeriok, armeruak Eibarren probadero partikular bat ipiñi eban (ikus 1919-XII-6). (XXXI, 29).

1834. urteko julixuan 11n, Eibarko Aiuntamentuak erabagi eban Plaentxiko Fabrikia Eibarrera ekartzeko barrero eskatzia, beste herri batzuk be horretan ziharduela, eta Eibarrendako kaltia izengo litzakelako. (XI, 87).

1834ko julixuan 23an Gaspar de Urrieta, Madrilleko tratuak amaitxuta, bueltan etorri zan. (I, 256)-(XI, 49).

1834ko julixuan 26xan Eibarko isabelinuak karlisten kontra jardun eban, Eibartik bi bidar urtenda Zabala-n izenian ebizenei kontra eitxeko. Defensarako eskas ebizan eibartarrak; 200 baiño lagun gitxiaoko guarniziño bat, eta “urbanuak” (“tiradores voluntarios” (XV, 21) “la milicia urbana” (XL, 37)): eguneko jatekua eta errial bat kobratzen eban (ikus 1834-IX). Euren komandante militarra, Bernardo Senociaín zan, eta komandante teniente koronela, Bernardino de Echaluze. Lehelenguan karlistak erretirau ein bihar izen ziran. Danera, hamabi hildako eta berrogetamar heridu izen ziran²⁹¹.

Karlistak, Fernando de Zabala (bizkaitarra) jefian esanetara, liberal - Erregiñian aldekuen etxe bixen kontra eñ eban; baiña eibartarrak halako garra agertu eban defenditzen, karlistak fortifikaziñuok eziñ hartuta, erretirau ein bihar izen ziran; bide batez, inguruko basarri batzuei sua emoten: Manuel de Zelaya-n etxia eta almazena, Legarra basarrixa, Oñatiko Kondian etxia, eta ondoko taillar batzuk erre zitxuen.

Fernando de Zabala karlisten buruak, orduan, Eibarko alkatiari kartia “intimaziñua” bialdu etsan, herrikuak eta guarniziñokuak armak itxi eta erregiari men ein zeixuen. Halan ez eitxekotan, herriko etxiak eta jentia, dana hondatzeko amenazau eban. Horren kopixia *in* XI, 49-50 eta *in* XL, 37-38 irakorri leike (bersiño bixen artian diferenzia txiki batzuk dagoz).

Horren barri emoten, orri solte mordua etara ziran, jentiari aitzen emoteko zer pasau zan: burrukaldixan barri ez eze, Zabala karlisten buruak Eibarko agintarixei eindako “intimaziñuan”, eta ondorik, herrikuen izenian Gaspar de Urrieta-k emondako erantzunan barri be (ikus 1834-VII-28), agiri zan orrixetan. (I, 256)-(IV, 48)-(XI, 49-52)-(XL, 37-38).

1834. urteko julixuan 28xan Gaspar de Urrieta-k, eibartarren izenian “A nombre de todos los habitantes de esta heroica villa” (XI, 52)-(XL, 39), kartia eskribidu etsan bueltan Fernando de Zabala karlistiari (“cabecilla de traidores y cobardes vizcainos” (XI, 52)-(XL, 39)). Kopixia irakorri leike *in* XI, 51-52 eta *in* XL, 38-39.

Hor kartan, besten artian, poblaziñuan barri dakar: kalian 250 bezino (famelixa buruak?) bizi ziran baka- rrik, euretako 180, gaztiak. Gerraterako prest, “una guarnición de doscientos bizarros cazadores de Isabel II” (XI, 51)-(XL, 38) euazan, eta gaiñera “estamos armados todos los hombres desde 14 hasta 70 años. Que también lo están cien heroínas. Que las restantes saben cargar el fusil mejor que Zabala. Que todos son armeros de Isabel II” (*ibid.*).

Gerratian gaiñian hau irakorri geinke kartako zati baten: “El justo horror al incendio nos impide por esta vez tomar represalias; pero si otra vez es incendiado algún edificio de la jurisdicción de Eibar, el desquite ocupará páginas en la historia, porque arderá toda la Vizcaya, sin que sea capaz de impedirlo esa *inmensa chusma de hotentotes* que en diez meses de rebelión ha huído constantemente, cubriéndose de ignominia á los ojos de la Europa: Eibar no faltará á los juramentos hechos ante Dios y los hombres” (XI, 51-52)-(XL, 38).

²⁹¹ 1834-VII-28xan G. de Urrieta-k eindako kartan, “diez y seis facciosos que ya se han enterrado” agiri da *in* XI, 51 eta *in* XL, 38; heridutakuak, *in* XI, 51, “sesenta” dakar; eta *in* XL, 38, “setenta”, danak grabe. Gerrako kontuak.

Orduan eguneko eibartarren jokaeria, goikuen (“altos poderes”) gustokua izen zan; eta Erregiñiak berak agertu eban, zelan pozik euan orduan Eibarko guarniziñua eta herrixa portau ziralako, eta defentsan jardun eban danei, eskerrak emon etsezen. (I, 256)-(XI, 51-52)-(XL, 38-39).

1834. urteko setienbrian, gerratia “urbano” izenakiñ hasi eban soldau isabelinuk, “Tiradores voluntarios” izena hartu eban: gaiñera, Aiuntamentuak eguneroko jatekua eta errial bana emotia aindu eban. Tiradorien kapitanak Jose Ignacio de Ibarzabal eta Migel Jose de Echeberría ziran; subtenientia, Fermín Jusué. (XI, 49)-(XV, 21).

1834ko otubrian, eibartarrak kejauta ebizan Espartero-k (liberal isabelinua) bertako guarniziñotik 70 gizon kendu ebazalako. Holan, herrixan 120 geratzen ziran bakarrik, eta gitxienez 300 lagun bihar ziran ondo izeteko. Horregaitxik, Probinzixako komandante jeneralari eskatu etsen 300 arteko 180 lagunak bialtzeko Eibarrera, eta Elgoibarrera, bihar ziran beste 200 lagun.

Horregaitxik Eibarko andrazkuei, lagunak falta ziran ezkeriok, berez gogorrek izenda eta goguak berotuta, herrixa zaintzeko burrukan jardungo eban batalloi boluntarixua armatzia akordau jakuen: bihar zan moruan, ganoraz eitxeko, batalloia formatzeko permisua eskatzen kartia eiñ etsen Bizkaiko komandante jeneralari. (I, 256)-(XI, 51-53).

1834. urteko otubrian, Unbetik ekarrizako uran itxurri barrixan obrak presentau ziran Aiuntamentuan. Danera, 119.961 errial izen ziran (ordurako, 97.243 errial pagauta euazan, 22.718 errial geratzen ziran zorretan ondiok).

Itxurrixa, G. de MUJICA-k ziñuanez edarretakua zan (“era hermosísima, sin par en Guipúzcoa probablemente” (XI, 376)), antxiña Garibai etxia euan lekuan ipiñitxa (ikus 1794). Aiuntamentuak lurra 5.700 errialetan hartu eban, ehuneko 3ko interesagaz.

Bidebarrixeta kalia zabaltzeko apurtu eban hau itxurrixa, Barrenkaleko pasua kenduta. Hain zan aldapa haundixa itxuria, diligenziak eta, bai barrenera ero guenera llegautakuan, gaiñian joiazan lagunak bajatu ein bihar izeten ziran, burdixori hutsik jua zeñ (“los viajeros tenían que descender para que el coche subiera ó bajara vacío la cuesta” (XI, 376) (ikus 1844-IV). (XI, 376).

1834. urteko otubrian 5ian²⁹² jaixo zan Placido Zuloaga -“PLACIDO MARIA MARTIN ZULOAGA Y ZULOAGA” (LVII, 29)-, Madrillen. Eusebio de Zuloaga-n seme nausiña zan; Ignacio Zuloaga-n aitxa. Bere aitxan moruan, damaskinuan politxo eitxen eban. Aitxak bialduta, lau urtian egon zan Parisen, Paul Liènard dibujante eta eskultoriakiñ ikesten. Bere bizitzian eta jardunen gorabeherak jakitzeko beitu bibliografian: LI, 342-343; LIII, 80-81; LVII, 29-30, 39-40, 51, 89-108.

Handik, Dresdera jua zan, Alemaniara: hango Museoko antxiñako armen damaskinua ikusi eta ikesten egon zan; baitxa partikularren arte koleziño ugarixak aztartzen be. Damaskinuan teknikiakiñ arduratzen hasi zan: orduantxe otu jakon kutxilliakin kurutzautako erreixak eitxia (“pikaduria” esaten jakona), dibujatzeko errezaia izen zeñ.

Eibarrera etorri, eta bere aitxak hasitxako damaskinua industrixari ikesitxa ekarren guztiakin, demaseko indarra emon etsan, bai genero aldetik, bai arte aldetik (ikus 1855). (I; 203, 222-223)-(XI; 102, 105)-(XV, 95)-(XL, 44)-(LI; 341, 342)-(LIII; 22, 80)-(LIV, 80)-(LVII; 29-30, 39-40, 51, 89-108).

1834ko otubrian 7ko agirixetan jaso zan Bizkaiko komandante jeneralak setienbrian 30ian, Elorrixotik, Eibarko andrei bialdutako ofizixo erantzuna: batalloia formatzeko baiezkoa emoten etsen, praktikan demostratua ekelako burrukan ekixena, berba eta gogo onak agertzen. Kartian zati bat: “Por otra parte, como la presente solicitud de las Eybarresas recae sobre la demostración práctica que han hecho ya de que saben con las armas en las manos desmentir la debilidad de su sexo habiéndolas ya manejado bizarramente á la defensa de esa villa del 26 de Julio, tengo el mayor gusto en dar mi aprobación para formar el Batallón que desean y V. se servirá pasarme las listas de las individuos que deseen formarlos” (XI 53).

²⁹² In LIII, 80, 1808. urtia dakar, baiña erratia izengo da, hor urtian bere aitxa jaixo zalako; gaiñera, erderazko liburuan, LIV, 80, 1834. urtia dakar.

Halan da be, emoten dau hori batalloiori ez zala formau, papeletan eta, ez dalako iñun be agiri; eta han urtietan bizi izendakuak be, preguntau eta ez dabe jakiñ izen horren barri, G. de MUJICA-n esanetan. Baiña, burrukan gogor jardun ebena argi dago. (I, 256)-(XI, 53-54).

1834. urteko otubrian 23ko R.O. baten bitxartez, Erregian Arma Fabrikia Eibarren ipintzeko aintzen eban: ez zan baiña, derrepentian bete, eta geruao be ez..., handik hamar urtera Plaentxian ipini ebelako barriro. (XI, 87)-(LI, 55).

1835. urtian, Ramon de Aguirre izen zan alkatia. Bere ostian, bertan urtian, Felipe de Arguiano-k eta Pedro Francisco de Suinaga-k be euki eben alkatetzako kargua. (XI, 474).

1835. urtian, Migel Mª Orbea-n aitxixak, milizianua, Donostiara alde ein bihar izen eban Eibartik (ikus 1904). (XV, 23).

1835. urtian, I. Gerrate Karlistan Zumalakarregi jeneralak herrixa hartu eban. (I, 256)-(LI, 230).

1835. urtian ein ziran Eibarren estreñakoz pistoidun eskupetak (“escopetas de pistón”): fabrikantia Manuel Gárate “Mendaro” zan.

Sei tiroko errebolber zilindrikua be, orduantxe²⁹³ (ikus 1830) asmau eban Manuel Gárate “Mendaro”-k: berakiñ hasi zan reboluziño teknikua holako armak fabrikatzen. Ordurarte, tiro biko pistolak lujotzat eukezen, normalian katxurrilluak (“cachorrillos”) fabrikatzen ziran-eta. P. SARASKETA-k agertzen dau zelan fabrikau eban sei tiroko lehelengo pistoliori, Manuel Garate-n beran aprendizari jasota. Galtzairuzko zilindrua eitzeko aindu ebanetik pistolia amaitxu eta probau orduko hamabost egun pasau ziran. Euki zitxuan makiña bat gorabehera, hala be: lehelengotik, arma komerziante batek eitzen zitxuan holako pistola danak erosteko aindu etsan, 600 errial bakotxa. Manuel Garate-k, baiña, astian lau egunetan eitzen eban biharra bakarrik (bestiak kazan pasatzen zitxuan, zapatu goixetik astelehen gaberarte), eta hillian errebolber bi eitzen zitxuen taillarrian. Bihargiñak gitxitxo produzitzen ebela esan etsanian, holan erantzun ei eban: “A cualquiera se le alcanza, que si yo fabricara mayor número de revólveres de los que fabrico actualmente, el comprador pretenderá se los ceda á un precio más reducido, y para trabajar más, y ganar lo mismo, siempre hay tiempo” (XL, 42). Baiña halakon baten erostailiak pistolak erostiar itxi etsan, eta almazenian, saldu ezinda hiru pistola batu jakozan. Eibarren krisisa euala, eta Madrillera juan bihar izen zan, bere armak hartuta. Baiña, han be txakurrak ortotzik, eta armak famau bai, baiña bakotxeko 600 errial pagau, iñok bez. Errematerako, tokau jakon ferretero batenian euanian, polizia sekreta bat parian tokatzia, armok erakutsi eta saldu nahixan ebillan; poliziakurerek pistolok hartu, eta, peligrasua zalakuan karzellan sartu eban. Madrillen eukan Eibarko lagun baten bitxartez gestiñuak eiñ, eta handik zortzi egunetara etara eben kalera, eta armok hartu ahal izen zitxuan (Eibarren, gerora be luzeruan ibilli zan hori kontuori jentian ahotan, zemaitx gauzatxo aldatu eta gehitxuta...). Dana dala, Euskal Herrixan pistoidun errebolberrak eta abispero komertzialak eitzen ziran notizia zabaldua egon arren (Manuel eta Francisco Gárate-k, Francisco Suinaga-k eta Orbeatarrak -ikus 1858- eindakuak), Manuel Gárate-n hiru abispero bakarrik topau ditzue, *Herman* tipokuak eta Belgikan eindakuak itxuria, “que este armero se limitaría a modificar en algún detalle según parece confirmar el hecho de que los marcara “Reformado por Manuel Gárate en Eibar”” (LI, 31) –euretako bi Barzelonako Museo Militarrian ei dagoz–. (I, 203)-(VII, 290)-(XV, 32-33)-(XL; 41-43, 55)-(LI; 31 4. n., 210, 212).

1835eko febreruan 18xan, Gaspar de Urrieta-k Madrilleko biajian gastautakuan kontuak eiñ eta ontzat hartu ziran herrixan, 4.890 errial berak hartzeko. Gaiñera, berak eindako tratuak baleko izen zirala esan zan. (I, 256)-(XI, 49).

²⁹³ In LI, 31, 1849. urte ingurua dakar: “De Manuel Gárate, que se señala como el primero que fabricó revólveres en Eibar, hacia 1849 (...)”; beste orri baten antzera diño: “En su monografía de Eibar, (...), Pedro Sarasketa hizo entrar en la leyenda a Manuel Gárate apuntando que inició la fabricación de revólveres hacia el año 1836, lo que parece exagerado” (LI, 210).

1835eko maietzeko 20rarte, 1834ko enerutik, Arrabalgo Komentuak Eibarko Aiuntamentuari kontribuziñotan, 4.369 errial pagau etsazan (ikus 1834). (I, 257)-(XI, 54).

1835eko junixuan 2xan, Deskarga Gaiñeko liberalen hondamendixan ondorik, Eibar, Bergara, Tolosa eta Durango, bata bestian atzetik, karlisten bendian geratu ziran. Holan, ixa Euskadi osua karlistak hartuta euken, kapitalak izen ezik. (I, 256)-(XI, 54)-(XV, 21).

1835eko junixuan 8rarte, “Juan Estebanekoa” ero “Bustindui” etxia izen zan eibartar isabelinuen kuartela, Gerria hasi zanetik, hillian 50 errial errentan pagauta. Hamen egunian, guarniziñua errendidu ein zan.

Gerrate danetan leintxe, oinguan be herrixan komerixak izen ziran ekonomixa aldetik. Berez, gastu danak ez ziran haiñ premiñazkuak; baiña, Eibarko herrixak enpeiño haundixa ipintzen eban beti bere aldeko asmuetan, baitxa sakrifizixuak ein be: herrixa defensarako fortifikau ahal izeteko, Musetadi etxia bota bihar izen zan, eta bere jabe zan Pedro Migel de Guisasola-k 3.856 errial eskatzen ebazan etxia botatziarren. Obrak, “auzolanian” ein ziran, auzuak laguntzen. Gaiñera, tropako soldauendako be Aiuntamentuak, bere kontura, Bergaratik ohiak ekarri ebazan, eta Anzuola eta Elgoibartik, mantak. Bestetik, herrixak kontribuziño zorrak ekazan Diputaziñuakin (beitxu 1835-VI-13, 16xan).

Herriko premiñei aurre eitxeko, partiziñua ein zan dirua etartzeko eta jabe izetia %21akin *grabatzia* erabagi zan, eta kolonatu (errenteru izetia), %7xakiñ.

Suelduak zekin pagau ez eualako, medikua eta organistia euren bihar lekuetatik bota ein ziran; maixuak alde ein bihar izen eban, sueldua hainbeste bajatu etsen eze; eta herriko gari guztixa enbargauta euan.

Agustina monjak be Isasiko komentura jua bihar izen ziran aldi baterako, eta hango Komunitadiakin batera bizi izen: bertako kapellanak eindako reklamaziño bategaitxik dakiu Isasiko Komentuak kontribuziñotan 1833ko dizienbrian 15etik, 1835eko junixuan 12xan bitxartian, 3.401 errial pabau ebazala; eta Arrabalguak, 1834ko enerutik 1835eko maietzeko 20rarte, 4.369 errial. (I, 256-257)-(XI; 49, 54)-(XV, 21-22).

1835eko junixuan 12rarte, hasi 1833ko dizienbrian 15etik eta, Isasiko Komentuak kontribuziñotan, Eibarko Aiuntamentuari 3.401 errial pagau etsazan (ikus 1833). (I, 257)-(XI, 54).

1835eko junixuan 13an, karlistak herrixan sartuta, Eraso jeneralak ainduta Aiuntamentu barrixa formau zan.

Gerrate Karlistako Diputaziñuak, Bergara orduan, Eibarko Aiuntamentuari atzeratuta ekazan kontribuziñuetako 74.000 errialak eskatu etsazan. Pagau ahal izeteko, prestamua ein bihar izen zan. (I, 256-257)-(XI, 54).

1835eko junixuan 16xan, Diputaziñoko zorren zati bat pagatzeko beste bahintzat, batu zan. (I, 256)-(XI, 54).

1836. urtian, Pedro de Pagaegui izen zan alkatia. (XI, 474).

1836. urtian jaixo zan Fausto Mendizabal, “Fausto Tuertua”, dibujantia. Plazido Zuloaga-kiñ eitxen/eiñ eban biharra (ikus 1887) eta dibujoko maixua izen zan Eibarren (ikus 1876-VI-8). (LIII, 81).

1837. urtian, Jose Domingo de Bascarán izen zan alkatia. (XI, 474).

1838. urtian, Ambrosio de Sustaeta izen zan alkatia. (XI, 474).

1838. urtian, Eusebio Zuloaga barrero jua zan Parisera, Madriletik: metalurgixan jardun eban. Belgikako taillar batzuk ikusten be egon zan. (XI, 99)-(LIII, 22).

1838. urtian jaixo zan Narciso Zulaica armagiña. Bere jardunen gorabeheren barri jakitzeko jo bibliografixara: LI, 337-338. (LI, 337-338).

1839. urtian, Ramon Aguirre izen zan alkatia. (XI, 474).

[**1839. urtian**, I Karlistadia amaitxu zan Bergarako Konbenixuakin, Espartero eta Maroto-n Besarkariakin: Fueruak gordetzeko ziñuan Espartero-k, Espaiñako Konstituziñuakin konpatible izeteko moruan.

Carlos Pretendentiak, Dancharinean zihar frontera pasauta, alde ein bihar izen eban Espaiñatik. (I, 256)-(VII, 286)-(XI, 48)-(XV, 22).]

[**1839. urteko otubrian 25ian**, Bergarako Konbenixuan ostian, Lege barrixa etara eben: “que confirmó los Fueros de las Provincias Vascongadas y Navarra, sin perjuicio de la unidad constitucional de la Monarquía” (XI, 201)]

[**1839. urteko nobienbrian 16ko** Dekreto batek aintzen dau eleziñuak zelan izen, Gerrate Karlistan isabelinuak irabazi ondoren: herriko eta Probinzixetako eleziñuetarako, euskaldunen usarixua gordeko zan; baiña diputauak eta senadoriak izentatzeko, Espaiñako eran eitxia aintzen zan. Gaiñera, Probinzixa bakotxerako Gobernadore zibillak ipiñi ebezen. (VII, 286).]

1839. urtian amaitxu zan Karlistadiak, Eibarrerako, muturretako ondorenak euki ebazan:

Batetik, industrixiari kalte eiñ etsan.

Baiña bestetik, gerran ebizenei armak saltzen, dirua ein zan herrixan.

Halan da be, Independenzixa Gerran fransesak eibartarrei biharra emon etsen, eta kanpotik teknika barrixak be ekarri ebezan. (VII, 292).

1839. urtian, Gerra ostian, arma industrixiak artesanuen eskutik eiñ eban aurrera: maixu, ofizial ero bihargiñak, euren kasa ahal eben moruan biharrian ipiñitxa, piskaka, dirua eiñ ahala, kapitala haunditzen jua ziran: komertziorako balixo izen, eta halan jua ziran lehelengo famelixa arteko enpresak indartzen.

Betiko bihar sistemiakin segitzen zan, Plaentxiko Fabrikan moruan: maixu eta ofizial bakotxak armian zati bat eitxen eban. Horregaitxik, fabrika barrixak sortu ahala, espezializautako bihargiñak bere kontura hasten ziran, taillar haundixaei piezak salduaz, diru aldetik modu onian, eta biharrian luze jardun ondorik.

Armak barritz, Europako Mendebaleko modeluen gorabeherakuak ziran: bertako erara einda, eta eitxeko era askokin gaiñera, ekonomixa aldetik erreztasunik egon ez arren. (VII, 292).

1839. urtian²⁹⁴ Eusebio Zuloaga, Paristik etorritxa, Eibarren geratu zan arkabuzegiñan. Damaskinautako armen fabrikia ipiñi eban estreiñakoz (ikus 1842-VIII-11, 1848).

Urte batzuk beranduao, armak eta kañoiak eitxeko tailler mekaniko bat altzau eban. Adornu aldetik, XVI. gizaldiko armen enbidixarik ez eken han eitxen ziranak, G. de MUJICA-k diñuan ez: armerixako metoduak aldatu eta modernizatzen bihar haundixa eiñ eban.

Isabel II.a eta bere gizonandako be eiñ ebazan armak; Valenziako Dukiandako be bai; eta beste ezagun batzueandako be bai.

²⁹⁴ In LI, 341, holan dakar: “En 1840 regresó a España y estableció en Eibar una fábrica de armas portátiles, así como en Madrid un taller y comercio (...)”; in LIII, 79 be horixe dakar: “1840. urtea zen gutxi gorabehera”.

Holako inkrustaziño, nahi errebajautako dibujuen arte biharrak, arkabuzero real eta Madrilleko Armerixa Realan direttore titulua hartzeko balixo izen etsen: hamen puestotik, ugertzen euazan hainbeste pitxi edar alpe-rik galtzetik librau ebazan, bape zaintzeka lagata euazanak.

Bere obra ezagunena, Francisco I.an ezpata originalan kopixa bardiñ-bardiña izen zan (ikusi 1848): Madrilleko Real Artillerixatik, Parisko Artillerixian Museora eruan zan aprapos, hantxe ein zeixan: 4.000 errial pagau jakozan. (I; 203, 222)-(XI, 99-100)-(XV; 32, 95)-(LI; 341, 342)-(LIII, 79).

1839. urtian I. Karlistadia amaitxu, eta hurrengo 60 urtetan Eibarko armagintzia Ignacio Ibarzábal-ek kanpotik ekarritxako errebolber modeluen gorabeheran izen zan, “fueron la principal base de la industria arma-
ra eibarresa”. (XV, 94)-(LX, 64).

1839. urtian, eta Gerratian be bai, San Andres parrokixan kura parroko bi euazan: Juan Bautista de Sarasua eta Pedro Saturnino de Ezenarro. (XI, 134).

1840. urtian, Ramon Aguirre izen zan alkatia atzera be. (XI, 474).

[**1840. urtian**, Espartero jenerala euan Gobiernuan, “la Regencia del Reino”, Isabel II.an sasoian (XI, 201-202).]

1840. urtian, bidiak konpontzeko herrixan euazan inpuesto bixekiñ (ikusi 1819), belloizko 18.850 errial batu ziran danera, aurreko sei urtietan gerratia izenda (ikusi 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833). Bideko eta arduan, patxarran eta mistelian inpuestuekiñ, hamar urtian, G. de MUJICA-k eindako sumian gorabeheran, belloizko 261.712,17 errial batu ziran; ostian, “con otras partidas por otros conceptos” (XI, 346), 900 errial batu ziran. Holan, danera, G. de MUJICA-k eindako suman, 262.612,17 belloizko errial ziran batutakuak.

Halan da be, inpuestuak kobratzetik sartzen zan dirua asko izen arren (261.712,17 belloizko errial), paga-
tzeko euana gehixao zan (bere sasoian bidia eitxeko zensuan hartutako diruan redituak, eta bidia bera kon-
pontzeko gastuak): belloizko 262.678,23 errial. G. de MUJICA-k eindako kontuetan, belloizko 66,6 erriale-
tako aldia euan, kajan ez euan dirurik eze. Holan ba, herrixak dirua galdu eitxen eban bidian jabe izenda.

Eibarren moruan euazan beste herrixak be antzera ebizan ezkeriok, erabagi eben Probinzixiak konbe-
nixo bat eitxia, Zestonako Junta jeneraletan, bidiak zirala eta ez zirala (ikusi 1840-VII-24). (XI, 346).

[**1840. urtian** fundau eben “Gárate, Anitua y Cía., S.R.C.” etxia (?) (ikusi 1860) (XLII, 140).]

1840. urtian Maria Angela Aguirregomezcorta, Francisco de Zuloaga-kiñ alargunduta euan (ikusi 1834;
1883-VI-10). (XI, 366).

1840. urteko julixuan 24ko jardunan agirixan, Eibar eta inguruko herrixak (ikusi 1819) Gipuzkuako
Probinzixiak bidien gaiñian eindako konbenixua kopixau zan.

Konbenixuan erabagi zan bidien jabia, handik aurrera, Probinzixia izengo zala, eta Maaltzan kobratzen
zan *portazgua* be Probinzixiak hartuko eban; bidiak eitxeko zensuan hartutako diruan zorrak, eta redituak
pagatzia herrixen kargu geratzen zan (ikusi 1840-VII-30). (XI, 346).

1840. urteko julixuan 30ian, Eibar eta inguruko herrixak bidien gorabeheran Diputaziñuakiñ eindako
konbenixua, eskritura publikuan jaso eben, Azkoitxian (ikusi 1840-VII-24; 1845). (XI, 346).

1840-1865. urte bitxartian, Eibarren, armerixako honek taillarrok sortu ziran: “Orbea Hermanos,
Larrañaga, Anitua y Charola, Zulaica, Gárate y Anitua, que derivó del taller de Manuel Gárate” (sic) (XXXI, 16),
beste taillar txiki askokin batera. (XXXI, 16).

1841. urtian, Jose Maria de Alberdi izen zan alkatia. (XI, 474).

[1841. urtian, “Ley Paccionada”-n gorabeheran jardun eben Espaiñako agintarixak eta Naparrak (VII, 287).]

[1841. urteko otubrian 29xan, Regimen Forala des eitzeko Dekretua izen zan, Bergarako Konbenixuan ondorik. Laugarren artikulua, aintzen eban Aiuntamentuak, “con arreglo á las leyes y disposiciones generales de la Monarquía” (XI, 202) organizau bihar zirala: Eibarkua ez zan exzepziñua izengo (VII, 387)-(XI, 202).]

[1841-1843 urtietan Mendizabal-en desamortizaziñua izen zan (idea liberal progresistetakua zan): Elixeta eta komentuen ondasunak iñogandu ziran (esk. ap., 1996-VI-11, 1 o).]

1841. urtian Guardixa Reala kendu eiñ eben: horrek kaltia ekarri etsan Gabriel Benito de Ibarzábal-en fabrikari, harako armak saltzen zitxualako. (LI, 29).

1841. urteko martixan 6xan Eibarko Aiuntamentua, Plaentxiko Fabrikako lau Gremixuetako diputaduak ainduta, barriro hasi zan Fabrikia Eibarrera ekartzeko tramitietan. (XI, 87).

1842. urtian, Eugenio de Arostegui izen zan alkatea. (XI, 474).

1842. urtian, aurreko urtetako Fransesadia eta I. Karlistadian ondorik, herriko zorrak demasak ziran: 496.650 errial zor ziran. Zorrek in parra eitzeko, Gabriel Ibarzabal-ek plan bat agertu eban, eta Aiuntamentuak ontzat hartu eban. (I, 257)-(XI, 47).

1842. urterarte, hogetabi urte eta gero, Ramon de Zuluaga izen zan Plaentxiko Errege Fabrikako maixu esamiñadorea. (VI, 382).

1842. urtian, Montjuich-eko Museo Militarrian egon zan Ramon de Zuluaga-k eindako eskupetia, urrezko inkrustaziñoduna. (VI, 382).

[1842. urteko abruillan sortu ziran Probinzixetako Diputaziñuak, Isabel II.an sasoian (VII, 288).]

1842. urteko agoztuan 11n Eusebio Zuloaga-k Eibarren ekan arma taillarran inbentarixuan zertifikaua eiñ eben (ikus 1848): orduantxe sasoi inguruan taillarran administraziñuan arduria bere lehengusu eta koiñatu Evaristo Zuloaga Larrue arkabuzeruak hartu eban, Eusebio Zuloaga Madrill aldetik zalako. Eibartik piezak bialtzen zitxuen Madrillera han akabau eta dekorau eitxen zitxuelako gero saltzeko (ikus 1851; 1867). (LI; 341, 342)

1843. urtian Felix de Guisasola eta Pedro Luis de Guisasola izen ziran alkate, konstituzionalak bixak. (XI, 474).

1843. urte inguruan Artillerixa Kuerpuak Eibarren armak batzeko rezeptziño zentro bat ipini eban: Eibarko armagiñak armak entregatzera Plaentxiako Fabrikara ez jua bihar izeteko ipini eben hori. Horixe izen zan Eibarko lehengo arma probaderua . Dana dala, han militarrei saldutako armak probatzen ziran bakarrik (ikus 1865). (LI; 125, 127).

1843. urteko junixuan 15ian Juan Bautista de Loyola (Markiña-Etxebarrikoa), Juan Jose de Zuluaga (Mendarokua) eta Francisco de Gárate (eibartarra) ferroiak, Gabriel de Ibarzabal eibartarrakin batzarra euki eben.

Gabriel de Ibarzabal-ek, Toledoko “Bulcano” enpresako sozixuen (José Vilamil eta Genaro Macher y Minondo) izenian ziharduan: ferroiakin, Toledora zortzi hillabetian biharrera juateko kontratua eiñ eben. Kondeziñuak honek ziran:

²⁹⁵ J.L. CALVÓ-k berak in LI, 43, holan dakarren arren be: “La historia del que a partir del año 1919 fue “Banco Oficial de Pruebas de Eibar”, puede hacerse remontar al año 1865, pero como organización privada de marcha irregular, carente de respaldo oficial, y de utilidad opcional por parte de los fabricantes” (LI, 43).

1-Hiru bihargiñak, 15 egunen buruan Toledon egon bihar ziran, hiru eguneko gorabeheriak (12/18 eguneko marjena eken).

2-Juan Bautista de Loyola-k, "tirador" biharra eingo eban; beste bixak, fundidore ero urtzaille izengo ziran.

3-Tiradorian eguneko sueldua, 40 errialekoa zan; urtzailiena, 32kua, biharrian hasitxako lehelengo egu-netik.

4-Ferrerixa ero olan aberixan bat izen, ero biharreko materixala falta izen ezkeriok, bihargiñok beste biha-rran bat eitzeko prest egon bihar ziran, beste biharri ur gaiñekua ero osasunandako txarra izen ezik. Sueldua, bardiñ.

5-Bihargiñak gaixotu ezkeriok, lehelengo hamar egunetan, sueldo erdixa kobrauko eben; gehixao luzetu ezkeriok, ero biharrian ekiñ ero etxera juan biharko eben osatzera, biajeko gastuak euren (bihargiñen) kontu-
ra hartuta.

6-Zortzi hillebeteko sueldua, kontratantiak (enpresarixuak), bihargiñak halan eskatuta, beste bati emon-go etsen, segurua pagatzeko.

7-Bihargiñen batek zortzi hillabetien ostian ez baeban kontratua gehixao luzetzerik nahi, sasoiz emon biharko eban aitzen.

8-Ferroi bako txak 400 errial hartu ebazan kontratua firmatzerakuan, biderako.

A. AGUIRRE-k hiru atal interesante aitxatzen dauz hamen kontratutik: bata, eibartarrak orduan be derri-gorra ebela kanpora juatia biharra eitzera, "eran los últimos coletazos de una industria en pleno declive" (XXX, 19) diño; beste bat, eibartarrak bihargin fama haundixa ekela, Toledotik billa etortzeko beste, ondo pagauta gaiñera ("parece claro que nuestros operarios eran muy competentes y de sobrada fama" (XXX, 19)); eta hiru-garren diñuana, hau kontratuau XIX. gizaldi erdikuen modelotzat hartu leikela. (XXX, 19).

1843. urteko setienbrian 30ian Espartero-k, Eibartik andrazkuak be soldau izen ahal izeteko ein jakon eskabidiari baietza emon etsan. Ez da agiri ia ondorenian batalloia sortu zan ala ez. (XV, 21).

1844. urterarte, 1834. urtetik, hartzen da Eibarko arma industrixian hazierian hazitzat. (VII, 290).

1844. urtian, 1834. urteko otubrian 23ko R.Oa ukatu ein zan: holan, Erregian Arma Fabrikia barriro Plaentxian ipiñiko zan.

Halan da be, Isabel II.an Gobiernuak Eibarri laga etsazan zeregin batzuk, gastuak herrixan kontura ize-tekotan: Arma probaderua (eskuz eindako suzko armen kañoiak probatzeko); ontzat emondako armak (bai suzkuak, bai arma zurixak) gordetzeko almazena (Erregetxia, Unzagan); ofiziñak; eta Fabrikatik etorri bihar ziran bihargiñendako kuartuak. Dana barrixa eitzia karua zalako, momentuz etxe bi errentan hartu ebezan.

Ordutik, armerixako zazpi ofizixuetako maixu eibartarrak, Erregetxian entregatzen zitxuen euren biharrak (ikus 1860). Armak markatzeko sistemian piskat aldatu ein zan gaiñera: erregian propiedadia zala eta fabrikian markia *llabian* ipintzen ziran, platina erdixan²⁹⁶; gaiñera, armian numerua eta fabrikaziño fetxia kañoietan ez eze llabietako ezkerreko aldi be ipintzen zan, eta Eibarkua izen ezkeriok, "E" ipintzen zan albu (ikus 1852). (XI, 87)-(XV, 56-57)-(LI; 26, 55-56, 58, 84, 86).

1844. urtian, Elixako hamarrenen kontura gorabeheria egon zan Eibarren: Azpeitxian izen ziran Juntetan, libre lagatzen zan danendako, pagatzen segitzia nahi baeban batonbategen, antxiñako eran; nahi 1843ko martixan 11ko zirkularrian esaten zanari kaso eitzia. Eibartar batzun jarkeria ez jakuen gustau bertako Elixako kabilduari; eta horregaitxik hamarrenak batzia Aiuntamentuan kontura laga eben: sekretarixua izen-tau eben batzaille. (XI, 134-135).

²⁹⁶ "Estas marcas eran la cifra de Isabel 2ª sobre la inscripción "F.D.P." (Fábrica de Placencia, marca nº 10) [sic]" (LI, 58).

1844. urterako Arraten “funciones regulares” zebebratzen ziran, ingurukuen kontura, kabilduakin konponduta (ikus 1851). (XXXIII, 88).

1844. urteko febreruan, Juan Bautista Aguirre izentau eben alkate. (XI, 474).

1844. urteko abruillian, Martin de Ibarzabal-ek Unbeko uran itxurrian terrenuan (Bidebarrieta kalia zabaldu zan lekuan) etxe bat eitxeko permisua eskatu eban. Itxurrian ingurua lautu eta herrixak ondiok zorretan ekan dirua berak pagatzia aindu eban (urtian 16 dukado). Elgetako Anacleto Berraondo arkitektuan planuen gorabeheran eitxekotan, baietza emon jakon. (XI, 376).

1844ko maietzian 12xan Probinzixako buru politiko nausixak Aiuntamentura karta bat bialdu eban, herriko zorrei aurre eitxeko terrenuak saltzia erabagi zalako. Ba hamen kartan, herriko Konzejuak zelan jokatuhihar eban aitzen emon zan, ze kondeziño bete bihar ziran lurrok saltzeko. (I, 257)-(XI, 47).

[**1844. urteko julixuan 4an**, Pedro José Pidal Gobernaziñoeko Ministruak, Aiuntamentuen organizaziñoan gaiñian Lege barrixa etara eban: 7. Artikuluak, “los Ayuntamientos, interín se hace el arreglo definitivo de los Fueros, tendrán las atribuciones que gozaban antes del decreto de 29 de Octubre de 1841”. C. de Echegaray-k diñuan, ez zan luzerokua izen (ikus 1845-I-8) (XI, 202).]

1844. urteko otubrian 3an, Plaentxiko Fabrikako bost Gremixuetako diputaduak, eibartarrak, keju ein ziran Eibarren bi etxetan eualako dana partiduta: etxe bakarria eskatzen eben, barrixa ein bihar ba-zan be. (XI, 87-88).

1844. urteko otubrian 13an, Aiuntamentuak Eibarrera ekarri ziran Arma Fabrikako atal danak etxe baten ipintzia erabagitxa, dirua jirau bihar eban: arda azunbrian inpuetua bi kuartotan altzatzia erabagi zan, bihar zan beste diru batu artian. Horrekin batera, eta kondeziño moruan, jentiarri prohibidu ein jakon Olarriaga, Elizarga eta Azurzako benta ero ardandegixetara juatia ardaa eratera, juandako lagun bakotxari 10 errialeko multia ipiño jakon gaiñera: herri osuak emon eban bisto buenua (jentia juan eitxen zan halan da be; baitxa multak ipiño be). Beste generuei zelako inpuetua ipiño be, tratau zan orduko jardunian. (XI, 88).

1845-1850. urte bitxartian Pascual Madoz-ek eindako deskripziñoan gorabeheran, Eibar halakotxia zan:

Gipuzkuako Probinzixan, *Aiuntamentudun billia*; Bergarako partida judizialekua (“1 leg.”); Burgosko Audiencia territorialekua; “c.g. de Provincias Vascongadas Vitoria 8”; Calahorra-ko Diozesis barrukua, 27.

Lekua: mendi artian, aldapan, “en una cuesta”.

Klima ero egualdixa: umela eta hotza; eta horregaitxik jentiak sarri eukitzen eban kalenturia, katarrua, pulmonixia, koliko eta disenterixia. Haixiak, ifarretik eta mendebaletik jotan ebal gehixena ziñoan.

Herrixa bera: 164 etxe euazan, bitxartian sei kalekiño; Aiuntamentua; karzela; eta eskolia: 102 mutil juaten zirana bata, eguneko 8 errial pagauta; eta eguneko 3 errialekua bestia, neskendako: 70 neskakoskor juaten ziran. Gaiñera, 70 urte inguru lehenao eindako etxe ikusgarrixa be baeuan, suzko armak probatzeko (ikus 1775), erreka onduan: bai Eibarkuak, bai Ermuko armeruak jarduten eben han; halan da be, Unzagan, mendaldeko aldetik beste etxe bat eitxen euazala diño Madoz-ek, herrikuen kontura, premiña eualako (Bustinduitarren etxia ete zan?). Aitxatzen dau antzerako etxe bat, Gabriel Ibarzabal-ena; baiña hau fabrikia zan, arma zurixak eta ebatekuak, edarto eindakuak etaratzan ziran bertan. Izen be, uezabak Inglaterratik ekarritxako erramintxak eta makiñarixiakin produziñoa hobetuta ekan.

Eibarren, orduan, Parrokixia euan, San Andreskua, 8 benefiziautakogaz: euretako bik, parroko ero “cura de almas” funziñua eken; beste batek, Agiñako San Migel parrokixan jarduten eban. Elixia onduan, lau kañutako itxurri edarra ei euan, jentiaik bertatik ura hartzeko.

Herrixan (barruan) Agustina rekoleten Komentua euan; eta hiru ermitxa: San Juan Bautista, San Esteban, eta “Ntra. Sra. de la Asunción” ero Ama Jasokundiana. Herrixan kanpokaldetik, monja franziskanen beste Komentu bat, eta beratzi ermitxa: Santa Ines, San Lorenzo, Santa Kruz, San Pedro, San Roman, San Salvador, San Martin, “Ntra. Sra. de la Asunción” eta “la Natividad de Ntra. Sra. de Arriate” (Arrateko Ama). Madoz-en ustez, batak be ez ekan ezebe apartekorik, Arrateko Aman ermitxiak ezik.

Halan diño Arraten gaiñian: ordu beteko bide nekosuan ondorik, merezi dabela bertara igotzia, bai Eibartik, bai Elgoibar eta Plazentziatik, handik dauan ikusmiriagaitxik: hiru herrixok ikusi leikez, eta Deba errekoa eta Eibarkua be bai.

Mendi gueneko lautaria be aitxatzekua zan, Madoz-en ustez, antxiñako haritz zaharrak eta pago tantai-xen bitxartian plazia formauaz. Hamen plazan, setienbrian zortzixan erromerixia eitxen zan, Aiuntamentokuak eta Elixako kabilduak bertan zirala: “octava” ero zortzi egunetan bertan geratzen ziran, jateko ugari eruanda euazan barraketan lo eiñaz. Arrateko elixian gaiñian, holan diño: 140 oiñ luze dala, 38 zabal eta 30 altu, barrutik politxo ipiñitxa.

Herrixan mugarrixak: ifarretik, Markiña; Karakate sortaldetik, Plaentxia; hego-aldetik, Elgeta; eta mendebaletik, Ermua (ez dau Elgoibar aitxatzen, ezta Zaldibar, Mallabia eta Bergara be).

Danera, 185 basarri euazan orduan. Lurra, buztin klasekua; eta parte bat, su-mendi ero bolkanikua be bai, lur aberatsa eta gozua.

Mendixetan, arbolak, otia eta larrak (arantzak) euazan.

Herrixan zihar, errekoa ero “riachuelo” pasatzen zala be badiño: orduan euan zubixa, Arrabalkua zan: “hay un puente titulado del Rabal”.

Herriko bidiak: Bilbotik, Deba eta Motrikuko portuetara zoian erregebidia pasatzen zan; Azpeitxixik zihar, Tolosara be bai; eta Bergarako bidia: hamendik, Tolosara eta Bitorixako bidiak hartu zeikiazan. Ondo zaindutako bide nausixa ez eze, baziran ondoko herrixetara juateko burdibidiak, ero “camino carriles a los pueblos confinantes”.

Korreua barriz, Bergaran bitxartez jasotzen zan astian lau bidar; eta bialdu, beste hainbestetan.

Produziñua: garixa, artua, baba-baltzak, babak: liñua; kaztaiñak, intxaurrak, mahatsa, eta ortuarixak, danetik. Gaiñera, ganauak hazten ziran, eta ardixak be bai. Kazia: erbixak, eperrak, aixerixak, eta paseko txorixak. Peskia: angilak, amorraiñak eta barbuak.

Industrixa: uruna eitxeko hamar errota euazan, eta arma tipo danak eitxeko fabrikak. Izen be, Plaentxiko Fabrikako herrixetako bat zan (“siendo uno de los pueblos pertenecientes á la fáb. nacional de Plasencia”). Gaiñera, ixa herriko danak ziharduen arma biharrian. Damaskinua aitxatzen dau, gizaldi erdixan aurrerakara haundixa izen ebala eta: dibujo eta tallauan, gehixena; eta laguntasuna eukiko baleu, bere ustez, Europako onenen parekua izengo zan.

Poblaziñua: “500 vecinos, 4.000 almas”²⁹⁷; sei kaletan partiduta euazan 164 etxetan, eta 185 basarritxan bizi ziran. (IV, 48)-(XI; 226-227, 317)-(LII, 137).

1845-1850. urte bitxartian, Madoz-ek Aginaga barrixuan deskripziñua dakar: Parrokixia, Calahorra-ko Diozesiskua; Bergarako Partidu Judizialekua; Gipuzkuako Probinzixakua (Tolosako 10 1/2 leg.), eta Eibarko Aiuntamentokua.

Probinzixako ifar-mendebalian dago, Bizkaixakin mugan.

²⁹⁷ G. de MUJICA-k, 1847. urterako dakarrela diño.

Egualdixa, hotza eta sanua.

Danera, 26 etxe ziran; San Migel parrokiari, Eibarko San Andres parrokian bendien: bertako benefiziutako barrixena zan hango parrokoa.

Mendixak eta lautarak egon arren, lur antzuan ziran; ura ugarixa, ostera.

Herriko bidiak, eskasak.

Etaratzen zan generua: artua eta garixa, baiña gitxi.

Poblaziñua: 22 bezino eta 116 kristau. (IV, 15).

1845. urtian, Juan Bautista Aguirre izen zan alkate. (XI, 474).

1845. urteko Juntetan, Eibar eta inguruko herrixak bidien gorabeheran einda eken juntiak eta Diputaziñuan artian bost urte lehenao bidien gaiñian eindako konbenixua indarririk barik geratu zan, juntiak halan nahi izen ebalako (ikus 1840-VII-30; 1850). (XI, 346).

1845. urtian jaixo zan Jose Bizente Iriondo Atxa-Orbea "Mantxon", Urko basarriko semia. Plazido Zuloaga-kiñ ikesi eban damaskinaugiñan eta berakin jardun eban biharrian aldi baten: onenetakua zan edozein teknikakin biharra eitxen. Gero, Tomas Gisasola-kiñ eta Jose Kalisto Urkia Maiztegi-kin batera taillarria ipini eban. Horren barri gehixao jakin gura izen ezkerero, beitzu bibliografian: LIII, 90. (LIII, 90).

1845. urtian, eneruan 8ko Aiuntamentuen Lege barrixak aintzen ebanari segitzen, organizaziño muni- zipala aldatu ein zan. Gipuzkuan, 1848. urteko eneruan ipiñi ei zan martxan, "con lo cual perdió la organización de los municipios lo que tenía de particular y privativo". Eibarren, 1847. urteko nobienbreko eleziñuetan erabilli zan ya Lege barrixa (ikus 1747-XI). (I, 232)-(XI, 202).

1845. urteko martixan 31n, Aiuntamentuak erositxa ekazan Bustindui ero Juan Estebanekoa palazi- xua, ondoko beste etxe bat eta inguruko ortua, Unzagan, Arma Fabrikia, dana batera ipintzekotan, 69.380 errial pagauta. Bustinduitarren jauregixa, barriztauta, Errege-etxia ("Erregetxia" be bai) izen zan.

Fabrikako pruebetako zatixa eta almazena izengo zanan planuak eta kondeziñuak, Leandro de Zabala arkitektuak eiñ ebazan: obrak susbastara etara ziran, hurrengo urteko junixorako obrak amaitxuta egotekotan. Felix de Guisasola geratu zan subastako obriakin; kontratistia, Jose Migel de Guisasola izen zan. (II, 20. p.)-(XI, 88).

1845eko junixuan 9xan, hainbeste ziran herriko demandak diru kontuegaitxik, aurreko gerratietatik eto- zenak batzuk eta egunian-egunian urtetzen ebenak, Aiuntamentua herriko jentiakin batu zan, eta Francisco Maria de Astarloa abogaua bertan zala, erabagi batzuk hartu ziran: saldutako lurren jabien eta erostailien arte- ko demandak izeten ziran askotan. Ba hamen eguneko agirixak diñuanez, lurren jabe barrixak zor jakuenei pagatzeko, sei urtetan 60.000 errial emon bihar eben.

Gaiñera, okeliari eta ardauari inpueto barrixak ipiñi jakuezan, eta holan etaratzen zan dirua, lurregaitxik hartzeko ekenak izentautako tesoreruari emon bihar jakon. (I, 257)-(XI, 47).

1845. urteko setienbrian 16xan, Diputaziñuak artxibuen gaiñeko karta-zirkular bialdu eban ezkeriok, Eibarko Aiuntamentuak barriro jardun eban artxibo munizipalan gorabeheran: sekretarixua eta Jose Joaquin de Aretio izentau ebezen artxibua tolosteko (ikus 1782). (I, 270)-(XI, 209-210).

1845. urteko setienbrian 24an eiñ eban eskrituria Juan Cruz de Aranburu Eibarko eskribauak, zelan Albizuri-Aurreako 2.712 estadu zabal zan mendi zatixa (iñausitxako 60 arbolako haritxixa be baeuan bertan), San Romango sakristaua zan Agustin de Guisasola-k gozau zeikian aurreruntzian be.

Aurretik, Francisco de Guisasola Escaregui eta Juan Andres de Zumarán-ek herrixak eurekin zorrak eka-zala, eta zorrok kobratzeko Albizuri-Aurrea mendixori enbargatzeko hasi ziran gestiñotan. Baiña hori mendixori San Roman ermitxako sakristauak erabiltzen eban, ermitxia zaintzian truke; jakiñ ebanian enbargatzeko-tan ebizala, ermitxako giltzak hartu eta Aiuntamentura jua zan, sakristau izetiari laga bihar etsala esaten.

Holan, Aiuntamentuko *edillak* erabagi eben enbargua geratu, eta lehengo moruan lagatzia: uniko, sakristauak 1.000 errial emon biharko etsen Francisco de Guisasola eta Juan Andres de Zumarán-i, konpensaziño moruan. (XXXIII, 124).

1846. urtian, Anbrosio de Sustaeta izen zan alkatia. (XI, 474).

1846. urtian ondiok bistan euan Portaleko errotara joian kanal ero antepara zatixa gaur Kalbetoi kalia dan inguruan. Anteparia itzela zan, 3 metroko zabalekua, eta hor urtian itxo zan ume bat, beste asko lehenao hill arren. Anteparia Portaleko Torrepien ezkutau aurretik labaderotik pasatzen zan. (LXXV, 141).

1846. urtian sortu eban Juan Jose Larrañaga-n aitxak arma fabrikia. (LI, 34).

1846. urtian “Exposición de Productos de la Industria Española” izen zan Madrillen: hara armak eruan zitxuen bixetako bata Eusebio Zuloaga izen zan. (LI, 294).

1846. urteko junixorako, Armen Pruebetarako eta almazena izengo ziran obrak amaitxuta egon bihar leukie: baiña, obrak sosisuz joiazan, eta Aiuntamentuak kontratistari setienbrian 29xan amaitzeko plazua ipiñi etsan. (XI, 88).

1846. urteko setienbrian 29rako Arma Fabrikako Probaderua eta Almazena ondiok amaitzeka, Aiuntamentuak ipiñi eban azkenengo plazua dizienbrian 15a izen zan, bestelan, bai kontratistari, bai obria hartu ebanari, belloizko 100 dukateko multia ipiñiko etsen (ikus 1847-X). (XI, 88-89).

1847. urtian, Pedro Maria de Aguirre izen zan alkatia, “que fué nombrado por aclamación, sin elección” (XI, 474).

1847. urtian “Un vascongado”-k firmautako *Manual del viajero en las provincias vascongadas* liburua agertu zan Madrillen. Eibarko telagiñian gaiñian holan ziñuan, “Eran muy estimados antiguamente los tejidos de hilo que de este pueblo salían, y hablando el ilustre historiador Esteban de Garibay de las telas llamadas beatillas, dá por “muy delicadas y de mejor color” que las de otros puntos las de este” (XI, 106).

1847. urtian, Eibarko Aiuntamentuan honek karguok euazan: alkatia; erregidore bi; sindiko bat; diputadu bi; eta *común*-eko sindiko personero bat. (XI, 201).

1847. urtian Sanjuan suan erre ziran sei egur burdikara, Eibarko Aiuntamentuak 60 erreal pagau eban: halan agertzen da herriko kontu liburuetan. (I, 243)-(XI, 226).

1847. urtian, Santa Cruz-ko markesa zan Isasiko etxian jabia. (XI, 270).

1847. urteko maietzian 23an “del Detall” kapitanari, Bustinduitarren etxeko lehelengo pixuan sartzeko permisua emon jakon, ya Arma Fabrikian parte moruan ipiñitxa. (XI, 89).

1847. urteko julixuan, Indianokuan euazan examiñatzeko trepetxak Arma Fabrikian almalzen moruan ipiñitxa euan etxera barrira eruan ziran. (XI, 89).

1847. urteko otubrian, Bergarako Leandro de Zabala eta Elgetako Anacleto Ventura de Berraondo arkitektuak, Arma Fabrikian almazena eta probaderuko obrak amaitxutzat emon ebezan²⁹⁸. Jose Migel de Guisasola-n alde 37.096 errial urtetzen eben; eta halan pagatzia erabagi zan (ikus 1919-XII-6). (XI, 89)-(LI; 43, 125).

²⁹⁸ Baiña in LI, 43, holan dakar: “La historia del que a partir del año 1919 fue “Banco Oficial de Pruebas de Eibar”, puede hacerse remontar al año 1865, pero como organización privada de marcha irregular, carente de respaldo oficial, y de utilidad opcional por parte de los fabricantes” (LI, 43) –letra baltzaua guria da-. Dana dala, J.L. CALVÓ-k berak lehelengo datuak 1843. urte inguruak dirazela diño: “El primer probadero oficial de Eibar fue establecido por el Cuerpo de Artillería hacia el año 1843 al organizar allí, dependiente de la Fabrica [sic] de Placencia, un centro de recepción de armamentos” (LI, 125).

1847. urteko nobienbrian ein ziran herriko eleziñuetan, 1845. urteko Aiuntamentuen Lege barrixak ziñuana bete zan (ikus 1845-I-8), 1844kua alde batera lagata (ikus 1844-VII-4): 1848-1849 urtietan ze konzejalek ainduko eben erabagi zan orduan. (XI, 202).

1847. urterako, Eibarko herrixa haunditxuta euan diru kontuetan: Aiuntamentuak, hartu ero kobrau, 108.338 errial kobrau ebazan; eta gastau, danera, 108.575 errial. Zifrak ondo badagoz, herrixak 237 errial gal-tzen urten eban. Partida danak, zihetz, *in* XI, 225-226 irakorri leikez: partida batzuk interesantiak dira: “animales dañinos, juego de bolos, alumbrado público, juego de pelota, pellejos de vino repartidos en la plaza y refresco, fogatas, cohetes, novillos, nueva fuente”... (XI, 225-226).

1848. urtian, Antonio de Larrañaga izen zan alkatia (hurrengo hiru urtietan be bai: ikusi 1849, 1850, 1851). (XI, 474).

1848. urterako Eusebio Zuloaga-k Eibarren eukan arkabuzen fabrikia bere lehengusu-koiñatu baten kargu lagata eukan (berak Madrillen puesto haundixa eukalako), Evaristo de Zuloaga y Larrue, Ramon de Zuloaga y Ubera Plaentxiako Arma Fabriketako maixu examiñadorian semia. Evaristo-k eiñ eban ba, 1848ko agoztuan 11ko taillarran inbentarixua: “Escritura de Inventario de la Herramienta y demás efectos y piezas existentes en los Talleres de la Casa Contadorecoa y Macharia” (LXXX, 251). Inbentarixuan transkripziñua dakar R. LARRAÑAGA-k *in* LXXX, 251-262.

E. Zuloaga-k berak izentau eban “damasquinado”, armak urriakiñ eta zidarrakiñ adornatzeko eria, gero-ra indar haundixa hartu eban (bere seme Placido izen zan artistia horretan). (XXXI, 14)-(XL, 43)-(LVII, 78, 83)-(LXXX, 251).

1848. urtian Eusebio Zuloaga-k Francisco I.an ezpata originalan kopixa bardiñ-bardiña eiñ eban: horixe zan bere biharrik ezagunenetakua. Madrilleko Real Artillerixatik, Parisko Artillerixian Museora eruan zan aprapos, hantxe ein zeixan: 4.000 errial pagau jakozan. (I; 203, 222)-(XI, 99-100)-(LVII, 72-73).

1848. urtian(z) sortu zan G.A.C. enpresia, armagiñan. (XV, 41).

1848. urteko febreruan, Kañoigiñen gremixokuak kejauta euazan, konpondu barri euan probaderua rui-netan eualako: barriro konpondu bihar izen zan.

Gastuak pagatzeko, hiru urte lehenaoko arduan inpuestuakin segitzen eben; baitxa arandangira juateko prohibiziñuakin be: baiña jentiak ez eban kasorik eitxen, eta aindutako 10 errialekako multak martxan ipiñi bihar izen ziran. Iñoiz, ardu-zaliok Aiuntamentuan batu be bai, eta gehixao ez juateko berbia emon be bai: alperrik. Uniko, Gremixuetako diputaduei bidia emon jakuen euren bihargiñei, aindutakua bete ezian, aldi bakotxian, sueldotik 10 errial gitxiao pagatzeko. Ez dirudi gauzia asko aldatu zanik, hala be. (XI, 89).

1848. urteko julixuan 15ian Aiuntamentuak, Agustinen Komunidadia izentau eban Arrateko Aman erro-pak zaindu eta konpontzeko. Halan da be, konpondu, garbitxu-zuritxu eta plantxatzia, duan ein biharko eben. (XI, 162).

1849. urtian, Antonio de Larrañaga izen zan alkatia (ikus 1848, 1850, 1851). (XI, 474).

1849. urtian²⁹⁹ sortu eban Manuel Gárate-k bere taillarra (ikus 1883). Hango gorabeherak jakitzeko beitxu bibliografixan: LI, 210-212. (LI; 34, 42, 210-212).

1849. urtian jaixo zan Biktor Maria Arana, “Biktor Mari Txopa” artistia (ikus 1880. urte inguruan). (LIII, 84).

1849. urteko julixuan 4an jaixo zan Laureano Gisasola Mendizabal musikua (ikus 1915-VI-13). Jose/Juan Kruz Gisasola-n semia zan; Tiburzia Iñarrairaegi eban andria: Juan Bautista Gisasola musiko famauan (ikus 1885-VIII-29) eta Julio Gisasola (ikus 1881-XII-5) musikuen gurasuak ziran, eta beste bost alaba be euki zitxuen.

San Andres parrokiako organu jotailia zan baiña aiuntamentuak pagatzen etsan. Musika aldetik, “Bere aitak erakutsitakoarekin organurako piezarik zailenak jotzen apartekoa zen” (LXVI, 75). Iparragirre kantante urretxuarrakin lagun haundixa zan, sarritxan egoten ziran alkarrekiñ. (LXVI; 13, 38, 72, 75, 77)-(LXV, 9)-(LXXVI, 54).

1850. urte inguruan jardun eban armagiñan Paulino Aretio-k, pistolak, errebolberrak eta eskupetak eitzen, eta gorde dirazenen artian “figuran ejemplares muy bien acabados, con detalles de lujo propios de la producción eibarresa de calidad, anterior a la década de 1850” (LI, 105-106).

Meyers tipoko errebolberrak (lujozkuak, zidarrezko adornuekin) “F^a de Paulino Aretio – Eibar” (LI, 106) markia eroien. R. LARRAÑAGA-n ustez, apellidua “Aretio” zan eta ez “Aretio”, berak markatzen eban moruan. (LI, 105-106).

1850. urtian, Antonio de Larrañaga barriro izen zan alkatia (ikus 1848, 1849, 1851). (XI, 474).

1850. urtian, 3.000 lagun inguru bizi ziran Eibarren (ikus 1900). (XI, 493).

1850. urteko Juntetan, Probinzixiak dekretau eban bera izengo zala Deba erreka inguruko bidian jabe. Inguruko herrixak sortuta eken juntiari, trukian, 500 pezetako (aziño bakotxan balixua) 800 aziño emoteko berbia emon eban, ehuneko 5eko interesagaz (ikus 1845). (XI, 346-347).

1850. urtian, korreua Mondragoitxik barik, Bergarako administraziñotik ekartzen zan. (XI, 228).

1850. urtian jaixo zan Jose Felipe Artamendi Amesti. Plazido Zuloaga-kiñ ikesi eban eta damaskinaugiñan bere ondorenguetako bat izen zan. “Artamendi Etxia” zabaldu eban Barrenkale inguruan³⁰⁰; plantilla taillarra be hantxe ekan (ikus 1913). (LIII, 85)-(LIV, 85).

1850. urtian jaixo zan Juan Kruz Iraeta Elejalde. Eusebio eta Plazido Zuloaga aitxa-semiekiñ ikesi eban eta damaskinaugiñan euren ondorenguetako bat izen zan, “Iraeta Etxia” zabaldu ebana. Barri gehixao jakitzia gura dabenak bibliografixara jo leike: LIII, 89. (LIII, 89).

1851. urtian, Antonio de Larrañaga izen zan alkatia (ikus 1848, 1849, 1850). (XI, 474).

1851. urtian “Casa Orbea” fundau zan, “Orbea Hermanos”, Urkuzuko ferrerixatik sortuta. Orbea anaiak, Juan Manuel, Mateo eta Casimiro-k, Urkuzuko erroia erosi eben euren basarrixa hipotekauta, rebolber eta kartutxo taillarra ipintzeko³⁰¹. Orbea fabrikia biharrian hasi zanetik, Eibarren 300 arma eitzen ziran egunian. Hamen ikusten da famelixako ekonomixiak ekan lekua, kanpoko finanziaziñua baztartuta. P. SARASKETA-k diñuanez, Estadu espaiñolandako armak eitxeko eken kontratuagaitxik sortu eben fabrikia: Gerrako Mariniandako rebolberrak eitzen lehelenguetakuak izen ziran (ikus 1864), baitxa fusillak eitxeko Berdam sistemaria erabiltzen be (ikus 1867) (pistoidun fusillak ein biharrian “fuego central”-ekuak eitzen hasi ziran). Gaiñera, Orbea Hermanos fabrikia “ofrecía además la más perfecta producción eibarresa de revólveres para cartuchos de espiga” (LI, 34) eta Remington sistemako karabinak be eitzen zitxuan.

³⁰⁰ Fetxia ez dago jakitzerik: “1900. urteko azken hamarkada baino lehen sorturik zegoen Artamendi Etxea” (LIII, 85); “Antes de la última década del año 1900 ya estaba fundada la Casa Artamendi” (LIV, 85).

³⁰¹ “Orbea Hermanos” etxia 1859xan sortu zala diño *in* VII, 292, euren erroia aprobetxauaz; *idem in* XI, 91, 283; eta *in* XV, 93. Eta P. SARASKETA-k 1840. urtian sortu zala diño: “La fábrica de los Sres. Orbea y Compañía, fue una de las que mayor incremento tomaron en la industria armera de Eibar, desde el año 1840 en que se fundó” (XL, 54); *in* LI, 34, 1858 ingurua dakar.

Gerora, eta biharra zuzen einda, asko aurreratu eben. Bertan eitxen ziran eskupetak, bai kazakuak, bai saloikuak: “Urkizu” markakuak ziran ezagunenak; “Onena” karabinak; “Smith”³⁰² eta “El Oscilante” errebolberak. Kartutxuak be eitxen ebezan. Dana dala, “Orbea Hermanos”-en jardunen eta gorabehera guztien barri zihetz jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 268-271 (ikus 1864; 1891). (I, 203)-(VI, 382, 386)-(VII, 292)-(XI; 91, 283)-(XV, 94)-(XL, 54)-(LI; 34, 91, 283, 268-269).

1851. urtian “Orbea” armak eitxeko Etxia sortu zanetik hona, “montadore” ero komertziantien figura be sortu zan: España eta estranjerixa aldeko bezeruendako enkarguen arduria eukitzia ez eze, maixu artesanuei biharra eraitxen etsen, bakotxak bere ofizixuan jardunda, bata bestietatik aparte (independiente): batan eta bestian biharra juntata, alkarri bihar zan moruan lotuta, pieza osuak sortzen ziran.

Hónetaiko komertziantie-montadore batzuk, ordurarte biharra aparte eitxen eben ofizixo eta ofizixoko sail diferentiak batuta, “manufaktoria” sortu eben. (VII, 292).

1851. urtian Arrate eta Gorosta Ballekuak, Tomas de Zabala abadia kontratau eben, domeka eta jaixetan, goixeko beratzi eta erdietan mezia emon eta gaztiei, jai egunetan ezik, egunero dotriña erakusteko. Abadia, Arrateko abatetxian bizi bihar zan. Kontratua sei urterako zan, hillan 23tik (domekia) hasitxa. Horren truke, Arrate eta Gorosta Ballietan bizi ziran danen artian, “mankomunidade”ko legiak aparte laga, eta setienbrero, 50 anega eta 6 imillaun gari emon bihar etsen (hillan 5ian eñ eben partiziñua, etxe bakotxari zemat tokatzen jakon emotia); gaiñera, bizi izeteko kuartua errentarik barik euko eban, eta sutako hamar burdikara egur be eruan bihar etsen, duan. Bai abadia, bai bertakuak konforme geratu ziran kontratuakiñ. Elgoibarko eskribauak eñ eban eskritxuria, barrixo bixetako testigu askon aurrian (ikus 1857). Eskritura osuan transkripziñua irakorri leike, *in* XXXIII, 151-155. Halan da be, ondiok gura eben betiko abade-kapellau bat eukitzia basilikan bertan (ikus 1861). (XXXIII; 89, 151-155).

1851. urtian Londresen Esposiziño haundi bat eñ eben -“I Exposición Universal” (LVII, 37)-: Eusebio Zuloaga-n Eibarko taillarrian hasi eta Madrillen akabautako armak han izen ziran, “que fueron muy admirados allí y comenzaron a abrirle el mercado europeo” (LI, 341). Detalle gehixao bibliografian topau leikez: LVII; 37, 70, 84, 130. Gero zein beste Esposiziñotan izen zan jakitzeko beitzu *in* LVII, 50 (ikus 1855). (LI, 341)-(LVII; 37, 50, 70, 84, 130).

1851. urteko martixan 15ian erabagi zan hurrengo urtetik aurrera latiñeko maixuari urtian 300 errialeko sueldua ipintzia (ikus 1852). (XI, 326).

1852. urtian, Candido de Areitio izen zan alkati³⁰³ (ikus 1853). (XI, 474)-(XL, 30).

1852. urtian³⁰⁴ jaixo zan Jose Antonio Iturrioz (ikus 1916-XI-23). Meritu haundiko gizona izen zan: hamaazpi urtian izen zan alkate ero alkate-ordeko. Hiru obra haundi etara ebazan aurrera: herriko Plan Jenerala eraitxia, gaurko Aiuntamentu barrixa eraitxia, eta Asilo-Ospitxala herri barrutik kanpora eitxia. Obra txikixauak, baiña inportantiak: eskolak sortzia, etxietarako ura ekartzia (ikus 1899), herrixa urbanizatzia, Arma Probadero zaharra altxatzia, eta beste bihar txiki mordo bat.

Horretxegaitxik, herrixan famaua izen zan: Primo de Rivera-n sasoian Ignacio Anitua-k halan esan ei eban: “Antonio Iturrioz da, Eibarrek euki daben Alkaterik onena” (II, 19. p.). (II, 19. p.)-(LXXVII; 23, 27).

1852. urtetik aurrera, latiñeko maixuari urteko, 300 errialeko sueldua pagatzen jakon (ikus 1851-III-15). (XI, 326).

1852. urtian armak markatzeko sistemian aldatu ein zan (ikus 1858): Isabel II.an seña diferente eitxen hasi zan, eta azpizan “ARTILLERIA PLACENCIA” ero “ARTILLERIA EIBAR” ipintzen zan, (segun) armak Plaentxian ala Eibarren entregatzen ziran.

³⁰² Hau errebolber amerikanuau, Ignacio Ibarzabal-ek ekarri eban Eibarrera (ikus 1891-II-14).

³⁰³ Bai 1852. urterako, bai 1853. erako, *in* XL, 30, “Cándido de Alberdi” dakar.

³⁰⁴ A. NARBAIZA-k *in* LXXVII, 23, 1856. urtia dakar; eta *in* LXXVII, 27, 1852xa.

Horregaz gaiñera, esate baterako, 1854 modeloko fusillak Jose Ignacio de Ibarra plaentxiatarrek eitzeko kontratua euan, eta Eibar eta Plaentxiako Artillerixako bihargiñak jaso zitxuen entregatzeko, ba fabrikaziñuan Plaentxiako Fabrikiak zelan ez ekan zerikusirik, bertako direziñuak erabagi eban beste armekin diferente markatzia: “el letrero “CONTR.YBAR” (contrata Ybarra) que pretendía responsabilizar únicamente a este fabricante del buen resultado del arma, añadiendo “EIBAR” o “PLACENCIA” para señalar el lugar de recepción” (LI, 58). (LI; 58, 84, 86, 87).

1852. urtian hil zan Gabriel Benito de Ibarzabal y Pagoegui. “Gota” gaixua ekan, eta Sánchez Toca ziruanak eiñ etsan operaziñua, baiña ez zan anestesixatik esnatu. Bere fabrikian arduria (orduan Eibarko “fabrika” bakarra) Ignacio de Ibarzábal Iriondo bere semiak hartu eban (ikus 1888). 1891. urterarteko taillarran barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 227-229. (XV, 94)-(LI; 29, 227-229, 231).

1852. urteko eneruan 19xan erabagi zan matadero barrixa eixia, zaharra hondatuta eualako. Mariano Jose de Lascurain arkitektuak eiñ ebazan planua eta presupuestua (58.335 errial) (ikus 1852-V-30). (XI, 357).

1852. urteko abruillian 30ian jaixo zan Felipa Gisasola damaskinatzaillia. Bere gurasuak Migel Antonio Gisasola eta A. Josefa Gabiola ziran. Puntengua izen zan damaskinatzen (ikus 1865); bere taillarrak ipini zitxuan. Andrazko askori damaskinatzen erakutsi eta biharra emon etsen: andrakumiei hileko bost pezeta pagatzen etsen. Herriko dibujo eskolako nesken maistria be izen zan (ikus 1922). Premixuak be etara zitxuan esposiziñuetan-eta (ikus 1882). Bere bizitzian eta biharran barri zihetzao jakitzeko beixu bibliografixan: LIII, 94-95. Felipa Gisasola-n “meritua” bistan geratu deiñ -gizonezkuak eindako- parrafo bat kopixau dou:

“(...) 250.etik [sic] gora emakume izen, Eibarren eta 36.eko gerrateaz aurretik grabatzailetzan aritu izan zirenenak. (...) Eibar ohoratzen duen aurkikundea da hau. Izan ere, hemen, gure artean, estatu espainiarreko beste herriak eta agian, mundu osoan, etxeko lanez eta nekazaritzaz aparte, emakumezkoarentzat beste esku-lan egokirik ikusten ez zen bitartean, hemen Eibarren industria eran sortu zen.

Gainera, damaskinatugintzak bazuen berezitasunik: kasu askotan emakumeak bere etxea utzi gabe, etxeko lanetan tarteak hartuz egin zezakeen bere izakera zehatz eta artistari hain ongi doakion beste lan hau ere. Honela bada, Andre Felipa Gisasolari zor zaio, hein handi batetan, Eibar goratzen duen lorpen hau” (LIII, 95). (LIII, 94-95).

1852. urteko maietzian 30ian matadero barriko obrak errematian etara zitxuen. Eibarko Francisco de Iraeta-k hartu eban obren kargua, 47.900 errial ainduta. Handik berrogeta urtietara, beste bat ein zan (ikus 1895-VIII-14). (XI, 357).

1853. urtian, alkatia barriro Candido de Areitio izen zan (ikus 1852). (XI, 475).

1853. urtian eskola barrixak eitzeko premiñia euan, Konzejuko saloian euana illuna zalako, haixe bakua, eta kabida txikixa ekalako. Berdura plaza baten premiñia be baeuan ezkeriok, erabagi zan aterpe baten plazia ipintzia, eta gaiñian, instruziño primariako eskolia (ikus 1855). (XI, 320-321).

1853. urteko nobienbrian 24an Candido Areitio alkatiak zertifikau bat eiñ eban aitzen emoten Mariano Riera armagiñak inbentautako kartutxo barrixak Eibarren eiñ eitxen zirala. Inbenziño pribilegixua etarata ekan lez, inbentautakuori eixia ero fabrikatzia derrigorra zan pribilegixua baleko izen zeñ. Mariano Riera izetex Manresakua zan, baiña Eibarrera etorri zan kartutxuok eixera. (LI, 292).

1854. urtian, Manuel de Bascarán izen zan alkatia (ikus 1855). (XI, 475).

1854. urtian, Elgeta-kale eta Nafar-kale kaliak konpontzia erabagi zan, hondatuta euazalako. (XI, 365).

1854. urteko abruillian Pedro Agustin de Garamendi-ri albidadia emon jakon latiñeko eta erderako (kastellanokua) gramatika katedria zabaltzeko (ikus 1854-IX). (XI, 326).

1854. urtian jaixo zan Pedro Unceta, Arikitxa basarrixan. Kalera bajatu, eta ideltseru, fontanero, limapikatzaile, arma montadore, eta arma fabrikante-saltzaile biharretan jardun eban, bata bestian atzetik (ikusi 1874). (XV, 102).

1854. urteko setienbrian, Pedro Agustin de Garamendi-k abruillian zabaldutako latini eta erderako katedria itxi ein bihar izen eban. (XI, 326).

1855. urtian, Manuel de Bascarán (ikusi 1854) eta Felix de Guisasola izen ziran alkate, 1856. urteko abruillian 20arte. (XI, 475).

1855. urtian ipiñi ziran eskola barriko mahaixak, bankuak, eta beste (ikusi 1853). (XI, 321).

1855. urte inguruan ipiñi ebezen Eibarko lehelengo lima fabrikak: Larrañaga eta Ibarra. (XL, 44).

1855. urtian Plazido Zuloaga-k, Eusebion semia, Parisko Esposiziño Unibersalian primerako medalla bi etara ebazan: presentau ebazan modeladuak, platerixa, eta marmolezko biharrei premixua izen zan. Esposiziñuorren gaiñian liburu bat etara eben Franzian: fransesok Zuloagatarren gaiñian zer ziñuen zihetz jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 30-31. Damaskinaua, aurrera etara eban labañaz etaratako sistemian ibilitxa.

Holan, Eibarren ipiñi eban eskolia, damaskinaua armerixan ez eze, beste jardunetan be erabiltzen: "Objetos de Eibar", ero "Eibarko Gauzak", berak asmautakuak diraz, XX. gizaldi lehelenguetan. Gaiñera, orduan modan euan estilo neoklasikuari laga, eta dibujo renazentista eta arabeskuak ekarri ebazan barrio adonu lez. "Damasquinado" izena, Dresden ezagututako Damasco-ko arma zurixak goguan hartuta: euretatik ikusi eban gero bere erara jarduteko.

Holan, damaskinauakin batera beste teknika bi erabiltzen ziran Eibarko biharretan: errepujadua eta gubildu biharra, mundu osuan famia hartu eben eta aberastasuna ekarri eben herrira. Esaterako, Cubako José Martí poetaiak hauxe diño³⁰⁶: "No está John Whittier el cuáquero que como los obreros de Eibar, repuja en hierro, blando a su mano, hilos de plata y oro, y con hoja de perla, los matiza y recama".

Beste premixio mordua be emon etsezen: danera, 36 urrezko medalla, zidarrezkuak eta bronzezkuak be bai. Listia ikusi leike in LVII, 51. Gobiernuak be beste kondekoraziño eta titulo mordua be emon etsezen: Isabel Katolikian numerodun Komendadoria zan; Carlos III.an kaballerua; Honorezko Legiñuan ofiziala eta abar.

Bere bihar inportantienak, ikiesliekin batera eindakuak, Madrilleko Atocha Basilikako Prim-en Mausoleua, eta Loiolako kapilletako altare bat izen ziran (ikusi 1873). (I; 203, 222-223)-(XI; Prólogo...: XX, 103-104)-(XV, 95)-(LI; 341, 343)-(LIII, 30-31)-(LVII; 50-51, 95)-(LVIII, 147).

1855. urteko julixuan 13an Aiuntamentuak erabagi eban kanposantua euan lekutik aldatzia (ikusi 1863-I-18). (XI, 363).

1856. urteko abruillian 20arte, Manuel de Bascarán eta Felix de Guisasola izen ziran alkate (ikusi 1855). Aurreruntzian, Felix de Guisasola-k eta Manuel de Arizaga-k hartu eben alkatetzako kargua, 1857. urteko martixan 11arte (ikusi 1857-III-11). (XI, 475)-(XL, 30).

1856. urtian Bruselasen izen zan Esposiziño Unibersalian Zuloagatarrak izen ziran, bai Eusebio bai bere seme Plazido be. (LVII, 50-51).

1856. urteko junixuan 5ian³⁰⁷ hil zan Blas Antonio Zuloaga Ubera, Ignacio Zuloaga-n bisabuelua. (LI; 340, 342)-(LIII; 20, 21)-(LVII; 27, 36, 63).

³⁰⁶ Bere Obras Completas-ko XI. toman.

³⁰⁷ In LIII, 21 holan dakar: "hirurogetahamalai urterekin hiltzen da, 1866.eko ekainaren 7an..."
. LVII liburu barrixaua dan ezkeriok, horretxi ein detsau kaso.

1857. urterarte agiri diraz “Otaola, Otaola-erdikua, Otaola-kantoikua, Otaola-bazterra” etxien izenak dokumentuetan, 1584tik (ikus 1584), gaur ondior “Otolá” izen motzaua dakan ingurukua. (II, 1go puntua).

1857. urtian, Lascrain-ek eindako planuen gorabeheran, Txirio, Elgeta eta Ardanza kalietan losak ipiñi eta konpontzia erabagi zan. (XI, 365).

1857. urtian agiri diraz “Arijita-andicoa” eta “Arijita-emendicoa” basarrixen izenak. Gaur, “andi” (“allende”) > “aundi” interpretatu da; eta “emendicoa”-n lekuan, “txiki” deitzen jako: “Arikitxa-aundi”-n parian, “Arikitxa-txiki”. (XXVI, 998).

1857. urtian, Orbe basarri bi agiri ziran: bata, “Orbea” izenakin (gaur, Orbe), Azitxain ingurukua; bestia, Agiñan, “Orbesorain” izenakin (gaur, Orbe /Agiña-Orbe; ikusi 1600, 1676). (XXVI, 1003).

1857. urtian, Arrate eta Gorosta Ballekuak barrero eñ eben kontratua Tomas de Zabala abadiakin, beste beratzi urtian, domekero mezia emon eta gaztiei dotriña erakusteko, 50 anega, kuarta bat eta *almud* bin truke. (XXXIII, 90).

1857. urtian Eusebio Zuloaga-k, Real Armerixan “Armero Mayor” kargua hartu barri, Madriletik Eibarrera etortzeko permisua eskatu eban, bertako fabrikian martxia hobetzeko. Ordurarte, arma portatillentzako kañoiak eitxen ziran hor taillarrian; handik aurrera, lujozko produziñua etaratzia nahi eban, bertan akabau eta dekoratuta: horretarako grabau taillarra zabaldu eban, armendako eta besterako be bai (ikus 1867). (LI, 342)-(LVII, 88).

1857. urtian jaixo zan Donato Sarasua Bergara. Plazido Zuloaga-kiñ ikesi eban damaskinaugiñan; gero, bere taillarra ipini eban. Horren barri jakin gura dabenak bibliografixan beitu leike: LIII, 92-93. (LIII, 92-93).

1857. urteko martixan 11rarte (ikus 1856), Felix de Guisasola eta Manuel Arizaga agiri diraz alkatezako karguan. Aurreruntzian, urte osuan, Manuel Arizaga bera bakarrik egon zan. (XI, 475).

1857. urteko maietzian 17xan, latiñeko gramatika katedrarako, Juan Antonio Municha maixua hilda hutsik eualako, Jose Maria Areta abadia izentau eben katedrako maixu, 1.000 errial pagauta, “los mil reales de costumbre”. (XI, 326).

1858. urtian, Manuel de Arizaga izen zan alkatia. (XI, 475).

1858. urtian, bost siglo inguru eta gero, haiñ ezaguna izen zan “Gremio y Labor de Hierro” gremixo ero Hermandadia galdu zan. Ordurarte, arma industria famelixakua zan gehixenetan (bihargiñak, bihargiñ eta fabrikante ziran, dana batera), gremixo soziedadien gorabeheran, baktzak zati bat eitxen. Eta arma industri-xan leintxe, beste ofizixuetan be bihargiñak alkarri laguntzen eutsen, gremixo baktxa bere Santuakiñ. (I, 257)-(XV, 56).

1858. urtian Artillerixako Direziño Jeneralak armak markatzeko sistemá barrero aldatu eban: arma baktxa nundik etorren aitzen emoteko “AR” letren gaiñan –“Artilería” esan gura eban- koro bat ipini bihar zan; eta segun Eibarren ala Plaentxian jasota euazan, “E” ero “P” letria. Gaiñera, Gobiernuak eindako kontrateta-ko armetan “C” letria ipini bihar zan –“contrata” esan gura eban-, eta aldamenian fabrikantian izena, “y en las gestionadas por la Fábrica de Placencia en su adjudicación a distintos talleres, el nombre del constructor iría precedido de la letra “L.”, de lote” (LI, 59). (LI; 59, 84, 86)

1858. urtian Orbeatarren taillarrian *Adams* 1851 tipoko errebolberrak ein zitxuen, baiña eskuz ein zitxue- zela diruri, eta oiñ egunian gitxi batzuk baiño ez dira gordetzen. (LI, 31).

1859. urtian, Pedro Maria de Aguirre izen zan alkatia (ikus 1860-IV-8). (XI, 475).

1859. urtian jaixo zan Bonifacio Echeverría Orbea. (XV, 102)-(LI; 175, 176).

1859. urtian, Joaquina Silva Fernández de Córdova-ri emon etsen Isasiko Markesa titulua: bera zan orduan etxeko nausixa. (XI, 281).

1859. urtian, Juan Manuel, Casimiro eta Mateo Orbea Murúa-k, “Orbea Hermanos” arma fabrika sortu eban. Manuel Maria de Orbea-n semiak ziran (ikusi baiña, 1851). (XI; 91, 268-269, 283)-(XV; 40, 93)-(XXXVI, 9)-(LI, 34).

1859. urteko eneruan 23an jaixo zan Idelfonso Irusta Etxeberria (1943. urtian hil zan). Damaskinauan eta musikan jardun eban biharrian (ikusi 1882-XII). (XV, 100)-(LXVI; 75, 79).

1860. urteko abruillan 8arte (ikusi 1859), Pedro Maria Aguirre izen zan alkatea. Aurreruntzian, urte osuan, bere kargua lehelengo tenientia zan Pedro Maria de Iraolagoitia-k hartu eban. (XI, 475).

1860. urtian (zensusa dizienbrian 25ian ein zan “reino” osuan), 3.815 lagun bizi ziran Eibarren, “excluyendo del número de los que habia entonces á todos los forasteros, transeuntes ó no vecinos, y comprendiendo al contrario á todos los verdaderos domiciliados, aunque algunos estuviesen ausentes accidentalmente” (XLIV, VI): 1.940 gizonezko eta 1.875 andrazko. Gizon gehixao egotiak, Karlistadian ostian, esan gura dau inmigraziñua izen zala. 1860-1957 urte bitxarteko grafikua ikusi leike *in* I, 194. (I, 194)-(XLIV, 138).

1860. urtian O'Donnell-ek, armen fabrikaziñuan gaiñian lege barrixa etara eban (“Ley O'Donell”): Espaiñan, armak eixia libre zan handik atzera; Eibarren be bai. Holan, bai armak eitxen, bai arma industrixiakin lotuta euan darian, Eibarren, “liberalismo manchesteriano” izen zan, T. Etxebarria-n berbetan (XV, 57).

Honekin legioneñ armak eitxeko “manufactura” eriak indarra hartu eban: montadoriak (pieza soltiekiñ arma osua montau, eta saltzeko prest ipintzen ebezenak, komertziantiak, orduko patronuak), ofizio ero gremioxo bakotxeko ofizialak lokal baten batu (ordurarte, bakotxak bere tailarrian jarduten eban), eta patrono ero nausi bakar baten esanetara jardutiari deitzen jakon “manufacturia” (ikusi 1851).

Harek montadoriak, bihariñekin “truck-system” (XV, 57) pagatzeko sistemia ebillen (trukian eitxen zan): montadorak, zati bat dirutan eta bestia generotan pagatzen eban. Ondiok batzuk akorduan dake zelan ogixa eta beste genero batzuk fabrikari bertan erosten ziran. Dirua, Sanjuanetan eta Gabonetan emoten jakuen, sarritxan esku-biharra gitxi pagauta. Horregaitxik, famelixa asko bizi zan beti uezabari zorrak pagau ezinda. Honen ondorik, makiñarixia sartu, eta kapital gehixao inbertitzen hasi zanian, esku biharrak balixua galdu eban: holan hasi ziran fabrikak, obrerismua, bihariñen problemak, bihar krisisak... (VII, 292)-(XV; 34, 57-58).

1860. urtian (ero akaso 1859. urtian) “Orbea Hermanos” hasi zan *Lefauchaux* pistola, 1854 modelua eitxen, lehelenguak Espaiña osuan. (LI, 246).

1860 urte inguruan, Eusebio Zuloaga-k damaskinaua errekuerau eta barriztau eban, bai Espaiñan, bai Europan, errepujaua eta burillakin biharrian ekiñ etsanian. Bere teknikian barri eukitzeko, beixu *in* XI, 100-101 (berak diñuana, eta Madrilleko Armerixian Kataloguan definiziñua ikusi leike hor).

Bere seme Placido Zuloaga-ri erakutsi etsan damaskinau artian barri: orduantxe inguruan Placido Eibarrera etorritxa euan bizi izetera. (I, 203)-(XI, 100-101)-(LVII, 93).

1860. urtian jaixo zan Klemente Sarasketa. Placido Zuloaga-kiñ ikesi eban damaskinaugiñan eta gero tailarra ipini eban Zipriano Gurutzeta eta Fausto Mendizabal-ekiñ (ikusi 1894). Timoteo Zubieta-k eurenian ikesi eban, beste askon antzera. Barri gehixao jakitzeko beixu bibliografian: LIII, 93-94. (LIII, 93-94).

1860. urtian agiri da Makalarro basarrixa, “Makalorroka” letz be bai; errota be bazan. Herrixan, gero-
ra, “Kakalardo” esaten jakon. (II, 39. p.)-(III, 321).

1860. urtetik aurrera, gremixuetako armeruak euren artian alkartzen hasi ziran: Manuel de Arna eta beste zazpi eibartar batu ziran, esate baterako. G.A.C.³⁰⁸ bera be halan sortu zan (beitxu 1892).

Crispin Gárate-k -Manuel Gárate-n semia- lehelengotik *Colts* errebolberrak eitxen zitxuan bere kontura; gero, negoziuxa haunditzeko, bera, Jose Francisco Anitua eta Juan Jose Larrañaga-n artian “Larrañaga, Gárate y Compañía” soziedadia sortu eben (ikus 1885). Hori fabrikiori biharra gogor eitxen euan sasoiari, Crispin Gárate-k forjautako piezagiñan hasi zan, eta geruao Francisco Anitua be sartu zan berakin batera. Egun baten, labak eitxen ebizela, ladrilluak jausi eta Crispin azpizan hartu, eta handik ordu batzuetara hill ein zan (ikus 1891). Lehengo soziedadia des eiñ, eta Crispin Gárate-n alargunak, Francisco Anitua-k, Eulogio Anitua-k eta Nemesio Astaburuaga-k “Gárate, Anitua y Compañía” soziedadia sortu eben (G.A.C.).

G.A.Cn eitxen ziran armen artian, ezagunak ziran “Smith” errebolberra, “l’Eclair” errebolberra -“con cilindro oscilante y extractor automático” (XL, 55)-; eta “La Lira” eta “Exprés” pistola automatiko “modernuak”. (VI, 386)-(XI, 92)-(XL, 55-56)-(LI, 101, 207, 211, 242).

1860. urtian jaixo zan Juan Esperanza Salvador armagiña (ikus 1902). (LI, 187).

1860. urtetik aurrera, M. Garate-k diñuanez, industrialen izenak aldatzen hasi ziran. Honekin batera beste fenomeno bat be bazan (bardin Kataluñan be): industrian dirua ipintzen ebenak (inbertidu), Espaiñan (eta zati bat Gipuzkuatik pasatzen zan, Donostian) 60. hamar-urtekuan estreñau zan ferrokarrillan usaiñan etorri zirala, errezo bin gorabeheran: Norteko trenan trenbidietan aziñuetan inbertitzeko, batetik; eta bestetik, 1858-1865. urte bitxartian, fabrika barrixak faltan izetia.

Gaiñera, hamen sasoiari izen ziran Desamortizaziñuak, bai Elixar aldetikua, bai zibillak. (VII, 293-294).

1861. urtian, Candido de Areitio izen zan alkatia. (XI, 475).

1861. urtian barriro hasi ziran Arrate ingurukuak Calahorra-ko Obispaduakin tratuan, Arrateko abate-xian abade bat betiko ipintzeko, sakramentu danak emon eta gaixuegana juateko moruan. Calahorra-ko Elixako Tribunaleko prokuradoria zan Jose Francisco de Azpiazuri, bihar ziranak eitxen hasteko *poderra* emon etsen. (XXXIII, 89).

1861. urteko eneruan 1ian jaixo zan Eibarren Manuel Bidarte Atxa kantantia. “Serafin Baroja eta Santestebaren “Pudente” euskal opera lehen aldiz kantatu zuen arrakasta handiz” (LXVI, 90). Ezkondu eta urte gitxira andria hil jakon, Ramona Garin; 35 urtekiñ abade sartu zan eta Donostiako San Bizente parrokiako txantre izentau eben (Donostian hil zan, 1954. urtian). (LXVI, 90).

1861. urteko eneruan 9xan, Lascurain arkitektuak eskola barrixak eitxeko proiektua presentau eban Aiuntamentuan, belloizko 92.265 errialeko prespuestuakiñ.

Aiuntamentuak euan moruan zihero emon eban ontzat. Hurrengo sesiñuetan, eskolak Mallea etxian eitxia erabagi zan, jabiakin (Peñafloridako Kondia) bihar ziran obren eta Aiuntamentuak pagau bihar eban errentian gorabeheran tratua eiñ eta gero. (XI, 321).

1861. urtian, Gorosabel-ek diñuanez, Eibarko partia Elgoibarko bikarixakua zan³⁰⁹. Bertako elixen organizaziñua holakua zan:

³⁰⁸ “Gárate, Anitua [Francisco Anitua] y Cía [Eulogio Anitua eta Nemesio Astaburuaga]” esan gura dau. *In* XLII, 140, 1840. urtian sortutakua dala dakar.

³⁰⁹ Martixan 16xan Aitxa Santuak eta Erregiñiak eindako *konkordatuan* agiri zanez: “El concordato, á que se refieren los artículos al tratar de la provision de los curatos y beneficios eclesiásticos es el celebrado entre su santidad y la reina en 16 de marzo de 1861” (XLIV, VI).

San Andres parrokixan, abade parroko bat eta zazpi benefiziautako euazan. San Andresko parrokiak Agiñako San Migel parrokia ekan berakin batera, "rector" esaten jakon parroko batekin. Hori karguori benefizioidun batek betetzen eban³¹⁰. Parrokixa bixen patronatua Narrosko Markesak ekan, Erregiak "merced" baten bitxartez emonda.

Eibarren bertan, Arrateko Gure Aman santuarixua be bazan, bere izeneko mendixan, Urko mendixan onduan. Aiuntamentuak eta elixako kabildua bertan zirala, Ama Birjiñian Natibitxate eguneko eta hurrengo domekako jaixak zebratzen ziran. Bezperak, meza nausixa, eta prozesiñuan ostian, bertako dantzak be egoten ziran. Herriko jentia ez eze, bai Gipuzkoa eta Bizkaiko inguruetakua juaten ziralako, Euskal Herriko peleginaziño-erromerixa ezagunenetakuak ziran Arratekuak.

Baiña baziran gehixao be, "las ermitas denominadas San Pedro de Azcondia [sic] , Santa Cruz , Santa Maria Magdalena , San Martin , Nuestra Señora de Acitain , San Salvador , Santa Ines , San Juan y San Esteban" (XLIV, 139).

Akondiako San Pedro ermitxia eta Mandiolako Santa Kruz ondiok be zabalik dagoz; Azitaingo elixia, gaur Parrokixa einda dago; Gorosta Balleko Santa Maria Magdalena ermitxia eta San Martin de Tours (ero San Martin de Egia), gaur korta, sapai ero txabola moruan erabiltzen diraz. Galduta dagoz: Unzagako San Juan Bautista ermitxia, Erregien ermitxia ("la de los Reyes"), Ibarkurutzeko kanposantu zaharrian euan Andra Marixan Anunziaziño ermitxia, Santa Ines, eta Urkiko San Lorenzo. Gaiñera, Maaltzako San Rafael ermitxia be baeuan, 1974. urtian erre zanerarte: bertatik, Pablo Uranga pintxorian "fresco" tipora eindako muralak galdu ziran. (I, 269-270).

Gaiñera, "Tiene así bien un hospital de la advocación de la Purísima Concepción de la Madre de Dios de Arriarte , fundado por la misma villa para albergue de peregrinos, convertido en el día a casa de misericordia" (XLIV, 139).

Eta, "y dos conventos de monjas , uno de agustinas recoletas, el otro de franciscas" (XLIV, 139). (I, 269-270)-(XLIV; 138, 139).

1861. urteko dizienbrian 5ian Garamendi notarixuanian eindako eskrituriak aitzen emoten dau Eusebio Zuloaga-k, Erregian arkabuzero eta orfebria zanak erosi ebala "Kontadorekua" esaten jakon torretxia: Madrillen erosi eban. Ibarratarren famelixia galduta, Domingo de Zúñiga, Hervias-ko kondiana zan torretxiori ordurarte. Hantxe jarduten eben biharrian Zuloagatarrak, eta Museua be izen zan. Hantxe jaixo Ignacio Zuloaga pintxoria (Eusebio-n loibia, ikusi 1870-VII-26). (XXX, 20)-(XXXIV, 12)-(LVII; 38, 42, 49, 198).

1862. urte inguruan mutilkoskorrendako eskola bat euan, eta neskakoskorrendako beste bat, urteko 4.000 eta 1.825na errialekin. (XLIV, 141).

1862. urtian sortu eben Plaentxiko "Sociedad Euskalduna" fabrikia, fusilgiñarako. Orduantxe erabilli ziran hamen inguruan "estampa mekanikuak" piezak forjatzeke.

Orduan sasoian, Ignacio de Ibarzabal-ek gobiernu espaiñolandako fusillak eta bayonetak eixeko kontratatzuk ekazan firmauta. Trubia eta Oviedo-tik bayoneta forjari batzuei etorri eraiñ etsen. Ibarzabal-en biharrik amaitxu ebenian, Leoncio eta Teodoro Orozco anaixak euren kontura ipiñi eben forja taillar bat Txirio-kalen.

Gobiernuakin firmautako haren kontratuen gorabeheran Asturiastik maixu examinadore bi -Leoncio Serra eta Alejandro de Olaberría- etorri ziran. Ba Olaberría-k asmau -eta patentia etara- eban "un aparato con guía y media luna aplicable á la forja de estampación" (XL, 53). Orozko anaixak erabilli eben armagiñan (bardiñ erabilli zeikian antzerako indurixetan be) haiñ inportantia zan hori aparatuori. (XL, 53).

1862. urtian, alkatia barriro Candido de Areitio izen zan (ikusi 1860). Aiuntamentuan, gaiñera, teniente-alkate bi eta beste hamaika erregidore euazan, "con arreglo á la ley de 8 de enero de 1845" (XLIV, 141).

34 su, “fuego” ero etxe euazan. Herriko apoderauak Probinziako junta jeneraletara eta partikularretara juaten ziranean, korrejidorian eskumatara beratzigarren asientuan jartzen ziran. (XI, 475)-(XLIV, 141).

1862. urtian, Eibarko kalietako jente gehixenak armagiñan ziharduan, bai suzko armak bai arma zurixak eitxen. Errebollerrak eitxeko fabrika bat, plantxak funditzeko beste fabrika bat, kañoiak eitxeko barreno batzuk eta uruna eitxeko zortzi errota euazan. Basarrietakuak soluak labratzen zitxuen, kosetxa oneixak hartu ez arren. (XLIV, 141).

1862. urtian jaixo zan Florentzio Gisasola Urizar. Plazido Zuloaga-nian ikesi eban damaskinaugiñan (ikus 1890). (LIII, 88).

1862. urterako, Gorosabel-ek holan diño: “El pueblo (...) se compone de seis calles empedradas, de las cuales tres son bastante costaneras y las otras tres en llano, con más de dos plazas. Tiene además cuatro barrios contiguos llamados Arragoeta, Musetadi, Ardanza é Isasi” (ikus 1863) (XLIV, 138).

1862. urtian, torretxe ero palazixo etxiak ugari ziran, etxe edar eta dotoriak, Castellako titulodunak eta beste jauntxo ero kaballeruak zirala bertako jabe. Urkizu, Unzueta, Inarra (Aldatse), Ulsaga, Isasi, Mallea, Eljalde, Larreategi (=Kontadorkua); Egiguren (Eguren) torria, Unzeta, Zumaran (Indianokua) eta Sagartegieta batzuk diraz, ordurako batzuk botata egon arren. (XV, 10)-(XLIV, 138).

1862. urtian agiri da Mandiolako Santa Kruz ermitxian barri: Mandiola basarrixan terrenuetan altzau bazan be, ermitxia Barrixuana da. Datu gehixao topau leikez, *in* XXXIII, 103-107. (XXXIII, 103-107).

1862. urtian, ondiok zabalik euan jentandako Ibarrekurutzeko Kontzeziñuan ermitxia. Ze *kulto* eitxen zan han, ikusi *in* XXXIII, 38. (XXXIII, 37-38).

1862. urtian, Santa Ines ermitxia jentandako zabalik euan ondiok. Ze *kulto* eitxen zan han, ikusi *in* XXXIII, 46 (ikus 1884). (XXXIII, 46).

1862. urtian, Urkiko San Lorenzo ermitxia jentandako zabalik euan ondiok. Ze *kulto* eitxen zan han, ikusi *in* XXXIII, 48 (1936ko gerraterako lagata euan). (XXXIII, 48).

1862. urtian, Gorostietako Madalena ermitxia jentandako zabalik euan ondiok. Hauxe da ermitxa moruan dauan azkenego datua; oiñ egunian, sapai moruan erabiltzen dabe. “Maala” esaten jakon. (XXXIII, 48).

1862-1873. urtietan Francisco de Arrate abadia izen zan Agiñako parrokoa. Bera han zan artian, Bitorixako Obispuak Agiñan bertan elebrau eban konfirmaziñua (ikus 1863). Francisco de Arrate izen zan parrokiako liburu eta papeletan “obispado de Vitoria” ipiñi eban lehelengua. Sermoi batzuk Eibarko euskeran eskribiduta laga zitxuan. (LXII, 29).

1863. urtian, Juan Manuel de Orbea izen zan alkatia. (XI, 475)-(LX, 64).

1863. urteko agirixetan, Eibarko honek kaliok agiri ziran: Arragueta, Ibarrekruz, Arrabal (ikus 1883-VIII-2), Muzetadi, Barrenkale, Arraindegi, Ospital-ziarra, Nafar-kale (ikus 1870), Elgeta, Bidebarrieta, Ardanza, Txirio-kale eta Unzaga; plazak, Unzagakua eta Plaza Barrixa.

Arragueta kalia azerak eitxeko, bertan urtian, 25.000 errialeko balixua eken terrenuak erosi ziran. Obretan 2.000 errial gastau ziran. (XI, 366).

1863. urtian, Eibarren 850 bezino eta 4.100 kristau (*alma*) bizi ziran: euretatik 2.734 kalia eta 1.366 basarrixetan. (XI, 227).

1863. urtian Luis Luciano Bonaparte prinzipiak Londresen etara eban atlas linguistikuan Eibarko euseria bizkaitxarran barruan sartu eban. Aitxa Uriarte-kiñ euki eban karten barri, Juan Ruiz de Larrinaga-k dakaz jasota. (I, 198-199).

1863. urtian Narrosko Markesa zan San Andres parrokiako patronua: ez ekan ez deretxorik ez pribilegiorik. (XI, 147).

1863. urtian, Elixako batzar ero kabilduan zortzi benefiziautako euazan: euretako azkenengua “coadjutor” moruan euan Agiñako parrokixan. (XI, 134).

1863. urtian, Parrokixiak 6.400 errial batzen ebazan: mayordomo bik (bata elixakua, bestia sekularra) eroiezan kontuak eta administraziñua. Kura parrokuari eta alkatiari erakusten jakozan kontuak, ontzat emoteko. (XI, 135).

1863. urteko dokumentuetan agiri zan Parrokixan zelako aranzel deretxuak ekezen, betikuak, ero ze bihar pagatzen zan extra moruan. Bautizo bakotxeko, aman “entrática” eta guzti, 7 errial; ezkontzako (bodako mezia eta deixak be bai), 18 errial; partiden agirixak, 8 errial. Funeralak barriz, bi eratakuak ziran:

“De pan entero” ero primerakuak: entiarruetan, benefiziautako bakotxak errial biña kobratzen eben; eta onretara hiru egunetan juatiarren, benefizixo osua ekanak 13 errial kobratzen eban, erdixa ekanak, 8, eta larena eken bixak, 6 errial. Gero, hildakuen famelixakuak, urtian zihar, 9 anega eta erdi ogi ipiñi bihar eben sepulturan.

“De medio pan” ero segundakuak: entiarruak, 32 marabedi pagatzen ziran. Onrak, primerakuen erdixak. Sepulturan ipiñi bihar eben ogixa be, primerakuen erdixa zan.

Hildakua umia bazan, benefiziautako bakotxak errial biña kobratzen eban.

Jaixegunetan (“días de precepto”) eta urteko astelehen danetan, Parrokixan sepultura eken danak be ogixa ipiñi bihar eben. Gero, diruan truke geratu zan obligaziñua betetzia: dana dala, emoten dau ez ebela danak betetzen.

Herixotzia herrixan bertan bazan, Elixako kabildo osua juaten zan hildakuan etxera, eta elixaraiñok lagundu. Hildakuan etxia herritxik aparte geratzen bazan ostera, etxera kabildoko lagun bi juaten ziran bakarrik: gero, kalian, jakiñeko lekuan, kabildo osuakin batzen ziran danak, hildakuari elixara laguntzen. Meza ostian, benefiziautako bakarra juaten zan kanposantura, eta han erresponsua errezau. (XI, 135-136).

1863. urtian Eibarren egon zan abade batek, Elixian orduan sasoiko zeregiñ ero funziño relijiosuak batu ebazan. Beste batzuen artian, honek zelabratzen ziran espezial moruan: egunero, Errosarixo Santua, ordu lareneko meditaziñuagaz; zapatuak eta domekak; “prezepto” egunak eta bezperak; San Andres patroian eguna; San Juan Bautista; Santa Isabel; San Sebastian; San Adrian; San Roke; “Purificación de Nuestra Señora”; Andra Mari - Asunziñua; Rosario; Pasiño domekia; maietzeko Santa Kurutz eguna; Korputz eguna, Eguen Santu eguna; Barixako Santu eguna; Santa Maria Magdalena; Kuaresma ero Garizumako barixakuak; Aste Santua; “Via-Crucis”; Resurreziño domekia; San Markos, San Lorenzo, Akondiako San Pedro, San Martin, Santa Ines, Arrate (errogatibak eitxen ziran; eta gero, prozesiñua: “desde las 4 de la mañana hasta las doce del mediodía” (XI, 151)); “Natividad de Nuestra Señora”; Domu Santu eguna; San Jose eta “Dolores de la Santísima Virgen”. Ermitxetako santu bakotxan egunetan be, mezak egoten ziran: urtian, 36. Egun bakotxian zer eitxen zan jakitzeko, beixu liburuetan: XI; 150-152, 179-181. P. ZELAIA-k halan dakar:

Egunero Errosarixua, ordu lareneko meditaziñuagaz.

Urte guztiko zapatu eta Ama Birjiñia, San Andres, San Juan Bautista eta Santa Isabel prezepto egunen bezperan, Salbe solemnia kantatzen zan, illuntzian, kabildo osua han zala.

Prezepto egun guztietan, meza konbentuala orduko (lehenao), “Tercia” kantatzen zan; ondorik, prozesiñua eta mezia.

Kalietan zihar, hamabi betiko prozesiño eitxen ziran.

San Sebastian, San Adrian, Santa Isabel, Santa Maria Magdalena eta San Roke egunak zebratzen ziran.

Jai zan egunetan, hiru meza emoten ziran.

Errogatibak, kalia eta San Lorenzo, Azitain, Santa Ines, Santa Kruz, Akondiako San Pedro, Arrate eta San Martiñen eitxen ziran. Errogatiben barri gehixao jakitzeko, beixu liburuetan: LXII; 118-119, 278-279, 280.

Arrate eguna “relijosamente” zebratzen zan.

Kabilduak, egunero, mezia “Pro Pópulo” (XV, 75) emon bihar eban, parrokixako danen asmuen alde.

San Andres patronuan egunian, jai haundixa eitxen zan. (XI; 150-152, 179-181)-(XV, 75)-(LXII; 118-119, 278-279, 280).

1863. urtian, 210 *anima* ero kristau euazan Agiñako San Migel Arkanjel parrokixan. Danen artian, 750 errial emoten etsen Parrokixiari. Administraziño ero diru kontuak, parrokua eta bertako baten artian eroiezan: kontuak ontzat emotia, Agiñako bertakuen kargua zan. Elixia 18 metro luze zan, eta 9 metro zabal. Orduantxe Bitorixako Obispuak zebrau eban konfirmaziñua estreiñakoz Agiñan bertan. (XI, 157)-(XV, 81)-(LXII; 12, 29).

1863. urtian, Azitxaingo elixia 23.50 metro luze zan eta 7.48 metro zabal. (XI, 178).

1863. urtian, Urkidiko San Lorenzo ermitxian neurrixak honek ziran: 12 metro luze, eta 6,50 zabal. (XI, 179).

1863. urtian, Akondiako San Pedro ermitxian neurrixak honek ziran: 9 metro luze eta 6,50 metro zabal. (XI, 179).

1863. urtian, San Salvador ermitxian neurrixak honek ziran: 6 metro luze eta 5,28 metro zabal. (XI, 180).

1863. urtian, San Martin Obispuan (San Martin de Egia) ermitxian neurrixak honek ziran: 14 metro luze eta 8,10 metro zabal. (XI, 181).

1863. urtian, Gorosta Balleko Santa Maria Magdalena ermitxian neurrixak, 12,28 metro luze eta 6,50 metro zabalekuak ziran. (XI, 181).

1863. urtian, San Juan Bautista ermitxia jentandako zabalik euan ondiok. Bere neurrixak orduan, 7 metro luzeran, eta zabaleran, 6 metro ziran. Ego errekan ertzian euan, gaur Aiuntamentua dauan aurreko partian, frentian. (XI, 181).

1863. urtian, kanposantu zaharrian euan Anunziaziñoko Andra Mari ermitxiak honek neurrixok ekazan: 6 metro luze eta 5 metro zabal. (XI, 181).

1863. urteko eneruan 18ko batzarrian, Aiuntamentuari kanposantuan barri emon jakon eskrito baten bitxartez: txatxarra zala (“diminuto”), eta gaiñera herri erdi-erdixan eualako, Arrabal eta Arragueta kalien artian, beste leku baten ipintzeko eskatzen zan.

Sanidadeko juntiak begiratu, eta erabagi eban benetan txikixa zala eta ez ebazala bihar ziran kondeziñuak betetzen. Hau informiau ikusitxa, Aiuntamentuak erabagi eban komisiño batek, Santiago de Sarasola arkitektuakin batera, kanposantu barrixandako leku apraposa topau zeixala (ikus 1864-X-20). (XI, 363-364).

1863. urteko setienbrian 20ko sesiñuan estreiñakoz erabagi zan Eibarren telegrafo estaziño bat ipintzeko gestiñuak eitxen hastia (ikus 1863-XII-13). (XI, 378).

1863. urteko dizienbrian 13ko jardunian, Durangoko telegrafuan diretoriak Aiuntamentuari bialdutako komunikaziño bat irakorri zan. Han, Direziño jeneralak Eibarren telegrafua ipintzeko ze kondeziño eskatzen ebazan ipintzen eban. Aiuntamentuan, kondeziñuok ontzat hartu eta betetzia erabagi eban (ikus 1883). (XI, 378).

1863. urtian, Oñatikua zan Bernardo Echaluze-k -artillerixako *kuerpoko* komandantia-, Plaentxiako *Euskalduna* fabrikako diretoriak, Bernabé Villabella lima-pikarixari Trubiatik etorri erañ etsan bere fabrika hori biharrori ein zeixan.

Ba Bernabé Villabella-k, kontratua amaitxu jakonian bere fabrika ipiñi eban Eibarren, bere kontura (ikus 1873). (XL, 45).

1864. urtian, alkatia, Juan Manuel de Orbea izen zan ostera be (ikus 1863): orduan Arragueta kalia bizi zan. Bere jardun politikuen barri jakin nahi dabenak bibliografian topau leike: LX, 64-65. (XI, 475)-(LX; 64, 64-65).

1864. urtian “Orbea Hermanos”-ek, korreia eta esmerillan bitxartez, polea eta eskoba biribilletan (honen hagiñak, burpill hidraulikuekin jiraten eben) eindako pulimento mekanikuan teknikia ekarri eban Paristik: “importó de París la técnica del pulimento mecánico por medio del esmeril y la correa, en poleas y escobas circulares cuyas muelas daban vueltas por medio de ruedas hidráulicas” (XV, 33). Ernesto eta Leopoldo Chastang anaiak (ikus 1881), fransesak, ekarri zitxuen Eibarrera hori teknikiori hamen be sartzeko: Urkuzuko errotan taillarra ipiñitxa jarduten eben biharrian. Eibarko pulimentatze mekanikoko lehelengo taillarra zan.

Orbeakuak, ahalegiñak eiñ arren, eziñ izen eben inbentuori isillian gorde, Orbeanera atzera eta aurrera errekadista ebilan mutil batek, Ortuoste, gixajo eta tonto plantak eitxen, edarto ikesi ebalako. Handik lasterrera, mutillorrek bere kasa ipiñi eban pulimento taillarra. Halan zabaldu zan teknikiori herri osuan. Horrek esan gura dau ez zala asmatzen eta armatzen gatxa izengo, eta diru larregirik be ez ebala eskatuko. Gero Orbea Etxia zelan hazi zan ikusteko, beitxu *in* XL, 54-55. (I, 203)-(VII, 292)-(XV, 33)-(XL; 53, 54-55)-(LI; 164, 269).

1864. urtian manufaktura sistemiak aurrera eiñ arren, ondiok apal euan gauzia: Orbeak, Eibarko enpresa haundixena izenda be, 50 bihargiñ fijo baiño ez ekazan. Bere ondorik euazan lau manufakturak, 30-10 bihargiñ ekezan, hor bitxartian. Beste manufakturak, etxeko-famelixako taillar txikixak ziran: bihargiñak, ueza-be baziran. Gaiñera, manufaktoretan premiñia euki, eta eskatu ezkeriok, bere kontura etxian jarduten eben bihargiñak be baziran. Dana dala, finanziaziño aldia alde batera lagata, manufakturiak, sosisuz, baiña bardiñ eiñ eban aurrera, eten haundirik barik. (VII, 293).

1864. urtian Mariniak *Kerr* errebolberra hartu eban ofizial moruan: Orbea etxia kontratau eben hori fabrikatzeko. (LI, 34).

1864. urtian jaixo zan Victor Sarasqueta, Azpiri basarrixan. Kalera bajatu, eta eskupeteruetan nausi ize-tera llegau zan: “ONDO EGIN” ei zan bere lemia (ikus 1887). Alfonso XIII.an laguna izen zan; sarritxan juaten ziran alkarregaz kasan eitxera. Espaiña guztiko eskupeteru famauena izen zan bere sasoiñ; hainbeste eze, “La fama alcanzada por Víctor Sarasqueta como fabricante de escopetas le permitió abordar una producción en que el precio dejaba de incidir negativamente sobre la demanda. Disponer de una escopeta de Víctor Sarasqueta era lujo obligatorio de todo deportista elegante” (LI, 304), nahi txa kalidade hobekuak be eiñ bes-ten batzuk. 15 patente etara ebazan. (XV, 102)-(LI, 302-305)-(LXXIX, 219).

1864. urtian sortu eban Narciso Zulaica-k bere arma fabrika: hor hamar-urtekuan antekargako pistolak eta eskupetak ein zitxuezen; baitxa *Lefaucheux* sistemakuak be, retrokargakuak; eta espiga-kartutxuendako errebolber eta abisperuak. Dana dala, matrikula industrialian 1870. urtian azaldu zan estreiñakoz armagin moruan. Bere jardunen barri jakitzeko beitxu bibliografian: LI; 34, 337-338 (ikus 1888; 1891). (LI; 34, 337).

1864. urtian Ignacio Ibarzabal Iriondo, Ardanza kalia bizi zan: armagintzan ezaguna izen zan, baiña politika munduan be zihero sartuta ibili zan. Bere jardun politiko-militarren barri zihetz jakin nahi dabenak bibliografixan topau leike: LX, 64. Espaiñako Kortietan diputau izen zan 1872 eta 1873an; Diputaziñoko Junta Jeneraletan eibartarren partetik 1867-1873 urtietan jardun eban; Eibarko alkate izen zan (ikus 1865, 1866), eta kargu politikorik euki ez arren batzar askotan izeten zan. Militarmentian, Eibarko Askatasun Boluntarixuen komandantia izen zan. (LX, 64).

1864. urtian Jose Antonio Erbiti Eizaguirre Gorosta-ballian bizi zan: orduan sasoi berak pagatzen eban herriko inpuistorik haundiña. Aberastasuna lurretatik ekan; eta inpuestuak partitzeko lur jabe moruan junta askotan jardun eban. 1865-1867 urtietan, eta 1868ko "Udal Herrikoian" erregidore izen zan (ikus 1873-XI-11). (LX, 63-64).

1864. urtian Gregorio Acha Urani armagiña Bidebarrixeta kalia bizi izen zan. Politika munduan be ibili zan. Bere barri jakitzeko beitu bibliografixan: LX, 66 (ikus 1873-VI-7). (LX, 66).

1864. urteko julixuan 24ko jardunian, Santiago Sarasola arkitektuak Unzagan eitxeko itxurri baten proiektua ontzat emon zan Aiuntamentuan. Presupuestua, 7.256 errialekua zan. Itxurria eiñ ezkeriok, beste bi ero hiru lekutara aldatu zan (ikus 1911-VII). (XI, 376).

1864. urteko otubrian 20ko sesiñuan erabagi zan kanposantu barrixa Santa Ineskuan onduan eitxia, Santa Cruz-ko Markesan terrenuetan. Baiña ez zan han eiñ (ikus 1865-V). (XI, 364).

1864. urteko nobienbrian 18xan jaixo zan Román Ortuoste fotografua (1941. urtian hil zan). Gurasuak Isidro Felipe de Ortuoste eta Demetria Echaluze zitxuan. Bere ondorenguak be erretratuak etarutzen jardun izen dabe XX. gizaldi amaierararte (ikus 1889). Liburu oso bat etara dabe honen famelixonen jardun gaiñian, erretrato askokiñ. Gaiñera, erretrato gehixenak fetxia dauke, eta zegaitxik etarata dauazan be aitzen emoten da: Eibarko erretratorik zaharretakuak 1895. urte inguruak dira, zezen korridia Unzagan (LXXVI, 43); beste bat dago, zaharraua, Lisboan Julián Gayarre tenoriari etaratakua, eta Jose Astigarraga "Asti"-ri dedikautakua (LXXVI, 49). Liburua hauxe da: Eibar Argipean. *Castrillo Ortuoste Fondoa. Cien años de fotografía*, 2002 (guretako, LXXVI liburua). (LXXVI; 14, 27-31, 43, 49, 279).

1864. urteko dizienbrian 25ian, kalietan petroleuakiñ argixa eitxen eben farolak ipintzia erabagi zan, koipedunak izen biharrian. Holan, bentajia izengo zan argitxasun aldetik, eta dirutan be, ez euan alderik. (I, 203)-(XI, 370)-(XV, 34).

1865. urtian, Ignacio de Ibarzabal izen zan alkatia. (XI, 475)-(LX, 64).

1865. urtian, Villafrancon izen ziran Juntetan, eibartarrak (Ignacio Ibarzabal-ek³¹¹ eta Joaquin de Silva "Santa Kruzko markesa"-k) eskatu eben Eibar be, Juntan zelebrazio leku izentatzia, herrixa geruao haundi-xao eta inportantiao eitxen zoian neurrixan, Probinzixan be, mailla hobia eukitzekotan: bigarren batzarrian, baietza emon jakon eskatutakuari. (XI, 212)-(LX; 53, 64).

1865. urtian Plaentxiko Arma Fabrika kendu eiñ eben, eta horrekin batera Eibarren euan armak jasozteko zentrua be bai. Eibarko armagiñak orduantxe konturatu ziran premiñia euala Pruebetarako Banku bat eitxeko, saltzen zan edozeiñ arman kalidadia garantizau ahal izeteko. Diputaziñuak lagunduta ipini zan Banku barrixori (Ordizian izen ziran Junta Jeneraletan erabagi eben hori), eta bai martxan hasi be, "pero como organización privada de marcha irregular, carente de respaldo oficial, y de utilidad opcional por parte de los fabricantes" (LI, 43). G. IPARRAGIRRE-n ustez, "Herri barruan (...) industria zen nagusi, eta armagintza aktibitatek garrantzitsuena. Arlo honetan aurrerapausu galantak ari zen Eibar, eta 1865eko Batzarre Orokorretan herrialdeko suzko armen kanoi frogatokia Eibarren ezartzea lortu zuen. Aurrerapen ekonomiko hau, liberalismo aurrerakoi batean isladatzen zen" (LX, 53) (ikus 1876). (LI; 43, 125, 127)-(LX, 53).

1865. urtian, Eusebio Zuloaga eibartarra Madrillen euan, Armerixa Realeko "Conservador" kargua eukan ezkeriok. Han ikusi ebazan arabiak eindako armadura zaharrak, urrezko inkrustaziñuekiñ: asko beitu eta gero, berak be bardiñ eitxia gura eban, eta bai ein be, Eibarren, damaskinutako armadurak. Erabiltzen eban metodologia punzetia zan ("damaskinaua" aurretik be eitxen zan Eibarren, halan da be: ikusi 1791) (ikus 1875). (XV, 36).

³¹¹ In LX, 64, holan diño: "1867-73 bitartean Eibarko ordezkaria izan zen herrialdeko Batzarre Orokorretan".

1865. urtian hasi ziran Eibartik Toledoko Arma Fabrikara damaskinatuak eruaten. Ordurarte, han ez eken damaskinauan barri: "joan den mendeko [XIX.eko] 60. hamarkadatik hasita Zuloagaren tailerretan enkarguzko damaskinatuak egiten ziren Toledo Arma-Fabrika Nazionalarentzat. Baina ibilgailu eskasiarengatik etab., Eibarko artista damaskinatzaile askok, joan den mendeko 70. hamarkada aldera, hiri inperialera jo zuten" (LIII, 82).

Toledora jua ziranetako batzuk honek ziran: Eladio Julian Uranga Elejalde -Lenizen jaixua zan-, Ziriako Fernández, Jose Osoro Arrilaga, Paskual Elola Alberdi, Zubiaurre, Arriaga. Horretxegaitik, "Ez da, beraz, pisurik gabeko baieztapena Eibarko Damaskinatzaileen Gremioak egin zuena. Izan ere, eibartar artesauk (...) landu zuten "made in Eibar" damaskinatua Toledoko Arma Fabrika Nazionalean eta Zuloagatarrek berrasmaturiko sistema Toledon irakatsi zutenak hauetxek izan zirela esatera ausartuko nintzateke" (LIII, 83). (XV, 39)-(LIII, 82-84).

1865. urtian Isabel II.a erregiña etorri zan Eibarrera, bisitan, Alfonso XII.a eta Isabel infantia bere seme-alabekin, Isasiko etxera.

Bera etorrelako, alkatiak ainduta, beste jai batzuen artian, Plaza Barrixan herriko industrixen esposiziño bat montau eben. Plazia adornatzeko Parrokixatik tapiz edarrak etara zitxuen, orduan Marcelo Alberdi eta Vicente Aguirre medikuenak ziran etxien arteko berjan ipintzeko.

Esposiziñuan, besten artian, Felipa Guisasola euan, umia ondiok (13 urte eukazan), gubillaz biharra eitxen, damaskinatzen. Erregiñiak, hori ikusitxa, grabau biharrian hobetzeko urte batzuetako eskolia pagau etsan: 1.500 pezetako urteroko bekia ipini etsan -Placido Zuloaga-nian amaitxu eban formaziñuori-

Erregiña pozik jua izengo zan Eibartik, zegaitxik eze behiñ Madrillen euanian urrezko erloju bat bialdu etsan alkatiari-eta. Erregaluori Arrate egunian ekarri eben, Pildain eibartar gaztiak txofer eitxen eban kotxe baten; Erregiñian *komisionau* bat, eta berakin mikelete bi joiazan barruan. Ba Azitxain inguruan, kotxia itzuli eta Pildain hill ein zan (bestieri ez jakuen ezebez pasau) -justo bertan egunian, Arrateko kanpara llegau orduko, Elisburu zalako bat be hill ein zan-: luto eguna Eibarren... (I, 246)-(XI: "Prólogo...", XXXVII; 253, 408-409)-(XV, 91)-(XXXVI, 9)-(XL, 45-46)-(LIII, 94)-(LVII, 108).

1865. urteko eneruan sesiño baten, Aiuntamentuak hiru gabeko *beladore* ero zaintzaille ipiñi ebazan. Euretako bik, egunian 6 errialeko sueldua eken; hirugarrenak, kabuak, egunian 7 errial kobratzen ebazan (ikus 1870-V-19).

Euren zeregiña, kalietako argixa zaintzia zan (*sereno* biharra): faroleko, 110 errial pagatzen jakuen. Faroletako metxak, tubuak eta petroleua aldatu eta barriztian kargua eken. Bihar ebena erosten eben denda-kuak, hartutakuan kontua zihetz eruaten eben Aiuntamentura (ikus 1878). (XI, 370-371).

[**1865. urteko eneruan 13ko R.O.** batek Plaentxiako arma fabrikia des eitxeko aintzen eban: hortxe amaitzen da bere historixia (LI; 56, 78).]

1865. urteko maietzian erabagi zan kanposantu barrixa Santa Ineskua inguruan barik, *Garro-soroa*-n eitxia (ikus 1866-IV). (XI, 364).

1865. urteko abruillan 27xan Plaentxian hil zan Andres Maquibar eibartarra. Oviedo-ko eta Plaentxiko Fabriketako maixu esaminadoria izen zan. Barri gehixao jakitzeko beixu bibliografian: LI, 252). (LI, 252).

1865-1868-1871.(¿) urte inguruetan ein ziran desamortizaziñuetan (lurrak iñongandu ziranian), eibarrak danera 489.120 errial gastau zitxuen lurrak eta ondasunak erosten, bai Eibarkuak bertakuak (ikus 1867-1871), bai beste herri batzuetakuak. Erostailliak honek izen ziran, hamar danera (gehixen erosi ebanetik gixien erosi ebanera jarritxa): Jose Villar-ek, 191.000 errialen balixoko lurrak erosi zitxuan (Eibarko lurretatik aparte, Elgeta, Deba eta Arruazabalgo elixen lurrak erosi zitxuan, eta baitxa Hernani, Mendaro eta Oñatiko komentuetako lurrak be); Ciriaco Villar-ek, 70.000 errialekuak (Azpeitxiko Santa Klara komentuko ondasunak erosi zitxuan); Inocencio Vidarte-k, 51.500 errialekuak; Marcos Larrañaga-k, 50.900 errialekuak; Vicente Aguirre Guisasola-k, 49.440 errialekuak; Ignacio Ibarzabal Iriondo-k, 42.580 errialekuak; Martin Guisasola Lagarre-k, 16.500 errialekuak (Elgetako elixian lurrak erosi zitxuan); Juan Manuel Orbea Murua-k, 11.000 errialekuak; Mateo Orbea-k, 3.900 errialekuak, eta Jose Lecunberri-k, 1.500 errialekuak. Eibarko terrenuetatik aparte, beste herri batzuetakuak be erosi zitxuen.

Politikamentian, hor hamar erostaillietatik hiru ez euazan partidu batekin be lotuta, eta konpra guztien erdixa pasautxu eiñ eben; liberalismuakin lotuta euazanak bost ziran, eta konpren %36,3 eiñ eben; beste bixak karlisten aldekuak ziran (konpren %13,7 eiñ eben): emoten dau ondasun eta lur pribauak iñonganatziak liberelei eiñ etsela mesere (LX, 51-52).

Aiuntamentuan orduan sasoiari alkatia eta 13 konzejal eren: urte bitxik behiñ erdixak aldatu eitxen ziran, eta gobernadore zibillak apartatzen zitxuan bai alkatia eta bai konzejalak be. Bake juezak hiru urtetik behiñ aldatzen ziran (Gipuzkuako beste herrixetan moruan zan Eibarren be). Orduan Eibarren 57 su ero etxe-fameliu euazan. Orduan sasoiari Eibarren bizi zan girua hobeto ezagutzeko bibliografian beixu leike: LX, 51-55. (LX; 51-53, 51-55, 63, 64-65, 67)-(LXII, 208).

1866. urtarian Ignacio de Ibarzabal izen zan Eibarko alkatia (ikus 1865). (XI, 475)-(LX, 64).

1866. urtarian Azkoitxian izen ziran Juntetan aitzen emon zan, Getarixan ondorik, hurrengo Batzar forala Eibarren eingo zala. Baiña, Eibarko Batzarra eiñ orduko Foruak des eingo ebazan Legiak indarrian ipiñi eben (Eibarrekin batera, beste herri batzuei be emon jakuen txandia eitxeko albidadia: Oñati, Irun, Oiarzun eta Zumarraga (XXXIV, 48)). (XI, 212)-(XXXIV, 48).

1866. urtarian, Eibarko jentia Aiuntamentuari eskatu etsan Unzagako pasiuari ipar-aldian aterpia ipintzeko. Orduan bahintzat, ez zan eiñ (ikus 1911-VII). (XI, 363).

1866. urtarian, galbanoplastian bitxarteko nikelajia (“galvanoplastia por niquelaje”) ekarri eban “Orbea Hermanos” etxiak Franziatik: horixe izen zan lehelengua Eibarren.

Hamen sasoiari, taillar inportantiak bost baiño ez zirazen; euretatik haundixena, Orbea zan, 50 bihargiñekin. Bestietan, 10-30 bihargiñek jarduten eben. Beste industria guztian, gehixenbat, famelixetako taillar txixixetan eitxen zana, uezaba bihargiña zan, bere kontura biharra eitxen. Holan, egunian 200-300 arma eitxen ziran danera, errekiak ura eroianian (burpill hidraulikuak mobidu ahal izeteko). (I, 203)-(XV, 33-34)-(LI, 269).

1866. urteko eneruan 21ian, Unzagako plazia haunditxu ahal izeteko, hantxe euan San Juan ermitxia lekutik aldatzeko, Juan Antonio de Erbite kontratau eben (3.346 errial eta 53 zentimo kobrau ebazan honegaitxik); bide batez, Arma Fabrikara pasua zabaltzia be aindu etsen (4.738 errial eta 50 zentimo pagau etsen). Ermitxian leku barrixa, Arma Fabrikian onduan izen zan (ikus 1866-V-15). (XXXIII, 40).

1866. urteko abruillan, Garro-soroa aldiari kanposantu barrixa eitxeko obrak, partida bitxan, subastan ipiñi ziran. Partida bata, kanposantua itxi, atia eta bidia eitxia zan; bestia, kapillia eitxia (ikus 1867-I). (XI, 364).

1866. urteko maietzian 15erako amaitxuta euazan San Juan ermitxia lekutik aldatzeko obrak. 5 metro zabal eta 7 luzekua zan (ikus 1901). (XXXIII, 40-41).

1867. urtarian Trifon Bascaran Arambarri izen zan alkatia. Liberala zan (ikus 1868-X-3). (XI, 475)-(LI, 129)-(LX, 54).

1867. urtarian ontzat hartu eben (ejerzitoko) armamentua aldatu ein bihar zala, *Berdam* sistemikiñ iste-ko: horren kontratua Ibarzabal eta Orbea fabrikekiñ eiñ eben. (LI, 34).

1867. urteko eneruan, kanposantuko hormen kaballetia eitzeko obrak subastan ipiñi ziran. Harri-lan-dozkua izen bihar zan, eta Otaolako losekiñ *entxapauta*.

Santiago Sarasola arkitektua izen zan obren burua. Azkenian, honek numeruok urten eben: kanposantua istia, atia (“portada”) eta lautzia, 48.750 errial; hormetako kaballetia, 5.612 errial; eta Serapio Sierra-k kapillia eitziarren eskatu ebazan 5.491 errial (ikus 1885-I-15). (XI, 364).

1867. urteko eneruan 6xan Eusebio Zuloaga-k (ikus 1898-II-23) bere seme Placido-n kargu laga eban Eibarren ekan arma taillarran administraziñua eta arduria: “poder” bat firmau eban horretarako (ikus 1870). Hortxe urtian Parisen izen zan Esposiziño Unibersalian Eusebio-k Honorezko Medallia etara eban. (LI; 342, 343)-(LVII; 39, 49, 50, 70-71).

1867. urteko febreruan Melitón Martínez de la Pera-k, Unzagako errotian ondoko etxe baten jabiak (farmazeutikua zan, “Sendakuntza Batza”-kua), Unzagako labaderua/garbitokixa istia nahi izen eban, “baina ez dirudi osasun arrazoiengatik izan zenik” (LX, 53), eta horregaitxik kaleko jentiake keja sartu eban. Aiuntamentuak ez eban ezebez erabagi, eta atzera protestak izen ziran (ikus 1867-X-27). (LX, 53, 53 1. n.).

1867. urteko febreruan Eibarren nafarrerixiakiñ ero biruliakin gaixo bat egon zan. Holako kasuetan eitxen eben moruan, “Sendakuntza batzordea”-k juntia eiñ eta 1859. urtian erabagitzakua aintzia pentsau eben: beste gauza batzuen artian, nafarrerixia eukanen baten kuartuan iñok ez zeixola ikutu ez gaixorik euanari eta ezta gaixua zaintzen euanari be; iñor nafarrerixiakiñ hiltzen bazan, zuzenian eruan zeixela kanposantura, “solemnidade”-rik barik (LX, 55 3. n.). Gaixotasunak hurrengo urtietan be ondiok segitzen eban, eta “Sendakuntza batzordea”-k herriko eskoliari eskatu etsan bakunau bako ume bat be ez hartzeko (ikus 1871). (LX, 55, 3. n.).

1867. urteko martixan 24ko jardunian, herriko lagun askok firmatuko *memorixal* bat irakorri zan Aiuntamentuan: Eibarren, beste herri askotan euan leintxe, musika *marziala* (militarra, gerratekua) egotia eskatzen zan. Horrek esan gura dau orduantxe momentuan ez euala holako banda munizipalik eta antzerakorik be ez.

Aiuntamentuan Komisiño bat izentau eben asuntua begiratzeko; eta hauxe agertu eban komisiñuonek: 1) maixu-diretore bat ekarri bihar zala, lau urterako, musika *bokala* eta instrumentala erakusteko. Sueldua, 4.000 errialekua izengo zan. 2) Hogetamar musikondako instrumentuak jirau bihar zirala, 6.500 errialekiñ erositxa. 3) Aiuntamentuak, argixa, papela eta, pagatzeko, urtero 1.000 errialetako subenziñua emon bihar ebala. 4) Musikia, Aiuntamentuak gura ebanian prest egon bihar zan, eskatutako beste bidar joteko moruan. 5) Komisiñuak agertutako reglamentuan gorabeheran jardun bihar eban musika bandiak.

Dana emon zan ontzat. Gaiñera, musikuei prohibidu ein jakuen instrumentuak herritxik kanpora etaratzen (ikus 1867-V). (XI, 395-396)-(XIV, 67)-(LXVI, 30).

1867. urteko maietxian zabaldu zan musika Akademixia. Akademixia ipintzia, 788 errial izen zan. Pablo de Echeberría izentau eben direttore; *junta inspetorian* (zaintzaillia), Placido de Zuloaga, Ignacio de Ibarzabal, Juan Manuel de Orbea eta Juan Teodoro de Ibarzabal euazan (ikus 1867-XII). (XI, 396)-(LX, 65).

1867. urteko junixuan argi azaldu zan Eibarko liberalak euren artian ez zirala zihero ondo konpontzen: junixuan 16xan botaziñua eiñ eben Gipuzkuako Junta Jeneraletara zein jua erabagitzeko. 10 konzejalek botau eben, Ignacio Ibarzabal-ek eta Joaquin de Silva Santa Kruzko markesak urten eben botaziñuan, Trifon de Bascaran alkatiak boto gitxiao etarata. Baiña alkatiak botaziñua indar barik laga eban, Diputaziñuak aindu baiño lehenao eiñ ebelako; “baina aitzakia bat dela dirudi, berak ere indargabe utzi zuen botazio hartan parte hartu baitzuen, eta alkatea izanda, ezer ez baitzuen esan” (LX, 54). Hillan 19xan atzera eiñ eben botaziñua, eta Trifon de Bascaran-ek eta Ignacio Ibarzabal-ek urten eben, bixak liberalak (11 konzejalek bota eben botua, baiña ez ziran danak aurreko egunekuak). Horregaz gaiñera, Batzar Jeneraletan be botuak emoterakuan, eibartar bixak ez eben beti bat eitxen, eta bixetako bati men ein bihar (ordu sasoian herri bakotxa “unidade politikua” zan, boto bakarra botatzen zan; konforme ez euazanetan sortea eitxen zan; eta hor kasuan Trifon de Bascaran-en aldekoa izen zan).

G. IPARRAGIRRE-n ustez “tentsio hau, Eibarko liberalismoaren barnean zeuden ikuspegi desberdinen adierazle bezala ikusi behar dugu, liberalismoak Eibarren gozatzan zuen aurrerapen bereziaren ondorioz bere barnean sortzen ziren jarrera eta jokaera desberdinen islada” (LX, 54): progresistiauak, aurrera eitxeuak; eta moderatuak, kontu haundixauakin ziharduenak. Edozein modutan be, gauza batzuetan danak bai eitxen eben bat: karlisten kontra egotia, herriko errematiak zelan maneja... (LX, 54)-(esk. ap., 1996-VI-11, 3 o-4 a).

1867. urteko agoztuan Eibarko aiuntamentuak Elgoibar eta Plaentxiakuekin batzarra euki eben: Maaltzan telegrafua ipintzia nahi eben. (LX, 54).

1867. urteko otubrian 27xan, Aiuntamentuak erabagirik hartzen ez ebanetik, herriko 64 lagunek osterara be protestia eñ eben, bai Unzagako garbitokixagaitxik, bai Melitón Martínez de la Pera beran kontra be (ikus 1868). (LX, 53, 53 2. n.).

1867. urteko dizienbrian Eibarko Aiuntamentuak uran bonbia ipintzeko lehelengo zeregiñak ein zitxuan, Diputaziñuak aindutakua betiaz (ikus 1869-I-23). (LX, 55).

1867. urteko dizienbrian, Pablo de Echeberría musika Akademixako direktoriak dimitidu eñ eban. Bere lekuan, Jose Antonio de Oteiza ipiñi eben, bere kargurako balixo ebala erakutsi arte, egunian 9 errial bakarrik kobratzeko kondeziñuakin. Gero, berak eskatu eban urtebeterako plazia; ez jakon emon, eta horregaitxik laga eñ eban.

Barriro eskatu etsen Echeberría-ri direttore kargua bete zeixan, hiru urterako. Amaitzen ebanian beste bihar bat emotia eskatu eban, eta oingotik Aiuntamentua ez zalako konformau, plazia oposiziñuan etara eben, 5.840 errialeko suelduagaz (ikus 1868-V-17). (XI, 396).

1867-1871. urtietan izen zan Eibarko lur eta ondasunen desamortizaziñua: itxuria dauanez, aiuntamentuan lur eta ondasunik ez zan ñongandu; bai osterara, Estaduak, Elixiak, komentua eta benefizienzixa etxiak eukezen lur eta ondasunak. Danera, 294.320 errial mobidu ziran, eta errial gehixen komentuen etxe eta lurregaitxik (198.800 errial, %67,8xa). (LX, 52).

1868. urtian Unzagako errothian ondoko etxe-jabiak, Melitón Martínez de la Pera-k, errothia itxi eta onduan euan labaderua/garbitokixa apurtzeko (botatzeko) aintzen eban R.O. bat agertu eban Aiuntamentuan.

Ordurako 279 lagun ziran garbitokixa kentzeko konforme ez ziranak, eta Aiuntamentuak “acudió en alza da por la vía contenciosa” (XI, 358), ixa derrigorrian. Aurreko urtian Aiuntamentuak ez eban ezer erabagi garbitokixorren gaiñian. Zer erabagitzen zan itxain barik, Melitón Martínez-ek beriakñ aurrera eñ eban, eta labaderua apurtzen hasi zan (ikus 1868-X-3). (XI, 357-358)-(LX, 53).

1868. urtian jaixo zan Agustin Larrañaga. Plazido Zuloaga-kiñ ikesi eban damaskinaugiñan eta berakin jardun eban hamazortzi urterarte (ikus 1887). (LIII, 90).

1868. urteko maietzian 17xan, Jose Mateo izentau eben musika Akademixako direttore, urtebeterako lehelengo; gero, 1870eko juniorarte luzetu etsen plazua (ikus 1870-III). (XI, 396).

1868. urteko setienbreko reboluziñuan ostian, junta reboluzionarixa bat formau zan Eibarren (ikus 1868-X-3). (XI, 358)-(XL; 14, 16).

1868. urteko otubrian 3rarte, 1867. urtetik, Trifon de Bascarán (ikus 1870) izen zan alkatia. Bertan egunian, Ciriaco Iturrioz buru zala, herriko Junta reboluzionarixua formau zan: eibartarrak ez eben itxain Gipuzkuako Batza ero Junta reboluzionarixuan esanak arte, eta ez zan sekretua eta prebentibua izen (Deban, esaterako, izen zan letz). *Gloriosia* aiuntamenturaiñok bertaraiñok sartu zan, eta horrek lagatako hutsunak betetzeko eñ eben. Bi astian egon zan Eibarren Junta reboluzionarixua. Edozein modutan be, ordurarte alkatia izendako Trifon de Bascaran eta Casimiro Orbea armagiña be hor Juntan sartuta euazan, eta horregaitxik juntiori hain “reboluzionarixua” ez ete zan be pentsau leike... (ikus 1868-X-3, 1868-X-17). (XI, 475)-(LI, 129)-(LX; 55, 65).

1868. urteko otubrian 3tik eta hurrengo bi asten tartian herriko junta reboluzionarixuak, Melitón Martínez de la Pera etxe-jabiari, Unzagako errobian onduan euan labaderua barriri armatzeko aintzia erabagi eban, “hasta dejarlo en su primitivo estado” (XI, 358) (ikusi 1868). Hortik aparte, beste erabagi bat be hartu eban: 50 armagiñ eibartarren partetik, arma taillarrak gelditzeko aintzen eban Estaduko gobiernuari eskabidia bialtzia hori ez eitzeko. (XI, 358)-(LX, 55).

1868. urteko otubrian 17xan Aiuntamentu barrixa formau zan: inguruetako “Udal Herriko” (LX, 55) bakarra zan. Alkate, Ciriaco Iturrioz-ek urten eban; G. IPARRAGIRRE-k diñuanez, “Loriatsuaren pertsonaia prototipoa dela esan dezakegu” (LX, 65). Bertan sartuta euazan Eibarko junta reboluzionarixoko danak, aurreko bost urtietan konzejal izendako bi, eta beste bost lagun barri. Bi hillabete eta erdi eskas egon ziran aintzen (ikusi 1869-I-1), eta erabagi haundixenak honek izen ziran: Kruzada Bulian dirua Aiuntamentuko diru-kutxan sartzia; eta “Lehen Irakaskuntzako Batzordea” (LX, 56) jartzia. Hor Udal Herrikoikuak, danen arte 3.410,4 errialeko errentia euken. (LX; 55-56, 62, 65).

1868-1873 urte bitxartietan izen ziran “La Gloriosa” ero “Loriatsua”-n gorabeherak Eibarren (ikusi 1868-X-3). (LX, 55, 55-59).

1869-1872-1876 urte bitxarteko Bigarren Gerrate Karlistan, eibartarrak alde bixetara egon ziran. Dana dala, agirixetan, eta esku artian zabaldu ziran orrixetan agiri danez, lehelengotik Eibarkuak karlisten kontra altzau ziran, armautako tropel boluntarixuak formauta. Eibarren zelako girua (politikua gehixena) bizi izen zan jakitzeko liburuetara jo leike: LX, 51-74; gaiñera 1865-1868, 1869-1873 eta 1875-1876 urtietan herriko kargu eta zeregin politiko eta militarrek euki ebenen barri zihetz be topau leike: LX, 69-74. (I, 257)-(LX, 51-74).

1869. urteko eneruan 1ian ein ziran herriko eleziñuetan, Felix de Guisasola-k urten eban alkate (ikusi 1870, 1871, 1872). Gizonezkuen sufragixo jenerala ein zan botaziñorako, eta danera 1.133 gizonek bota eban botua (batzuk aiuntamentuko eskolan, bestiak nesken eskolan). 11 konzejalek urten eban, eta politikamentian gauzak aldatzen joiazan: aiuntamentu liberalak urten eban (dana dala, arazuak egon ziran bikin, botaziñuan aurretik batzuk protestia etara ebelako Felis Guisasola-n eta Juan Jose Larrañaga-n kontra). Danen arte, 1.094 errialeko “errentia” euken (LX, 62). Zelan jardun eban, zein gauzatzuk ein zitxuen jakitzeko liburuetan ikusi leike: LX, 56-57. (XI, 475)-(LX; 56, 56-57, 62, 65).

1869. urtian(z), agintarixak bidia emonda, “Batallón de Voluntarios de la Libertad” batalloia formau zan Eibarren, 900 plaza bete artekoa. Ignacio Ibarzábal Iriondo izen zan euren lehelengo burua. Batalloian, Orbeatarra be bazan bat, Migel Mª Orbea-n tio: Juan Manuel Orbea (ikusi 1904) –1873. urtian “Orbea Hermanos”-ek emon etsazan Batalloiarri 150 karabina (LI, 290)–. Beste arma fabrikante batzuk be baeuazan hor sartuta: Juan Jose Larrañaga, Crispin Gárate, eta Jose Cruz Echeverría beste batzun artian. Holan, ez etsen karlistei euren terrenuan sartzen laga; 38 eibartar karlista “activo” baziran bahintzat (ikusi 1873-I). Gaiñera, inguruko herrixetako guarniziñuak zaintzen urtenera batzuk be eiñ ebezan herritxik. Elgeta, Elgoibar, Markiña eta Ondarruara be jua ziran. 1873. urteko agoztuan 15erarte egon zan hau Batalloiau Eibarren, Gipuzkuako goikaldeko azkenengo guarniziñua.

Danera, jakiñekuak, hogeta hamaika urtenera eiñ ebezan; eta buru militarrekin konforme ipiñitxa, zemaitx kontrarixio hill, eta batzuk heridu eiñ ebezan; hogeta hamalau prisionero harrapau, arma eta guzti, eta baitxa 243 fusil, kaballo batzuk, eta gerrako tramankulu batzuk be. Dana dala, J. I. PAUL ARZAC-en ustez, 1869. urtian burrukara altzau izetiak, ez eban Euskal Herrixan ondoren haundirik euki, eta 1870ekuak, be ez (ikusi 1871-II, 1872). (I, 257)-(VII, 299)-(XI, 55)-(XV; 22, 24)-(LI; 175, 227, 269-270, 290)-(LX; 57-58, 64).

1869. urteko eneruan 23ko sesiñuan, Aiuntamentuak komisiño bat izentau eban sutietan erabiltzeko erostekotan ebizan bonbian gorabeherak reglamento baten ipiñi zeixen: bonbia nun gorde, eta bonbiakin batera ze beste tramankulu bihar ziran erabagi (ikusi 1869-II-7). (XI, 379).

1869. urteko febreruan 7xan presupuesto bat agertu zan, sutietan erabiltzeko zan bonbia gordetzeko etxiana. Elixia ondoko etxe baten ipintzeko asmua euan, Ospital-ziarran: 1.844 errialekoa zan. Hatarakotxe izentautako komisiñuak ondiok ez eban bere eritxirik azaldu (ikusi 1869-II-14). (XI, 379).

1869. urteko febreruan 14ko jardunian aitzen emon eben bonberuen uran bonbian gaiñeko komisiñuan estudixua. Euren ustez, bonbia herri erdixan egon bihar zan gordeta; bonbiakin batera, beste tramankulu batzuk be erosi bihar zirala: kañamuzko 40 balde, 4 aizkora txiki, 4 atxur, 4 atxurkilla (“azuelas”), 4 zara (zes-tuak), eskuko zerra 2, palanka 2, pikatxoi 2 (“picadazones”), 3 eskillara ariñ, kañamuzko 4 soka, narruzko ero lonazko “manga” 1, eta honek danok eruateko karreta bat; bonbiakin bihar zan moruan jarduteko, gitxienez lau gizon bihar ziran han biharrian. Hau biharrau eitxeko hartzen ziran lau gizonak, hillero praktikak ein bihar ebezen; lehelengo kanpaiak jo, eta hamar minutun barruan ez baeben sutian lekura urtetzen multia eken.

Komisiñuak esandako dana hartu zan ontzat. Gaiñera, bihargin bakotxak urtian 1.000 errial kobrauko ebazala erabagi zan; eta, sutia izendako etxian jabiak bonbian enkargauak izentautako bost bihargiñei ehun errial pagau bihar etsezen. Holan erosi ziran ba, bonbia eta beste erramintxak (ikus 1902-XI-17). (XI, 379-380)-(LX, 54).

1869. urteko martixan 7xan Aiuntamentuak erabagi eban etxe publiko danetan kanaloiak ipintzia; beste etxietako jabiei be ipintzeko aindu jakuen, kaleko kalzadia-harrixa ez hondatzeko. Martixan erabagi eben alkantarillak garbitzia Aiuntamentuan eta herritxarren artian pagatzia. (XI, 366)-(LX, 58).

1869. urteko junixuan Aiuntamentuak ainduta itxurri eta garbitoki publikoko obrak eitxen ziharduen; agoztuan jarri zitxuen metalezko tubuak. (LX, 58).

1869. urteko junixuan 23an republikanuak, Francisco Pi i Margall buru ebela, Eibarren, Alaba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Naparruan arteko “Pacto Federal” bat firmau eben. Aurreruntzian, Espaiña osoko izen zeikian pakto federal baten aldeko agertu ziran. Urixetako girua zan han batu ziranena; ideologixia barriz, beste lekuetako republikanuen lakotxia: honek, uniko, Foruak kodigo demokratikotzat hartzen ebela, baiña barriztatzeko premiñiak: “tenía un carácter específico por sus referencias a los Fueros como códigos democráticos que era necesario actualizar” (XXXII, 302).

Beste partiduak honek ziran, tradizionalistak, karlistak (“Jangoikua, Erregia eta Furuak” lemadunak); eta liberalak: konserbadorak (karlistiauak), eta progresistak (monarkixa demokratikuan aldekuak). (XXXII, 302).

1869. urteko nobienbrian Aiuntamentuak nausixendako eskola bat zabaltzeko asmua azaldu eban. Hurrengo urtian erabagi eben Aiuntamentuan Arma Fabrikia saltzia, harekin diruakiñ eskolak eitxen ekitzeko. (LX, 58).

1869. urteko dizienbrian ejerzitua Eibar eta Elgoibarren sartu zan, karlistak ondiok gerran hasteka euan arren. Baiña herri bixetan armagintza haundixa euan, eta horrek lekuok kontrolauta eukitzia inportantia zan (ikus 1870-V). (LX, 57).

1870. urtian, Felix de Guisasola izen zan alkatia atzera be (ikus 1869, 1871, 1872). (XI, 475).

1870. urteko Eibarko Matrikula Industrialia da azaldu dan zaharrena (ikus 1881). (LI, 342).

1870. urtian Amado Barthelet³¹² armagin franses ero belgia Eibarren bizi zan. 1872. urterako Durangora juanda euan; bestelako datuak jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 128-129. (LI; 128-129, 164-165).

1870. urtian agertu zan estreiñakoz Trifon Bascaran Aranbarri armagin moruan matrikula industrialian (ikus 1881). (LI, 129).

1870. urtian agertu zan estreiñakoz Tomas Beristain matrikula industrialian: armagiña zan, eta telak be saltzen zitxuan (ikus 1881). (LI, 138).

1870. urtian agertu zan estreiñakoz Marcos Muguerza armagin moruan matrikula industrialian (ikus 1881). (LI, 262).

³¹² “Armando Barthelet” izena be agiri da batzuetan.

1870. urtian agertu zan estreñakoz Domingo Alberdi Eibarko matrikula industrialian, armero moruan: eskupetak, pistolak eta errebolberrak eitzen zitxuan (ikusi 1888). Ordurarteko gorabeherak ikusteko bibliografixan begiratu: LI, 95. (LI, 95).

1870. urtian agertu zan estreñakoz Tomas Ariño Eibarko matrikula industrialian armagin moruan, baiña taillar jabe izen barik (1883. urtian izen ezik). Datu gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 106. (LI, 106).

1870. urtian agertu zan estreñakoz Domingo Aristondo Eibarko matrikula industrialian armagin moruan (ikusi 1890). (LI, 106).

1870. urtian agertu zan estreñakoz Francisco Arizaga Eibarko matrikula industrialian armagin moruan (ikusi 1881). (LI, 107).

1870. urtian agertu zan estreñakoz Fernando Arrate Eibarko matrikula industrialian armagin moruan: taillar jabia zan. 1889. urterarteko barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 116. (LI, 116).

1870. urtian (1870-1871. urteko jardunagaitxik) bakarrik agertu zan Francisco Gárate armagiña matrikula industrialian. Beste detalle batzuk jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 209. (LI, 209).

1870. urtian agertu zan estreñakoz Jose Pablo Joaristi armagin moruan matrikula industrialian (ikusi 1888). 1899. urterarte badago bere barri matrikula industrialian; bere barri jakin nahi izen ezkeriok, beixu bibliografixan: LI, 233-234. (LI, 233-234).

1870. urtian agertu zan estreñakoz Inocencio Ortíz de Zárate armagin moruan matrikula industrialian (ikusi 1881). (LI, 277).

1870. urteko matrikula industrialian agiri zan “Bergara y Cía.” armagintzako enpresia. Jabietako bat Juan Francisco Vergara zan (1881. urterarte dago bere barri); Manuel Gárate be hor sartuta egon zeikian (ikusi 1881), zegaitxik eze “se menciona una temporal asociación con los armeros Vergara y Elejalde” (LI, 334); gaiñera, hor urtietan “Vergara y Gárate” markiakin *Spirlet* tipoko errebolberrak ein zitxuen, kalidade onekuak. Barri eta gorabehera gehixao jakitzeko jo bibliografixara: LI, 334. (LI, 334).

1870. urteko matrikula industrialian Evaristo Zuloaga arma fabrikante eta egurra ebateko makiñarixian fabrikante moruan agiri zan. (LI; 342, 343).

1870. urteko matrikula industrialian Placido Zuloaga (Ignacio Zuloaga-n aitxa) burdiñazko bisuterixagiñan ziharduala agiri zan (ikusi 1894). (LI; 342, 343).

1870. urtian Aiuntamentuak aparteko batzarra eiñ eban zirujau barrixa jartzeko. Itxuria dauanez, zirujano barrixak ez eban biharra ondo eitzen, nafarrerixiak geruao gehixao joten ebanian (ikusi 1871). (LX, 58).

1870. urteko (ala 1869?) martixan, Jose Mateo musika Akademixako direktoriak bere kargua laga eiñ eban, plazia junixorarte ekan arren (ikusi 1868-V-17). Bertan hillian, Pablo Echeberría izentau eben barriro direktore (ikusi 1867-XII). Akademixia ez zan betiko izen, halan da be (ikusi 1882-VI-26). (XI, 396).

1870. urteko maietzian 19xan, Aiuntamentuko bihargiñak ziran gabeko zaintzaillei, kapotak, gorrak eta linternak emotia erabagi zan (ikusi 1876-VI-28). (XI, 370).

1870. urteko maietzian 30eko jardunian, herrixan burrundara demasa sortu zan, aurreko Aiuntamentuak ez ebelako kontuak argitxu bihar zan sasoiari; G. IPARRAGIRRE-n ustez, diru kontuagaitxik bai, baiña seguruena kulto eta kleruan inpuestuan gorabeheriagaitxik izengo zan. Batzuk, hori kentzeko eskatu eben egun batzuk lehenao, eta Aiuntamentuak hillabete berandua Batzar Jeneraletakuei aitzen emon etsen ez ebala hori inpuestuori kobratzeko arduria hartuko. (LX; 57, 63).

Girua piskat baretzeko, Gipuzkuako Gobernadore zibillak etorri bihar izen eban Eibarrera (ikusi 1870-VI-1). Gaiñera, ejerzito liberala be Eibarren izen zan, baiña ezin leike garbi jakin burrundarian aurretik ala ostian etorri zan. (XI, 475)-(LX; 57, 63).

1870. urteko junixuan 1ian Eibarko Aiuntamentua batu zan: herrira etorritxa euan Gipuzkuako Gobernadore zibilla izen zan batzarran buru ero presidentia, “eta bake eta konkordiarako deia egin zuen” (LX, 57). (XI, 475)-(LX, 57).

1870. urteko julixuan 26xan jaixo zan Ignacio Zuloaga -izetetz, “Ignacio Teodoro Zuloaga y Zabaleta” zan (LVII, 30)- Kontadorekua etxian, Errebal kalian. Bere aitxa Plazido Zuloaga zan eta ama Lucía Zamora y Zabaleta. Bere bizitzako senide kontuen barri bibliografixan topau leike: LVII; 30, 42-48, 52; baitxa bere bizitzian barri be: LVII, 195-277. 1945ian hil zan.

Umetatik hasi zan eskoletako moldiak apurtzen: bere aitzakiñ eta Fausto Mendizabal-en Dibujo eskolan ikesi eban. Bere lehelengo obrak Eibarko temak diraz: “El Ciego de Arrate”, eta Urkuzuko itxurria (ikusi 1888). Gaztetan eindako “Un sacerdote rezando” inportantia izen zan. Harrezkero, 1900. urte inguruan³¹³ “Una corrida en Eibar” kuadrúa pintau eban (XV, 95): Unzagako plazia da, Orbea torretxia zana (Unzaga torria ero Torrezaarra) atzekaldian dabela: nahi txa personaje tipuak gehixenak kastellanuak izen, hiruk euskaldunak dirurixe. (XV, 95)-(LVII; 44, 209)-(LXXVI, 43). (XV, 95)-(XXX, 10)-(LIII, 20)-(LVII; 30, 44, 93, 94, 197-198, 195-277).

1870. urteko otubrian 14an ontzat jo eben *Kerr* tipoko errebolberrak (1864 modelokuak) transformau ero aldatzeko proiektua: hori eitxeko kontratua Eibarko enpresekiñ eken, eta hori gestionatzeko Eibarko Marinako komisiño bat euan, eta bertako maixu examinadoria Alejandro Olavarría zan. Dana dala, problemak euazan eta barriro be aldatu bihar izen ziran (ikusi 1872-XII-7). (LI; 236, 267).

1871. urtian, Felix de Guisasola izen zan alkatia atzera be (ikusi 1869, 1870, 1872). (XI, 475).

1871. urtian³¹⁴ agertu zan estreiñakoz Victor Aranberri Eibarko matrikula industrialian armagin moruan (ikusi 1881). (LI; 103, 342).

1871. urtian hasi ziran Errebal kalia zabaltzeko obrak. (LX, 58).

1871. urtian nafarrerixia sartu zan Francisco Ramirez panaderuan etxian: gaixorik euana etxian goiko aldera eruan eben, baiña behian ondiok ogixa saltzen segidu eben (ikusi 1871-V). (LX, 55).

1871. urteko eneruan Aiuntamentutik Donostiara lagun batzuk juan ziran³¹⁵ izentau barri euan Amadeo I.ari kaso eitxera (ikusi 1872-VIII); horregaz gaiñera, politikamentian liberalak zirana argi geratu zan maitetzian Prim jeneralari estatua bat eitxia erabagi ebenian. (LX; 57, 65).

1871. urteko febreruko Eibarko Aiuntamentuko agirixetan azaldu zan estreiñakoz karlistak altzau zira-la eta horrek euki zitxuan ondorenak: “Voluntarios de la Libertad” ero “Askatasunaren bolondresak” (LX, 57) Aiuntamentuari eskatutako armak eta uniformiak erabili zeikiezen; gaiñera, jornala ipini etsen boluntarixuei, eta Donostiararte juan bihar izen eben karlisten partida bati segika (ikusi 1872-IV). (LX, 57-58).

1871. urteko martixan Kortietarako eleziñuak ein ziran: eibartarrak alboko lau herriñ aldi (Oñati, Elgoibar, Mondragoi eta Bergara) apartekuak izen ziran botuetan, F. Elorza-ri bota etselako %81,4ak, eta horrek beste herrixetan boto gitxien etara eban (gehixenak Manuel Unceta-n aldekuak ziran) (ikusi 1872-IV). (LX, 57).

³¹³ P. ZELAIA-k 1900. urtia dakar in XV, 95; in LVII, 44, M. ZABALA-k holan diño: “En 1899 pinta La enana Doña Mercedes, que es una de sus obras más logradas y personales. Un año después [1900], durante su temporada segoviana, pinta otros cuatro cuadros: (...) La corrida en Eibar (...)” [letra baltzaua geuk ipinitxakua da]; eta J. SAN MARTIN-ek eta E. de MOGROBEJO-k in LVII, 209, barritz: “También data de 1899 su cuadro Corrida de toros en un pueblo o Corrida de toros en mi pueblo, sirviéndose del singular marco de la Plaza da Unzaga de Eibar con el palacio o casa-torre Orbea del siglo XVI (...)”. Titulua be era askotara topau dou: “Una corrida en Eibar” (XV, 95), “La corrida en Eibar” (LVII, 44), “Corrida de toros en un pueblo” (LVII, 209), “Corrida de toros en mi pueblo” (LVII, 209).

³¹⁴ Ala 1870 ete da?; in LI, 342 holan dakar: “la Matrícula Industrial de Eibar correspondiente a [sic] año 1870, que es la más antigua que existe (...). El siguiente ejercicio localizado de la Matrícula Industrial corresponde al año 1881 (...)”.

³¹⁵ Euretako bata Ciriaco Villar izen zan; bere barri gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LX, 65.

1871. urteko maietzian nafarrerixia herrixan bastante zabaldua euala, eta erabagi eben nafarrerixia euken danak leku baten ipintzia; gaiñera, bakunia duan jarri eben (ikus 1871-VII). (LX, 55).

1871. urteko julixuan Aiuntamentuan erabagi eben ospitxalian gehixenez zemat jente sartu zeikian nafarrerixiak, kontajixuak gitxitzekotan (aurreko hillian jakin eben zemat gaixo euazan nafarrerixiak) (ikus 1871-VIII). (LX, 58).

1871. urteko agoztuan Aiuntamentuko "Sendakuntza Batza"-kuak prohibidu eñ eben nafarrerixia eukenen erropak Ubidietako (Ubitxa) errekan garbitzia, eta handik aurrera gaixotasuna bendian hartu eben itxuria (ikus 1876-XII-10). (LX, 58).

1871. urteko dizienbrian 21eko sesiñuan, herriko agintarixak erabagi eben Konzeju etxia barriztia, hondatuta eualako eta herrikuen kejak ugarixak ziralako. Hurrengo urteko presupuestuetan sartuko zan obria. Komisiño bat izentau eben, plan bat ein zeixen. Dana dala, gerria etorri zan, eta kontua geldik egon zan urte batzuetan, baiña proiektua, eñ ein zan (ikus 1877-V). (XI, 349).

1872. urtian, Felix de Guisasola izen zan alkatia atzera be (ikus 1869, 1870, 1871), 1873. urteko juni-xuan 7rarte. (XI, 475).

1872. urteko abrilian Kortietarako eleziñuak ein ziranian eibartar bat be ez zan jua botua botatzera. G. IPARRAGIRRE-k usten dau hori abstenziñuori boikot morokon bat izengo zala, gaiñera karlistak ondiok ez eben bota amenza nausixa (dana dala, hurrengo urtian eibartarrak jua ziran Kortietarako botua botatzera). (LX; 57, 57 6. n.).

[**1872. urteko abrilian 21ian**, Carlos Pretendientiak Ginebratik konbokau eban II Gerrate Karlistia: aurreko hiru urtietan, karlistak terrenua preparatzen ibilli ziran (ikus 1869): halan da be, militarrek altzau ziranian, porrot eñ eben, berbia emonda euazan danak ez ebelako aindutako moruan jokatu. Amorebietako Konbenixuakiñ amaitxu zan udabarriko hau sublebaziñuau. (VII, 299)-(XXXII, 302).]

1872. urteko abrilian Eibarko Aiuntamentuak erabagi eban Askatasunan Boluntarixuei laguntasun osua emotia. Beste lekuetan izen ez zan moruan, horrek boluntarixuok Eibarren bertan eusten etsen euren buruei bai diru aldetik, bai ideologixa aldetik. Ez gizezkuak bakarrik, bertako andrazko batzuk be alde euketzen (Prudencia Acha-k eta Manuela Bascaran-ek beste batzuen artian Eibarko konpaiñixian ikurriña josi eben, esate baterako). Izen be, Eibarko defensarako papel haundixa bete eben. (LX, 58).

1872. urteko agoztuan Eibarko liberalen partetik lagun politiko-militar batzuk jua ziran Amadeo I.a erregeari bisitia eitxera. Erregiak ordurarte karlisten kontra eindakuegaitzik eskerrak emon etsen eibartarrei. (LX; 58, 58 7. n.).

1872. urteko dizienbrian 7ko Orden baten bitxartez erabagi zan Espaiñako armadiak erabixan Kerr tipoko errebolberren sistemian barriro aldatzia: Alejandro Olavarría maixu examinadorian proiektua hartu eben. Hori biharrori eitxeko Eibarren ein zan kontratua (ikus 1873-VIII). (LI; 236, 267).

[**1872. urteko dizienbrian** hasi zan II. Gerrate Karlistia (ikus 1876) (XXXII, 302)-(LI; 35, 74).]

1872-1876. urtietako gerratian, Ibarzábal-en fabrikia galdu ein zan. (LI, 35).

1872-1876. urtietako gerratian Artillerixako karlistak erabilli zitxuen selluen artian "REAL CASA DE PRUEBAS. EIBAR"-kua be badago. (LI; 77, 125).

1873. urtian³¹⁶ Placido Zuloaga-ri emon etsen Prim jeneralan sepulkrua eitzeko enkargua. Gerratia hasitxa eualako, San Juan de Luzera alde ein bihar izen eben, berak eta laguntzen etsenak: dana urrez eta zidarrez damaskinauta, Madrilleko Atocha-ko basilikan ipiñi eben (gero Reusko kanposantura eruan eben). Alderdi artistikotik eindako komentari xua bibliografixan topau leike: LIII; 99-100.

Isabel II.ak ainduta, renazimentu estiloko eskritorixua eiñ etsan. Alfonso XII.ak, persa estiloko jarroi haundi bat erosi etsan, Portugalgo Erregiari erregalatzeko; beste bi, arabe estilokuak; eta beste jarroi bi be bai, renazimientoko estilokuak, azpiko (“peana”) eta guzti. Bavierako Erregiari album bat eiñ etsan; Napoleón III.andako, mahai gaiñian ipintzeko erlojo bat; Rothschild-endako, arketa bat; Madrilleko *Real Armerixarako* pieza batzuk...

Bere mahaixakin, kaja fuerte ero kutxa bat eiñ eban, urriakiñ eta zidarrakin damaskinauta; beste mahai batekin be eiñ eban beste kutxa bat, kolore horixakiñ eta gorrixakiñ esmaltauta. Persa erako flater bat be eiñ eban, berak asmautako esmaltaziño biharrakin. Berak eta Eibarko beste zortzi artisten artian, itzeleko erlojua eiñ eben, sei urtian biharrian jardunda: erlojuan makiñia, Losada-k eiñ eban, Inglaterrako Parlamentokuen morokotxia; adornau, gure artistak: damaskinaua, reliebiak, eta bitxartian, harrixak be ipiñi etsezen, dana nahastauta: “ópalo, lapizlázuli, la calcedonia y otras”. Errepujautako zidarrezko plater batekiñ, Espaiñako renazimientu estilokua, Amberesko Esposiziñuan kurutzia eta medallia etara ebazan. Beste gauza mordua be eiñ ebazan: esmaltautako espilluak, damaskinautako basuak, perfumia erretzeko ontzixak (“pebeteros”), joyeruak, kandelabro ero lanparak, erlojuak, markuak, trofeuak, jarroiak, kofriak, anforak... Bera hill ostian ipiñi zan Loiolako San Ignazio santuarixuan altaria be, berak eindakua zan (ikus 1909 urte inguruan).

Aitxatzekua da Eibarko etxian eiñ eban Museua: damaskinaua eta antzerako arte biharrak batu ebazan bertan. Museuan barri gehixao topau leike *in*: XI, 104-105; LVII, 93-94, 96-103. (XI, 103-105)-(XV, 36-37-39)-(XXXI, 15)-(XL, 44)-(LIII; 99-100, 101)-(LVII; 39-40, 94-103, 198).

1873. urtian jaixo zan Pio Zulaica Unamuno, Narciso Zulaica armagiñan semia. Bere armagintzako jardunak eta maixu moruan izen zitxuan merituen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI; 336, 337, 338, 339 (ikus 1913). (LI; 336, 337, 338, 339).

1873. urteko eneruan Jose Francisco Barrenechea armagiñak errebolber barri bat eitzeko inbenziño pribilegixua eskatu eban (5048.a): dana dala, gerratian ero, bere eskabidian Memorixia galdu ein zan eta ez dago jakitzerik zelakua zan. Hori errebolber klasiorei eiñ ete zan be ez dago barririk, “puesta en práctica”-ko zertifikaua be ez etselako emon. Honen armagiñonen gaiñian gauza gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 128. (LI, 128).

1873. urteko enerutik, Eibarren karlista moruan gehixen jardun ebanak, 37 hillabete eta 24 egun ein zitxuan; soldau batzuk 35 - 33 hillabetetan egon ziran karlisten alde burrukan. Hoge soldau inguruk, 30 hillabetian jardun eben; beste danak, denpora gitxixuan egon ziran (ikus 1876-VII-6). (XV, 22).

[**1873. urteko febreruan 11n** I. Republika jarri zan Espaiñako Estaduan, 1874-I-3rarte (LXXVII, 40).]

1873ko martixan 8xan, Eibarko Batalloian urtenera famau bat izen zan: Maaltzan, Lizarraga eta Iturbe-n faziñuak ero tropelak atzera bota ebezan, gabaz, Bizkaitxik Gipuzkuara pasatzia gura ebenian. Gaiñera, kontrarixuei beratzi lagun harrapau etsezen, prisionero lez, hamalau fusillegaz, bestiak, bakotxa bere aldetik lagata, tropeletik zabaldua. (I, 257)-(XI, 55-56).

1873ko martixan 9xan, bezperan eibartarrak aurre einda, Lizarraga eta Iturbe-n soldau karlistak eziñ izen ziran batu; eta horregaitxik, Eibartik Areitxorarte pasatzeko asmua hutsian geratu jakuen. Han, Loma eta Ansoategi-n kolumnak ixa bistan euko ebezan, Durangon indarrak hartzen geratuko ziran eta, euren atzetik segitzeko. Orduan bahintzat, etsi ein bihar izen eben. (I, 257)-(XI, 56).

³¹⁶ Dana dala, beste fetxa batzuk be topau douz: “Obra hau, alderdi damaskinatuari dagokionez, On Plazido Zuloagaren tailerretan hasi zen Eibarren, 1870. urtean” (LIII, 99). Eta panteoiak berak dakan fetxia: “egilearen izena agiri da: *Plazido Zuloaga* eta eskuinaldean data: *1874-1875*” (LIII, 99).

1873ko aburriaren 13an, Eibarko Batallioian beste urtenera entzutesu bat izen zan: Boluntarixu hiru konpainia, Elosua gainean, Eibartik sei ordura, Lizarraga-n faziñuari aurre egin etsen, Loma eta Cuenca-n kolumnak atzetik ebazan 500 laguneko fuertiar. Ba buelta emon erain, eta kolumnetarutz jua erain etsen: “Tres compañías de Voluntarios, situadas en el alto de Elosua, á seis horas de Eibar, rechazan á la facción Lizárraga, fuerte de quinientos hombres, que venía perseguida por la columnas de Cuenca y Loma, haciéndoles retroceder hácia las referidas columnas, causándoles varios heridos...” (XI, 56).

Ba orduan be izen ziran heridutakuak bestekaldian: bi, kanpua hartu ebezan; beste hamazortzi armautako prisionero be harrapau ebezan: euretako bi, ofizialak ziran; gainera, 10.000 pezetatoko kaja be harrapau eben, kartak, janarixak, munizina, maletak, kaballuak, eta beste. Kontrarixuok, buelta jua bihar izen ziran, erreka barri harutz pasautu, Zumarraga aldera.

Loma eta Cuenca-n kolumnak, boluntarixuen burukaldia mendian bestekaldetik ikusi eben, baiña ezin izen eben atzetik segidu hanka eindakuei, gaba zalako. Orduan gaban, Lizarraga-k hogetamar lagun batu ahal izen ebazan bakarrik. (I, 257)-(XI, 56).

1873ko aburriaren 14an, bezperan Eibarko boluntarixuak gogor hartuta, Lizarraga-k ez eban zeregin erreza euki bere gizonak batzen: 500 laguneko fuertia zan, eta bezperan 30 lagun batu baziran bakarrik, ondio Elgetan euanian, 60-70 inguru ziran bakarrik, eta eibartarrak prisionero hartutakuak aparte, beste danak hortik zihar zabalduta ebizan.

Haxe izen zan hamen Gerrateko arma kontu inportantia Eibarko Batallioian eta bere asmuen alde: Elosuako haxe punta gordetzen egon ez balira, Lizarraga-n faziñuak, erretiradan bazan be, lekua hartu ingo eban, soldauak euren artek apartau barik, danak batera; eta hola izen balitza, Loma eta Cuenca-n kolumnak atzetik segitziari itxi ein biharko etsen.

Horregaitzik izen zan hain inportantia hamen egunekua. Gobiernotik buru militarrei premixu haundixu emon etsezen, soldau boluntarixuei ez-baiña... Soldauei, beste herrixetako soldau lagunak emon etsezen zorionak, eindako biharragaitzik. (I, 257)-(XI, 56).

1873. urteko junixuan 7xan, ordurarte Felix de Guisasa-k ekan alkatetzako kargua (ikusi 1872), Inocencio Ortiz de Zárate-k³¹⁷ hartu eban. Aiuntamentu republikanua jarri zan Eibarren: Aiuntamentua aldatzia Gobernadore zibillak aindu eban; erregidoretako bat Facundo Achotegi izen zan (beitxu bibliografian bere barri jakitzeko: LX, 66). Ba izentautako konzejal barrixetatik, 10ek ez eben lehenao sekula kargu politikorik euki Aiuntamentuan, eta hiruk ez eben karguan arduria hartu. Konzejalen errentia 3.756,5 errialekua zan, orduan sasoiko altuenetakua. Edozein modutan be, Aiuntamentu “aurrerakoa” zan (LX; 59, 62). “Udal hau traidoretzat salatu zuten 18 errepublikar federales” (LX, 66); 18 horretako bat Gregorio Acha Urani armagina izen zan.

Ordurako Eibarren baeuan Republikian Boluntarixuen konpainia bat³¹⁸. Aiuntamentuak eta boluntarixu republikanua bat egin eben karlistei frente eixkerakuan, gordelekuak-eta jartzeko (ikusi 1873-VIII-15). Horren gorabeherak zihetzao liburuetan topau leike: LX, 58-59. (XI; 30, 475)-(XL, 30)-(LX; 58, 58-59, 62-63, 65, 66).

[**1873. urteko junixuan 29xan** “Errepublika federala aldarrikatu zen” (LX, 59).]

1873. urteko agoztuan, “Orbea Hermanos”-ek *Remington* markako 150 karabina emon etsazan Eibarko liberalen batallioari (40.500 errialeko balixua eken). Orduan, batallioian zortzi konpainia euzan. (XV, 22)-(LI, 227).

1873. urteko agoztuan 14an Ilegau zan Eibarrera Sánchez Bregua jenerala bere *dibisiñuakin*, gaba bertan pasatzera.

³¹⁷ In XL, 30, berakin batera “Juan Manuel de Orbea” be aitzatzen dau.

³¹⁸ Ez dago garbi noixtik: “Errepublika garaian, Errepublikaren Bolondresen konpania bat sortu zen Eibarren (baina zorixarrez, ez daukagu hauen izen eta abizenik). Bolondres hauen 250 uniformeren eskariari aurre egin behar izan zion udalak. Dirudienez, errepublikaren indar militarrek ez zuen izan Askatasunaren Bolondresen besteko estima, 1873ko martxoan herritar talde batek Gobernazio Ministroari zuzendutako kexa bati jaramon egiten badiogu. Errepublikar hauen uniformeen errematea ez zuen inork hartu bere eskuetan” (LX, 58) (letra balzaua geuk ipinitxakua da).

Segiduan zabaldu zan jenerala herrixa guarniziño barik lagatzera etorri zala, karlisten bendien lagatzeko. Alde ein bihar izetia ez jakuen asko gustau eibartarrei, eta protestak ein zitxuen kalian, bai herriko boluntarixuak bai soldauak.

Castañón koronelak be alde ein bihar izetiagaitxik protestau ebanian Sánchez Bregua jeneralak arrestau eiñ eban. P. SARASKETA-k dakarrenez, kaleko jentia “¡mueran los traidores! ¡Viva la libertad! ¡Viva Castañón!” eta antzerako diarrak eitxen zitxuan (XL, 47-48). Castañón koronelak, arrestauta euan etxeko balkoi batetik baretzeko eta aintzen ebenari kaso eitxeko eskatu etsen.

Dana dala, boluntarixuak ez euken beste salidarik: ero kanpora alde eiñ, ero asko be gehixao ziran karlisten kontra burrukan eitxen geratu, jakiñian iñungo laguntasunik ez ebena euko (ikus 1873-VIII-15). (XL, 47-48).

1873. urteko agoztuan 15ian, Eibarko “Batallón de Voluntarios de la Libertad” karlisten kontrako bataillon liberalak Eibartik alde ein bihar izen eban (1869xan formau zan), Norteko armadako *jeneral en jefiak* halan aindu etselako: Gipuzkuako goikaldian geratzen zan azkenengo guarniziñua zan; boluntarixo republikanuak, Inocencio Ortiz de Zárate alkatea, eta Aiuntamentuan zati bat be euregaz jua zan. 230 boluntarixo jua ziran, Ignacio Ibarzábal-en esanetara. Donostiara juateko aindu etsen, han gordetzeko. Eibartik urten baiño lehenao, goixian, eziñ ebenei alde eiñ -edadiagaitxik ero gaixotasunen bat- fusillak emon etsezen.

Alkatiak, bere kargua, Donostian bardin betetzen segidu eban. Eibarren barriz, herrixan izenian nok jardun ezian ez geratzeko, herrikuak batu, eta Junta bat izentau eben (izentau zitxuenak, goguz kontra baiña hartu eben): falta ziran politiko eta militarren karguak nok hartu erabagitzeko...

Donostixan, “Segundo Batallón de Voluntarios Emigrados” formau eben. Eibartarrak, bai batian, bai bestian, laguntasun haundixa izen ziran: guarniziñuan ez eze, “fuertes avanzados”, eta bere terrenu-ingurutik urtererak be eiñ ebezan eta (euretako bat Bernabé Villabella zan, lima fabrikia Eibarren ipinitxa eukana). 1876xan etorri ziran bueltan (ikus 1876-III-6 (7?). (I, 257)-(XI, 55)-(XV, 22-23)-(XL, 45)-(XL, 48)-(LI, 227)-(LX; 59, 62).

1873. urteko agoztuan karlistak Eibarren sartu ziranian Espaiñako Armadiak Eibarrekin *Kerr* tipoko errebolberren transformaziño sistemian aldatzeko einda eukan kontratua eten ein zan: Eibartik alde eiñ eban Armadako Komisiñuak horrek *Kerr* tipoko errebolberrok Donostiara eruan zitxuen eta Marinako Komandanzixan entregau zitxuen. (LI; 236, 267).

1873. urteko agoztuan 16xan (ala 15ian?) Antonio de Lizarraga komandante jeneral karlistiak, aldi baterako Aiuntamentua formau eban. Alkate, Juan Manuel Orbea izentau eban: liberala izen arren herrixan geratu zan eta karlisten sasoiari kargu politikuak izen zitxuan. Hille biko Aiuntamentua izen zan bakarrik, gero danak bota ebezen karguetatik eze; gaiñera, alkatea desterrauta bialdu eben. Horren aiuntamentuorren gorabeherak, jardunak..., bibliografixan topau leikez: LX, 59-60 (ikus 1873-XI-11). (XI, 475)-(XV; 23, 24)-(LX; 59-60, 65).

1873. urteko nobienbrian 11n, Diputaziño karlistiak aldi baterako izentauta euan Aiuntamentua des eitxeko aindu eban; horren lekuan, Komisiño Munizipala sortu zan: Melitón Martínez de la Pera izen zan Komisiñoko buru ero presidentia, Diputaziño karlistiak ainduta; alkatiari ordezkua (“tenientia”), liberala zan; eta beste konzejal bat be bai³¹⁹.

“Udal batzordea” eratu arte Jose Antonio Erbiti Eizaguirre be Aiuntamentuan egon zan: hori gizonori karlista moruan agiri da gerra ostian liberalak eiñ eben lista baten (hor urtian, 6.750 errialeko errentia eukan, herriko edarrenetakua) (LX, 64). (XI, 475-476)-(XV, 24)-(LX; 60, 63-64).

³¹⁹ Edozein modutan be, *in* LX, 60, holan diño: “Batzorde hartan zeuden liberal biak (Rufino Mandiola eta Fausto Idigorasek) ez zuten beraien kargua onartu, eta Melitón Martínez [sic] de la Pera ere ez, 1876ko liberalen orritxo horretan karlista bezala agertzen bazen ere”.

1873. urteko nobienbrian 13an Aiuntamentu barrixak ainduta eñ eben batzar nausixan 80 lagunetik gora batu ziran, eta honek gauzok erabili zitxuen autuan: inpuestuak zelan partidu; korreueak zelan jardun; herriko taberna bat zabaltzeko asmua; eta aurreko alkatiari herriko dirutik hartu zitxuan 36.000 errialak nundik nora ziran argitzeko eskatzia. (LX, 60).

1873. urteko dizienbrian 6xan, Santa Kruz abadia Eibartik hurrian eualako, Aiuntamentukuak kontuz ibiltzeko kartia hartu eben. Santa Kruz be karlistia zan arren ez eban ejerzito karlistian diziplinia betetzen, eta karlistak ez zitxuen abadia eta berakiñ ebizenak euren laguntzat hartzen. (LX; 60; 60 12. n., 13. n.).

1873. urtian karlistak jarri zitxuen inpuestuen listetan, besten artian hónen eibartarron errentak agiri ziran:

Ignacio Ibarzabal Iriondo-na, 8.669 errialekua, herriko haundiñetakua

Juan Manuel Orbea Murua-na, 8.072 errialekua (dirua taillarretatik etorkixon)

Jose Antonio Erbiti Eizaguirre-na, 6.750 errialekua (dirua lurretatik etorkixon, Gorosta-ballekua zan)

Jose Villar-ena, 4.500 errialekua

Facundo Achotegui-ña, 3.000 errialekua (liberala ei zan). (LX; 63, 63-67).

1874. urtian Pedro Unceta-k ferreterixa industrixia ipiñi eban martxan, bere ardurapian (ikus 1934). (XV, 102).

1874. urteko maietzian 2xan Bilbon izen zan liberalen eta karlisten arteko burrukaldi ero sitiotik hartu eban Eibarrek kalia izentatzeko “Dos de Mayo” izena.

Orduan egunekua, liberalen eta karlisten arteko demanda bat baiño ez zala emon arren, harek erakusten eban Bizkaiko herri eta urixak alkarren kontrako jokerak ekezela; eta liberalak be, zatitxuta euazala euren artian, foruen alde eta kontra (ikus 1876). (II, 13. p.)

1874. urteko junixuan 11rarte³²⁰, Antonio de Larrañaga izen zan Eibarko Komisiño Munizipalan burua; aurreruntzian, Antonio de Garagarza agiri da alkate lez. “Ekainaren 11n agertu zen udala ez zen etenaldia [1874-I-5ian] baino lehen zegoena. Udal berri hau ere aldundi karlistak izendatu zuen, irailaren 2ko udal batzan azalduko zen legez. Leon Basterra (behin-behineko idazkaria) ez zen sarritan udal batzetara agertzen, eta agian hori izan zen 1874ko lehen bost hilabeteetan udal karlistaren aktarik ez egotearen arrazoia” (LX, 60).

Horrek Aiuntamentuorrek sekretarixuakiñ izen zitxuan arazuak, eta ostiango gorabeherak (inpuestuak kobratzia-pagatzia, ejerzituak erabilitxako ohe batzuegaitxik diputaziñuakiñ hasarretuta aiuntamentua dimititzeko/lagatzeko prest; 1867. urtian Melitón Martínez de la Pera-n etxe pareko garbitokixan inguruan hasi ziran demandak eta gero, diputaziñua kontuak eskatzen... (ikus 1874 otubrian)) liburuetan topau leikez: LX; 60-61, 61 14. n. (XI, 476)-(LX; 60-61, 61 14. n., 66, 67).

1874. urteko setienbrian 7xan jaixo zan Kaietano Kareaga. Biktor Maria Arana, “Biktor Mari Txopa”-nian egon zan damaskinauko aprendiz moruan: hamalau urtekiñ-ero sartu zan aprendiz, eta orduan maixuari pagau eitxen jakon arren, berak aprendiz bigarren urtian sei errial kobratzen zitxuan eguneko. Gero Agustin Larrañaga-nian jardun eban biharrian, eguneko bost pezeta kobratzen (ikus 1900). (LIII, 84).

1874. urteko otubrian Diputaziñuak Aiuntamentuari argitxasunak eskatu etsazan ia Melitón Martínez de la Pera-n etxia zegaitxik ez zan itxi, eta Aiuntamentuak aitzin emon etsan han garbitokixa euala...: horixe izen zan “karlisten agintaldian burutu zen protesta bakarra” (LX, 67), eta bertako protagonistetako bat Anbrosio Uria erregidoria izen zan, ez eban aktia firmau be eñ eta. (LX; 61, 67).

1874. urteko nobienbrian 23an Poder Ejekutibuan Orden presidencial baten agiri da Joaquin Aranburu Larrañaga representante eibartarrak Madrillen ekan dendia. Bere representante biharran gorabeherak³²¹ ikusi bibliografian: LI; 104, 229, 310. Dendia Regueros kaleko 7. peoran ekan. Horrek Ordeniorrek Ejerzitoko ofizial eta buruei *Smith & Wesson* errebolbera erabiltzeko permisua emoten etsen, eta horrek errebolberrok topatzeko lekua eibartarran dendia zan, zegaitxik eze “este comerciante tenía depósito de tales armas y hacía oferta de ellas con una dotación de 100 cartuchos al precio de 540 Rs, y 585 Rs.” armak zelakuan ziran...: kapitanak eta subalternuak sei hillabetian pagatzeko plazua eken, eta jefiak lau hillabetian pagatzekua (LI, 104). Julian Echeverría-k beste era batera kontaktzen eban *Smith & Wesson* errebolberak Eibarrera zelan llegeau ziran, Ignacio Ibarzábal-en bitxartez eta gero “Orbea Hermanos”-egana. Dana dala, dokumentu ofizialan aldian horrek bersiñuorrek piskat ipoiña dirudi. (LI; 104, 229-230, 309-310).

1875. urtian, Eibartik Toledoko Arma Fabrika Nazionalera damaskinutako enkarguak eruatia gatxa zalako, damaskinuan teknikia bera eruan zan Toledora: Toledotik, armak eta damaskinau bihar ziranak, eka- rri ein bihar ziran, eta gero bueltan eruan; bidia ez zan egokixena juaten eta etortzen ibiltzeko; eta bihar urjen- tiekin problemia latzaua zan. Eibartik hara eruan zanerarte, ez eken damaskinuan barri Toledo aldian, gero- ra famosua ein dan arren. Toledon eñ izen dabena, dibujo arabiak kopixatzia izen da, kalkomanixekin dibujua markauta; Eibarren, artistikuaua eñ izen da, personala. Reliebia be eitxen izen da Eibarren. (XV, 39)-(LVII; 115, 124: 63. n.).

1875. urtian Mateo Etxebarria Irusta-k urria eta zidarra laminatzeko eta trefilatze-ko taillar bat ipini eban Txirio-kalen: damaskinatzailliak, bai Eibarkuak bai kanpokuak, han erosi zeikien bihar eben generua biharra eitxeko (24 kilatetako urria -urregorrixa-; milla milesimako zidarra -zidar hutsa-; eta bixen nahastia eitxeko 20 kilatetako urria, esate baterako). “Urreduna” izena ipini etsen. (LIII, 32-33)-(LVII, 113).

1875. urteko eneruan 1ian Aiuntamentu barrixa jarri zan, zihero karlistia, Foruak aintzen ebena bete- zen. Antonio de Garagarza barriro etara eben alkatetzat (karlisten bendien euazen herri guztietan jarri zitxuen holako aiuntamentu karlistak). Halan da guzti be, “Gerra bukatu eta gero [1876] liberalek egin zuten zerrenda “beltza”ren arabera, karlisten agintaldietan pertsonaia liberalek ere parte hartu zutela ikusten dugu. (...) per- tsonaia bat karlisten udaletan parte hartzen ikusteak, ez digu(la) pertsonaia hori karlista izan zenik ziurtatzen, eta pertsonaia bakoitzaren adskripzio politikoa egiterakoan ezinbestekoa d(ela), informazio hau gainontzeko datuekin kontrastatzea” (LX, 63).

Edozelan be, ez eben zeregiñ erreza euki esku artian: gerriagaitxik jateko eskasixia euan, eta preziuak asko karutu ziran. Hori zelan ero halan konpontzeko, goixeko 9:30ak baiño lehenao berdurarik-eta ez eroste- ko aindu eben, preziuen gorakaria piskat geratzeko. Baiña hortik aparte beste arazo batzuk be euki zitxuen: inpuestuak bajatzeko, diru laguntasunak emoteko, eta terzio karlistetara jua bihar izetetik libre geratzeko hainbat eskabide botatzen zitxuen Aiuntamentura.

Karlisten terzixuetara Eibarri tokatzen jakon beste lagun bialtzia ixa eziñezkua zan, eta horrek burukomiñ haundixa emoten eban: boluntarixorik gitxi azaltzen zan juateko; soldau izeteko sasoiko gaztiak, asko herritxik kanpora alde einda euazan; beste asko soldautzia eitxetik “librau” eitxen ziran armagiñak ziralako, eta euren jorنالan larena diputaziño karlistiandako zalako; soldautzara juateko moruan gelditzen ziranak basarritxarrak ziran, baiña hárek be, gehixenak seme-alaben arduria euken, “quienes por su calidad de tales [aita izatea] están sobrellevando también las cargas del ramo de bagajería” (LX, 61 15. n.) (ikusi 1875-IX).

Aiuntamentuak Eladio Imaz maixuakin be euki eban beste arazo bat (ikusi 1875-V). (XI, 476)-(XV, 24)- (LX, 61-62, 61 15. n., 63, 66).

1875. urteko eneruan 9xan jaixo zan Julian Etxebarria Eibarren: gaur, bere izeneko kalia dago herri- xan. Bere bizitzian, biharren eta jardunen barri jakitzeko –arma munduan gehixenbat- beitu bibliografian: LI, 180-181. (II, 2. p.)-(XV, 99)-(LI; 175, 180-181).

³²¹ Dana dala, bibliografian bertan datu bat bi erataro dakar: “Orbea Hermanos”-en representante moruan jardun ebanian *Smith & Wesson* sistemako errebolberran introduziño patentia eskatzeko, LI, 104. orrixan “actuó como representante de “Orbea Hermanos” en 1877” dakar; eta LI, 310. orrixan ostera, “en 1876 obtuvo para “Orbea Hermanos” el privilegio de introducción (...)”.

1875. urteko maietzian alkatiak erabagi eban Eladio Imaz maixua bere kargutik kentzia, aurreko urtian eskolako giltzak eskatu eta ez etsazalako emon. Maixuak ez eban gehixao bere kargua bete Aiuntamentuan liberalak jarri arte (ikusi 1876-III-8): dana dala, bitxartian ez zan bakia egon hori zala eta ez zala. Junixuan “Herrialdeko Lehen Irakaskuntza Batzordeak” (LX, 61) Imaz maixua atzera bere lekuan jartzeko erabagi eban, baiña Aiuntamentuak ez eban holakorik eiñ, bere aginpidia gitxitxuko zalakotzat. Julixuan Arragueta eta Bidebarrixetakuak eskola batzarrari eskatu etsan Imaz maixua bere lekuan jartzeko. (LX, 61-62).

1875. urteko setienbrian Diputaziñuak herriko liberalen izenak eskatu zitxuan, “gerraren porrotak eragiten zuen paranoia antiliberaleen beste adibide bat” (LX, 62): karlisten momentu txarrak ziran; soldau karlistekiñ eurekin be ez ziran fixatzen: geruao desertore gehixao; heriduta-ero ospitxalian egon ezkeriok, urtetziat bat atzera euren batallioetara juan biharra euken, eta hori zaintzeko, pasatzen ziran herri danetan agirixa emon bihar etsen... (LX, 62).

1875. urteko setienbrian liberalak uste bako atakia eiñ eben Eibarren. Eibar defenditzeko armak hartu zitxuen karlista banaken artian Lucas Sustaeta euan, “Carlista, de ideas avanzadas” (LX, 66) bera: “Datu hau ere interesgarria [sic] bihurtzen da, gerra galduta ikusten zenean ere karlisten alde jo izateak, pertsona honek karlismoarenganako zuen leialtasuna adierazten baitu” (LX, 66).

1876. urtian Fueruak kendu ziranian, Eibarko organizaziño politiko foralan inguruan, 34 *su* ero *fuego* euazan Eibarren; euren apoderauak Probinzixako Junta Jeneral eta Partikularretan, Korrejidorian eskumatarra, beratzigarren lekuan jartzen ziran.

II. Karlistadia amaitxu zanian, Fueruak galdu, eta zentralismua izen zan nausi. (I, 232)-(II, 13. p.)-(X, 301-302)-(XI, 211)-(XLIV, 141).

1876. urtian, gerratia amaitxuta, armagiñ eibartar batzuen artian erabagi eben Pruebetarako Bankua barriro zabaltzia: arma luziak probatzen ziran gehixenbat; armak probatzia ez zan obligatorixua Bankuan jabe ziran sozixuen artian (bakarrik probatzen ziran preziso horretarakotxe eruatzen ziran armak); eta Bankuak eitxen eban biharra ez zan ofiziala Gobiernuan aldetik (ikusi 1887). (LI, 125).

1876. urteko eneruan 1ian, Fueruen gorabeheran, barriro etara eben Antonio de Garagarza alkate (nahi txa ostera be lehengo alkatiak urtetzia foruen kontrakua izen): Aiuntamentua zihero karlistia zan (ikusi 1874-VI-11, 1875-I-1). “Udal hark ez zuen garrantzizko erabakirik hartu” (LX, 62). Antonio Garagarza-k gerra ostian herritxik alde eiñ eban. (XI, 476)-(XV, 24)-(LX, 62, 66).

1876ko martixan 6xan³²² etorri ziran bueltan, II. Karlistadia amaitxu eta gero 1873ko agoztuan 15ian Donostiara juandako soldauak. Bixen bitxartian, hamen urte bi eta zazpi hillabetetan, 51 boluntarixo, mikelete (“cuerpo de Migueletes”) ero Diputaziño foralan milizixan sartu ziran; eta gerran ebizela, 11 hildako eta heridutako batzuk izen ziran. Geruao, armak laga ebezan, agintarixekin konforme geratuta. Eibarrera etorri, eta lehelengo egunetan banketiak eta dantzak eitxen ziran. P. SARASKETA-n interpretaziñua hau da, “Celebraban la buena nueva de la paz. Pero era porque aún no había llegado el 21 de Julio. Y por lo tanto desconocían esta funesta consecuencia de la guerra” (XL, 48). (I, 257)-(XI, 56)-(XV, 23)-(XL, 48)-(LI, 227).

1876. urtian Donostira alde eiñ eta bueltan etorri ziran boluntarixuen artian Bernabé Villabella lima fabrikaduna etorri zan, bere famelixiakiñ.

Gerora, bera aberatsao eitxekotan, Cuba-ra alde eban, Eibarko fabrikia semian –Bonifacio- kargu lagata. Semiak, bihar haundixa einda, Espaiñako lima fabriketan onenetakua etara eban aurrera. (XL, 45).

1876. urteko martixan 8xan, Elgoibarren akantonauta euan Kantabriako koronelak ainduta, Aiuntamentu barrixa formau zan, liberala barriro be: Inocencio Ortiz de Zárate-k urten eban alkate. (XI, 476)-(LX, 62).

1876. urteko junixuan 8xan, Fausto Mendizabal-ek dibujoko akademixako maixu puestua laga eban ezkeriok, Aiuntamentuan erabagi zan maixu barrixa ipintzia: herriko izen haundiko artistak eta Aiuntamentuko lagun batzuk komisiñua formau eben, maixu egokixa jiratzekotan.

Gestiñuak eiñ ostian, kondeziñuak ipiñi ziran, eta puestuan plazia konkursora etara. Komisiñuak, presentau ziranen artetik, Blas Lumbreras hartu eban (ikus 1895-IX-19). (XI, 326)-(LIII, 81).

1876. urteko junixuan 9xan jaixo zan Krispulo Gisasola Axpe musikua (ikus 1910, 1912-IV-2): “San Andres parrokiako organojole bezala hasi zen Laureano Gisolaren ondoren. (...) Abizen berdina eduki arren, ez zuen zerikusirik gainontzeko Gisolatarrekin” (LXVI, 75).

1876. urteko junixuan 28xan erabagi zan lehenao euazan gabeko zaintzailliak barriro ipintzia (G. de MUJICAn ustez, Karlistadan harek puestuak galdu eingo ziran, ikusi 1870-V-19). 8 errial eta erdiko sueldua eken hiru lagun ipintzia erabagi zan; 9 errial eta erdi kobratzen ebazan kabua; eta egunian errial erdi kobratzen eban suplentia be bai (ikus 1911-VII). (XI, 370-371).

1876. urteko julixuan 6ko agiri batek ziñuan Karlistadan, soldau moruan, ero karlista-karlistak, 38 eibartar izen zirala (euretako 22 industrialak ziran, eta 13 uezabak (“propietarios”)); bestelan, 220 lagunek lagundu ebela karlisten alde. (XV, 22).

[**1876. urteko julixuan 21ian** hasi zan indarrian Foruen balixua aldatzeko legia; azkenian, “ley de abolición de los Fueros” izen zan (XXXII, 302)-(XL, 48).]

1876. urteko nobienbrian 4an Gobernadoriak karta bat bialdu eban: Ortiz de Zárate alkate kargutik kendu, eta Felix Guisasola izentau eben bere lekuan. (XI, 476).

1876. urteko dizienbrian 10eko Aiuntamentuko Sanidadeko Juntian agirixan argi jartzen dau ondiok nafarrerixian billurrakiñ ebizela (bost urtian batzarrik ein barik egon ziran arren), Elgoibarrera pelota partidua ikustera joiazanak kontuz ibili zeitxezen aindu etsen eta: 1871. urteko kaltiak goguan eukezen, eta nafarrerixia izendako taberna, “posada” ero ostiango lekuetan ahal izen ezkeriok ez sartzeko aindu etsen. (LX; 58, 58 8. n.).

1876. urtian amaitxu zan II Gerrate Karlistiak euki zituzazan ondorenak Eibarren: bando bi formau ziran herrixan, “Goitarrak” eta “Betarrak”.

Goitarren artian, liberalak, ezaguna izen ziran Antonio Iturrioz eta “Eskuadra Zarra” aldra ero kuadrillia; Betarren buruak barritz (honek be, lehelenguetan liberalak, baiña jokera konserbadorekuak), Orbea eta Urkizutarrak ziran, herriko fabrika inportantiena eta antxiñaokuan jabiak. Goitarrak, betarregaitzik, “reaccionarios y caciques” (XV, 63) zirala ziñuen; betarrak, barritz, eziñ eben ikusi be eiñ Iturrioz-ek ein zitxuan obra “haundixak”, diru mordua gastatzen ebalako: Unzagako palaxia, Erregetxia, Amigonekua (Mallea etxian solarrian) etxiak botatzia Aiuntamentu barrixa eiñ eta Unzagako plazia haunditzeko; “La Eibarresa” kañoi fabrikia altxatzia; urak ekartzia.... Baten, Iturrioz-ek asmau eban Madrillera eta Parisera bialdu zitxuala komisiño batzuk; eta, betarrak, orduan eta amorru haundixaua: demasa armau ei eben herrixan. Haiñ izengo zan alkarren kontrako pikia haundixa, ze betarrak ziran batzuk, Aiuntamentua eskinka juan jakuenian, etxian ura be ez eben ipintzerik nahi izen...

Goitarrak, eurak aurrerapenan alde eitxen ebela ziñuen, bihariñen hobe biharrez: maietzian bateko jaixa gustoko eben. Betarrei, diktadoriak izetia atxikitzen etsen, “dictadura caciquil” (XV, 64), bihariñak bendian eukitzia beti, eta ez zirala bape be soziabliak, egoistak baiño. Betarrak oster, ziñuen goitarrak elixara be ez zirala juaten (bazan abade bat, Julian Valerio de Vidaurre parrokoa, alde bixekiñ ondo konpontzen zana; abade askok, bando bixen artian ez sartziarren, botua be ez eben botatzen, ikusi 1909), eta herriko diru larregi gastatzen ebela...

Dana dala, hau aldiau antxiñatik etorren, industxia artisanala zanetik Erdi Aruan herri erdixan zan /vs arrabaletan ondo bizi zan jentia (ikus XIV. gizaldia); eta gerora be gorde izen da. XX. gizaldi lehelenguetan, sozialista gehixenak herrixan goikaldian batu ziran; eta katoliko tradizionalauak, beheko partian ziran gehixenak. Badirudi baiña, alde bixak nahikua parratuta ebizala indarretan (ikus 1892). Gizaldi amaireran be ondiok teman segitzen eben: zeñ argixao, zein munduko barrixetan jantzixao, zein bihariñao, eken burrukia, bakotxak bere burua famauaz. Goitarrak baeken kasinua eta guzti, “El Casino de la Amistad” zana. (I; 238, 257)-(XV, 62-64).

1876. urtian Eibarrek baekan arma industrian indar haundia: Gipuzkuako Gobernadoriak, delegau bat izentau eban bertan egon zeñ. Elgoibarko Echeberría etorri zan bi urterako ba, Gobernadorian izenian (ikusi 1878; 1879). (XI, 90).

1876. urtetik aurrera, Mexikoko “Quintana Hermanos” etxiak asko lagundu etsan Eibarko industria armeruari, bertako industrialei handik eitxen etsezan eskaera ero pedido haundixekiñ: Orbea Etxiari konparaziño baterako, 1879. urterarte, 8.000.000 errialen balixua euken errebolberrak erosi etsazan. (I, 258)-(XV, 35)-(LI; 39, 286).

1877. urtian, Felix Guisasola izen zan alkatia (ikusi 1876-IX-4, 1878-II-9). (XI, 476).

1877. urtian, 4.133 lagun euazan Eibarren, %8.3ko hazierakin: 17 urtian, haziera begetatibua izen zan (inmigraziño bakua): problema industrialak barik, gerra Karlistiagaitxik izengo zan. (I, 194).

1877. urtian, armagiñan, 110.000 pieza produzidu ziran, gitxi gorabehera. (XI, 493).

1877. urtian fundau eben “Teodoro Arrizabalaga” etxia -“Sucr. de hijos de Juan B. Arrizabalaga”-: kaza-ko eskupetak esportatzen zitxuen. (XLII, 110).

1877. urtian jaixo zan Zipriano Gurutzeta³²³. Plazido Zuloaga-kiñ ikesi eban damaskinuan eta gero taillarria ipini eban Klemente Sarasketa eta Fausto Mendizabal-ekiñ (ikusi 1894). Timoteo Zubieta-k eurenian ikesi eban, beste askon antzera. Barri gehixao jakitzeko beixu bibliografian: LIII, 93-94. (LIII, 93-94)-(LIV, 93).

1877. urteko eneruan 4an jaixo zan Akilino Amuategi Atxa, “Txikillana” sozialista famosua. Gazterik hasi zan armagiñan, eta horretan jardun eban bizi guztian, politikatik aparte. Politikan be ezaguna izen zan, gehixena mitiñak euskeraz eitxen zitxualako. Hasieran, Orbeanekuen taillarrian jardun eban hamabi urtian, eta gero bere kontura, lehelengo Estaziño kalia eta gero Pagei kalia. Ameriketan be ibilli zan, baiña denpora gitxian.

Valentina Gisasola Larreategi-kiñ ezkondu zan eta lau seme-alaba euki zitxuen: Dolores, Tomas, Ines eta Aurora. A. NARBAIZA-k liburu osua ein dau A. Amuategi-n gaiñian, biografia moroko bat eiñaz: “haren bizitzako pasarteak laburbildu ditugu, (...) hemeroteka mailan jaso ditugun lekukoak bildu dira (...) eta azken ata-lean, halako elkarrizketa apokriko bat eraiki nahi izan dugu, Akilino Amuategi bizirik balego bezala, galde-erantzunak prestatu ditugularik Eibarko euskaran” (LXXVII, 11). Liburu hau da: *Akilino Amuategi (1877-1919). XX. mende hasierako mitinlari sozialista euskalduna* –guretako LXXVII–; eta bertara jo leike bere barri zihetz jakin gura dabenak. (LXXVII; 11-12, 2. n.).

1877. urteko maietzian, Konzeju etxeko obran estudixuana, 3.880 errial pagau jakozan Pedro Jose de Astarbe obretako maixuari (ikusi 1871-XII-21). (XI, 349-350)

1877. urteko agoztuan 15ian jaixo zan Jacinto Olave (ikusi 1894). (XV, 99-100).

1877. urteko dizienbrian 11n Eibarko Aiuntamentuak, ondiok amaitxu barrixa zan II. Gerrate Karlistako barri batzuk jaso ebazan agirixetan, naziñuan eta Alfonso XII.a erregian alde burrukan zelan jardun eban Eibarko herrixak agertuaz, “sosteniendo con las armas en la mano los derechos de la Nación y del Rey Alfonso XII” (XI, 55).

1878. urteko febreruan 9xan, Enrique Biarreau izentau eben Eibarko alkate. Ordurarte, Felix Guisasola-k ekan hori karguori. (XI, 476).

1878. urteko martixan, kaleko argixan farolak zaintzia, Aiuntamentuko bihargiñak barik, hamar hillabe-terako kontratautako kontratisten bitxartez eixia erabagi zan. Kontratua 2.250 errialekua zan.

Farolak egunero garbitzia, konpontzia, eta petroleua, metxak eta tubuak gastau ahala barrixak ipintzia, kontratistia kargu geratu zan; farolak ixotu eta ametatzia, Aiuntamentuan zeregiña zan (ikus 1889-VI-27). (XI, 371).

1878. urteko abillian 10ian Felix Guisasola izentau eben Gobernadorian delegadu, R.O. baten bitxartez (ordurarte, Elgoibarko Etxeberría egon zan, 1876. urtetik). (XI, 90).

1878. urteko otubrian 26xan jaixo zan Adolfo Zubia Sorazu. “XX. mendeko lehen hamarkadako dantzari eta dantza maisu ezagunena da” (LXIII, 22 10. n.). Arragueta kalia bizi izen zan; Francisca Mendia-kiñ ezkondu zan eta 7 seme-alaba euki zitxuen. (LXIII, 22 10. n.).

1879. urtian, Mexikoko “Quintana Hermanos” enpresia Eibarko armekin komertzio tratuan hasi zan. Tratua eiñ eta lehelengo hamairu urtietan (ikus 1876, 1892), lau milloi pezetako baloriana erositxa ekan Eibarren; hamendik, milloi birena Orbea Etxeko armetan (ikus 1892). (I; 203, 258)-(VI, 388)-(XV, 35).

1879. urtian³²⁴, Mañé y Flaquer-ek diñuanez, Eibarko industrixa nausixa armerixia zan. Gaiñera, bertako eskupeta eta errebolberrak kanpokuei be aurria hartzeko bestekuak ziran, haiñ edarto amaitzen/akabatzen ziran eta. Fusillak barriz, Franzian eken exito haundixa. Lau taillar haundi aitxatzen dauz, ordunguak: Larrañagana, Zuloaga, Orbea eta Ibarzabal.

Armerixia ez eze, entzute haundikua aitxatzen dau damaskinuan industrixa “espeziala”, urre eta zidarakin damaskinutako burdiña: Venecia aldekuakin lotzen dau. Ejenplu moruan, Atocha-ko Santuarixuan euan Prim-en sepulkrua aitxatzen dau; eta sarritxan Esposiziño haundixetan etaratako premixuak, “y otras obras que se distinguen por su magnitud, gusto y perfeccion en el trabajo” (X, 403), Eibarko artisten famia merezitxakua zalako bere ustez (LI, 239). (X, 403)-(LI, 239).

1879. urte inguruan, J.L. CALVÓ-k diñuanez, hasi zan armerixia burua altzatzen –gerratia pasau eta gero-, Orbea Hermanos-ek *Smith & Wesson* errebolberren kopixak eitxiari ekin zetsanian. Horretarako, introduziño-pribilegixo bat etara bihar izen eban, “Modelo Ruso N^o3” para cartuchos de fuego central” (LI, 35); holako kartutxuendako errebolberrak Eibarren 1872. urtia baiño lehenaotik eitxen eben arren, itxuria.

Gaiñera, marka espaiñola eken errebolber asko (*Galand* eta *Spirlet* sistemakuak) armero eibartarrak Belgikan erosi eta bertan akabautakuak izeten ziran, gero bertako markia ipiñi eta saldutakuak. Gaiñera, “Esta práctica pudo ser más habitual de lo que pueda creerse, ya que la abundancia de excelentes artesanos contrastaría con la carencia de maquinaria moderna, que no comenzó a instalarse hasta la década de 1880” (LI, 35). Dana dala, “Orbea Hermanos” izen zan orduan ondo ebillen bakarretakua. (LI; 35, 78).

1879. urtian jaixo zan Toribio Arrizabalaga Ibarzabal armagiña, Calixto Arrizabalaga Arriaga armagiñan semia. Armagiñan eiñ eban biharra eta beste barri batzuk jakitzeko beixu bibliografixan: LI; 118. (LI; 117, 118).

1879. urtian, J. MAÑÉ Y FLAQUER-ek diñoskunez, 4.000 lagun inguru bizi ziran Eibarren. (X, 401).

1879. urtian, J. MAÑÉ Y FLAQUER-ek, Eibarko kalia lau barrixo euazala diño, antxiña horma barruetan euanan inguruetan: Arragoeta, Musetadi, Ardanza eta Isasi.

Gaiñera, herrixan baziran orduan etxe galant eta dotoriak, Castillako titulodunenak, eta beste jauntxue-nak: “Urquizu, Unzueta, Inarra, Ulzaga, Isasi, Mallea, Eljalde y Larreategui”, apartekuak. (X, 402).

³²⁴ Horixe datuori, in LI, 239, 1870. urterako dakar.

1879. urtian, halan ekarren J. MAÑÉ Y FLAQUER-ek Arrateko jaixen barri: setienbrian 8xan eitzen zirala, “se halla una ermita consagrada á la Virgen, que tiene fama en todo el pais y es frecuentada por muchos romeros. La subida á la cúspide de este monte, distante una hora de la villa, es muy penosa. Al llegar á lo alto se encuentra un prado en forma de plaza, donde se reunen los naturales del pais el dia 8 de Setiembre, estableciendo allí un verdadero pueblo de barracones de madera en los que pasan durante ocho dias una vida de fiestas y bullicio, dedicada á las funciones religiosas y á las danzas del pais” (X, 401-402).

Izen be, XIX. gizaldirarte Arrateko jaixak, Sanjuanen atzetik, herriko inportantienak ziran, zortzi egunekuak. Gerora, eguna bera eta hurrengo zapatu-domekan bakarrik zelebrazten hasi zan.

P. MADDOZ-ek barritz, holan deskribitzen eban Arrateko (“Arriate” be bai) parajia: “monte y santuario en la prov. de Guipúzcoa, en el térm. y a una leg. de la v. de *Eivar*; se encuentran en este monte varios manantiales de excelente agua: la subida es muy penosa, pero queda compensado el trabajo que cuesta llegar á su cúspide, con el magnífico panorama que se presenta á la simple vista, y ofrecen los r. Deva y Ega [sic], y los pueblos circunvecinos: en aquella elevada cima está el famoso santuario de Ntra. Sra. con la advocación de la Natividad, y en la que tiene lugar una célebre romeria” (IV, 25).

Horregaz gaiñera, kostumbria da tontorreko Kurutzia Salbia errezauaz, hiru buelta emotia nobixua/nobixia topatzeko; Ama Birjiñian mantuan azpitxik pasatzia eta kapiari mun eitxia be Arrateko usarixua da. (I, 240-241)-(IV, 25)-(X, 401-402)-(XXXIV, 75).

1879. urteko julixuan 1ian, ordurarte Enrique Biarreau-k ekan alkatetzako kargua, Candido de Alberdik hartu eban. (XI, 476).

1879. urteko agoztuan 6xan, Eibarko Aiuntamentuak Santa Cruz-ko Markesari (Erregian kamarako gizona, “Sumiller de Corps de S.M.”), Eibarrera etorri orduko (lehenao) María del Pilar infantia hil zalako pesame telegramia bialdu etsan, Erregian famelixiari aitzen emon zeixon. Infantia, Eskoriazako baiñuetatik Eibarrera etortzekua zala, eta jaixak preparatzen ebizan Eibarren. (XI, 409).

1880ko hamar-urtekuan Eibarko arma enpresa askok introduziño patentiak eskatu eta etara zitxuezen: “Orbea Hermanos”-ek (ikus 1883-XII-23), “Anitua y Charola”-k (ikus 1888), “Larrañaga, Gárate y Cía.”-k (ikus 1883), Vicente Arizmendi-k (ikus 1881) eta abarrek. (LI; 37, 112-113, 259).

1880. urte inguruan Biktor Maria Arana, “Biktor Mari Txopa”-k artesanixa taillar bat zabaldu eban Bidebarrixeta kalia (ikus 1929-V-20). Berak Plazido Zuloaga-kiñ ikesi eban eta damaskinuan bere ondorenguetako bat izen zan. “Txopa” hasi zan Hector Lachelin fransesari Eibarren grabau eta damaskinutako danetako gauzak saltzen: halan ein ziran famauak “Eibarko gauzak” Franzian eta kanpoko beste leketan (ikus 1909. urte inguruan).

Bere taillarrian ikesi eta jardun ebenetan ezagunena Kaietano Kareaga damaskinatzaillia da³²⁵. (LIII; 84, 91, 98).

1880. urtian, Candido de Alberdi izen zan alkatia. (XI, 476).

1880. urtian, montadorien bihar sistemian ondorik makiñarixia sartu, eta kapital gehixao inbertitzen hasi zanian, esku biharrak balixua galdu eban: holan hasi ziran fabrikak, obrerismua, bihargiñen problemak, bihar krisiak... Orduantxe sortu be ein zan bihargiñak soziedadietan batzeko asmua. “Gremio Armero” izena eukan Hermandade bat sortu zan, bihargiñen lehelengo asoziaziñua. San Andres parroixian parian euan Godoi etxian, “Amigonekuan”, batzen ziran: baskuleruak, kajagiñak, guardamontistak, kañoigiñak, kañoigiñen “guaridorak”, grabadoriak, eta pulidore/akabatzailliak ziran Gremixokuak.

³²⁵ Dana dala, *in* LIII, 91 holan diño: “Larrañaga etxeari buruzko [Agustin Larrañaga-n taillarra] kapitulu labur hau amaitzeko, bertan ibili ziren langile batzuren izenak aipatuko ditugu: Kaietano Kareaga (...)”; baleike K. Kareaga-k bi lekutan ikesi izetia.

³²⁶ 1890 inguruan dakar *in* XV, 58

Era guztietako jentia juntau zan, bai politika, relijiño eta klase sozial aldetik. Euren artian, baziran patrioiak, bihargiñak, apendizak, maixuagandik apartautako jornaleruak, patronuendako euren kontura biharrira eitzen eben bihargiñak, beste patrioi “haundixauendako” biharrira eitzen eben patrioi “txikixak”, bihargin batzuk eukezen patrioiak... danerakua; kaleko jentia ez eze, basarrietakua be baziharduen arma taillarretan, eta Gremixuan be baeken partia. Ein be, honen Gremixuonen lehelengo estatutuak, abade batek formulau ebazan, Antonio Iturrioz-ek ziñuanez. Danak bardin ziran eskopeteruen gremixokuak, euren artian iñoiz demandak be izeten ziran arren.

Gremixuak, armerixako kontu askotan ipiñi ebazan neurrixak: Juntetan (hiru hillabetetik behin plenua eitzen eben) kontuak eta, garbi eruaten ziran; reglamentuak be baeuzan: maixu bakotxak apendiz bakotxa gehixenez hiru urtian euki zeikian (maixuan famelixako einda bizi izeten zan apendizau; beste bihargiñak baiño ordu erdi lehenao urtetzen eban biharretik, “Centro Armeruan” matematikak ikestera juateko; delegadu bat be egoten zan, apendizei ofizial titulua emoteko esamiña eitzen etsena); apendiz ofizial eindakuan, bihargin numerua eta bere ofizixuan markia emoten jakon.

Haiñ euan reglamentauta dana, bihargiñak, aurreko biharran numerua ero markia falta izen ezkeriok, eziñ ebala bihar barri bat hartu. Bete ezian, multia euan. Montadoriak, kejauta, tribunaletara jo eben, biharran askatasunan kontra joialakuan.

Gremixuan bitxartez, armerixako gauza mordua zuzendu ziran: apendizan zeregiñari inportanzixa gehixao emoten hasi jakon; prezixo neurrixak be bardindu ein ziran (jakiñeko tarifak ipiñi zitxuen); Gremixuan, kobratzaillia be bakarra euan, danendako bat, txantajerik ez eitzeko; bihargiñei aindutako larregikerixak be amaitxu ein ziran...

Beste gauza batzuetan, barritz, ez zan haiñ “ona”: Antonio Iturrioz-ek eiñ eban kritika bat (bera be Gremixokua zan, bere sasoiko baskulagiñ onenetakua), eta gitxien gustatzen jakona, soziedade mixtuak izetia zan, kontrako interesekiñ askotan. Aitxatzekua zan fiskalizaziño gogorra, reglamentoko multa pillua, aintzen ebanak ixa ditadoriak beste aintzia, ofizio bakotxeko markak eta bihargin bakotxak bere numerua eukitzia be batzuetan kalterako izeten zan, sozixo ez ziranen biharrak ez ebezalako hartzen... Jentia billurra hartu etsan.

Baeuzan gremixo eta soziedade obreruen aldekuak be: kompetenzixa gitxitxu, prezixuak bardindu, biharrak beitzu... eta holan, eskupeteruen biharrak hobeto ikusitxa geratzen zala.

Honen kontra, beste batzuk ziñuen patronuen biñe-eta eskerrak urten ebala armen industrixiak aurrera. Danak eken errezoi apurra, P. ZELAIA-n ustez. Bihargiñak alkarrekin bat eitxerakuan zelan jua zan denporiakiñ aldatzen, eta ze bihartzuk ein zitxuen armagiñan ikusteko beitzu bibliografixan: LI, 310-312. (I, 257-258)-(XV, 58-60)-(LI; 311, 310-312).

1880. urtian, 124.567 arma esportau ziran: motzak, 93.310; luziak, 31.257. (XXXI, 24).

1880. urtian, Orbea etxiak O'Donnell-i errebolber bat erregalau etsan; eta Mexikoko ministro danei be, *Smith* pistola bana. (XI, 98).

1880. urtian sortu zan “Casino de la Amistad”, 92 sozixokiñ (ikus 1908). (XI, 433).

1881. urteko Eibarko Matrikula Industrialia da azaldu dan bigarren zaharrena: 40 taillarretik gora dagoz hor. Normalena zan bost bihargiñ eukitzia bakotxak; gaiñera, 378 armero euazan, taillarrak barik biharrira eitzen ebanak ero beste taillar baten kontratauta ebizanak (LI; 37, 342).

1881. urtian Vicente Arizmendi-n arma taillarrak bost bihargiñ ekazan. 1895. urtetik aurrera bere taillarra ez zan matrikula industrialian agiri; ordurarteko patentien eta abarren barri gehixao jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 112-113 (ikus 1886). (LI; 37, 112-113).

1881. urtian Victor Aranberri “Aramberri Hermanos”-en sartu zan: arma taillar baten jabe ziran, hiru bihargiñekiñ (ikus 1885). (LI, 103).

1881. urtian agertu zan estreñakoz matrikula industrialian “Anitua y Charola”, armagiñan, bi bihargiñekin. Sozixuak Migel Anitua Echeverría eta Ignacio Charola Achúcarro ziran (ikus 1900, enpresia betiko des ein zaneke urtia; ordurarteko barri bibliografixan ikusi leike: LI, 101-102). Izena “sarritxan” aldatu eben (ikus 1887). (LI, 101-102).

1881. urtian bertan “Anitua y Charola”-k lehelengo patentia eskatu eben (1757) sistema rusoko *Merwin* errebolberra hamen be eitxen hasteko, bost urterako: ezezkua emon etsen. Horretxegaitxik pleito bat ekin eben “Orbea Hermanos”-en kontra (ikus 1883). Halan da guzti be, bertan urtian beste patente bat eskatu eben horretxegaitxik errebolberrorregaitxik, aurrekuan bardiña. Hori bai emon etsen (2014. patentia): ba horregaitxik, “Orbea Hermanos”-ek beste pleito bat ekin eben “Anitua y Charola”-n kontra (ikus 1885-l). (LI; 101-102, 259-260).

1881. urtian agiri zan Jose Francisco Anitua arma taillar baten jabe moruan matrikula industrialian: bihargin batek bakarrik eitxen eban biharra han (1882. urtian hiru lagunek eitxen eben biharra han) (ikus 1883). Ez dau emoten “Anitua y Charola”-neko Migel Anitua Echeverría-n senidia zanik. (LI; 100, 101).

1881. urtian Francisco Arizaga Eibarko matrikula industrialian arma taillar jabe moruan agiri zan. 1884. urterarte segidu eban halan agertzen; beste barri batzuk jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 107. (LI, 107).

1881. urtian Trifon Bascaran Aranbarri Eibarko matrikula industrialian arma taillar jabe moruan agiri zan. 1899. urterarte segidu eban halan agertzen; beste barri batzuk jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 129-130. (LI, 129-130).

1881. urtian hasi eta 1912. urterarteko matrikula industrialetan Domingo Areitio armagin moruan agiri zan, baiña ez taillar jabe moruan (ikus 1915). (LI, 106).

1881. urtian Martin Antonio Bascaran Eibarko matrikula industrialian arma taillar jabe moruan agiri zan. 1923. urterarte bere taillarrak euki zitxuan gorabeherak, etaratako patentiak, erabillitxako markak eta abar eza-gutzeko begiratu bibliografian: LI, 130-132 (ikus 1908). (LI, 130-132).

1881. urtian Tomas Beristain arma taillar baten jabetzat agiri zan matrikula industrialian. 1884. urterar-te dago bere barri: bera bakarrik ero “Beristain e Hijo” izenakiñ azaltzen zan. (LI, 138).

1881. urtian lehen “Orbea Hermanos”-en jarduten eben Ernesto eta Leopoldo Chastang anai fransesak Eibarko matrikula industrialian armagin moruan agiri ziran. Eibarren geratu ziran bizi izeten betiko. (LI, 165).

1881. urtian Teodoro Ibarzábal matrikula industrialian euan, grabadore taillar baten jabe moruan. Bi bihargiñek jarduten eben han biharrian. 1883. urterarte deklarau eban bakarrik, baiña geruao be eif eban biharra: 1890. urte ingururarteko barri jakitzeko beixu bibliografian: LI, 231. (LI, 231).

1881. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Antonio Lizúndia arma taillar jabe moruan. Aurretik be baziharduan armagiñan. Taillarra 1889. urterarte egon zan martxan. Gorabehera eta barri gehixao jakitzeko beixu bibliografian: LI, 245. (LI, 245).

1881. urtian Marcos Muguerza arma taillar jabe moruan agiri zan matrikula industrialian. 1894. urterar-te segidu eban halan deklaraten: bere jardunen barri beixu bibliografian, LI, 262. (LI, 262).

1881. urtian Jose Aranguren-en arma taillarrian biharra eitxen zala agiri zan matrikula industrialian. 1887. urterarte dago bere barri. (LI, 276).

1881. urtian Inocencio Ortíz de Zárate-k arma taillar bat deklarau eban matrikula industrialian. 1890. urterarte jardun eban biharrian. (LI, 277).

1881. urteko matrikula industrialian Blas Treviño-n taillarra agiri zan: lehenaotik ziharduan armagiñan, baiña bere taillarrak ordurarte ez eban euki, itxuria. 1889. urtia izen zan azkenengo agertu zana: batzuetan Blas Treviño-n izenian, eta beste batzuetan “Treviño e Hijo”-n izenian. Barri gehixao jakitzeko beixu bibliografian: LI, 321-322. (LI, 321-322).

1881. urtian agiri zan Ciriaco Villar arma taillar baten jabetzat matrikula industrialian. 1892. urterarteko barri, eta bere taillarrak ze izentzuk hartu zitxuak jakitzeko beitu bibliografian: LI, 335 (ikusi 1892). (LI, 335).

1881. urtian, 133.228³²⁷ arma esportau ziran: 98.163 motzak, eta 35.065 luziak (ikusi 1899?). (I, 203)-(XV, 39)-(XXXI, 24).

1881. urtian, 77.066 pistola ein ziran (ikusi 1909). (XV, 39).

1881. urtian, 21.097 errebolber ein ziran (ikusi 1897). (XV, 40).

1881. urtian, Ospitalak zer konpondu larregi ekalako, erabagi zan konpondu biharrian, nahikua diru batutakuan, ospital barrixa eitxia (ikusi 1806-IV-27; 1897-IV-1). (XI, 354).

1881. urtian Agiñako San Migel parrokixia, "rural de segunda clase"-tzat hartzen zan. (XI, 157).

1881. urteko julixuan 1ian, ordurarte Candido de Alberdi-k ekan alkatetzako kargua, Mateo de Orbea-k hartu eban. (XI, 476).

1881. urteko dizienbrian 5ian Julio Gisasola Iñarrairaegui musikua jaixo zan. Izetetz, musikuen famelixakua izen be bazan: bere aitxa (Laureano (ikusi 1849-VII-4)) eta aitxitxa (Juan Kruz) be San Andres parrokixako organo jotailiak izen ziran-eta, eta gaiñera etxekuei be "Organistanekuak" jakuen gatxizena (LXV; 5, 10). Bere ama Tiburzia zan, eta beste sei anai-arreba ekazan: euretako batek gaiñera, Juan Bautista-k, puntengo musikua urten eban piano eta organo jotailia eta konpositoria zan aldetik (ikusi 1885-VIII-29).

R.M. SARASUA-k holan diño bere gaiñian: "Bere aitarekin hasi zen musika ikasten. Pianoa jotzeko teknika guztiak ezin hobeto zekizkienez, demaseko maisutasunarekin jotzen zuen" (LXVI, 75). Dana dala, gerora Eibartik kanpora jardun eban musika kontuetan, hasi Tudelan, Madrillen, Cuban..., eta abar. Bere jardunen barri jakin gura dabenak liburuetan beitu leike: LXVI, 75. (LXV, 9)-(LXVI; 75, 81).

1881. urtian azkenetan, *Crédito General de Ferrocarriles Soziedadiak*, Pablo de Alzola ingeneruari trenbideko proiektu bi eitxeko aindu etsan: bata Donostixik Bilborakua, eta bestia, Bilbotik Santanderrera, bixak 1,67 metro zabalekuak ("normala"). Hau zabaleriau, jentia ibiltzeko ez eze, minak eta industria haundi-xa euan leku baterako egokixaua ei zan, ingenieruan ustez (iketza, mineralak, metalak, ("fundentes") eta bes-telako materixa primak); gaiñera, kostan, leku estrategikua zan; eta, Santander, Bilbo eta Donostian euazan Norteko estaziñuekin lotuko zan bide batez. Donosti eta Bilbo bitxarteko trenbidia, Eibartik be pasauko zan (ikusi 1883-VI-27). (XI, 381-382).

1881-1890 urtien bitxartian, Orbea Hermanos zan Eibarko "fabrika" kategorixia ekan bakarra: urtero 2.080 pezeta kotizatzen zitxuan; beste taillarrak barriz, bata-bestiakin 1.000 pezeta inguru kotizatzen zitxuen urterik onenetan. (LI, 37).

1882. urtian, Mateo de Orbea izen zan alkatia. (XI, 476).

1882. urtian azaldu zan estreiñakoz Martin Iturricastillo matrikula industrialian arma taillar baten jabetzat. Bihargin bakarrak eitxen eban han biharra. 1893 urterarte segidu eban deklaritzen. Detalle gehixao bibliografian topau leikez: LI, 232. (LI, 232).

1882. urtian jaixo zan Niceto Muguruza medikua (ikusi 1920), gerora herriko Laboratorixuen buru izen zana (ikusi 1911-XII-4). (LXXVII, 52 87. n.).

1882. urtian jaixo zan Pablo Zamacola armagiña. "Pablo Zamacola e Hijos" sortu eban, eta eskupeta-kañoiak eitxen jardun eban. Pablo-n aitxa be, Felipe, kañoigiña zan; baitxa berakin biharrian ziharden bost semiak be: Juan, Silvestre, Pablo, Francisco eta Candido. Gerra osterarteko barri gehixao jakitzeko beitu bibliografian: LI, 336. (LI, 336).

1882. urtian, 143.987 arma esportau ziran: 106.356 motzak, eta 37.631, luziak. (XXXI, 24).

1882. urtian Madrillen Esposiziño bat izen zan: Felipa Gisasola-k “Ohorezko Diploma Nagusia” irabazi eban. (LIII, 95).

1882. urteko junixuan 27ko jardunian, Aiuntamentuak komisiño bat izentau eban musika bandia armatzeko bihar ziran gestiñuak ein zeizezan. Hamabi urte lehenao euan musika akademixia des einda euan itxuria, eta eibartarrak musika bandian eske ebizan (ikus 1882-XII). Idelfonso Irusta ebillan bixen bitxartian (ikus 1902). (XI, 396)-(XV, 100).

1882. urteko otubrian 17xan, instruziño primarixako Junta Lokalak proponidu eban lehengo kanposanto zaharrian eitxia neskendako eskola barrixa. Aiuntamentuak ontzat emon eban, eta gestiñuetan hasi ziran (ikus 1882-XII-11). (XI, 321).

1882. urteko dizienbrian, musika bandia sortzeko izentautako komisiñuak bere informia agertu eban. Diretoriari milla pezetako sueldua pagauta, banda osuari eustia, Aiuntamentuandako urtian 2.845 pezetako gastua izengo zan. Larregi beitzenduta, Aiuntamentuak diru askorik ez eukalako, ezetza emon jakon (ikus 1884). (XI, 396).

1882. urteko dizienbrian 11n Aiuntamentuak erabagi eban nesken eskolia eitxeko terrenua sekularizatzeke permisua eskatzia (ikus 1883-VII-19). (XI, 321).

1883. urteko matrikula industrialian 86 arma taller agiri dira. (LI, 37).

1883. urtian agertu zan estreiñakoz Daniel Arrate Eibarko matrikula industrialian armagin moruan: tailar baten jabe zan. 1889. urterarteko barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI; 116. (LI, 116).

1883. urtian, 1138.764 arma saldu ziran: 102.461 motzak, eta 36.303, luziak. (XXXI, 24).

1883. urtian “Aurrerá S.A.” enpresia fundau zan, burdiña urtzen, “colado” ero labetatik etarutzen zana eta maleable ero lamiña eta plantxak eitxeko burdiña klasia justo. Holan, burdiña kanpotik ekarri biharrian bertan urtu eta preparatzen zan -XIX. gizaldiko lehelengo herenian ipiñi eben Eibarren estreiñakoz holako fundiziñua, baiña denpora gitxira itxi eiñ eben-.

P. SARASKETA-k Manuel Beristain-en (ikus 1908) asmuandoren moruan sortu zala diño: 400.000 pezetako kapitala bota eben lehelengotik, 250 pezetako aziñuetan partiduta. Sortu eta bosgarren urterako, hasi zan kapitala lako bi eukan, eta geruao terrenua eta taillarran edifizixua erosi zitxuen. Diego Iraegui be tartian zan. Gerora makiñarixako taillarrak be ipiñi zitxuen. (I, 205)-(XL, 54)-(LI, 138).

1883. urtian Manuel Gárate-n arma taillarra Crispin Gárate-n izenian euan. (LI; 211, 240).

1883. urtian³²⁸ fundau eben “Gárate Larrañaga y Cía.” arma taillarra. Juan Jose Larrañaga-k eta Crispin Gárate-k bat eiñ eben. *Colt* modeluak kopixatzen zitxuezen. Gerora, patente batzuk be eskatu zitxuezen. Barri eta detalle gehixao jakitzeko beitzu bibliografixan: LI; 37, 211, 239-240, 241-242 (ikus 1885, 1889. (LI; 37, 211, 239-240, 241-242, 334).

1883. urtian Jose Francisco Anitua-k (ikus 1885) eta Jose Cruz Echeverría-k (ikus 1886) bat eiñ eben eta “Anitua y Echeverría” enpresia sortu eben, armak eitxeko. Alkarrekin segidu eben 1885. urterarte; orduarteko barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI; 100, 175-176. (LI; 100, 175).

1883. urteko matrikula industrialian agiri zan estreiñakoz Fernando Arizaga arma taillar baten jabe letz: plantillan bihargin bakarra euan (ikus 1894). (LI, 107).

³²⁸ Baiña in LI, 211, holan dakar: “en 1883 este taller [Manuel Gárate-na] ya aparece a nombre de Crispín Gárate, al año siguiente [1884] asociado en su propiedad con Juan José Larrañaga en la firma “Gárate, Larrañaga y Cia.””. Baitxa in LI, 239 be: “en 1884 Juan José Larrañaga figura asociado a Crispín Gárate en la firma “Gárate, Larrañaga y Cia.””, bat einda noiztik euzan argitzen ez daben arren. Baiña in LI, 37 holan diño: “Larrañaga, Gárate y Cia.” se constituyó en el año 1883”.

1883. urtetik aurrera Juan Jose Larrañaga bi gauzagaitzik agertzen zan matrikula industrialian: arma taillar bat ekalako (ikusi 1884), eta ur-salto bateko “argindarra” errentan emonda ekalako beste armagin batzuei. Bere aurretiko eta ondorengo jardunen eta gorabeheren barri jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 239-242. (LI; 239-240, 241-242).

1883. urtian “Anitua y Charola”-k pleitua ekin eban “Orbea Hermanos”-en kontra, *Merwin-Hulbert* errebolberren patentia kendu etsalakuan (hortik aparte, bixen artian kompetenzia haundia be baeuan). Edozein modutan be, “si del “Merwin” sólo parece localizarse producción marcada por “Anitua y Charola”, no es menos cierto que en la industria armera de esta época el único pleito de que se tiene noticia por una usurpación de patente fue entablado por “Anitua y Charola” contra “Orbea Hermanos” a causa de este revólver” (LI, 38). Gauzia holantxe izen ei zan: “la razón por la que fue denegada la patente N^o1757 era meramente administrativa, y que “Orbea Hermanos” había iniciado la fabricación de revólveres Merwin Hulbert seguidamente. “Anitua y Charola” exigió entonces cesasen en esta fabricación “bajo las prevenciones y apercibimientos [sic] conducentes si reincidían”. “Orbea Hermanos” impugnó la demanda” (LI, 102). Juezen erabagixa hurrengo urtian izen zan (ikusi 1884-VII). (LI; 37, 38, 101-102, 270-271).

1883. urtian Manuel Ucin-en arma taillarra agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian: lehendik be armagiña zan (ikusi 1888). Gorabehera gehixao bibliografian topau leikez: LI, 323. (LI, 323).

1883. urtian Rufino Mandiola-k kanposantuan eñ eban Mandiolatarren kapillia. 1887. urtian hil zan: bertan, bere erretrato bat dago, korputz osokua, firmatzeka.

Bertan kapillan beste hiru erretrato dare, euretatik bi, Antonio Maria de Lecuona (1831-1907) tolosar pintore famauak eindakuak³²⁹, Matias Mandiola Cortabarría-ri eta Maria Ignacia de Gorrochategui-ri (honek, 1900. urteko fetxia dakar). (I, 220).

1883. urteko eneruan 26xan jaixo zan Policarpo Larrañaga, “Don Poli” abadia, Plaentxian. Abade ein zan eta piskaten Elgoibarren jardun ostian, Eibarren eñ eban bere bihar haundiña, harik eta gerra ostian erbestera jua bihar izen eban arte. Relijiñua zan bere ardatza, baiña bihargiñen, kulturian eta euskerian alde be bihar haundia eñ eban:

“Haren bizi guztiko tema, kristaua, abertzalea, eta lan-munduaren sentsibilitatea ulertu ez ezik Euskal Herria

guztia ere bilduko zuen sindikatua sortzea eta sendotzea izango zen.

Larrañagak bere apaiz-bizitzaren hasieratik garbi izan zuen bere apaiz izatea, euskaltzaletasunarekin eta abertzaletasunarekin uztartu behar zuela, baina bere kristau izateak eskatzen zion bezala, gizarte-mailan

eskubide eta aukera gutxien zuten bizilagunen aldeko lana ahantzi gabe” (LXXVIII, 5).

A. NARBAIZA-k bihar monografiko bat etara dau bere inguruan: *Policarpo Larrañaga (1883-1956)*, eta horra jo leike barri gehixao jakin nahi izen ezkeriok (guretako LXXVIII liburua da). (LXXVIII; 1, 5).

1883. urteko martixan 14an, “Sociedad de LA MANO NEGRA de este distrito de Vergara”-k (XXXVIII; 68, 69), amenaza karta bat bialdu etsan Josefa Bascaran alarguari.

Kartan, handik beratzi egunera, hillan 23an, gabeko beratziretan, urre ero zidarretan 30.000 errialeko balixua boltsa ero “bulto” baten entregatzeko aintzen etsen. Lehelenguan, 100.000 errial eskatzia pentsau eben, baiña presidentiari eta beste lagun batzuei eskerrak, kantidadia gitxitxu eñ ahal izen eben. Lekua, Azitxaingo ermitxia zan _orduan herri erditxik aparte, nahikua ezkutuko lekua_; haraiñoko bidian, zortzi lagun egongo ziran zaintzen eta Azitxain inguruetan, beste hamabi, arma eta guzti. Boltsia zeñi emon jakitzeko, kontraseñian barri emon etsen: “¡venga la negra!” (XXXVIII; 68, 69). Dirua emon eta aguro alde ein bihar eban, bestelan zaintzen euazanak tirua jo ero puñalagaz markatzeko peligrua ekan eta. Horren danorren barri iñori ezebez ez esateko be aindu etsen.

³²⁹ Bilbon eskolia fundautakua eta kuadro historikuegaitzik eta erretratuegaitzik ezaguna, Kostunbrismua sartu ebana; Carlos VII.an Korteko kamara-pintxoria.

Mundu guztian zabaldua euan organizaziñua zala esan arren (horregaitxik, gure andria eziñ izengo zan iñun be ezkutau hanka eixia nahi baeban be), sellorik be ez eken. Pagautakuan, “resibo” bat bialduko etsela aitzen emon etsen, sosiedadeko granujan batek bariro ez eixon eskatu dirua: holan, baten pagatziakin, betiko libre geratzen zan.

Kartia, LA MANO NEGRA-ko presidentiak (ezin da ondo irakorri izena, baiña badirudi “Munguia” apellidua dala) eta sekretariuak firmauta euan (“Arcabuses Suinaga” ipintzen dabela dirudi), izenak tatxauta egon arren.

Josefa Bascaran, J. GUTIERREZ-en ustez, orduko alargun aberats bat izengo zan. Bera zan hamen inguruko lehelengo *biktimia*³³⁰: besteri erakusgarri izen zein, aindutakua bete ezian, bera eta bere seme-alabak akabau eta ondasunak danak erretzeko amenazia bota etsen. Seme-alabak Bergarako kolegixuan ikesten euazan, orduko jauntxuekin batera.

Kartian transkripziñua:

“Sosiedad de LA MANO NEGRA de este distrito de Vergara

(¿)Reunidos en junta jeneral los afiliados á esta sociedad se discutió el dictamen del Sñr Buen Ojo en el cual dise que todo Burjués enquetre una sufusiente cantidad en estas probincias si no quiere que se mate ó quemar la asienda lo cual despues de discutido se aprobó por unamidad y despues de echa la votación resultó ser usté y por ser biuda y ser primera en esta probincia ze le piden treinta mil reales en oro ó plata para que deje en Serca de la puerta de la ermita de Asitain ó le entregue al uno que le pide de los dose que estarán esperando bien armados y le custodiarán asta allí ocho números tambien bien armados esto debe ser el dia Veinti tres de este mes a las nueve de la noche vajo pena de matarle á Usté ó sus igos del colegio de Vergara ó quemar las casas ó toda su propiedad tanto si no entrega como si abla algo á alguna persona hasta pasar dos meses

Yo presidente de esta sociedad llamada La Mano Negra de este distrito ruego a Usté se sirba cumplir la sentensia callandita y con toda franquesa y en un saquito ó un bulto con una persona de mucha confiansa y cuando le disen ¡venga la negra! entregue la volsa y vaya enseguida porque si alguno de los muchachos piensa ese me conose es capas de dar un tiro ó puñalá esto le digo por lo bien que á U,, y á su difunto mairó le he querido y quiero porque en la junta habia para multarle á usted con 100,000 reales y gracias á mi y a otros compañeros quedó en 30,000 y si U,, quiere tomar á guasa tómela U,, pero lo que no puede esta sociedad no hay tanto en toda España como casi en Europa y si quiere mande todas las fuersas de esa Elgoibar Vergara y Plasensia y ponga espías en todos los rincones entonces se verá y si hay mas fuerza que la nuestra no irá nadie a buscar dinero pero en cambio aunque vaya usted al fin del mundo no tendrá reposo porque antes de marcharse se le matará a Vusté á sus hijas é hijos y quemar toda su asienda y si algo queda se perseguidá hasta el fin del Mundo y cumplir la sentensia y si va menos número tres ó cuatro tiros uno ó dos eridos y mas perjuizio que treinta mil reales porque nosotros de no hacer lo seguro no hasemos nada mas que esperar y con U, hemos de obra rigurosamente porque es 1^a. por aqui y hemos de haser otras sentencias y para prueba no hay mas remedio que obrar cuanto antes y lo mejor posible es desir matando ó quemando

yo en clase de amigo le digo que esto lo lea solita sin enseñarle á nadie y lo entregue sin escrúpulo la cantidad si U, y sus hijas y hijos quieren vivir mucho tiempo porque si se le enseña a su hermano ó algun otro que sé que despresiarían por á ellos no les vá nada con esto poro [pero?] pierdan cuidado que ya les vendrá y entonces rasgarán la cabeza y se desidirán á pagar y particular si ven la prueba de que U que no lo espero sea mala aun no hemos echo los sellos pero cuando se hagan se mandará

³³⁰ Goguan euki bihar da “La Mano Negra” organizaziño sekretua Andaluzia aldian sortu zala, gosetian ondoren lez, lur jabien eta uezaben kontra: labranzan jarduten ebenak aberatsen kontra hasi ziran (anarkixa mobimientua zan: Andaluzian “anarcocomunismo” esaten jakon; Kataluñan, “anarcocolectivismo” izen zan). 1883ko febreruan, Oliver tenientiak harri baten azpitan topau zitxuan organizaziñuan estatutuak. Orduan hasi ziran Federación de Trabajadores de la Región Española-n kontrako gauzak: lagun bi akabau eben aitzakixakiñ, herixotza kondenia eken zortzi lagunetatik zazpi akabau ebezen (zortzigarrena ordurako zoratu ein zan), eta ehundak Filipinasera bialdu (1903.erarte ez ebezen libre laga). “Puede ser que los hombres más violentos de la Federación crearan una sociedad secreta revolucionaria, como sostuvo la acusación en los procesos de la Mano Negra (1883-83)” (XXXVIII, 70). Sicilia-n sortu zan Mafixiak be, Esku Baltzan sinbolua erabilli izen eban kartetan eta beste. 1890 urtian esaterako, David C. Hennessey polizia akabau eban honek *Mano Negrionek*.

un resibo para ningun granura de la sociedad le esiga ninguna cantidad ni los de fuera tampoco y en un caso asi siempre tendrá U, un defensor de esta sociedad no uno sino mil que U sepa de donde viene si trae el resibo porque esta sociedad está en todas partes ó a lo menos uno ó dos individuos y si ellos no interbienen en la cuestión dirán en la Junta y esta tomará sus precauciones en fin U aga lo que quiera pero le advierto que la sociedad sabrá si U enseñá á alguna persona esta carta ó si manda alguna fuersa o espia antes, inter, con, ..., ó despues del portador y basta de dichos y á la obra sin olvidarse el Veintí tres de este mes á las nueve de la noche

y, doy fé en Vergara á catorse de Marzo de mil ochosientos ochonta y tres

presidente

~~Sandarioso munguia~~

secretario

~~Arcabuses suinaga~~

para entregar a la señora viuda doña Josefa bascaran

eibar

señor jefe de la mano negra de esa" (XXXVIII, 68-69).

Españako Mano Negra-na bazan, hau kartiau zan eñ eben lehelengua eta azkena, besterik ez dalako azaldu. J. GUTIERREZ-en ustez, Josefa Bascaran-ek kartia Aiuntamentuan entregauko eban eta horregaitxik bertako Artxibuan gorde izen da oiñ arte. Leikiana da, eibartar "argiren" batek eindakua izetia, sasoiko girua aprobetxauaz, dirua errez etartzeko... (XXXVIII, 67-70).

1883. urteko maietzian 28xan, Mateo de Orbea alkate zala, orduan sasoiko herriko premiñak jasotzen ebezan Ordenanzak etara ziran, behingoz, 1829. urtetik ya premiñia igerritxa egon arren: julixuan lehelenguan jarriko ziran indarrarian. (I, 233)-(XI, 208).

1883. urteko junixuan 10ian hil zan Maria Angela Aguirregomezhorta (ikus 1840). Testamentuan, 1.500 pezeta laga ebazan aurreko gerrate zibillian "voluntarios de la libertad"-ekuak izen ziranak bankete bat ein zeizen, "en pago de los servicios prestados en la última guerra civil" (XI, 366). Bera hill, eta hurrengo hillian barruan eitxeko aintzen eban testamentuan (ikus 1883-VIII-1). Orduan ipiñi jakon bere izena (Maria Angela kalia) oiñ eta antxiña "Errebal Kalea" danari (ikus 1883-VIII-2). (II, 21. p.)-(XI, 366).

1883. urteko junixuan 27xan Pablo de Alzola ingeniueruak, Bilbotik eta Donosti-Irun bitxarteko trenbidian proiektua presentau eban: proiektuan, ze trafiko eta zemat ibilliko zan agertzen eban. Proiektuan gorabeheran eñ ezkeriok trenbidia internazionala izengo zalako, Estaduari kilometroko 60.000 pezetako subenziñua eskatu zeikiala be agertzen eban (inbertidutako kapitalen ehuneko 5eko interesari aurre eitxeko bihar zan dirua). Holan, bidia asko be hobia izengo zan (Bilbo-Santander trenbidian proiektua, 1883-III-31n presentau eban, 320 orrikua) (ikus 1883-VI-31).

Dana dala, proiektu ona izen arren, hainbeste kontu izen ziran bixen bitxartian: Bilbotik Durangora joian trenbidia, esaterako, beste enpresa bat, metro betekua eitzen ebillen, bide estukua. Holan, bide bi izengo ziran, paraleluan, bata estua, eta bestia zabala. Gaiñera, *Crédito General de Ferrocarriles* Soziedadian kapital haundixa eukan "Banco de Castilla"-k, "pleito de las Osunas"-en (XI, 384) ebillan sartuta, eta izen txarra hartu eban; eta, interesa euki bihar leuken "Compañía del Norte de España", ezebez ein barik geratu zan. Holan, bide estuko trenbidia eitxian aldekuak euazan batetik, eta bide zabala eitxian aldekuak bestetik, euren arteko demanda haundixekiñ (ikus 1884-1885).

Euren artian ez eze, kanpora be jo eben: Pablo de Alzola-n proiektuari hartu, eta Federico Solaegui-k Diputaduen Kongresura jo eban. Estreñiakoz Españan, bide estuan aldekuak ziranak, ez eben laga Komisiñuak bide zabalari alde ein bihar eban *diktamena* eitzen.

Bixen bitxartian, bide estuakin ziharduen enpresak, herrixen laguntasuna eskatzen jua ziran, kompetenzixari aurre eitxeko. Holan, Bergarako alkatiak deitxuta, Bergara, Mondragoi, Oñati, Elgoibar, Plaentxi, Aretxabaleta, Urretxu, Zumarraga, Elgeta eta Eskorizako representantiak trenbidia eitxian gorabeheran jardun eben. Eibarko alkatiari inbitaziñua berandu llegau jakon, eta eziñ izen zan reunixora jua; Anzuolako alkatiak, lehelengotik esan eban bere herrixan kalterako izengo zala holako trenbidia eitxia, eta ez zan agertu be eñ.

Reunixuan, Malzaga eta Zumarraga bitxartian (han, Norteko trenakin lotuko zan) bide estuko trenbidia eitxeko asmua agertu zan, merkia izengo zalakuan. Zumarraga, Urretxu, Eskoriaza eta Elgetan izenian agertu ziranak, eurei ez jakuela komeni agertu eben, eta reunixotik jua ein ziran.

Geratu ziranak, erabagi eben obrak hasi baiño lehenao pagau bihar ziran biharrak, “estudios de campo y de gabinete” (XI, 386), 10.000 pezeta, danen artian, *tanto por zientua* botata pagatzia. Porzentajia, zelako herrixa, eta trena zemat erabilliko eban gorabeheran ein zan: Oñatik, %28xa ipiñiko eban; Bergarak, 22xa; Elgoibarrek, 15a; Eibar eta Legazpiak, han egon ez arren, bakotzak 12xa botatzia erabagi eben; Mondragoik, 10a; Plaentxik 8xa; eta Aretxabaletak 5a.

Eibarkuak, asmuen jakiñian gaiñian ipiñitxa, konforme agertu ziran: tokatzen jakon %12xa, eta Legazpikuana be ipintzeko prest euan. Baiña, trenbidiori nundik nora juango ete zan sarrixei aldatzen ebela-ko ero, duda larregi sortu, eta Eibarkuak euren aldetik segidu eben Eibartik pasauko zan trenbidia albait lehen ipintzeko asmuakiñ (ikus 1883-X-19).

Hau da G. de MUJICA-k, bide estuko trenbidiak “irabazi” eben ezkeriok, emoten eban eretxixa: “En estas condiciones fueron desenvolviéndose las vías estrechas en el litoral cantábrico cometiéndose un desacierto respecto del ferrocarril de Oviedo á Santander, Bilbao é Irún, que por descuido de los Gobiernos principalmente, no solo ha quedado construido sin el ancho normal, sino que en varios trayectos tiene un trazado muy defectuoso é impropio de una vía extratétrica, internacional y de verdadera importancia” (XI, 384). (XI, 381-386).

1883. urteko junixuan 31n, *Crédito General de Ferrocarriles* Soziedadeko komisiño ejekutibua, Pablo de Alzola-k eindako proiektuekin gustora euazala aitzen emon eben. (XI, 383).

1883. urteko julixuan 1ian, ordurarte Mateo de Orbea-k ekan alkatetzako kargua, Placido Zuloaga-k hartu eban. Berak segidu eban alkate bi urtian (ikus 1885-IX-3). (XI, 476)-(LVII, 105).

1883. urteko julixuan 1ian hasiko ziran indarrian maietzian ontzat emondako Ordenanzak. (XI, 208).

1883. urteko julixuan 12xan bialdu eban Bitorixako Diozesisko Elixako Gobernadoriak Eibarko kanposantu zaharrian neskendako eskolak eitxeko terrenuen sekularizaziñorako permisuan ofizixua (ikus 1882-VII-19). (XI, 321).

1883. urteko julixuan 19xan izen zan sesiñuan aitzen emon zan telegrafuetako subdiretoriagaz (Gobiernuak izentauta) bat einda, erabagi zala Erregetxia konpondu, eta han telegrafuan ofiziñak eitxia, baitxa bertako bihariñian eta *ordenanzian* kuartuak be. Bihar ziran muebliak be erostekotan geratu ziran (ikus 1883-X-25). (XI, 378-379).

1883. urteko julixuan 19xan, Aiuntamentuak Bitorixako Diozesisko Elixako Gobernadoriak julixuan 12xan bialdutako ofizixua hartu eban. Neskendako eskolia eitxeko kanposantuko terrenuak sekularizatzeko permisua emoten eban, baiña, kondeziño batzuekin:

Kapillia, Elixiana izeten segiduko eban.

Elixako legiak eta zibillak gorde ezkeriok, kanposantua zihero garbitzeko (“monda y limpia total”) permisua be emon eban.

Kanposantu zaharrian euazenen hazurak barrira eruaten ziran bijilixa egunian, Parrokixan hildakuen alde erreztatia aintzen eban; eta bixamonian, *requiem* meza solemne bat emotia.

Kanposantu barrira, hazur batzuk bahintzat, prozesiñuan eruango ziran; bestiak, bihar zan besteko errespetu eta *dekoruakin*, parroko-kuriak aintzen ebanian. (XI, 321).

1883. urteko agoztuan³³¹ 1ian “voluntarios de la libertad”-ekua izendako 500 lagun batu ziran Maria Angela Aguirregomezorta-k testamentuan aindutako banketian. Homenaje moruan, andrian izenakin kalia ipintzia nahi izen eben honek boluntarixuok (ikus 1883-VIII-2). (XI, 366).

1883. urteko agoztuan 2xan, “voluntarios de la libertad” izendako eibartar batzuk (Ignacio Ibarzábal, Ciriaco Villar, Teodoro Ibarzábal, Jose Cruz Echeverría, Jose Mª Cruceta, Diego Iñarra-iraegui, Pedro Martin Guisasola, Juan Jose Larrañaga, Crispin Gárate, Julian Arrizabalaga, Francisco Iturbe, Florencio Guisasola, Alejandro Barrenechea, Facundo Achotegui eta Antonio Iturrioz) Aiuntamentuari eskatu etsen ordurarte *Arrabal* kalia zanari izen barrixa ipintzia: “calle de Maria Angela”, ero “Arrabal de Maria Angela”.

Kontua hauxe zan, junixuan hil zan Maria Angela Aguirregomezorta-ri homenajia ein nahi izen etsela (ikus 1883-VI-10), andria hantxe kalia bizi izen zalako. Komisiño batek estudixatzeko erabagi zan (ikus 1883-IX-13). (XI, 366)-(XV, 23).

1883. urteko setienbrian 13ko jardunian, Placido Zuloaga alkatia buru zala, Arrabal kaliari “calle de Maria Angela” izena ipintzia ontzat jo zan. (XI, 366)-(XV, 23).

1883. urteko otubrian 19xan ein zan jardunian, trenbidia Eibartik lehelengo ipintzen eban enpresari 250.000 pezetako subenziña emotia erabagi zan (ikus 1883-XI). (XI, 386).

1883. urteko otubrian 25eko sesiñuan, telegrafuan estaziña hillan 28xan inaugurauko zala aitzen emon zan. Distrituko Kortietako diputadua zan Monterrón-go Kondiari konbidau etorri zeilla eskatu etsela be esan eben: telegrafua ipintzeko Madrillen eñ ebazan gestiñuegaitxik eskerrak emoteko modua zan (ikus 1883-X-28; 1911-VII). (XI, 379).

1883. urteko otubrian 28xan inauguratzekua zan Eibarren estreñinakoz euan telegrafuen estaziña (ikus 1883-X-25). (XI, 379).

1883. urteko nobienbrian, Aiuntamentuak herriko kapitalista batzuekin batzarra eñ eban. Trenbidia eitxeko erreztasun haundixaua eukitzekotan, 120.000 pezeta eskatu etsezen (Aiuntamentukuak dirudunei); benefizixuak horrenbeste emon ezian, botatakuan %5eko interesak Aiuntamentuak pagauko etsezen kondeziña ipiñi eben (ikus 1884-VI-12). (XI, 386).

1883. urteko dizienbrian 23an Orbea Hermanos arma fabrikiak patente bat eskatu eban errebolber tipo barri bat eitxeko: errebolberrari “Ona” izena ipini etsen, baiña “Smith” moruan be ezaguna izen zan, *Smith & Wesson* errebolberrekin traza haundixa ekelako. Orduan sasoiko patenterik inportantienetakua izen zan. Patentia etara ebelako, hogeitertan eurak bakarrik ein zeikiezen holako errebolberrak. Baiña “La producción de los “Smith” no fue únicamente abordada por los Hermanos Orbea sino realizada por todos” (LI, 38) (ikus 1884-X-6). (LI; 37, 38).

1884. urtian, Placido de Zuloaga izen zan alkatia. (XI, 476)-(LVII, 105).

1884. urtian jaixo zan Pedro Careaga Garagarza, bere sasoiko armamento portatilleko asmatzaille euskaldun haundixenetakua. Cayetano Careaga grabadore damaskinatzaillia anaia eban. 1936ko Gerrararte arma munduan eñ ebanan barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 151-152. 1964. urtian hil zan. (LI, 151-152).

1884. urtian, 130.568 arma esportau ziran: motzak, 97.541; luziak, 33.027. (XXXI, 24).

1884. urtian, desamortizaziñuakin, Santa Ines ermitxia jabiei kendu eta subastan etara zan. Donostiako Segundo Arruebarrena-k erosi eban, 5.204 errialetan. (XXXIII, 46).

³³¹ “Julixuan” dakar in XV, 23.

1884. urtian sortu zan “*La Marcial*” musika bandia, hogetabost lagunegaz. Bandia ez zan aiuntamentu-kua baiña kontratua einda eken urtian honenbeste konziertu emoteko. Idelfonso Irusta zan direktoria: “Udal Musika Bandaren sortzaile eta zuzendari horrek, banda kontuan sekula izan ez duen moduko indarra eman zion herriari. “*La Marcial*” sortu zuen 1884. urtean” (LXVI, 75) (ikusi 1902-IX-13). Direktorian jardunan gaiñian holan diño R.M. SARASUA-k: “Eibarrek izan duen banda zuzendaririk ospetsuena. Zuzendari, joeraz eta zale-tasunez. Guk dakigunez, ez zuen musika konposiziorik egin” (LXVI, 75). (XI, 396-397)-(XIV, 67)-(LXVI; 30, 58, 75).

1884. urteko eneruan eta agoztuan bitxartian Eibarren honek armok ein ziran:

Bost eta sei tiroko errebolberrak: 16.526.

Lefauchaux pistolak: 13.628.

Lefauchaux tipoko kañoi bateko eta biko eskupetak: 3.502.

Pistoidun eskupetak: 3.461.

Remington eskupetak: 1.756.

Pistoidun pistolak: 540.

Remington pistolak: 488.

Sharps pistolak: 148. (LI, 38).

1884. urteko abruillan 10eko jardunian, Eibarko Aiuntamentuak trenbidian gaiñian jardun eban (ikusi 1884-VI-12). (XI, 387).

1884. urteko maietzian 5eko jardunian, Eibarko Aiuntamentuak trenbidian gaiñian jardun eban (ikusi 1884-VI-12). (XI, 387).

1884. urteko maietzian 12xan jaixo zan Gregorio Atxa-Orbea Ordorika bersolarixa Gorosta Balleko Orbe basarrixan (1967-VIII-18xan hil zan). Bere ama, Josefa Ordorika Berraondo, Ermuko Berdengillo basarrikua zan; aitxa barritz, Pedro Mari, Orbe bertakua. Bost anai-arreba ziran eta Gregorio mutilletan nausixena zala-ko maiorazko geratu zan basarrixan. Eskolara juan zan, eta Durangoko jesuitxetan ikesi eban bi ero hiru urtian. Mallabiko Benita Uriarte Mallabiarrena-kiñ ezkondu zan (alaba bakarra euki eban, Feliziana).

Basarrixan biharra eitxen eban (gerraurrian tabakua hartzen eban, ortuko ostiantzeko gauzegandik aparte), baiña ez etxian bakarrik: basarritxarren “Hermandadian” (izetex, “Alkartasuna” basarritxarren alkartia zan (LXVIII, 11)) bihar asko eiñ eban, esate baterako Ondamendiko matadero zaharra zana bihar zan moruan zaintzen. Gaiñera, herriko gauza askokiñ arduratu zan: Arrateko koloniak (ikusi 1910. urteko udan), Arraterako ura kanalizatzia, Gorosta eta Mandiola ballekuendako Santa Kruzko eskolak eitxen, eta abar. Horrek danogaitxik, homenajia eiñ etsen (ikusi 1930). Politikan be jardun eban (ikusi 1931-IV-29), eta “justizia” eitxen Eibarko fiskal moruan be bai (ikusi 1934-X-22).

Gizon ezaguna zan herrixan eta horren agiri garbixa da 1992. urtian berari eskiñitako liburu osua: *Gregorio Atxa-Orbea, “Orbe” bertsolaria* (guretako LXVIII). Han topau leike bere barri gehixao jakin gura dabena: bere bizimoduan barri eta bera zelakua zan eguneroko bizimoduan (LXVIII; 9, 11-25, 57, 69), eta bere berso mordua nahi txa danak ez izen, X. Amuriza-k eindako komentarixo batzuekin (LXVIII; 13, 13-14 *)“Bertsoak...” notia, 19-20, 27-67). (LXVIII, 9, 11-25, 27-69).

1884. urteko junixuan 12xan, Aiuntamentua tratua eitxen hasi zan Durangotik eta Zumarragaraiño-ko trenbidian Konpaiñixiakin, Maaltzako estaziñua ero apeaderua Eibarko terrenuetan eitxeko (ikusi 1884-VI-19). (XI, 387).

1884. urteko junixuan 19xan, trenbidian Konpaiñixako presidentian (Francisco N. Igartua) eta Administraziño-ko konsejeruan (Enrique Biardeau) informiak irakorri ebezen: Maaltzako estaziñua Eibar barruan eitxeko prest euazan, Konpaiñixako interesak eta zienziak laguntzen eban bitxartian. Halan ein be, ein zan. Holan, Eibarren trenan estaziño bi euazan: bata, Eibar bertako estaziñua, eta bestia, Maaltzan (ikusi 1885-X-26). (XI, 387).

1884. urteko julixuan Panplonako Audienciako Justizia Saliak “Anitua y Charola”-n alde emon eban sententzia, “Orbea Hermanos”-ek patentia kendu etsalakuan. Dana dala, “Orbea Hermanos” ez zan geldik geratu eta beste pleito bati ekiñ etsen hurrengo urtian (ikus 1885-I). (LI; 102, 271).

1884. urteko agoztuan 30ian firmau zan Elixako akuerdo batek, Arrateko ermitxia isteko aindu eban, jaixetan Santuarixuari errespetu gitxi eukitzen jakolako, dantzak eta bestelakuekin. (XI, 171).

1884. urteko setienbrian 3an herrixak Obispuari, Arrateko elixia zabaldu zeixan eskatu etsan arren, itxitxa segitzen eban. (XI, 171).

1884. urteko otubrian 6xan Real Orden batek ejerzituari rekomendau etsan Orbea Hermanos-ek eitxen eban “Ona” errebolberrera: holan Eibarko fabrikiak eskabide haundixa ekan militarren aldetik. Armamento portatilgiñan, Orbea Hermanos zan inguruko gogorrena orduan sasoian.

Orduantxetik ekiñ etsen Eibarko taillarrak *Smith & Wesson* tipoko errebolberrak eitxiari: onduen eitxen zitxuenak “Orbea Hermanos”, “Gárate, Anitua y Cía.” eta “Trocola, Aranzábal y Cía.” ziran. (LI; 37, 271, 284, 310).

1884. urteko nobienbrian 13an Aiuntamentuak erabagi eban San Esteban ermitxia eta mataderua botatzia (ikus 1896-VII-7), han merkau plazia eitxeko (ikus 1889-VIII-1). (XI, 352)-(XXXVI, 12).

1884. urteko dizienbrian 12xan Eibarko parrokuak karta bat bialdu etsan Obispuari, alkatian eta eibar-tarren izenian, Arrateko elixia barriro jentandako zabaltzeko eskatzen. Hau kartiau izen zan azkenian baleko izen zana (ikus 1885). (XI, 171-172).

1884-1885. urtietan, Pablo de Alzola ingenieruak, trenan bidia zabala ala estua eitxia komeni zan gorabeheran, *Revista de Obras Públicas*-en artikulo batzuk etara ebazan, bere estudixuak einda, horren gorabeheran (bera, bide zabalan aldekoa zan). Gero, honek artikulo danok, liburu baten batu ebazan: *Ferrocarriles de Vía ancha y de Vía estrecha* (XI, 383).

1885. urtian Aiuntamentuak Azitxaingo ermitxia kulturako itxi eiñ eban, eta gaixuak hara eruateko aindu eban. Izen be, 1870 hamar-urtekuan kolera epidemixa gogorra egon zan Eibarren. (LXXVII, 51).

1885. urtian hasi ziran *Mauser* fusilla Eibarren fabrikau ahal izeteko gestiñuak. Berbak onak ziran, baiña azkenian Gobiernuak ez eban bape be lagundu (ikus 1903). (XV, 42).

1885. urtian, “Hijos de Valenciaga, S.R.C.” taillarra fundau zan. (I, 205).

1885. urtian “Gárate, Larrañaga y Cia.” arma taillarrak izena aldatu eban: “Larrañaga, Gárate y Cía.” zan handik aurrera. Barri gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI; 211, 239-240, 241-242. (LI; (37), 211, 239-240, 241-242).

1885. urtian akaso³³² Jose Francisco Anitua “Anítua y Echeverría” enpresia lagata³³³, “Larrañaga, Gárate y Cía.”-n sartu zan (ikus 1891). (LI; 100-101, 175, 211).

1885. urtian “Aramberri Hermanos” enpresia des eiñ, eta barriro Victor Aramberri-n izenian bakarrik agiri zan (ikus 1893). (LI, 103).

1885. urtian, 126.706 arma esportau ziran: motzak, 95.179; luziak, 31.527. (XXXI, 24).

1885. urteko eneruan “Orbea Hermanos”-ek pleito bat ekiñ eban “Anítua y Charola”-n kontra, aurrekoa galdu eta gero. Nahi eben 2014. patentia balixo barik lagatzia, “sobre la base de que ellos ya fabricaban el arma con anterioridad a su solicitud” (LI, 102); holan erakustia nahi eben “Anitua y Charola”-n patentiak ez ekala barrixasunik. Gaiñera, aurreko pleituan euki zitxuen kaltiak konpontzia gura eben.

³³² Ero akaso 1886. urtian ero besteren baten.

³³³ Nahi txa in LI, 175 holan diñuan: “En 1884 José Francisco Anitua abandonaría la sociedad para integrarse en la firma “Larrañaga, Gárate y Cía.””: erratia dala diruri, 1885. urtian bost bihargiñ euazalako hor enpresan (LI, 100). Edozein modutan be, ez dago bape argi zeñ urtetan ze asoziazioñ ein ziran zeintzuen artian eta ze enpresa ero taillar martxan ipintzeko, in LI, 211 holan dakarrelako: “La firma “Larrañaga, Gárate y Cía.” mantuvo su actividad hasta el año 1891, que se disolvió (...). Un año antes Crispín Gárate se había asociado a su vez con José Francisco Anítua para organizar una nueva industria de piezas forjadas (...)”.

Azkenian “consiguieron demostrar que tenían [sic] en fabricación el revólver Merwin Hulbert con anterioridad a que “Anitua y Charola” solicitaran la segunda patente” (LI, 102). Azkenian, “Orbea Hermanos”-ek irabazi eban (ikusitako 1886-XII). (LI; 101-102, 271).

1885. urteko eneruan 15eko Aiuntamentuko jardunian, Gobernadoriak bialdutako ofizio bat irakorri zuen, kanposantuen gorabeherakua. Eibarko hiru kanposantuak ez ebela garbitxasun kondeziñuak betetzen, eta “Dirección general de Beneficiencia y Sanidad”-en izenian, hirurak istia eta hurrengo urteko presupuestuetan, Aiuntamentuak barrixa eitzeko apuntu zeixala aintzen eban (ikusitako 1866-XI-22). (XI, 364).

1885. urteko febreruan 7xan jaixu zuen Romualdo Galdós Baertel; poliglota jesuita izen zuen. Gurasuak Marcelino Galdós Vidarte eta Mercedes Baertel Miota zitxuan. Doktore zuen Eskritura Sagraketan; Erromako “Universidad Gregoriana”-n emon zitxuan Biblixian gaitzeko klasiak; “publicista” izen zuen.

Hamabi berbeta ekixazu, baiña bixotxian bakarria sentitzen ebala zituau, Eibarko euskeria. Literaturan, euskeraz asko eskribidu eban: *Dabiden Eres-Abestiak (latekeraz, gerkeraz eta iberkeraz artu...eta euskeraz ipiñiak (1936), Jesus Aurtxoaren Lenengo Itzaldia (1952), Ezkontza...* Dana dala, Eibarko forma eta modismo ugari erabilli arren, ez eban bertako euskeran eskribidu, forma “komun literarixuan” baiño. Tema historikuen gaitxian be jardun eban. Gaitxera, musika munduan be jakintsua zuen: “Berezkoa zuen musikarekiko joera. (...) Konposizio mailan, etorri haundikoa zen” (LXVI, 76). Datu zihetz gehixao liburuetan topau leikez: (I, 200)-(XIII: II-7)-(XV, 99)-(LXVI, 76). 1953-XII-27xan hill zuen. (I, 200)-(XIII: II-7)-(XV, 99)-(LXVI, 76).

1885. urteko febreruan 11n, Obispuan izenian “Auto” bat lilegau zuen Eibarrera, Arrateko santuarixuan gaitxian. Parrokuak bialdutako kartiari men eitzxen, elixia zabaltzeko permisua emon zuen, Aiuntamentuak, bete ezian, ipiñi zeikian multa haundixenan kastigupian izengo zala aintzen emonaz, elixapian, bai edozein dantza, bai bestelako zelebraziño profanuak, bai edozelango-edonungo genero saldu-emon-erakustia prohibitzen zala zertifikau ezkeriok. Gaitxera, jentia horren barri “por medio de un rótulo de grandes caracteres permanente en dicho pórtico” euki biharko eban; eta Aiuntamentutik, parrokuak eskatu ezkeriok, laguntasuna emon biharko jakuen santuarixoko arduria ekenei, bakia izen zein. (XI, 171-172).

1885. urteko martixan 26xan, Obispuak bialdutako *autuan* ipiñitxakua betetzen hasi ziran: Arrate eta Gorosta Balleko zortzi lagunek firmatutako esposiziño bat bialdu zuen Elixako Tribunalera, parrokuak firmatutako beste zertifikau batekin batera. Beste hogeta beratzi lagunek be (famelixako buru danak), euren berbia emon ebela agertzen eban, baiña eskribitzen ez zekixenetik, parrokuak zertifikatzen eban euren berbia. Danak euazu prest Obispuak eskatzen ebana betetzeko, Arrateko elixia zabaltzekotan.

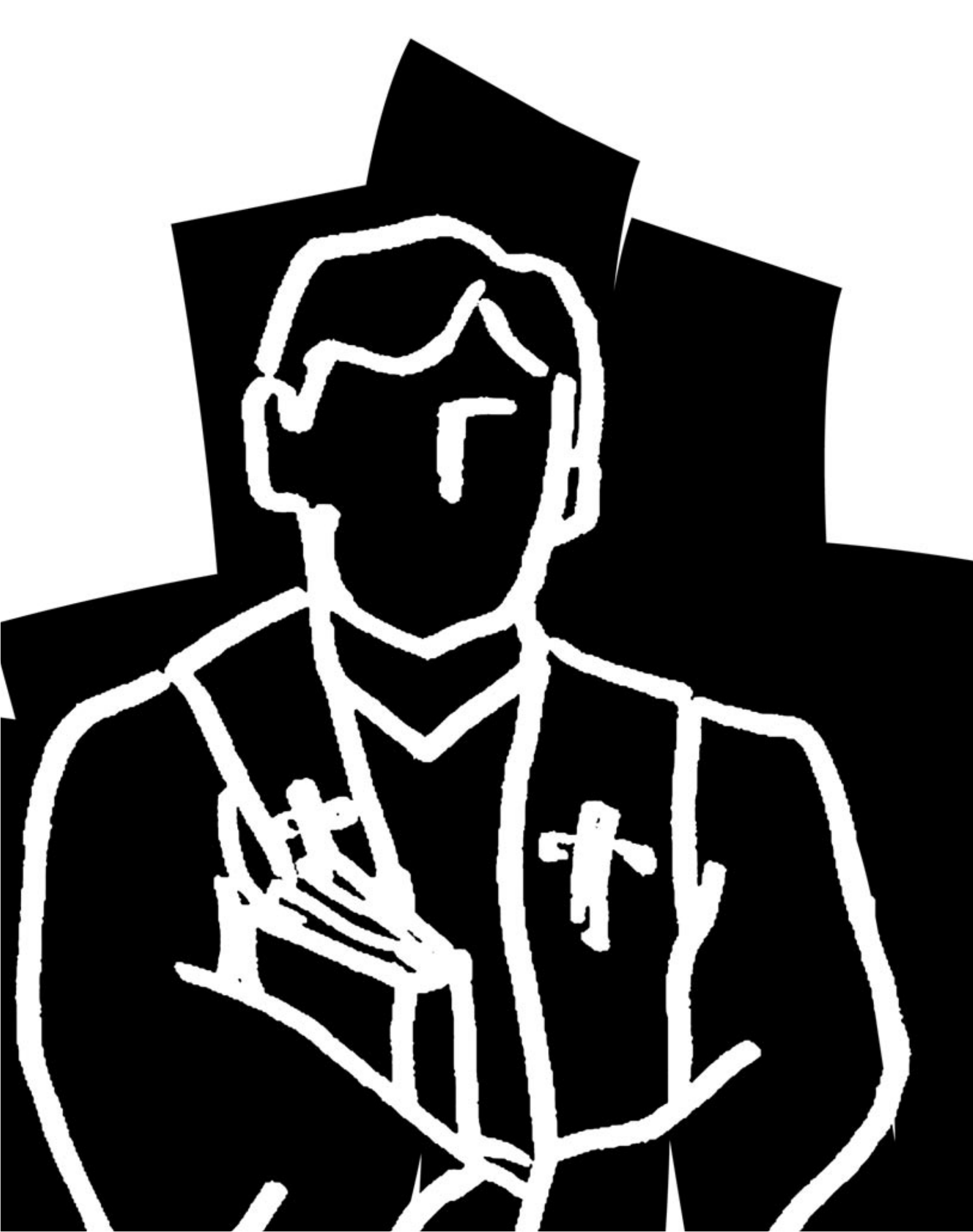
Orduan, Arrate Balle eta Gorosta Ballian, danera, berrogeta bat *bezino* ero auzoko ziran: hogetamazazpi batu ziran Obispuari kartia bialtzeko. (XI, 172).

1885. urteko abriilian 5ian Arrateko elixia barriro zabaldu eben, ixa urtebetian itxitxa egon eta gero. (XI, 172).

1885. urteko abriilian 22xan, bigarren alkate zuen Antonio Iturrioz-ek, zortzi urte lehenako II. Karlistadian gaitzeko agirixa barriro zertifikau eban. (XI, 57).

1885. urteko agoztuan 29xan Juan Bautista Gisasola Iñarriraegui musikua jaixu zuen. Izetez, musikuen famelixakua izen be bazan: bere aitxa (Laureano (ikusitako 1849-VII-4)) eta aitxitxa (Juan Kruz³³⁴) be San Andres parrokiakako organo jotailliak izen ziran-eta, eta gaitxera etxekuei be “Organistanekuak” jakuen gatxizena (LXV; 5, 10). Bere ama Tiburzia zuen, eta beste sei anai-arreba ekazan: euretako batek gaitxera, Julio-k, musikua urten eban piano eta organo jotaillia zuen aldetik (ikusitako 1881-XII-5).

³³⁴ Ez dakiu zein zuen bere benetako izena: in LXV, 9 “Juan Kruz” izena dakar, eta in LXVI, 38 be bai; baiña in LXVI; 72, 75, 76 otera “Jose Kruz Gisasola”, “Jose Cruz” eta “Jose Kruz” dakar. Zelan dakien bixak bat dirazela?, famelixagaitxik: Laureano Gisasola-n aitxa eta Juan Bautista Gisasola-n aitxitxa zalako. Bere barri gehixao: “Eibarkoa. San Roman baserrikoa. Ez daukagu bere jaiotza urtearen berri. Organujole bikaina, musika irakatsi zien hainbat gazteri. Parrokiako koruaren entseiuak zuzentzen zituen eta tripleak hezitzen jardun zuen. Laureano bere semea ondo prestatu ondoren, San Andres Parrokiaren organujole izatera iritsi zen bere aita bezala” (LXVI, 72). (LXVI, 9)-(LXVI; 38, 72, 75).

Juan Bautista-k musika inguruan honetan jardun eban ikusgarri: konponitzen, (¿)kontrapuntuan, organua eta pianua jotzen; eta koruetako direttore. “Orfeón Eibarrés” sortzen tartian zan, eta zuzentzen be jardun eban; San Andres parrokiako koruan direttore be izen zan; eta aurretik, “Orfeón Vasco-Fuerista”-koa be izen zan. Jeneralian, “Sortze-ahalmen handia zuen, kalitatezko lanak egin zituen, eta, zalantzarik gabe, gipuzkoar konpositore onenen artean gorengo postuan jartzeko modukoa da” (LXV, 9), eta gaiñera, “Euskal Herriko [koruetako] zuzendaririk onenetarikotzat zuten garai hartan” (LXV, 9). Seminarixuan egon zan ikesten, Salamancara 12 urtekin juanda, eta abadetzarako ikesten eban artian musikako karrera be ikesi eban, baiña abade karriari laga etsan eta Eibarrera etorri zan bizimodua etaratzera 1900. urtian. Horregaitxik musika profanuagandik aparte elixako musika piezak be ein zitxuan. Guk batzuk bakarrik aitxatuko douz: elixakuen artian, “Misa en Re” (ikus 1915-VI-13), “Aleluya, Aleluya, Tota Pulchra est Maria” (ikus 1934) eta Arrateko Amari eindako zazpi pieza, esate baterako; eta profanuetan ezagunenak “Atxia Motxia” eta “A Mutil” umoreko kantua dira (ikus 1935).

Guk barri batzuk bakarrik jaso douz bere gaiñian, baiña gura dabenak bibliografixa beitzu leike: beste musikuen artian liburu zatixak: LXVI, 48-52; baiña interesa dakanak gaiñera liburu osua daka musiko eibartarran inguruan: *Juan Bautista Gisasola*. 1885-1948 (guretako LXV liburua da). Hor bere bizitzako kontuak asko be zihetzao jasota topau leikez: famelixia, estudixuak (LXV, 9-17), musika konposiziñuak deskripziño jeneralkiñ eta teniko-kritikuakin (LXV, 19-38), konposiziñuen pentagramak (LXV, 39-216) eta letrak... (LXV, 217-223). Osterantzeko biografixa txikixauak be badakauz: LXVI; 38, 48-52, 76, 83. 1948-V-4an hil zan. (II, 29. p.)-(LXV; 5, 9, 10, 13)-(LXVI; 38, 48-52, 76, 83, 119).

1885. urteko setienbrian 3ko jardunian irakorri zan Gobernadore zibillan ofizixo-karta batek halan aintzen ebalako, Placido Zuloaga bere alkatetzako kargutik kendu eiñ eben, prohibiduta egon arren, Unzueta-Jauregi palazixuan lagun batzuei bertan kuarentenia gordetzen (“sufrir cuarentena”) laga etselako.

Lehelengo tenientia zan Jose Cruz de Echeverría-k hartu eban bere puestua (eta hurrengo lau urtietan be bai). (XI, 476)-(LVII, 105).

1885. urteko otubrian 26ko jardunian aitzen emon zan Durango eta Zumarraga lotzen eban trenbidian (Eibartik pasatzen zana) obrak laster hasiko zirala, Pedro Maria Astigarraga-n terrenuetan.

Trenbidian aziñuak eukezenak, ikustera juatia gura baeben, Aiuntamentukuak inbitau ebezen. Aiuntamentuan erabagi eben musika banda eta guzti juatia, obrak *solemnidadiagaz* hasteko (ikus 1885-XI-2). (XI, 387).

1885. urteko nobienbrian 2xan ekiñ etsen Durangotik Zumarragara arteko trenbidian obrei Eibarren, lbargaiñ-en terrenuetan. Aiuntamentuak, egun haundi moruan, jaixa leintxe zelebrau eban, musika bandia aurretik zala bertara juanda. Herriko jentia be asko izen zan.

Alkatiak jotako atxurkara batekiñ ekiñ etsen obrei. Ondorik, diskurso motza bota eban, eta trenbidian linea eiñ eben ingenieruei, “*biba!*” bat opa izen etsen (ikus 1887-IX). (XI, 387-388).

1885. urteko dizienbrian 7xan, 1883. urteko herriko Ordenanzak barriztau eta ontzat emon ziran: 1886. urteko junixuan 1etik aurrera euki eben indarra. (I, 233)-(XI, 208).

1886. urtian, Jose Cruz de Echeverría izen zan alkati. (XI, 476).

1886. urtian, 141.132 arma esportau ziran: motzak, 105.168; luziak, 35.964. (XXXI, 24).

1886. urtian Vicente Arizmendi-n taillarrian 31 bihargiñek jarduten eben biharrian: orduko taillar inportantiena zan (ikus 1889). (LI, 37, 109, 112).

1886. urtian Jose Cruz Echeverría-k “Anítua y Echeverría” enpresia lagata “Echeverría e Hijo” fundau eban, armak eitxeko: bere seme Bonifacio-kin bat eiñ eban (ikus 1888). (LI; 100, 175-176).

1886. urteko maietzian, Nicolás de Bustindui ingeniero industrialak, Donostiako Arte eta Ofizixuen Eskolako direktoria, Aiuntamentuko jardun baten bere eskrito bat irakorri eban, Eibarren be Arte eta Ofizixuen Eskola bat ipintzeko einda ekan estudixua.

Holako eskola bat Eibarren zelan ipiñi zeikian agertu eban; eta eskoliori sortzeko basiak be pentsauta ekazan. Aiuntamentuak, bere planakiñ urtian 1.000 pezetako gastua euko eban bakarrik, dibujoko maixuari pagatzen jakozan 2.000 pezetak aparte; Aiuntamentua 2.000 pezeta baiño gehixao botatzeko prest balego, bera be beste estudixo zabalao bat eitzeke prest agertu zan, zemat gastatzia nahi zan.

Aiuntamentuak, zeozer erabagitzakuan, aitzen emotia aindu etsan, momentuz ezin zalako asmua aurre-
ra etara (ikus 1886-XI-5). (XI, 328-329).

1886. urteko junixuan 1ian, 1883. urtetik etozan, eta 1885.ian barriztauta ontzat emon ziran Ordenanzak, bijente ipiñi ziran. (I, 233)-(XI, 208).

1886. urteko agoztuan 29xan jaixo zan Juan Guisasola. Bergaran ikesi eban Armonia eta Konposiziñua, Retana maixuakin (ikus 1900). (XV, 100).

1886. urteko nobienbrian 5eko Fomentoko Ministerixuan *R.D.* bat, Arte eta Ofizixuen eskolen gora-beherakua zan. Eibartarrak, laguntzeko eskatzia erabagi eben (ikus 1886-XII). (XI, 329).

1886. urteko nobienbrian 22xan, Urkidiko kanposantua einda euan ezkeriok, hara eruan ziran beste kanposantuetatik etaratako hazurrak, “con gran solemnidad” (ikus 1891-V-2). (XI, 364).

1886. urteko dizienbrian erabagi eben “Orbea Hermanos”-ek “Anitua y Charola”-n kontra ipinitxako pleituan sentenzixia: “Orbea Hermanos”-en aldekoa izen zan.

Baiña edozelan be, pleituan ebizan patentia ixa orduantxe kadukatzekua zan; gaiñera orduan sasoian “Orbea Hermanos”-ek “ONA” errebolberra eitxen ziharduan gehixenbat (3813 inbenziño patentia etara ebe-
netik hortxe urtian (ikus 1888-X-6)), eta irabazi arren ez etsan barriro ekin *Merwin Hulbert* errebolberrak eitxia-
ri. “Anitua y Charola”-ndako barritz, kalterako izen zan Eibarko fabrikante nausixekin pleituetan ibiltzia, eta
gastu guztiak pagau bihar izen zitxuezen (ikus 1888). (LI; 102, 271, 310).

1886. urteko dizienbrian, nobienbrian 5eko *R.D.* zala eta, erabagi eben Eibarren Arte eta Ofizixuen
Eskolia ipintzeko laguntasuna eskatzia Ministerixuari. Eskabidiakin batera, Eibarko industrixen listia bialdu
zan, Eibarko fabrikantiak esposiziñuetan eta, etaratako premixuen listia, eta beste barri batzuk bialdu ziran,
“que pudieran influir favorablemente en la resolución del Sr. Ministro” (XI, 329).

Badirudi ez jakuela laguntasunori emon, ero bestelan, aindutakua ez zan beteko, G. de MUJICA-n ustez.
Azkenian, Eibarren ez zan hori eskoliori ipiñi (ikus 1900-X-25). (XI, 329).

1887. urtian, Jose Cruz de Echeverría izen zan alkatia. (XI, 476).

1887. urtian, 5.013 lagun euazan Eibarren: 2.576 gizonezko, eta 2.527 andrazko. Poblaziñua gehixao
hazten hasi zan armak merkau nazional eta internazionalera urten ebenian; gaiñera, II. Karlistadian ostian,
barriro inmigraziñua izen zan bertako taillarretara, ondoko herrixetatik gehixena; Bizkaitxik be bai, eta basarri-
xetatik be jentxiak alde eñi eban. Kanpotarrak, estranjeruak, bost euazan.

1887. urtian, 130.888 arma esportau ziran: motzak, 92.623; luziak, 38.265. (XXXI, 24).

1887. urtian “Anitua y Charola” enpresiak izena aldatu eban: “Anitua, Charola y Cía.” eta urte batzue-
tan horrekiñ izenorrekin figuratzen eban (ikus 1890). (LI, 101).

1887. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Victor eta Juan Jose Sarasqueta Suinaga-k
biharra eitxen eben arma taillarra. Euren jardunen barri jakitzeko beitu bibliografixan: LI, 302 (ikus 1899). (LI,
302).

1887. urtian eskatu eben Eibarren armak probatzeko Banku ofizial bat ipintzia; baiña konsegidu eben bakarra lehen euanari ofizialtasun “apur bat” emotia izen zan. Gipuzkuako Gobernadorian delegau bat ipini eben lehendik euan Bankuan gestiñuak eitzeke. Handik aurrera be, nahi ebanak bakarrik probatzen zitxuan armak; gaiñera, ez da azaldu erabiltzen ziran marken registorik nahi txa datu soltiak bai agertu han eta hamen. 1860-1920 urte inguruan ze marka erabiltzen ziran eta beste barri batzuk jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 125-126 (ikus 1915-I-31). (LI, 125-126).

1887. urtian Plazido Zuloaga-k kontu kuaderno bat bete eban. Han agiri dira berakin biharra eitxen eben lagun batzuen izena, eta baitxa batzuei zemat pagatzen etsen be:

Martzelino-ri (Martzelino Ereña izen zeikian) 500 errial. “Ereña Etxea”-n barri jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 87.

Trifon Baskaran-i, 232 errial.

Jose Iriondo. Jose Bizente Iriondo “Mantxon”, Urko basarikua izen zeikian: berori izetekotan, halan ziñuan Zuloaga-k “Nik oso langile onak ditut neure tailerrean, baina artista bakarra: Mantxon” (LIII, 80). Jose Urkia.

Sabas (Sabas Santa Ageda izen zeikian).

Mendigoiti.

Artamendi-ri (Jose Felipe Artamendi izen zeikian) 198 pezeta. “Artamendi Etxea”-n barri jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 85.

Pedro Martin Irigoien.

Biktor Arana. “Biktor Maria Aranaren industria”-n barri jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 84-85.

Donato Zubiaurre.

Barrutia. Lucio Leanizbarrutia izen zeikian; “Barrutia Etxea”-n barri jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 86-87.

Urkia-ri (goraoko Jose Urkia ala beste Urkia-ren bat?) 82 eguneko biharragaitxik, eguneko 22 errial pagau etsan. Horixe izen zeikian bihargiñak eguneko kobratzen ebena.

Otania (Isidro Arizmendi Agirre izen zeikian).

Ataun. Jose Antonio nahi Franzisko Aierbe anaietakon bat izen zeikian, Ataungua euren aitxa: “Aierbe Etxea”-n barri jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 86.

Anitua (Tiburtzio, akaso).

Pedro Arostegi.

Fausto Mendizabal: “Fausto Tuertua”. Beronen barri jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 93.

Gaiñera, Plazido Zuloaga-n taillarrian beste herriko seme askok jardun eben biharrian. Euretako batzuen izenak jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 81. Bibliografian beitu ezkeriok honen barri jakin leike: “Larrañaga (“Loma”) eta Brieten taillerra”: LIII, 91-92; “Maturanaren taillerra”: LI, 92. (LIII; 80-81, 84-94).

1887. urtian Agustin Larrañaga-k bere damaskin au taillarra ipini eban Estaziño kalia, Plazido Zuloagarian ikesi eta gero, hamazortzi urte ekazala. Sukursalak zabaldu zitxuan Biarritzen, Donibane Lohitzunen eta Donostian; ajenzia bat Parisen, Franzia osora generua saltzeko; Ingalterra aldian be ibili zan.... Esposiziño askotan izen zan (ikus 1912). Taillarorren barri gehixao jakitzeko beitu bibliografian: LIII, 90-91. Lukas Alberdi-k ikesi eban Larrañaganian, beste askon moruan. (LIII, 90-91).

1887. urteko martixan 7xan erabagi zan *alondigia* kanposantu zaharreko lurretan altxatzia. Proiektua Durangoko Pedro Jose Astarloa obretako maixuari eitzeke aindu jakon (ikus 1889-I-15). (XI, 354).

1887. urteko abruillan 24an jaixo zan Toribio Echevarría Ibarbia (1968. urtian hil zan). “Arratetiko bat” ezizenakin firmatzen eban batzuetan.

Hamairu urtegaz biharrian euan, grabadore ero damaskinuan aprendiz Ertzill-enekuen etxian (“Maria Angela de Raval” kalian (LVII, 104)); sasi-eskolaua zan, bere kasa iketitxakua: holan etara eban Eibarko Aiuntamentuko sekretarixu puestua. Bera izen zan Alfa Kooperatibia sortzen ibilli ziranetako bat. Gero, Gobiernuan delegadua izen zan, Campsa-n (ikus 1931). Hortik aparte, sozialismo pragmatikua indar gehixenakin defendidu ebanetakua be bazan -justizia soziala, sindikalismua, kooperatibismua, ziran bere arduetari-ko batzuk-, euskera-zaletasuna sekula be galdu barik.

Biblixia zan bere liburu maitxiena. Eibarko euskerian gaiñian jardun eban, Lexikoia, eta bertako forma berbalen paradigmak laga zeskuzan, bere kasa iketi eta biharra eindakua hamen teman be: *Flexiones verbales y lexicón del euskera dialectal de Eibar* [“Euskera, 1963-64 1965-66”]. Euskeraz eta erderaz eskribidu eban: euskerazko obra literarixu osua, Eibarko euskeran eñ eban, esateko moduz: *Ibiltarixanak Arrate'tikuen izketango alegiñak* (1967), *Ondakiñak*. Erderazkuak: *Metafísica a Urcola* (1966), *La experiencia socialista en España vista desde mi pueblo* (1966), *El Hijo del Hombre. Vida pública de Jesús de Nazaret* (1966), *Tres ensayos* (1967) eta *Viaje al País de los Recuerdos* (1968). *Euzko-gogoa*, *Egan*, *Olerti* eta *Eibar* rebistetan be kolaboraziñuak eñ ebazan.

Eibarko Historixa *barrixan* berau dou personaje argixen eta famauenetakua, Eibarren eñ eban bihar humanista eta industrixa aldekuagaitxik. (I, 200)-(II, 13. p.)-(XV, 101-102)-(L, XII)-(LVII, 104)-(LXIX, 7)-(LXXI, 16).

1887. urteko udan, Maria Cristina erregiñia etorri zan Eibarrera; Isasiko etxian egon zan. Bera etorre-*la*, eta Aiuntamentuak jaixak preparatzeko komisiño espeziala izentau eban: kaliak adornau ein ziran; arku bi ipiñi ebezen, bata Bidebarrixeta kalian, eta bestia Isasixan; eta herriko industrixako esposiziñua ein zan Bidebarrixetako eskoletan, beste gauza batzuen artian. (I, 246)-(XI; 253, 409)-(XXXVI, 9).

1887. urteko junixuan 6xan, José Luis Torres Vildosola ingenieruak Estaziño kalian etxiak eitxeko planua aprobau zan (ikus 1887-VII). (XI, 366).

1887. urteko julixuan, Estaziño kalian eitxeko euazan obren asmuari ekiñ etsen: “afirmado del camino, colocación de cordón en el pavimento de los andenes” (XI, 366), eta urak batzeko alkantarillia eitxia. Domingo Berecigar-ek bialdu eban presupuestua 1.426 pezetakua zan (ikus 1892-X-20). (XI, 366-367).

1887. urteko setienbrian zabaldu zan Durangotik Zumarragaraiñok zoian trenbidian linea. Eibarko estaziñuan inauguraziñua, trena estreñiakoz pasatzen zala Eibartik eta solemnidadiakiñ ein zan. Orfeoia be espresamente hatarakotxe sortu zan, konparaziño baterako. Tolosako Gorriti maixuak eindako himno alegoriko bat kantau eben (Gorriti bera, beste zeregiñik barik Eibarrera etorri zan bi bidar, ensayuak dirigitzera, pieziorrek albait onduen urten zeixan), eta beste kantan bat. Eguna pasau, eta Orfeoia des ein zan.

Halan da be, estaziñoko etxia ez zan egoki-egokixa lehelenguetan, Aiuntamentua eta trenbidian enpresa ez ziralako horren gaiñian konpontzen. Dana dala, aurrerantzian, kanpotik herrixa ikustera etozenian, agintarixak eta eibartar morduak, “La Marcial” musika bandiakiñ estaziñora urtetzen etsen, rezibimientua eitxera (ikus 1907-I-1; 1911-VII). Orduan, Maaltza leku inportantia ein zan. Han, Sagartegieta eitxekuak, argindar zentral bat eta kantiñia ipiñi eben. (I, 227)-(XI; 388, 397)-(XIV, 67)-(XXXIX, 14)-(LXVI, 38).

1888. urtian, Jose Cruz de Echeverría izen zan alkatia. (XI, 476).

1888. urtian “Anítua y Charola” arma taillarrak (Migel Anitua eta Ignacio Charola-na) guena jo eban: 39 bihariñ ekezen. 1881-1888 urtien bitxartian “Merwin-Hulbert & Co.” (LI; 101, 259) errebolberren introduziño patentiak eskatu zitxuezen, eta bai ein be (“sistema ruso”-kuak deitzen jakuen). 1888. urtian gaiñera, ejerzituandako errekomendau zitxuezen (ikus 1888-IV-2), baiña ejerzituak nahixao izen eban lehendik ebixezen Smith tipokuekin segitzia. Edozein modutan be, “si del “Merwin” sólo parece localizarse producción marcada por “Anítua y Charola”, no es menos cierto que en la industria armera de esta época el único pleito de que se tiene noticia por una usurpación de patente fue entablado por “Anitua y Charola” contra “Orbea Hermanos” a causa de este revólver” (LI, 38) (ikus 1881). 1893. urterarte ibili zan hau taillarrau goixan (ikus 1893). (LI; 37, 38, 101-102, 259).

1888. urtian, 123.770 arma esportau ziran: 89.719, motzak; 33.051, luziak. (XXXI, 24).

1888. urtian “Hijos de A. Gabilondo S.L.” etxia fundau eben. (XLII, 147).

1888. urtian Domingo Alberdi zanan taillarra Maria Ansola-n izenian agiri zan matrikula industrialian, “Viuda de Domingo Alberdi e Hijos” izenakin. 1894. urtian ez zan agiri matrikulan, baiña ondorengiak taillarakin aurrera eñ eben: ikusi “Hijos de D. Alberdi”, 1929. urteko zensuan. (LI, 95).

1888. urtian Manuel Ucín zanan taillarra bere alargunan izenian agiri zan matrikula industrialian, “Viuda de M. Ucín” izenakin. 1889. urtian ez zan agiri matrikulan, baiña 1890. urtian Isaac Ucín Artolazábal-en izenian agiri zan. Hiru urtian agertu barik, 1893. urtian azaldu zan: ikusi 1893. (LI, 323).

1888. urtian Bonifacio Echeverría Cuba-ra jua zan eta “Echeverría e Hijo” arma enpresa des eñ, eta horren kargua Jose Cruz Echeverría-k hartu eban: halantxe segidu eban 1895. urterarte (ikus 1895). Ostiango jardunen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI; 175-176. (LI, 175-176).

1888. urtian Barzelonako Esposiziño Unibersala izen zan. Honek eibartarrok izen ziran han: Ignacio Ibarzábal Iriondo (dana dala, beste fabrikante batzun armak ziran hara eruan zitxuanak (ikus 1892)) (LI, 228); Jose Pablo Joaristi: nikelautako zerrajerixa gauzak eruan zitxuan (ikus 1918) (LI, 234); “Larrañaga, Gárate y Cia.” (LI, 241-242), “Orbea Hermanos” (LI, 271), Narciso Zulaica (beste taillar batzuetako gauzak be eruangoz zitxuan seguramete) (LI, 337). (LI; 228, 234, 241-242, 271, 337).

1888. urteko Esposiziño Unibersalian Felipa Gisasola-k premixua etara eban: “Gran Premio del Progreso y Medalla de Oro”, urriakin damaskinuta eta figurak reliebian einda ekazan marko bategaitxik. (LII, 58)-(LVII; 101, 108).

1888. urtian Ignacio Zuloaga-k Urkuzuko itxurrixa pintxau eban, “(La) Fuente de Eibar”, eta “El ciego de Arrate” eta “La última muela” be bai. Hortxe urtian Gernikako Euskal Jaixetara be eruan zitxuan hiru kuadro esposiziñorako: premixua emon etsen. (LVII; 200-202, 283).

1888. urtian jaixo zan Antonio Paguaga y Paguaga karlista-jaimista eibartarra. Politikamentian indar haundixa euki eban Gipuzkuako Probinzian: Kortietako diputaua izen zan, eta Primo de Rivera-n ditadura sasoian Probinziako diputaua³³⁵. (LXXVII; 69, 111. n.).

1888. urteko abruillan 2ko Real Orden baten, Ejerzituak rekomendaziño bat eñ eban “Anítua y Charola”-k presentau eban *Merwin-Hulbert* tipoko errebolberra erabiltzeko ejerzituatan bertan (1884 modeloko kartutxuandako eindakua), baiña azkenian ejerzituak nahixao izen eban lehendik ebixezen *Smith* tipokuekin segitzia. Hori errebolberrori presentau eben Ejerzituandako “Orbea Hermanos”-i kompetenzia eixiarren. (LI; 37, 38, 102, 260).

1889. urtian, Jose Cruz de Echeverría izen zan alkatia. (XI, 476).

1889. urteko matrikula industrialian 55 arma taller agiri dira. Haundixenak “Anítua y Charola” (34 bihargiñekin), “Larrañaga, Gárate y Cia.” (33 bihargiñekin; ikusi 1891) eta Vicente Arizmendi-ña (14 bihargiñekin; ikusi 1894) ziran. (LI, 37).

1889. urtian Tomas de Urizar Azaldegui-n arma taillarra agertu zan estreñakoz matrikula industrialian (ikus 1892). (LI, 327).

1889. urtian, 134.624 arma saldu ziran: 98.828, motzak; 35.796, luziak. (XXXI, 24).

1889. urtian ezkondu ziran Román Ortuoste Echaluze fotografua eta Juana Cengotita Garitagoitia. Artian, R. Ortuoste ondiok grabadoria zan (ikus 1901). Bost seme-alaba euki zitxuen: Mercedes (1895. urtian), Victoria (ikus 1899), Faustino (1901.ian), Luciano (1908.ian) eta Gregorio (1910.ian). (LXXVI, 14).

1889. urteko eneruan 15ian, alondigako obrak subastan ipiñi ziran (ikus 1889-XII-12). (XI, 354).

1889. urteko junixuan 27ko jardunian, Durangoko herrixari argindarra emoten etsan Juan Pradera y Uribealzo-k, Eibarren be berak ipintzia proponidu eban. Ez zan ontzat hartu (ikus 1892-VII-7). (XI, 371).

³³⁵ “será uno de los que, años más tarde, reciban en Eibar a las tropas de Franco” (LXXVII, 69).

1889. urteko agoztuan 1ian, berdura plazia eitxeko Bilboko Casto Zabala arkitektuan proiektua eta presupuestua ontzat emon ziran. Plazia, orduan “Maria Angela” deitzen zan kaleko zubixan gaiñian eitxeko asmua ekan (ikus 1884-XI-13; 1890-VIII). (XI, 352).

1889. urteko dizienbrian 12xan, alondigako obren kontua (“liquidación”) ontzat jo zan. 19.182,33 pezeta izen ziran (ikus 1889-I-15; 1900-III-12). (XI, 354).

1890. urtian, J. Jose de Larrañaga izen zan alkatia (hurrengo hiru urtietan be bai). (XI, 476).

1890. urtian, 5.029 lagun bizi ziran Eibarren. (XXXI, 24).

1890. urtian “Orbea Hermanos”-ek argindarra ipiñi eban bere taillarrian: lehelengua zan Eibarren; handik lau urtera, 1894an, G.A.C.k eta beste fabrikak be bai. Hortxe urtian hil zan Juan Manuel Orbea (ikus 1891). (I, 203)-(XV, 34)-(LI, 39, 271).

1890. urtian “Victor Sarasqueta, S.A.” fundau zan, su armak eiñ eta esportatzen. (I, 205).

1890. urtian, bost arma fabrika haundi euazan (ikus 1930). (XV, 35).

1890. urtian hasi zan Jose Joaquin Aldazábal bere arma taillarran deklaraziñua eitzen: 1896. urterarte segidu eban, eta bihargin bakarra ekan (ikus 1912). (LI, 97).

1890. urtian “Anitua, Charola y Cía.” enpresiak barriro izena aldatu eta lehengo zaharra hartu eban: “Anitua y Charola”: orduan Eibarren euanik taillar haundixena zan (ikus 1898). (LI, 101, 241).

1890. urteko matrikula industrialian Domingo Aristondo-n izenian forja taillar bat agiri zan: lau bihargiñek jarduten eben han (ikus 1894, 1908). (LI, 106).

1890. urtian, 152.420 arma esportau ziran: 115.208, motzak; 37.212, luziak. (XXXI, 24).

1890. urtian Florentzio Gisasola Urizar-ek (ikus 1918) bere damaskinaugintzako eta artesanixako taillarra zabaldu eban: lehelengo, Bidebarrixeta kalia ipini eban taillarra. Gisasola Etxian barri zihetzao jakin gura dabenak bibliografixara jo leike: LIII, 88-89. Beste holako taillarretan antzera, andrakume askok eitzen eben han (ero harendako) biharra. (LIII, 88-89).

1890. urteko maietzian 14an jaixo zan Deban Jose Maria Eguren Azpiazu (Eibarren hil zan 1970-IV-26xan). “Dirudienez, gure herrira mende honen lehen hamarkadan iritsi zen” (LXVI, 90). Musika kontuetan, “Tenore abots ederra zuen eta horregatik, derrigorrezkoa edozein korutan. San Andres Parrokiaren koruan urte askotan jardun zuen, ia hil arte. Musika goitik behera ezagutzen zuen eta ondo ezagutu gainera: partiturak irakurtzen apartekoa zen, bere altura ikaragarria zen (...) Tenore gehienak gazteei ez zieten biderik zabalitzen, berekoiak izan dira. Zalantzarik gabe hauxe esan dezakegu: Joshe Marik ez zuela horrela jokatzeko, beti zebilelako gazteei laguntza ematen” (LXVI, 90-93). Orfeoi Donostiarran, Panplonako Koralian, Easo Koruan, eta Bilboko Koralian kantau eban.

Bere maixua, Eibarren, Jose Antonio Astigarraga³³⁶, “Asti” -Eibarren “Moskatela” esaten etsen- kantantia zan. (XV, 101)-(LVII, 241)-(LXVI, 90-93).

³³⁶ Jose Antonio Astigarraga “Asti” “Moskatela”-k Donostian, tenore moruan, Ruggiero Leoncavallo-n “Payasos” estreñau eban. Alfonso XII.ak pagauta, Madrill eta Milán-en kantuan ikesten egon zan. Milán-go Scala-n debutau eban; Turín, Padua, Génova, Venecia, Varesse, eta beste leku askotan ibilli zan jiran. R.M. SARASUA-ri berba batzuk hartuko detsauz: “opera kantante bezala pertsonek handikoa zen. Herri mailan, gizon benetan ezaguna. Tenore tinbre sakonekoa, abots freskoko eta erregistro handikoa (...) Gorputz sendokoa izanik, Verdik operatu zuen “Hernani” drama kantatzeko egokia. **Maria Cristina erregina** txundituta geratu zen lehen aldiz entzun zionean eta beka bat eman zion estiloa hobetu zezan. Diotenez “Moskatela”k uko egin zion erreginaren eskaintzari teknizismoen kontrakoa zelako eta bere kabuz kantatzea atsegin gertatzen zitziolako. Pedagogiaren aurkako jarrera horrek modulazioa galtzera eraman zuen eta abots ederra izanda ere ezin izan zuen aurrera jarraitu” (LXVI, 90). Operako tenore kantantia izetetik, Eibarrera etorritxa, serenuen kabo eta rekaudadore izetera pasau zan. Ignacio Zuloaga pintxorian laguna zan: “Antes de subir al Santuario [I. Zuloaga-k], naturalmente, tenía que localizar a su íntimo amigo el popular Asti e interesarse por su suerte (...). Ignacio a quien gustaba alternar desde la élite intelectual hasta los elementos humanos de condición humilde, en Asti encontraba al tipo ideal de aristócrata de extracción popular” (LVII, 241); eta Julian Gayarre tenore famaua be ezagutzen eban (LXVI, 90). (XV, 101)-(LVII, 241)-(LXVI, 90-91, 113).

1890. urteko agoztuan, berdura plazako obrak subastan etara ziran: iñok be ez zitxuan obrok hartu, “quedó desierta” (ikusi 1890-IX-4). (XI, 352).

1890eko agoztuan 29tik 31rarte izen zan PSOeko II Kongresuan baziran ya Eibarko Partiduko militantiak bertara jua ziranak. Eibarren, lehelenguetako sozialistak, Aquilino Amuategui “Txikillana”, eta Madinabeitia doktoria izen ziran. (I, 258).

1890. urteko setienbrian 4an merkau plazia eitxeko obrak barriro subastan etara ziran (ikusi 1890-VIII): Jose Antonio Muguruza errementarixak, Marcos Garaizabal arotzak eta Nicolás Goitia kanteruak hartu eben obren kargua (ikusi 1891-XII-3). (XI, 352).

1891. urtian, J. Jose de Larrañaga izen zan alkatia. (XI, 476).

1891. urtekua dakau Eibarko lehelengo inprentian barri: Pedro Orúe-n Inprentia, Maria Angela kalia, Ibarbeako pasuan parian, antxiñako Arrabalan puntan, Ibarburutzian onduan.

Hamen urtian “Bertso paperak” inprimidu zitxuen, oin Parisko Bibliothèque Nationale-an gordeta: eskuz, “Pris à Durango, 1891” ipintzen dau. Orri bat anonimua da, eta Indalecio Bizkarrondo “Bilintx”-en beste poema bi ziran, “Zaldi baten bizitza”, eta “Juana Bizenta Olabe”, Pedro Orúe-n inprenta markiakin. (I, 223).

1891. urtian, lehelengo konsumo kooperatibia zabaldu zan Eibarren. (I, 258)-(XV, 68).

1891. urtian 157.040 arma esportau ziran: 116.691, motzak; 40.349, luziak. (XXXI, 24).

1891. urtian des ein zan “Larrañaga, Gárate y Cía.” taillarra (hor urtian, Eibarko taillarrrik haundiña zan, “Anitua y Charola” baiño haundixaua), Crispin Gárate biharrian ziharduala azidentian hil zalako. Juan Jose Larrañaga-n taillarrak bere aldetik jo eban (ikusi 1908); eta Crispin Gárate-n ondorengiak Jose Francisco Anitua-kin bat eñ eben “Gárate, Anitua y Cia.” fundauaz, nahi txa Anitua aurretik be “Larrañaga, Gárate y Cia.”-n sartuta egon zeikian (ikusi 1892). (LI; 39, 101, 102, 211, 240, 241, 242).

1891. urtian “Orbea Hermanos”-ek izena aldatu eban: “Orbea Hermanos y Cia.” jakon izena aurreran-tzian. Mateo Orbea geratu zan enpresako buru (ikusi 1895, 1897). 1897. urterarteko jardunen barri jakitzeko beixu bibliografian: LI, 271-272. (LI, 271-272).

1891. urtetik aurrera³³⁷ ez zan gehixao azaldu Narciso Zulaica-n arma taillarra Eibarko matrikula industrialian: Mexikora juanda euan bere seme batekin, Marcelo-kin. Quintana-tarren etxian egon ziran; eta bisuterixako pitxiak saltzen zitxuen, Eibarren beste seme batek, Lucas-ek, eindakuak. (LI, 337-338).

1891. urtian, Julian Etxeberria-k Merkataritza - Komerzixo estudixuak amaitxu ebazan. Gero, Plaentxiko Kañoi fabrikian eñ eban biharra, Amorebieta-Zorrontzan be bai, geruao, G.A.Cen. Handik, Donostiara jua zan, Bittor Mendizabal-en taillarrera: “campo giro” pistolian fabrikaziñua ipiñi eban martxan. (II, 2. p.).

1891. urteko febreruan 1ian “eleziño jeneralak” izen ziran; Eibarren goitarren eta betarren arteko temia zanian, kandidato bakarra Ansaldo izen zan, Koaliziño Liberalekua: 905 boto euki ebazan. (I, 258).

³³⁷ Nahi txa in LI, 338, holan dakarren: “[Marcelo Zulaica-n gaiñian] Hijo menor del armero Narciso Zulaica, lo acompañó a Méjico en 1881”. 1888 urtian Narciso Barzelonan egon bazan, geruao alde eingo eben...

1891. urteko febreruan 14an hil zan Ignacio Ibarzábal Iriondo, bere famelixako azkenengua. Ez eban seme-alabarik euki: berakin batera, Ibarzabal arma fabrikianak be, eñ eban. (XI, 91-1. n.)-(XV, 94)-(LI, 228).

1891. urteko maietzian 2xan aprobau zan Pedro Jose Astarbe obretako maixuak Urkidiko kanposantua haunditzeko eindako proiektua (ikus 1891-IX-10). (XI, 364).

1891. urteko setienbrian 10ian Aiuntamentuak komisiño bat izentau eban, bere izenian, Urkidiko kanposantuan ondoko terrenuen jabiekin batera (Victor Aramberri eta Domingo Arana), erosi ero trukian eindako terrenuen eskriturak eitzeko, “otorgase las escrituras de compra y permuta” (ikus 1891-X-28; 1891-X-5). (XI, 364).

1891. urteko otubrian 5ian ein zan Urkidiko kanposantua haunditzeko obren bigarren subastia (lehelenguan ez jakozan obrak iñori be emon). Andres Gandiaga-k hartu eban obria bere kargu (ikus 1892-I-14). (XI, 365).

1891. urteko otubrian 28xan ein ziran Aiuntamentuan eta Urkidiko kanposantuan ondoko terrenuen jabien arteko terreno eroste eta truke eskriturak. (XI, 364).

1891. urteko dizienbrian 3an, berdura plazako obretan jardun eban Pedro Jose Astarbe obretako maixuak agertutako kontua ontzat emon zan. Danera, 41.388,99 pezeta ziran. Casto Zabala arkitektuan autorizaziñua eroian kontuak. Orduantxe ein zan inauguraziñua. (ikus 1901). (XI, 352)-(XXXVI, 12).

1892. urtian, Juan Jose de Larrañaga goitarra izen zan alkatia. Halan da be, goitarrak eta betarrak botu kantidade iguala euki eben: botu eta indarretan bardinduta ibilli ziran 1910. urterarte (ikus 1899). (I, 258)-(XI, 476)-(XV, 64).

1892. urtian³³⁸ “La Cañonera Eibarresa” ero “La Eibarresa” eskupeta kañoien fabrika kooperatibia zabaldu zan, Eibarko lehelengo produziño kooperatibia. Izetetz, ez zan kooperatiba bat, baiña bai erabixen asmo soziala hori fundatzerakuan: 146 sozixo ziran; eta danen arte 105.000 pezetako kapitala bota eben, 250 pezetako aziñotan erositxa. Administraziñoko Konsejuan presidentia, Candido Alberdi diputadu probinziala zan; gerentia, Antonio Iturrioz. Ondo ibilli zan hau produziño kooperatibiau; 1899 urterarteko jardunan barri beitzu bibliografian: LI, 228. Ondorik, beste hiru intento be izen ziran gitxienez, antzerako kooperatibak formatzeko, baiña kale eñ eben, ez ekelako nahikua kapital, eta gaiñera, trabak ipiñi etsezelako. Hauxe da Deba Ballian kooperatiba tipoko industrian hasieria (ikus 1919-IX-17). (I, 258)-(VI, 389)-(XV, 69)-(LI, 228).

1892. urtian Vicente Arizmendi-n taillarrek 5 bihargiñ ekazan bakarrik, aurreko urtietan puntengua zan arren (ikus 1893). (LI, 39).

1892. urtian³³⁹ Jose Francisco Anitua-k eta Crispin Gárate-n ondorengiak bat eñ eben eta “Gárate, Anitua y Cía.” fundau eben. Denpora gitxian Eibarko haundixenetakoko bat ein zan; beranduao, Nemesio Astaburuaga eta Eulogio Anitua be sartu ziran enpresan (ikus 1897). Beste barri batzuk jakitzeko beitzu bibliografian: LI; 207-209. (LI; 101, 207, 207-209, 211).

1892xan Mexikoko Quintana Hnos. etxiak 16.000.000 errialeko konpria einda eukan armatan Eibarren. Taillar bakar baten, era guztietako 5.000 eskupeta eskatuta eukazan; hillero, lau taillarretatik, 2.000 errebolber inguru bialtzen jakuezan hamendik.

Eibartik, Hego Ameriketako hainbat lekura saltzen ziran armak, baitxa Ipar Ameriketara be. Gerora, Balkanetako herrixetara, Greziara, Turkiara, Belgikara eta Alemaniara be saltzen ziran (LI, 398). (XV, 35)-(LI; 38, 286, 398).

³³⁸ Ala 1893an?: in LI, 228, halan diño: ““La Eibarresa” figura en la Matrícula Industrial cotizando por una media de doce armeros en el período 1893/1895 (...)”.

³³⁹ In LI, 101, 1893 urtia dakar.

1892. urtian Ignacio Ibarzábal Iriondo zanan taillarrak “Herederos de Ibarzábal” izena ekan. Edozein modutara be, matrikula industrialian “alquiler de fuerza motriz” bakarrik deklaritzen eben (ikusi 1893). (LI, 228).

1892. urtian Tomas de Urizar Azaldegui-n arma taillarrak izena aldatu eban: “T. Urizar y Cía.” zan handik aurrera. Berorren jardunak eta gorabeherak jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 327-329 (ikusi 1901). (LI, 327-329).

1892. urtian hil zan (itxuria) Ciriaco Villar armagiña, hurrengo urtetik aurrera bere taillarrari “Viuda e Hijos de C. Villar” jakolako izena. Horren inguruko barri gehixao jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 335. (LI, 335).

1892. urtian, 161.202 arma esportau ziran: 116.582, motzak; 44.620, luziak (XXXI, 24).

1892. urtian ein zan *Ibarre-gurutze*-eko itxurria (gaurko “Ibarkurutze, Ibarrekurutz”), Elgoibarko Agustin Barrenechea obretako maixuak eindako proiektuan gorabeheran. 1.505 pezeta gastau ziran. (XI, 376).

1892. urteko eneruan 14an, Urkidiko kanposantua haunditzeko obren likidaziñua aprobau zan: 231 *estado* terreno erosten 600 pezeta gastau ziran; obretan, 2.821,29 pezeta. (XI, 365).

1892. urteko julixuan 7ko jardunian, Santiago Barrutia prest agertu zan Eibarren argindarran zentral bat ipintzeko, Deba erreka uran indarra aprobetxauaz. Aiuntamentuan ez eben baiña, aintzakotzat hartu (ikusi 1893-IX-13). (XI, 371).

1892. urteko otubrian 20xan, estaziñoko kalia urbanotzat jo, eta “calle de la estación” izena ipintzia erabagi zan (“Estaziño kalia”). Honen barri, publikuari, komisiño probinzialari eta Elixakueri emotia erabagi zan, handik aurrerakuan alondigian eta trenbidian artian euana, urbanotzat hartzeko (ikusi 1896-III). (XI, 367).

1893. urtian, J. Jose de Larrañaga izen zan alkatea. (XI, 476).

1893. urtian³⁴⁰ kaleko argixa, argindarrezku ipiñi zan. (I, 203)-(XI, 371-372)-(XV, 34).

1893. urtian “Anitua y Charola” taillarrak 6 bihargiñ ekazan taillarren moruan deklarau eban: indarra gal-tzen joian (ikusi 1898). (LI; 39, 102).

1893. urtian Victor Aramberri-n taillarrak izen barrixa hartu eban: “V́ctor Aramberri e Hijo” (ikusi 1897). (LI, 103).

1893. urtian Vicente Arizmendi-n taillarra ez da agiri matrikula industrialian (ikusi baiña, 1894). (LI, 39).

1893. urtian “Herederos de Ibarzábal” beste arma enpresa-”kooperatiba” baten barruan sartu zan: “La Cañonera Eibarresa”, “La Eibarresa” izena be euki eban arren. (LI, 228).

1893. urtian Isaac Ucin-en eta Jose Gárate Eguren-en arma taillarra agiri zan matrikula industrialian: “Isaac Ucin y Cía.” jakon izena. Euren jardunen barri jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 323). (LI, 323).

1893. urtian, 168.042 arma esportau ziran: motzak, 115.982; luziak, 52.060. (XXXI, 24).

1893. urtekua da Agiñako Errotatxo basarrixan lehelengo barrixa. (LXII, 45).

1893. urtian jaixo zan Pedro Basauri Paguaga “Pedrucho de Eibar” torerua Arragueta kalia, 6. peoran. Aitxa Emeterio eban, eta ama, Romana. Jaixo Eibarren ein zan baiña ondiok txikixa zala gurasuak Barzelonara jua ziran bizi izetera eta zezenak hantxe ikusi zitxuan estreñakoz. Dana dala, torero jantzitxa estreñakoz Eibarren urten eban plazara, “Iluminadito” eta “Armerito” torero eibartarrekin batian, pikadore bako nobillada baten: lehelengo egunetik urten eban lepuan plazatik kanpora. Harrezkeriok exito haundixa euki eban bai lehelengo nobillero lez, bai gero torero lez (ikusi 1923-IX-2). (LXXIV, 6-8).

³⁴⁰ Ala 1894?: ikusi XI, 371-372.

1893ko martixan 9xan izen ziran eleziño jeneraletan (beitxu 1891-II-1), bi kandidato izen ziran: Koaliziño Liberalekua, Altube, 710 botukiñ; eta Independientia, Sánchez Toca, 310 botukin. (I, 258).

1893. urteko setienbrian 14ko sesifiuan Aiuntamentuak komisiño bat izentau eben herrixan argindarra zelan ipiñi estudixau zeixan. Ordurako, Jose Agustin Arbillaga-k be, argindarra berak ipintzeko proponiduta eukan.

Aiuntamentuko hurrengo jardunian, komisiñuak argindarra nok eta zelan ipiñi errematian ipintzeko kondeziñuak agertu ebazan: danera, hamairu ziran. Honek kondeziñuok ziran (G. de MUJICA-k “Pliego” osuan transkripziñua dakar):

1.a: zortzi urterako arrendauko zan, urtian 3.650 pezetako kontratua einda.

2.a eta 3.a: kontratistiak, jakiñeko diru *deposito* bat botatzia lehelengotik Aiuntamentuan, 365 pezetakua.

4.a: *konzesionarixuan* ero kargua hartzen ebanan zeregiñak honek ziran: 1 ordurarteko petroleo argixan farolak garbi eta edonoiz erabiltzeko moruan prest eukitzia; 2 argindarran saria ipiñi, eta Aiuntamentuak aindutako lekuetan, 16 bujiako ehun lanpara ixotuta eukitzia (Urkuzuako zubixan eta Isasi bitxartian); 3 lanparok illuntzian ixotu, eta gabeko 12xetan ametatzia, urte osuan. Otubretik eta martirarte, goixeko bostetatik eta eguna argitxu arte be bai. 4 Karnabaletako hiru egunetan, herriko patroian hiru jai egunetan, eta Aiuntamentuak esandako beste sei egunetan, argixak gaba guztian ixotu bihar ziran. Baitxa suten bat ero antzerako azidenten bat zanian be. 5 Domeka eta jaixetan, esandakuetatik aparte, “tres focos de arco voltaico” (XI, 372) be ixotu bihar ziran, Aiuntamentuak esandako intensidadekuak. 6 Kontratua beteko zana, fianzia botatzia.

5.a: Aiuntamentuan *obligaziñuak*: 1 urtian 3.650 pezeta pagatzia; 2 kontuz ibiltzen ez ziran txoferrak, mutikoskor okerrak eta (“policía de los cables, postes, etc.”-k zaintzekuak (XI, 372)) eitxen eben kaltien indem nizaziñua pagau.

6.a: errematantiak zeozer txarto eiñ ezkeriok, Aiuntamentuak tokatzen jakon multia ipiñiko etsan, 25 pezetatik 50 pezetara bitxartekua.

7.a: argindarra ipintzia, errematiak, eskrituria, eta Aiuntamentuandako kopixa bat, errematantian kontura geratzen ziran.

8.a: argindarra ipintzerakuan, Aiuntamentuak izentautako komisiño bat egongo zan zaintzen.

9.a: herriko argindarra zabaltzeko ipintzen ziran postiak eta kabliak, argindarra etxe partikularretan be ipintzeko balixoko eben, herriko argixan indarra (intensidadia) eta ixotuta euan denporia ondo zaintzen zan artian.

10.a: errematantiak eziñ izengo eban ez diru gehixao eskatu, ez kontratua bertan behera itxi be, “en ningún caso” (XI, 372).

11.a: edozer gauza pasauta be, errematantia Eibarko tribunalen esanetara ipiñiko zan, bere herrikuak lagata.

12.a: aitzatutako argixak ez eze, alde bixak tratua einda, urtian zihar beste egun batzuetan be, “luces extraordinarias” ixotu biharko ziran.

13.a: kontratua, argixak inauguratzen ziran egunian hasiko zan indarrian (espero zan, hurrengo nobienbrian 1ian izetia; ikusi 1893-IX-28, 1902). (XI, 371-372).

1893. urteko setienbrian 28xan herriko argindarra ipintzeko errematia ein zan; baiña, “quedó desierto” (XI, 372). Errematia amaitxu zanian, iñon esku laga barik, Jose Agustin Arbillaga ipiñitxako kondeziñuekin biharra eitxeko prest agertu zan, 4. kondeziñoko 5. puntuak kendu ezkeriok (ikus 1893-IX-14). Aiuntamentuak ez eban ontzat hartu, eta barriro begiratzia erabagi zan (ikus 1894-X-26). (XI, 372).

1893. urteko otubrian 5eko R.D-an 12. artikulua ziñuan, 4.000 lagunetik gora eken Aiuntamentuak, aurreko urtietan “primera enseñanza”-n herriko presupuestuan %12txik gora gastau, eta halan zertifikau ezkeriok, eskola barrixak eitxeko subenziñuak eskatu zeikiezan. Estaduak obren %50-%75-a bitxartian pagatzen eban. Eibarrek betetzen ebazan honek kondeziñuok (ikus 1894-XI-15). (XI, 322).

1893. urteko otubrian 26xan, argindarra ipintzeko kondeziñuak barriro begirutzen jardun eban komisiñuak, 4. eta 13. kondeziñuak aldatzia erabagi eban:

4. kondeziñoko bosgarren puntuak, domeka eta jaixetan ixotu bihar ziran hiru fokuen argindarran intensidadia, milla bujiakua izen bihar zala ziñuan (ikus 1893-IX-14, 1893-IX-28).

13. kondeziñuan, fetxia aldatu ein zan, eta hurrengo dizienbrian 1ian inauguraziñua eiñ, eta hasiko zan kontratua indarrarian.

Aiuntamentuak hau ontzat hartu eban; subastia ein zan, eta Jose Agustin Arbillaga-n esku geratu zan (ikus 1895-XII; 1902-X-6). (XI, 372).

1894. urtitan, Pedro Jose Mendiola³⁴¹ izen zan alkatia (hurrengo hiru urtietan be bai). (XI, 477)-(XL, 30).

1894. urtitan, 160.324 arma esportau ziran: 110.057, motzak; 50.267, luziak. (XXXI, 24).

1894. urtitan “Liga Nacional de Productores” eta “Liga Vizcaina”-k, Alemaniakin firmautako Komerzixo tratuan kontrako kanpañia eiñ eben, des eitxia konsegidu arte. *Meeting*-etako bat, Eibarren eiñ eben. (XI, 492).

1894. urtitan ipiñi eben argindarra G.A.Cn eta beste taillar batzuetan. 1894 urtitan, bost taillarrek bakarririk erabixen lurrinak eraindako motorrak: Anitua y Charola-k, Domingo Aristondo-k, “Aurrera S.A.”-k, Vicente Arizmendi-k eta Jose Francisco Anitua-k³⁴²; bestiak, urakiñ eindako indarra eken bakarrik. (I, 203)-(XV, 34)-(LI; 39, 101, 106, 113, 321).

1894. urtitan Fernando Arizaga armagin moruan agiri zan matrikula industrialian, baiña ez taillar jabe moruan (ikus 1902). (LI, 107).

1894. urtitan Eduardo Schilling Montfort-ek arma taillar bat deklarau eban Eibarko matrikula industrialian: lau bihargiñek eitxen eben han biharra (ikus 1895). (LI, 305).

1894. urtitan azaldu zan azkenengoz Placido Zuloaga-n grabadu taillarra matrikula industrialian: zortzi bihargiñek eitxen eben biharra han. Biharrarian jardun eban bitxartian, “En este taller se formaron la mayoría de artistas que posteriormente alcanzaron fama como damasquinadores” (LI, 343).

1894. urtitan, 17 urtegaz, Jacinto Olave Madrillera juanda euan, San Fernando Arte Edarretako Akademixara. Han, Zubiaurre, Arteta, Salaverria eta beste askogaz batera egon zan.

Gerora, Eibarrera etorri eta bertan geratu zan (1957xan hil zan). Zuloaga-k holan ziñuan bere gaiñian: “Es un gran pintor merecedor de más amplios horizontes” (XV, 100).

³⁴¹ “Mandiola”, in XL, 30.

³⁴² Dana dala, in LI, 101 holan dakar: “José Francisco Anitua (...) reapareciendo [taillar jabe moruan] en 1892 con uno de importancia, entre los cinco que contaban con motor a vapor”.

1894. urtekua da Agiñako Henaga basarrixan lehelengo barrixa. (LXII, 45).

1894. urteko maietzian 2xan erabagi zan Arragueta kalian harrixa ipintzia behian (ikusi 1894-VII5). (XI, 367).

1894. urteko maietzian 2xan erabagi zan Bidebarrixetako labaderua eitxia. Cortazar arkitektua zan obretako buru. Obrak, 6.328,92 pezeta izen ziran. (XI, 358).

1894. urteko julixuan 5ian, Arragueta kalian harrixa ipintzeko obrak subastan etara ziran. Justo López-ek hartu eban obren kargua; direttore, Cortazar arkitektua izentau eben (ikusi 1895-I-21). (XI, 367).

1894. urteko nobienbrian 15eko jardunian, Aiuntamentuan Joaquín Sánchez Toca-k, Kortietako distriktuko diputaduak sekretarixuari bialdutako karta bat irakorri zan: Aiuntamentuak eskola publiko barrixak (“Artes y Oficios” be erakustekotan) eitxia erabagi ezkeriok, subenziñua eskatu zeikiala aitzen emoten eban kartan, 1893. urteko otubrian 5eko R.Dan 12. artikuluan gorabeheran (ikusi 1893-X-5). Diputaduak Eibarrek kondeziñuak betetzen ete ebazan jakitzia gura eban.

Aiuntamentuan, kondeziñuak betetzen ziralako ikusitxa, eskatutako datuak bialtzia erabagi eben (ikusi 1895-I-24). (XI, 321-322).

1895. urtian, Pedro Jose Mendiola izen zan alkatia. (XI, 477).

1895. urtian, 5.532 lagun euazan Eibarren. (XXXI, 24).

1895. urtian, 157.023 arma esportau ziran: motzak, 41.733; luziak, 115.290. (XXXI, 24).

1895. urtian Mexikoko “Quintana Hermanos” etxiak, trenan estaziñuan parian, eurak ipiñi eben taillar bat: fabrika moruan kotizatzen eban, eta “Hermanos Quintana” izena ipini etsen. Harrezkero “Orbea Hermanos y Cia.” ez zan herriko fabrika bakarra; gaiñera, ordurarte “Quintana Hermanos” Orbeatarren kliente onenetaquak izendakuak ziran Mexikon. “Errebolber fiñak” eitxen zitxuezen, eta J.L. CALVÓ-k diñuanetz, errebolber oszilantiak eitxen eurak izengo ziran lehelenak Eibarren (1876. urtetik, Eibarko taillarrei eitxen etsezan pediduak). Jose Cruz Echeverría eta Bonifacio Echeverría (ikusi 1899) aitxa-semiak ziran kontramaestriak, euren taillarra itxitxa (ikusi 1897). Enpresian beste jardunen barri jakitzeko beixu bibliografian: LI, 286-287. (I, 258)-(XV, 60)-(LI; 39, 176, 272, 287).

1895. urtian Eduardo Schilling Montfort-en taillarrian 27 lagunek eitxen eben biharra: herriko bigarren taillarrik haundiña zan, “Gárate, Anitua y Cía.”-n ondorik. Hortxe urtian bai jabiak bai taillarrak Barzelonara alde eiñ eben, bihariñ eta guzti, han jardun eben lehelengo bihariñak eibartarrak ziralako: Pedro Paguaga arma-giña zan euren nausixa. (LI, 305).

1895. urtian, Wenceslao Orbea-ri (abogau ikesi, eta diputau Gipuzkuan eta Madriko Kortietan izendakua: konserbadoria zan, zentralistia) Gipuzkuako “Aurrezki Kutxa Probintziala” sortzia otu jakon.

Beste zeregin batzuekin batera, “Sociedad Económica Vascongada de Amigos del País” barriro indartzeko be jardun eban biharrian: horregaitxik, Euskal Foruen eta gure herriko ohitxura zaharren gaiñian jakitun haundixa izen zan. Bera izen zan gaiñera, Gipuzkuako Industrixen Kamaria be sortzia otu jakona: Oñatiko Kongresuan azaldu eban bere asmua.

Baiña, Probintziandiako ez eze, Eibarko industria indartzeko izen ziran asmuetan, bere jarduna haundixa izen zan: bestiena errespetau, asmo barrixen aldeko, eta beti aurrera eitxeko prest euan gizona zan. Oiñ egunian bere izeneko kalia dago Eibarren, Amaña aldi. (II, 5. p.)-(XV, 93)-(LXXVII, 105 144. n.).

1895. urteko eneruan 17xan, Eibarko fabrikantia zan Paulino Elejalde-k, Aiuntamentuari proponidu etsan burdiñan esmaltautako kalien izenen rotuluak eta etxien numeruak berak eitxia, orduan euazanak irakorri be eziñ ei ziran eiñ eta, “de escaso gusto” (XI, 268) izetia aparte. Aiuntamentuak erabagi eban kalien izenen rotuluak eraitxia bakarrik (ikusi 1897). (XI, 368).

1895. urteko eneruan 21ian Arragueta kalia harrira ipiñi ziraneko obren likidaziñua ontzat jo zan: 8.088,99 pezeta gastau ziran. (XI, 367).

1895. urteko eneruan 24an erabagi zan Nicolas Bustindui eibartarrari (Donostiako Arte eta Ofizixuen Eskolako direktore) meserez eskatzia Cortazar arkitektuari ahal eta bihar ziran datu gehixenen barri emon zeixon, subenziñoko eskola barrixen proiektua eitxen hasteko (ikus 1894-XI-15). (XI, 322).

1895. urteko martixan 7ko jardunian erabagi zan trenbidian eta Urkuzua bitxartian euazan terrenuetan kale barri bat eitxia, Cortazar arkitektuan esanetara (ikus 1895-III-28). (XI, 367).

1895. urteko martixan 28xan, trenbidian eta Urkuzua bitxartian kale barrira eitxia baiño aurretiko kontuak baeuazala, eta beranduaorako laga zan honen kalionen kontua. (XI, 367).

1895. urteko junixuan 1ian sortu zan “Casino Liberal”-a (ikus 1908). (XI, 433).

1895. urteko agoztuan 14an Aiuntamentuan eskola barrixetako obren gaiñian jardun eben. Erabagi zan hiru eskola eitxia, 500na lagunendako bakotxa; arkitektua segiduan hasi zeilla proiektu bi eitxen, bata Guenenguako ortuan, eta bestia, Unzagako palazixo torrian (hamen, eskolak eta Udal etxe barrira eingo ziran); proiektu bixak einda euazanian, Aiuntamentuak erabagiko ebala zeñ eiñ. Juan Orbea eta Antonio Iturrioz izentau ebezan, proiektu bixen barri emoteko (ikus 1896-IV-16). (XI, 322).

1895. urteko agoztuan 14an Aiuntamentuak erabagi eban Urkuzua eta Azitain bitxartian matadero barrira eitxia, Txarakuako *barrenian* parian. Cortazar-i aindu jakon proiektua ein zeixan (ikus 1896-I-9). (XI, 357).

1895. urteko setienbrian 19ko Aiuntamentuan jardunian erabagi zan Blas Lumbreras dibujo eskolako maixuak, hilda, hutsik laga eban puestua betetzeko konkursua eitxia. Bertan ipiñi ziran konkursora presentatzeko kondeziñuak, eta *“Reglamento para la Academia de Dibujo de esta villa”* (XI, 326) barrira ein be bai. G. de MUJICA-k reglamentuko hamabi artikulak dakar, kopixauta, in XI, 326-3267. Reglamentuan honek ageritzen diraz:

Ordurako Akademixara juaten ziranak, matrikulautzat hartzen ziran.

lkestera doiazanen kondeziñuak: maixuak ipiñitxako “condiciones generales” betetzia ez eze, egunez juaten ziranak, gitxienez hamar urte eukitzia; gabeko eskoletakuak, hamairu urte gitxienez.

Eskoletako orduak: eguneko txandan, goixeko hamarretatik hamabixetara, eta atsaldeko bost eta erdie-tatik zazpirak arte; gabeko txandan, zazpi eta erdie-tatik, beratzirak arte. Maixuan laguntzaillia, goixian ordu bete, eta atsaldian beste ordu bete juan bihar zan bakarrik eskolara.

lkestera joiazanak, justifikaziño bako hiru falta bata bestian atzetik euki ezkeriok, aldi baterako kanpora botatzeko bestekua zan, Juntiak halan erabagitzen baeban; hamabost falta, urtebete kalia lagatzeko nahikua zan.

Maixuak ikeslien gorabeheran ekazan kejak, Juntan emongo ebazan aitzen. Hamabost keja kalera botatzeko nahikua ziran, aldi baterako nahi betirako.

Akademixan sartzia gura ebenak, eskabidia maixuari agertu bihar etsen, edade eta beste kondeziñuak beteta, maixuak Juntan aitzen emoteko.

Jakiñeko sasoietan esamin parzialak eingo ziran. Juntiak halan erabagi ezkeriok, premixuak be emongo ziran, bihariña izen, klase egunak eta orduak zaindu (“puntual asistencia”) eta klasian ondo portautakuei.

Hillan 2xan baiño lehenao, eskolara juaten ziranak hillekua pagauta euki bihar eben (bestelan ez ziran eskolan hartuko): eguneko txandakuak pezetia, eta gabekuak, pezetia eta berrogetamar zentimo.

- Maixua ero laguntzaillia ezin baziran klasera juan, alkatiari eta Juntian presidentiari aitzen emon, eta euren lekuan besten bat ipintzeko obligaziñua eken.

- Iñoiz reglamentua aldatzeko premiñan balego, Juntiak horretarako albidadia ekan, Aiuntamentuakin konforme ipiñitxa.

- Eguneko txandetan hillero batzen zan dirua, maixuak Aiuntamentuko "Depositaria"-n entregatzeko obligaziñua ekan; gabeko txandako hilleroak, maixuandako berandako ziran. Eskolan zeintzuk matrikulau ero urtetzen eben, hillero, izenekin lista bat agertu bihar eban; urte osorako, liburuan ipiñitxa bihar ziran.

- Eskolara zoianen ero euren gurasuen eskuan lagatzen zan dibujo lineala ero adornukua ikestia erabagitzia. Dana dala, kondeziñuak bete bihar zitxuen.

Lau lagun presentau ziran maixu puestorako: Toribio Zulaica izentau eben. (XI, 326-327).

1895. urteko otubrian 10ian, erabagi eben neskendako beste Akademixa bat eitxia, hainbeste jente juaten zan dibujoko akademixara eze. Kabidu ezinda egoten ziran, eta zemaitxek eskolia laga bihar izen eben.

Nesken eskola barrixori, Erregetxeko beheko plantan ipiñi zan lehelengo (ikus 1901-IX). Bertako maixua, urtian 730 pezetako suelduakin, Jose Ramon Urtiaga izen zan. (XI, 327)-(LXXVI, 15).

1895. urteko dizienbrian azkenetan, kalietako argixa gaba guztian ixotuta lagatzia erabagi zan (ikus 1893-IX-14). (XI, 372-273).

1896. urtian, Pedro Jose Mendiola izen zan alkati. (XI, 477).

1896. urtian, 173.268 arma esportau ziran: motzak, 127.530; luziak, 45.738. (XXXI, 24).

1896. urtian³⁴³ "Orbea Hermanos"-ek kartutxuak eitxeko fabrika moderno bat zabaldu eban (ikus 1897, 1908, 1916). (I, 203)-(XV, 40)-(LI; 41, 272).

1896. urtian bakarrik kotizau eban Leonardo Marliot armagin belgiak bere kontura biharra eitxen eban moruan matrikula industrialian. Lehenao, "La Eibarresa"-k kontratauta jardun eban. (LI, 228).

1896. urtekua da Agiñako "Heritza" basarrixan lehelengo barrixa. (LXII, 45).

1896. urteko eneruan 9xan hartu zan ontzat Cortazar-ek eiñ eban mataderu barrixan proiektua. Lehelengotik, erdiko pabelloia eitxia erabagi zan, eta ez osorik. Presupuestua, 20.354,51 pezetakua zan (ikus 1896-IV-10). (XI, 357).

1896. urteko eneruan 1ian, lagun aldra bat juntau zan Estaziño kaleko Kruzeta Kafeterixan ("Café Cruceta"), "Casino Artista Eibarrés"-a fundatzekotan, eta bertan Kafeterixan gaiñeko lokal txiki baten hasi zan martxan, Cruceta-kin tratua eiñ eta gero. Hor fetxan izen zan inauguraziñua, Pedro Unceta industrial ferretero famaua gehixenen artian Presidente izentaut. 1912. urterarte egon zan Kasinua hamen lokalian (ikus 1908). (I, 238)-(XI, 433).

1896. urteko eneruan 23an, Aiuntamentuak Unzagako palazixuan jabe zan Valenziako Kondiari, palazixua 30.000 pezetan erosteko aindu etsan, eskolia eta aiuntamentu etxe barrixa bertan eitxeko.

Aurretik be ibilli ziran tratuan, baiña Valenziako Kondiak askotxo eskatzen ei eban Aiuntamentuan ustez (45.000 pezeta, kalian bost milla ero sei milla durotan saltzeko prest euala zabaldua egon zan arren), eta Aiuntamentuak, jaban ustietan, gitxitxo eskiñi. Ez ziran konpondu. (XI, 323).

1896. urteko martixan, herriko 114 lagunek Estaziñoko kalian adokiña ipintzeko eskatu etsen Aiuntamentuari. Geruao, asfaltau ein zan. (XI, 367).

1896. urteko abruillian 10ian subastau ziran mataderu barriko obrak: Martin de Errazti-n kargu geratu ziran (ikus 1897-V-23). (XI, 357).

1896ko abruillian 12xan izen ziran eleziño jeneraletan, Partidu Konserbadoretik, Sánchez Toca presentau zan, eta 216 botu besterik ez eban euki. (I, 258).

1896. urteko abruillian 16xan irakorri zan Aiuntamentuan Cortazar arkitektuak eskola barrixendako eñ ebazan proiektu bixen gaiñeko Juan Orbea-n informia. Cortazar-ek berak argi lagata ekan proiektu bixetako batekin be ezingo zala subenziñua hartu; Orbea-k, subenziñua eskatzeko moroko beste proiektu bat eixia proponitzen eban. (XI, 322).

1896. urteko abruillian 30ian, Antonio Iturrioz-ek be bere informia irakorri eban eskolak eixeko proiektu bixen gaiñian: bere ustietan be, subenziñua ezin zan kobrau obrak eixeko terrenuak ez ziralako egokixak (500 umendako patixua, 2.500 m2 izen bihar zan gitxienez). Holako obretarako patxarazko terreno bakarrak Eibarren, bere ustez, Guenengua eta Indianokua inguruak ziran. Proponitzen eban terrenuok erosi, eta proiektu barrixa eixia.

Halan eixia erabagi zan, barriru eixeko euan proiektuak be, subenziñua emoteko punto guztiak bete zeizezan. Dana dala, Unzagako palazixuan eixia be ez zan baztarrian lagatzen (ikus 1896-I-23; 1896-VIII-3). (XI, 322-323).

1896. urteko julixuan 7xan, Eibarko alkatetzatik Obispuari eskatu jakon San Esteban basilikia botatzeko permisua.

Obispuak, arziprestian bitxartez, jakin gura izen eban ia Aiuntamentuak beste leku baten basilika barrixa eixeko asmua ekan (ikus 1896-X-22). (XI, 353).

1896. urteko agoztuan, eskola barrixak eixekotan ebizela, eta konzejal batek eskoletako reorganizaziño proiektu bat presentau eban Aiuntamentuan. Guenenguako ortuan Aiuntamentuak eixeko asmua ekan etxian, Dibujo Akademixiakin batera, neska eta mutillendako “párvulos” eskola bat eixia proponitzen eban; herrixan goiko partian, Unzagako torrian, eskola elemental bi ipintzeko ziñuan, bata neskendako eta bestia mutillendako; herrixan beheko partian, beste eskola elemental bi, neskendako bat, mutillendako bestia, lehen euazan lekuan; eta, orduko aiuntamentu etxian, mutillendako eskola nausixa ero goi maillakua, “escuela superior de niños”.

Intruziño primarixako Junta Lokalak beiratzeko geratu zan kontua (ikus 1901). (XI, 318).

1896. urteko agoztuan 6xan Cortazar arkitektuak eskoletako proiektuak barriru beixuta, aprobauta geratu ziran. Proiektu bi ziran: bata, Guenenguako ortuetan eskolak eixia; eta bestia, Unzagako torrian eskolak eta aiuntamentu etxia eixia. Baiña, subenziñorik ez zan izen, eta ez bata eta ez bestia ez ziran eñ (ikus 1897-VII). (XI, 323).

1896. urteko otubrian 22ko jardunian, San Esteban basilikia bota ezkeriok beste nunbaitxen basilika barrixa eñ ala ez; erabagi zan Obispuari, orduan bertan ezin zala eñ aitzen emotia, eskolak eta aiuntamentu etxe barrixa eixeko asmua eualako, eta diru dana horretan juango zalako (ikus 1896-VII-7; 1896-XI-27). (XI, 353).

1896. urteko nobienbrian 27xan Obispuak baietza emon etsan San Esteban basilikia botatzeko ein jakon eskabidiari, bota aurretik, altaria, imajiñak eta beste gauzak parrokuari emotekotan (ikus 1897-V-11). (XI, 353).

1896. urtian, Mexikoko Quintana Hnosek Eibarren ekan fabrikia, errebolber fiñak eixen, lehelengua zan; eta gaiñera, eskupetak kanpora saltzen be nausi ziran Eibarren. Bertako buru ero kontramaestriak, Jose Cruz Echeverría eta bere seme Bonifacio ziran (ikus 1897-VIII-6). (I, 258)-(XV, 60).

1897. urteko inskripziñuak dagoz San Andres parrokiako hormetan, barrukaldian: “Haec is Domus Domini *in* qua invocabitur nomen Jesus: Vere locus iste sanctus est *in* quo orat sacerdos: non est hic aliud nisi domus Dei et porta caeli et vocabitur aula Dei: Domine exaudies nos *in* loco habitaculi tui, *in* caelo et cum exaudieris nos propicius eris. Vere haec Domus Domini est firmiter aedificata bene fundata est supra firmam petram: *in* ea hominis qui petit accipit, et qui quaerit invenit et pulsanti aperietur: A, l. 1547. Caelum et caeli caelorum te capere non possunt: quanto magis domus haec. Domine dilexi decorem domus tuae et locum habitationis gloriae tuae. Domun tuam Domine decet sanctitudinis saeculum: Oh quam metuendus est locus iste: Domus mea, Domus orationis est; 1897” (XI, 124).

1897. urtian, 97.834 errebolber ein ziran. (XV, 40).

1897. urtian, 176.791 arma esportau ziran: motzak, 129.627; luziak, 47.164. (XXXI, 24).

1897. urtian “Orbea Hermanos”-ek izena aldatu eban: “Orbea y Cia.” zan handik aurrera, “Sociedad en Comandita” eran. Hasieran, Jacinto (Juan Manuel-en semia), Valentín (Mateo-n semia) eta Juan (Casimiro-n semia) Orbea ziran enpresako nausixak (ikusi 1900-XI-15). Horren enpresiorren barri zihetz jakin nahi dabena bibliografian topau leikez barri gehixao: LI, 272-276 (ikusi 1911). (LI, 41, 272-276).

1897. urtian “Gárate, Anitua y Cia.”-k arma fabrika moruan kotizau eban³⁴ (ikusi 1904). (LI, 39, 101, 207, 272).

1897. urtian “V́ctor Aramberrí e Hijo” des eñ eta izena aldatu eban: “V́ctor Aramberrí” zan izen barrixa (balitxeke hori lehengo Víctor Aramberrí-n semia izetia; ikusi 1906). 1906rarteko barri gehixao jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 103. (LI, 103).

1897. urtian agertu zan estreiñakoz Hilarion Suinaga armagiña arma taillar baten jabe moruan matrikula industrialian. 1913. urterarte azaltzen zan hor matrikulan: ordurarteko bere barri jakitzeko beixu bibliografian: LI, 313 (ikusi 1908). (LI, 313).

1897. urtian, Eibarko kalien izenen rotulo barrixak ipiñi ziran, euskeraz eta erderaz, Diputaziñuak emondako instruziñuen gorabeheran (ikusi 1906-VII-11). (XI, 368).

1897. urtian Bizkaiko industrial batzuk Cánovas del Castillo-ri erregalua ein nahixan, Pablo de Alzola-ri eskatu etsen zeozer asmau zeixan. Eibarrera etorri, eta Placido Zuloaga-ri eskatu etsan erregalau bihar etsen albanan tapak damaskinau zeixezala, halako fama haundixa ekan eze. Danen gustokua izen ei zan. (XI, 492).

1897. urteko maietzian (martixan?) 11n, Cortazar arkitektuak San Esteban basilikia, mataderua eta onduan euan labaderua (garbitzeko tokixa) botatzeko ipiñi ebazan kondeziñuak ontzat emon ziran (ikusi 1897-V (III?)-24; 1901). (XI, 353).

1897. urteko maietzian (/martixan?) 24an erabagi zan Obispuari permisua eskatzia botatzeko zan San Esteban basilikako gauza sagrauak ez ziranak saltzeko. Etaratako dirua, Ospitxaleko obretan gastauko zan (ikusi 1897-IV-30). (XI, 353).

1897. urteko abruillian 1eko jardunian, erabagi zan “Junta de Beneficiencia”-ra jotia, ospitxal barrixa eitzeko asmua agertuaz, zaharra hondatuta eualako. Juntiak, Bankuan ekazan 15.000 pezeta bota biharko zitxuan; Aiuntamentuak, subenziñua emongo leuke.

Benefizenzia Juntia, bakarrik 10.000 pezeta botatzeko prest agertu zan. Aiuntamentuan, alkarregaz tratu eitzeko komisiño bat izentau eben (ikusi 1897-VIII-9). (XI, 354-355).

³⁴ *In* LI, 101, holan dakar: “a partir del año 1897 pasó a cotizar en calidad de fábrica con un importe idéntico al que satisfacía la de “Orbea Hermanos”, única existente hasta la fecha”, eta *in* LI, 207: “a partir de 1897 pasó a cotizar como fábrica, manteniéndose en esta calificación hasta el año 1923 con la sola excepción del año 1917”; dana dala, *in* LI, 39, holan dakar: “a partir de 1896 pasó a cotizar como fábrica en la Matrícula Industrial, en igualdad de condiciones que “Orbea Hermanos”.”.

1897. urteko aburillan 30ian, botatzekua zan San Esteban basilikako gauzen inbentarixua ein zan (ikus 1897-V-23). (XI, 353).

1897. urteko maietzian 23an, San Esteban basilikia (ikus 1898), mataderu zaharra (ordurako barrixa erabiltzen zan, ikusi 1896-IV-10) eta labaderua botatzeko obrak subastan etara ziran: Martin Errazti-n kargu laga zan.

Bota ez eze, eitxia be aindu jakon zeozer Martin Errazti-ri: basilikako materixalekiñ, epidemixiak jotako gaixuak egoteko lazareto bat alztatia (ikus 1898-VI-11). (XI; 353, 357).

1897. urteko julixuan, Aiuntamentuak barriro deitxu etsan Cortazar arkitektuari (ikus 1896-VIII-6; 1897-VIII-3). (XI, 323).

1897. urteko julixuan 1ian, ordurarte Pedro Jose Mendiola-k ekan alkatetzako kargua (ikus 1894), Antonio de Iturrioz-ek hartu eban (hurrengo lau urtietan be, berak euki eban kargua). (XI, 477).

1897. urteko agoztuan 3an Aiuntamentuak Cortazar arkitektuari eskolak eta aiuntamentu etxia eitxe-ko beste proiektu bati ekitzeko aindu etsan, Ego errekan gaiñian, Unzagako Pasiuko inguruko terrenuetan (ikus 1898-VI-28). (XI, 323-324).

1897. urteko agoztuan 3an Cortazar arkitektuak, herri erdixan euazan labadero danak kendu, eta kanpokaldian ipintzeko bota eban rekomendaziño letz. Ura ekarri, eta etxietara ipintzia zan bere asmua. (XI, 358).

1897ko agoztuan 6xan, Eibarko biharreko lehelengo huelga modernua izen zan, Mexikoko “Quintana Hermanos”-en suministro fabrikari. Itxuria, kontraestriak erabagi eben biharra eten barik eitxia, bi txandatan bakarrik -bihar ordu gehixao ein bihar-; biharra be, gogorra ein bihar izen eben bihariñak, espezializaziñuetan hasi ziran eta, eta piezak destajuan eitxen. Biharreko kondeziñuak gogortu ez eze, salarixuak be merketu eiñ ebezen, kanpotik preparau bako bihariñak ekartzen ziralako. Hórrendako eta prerrogatibarik ez ekenendako, salarixu txixak eren. Hori danori, enpresiak dirua irabaztia bakarrik gura ebalako zan, bihariñen ardurarik euki barik. Baiña bihariñak eziñ izen eben hori luzeruan aguantau, eta huelgia sortu zan.

Huelga egun bakarra izen zan (Gipuzkuako lehelengo huelgak, Aretxabaleta eta Mondragoin, 1893an izen ziran, zerrajeruena): bihariñ danak kalera bota ebezan horregaitxik; Quintana-kuak, orduan ekarri ebezan kanpotik bihariñ mordu gehixao, kalera botatuko batzuk be barriro sartu arren bertan taillarrian (ikus 1900). Honen huelgionen ostian, gehixao be izen ziran (beitxu 1901). (I, 258)-(XV, 60-61)-(LI; 39, 176, 287, 311).

1897. urteko agoztuan 9ko jardunian, Aiuntamentuak izentautako komisiñua eta Benefizenzixako Juntian artian ospital barrixa eitxe-ko obren gaiñian hartutako erabagixak ontzat jo ziran (ikus 1898-III-2). (XI, 355).

1897. urtean, 1881. urteko arma-produziñuakin konparatzen, ehunetik 2.034ko igoeria izen zan . (I, 203)-(XV, 40).

1897ko agoztuan 12xan, Quintana fabrikako bihariñen huelgia eta gero, sozialismua Eibarren indarra hartzen juan zan, eta hamen egunian izen zan sozialisten Eibarko lehelengo mitiña, bertako “Salón Teatro”-n. Pablo Iglesias eta Perezagua buru ero lider sozialistak bertan egon ziran. (I, 258)-(XV, 61-62)-(L, 17-18)-(LXIX, 7).

1897. urteko agoztuan 24an, Unzaga eta Isasi kalien bitxartian aterpedun labaderua eitxe-ko kondeziñuak ontzat jo ziran (ikus 1897-X). (XI, 358).

1897ko agoztuan 29xan, “Agrupación socialista [de Eibar]” fundau zan, sozialismuak Eibarren hartzen zoian indarran agiri lez. 73 sozixu ziran.

³⁴⁵ Beste bersiñua: 1909xan, 1897txik hamabi urtera, 1881 urtekuakin konparatzen, %2.034a hazi zala arma produziñua (XV, 40).

J.P. FUSI-k diñuanez, euskaldunen sozialismuak (eta eibartarrenak) hiru zeregin nausi izen zitxuan: bate-tik, bihargiñak moralmentian jasotzia, "dignifikatzia"; bestetik, bihargiñon artian politika eta herri jardunak gehi-tzia; eta gaiñera, demokraziako bide bakarretik bai bertako bihargiñak bai kanpotik etorritxakuak eruatia. Horrek esan gura dau XIX. gizaldi azkenetatik eta 1936ko gerrate bitxartian bertako sozialismua zala "un movi-miento de afirmación democrática y reformista (y a veces, revolucionaria), la vanguardia de la democracia radical en el País Vasco y, por la importancia que el socialismo vasco tuvo en el socialismo español, parte fun-damental de la propia democracia española (...) Bilbao y Eibar fueron, en efecto, dos localidades señalada-mente socialistas" (LXIX, 7); eta goguan euki bihar da Eibarko sozialismuak eta Bilbokuak hartu-emon haun-dixak izen ebela, "el socialismo eibarrés (...) en muchos sentidos, fue un socialismo "prietista"" (LXIX, 11-12), baiña horrekin batera zan "un socialismo de raíz vasquista" (LXXIII, 66). Eibarko hasieretako sozialismuan gai-ñian gauza batzuk zihetzao jakitzeko liburuetan beitu leike: LXIX, 7-12. (I, 258-259)-(XI, 433)-(LXIX, 7-12)-(LXXIII; 66, 188)-(LXXVII, 16).

1897ko agoztu eta setienbre bitxartian, Iturrioz-ek diñuanez kalia manifestaziño batzuk egon ziran: agoztuan 12ko sozialisten mitiña; Quintana-n huelgia eiñ eben bihargiñen manifestaziño bi uezaben kontra; eta armeruen Juntan bost ordu eta erdiko burrukia ("batalla campal").

Ba Quintana-n kontrako manifestaziñuetara juateko, Eibarko fabrika batzuetan (eta ez txikixenetan) bihargiñei jai emon jakuen. (I, 258)-(XV, 61-62).

1897. urteko otubrian lehelenguetan ein zan Isasi eta Unzaga bitxarteko labaderoko obren errematia (ikus 1897. urte amaieran). (XI, 358).

1897. urte amaierarako, Gurruchaga arkitektua buru zala, Isasi eta Unzaga bitxarteko labaderuan obrak amaitxuta euazan. 6.000 pezeta gastau ziran obretan (ikus 1904). (XI, 358).

1898. urtian etara eben Eibarko lehelengo liburua, Vicente Aguirre herriko medikuan *Tentativas de reconstrucción de nuestro lenguaje natural y el problema de la palabra*, Pedro Orúe-n Inprentan inprimidu eta enkuadernautakua, 407 orrikua.

Horren liburuorren gaiñian holan diño P. SARASKETA-k: "aun cuando no sea más que por su originali-dad, significa un trabajo ímprobo, pues representa considerable número de curiosas observaciones hechas por su autor, y largas è ingratas veladas para coordinarlas á fin de que la pluma se encargará después de trasladarlas al papel.

Y, digámoslo con nuestra ruda franqueza acostumbrada. La obra del Sr. Aguirre, con cuya amistad nos hemos honrado durante los años de su dilatada y laboriosa vida, aún no ha llegado á ser comprendida por la mayor parte de los escritores de nuestra Euzcadi.

Ella contiene párrafos curiosos y admirables" (XL, 46), "A nosotros nos parece contiene la obra cosas amenas é interesantes para los aficionados al estudio del eusquera.

"Y sin embargo, yace por todos olvidada, ó poco menos" (XL, 47). Gaiñera, liburuan zati bat kopixauta dakar, in XL, 46-47. (I, 223)-(XL, 46-47).

1898. urtian, aiuntamentu etxe barriko obrak eiñ (ikus 1901), herrixan ur korrientia ipiñi eta antxiñako *zensuak* pagau ahal izeteko, Eibarko herrixak 300.000 pezetako prestamua eskatu bihar izen eban (ikus 1901). (XI, 351).

1898. urtian estreñakoz ur korrientia ipiñi zan etxietara, Unbe mendiko urekiñ. Hamen urtian Antonio Iturrioz zan alkatia, eta ur korrientiorren gorabeheran, jentian partetik demandak euki ebazan. Cortazar-en esanetara ein ziran obrak. Depositua eitxen 11.360,42 pezeta gastau ziran; tuberixia ipintzen, 25.057,35; zan-jak eitxen, 3.391,05; uran kontadoretan, 11.397,40; etxietara ura ipintzen, 27.269 pezeta (gero, bakotxak beria pagau biharko eban).

Lehelengo, ehun famelixak eken eskatuta etxera ura ipintzia; gero, asko ugaritxu ziran, eta barriro ekarri bihar izen zan ura beste leku batzuetatik (ikus 1902-V-5; 1905). (I, 258-259)-(XI, 377)-(XV, 63).

1898. urtian, Cortazar arkitektoa obretako buru zala, Ardanzako labaderua ein zan, 656 pezeta kostautu. (XI, 358).

1898. urtian San Esteban basilikia bota eben (santuan imajiña Arratera eruan eben), merka plaza hantze inguruan eitzeke (ikus 1618, 1897-V-23; 1901). (I, 270)-(XI, 353)-(XXXIII, 32).

1898. urtian, 194.335 arma esportau ziran: motzak, 144.293; luziak, 50.042. (XXXI, 24).

1898. urtian behia jo eban "Anitua y Charola" taillarrak. Handik aurrera "Charola y Anitua" izena hartu eban; hala ta guzti be, jabiak lehenguak ziran: Ignacio Charola Achúcarro eta Migel Anitua Echeverría (ikus 1899). Pistola automatikuak eitzeke patentia etara eben: "puso en fabricación la primera pistola automática de patente española que conoció producción comercial" (LI, 102) . (LI; 39, 102, 163, 260)-(LVIII, 146).

1898. urtian altzau eban Juan Migel Unamuno Aguirre plaentxiarrak bere arma taillarra Eibarren (ikus 1901). (LI; 42, 325).

1898. urtian jaixo zan Toribio Arrizabalaga³⁴⁷, Eibarrera etorritxako Juan Jose Arrizabalaga armagin markinarran semia. Eskola Armerixan ikesi eban arren, ez eban armagiñan jardun, pelotari moruan baiño. Panplonan hil zan 1987. urtian. (LI, 119)

1898. urtian Pedro Gandiaga-k eta bere koiñatu zan Antonio Azpitarte-k Gandiaga Etxia zabaldu eben: damaskinau obradoria ipini eben Estaziño kalia (leku askotan egon zan arren). Andrakume ugarik eiñ eben han biharra (ikus 1925. urte inguruan), baitxa gizonak be. Etxian barri jakitzeko jo bibliografixara: LIII, 87-88. (LIII, 87-88).

1898. urteko febreruan 23an hil zan Eusebio Zuloaga Deuston, 90 urte ekazala. (LVII, 69)-(LVIII, 147).

1898. urteko martixan 2xan Aiuntamentuak erabagi eban ospital barrixan obretarako, hamar urtian, urteko 5.000 pezetako subenziñua emotia.

Hurrengo jardunian, zortzi urtian, urtero 5.000 pezeta emonda, eta danera urtetzen eben horren 40.000 pezetan interesak be emon ezkeriok, hobe zala agertu eben. Horregaitxik, Aiuntamentuan eta izentautako komisiño mixtuan artian konpontzekotan geratu ziran (ikus 1898-X-3). (XI, 355).

1898ko martixan 27xan, eleziño jeneralak izen ziran. Holan geratu ziran Eibarren:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
García Ogara	Coalición Liberal	1.038
P. Iglesias	P.S.O.E.	10
N. Salmerón	Republicano	1

Ba aurreko urtian sozialismua indarra hartzen hasitxa baeuan be, botuetan ez zan agiri holakorik (eta 1899.ian be ez). (I, 258)-(LXXVII, 36 56. n.).

1898. urteko maietzian 24an jaixo zan Gregorio Santa Cruz Beristain Ondarruan. Hamalau urte eukazala etorri zan Eibarrera (ikus 1912). (LXII, 25).

1898. urteko junixuan 28xan, Cortazar arkitektuak eskola eta aiuntamentu etxerako eindako proiektu barrixa aprobau ein zan. Biharrin hasteko komisiño bat ipiñi zan, Wenceslao Orbea abogauakiñ batera (ordu, Gipuzkuako Diputaziñuan "letrado consultor" kargua ekan) (ikus 1897-VIII-3, 1898-VII). (XI, 324).

³⁴⁶ Nahi txa Eibarren lehelengo pistola automatikua eiñ ebana Benito Osoro izen (LVIII, 146).

³⁴⁷ Ez da nahastau bihar Toribio Arrizabalaga Ibarzábal armagiñagaz.

³⁴⁸ In LXXVII, 36 56. n. "En 1898 (...) no sumaba más de 12 votos" dakar A. NARBAIZA-k, datua *La lucha de clases*-tik hartuta.

1898. urteko julixuan, eskoletako eta aiuntamentu etxeko obren komisiñuak eta Wenceslao Orbea-k euren gestioen barri emon eben Aiuntamentuan. Erabagi zan Fomentoko Ministerixuari Ego errekan zimenuak ipintzen ekitzeko permisua eskatzia (ikus 1899-I). (XI, 324).

1898. urteko julixuan 11n, Cortazar arkitektuak eiñ eban epidemixak jotako gaixuak egoteko lazaretuan proiektua ontzat emon zan (ikus 1897-V-23). (XI, 353).

1898. urteko julixuan 23an Cortazar arkitektuak Barrenkalen harrizko itxurria eitxeko proiektua aprobau zan (ikus 1898-VIII-8). Urte batzuk beranduao, Barrenkalen bertan, beste itxurri bat ipiñi zan. (XI; 376, 377).

1898. urteko agoztuan 8xan, Barrenkaleko harrizko itxurria eitxeko obren subastia ein zan. Isidro Larrañaga-n esku geratu zan (ikus 1901). (XI, 376).

1898. urteko otubrian 3an erabagi zan ospitxal barrixa eitxeko, Diputaziñuari 23.000 pezetako subenziñua eskatzia (ikus 1898-XI-23). (XI, 355).

1898. urteko nobienbrian 3an jaixo zan Karlos Elgezua eskultore eibartarra. Arikixako zubixan onduan bizi ziran. Gurasuak bizkaitxarrak ekazan, aitxa Mallebikua eta ama Zaldibarkua (ikus 1923-IX). (XXXVI, 16).

1898. urteko nobienbrian 23an, Gipuzkuako Diputaziñuak erabagi eban Eibarko ospitxal barrixa eitxeko, presupuestuan %25a pagatzeko subenziñua emotia; beti be, Aiuntamentuak “ospitxal regional” izentatzen baeban, eta biharrian hasi aurretik proiektua Diputaziñora bialdu ezkeriok (proiektua, Cortazar-ena zan). Aiuntamentuak baietz esan eban (ikus 1898-XII). (XI, 355).

1898. urteko dizienbrian, ospitxal barriko zimientuak ipiñitxa euazan (ikus 1901). (XI, 355).

1899. urtian, Antonio de Iturrioz goitarra izen zan alkatia. Goitxarrak eta betarrak, halan da be, indarre-tan parra ebizan. (XI, 477)-(XV, 64).

1899. urtian, Estaziño kalia Arragueta kaliakin lotzen eban kale barrixa eitxia erabagi zan. Obrei ekiñ orduko, komisiño probinzialari 1.500 metro terreno erosteko permisua eskatu bihar izen jakon (ikus 1901). (XI, 367).

1899. urtian, Cortazar arkitektua obretako buru zala, berdura plazako labaderua ein zan. 3.222,28 peze-ta izen ziran obrak. (XI, 358).

1899. urtian³⁴⁹ 500.967 arma ein ziran hamengo taillarretan: gehixena, errebolberrak. Pistolak eitxia gitxitxu zan (ikus 1881). Euretatik, 232.819 esportau ein ziran: arma motzak, 170.896; luziak, 61.923. (I, 203)-(XV, 39)-(XXXI, 24).

1899. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian “Charola y Anitua” arma taillar moruan: 16 bihargiñek jarduten eben han biharrian. Barri gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 163 (ikus 1900). (LI; 39, 163).

1899. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Juan Garmendia armagin moruan. 1922. urterarteko bere jardunan barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 214 (ikus 1922). (LI, 214).

1899. urtian sortu zan “Sarasqueta, Cortaberría y Cia.” arma enpresia: Victor Sarasqueta-k, Fancisco Cortaberría-k eta Jose Urizar-ek bat eiñ eben. “Manufacturera Mecánica Eibarresa” arma taillarra zabaldu eben (ikus 1901). (LI; 42, 302).

1899. urtian agiri zan Eibarko matrikula industrialian Francisco Alberdi armagiña estreiñakoz. Bere barri gehixao jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 95 (ikus 1914). (LI, 95).

1899. urtian agiri zan Eibarko matrikula industrialian León Arizmendi armagiña estreiñakoz. 1929. urterarte bere barri gehixao jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 112 (ikusi 1929). (LI, 112).

1899. urtian agertu zan estreiñakoz Faustino Arteagoitia Goicoechea armagiña Eibarko matrikula industrialian. 1914. urterarte bere barri gehixao jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 119-120 (ikusi 1914). (LI, 119-120).

1899. urteko matrikula industrialian agiri zan Bonifacio Echeverría armagin moruan³⁵⁰. 1923. urterarte bere jardunen barri jakitzeko beixu bibliografian: LI, 176-179 (ikusi 1917). (XV, 102)-(LI, 176).

1899. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Mateo Mendicute Arriola armagin moruan (ikusi 1906). (LI, 257).

1899. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Félix Pagnón armagin moruan. 1923. urterarte segidu eban biharrian bere arma taillarrian. Barri gehixao jakitzeko beixu bibliografian: LI, 281. (LI, 281).

1899. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Domingo San Martín armagiña: eskupetak eitxen zituan. 1929. urterarte dago bere barri. (LI, 301).

1899. urtian jaixo zan Victoria Ortuoste Cengotita, erretratogintzara jo eban Román Ortuoste fotografuan alabia. Beste fotografo batekiñ ezkondu zan, Bilboko Feliciano Castrillo-kin. 1917. urtian ezagutu eban alkar, Victoria-k eruatzen zitxualako erretratuei ikutuak ero erretokiak eitxera Bilbora, Foto Espiga-ra. Han ezagutu ziran, eta gerora Eibarrera ezkondu be bai. Barrenkalian erretrato estudixua ipiñi eban. Hiru seme euki zitxuen: Lucas, erretratuetarako ona (1918xan jaixotakua), Juan (1922xan) eta Feliciano³⁵¹ (1936xan). (LXXVI; 14-23, 279).

1899. urteko eneruan, Erregetxia botatzia subasta publikuan etara zan. Hantxe terrenuetan, Unzaga Pasiuan onduan, eta Ego errekan gaiñian eingo ziran azkenian eskola barrixak eta aiuntamentu etxia. Bihar ziran permiso danak hartuta, ein ziran obrok (ikusi 1898-VII). (XI, 324).

1899. urteko martixan, Fomentoko Ministerixuak permisua emon eban Ego erreka tapatzeko, errekan gaiñian Aiuntamentu etxe barrixa eiñ ahal izeteko, Ramon Cortazar arkitektuan proiektuan gorabeheran (ikusi 1877-V; 1899-IV-13). (XI, 350).

1899. urteko martixan “V́ctor Sarasqueta, Cortaberría y Compañía” enpresia sortu eban aitxatutako Victor Sarasqueta-k, Francisco Cortaberría-k eta Jose Urizar-ek: maietzian, tren estaziñuan onduan bi pixuko fabrikia altzau eban. Prezixo danetako kazako eskupetak eitxen ziran bertan (errial batzuk eta milla pezetak artian balixo ebanak orduan); kaza nausirako *Express* tipoko rifliak, eta beste eitxen ziran.

Sarasqueta bera, eskupetagiñan, mejora mordua sartzen juan zan; baitxa modelo barrixak asmau be: “Egokia” izeneko “Bastón-escopeta” modelua; ero bezeruak arma barrixa eitxeko eskatutakuan, neurrixak hartzeko balixo eban eskupeta bat, konparaziño baterako.

Eibarko Junta armeruak eskatuta, probadero partikularrian eskupetak aprobatzeko erabiltzen zan tramankulua be berak asmau eban: gero, horrek eskupetok “Banco de Prueba de Armas de Eibar”-en probatzen ziran barriro. (XI, 92-93).

1899. urteko abruillian 13an Aiuntamentu etxe barrixan zimentaziño obren proiektua ontzat jo zan. Presupuestua 49.533,60 pezetakua zan. Obrak subastan etara ziran (ikusi 1899-IV-29). (XI, 350).

1899ko abruillian 16xan eleziñuak izen ziran. Eibarko datuak:

³⁵⁰ In XV, 102, 1905 urtian bere kontura hasi zala biharrian dakar, baiña armagiñan lehenaotik be baziharduan.

³⁵¹ Berorrek segidu etsa ointsuan erretirau dan arte aitxixak hasitxako fotografo profesiañuari (LXXVI, 14-23).

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
García Ogara	Liberala	637
Fernández Fret	Konserbadora	515
P. Iglesias	P.S.O.E	3
Jaime López de Vera		1

Hamen be, sozialismo zaletasuna ez da botuetan agiri. (I, 258).

1899. urteko abruillan 29xan Aiantamentu etxe barriko zimentaziñoko obrak susbasta etara ziran: Bergarako Francisco Abio-k hartu eban bere kargu zimentaziñoko kanterixa biharra (ikus 1899-V-21). Otubrian amaitxu eban (ikus 1899-X; 1901-IX-14). (XI, 350).

1899. urteko maietzian 18xan ezkondu zan Ignacio Zuloaga, Parisen, Valentine Dethomas y Thierré-kiñ. (XIII, V-18)-(LVII; 30, 210).

1899. urteko maietzian 21ian ipiñi eben aiantamentu etxe barriko lehelengo harrixa. (LXXVI, 44-45).

1899. urteko otubrian, Bergarako Francisco Abio-k, Aiantamentu etxe barriko zimentaziñoko kanterixa biharra amaitxuta ekan (ikus 1899-IV-29; 1899-XI). (XI, 350).

1899. urteko nobienbrian, aiantamentu etxeko kanterixako obrak, zimentaziñokuak eiñ ebazan Francisco Abio berari eitzeko aindu jakozan (ikus 1899-X; 1901). (XI, 350).

1899-1901 urte bitxartian, Cortazar arkitektuan urbanizaziño Planakin, etxe solar batzuk bota ein ziran: Orbeatarren Unzaga torria (1899. urtian), Unzagako Mallea palazixua, eta Bustinduitarren Erregetxia.

XIX. gizaldi azkenetan baeuazan Karnabaletan ibiltzen ziran kuadrillak, "Eibarko Erria" eta "Armero Kanta" diraz kantatzen ebezanetatik, gordetzen dirazen kanta ezagunenak. (I, 201).

XIX. gizaldi azkenetan Barrutia Etxian ikesten ero biharrian 25 lagunek ziharduen. Han jardun ebenen izenak jakitzeko beitzu bibliografian (LIII, 87). Dana dala, 25etik 18 andrakumiak dira. Bertan biharra eitxen ebenetatik aparte, artistak euren etxietan be eitxen eben biharra horrendako Etxiorrendako (eta beste batzuen-dako be bai); gaiñera, "Horretara, emakume eibartarra ere eskulanaren mundura sartu zen, bestalde, emakumearen baldintza eta berezitasunekin hain ongi doan lan izanik berau [sic]" (LIII, 86). (LIII, 86-87).

XIX. gizaldi azkenetan, eta XX. lehelenguetan, Eibartik arma mordua saltzen zan kanpora: Ameriketean, Mexiko, Argentina, Brasil, Peru, Txile; Ipar Ameriketean (Star pistolak, eta Smith eta Wesson errebolberrak gehixena); Grezia eta Turkia; Alemania eta Belgika (honek Eibarko armak merkiak ziralako erosten zitxuen, barriro eurak saltzeko)....

Orbea, G.A.C., "Aranzábal-Trocaola y Cía.", Isidoro Gaztañaga, B-H eta beste zemaitxek ekan kanpokuekin tratua. (XV, 41).

XIX. gizaldi azkenetakuak, XX. hasieretakuak diraz arma luziak eitxen ebezan honek taillarrok: "V́ctor Sarasqueta, Aramberri, Zulaica, Vicente Arizmendi, Jose Cruz Echeverría, Treviño, Juaristi, Areitio, Crucelegui, Zamacola, Apalategui, Ugartechea" (XXXI, 16), eta beste asko; arma motzetan, Bonifacio Echeverría, Gabilondo, Unceta, Beistegui, eta beste. (XXXI, 16).

XX. GIZALDIXA

XX. gizaldi lehelenguetan, Eibarren 1.149 lagunek eitzen eben biharra armagiñan; 115 grabadore euazan. (XXXI, 16).

XX. gizaldi lehelenguetan, S. de Diego-n inprentan (“Tipografía S. de Diego”, “Imprenta Lib. y Enc. de S. de Diego”)-n “Bertso paperak” inprimitzen ziran. Bersuok ez daroie etaratako urterik; eta ointsuan “Auspoa” Koleziñuan etarata dagoz barriro, herriko literaturian muestra moruan.

Bertan inprentan, eta hau be urtia ipiñi barik, *Manual del Arte de Cocina útil para aprender a componer de comer con perfección y economía* 33 orriko liburutxua etara eben, temiagaitxik liburuzaliak estimautakua. (I, 223).

XX. gizaldi hasieretako barrirak dakarz S. ARIZMENDI-k³⁵², bera umia zanekua, fetxarik barik izen arren. Eibarko barri emoten dau, letraz letra jasota (partiziñua eta letra baltzauak, geuk eindakuak diraz): “Una discusión fué causa de que hiciera un viaje retrospectivo sobre Eibar, donde nació a principios de la centuria, y pese a mi memoria, más que débil casi nula, he recordado: Que Eibar tenía entonces dos **bandas de música**, dos **orfeones**, dos **semanarios** y la **orquesta** del Casino de la Amistad Musical Bretón”:

”La **Banda de Música** “La Marcial”, dirigida por Idelfonso Irusta, era municipal y cuando alguna vez no lo fuera, porque también la de los músicos, según está escrito³⁵³, era un república difícil de gobernar, creo que siempre costaba algo al Ayuntamiento. A su cargo corrían los bailes públicos; durante el verano en la Plaza de Unzaga, donde bailaban los jóvenes en el corro formado por sus padres y que en el intermedio escuchaban con atención una obra de audición, y los inviernos en el Salón Teatro. La otra Banda se llamaba Santa Cecilia, dirigida por Crispulo Guisasola, y era confesional. Entonces se prodigaban los Alardes Musicales y Concursos de Bandas y en su estandarte lucían las palmas ganadas en sus competiciones, a las que la Banda acudía y el pueblo seguía entonces a su Banda, como ahora sigue a su equipo de fútbol”.

”El **Orfeón Eibarrés** era dirigido por Juan Guisasola, del que T. Echevarría llegó a afirmar que Juanito sentía la música como Tomás Meabe el socialismo. A Meabe no le he conocido, pero sí a aquél, bajo cuya batuta he cantado con aquellos de épocas anteriores, entre los que recuerdo a Demetrio Sarasua, tenor de fino oído musical, y a Abdón Alberdi, buen elemento de la cuerda de bajos, y, efectivamente, a mi juicio, que es muy pobre, sentía la música. El movimiento de sus brazos, cuerpo y la expresión de su rostro estaba en consonancia con el sentido de la música y su letra, y si nuestro modo de cantar no lo estaba, interrumpía el ensayo con un vigoroso: “puñeteros, Erreval'eko mojak dirudisue kantuan; au kantau biajok bekokixa zimurtuta, ikubillak itxitxa, azarratuta”. El texto de la canción empezaba: “Gure itxasua, bildurgarria, aimbeste gizon galdu eta oin be asarria”, o “El hierro infame que oprime nuestras manos, yugo vil de nuestra virtud”. Con majestuosidad trataba de hacernos cantar “El regreso de peregrinos” de “Tanhausser” y con el pecho abierto y la mirada puesta en el cielo cuando se cantaba: “Ave Maria, gracia plena, benedicta tu *in mulieribus...*”. El otro Orfeón era el Vasco Fuerista y también dirigido por Crispulo Guisasola, el de la banda Santa Cecilia, al que no llegué a conocer porque falleció cuando yo era niño”.

”Los **semanarios** eran: “Adelante” y “Ecos de Eibar”; aquél de los socialistas y éste de los tradicionalistas. Sólo tenían cuatro páginas, pero el sábado, su fecha de aparición, llega pronto y su no aparición ese día era en demérito de la organización que lo editaba, defecto en que nadie quería incurrir. De modo que, mejor o peor hecha, la publicación debía ser puesta a la venta el citado día”.

³⁵² Eibar rebistan, 1971ko junixo-julixoko numeruan.

³⁵³ Ikusi T. ETXEBARRIA-k dakarren “La Banda de Música” atala osorik (L, 231-233), eta 231. orrixan hain justu: “La banda de música, unas veces municipalizada y otras libre para volver a ser del municipio, porque también la de los músicos es una república difícil de gobernar, era, fundamentalmente, los bailes a cielo abierto durante el verano y los bailes en el Salón Teatro durante la temporada invernal.”. Musika kontuak barriro agertzen ditxu “El director del orfeón” (L, 261-261) eta “El director de la banda” (L, 262-263) ataletan. (L; 231-233, 261-262, 262-263).

”Las bandas, los orfeones, los semanarios, a los que había que sumar la **Sociedad de Socorros Mutuos**, que venía de tiempos atrás en ayuda de los mutualistas enfermos, eran una institución y que requerían hombres inquietos entregados desinteresadamente a la causa común. De aquellos hombres nació la idea de establecer un Jardín de Convalecientes, promovida a aquella sociedad por el Dr. D. José Madinabeitia, idea a la que se sumó con todo el entusiasmo el joven Dr. D. Niceto Muguruza, tempranamente perdido para la ciencia y para Eibar en un accidente deportivo”.

”A aquellos hombres se debe también la creación de la **Escuela de Armería**”.

”En cuanto a la iniciación del **fútbol** en Eibar, recuerdo: Que en el **Convento de Isasi había un Colegio** regido por los Hermanos del Sagrado Corazón de Jesús, y sus alumnos fueron los primeros futbolistas eibarreses; lo que crearon el Club Izarra, que llegó a ser campeón en su categoría, teniendo como campo de deportes el patio cuadrangular del citado Convento. A éste siguió el Eibar Club, constituido por los primeros alumnos de la Escuela de Armería y su campo de juego el Frontón Viejo que es donde inició sus funciones la escuela. A éste siguió el Sport Arín, con sede en el café Royalti de la calle Isasi”.

”Que había **dos maestros de las escuelas públicas**, que además de su labor diaria en su escuela correspondiente, dedicaban otras horas a dar a nosotros otra formación. D. Antonio de la Torre, primer esperantista eibarrés, nos ejercitaba en conjunto a toque de silbato, y D. Segundo Mayora, que era músico, nos enseñaba a cantar. Las canciones eran dedicadas al trabajo y una vez que nos enseñaron una que empezaba: “La guardia montante viene, la trompeta suena ya...” y terminaba con un “Ta tarara, tarara...”, algunos ediles dijeron que a los niños no se debía enseñar canciones guerreras, por lo que enseñada se nos enseñó otra, de la que sólo recuerdo que la tarara tarara fué sustituida con las palabras: “a trabajar, a trabajar””.

”Eibar era conocido más allá de sus fronteras por sus armas y **damasquinados**, arte éste que requiere conocimientos de dibujo y que debe mucho a la familia de los Zuloaga”.

”Un roce cualquiera, el más insignificante entre dos países sin importancia, era motivo de **paro en la armería**. Por eso en Eibar se trabajaban dos o tres meses a jornada normal, tal vez hasta con intensidad, pero luego se producía el paro durante 20, 30 o más días. Pero cuando se declaró la primera guerra mundial, el paro fue general y, además, absoluto. Ni un dedo se movía. Se nos cerraron los caminos comerciales. Ante aquel hecho insólito, no conocido hasta entonces, de verse el obrero eibarrés sin el correspondiente jornal, ni grande ni pequeño, nada en absoluto, el Ayuntamiento haciendo caso omiso de formalidades dilatorias para las que no había tiempo, logró de las autoridades superiores que se empezaran los trabajos de la apertura o construcción de la **carretera a Marquina**. Así todos los armeros, empezando en Mekola-etxebarri hurgaron en las faldas del Urko con el pico y la pala. Al mismo tiempo se estableció una **cocina popular** en el patio de nuestro Ayuntamiento, cocina que suministraba raciones para las dos comidas a precio sumamente económico, pues sólo se trataba de cubrir los gastos. Pero aquella ayuda al obrero eibarrés no era una limosna. El jornal tenía que sudarlo, pese a que los **pescadores de Ondárroa** hicieron donaciones liberales de camiones de sardinas a los armeros de Eibar en desgracia en justa correspondencia a las veces que éstos ayudaban a los pueblos de nuestro litoral cuando las galernas sembraban el luto. Continuaba la guerra y los armeros eibarreses seguían trabajando en las faldas del Urko, pero **remitió la crisis**, porque los **franceses** vinieron a Eibar en busca de armas, que las necesitaban con urgencia y en cantidad, y el armero eibarrés se vió en caso de trabajar con intensidad, por lo que las obras de la carretera quedaron paralizadas y su incesante labor en la armería produjo los **primeros ricos** [ikusi 1914, 1915]” (I, 259).

XX. gizaldi lehelenguetakua zan Paziano Arosa eibartarra, benefizientzixa munduan bihar asko eta asko eindakua: Sanatorixoko tuberculosis gaixotasuna ekeneri laguntzen, bai Asilo-Ospitxaleko pobriei be, baitxa kosta aldian izeten ziran azidentietan be laguntasuna emoten; ero edozein beste premiña momentutan: nahi sute, paro aldixak, eta abarretan. Izen be, Eibarren, laguntasuna emoteko euazan alkartietan sartuta euan, eta herrixan onerako eitxen ziran bihar danetan be bai. Gaiñera, bera ez ebillan aurreko lekuetan, atzetik baiño, isill-isillik geratu barik jardunian, “bihotz oneko eibartarren prototipo” moruan. Gaur, bere izeneko kalia dakau Eibarren. (II, 25. p.).

1900. urtian, Antonio de Iturrioz izen zan alkatia. (XI, 477).

1900. urtian, 6.853 lagun bizi ziran Eibarren: 5.152 kalia, eta 1.431 basarrixetan. Deba Balle guztian, 43.991 lagun bizi ziran. (I, 194)-(VI, 400)-(XI, 493).

1900. urtetik aurrera Eibar asko hazi zan: jentia ugaritxu ez eze, Aiuntamentuan, esate baterako, presupuestuak haundixauak ziran; armagintzan be, geruao gehixao produzitzen zan, baitxa beste industrixetan be. Gaiñera, Eibarko produziñuan %80xa, kanpora, estranjerixara saltzen zan. (XI, 493).

1900. urtian, 263.988 arma esportau ziran: motzak, 200.262; luziak, 63.726. (XXXI, 24).

1900. urtian agertu zan estreñakoz Alejo Bolumburu Ojanguren plaentxiatarra Eibarko matrikula industrialian armagin moruan. 1914. urterarte agiri izen zan: ordurarteko nundik norakuak jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 142 (ikus 1908). (LI, 142).

1900. urtian “Charola y Anitua” taillarrak behia jo eban: handik aurrera Ignacio Charola zan taillarran jabe bakarra (1901. urteko matrikula industrialian halan agertzen zan). “Charola y Anitua” pistolak eitxen segidu eban 1905. urterarte, hainbat kalibretako kartutxuendako (ikus 1908; ikusi Migel Anitua-n barri 1904. urtian). (LI; 39, 102, 163-164).

1900. urtia, Quintana anaien Eibarko taillarran azken urtia izen zan³⁵⁴. (LI; 39, 176, 287).

1900. urtian fundau eben “Lorenzo Telleria, S.R.C.” etxia³⁵⁵. (I, 205)-(XLII, 163).

1900. urtian jaixo zan Ignacio Ugartechea Ugarteburu: arma fabrikantia izen zan (1937. urtian hil zan). Bere jardunen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 323-325 (ikus 1929. urteko zensuan). (LI, 323-325).

1900. urtian, Antonio Maria de Lecuona-k Mandiolatarren kapillako Maria Ignacia de Gorrochategui-ñ erretratua firmau eban. (I, 220).

1900. urtian Kaietano Kareaga Emilia Gisasola-kiñ ezkondu zan: eguneko sueldua bi errial altzau etsen Larrañaganian. Gero, bere kasa hasi zan, nahi txa damaskinautik ezin bizi izen: 38 urtekiñ horri laga eta beste grabau eta arte biharretan jardun eban (ikus 1908). Berakiñ ikesi ebenetan onenetakua Florentino Azkarraga izen zan. (LIII, 84-85).

1900. urtian, 14 urte eukazala, Juan Guisasola Salamancako Seminarixoko Koruan direktoria zan (ikus 1903). (XV, 100).

1900. urtian Parisen eiñ eben Esposiziño Unibersalera jua ziran eibartar batzuk, bertoko bihargiñ alkartien izenian. Hara jua ziran Akilino Amuategi, J. Rufino Sande, Pedro Gisasola eta Pedro Chastang. Bueltan hasarre etorri ziran Parisen ez zitxuelako ondo hartu: lo eitxeko leku txarra, jateko eskasa eta abar: “han ere txakurrak ortozik, langileak nola artatzen dituzten ikusiko baitute” (LXXVII, 16). (LXXVII; 16, 10. n.).

1900. urteko eneruan 15ian Aiuntamentuak etxe barriko beheko plantako azpizak (behiak) Hennebique sistemian erabillitxa, zemento armaukiñ hartzeko José Eugenio Rivera-gaz eindako kontratua ontzat emon eban. Gipuzkuan estreñakoz orduan erabilli zan zemento armauan hau sistemian (ikus 1900-VIII; 1900-X-20). (XI, 350).

1900. urteko martixan 12xan erabagi zan Juan de Aramberri-n alargunari, alondigian onduan ekazan 278,83 metro² terrenua erostia, alondigia haunditxu ahal izeteko (ikus 1905-VIII). (XI, 354).

³⁵⁴ In LI, 39, holan diño: “desaparece súbitamente en el año 1900”; in LI, 176: “su final, en 1900”; eta in LI, 287: “desaparece súbitamente de la Matrícula Industrial de Eibar en el año 1901”.

³⁵⁵ In I, 205, 1913 urtia dakar “Lorenzo Tellería, S.R.C.” fabrikia fundau zala. 1953 urtian “Telle” izen komertzialakiñ hau esportatzen eben: “máquinas herramientas, rectificadoras, de precintar con alambre y de precintar con fleje”.

1900. urteko junixuan 22ko jardunian, Ramon Cortazar arkitektuak Unzagako plazia haunditxu eta barrizatzeko eñ eban obren proiektua ontzat hartu zan. Komisiño espezial bat sortu zan hatarakotxe: plazia zabaltzeko, bota bihar ziran inguruko etxiak eta terrenuak erostia zan euren zeregin bat.

Honek etxiok bota ziran: Unzaga torretxia, Unzaga kaleko muturrian (orduan, 34. numerua ekan), Isasi kalian kantoian euana (jabiak 34.000 pezeta eskatzen eban, ez da agiri zemat pagau zan) (ikusi 1901-V); Unzaga kalian 27. numerua ekan *Amigonekua* etxia, 30. numerua ekan Erregetxia (herrixana zan; ikusi 1899-I), eta bere onduan euan San Juan ermitxia be bai (ikusi 1901). (XI, 362).

1900. urtian³⁵⁶, beste etxe batzuekin batera, Unzagako San Juan Bautista ermitxia bota eñ eben, plaza barrixa eitzeko (ikusi 1900-VI-22). Horren orde, Obispuari berbia emon jakon eitxen euazan Aiuntamentu etxe barrixan, San Juanendako kapilla bat eingo zala. Ein be, ein zan; baiña erabilli ez, ermitxa zaharreko altaria eta Santuan imajiña Ospitalera eruanda euazalako. (XI; 181, 362-363)-(XXXIII, 41).

1900. urteko maietzian Eibarko alkatetzatik reklamaziño bat bialdu eben ejerzitoko Infanterixako Jefaturara: Antonio Vaca-k fusil bat inbentatzen ebillela pruebak ein zitxuan Eibarren, eta 600 pezetako zorra laga. Eziñ ebela zorrori kobrau eta horregaitxik bialdu eben erreklamaziñua Eibartik. (LI, 331).

1900. urteko agoztuan, José Eugenio de Ribera-ri, Aiuntamentu etxe barriko beheko plantia zemento armauakiñ hartziarren, 9.545,09 pezeta pagau jakozan (ikusi 1900-I-15). (XI, 350).

1900. urteko otubrian 7xan, pistolagiñen gremixua fundau zan. (I, 259)-(XV, 65-66).

1900. urteko otubrian 20xan, aiuntamentu etxe barriko ideltserixa biharrak nok eñ erabagi zan (ikusi 1900-I-15; 1900-XI-12). (XI, 350).

1900. urteko otubrian 25eko jardunian, Torbio Zulaica dibujoko maixuak, Arte eta Ofizixuen eskola proiektu bat presentau eban. Aiuntamentuak ontzat emon eban, baiña lokalik ezian, eta lokalok jirau arte, sakonao aztartzeko eskatu jakon, eta reglamentua be ein zeixela (ikusi 1901-VII-8). (XI, 329).

1900. urteko nobienbrian 12xan, aiuntamentu etxe barriko arotzerixa biharrak nok eñ erabagi zan (ikusi 1900-X-20; 1901-I-31). (XI, 350).

1900. urteko nobienbrian 15ian hil zan Mateo Orbea, Orbea fabrikako fundadorietan bizirik geratzen zan bakarra. Hiru anai fundadorien ondorenguak hartu eben orduan enpresian kargua: Eibarko inportantiene-takua izeten segitzen eban (ikusi 1908). (LI; 41, 272).

1900. urteko nobienbrian 26ko jardunian, Aiuntamentuak Agiñakuak Markiñako bidia konpontzeko (Gipuzkuako zatixan) eindako eskabidia aintzakotzat hartu eban. Diputaziñuak, izen be, herri bidiak (“caminos vecinales”) konpontzeko Aiuntamentuei laguntasuna emotia ainduta ekan, eta horixe aprobetxau eben. (XI, 347).

1901. urtian, Antonio de Iturrioz izen zan alkatia (ikusi 1897-VII-1). (XI, 477).

1901. urtian ein zan aiuntamentu etxe obretako gastuen partida nausixak, G. de MUJICA-k, dakarrenez, honek izen ziran:

Manposterixa biharrak	83.952,38
Hormigoi armauan obrak	35.491,42
Fatxadetako eta barruko dekoraziñua	53.395,86
Arotzerixa biharrak	50.276,41
Errementarixen biharra (“Herrería”)	8.801,60
Ideltserixa biharrak	18.691,92

Kristalerixa biharrak	4.551,46
Linternerixa biharrak	4.834,88
Ferreterixa biharrak	8.751,30
Pintxuriana	8.553,57
Muebletan (mobiliarixua)	25.107,57
Argixa ipintziana (“instalación elec”)	6.589,69
Hainbat gastu (“gastos diversos”)	30.000,00
Lurrak (“solares”) erostia	5.600,00

Honek obrok, herrixan ur korrientia ipintzia eta antxiñako *zensuak* pagau ahal izeteko, 50.000 pezetako prestamua eskatu bihar izen eban herrixak (ikus 1898). (XI, 351).

1901. urtian amaitxu ebazan Francisco Abio-k aiuntamentu etxe barriko obren kanterixa biharrak (ikus 1899-XI; 1900-I-15). (XI, 350).

1901. urtian, Instruziño primarixako Junta Lokalan komisiñuak, eskoletarako beste plan bat presentau eban Aiuntamentuan. Hau be, begiratzeko geratu zan (ikus 1896, 1902-VIII-18). (XI, 318).

1901. urtian amaitxu ziran Unzagako plazia haunditzeko obrak: 5.994 m²-ko plazia geratu zan, 81 metro luze, eta 74 metro zabal. 66.000 pezeta izen ziran obrak (ikus 1911-VII). (XI, 363).

1901. urtian, hamar urte lehenao eindako merkau plazia txikitxo geratzen zalako, haunditzeko obrak eitxia erabagi zan, baitxa arkitektuari proiektua aguro ein zeixan eskatu be.

Kanterixa biharra 40.539,81 pezeta izen zan; ideltserixa, errementarixa, linternerixa eta pintura biharra, 40.391,96; entradako atiak 746,84 pezeta balixo eben; puestuak eitxia 8.246,43 pezeta izen zan; eta komunak, 8.350 pezeta (ikus 1891-XII-3; 1907-V-20). (XI, 353)-(XXXVI, 12).

1901. urtian, 268.262 arma esportau ziran: motzak, 205.659; luziak, 62.603. (XXXI, 24).

1901. urtian honek kotizau eben arma “fabrika” moruan: “Orbea y Cia.”, “Gárate, Anitua y Cia.”, “Sarasqueta, Cortaberría y Cia.” (ikus 1906) eta “Unamuno y Cia.”-k (Juan Migel Unamuno-na).

Orduan urtian burdiñazko eta galtzairuzko kañoietan “damaskino” efektua imitatzeko sistemian inbenziñua patentau eben: “Para obtener en los cañones de acero o hierro, lisos, un dibujo igual al que resulta en los cañones damasquinos, se sigue un procedimiento basado en la calcomanía” (LXXX, 263). Damaskino efektua ez zan, baiña, damaskinaua: “Los cañones “damas o damasquinos” (...) se construían con alambres o cinta de acero que se alternaba con otro hierro dulce y enroscándolo sobre un vástago y martillándolo después (...)” (LXXX, 262). Izen be, belgak be erabiltzen eben hori efektuori, eta estimaziño haundixa eukan merkaun.

Unamuno-k 1904. urterarte segidu eban Eibarren biharrian, eta bixen bitxartian exito haundixa euki eban: Turkia eta Balkanetako herrixetara saltzen zitxuan armak; beixu bibliografixan: LI, 325. (LI; 42, 272, 302, 325)-(LXXX, 262-263).

1901. urtian arma taillar haundixena “T.Urizar y Cía.” izen zan, eta halan segidu eban beste hiru urtian (1904. urterarte. Ikusi 1907). (LI, 327).

1901. urtian, Valentín Hernández, *La lucha de clases* periodiko sozialistian direktoria, Unzaga kalian bizi izen zan, destierruan euan bitxartian.

Mobimientu sozialistan aurrian ibilli ziran lagun mordua egon ziran Eibarren: Pablo Iglesias, sarritxan egon zan eibartarrekin; Valentín Hernández orduko (lehenao), Jose Beascochea-k, Bilboko konzejal sozialista bera, tabernia ipiñi eban Unzagan. Eskaparatian, saltzeko, periodiko eta folleto marxistak euki zitxuan, estreñakoz Eibarren. Eibarren egon ziran Luis Madinabeitia medikua, partidu sozialistia ideologua; Tomas Meabe eskritoria; Eugenio Urréjola, eta beste. Bertako sozialisten artian, Amuategi berbalarixa aitxatu leike; Erquiaga, Guisasola gremistak.... Holan jua zan ba, sozialismua demaseko indarra hartzen Eibarren, indar politiko bakarra ez zan arren: republikanua, konserbadorak, tradizionalistak (ikus 1905), nazionalistak (ikus 1909)... Beranduen, partidu komunista azaldu zan Eibarren, 1936xan. (XV, 67-68).

1901. urtitan, G.A.C. (ikus 1925), eta Villabella lima fabriketan huelgak izen ziran. (I, 258)-(XV, 61).

1901. urtitan, patronuen sindikatua eitzeko asmuak kale eiñ eban. (I, 259)-(XV, 66).

1901. urtitan Román Ortuoste-k bere lehelengo erretrato dendia zabaldu eban Indianokuan ostekaldian; "La Independencia" izena eban. Dana dala, urtietan ondiok grabadore be segidu eban, orduan sasoiaren erretratogintzia ez zalako dirua emoten eban bihar segurua (ikus 1913). (LXXVI, 14-15).

1901. urteko eneruan 30ian fundau eben³⁵⁸ Orfeón Eibarrés korala, 60-70 lagun ingurukua. Crispulo Guisasola Axpe zan danen buru ero direktore (ikus 1910, 1911). Gero, bere lekua Juanito Guisasola maixuak hartu eban: korala direktore ez eze, konpositoria be bazan. (I, 227)-(XI, 397)-(XIV, 67)-(LXV, 9, 11)-(LXVI, 38, 75).

1901. urteko eneruan 31n erabagi zan aiuntamentu etxe barriko *linternerixa* biharrak, Juan Unamunok eingo zitxuala (ikus 1900-XI-12). (XI, 350).

1901. urteko febreruan, Estaziñua eta Arragueta kalia lotzen eban kale barrixan proiektua, Cortazarrek eindakua, aprobau ein zan (ikus 1903-III-23). (XI, 267).

1901. urteko martixan hasi ziran sozialistak *Adelante* errebistia hamabostetik behiñ etaratzen. Obreruen partidu sozialistia organo lez agertu zan, bihargiñen gremixuen alde. Lehelenguetan ez eban indar haundirik euki, itxuria, baiña periodikua galdu zanian, sozialistak gogor ekiñ etsen "Federación de Sociedades Obreras" sortzen. (XV, 65)-(LXXIII, 188).

1901eko maietzian ipiñi zan subastan Orbeatarren Unzaga torretxia botatzia, plazia haunditzeko (ikus 1901-VI). (XI, 362)-(LXXVI, 42).

1901. urteko maietzian, Franziatik etorritxa euan Pedro Chastang zan "Centro Socialista"-n sozialisten organizaziñoko buru ero presidentia. Sozialistak, soziedade obreruetan batuta euazan. Publikuandako, "Partido Socialista Obrero"-n parte, eta "Gremios Obreros" ero bihargiñen Gremixuen aldeko lez erakutsi eta presentatzen eban bere burua. (I, 259)-(XV, 65).

1901eko maietzian 19xan izen ziran eleziño jeneraletan, igertzen jakon ya sozialismuan indarrari:

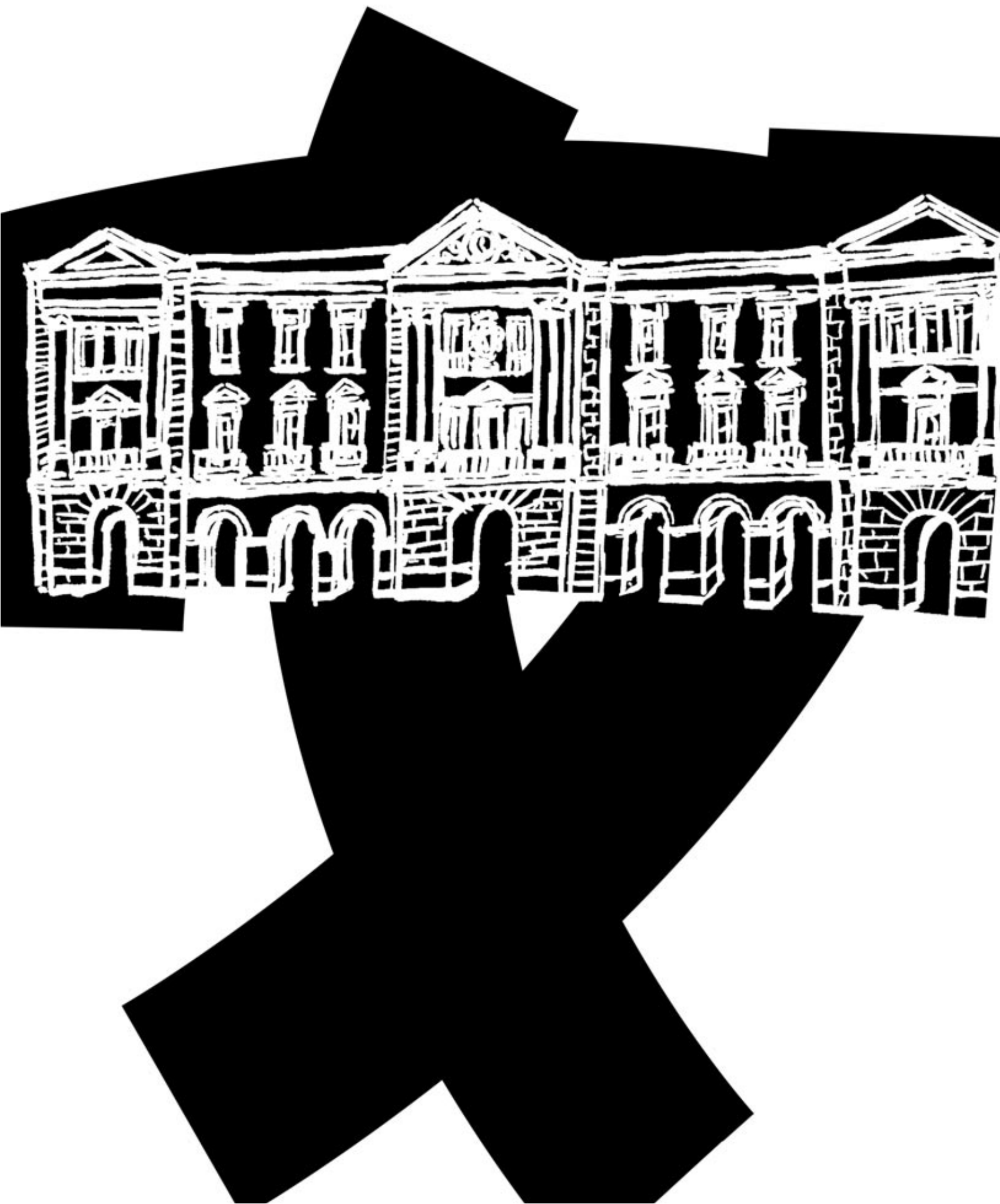
KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
García	Liberala	977
Perezagua	P.S.O.E	57

(I, 259).

1901. urteko junixuan, Jenaro Urrebaso izentau eben Orbeatarren Unzaga torretxia botatzeko. (XI, 362)-(LXXVI, 42).

1901. urteko junixuan 10ian Unzagako eskola barrixetan ipintzeko 200 mahai enkargau jakozan Miguel Comín-i, arkitektuak esandako eran. Setienbrian 1erako einda eukitzeko berbia emon eban, 5.488 pezeta kobratzekotan. (XI, 324).

³⁵⁸ In LXV holan diño Juan Bautista Gisasola-n gaiñian (1885-1948): "Koruetako bere lan guztiei abotsei garrantzi handia ematen die, zaindu egiten ditu. "Orfeón Eibarrés" a sortu zuen eta zuzendu" (LXV, 9), geruao: "osasun motelekoa zen eta 1933. urtean etxean gaisotuta zegoela (...) Ordurako, "Orfeón Eibarrés" a sortua zuen, hirurogei abotseko korala, emakumez eta gizonez osatua" (LXV, 11).

1901. urteko junixuan 27ko jardunian, Aiuntamentuak komisiño bat izentau eban udaletxe barriko inauguraziñoeko jaixen programia ein zeixan (ikus 1901-VII-29). (XI, 411).

1901. urteko julixuan 8xan, Toribio Zulaica-k berak eindako Arte eta Ofizixuen Eskolako proiektu osuaua presentau eban. Besten batek beste proiektu bat be presentatzeko ekala, eta momentuz ez zan ezebez erabagi. Dana dala, bata be ez zan aurrera eruan (ikus 1902-VI-30). (XI, 329).

1901. urteko julixuan 10ian Agiñako parrokixiak 166 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apellidua dagoz, eta zein basarrixetan bizi ziran. (LXII, 12).

1901. urteko julixuan 22xan, Eibarko konzejalak ezetza emon etsen Esteban Barrutia-k eskatutakuari, aiuntamentu zaharran lokala, Zentru Obrerua bertan ipintzeko. Euren arrazoiak, “Agrupación Socialista” partidu politikua zala, baiña, “Federación de Sociedades Obreras” eta beste edozein gremixu ero bihargiñen batzar, ekonomikuak zirala, eta ez zala nahastau bihar bata eta bestia. Gaiñera, Federaziñoeko estatutuetan be, argi ipintzen ei eban ez zala partidu politikua. (XV, 66).

1901. urteko julixuan 29xan, aiuntamentu etxe barriko inauguraziñoeko jaixen programia presentau eta ontzat emon zan. Inauguraziñua, hille bi barru izengo zan (ikus 1901-IX-14). (XI, 411).

1901. urteko agoztuan Bilboko “Sagarduy é Hijos”-i, Aiuntamentu etxe barriko obrak eitxen ziharduen bihargiñak erabiltzen ebezan zazpi sukalde ekonomikena, 610 pezeta pagau jakuezan (ikus 1901; 1901-XII). (XI, 351).

1901. urteko agoztuan 5ian, Aiuntamentu etxe barriko kortiñen presupuestua ontzat emon zan. “Aniceto Mendizabal y Sobrino”-n modeluak hartu ziran, euren tela eta dibujuekiñ (ikus 1901-XII). (XI, 351).

1901. urteko setienbrian, nesken Dibujo Akademixia Erregetxetik, lehengo udaletxe lokal batera aldatzia erabagi zan. (XI, 327).

1901. urteko setienbrian 1erako eskola barrixetako 200 mahaixak einda egongo ziran (ikus 1901-VI-10). (XI, 324).

1901. urteko setienbrian 12xan ein zan Konzeju zaharran azkenengo jarduna (ikus 1871-XII-21; 1901-IX-14). (XI, 352).

1901. urteko setienbrian 14an, aiuntamentu etxe barrixa inaugurau eben, gaur dauana; holan herri-xan erdi aldia San Andres elixatik, Unzaga Plazara eruan eben.

Orduan egunian jaixak ein ziran. Inauguraziñua baiño egun batzuk lehenao, montauta euan herriko industri-xian Esposiziñua. Han, eskupetagiñak erakutsitakua (Sarasqueta-tarrak, Cortaberría eta Comp.^a, Hilarion Suinaga, Jose Maria Urriola, Gabilondo eta Comp.^a, Aramberri eta Semiak, Mateo Mendicute, eta beste), eskupeta eta errebolber fabrikantiak eruandakua (Orbea eta Comp.^a; Gárate, Anitua eta Comp.^a, Unamuno eta Comp.^a, eta beste), karabiña eta *terzerolak* (Juan Maria Arluciaga), argixakiñ ebizan tramankuluak (“Señores Anitua e Hijos”, Migel Antonio eta Semiak, eta bestek eindakuak), makiñarixia (Parabán eta Comp.^a, Orbea eta Larrañaga, Juan Esperanza, eta bestek eindakuak), grabauak (Agustin Larrañaga, Felipa Guisasola, Donato Sarasua eta Jose M. Aranceta-k eindakuak), damaskinaua eta errepujaua (Artamendi eta Semiak, Iriondo eta Guisasola-k eindakua), eta esmaltiak (Paulino Elejalde-n biharrak) egon ziran jentian bistan. Jente gehixaok be ipiñi ebazan bere biharrak ikusteko moruan. G. de MUJICA-k ez dakar danak; baiña badiño “que (...) fué un alarde de trabajo y destreza industrial digna de los mayores encomios” (XI, 411).

Egunan puruan honek izen ziran: goixeko hamarretan *Saloi-teatruan* orfeoien konkursua egon zan. Konkursu jeneralian, Valentín Larrea-n Eresiak piezia kantau bihar eben. Bilboko “Euskeria” orfeoia presentau zan. Honorezko konkursuan, Eduardo Mocoroa-n *Sentierak* kantau bihar eben: Bergarako (Retana abadía zan direktoria) eta Zarauzko (hillabete bi lehenao sortutakua) orfeoia presentau ziran. Juraduan, Jose Maria Echeverría zan presidentia; bestiak, German Cendoya, Beltran Pagola, Jesus Santesteban, Valentin Larrea, Eduardo Mocoroa, Laureano Guisasola, Segundo Mayora eta Idelfonso Irusta ziran. Honorezko premixua, Bilboko “Euskeria”-k etara eban, 1.000 pezeta; Bergarako orfeoia, lehelengo premixuana, 500 pezeta emon etsezen; Zarauzkuari, bigarrenana, 400 pezeta. Hirugarren premixua, 300 pezeta, besterik agertu ezian, bixen artian partidu eben. Konkursotik aparte, Eibarko orfeoia kantau eban. Harei be emon jakuen eskupekua. Jentia gustora geratu zan.

Konkursuan ondorik, banketia egon zan Aiuntamentuan bertan. 72 lagun egon ziran bazkaltzen. Lehelengo *brindisa*, txanpanagaz, Wenceslao Orbea-k eñ eban; bere ostian, Uranga, Cortazar, Barcaiztegui, Calbetón, Reparaz, Alzola, Pavía eta Zuloaga-k eñ eben berba. Azkenian, Iturrioz alkatiak danei eskerrak emon etsen. Bazkaltzen, besten artian, honek euazan: Gobiernu Zibileko sekretarixua zan Jiménez, gobernadore zibillan izenian; Pié de Concha-ko Kondia; Uranga, Pavía, Itarte, Loidi, Carrión, Trecu, Añibarro, Garay eta Aguirrezabala Probinzixako diputaduak; Calbetón senadoria; Alzola, Obra Publikuetako direttore izendakua; *Audienziako* Barcaiztegui presidentia; Haziendako administradore espeziala zan Melendez; mikeleten buru zan Logendio; Rufino de Machiandiarena, Instituto probinzialeko direktoria; Zuloaga; Alberto Machimbarrena ingenierua; Echabe arkitekto probinziala; Cortazar, obretako direktoria; distrituko propiedadian registoko arduraduna; guardia zobileko jefia; Campo Alegre-ko Kondia; Bilboko *El Liberal* eta *El Nervión*, eta Donostixako *La Voz de Guipúzcoa* periodikuetakuak; eta beste. Bazkarixa zan artian, Zumarragako bandia egon zan joten plazan; gero, saloian, Eibarko Orfeoiak kantau eban.

Bazkalostian, esku-dantzia eñ eben: *aurreku*, Rufino Machiandiarena jua zan, eta *atzesku*, Wenceslao Orbea. Gaiñera, honek “dantza sozial adierazpen baten aurrean jartzen gaitu (...). Aurreku eta atzesku lanean ziharduten gizonak (...) biak ere erakundeetan goi mailako postuak zituztenak ziren eta dantzarako zuten prestutasun eta jaiotasunari esker, sokadantzaren gidaritza eta protagonismo nagusia bereganatu zuten” (LXIII, 19-20)). Sokan, bazkaltzen egon ziran ixa danak euazan, eta neska batzuk be bai: Zuloaganekua, Maria Larrañaga, Irusta, Ibarzabal, Charola, Martínez, Benigna Larrañaga, Barriatua, Elorza, eta beste mordo bat. Jente asko egon zan begira. Txalo asko jo eben. Aurrekularixen txapela, Adolfo Zubia-k etara eban (dantzari ez eze, dantzari-txikixen eta ezpata-dantzariixen maixu eta zuzendarixa zan); Jose Aizpurua izen zan bigarren; eta hirugarren, Saturnino Anzuola.

Plazan, horren ondorik, konkursuan egon ziran orfeoi danak kantau eben, eta premixuak emon jakuezen. Koro danak, bandiakin batera, Eibarko himnua kantau eben (musikia, Migel Oñate-na zan; letria, Eduardo Barragán-ena). (XI; 411-412-413, 492).

Aiuntamentu etxia, 43,80 metro luzekua da, eta 33,30 zabal. Inauguraziñua ezkerro ein diran batzar eta jardunak hantxe eñ izen diraz (barriztaten euazala, Portalean egon diran aldixan izen ezik). (ikus 1901-IX-12; 1899-III, 1899-IV-13/29, 1899-X, 1899-XI, 1900-I-15, 1900-VIII, 1900-X-20, 1900-XI-12, 1901, 1901-I-31, 1901-VIII, 1901-VIII-5, 1901-XII). (XI; 351, 352)-(XXXVIII, 38-39)-(LXIII; 19-20, 20 6. n.)-(LXXVI, 45).

1901eko nobienbrian 10ian herriko eleziñuak izen ziran. Distrito elektoral bi egon ziran, Aiuntamentua eta alondiga barrixa. Botua botatzeko moruan 1.426 lagun euazan, eta euretatik, 1.138 lagunek bota eben.

Boto gehixen, monarkiko liberal ziran Martin A. Bascaran-ek eta Hilarion Suinaga-k etara ebezan; euren atzetik, Tomas Irusta eta Facundo Vildósola republikanuak. (I, 260).

1901. urteko dizienbrian, Isidro Gaztañaga-ri aiuntamentu etxe barriko argixak ipintzeko materixalana, 1.687,35 pezeta pagau jakozan. Gaztañaga-k berak ipiñi ebazan tinbriak be: 692 pezeta pagau jakozan (ikus 1901-VIII-5). (XI, 351).

1901. urteko dizienbrian 3an jaixo zan Eibarren Marzelo Orozko Oregi “Karriles” kantantia. Musika kontuetan, R.M. SARASUA-k diñuanez, “Tenore liriko bezala abots eziñ ederragoa zuen. Gaztetan, gure herrian hainbat eta hainbat jaialdi benefikotan hartu zuen parte (Salón Teatroan, Astelena frontoian...)” (LXVI, 93). Gerora, kanpuan jardun eban. (LXVI, 93).

1901. urteko dizienbrian 16ko jardunian, Cortazar arkitektua buru zala Martin Errazti kontratistiak eindako Matxariko labaderuan obren likidaziñua ontzat jo zan. 3.338,03 pezeta izen ziran (ikus 1904-IX-29). (XI, 358).

1901. urteko dizienbrian 30ian inaugurau eben “Asilo Regional de San Andrés” izeneko ospitxala. Orduan, ospitxalan kargua “ospitalera” batek eukan eta laguntzeko beste andra bat euan (ikusi 1904-X-10). Mantenitzia ez eze, 1,75 pezeta kobratzen eben eguneko.

Obria, danera 121.182,24³⁵⁹ pezetakua izen zan; Aiuntamentuan eta Diputaziñuan artian pagau eben. Amañan euan, lehengo ospitxal zaharran lekuan. (XI; 299, 355)-(XXXVI, 10)-(LXXVI, 16)-(LXXVII, 59).

1902. urtian, arma motzen (“armas cortas”) taillar batzuetan be izen ziran huelgak. (I, 258)-(XV, 61).

1902. urtian, 302.405 arma esportau ziran: 238.306, motzak; 64.099, luziak. (XXXI, 24).

1902. urtian Fernando Arizaga matrikula industrialian barriro agertu zan arma taillar jabe moruan (ikusi 1910). (LI, 107).

1902. urtian Juan Esperanza Salvador armagiña taillar jabe moruan agiri da matrikula industrialian (ikusi 1908; ikusi 1911). 1911rarteko jardunen barri jakitzeko beitu bibliografixan: LI, 187. (LI, 187).

1902. urtian³⁶⁰ 63 lagun agiri ziran matrikula industrialian grabadore moruan: euretatik 42 uezabak ziran (bakarrik eitxen ebenak ero taillardunak) eta bestien kontura jarduten eben bihargiñak (“operarixuak”) 21. Zeintzuk ziran, taillar bakotxian zemat bihargiñ, eta biharra nun eitxen eben jakitzeko beitu bibliografixan: LII, 141. (LII, 141).

1902. urteko Aiuntamentuan be, goitarren eta betarren indarrak parra ebizan. (XV, 64).

1902. urtian, agrupaziño sozialista, Ospitxalian relijiosarik ez egotian alde agertu zan; ez eben nahi monjarik asiluan euazanak eta gaixuak zaintzen egoterik. Sozialistak be, jai egunetan, musikia mezia amaitxu baiño lehenao joten hastia eskatzen eben. Aiuntamentuak elixako funziñuetara korporaziñuan juatia be, ez jakuen ondo beixentzen. (XV, 84).

1902. urtian, 22 musikok eskatu eben herriko musika bandia Barixaku Santu eta Korputz egunetako prozeziñuetara ez jua bihar izetia. Sozialistak be horixe eskatzen eben. (XV, 84).

1902. urtian, Domingo Elcoro kontratistiak hartu eban herritik zihar pasatzen zan Ego errekan beste zati bat tapatzeko obren arduria (lehelengo zatixa, aiuntamentu barrixa ein zanian tapau zan, ikusi 1901; ikusi 1906). (XI, 369).

1902. urtian lehelenguetan Aiuntamentu barrixa formau zan, aurreko eleziñuen gorabeheran: alkatia, Vicente Iraola republikanua izen zan, Jacinto Orbea monarkiko liberalak beste boto euki ebazan eta. Korporaziño munizipalian, danera zazpi konzejal monarkiko liberal euazan, eta republikanuak, lau. (I, 260)-(XI, 477).

1902. urtian, lehen bihargiñen gremixua zana, “Federación de Sociedades Obreras” ein zan. Presidentia Martin Erquiaga Lecube zan. (I, 259)-(LI; 183, 211).

1902. urtian, enpresa partikular batek Eibarko lehelengo korrida plazia eiñ eban. Sanjuanetan eitxen ziran korridak; urtian zihar, gitxi. (XI, 408).

1902. urteko maietzian 5eko jardunian, herrira ur gehixao ekartzeko premiña eualako, Cortazar arkitetuak ura Txontatik ekartzeko proiektua agertu eban (ikusi 1494). (XXVI, 997-998)

³⁵⁹ In XXXVI, 10, 121.182,93 pezeta dakar.

³⁶⁰ Ez dago garbi 1902 urtian, ala 1902-1908 urtietan dan.

Demandak egon ziran, ura Txontatik ekarri ezkeriok hango taillardunei kaltia eitzen jakuelako (ura argindarra eitzeko erabiltzen eben), eta indemnizaziñua pagau ein biharko jakuelako. Komisiño bat izentau eben kontua estudixatzeko; Arrazolatik ura ekartzeko proiektua ein zeixan eskatu jakon arkitektuari (ikus 1902-VI). (XI, 377).

1902. urteko junixuan, ura ekartzia gorabeheran, erabagi zan Txontako urak hartzia. Derrigorrezko expropiazaziñuan espedientiakiñ ekitzeko geratu ziran (ikus 1902-X-8). (XI, 377).

1902. urteko junixuan 16xan, Gobernaziñoko Komisiñuak kanposantu zibil barrixa eitzeko formia estudixau zeixela erabagi zan, zaharra txikixa zan eze, eta, egon be, txarto zainduta egoten ei zan (ikus 1903). (XI, 365).

1902. urteko junixuan 30ian erabagi zan Zulaica, Salvanes eta Herrera-k presentautako Arte eta Ofizixuen Eskolako proiektuan plana estudixatzeko, komisiño espezial bat izentatzia, egokixena zeñ eritxon erabagi zeixan (ikus 1902-IX-11). (XI, 329).

1902ko agoztuan, Bihargiñen Soziedadietako Federaziñuan (“Federación de Sociedades por oficio o sociedades obreras” (XV, 65)) 600 bihargiñetik gora euazan. Bertako presidentia Martin Erquiaga zan; eta sekretarixua, Jose Guisasola, bixak sozialista amorratuak. Hamen Soziedadietan, sozialismuak indar haundi-xa ekan. (I, 259)-(XV, 66).

1902. urteko agoztuan, Asilo barrixa einda euan ezkeriok, ospitxal zaharra botatzeko obrak subastan etara ziran. Agertu zan bakarrak, Eusebio Arrillaga-k, hartu eban obren kargua, 1.182,31 pezetan eitzekotan (ikus 1901). (XI, 355).

1902. urteko agoztuan 18xan, Aiuntamentuak ontzat emon eban lau eta sei urte bitxartian euazenedako parbulos eskolia eixia herrixan beheko partian, Intruziño primarixako Junta Lokalak asmo moruan agertuta (ikus 1901). Halan ein zan. (XI, 318).

1902. urteko setienbrian 5eko *La Voz de Guipúzcoa*-n, Bonifacio Villabela lima fabrikantiak artikulo baten ekarren gremixuak Eibarren relijiño eta politikikiakin sekula be ez ziran lotu arren, Hernández Eibarren egon izetiak, Pablo Iglesias eta Perezagua-k hona eindako biajiak eta, gremixuak geruao gehixao sozialismuakin lotu ebela (ikus 1906-XI-13). (XV, 65).

1902. urteko setienbrian 11n erabagi zan behingoz, Arte eta Ofizixuen Eskolia ipintzia Eibarren, pruebarako zan arren. Piskaka juango zan denporiakiñ hobetzen, premiñak ikusi ahala.

Eskolia, Konzeju zaharreko lokaletan ipiñi zan. Antzerako eskoletan emoten ziran asignatura danak emoten ziran, dibujua ezik, Akademixan emoten zan eze. Eskola barriko maixuak, Salvanes, Herrera eta Zulaica izen ziran. Lehelengo bixak, urtian 500 pezetako sueldua eken. Zulaica-ri, dibujo maixu lez kobratzen ebanari zeozer gehitxu jakon.

Komisiño batek hartu eban lokalak konpondu, materixala jirau, eta eskolia martxan ipintzeko bihar ziran gestiñuak eitzeko kargua (ikus 1902-VI-30, 1910). (XI, 329-330).

1902. urteko setienbrian 13 eta 14an Donostian izen zan musika banden konkursuan, Eibarko La Marcial bandiak premixu mordua etara zitxuan: lehelengo premixu bi, honorezko premixua, eta bigarren premixu bat. Gipuzkuako onenetakua zan orduan denporan. Idelfonso Irueta zan direktoria; 34 kantore ziran (ikus 1902-IX-18). (XI, 397)-(XIV, 67)-(XV, 100)-(LXVI; 30, 75).

1902. urteko setienbrian 18ko jardunian erabagi eben *La Marcial* musika bandiak Donostian irabazitxako diplomia, markuan sartuta, Aiuntamentuan ipintzia. Bandian bandera ero ikurriña be, estutxe edar baten gordetzia erabagi eben (ikus 1902-X). (XI, 397).

1902. urteko otubreko sesiño baten, *La Marcial* bandian estandartia eixiana, 223 pezeta, Aiuntamentuak berak pagatzia erabagi eban. Estandartia, Aiuntamentuana izengo zan. Donostiar batzuk, eibartarrekin gustora geratu ziralako, estandartia eruateko tramankulua (“un buen porta-estandarte”) erregalau etsen bandakuei (ikus 1902-IX-13/14; 1902-XI-17). (XI, 397).

1902. urteko otubrian 6xan, herriko argindarra aurrerantzia zelan ipiñiko zan estudixatzeko komisiño bat izentau zan, Jose Agustin Arbillaga-gaz zortzi urte lehenao eindako kontratua orduantxe amaitxu zan ezkerriok.

Lehelengotik, bide bi hartu zeikiazela agertu zan: bata, lehengo moruan, errentan ipintzia argindarran kargua; eta bestia, Aiuntamentuak berak ur-salto bat erostia, bere argindarra eukitzeko (ikus 1902-XI). (XI, 373).

1902. urteko otubrian 8xan ein zan jardun extraordinarixuan, Cortazar-ek ura ekartzeko proiektu barrixa agertu eban: ura, bai Txontako errekatik (segunduan 1.095 (sic) litro botatzen ebazan), bai *Ayagako* (gaur, "Aixa") errekatik ekartzeko.

Demandan, batzuk ura erreka bixetatik ekartzeko alde agertu ziran; beste batzuk, Txontatik bakarrik ekarri bihar zalakuan euazan; eta beste batzuk, Aixa errekatik bakarrik. Erabagi zan Cortazar-en proiektu osua ontzat hartzia eta eitxia, baiña Aixa-errekako urak bakarrik hartuaz, momentuz (ikus 1903-VI). (XI, 377-378).

1902. urteko nobienbrian, herriko argindarra eitxeko ur-saltuak erostekotan, *Brunet y Com.*^a eta Jose Agustin Arbillaga-ri eskribidu jakuen, euren ur-saltuak saldu ze kondeziñotan salduko leukien jakitzeko. *Brunet y Comp.*^a, ur-saltua, fabrikia eta beste, bost urtian pagatzera, 75.000 pezetatan emoteko prest euazan.

Aiuntamentuan asmuak inguruetan zabaldu ziranian, asko agertu ziran euren ur-saltuak saltzeko: Bergarako Juan Jose Larrañaga-k, konparaziño baterako, Maaltzan ekazan ur-saltua eta instalaziñua 27.000 pezetan emoteko prest euan; Jose Cruz Echeberría, 45 kaballoko indarra etaratzen eban saltua saltzeko prest euan; Romualdo García-n semiak, Mendaron euken saltua, makiñendako etxe bi, eta turbina bigaitxik, 150.000 pezeta eskatzen eban; Jose Agustin Arbillaga-k, bere saltua, dinamua, harixa ("línea") eta beste, 247.000 pezetan saltzeko prest euan.

Argindarra eitxeko ur-saltua erostekotan, herriko argixan saria be prest euki biharko zan. Horregaitxik eskatu jakon Anitua etxeko ingenieru eletrizistari (Fernando Dosch) proiektua ein zeixan.

Proiektuan, 16 bujiako 200 lanpara, 25 bujiako 100 lanpara eta 10 *arko boltaikodun* sarian estudixua eiñ eban. Etxe publikuetan gastatzen zan argixa be gehixao izengo zala goguan hartuta, lehelengo presupuestua 14.011 pezetakua zan. Baiña, zeozer aldatu ein bihar izen eban, eta azkenian, 18.000 pezetako presupuestua urten eban (ikus 1904-IV-7). (XI, 373).

1902. urteko nobienbrian 17ko sesiñuan, Gobernaziñoko komisiñuak bonberuen aldra boluntarixua armatzia proponidu eban. Gitxienez hamar lagun izengo ziran, honekin karguokin: buru bat (Justo Oregui proponidu eban), bigarren jefia, bigarren jefe suplentia, eta beste zortzi lagun. Ez eban sueldorik kobrauko, baiña Aiuntamentuak merezi ebela uste ebanian, gratifikaziñua emongo etsen. Halan sortu zan ba, Eibarko "cuerpo de bomberos" boluntarixua (ikus 1902-XII-1; 1904-X-27; 1906-I-24). (XI, 380).

1902. urteko nobienbrian 17ko jardunian, *La Marcial* bandako musikuen uniformiak eitxiana Jose Ocamica-k agertu eban 1.500 pezetako kontua ontzat emon eban Aiuntamentuak (ikus 1907). (XI, 397).

1902. urteko dizienbrian 1ian, bonberuen aldran sartu ziran danak Unzagako plazan batu ziran, ejerzixuak eitxen hasteko (ikus 1903). (XI, 380).

1903. urtian, Vicente de Iraola barriro izen zan alkate. (XI, 477).

1903. urtian, Aiuntamentuak terrenua erosi eban kanposantu zibilla eitxeko. (XV, 84).

1903. urtian pistolagiñen gremixuan -arma motzak eitxen zituenena-, 300 lagunetik gora euazan afiliauta: presidentia, Aquilino Amuategui sozialistia zan. (I, 259)-(XV, 66)-(LVIII, 140).

1903. urtian “Gabilondo y Cia” arma taillar jabe moruan agiri zan Eibarko matrikula industrialian³⁶¹. Hamar bihargiñek eitxen eben han biharra. 1902. urtetik euazan Eibarren (ikus 1906). Ostiango nundik norak jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 201-292. (LI, 201-202).

1903. urtetik aurrera Venancio Trocaola-n arma taillarra “Trocaola y Cía.” izenakiñ agertzen zan matrikula industrialian: hamar lagunek eitxen eben han biharra. Hango jardunen barri jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 321 (ikus 1904). (LI, 321).

1903. urtian, 273.243 arma esportau ziran: 209.212, motzak; 64.031, luziak. (XXXI, 24).

1903. urtian, *U.G.T.* sindikatuak Eibarren indar haundixa ekan, sindikatuak eindako informe baten agiri danez: “La industria eibarresa se divide en dos ramos (sic): la que se relaciona con el arma larga (escopeta) y la de la corta (pistola o revólver). En la primera se halla asociada la casi totalidad de los obreros, no ocurriendo lo mismo con los que se dedican a la confección de armas cortas, pues escasamente llegará el número de asociados a un 40%. La producción de éstos se halla concentrada en grandes fábricas y talleres. La agrupación socialista ejerce una gran influencia moral sobre las sociedades obreras. Así lo demuestra el que en las últimas elecciones se haya conseguido sacar triunfante un concejal socialista, a pesar de todos los amaños que los burgueses han empleado para impedir la victoria. Aquí existe una federación que se compone de las siguientes sociedades: cañonistas, 29; basculeros, 190; cajeros, 110; arregladores, 128; llaveros, 50; grabadores, 26; pulidores, 46, y pistoleros, 340. Total: 819 afiliados. Se halla en organización la sociedad de moldeadores. Las sociedades obreras y la agrupación publican un periódico titulado “El Obrero Eibarrés” (I, 259).

1903. urtian, mineruen huelgia izen zan bitxartian, Madinabeitia doktoriak mineruen 200 ume ekarri ebazan Eibarrera, demandak euazan bitxartian aterpe-etxia euki zeixen. (I, 259).

1903. urtian, kanposantu zibil barrixa nun ein pentsauta euan. Jabiak terrenuagaitxik eskatzen ebana larregi beitzentzen jakon Aiuntamentuari; erabagi zan, metroko 5 pezeta aintzia, ero bestelan, derrigor lurra emon eraitxia (“expropiación forzosa”); jabiak, metroko 6,25 pezeta eskatuta ostera, Aiuntamentuak be konforme geratu ziran halan pagatzeko (ikus 1903-VI). (XI, 365).

1903. urtian, suten bat euanian bonberuei deitzeko tinbriak ipiñi ziran. Salvador Izaguirre-k ipiñi ebazan, 305 pezeta kobranta. (XI, 380).

1903. urteko eneruan 1ian Agiñako parrokiak 158 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apelliduak dagoz, eta zein basarrietan bizi ziran (ikus 1903-VII-1). (LXII, 12).

1903. urteko martixan 16xan, Aldatzeko bidian obrak eitxen hasi ziran. (XI, 347).

1903. urteko martixan 23ko jardunian, Aiuntamentuak erabagi eban Estaziñua eta Arragueta bitxartian, segiruan hasteko kale barrixa markau, azeren markia eiñ, eta pasua ipintzen (proiektua urte bi lehenakua zan; ikusi 1903-VII-2). (XI, 367).

1903. urteko abruillan 26xan, eleziño jeneralak izen ziran:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
García	Mauristia	682
Iglesias	P.S.O.E	109
Jesús Emilio Ferrero		2

(I, 260)

³⁶¹ Ez da nahastau bihar 1918. urtetik aurrera Elgoibarren euan “Gabilondo y Cia.” arma enpresiaekin (LI; 202-204, 205-206).

1903. urteko junixuan, kanposantu zibil barrixa eitzeko presupuesto extraordinariuxua ontzat jo zan. Proiektua Cortazar arkitektuak eindakua zan. Erabagi zan Diputaziñora bialtzia, han be baietza emon zeixen (ikus 1904-XI-5.) (XI, 365).

1903. urteko junixuan 24an oin dauan korrida-plazia ein zan. (LXXIV, 5).

1903. urtian, Gobernadoriak ura ekartzeko obren subastia eiñ ahal izeteko permisua emon eban (ikus 1903-VII-2). (XI, 378).

1903. urteko julixuan 1ian, Agiñako parrokiak 162 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apellidua dagoz, eta zein basarrixetan bizi ziran (ikus 1905-VII-1). (LXII, 12).

1903. urteko julixuan 2ko jardunian, *Prudencio López y Comp.*^a-k Estaziñua eta Arragueta kalia lotzen eban kale barrixa lautu eta obretan hasteko ekan proposiziñua ontzat jo zan, eta berari emon jakon obren arduria. Aiuntamentuak, bastante diru gastatzeko asmua ekan ha kalia eitxen, baiña obretan diru mordua gastata euan ezkeriok, 1.700 pezeta bakarrik gastatzeko prest euan.

Obrak hasi ein ziran, baiña handik piskatera, kontratistak eta bihargiñak hanka eiñ eben, nora juan ete ziran arrastorik laga barik. Harenak eiñ eban.

Obria hartu eben kontratista barrixei, obren %10a “depósito” lez botatzia aindu jakuen. Angel López-ek hartu eban obria, 1.721,62 pezetako presupuestuagaz: hor exkabaziño biharra be sartzen zan. Dana dala, lautzeko biharrak, eusteko hormak eta beste bihar batzuekin, 2.841 pezeta gastau ziran (ikus 1911). (XI, 367-368).

1903. urteko julixuan 2xan, urak ekartzeko obren konkursua zabaldu zan: gura ebenak bota zeikien obren propuestak (ikus 1903-VIII-2). (XI, 378).

1903. urteko agoztuan 2xa zan urak ekartzeko obretarako propuestak agertzeko azkenengo eguna. Hiru kontratistak bota ebezan euren asmuak: Vicente Jáuregui izentau eben euren artetik obrok eitzeko, 39.425 pezetan (ikus 1905-V-23). (XI, 378).

1903. urteko agoztuan 17xan Aiuntamentuak izendako jardunian, 80 herriko lagunek firmautako instanzixa bat aintzakotzat hartu zan. Jentiak eskatzen eban trenan estaziñotik Matxariraiñok euan bide-ziorrak zabalik segidu zeixela, edozeiñek libre erabiltzeko moruan. Aiuntamentua bidian jabe eitxia eskatzen zan, bidiau apur bat zabaltzeko. Terrenuen jabiak konforme agertu ziran. (XI, 347).

1903. urteko nobienbrian 8xan herriko eleziñuak izen ziran. Botau zeikien 1.450 lagunetatik, 1.160-k botau eben. Hiru distrito elektoral egon ziran: aurreko bixak (Aiuntamentua eta alondigia), eta San Andres parrokiñan aurrian euan Juzgaua.

Monarkiko liberalak izen ziran nausi; euren atzetik, republikanuak eta sozialistak geratu ziran. Sozialisten lehelengo konzejalak urten eban hamen eleziñuetan (bai Eibarko lehelengua, bai Gipuzkua osoko lehelengua), Esteban Barrutia (ikus 1904). (I, 260)-(LXIX; 8, 9)-(LXXIII, 188).

1903. urtian azkenetan, Eibarko taillar haundixenetan bihargin mordua bota ebezen kalera. Eibartarrak kejaka ebizan, hamen parua euan bitxartian, Espaiñako Gobiernuak armak kanpuan (erbestian, estranjerixan) erosten zitxualako. (I, 203)-(XV, 41-42).

1904. urtian Ignacio Zuloaga pintxoriak, bere modernista sasoiaren eundako erreduan doiarian pelegriuen lau lienzo erreualau ebazan Arrateko santuariuandako: euretako bat, "Romeror orantes" da. Arrateko Ama Birjiñiari eundako promesia zan, bere alaba Lucía osatu ezkeriok (tifus-kalenturiakiñ hil biharrian egon zan). Gaiñera, kuadruetatik aparte, bere alaba lepuan hartu eta Arrateraiñok oiñez eruan eban Eibarko kaletik. (I, 220)-(XV, 95)-(LVII, 44, 214).

1904. urtian, 402.321 arma esportau ziran: 321.307, motzak; 81.014, luziak. (XXXI, 24).

1904. urtian "Gárate, Anitua y Cia." fabrikaik pistola automatiko baten patentia etara eban: *Mannlicher 1901* pistola hartu eban referenzixa moruan, eta eurak izen ziran Eibarren (eta inguruetan) pistola automatikuak eitxen lehelenguetakuak. Euren pistola automatikuen markia "La Lira" zan. (LI, 42).

1904. urtian agertu zan barriro Migel Anitua Eibarko matrikula industrialian, "Miguel Anitua e Hijos" ize-nakin: lau bihargiñek jarduten eban, aparato eletrikuak eitxen eta armagintzan. Bibliografixan topau leikez barri gehixao: LI, 102-103 (ikus 1908-VIII-20; 1910). (LI, 102-103).

1904. urtian Jose Careaga Urquidi-k armagintzako patente bi etara zitxuan. Eibarko matrikula industrialian armagin moruan agiri zan. Bere barri gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 152. (LI, 152).

1904. urtian "Trocaola y Cía." arma taillarra zan Eibarren euazenetan haundiña, "Urizar y Cía." baiño be haundixaua: halantxe segidu eban guenian urtietan, fabrika kategorixia hartu arte 1908. urtian. Beixu bibliografixan gauza gehixao jakitzeko: LI, 321 (ikus 1906). (LI, 321).

1904. urtian "Unamuno y Cia." arma fabrikaik biharra eitxiari laga etsan. (LI, 41, 272).

1904. urtian sortu zan "Centro Librepensador" Eibarren. (XV, 83).

1904. urtian jaixo zan Federiko Artamendi Arluziaga; 1957-XII-17xan hil zan. Artamendi-k, Madrillen musika eta kantua lau urtian ikesi eta gero, ez eban profesional moruan jardun, musikia zihero ez laga arren: zarzuelak Madrillen; "Mirentxu" eta Arrieta-n "Marina" behin baiño gehixaotan kantau zitxuan Bilboko Koralian; Eibarko Orfeoikua zan eta Easo Korukua be bai, sortu zanetik; kanpuan be ibili zan kantuan; eta elixako musikia hartu eban espezialidadetzat. R.M. SARASUA-k diñuanez, "Bajo aparta. Kalitate handiko abots eziñ ederragoa zuen" (LXVI, 93). (XV, 101)-(LXVI, 93, 95, 113).

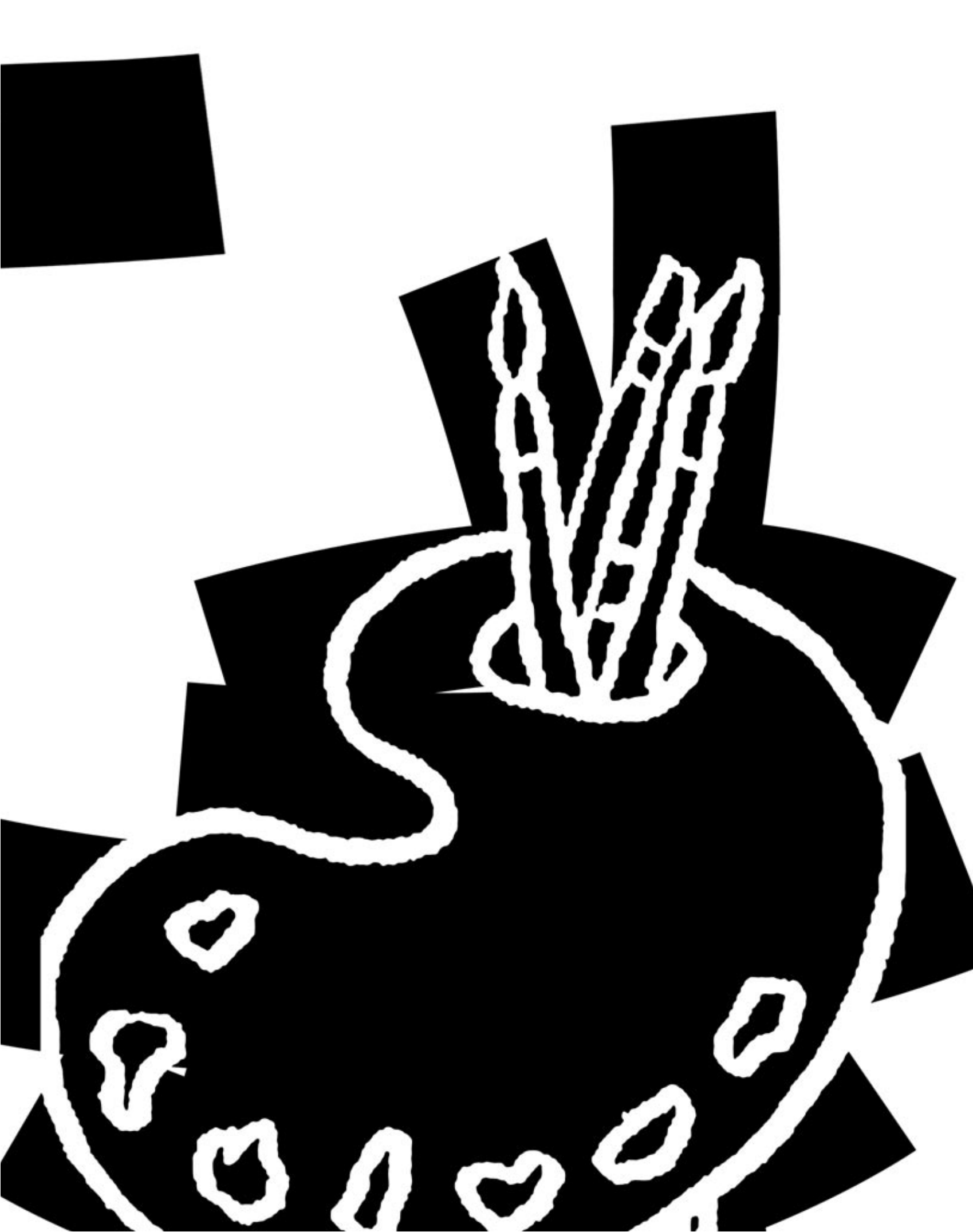
1904. urtian³⁶², aurreko nobienbreko eleziñuetatik urtendako Aiuntamentu barrixa formau zan: alkatia, Migel Maria de Orbea monarkiko liberala izen zan (hurrengo lau urtietan be bai); konzejalak, zortzi monarkiko liberalak; republikanuak, bost; eta sozialistia, bat, Esteban Barrutia. Berau zan nobedadia. Hau konzejal sozialistiau Elixako kontuen kontra agertu zan, argi-argi: "si se trataba de cuestiones religiosas, votando o haciendo donaciones a las iglesias, etc., él (...) combatirá todo eso" (XV, 84). Izetex, Barrutia maixu grabadoria zan. Bera zan Gipuzkuako lehelengo konzejal sozialistia; eta Madrilen be, hortxe inguruan urten eban Pablo Iglesias eta Francisco Largo Caballero-k elegiduta estreñiakoz. (I, 260)-(XI, 477)-(XV, 64, 66, 83-84)-(L, 40)-(LXXVII, 20).

1904. urtian, Isasi eta Unzaga bitxartian euan labaderuan, errekiak gora eitxen eban bakotxian inunda-ziñuak eitxen ziran ezkeriok, zegaitxik ete zan inbestigatzen ekin bihar izen etsen Aiuntamentuakuak.

Herriko arkitektuak, Migel Bascaran-ek presan eundako horma batzuegaitxik zala ziñuan. Han hormak eitxeko ze deretxo ete ekan beixu, eta azkenian, Bascaran-i hormak bota eraiñ etsezen. (XI, 358).

1904. urtian, barriro G.A.Cian, Aurrerá-n eta Estrella-n izen ziran huelgak. (I, 258)-(XV, 61).

1904. urtian Migel M. Orbea alkatiak, Antonio Iturrioz eta republikazale batzuk Orbeatarrak reazonari-xotzat jo ebelaoko, eskrito bat eiñ eban: bere *bisabuelua* destierruan hil zala ziñuan, muturreko *dozeañistia* izenda; aitxitxa barritz, miliziano nazionala izendakua zan (ikus 1820, 1835); anaia eta famelixakuak, aitxa ezik, gaixorik eualako, Boluntariuaren Batalloikuak izendakuak ziran (ikus 1869). Holan zuritxu eban bere burua "gizurren" kontra. (XV, 23-24).

1904. urteko martixan 3an Ramon Cortazar arkitektuak, laga eñ etsan herriko obra munizipalen buru (“director”) izetiari, renunziau eñ eban (ikusi 1904-IV-14). (XI, 380).

1904. urteko martixan 4an “Juventud socialista” grupo politikua sortu zan, 75 lagunekiñ. (XI, 433).

1904. urteko abruillan 7ko sesiñuan, Fernando Dosch ingenieru eletrizistiak argindarran sarian gaiñian eindako proiektua ontzat jo zan (ikusi 1902-XI). Argindarran saria ipintzia, al bait bizkorren subastan ipintzia erabagi zan (ikusi 1904-VII-11). (XI, 373).

1904. urteko abruillan 14ko jardunian, Donostiako Jose Gurruchaga arkitektuak (Arte Edarretako San Fernando Real Akademiakua zan, eta “La Ibérica” *contra seguros* etxian be sartuta euan) bialdutako karta bat irakorri zan Aiuntamentuan: R. Cortazar-ek lagatako puestua bera betetzeko prest euan.

Orduan ez zan ezebez erabagi, baiña hurrengo jardunian, bera izentau eben herriko arkitekto munizipal: urtian, 2.000 pezetako sueldua ipiñi jakon; eta Eibarren geratzen zan egun bakotzeko, 25 pezetako dietia (ikusi 1911-XII). (XI, 381).

1904. urteko maietzian 15ian sortutako “Juventud Republicana” soziedade politikuan presidentia, Ciriaco Aguirre mediku eibartarra zan. 200 sozixo ziran. Orduantxe hasi zan piskat goitarren eta betarren arteko “jokua” indarra galtzen. (I, 259)-(XI, 433)-(XV, 64).

1904. urteko julixuan 3an demaseko peleginaziñua ein zan Arratera: 10.000 lagun inguru batu ziran, G. de MUJICA-k diñuanez, bai Arrate inguruko herrietako jentia, bai itsaso aldetik etorritxakuak. (XI, 172).

1904. urteko julixuan 11n, argindarran saria ipintzia, subastan, Isidoro Gaztañaga-n kargu geratu zan, 1.756 pezetatan (ikusi 1904-XII-15). (XI, 373).

1904. urteko setienbrian 29xan Matxariko labaderua haunditzeko obren planua eta presupuestua (1.722,05 pezetakua) ontzat hartu ziran (ikusi 1904-X-17). (XI, 358-359).

1904. urteko otubrian 10ian, San Andres Asilo-Ospitxal barrixan kargua Merzedarixetako monjak hartu eben³⁶³. Holako leku publiko bat relijiosen eskuan lagatziak demanda mordua eta gogorak etara ebazan herri-xan, katolikuen eta laikuen artian, goitarren eta betarren artian.

Orduan urtian obrak ein zitxuen han: labadero barrixa eñ eben, 1.155,93 pezeta gastauta (ikusi 1905). (XI, 355)-(LXXVI, 16)-(LXXVII, 59-61).

1904. urteko otubrian 17xan, Matxariko labaderua haunditzeko obrak subastan etara ziran. “Domingo Elcoro y Comp.³⁶⁴”-n kargu geratu ziran obrak (ikusi 1905-II). (XI, 359).

1904. urteko otubrian 19xan, “Asilo Regional de San Andrés” ospitxalan arduria “Caridad”-eko *Hermanen* kargu geratu zan. Kontratuan ziñuanez, bost *hermana* bihar ziran. 1904. urtian, bata-bestiakin, 22 lagun (“asilados”) egon ziran San Andres Asiluan: gauza ez ziranak (“desvalidos”), umiak eta zaharrak jotzen eben bertara (ikusi 1907). (XI, 299).

1904. urteko otubrian 27xan, Barrenkalen izen zan sute baten eñ eben biharragaitxik, Aiuntamentuak hara juan ziran bonberuei 25na pezeta emon etsen gratifikaziño moruan. (XI, 380).

1904. urteko nobienbrian 5ian, kanposantu zibilleko obrak subastan ipiñi ziran. Elías Arrizabaleta-k hartu eban euren kargua (ikusi 1905). (XI, 365).

1904. urteko nobienbrian 22xan sortu zan “Círculo Tradicionalista” soziedade politikua, 113 sozixogaz. (XI, 433).

1904. urteko dizienbrian 15ian erabagi zan Aiuntamentuak ur-salto bat erosteko konkursua zabaltzia. Konkursora agertutako propuesta danak beiratzeko, “provincias vascongadas y Navarra”-ko obra publikueta-ko ingeniero buruak, Probinziako obren direktoriak, eta herriko arkitektuak formatzen eben komisiño teknikua izentau zan, Aiuntamentuari zer erabagi lagundu zeixon (ikusi 1905-XII-7). (XI, 373-374)

³⁶³ A. NARBAIZA-k “las Hermanas de la Caridad” dakar (LXXVII, 59).

1905. urtian, Migel Maria de Orbea izen zan alkatia. (XI, 477).

1905. urtian, 8.486 lagun euazan Eibarren. (XXXI, 24).

1905. urtian, ur korrientia ipintzeko 1.500 famelixetatik gora euazan apuntaua, horregaitxik, Unbeko urak nahikua ez eta Aixa-errekatik be ekarri bihar izen zan (ikusi 1898, ikusi 1905-V-23; 1911-VII). (I, 259)-(XV, 63).

1905. urtian, baeuazan Eibarren bautizau bako umiak. (XV, 84).

1905. urtian, kanposantu zibil barriko obrak amaitxuta euazan. Kanposantu katolikuan onduan ein zan. Obria, 3.441,42 pezeta izen zan. (XI, 365).

1905. urtian, San Andres Asiloko bidia zabaldu ein zan. Obria, 1.449,79 pezetakua izen zan (ikusi 1907). (XI, 355).

1905. urtian agertu zan estreiñakoz Francisco Arizmendi Larrañaga Eibarko matrikula industrialian arma taillar jabe moruan: plantillan zortzi bihargiñ euazan. Dana dala, biharrian lehenatik ziharduan: 1900-1906 bitxarteko barri jakitzeko beitxu bibliografian: LI; 109 (ikusi 1907). (LI, 109).

1905. urtian, 79.438 fusill ein ziran Eibarren. (XV, 39-40).

1905. urtian 451.861 arma esportau ziran: 370.880, motzak; 80.981, luziak. (XXXI, 24).

1905. urtian, "Sociedad Siderúrgica" izenakin, lau urte lehenao kale eiñ eban asmua, patroien sindikatu martxan euan. Berau fundau eben gehixenak, lehenao (ero ondiok) bihargiñak izendakuak ziran. (I, 259)-(XV, 67).

1905. urtian izen ziran herriko eleziñuetan, botau zeikien 1.468 lagunetatik, 1.211 lagunek bota eben botua: republikanuk etara eben boto gehixen; atzetik, monarkikuak, sozialistak, eta bere kasa presentautak (independentiak). Beste lau urtian ez ziran eleziñuak izen (ikusi 1909). (I, 260).

1905. urtian etorri zan Tomas Meabe sozialistia Eibarrera bizi izetera. (LXIX, 8)-(LXXIII, 59).

1905. urtian hasi ziran eibartar batzuk esperantua Eibarren zabaltzeko reunixuak eitxen eta eskolak preparatzen. Antonio de la Torre maixua zan esperantuan aldeko amorratuenetako bat (LXXVII, 49).

1905. urteko eneruan 5eko sesiñuan erabagi zan presupuestuan liburuak erosteko euazan 500 pezetak, hatan gastatzia. Juandaneke urtietan euan 500 pezetako presupuestua liburutarako, baiña, lokalik ezian, ez ziran horretan gastatzen, "Junta local de Reformas sociales"-eko bokal batek Konzeju zaharreko lokal batzuk herriko bibliotekarako erabiltzia eskatu ebanerarte. Orduan erabagi zan bai bibliotekia eitxia, bai liburuak erostia (ikusi 1906-X-31). (XI, 330).

1905. urteko febreruko sesiño baten, Matxariko labaderua haunditzeko obrak amaitxuta, kontuen likidaziñua aprobau zan. 2,195,23 pezeta izen ziran danera. (XI, 359).

1905. urteko abruillan, Eibarko tradiziño-zaliak "Círculo Carlista" fundau eben. (I, 259)-(XV, 68).

1905. urteko abruillan 6ko sesiñuan erabagi zan baiñu-etxia ipintzeko, arkitektuari planta barriko etxian proiektua ein zeixan. Lehelengo, Konzeju zaharrian ipintzia pentsau zan, antxiña alondigia euan lekuan. Baiña, Gurruchaga arkitektuak, leku ezagaitxik, ezin zala aitzen emon eban.

Ondorik akordau jakuen etxe barrixa eitxia, baiña hau be ez zan ontzat hartu. Azkenian, peskaderixa zaharran etxian ipintzia erabagi zan (ikusi 1905-V-18). (XI, 355-356).

1905. urteko maietzian 11n Ospitxaleko bidian obrak, herriko arkitektuan planuak eta presupuestuan gorabeheran, subastan etara ziran. Ez zan ino bez agertu obrak eitzeko prest; kontratistia jirau bihar izen zan (ikus 1905-VII-6). (XI, 347)

1905. urteko maietzian 18xan, baiñu-etxia antxiñako peskaderixa etxian ipintzeko Gurruchaga-k eñ eban obren proiektua eta presupuestua (3.606,70 pezetakua) ontzat hartu ziran. Urjentetzat jota, obrak “á concurso” etara ziran (ikus 1905-VI-2). (XI, 356).

1905. urteko maietzian 23an, ura ekartzeko obren likidaziñua aprobau zan: 60.000,22 pezeta izen ziran (ikus 1902-VIII-2; 1911-VII). (XI, 378).

1905. urteko maietzian 25ian erabagi zan Gurruchaga arkitektuari mutillen Dibujo Akademixako aurrekaldeko arkupietan klasiak eitzeko proiektua ein zeixan enkargatzia, eskolako lokala txiki geratuta euan eta (ikus 1905-X). (XI, 327).

1905. urteko junixuan 2xan baiñu-etxeko obrak Gorgonio Etxeberría-n kargu geratu ziran, konkursora agertu zan bakarra (ikus 1906-VI-2). (XI, 356).

1905. urteko julixuan 1ian, Agiñako parrokiak 172 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apelliduak dagoz, eta zein basarrixetan bizi ziran (ikus 1906-V-8). (LXII, 12).

1905. urteko julixuan 6ko sesiñuan erabagi zan kontratistia ekin zeixela Ospitxaleko bideko obrei. Aurretik ipiñitxako obren kondeziñuak piskat aldatu ein ziran (ikus 1905-V-11; 1905-IX-14). (XI, 347).

1905. urteko julixuan 10ian³⁶⁴, Alfonso XIII.a erregia Eibarrera etorri zan, Isasiko Markesiari, espresamente bere etxian saldatzera. Donostiatik etorri zan, automobillian, Aybar-ko Kondiakin. (I, 246)-(XI; 253, 409)-(XV, 91)-(XXXVI, 9).

1905. urteko agoztuan, alondigako obrak subastan etara ziran, Gurruchaga arkitektuak eindako proiektuan gorabeheran. Eusebio Arrillaga-k hartu eban obren kargua (ikus 1907-IV-10). (XI, 354).

1905. urteko setienbrian 7xan, herriko 40 lagunek baiño gehixaok, Sanzaburu inguruan aterpedun labaderua eitzeko eskatu eben. Aiuntamentuak asuntua begiratzia erabagi eban, eta benetan premiñia euala beixendu ezkeriok, labaderua eñ eingo zala (1911n ondiok eitzeka euan). (XI, 359).

1905. urteko setienbrian 10ian izen ziran eleziño jeneraletan, holan geratu ziran:

KANDIDATUAK	PARTIDUA	BOTUAK
García	Liga Foral	239
José Verdes Montenegro		110
Nicolás Salmerón		1
Víctor Pradera		1
Zuri		1

(I, 260).

1905. urteko setienbrian 14an, julixuan ekindako Ospitxaleko bideko obren kontuak ontzat emon ziran, “se aprobó la liquidación total”. Danera, 673 pezeta ziran (ikus 1905-VII-6). (XI, 347).

1905. urteko otubrian, Gurruchaga arkitektuak mutillen Dibujo Akademixako proiektua presentau eban (planuak, kondeziño plieguak, eta presupuestua, 1.572,03 pezeta). Dana ontzat emon zan; obrak subastan etaratzia erabagi zan (ikus 1905-XII-6). (XI, 327).

³⁶⁴ Sian dakar in I, 246.

1905. urteko otubrian, ogixa hobia eta merkio etartzeko soziedade kooperatiba bat zabaldu eben. (I, 258)-(XV, 68).

1905. urteko nobienbrian 15ian Kristau Dotriñako Hermanuak (“Hermanos de la Doctrina Cristiana”) Aiuntamentuari Isasiko Kolegixuan lokala beiratzera jua, eta zabaltzeko autorizaziñua eskatu etsen, hillan 20xan inauguratzeko asmua eken eta. Gaiñera, Aiuntamentuak izentautako hamar ume pobrek Kolegixuan ikesi ahal izengo eben.

Aiuntamentuan lokala begiratzera juatia erabagi zan; Hermanuak Eibarren geratzeko lagundu ebenei eskerrak emotia be tokatzen jakola agertu zan; eta, duan ikesiko eben hamar mutikoskorak izentatzia be eitxeko geratu zan (ikus 1905-XII-7). (XI, 320).

1905. urteko nobienbrian 20xan inauguratzekua zan Isasiko “Hermanos de la Doctrina Cristiana”-kuen Kolegixua (ikus 1905-XI-15). (XI, 320).

1905. urteko dizienbrian 6xan mutillen Dibujo Akademixako obrak, subastan etarata, “Martin Errazti y Comp.^a”-k hartu eben (baten, obrak zeñek eiñ subastia, “desiarta” geratu zan, huts) (ikus 1905-X). (XI, 328).

1905. urteko dizienbrian 7xan, argindarran ur-saltua zeñi erosi argitxuko eban komisiñuak, agertu ziran hamarretatik, “Brunet y Comp.^a”-n proposiziñua zala egokixena aitzen emon eben.

Baiña, orduan hasi ziran barrero bueltaka, ia ur-saltuak erostia ete zan herrixari gehixen komeni jakona. Botaziñua eiñ eta erabagi zan erosi biharrian, barrero errentan hartzia bihar zan argindarra (ikus 1902-X-6; 1906-III-14). (XI, 374).

1906. urtian, V. Sarasqueta fabrikan be izen zan huelgia. (I, 258)-(XV, 61).

1906. urtian agertu zan estreiñakoz Antonio Errasti Ibarzábal arma taillar jabe moruan matrikula industrialian: sei bihargiñek jarduten eben bere taillarrian. Lehendik be baziharduan biharrian, eta 1932. urterarteko bere barri jakitzeko bibliografixan beixu: LI, 184-186. (LI, 184-186).

1906. urtian “Sarasqueta, Cortaberría y Cia.” enpresia des ein zan: aurrera jo eban bakarra Victor Sarasqueta izen zan, bere taillarra ipinitxa (ikus 1907), “consiguiendo hábilmente que sus escopetas llegaran a ser consideradas como las mejores de cuantas se fabricaran en España” (LI, 42). (LI, 42, 303).

1906. urtian “V́ctor Aramberrí” enpresiak izena aldatu eta “V́ctor Aramberrí e Hijos” izena hartu eban (ikus 1914). Zemat bihargiñek jarduten eben jakitzeko; eta patentien, marken eta abarren barri eukitzeko, begiratu bibliografixan: LI, 103-104. (LI, 103-104).

1906. urteko matrikula industrialian Mateo Mendicute Arriola³⁶⁵ arma taillar jabe moruan agiri zan. 1913. urterarte segidu eban. Bere jardunen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 257. (LI, 257-258).

1906. urtian “Trocaola y Cía.” arma taillarrak izena aldatu eban: “Trocaola y Aranzabal” izen zan urtebete inguruan (ikus 1907). (LI, 321).

1906. urtian lehelenguetan, eleziñuetatik urten eban Aiuntamentua formau zan. Alkatia, Migel Maria de Orbea monarkiko liberala zan, bere partiduko beste sei konzejalek lagunduta; monarkikuak, bost; independentia, bat; eta sozialistia, beste bat: hurrengo urtietan be eurak segitzen eben, aldatu barik. (I, 260)-(XI, 477).

1906. urtian lehelenguetan, Marrokokuatik Mutiolarako bidia zabaltzen hasi ziran. Orduantxe sartu zan Herriko Ordenanzetan artikulo barri bat: herriko edozein bide ondota (txikixena izenda be), eziñ izengo zan etxerik eiñ, bidian ardatz ero ejetik neurtuta, gitxienez metro biko aldia laga barik; bost metro baiño gehixao be ezin ziran laga. Kasu bakotxian, Aiuntamentuak erabagiko eban ze alde laga bihar zan.

Aiuntamentuak izentautako komisiñuak 21,75 metro terreno erosi etsazan Ramiro Ormaechea-ri, metrua 12 pezeta pagauta (261 pezeta danera). Mendixari be, 170 m³ lur jan jakozan (“desmonte”), metrua 1,50 pezeta pagauta, Unzagako partian Ego errekoa tapatzen ebizan kontratistak, lurraikin betetzeko asmua eken eta. (XI, 347-348).

1906. urtian 466.118 arma esportau ziran: 390.055, motzak; 76.063, luziak. (XXXI, 24).

1906. urtian Aiuntamentu etxetik gorako zatixan errekoa tapatzeko obrak amaitxu ziran. Jenaro Urrebaso kontratistak eñ ebazan obrak, 11.504,33 pezetatan (ikus 1907). (XI, 69).

1906. urtian, mataderuan, ganauak esegitzeko bigetak eta palomillak ipintzen 1.926,60 pezeta gastau ziran (ikus 1896-IV-10). (XI, 357).

1906. urtian, Francisco Orbea-k hartu eban Eibarko farmazeutiko titular kargua, urtian 1.033 pezetako suelduagaz. (XI, 310).

1906. urteko eneruan 24an bonberuen reglamentua aprobau zan. (XI, 380).

1906. urteko martixan 14an, herriko argindarran subastia eitxeko kondeziñuak irakorri ziran. Barriro sortu zan temia, errentan hartu ala ur-saltua erosi: ez erostia erabagi zan (ikus 1906-V-5). (XI, 374).

1906. urteko abriilian 7xan Agiñako San Migel elixarako *armonium* bat erosi eban Donostiako Casa Erviti-n, “*Rodolphe et Fils*” markakua: “de un juego, 4 octavas, teclado transpositor y mueble de roble” ekazan (LXII, 219). 250 pezeta pagau eban. (LXII, 219-221).

1906. urteko maietxian 5ian argindarran errentarako subastia ein zan. Ez zan iñobez azaldu (ikus 1906-VII-21). (XI, 374).

1906. urteko maietxian 8xan, Agiñako parrokixiak 169 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apellidua dagoz, eta zein basarrietan bizi ziran (ikus 1907-V-1). (LXII, 12).

1906. urteko junixuan 2xan amaitxu ziran baiñu-etxeko obrak (ikus 1906-VI-20). (XI, 356).

1906. urteko junixuan 20xan zabaldu zan estreiñakoz Eibarko baiñu-etxia (“casa de baños”). Lagun bat euan bertan biharrian, udako partian; neguan Aiuntamentuan eitxen eban biharra, egunian 3 pezeta kobrauta.

Prezixuak honek ziran: dutxa bakotxa, 10 zentimo; baiñu hotza, 25 zentimo, baiñu berua, 50, “y estos mismos precios por los chorros frío y caliente” (XI, 356). Baiñu ero dutxarako erropa egokixa ez erorienak, bertan hartzera, 25 zentimo pagau bihar eban. Zapatu atsaldietan, lauretatik zazpiretara, baiñua duan zan. (XI, 356).

1906. urteko julixuan 1ian, 72 laguneko *Orfeón vasco-fuerista* sortu zan. Juan de Guisasola zan direktoria³⁶⁶ (ikus 1910, 1933). (XI, 397)-(XIV, 67)-(XV, 100-101)-(LXVI, 38).

1906. urteko julixuan 4ko jardunian Barrutia konzejalak, makalik ibiltzen ziran umiendako kolonixak eitxeko asmua azaldu eban, Bilboko eskolak Abadiñon eken kolonixia ikusitxa. Eibarren be holakuak eitxia komeniko zala agertu eban: bata Arraten, mendiko haixe garbixa hartzia komeni jakuenendako, eta beste bat Deban, itsasoko haixian premiñia eken umiendako. Kolonixetara ze ume jua, medikuak izentauko ebezen, herriko eskoletan ebizenen artetik. Aiuntamentuan gastua barritz, Abadiñoko kolonixia ikusitxa, ez zan urtian 2.000 pezetatik gorakua izengo.

³⁶⁶ Baiña in XV, 100-101, diño 1903an, hamazazpi urte eukazala, Juan Guisasola Eibarko Orfeoi Vasco-Fueristian direktoria zala.

Erabagi zan komisiño batek asuntua urjente aztatu zeixala, Bilboko eskoletako kolonixen reglamentua eskatzia, eta Barrutia bera jua zeilla Abadiño kolonixiak zelan jarduten eban zihetz ikustera (ikus 1906-VIII). (XI, 331).

1906. urteko julixuan 11ko sesiñuan, Eibarko honen kalion gaiñian hauxe erabagi zan:

”Pipar-kale” izenagaz ezaguna zan kale zatixa, aurrerutzian, antxiña leintxe, Barren-kaleko partetzat hartzia, kalia numeraziñua halan ein zalako.

Hiru kale barritxan rotuluak ipintzia: Estaziño kalia, Estaziño eta Arragueta bitxarteko “Grabadores” kalia eta San Andres Pasiuan (Aiuntamentu etxe barritik eta Asilo-Ospital bitxartia).

Bertan jardunian erabagi zan etxiei numeruak ipintzia, baiña jabien kontura. (XI, 368-369).

1906. urteko julixuan 21ian, aurreko erremateko kondeziño batzuk aldatuta (ikus 1906-V-5), herriko argindarran subasta barrixa ein zan. Isidoro Gaztañaga-k hartu eban bere kargu: hamar bujiako lanpara bakotxan argixa, 10 zentimuan emoteko berbia emon eban. Sei urteko kontratua eiñ eben. (XI, 374).

1906. urteko agoztuko lehelenguetan, Aiuntamentuan jardun baten aitzen emon zan kolonixetako reglamentua hartu zala; Barrutia konzejalak be, Abadiño kolonixia ikusten egon zala agertu eban, eta organizaziñuakin gustora geratu zala aitzen emon eban.

Udia gaiñian euan, eta hurrengo urterako laga zan kolonixak ipintzeko asmua. Fomentoko komisiñuak estudiatzeko geratu zan, hurrenguan Eibarko eskoletako kolonixak bihar zan moruan martxan ipintzeko (ikus 1906-VII-4, 1907). (XI, 331-332).

1906. urteko otubrian 31ko jardunian erabagi zan Konzeju zaharrian ipiñi zan herriko bibliotekian inauguraziñua eitxia. Herrikeri bertara agertzeko inbitaziñua ein jakuen (ikus 1905-I-5; 1907-IV-8). (XI, 330).

1906. urteko nobienbrian 13an, Antonio Iturrioz-ek artikulo bat eskribidu eban *La Voz de Guipúzcoa* periodikuan: ordurako, gremixuak sozialismuakiñ estu-estu lotuta euazan. Sozialisten apologixia ekarren: “Los elementos socialistas eran en las sociedades obreras los comisionados, los que llevaban la voz cantante, los más inteligentes, activos y decididos. Tenían un vocabulario especial para trances apurados: redención social, solidaridad obrera, etc. Los otros gremistas no lo entendían pero se avenían ante la esperanza de un porvenir más risueño que pintaban los socialistas” (XV, 65).

Iturrioz-en ustez, “Gremio Obrero” “Federación de Sociedades” izetera pasau zan sozialistei eskerrak, bihariñen ofizio ero soziedadiekin formauta. Bidebarrietako Zentru Obrerua be, sozialistak formautakua zan.

Sozialisten gaiñian barri gehixao be baekarren: eurak izen zirala maietzian 1eko manifestaziñuei indarra emon etsenak, prozesiño relijiosuan imitaziñua eiñaz. Lehelenguetan, eta estatutuetan halan agertzen zan, ez zan politikia nahastatzen; baiña, piskaka, mitiñ eta batzarretan, partido sozialistia alde berba eitxen hasi ziran, sozialisten aldeko azpiko joko moruan: “En las distintas sociedades obreras su táctica fue la misma: ocultar en lo posible su interés político para salirse con la suya” (XV, 66). Hain ziran konsideraziño bakuak, patronuak be euren soziedadia sortzeko premiñan egon zirala (ikus 1901, 1905). (XV; 65, 66-67).

1907. urtian be, Migel Maria de Orbea izen zan alkatia. (XI, 477).

1907. urtian, 463.886 arma esportau ziran: 396.976, motzak; 66.910, luziak. (XXXI, 24).

1907. urtian³⁶⁷ “Orbea y Cia.”-k Buenos Airesen (Argentinan) kartutxuak eitzeko fabrika barri bat zabaldu eban: ehun lagun inguruk eitzen eben biharra han (ikusi 1908, 1912, 1916). (XV, 40-41)-(XL, 55)-(LI; 41, 273).

1907. urtian³⁶⁸ “Trocaola, Aranzábal y Cia.” arma fabrika moruan kotizatzen hasi zan. Hori kategorixiori euki eban 1914. urterarte, Orbeanekuen eta Garate, Anitua eta konpañiakuenan pare.

Kategorixan hurrengo euan enpresia “F. Arizmendi y Goenaga” taillarra zan: pistola automatikuak eitzen lehelenguetakua (ikusi 1909). Dana dala, arma taillar moruan haundixena handik aurrera eta bi urtetan “T. Urizar y Cía.” izen zan. Hurrengo taillar inportantiena Victor Sarasqueta-na zan, eskupetan ziharduana. (LI; 42, 272, 321, 327).

1907. urtetik eta 1917. urterarte Anastasio Aranceta arma taillar baten jabe izen zan. Datu gehixao jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 104-105. (LI, 104-105).

1907. urtian Francisco Arizmendi Larrañaga armagiñak eta Pedro Goenaga-k bat eiñ eben eta “F. Arizmendi y Goenaga” fundau eben (ikusi 1908, 1911). 1907-1917. urtietan eskatu eta etara zitxuen patentien, erabilli zitxuen marken, eta produziñuan gorabeheren barri beitzu bibliografixan: LI, 109-111. (LI, 109-111).

1907. urtian Salvador Arostegui-k arma taillarra deklarau eban matrikula industrialian: lau bihargiñ ekan. 1922. urtian hil zanerarteko barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 115 (ikusi 1922). (LI, 115).

1907. urtian Pedro Elcobarrutia arma taillar baten jabe moruan agiri zan matrikula industrialian. 1913. urterarteko barri jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 181-182. (LI, 181).

1907. urtian agiri zan estreñakoz “Gabilondo y Urresti” arma taillarra matrikula industrialian. Barri gehixao jakitzeko beitzu bibliografixan: LI; 202, 204-206 (ikusi 1914). (LI; 202, 204-206).

1907. urtetik aurrera agiri zan “Lascurain y Olasolo” arma taillarra matrikula industrialian. Alejandro Lascurain Larrañaga eta Domingo Olasolo Goyogana ziran sozixuak. 1930. urte ingururarte iraun eban taillarrak. Barri eta gorabehera gehixao jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 244-245 (ikusi 1917). (LI, 244-245).

1907. urtian Juan Jose Sarasqueta Suinaga (Victor Sarasqueta-n anaia) arma taillar baten jabe moruan agiri zan matrikula industrialian, aurretik be armagiñan ziharduan arren. Aurreko urtietatik eta 1919. urterarteko barri jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 302. (LI, 302).

1907. urtian Victor Sarasqueta-k bere arma taillarra deklarau eban matrikula industrialian. 1935. urterarteko jardunen barri jakitzeko beitzu bibliografixan (ikusi 1916). (LI; 42, 303-305).

1907. urtian “Trocaola y Aranzabal” arma taillarrak izena aldatu eban: “Trocaola, Aranzabal y Cía.” izen zan harik eta 1926. urterarte. Lehelengo sozixuak Venancio Trocaola Galarraga eta Pablo Aranzábal Berriozábal izen ziran; geruao eurekin bat eiñ eben Agustin Irazabalbeitia-k eta Fernando Irusta-k (ikusi 1926; ikusi 1917). Barri gehixao jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 321-322. (LI, 321-322).

1907. urtian, *Fiestas Euskaras* hurrian zirala, eta Unzagako kalia asfaltau ein zan; “calle de travesía” zan ezkeriok, Diputaziñuak eta Aiuntamentuak erdi bana pagau ebezen obrak. Obren kontratua 15.452,82 pezetan ein zan. Dana dala, bestelako obretan, ixa 10.000 pezeta gehixao gastau ziran. (XI, 368).

³⁶⁷ In XV, 40-41 eta in XL, 55, 1908 urtia dakarre.

³⁶⁸ In LI, 272, holan diño: “en 1905 al adquirir clasificación de fábrica la firma “Trocaola, Aranzábal y Cia.”; eta in LI, 321: “Trocaola, Aranzábal y Cía.”, cotizando a partir de 1908 como fábrica en igualdad de condiciones que “Orbea Hermanos” y “Gárate, Anitua y Cía.”; eta in LI, 327: “[“T.Urizar y Cía.” arma taillarra] Ocupó el segundo lugar hasta recuperar el primero en 1907, al pasar “Trocaola, Aranzábal y Cía.” a cotizar como fábrica”.

1907. urtian, errekiari beste zati bat tapau zan. Obrak, 8.497,70 pezeta izen ziran. Erreka gainian, berdura plazia, O'Donell kalia, eta Dos de Mayo kalia euazan, esaterako. Errekia tapau orduko (aurretik), kanalizaziño obrak ein bihar izen ziran. (XI, 369-370).

1907. urtian, presupuestuetan partida bat agertzen zan arren, eta aurreko urtian preparatibuetan jardun izen arren, ez ziran martxan ipiñi Eibarko eskoletako kolonixak (ikus 1906-VIII, 1910-V). (XI, 332).

1907. urtian, San Andres Asiluan, kortia eta erropak garbitzeko lekua ein ziran. Obraria, 7.028,54 pezeta-kua izen zan (ikus 1908). (XI, 355).

1907. urtian, Parrokixiak erabagi eban herriko musika bandia ez zeilla jua prozesiñuetara. (XV, 84).

1907. urtian, musika bandak kalia emoten ebezen konziertuak ez eze, lokaletan, beste sei musika konziertu egon ziran. Eibarren euezan teatro saloi bixetan (*Salón-Teatro* eta *Salón Cruceta*), 50 dantza aldi ein ziran, eta 131 teatro pieza izen ziran. (XI, 398).

1907. urtian, *La Marcial* musika bandan 44 lagunek jotzen eben (ikus 1911). (XI, 397).

1907. urtian, sei bidar ein ziran idi-probak. (XI, 408).

1907. urtian eiñ eben euskal nazionalisten Eibarko lehelengo grupua. Hamar bat lagun euazan afiliatuta. (LXXIII, 66).

1907. urteko eneruan 1ian hasi eta hillabete osuan, trenan 3.301 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-II). (XI, 388).

1907. urteko febreruan, hillabete osuan, Eibarko tren estaziñuan 3.426 billete saldu ziran (ikus 1907-III). (XI, 388).

1907. urteko martixan, 3.640 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-IV). (XI, 388).

1907. urteko abrilian, 3.558 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-V). (XI, 388).

1907. urteko abrilian 8xan Konzeju zaharreko lokal baten, Herriko Bibliotekian (Biblioteka Munizipala) inauguraziño ofiziala ein zan. Horarixua, aste egunetan, atsaldeko ordu batetatik zazpiretara zan, eta gabeko zortziretatik hamarretara; jaixetan, goixetik bakarrik euan zabalik (ikus 1906-X-31). (I, 239)-(XI, 330).

1907. urteko abrilian 10eko jardunian, alondigia haunditzeko obren kontua ontzat jo zan. 25.794,13 pezeta izen ziran (ikus 1908). (XI, 354).

1907. urteko abrilian 21ian izen ziran eleziño jeneraletan, holan geratu ziran:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
García	Mauristia	571
Isidoro Acevedo	P.S.O.E	116
Aquilino Amuátegui		1
Pedro Anitua Villate		1

(I, 260).

1907. urteko maietxian 3.706 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-VI). (XI, 388).

1907. urteko maietzian 1ian, Agiñako parrokiaren 171 lagun ero "feligres" euazan. Hango artxibuan gairak, danen izen-apelliduetan dagoz, eta zein basarrietan bizi ziran (ikus 1910-VII-1). (LXII, 12).

1907. urteko maietzian 20ko sesian, Gurruchaga arkitektoak merkau plaza barrirako eñ eban proiektua ontzat jo zan. Presupuestuko gastuen partida nausixak honek ziran, G. de MUJICA-k dakarrenez: kanterixako obrak, 40.539,81 pezeta; errementarixa, ideltserixa, linternerixa eta pintxura biharak, 40.391,96 pezeta; puestuak eitxia, 8.346,43 pezeta; atiak, 726,84 pezeta; komunak, 8350(?) pezeta.

Plazia eitzeko, orduko Barrenkalen euan harrizko itxurria apurtu ein bihar izen zan. Itxurriko ura, plazan bertan erabiltzeko ipini zan, garbitxasuna eta, eitzeko (ikus 1898-VII-23).

Obrak subastan etara ziran. Obrak hasi orduko, San Esteban basilikia botata euan (ikus 1898), eta baita merkau plaza zaharra be (ikus 1909-VI-22). (XI; 353, 376-377).

1907. urteko junixuan 6.247 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-VII). (XI, 388).

1907. urteko junixuan, Sanjuanetako jaixetan, hillan 25eko goixeko beratzi eta erdietan aurrekulari-xen premixua ipini eben. Juraduak erabagiko eban premixuak zeintzuei emon. Premixuak honek ziran: 30 pezeta, 20 pezeta eta 10 pezeta. (LXIII, 21).

1907. urteko julixuan 7.490 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-VIII). (XI, 388).

1907. urteko agoztuan 8.027 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-IX). (XI, 388).

1907. urteko setienbrian 7.004 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-X). (XI, 388).

1907. urteko setienbrian 15ian sortu eben "Lagun Artea" soziedadia (ikus 1908). (XI, 433).

1907. urteko otubrian 6.413 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-XI). (XI, 388).

1907. urteko nobienbrian 4.080 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1907-XII). (XI, 388).

1907. urteko nobienbrian 17xan, Crispulo Guisasola izentau eben Gobernadorian delegadu Eibarren, bere aitxan (Felix Guisasola) lekua hartzen: aitxan moruan, biharra ganoraz eta zuzen eñ eban. (XI, 90).

1907. urteko dizienbrian 3.043 billete saldu ziran Eibarko estaziñuan (ikus 1908-I). (XI, 388).

1907. urteko dizienbrian 18xan Aiuntamentuak, "Portalekua" inguruko lagunak eskatuta, baietza emon etsan antxiñako horman euan Portaleko zulu tapatziari, "por razones de embellecimiento" (XI, 502).

1907. urteko dizienbrian 28xan, bertan bizi ziran beste lagun batzuk kejauta, Portalekua parian hormia itxi zalako, Aiuntamentuak erabagi eban pasua lagatzeko alde batetik bestera, hormia itxi bai, baiña ate bat ipintzia bertan. (XI, 502).

1907. urteko dizienbrian 28xan, Vicente Aguirre mediku eta euskera-zalia hil zan, 73 urte bete zitxuan egunian. (I, 200)-(XL, 46-47).

1907. urteko dizienbrian 30ian, 40 lagunekin (ikus 1908), "Batzoki eibartarra" sortu zan (XI, 433).

1907. urtean San Andres Asiluan, danera, 36 lagun egon ziran. Hurrengo urtean (1908), apur batzuk gehixao (ikus 1904, 1910). (XI, 299).

1908. urtean, Migel Maria de Orbea izen zan alkatia barrero (ikus 1904). (XI, 477).

1908. urtian, 484.324 arma esportau ziran: 428.120, motzak; 56.204, luziak. (XXXI, 24).

1908. urterako, esposiziñuan ipiñi ziran gauzak argi lagatzen eben Eibarko industrian armak eta damaskinaua ez eze, beste hainbat gauza be eitzen zirala: argindarrakiñ ibiltzeko tramankuluak, nakarrakiñ eindako gauzak, erramintxak, makiñarixian piezak (automobilendako, besten artian)... Holan produziñua *dibersifikauta* geratzen zan, danak gauza bat ein biharrian (ikus 1908-VIII-20). (XI; 414-420, 495).

1908. urtian Celestino Arizabaleta-k zortzi tiroko pistola automatiko bi ein zitxuan: Eibarko Armerixa Museuan egon ziran gordeta baiña ostu ein zitxuen. Arizabaletarren barri jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 106-107. (LI, 106-107).

1908. urtekua da “Calixto Arrizabalaga e Hijos” arma enpresian lehelengo datua: 44105 patentia etara eben errebolber barri bat eitzeko. Calixto Arrizabalaga Arriaga beran eta bere biharrian barri jakitzeko beitzu bibliografian: baitxa 1920. urterarteko gorabeherak ezagutzeko be: LI; 117, 121 (ikus 1920). (LI, 117).

1908. urtian Manuel Berristain Bengoechea arma taillar jabe moruan agiri zan matrikula industrian. Dana dala, “Aurrera S.A.”-n eta “Su Armaren Fabrika”-n be sartuta euan. 1883. urtetik eta 1909. urterarteko nundik norakuak jakitzeko begiratu bibliografian: LI, 138-139. Bera 1909. urtian hil zan itxuria dagonez (ikus 1910). (LI, 138-139).

1908. urtetik aurrera Jose Retenaga arma taillar jabe moruan agiri zan matrikula industrian: sei bihariñek eitzen eben biharra hor taillarrian. Bere barri gehixao jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 290-291 (ikus 1912). (LI, 290-201).

1908. urterarte jardun eban biharrian Juan Jose Larrañaga arma taillarrak. Ordurarteko jardunan barri jakitzeko beitzu bibliografian: LI; 39, 240. Handik aurrera matrikula industrian agiri zan bakarra Juan Jose Larrañaga-n ur-motorra errentan emonda ekala zan. (LI; 39, 240).

1908. urtetik aurrera agertu zan “M. Santos y Cía.” –Modesto Santos Achurra-n enpresia– matrikula industrian: (armen) komerziantia zan. Komerziantia moruan 1923. urterarte iraun eban, armagiñan biharrian segidu arren aurrerantzia be. Barri gehixao jakitzeko beitzu bibliografian: LI; 177, 178, 181, 301, 302, 441 (ikus 1929. urteko zensuan). (LI; 177, 178, 181, 301, 302, 441).

1908. urtian agertu zan estreiñakoz “Unión Armera Eibarresa” Eibarko matrikula industrian. Soziedade moruan 1907. urtian sortu zan, eta 1909. urtian des eiñ. Barri gehixao bibliografian topau leike: LI, 327. (LI, 327).

1908. urtian hil zan Ignacio Charola armagiña: bere alargunak hartu eban arma taillarran kargu hurrengo urtetik aurrera, zegaitzik eze 1909. urteko matrikula industrian taillarrak “Viuda de I. Charola” izena hartuta ekan. Taillarran barri, eta baitxa Ignacio Charola-n semien barri jakitzeko be, beitzu bibliografian: LI, 164 (ikus 1913). (LI; 103, 164).

1908. urtian, Eibarko Kaja de Ahorros Probintzian 1.378 libreta euazan. Danen artian, 721.000 peze-ta eukezen: bata bestiakin, baktzak 520 pezeta euko ebazan. (XI, 496).

1908. urtian, “Fiestas Euskaras” izena eken Lora-Jokuak Eibarren zelebrau ziran: probintzixa guztiak bertara joko eban hamen jai egunetan.

Erregia bera be Eibarren egon zan, bertan ein zan egundoko Industrian Esposiziñua ikustera etorritxa (ikus 1908-VIII-20). (XI; “Prólogo”: XXX; 98)-(XXXVIII, 39).

1908. urtian, alondiga onduan, lurrari eusteko hormia ein bihar izen zan. 3.465,32 pezeta izen zan obría. (XI, 354).

1908. urtian, San Andres Asiluan, 2.693,54 pezeta pagauta, tejabana barrixa ipiñi zan. (XI, 355).

1908. urtian, Algeciras-ko Konferenzian ondorenia (1906. urtekua), Orbea Etxiari, Tangerren kazako eskupeta eta kartutxuak konzesiñua eiñ etsen³⁶⁹. Tangerren ez eze, Cadizen be zabaldu eben bazarra. Holan hasi zan kanpoko komertzixua gehitxuao zabalitzen.

Orbeakuak, Tangerren bertan, ferreterixia eta bazar bat ipintzekotan ibilli ziran (ikus 1916). (XV, 40-41)-(XL, 55)-(LI; 41, 272-273).

1908. urtian ein zan industrixa esposiziñoko grafikuetan agiri zanez, Eibarren, denpora-pasako honek soziedadiok euazan:

"Casino de la Amistad", 529 sozixogaz.

"Casino Liberal"-a, 205 sozixogaz (ikus 1912).

"Casino artista eibarrés", 167 sozixogaz.

"Lagun Artea", 197 lagunekua.

"Club eibarrés" (ikus 1908-V-I; ikusi 1908-VIII-20). (XI, 433).

1908. urtian, Eibarren martxan euazan zentru politikuak honetxek ziran: 73 sozixokiñ, "Agrupación Socialista"; 75ekin, "Juventud socialista"; 40 lagunekua, "Batzoki eibartarra"; "Círculo tradicionalista"-k 113 afiliu ekazan; eta "Juventud republicana"-k, 200 (ikus 1897-VIII-29, 1904-III-4, 1907-XII-30, 1904-XI-22, 1904-V-15). (I, 259)-(XI, 433).

1908. urtian, Eibarko bandera ero ikurriñari abar bi gehitxu jakozan: bata haritzana, indarran sinbolo lez; eta bestia erramua ero laurela, gogo-argitxasuna ero intelijenzixian sinbolotzat. (XI, 16)-(XXXV; 18, 19).

1908. urteko eneruan, Eibarko Estaziñuan 3.273 trenan billete saldu ziran (ikus 1908-II). (XI, 388).

1908. urteko febreruan, Eibarko Estaziñuan 3.458 trenan billete saldu ziran (ikus 1908-III). (XI, 388).

1908. urteko martixan, Eibarko Estaziñuan 3.621 trenan billete saldu ziran (ikus 1908-IV). (XI, 388).

1908. urteko abrilian, Eibarko Estaziñuan 3.438 trenan billete saldu ziran (ikus 1908-V). (XI, 388).

1908. urteko maietzian, Eibarko Estaziñuan 3.790 trenan billete saldu ziran (ikus 1908-VI-30). (XI, 388).

1908. urteko maietzian 1ian fundau eben "Club Eibarrés"-a: 90 sozixo ziran. (XI, 433).

1908. urteko junixuan 30erarte, hillabete osuan, Eibarko Estaziñuan trenan 6.320 billete saldu ziran (ikus 1911-VII). (XI, 388).

1908. urteko julixuan 17xan Juan Esperanza-k eta Pedro Unceta-k bat eiñ eben eta "P. Unceta y J. Esperanza" armerixako enpresia martxan ipini eben Eibarren. Dana dala, matrikula industrialian ez zan halan agiri, eta bakotxak bere aldetik kotizatzen eban: Esperanza fabrikantia zan eta Unceta saltzaillia ero komertziantia. 1912. urtian Gernikara juan ziranerarteko barri gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI; 187, 189-190. (LI; 187, 189-190).

³⁶⁹ In LI, 41, 272 ostera, holan dakar: "llegando a su momento de máxima expansión con la concesión de venta de armas en Tanger que preveía la Conferencia de Algeciras (1906)".

1908. urteko julixuan 28xan, Euskal Jaixen programian barruan, Aiuntamentuak organizatutako musika banden Konkursu Regionalan basiak etara ziran kalera: organizadoriak aindutako pieza bat jo biharko eben lehelengo; eta gero beste bat, bakotzak gura ebana (ikus 1908-XI-7). (XI, 427).

1908. urteko julixuan 29xan, Euskal Jaixen programian barruan, herriko Historixa monografixen konkursua zabaldu zan: "Concurso de Monografías de Historia Local de Eibar" ekan izena. *In XI*, 421-422, basien kopixia dago. Inportantia da lehelengo kondezina, biharran mamiña ipintzen dabelako: "1.ª Estos trabajos habrán de ser originales é inéditos, y abarcarán la historia local en las diversas esferas en que se ha desarrollado la actividad de sus hijos, sin omitir los méritos que contrajeron aquellos eibarreses ilustres que realzaron el lustre de su nombre fuera de los ámbitos de la villa, en altas esferas religiosas, militares, científicas, literarias ó de otra índole" (XI, 421). Gregorio de Mujica eta Pedro Sarasqueta-k presentau ebezen euren biharrak (ikus 1908-IX-5). (XI; "Prólogo", XXX; 421-422).

1908. urteko agoztuan 20xan inaugurau zan Eibarko *Fiestas euskaras* zebratzeko organizau zan herriko industrixen esposiziña. Alondigako eskoletan euan ipiñitxa. Atsaldeko seiretan urten eben Aiuntamentutik, Aiuntamentuko danak komitiban, Hilarion Suinaga alkatia buru zala, Parrokixako klerua, Cristobal Echaniz jueza, herriko maixu-maistrak, eta beste inbitau danak. Alondigan bertan alkatiak berba eñ eban, eta halantxe geratu zan esposiziña jentiandako zabalik.

Gauzak erakusten euazan industrialak, bi sailletan euazan partiduta: batian, bihargiñekiñ eindako biharrak euazan ikusteko moruan (ez eken premixorik); eta bestian, bihargiñ artesanalak, bakotzak berak eindakua erakusten ebana euan (premixuen konkursuan sartzen ziran).

Bakotzak beria ipintzia, industrialen euren kontura zan; beste bitrina bat be baeuan, Aiuntamentuak ipiñitxakua, eta han erakustia duan zan. Esposiziña ikustera sartzeko entradia pagau bihar zan.

Esposiziñuan bertan, bihargiñekiñ eindako gauzak bost moltzotan euazan: armerixia; grabaua; industri-xia, danetik piskat; soziologixia (Eibarko poblaziña, armen esportaziñuan eboluziña, herriko presupuestuak, eta beste grafiko batzuk); eta arte liberalak.

Industrial eta artesano askok ipiñi ebezen euren biharrak erakusten esposiziñuan; baitxa, konparaziño baterako, Aiuntamentuko sekretarixua zan Lesarri-k be, 1600. urtetik hasitxa Eibarren egon ziran alkate eta sekretarixuen izenen kuadro bat be.

G. de MUJICA-k lista luzia dakar, baiña, berak diñuanez, ez osua; P. SARASKETA-k be "inbentarixo" luzia dakar (XL, 56-58). Han zabal agertzen daben ezkeriok zeñek zer erakutsi eban, eta zeintzuk ze premixo irabazi ebezen, zuzenian bere orrixak ikusi leikez euren barri jakin gura dabenak.

Premixua eken saillak honek ziran (12 danera): gubillaz eindako biharrak (Manuel Beristain-ek emondako 100 pezetako premixua); damaskin-auak (1. premixua, 100 pezetakua; 2.a, 50ekua; eta 3.a, 25ekua); eskuz forjautakuak (trokela erabiltzeka) (1. premixua, 50 pezeta; 2.a, 25); biharrerako erramintzak, Eibarko industrixan erabiltzeko morokuak (1. premixua, 100 pezeta.; 2.a, 50); limiakñ akabautako biharrak (1. premixua, 50 pezeta.; 2.a, 30; 3.a, 20; 4.a, 10); andrazkuen biharrak (1. premixua, 75 pezeta.; 2.a, 50; 3.a, 20; 4.a, 10); egurrian eindako biharrak (1. premixua, 50 pezeta.; 2.a, 30); grabadoriendako plantillak (1. premixua, 75 pezeta.; 2.a, 50; 3.a, 25); "piezas maquinadas" (XI, 415) (1. premixua, 75 pezeta; 2.a, 50; 3.a, 25); pulidutakuak (1. premixua, 25 pezeta; 2.a, 15); dibujua (1. premixua, 25 pezeta.; 2.a, 15; 3.a, 10); eta Eibarko industrixetan metalak esmaltatzen erabiltzeko erak: nikelaua, pabonua, ero besten bat (25 pezetako premixu bakarra).

Premixua honek irabazi eben:

Damaskin-auan, Cayetano Careaga-k, lehelengua; bigarrena, Luisa Mendicute-k.

Pulimento eta nikelauan, Migel Espilla-k etara eban lehelengua; bigarrena, Azcona-k.

Nikelian, Policarpo Iriondo-k etara eban premixua.

Tailla biharretan, Claudio Amesti-k etara eban lehelengua.

Gubil biharretako premixua, hutsik geratu zan arren, gero Barrutia, Ereña semia eta Echaluze-n artian partidu eben.

Pabonauan, "Anítua é Hijo"-k, Elisburu-k, Valenciaga eta Chapartegui-k irabazi ebezen premixuak.

Andrazketan, Petra Elejalde-n biharrak aitxatzekuak izen ziran (baiña ez zan konkursuan sartu); lehelengo premixua, Larrea andriandako izen zan; bigarrena, Ignacia Iturrioz-endako. Nicasia eta Paula Arco, eta Martina Ojanguren-i be, premixuak emon etsezen.

Esposiziñua, lehelenguan, hillabetian zabalik egotekua zan baiña luzetu eiñ eben (ikus 1908-IX-20; 1908-IX-4). (XI, 413-420)-(LI; 94, 103, 106, 110, 131, 140, 142, 164, 177, 180, 187, 273, 313)-(LIII, 84)-(LVII; 45, 218).

1908. urtian Niceto Muguruza doktoriak, lehelengo poltsikoko *Fonendiskopixua*³⁷⁰ asmau eban. Eiñ, Jose Aguirrebeña-k eiñ eban: Euskal Jaixetako esposiziñuan ipiñi eban erakusten (ikus 1908-VIII-20). (XI; Prólogo..., XX; 418).

1908. urteko agoztuan 25a izen zan, Euskal Jaixak zirala eta, Eibarren egon ziran idi-probetarako izena emoteko azkenengo eguna. Probak, setienbrian 5ian izen ziran. Izena emoterakuan, 40 pezeta laga bihar ziran, proba egunian bueltan hartzeko.

Programan, hamazazpi kuartatik gora eukezen idi pariendako, premixu batzuk agiri ziran (lehelengua, 250 pezetakua zan; bigarrena, 125 pezetakua); premixu txixixauak hamazazpi kuartatik beherako idi pariendako (lehelengua, 150 pezetakua; bigarrena, 75 pezetakua).

Neurrixa, "poniendo un kilo de peso en cada punta del cordel á cada lado del animal" (XI, 420) hartuko zan. Ordu erdiko biharra zan eitxekua, karretero bigaz, eta Eibarko harrixakin. Beste kondeziño danak, betikuak ziran (ikus 1908-IX-5). (XI, 420).

1908. urteko setienbrian 4an hasi ziran Eibarren Gipuzkuako Diputaziñak urtero³⁷¹ organizatzen eban Euskal Jaixak, Fiestas Euskaras. Kalejirak, konziertuak eta iluminaziño espezialak egon ziran orduan Eibarren, jaixak hasteko (ikus 1908-IX-5). (XI, 420).

1908. urteko setienbrian 5ian, Euskal Jaixen barruan, egun osuan egon zan ikusmiria Eibarren:

Goixian goixao, diania jota, jentia hasi zan ganau, ortuari eta makiñarixa ferixara juaten.

Hamaika eta erdietan hasi ziran goixeko idi-probak. Proba ostian, bersolarixak, kukañak eta beste festejo batzuk egon ziran.

Eguardiko ordu bi eta erdietan hasi ziran barrero idi-probak, bigarren txandia.

Sei eta erdietan, Gipuzkuako diputaduak eta beste inbitau ofizialak Ilegau ziran: herriko Korporaziñua, komisiño batzuk eta musika bandiak Estaziñora urten etsen, billa. Handik, Aiuntamentura jo eben.

Illuntziko zortziretan, Parrokixan egon zan entzutekua: Crispulo de Guisasola-n esanetara, "Orfeón eibarrés"-kuak (90 lagun ziran), Laurent de Rillé-n Salve kantau kantau eben. Gero, San Jose eskolako "La Juventud" masa koralakin batera, himno bat kantau eben.

Beratziretan, Aiuntamentuko saloietan, jentetza haundixakiñ, Eibarko historixian gaiñeko monografixen konkursuan erabagixan barri emon zan. Juradu, honek egon ziran: presidente, Pablo de Alzola, "Senador del Reino" (XI, 421); bokala, Fernando de Olascoaga; eta bokal-sekretarix, Carmelo de Echegaray, Euskal Herriko kronistia (hirurak ziran "Real Academia de la Historia"-kuak).

Premixuak emoteko orduan, mahai-buruan, diputaduak, herriko agintarixak, aitzatutako juradua, eta Euskal Lora Jokuen presidentia zan Alfredo de Laffitte euazan. Sekretarixuak irakorri eban diktamena: lehelengo premixua, “Arrate” lemia eroian Gregorio de Mujica-n biharrari emon etsen. Premixua, 1.000 pezetakua zan. Bigarren premixua, Pedro de Sarasketa-n biharrandako izen zan (ikus 1909). Ondorik, Carmelo de Echegaray-k berak, diskurso bat irakorri eban (G. de MUJICA-k osorik dakar, *in* 486-490, haren barri euki nahi izen ezkeriok); eta gero, Pablo de Alzola-k, beste bat (honen transkripziño osua be, *in* XI, 491-498 dago). Holan amaitxu zan orduan egunekua. (ikus 1908-IX-6). (XI; “Prólogo”, XXXI; 420-423)-(XXXIV, 71).

1908. urteko setienbrian 6xan, Euskal Jaixetan honek egon ziran:

Goixian goixao, eguna argitxuaz bat, tanbolinteruak eta “La Marcial” bandiak diania jo eben; kanpai jotia be egon zan.

Zortziretan, Aiuntamentuan, Donostiako “Alkartasuna” basarritzarren sindikatuko presidentia, Vicente Laffitte (diputadua be bazan), buru zala, sindikatu batzuen arteko batzarra ein zan: Donostia, Elgoibar, Zizurkil, Bergara, Zumarraga, Urnieta eta Eibarko sindikatuen izenian juandakuak euazan. Erabagi batzuk hartu ebezen ganaderixiak eta basarrixetako biharrak aurrera ein zeixen.

Beratz eta erdietan, Prozesiñuak urten eban Parrokixatik, Diputaziñuak ekarritxako Loiolako San Ignazio eta Kontzeziñoko Andra Marixan imajiñekin. Diputado batek Diputaziñoko estandartia eroian. Kalietan zihar ordu erdixan juan ziran Prozesiñuan.

Goixeko hamarretan egon zan meza nausixa. Obispuak emon eban mezia; Eibarko Orfeoiak kantau eban. Juan Jose Alberdi abadiak, “Fe y trabajo” sermoia bota eban. Mezetan jente asko egon zan; diputaduak, Eibarko alkatia eta konzejalak eta beste zemaitx inbitau be egon ziran.

Meza ostian, korrida-plazan “*dantzari-chikiak*” konparsiak, Adolfo Zubía-k erakutsitxa, bertako dantzak eiñ ebezen. Ondorik, han bertan, adari-topekia egon zan.

Eguardixan bankete haundixak egon ziran: bata, Aiuntamentuan, bazkari ofiziala, Diputaziñuan kontura. Obispu euan mahai-buruan; ezker-eskuma, Eibarko alkatia eta Diputaziñoko presidentia euazan.

Beste bankete haundi bat Kasino Liberalian egon zan, Historixako monografixen juradua, industrixako esposiziñuan juradoko presidentia eta beste zemaitxendako organizauta. Postreko orduan, Wenceslao Orbea-k berba eiñ eban; baitxa Carmelo de Echegaray, Gregorio de Mujica eta Acha teniente-alkatiak be. Pablo de Alzola-k errematau eban brindisa.

Atsaldeko lauretan, pelota partidua egon zan, Azkoitxiko Txikito eta Errezabal, *mano a mano*. Txikito-k irabazi eban, 22 eta 14.

Atsalde osuan, ganau eta ortuariko konkursuan premixuak emotia egon zan. Danera, 304k emonda eken izena. Honek egon ziran:

- Gipuzkuako ganauak 146
- Bizkaiko ganauak 26
- Kaballerixia 14
- Astuak 18
- Txarrixak 9
- Ardixak 12
- Hegaztixak 41
- Kanporako makiñarixia eta erramintxak 2
- Ortuarixa 22
- Basoko landarak (“reproducción forestal”) 7
- Basarritzarren mutualidade eta kooperatibak 7

Premixuak zeintzuek ziran aitzen emon eta gero, bostetan premixuak emon, eta premixua etaratako animalixak “desfilau” eñ eben. Basarritarren laguntasuneko premixuak, Donostiako “Alkartasuna” sindikatua, Eibarko “La Protectora de la Propiedad”, eta Eibar, Elgoibar eta Plaentxiko “Laguntasuna” asoziazionandako izen ziran. Basuetako premixuak: Aiuntamentuka zan atalian, Oiarzunguak irabazi eban lehelengo premixua, Anzuolakuak bigarrena, eta Bergarakuak hirugarrena.

Illuntziko zazpiretan, Donostiako Lore Jokuen *konsistorixuak* organizatuko denpora-pasia (“velada”) egon zan Aiuntamentuan. Aurretik konbokauta euan euskal literatura, musika, pintura eta erretratuen konkursoko premixuak zeñek irabazi eben ipintzen eban agirixa irakorri eben. Ondorik, Alfredo de Laffitte-k Euskal Herrixan gaiñeko diskursua bota eban. Gero, Carmelo de Echegaray-k, euskeraz, Resurrección Mª de Azcue ekarri eban gogora, *Dizionarixua* eitzen ebillela eta. Gregorio de Mujica-k jardun eban ondorik; eta Toribio Alzaga-k gero: Ramon de Inzagaray-n poesia bat irakorri eban. Premixuak emotia egon zan, berbaldixak amaitutakuan:

- Literaturan, zemaitx tema euazan: bata, eibartar ilustrien gaiñekua; beste bat, Eibarko industrixian historixia (G. de MUJICA-k hau transkripziñuau dakar: “Berreun da berrogeita amar pezetako sari bat eta bitezarrá, Eibar-ko gizon argidotarren gaiñ egintako lan kondairar onenarentzat, edo izan liteke ere, ango ekintzaren aurrerakisunen gaiñ egintako lanarentzat. Lenengo lana izan leike Eibar-ko seme ospatsu baten edo Eibar-tar argidotar talderi gaiñean” (XI, 425)). Honetan, Gregorio de Mujica-k, Ignacia Pradere eta Jose Elizondo-k euki eben zelan ero halango premixua. Beste sailletan, Carmelo de Echegaray-k, Avelino Barriola-k, Ramon Inzagaray-k, Ramón Guelbenzu-k, Jose Ignacio Garmendia-k, Enrique Elizechea-k, Jerónimo Elícegui-k, eta Jose Olaizola-k. Konkursotik fuera, Isaac López Mendizabal-i diploma bat emon etsen.
- Musikako premixuak, Jose Mª de Usandizaga eta Ignacio Bereciartua-ndako izen ziran.
- Pinturako premixuak, lehelengotik hirugarrenera, Elías Salaverría, Mauro Ortiz de Urbina eta Luis Armengon-ndako izen ziran.
- Erretratuetan, Juan B. de Larreta-k eta Migel Aguirre-k etara ebezen lehelengo eta bigarren premixuak. Amaitzeko, Pepe Artola-k bere monologo bi irakorri ebazan, “Mocha Donostiyán” eta “Praisku”.

Beratziretan, plazan, “La Marcial” bandia eta Eibarko Orfeoian konziertua egon zan. Gabeko hamabixak arte egon ziran. Bandiak, Peña y Goñi-n “Vasconia” jo eban, esate baterako, eta dantzán eitxeko piezak. Orfeoia, besten artian, “Euskaldun jayo giñan” zortzikua (Felipe Arrese y Beitia-n letria; Ortiz de S. Pelayo-n musikia), “La Voz del mar” (Paliard-ena) eta “Ijituak” (Laurent de Rillé-na) kantau eban (ikus 1908-IX-7). (XI, 423-426)-(LXIII, 21).

1908. urteko setienbrian 7xan Euskal Jaixetako programaziñuan barruan, honek gauzok egon ziran Eibarren:

Goixeko beratziretan, Lora Jokuak organizatuko euskeraz irakortzen eta eskribitzeko konkursua egon zan Aiuntamentuan. Elgoibarko Valerio Arruti presentau zan bakarrik; berari emon etsen 25 pezetako premixua.

Beratziretan be, korrida plazan, Aiuntamentuak deitxutako musika banden Konkurso Regionala egon zan: Hego aldeko hiru probinzia eta Naparruako edozeñ herriko bandak apuntau zeikiazen, kapitaletkuak ezik. Grupo bi euazan: A grupua eta B grupua.

- A grupuan, Donostiako “Iruçhulo” apuntau zan bakarrik. 44 lagun ziran, Virgilio Moreno-n esanetara. Broca-n “Los Tercios de Flandes” jo eben. Premixua euri emon etsen.
- B grupuan, Balmaseda (36 lagun, Alfonso Martínez-en esanetara), Oñati (32 lagun, Fermín Bengoa direttore zala: Reynand-en “Jeanne Maillot”-en *obertura* jo eben), San Migel de Basauri (34 lagun, Pedro Zabaleta-n esanetara. “Roandencia” *obertura* jo eben), Tolosa (24 lagun, Tomas Múgica-n esanetara; R.M. Azcue-n “Vizcaitik Bizkaira” *obertura* jo eben) eta Hernaniko (37 lagun, Estanislao Gorrochategui-n esanetara; E. Mocoroa-n “Sinfonía Vasca” jo eben) bandak apuntau ziran. Lehelengo premixua Tolosako bandiak etara eban; bigarrena, Balmasedakuak, eta hirugarrena, Basaurikuak. Hernani eta Oñatiko bande, *azesitak* emon jakuezan.

Ondorik, aureskularixen konkursua egon zan: Adolfo Zubia (ikus 1878-X-26), Jose Aizpurua eta Saturnino Anzuola-k etara ebezen premixuak³⁷².

Atsaldeko hiruretan, banden arteko honorezko konkursua egon zan. A grupokuak, derrior, J. Sain Basabe-n jakiñeko pieza bat jo bihar eben: Donostiako “Iruchulo” bandiak etara eban lehelengo premixua, 1.500 pezetakua eta diplomia. B grupokuak, B. Gabiola-n “Humorística” piezia jo bihar eben: Tolosako “El diapasón” bandiak irabazi eban lehelengo premixua (1.000 pezeta eta diplomia); San Migel de Basauriko bandiak, bigarrena (300 pezeta eta diplomia); eta Balmasedako bandiak, hirugarrena (diplomía). Tolosako bandako Tomas Múgica-ri emon etsen direttore onenan premixua. Konkursotik kanpora, Eibarko “La Marcial” bandiari beste premixu bat emon etsen.

Tanboriliteruen konkursua egon zan bandena amaitutakuan. Elgoibarko organistiak eindako “Uztaillaren 22.^an” jo bihar eben: Tolosakuak irabazi eben 100 pezetako premixu bakarra. Baiña, Oñati eta Zumaixakueri be emon jakuezan 50 eta 40na pezeta. Konkursora presentau ez arren, Plaentxiko eta Eibarkuei be, 25na pezeta emon jakuen.

Gabian kabalgatia egon zan: heralduak; gerreruak; zaldunak; koloriñetako farolak eroiezan mutikoskorak; Eibarko ezpata-dantzariak, Adolfo Zubia direktoria buru joiala; eta karroza bi. Karroza bat, Artian sinbolua zan: karroza gaiñian Pepita Guisasola zoian (Guisasola grabadorian alabia); bestia, Industrixiana. Gregoria Pagoaga joian karroza gaiñian. Kabalgatiakin batera, konkursuan egon ziran musika bandak jua ziran. Honekiñ espektakuluonekiñ amaitxu ziran orduango Eibarko Euskal Jaixak.

Bixen bitxartian, Eibarko kaliak eta etxietako balkoiak eta, “engalanauta” egon ziran. “La Amistad” eta “La Confianza” kasinuak irabazi eben iluminaziñuan premixua, “á los más artísticamente iluminados” (XI, 429) emondakua.

Danera, G. de MUJICA-n numeruetan, Aiuntamentuandako Euskal Jaixen gastua 15.666,42 pezetakua izen zan³⁷³. (XI, 426-429)-(LXIII; 21-22, 22 10. n., 26, 88).

1908. urteko setienbrian 11n³⁷⁴ Victoria Eugenia Erregiñia eta bere gizon Alfonso XIII.a Eibarrera etorri ziran; bide batez, Isasiko etxian egon ziran, bertako Markesiari kaso eitxera, saludatzera.

Eibarren, Euskal Jaixak zirala, eta Arte eta Industrietako esposiziñua euan montauta, alondigan. Gaiñera, errege-erregiñak etozelako herrixa be aprapos adornauta euan: Estaziño kalia, esaterako, arku dotoria ipiñitxa euan; etxietako balkoietan, fabrika eta taillarretako bentanetan eta, adornuak ipiñitxa euazan... Musikia jotzen ebizan kalietan; eta txapliuak sarri botatzen ebezen.

Holan izen zan bisitia: atsaldeko 5etan Ilegau ziran erregiok, autuan. Urkuzuko zubixan, han inguruko bihargiñak euazan batuta, erregiok ikusteko; Grabadores kalia, gobernadore zibilla zan Velilla de Ebro-ko markesak eta Kortietako Bergarako diputadua zan Roque García-k saludau etsen; handik, Estaziño kalera jua ziran. Han, autotik bajatu, eta herriko agintariak eta beste personaje batzuk egon ziran eurekiñ: Isasiko markesia eta bere fameliñia, “la Unión y del Real”-eko kondiak, eta Santa Cruz-ko markesa, besten artian.

³⁷² Hori jartzen dau in XI, 247; baiña dana dala, O. ARAOLAZA-k Jose Azpiazu Ondarru eta Saturnino Arriola Txirloia zirala diño; justifikatzeko hau jartzen dau: “Kontuan hartu behar da Mujikak izenak oker jaso zitzakeen aukera” (LXIII, 22 10. n.).

³⁷³ In XI, 429, ingresuen eta gastuen kuadro ero balanzia dakar. Baiña kontu batzuk ez dagoz ondo: “23.736,92” ipintzen daben lekuan, agiriko numeruak aintzakotzat hartuta, 22.378,93 pezeta urtetzen dabe, esaterako.

³⁷⁴ Goguan hartu bihar dou O. ARAOLAZA-k eindako apuntia: “Gregorio Mujikaren (...) hitzak nahasiak gertatzen dira. Errege-erreginen etorrera handik gutxira ospatzekoak ziren Euskal Jaien aurretik kokatzen du eta irailaren 11n izan zela dio. Euskal jaiek irailaren 4tik 7ra ospatu ziren. Baliteke irailan beharrean, abuztuan izatea Alfonso XIII.aren bisita, erakusketa abuztuaren 20an ireki baitzen” (LXIII, 23 11. n.). Konforme gaoz anakronixia dauala G. de MUJICA-n testuan: “Eibar tuvo también fiesta el día 11 de Septiembre de 1908 por que el Rey D. Alfonso y su augusta esposa marcharon á la villa con objeto de visitar la Exposición de Artes é Industrias organizada con motivo de las Fiestas Euskaras que habían de comenzar en breve” [letra baltzaua geuk ipinitxakua da] (XI, 409).

Baiña, hor argi dago ez zirala etorri Euskal Jaixak ikustera, ezpadaze prexixu Esposiziñua ikustera; gaiñera, bisita egunak ez daka zetan agoztuan izen zegaitzik eze esposiziñua agoztuan 20xan zabaldu bai, baiña itxi, setienbrian azkenetan itxi eben: “Esta Exposición de Artes é Industrias se abrió, como hemos dicho ya, el día 20 de Agosto, y la clausura señalada para el día 20 de Septiembre, se retrasó, en vista del éxito, hasta el 28 del mismo mes” (XI, 420).

Musikia eta *Dantzari-txikiak* konparsia aurretik ebela, alondigako esposiziñora jo eban komitibiak. Han, organizaziñoko presidentia zan Toribio Zulaica, eta bokalak euazan zaiñ (Victor Sarasqueta, Donato Sarasua, Jose Felipe Artamendi, Agustin Larrañaga, Pablo Aranzabal, Bonifacio Echabe, Martin Antonio Bascaran, Manuel Beristain eta Migel Anitua). Erregiak lokalian sartu ziranian, seikote batek "marcha real"-a jo eban, eta erregiñari lorak erregalau etsezen. Esposiziñoko zati danak ikusi ebezen, eta bai gustora geratu be Eibarko bihargiñen biharrekiñ. Orbea etxiak, errebolber oszilante bat erregalau etsan.

Ondorik, Aiuntamentuan *piskolabisa* euki eben. Erregiña Isasiko palazixora jua zan, bertako markesiak inbitauta, eta beranduao, erregia be bai.

Parrokixan egon ziran gero: kanpaiak eta martxa reala jo ebezen sartzarakuan. Atsaldeko sei txa erdie-tan jua ziran berraro Donostiara. (I, 246)-(XI; "Prólogo": XXX; 98, 253, 409-410, 420)-(XV, 91)-(LI, 339)-(LVII, 45)-(LXIII, 23).

1908. urteko setienbrian 20xan zan amaitzekua industrixa esposiziñua. Baiña, hainbeste jente ibilli zan eze, aste bete gehixuan egon zan zabalik (ikus 1908-IX-28). (XI, 420).

1908. urteko setienbrian 28xan itxi eben Eibarko industrixian esposiziñua.

Aiuntamentuak hori organizatzen 5.251,58 pezeta gastauta eukazan. Zabalik egon zan bitxartian, 2.972 pezeta etara ziran; eta amaixan, 1.560,60 pezeta geratzen ziran. Bata bestiakin ba, herrixandako 3.690,98 pezetako gastua izen zan. (XI, 420).

1908. urteko nobienbrian 3an Niceto Muguruza-k, "Centro de las Sociedades Obreras"-ek eskatuta, *Saloi Teatruan* "Campaña antituberculosa local" berbaldira emon eban.

Alemanixan exito haundixa eken "Jardín Galería de Convalecientes" tipoko bat Eibarren be ipintzia mere-ziko leukela bota eban konferenzixan, herrixan eta Sociedad de Socorros Mutuos-en mesederako izengo zala-ko, tuberkuloso nahi edozein gaixondako. Ideia ondo hartu zan: Sociedad de Socorros Mutuos-ek patrozinau-ta hasi ziran zelan eiñ estudixatzen (ikus 1909). (XI, 301).

1909. urte inguruan Hector Lachelin fransesak damaskinau taillar haundi bat ipini eban Estaziño kalia. Horren barri jakitzeko beixu bibliografixan: LIII, 98. (LIII, 98).

1909. urte inguruan Loiolako basilikan ipinitxa euan Eibarren eindako altare damaskinaua: Plazido Zuloaga izen zan direktoria, eta Fausto Mendizabal dibujante proiektistia: "Eibarren egin zen obrarik hobeneta-rikoa zen aldare hau, Eibarko grabatu-tailer sail batek eta herriko artesau mordo batek bertan esku hartzen zutela" (LIII, 100). Komentarixu artistikua bibliografixan topau leike: LIII, 100-101. (LIII, 100-101).

1909. urtian (dizienbrian 12xan?) izen ziran herriko eleziñuak: independente, ero bere aldetik pre-sentautakuak etara eben gehixena, Eladio Guisasola eta Maximino Achótegui buru zirala. Beste partidu danak, atzetik, holan geratu ziran: demokratak, Nemesio Astaburuaga buru zala; republikanuak; liberalen aldetik, Joaquin Aldazábal izen zan konzejala; monarkikuak; sozialisten aldetik, Akilino Amuategi zan euretako bat; eta katoliko independientiak, euren izenian, Agustin Gabilondo presentau zan.

Alkate, Hilarion Suinaga ideologixa konserbadorekua izen zan, "de Real Orden" (LXXVII, 39 63. n.), Gobiernuak izentautakua. Urtia amaitxu orduko dimitidu ebanian, Francisco Muñoz-ek hartu eban kargua (hurrengo urte bixetan be, bera izen zan herriko buru), Gobiernuak konzejalen eskuan laga ebalako alkate barrixa izentatzia.

³⁷⁵ 1919. urterarte jardun eban konzejal, 1917xan Eibartik hanka einda ibilli zan sasoian izen ezik (LXXVII, 20).

Periodikuan, *La Voz de Guipúzcoa*-n, orduan abadiak be botau ebela, eta notizia lez ekarren: “donde se dice -escandalizándose- que en las elecciones municipales de 1909, por primera vez, han votado los curas” (XV, 64) (ikusi 1876). (I, 260)-(XI, 477)-(XV, 64)-(LXXVII; 20, 36, 39 63. n.).

1909. urte lehelenguetan hasi zan “Jardín Galería de Convalecientes” eixeko komisiño bat biharrian (ikusi 1908-XI-3): herriko jentia emoten eban diruakiñ eixeko asmua euan ezkeriok, lehelengo proiektua egurrezko galerixa bat eixia zan; baiña, herrixan uste zan baiño hobeto hartu, eta pentsautako baiño diru gehixao batu zalako, plana piskat hobetu ein zan (ikusi 1910-VI-10). (XI, 301).

1909. urtian, 497.886 arma esportau ziran: 455.294, motzak; 42.592, luziak. (XXXI, 24).

1909. urtian “F. Arizmendi y Goenaga”-k 45.498 patentia registrau eban, eta 1903 eta 1906ko Browning pistolak modelo letz hartuta (ikusi 1910. urte ingurua), “Walman” izenakin saltzen zitxuen pistolak eixen hasi zan 1910. urte inguruan, gero “pistolak tipo Eibar” moruan ezagunak ein ziranak eta gerora inguruko ixa arme-ro guztiak fabrikatzen zitxuenak. (LI; 42, 110-111, 144).

1909. urtian³⁷⁶ 70 lagun agiri ziran matrikula industrialian grabadore moruan: euretatik 59 uezabak ziran (bakarrik eixen ebenak ero taillardunak) eta bestien kontura jarduten eben bihargiñak 11: banaka agiri ziranetatik bat andria zan, Benigna Alcibar. Grabadore danak zeintzuk ziran, taillar bakotxian zemat bihargiñ, eta biharra zein kaletan eixen eben jakitzeko beixu bibliografixan: LII, 142.

Dana dala, *in* LIII, 33 holan diño: “1909.eko Biztanle Erroldatik ateratako datuaren arabera, 115 grabataile zituen Eibarrek urte hartan” (LIII, 33). Damaskinauak orduantxe jo eban guena, kanpora be haxe izen zan-eta gehixen saldu izen zan sasoi: “Gauza ugari bidaltzen zen Frantzia eta beste herrialdeetara. “Belle époque” deitua arte honi oso loturik zegoen, zeren garai honetan ez baitzen dama gailenik *Eibarko damaskinatuetariko* paparreko edo xehetasunen bat ez zerabilenik. (...) Plantilaginek -aipatu beharreko beste artesaugremio eibartar bat- egoki hornitzen zuten damaskinatu beharreko gauza honen kopuru handi batez” (LIII, 33). (LII, 142)-(LIII, 33).

1909. urtian Pedro de Sarasketa-k, aurreko urtian Euskal Jaixetan presentau eban Eibarko monografi-xa historikua liburu lez publikau eban, Eibar. *Monografía descriptiva de esta noble y leal villa Guipuzcoana* tituluakin. Prologua Niceto Muguruza-k ein zetsan. Eibar bertako Pedro Orúe-n inprentan etara eben. (I, 223)-(XI, 422)-(XXXV, 25).

1909. urtian publikau eban Alfredo de Laffitte-k La Lengua y Literatura Euskaras Discursos pronunciados por *don Alfredo de Laffitte y Obeneta, Presidente del Consistorio de Juegos Florales Euskaros en las veladas del reparto de premios del Certámen Literario y Artístico de esta Asociación con motivo de las Fiestas Euskaras celebradas en Vergara, San Sebastián, Elgoibar, Eibar y Hernani*. Tituluan agiri dan lez, besten artian, 1908. urtian Eibarren izen ziran Euskal Jaixetako diskursua be, bertan publikau eban (ikusi 1908-IX-6). (XI, 426).

1909. urtian eiñ eben Eibarko “Langileen 1. Kooperatiba” (LXXVII, 22). Akilino Amuategi izen zan hango presidentia. Kooperatibian asmuak Jose Madinabeitia mediku oñatiarragandik urten eban. Era guztietako generua saltzeko zan: iketza, txokolatia eta abar. (LXXVII; 22, 79-80).

1909. urtian, Eibarko euskal nazionalistak baeken euren zentro bat (ikusi 1920). (XV, 68).

1909. urtian 25.747 pistola ein ziran. (XV, 39).

1909. urtian 44.492 fusill ein ziran. (XV, 40).

1909. urtian hil zan Jose Cruz Echeverría. (LI, 175).

1909. urteko junixuan 21ian³⁷⁷ Julian Etxeberria-k, bere anai Bonifacio-gaz batera, "STAR" pistola automatikua patentatu eban, berori asmatzeko biharrian eta azterrenetan gogor jardun ondorik. Gero, patentia, bere aitxari itzi etsan, Jose Cruz Echeverria-ri. J.L. CALVÓ-k holan kontatzen dau: "[Bonifacio Echeverria-k] En 1903 obtuvo su primera patente, N°32427 (...) describiendo un arma que no conoció explotación, inspirada en la pistola Parabellum, y en 1908 registró la marca **AUTOMATIC PISTOL "STAR" PATENT** (N°14917) para distinguir toda clase de armas de fuego, utilizada en la comercialización de las pistolas fruto de la explotación de las patentes obtenidas por su hermano Julián.

Estas patentes fueron la N°40763, registrada en 1907 y que dió origen a una producción de carácter experimental, y la N°45518, fechada en 1909, que fue practicada en la pistola que se comercializó como **STAR N°2**. Los Echeverría carecían entonces de capital para realizar esta producción y requirieron de ayuda financiera, que les fue ofrecida por el comerciante de armas Modesto Santos, el señor Esteban Badiola y la señora Cecilia Aguirre. Esto originó que en la Exposición de Artes e Industrias celebrada en Eibar el año 1908, la pistola **STAR** fuera presentada con exclusividad de venta por la firma "Modesto Santos y Cia." (LI, 177).

Ordurako, Julian Etxebarria Amorebietan, G.A.Cn eta Donostian (han, "campo giro" pistolian fabrikaziña martxan ipiñi eban) biharrian jardunda euan. (II, 2. p.)-(XV, 99).

1909. urteko junixuan 22xan berdura plaza barriko inauguraziña eban. Bertan, Aiuntamentuko guztia, autoritadiak, medikuak, arkitektua, Wenceslao Orbea eta beste batzuk be egon ziran.

Eguardixan, bazkarixa euki eben; eta atsaldian, erromerixia (musikia) egon zan. Erretratuak etara etsezen plaza barrixari, eta Aiuntamentuak, erragalu moruan partidu ebazan (ikus 1911-I-23). (XI, 353)-(XXXVI, 12).

1909. urteko setienbrian 20xan Niceto Muguruza-k eta Calixto Ciorraga-k, Sociedad de Socorros Mutuos-en izenian, Aiuntamentuari eskabide bat eñ etsen: gaixuak haixe garbixa hartu ahal izeteko herritxikaletik kanpora euan leku bat eskatu eben. Lekuari "Jardín de convalecientes" izena ipiñi etsen eta hurrengo urtian zabaldu eben (ikus 1910-VI-25). (LXXVII, 51).

1909. urteko dizienbrian ujaltiak izen ziran Eibarren: urak Arragoetako zubixan gaiñezka eñ eban, eta bidia 100 metrotan urak hartuta geratu zan. Erreka ondoko etxe batzuk be inundau ein ziran, baitxa taillarrak be, makiñak eta danak urakin tapauta; Unzaga kalia ezin zeikian ibilli be eñ, eta orduan "Dos de Mayo" zan kalia, etxiak jausteko puntuan egon ziran. Euri gogorrok atsaldian izen ziralako, eta jentia gogor biharra eñ ebalako ahal zan onduen uren bidiok konpontzeko, iñok be ez eban txarto amaitxu (ez zala kalte personalik izen). (XI, 14-15).

1910. urtian, Francisco Muñoz izen zan alkatia³⁷⁸. (XI, 477)-(XV, 64).

1910. urtian, 10.121 lagun ziran Eibarren: gizaldiko hamen lehelengo hamar urtietan [1900-1910], poblaziñuan lehelengo salto haundixa izen zan. Ameriketako merkauek orduan zabaltzen, eta Espaiña aldeko jentia honako jokeriakin etorren (Bizkaixa, Gipuzkoa, Alaba eta Naparruatik ez eze, Santander eta Rioja aldeetik be etorri zan jentia (orduan izen zan mahastixetan filoxera gaixuan bolaria). Deba Balle guztian, 50.072 lagun euazan danera. (I, 194)-(VI, 400)-(XI, 15)-(XXXI, 24).

1910. urtian hil zan Migel Anitua: bere taillarra bere seme Ignacio Anitua-k hartu eban. Handik gitxira Jose Charola-kin (Ignacio Charola-n semietako bat) bat eñ eban eta "Anitua y Charola" izeneko enpresa barri bat sortu eben: industrixarako makinariñan munduan sartu ziran, representante moruan, saltzen; eta 1930. urte ingururarte horretxetan jardun eben. (LI, 103).

1910. urterako Fernando Arizaga armagiña hilda egongo zan, hor urtetik aurrera bere taillarrak "Viuda de F. Arizaga" izena hartu ebalako. Zemat bihargiñek jarduten eben jakitzeko beitu bibliografian: LI, 107 (ikus 1917). (LI, 107).

³⁷⁷ 26 dakar in XV, 99.

³⁷⁸ In XV, 64, Jose Ramon Iriondo goitarra izen zala dakar.

³⁷⁹ 10.220 in XXXI, 24; G. MUJICA-k, 9.000 inguru diño, in XI, 15.

1910. urtian³⁸⁰ fundau eben “Beístequi Hermanos” arma enpresia. Hiru anai ziran sozixo: Domingo, Juan eta Cosme Beístequi Albístequi (ikus 1913). Gero “B.H.” bizikleten markia fabrikatzen ebenak ziran. (XLII, 113)-(LI, 132).

1910. urtian Manuel Beristain-en ondorenguk “Beristain y Cia.” sortu eben: Manuel, Aurelia eta Eugenia Beristain Artamendi anai-arrebak eta Dionisio Artamendi Aresti ziran sozixo. Manuel Beristain-ek Barzelonan ipinitxako negoziuakin segitzen eben, eta Eibarko arma taillarrakin be bai (ikus 1929ko zensua). Gorabehera guztiak zihetz ikusteko beitu bibliografian: LI; 138-140, 145. (LI, 138-140).

1910. urtian 535.691 arma esportau ziran: 470.942, motzak; 64.749, luziak. (XXXI, 24).

1910. urtian, Eibarko Zentru Sozialistan 1.000 afiliu inguru euazan. Valdour-ek³⁸¹, horren bihargin sozialiston gaiñan holan diño: “Esos socialistas exaltados son hombres satisfechos de su suerte; nunca se han alzado a la huelga, pero se entusiasman a la vista de las huelgas y revueltas de los trabajadores de otras localidades. Su socialismo es, sobre todo, antirreligioso. Casi todos los patronos, antiguos obreros, han conservado sus ideas y los hábitos de su vida de asalariados; tratan a los obreros familiarmente y los acompañan al café” (I, 259-260). (I, 259-260)-(LX; 14, 16, 75-84).

1910. urtian, konsumo kooperatiba bat baeuan; sukursal barrixa zabaltzeko permiso eske ebizan. (XV, 68).

1910. urtian, Fomentoko Ministerixuak Eibarri urtian 1.000 pezetako subenziña emon etsan, eskoletan “Arte eta Ofizixuen Eskoletan” erakusten zana erakustiarren, justo Arte eta Ofizixo eskolarik egon ez arren (urte batzuk lehenao, probarako ipiñi zan (ikus 1902-IX-11)).

Hori funziñuori, dibujo eskoliak eta negu aldian Olabe maixuak emoten ebazan geometrixako klasiak betetzen eben neurri baten. (XI, 330).

1910. urtian Aiuntamentuak kendu eiñ eban presupuestuan ekan Ospitxaleko kapelluan subenziña, 365 pezetakua, baitxa Parrokixiari emoten etsazan 1.260 pezetak be. (XV, 84).

1910. urtian Aiuntamentuak La Marcial musika bandiari 4.500 pezeta pagau etsazan, urte osuan zapatu-domeketan egunaz eta gabaz konziertuak eitxiarren. Liberalen bandia zan. Konserbadorien bandia Santa Cecilia zan, eta bixak nahi izeten eben “udalaren diru-laguntza lortu baina La Marcial-ek prestigioa eta kalitate handiagoa izanik beretzat eskuratu ohi zituen laguntza haiek” (LXXVII, 32 49. n.). (LXXVII, 32 49. n.).

1910. urtian Arrateko santuarixua zelakua zan erakusten desku G. de MUJICA-k: Eltzartzatik oiñez abentau ezkeriok topatzen dirazen hiru pausuak (santutxuak), orduan be baziran, bidian atsena hartzeko.

Elixan bertan, atian, uran ontzixa euan, kontxa formakua. “MARE FINIS IN SPE NOBILITAS ET ARM” inskripziña daka ertxian.

Altara nausixak, Ama Birjiñiana, azpixa azulejuekiñ hartuta ekan. Kriptian gaiñekaldian, Santo Kristuan kapillatxua zan, XVIII. gizaldixan izen zan lapurreta batetik geratu ziran relikixa batzuekiñ. Albo baten, Ebanjelixuan Kapillia euan, San Josen deboziñorako; bestekaldian, Espistolian Kapillan, Santa Anana. Kapilla bixetako erretablo dorauak, orduan “modernuak” ziran. Zuloaga-n lau kuadruak be aitxatzen dauz MUJICA-k. (XI, 162-163).

1910. urtian, *Orfeón vasco-fuerista* des ein zan. Eukazan 448,9 pezetak, “Jardin Galería de Convalecientes”-eko obretarako emon ebezen (ikus 1906-VII-1). (XI, 397-398)-(LXVI, 38).

³⁸⁰ In XLII, 113, 1916. urtia dakar.

³⁸¹ Dana dala, hori Valdour soziologuori Espaiña aldian 1912-1913. urtietan egon zan, Eibarren be bai (ikus 1913-VIII) (LX; 14, 16, 75-84).

1910. urtian Krispulo Gisasola Axpe musikua “San Andres parrokiako organojole bezala hasi zen Laureano Gisolaren ondoren (...)” (LXVI, 75). Orduantxe urtian etorri zan Eibarrera Isaias Hernando Manrique burgalesa; gerora bera izen zan Parrokixako organo jotaillia. Edozein modutan be, Hernando Eibarrera biolin jotaill moruan etorri zan “eta horretan jardun zuen gure parrokia nagusiko organujole izan arte” (LXVI, 103). (LXVI; 75, 83, 103).

1910. urtian, Celso Saez “Armerito” torero eibartarrak “Ale”-n kuadrillan toreau eban zemaix nobilladatan (XXXIX, 7-8).

1910. urteko eneruan 23an, Moret-en Gobernuak, Crispulo Guisasola bere Delegadu kargutik kendu eban, handik atzera, militarrek izengo ziralako horren karguorren jabe. (XI, 90).

1910 urteko martixan 30ian Aiuntamentuak erabagi eban Irungo “Sra. Viuda de Valverde”-n inprentan, Gregorio Mujika-n *Monografía Histórica de la Villa de Eibar*, 500 ale etaratzia (XI; “Prólogo, XXXIX)-(LX; 13, 15).

1910. urteko maietzian 10ian izen ziran eleziño jeneraletan, honek botuok izen ziran:

Gabriel M ^a Ibarra de la Revilla	1.048	
Rodrigo Soriano	651	
Macías del Real	1	
Andres Gitzaminza	1	
Alejandro Lerroux y Gil	1	
Boto zurixak	11	(I, 260).

1910. urteko maietzeko Aiuntamentuko jardun baten, eskoletako kolonixen gaiñian jardun eben. Erabagi zan Fomentoko komisiñuak preparatibuak amaitxu zeixezala (ikusi 1907, 1910-VII). (XI, 332).

1910. urteko Sanjuan jaixetan, beste gauza batzuekin batera, aurrekularixen premixua egon zan: Jose Azpiazu-ri 15 pezetako premixua emon etsen, Saturnino Arriola-ri 10 pezetakua, eta Lucio Inchausti eta M. Acholegui-ri bakotxari 5na pezeta. (LXII, 23).

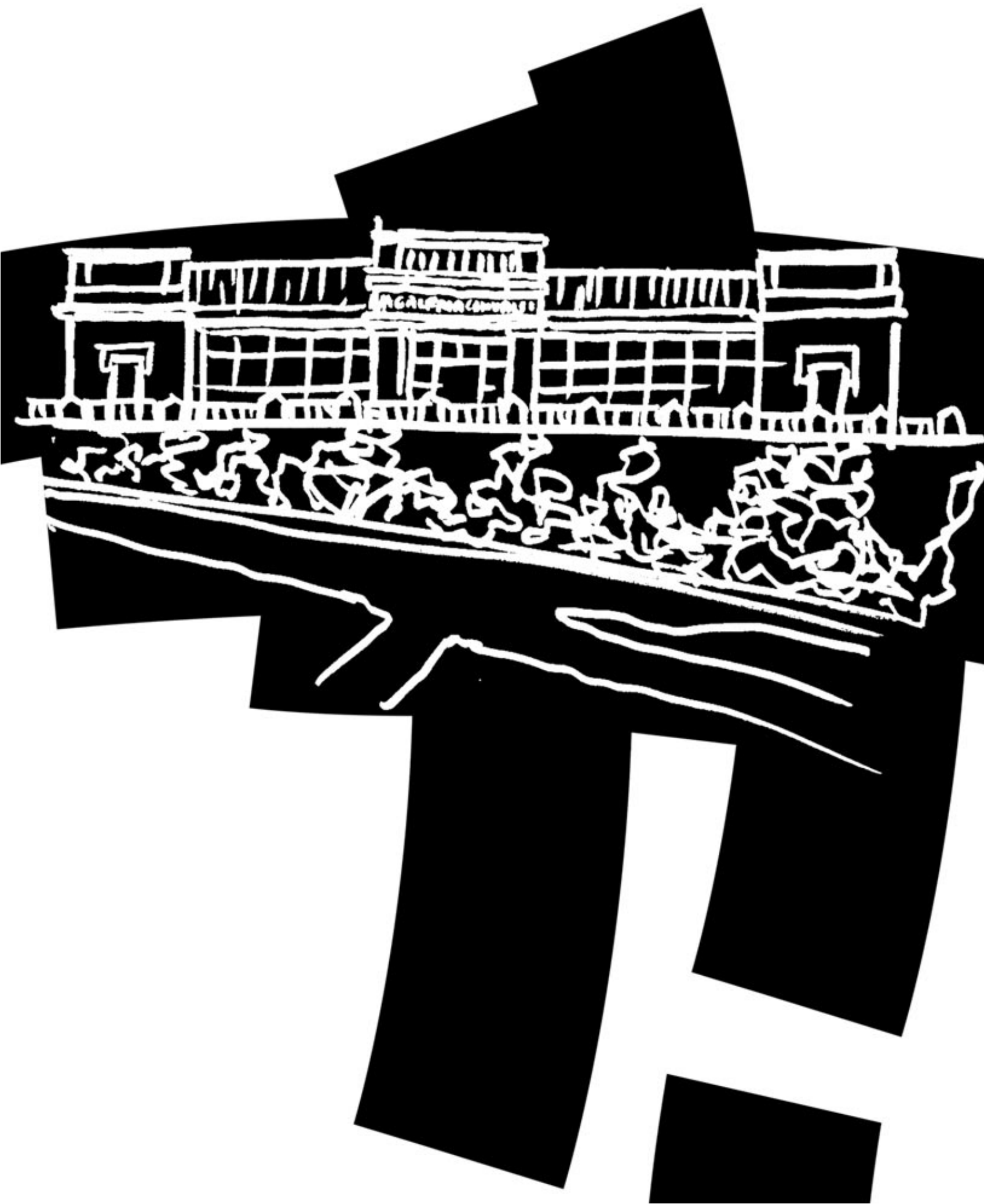
1910. urteko junixuan 25ian “Jardín Galería de Convalecientes” inaugurau zan, Espaiñako lehelen-gua. Gerora, hari lekuari “Jardiñeta /Jardines” izena geratu jako. Han ipiñi eben gero modernista erako marmol zurizko monumentua, Niceto Muguruza doktoriana, erdixan bronzeko medalloia ebal. Gero, Ignacio Zuloaga Institutua eitxeko handik kendu eiñ eben.

Inauguraziñorako, orduko Alfonso XIII.a Plazan (Unzagan) batu eta organizau zan jentia: aurre-aurrian, eskoletako umiak, neska eta mutil, maistreakiñ, ikurriñak eta estandartiak eruaten; ondorik, korporaziño muni-zipala, Muñoz alkatia buru zala; atzetik, Donostiako “Comité antituberculoso”-n izenian juandakuak (Moraiz, Vidaur, Bago eta Alzúa); Eibarko arkitekto munizipala, Gurruchaga; eta Jardin Galerixako komisiñua (Muguruza eta Madinaveitia medikuak, eta Acha eta Ciorraga jaunak); ondorik, jente pillo haundixa, eta “La Marcial” musika bandia. Komitibia Jardin Galerixara llegau zanian, alkatiak eiñ eban berba; ondorik, Muguruza medikuak; Probinzixako Sanidadeko Moraiz inspektoriak gero; Alzúa-k gero; eta ostian, Wenceslao Orbea diputaduak, Probinzixako Benefizenzixa Juntakua. Danak konforme euazan bihar ona zala tuberkulosisa eta antzerako gaixotasunak osatzeko. Alfonso XIII.a Plazan barriro, umiak himnuak kantau, eta jentia erretirau ein zan.

Galerixa etxia tontor baten euan, errez juateko moruan. Etxia, 20 metro luze, eta 4 metro altu zan, pixu batekua. Azpixa galipotakiñ hartuta ekan. Aurrekaldian, haixia sartzeko bastidorak euazan; barruan, egoteko, zumezko “chaises-longues” bankuak euazan. Eskumatara, sukalde txiki bat euan; ezkerretara, komunak. Gaiñekaldian terrazia ekan. Galerixia eta inguru guztia galipotakiñ hartuta euan, pasiatzeko. Galerixiakin, gauza bi gura eben:

Garbitxasuna. “Cura de aire” ero aeroterapixia eitxen zan bertan, tuberkulosisan kontrako sanatorixuetan leintxe. Hamen Galerixan euan aldia, egunez egotekua zala bakarrik zan, noberak bere jatekua eruanda, “una especie de sanatorio económico” diño G. de MUJICA-k (XI, 303).

Jentian alde eixia: arbolian eguna-jaixa (mutikoskorak arbolak sartzan eben Galerixian terrenuetan), loren eguna-jaixa (neskakoskorak jardiñian sartutako lorak...), eta antzerakuak eitxen ziran han.

Obrak, herrixak lagunduta ein ziran: jai publikuak ein ziran (konziertuak, berbena ero kermesseiak, pelotatu partiduak...); eta “La Marcial” musika bandiak hatarakotxe etaratako dirua, partikularrak emondako borondatia eta fabriketan suskripziñuak ipiñitxa etara zan dirua (ikus 1910-X-20). (I, 220-221)-(II, 17. p.)-(XI, 302-303).

1910. urteko julixuan, Arrateko kolonixarako hamabost ohe eta beste gauza batzuk erositxa euazan. Jatekuanak, lagun baktzeko, egunian 1,75 pezeta urtetzen eban (ikus 1910-VIII). (XI, 332).

1910. urteko julixuan 1ian, Agiñako parrokiak 157 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apelliduak dagoz, eta zein basarrixetan bizi ziran (ikus 1914-IV-19). (LXII, 12).

1910. urteko julixuan 10ian³⁸² Placido de Zuloaga hil zan, 76 urtekin, Madrilgo “Ciudad Lineal”-en, Canillejasen: hurrengo egunian, Canillejasko kanposantuan enterrau eben. (XI, 105-106)-(LI, 342)-(LVII; 89, 105, 107, 108).

1910. urteko udan, agoztuan, estreñau zan Arrateko udako Kolonixia, Gipuzkuako lehelengua: umiak hillabete eiñ eben han, hillan lehelengo egunetan Eibartik abentauta.

Kolonixia eixia Saloi Teatruan asmau eben; obrak Aiuntamentuak eiñ ebazan (ikus 1906-VII-4); baiña biharrian jente askok jardun eban: euretako bat Orbe basarriko Gregorio Atxa-Orbea zan.

Gura eben, umiak mendira bialdu ez eze, han eskolako edukaziñua segitzia. Famelixa pobrietako hamabost ume makal (ez gaixuak: “débiles, pero no enfermos” (XI, 332)) juan ziran, herriko eskoletara juaten ziran artetik medikuak izentauta.

Arraten egun batzuk einda, jolasian jardutekuak eskatu ebezen umiak: Aiuntamentuak, pelotak, boluak eta holakuak bialdu ebazan (ikus 1911-VII). (XI; 304, 332)-(LXVIII, 11).

1910. urteko otubrian 20xan Saloi Teatruan izen zan “Propaganda Higiénica”-ko mitiñan barri (Jardín Galería de Convalecientes-ko komisiñuak organizauta: Ciorraga-k, Sarasua-k, Ciriaco Aguirre medikuak eta Madinabeitia doktoriak eiñ eben berba), *El Eco de Eibar* asteroko periodikuak ekarren. Han, Jardín Galería de Convalecientes-eko obrako gastuak eta ingresuak publikora agertu ziran.

Gastutakua, danera, 25.364,65 pezeta izen ziran (*in* XI, 303, partidatan zihetz ipiñitxa topau leike); batutako dirua, ero “ingresuak” barritz, 13.893,90 pezeta. *Defizita* ba, 11.470,85 pezetatakua zan.

Hori parratzeko, suskripziñua zabaldu zan herrixan: Sociedad de Socorros Mutuos-ek, 500 pezeta emon ebazan; Orfeón Vasco-fuerista-k, tesoreruan bitxartez, 448,45; Ciriaco Aguirre medikuak, bere aitxan memori-xan, 250; Tomas Alberdi-k, 100; Gárate, Anitua y Compañía fabrikako bihargiñak, 143,70, besten artian (ikus 1911-VII). (XI; 303, 304).

1910. urteko dizienbrian, Aiuntamentuko Fomentoko Komisiñuak, hil barri zan Placido de Zuloaga-n omenez lapida bat eixia erabagi eben: Donostiako Altuna fabrikian eta Aiuntamentuan artian eitxeko geratu ziran (ikus 1911-VI-24). (XI, 106)-(LVII; 105, 121-123: 49-50-51. n.).

1910. urtian, San Andres Asiluan, bata bestiakin, 41 lagun egon ziran (ikus 1607, 1911-VII). Aiuntamentuak emondako subenziñuak (4.800 pezeta), Asiloko monjak etxietara eindako bisitetan hartzen ebena, eta jentian donatibuak, danera, 12.725,38 pezetako ingresua eiñ eben. Gastuak, danera, 12.088,83 pezetakuak izen ziran. (XI, 299).

1910. urtian hasi, eta 1912.erarte, Eibarko sozialista militantiak asteroko rebista bat etarazten eben herrixan, *Adelante* izenekua. Tomas Meabe-k dirigitzen eban. (I, 258)-(LXIX, 8)-(LXXIII, 59).

1910. urte inguruan, “Orbea y Compañía” fabrikari, armak eitzen ez eze, industrixa barrixari be ekin jakon: makinariako piezak eitzen; nakarrezko generua: botoiak, gemeluak, adornuko pitxiak... 500 bihargiñ inguruk ziharduen hori danori produzitzeko: ixa dana, Ameriketara saltzen zan. Izen be, urte batzuk lehenao, Buenos Airesen, fabrikako sukursal bat zabaldu eben, kartutxogifian. Ameriketari ez eze, “Acta de Algeciras”-ko kondeziñuak betetzen, Tangerren be armak saltzeko permisua konsegidu eben. (XI; 91-92, 299).

1910. urte inguruan, beste batzun artian, honek arma fabrikok euazan Eibarren: “Arizmendi y Goenaga”, 100 bihargiñekin: *Pupi eta Lebel* sistemako errebolberrak eitzen ebezan; *Velo-Dog* eta *Galán* modeluak be bai; 350 gramutako *Boltum* repetiziñoko pistolian patentia be euren zan, baitxa beste zemaix be.

“Trocaola, Aranzabal é Irazabal”-ek, orduan sortu barrixak, *Smith* errebolber belga eta espaiñola eitzen eben; *Hamerles* eta *Americano* modeluak be bai; baitxa *Velo Rapid*-en patentia be.

“Aguirre, Zamácola y Compañía”-k, “Coquet” sistemako errebolberrak eitzen ebazan, besten artian. “Luis Crucelegui”, errebolber eta eskupeta fiñak eitzen, Peninsulara gehixen saltzen ebana zan (bere eta bere ingurukuen barri gehixao jakitzeko, beixu bibliografian: LI, 158).

“Miguel Anitua”-n *Merwin* errebolbera, eta mobidu leikian kañoidun pistola automatikuak ziran ezagunak. “Beristain y Compañía”-k, “Su-armaren fabrika” izeneko fabrikari, pieza soltiak eta eskupeta fiñak eitzen eben. “M. Iraola é hijo”-k, saloiko eskupeta dotoriak eitzen eben. “Felix Gárate y Compañía”: errebolberrak eitxeko kañoiak eta zilindruak. “Hilarión Suinaga”: kazako eskupeta fiñak. “Antonio Errasti”: *Pupi* eta *Velo-Dog* modeluko errebolber txixixak, eta *Brow petit* modelokuak be bai. “Martin A. Bascaran”: errebolber fiñak, eta berak asmautako pistola automatikua. “Domingo Azcoaga é hijos”: krisolian urtutako eskupeta, pistola eta errebolberren piezak. “Victor Aramberri é hijos”: kazako eskupetak, eta pistoiak. “Anastasio Aranceta”: kazako eskupeta fiñak. “Arrizabalaga é hijos”: eskupeta eta errebolber korrientiak, *Smith* tipokuak, eta pistoiak. “Domingo Azpiri”: eskupetak. “Manuel Bereciartua”: kazako eskupeta fiñak. “Aldazabal hermanos”: pistolak. “Juan José Sarasqueta”: kazako eskupeta fiñak. “Juan Garmendia”: pistolak. “Arizmendi é hijos”: *idem*. “Agustín Gabilondo”: pistolak eta errebolberrak. “Hijos de P. Guisasola”: eskupetak. “Hijos de P. Juaristi”: *idem*. “Zulaica hermanos”: pistolak eta errebolberrak. “Marcelo Zulaica”: konpra-bentan jarduten eban, berak asmautako Zwlacka pistolak gehixena. “Dagnon hermanos”: pistolak eta errebolberrak. “Viuda de Arizaga”: eskupetak. “Mateo Mendicute”: kazako eskupeta fiñak. “Francisco Larrarti”: *idem*. “José M. Urriola”: *idem*. “Tomás Urizar y Compañía”: *Bull-Dog* eta *Velo-Dog* errebolberrak. “Azpiri y Compañía”: pistolak eta errebolberrak. “Viuda de Charola”: pistola automatikua. “Rufino Mandiola”: kazako eskupetak. “Martin Arizmendi”: *idem*. “Erquiaga y Compañía”: *Velo-Dog* errebolberrak. “Modesto Santos y Compañía” etxiak, beste errebolber batzun artian, ezaguna zan Star sistemako errebolberrari representantia zan (beste erramintxaririk barik montau nahi desmontau zeikian). Danera zemat eskupeta, pistola eta errebolber ein ziran 1881 urtetik 1909era jakitzeko beixu bibliografian: XI, 94-95. (XI; 93-95, 415-420)-(LI; 131, 158).

1910. urte inguruan hasi zan *Eibar* tipoko pistolak geruao eta gehixao eitzen, ixa armagin guztiak eitzen eben eze (ikus 1907. urtari zelan hasi zan “F. Arizmendi y Goenaga” taillarra *Walman* pistolak eitzen, 1903 eta 1906ko *Browning* pistolen mekanikaria base moruan hartuta). Orduan hasi zan Belgikako Fabrique Nationale d’Armes de Guerre arduratzen eta hori fabrikaziñuori eten nahixan, “haciendo valer sus derechos sobre las patentes Browning registradas en España, pero fracasaría en el intento al no poder demostrar una puesta en fabricación real de estas patentes por parte de las personas o firmas nacionales que señalaba como propietarios de los derechos” (LI, 43) (ikus 1911. urte inguru). (LI, 43, 490).

1910. urte inguruan, G. de MUJICA-k diñuanex, liñuzko telak etxian eitxia ixa zihero galduta euan Eibarren. (XI, 106-107).

1910. urte inguruan, G. de MUJICA-k diñuan ez zan erabiltzen; San Salvador ermitxian gairian bardiña diño: “ya no se tienen noticias de esta ermita”; idem, “San Martín, Obispo” ermitxia, Gorosta Balleko Santa Maria Magdalenan ermitxia, Elexalden euan “Ermita de los Reyes”, eta Andra Marixan Anunziaziñuan ermitxian gairian be. (XI, 180-181).

1910. urte inguruan, Eibarko herriko Artxibuak, Diputaziñokuan organizaziño bardiña ekan. (XI, 210).

1910. urte inguruan, Isasiko etxian jabia Joaquina Silva Fernández zan, Pié de Concha-ko kondian arrebia. (XI, 253).

1910. urte inguruan, Eibarren jentia ugaritxuta, ez euan etxietan nahikua leku, eta etxiak eitxeko lekurik be ez, G. de MUJICA-k diñuan ez: periodikuetan be agertzen ei zan, gaztiak bodako eguna ipiñitxa euki arren be, ezkontzia beranduorako laga bihar izeten ebela, bizi izetera juateko etxerik ez ekelako. (XI, 300).

1910. urtetik aurrera, goitarren eta betarren arteko botu bardintasuna hausi, eta goitarrak diraz nausi Aiuntamentuan. Aurrerantzian, gairera, republikazale liberalak, gehixenak, sozialismora jo eben. (I, 258)-(XV, 64).

1911. urtian, Francisco Muñoz izen zan alkatia (ikus 1909). (XI, 477).

1911. urtian 556.788 arma esportau ziran: 491.942, motzak; 64.846, luziak. (XXXI, 24).

1911. urtian, arma taillar haundixena “F. Arizmendi y Goenaga” izen zan: 40-50 bihargiñek eitxen eben han biharra (ikus 1913-1914) (LI, 109). Hirugarren arma taillar haundixena “Gaztañaga y Esperanza” (ikus 1912) zan: komertzializaziñua “P. Unceta y J. Esperanza” firmian bitxartez eitxen eban, “primeros en obtener los derechos de explotación de la patente registrada por Pedro Careaga en 1910 sobre la que denominó “Pistol Estoc”, capital en el desarrollo de las pistolas tipo “Eibar”.” (LI, 42). (LI, 42, 109, 215).

1911. urtian Domingo Aristondo-n taillarrak izen barrixa hartu eban: “Aristondo y Cía.”: 10-20 bihargiñek eitxen eben biharra han. 1914 urtia ezker ez zan gehixao azaldu matrikula industrialian. (LI, 106).

1911. urtian Juan Esperanza eta Isidro Gaztañaga-n artian arma taillarra ipini eben: “Gaztañaga y Esperanza” (ikus 1912). (LI; 187, 215).

1911. urtian agertu zan estreiñakoz “Juan Bautista Arrizabalaga e Hijos” enpresia matrikula industrialian arma taillar jabe moruan: 10-20 bihargiñek eitxen eben han biharra. Begiratu bibliografian enpresian aurretikuak eta jardunak ezagutzeko: LI, 118-119 (ikus 1917). (LI, 118-119).

1911. urtian “Orbea y Cia.”-k bi arma fabrika deklarau eta kotizatzen zitxuan: bata Arragueta kalian euan eta bestia Estaziño kalian (ikus 1917). (LI, 272).

1911. urtian agertu zan estreiñakoz “Gastelurrutia, Sande y Cía.” matrikula industrialian arma taillar baten jabe moruan: Rufino Sande Elorza eta Bibiano Gastelurrutia Artaraz ziran uezabak. 1906 urtetik dago euren aurretikuen barri: hortik eta 1936. urterarte barri jakin gura dabenak bibliografian beitxu leike: LI, 299-300 (ikus 1917). (LI, 299-300).

1911. urtian Polikarpo Larrañaga Aranguren abadia, “Don Poli”, gazterik, etorri zan Eibarrera. 1936 urterarte egon zan bertan. Berakiñ hartu eban bizitxasun barrixa katolizismuak: Kruzeta Saloian konferenzixak emotiari ekin jakon, teatruak, alkarte folklorikuak... sortu ziran. Gero, Eugenio Urroz parrokuakin, beste etapa bat izen zan Eibarko relijiño giruan.

Polikarpo Larrañaga, abade izetetik gairera, soziologua, barriketa-zalia, eskritoria zan, musikia be konponidu eitxen eban, eta “Antzerki, opereta eta dantza jaialdiak antolatzeke dinamismo izugarria zuen” (LXIII, 29). Bere obren barri gehixao jakin gura dabenak liburuetan beitxu leike: LXIII; 27-28, 29 eta LXVI, 76 (ikus 1923). (LXIII; 27-28, 29)-(LXVI, 76). (XV, 84-85).

1911. urtian, huelga haundixak ziranian, mobilizautako bihargiñak “Forjariak” kantuak kantatzen ebezan. Gaiñera, sozialista amorratu ziran Aquilino Amuategui-k eta Toribio Mendizabal-ek, euren mitiñak eta berbal-dixak Eibarko euskeran eitxen ebezan. (I, 201).

1911. urtian, herriko eleziñuetan 1.692 boto bota ziran, ahal eben 2.190 lagunetatik. Monarkikuak irabazi eben; ondorik, republikanuk eta sozialistak geratu ziran. Leoncio Basterrica eta Segundo Aldazábal abertzale ero nazionalistak, 61 eta 42ña boto euki eben. (I, 260).

1911. urteko herriko presupuestuetan, “instruziño publikuan”, danera 27.517,25 pezetako gastuak agiri ziran: bihargiñendako, 12.522,50 pezeta; eskoletarako materixala, 3.981,25 pezeta; retribuziñotan, 2.121,25 pezeta; etxien errentak, 540 pezeta; eta premixo eta subenziñotan, 8.352,25 pezeta. Ingresuak, danera, 1.880 pezetakuak espero ziran: 80 pezeta finken errentetatik; eta 1.800 pezeta, dirudunen umiena. Bata bestiakin 25.637,25 pezeta galtzen urtetzen eban (eskola partikularrak aparte). G. de MUJICA-k, *in* XI, 319, eskeman dakar, partidak numerauta. (XI, 319-320).

1911. urtian Aiuntamentua holan zatitxuta euan: beheko plantan, eskola bi euazan (bata *parbuluena*, bestia, mutikoskorrena), poliziakuak, eta obretako ofiziñia; lehelengo pixuan, arkuen gaiñekaldian, plazara jotan eben Aiuntamentuko saloiak euazan, ezker-eskuma mobidu zeikiazan atiekin (saloietakoko baten, Zumaixako Ascensio Martiarena pintxoriak eindako Alfonso XIII.an erretratua euan; kuadrúa eitxia, 500 peze-ta pagau etsan Aiuntamentuak): ate danak zabaldu ezkeriok, saloi haundi bakarria geratzen zan. Atzeko partian, beste eskola bi, komisiño salia eta alkatetzia euazan.

Goiko pixuan, sekretarixua, hiru maixu, tesorerua eta konserjian kuartuak euazan. Gaiñera, errentan emoten ziran beste bizitza bi be baziran (ikus 1901-IX-14). (XI, 351-352).

1911. urtian, Estaziñua eta Arragueta bitxarteko kalia adokiña ipiñi eta azerak asfaltatzia erabagi zan (XI, 368).

1911. urtian, Maria Angela, Ibarrekruz eta Arragueta kalia konpondu eta asfaltatzeko obrak suabastan ipiñi ziran; baitxa Grabadores eta Dos de Mayo kalietan adokiña ipiñi eta azerak asfaltatzia be. Obren presu-pestua 48.493,55 pezetakua zan. Bergarako Vicente Jáuregui-k hartu eban obren arduria, 41.146,78 peze-tatan eitxekotan. (XI, 368).

1911. urtian, Maria Angela kalia eta Bidebarrixeta lotzen eban beste kale barri bat eitxeko asmua euan. Orduan, Ego errekiari gaiñian einda, Dos de Mayo eta O'Donell kalia ein barrixak ziran (XI, 368).

1911. urtian, mutillen Dibujo Akademixako maixua Toribio Zulaica zan (urtian, 1.750 pezetako sueldua ekan); laguntzaillia, Jose Felipe Artamendi zan (638,75 pezetako suelduagaz). Nesken Dibujo Akademixako maixua barriz, Jacinto Olabe zan (urtian, 821 pezetako suelduakin); laguntzaillia, Mateo Ojanguren (730 peze-tako suelduagaz). Klasiak urte osuan izeten ziran, udako hillabete baten ezik.

Zulaica eta Olabe maixuak, neguan, zortziretatik beratzi eta erdiak arte, nausixei emoten etsezen dibujo eta geometrixa klasiak (Olabe, konparaziño baterako, aparteko orduegaitxik 500 pezeta kobratzen ebazan). (XI, 328)-(LIII, 85).

1911. urtian, Aiuntamentuko tanbolintero bandan, tanbolintero nausixa (“primero”, urtian 547,50 pezeta kobratzen ebazan), bigarren tanbolinterua (300 pezetako sueldua eukan), eta tanborra euazan (tanborrak, pre-gonero zeregiña be betetzen eban: 366,25 pezetako sueldua eukan). (XI, 395).

1911. urtian, Aiuntamentuak 300 pezeta gastatzen ebazan Bibliotekarako liburuak erosten (ikus 1907-IV-8). (XI, 331).

1911. urterako, sutiak bonbiakiñ ametatzeko sistemía, herrixan kaskotik kanpora erabiltzen zan baka-rrik; kalia, hobe zan uran registruak, mangak eta, erabiltzia. (XI, 380).

1911. urtian sortu eben Euzko Langillien Alkartasuna - Solidaridad de Obreros (ELA-SO(V)) sindikatu-a. Hori sindikatu abertzale eta katolikuori martxan ipintzeko Eibarren euan Policarpo Larrañaga-k bihar haundi-xa eiñ eban, horrek sindikatuorrek uezaben iteresegandik aparte jardungo ebalako. Eibarren hor sartutakuei “solidarixuak” esaten etsen (ikus 1912-I-12). (LXXXVIII, 7).

1911. urtitan, *La Marcial* musika bandan 44 lagunetik gora jotzen eben. Idelfonso Irueta zan danen buru. Aiuntamentuak, jakiñeko egun batzuetan joteko kontratatzen eban hau bandia. 4.500 pezetako kontratua eitzen eben (ikus 1922).

Eibarren baeuan, gaiñera, beste musika banda bat be, Santa Cecilia³⁸³, Parrokixako organista zan Crispulo de Guisasaola, "Crispulín"-en esanetara (ikus 1912-IV-2): inguruko herrixetako jaixetara eta, deitzen etsen jotera juateko. Berak zuzenduta, *Orfeo eibarresa* be baeuan ondiok (ikus 1901-I-30). (XI; 397, 398)-(XIV, 67)-(LXVI; 30, 59, 75).

1911. urteko eneruan 23ko sesiñuan, merkadu plaza barrizan beheko partian arraña saltzeko puestuak ipintzeko obren kontua agertu zan. 6.820,20 pezeta izen ziran (gerratian hondatuta geratu zan) (ikus 1909-VI-22). (XI, 353)-(XXXVI, 12).

1911. urteko maietza inguruan, *Pitxar-gain* errekatxutik ekarritxako urakiñ Ardanzen itxurri barri bat ipiñi eben. Urtiak eukazan beste itxurri bat be bazan han inguruan. (XI, 377).

1911³⁸⁴. urteko maietzian 30eko jardunian, Aiuntamentu barriko eskillara nausixa eiñ, eta saloiko deko-ardua ipintzeko kondeziñuak eta presupuestuak ein ziran. (XI, 350-351).

1911. urteko junixuan 24an, Sanjuanetako jaixetan, Placido Zuloaga-ri ein jakon lapidia bistaratu eben³⁸⁵. Komitiban, Aiuntamentuko Korporaziñua zoian, Francisco Muñoz alkati buru zala; Cristobal Echániz, herriko Jueza; Elixakuen izenian, Jose Alberdi; Eibarkua zan Diputadu probinziala, Wenceslao Orbea; alkate izendakuak; partidu politiko, eta denpora-pasako alkartien direktore eta presidentiak; Eibarko grabadore gehixenak; eta Zulaica, Iriondo, Artamendi eta Olave maixuekin, dibujo eskoletako mutikoskorrak. Komitibian aurretik, "La Marcial" musika bandia joian.

Jente asko batu zan: alkatiak, Placido Zuloaga-n merituen barri emon eban -bere diskursuan orrixak inprimiduta etaratzia erabagi eben geruao, julixuan, politxa izen zalako-; gero, Eusebio Zuloaga-k (semia) eiñ eban berba, eskerrak emoten herrixai; Daniel Zuloaga-k be goratu eban bere anaixan izena; azkenian, Ignacio Zuloaga bere semiak jardun eban. Ondorik, lapidia bistaratu zan. (XI, 502-503)-(LVII; 106, 107, 123: 51. n.).

1911. urteko julixuan, honek kaliok euazan Eibarren: O'Donell, Isasi, Unzaga ("Bilbao-zarra" deitzen jakon kale zatixa, Unzaga kalia partia zan), Dos de Mayo, Ardanza, Txirio-kale, Elgeta-kale, Ospital, Arraindegi, Barrenkale ("Pipar-kale" kale zatixa Barrenkaleko partia zan), Maria Angela, Ibarrekruz, Estaziñokua, Grabadores, Arragueta eta Bidebarrieta. Plaza bi euazan, "Alfonso XIII" izena ekana (Unzagakua), eta Plaza Barrixa; Pasiua, bakarra, San Andreskua. Basarrixetako barrixuak honek ziran: Arrate Ballia, Gorosta Ballia, Mandiola Ballia, Aginaga eta Otaola(-Kiñarra). (XI, 369).

1911. urteko julixuan, Unzagako itxurrixa, kañoiñ probaderuko bidian, plazako baztar baten euan. (XI, 376).

1911. urteko julixuan, etxian ur korrientia ipintzeko 1.414 lagun euazan izena emonda. Sikute urtia izen zan, eta agortiakiñ, ur eskasixia egon zan Eibarren. Otubrian 23an "Angel Astaburuaga y Compañía"-k, Plaentxiko Pagar-errekatik ura ekartzeko *ante-proiektu* bat agertu eben. Ura, erateko eta argindarra eitxeko erabili zeikian, euren ustietan. Presupuestua, 470.000 pezetakua zan. Kontu haundixakin begiratzia erabagi zan. (XI, 378).

³⁸³ Noix sortu ete zan, holan diñue in LXVI, 59: "1907. urtearen inguruan "Santa Cecilia" izeneko banda sortu zen Krispulo Gisasaolaren zuzendaritzapean".

³⁸⁴ Ez ete da 1901?: ikusi 1901-I-31, 1901-VIII-5.

³⁸⁵ Oñ egunian Ignacio Zuloaga-ri eindako eskulturiari eusten dago. Lapidan hauxe ipintzen dau: "EN MEMORIA DE PLACIDO ZULOAGA. 1830-1908".

1911. urteko julixorako, ipiñitxa euan Eibarren ganorazko Estaziño etxe bat (ikus 1887-IX). Trenian jente asko ibiltzen zan (ikus 1907-I-1/1907-XII, 1908-I/1908-VI-30), udako partian gehixena: bai Debako plalara, bai Donostiara, ero Bilbora, jaixetako sasoian eta. (XI, 388-389).

1911. urteko julixuan, telegrafuen estaziñua alondigako goiko pixuan ipiñitxa euan (ikus 1883-VII-19). (XI, 379).

1911. urteko julixuan Aiuntamentuan, herrixa gabaz zaintzeko, urtian 1.095 pezeta kobratzen eben lau sereno euazan, eta euren jefia, 1.460 pezetako suelduagaz (XI, 371).

1911. urteko julixuan, herriko honek eskolak euazan Eibarren (Aiuntamentuan kontura):

Mutillanak, hiru. Bi Aiuntamentuan euazan: batian buru, Antonio Latorre euan. Bere sueldua 1.100 pezetakua zan; 275 pezeta retribuziñua; 150 pezeta “aumento boluntarixoa” lez; eta 275 pezeta materixalerako. Beste eskolako buru, Laureano Guisasola maixu interinua euan. Beste eskolia, Bidebarrixetan euan: Segundo Mayora zan hango buru; ayudante ero laguntzaillia be baekan, Pedro Suso (900 pezeta kobratzen ebazan).

Neskenak, bi. Bata, Aiuntamentuan euan: Angela Rubio zan bertako maistria. Sueldua, 1.100 pezetakua ekan, 275 pezeta retribuziñuana, eta beste 275 pezeta materixala eta etxia pagatzeko. Petra Elejalde lagun-tzaillian sueldua, 1.095 pezetakua zan. Beste eskolia lbarkurutzian euan, alondiga gaiñian, deposituen gaiñeko partian; Polonia Etxeberría zan hango maistria, 1.100 pezetako suelduagaz, 180 pezeta etxiana, eta 321,25 pezeta retribuziñuana. Maria Iturbe laguntzailliak, 1.095 pezetako sueldua ekan.

Hiru parbulo eskola euazan. Bata, Aiuntamentuan euan: Aurora López zan hango maistria, 1.100 pezetako sueldua, 275 pezeta retribuziño legala, 125 retribuziño boluntarixua eta 275 pezeta materixalana kobratzen ebazan. Beste eskolia lbarkurutzian euan, alondigian gaiñian: Francisca Mendía maistriak, danera, 1.100 pezeta kobratzen ebazan; eta hirugarrena, bost urtetik beherakuendako, Aurea Mujica-n arduran euan (urtian 365 pezeta kobratzen ebazan).

Beste eskolak: bata Agiñan, 25 neska eta mutikoskorregaz. Antonio Guisasola zan hango maixua (urtian 365 pezeta kobratzen ebazan). Bestia, Arrate Ballian, 30 neska eta mutikoskorregaz. 365 pezetako suelduakin, Pedro Jose Iraegui euan maixu. (XI; 318-319, 351, 354)-(XV, 101).

1911. urteko julixuan, eskola pribauak be baziran:

Isasiko palaxizuan, “Hermanos de la Doctrina Cristiana” Kolegixua euan (ikus 1905-XI-15): “primeras letras” eta komerzixua ikesten zan. 100 lagun inguru juaten ziran hara.

Musatadi kalia Probidenziako monjak eken eskolara, 40 neska inguru juaten ziran. Han, eskola primarixia eta “labores” ikesten eben.

Gregorio Leceta abadiak Bidebarrixeta kalia ekan eskolara, 80 lagun inguru juaten ziran. (XI, 320).

1911. urteko julixuan, San Andres Asiluan, 12 gizonezko, 17 andrazko eta 7 ume euazan (36 lagun danera) (ikus 1910).

Merzenarixetako (“Orden de las Mercenarias” (XI, 299)) sei monja euazan asilo-ospitxalan kargua hartuta. Danen artian, urtian, 1.277,50 pezeta kobratzen eben. Jaixegunetan eta Elixiaik aintzen daben egunetan mezia emoteko kapellaua be baeuan.

Asiluan bertan jardun ez eze, kanpora be urtetzen eben monjak: premiñia eken 45 famelixetara, etxera juaten jakuen. Hillian, 55 kilo okela eta 700 kilo ogi partitzen zan euren artian. Herriko gaixueri be etxera juaten jakuezen. Holako bisitetan eta jentia borondatian emondakuakin, gastuei aurre eitxeko etaratzen zan. (XI, 299).

1911. urteko julixuan, Unzagako plazan arkupiak ipinitxa, aterpiak eitzeo asmua euan (“Hoy el proyecto está en vías de realizarse”, ziñuan G. de MUJICA-k 1911-VIIxan). Ordurako, “Plaza de Alfonso XIII” izena ipinitxa ekan. (XI, 363).

1911. urteko julixuan, Gaixuen Jardin Galerixiak 6.862 pezetatoko zorrak ekazan bakarrik (ikusi 1910-X-20). (XI, 304).

1911. urteko julixuan, mutikoskorak jua ziran Arrateko Kolonietara, hillabete han eixera (ikusi 1910-VIII); neskak, hurrengo hillian jua ziran (ikusi 1911-VIII).

Danei, jua aurretik, herriko mediku titularrak esamin “antropometriko” bat eixen etsen, bakotxan datuekiñ orri bana betiaz: edadia, bakunaziño fetxia, pixua, kajan bueltian neurrixa, dinamometruan agertutako indarra, minutuko zemat bidar hartzen eben arnasia, entzumena, kolorien perzepziñua, bistia, pulsaziñuak minutuko, “índices cefálicos”, “altura xifoidea”, eta beste. Bueltan, barrio hartzen jakuezan neurri danak, eta konparaziñuan, mendixan ibiltziak ze alde eiñ etsen agertzen zan. G. de MUJICA-n berbetan, “este resultado es (...) magnífico, y tanto los médicos como los individuos del Ayuntamiento se hallan muy satisfechos con él” (XI, 333).

Aiuntamentuko presupuestuan 2.000 pezeta euazan kolonixei eusteko. (XI; 304, 332-333).

1911. urteko julixuan, Eibarren hiru mediku titular euazan, urtian 2.500na pezetako suelduagaz: Ciriaco Aguirre, Vicente Villar eta Federico Muguruza. Bere kontura ziharden beste mediku bat be bazan, Joaquin Arzuaga. (XI, 308).

1911. urteko julixorako, baeuan Eibarko aiuntamentu etxian “Rayos X” gabinete bat. Herrikuen osasunakin zer-ikusixa ekazan beste gauza batzuk be ipiñi ebazan Aiuntamentuak: erropak, muebliak, eta desinfektatzeko pabelloia, estufa eta guzti, herrixan kanpokaldian. Estufia “Averly” modelokua zan. Pabelloian alde bi euazan: zikiñana, eta garbixana; eta sail diferentziak: “aldehyde fórmico” lurrunak euazan kuartua desinfeziñorako; lejia eta antiseptikuak erabiltzen ziran kuartuak; erropak gordetzeko kuartua...

Holan, pegau zeikiazan gaixotasunak gitxitxu eingo ziran, eta ez zan hainbeste erropa erreko. Baeuan etxietara erueteko beste formol estufa portatil bat be. (XI; 304, 504).

1911. urteko julixuan, Eibarren farmazeutiko titular bakarra euan ondiok, Francisco Orbea, baiña beste bat ipintzekotan ebizan. Titularrak aparte, beste farmazeutiko bi euazan: Candido Muñoz eta Inocencio Laborda. (XI, 310).

1911. urteko agoztuan, neskakoskorak jua ziran Arrateko Kolonietara, hillabetia pasatzera. (XI; 304, 332).

1911. urteko nobienbrian 5ian, Iluminado Saez “Iluminadito” torero eibartarrak Lasturtik zezanak (“novillos”) hartu eta Eibarren agertu zan (Celso Saez “Armerito”-n anaixa zan, ikusi 1910). Ez eban balixo baiña toreorako, eta gerora banderillak ipintzen jardun eban, horretan be suerte haundirik barik. (XXXIX, 8).

1911. urteko dizienbrian, zazpi urtian herriko arkitektua izen ostian, Jose Gurruchaga-k bere dimisiñua presentau eban Aiuntamentuan, Donostian zeregiñ asko ekalako, eta ez ei ekalako Eibarren biharra eitzeo astirik. Arkitektuari laguntzen etsana geratu zan obretako saillian, Marcano auxiliarra. Bihargin fijua zan orduan, urtian 1.825 pezeta kobrauta. (XI, 381).

1911. urteko dizienbrian 4ko jardunian, Niceto Muguruza izentau eben “Laboratorio Municipal y Oficinas de Higiene y Salubridad”-eko direttore, urtian 2.000 pezetatoko suelduagaz.

Laboratorixua eta ofiziñak, Dibujoko Akademixian azpizan, beheko plantan ipiñi ziran. Jatekuen garbitxasuna begiratzia; herriko ura potabilia zan ala ez zaintzia; pegau leikezan infeziño gaixotasunen kontua hartzia (“tomar las precauciones de rigor”), ziran Laboratorixuan zeregin batzuk (ikusi 1912-IV-10). (XI, 504)-(LXX-VII, 51).

1911. urteko dizienbrian 27xan Aiuntamentuan erabagi zitxuen Ignacio Zuloaga-n homenajian gora-behera batzuk. Homenajia Ignacio-k Romako Esposiziño Unibersalian puntengo puestua etara eta gero zan: herri-bazkarixa, eneruan 6xan; Ospitxalian euazenendako be bazkari espeziala ipintzia hor egunian; Aiuntamentuak Ignacio-n billa urtetzia bera Paristik etorren egunian; Zuloagatarren omenez kale bat euren ize-nakiñ ipintzia. Ignacio Zuloaga-k berak ordurako bialduta ekazan 1.000 pezeta Ospitxalekuendako eta herriko famelixa pobrienendako, harek be Gabon Zaharrak ondo pasau ahal izeteko. (LVII; 106, 123: 52. n.).

1911. urte inguruan Belgikako Fabrique Nationale d'Armes de Guerre *Browning 1903* eta *1906* pistola modeluen patentia "ostu" ebenen kontra amenazak botatzen hasi zan (Eibar tipoko pistolak eitxen zitxuenen kontra), "intentó poner fin a esta producción que usurpaba patentes Browning mediante amenazas a los fabricantes que la realizaban" (LI, 144). Dana dala, fabrikantiak ez ziran geldik geratu (ikus 1912-VI). (LI; 43, 144, 490).

1912. urtian Nemesio Astaburuaga izen zan alkatia (XI, 477).

1912. urtian, aurreko urteko eleziñuetatik urtendako Aiuntamentua formau zan: Pedro Muguerza monarkikua zan danen burua³⁸⁶; bost konzejal, republikanuak ziran; sozialistak, lau; monarkikuak, bi; konserbadoria, bat; eta independientia, beste bat. (I, 260)-(XI, 477).

1912. urtian 627.891 arma esportau ziran: 557.673, motzak; 70.218, luziak (XXXI, 24).

1912. urtian Jose Joaquin Aldazábal-ek "J.A." markia registrau eban; baiña hortxe urtian bere enpresiak beste izen bat hartu eban: "Hijos de José J. Aldazábal". 1914. urterarteko barrixak jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 97 (ikus 1914). (LI, 97)

1912. urtian etara eban "Orbea y Cia." fabrikiak pistola automatiko baten euren estreiñako patentia: haiñ enpresa haundixa izenda, txokatzekua zan zelako interes gitxi eken honek arma barrixondako... (LI; 41-42, 273).

1912. urtian agertu zan estreiñakoz Gaspar Arizaga Zuazo Eibarko matrikula industrialian armagin moruan: ez zan gehixao agertu 1917.urterarte (ikus 1917). (LI, 108).

1912. urtian agertu zan estreiñakoz Narciso Bascaran Larrañaga (Trifon Bascaran-en semia) Eibarko matrikula industrialian armagin moruan. 1923. urterarteko barri gehixao jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 130. Hor bertan bere anaien barri be agiri da. (LI, 130).

1912. urtian agertu zan estreiñakoz Victor Bernedo elgoibartarra Eibarko matrikula industrialian armagin moruan. Gaiñera, armen piezen mekanizaurako taillarra ipinitxa ekan. Barri gehixao jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 140 (ikus 1913). (LI, 140).

1912. urtian agertu zan estreiñakoz Jose Echániz Eibarko matrikula industrialian armagin moruan. 1918. urtetik aurrera ez zan gehixao agiri. Barri gehixao bibliografixan topau leikez: LI, 171-172. (LI, 171-172).

1912. urtian Francisco Mendiola matrikula industrialian arma taillar baten jabe moruan agiri zan: bihar-gin bakarria euan han biharrian. (LI, 258).

1912. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Martin Pagnón armagin moruan; 1915. urterarte agertu zan. Barri gehixao jakin gura dabenak bibliografixan beixu deixala: LI, 281. (LI, 281).

1912. urtian Jose Retenaga "Retenaga, Arrué y Cía." enpresan sartu zan. 1914. urterarte jardun eban biharrian. (LI, 290-291).

1912. urtian³⁸⁷ des ein zan “Gaztañaga y Esperanza” enpresia: Juan Esperanza Gernikara jua zan. Pedro Unceta-kin batera “Esperanza y Unceta” zabaldu eban han 1913. urtian (ikus 1913, 1920), eta Isidro Gaztañaga Eibarren geratu zan bere arma taillarrakiñ (ikus 1913). (LI; 42-43, 187, 190, 215)-(LXXVII, 18-19).

1912. urtian Bruselasein zan Esposiziño Unibersalian eibartarrak be izen ziran: Tomas Gisasola eta semia (onenetakuak damaskinaugiñan) eta Agustín Larrañaga damaskinadoriak (ikus 1929). (LIII, 90).

1912. urtian, 14 urtekin, Gregorio Santa Cruz mutikoskor ondarrutarra Eibarrera etorri zan ofizua iketera: akabatzaile ikesi eta horretan jardun eban 60 urtian. Baiña ezagunaua izen zan bere dantza jardunagaitzik: dantzan anaiakiñ ikesitxa euan, eta lehelengo dantzari moruan jardun eban, eta gero dantza maixu eta koreografo moruan be bai. Bere bizitzia, jardunak, ezagutu ebenak beragaitzik diñuena; bere kuadernuetako apuntiak, berak asmautako dantzak; bere sasoiko dantza eta kultura girua eta abar zihetz ezagutzia gura dabenak, O. ARAOLAZA-k liburu oso-osua bere gaiñan eiñ eban, jaixo zanetik ehun urte bete ziranian, eta haxe beitu leike: ARAOLAZA ARRIETA, Oier: *Gregorio SANTA CRUZ dantza maisua. Gregorio Santa Cruz, 1898-1980: Bizitza eta lanak* (guretakeo LXIII liburua). (LXIII).

1912. urtian Florencio Eguren-ek Victor Hugo-n poema batzuk etaratziarren Eibartik desterrau eiñ eben, Zarauzera. A. NARBAIZA-k garbi ikusten dau orduko Gobiernoko sistemak personian askatasuna kontra eitxen ebala, F. Eguren-en kasuan esate baterako: “Hugok, Errepublikak, askatasuna eta askorentzat diktadura ororen kontrako iraultza adierazten zuen. Bada, Eguren herrikidea Zarautzera bidaliko zuten bere eguneroko lanetik urrun” (LXXVII, 25). Baiña Eibarren bazan holakuen aldeko amnistixia eskatzen eban bat, Akilino Amuategi. (LXXVII, 25).

1912. urteko eneruan 5ian, Ignacio Zuloaga Donostixara Ilegau zan, Georges Pioch bere lagunakin, Eibarren ein bihar etsen homenajera juateko (ikus 1912-I-6). (XI, 430).

1912. urteko eneruan 6xan, Eibarko herrixak Ignacio Zuloaga-ri demaseko homenajia eiñ etsan. Casino de la Amistad-eko presidentia zan Salvador de Eizaguirre-n asmua izen zan: Eibarko soziedade danekin reunixo bat eiñ eban, eta komisiño batzuk jardunda euazan hau jomenajiau preparatzen.

Goixian, Ignacio Zuloaga eta Georges Pioch poetiak, Donostiko periodista batzuekiñ Eibarrerutz urten eben. Eibarren, egundoko jentetzia eukan zaiñ. Rezibimientua eitxen, Aiuntamentuko danak, Eibarko 21 Soziedadietakuak eta homenajia organizau ebenak euazan. Astaburuaga alkatiak eibartarren izenian eiñ etsan berba, eta danak, Santa Cecilia eta La Marcial bandian atzetik, Aiuntamentura jua ziran. Komitiban, alkatiak, bere ordekuak zan Iriondo, eta Muñoz, alkate izendakua joiazan, Ignacio Zuloaga-kin batera.

Plazan, jentia obaziño haundixa eiñ etsan. Piskaten egonda, Ospitalera jua ziran: Zuloaga-k 1.000 pezeta laga ebazan bertarako, eta sei ohe bialtzeko berbia emon eban. Han be, txalo haundixak izen ziran beretako. Bisitia amaitxuta, Santa Cecilia bandia aurretik ebela, Astelena frontoira jua ziran, han banketia euan prest eta. 700 lagun euazan jarritxa; Zuloaga sartu zan, danak tentetu ein ziran.

Bera egon zan mahai-buruan; eskumatara, Salvador Eizaguirre eta Nemesio Astaburuaga alkatiak jarri ziran; ezkerretara, Fausto Mendizabal (bere txikitxako dibujoko maixua) eta Eugenio Zuloaga (Ignacio-n anai-xa). Mahai nausixan, gaiñera, Georges Pioch, Ignacio Josué, Toribio Mendizabal, Pedro Goenaga, Anítua, Jose Alberdi abadia, Pablo Uranga, Federico Muguruza, Ramon Iriondo, Muñoz, Sarasketa, eta Donostiako *La Voz de Guipúzcoa*-ko periodistia, eta Bilboko *El Pueblo Vasco*-kua egon ziran.

Bazkalostian, La Amistad kasinoko presidentia zan Eizaguirre-k, bazkarixa eta homenajia Ignacio Zuloaga-ri opa eiñ etsan, eta erregalu, firmatzen ekixen eibartar danen firmia ekan album bat, damaskinautako tapekiñ emon etsan. Zuloagak, orduan bertan eskribidutako orri bat irakorri eban. Holan ziñuan:

³⁸⁷ Ala 1913an?: in LI, 187 holan dakar: “Se evidencia pues que Juan Esperanza se había asociado en la propiedad del taller con Isidro Gaztañaga, al que abandonó en 1913 pasando a Guernica”; eta in LI, 190: “En 1912 Esperanza dejó Eibar para fundar al año siguiente (...)”.

“Queridos *lagunak*: Dispensadme si mi emoción no me permite deciros todo lo que hubiera deseado.

“Pero quiero sepáis que yo estoy lejos, muy lejos de merecer lo que habéis hecho por mí, pues no soy más que un simple *beargiña*, un artista como lo sois vosotros.

“Mi único mérito, mi único orgullo es el de ser *eibatarra*. El día de hoy será el más feliz de mi vida y el triunfo más grande de ella es vuestro aplauso.

“Esté donde esté, viva donde viva, este album será el objeto más querido de mi casa.

“Mi corazón gritará siempre: *Eskarrikasko*, queridos hermanos y permitidme que os llame así.

“*Eibatarra naiz, eibatarra izango naiz, eta eibatarra ilko naiz*” “¡Viva Eibar!” (XI, 431-432).

Parisen euan bere andriari telegrama bat bialtzia erabagi eben. Gero, frontoia danendako zabaldu eben: lagun arteko koruak formau ziran, herriko kantuak kantatzen; Marcial bandiak be jo eban (Pioch, Irusta direktoriari besarkaria emotera eta dana juan zan, haiñ ondo jo eben eze). Gero, Zuloaga piskaten erretirau ein zan, atsena artzera; bestiok, plazan dantzaldixa euki eben, gaberarte.

Bertan egunian Parisera juateko asmua ekan arren, egun batekuagaitxik geratu eraiñ etsen. Horregaitxik, gabian beste afari bat organizau eben. 40 lagun ziran afaltzen (Zuloaga bera, Aiuntamentukuak, homenajia organizau ebenak, pintorian lagun batzuk, eta periodistak). Eurak afaltzen euazan bitxartian, Saloi Teatruan dantzia egon zan. (I, 223)-(XI, 429-432)-(LVII; 30, 221).

1912. urteko eneruan 12xan³⁸⁸ “Solidaridad de Obreros Vascos”, S.O.Veko agrupaziño bat fundau zan Eibarren, herriko lehelengua. (I, 261)-(LXXIII, 42).

1912. urteko martixan, Casino Artista Eibarrés-ko lokala txikitxo geratu jakuela, eta lekua aldatu eben: ordurarte Club Eibarrés egondako lokala zan sede barrixa. Soziedade bixen artian konponduta, erabagi eben handik atzera, bixak bat eitxia, “Casino Artista Eibarrés” izena hartuta, eta Club Eibarrés-en lokalian geratzia, gaur dauan lekuan, Estaziño Kalian eta Ibarkurutz kantoian.

Sozixuen lehelengo Junta Jeneralian erabagi eben, konserje ero ate-zaintzaillia Unzueta jauna izengo zala; direktibian organizaziñua holan geratu zan: presidente, Tomas Garate; presidente ordeko, Crispin Hernandez; diru kontuen arduraduna ero tesorerua, Eulogio Arizmendi; sekretarixo, Vicente Hernandez; bokalak, Lorenzo Valenciaga, Doroteo Larrañaga, Satur Aramburu, Andres Arana eta Candido Bustinduy. Hor lehelengo Juntan, presidentiak danei eskatu etsen batera jarduteko kultura, arte eta bihar aldetik, herrixa alztatze-ko. Handik aurrerako asmuen eta jardunen barri dator *in LXXXI: Casino Artista Eibarrés. Inicios y consolidación del Casino Artista Eibarrés (1.912 - 1.929). 75 aniversario 1.912 / 1.987*. Hortxe diñue:

“Queremos ver en que [sic] medida una Sociedad -como tal asociación- es un paso adelante en la expresión de un pueblo, por sus matices de concordia, organización, socialización, creatividad... que los demuestran a juzgar por lo reseñado en su libro de actas [liburua, 1912-1929 bitxartekua da]” (LXXXI, 5).

“Cuando en marzo de 1.912 se unen el Club Eibarrés y el Casino Artista Eibarrés con el motivo de formar el nuevo Casino Artista Eibarrés, se creaba en Eibar una Sociedad diferente a las hasta entonces existentes, si se exceptúa el Casino Amistad, puesto que en aquella época en Eibar privaban las tabernas de carácter político (...) A nuestro entender, se intentaba crear una alternativa (...) buscando un lugar diferente, en el cual las ideas se dejan de lado, para que el local intentara ser únicamente una reunión amistosa y lúdica entre un grupo de personas que, por supuesto, tenían ideas políticas, y que incluso algunos eran asiduos o socios de los locales políticos” (LXXXI, 6.7).

Hortxe liburutxuan ba, Kasinua aurrera zelan etara eben topau leikez detalle mordua. (I, 238)-(LXXXI; 5, 6-7)

1912. urteko abruillian 2xan hil zan, gaixorik, Crispulo Guisasola Axpe, Santa Cecilia bandian eta Eibarko Orfeoian (orduante des ein zan: ikusi 1932) direktoria. Ideia konserbadorietakua zan; *El Pueblo Vasco*-ko korresponsala zan, eta *El Eco de Eibar*-ko buruetako bat. Luzeruan arma inbentoria izen zan, hori zeregiñori militarren eskuan laga eben arte. Entiarrura jentetza haundixa juan zan. (XI, 505)-(LXVI; 19, 38, 75)-(LXXVII, 65 108. n.).

1912. urteko abruillian 7xan karlistak-jaimistak mitiñ haundixa preparau eben Eibarren. Aurretik bazkaria eifñ eben, eta Eibarrera etorri ziran karlista ezagunenetakuak. Mitiña Astelena frontoian eifñ eben.

Baiña goixian, karlista-jaimistak trenetik bajatu eta kalia joiazala, euren eta liberal radikalen arteko demandak eta burrukak izen ziran. Guardia zobillak be bertan egon arren ez zan bakia izen, zegaitxik eze orduko berotasunian, Boluetako Tiburcio Gardeazábal jaimistia bertan behera hill eben, eta beste aldian, Tomas Oregui eibartar radikalari be tirua jo eta handik egun batzuetara hill ein zan, Donostian. Orduko barri dakar A. NARBAIZA-k, hemerrotekako apunte askokiñ *in* LXXVII, 66-70. (I, 261)-(LXXVII; 66-70, 71).

1912. urteko abruillian 10ian hasi zan martxan herriko Laboratorixua; Niceto Muguruza-n esanetara euan, jentian osasuna zaintzeko. (LXXVII, 51).

1912. urteko abruillian 30ian Casino Artista Eibarrés-ko bigarren Juntia batu zan: bertan erabagi zan suskripziñuen bitxartez dirua batzia Melillako kanpañan heridu eta gaixotutako soldauendako. Izen be, herriko andrak lagunduta, Teresa Espinosa de Carnicero buru zala (orduko Banco de Pruebas-ko eta Eskola Armerixako lehelengo direktoria izen zanan andria), asmuak ondo urten eban, diru mordua batuta. Hortik aurrea, Casinuak beti hartu dauz holako zeregiñ humanitarixuak.

Gaiñera, bertan Juntan, presidentiak agertu eban danen aurrian bazala ordua politika diskusiñuak alde batera lagatzeko, Soziedadiak zuzen aurrera jo ahal izeteko, eta edozeiñek parte hartu ahal izeteko: hau posturiau gerora be gorde ein dabe, ordurarteko hasarriekiñ amaitzeko. (I, 238).

1912. urteko junixuan³⁸⁹, sozialisten *Casa del Pueblo*-ko lehelengo harrixa ipiñi zan, Unzagako Plazan, orduan O'Donnell kalia zanakin kantoian (ikusi 1917). Republikano eta sozialistak batzen, mitin bat egon zan, Melquíades Alvarez, Castro Casal, Fernández Dans, Indalecio Prieto, Ocio eta Horacio Echevarrieta berbalarixekin, besten artian. (I, 261)-(L; 244-246, 246-247, 278)-(LXIX, 11).

1912. urteko junixuan Eibarko 14 armagin-fabrikante batu ziran Belgikako Fabrique Nationale d'Armes de Guerre-n amenazei aurre eitzeko, zegaitxik eze *Eibar* tipoko pistolak eitzari laga zeixuen nahi eban eta (*Eibar* tipoko pistolaren fabrikantiak *Browning* modeloko pistolaren patentian deretxuak "ostu" eifñ ebelakuan); "pero estos [sic] se reunieron en el contra-ataque y expusieron a la "Fabrique Nationale", de insistir en sus reclamaciones, la intención de conseguir legalmente la anulación de todas las patentes Browning demostrando que no era real su puesta en práctica certificada" (LI, 144). Honek ziran batu ziranak: "Hijos de José J. Aldazábal" (egunero holako 10 pistola eitzen zitxuen) (LI, 97); "F. Arizmendi y Goenaga" (egunero holako 30 pistola eitzen zitxuen) (LI, 111); Faustino Arteagoitia Goicoechea (egunero holako 5 pistola eitzen zitxuen) (LI, 119-120); Martin Antonio Bascaran (egunero holako 14 pistola eitzen zitxuan) (LI, 130-131); "Beistegui Hermanos" (egunero holako 13 pistola eitzen zitxuan) (LI, 132); Pedro Careaga Garagarza (nahi txa "su presencia debía ser en representación de Pedro Unceta y Juan Esperanza, no relacionados allí. Así Pedro Careaga figura como el más importante de los fabricantes de este tipo de pistolas" (LI, 152), egunero holako 60 pistola eitzen zitxuen eze) (LI, 151-152); "Echave y Arizmendi" (egunero holako 10 pistola eitzen zitxuen) (LI, 172); "Hijos de Angel Echeverría"³⁹⁰ (egunero holako 35 pistola eitzen zitxuen –bigarren gehixen eitzen zitxuena–) (LI, 175); Bonifacio Echeverría Orbea (egunero holako 20 pistola eitzen zitxuan, "STAR N°2" moruan saltzen zitxuanak) (LI, 176-178); Martin Erquiaga Lecube (egunero holako 5 pistola eitzen zitxuan) (LI, 183-184); Antonio Errasti Olaso (eta ez "Antonio Errasti Ibarzábal") (egunero holako 10 pistola eitzen zitxuan) (LI, 184-185); "Gárate, Anitua y Cia." (egunero holako 25 pistola eitzen zitxuen) (LI, 207-208); "Mendicute, Sarasqueta y Cia." (egunero holako 6 pistola eitzen zitxuen, "en las que probablemente se explotaría la patente N°45067, registrada por Martin Mendicute en 1909, sobre "una pistola automática denominada LIGERITA" (20 años), a la que se sumó el mismo año la adición N°45698" (LI, 258) (ikusi 1923) (LI, 258); Toribio Zulaica Unamuno (egunero holako 5 pistola eitzen zitxuan). (LI, 339-340).

³⁸⁹ T. ETXEBARRIA-k 1911. urtia dakar (L, 278); eta J.P. FUSI-k be bai: "Prieto frecuentó Eibar.

Participó ya en el acto de inauguración de la primera Casa del Pueblo" (LXIX, 11).

³⁹⁰ Dana dala, "Hijos de Angel Echeverría" izena ekan taillarrik ez zan agiri orduko Eibarko matrikula industrialian, ixa seguru Eibarren esaten zalako taillarra "propiedad de los hermanos Echeverría" (LI, 175) zala (LI, 175) (ikusi 1916).

Mendicute en 1909, sobre “una pistola automática denominada LIGERITA” (20 años), a la que se sumó el mismo año la adición N^o45698” (LI, 258) (ikusi 1923) (LI, 258); Toribio Zulaica Unamuno (egunero holako 5 pistola eitzen zitxuan). (LI, 339-340).

Batzarretan hartu eben lehelengo erabagixa Browning patentian benetako gorabeherak ezagutzeko komisiño bat Madrillera juatia izen zan: 1912. urtian Julian Echeverría eta Julian Gárate han izen ziran (LI, 181). “Desconozco si se llegó a un acuerdo final con la “Fabrique Nationale”, pero es evidente que ésta no llegó a detener la fabricación de pistolas tipo “Eibar”, que alcanzó cotas enormes durante los años de la Gran Guerra 1914/1918” (LI, 144) (ikusi 1912-VIII). (LI; 97, 111, 119-120, 130-131, 132, 144, 151-152, 172, 175, 176-178, 181, 183-184, 184-185, 207-208, 258, 338, 339-340).

1912. urteko julixuan 1eko jardunian, Pedro Goenaga konzejalak Eskola Armerixia sortzeko moziñua presentau eban. Beste danak ontzat hartu eben: bertan egunian formau zan komisiño bat biharrian hasteko. Kalian, jentiak be pozik hartu eban asmua. Belgikan, Liejako Eskolia hartu zan modelo lez hamengo proiektua eitzeko. Gaiñera, herriko enpresarixo eta bihargiñak laguntzeko prest euazan lehelenguetatik.

J.L. CALVÓ-k holan azaltzen dau eskola armerixia Eibarren ipintzeko asmua: “F. Arizmendi y Goenaga”-k fabrikau eben lehelengo pistola automatikua “BOLTUM” ero “BOLTUN” izen zan, 1907ko Pieper pistolian tipokua, baiña gero “Parece que esta imitación de la Pieper supuso algún problema con los fabricantes belgas, y esto motivaría el desplazamiento a Lieja de Pedro Goenaga dándole ocasión de conocer la “Ecole d’Armerie”, tras lo que se convirtió en el principal promotor de una entidad similar en Eibar” (LI, 110).

Holan, Fermin Calbeton ministrak hasitxako asmua³⁹¹, industrial eibartarrak lagunduta, ekiñ eta eiñ eiñ eben. Fermín Calbetón bera hasi zan Gobiernuan gestiñuak eitzen; beragaitxik etorri zan Navarro Reverter Haziendako ministria Eibarrera, eta hurrengo urteko presupuestuan, Eibarko Armerixia Eskolarako 50.000 pezetako partidia gordetzeko aindu eban (ikusi 1912-XI-16). (I; 203, 235)-(II, 2. p.)-(VI, 390)-(XI, 496-497?)-(XV, 46-47)-(L, 252-253)-(LI; 110, 186-187)-(LXXVII, 45).

1912. urteko julixuan 20xan jaixo zan Antonio Sarasua Gisasola, musikua eta izetez musikuen fame-lixakua, ama Juan Bautista Gisasola-n arrebia zan aldetik (Gregoria zan ama eta aitxa Pablo). Musika munduan ein ditxuan beste gauza batzuen artian honetxek douz: “Gazte-gaztetatik hasi zen aitarekin musika ikasten. Geroago, Felisa Iturrioz irakasle trebearekin ibili zen piano ikasketak amaitu arte. Gerratea hasi baino urte batzu lehenago Juan Bautista Gisasola bere osabarekin sakondu zituen bere musika ezaguerak. 1932. urte-tik aurrera “Orfeón Eibarrés” izeneko taldearen antolatzaile eta laguntzaile bikaina izan zen. Lantegi berdinean jardun zuen J.B. Gisasolarekin 1933tik 1948 bitartean” (LXVI, 84). (LXVI, 84).

1912. urteko agoztuan, Belgikako Fabrique Nationale d’Armes de Guerre-n amenazei aurre eitzeko batu ziran Eibarko armagin-fabrikantien listan beste izen bat be agiri da (ikusi 1912-VI): Marcelo Zulaica Unamuno (egunero holako 10 pistola eitzen zitxuan). (LI, 338).

1912. urteko nobienbrian 16ko sesiñuan, Eskola Armerixian gaiñian jardun eben: bai Eskolako Junta Administratibua, bai konzejalak, bai patrioiak eta bihargiñen izenian juandakuak, danak conforme euazan Eskola Armerixia herrikua izen bihar zala, Aiuntamentuana (ikusi 1913-I-6). (XV, 47).

1912. urtian Eibarko “Sindicato Católico”-k, “Cooperativa de Consumos” bat sortu eban; eta hamabostian behiñ agertzen zan periodikua etarutzen eben, “El Sindicato eibarrés”. (I, 261).

1912. urterarte etara zan *Adelante* rebistia, sozialistena: Tomas Meabe izen zan direktoria (ikusi 1910). (I, 258)-(LXXIII, 59).

³⁹¹ Bere berbak: “El nombre de Eibar es conocido en el mundo entero, por su industria, porque el obrero eibarrés (...). Y cuando esta Escuela de Armería sea un hecho y el aprendizaje manual se una al científico, entonces dará un gran paso en su industria, pues recogerá la inteligencia y la cultura de sus obreros (...)” (XV, 46-47). 1908ko setienbrian 5eko diskursuan, Pablo de Alzola-k be agertu eban holako eskola baten premiña: “Requiere el primero [el aspecto fabril, para perfeccionar el progreso de las industrias de Eibar] la implantación, como en Bélgica, de una Escuela de Armería, con su banco de prueba debidamente instalado” (XI, 496-497).

1913. urtian 721.688 arma esportau ziran: 651.390, motzak; 70.298, luziak. (XXXI, 24).

1913. urtian Isidro Gaztañaga y Uría-n arma taillarra laugarren kategorixakua zan, 10-20 bihargiñ eukazenetakua. 1930 urterarteko jardunen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 215-216. (LI, 43, 190, 215-216).

1913. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian “Anguera, Loyola y Cía.” arma taillar baten jabe moruan: lau bihargiñ euazan han. 1916 urtian ya ez zan agiri, akaso 1915. urtian des einda; ordurarteko jardunan barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 100 (ikus José Anguera-n barri 1916. urtian). (LI, 100).

1913. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian “Beístegui Hermanos” arma taillarra, enpresa aurretik fundauta euan arren: lau bihargiñ euazan han. 1917rarteko jardunan barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 132-133 (ikus 1917). (LI, 132-133).

1913. urtian Victor Bernedo arma taillar jabe moruan agiri zan Eibarko matrikula industrialian. 1921 urterarteko nundik norakuak jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 140-141. Gero, Beasainera juan zan armagintzia lagata. (LI, 130).

1913. urtian Agustin Gabilondo arma taillar jabe moruan agiri zan Eibarko matrikula industrialian. 1912-1939. urte bitxarteko nundik norakuak jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 201 (ikus 1929). (LI, 201).

1913. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian “Erquiaga, Muguruza y Cia.” arma taillarra (ikus 1914). 1913-1917 urtietako barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 183-184. (LI, 183-184).

1913. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian “Guisasola Hermanos” arma taillarra: bost bihargiñ euazan han (ikus 1923). 1936 urterarteko jardunan barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 220. (LI, 220).

1913. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian “Zulaica Hermanos” arma taillarra: Bidebarrixeta kalian euan. Leikiana da Narciso Zulaica-n Marcelo (beronen jardunen eta gorabeheren barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI; 336, 337, 338-339) eta Pio Zulaica Unamuno semiak izetia taillarrorren uezabak, eta akaso Toribio Zulaica Unamuno be bai (ikus 1915). (LI; 336-337, 340).

1913. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Emilio Zulaica-n arma taillarra: Ibarkurutze kalian euan eta lau lagunek eitxen eben biharra han. Narciso Zulaica-kiñ ez zan senide eitxen, eta biharrian be ez eben alkarrekin jardun. 1916 urterarteko barri gehixao jakitzeko jo bibliografixara: LI, 336-337. (LI, 336-337).

1913. urtian “Viuda de I. Charola” arma taillarrak biharrari laga etsan (LI, 164).

1913. urtian 75 lagun agiri ziran matrikula industrialian grabadore moruan: euretatik 42 uezabak ziran (bakarrik eitxen ebenak ero taillardunak) eta bestien kontura jarduten eben bihargiñak 33. Zeintzuk ziran, taillar bakotxian zemat bihargiñ, eta biharra nun eitxen eben jakitzeko beixu bibliografixan: LII, 143. (LII, 143).

1913. urtian estreiñakoz sartu zan Román Ortuoste matrikula industrialian fotografo moruan; ordurarte grabadore euan, erretrato dendia 12 urtian eukan arren (ikus 1901). (LXXVI, 14-15).

1913. urtian, herriko eleziñuak izen ziran: republikanuak izen ziran botu gehixen etara ebenak, Tomas Gárate-ri 431 lagunek botau etsen eta; ondorik, konserbadoriak, sozialistak, nazionalistak, eta karlistak geratu ziran. Gaiñera, Antonio Paguaga jaimista moruan presentau zan, eta 33 botu etara ebazan. (I, 260).

1913. urtian Buenos Airesko Esposiziño Unibersalian Artamendi Etxia (damaskinaugiñan ziharduana, ikusi 1929), Sarasua eta Gurutzeta-Sarasketa bat einda, batera egon ziran. Harrezkerokuan, Artamendi Etxiak damaskinau denda bat zabaldu eben han, Buenos Airesen. (LIII, 85).

1913. urtian Eibarko Aiuntamentuak Arraten ezpata-dantzarihen premixua ipini eban. Gipuzkoa eta Bizkaiko dantza grupo onenak etorri ziran: Berriz, Anzuola, Donostia, Ermua, Gernika eta Bilbotik. Eibarren ondiok ez euan holakorik, baiña gaztiak hurrengo urterako armau eben bat (ikus 1914-V-4). (LXIII; 25-26, 31).

1913. urteko eneruan 6xan, Fermín Calbetón Fomento-ko ministrua han zala, Eskola Armerixian Isasiko etxian lehelengo harriza ipiñi eben; kursua be orduantxe inaugurau zan. Eskolian lehelengo lokala, Frontoizarran izen zan. Lehelengo urteko ikeslien buru, Julian Etxeberria eta Pio Zulaika (liman erakusteko katedria etara eban; gerra ostian be hantxe segidu eban) izen ziren. Bixamonian, eskolia martxan euan.

Eskolako lehelengo planian, 25 laguneko hiru kursokua izetia pentsauta euan, egunez (ikus 1927). Eskolan etarutzen ziran tituluak “Oficial Industrial” eta “Maestro Industrial” ziran, Estaduak be ontzat emonda-kuak (ikus 1914-VI-24).

F. Calbetón-i eskertzeko, herrixak homenajia eñ etsan. Monarkikua zan arren, sozialista batzuk be juan ziran (Amuategi, Erquiaga eta Barrutia), eta gero demandak erabilli zitxuen partiduan barruan. Homenajera juan ziranak ziñuen Eibarri mesere haundixak eñ etsazala, eta lotsagarrixa izengo zala ez juatia, “hubiera sido bochornoso el no tomar parte en aquel homenaje á que todo el mundo contribuyó sin distinción de ideas políticas” (LXXVII, 46 77. n.). (I, 235)-(VI, 390)-(XV; 47, 48)-(XXXI; 26, 28)-(LI; 181, 186-187, 211, 339)-(LVIII; 29, 137, 158, 166)-(LXXVII; 45-46, 77. n.)-(LXXIX, 135).

1913. urteko eneruan 31n jaixo zan Eibarren Mercedes Saiz Martinez biolin jotaillia. Txikitxatik zan musika zalia eta horretxegaitxik gurasuak Donostiako konserbatorixuan sartu eben bioliña ikesteko: Larrocha maixuakiñ ikesi eban. “Ikasketak nota ezin hobeagoekin amaituta, Eibarrera itzuli zen. Hainbat eta hainbat kontzertutan jo izan du. Bere garaian ohizkoa zen moduan, orkestina askotan jo zuen (...) Teknika aldetik apartekoa, sentsibilitate handikoa. Bainu-etxeak Euskadin gorengo puntan zeudenean Mercedes Saiz-ek askotan jo zuen Urberuagakoan” (LXVI, 103). (LXVI, 103).

1913. urteko febreruan 24an Arrateko Ama Birjiñian imajiña, 100 urtian Santuarixotik etartzeka, Eibarko kalera ekarri eben. (XII, 3).

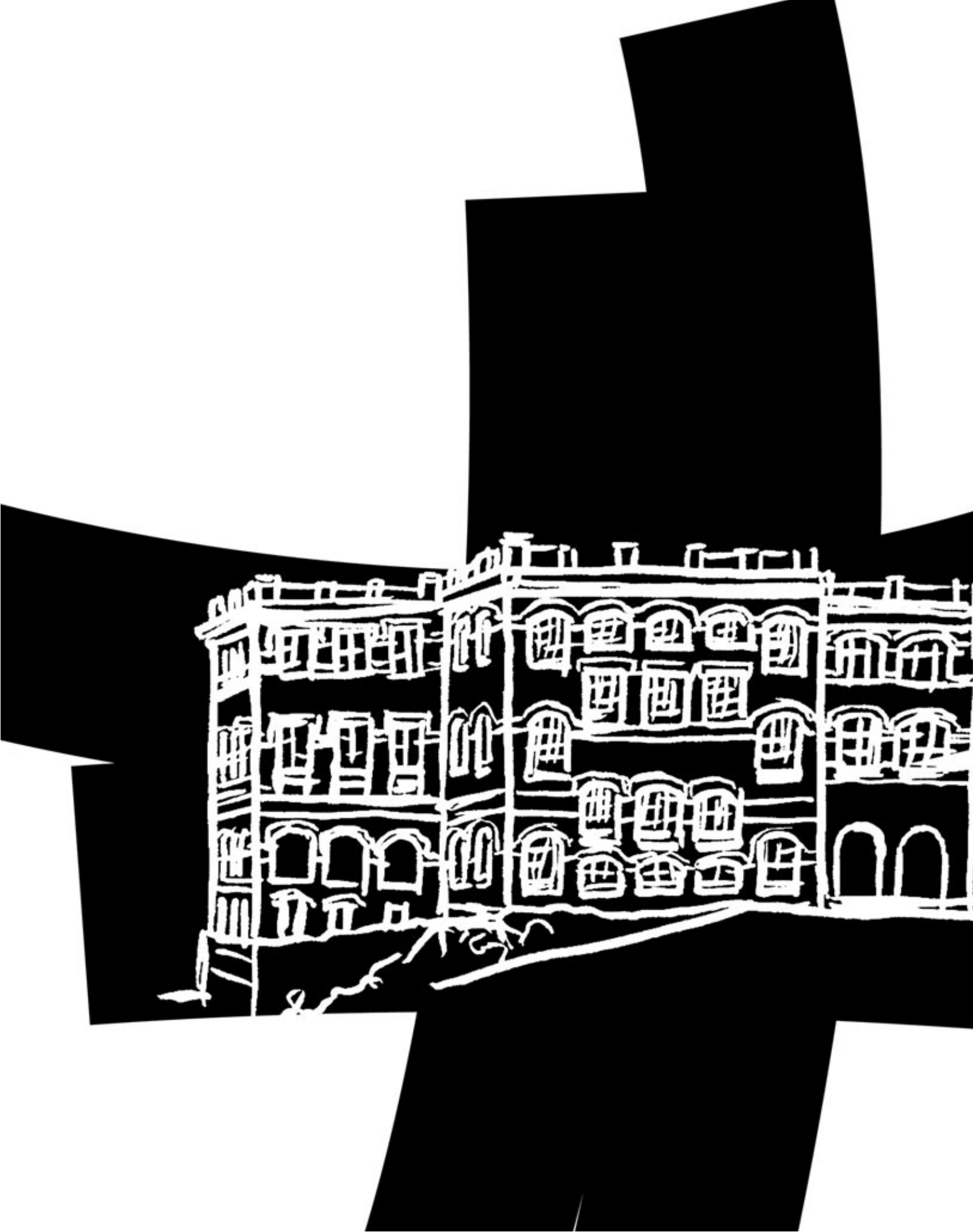
1913. urteko junixuan 29xan, Marius Tercé abiadore fransesa Eibar gaiñian ibilli zan bere monopla- nuakin, 1.300 metrotara: erretratua etara etsen. (I, 240).

1913. urteko junixo amaieran, Gernikara juan zan Juan Esperanza-n (Pedro Unceta-kin batera “Esperanza y Unceta” taillarra zabaldu eban han) Eibarko bihargin danak Ilegau ziran Gernikara. Ehun lagun inguru juan ziran, famelixa eta guzti, aprapos ipinitxako trenetan.

Hango taillar barrixan, bihargiñen “lehenbiziko eginkizuna, Eibarren zutenaren antzera Langile Pistolaginen Sindikatua sortzea izan zen” (LXXVII, 18). Biharrerako kondeziño onak ez, eta huelgak hasi zitxuen; Gernikako lehelengo huelgia eibartarrak eindakua izen zan (ikus 1913-X-3). (LXXVII, 18-19).

1913. urteko julixuan-agoztuan, danera 24 egunetan eurixa eñ eban, 29 egunetan laiñotuta egon zan, eta 9 egunetan bakarrik eñ eban egualdi ona. Horregaitxik J. Valdour-ek hau esan eban Eibarrera etorri zanian (ikus 1913-VIII): “El clima es lluvioso. El cielo casi siempre está gris. Cuando se limpia de nubes, aparece el sol de verano y un calor pesado aplana el estrecho valle verde en el que se asienta, ahogada entre los abruptos flancos de la montaña, la pequeña ciudad: una calle y una carretera la componen en su casi totalidad” (LX, 77). (LX, 77)-(esk. ap., 1996-VI-26, 2 o).

³⁹² In XXXI, 28, José Carnicero Guillemon dakar 1913ko direktore lez, Julian Echeverría-kin batera. Dana dala, J.L. CALVÓ-n berbak dakarguz hona: lehelenguetan, José Carnicero komandantia, Arma Pruebetako direktoria izen zan Eskolako buru; hurrengo, hori karguori Francisco Aguirre-ri -Oviedo-ko Fabrikako Maixu nausixa- eskiñi etsenian baietza emon eban, baiña bai laster laga be, loterixiak urten etsalako. Orduan eskiñi etsen hori karguori Julian Echeverría-ri, arazuak izen ziran arren, bere kasa ikesitxakua zalako eta ez ekalako iñungo titulo akademikorik: azkenian be, berak hartu eban hori karguori eta bai ondo bete be, gerraterarte (LI, 187). In LVIII, 137 be “D. José Carnicero Guillemon” dakar 1913. urteko direktore moruan; baiña 1913-1938 urtietarako Julian Echeverría be badakar; eta in LXXIX, 135: “Inicialmente, por muy poco tiempo, José Carnicero figuró como director, pero fue Julián Echeverría quien la dirigió con eficacia hasta el año 1936”.

1913. urteko agoztuan Jacques Valdour soziologo frantsesa -benetako izena Louis Martin jakon- Eibarrera etorri eta pare bat astian bertan ibili zan biharrian, arma taillar bateko torneru moruan: hori aitzikixia zan bere estudixuak eitekero, bihargin sozialisten gaiñian gehixena; baiña hortik aparte liburuak eta periodikuak eta be... irakortzen zitxuan, eta bizimodu "normala" eitzen eban, jentiari preguntak eiñaz. Orduango bizimodu an erretatu aberatsa laga eskun (nahi txa bere benetako asmua orduan Europa osuan zabaltzen joiazan idea sozialisten peligrua erakustia zan). Euskal Herrixan hille eta erdi egon zan: Bilbon, La Arboledan, eta Eibarren. Jaso zitxuan barrixak eta beste bi tomotan publikau zitxuan: *El obrero español. Experiencias vividas*, 1919. Euskal Herriko gauzak kapitulu baten dagoz. Biharra zelán eitzen zan, zelako bizimodua eukén, biharginen ardurak, pentsatzeko moduak, berbetako autuak, denpora-pasia zelakua izeten zan... bibliografixan beixu leike interesa dauken gauzak zihetzao azalduta: LX, 77-84:

Orduan sasoián Eibarren 11.000 lagun inguru bizi ziran, eta euretatik 3.000n batek armagiñan (armargin moruan, nahi damaskinatzen). Bihargin gehixenak sozialista librepensadoriak ziran (LX, 77).

Biharran gorabeherak: taillar txiki ugaritxan, biharreko ordu normalak goixeko 6:30etan hasi, eta illuntziko 6:30ak artekuak izeten ziran (8rak inguruan armuzatzeko astixakiñ, eta 12xetan ordu bete bazkaltzeko), baiña horrek orduok ez ziran zihero betetzen, Eibarko bihargiñak sozialistak izen arren destajuan eta piezak eitzen jarduten ebelako: Valdour-ek politxo kontatzen dau martitzen goix baten ikusi ebana, "Un martes, a las 10 de la mañana (...) encuentro en una tienda a dos de esos obreros, muy ocupados bebiendo, despues [sic] de haber bebido demasiado, ojerosos, con los párpados pesados, me invitan a beber con ellos y se dedican a hacer muecas y decir galanterías bastante tontas a la muchacha que, en el patio contiguo, donde lava la ropa, canta una canción vasca" (LX, 78). Astelehenetan ajiagaitxik asko ez ziran biharrera juan be eitzen, eta juaten ziranak berandu gehixenak, uezabak berak aintzen eban lez "Aquí, cuando se está cansado, no se viene a trabajar, somos hombres libres" (LX, 78). Astelehenetan biharrera juan ez arren, sarritxan domeka goixian biharra eitzen eben; Valdour-en ustez, hori eitzen eben mezetara juan ez, eta "no cumplir el precepto de descanso dominical" eitxiarren (LX, 82); T. ETXEBARRIA-n ustez osterá, hori aparteko jornala etaratzeko eitzen zan (L, 67).

Taillar uezaba asko lehenao bihargiñak izendakuak ziran, eta aurrerantzian be beste edozein bihargiñen moruan jarduten eben: "siguen siendo analfabetos, han conservados [sic] sus ideas y modos de vida de sus asalariados, les tratan familiarmente y les acompañan al café" (LX, 79). Taillarretan makiñak sartzen hasitxa euazan, eta horregaitxik hor makiñetan jarduten eben bihargiñak ez eukén zetán hain preparauta egon ofiziuá etaratzeko (LX; 78-79, 82).

Valdour bera pensioño baten bizi izen zan Eibarren egon zan bitxartian beste hiru bihargiñekiñ. Ez diño zelakua zan etxia, baiña bai arkakuzoz beteta euala. Pensioñuori 1,30 pezeta zan ohian beste batekin lo eiñ ezkeriok eta kuarto osua 1,80 pezetakua zan (jornala 3,5 pezeta ingurukua izeten zan). Jatorduetan haxe izeten zan: armuzatzeko kafietesnia; bazkaltzeko "una sopa grasienta y una mezcla de garbanzos, alubias, berza y buey cocido en salsa de tomate" (LX, 80), fruta ale bat, baso bat ardau, eta ogixa nahi beste; afaltzeko oke- lia gixauan patata prijiduekiñ, eta fruta (LX, 79-81).

Jaztekuak: damaskinatzailliak blusoi zurixakin juaten ziran; eta armagiñak blusoi azulakiñ (LX, 81).

Denpora-pasarako: Eibarren horretarako baeuazan leku batzuk ("zirkulo rekreatibuak"), zinia, korrida-plazia, frontoia; pasiora urtetzia gabero, eta musikia astian bitxan (ez zitxuan aitzatu be eiñ idi-probak, adari-topekak eta oillar burrukak). Edozein modutan be, bihargiñ eibartarrak (bilbotarrak eta La Arboledakuak moruan) diru asko gastatzen eben jaixetan, eta Donostiara juateko be erreparorik ez, trenetan bakarrik 3,75 pezeta gas-tau bihar baeben be (hori Donostiara juatori Andramarixetako jaixetan izengo zan seguruená). Eibarren zinia gabian zabaltzen eben bakarrik, eta juaten ziranak gehixena txaparoterixia zan ("en sus tres cuartas partes, niños ruidosos, bruscos e inquietos" (LX, 81)); zine ostian kafe-teatrua eta dantzaldixa egoten zan (LX, 81).

Jentian izekeria: Valdour-en aitxikixa nagusixa bihargiñ euskaldunekiñ barriketan jarduteko ez etsela biderik emoten zan. Eibarren euan pensiñuan, esate baterako, berakin batera euazan aragonesakiñ eta kastellanuakiñ ez eban arazorik eukitzen berba eiñ eta eurekin tabernara, mitiñetara eta abarretara juateko, baiña euskalduna isilla zan, berba urrikua; biharreko lagunak barritz, danak euskaldunak ziran, biharrian euskeraz jarduten eben bakar-bakarrik, eta Valdour-egaitxik -bihargin barrixa zan- ikerarik be ez eben eitxen: “no manifestan ni curiosidad, ni hostilidad, ni simpatía, parecen ignorarme y es raro que alguno me dirija la palabra” (LX, 81). (LX, 81-82).

Elixa-kontuak, relijiñua: Eibarren, 100dik 80 bihargiñ euskaldunak ziran; Euskal Herrixa izetez fede haundikua izen arren, Eibarko bihargiñ euskaldun gehixenak sozialistak ziran, eta librepensadoriak. Horregaitxik domeketako mezetara andrazkuak juaten ziran gehixena. Baiña halan da guzti be, “muchos de los obreros socialistas de Eibar, sólo están alejados de las creencias cristianas en apariencia, y de la práctica religiosa por respeto humano o por temor a persecuciones en los talleres: si suben, el domingo, a sus aldeas en la montaña, reinician sincera e inmediatamente la práctica de una fé [sic] que no han perdido” (LX, 82); horretan T. ETXEBARRIA-k ziñuanakin bat dator (L, 21). (LX, 82)-(L, 21).

Politikia: Valdour idea eta asmo sozialisten kontra euan zihero, eta sozialismuakin batera sozialistak eurak krikitatzen dauz, bihargiñak justu esateko. Kultura gitxikuak zirala ziñuan, barritsuak, abadien aurrian harrotu eta edozer esateko gauza zirala, “como corresponde a espíritus emancipados y cultos” (LX, 82). Eibarko Casa del Puebluan egon zan (orduán Barrenkaleko 1. peoran egongo zan): 1.000 lagun inguru euazan han afiliata. Han barriketan jarduten eben, eta *El Socialista* eta *Nueva España* periodikuak irakortzen zitxuen.

Anarkistak be baeren, eta Ateneuan batzen ziran: 40 bat sozio ziran; taberna morokua zan, eta han be periodiko anarkistak irakortzen zitxuen.

Valdour Eibarren kontrobersixa-mitin baten be izen zan: Juventud Socialista-ko presidentia (20 urte pasautxuko gaztia), eta sindikalista anarkista bat alkarren “kontra”. Teatroko saloian izen zan, eta 1.000 bihargiñ inguru jua ziran; ordu eta erdixan bihargin danak isillik eta entzuten egon ziran, mahaiko presidentiak aindu ebalako ahal izen ezkeriok ez batan eta ez bestian fabore nahi kontra ez azaltzeko (LX, 82-83).

Eibarko bihargiñak Valdour-en ustez nahikua ondo bizi ziran, etxe ganorazkuekiñ eta jatekua be nahikua. Bere iritzixan, muturreko sozialistak ziran, pozik euazan euren bizimoduakiñ eta horregaitxik ez eben egundo huelgarik eiñ ³⁹³(LX, 83).

Herriko bibliotekan be egon zan: liburu dozena batzuk ba ei euazan, baiña hárek irakortzen iñobez (esk. ap., 1996-VI-26, 2 o.). (LX; 77-78, 75-84)-(esk. ap., 1996-VI-26, 2 o.)-(L; 20-21, 66-68).

1913. urteko otubrian 3an Eibarren asanbleia eiñ eben Gernikan Esperanza y Unceta taillarrian huelgan euazenendako dirua batu eta hara bialtzeko, huelgan segidu ahal izen zeixen. Ezkerreko partiduak eta nazionalistak juntau ziran orduan.

Dirua batu (bersolarixak ipinitxa, esate baterako), eta handik hiru egunera Akilino Amuategi eta Enrique de Francisco jua ziran Gernikara diruori eruatera. Taillarreko uezabak han inguruko jentia hartzen eben, eta azkenian eibartarrak “erabaki insolitoa hartu zuten (...) Eibarrera itzuliko ziren etorri ziren bezala. Trenak hamabost bagoitan altzari, trepetxu eta gainerakoak ekartzan, beste lautan grebalariai eurak familiekin zetozelarik. Aurretik, sindikatotik irtenak ziren estandarte buruan eta kantuan Gernikan zehar geltokiraino, gernikar askok txalotzen zituztela” (LXXVII, 19). Eibarren be ondo hartu zitxuen, pankarta eta txapliuekiñ. Holan “lau hilabeteko abentura gernikarra amaiturik geratu zen. Ez, oso-osorik. Izan ere, eta honek orduko eibartar haien adorea erakusten digu, bi hilabete gero, beste armagin batzuk itzuli ziren Gernikara, euren lanbidea erakutsi eta enpresa berri bat abian jartzera: *Alkatasuna* izenekoa, “Alkar” pistola egingo zuena” (LXXVII, 19). (LXXVII; 18-19, 18. n.)

1913. urteko otubrian 17ko jardunian aprobau zan “Reglamento para el servicio de higiene especial de la prostitución en Eibar” (XXXVII, 65). Reglamentuak honek sei kapituluok ekazan:

Lehelenguak, “Objeto inscripciones” (XXXVII, 65); artikulo bi ekazan. Reglamentuan asmua agiri da bertan, “organizar, inspeccionar y mejorar en lo posible el servicio de esta clase de higiene, así como prevenir los malos efectos del vicio lúbrico y evitar que se exteriorice en perjuicio de la moral y de la salud pública” (XXXVII, 65). Horretarako, Alkaldixan registro liburu bat ipiñi eben, prostituta danak izena han emon zeixen.

Bigarrena, “De las amas o dueñas de mancebias” (XXXVII, 64). Beratzi artikulu eukazan (3.etik 11.era, *inclusive*). Besten artian, putetxietako arduradunen gaiñian dihardu: legalian jarduteko ein biharrekuak, kondeziñuak, prohibiziñuak, obligaziñuak, zelan baja emon, euren registruan gorabeherak... Kuriosidade moruan, hamen reglamentuko 4. artikulutik 7.erako testua:

“Artículo 4º Para ser AMA DE MANCEBIA se requiere: contar por lo menos veinticinco años de edad; disponer de local aceptable, bajo el punto de vista higiénico poseer entre los muebles y objetos necesarios por lo menos tantas camas como pupilas haya de haber en la misma y tener a disposición de las pupilas y de los clientes suficientes recursos preservativos entre ellos: completo servicio de lavabo, tohallas suficientes y limpias, agua hervida, id. boricada al 4 por cien timolada o sublimada al uno por mil y pomada de calomelanos u otra equivalente.

Artículo 5º Queda prohibida en las casas de prostitución la entrada de quienes se hallen en estado de embriaguez, así como la permanencia de toda persona que lleve armas y el de un número de concurrentes doble que el de las pupilas disponibles. Ninguna ama permitirá que, en las casas de prostitución haya niños de uno u otro sexo que tengan más de tres años de edad. Tampoco consentirán que sus pupilas vistan trajes deshonestos, profieran frases que ofendan a la moral, llamen a los transeuntes, se asomen a las ventanas o balcones, ni estén paradas en las puertas ni en los zaguanes. No deberá admitir ninguna pupila que no tenga veintitrés años cumplidos, hasta cuya edad queda en absoluto la prostitución prohibida. Y finalmente, no se permitirá en las casas de prostitución tertulias, ni reuniones que llamen la atención de los vecinos ni los transeuntes.

Artículo 6º Las amas están obligadas a proveerse de los medios de profilaxis y desinfección, que el médico reconecedor considere precisos además de los indicados en el artículo 4º y a dar parte con toda puntualidad a la Alcaldía e inspección de sanidad de la entrada de nuevas pupilas y de la salida por cese, traslado o baja de cualquiera de ellas. Serán responsables de las omisiones que en esta parte cometan, si transcurridas veinticuatro horas, no se ha llenado esta obligación debidamente. Se exigirá también la más estrecha responsabilidad, a las amas que no alumbren la entrada de las escaleras de su casa, y deberán las mismas hacer constar en la Alcaldía los precios máximos establecidos, para la explotación del tráfico.

Artículo 7º Las amas quedan obligadas también a proveerse de un libro en el que, con señas personales, se consignen la entrada y salida de las pupilas que tengan en su compañía así como las condiciones establecidas para su hospedaje, deberán tener además un libro registro que llevará el Médico encargado de la vigilancia sanitaria de las casas y de las pupilas, en el que conste, además del retrato de la interesada su filiación y el resultado de cada uno de los reconocimientos semanales, haciendo constar el Médico reconecedor la fecha y autorizando la diligencia con su firma. Este último deberá ser exhibido por la dueña a los clientes eventuales que los pidan” (XXXVII, 66).

Hirugarrena, “De las pupilas” (XXXVII, 66), bost artikulugaz (12.etik 16.era). 12. artikulua, euren “definiñua” dakar: **“Artículo 12º** Serán consideradas como mujeres públicas, para los efectos de este reglamento, todas las que se dediquen al comercio de su cuerpo con mas de un hombre, por dinero o mediante una retribución de cualquier índole” (XXXVII, 66). Beste artikuluetan, euren deretxu eta obligaziñuak agertzen diraz: maltrato kasuetan zer eiñ; registrotik zelan eta zegaitxik urten; sanidadeko kartilletan ze barri emon; gaixorik egon ezkeriok zer eiñ...

Laugarrena, “De las prostitutas libres” (XXXVII, 67), 17 eta 18. artikulua. Honen kapituluonen lehelengo artikulua (17.a), putetxian barik, bere etxian jardun ero konpromiso etxietara juaten ziran puten gaiñian da. Bestien moruan, honek be baekezzen obligaziñuak.

18. artikulua berriz, puta danendako balixo eban: kalia, leku publikuetan eta jente asko izeten ziran lekuetan ibiltzeko, Alkaldixako permiso espeziala bihar eben. Holan neurtzen zan permisua errezaio ero nekezaio emon: “sensatez, mesura, comedimiento y recato”-kiñ (XXXVII, 67) ibilli ezkeriok, ez euan permisua emon teko problemarik; baiña *faltatzat* hartzen zan euren “llamativo porte” (XXXVII, 67) itxuriakiñ ibiltzia, baitxa reglamentua ez betetzia be. Holakuetan, kastigua eken: urtetzeko permisua gitxitxu ero kentzia; eta faltak baten baiño gehixaotan eñ ezkeriok, multia, “reclusión” eta herritxik bialtzia.

Bosgarrena, “De los reconocimientos” (XXXVII, 69), lau artikulugaz, 19.etik 22.era, putetxietako eta puten sanidade eta osasun rekonozimientuak ein bihar zitxuan medikuan gaiñian. Zeregiñak: registroko putak astian baten ero sarraxio begiratzia, eta bide batez, kartillak betetzia, “SANA o ENFERMA” (XXXVII, 69) dauazan ipiñitxa. Kasu konkretu bitxan zer ein be argitzen da: “Si de los reconocimientos resultase estar alguna de las mujeres embarazada de mas de cuatro meses o padeciendo alguna de las enfermedades específicas pero no graves”, ein bihar ebana zan “[dar] parte inmediatamente a la inspección de Sanidad, la cual dispondrá el aislamiento u hospitalización según los casos” (XXXVII, 69). Batonbat gaixorik topatzen baeban, denunzia sartu bihar eban, danen osasunan onerako. Ez baeban hori eitxen, ero bisitak eta zeregiñak bihar zan letz eñ ezian, kargutik aldi baterako kentzeko kastigua ekan, ero betiko kentzia, beste kargu bat hartzia prohibiduta “para el que en tal caso habría demostrado escasas aptitudes o ningún celo” (XXXVII, 69). Sei hillabetetik behiñ, herriko Sanidadeko Inspeziñuan memorixa bat agertu bihar eban, ze gaixotasun topau zitxuan lista bat einda, beste aldi batzuekin konparaziñua einda. Medikua bera ez euanian zer eñ eta abar be argi lagatzen da.

Seigarrena, “Disposiciones generales” (XXXVII, 69), 23. artikulutik, 27.era. Hamen, beste kontu batzuk aitzatzen diraz: *pupilak* putetxetik alde eñ izetia, uezabakin zorretan egon arren; putetxietako nausixak *pupilen* erropa eta ekezen beste gauzak ipintzen eban libreta legala eukitzeko obligaziñua; prostituziñuan gorabeheran betetzen ziran registro liburu eta dokumentu danak Alkaldixako artxibokuak ziran (ero Sanidadeko Inspeziñuanak), “de naturaleza reservada” (XXXVII, 69); putetxiak, ezin ziran edonun egon, jenterik bizi ez zan etxietan, jente askorik ez ebillen lekuetan, paseo lekuetatik aparte eta elixa eta eskoletatik urriñ, “a una prudente distancia” (XXXVII, 69).

Reglamentua, teniente-alkatiak (Jose R. Iriondo), herriko inspektore-sekretariuak (Ciriaco Aguirre), probinziako Sanidadeko inspektore-sekretariuak (Tomas Acha) eta gobernadore zibillak-presidentiak (G. Bajo) firmau eben. Testu osuan transkripziñua irakorri leike *in* XXXVII, 65-69. Eibarko herrixan hau kopliu ezaguna zan/da:

“Petra ta Maria
bi andrak ba dira
haren familixia
ez tia asko hobia” (XXXVII, 69). (XXXVII, 65-69)

1913. urteko otubrian 18xan “Bretón” orkestia fundau zan, Tomas Bretón maixu konpositoriak Angel Garate “Belchi”-ri, Orkestian direttore izengo zanari kartia bialdu etsanien, bere izena grupua izentatzeko erabilii zeikiela esaten.

Orkestian izenan gaiñian holan diño R.M. Sarasua-k: “Muchas simpatías debía tener en nuestro pueblo el gran compositor don Tomás Bretón, para que estos músicos se dirigieran al maestro pidiendo autorización para dar su nombre a la naciente agrupación. En carta dirigida por Bretón, (...) autorizaba (...) la utilización de su “modesto nombre” -así decía la carta- por la naciente orquesta” (LXVI, 30-33). Demaseko famia hartu eben Eibar eta inguruko herrixetan (ikusí 1913-XI-22). (I, 238)-(LXVI, 30-33).

1913. urteko nobienbrian 22xan, Santa Cecilia egunian jo eben estreiñakoz Bretón Orkestakuak, musikuen egunian diania juaz. Angel Garate “Belchi” zan direktoria (bera izetex biolin jotaillia zan).

Haiñ ondo jo eben, Casino de la Amistad-eko presidente zan Bonifacio Iraolagoitia-k tratua eñ eban eurekiñ izen barrixa jartzeko orkestiari: “Casino de la Amistad Musical Bretón” (LXVI, 33), “siendo sus intervenciones, en sucesivos años, de notable brillantez en el Casino, actuando altruistamente en numerosas funciones benéficas” (LXVI, 33).

Kruzeta Saloian, “El Túnel” teatro obran jardun eban, “Socorros Mutuos”-i laguntzeko: hainbeste jente izen zan, beste bi egunetan be eñ ebela. (I, 239)-(XIV, 67)-(LXVI; 30, 33, 103).

1913-1914. urteko arma katalogua etara eban “F. Arizmendi y Goenaga”-k. Zer eskintzen eban ikuste-ko beitu bibliografian: LI, 111. (LI, 111).

1914-1918ko I. Gerrate Nausixak, Eibarrerako, betiko bide komertzialak istia esan gura izen eban, tailar eta fabrikak ixa urtebetian geldik geratu ziran eta. T. Etxebarria-k holan diño: “y lo que fué peor, significaba la moratoria para los créditos dispersos por el mundo, que constituían el capital de nuestros modestos patronos. Los de Turquía, importantes en aquella época, se perdieron definitivamente, de la misma forma que habían de perder sus ahorros los tenedores franceses de la deuda rusa. Y es que los industriales de Eibar, dicho sea en su honor, sólo ganaron, cuando ganaban, para equipar sus talleres con elementos nuevos y hacer créditos a los más remotos mercados, viviendo personalmente sin diferenciarse del común de los artesanos. Con tanto, llegado el momento de la crisis, ninguno tenía reservas para aguantar el impacto...” (ikusi 1914-VIII-3).

1914-1917 urte bitxartian, dana dala, burrukan ebizenendako produzitzen ziran armak: Frantzia, Ingalaterra, Italia eta Rumanixak, 816.875 pistola automatiko eta 754.714 errebolber erosi eban Eibarren (ikusi 1915. urte erdixan). Baiña eskatutakuari ezetz esan etsenian, eta merkauak itxi ziranian, krisisa izen zan. Hamen urtietan, Gerrako lehelenguetan, Orbea Etxiak 700 bihargiñ inguru ekazan. (I; 203, 261-262).

1914-1918. urte bitxartian, su arma motzak, mordua esportau ziran:

Errebolberrak: *Smith & Wesson*, 45.000
 Oszilantiak, 458.500
Bayard, 94.500
 Italianuak, “de ordenanza”, 199.900

Pistolak: *Browning* tipokuak, 709.775
Star tipokuak, 23.000. (XXXI, 25).

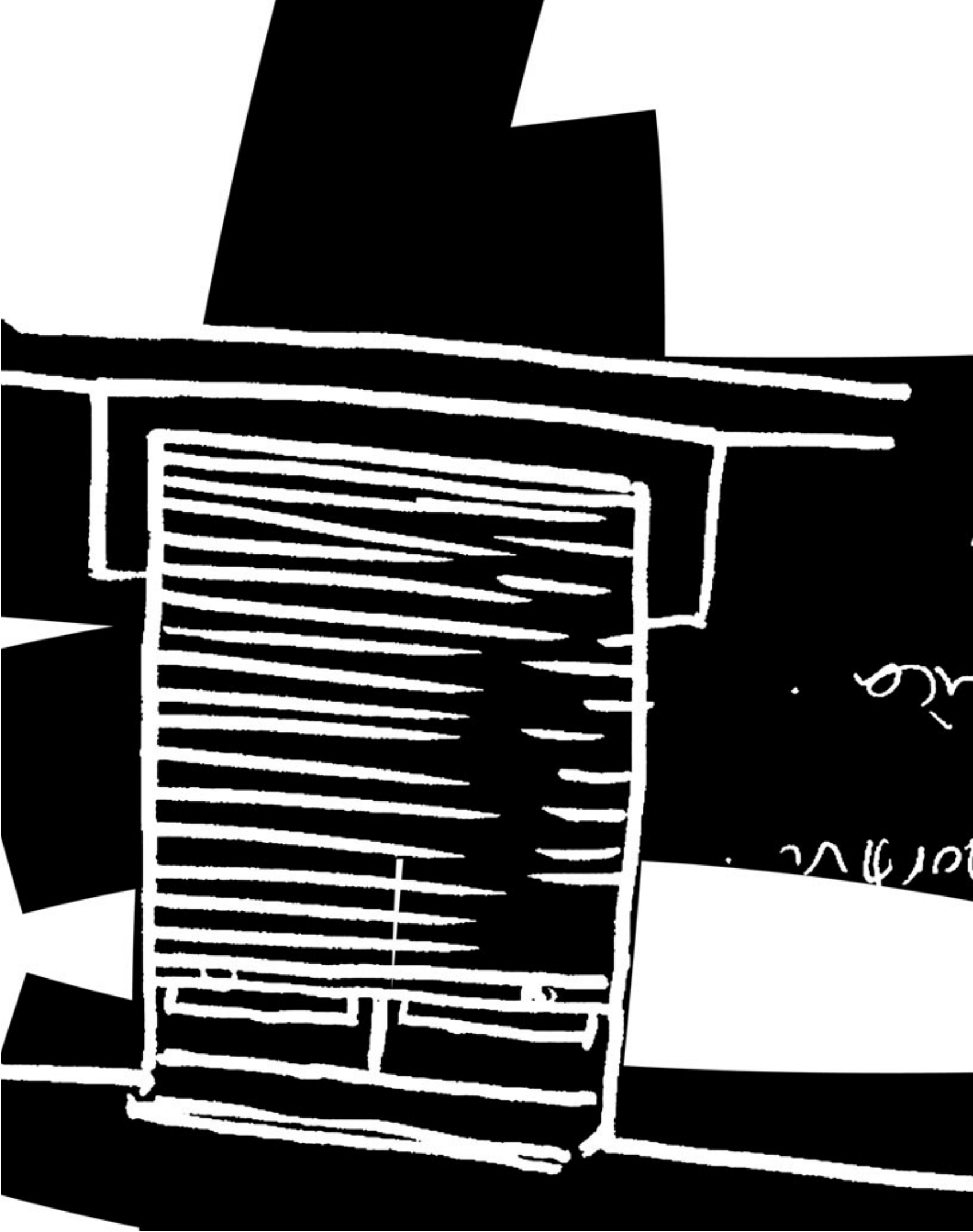
1914. urtian Eibarren ein zan “Exposición regional de Artes e Industrias”. Presidentia Jose R. Iriondo zan. Eskola Armerixan izen zan.

Beste batzuen artian honek erakutsi zitxuen euren biharrak: “Aguirre, Zamacola y Cía.” (LI, 94); “V́ctor Aramberri e Hijos” (ikusi 1917) (LI, 103); “Arizmendi, Zulaica y Cía.” (ikusi 1915) (LI, 113); Martin Antonio Bascaran (ikusi 1923) (LI, 131), Alejo Bolumburu Ojanguren (LI, 142), Bonifacio Echeverría (LI, 178), “Erquiaga, Muguruza y Cia.” (ikusi 1917) (LI, 184), Antonio Errasti Ibarzábal (LI, 185), “Orbea y Cia.” (ordurako botoiak eta beste gauza batzuk eitxen hasitxa euazan) (LI, 273), Esteban Sarasúa Vergara (LI, 305); damaskinaugiñak: Agustin Larrañaga, Mauricio Zumaran, Tomás Guisasola e Hijo, Hilario Unceta, Nazario Joaristi, Donato Sarasúa, Nicomedes Guruceta e Hijo, Ayerbe Hermanos, Iriondo e Hijos, J.F. Artamendi e Hijos, Sarasqueta y Guruceta, Marcelino Ereña, Lucio L. Barrutia e Hijo (LVII, 103); plantillagiñak: Esteban Sarasúa eta Jose M^a. Aranceta (LVII, 103). Gaiñera, pintxore eta eskultore euskaldun ezagunak be erakutzi zitxuen euren bihar batzuek. Han argi geratu zan armagintzia zala nagusi Eibarren, eta hurrengo industria gogorrena damaskinauana zan.

Katalogua be etara eban: *Catálogo Oficial de la Exposición de Artes e Industrias*, Eibar, 1914 (LI; 94-5. n., 497); horixe izengo da “Una amplia información de esta exposición puede verse en la Guía Oficial editada en Eibar, 1914, por Tipografía Popular Eibarresa” be (LVII, 222). (I, 205)-(LI; 47, 94, 103, 113, 131, 142, 178, 184, 185, 273, 305)-(LII, 21)-(LVII; 45, 100, 103, 220-221, 222)-(LVIII; 66, 140).

1914. urtian, I. Gerrate Mundiala zala eta ez zala, Eibarko taillarrak ixa danak itxi ein bihar izen ziran (ikusi 1914-1918).

Biharreko hain paro haundixa sortu zanian, kalian geratu ziran bihargiñak, Aiuntamentuak ainduta, Eibar-Markiña bitxarteko bidegiñan jardun eban, biharra eta dirua euki ahal izeteko. Bidia eitzeko proiektua aspalditxik Artxibuan gordeta euan, eta hori martxan ipinitxa aprobetxau zan jentia zeozetan enpleatzeko. Biharreko jorjala pagatzeko Aiuntamentuko presupuestotik etara bihar izen zan dirua, “tomando el dinero del capítulo que fuera y de cualquiera de los presupuestos no liquidados todavía” (L, 270), bihargiñei astero zapatuetan pagau bihar jakuen eta. Horrekiñ ez zan nahikua, eta Aiuntamentuak berak etaratako “diruakin” (“se fabricó papel moneda, que eso venían a ser los pagarés con que el Ayuntamiento satisfizo a los acreedores del comercio local” (L, 270)) pagatzen eban sueldua. Horrek Aiuntamentuko kontu guztiak hankaz gora ipini zitxuan, baiña bere funziño soziala bete eban (ikus 1915. urteko erdi aldi). Gaiñera, Aiuntamentuak herrikuendako komedoriak preparau ebazan, bidegiñan etaratako diruakin pagauta merke-merke jan ahal izeteko, gastu haundirik barik. Aiuntamentuak etaratako diruak be balixo eban pagatzeko (ikus XX. gizaldi hasieretan; 1914-VIII-3). (I, 262)-(L; 266-268, 270-271; 268-270).

1914. urtian, arma asuntuan 5.500 bihargiñ inguruk ziharduen biharrian. Hauxe ein zan Eibarren³⁹⁴: 38.142 eskupeta, 102.566 pistola, 291.619 errebolber eta 300 fusill, danera 432.627 arma. (XXXI, 24)-(LXIX, 9).

1914. urtian agertu zan estreiñakoz Eibarko matrikula industrialian “Aguirre Hermanos y Aranzábal” arma taillarra: zortzi bihargiñ euazan biharrian. Lehelenguetan Nicolás Aranzábal eta Gregorio eta Nicolás Aguirreazaldegui anaiak –euren apellidua “Aguirre” ipini eban arren– ziran jabiak. 1929 urterarteko gorabeherak ikusteko bibliografixan begiratu: LI, 93-94. (LI, 93-94).

1914. urteko matrikula industrialian agiri da “Thieme & Edeler” enpresia (Adolfo Thieme Canem eta Guillermo Edeler Funk ziran uezabak): armak saldu eta erosi eitzen zitxuen. Eibarren “los alemanes” esaten etsen (LI; 49, 317). Euren jardunen eta gorabeheren barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 317-319 (ikus 1920-1930 hamar urteku; 1924).

Eibartar askok alemanok begitxan hartuta eukezen, taillar txikixen bentia gitxitxu eitzen ebelako. Dana dala be, alemanak Eibarko bizimoduan ondo amoldau ziran, euskeraz be ikesi eban-eta. (LI; 49, 317)-(LXXIII, 86).

1914. urtian Francisco Alberdi bi agiri ziran matrikula industrialian: batak bákarrik eitzen eban biharra Estaziño kalian (1915. urtian ez da agiri matrikulan); bestiak taillarra ekan zortzi bihargiñekin Maria Anjela kalian eta 1919 urterarte agiri izen zan, 10-20 bihargiñekin (ikus “Alberdi y Guisasola” 1920. urtian). Datu gehixao jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 95. (LI, 95).

1914. urteko matrikula industrialian Fermín Tellería agiri zan armagin moruan: taillar jabia zan, bihargin bakarduna. (LI, 95).

1914. urtian “Hijos de José J. Aldazábal” estreiñakoz agiri zan Eibarko matrikula industrialian taillar baten jabe: hiru bihargiñ ekezen. Halantxe segidu eban 1916. urterarte (ikus 1917). (LI, 97).

1914. urtetik Faustino Arteagoitia Goicoechea bakarrik biharra eitzen eban arma taillar baten jabe moruan agiri zan matrikula industrialian (1916. urtian ez zan agiri; baiña ikusi 1929. urteko zensuan). Datu gehixao bibliografixan topau leikez: LI, 119-120. (LI, 119-120).

1914. urtian agertu zan estreiñakoz Eibarko matrikula industrialian “José Echave y Cia.” arma taillarra: lau bihargiñ euazan biharrian. Dana dala, badiruri Echave-n taillarrak lehendik be baziharduala biharrian (ikus 1912-VI, “Echave y Arizmendi” izenakin). Datu gehixao bibliografixan topau leikez: LI, 172-173 (ikus 1917). (LI, 172-173).

1914. urtian agertu zan estreiñakoz Eibarko matrikula industrialian Jose Martin Urriola-n arma taillarra: bakarrik eitzen eban biharra 1919. urterarte, eta beste batekin 1923. urterarte. Bidebarrixeta kalian euan taillarrori (leikiana da “Urriola Sarasqueta Hnos.”-etako bat bera izetia). Barri gehixao jakin nahi izen ezkeriok beixu bibliografixan: LI, 330. (LI, 330).

1914. urtian Toribio Zulaica Unamuno Eskola Armerixan sartu zan, maixu moruan: matematiketako katedria berak betetzen eban. Ordurarte armagintzan jardun eban (jardunen gorabeherak jakitzeko beixu bibliografixan: LI; 336-337, 338, 339-340), eta dibujan be bai (ikus 1932). (LI; 336-337, 338, 339-340).

³⁹⁴ Fabrikau ala esportau?: in XXXI, 24 “esportau” diñue; eta in LXIX, 9 “una producción, en ese año” diño.

1914. urtian Martin Antonio Bascaran-ek arma marka barri bat registrau eban. Hamen liburuan ipini dou orduan sasoiari erabili ziran marka gehixenak erderaz ziralako, ero inglesetik hartu eta aldatutakuak. Euskeraz apur batzuk baeuazan, baiña Bascaran-ek aurreko urtian etara eban 56130. patentia (eskupeta ple-gablien gaiñekua) komertzializatzeko erabili ebana piskat zelebria da: **“EUSKAL SUARMA CHORI ILTZALLE ONENA IZENA MARTIAN DUENA”** (LI, 131).

1914. urteko matrikula industrialian Nicasio Areitio-Aurtena agiri zan armagin moruan: taillar jabia zan (1917. urterarte agertu zan matrikulan). (LI, 136).

1914. urtian Felix Gárate estreñakoz agiri zan Eibarko matrikula industrialian taillar baten jabe moruan: bost bihargiñek ziharduen han biharrian. Biharrian lehenaotik ziharduan armagin moruan; barri gehixao jakitzeko beixu bibliografian: LI, 212 (ikus 1929). (LI, 212).

1914. urtian “Gabilondo y Urresti”-k izena aldatu eban eta “Gabilondos y Urresti” izen barrixakiñ agiri zan matrikula industrialian (ikus 1917). Bere jardunan barri jakitzeko beixu bibliografian: LI; 202, 205-206. (LI; 202, 205-206).

1914. urtian agertu zan estreñakoz Eibarko matrikula industrialian Esteban Sarasúa Vergara-n arma taillarra: lehelenguetan kartutxerixan jardun eban. 1936 urterarteko barri jakitzeko beixu bibliografian: LI, 305 (ikus 1929. urteko zensuan). (LI, 305).

1914. urtian³⁹⁵ 66 lagun agiri ziran matrikula industrialian grabadore moruan: euretatik 43 uezabak ziran (bakarrik biharra eitxen ebenak ero taillardunak bestelan) eta bestien kontura jarduten eben bihargiñak 23. Zeintzuk ziran, taillar bakotxian zemat bihargiñ, eta biharra nun eitxen eben jakitzeko beixu bibliografian: LII, 144. (LII, 144).

1914. urtian, eleziñuetatik urtendako Aiuntamentu barrixa formau zan: alkate, Santiago Astigarraga “Ibargain” konserbadoriak urten eban. Berakin batera, zortzi konzejal republikano, lau sozialista³⁹⁶, hiru konserbadore, eta demokrata bat euazan. (I, 260)-(LXXVI, 110).

1914. urtian, Eduardo Atxa “Atxita” eibartarra, Eibarko torero gazte batzuen kuadrillian buru izen zan, baiña berak “no logró sobresalir en el arte [del toreo]” (XXXIX, 7).

1914. urteko martixan 8xan eleziño jeneralak izen ziran. Botuak holan izen ziran:

Enrique de Ocio López de Haro	1.331	
Gabriel M ^a Ibarra de la Revilla	550	
Luis Olaso Madaria	260	
Mella	1	
Bonot-en lagun bat	1	
Boto zurixak	15	(I, 262).

1914. urteko abruillian 19xan Agiñako parrokiak 142 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apelliduak dagoz, eta zein basarritxan bizi ziran (ikus 1923-VIII-6). (LXII, 12).

1914. urteko maietzian 4an Arraten barri be ipini eben ezpata-dantzariaren premixua: orduan eibartarrak be presentau ziran, “Dantzari Eibartarrak” grupua. Horren dantzariaren maixua Tomas Maiztegi berriztarrak izen zan, eta dantzariak honetxek: Jose Abando, Patxi Aristorena, Saturnino Arriola Txirloia, Pedro Aginaga, Felix Aginaga, Castor Arriaga, Felix Lasa eta Gregorio Santa Cruz. Estreñakoz Arraten dantzan ein baeen be, gero beste plaza askotara juan ziran dantzan eitxera. (LXIII, 26).

1914. urteko maietzian 10ian “Solidaridad de Obreros Vascos”-en Federaziñua sortu zanian, bertara, Eibarko armeruen representaziñua be juan zan. (I, 261).

1914. urteko junixuan 24an, San Juan egunian, Eskola Armerixiak Isasi gaiñeko lokal barrixa inaugu-
rau eban, Julian Echeverria direktore zala (lehelengo hogeta bost urtetan be bai, 1938. urterarte: ikusi 1913-
l-6).

Ondiok gordetzen diran tornu batzuk, orduangotxiak diraz. Hauxe izen zan Espaiñako Eskola Armerixia eta, ajustia, prezisiño mekanikua, teorixia eta praktikia batu ahal izen ebazan bakarra, urte askuan. Arte eta Ofizixuen Eskolen zeregiña, Eskola Armerixiak hartuta eukan: Espaiña osoko prezisiño mekanikua eta armerixian ardatza zan, estranjerukuen enbidixarik barik.

Julian Echeverria-n meritua, diru gehixao emongo zenkixozan beste biharrak Eskoliagaitxiak lagatzia izen zan: direttore ez eze, Matematikas eta Teknologixako maixua izen zan hurrengo hogetabost urtian, Gerraterarte. (I, 235-238)-(II, 2. p.?)-(XV, 47-48)-(XXXI; 26, 28)-(LVIII, 158).

1914. urteko junixuan 24an Eibarko Eskola Armerixiakin batera Armerixa Museua zabaldu eben. Orduantxe etara eban museuak bere kataloguan lehelengo ediziñua: *Inauguración del Museo de Armería de la Villa de Eibar*, Imp. Lib. y Enc. de Víctor Fernández. Barrencalle, 22. Eibar, 1914 (LVIII, 158, 1. n.). Gaiñera, oiñ egunian beste katalogo bat be badakau, liburu oso bat, gura dabenak museuan eta kataloguan barri zihetz jakin deixan: *Museo de Armas, Eibar* (guretako LVIII liburua. Gaiñera LVIII liburua begiratzan dabenak hauxe topauko dau: “katalogatze modernoaren arabera egokitzeko, terminologia zehatza, laburra (...) eta nonahi onartua den kodifikatze estandarizatua” (LVIII, 8)). Hor ediziño barrixan lehelengo katalogua be etara dabe atzera, berba aurrekua izen ezik: LVIII, 159-170³⁹⁸. (LI; 106, 187, 497)-(LVIII; 6-7, 8, 10, 12, 13, 86, 87, 127, 158, 159-168).

1914. urteko agoztuan 3an Aiuntamentuan batzarra egon zan: Akilino Amuategi euan buru, Santiago Astigarraga “Ibargaiñ” alkatian lekuan³⁹⁹; konzejalak, Badiola, Irazabalbeitia, Zubiata, Urréjola, Gandiaga, Bernedo, T. Gárate, Barrenechea, Mendizábal eta Guruceta ziran. Timoteo Zubiata-ri akordau jakon krisis baltzari aurre eitxeko, jentia Eibartik-Agiñako bidia eitxen enpleatzia. Herriko karguei ondo beitzendu jakuen, eta bai ein be (ikusi 1914-VIII-19). (XV, 42)-(LXXVII; 21, 50).

1914. urteko agoztuan 19xan (ala 18?) hasi ziran Arrateko bidian obrak: 100 bihargiñ hasi ziran. Hurrengo astian baziran 400 bihargin be, armeruak eta damaskinuan jarduten ebenak, besten artian, pikua eta paliagaz. Jornalian ebizan, “tres cincuenta” (XV, 42) zan danendako berbia (lehelengo hilletan, hamabostero, 20.000 pezeta ziran Aiuntamentuak pagatzekuak).

Diputaziñua, presupuestuan erdixa pagatzeko prest euan; lehelengotik, 100.000 pezeta bota zitxuan, eta eskerrak. Honek eta Aiuntamentuan diruok amaitxutakuan, Aiuntamentuak “papel moneda” (XV, 43) fabrikau eban: honek izen ziran akreedoriendako *pagariak*; “venía a ser los pagarés con los que el Ayuntamiento satisfizo a los acreedores del comercio local” (XV, 43).

Herriko sukaldia ipiñi eben: jatekua, kostoko prezixuan emoten eben; Ondarruako peskadoriak sardiña kamiokarak emon ebezen orduan, duan, iñoiz eurei be lagundu izen jakuelako. Ixa mundu guztiak handik jaten eban; batzuk, premiñia ekelako, “gose ta abar” (XXXV, 6); beste batzuk, errezaua zalako; eta beste batzuk, ejenplua emotiarren.

Ignacio Zuloaga pintxoriak be lagundu eban, bere kuadro bat emonda: saldu, eta 1914. urteko gastuena einda gero be, 13.000 pezeta geratzen ziran ondiok kuadruanak (ikusi 1927). (XII, 3)-(XV, 42-43)-(XXXV, 6)-(LI, 43)-(LXXVII, 21).

1915. urtian 12.000 lagun bizi ziran Eibarren. (XXXI, 24).

³⁹⁷ Beste referenzia bat be badago: *Museo de Armería de la villa de Eibar* (LVIII, 13).

³⁹⁸ Orduango museuan erretratuak dagoz: LVIII, 86-87. Gaiñera, museuan dagoz “Numerosas fotografías, tanto de carácter técnico como histórico, [que] recogen detalles de las visitas que han solidado realizar a este centro Jefes de Estado, ministros y otras personalidades desde el principio mismo de su fundación” (LVIII, 127).

³⁹⁹ Ibargaiñ alkate euan “por Real Orden” (LXXVII, 50), baiña alkatetzatik aldi baterako kenduta euan idiprobak organizatziarren, eta orduan sasoiko Herriko Legietan hori prohibiduta euan. (LXXVII, 50).

1915. urterako, Eibarren zazpi konsumo kooperatiba euazan. Euretako bat, "Cooperativa Sindicalista Católica" zan. (I, 258)-(XV, 68).

1915. urtetik 1923. urterarte Domingo Areitio arma taillar baten jabia zan eta bakarrik eitzen eban biharrara. (LI, 106).

1915. urtian agertu zan estreñiakoz "Arizmendi, Zulaica y Cía." arma taillarra matrikula industrialian, sei bihargiñekin. 1919 urterarteko gorabeherak jakitzeko beitu bibliografian: LI; 113-114, 337 (ikus 1917). (LI, 113).

1915. urtian "Zulaica Hermanos" arma taillarrak izena aldatu eban: handik aurrera "Zulaica y Cía." zan⁴⁰⁰ (ikus 1916). (LI; 336, 338).

1915. urtian 367.551 arma esportau ziran: 339.276, motzak; 28.275, luziak. (XXXI, 24).

1915. urtian, herriko eleziñuak izen ziran: 100 botun aldiakin, republikanuak etara eben; ondorik, sozialistak, konserbadoriak, eta demokratak. Alkatia Santiago Astigarraga izen zan 1915. urtian. Konzejalak: Pedro Gandiaga, Victor Bernedo, Esteban Badiola, Aquilino Amuategui, Ambrosio Valenciaga, Agustin Irazabalbeitia, Pedro Goenaga, Toribio Mendizábal, Eulogio Urrejola, Cipriano Guruceta, Pedro Muguerza, Marcelo Zulaica, Tomas Gárate eta Timoteo Zubiate (ikus 1916). (I, 260)-(L, 277)-(LI, 46-47).

1915. urteko eneruan 15eko lege batek ontzat emon eban Eibar eta Oviedo-ko Prueben Banko ofizialak eixia ("la creación") (ikus 1919-XII-6). (LI; 126, 127).

1915. urteko febreruan jo eben Bretón Orkestakuak "Santo Hospital"-an alde, nobillada baten. Orduan izen zan Orkestian exito haundixena, Breton maixua Bandan tanborrero moruan jotzen euala, titularrak torea ahal izen zeixan.

Hainbestekua izen zan, febreruan 25ian orduan alkate zan Santiago Astigarraga "Ibargaiñ"-ek firmauta, Benefizienxiza Juntiak, Aiuntamentuan izenian kartia bialdu etsela, aurreko zapatuko benefizienxiza jardunagaitzik eskerrak emoten, "por la intervención en la velada benéfica celebrada el sábado pasado" (I, 239).

1915. urteko abruillan 26ko aktetan jaso eben Manuel Cossío eta Maria Maeztu pedagoguak Eibarko eskoletara eñ eben bisitian barri. Herriko eskolak txarto euazala ziñuen, eta ume larregi euazala maixu-maistra bakotxandako. Bidebarrixetako eskolak, halan da be, Eibarko herrixandako "padrón de ignominia" zirala esan eben (LXXVII, 15 7. n.).

1915. urteko lehelengo erdirarte egon zan armerixako krisis haundixa (lehenatetik etorri arren, Gerratian guena jo eban), eta onduen Eibarko matrikula industrialian agiri da hori: bi fabrikak bakarrik kotizatzen eben, "Orbea y Cia." bata, eta "Gárate, Anitua y Cia." bestia; laugarren kategorixako sei taillarrek bakarrik kotizatzen eben; hamar bihargiñetik behera ekezen taillarrak 102 ziran; eta taillar batek bakarrik euki eban lehen ekana baiño kategorixa haundixaua, Francisco Alberdi-ñak (azkenengo kategorixatik laugarren kategorixara igo eban). (LI; 43-44, 95).

1915. urteko erdi aldi, Aliaduak Gerrarako armak eskatzen hasi ziranian amaitxu zan Eibarko armerixian paro latza. Baiña Gerratia hasi zanetik eta ordurarte, Aiuntamentuan Fondo Munizipaleko papelak zihero korapillautu euazan -ein bihar izen ziran kredituen transferenxiza espedientiak, diru-papelak ero *pagariak* eta abar, betiketik aparte: Justo Oregui zan orduan Depositariuxua, eta presupuestuen diruak erabillitxa, bertako *dirua* etarata, bidegiñan jardundako herriko bihargiñei jornala pagau bihar izenda, herriko sukaldia organizauta eta abar, "las cuentas de depositario de fondos municipales se habían enredado al infinito" (L, 271). Eta T. ETXEBARRIA-n berbak dakarguz depositariuxuari zer pasau jakon azaltzeko: "El hombre, entrado en años, sudando sobre sus números y los papelotes de que se había llenado, perdió la salud. Y pendiente de aquel embrollo, lo que él consideraba su honor, su honestidad de funcionario, la integridad de su buen nombre, solía decir consternado que *no tenía ni tiempo de morir*. Y no se moría en efecto, a pesar de su grave achaque que hubiese matado a otro cualquiera, pendiente él de su enredo, hasta que un día, andando el tiempo, a fuerza de hacer números, le cuadraron las cuentas y... se murió" (L, 271).

Dana dala, Markiñako bidia hasi ein zan, baiña krisisa amaitxu zanian Izurarteko zatixa einda euan bakarik. Hortxe geratu zan bidiori, momentuz. (L; 270-271, 272)-(LI, 44).

1915. urtian erdi aldera, Gerrateko trintxera eta arma motzen aldixa hasi zanian, Gerra hasieran itxizko taillarrak barriro martxan ipintzen hasi ziran, pistola automatikuak eta errebolberrak, Aliaduendako armak eitzeko lehelengo kontratuak firmatzen hasi ziran eta (milloi eta erdi pieza saldu jakuezan). Gaiñera, eskasixia pasau eta gero, Eibarren atsenik barik jardun zan biharrian, gau eta egun, baitxa jaixetan be. Franzia, Ingalterra, Italia eta Rumanixara, gerratian, 816.875 pistola eta 754.714 errebolber saldu ziran (ikus 1914-1917).

Franziakuei (beste batzuen artian) “La Industrial Orbea S.A.”-k, “Gárate, Anítua y Cia.”-k, eta “Trocaola, Aranzábal y Cia.”-k saltzen etsezen armak lehelenguetan; baiña gero Franziakuak nahixao izen eben *Ruby* markako pistola automatikua (ikus 1915-XI-13), eta “Gabilondos y Urresti”-kin (horren markiorren jabiak ziran 1915-XI-13tik (LI; 433, 454)) hillero 10.000 pistola saltzeko-erosteko kaduzidade bako kontratua firmau eben; handik denpora gitxira, hiru halako eskatu zitxuezen. (LI; 44-45, 433, 454).

Holan, biharra etorri zanian, bai patronuak gehixao irabaztiarren, bai bihargiñak barriro gosia ez pasatziarren, ahal eben bihar gehixen eitzen eben, aberats barri asko eitzeko bestian. Hainbeste eze, “terminada la guerra el más lero podía regalarse con *el agua de Bilbao*” (L, 274). (I, 262)-(XV; 43, 44-45)-(L, 272-274)-(LI, 44-45, 433, 454).

1915. urteko junixuan 13an hil zan Laureano Gisasola Mendizabal musikua. (LXVI, 75).

1915. urteko junixuan 15ian Juan Bautista Gisasola-k “Misa en Re” konponidu eban (ero orduantxe hasi egingo zan, egun baten amaitzia gatxa da-eta), justo bere aitxa hil zanian. Bere obra nausixenetako bat da. Berak tatxoi eta apunte askokin laga zitxuan zati batzuk eta Francisco Escudero-k eñ etsan azkenengo errematia. Partiturak edozeiñek beitzu leikez, *in LXV*, 41-77. (LXV; 11, 15, 19, 26, 41-77)-(LXVI, 83).

1915. urteko nobienbrian 13an emon etsen Gabilondos y Urresti-ri *Ruby* markandako baietza: “Marca para distinguir armas de fuego” (LI, 433) zan, registroko 26613.a. Horrekin markiorrekin pistola automatikuak eñ eta saltzen zitxuen, “*Ruby* tipokuak” (izetez, hori pistola klasiari “*Eibar* tipokua” zan, baiña kargadorian beratzi kartutxo sartzen ziran, zazpi izen biharrian).

Gerrate Nausirako fransesak hori pistola tipuori erosteko Gabilondos y Urresti-kin kontratua eñ ebenetik, horrek enpresiorrek (1914-1916 urtietan bost bihargiñ deklarau zitxuen bakarrik) beste batzuk subkontratau bihar izen zitxuan hainbeste pistola eitzeko. Kontratua barriztau eta fransesak (eta beste batzuk) holako pistola gehixao eskatu ebenetik, taillar eta fabrika gehixenak hori pistola modeluori eitzixari ekiñ ero segidu etsen, euren kontura, “*Ruby*” markia erabiltzeko “Gabilondos y Urresti”-n permisori barik, “y así se emplearon otras marcas y nacieron las pistolas “tipo Ruby”” (LI, 44). Dana dala, gorao esanda dauan moruan, horrek pistolok *Eibar* tipokuak ziran: hainbeste pxiakiñ eta hainbeste pistola ein ziran eze, “no supuso una acreditación de calidad” (LI, 44-45). (LI; 44-45, 433, 454).

1916. urtian Eibarko matrikula industrialian honek agiri ziran: fabrika moruan sei ziran (“Orbea y Cia.”, “Gárate, Anítua y Cia.”, “Trocaola, Aranzábal y Cia.”, “Hijos de Angel Echeverría”-n jatorrixa eta jardunan barri jakitzeko beitzu bibliografixan: LI, 174-175, Victor Sarasqueta (ikus 1919), eta Isidro Gaztañaga). 30-40 bihargiñ ekezen taillarrak lau ziran: “F. Arizmendi y Goenaga”, “Beistegui Hermanos”, “Arizmendi, Zulaica y Cia.” eta “Retolaza Hermanos”. 20-30 bihargiñ ekezenak hiru ziran (Antonio Errasti, Victor Bernedo eta “Royal-Vincitor”). Bost taillarrek ekezen 10-20 bihargiñ, eta bost bihargiñetik behera 79 taillarretan euazan. (LI; 44, 45, 111, 132, 175, 215, 219, 304).

1916. urtian estreiñakoz agertu zan “Norberto Arizmendi y Cía.” matrikula industrialian arma taillar moruan, zortzi bihargiñekin. Norberto Arizmendiari eta beste senide bi ziran sozixuak: Arizmendiari eta apellidua “Arizmendi” moruan ipintzia erabagi eben. 1936 urterarte zelan segidu eben jakitzeko beitzu bibliografixan⁴⁰¹: LI, 113 (ikus 1917). (XLII, 174)-(LI, 113).

⁴⁰¹ *In XLII*, 174 diño 1914an fundau ebela “Norberto Arizmendi y Cía.” etxia. 1953. urtian hauxe esportatzen eben: “armas, ferreteria y carabinas de aire”.

1916. urtian agertu zan matrikula industrialian Jose Anguera (leikiana da 1913. urtian agertzen zan “Anguera, Loyola y Cía.”-ko sozixuetako bat izetia), bi bihargiñ ekazan taillar baten uezaba moruan. 1919. urtian ya ez zan agiri. (LI, 100).

1916. urtian, Orbea Etxiak Bitorixan beste kartutxo taillar bat zabaldu eban. 700 bihargiñ eukazan, mordua ordurako. Armak, eta armak eitzeke makiñarixia, Orbean bertan eitzen zan. Bixen bitxartian, Amerika osora saltzen zitxuan armak.

Gaiñera, “Orbea y Cia.” Inglaterrara errebolberrak saltzen ebenen arteko sindikatuko buru zan. (I, 203)-(XV, 41)-(LI, 275).

1916. urtian estreñakoz agertu zan “Hijos de Luis Crucelegui” matrikula industrialian arma taillar moruan, lau bihargiñekin. Genaro, Lucio eta Andres Crucelegui ziran uezabak. Datu gehixao, bai enpresianak bai anai bakotxanak, bibliografixan topau leike: LI, 158-159 (ikus 1920, “Crucelegui Hermanos”). (LI, 158).

1916. urtian agertu zan estreñakoz matrikula industrialian Hilarion Güenaga, bost bihargiñ ekazan taillar baten uezaba moruan. 1929 urterarteko barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 219 (ikus 1923). (LI, 219).

1916. urtian estreñakoz agertu zan “Retolaza Hermanos” matrikula industrialian arma taillar moruan, 30-40 bihargiñekin. Manuel eta Eusebio Retolaza Argóitia anaiak ziran sozixuak. 1923 urterarteko barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 291 (ikus 1917). (LI, 291).

1916. urtian “Zulaica y Cía.” arma taillarrak barriro aldatu eban izena: “Royal Vincitor S.A.” jakon izen barrixa. Dana dala, hurrengo urtian ez zan matrikula industrialian agiri (ikus baiña, 1918). (LI; 336, 338).

1916. urtian 724.977 arma esportau ziran: 682.535, motzak; 42.442, luziak. (XXXI, 24).

1916. urtian⁴⁰² 43 lagun agiri ziran matrikula industrialian grabadore moruan: euretatik 27 uezabak ziran (bakarrik eitzen ebenak ero taillardunak bestelan) eta bestien kontura jarduten eben bihargiñak 16: banaka agiri ziranetatik bat andria zan, Benigna Alcibar. Grabadore guztiak zeintzuk ziran, taillar bakotxian zemat bihargiñ euan, eta biharra nun eitzen eben jakitzeko beixu bibliografixan: LII, 145. Dana dala, gerratiagaitxik biharra gorabehera haundixak ekazan, eta taillarretan bihargiñ ebentualak be jarduten eben, plantillakuez gaiñera: taillar batzuetan horregaitxik arazuak euki zitxuen Diputaziñuakiñ urteroko kuotak pagatzerakuan. Eibarko Aiuntamentuak Eibarko taillarren alde eiñ eban Diputaziñuak ipinitxako multak zirala eta ez zirala. Konparaziño baterako, Larrañaga eta Briet-en taillarrian pasau zana jakitzeko jo bibliografixara: LII, 145. (LII, 145).

1916. urtian Aiuntamentu barrixa formau zan (ikus 1915): alkate, Nemesio Astaburuaga liberal demokratia izen zan. Konzejalak, beratzi republikanuak; konserbadoriak, lau; eta sozialistak, hiru ziran. (I, 260).

1916. urteko eneruan 16xan izen zan S.O.V.-en urteko asanblean be egon ziran eibartarrak. (I, 261).

1916. urteko abrilian 9xan eleziño jeneralak izen ziran, Kortietarako:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK	
Orbea	“Conservador Maurista”	681	
Rivera	Liberala	331	
Boto soltiak		110	
Boto zurixak		175	(1) (I, 262).

1916. urteko otubrian 29xan⁴⁰³ Unzagako Casa del Pueblua inaugurau zan. Orduan, Indalecio Prietok eñ eban berba, erderaz; Aquilino Amuátegui-k, euskeraz; eta León Jouhau-ek, Frantziako CGT (“Confederación General del Trabajo” (L, 278))-ko sekretarixuak, franses. Etxeko bibliotekia zabaltzeko diskursua, Unamuno-k bota eban hurrengo baten.

U.G.T-n sindikatu metalurgikuak hantxe eukan bere etxia: hasi ofizixuetatik, manufakturara, fabrikaziñora, “gremixo” eta soziedadien ondorik, sindikatuak etorri ziran. Halan ziñuan T. ETXEBARRIA-k. Izen be, Federaziño Obreruan sartuta euazan ixa danak, gero U.G.T-ko “Sindicato Metalúrgico”-kuak ein ziran. (I, 261)-(XV, 67)-(L; 278-280, 280-281, 283)-(LXIX, 11)-(LXXVII, 41).

1916. urteko nobienbrian 23an hil zan Antonio Iturrioz, hainbeste bidar alkate izendakua eta Eibarren alde hainbeste bihar eindakua, bere gubil taillarrian, 64 urte ekazala. (II, 19. p.)-(LXXVII, 23).

1917. urtian, arma motzak eta luziak eitxen Eibarren guena jo eban, 734.736 arma ein ziran eta: 708.551, motzak; 26.243, luziak. (I, 203)-(XV, 40)-(XXXI, 24).

1917. urtian Eibarko armagintziak indar haundixa euki arren, matrikula industrialian izen ezagun asko ez ziran agiri: Orbeanekuen taillarrrik ez zan agiri (“La Industrial Orbea S.A.”-k Franzia eta Italiara errebolberrak saldu arren; eta Orbea esportaziñorako sindikato baten sartuta euan arren); eta “Gárate, Anítua y Cia.” eta “Trocaola, Aranzábal y Cia.” be (1918. urtian barriro agertu zan fabrika moruan) ez ziran agiri, Franzia errebolberrak saldu zitxuezen arren (eta hurrengo urteko matrikulan fabrika moruan kotizau). Ostianguak, agertzen ez ziranak honek ziran: “Aguirre Hermanos y Aranzábal” (LI, 94), “Hijos de Jose J. Aldazábal” (ikus 1923) (LI, 97), “V́ctor Aramberri e Hijos” (ikus 1920) (LI, 103), “Viuda de F. Arizaga” (ikus 1921) (LI, 107), “Norberto Arizmendi y Cía.” (ikus 1929. urteko zensuan) (LI, 113), “Arizmendi, Zulaica y Cía.” (ikus 1919) (LI, 113), “Juan Bautista Arrizabalaga e Hijos” (ikus 1923) (LI, 119), “Beistegui Hermanos” (ikus 1918) (LI, 132), “Hijos de Luis Crucelegui” (LI, 158), “José Echave y Cia.” (ikus 1918) (LI, 172), “Erquiaga, Muguruza y Cia.” (ikus 1918) (LI, 184), “Lascurain y Olasolo” (1918 urtian barriro agertu zan; ikusi 1923) (LI; 244, 274-275), “Retolaza Hermanos” (ikus 1918) (LI, 291), “Gastelurrutia, Sande y Cía.” (ikus 1918) (LI, 300).

Agertzen ziranak honek ziran: fabrika moruan, Isidro Gaztañaga-na, eta Victor Sarasqueta-na; taillar haundixena (40-50 bihargiñekin) Martin A. Bascaran-ena; 30-40 bihargiñ ekezenak, Bonifacio Echeverría-na, Víctor Bernedo-na, eta Antonio Errasti-ña bakarrik; 20-30 bihargiñ, Gregorio Bolumburu-n taillarrak ekazan (estreiñakoz agertzen zan urtia; ikusi 1929). 1929rarteko barri beitxu bibliografian: LI; 141-142, 337, 340. Bost taillarrek ekezen 10-20 bihargiñ; eta 10 bihargiñetik behera, hirurogeta hamahiruk. (LI; 44, 45, 94, 97, 103, 107, 113, 119, 132, 140, 141, 158, 172, 178, 184, 185, 207, 214, 215, 244, 291, 300, 322).

1917. urtian, “Gaspar Arizaga” barriro agertu zan matrikula industrialian taillar jabe moruan: 10-20 bihargiñek eitxen eben han biharra. Su-armak eta makiñarixiandako erramintxak eitxen zitxuen. 1919 urterarteko matrikula industrialetan agertu zan, baiña 1920.etik aurrera ez (dana dala, biharrian segidu ebala diruri, ikusi 1923). Produziñuan barri, registrautako marken barri eta beste jakitzeko, beitxu bibliografian: LI, 108. (I, 205)-(LI, 108).

1917. urtian “Orbea y Cia.”-k 15 HP-ko ur-salto bat bakarrik kotizatzen eban (fabrikarik bapez). Orduan urtian agertu zan “La Industrial Orbea” soziedade anonimua, eta leikiana da hau aurrekuan ondorena izetia, nahi txa fabrika ero taillarren jabe ez izen. 1920 urterarteko horren barri gehixao jakitzeko beitxu bibliografian: LI; 275 (ikus 1920). (LI; 272, 275).

⁴⁰³ T. ETXEBARRIA-k, dudiakin, 1917. urteko udabarrixa dakar (L, 278), J.P. FUSI-k be horixe dakar: “la apertura de la segunda Casa, en 1917” (LXIX, 11); A. NARBAIZA-k be, “la inauguración oficial de la Casa del Pueblo en 1917” dakar (LXXVII, 41).

⁴⁰⁴ 734.796 dakar in XV, 40; eta in XXXI, 24, 734.793 arma esportau zirala dakar.

1917. urteko febreruan 15ian⁴⁰⁵ Ignacio Zuloaga-k “el día de los huérfanos de la Guerra” (LVII, 45) armau eban Eibarren, Franziakuei laguntzekotan. Orduan batutako dirua (Eibarko bihargiñen egun bateko biharrana, 84.400 franko) Eibarko alkatiak eta Zuloaga-k berak emon etsen Poincare presidentiari. Harek, esker moruan, Zuloaga Franziaiko Honorezko Lejiñoko Zaldun izentau eban -“Chevalier de l’Ordre National de la Légion d’honneur” (LVII, 308)-. (LVII; 45, 52, 225, 308, 309)-(LXXVII, 48 83. n.).

1917. urteko maietzian 9xan “Liga antigermanófila” eiñ eben Eibarren, Espaiñakuan tipokua, alemanen gerrako jardunen kontra. Presidentia Ciriaco Aguirre zan; ordezeko presidentia, Vicente Villar; Eulogio Urréjola eta Pedro Sarasqueta, sekretarixuak; bokalak, Julian Echevarría, Ramon Iriondo, Aquilino Amuátegui, Casimiro Santos, Víctor Bernedo eta Gregorio Bustindui. Ligia eitzeko batzarrera germanofilo batzuk azaldu ziran, eta zaratak etara zitxuen danen artian, baiña graberik ez zan pasau ezebez. Ligian alde euazan beste batzuk: Niceto Muguruza, Jose Aspiri, Ignacio Echeverría, Pedro Goenaga, Esteban Badiola, Tomas Gárate, Ambrosio Valenciaga eta Abdón Alberdi.

Bezperan *La Voz de Guipúzcoa* periodikuan aitzen emon eben euren asmuen barri. (LXXVII; 86-87, 131. n.).

1917. urteko agoztuan⁴⁰⁶, huelga reboluzionarixoa haundixa izen zan (España guztian): astebetian herrixa geldik egon zan; “Fueron los de la huelga ocho días de febril expectación en derredor de la Casa del Pueblo, si bien velando las armas, porque la batalla, tal como estaba planteada, había de ser ganada o perdida en la esfera nacional [española], con la ayuda de los obreros y las acciones que fueren necesarias por parte de éstos, mas alrededor de la cuestión política emprendida por los parlamentarios en rebeldía que iban a reunirse en Barcelona” (L, 284). Halan da be, Eibarko girua apalaua, bariua izen zan beste leku batzuen aldiari, Bilbon, konparaziño baterako, tireteuan hamaika lagun hil ziralako. Dana dala, eibartar batzuk hanka ein bihar izen eben, Akilino Amuategi euretako bata zan.

Edozein modutan be, Madrilgo *El Debate* periodikuak etara eban notizian, Eibarren demaseko burrundarak eta jaleuak egon zirala ziñuan, 2.000 reboluzionarixoa juntau ziralako, baitxa Republikia proklamau zala be, bandera republikanua Aiuntamentuko balkoixik esegitxa (ikus 1917-VIII-24). Izen be, A. NARBAIZA-k diñuan, “Indar mediatikoak, orduan orain bezalatsu, ez ziren kikiltzen berriak asmatzeko garaian beti ere helburu jakin batzuen inguruan” (LXXVII, 87), “Si en algo dieron en el blanco fue en el hecho de que acertaran con Eibar como primera población que cantara la República. Eso sí, 14 años antes” (LXXVII, 39). (I, 262)-(XV, 61)-(L; 284-285, 285-286, 302)-(LXXVII; 19, 38-39, 87, 90).

1917. urteko agoztuan 21ian, Sousa jeneralak –orduan gobernadore militarra zan– ainduta, bihargiñak huelgiari itxi, eta biharrian hasi ziran barriro. (I, 262).

1917. urteko agoztuan 24an J.R. Iriondo alkatiak eskrito bat kaleratu eban, huelgian gorabeheran Madrilgo *El Debate* periodikuak ziñuana gizurra zala esateko: “Se trata de una falsedad que desdice del buen nombre de Eibar, pues la huelga general ha transcurrido en ésta sin incidente alguno. Se exige rectificación de semejante infundio” (LXXVII, 87).

1917. urteko urtarian, herriko eleziñuak izen ziran. Alde haundixakin, republikanuek irabazi eben, sozialistak eta independientiak ondorik zirala. Hamen eleziñuetan, abertzale ero nazionalistak, honek botuok etara ebezan: Luis Argárate-k, 28; Segundo Aldazábal-ek, 157; eta Gregorio Iñarrairaegui-k, 160. Gregorio Bolumburu jaimistiak 6 botu etara ebazan (ikus 1918). (I, 260).

1917. urteko nobienbrian 16xan, Bretón Orkestiak jardun benefikua eiñ eban, “Sociedad de Socorros Mutuos de Artesanos de Eibar”-en alde. (I, 239).

⁴⁰⁵ Baiña in LVII, 52, holan diño: “1919. (...) Es nombrado y condecorado como Caballero de la Legión de Honor Francesa por su organización de “el día de los huérfanos de la Guerra”, en Eibar”; eta in LVII, 225, holan diño: “(...) dicho año de 1917 (...) Organizado por él [Ignacio Zuloaga-k] se celebra en Eibar el día de los huérfanos de la guerra en la que recauda 84.000 francos franceses que entrega al presidente Poincaré en audiencia que tuvo lugar el 17 de abril de dicho año, en cuya visita le acompañó el alcalde de Eibar”; eta gaiñera, in LVII, 308, diplomian erretratua dago, eta hori tituluori emoteko erabagixa 1917ko julixuan 6ko dekreto batek jasotzen ebala jartzen dau bertan. Dana dala, tituluak berak 1917ko julixuan 16ko fetxia daka; in LVII, 309 Zuloaga-ri bialdu etsen kartian erretratua dago, hori be 1917ko julixuan 16kua.

⁴⁰⁶ Hillan 14tik 21era?

1917. urteko dizienbrian 2xan, Gaixuen Jardin Galerixako komisiñuak, Soziedadian izenian Breton Orkestiari kartia bialdu etsen, eiñ eben “obra de higiene social” haundixagaixik eskerrak emoten, holan herri-xan izena gora altzaten zalako.

1917. urtian bertan, Bretón Orkestakuak “Santo Asilo-Hospital”-an alde be kalera urten eben, danak uniformauta: arpeixak baltz pintauta joiazan eta erropa marrokixekin, dirua eskatzen, besten artian, “La Pandereta” eta “Serranillo” kantatzen. Atenziñua emoten eben. (I, 239).

1917. urteko dizienbrian 9xan “Eibar-Club”-eko presidentiak, Nicomedes Churruca-k, Bretón Orkestakuei eskatu etsen teatro obra baten laguntzeko, dizienbrian 14an, jentia zelako ondo hartzen zitxuan ikusi eta gero.

Bretón Orkestiak, ein be, jentian alde asko laguntzen eban: beste baten postulatzera urten eben kalera, Afrikara juatia tokau jakuen Eibarko soldau Kintxuendako: diru pillo galanta jaso eben, eta Aiuntamentuari emon etsen, Marruekoson euazan eibartarrei bialdu eta euren artian partitzeko. Hau be, Aiuntamentuko korporaziñuak eskertu eiñ etsen. (I, 239).

1918. urtian Aiuntamentu barrixa formau zan (ikus 1917): alkate, Jose Ramon Iriondo republikanua izen zan. Korporaziñuan, zortzi konzejal republikano, hiru sozialista, konserbadore bi, independente bi (Felix Gárate eta Agustin Azpiri), eta demokrata bat euazan. (I, 260).

1918. urterako, bihariñen beste sindikato bi euazan Eibarren: “Federación Local de Sindicatos Católicos”, eta “Solidaridad de Obreros Vascos”, bixak kristautasunan aldetik. Ordurarte, sozialisten U.G.T. zan euan bakarra. (XV, 67).

1918. urtian (eta 1919xan be bai), barriro krisisa egon zan Eibarren: diru gitxixa eta generua karu ez eze, gripia be egon zan. Etxietara laguntzera juatia, eta Herriko Sukaldia ipiñi eben barriro. Bazkarixa, 0,40 pezeta izeten zan; afarixa, 0,30. Honekiñ eta Zuloaga-k emondakuakin, 28.000 pezeta etara ziran.

T. ETXEBARRIA-k diñoskunez, pestia izen zan, 1918ko udaguenetik 1919ko udabarrirarte. Eibarren jente asko hil zan; baiña kanpuan be, danian ei euan epidemixia zabaldua (ikus arma fabrika eta taillarretan zelaz azaltzen dan krisisa 1919. urteko matrikula industrialian). (XV, 43)-(L; 294-295, 302).

1918. urteko matrikula industrialian fabrika moruan honek agiri ziran: “Gárate, Anitua y Cia.”, “Trocaola, Aranzábal y Cia.”, “Hijos de A. Echeverría”, “Retolaza Hermanos” (ikus 1923) eta “Zulaica y Zavaleta” (leikiaina da “Royal Vincitor S.A.”-n ondorengua izetia); taillarrik haundiña Martin A. Bascaran-ena zan; 30-40 bihariñ ekezen taillarrak: Bonifacio Echeverría (ikus 1923), “Beistegui Hermanos” (ikus 1920) eta “Azanza y Arrizabalaga”; 20-30 bihariñ ekezenak: Francisco Arizmendi (lehengo “F. Arizmendi y Goenaga”-n ondorengua: barri gehixao jakitzeko beixu bibliografixan, LI, 110-112; ikusi 1923), Victor Bernedo, “V. Aramberri e Hijos” eta “Aguirre Hnos y Aranzábal”; hamabi taillarretan euazan 10-20 bihariñ; eta hirurogeta hamaika taillarretan euazan 10 bihariñetik behera. (LI; 45, 94, 103, 111, 113, 120, 132, 135, 140, 176, 231, 234, 242, 244, 291, 322, 338).

1918. urteko matrikula industrialian agiri zan estreiñakoz “Aguirre, Zamacola y Cía.” taillar baten jabe moruan, zortzi bihariñekiñ, hori izenori lehenao be agertu arren: 1908. urteko arte eta industria esposiziñuan, markak registratzen, eta 1914. urteko esposiziñuan be bai, besten artian. Juan Aguirre eta Facundo Zamacola ziran uezabak (ikus 1919). Dana dala, beste barri batzuk ikusteko bibliografixan begiratu: LI, 94-95. (LI, 94-95).

1918. urteko matrikula industrialian bakarrik agiri zan “Azanza y Arrizabalaga” arma enpresia. Paseo San Andresen eken taillarra. Jakingarri gehixao bibliografixan topau leikez: LI; 120-121. (LI, 120-121).

1918. urteko matrikula industrialian agiri zan estreiñakoz “Berasaluce, Areitio-Aurtena y Cía.”, taillar baten jabe moruan, bost bihariñekin. 1923 urterarte agiri zan: bixen bitxarteko barri jakitzeko bibliografixan begiratu: LI, 135-136. (LI, 135-136).

1918. urtian agertu zan estreiñakoz “Iraola y Salaverría” matrikula industrialian arma taillar jabe moruan: Antonio Iraola eta Bruno Salaverría ziran bat eindako sozixuak (ikusi 1923). 1925 urte ingururarteko jardunan barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 231-232. (LI, 231-232).

1918. urtian “José Echave y Cia.” arma taillarrak izena aldatu eban: “Echave y Arizmendi” zan handik aurrera. “Arizmendi” agertu arren, Echave-n sozixuan benetako izen-apelliduak Jose Agustin Arizmendiarieta zan (ikusi 1929. urteko zensua). Ostiango jardunen eta datuen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 172-1773. (LI, 172-173).

1918. urtian “Erquiaga, Muguruza y Cia.” zihero des einda, Martin Erquiaga-k beste enpresa bat sortu eban: “Erquiaga y Cia.”. Hortik aurrerako Martin Erquiaga-n barrixak jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 184. (LI, 184).

1918. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian Jose Pablo Joaristi-n ondorenguen arma taillarra: “Hijos de J. P. Joaristi” (ikusi 1923). 1923 aurretiko eta geruaoko barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 234. (LI, 234).

1918. urteko matrikula industrialian agiri zan estreiñakoz “Larrañaga y Elorza” arma taillar baten jabe moruan. Gorabehera gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 242 (ikusi 1923). (LI, 242).

1918. urtian “Gastelurrutia, Sande y Cía.” arma taillarrak izena aldatu eban: “Sande, Gastelurrutia y Cía.” zan handik aurrera (ikusi 1923). (LI, 300).

1918. urteko matrikula industrialian agiri zan estreiñakoz “San Martin y Amesti” arma taillar baten jabe moruan: bost bihargiñek eitxen eben han biharra. 1917 urtetik eta 1923 urterarteko gorabeherak eta jardunak ezagutzeko beixu bibliografixan: LI, 300-301 (ikusi 1923).

Dana dala, 1918. urtian bertan 32575. markia registrau eban, eta horrekiñ eurak eindako armak, armen-dako azesorixuak, eta burdiñazko eta bisuterixa beste gauzak be identifikatzen ziran. (LI, 300-301).

1918. urtian 419.234 arma esportau ziran: 393.929, motzak; 25.305, luziak. (XXXI, 24).

1918. urtian Franziaiko Gobiernuak Bonifacio Echeverría-ri, armetan eindako biharragaitxik, Diploma bat eta Medallia emon etsan.

Ameriketean eta European zihar ibilli zan; alde guztietako eta sasoi danetako armen koleziñua batu eban. (XV, 102).

1918. urtian⁴⁰⁷ 30 lagun agiri ziran matrikula industrialian grabadore moruan: euretatik 22 uezabak ziran (bakarrik eitxen ebenak ero taillardunak bestelan) eta bestien kontura jarduten eben bihargiñak, 8: banaka agiri ziranetatik bat andria zan, Benigna Alcibar. Grabadoriak zeintzuk ziran, taillar bakotxian zemat bihargiñ, eta biharra nun eitxen eben jakitzeko beixu bibliografixan: LII, 146. (LII, 146).

1918. urtian hil zan Florenzio Gisasola Urizar damaskinatzaile eta artistia. Bere taillar-dendian kanpokaldian kartela eukitzen eban esegitxa: “*Se puede ver trabajar*” (LIII, 89).

1918. urtian “Tipografía Arévalo e Irasuegui” inprentia zabaldu eben, “Tipografía S. de Diego”-tik urten-dako bihargiñak: Irasuegui, Arévalo eta Maruri ziran. Libururik ez eben etara; auzokuen asoziazio estatutuen folletua, “Estatutos y Reglamento de la Asociación de Inquilinos de la villa de Eibar” etara eben, 1930. urtian, 36 orrikua. Gerora, apartau ein ziran, Maruri bere kontura jarritxa; eta geruao Arévalo eta Irasuegui be bai.

Hamen urte inguruan, “Industrias Gráficas Eguren” be zabaldu eben. Bertan, liburu bi etara ziran:

1923. urteko junixuan, Breve historial del pleito armero: arma kontuko dokumentaziñua batzen dau, Jose Maria Eguren-en presentaziñuakiñ (ikusi 1923).

1929. urtian, Eugenio Urroz Erro-k eindako *Historial de la Virgen de Arrate*, 94 orrikua (ikusi 1929). (I, 223-224).

1918. urtian, Toribio Etxebarria-k liburu bat etara eban Eibarren: *La liga de naciones y el problema vasco*: foruak kendu eta gero Euskadin zelako problema geratzen zan aztartzen eban. Berandako, soluziño onena federalismua ero naziñuen liga bat izengo zan. (L; XII, XVI).

1918. urte lehelenguetan, Julian Echeverría-k eskupeta fabrika bat eitxeko asmua ekan, kooperatiba moruan. Beste asmo bi be baekazan: ametralladorak eitxia bata, eta automobilak eitxia, bestia. Horretarako, Eibarren egunian 6 tonelada urtzen zitxuan argindarrak ebillen laba bat bihar zan. (XV, 99).

1918. urteko febreruan 24an, eleziño jeneralak izen ziran:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
Eizaguirre	P.N.V	1.215
Lequerica	“Ciervista”	597
Araquistain	P.S.O.E	169
Boto soltiak		3
Zuri		17

(I, 262).

1918. urteko nobienbrian, bata bestian atzetik eindako hiru jardunetan, Aiuntamentuan Euskadiko autonomixian gorabeheran jardun eben. Azkenengo plenuan, 1839xan suspendidu ero geratu, eta 1876xan ukatu zan foralidadia erreklamatzia erabagi zan. Orduan sasoian, Aiuntamentuan sozialistak, republikanuak, eta konserbadore batzuk euazan. (I, 262).

1918. urteko nobienbrian 11n, goixeko 11etan, I. Gerrate Mundiala, “Paz de Versailles”-ekiñ amaitxu zan. Eibarren, gehixenak jai haundixakin zelebrou eben aliaduak irabazi izetia, alemanen aldekuak be batzuk baeuazan arren. (VI, 384)-(L, 289-290).

1919. urtian asko igerri zan 1918txik etorren krisisa. Armagiñan, matrikula industrialian honetxek agiri ziran: fabrikak, hiru bakarrik (“Gárate, Anitua y Cia.”, “Trocaola, Aranzábal y Cia.” eta Victor Sarasqueta (ikusi 1935)); taillarrik haundixena Bonifacio Echeverria-na zan, 30-40 bihargiñekin; 20-30 bihargiñ “Hijos de V. Aramberri”-k ekazan; zazpi taillarretan euazan 10-20 bihargiñ; eta larogei taillarretan euazan 10 bihargiñetik behera. (LI; 45, 113, 304).

1919. urteko matrikula industrialian “Aguirre, Zamacola y Cía.” taillarra ez da agiri soziedadia des eiñ ebelako: Juan Aguirre-k bere taillarra ipini eban Ermuan eta Facundo Zamacola Eibarren geratu zan (gero Alfa Kooperatiban sartu zan). (LI, 94).

1919. urtian “Arizmendi, Zulaica y Cía.” des ein zan: handik aurrera “Arizmendi e Ibarzábal” izena hartu eban. 1922rarteko barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI; 113-114, 337 (ikusi 1922). (LI; 113-114, 337).

1919. urtian etara eban lehelengo patentia Eibarren euan/bizi zan José López Arnáiz armagintzako inbentoriak. Hortik aurrera gehixao be etara zitxuan. Barri gehixao jakitzeko bibliografixara jo leike: LI; 247-248. (LI, 247-248).

1919. urtian 265.169 arma esportau ziran: 226.033, motzak; 39.136, luziak (XXXI, 24).

1919. urtian, Eibarko situaziño ekonomikua larrixa zan, armagintzia krisisian eualako: gaztiak biharretik bota (askok kanpora alde ein bihar izen eben biharra eitxera); almazenetan gordetako armak ez ziran saltzen, eta pedido barririk be ez euan; armak eiñ, barritz, aurreko urtian baiño gitxiao ein ziran: 1919ko eneruan, 24.400 arma ein ziran; 1918ko eneruan, 16.579 gehixao ein ziran artian. Gosia euan.

Horregaitxik, Eibarko andrak reunixo bat eñ eben Saloi Teatruan, euren famelixen hobe biharrez, armen prueba obligatorixua (ofiziala) ipintzeko eskatzen. Etara ebezen konklusifluak honek ziran:

”la prueba obligatoria de armas” (XXXV, 17) behingoz ipiñi arte, horretxetan jarduteko, ahal zan bizkorren ipiñi zeixen, ia holan biharra gehitzen zan apur bat, “que hoy escasea de una manera alarmante y es la ruina de los hogares obreros” (XXXV, 17).

Aiuntamentuak aitzen emon zeixola patronalari biharra gehitzen ahalegiñak eitzeko, bestelan, desespe-
ratzeko bidia zalako eta biolenzixia erabiltzeko premiñia egongo zalako, eta andrak ez eben horretara llega-
tzerik nahi.

Inpuestuak be aldatzia komeni zala: premiñazko ziran konsumoko generuak grabau biharrian (ordurarte
halan ziran, bihariñen kalterako), inpuestuak aberastasunan gorabeheran izen biharko litzakez.

Aiuntamentuan partetik etorren respuestia, danakin konforme euazala zan, eta jo eta sua jardungo ebal
andrak eskatutakua bete arte. Eskerrak be emon etsen andrei, euken arduriagaitxik. Baiña, batzarrak sarritxan
eñ eta abar (alkilerrak igo, jateko generuak karu euazala, eta beste keja batzuk), urtiak aurrera joiazan, kon-
ponbiderik barik (ikus 1919-XII-06; 1921-VIII-24). (XXXV, 17).

1919. urtian gripe epidemixia egon zan. Beste batzuen artian Akilino Amuategi sozialistia hil zan gripi-
kin (ikus 1919-III-13). (LXIX, 9).

1919. urteko martixan 13an hil zan Akilino Amuategi sozialistia, gabeko hamabixetan, 42 urte zitxua-
la, gripiakin gaixorik eualako.

Entiaru zibilla eñ etsen, eta Aiuntamentu osua eta herri gehixena jua zan, baitxa beste herri eta leku
askotako sozialista famosuak be (ikus 1928-III-13). (LXIX, 9)-(LXXVII; 11, 12 3. n., 52, 88-90).

1919. urteko martixan 24an “Gárate, Anitua y Cía.”-k introduziñoko patente bat etara eben, karabina
repetidora bategaitxik (69364. patentia, Winchester 1892 modelua kopixatzeko): “Tigre” markiakin saltzen
zitxuen rifliak. Orduan sasoiñ merkañ ondotxuen saltzen ziranak ziran. (LI; 48, 397, 435, 455).

1919. urteko junixuan 1ian eleziño jeneralak izen ziran:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
Juaristi	Tradizionalistia	775
Prieto	Republikanua	308
Eizaguirre	P.N.V	128
Rengifo	Liberala	13
Boto soltiak		18
Zuri		16

(I, 262).

1919. urteko setienbrian 17xan⁴⁰⁸ sortu zan “Danok-Bat” soziedade anonimua eta kooperatiba mer-
kantilla Casa del Pueblok aurrera einda: “S.A. Cooperativa Danok-Bat” (LXIX, 10). Kazako armak eitzeko sortu
zan, eskupetagiñan espezializauta. Lehelengotik bota eben kapital sozia, 30.000 pezetakua izen zan (gero,
50.000 be izen ziran), 50 pezetako 600 aziñotan botata (ikus 1929. urteko zensuan). Barri gehixao jakitzeko
beitxu bibliografixan: LI, 165-66. J.P. FUSI-n ustez, Eibarko sozialisten izekera kooperatibistia erakusten dau
horrek. (I, 262)-(VI, 389)-(XV, 69)-(LI; 46, 165-166)-(LXIX, 10).

1919. urteko dizienbrian 6ko “real orden” baten bitxartez, ordurarte partikularra zan armen probade-
rua, ofiziala ipintzeko autorizaziñua emon eben: “Banco Oficial de Pruebas de Armas de Eibar” (ikus 1921-
VIII-24).

⁴⁰⁸ In I, 262, 1917ko setienbrian 17xan sortu zala dakar “Sociedad Anónima y Cooperativa Mercantil”.

⁴⁰⁹ In XXXI, 29, 1922txik aurrera armamentoko ze ingeniero eta artillerixako ze ofizial egon dirazen listia dakar.

Dana dala, Plaentxian eta Elgoibarren sukursal bi eukitzekua zan baiña hor herri bixetako armagiñak nahi ezta, ez ziran zabaldu be eiñ; gaiñera, Barzelona-ko Artillerixa Maestranzan Delegaziño bat ipini etsen Eibarko Bankuari. Reglamentua be aprobau zan. Ordutik eta 1940 urterarte erabili ziran marken barri jakitzeko begiratu bibliografian: LI; 126-127. (XXXI, 29)-(LI; 43, 126-127, 127).

1920-1930 urte bitxartian krisis galanta izen zan. “Sociedad de Naciones”-ek armen kontrol internazionala ipiñi eban; gaiñera, Primo de Rivera jeneralak, Espaiñak armak libre saltzia prohibidu eiñ eban. (XV; 40, 45)-(LI, 45).

1920-1930 urtien bitxartian armak saldu besterik ez eben eitxen enpresa asko fabrikante moruan ageritzen ziran, marka ugari registrata euren izenian: dana dala, euren fabrikarik ez euken bat be, eta eitxen ebena izeten zan saldu ezinda ibiltzen ziran taillarrekin kontratak eiñ (armak, kartutxuak, peskako gauzak eta abar (LXXIII, 85)). Hórretako bat “Thieme & Edeler” zan, Eibarren “los alemanes” esaten etsenak. Eibarrera munduko Gerrate Nausixa hasi baiño lehentxuo etorri ziran (ikus 1914) eta euren famia zan “de despiadados con los armeros en crisis” (LI, 49).

Halan da be, “El caso de “los alemanes” no sería excepción, ya que comerciales y fabricantes se verían necesitados de enfrentarse a la crisis sin excesivos escrúpulos. Las empresas comerciales se presentaban como fabricantes, los fabricantes intentaban comercializar su producción y la que podían obtener de otros a buen precio, y las inscripciones con que se marcaban las armas más parecen destinadas a fomentar la confusión que a informar sobre el origen. El número que figura en algunos ejemplares como correspondiente a una patente explotada en su fabricación, corresponde en muchos casos al registro de la marca comercial, y este error que se sufre de considerar “patentada” una marca “registrada”, es posible que no se diera siempre por ignorancia” (LI, 49). (LI; 49, 317-319)-(LXXIII, 85).

1920-1930 urtietako Eibarko bihargiñen barri: jeneralian, damaskinadoriak bata zuri luzia eroien eta armagiñak blusa azula. Grabadorien taillarretan normalian 3-5 bihargiñ inguru egoten ziran: onenetakuak 7-8 pezeta irabazten eben sueldua eta gehixenak 5-6 pezeta irabazten eben; arma taillarretan 30-50 lagun inguru egoten zan biharian. Dana dala, 5-8 pezeta irabazitxa hillian, Eibarko bihargiñak politxo bizi ziran: etxe ganorazkua euki eta ondo jan ezkeriok, fiestara juateko ez eken erreparorik (ikus 1913-VIII). (LII, 20)-(LX; 14, 16, 75-84).

1920-1930. urte bitxartian Florencio Alberdi zinzeldoriak, burdiñazko “araña” tipoko lanpara bat eiñ eban, 130 kilo eta metro eta erdiko diametrokua, Arrateko santuarixuan ipintzeko, koruan azpikaldian. (I, 221).

1920. urte inguruan “V́ctor Aramberri e Hijos”-ek izen barrixa hartu eban: “Hijos de V́ctor Aramberri” (ikus 1929). 1929 urtia ezker eta 1939. urterarteko datu gehixao jakitzeko beixu bibliografian (LI, 104). (LI, 103-104).

1920. urtian Eibarren 11.888 lagun bizi ziran; Deba Balle guztian, 55.001. (VI, 400).

1920. urtetik hona, Eskola Armerixan, armerixia ez eze mekanikia be erakusten hasi ziran. (VI, 390).

1920. urtian⁴¹⁰ Sindikato Metalurgikuak “Sociedad Cooperativa de la Pistola Automática Omega” (LXIX, 10) martxan jarri eban. (VI, 389)-(LXIX, 10).

1920. urteko matrikula industrialian honek armagiñoak agiri ziran: zazpi fabrika (aurreko urteko hirurak, “Orbea Hermanos”, “Francisco Arizmendi” (bigarren kategorixakua), “Beistegui Hermanos” eta “Bonifacio Echeverría”); 40-50 bihargiñ eta 30-40 bihargiñ ekezen taillarrik ez zan agiri; taillar birek ekezen 20-30 bihargiñ; hamarrek 10-20; eta 10 bihargiñetik behera hirurogeta hamabostek. Datuak antzerakuak dira 1923 urterarte; harrezkeroko matrikula industrialik ez dabe topau. (LI; 48, 94, 111, 121, 132, 266).

1920. urtian “Orbea Hermanos” enpresia agertu zan atzera be matrikula industrialian: Arragueta kalian arma fabrika bat eken. Orduantxe sasoi inguruan agertu zan bariro “Orbea y Cia.” be, marka batzuk registratzeko eskabidia eiñ eban eta. “Orbea y Cia.”-n barri gehixao jakin nahi izen ezkeriok, beixu bibliografian: LI; 49, 275 (ikus 1928. urte ingurua). (LI; 45, 275).

⁴¹⁰ In VI, 389, 1919 urtia dakar.

1920. urtian agertu zan estreiñakoz “Alberdi y Guisasaola” izena matrikula industrialian, Paseo San Andresen euan eta 10-20 bihargiñ ekazan: leikiana da lehen bere kontura taillarra ekan Francisco Alberdi hor enpresako parte izetia. 1923 urterarte bahintzat aurrera eñ eban enpresiorrek. (LI, 95).

1920. urteko matrikula industrialian Antonio Aldazábal Areta agiri zan, lau bihargiñ ekazan arma taillar baten jabe moruan. Dana dala, 1909. urtetik badago bere barri armerixa munduan patentiak eta markak eskatzen zitxualako, baiña barri gehixao jakitzeko begiratu bibliografixan: LI; 96-97, 268 (ikus 1923). (LI; 96-97, 268).

1920. urtian “Calixto Arrizabalaga e Hijos” armagiñak estreiñakoz agertu ziran matrikula industrialian taillar jabe moruan: lau lagunek eitzen eben biharra han⁴¹¹ (ikus 1923). (LI, 117).

1920. urtian “Azcoaga, Arrieta y Cía.” armagiñak estreiñakoz agertu ziran matrikula industrialian taillar jabe moruan: bi lagunek eitzen eben biharra han. Dana dala, biharrian lehenaotik ziharduen; 1909-1923 urtietako barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 121 (ikus 1929ko zensuan). (LI, 121).

1920. urtian agertu zan estreiñakoz “Ojanguren y Marcaide” matrikula industrialian arma taillar jabe moruan: 10-20 bihargiñek jarduten eben han. Francisco Ojanguren Arrillaga eta Basilio Marcaide ziran sozi-xuak, baiña alkarrekin bat einda lehenaotik euazan. 1910 urte ingurutik eta 1939rarteko barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 266 (ikus 1923). (LI, 266).

1920. urtian konkursua eñ eben Espaiñako ejerzituandako pistola modelua elejitzeko: Gernikan euan “Esperanza y Unceta” eibartarren taillarrak irabazi eban, “Astra 400” pistola modeluakin (“modelo 1921” izenakiñ hartu eban ejerzituak). Juan Esperanza-n eta Pedro Careaga-n patentiekiñ etara zan hori pistoliori: “La pistola “Astra 400” que explotaba patentes de Juan Esperanza y Pedro Careaga sí es un arma original, y habiendo sido adoptada por el Ejército como “Modelo 1921” constituye sin duda la automática española más famosa y evocadora del período 1921/1940” (LI, 48).

“Esperanza y Unceta”-k Pedro Careaga-n patentiak sarritxan erabili arren ez euan plantillan sartuta, bere kontura eitzen ebalako biharra eta patentiak lagatziarren bere deretxuak kobratzen zitxualako (ikus 1927. urtian Pedro Careaga-n beste patente batek zelan irabazi eban beste konkurso bat). (LI; 48, 152, 190).

1920. urtian “Alberdi, Tellería y Cía.” armeruei “Thunder” markia registratzeko permisua emon etsen. Ez zan agiri matrikula industrialian iñungo taillarren jabe moruan, baiña beste barri batzuk be baeuazan hórren izenian: gauza gehixao jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 95-96. (LI, 95-96).

1920. urtian “Beístegui Hermanos” arma enpresiak estreiñakoz kotizau eban fabrika moruan. 1918 urtetik eta 1934. erarteko barri jakitzeko begiratu bibliografixan: LI, 132-135 (ikus 1934). (LI, 132-135).

1920. urtian, 1917txik matrikula industrialian agertu ez arren, Luis Crucelegui-n semiak bariro agertu ziran armagin moruan, “Crucelegui Hermanos” izenakin. Datu gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 158-159 (ikus 1936). (LI, 158-159).

1920. urtian⁴¹² 51 lagun agiri ziran matrikula industrialian grabadore moruan: euretatik 33 uezabak ziran (bakarrik eitzen ebenak ero taillardunak ostian) eta bestien kontura jarduten eben bihargiñak, 18. Zeintzuk ziran, taillar bakotxian zemat bihargiñ euan eta biharra nun eitzen eben jakitzeko beixu bibliografixan: LII, 147. (LII, 147).

⁴¹¹ Nahi txa bibliografixan bertan datua bi eratara agertu: “con anterioridad al año 1924 la Matrícula Industrial de Eibar no le señala la propiedad de taller alguno” (LI, 117); eta beheratxuo: “la razón social de “Calixto Arrizabalaga e Hijos” que en el período 1920/1923 cotizaba por la propiedad de un taller con cuatro operarios declarados” (LI, 117). Badiruri bigarren esplikaziñua dala benetakua.

⁴¹² Ez dago garbi hor urtian ala 1920-1921 urtietan.

1920. urtian hil zan Esteban Barrutia Donostian, uste bakuan. Damaskinuan inguruko gauzetan ziharduan han (Barrutia Etxeko semia zan). (LIII, 86).

1920. urtian hil zan Niceto Muguruza mediko famaua, azidentian. (LXXVII, 52 87. n.).

1920. urteko udan hasi zan huelga luze eta penagarrixa, produziño biharreko sektore askotan: portuetan, konstruziñuan, ebanistak, trenbidietan, bidegiñak, ogidunak... Horrekin batera, Eibarko burdiña-biharrian (metalurgixan) ebizanak be, bihar danak bertan behera laga zitxuen: armen munduko krisisa zala eta, huelga historikua izen zan hamen be.

Eibarko bihargiñen burua (Sindicato Metalúrgico-kua), Valentín Vallejo sozialistia zan; uezabena barritz, Mario Orbe, alkate izendakua, orduan euan patrioen sindikato bakarran izenian. Holan dakar T. ETXEBARRIA-k horren huelgiorren barri: “Y frente a frente los dos sindicatos, el de los obreros y el de los patronos, se produjo el conflicto, a pesar de que los obreros, sin abandonar su prudencia, habían limitado sus justificadas reclamaciones a aquella sección de la armería en situación de prosperidad y en condiciones de acceder sin quebranto. Pero como para los patronos ensorbecidos con las ganancias extraordinarias de la guerra y regimentados de ayer en su flamante organización por el Graupera, no era cuestión de si podían o no acceder a lo reclamado sino de probar fuerza con los obreros, no vacilaron en provocar la huelga. Y como en el verano de 1914, paró medio pueblo y el 50% de las familias dejaron de tener jornal” (L, 310). (I, 262)-(XV, 61)-(L, 308-311)-(LI; 46, 98, 174).

1920. urtian 417.745 arma esportau ziran: 367.896, motzak; 49.849, luziak. (XXXI, 24).

1920. urteko setienbrian 15ian, pistolueren bandak suzko armak erabiltzen zitxelako, *R.O.* bat izen zan, fabrikaziñuan eta erabiltzeko lizenzixetan, kontrol zorrotzak eitzeko aintzen. Hau erabagixau Eibarko betiko industrixiandako gogorra zan. Gaiñera, Eibarrera ez eze, armagiñan jarduten eben beste herrixetara, bai Gipuzkua, bai Bilbo aldietan, inmigraziñua geratu, eta emigraziñua eta parua ekarriko eban, Bergara, Plaentxi, Elgoibar, Elorriko, Elgeta, Zaldibar, Zumarraga, Ermua eta Gernikara, esateko. Horregaitxik, bihargiñak, noix amaitxuko ete zan jakin barik, huelgan aurrera segitzeko erabagi eben.

J.L. CALVÓ-k holan azaltzen dau: “Esta situación [1918. urtetik etorren krisia] se vio agravada por las medidas gubernativas destinadas a restringir la venta y circulación de armas mediante la implantación de las denominadas “guías de pertenencia”, decretada el 15 de septiembre de 1920. Los fabricantes vascos protestaron y se inició el denominado “pleito armero” con propuesta de soluciones como la de que la industria armera vasca reanudase los suministros de armamento portátil para el Ejército, actividad de la que se había visto privada en beneficio de la Fábrica de Oviedo. (...) Decididamente el interés del Gobierno se centraba en que los empresarios vascos abandonaran la industria armera en beneficio de otras que se preveían más rentables” (LI, 45-46). (I, 262)-(LI, 45-46).

1920. urteko otubrian 28xan, udako huelgian ondoren lez jarri eben martxan ALFA Arma Bihargiñen Kooperatibia⁴¹³ eitzeko asmua: Eibarko sindikatu metalurgikuak, arteraiñoko beste taillar eta enpresetako genero iguala eitzen segitzia erabagi eban, burdiñazko trepetxuak, kalidade eta kosto bardiñekin, baiña patrioiak gura ez eben salarixuekin. T. ETXEBARRIA-n berbak dakarguz: “Con objeto de evidenciar la sinrazón de la actitud patronal y su injustificable intransigencia, los obreros se propusieron montar una fábrica para manufacturar justamente aquel mismo producto sobre que versaba la disputa, trabajando en las condiciones objeto de las reclamaciones, produciendo calidad y realizando utilidades normales, según se prometían de lo que les venían a decir los números. Y ya que los fabricantes se habían metido a sindicalistas, el sindicato obrero se metería a fabricante” (L, 311).

Hasteko kapitala, bihargiñak botatakua eta Bizkaiko Sindikatu Metalurgikuak emondakuakin, 300.000 pezeta ingurukua zan⁴¹⁴: horrekin diruorrek, Bistalegreko erretirauteko taillar uezaba bati erosi etsen makiñarixia: errebolber “oszilantiak” eitzen ekiñ etsen, baitxa eskupeta kañoiak eta pistola automatikuak be. Dana dala, sei hillabetetan dana prest euan produziñuari ekitzeko.

⁴¹³ Izena era askotara dakarre liburuetan: “Cooperativa Obrera armera ALFA”; in LI, 97, hau izenau dakar: “Alfa, Sociedad Anónima Cooperativa de Producción de Armas de Fuego”; eta in LVIII, 140: “Sdad. Anónima Cooperativa Mercantil y de producción de Armas de Fuego, ALFA, S. A.”; in LXIX, 10: “S.A. Cooperativa Alfa”; in LXXIX, 57: “Armeros Especiales Reunidos” fue otra designación inicial”; eta in LXXIX, 77: “ARMEROS ESPECIALISTAS REUNIDOS (...) Ver “Alfa””.

⁴¹⁴ Halan da be, in I, 203, eta in XV, 69, 250.000; eta in LI, 97, 25.000 pezetako kapitalakiñ hasi zala diñue, 50 pezetako aziñuetan botata.

Kooperatiban sartzeko, derrigorra zan Unión General de Trabajadores-en afiliata egotia; aziñuak barritz, Eibarko Casa del Puebluan izena emondako edozeiñek erosi zeikiazan. Alfako lehelengo presidentia Marcelino Bascaran Larreategui izen zan. Bihargin korrientien jorjala, 12 pezetakua ipiñi zan; produziño mini-motik gora, %50eko primia be ipiñi eben kooperatibako danendako. Kooperatibia sortu eta jarduteko ardatz nausixa, Toribio Etxebarria sozialista eibartarra izen zan. Hasikeria latza izen ei zan.

ALFAko lehelengo hillak eta urtiak zelakuak izen ziran ikusteko, T. ETXEBARRIA-n orrixak irakorri gein-kez (L; 311, 316-319). 1927 urterarteko gorabeherak ikusteko bibliografian begiratu: LI, 97-98) (ikus 1927). (I; 203, 262-263)-(VI, 389)-(XV; 61, 69-70)-(L; 310-311, 316-319)-(LI; 46, 97-98)-(LVIII, 140)-(LXIX, 10)-(LXXIX; 57, 77).

1920. urteko dizienbrian 19xan eleziño jeneralak izen ziran:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
Borbón	Independientia	687
Celaya	P.N.V	642
De Francisco	P.S.O.E	380
Boto soltiak		9
Zurixak		20

Orduan hasi ziran euskal nazionalistak be indarra hartzen Eibarren, konzejal bategaz. (I, 263)-(XV, 68).

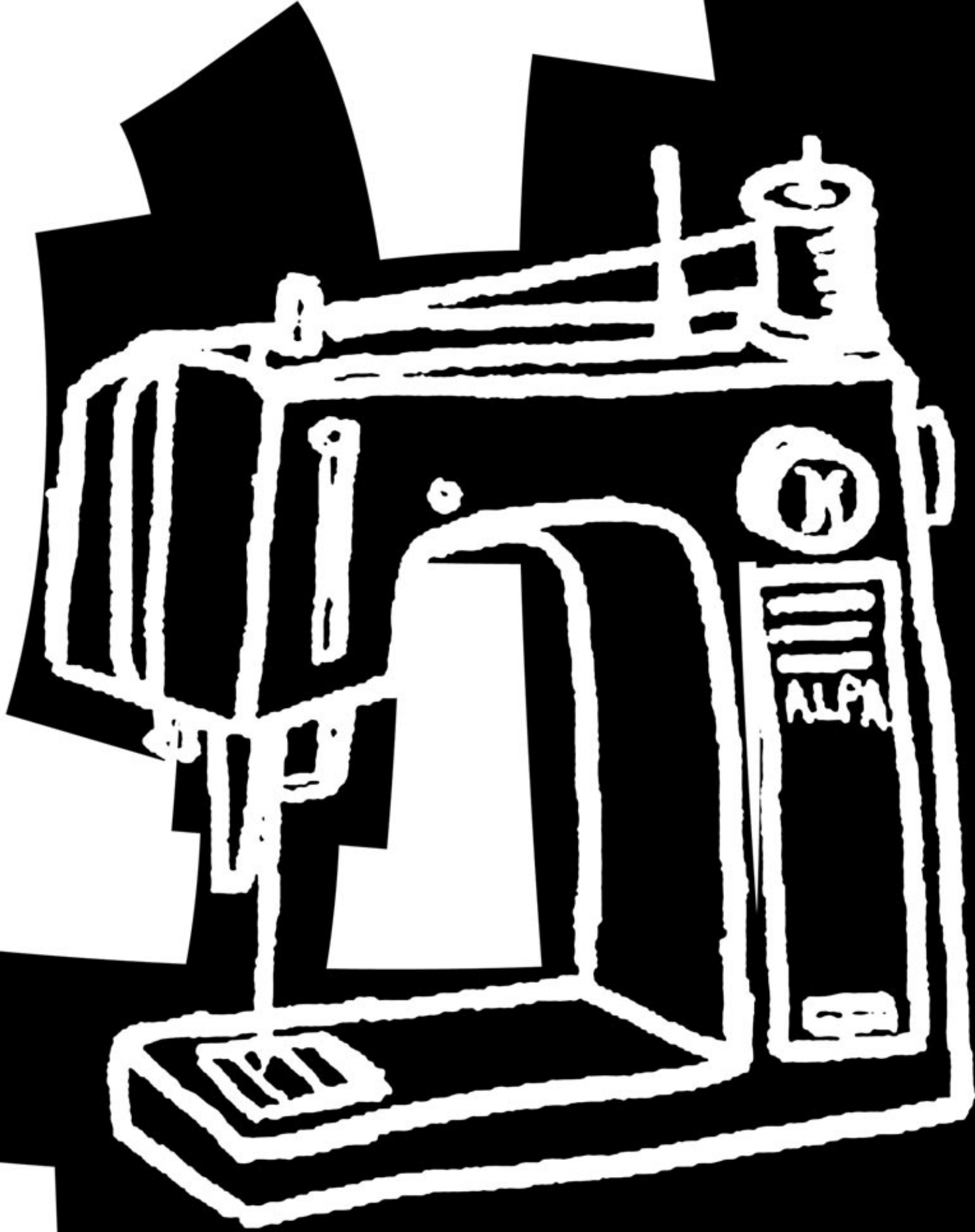
1920. urteko Gabonetan ixa, amaitxu zan udan hasitxako huelga haundixori (lau hillabetekua): ordurar-te, herri erdixa geldik egon zan, paruan. 1914ko krisisaldixan leintxe, Aiuntamentuak, herrikuendako sukalde popularra ipiñi eban. Danak ez eben ondo ikusten hori eitxia, eta administraziñuak inspeziñuak eitxeko aindu eban: dana dala, herriko dirurik ez zan gastau, Aiuntamentuak ipintzen ebana lekua, erramintxak eta lagunta-suna zalako: jatekua merke pagatzen zan eta iñoiz duan emon zanian, Sindikatuak pagatzen zitxuan horrek jatorduok.

Azkenian, bihargiñei Gabonak pasatzeko jorjala aurreratuko jakuelakuan konpondu ziran. T. ETXEBARRIA-k holan diño: “Y duró tanto, porque a la intransigencia de los patronos (...) correspondía la tenacidad de los obreros, al punto que todo seguía igual cuando se aproximaban las Pascuas de Navidad, en que no podía subsistir aquel encono, en un pueblo en que al fin y al cabo había algo de familia por encima de todo que obra-ba en los espíritus” (L, 310); “La huelga se terminó mediante una transacción llegando a Navidad, por la pre-sión moral de esa fecha. La transacción comprendía entre otras cosas, el adelanto a cuenta de unos jornales para que pudiera haber algún calor en el hogar de las familias sacrificadas a la dura prueba del conflicto” (L, 311). Huelgia hain luzia izenda be, ez zan biolenzixarik egon Eibarren bahintzat. (I, 262)-(XV; 43, 61)-(L, 310-311).

1920. urteko eleziño munizipaletan boto gehixen sozialistak eta republikanuak etara ebezan. Sozialistetan, honek botuok etara zitxuen: Alejandro Telleria-k, 314 botu; Jose Guisasola-k, 308; Candido Arrizabalaga-k, 220; Francisco Echeverría-k, 218; Florentino Bueno-k, 217; eta Alberto Mendiguren-ek, 158. Republikanuak, barritz, Jose Maria Ojanguren-ek, 238; Feliciano Astaburuaga-k, 223; Ciriaco Aguirre-k, 173; eta Francisco Arizmendi-k, 90 botu. Eusko jeltzaleak Antonino Aldazabal konzejala etara eben, Eibarko lehe-lengo konzejal nazionalistia. Alkate, Alejandro Tellería izen zan, “alkate txikixa” (LXXVII, 34). (I, 263)-(LXIX, 8)-(LXXVII; 34, 52).

1921. urtian 468.244 arma esportau ziran: 421.917, motzak; 46.327, luziak (XXXI, 24).

1921. urtian “Barrenechea, Gallastegui y Arenas” armagintzako enpresiak “UNIQUE” markia registrau eban. Datu gehixao jakitzeko begiratu bibliografian: LI; 127. (LI, 127).

1921. urtian barrero agertu zan “Viuda de F. Arizaga” arma taillarra matrikula industrialian (ikusi 1923). (LI, 107).

1921. urtian etorri zan Juan de los Toyos sozialista Eibarrera bizi izetera (izetez Lutzana-Barakaldokua zan). Hona etorri zanian UGT-ko Metalurgixako Sindikatuko sekretarixua zan. Gerora (ikusi 1931), bertako konzejal be izen zan. (LXXIII, 193).

1921. urtian Eibarren homenajia eñ etsen Polikarpo Larrañaga-ri, bihargiñen alde sindikatuetan eñ eban biharragaitxik. (LXXVIII, 10).

1921. urteko maietzian 8xan Euskal Esnalea alkartiak Donostian festejuak ipini zitxuan. 30 neska-koskor eibartarrek Polikarpo Larrañaga-n *Mendiko Eguna* zarzuelia han eñ eben. Polikarpo Larrañaga Eibarren abade euan, eta berak erakutsi etsen neskatxuei kantuan, dantzan eta teatruan. Exito haundixa euki eben, eta handik bi astera Usurbillen atzera be eñ eben hori zarzueliori (ikusi 1922-VIII-5). (LXIII, 27)-(LXX-VIII, 5).

1921. urteko agoztuan 24an ontzat emon eben “Bancos de Prueba de Armas de Fuego Portátiles y sus Municiones”-ko reglamento probisional (ikusi 1923). (XXXV, 17).

1921. urteko dizienbrian 14an jaixo zan Jose Ramon Orozko Arrillaga kantantia. R.M. SARASUA-n ustez “Ez dugu ezer asmatuko Eibarrek demaseko kategoriako kantante bat euki duela esaten badugu. Jose Ramon Orozkoren altuak entzulegoa txundituta uzten zuen” (LXVI, 93). Umetan eta gaztetan eziñ izen eban solfeorik ikesi, baiña ahal izen ebanian ahalegiñ haundixa eñ eban ikestekuak ondo ikesteko. Eibarko koru batzuetan kantau izen eban: Arrateko Kongregantienian, Eibartarrak koruan, San Andres parrokixako koruan, eta Karmelitetako koruan; kanpoko beste koru batzuetan be jardun eban, baiña ezagunen opera eta zarzuela kantante moruan izen zan. Esate baterako, Italia aldi, Eliseo Antzokixan estreñakoz Verdi-n “Il Trovatore” hiru bidar kantau eban aste baten. Dana dala, bere jardunak zihetz ezagutzia gura dabenak liburuetan beixu leike: LXVI; 93-94, 113. (LXVI; 93-94, 97, 113).

1921. urtian agertu zan estreñakoz Jose Cruz Múgica Eibarko matrikula industrialian, arma taillar baten jabe moruan (ikusi 1923). 1939 urterarteko jardunen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 261-262). (LI, 261-262).

1921. urtian agertu zan estreñakoz matrikula industrialian Casimiro Santos Achurra arma taillar baten jabe moruan. “Casimiro Santos y Cía.” jakon izena bere enpresari. 1924 urterarteko jardunen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 301 (ikusi 1923). (LI, 301).

1922. urtian, egunian 2.000 errebolber eta fusill eitxen ziran Eibarren: kanpora be saldu bihar izeten zan. (I, 203-204)-(XV, 35).

1922. urtian “Arizmendi e Ibarzábal” enpresiak beste izen bat hartu eban: “Guillermo Ibarzábal” (ikusi 1929). Ostiango datuak ezagutzeko beixu bibliografixan: LI, 114. (LI, 114).

1922. urtian Salvador Arostegui armagiña hill ein zan: bere taillarran jabe bere seme Eulogio Arostegui Muguruza geratu zan. 1936. urterarteko barri ezagutzeko begiratu bibliografixan: LI, 115-116 (ikusi 1929). (LI, 115-116).

1922. urtian Juan Garmendia-n arma taillarra itxi eben. (LI, 214).

1922. urtian 430.039 arma esportau ziran: 387.907, motzak; 42.132, luziak. (XXXI, 24).

1922. urte inguruan, Ipar Ameriketara armak saltzia izen zan Eibarko komertzixuan ein zan gauza haundixena, hango *Smith* armei be, bere territorixuan kompetenzia eitxen, gehixenbat hamenguak merkiak ziralako. (I, 204)-(XV, 41).

1922. urtian 81 lagun agiri ziran matrikula industrialian grabadore moruan: euretatik 44 uezabak ziran (bakarrik eitxen ebenak ero taillardunak bestelan) eta bestien kontura jarduten eben bihargiñak 37.

Zeintzuk ziran, taillar bakoxtian zemat bihargiñ euan eta biharra nun eitxen eben jakitzeko beitzu bibliografian: LII, 148. (LII, 148).

1922. urterarte Felipa Gisasola izen zan herriko dibujo eskolako nesken maistria: bere lekua Rosario Gisasola-k hartu eban. (LIII, 95).

1922. urteko herriko eleziñuetan sozialistak izen ziran nausi, danera 858 botukin. Sozialisten kandidatuak, Martin Erquiaga, Valentín Vallejo, Candido Arrizabalaga, Juan Eguía eta Ignacio Galarraga izen ziran. Ondorik, republikanuak geratu ziran, 619 botukiñ. Honek ziran: Francisco Zabala, Gregorio Bustindui, Secundino Zuloaga eta Eulogio Gárate. Eusko jeltzaliak ero nazionalistak ziran Jose Migel Aramburu, Gumer Aramberri, Lazaro Aizpurua, Juan Gaztelu, Eduardo Iraeta eta Gregorio Iñarrairaegui-k, 413 botu etara ebezan. Konserbadorien alderdiko Santiago Astigarraga, Lazaro Achotegui eta Martin Larrañaga-k, 401 botu batu ebezan. Independiente lez, Benjamin Villabella presentau zan: 370 botu etara ebazan. Berak urten eban alkatte. Mauristen aldetik, Francisco Errasti-k, 263 botu etara ebazan; eta Juan Urizar tradizionalistak, 254.

Candido Arrizabalaga-k ein zitxuan biharren artian honek dakauz: abastuak fiskalizau; Urkuzu inguruan, plazara eruaten zan esnia graduau; Konzeju zaharrian ogixak barrero pixau; plazan bizixan saltzen ziran bildotsen preziaua zaindu; konserbako tomate eta piparren konsumoko inpuestua kendu, jatekuan ipintzeko derri-gorrezkuak ziralakuan, eta abar. (I, 263)-(L, 347)-(LXXIX, 238).

1922. urtian azaldu zan Arrateko Aman imajiña bat San Andres parrokixan. E. Urroz, oiñ Arraten dauan imajiñan aurrekua ete zalakuan euan. (XV, 77).

1922. urtian Jacinto Martínez-ek, "La Marcial" bandako subdiretore izendakuak hartu eban bandian direttore kargua (ikus 1924). (XIV, 67).

1922. urteko maietzian 25ian, Asentzio egunian, estreñau eben San Andres parrokixako organo barrixa: Jesus Guridi maixuak jo eban.

Organua onetakua da, "Dispone de dos teclados y pedalero y modernísimo sistema de registros, accionados por electricidad" (LXVI, 19), eta hónek eifñ eben: "Grandes Organos Melcher Mar y Compañía. Bilbao"-k (LXVI, 19). Organuorren datu teknikuak jakitzia gura dabenak liburuetan topau leike: LXVI, 19-20. Orduan sasoiari Isaiás Hernando zan parrokixako organistia. (LXVI; 19-20, 58, 83).

1922. urteko junixuan 22xan jaixo zan Juan San Martin Eibarren; euskalzalia eta mendizalia: Alta Montañako Eskola Nazionaleko maixu ero instrutore izendakua; eskritore moruan, mendiko kontuen gorabeheran hasi zan, 1950 urte inguruan. Gerora eindako beste bihar batzuk: *Mogel, bere bizitza ta lanak* (1959), *Zirikadak* (1960), *Eztenkadak* (1965), euskeraz. Erderaz, esate baterako: *Etnografía del valle de Arraul Alto* (1965), Luis Pedro Peña-kin batera. Traduziñuetan, teatrua eta poemak jorratu dauz. Liburuetao prologo asko eindakua da, eta publikaziño askotan laguntzen izen dau. Bibliografixa zabala daka. (VIII, 793).

1922. urteko agoztuan 5ian Oiarzunen Aita Mendiburu-n estatuia jarri eben. Han ipini zitxuen festejuetara Eibartik aldra haundixa jua zan: tanbolinteruak eta musika bandia, ezpata-dantzariak, eta Polikarpo Larrañaga-k erakutsi eta zuzendutako 100 neska-mutil dantzari: "Mendiko Eguna zarzuela eskaini zuten eibartarrek eta ondoren dantzari guztiek musika bandak jotako doinuak dantzatu zituzten" (LXIII, 28). (LXIII, 27-28).

1922. urteko otubrian 5ian *Real Orden* baten bitxartez Guardia zobillak Bonifacio Echeverría-k eitxen zitxuan "Star" markako pistolak⁴¹⁵ erabiltzeko reglamentariak ziran. Aurretik erosten etsazan Guardia zobillak *Star* 1920 eta 1921 modelo militarrek eta horretxegaitzik eifñ eben reglamentariak. Bonifacio Echeverría-k pistolian 1922 modelua etara ebanian, Guardia zobillak erosten segidu eban.

⁴¹⁵ "Star de calibre 9 mm. para cartucho largo" (LI, 48), ero beste era batera esanda "la pistola STAR para cartucho de 9 mm. "largo"" (LI, 179).

Colt 1911 pistolekiñ inspirauta euan eibartarran markia: bera zan hori pistola klasiari eitzen hasi zana, 1920-VI-20xan konsegidu eban “STAR” markia registratzia. Hórrekin pistolekiñ erabiltzeko kartutuak “Bergmann” klasekuak ziran: Guardia zobillak erabiltziaz gaiñera, Ameriketako merkauan be exito haundixa euki eben Bonifacio Echeverría-n pistolak. (LI; 48, 179, 436).

1922-1929. urtietan Celestino de Onaindía y Zuloaga abadia izen zan Agiñako parrokoa. Ein zitxuan beste gauza batzuen artian, San Migel elixako kanpantorreko erloju berrixa ipini eban (ikus 1923-IV-1). (LXII, 30).

1923. urtian, Romualdo Galdós Baertel eskritore jesuita eibartarrak Etcheberry-n obran basautako Garicoits biografia eñ eban, Gipuzkuako euskeran: *Mikel Garikoitz* edo *Garaikoetxe-tar Mikel Zorundunaren bizitza*. (I, 200)-(LXVI, 76).

1923. urtian 402.355 arma esportau ziran: 351.955, motzak; 50.400, luziak. (XXXI, 24).

1923. urtian Espaiña armen Konbenixo Internazionalian sartu zan. Holan, Eibarren probatzen ziran armak, beste leku batzuetan eitzen ziranekin pare ziran (Alemania, Belgika, Frantzia, Italia...), beste pruebarik zetan pasau barik. Orduantxe zabaldu ziran piskat armak kanpora saltzeko bidiak. (XXXV, 17).

1923. urtian, Eibarko Armen Pruebetarako Bankuko jabietako batzuk honek ziran: Antonio Aldazábal Areta (LI, 96), “Hijos de José J. Aldazábal”⁴¹⁶, “Viuda de F. Arizaga” (ikus 1929. urteko zensuan, “Hijos de F. Arizaga” izenakin) (LI, 107), Gaspar Arizaga (ikus 1929) (LI, 108), Francisco Arizmendi (ikus 1929. urteko zensuan) (LI, 112), “Arriola, Ciorraga y Cía” (ikus 1924) (LI, 117), “Juan Bautista Arrizabalaga e Hijos”-en ondorengiak ziran “Hijos de Juan Bautista Arrizabalaga” (ikus 1929) (LI, 119), “Barrenechea, Arenas y Cia.” (LI, 127), Lucio eta Genaro Crucelegui (LI, 158), Martin Erquiaga (ikus 1929) (LI, 184), Jose Muguruza (LI, 184), Antonio Errasti Ibarzábal (LI, 185), “Espín Hermanos” (LI, 192), Hilarion Guenaga (LI, 219), “Guisasola Hermanos” (ikus 1929) (LI, 220), “Iraola y Salaverria” (ikus 1925) (LI, 232), “Hijos de J.P. Joaristi” (ikus 1929) (LI, 234), “Larrañaga y Elorza” (ikus 1929) (LI, 242), “Lascurain y Olasolo” (ikus 1929) (LI, 244), “Mendicute, Sarasqueta y Cia.” (LI, 258), Jose Cruz Múgica (ikus 1929) (LI, 262), “Ojanguren y Marcaide” (ikus 1929) (LI, 266), “Retolaza Hermanos” (LI, 291), “Sande, Gastelurrutia y Cía.” (ikus 1929. urteko zensuan) (LI, 300), Casimiro Santos Achurra (LI, 301), “Suinaga y Aramberri”⁴¹⁷ (LI, 314), “T.Urizar y Cía.” (LI, 328). (LI; 96, 97, 107, 108, 112, 117, 119, 127, 158, 184, 185, 192, 219, 220, 232, 234, 242, 244, 258, 262, 266, 291, 300, 301, 314, 328).

1923. urterarte agiri da Antonio Aldazábal Areta bere arma taillarran jabe moruan. Bere ondorengiak “Sucesores de Aldazábal” izena hartu eben (ikus 1928). (LI; 97, 268).

1923. urtian “Tellería y Entrena” enpresia agiri zan matrikula industrialian, hiru bihariñ ekazan arma taillar moruan. (LI, 95-96).

1923. urtian Julian Arana Fuldain agiri zan matrikula industrialian arma taillar jabe moruan (ikus 1929). 1970 urterarteko barri bibliografian beixu leike: LI, 104. (LI, 104).

1923. urtian agertu zan estreiñakoz “Arizmendi Hermanos” arma taillarra matrikula industrialian: lau bihariñ ekezen orduan (ikus 1929. urteko zensuan). Gerraterarte ze patente eta ze marka etara eta erabilli zitxuan ikusteko beixu bibliografian: LI; 108-109. (LI, 108-109).

1923. urtian agertu zan estreiñakoz “Espín Hermanos” matrikula industrialian arma taillar jabe moruan, bihariñ lehenatik ziharduen arren; beixu bibliografian: LI, 191-192 (ikus 1929). (LI, 191-192).

1923. urtian bakarrik agertu zan Máximo Idarraga Bengoa Eibarko matrikula industrialian komerziante moruan, bihariñ lehenatik ziharduan arren. Beste detalle batzuk ezagutzeko beixu bibliografian: LI, 231. (LI, 231).

⁴¹⁶ “Sucesores de J.J. Aldazábal” izena be agertzen zan (LI, 97).

⁴¹⁷ Datu gehixao bibliografian topau leikez: LI, 314.

1923. urtian “Calixto Arrizabalaga e Hijos”-ek izena aldatu eta “Hijos de Calixto Arrizabalaga” izena hartu eban. J.L. CALVÓ-k diñuanez, “SHARP SOOTER” eta “SHARP SHOOTER” markako pistolak eiñ eta saldu zitxuezen; ba horrek pistolok “deben ser consideradas entre las originales de la producción eibarresa de la época” (LI, 117-118). Gaiñera, gerora Jose López Arnaiz armagiñakin tratua eiñ eta horren pistolon bariante bat eitxen hasi ziran: “JO.LO.AR.” markiakiñ registrau eta saldu ziran pistola barrixok: “6,35 mm., 7,65 mm., 9 mm.”corto”, 9 mm.”largo” y 45 A.C.P.” kartutxuendako ein ziran (LI, 118); “y por la curiosidad de su sistema de montaje “con una sola mano” es un arma que no suele omitirse en los tratados especializados” (LI, 118). Detalle gehixao jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 117-118 (ikus 1929). (LI, 117-118).

1923. urtian Bonifacio Echeverría bere arma enpresatik erretirau ein zan, eta enpresiak izen barrixa hartu eban: “Fabrica [sic] de Armas STAR, Continuada de Bonifacio Echeverría”, nahi txa patentiak eta abar aurrerantzian be Bonifacio-n izenian etara. Gerra zibillerteko jardunen barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 178-180. (LI, 178-180).

1923. urtian “San Martin y Amesti” arma enpresiak izena aldatu eban: handik aurrera “San Martin y Cía.” izena hartu eban, nahi txa 1924tik aurrera horren enpresa barrixorren notizia gehixao ez izen. (LI, 301).

1923. urtian hil zan Martin Antonio Bascaran armagiña (ikus 1924). (LI, 132).

1923. urtian, Rusian gosetia egon zanian, Eibarko musika bandiak dirua eskatu eban hara bialtzeko. Hori eskatu ebana Nansen misionero noruegua izen zan, Sociedad de Naciones-ek bialduta Rusian euana. (L, 385).

1923. urtian Polikarpo Larrañaga-k “Ametz Larria” operia eskribidu eban. Bertan urtian Eibarren “eiñ” eben jentian aurrian. (LXVI, 76)-(LXXVIII, 5).

1923. urteko abriillan 1ian, Paskua domekia, Agiñako kanpantorreko erloju barrixa inaugurau eben: lehendik euan erlojuan pesak gorde, eta esfera eta makiñarixa barrixa ipini etsen. (LXII; 30, 192-193).

1923. urteko abriillan 14an Eibarko alkatiak dimitidu eiñ eban, 1920ko setienbreko *R.O.*an kontrako protesta lez. Jentian aurrian esan eban gaiñera, bere erabagixa; Aiuntamentuan inguruan, millaka kristau euan orduan. Halan da be, izen ziran keja danekiñ, hori aginduori ez zan ezeztu: Eibarko arma industrixiandako eskasa izen zan benetan. (I, 263).

1923. urteko abriillan 29xan izen ziran eleziño jeneraletan, Madrillen arma kontuetako gestiñuetan representante eitxen eban Juan de Urizar-ek, Gobernaziño Ministerixuan begikua zan Hernaniko Dukiari alde haundixa etara etsan:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
Urizar, Juan de	Herriko kandidatua	2.666
Duque de Hernani	Konserbadoria	15

(I, 263).

1923. urteko junixuan, Jose Maria Eguren-en presentaziñuakin, *Breve historial del pleito armero* etara eben “Industrias Gráficas Eguren”-en: materixal dokumentala batzen dau. (I, 224).

1923. urteko agoztuan 6xan, Agiñako parroxiak 160 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apelliduak dagoz, eta zein basarritxan bizi ziran (ikus 1927-XII-2). (LXII, 12).

1923. urteko setienbrian Gipuzkuako Diputaziñuak organizau eban *Artista Gazteen Txapelketa*-n -IV.a, Karlos Elgezua-k etara eban eskulturetako lehelengo premixua (1.000 pezeta), bere aitxan imajiña presentata.

Batuta ekan diruakin Parisera jua zan, Leon Sarasketa-gana. Han, dibujua, eskulturia eta krokisa ikesten egon zan, Akademixetan (ikus 1925). (XXXVI, 16-17).

1923. urteko setienbrian 2xan, Pedro Basauri “Pedrucho” toreruak, *alternatibia* hartu eban Donostian, nahi tx korridan zezen bat hill eban bakarrik, amaitziaz bat halako euri zaparraria bota eban-eta (ikus 1927). (XV, 105)-(LXXIV, 8).

1923. urteko setienbrian 13an hasi zan Miguel Primo de Rivera-n diktaduria, 1931ko abriilian 14rartekua (ikus 1931), Eibarren Espaiñako II Republika proklamau ebenerarte⁴¹⁸ (L, 351)-(LV, 19-231)-(LVI)-(LXXI, 3). T. ETXEBARRIA-k herrixan jaso eban izena “la dictablanda” zan (L, 345), ez zalako gogorkerixa larregi egon diktadurako bitxartian: kontatzen daben kaso bakarra Bera Bidasoan pasautakua da, Martínez Anido-k tranpa bat ipinitxa, grupo batek gerria ein nahixaz sartu zan Pirineuetatik honutz; Guardia zobillak hartu zitxuen eta Panplonako karzelan bost hil zitxuen. Hor grupuan, eibartar bat be baeuan (L, 345-37. n.).

Diktaduria Eibarren zelan bizi izen zan piskat ikusteko, T. ETXEBARRIA-gana jo geinke: L, 345-345-348:

Casa del Pueblo ko bizimodua ez zan asko aldatu, jente asko juaten zalako eta edozein teman gaiñian berba ein zeikialako.

Sindikatuak be juntatzen ziran, diktaduria aindutako eran izen arren (komite paritarixuak), eta baitxa jentian aurrian agertu be.

Lehengo Aiuntamentuko konzejalak kendu eta diktaduria ipinitxakuak euazan herrixan: dana dala, herrixa trankill ebillen, bai herriko barrixegaitxik, bai Espaiña guztikuegaitxik, ez zalako ezebez espezialik pasatzen: “la gente se reclusa en los temas abstractos. Los somatenistas de la Unión Patriótica, ilustres vejestorios las más veces, salían al campo a lucir su carabina de Ambrosio, la gente los evitaba discretamente para no comprometerse con alguna risa inevitable, y todo seguía en paz. En esa paz que en realidad no es paz sino el vacío” (L, 346).

Anekdotak moruan kontatzen dau diktadura-aldiko konzejalak behin subenziño bat emon ebela Sanjuanetako korridetarako. Candido Arrizabalaga “Apuchiano”-k (diktaduria baiño lehenao konzejala izendakua eta kargutik derrigor kendutakua), Liga Antitaurina-kua, hori eziñ ontzat hartu eta *La Voz de Guipúzcoa*-n artikulo bat etara eban: ba horretxegaitxik 500 pezetako multia ipini etzen. Baiña bera ez euan prest iñundikiñora pagatzeko eta nahixao eban karzela juatia. Eibarren holako zeozen barri zabaltzia larregi izengo zalakuan, multia “parkatu” eiñ etsen, kondeziño batekin: “a cambio de permanecer confinado durante la próxima gran semana de agosto, a pan y agua, en el Concejo Viejo, bajo la custodia de Joaquín, el alguacil” (L, 348). Horrekiñ enterau zanian (T. ETXEBARRIA-k berak –bere koiñatua, gaiñera- Aiuntamentuko sekreterixo moruan eruan etsan notifikaziñua), holan esan ei eban:

“–¡Cómo la tiranía sabe de nuestras debilidades! ¡Nada podía haber hallado mejor para mortificarme!

Mas luego de un momento de reflexión, aliviándose como quien halló una salida para su aprieto, añadió:

–De todos modos, no está lejos del Concejo Viejo la casa de Badot, ni Joaquín tiene el corazón de hierro” (L, 348). (L, 347-348).

Beste multa bat José Sánchez Rojas Eibarren ibili zanian ipini eben: Salamancako Unibersidadian italiako maixua zan, eta Salamancako estudiantiekin tuna “estudiantina” bat formau eta Espaiñan zihar ebizan diktadurian kontrako koplak kantatzen. Eibarko botikarixuan bitxartez (Jose Ignacio Echeverría) etorri zan hona, eta Casa del Pueblo ko neska danei *La Perfecta Novia* liburua erregalau etsen. (L, 350). (I, 263)-(L, 345-353)-(LV, 19-231)-(LVI)-(LXXI, 3-5).

⁴¹⁸ 1930eko eneruan 28xan Alfonso XIII.a erregeiak Primo de Rivera bialdu eban agintzetik baiña bere lekuan Dámaso Berenguer jenerala ipini eban Gobiernuko buru, Primo de Rivera-k beste batzuen artian nahi zitxuenetako bat: Gobierno barrixa formau eban baiña zelan ero halan “dictablanda”-k segitzen eban.

1924. urtian 484.815 arma esportau ziran: 431.344, motzak; 53.471, luziak. (XXXI, 24).

1924. urtian fundau eben “Gárate, Mendibe y Cía.” (G.B.) etxia⁴⁹. (XLII, 140-141).

1924. urtian agertu zan estreiñakoz matrikula industrialian “Arriola, Ciorraga y Cía.” arma enpresia, biharian lehenatik jardun arren. 1929 urteko zensuan ya ez zan agiri. Barri gehixao bibliografian dago: LI; 116-117. (LI, 116-117).

1924. urtian, Martin Antonio Bascaran-en semia zan Ignacio Bascaran Moreno-k eta Justo Bascaran Larrañaga-k (Justo Bascaran-en semia; sozixo bixak ez ziran senidiak) bat eiñ eben eta “J. e I. Bascaran S.R.C.” arma enpresia fundau eben. Gorabehera gehixao jakitzeko begiratu bibliografian: LI; 130, 132 (ikusi 1929ko zensuan). (LI; 130, 132).

1924. urtian, armak erosi eta saltzeko “Thieme & Edeler” enpresiak organizaziñua eta izena aldatu zituan: soziedade limitaua zan handik aurrera, eta hartu eben izen barrixa “La Española de Armas y Municiones” izen zan. Jardunen barri jakitzeko beixu bibliografian: LI, 319 (ikusi 1934). (LI, 319).

1924. urteko eneruan 30ian Eibarko Klub Deportibua fundau eben. Horretarako, Junta Jenerala eiñ eben, 80 lagun inguru batuta, eta presidentia Candido Arrizabalaga izen zan. Izena, aktan, “Club Deportivo de Eibar” jarri etsen. Klubakin lehelengo eta bat nahi ebena hauxe zan: “defender la afición al atletismo, ciclismo y alpinismo” (LXIV, 4). Aktia osorik irakortzia nahi dabenak transkripziñua daka *in* LXIV, 4. Reunixua Zuloaganekuen izendako etxian izen zan, han euan-eta “El Fomento Industrial” (LXIV, 7). Orduan etara eben Klub Deportibuan lehelengo presidentia Jose Laskurain izen zan (LXIV; 4, 9). Maria Angela kaleko -oingo Errebal- “Café Eulalio” hartu eben handik aurrera sedetzat (LXIV, 9), nahi txa gero beste hiru lekutan be egon.

Fundadorien artian Gregorio Santa Cruz dantza maixua euan. Beste batzuek: Eleuterio Muruamendiaraz, Antonio Telleria, Candido Arrizabalaga “Apotxiano”, Angel Miner, Felix Illarramendi, Migel Jauregibarria “Viejo de Ermua”, Jose Martinez, Indalecio Ojanguren, eta abar... (LXIII)-(LXIV; 9, 20, 133). Dana dala, aktan dauzanak be aintzat hartzekuak dira, baiña ez douz danak jarriko (LXIV, 4).

Guk lehelengotik deportiak alde batera laga douzen ezkeriok, ez dou jardundo Klub Deportibuak hor alde-tik eiñ ebana azaltzen; baiña herriko kulturiakiñ, historiakiñ, folkloriakiñ eta gauza askokiñ hartu-emon haundixa euki dabelako ezin dou laga aitxatu barik. Edozelan be, nahi dabenak liburu osua dauka Kluban historia eta jardunen barri jakitzeko: *Eibarko Klub Deportiboa. 75. urteurrena. 1924-1999*, guretako “LXIV” liburua.

Klub Deportibua gaiñeko hor liburuan topau geinke zegaitxik hasi zan martxan Eibarren holako entida-derik:

“Hasiera bizixa benetan Klub Deportibuana, gauza asko egitteko gogua zeguala aitzera emoten dabena. Baiña, halan be, zegaittik osatu zan Kluba? Ze giro zeguan orduko Eibarren puntu horretaraiño heltze-ko?.

Mende honetako [XX.a] bigarren hamarkadako Eibar nahiko banatuta zeguan politika arluan eta baita relijiñuakin zerikusixa ekanakin be. Beste alde batetik, kultura arluan, aittatzekua da Eibarko biztanlien alfabetizaziño mailla. Orduko zentso eta erroldetan agertzen jakunez, biztanlien %90a irakortzeko eta idazteko kapazak ziran, gizezkuen artian behintzat. Baiña bazeguan be dualismo bat: gehixenak kalia eta euren artian euskeraz jardun arren, gaztelera zan hizkuntza ofiziala, dokumentuetan erabiltzen zana eta eskoletan irakortzeko eta idazteko erakusten zana. Bata, ikusten danez, popularragua bazan be eta ahoz-aho erabiltzen zana, hizkuntza kultua bestia zan. Horren ondorixuan izan leikez Klub Deportiboko aktetan ikusi leikezen noizbehinkako akats ortografikuak. (...) Dana dala, eta kontuan izanda primariako lau eskola zegoela herrixan -bigarren graduko hirugarren hamarkadakin hasi ziran Eibarren- ez zan, ez, makala kulturaren inguruko preokupaziñua edo kezka, herrixan zein Deporren barruan (...). Kirol arluan, bazeguazen aurretik motibuak Eibarko Klub Deportibo moduko taldia osatzera bideratzen dabezenak. Alde [sic] batetik, mende hasierakin batera kirol espezialidade barrixak datozela Europatik; eta bestetik, horrek dakarren kirolaren popularizaziñua” (LXIV, 4-7).

⁴⁹ 1953an hau fabrikatzen eben: “escopetas de caza, munición de caza, accesorios de caza y artículos de pesca”.

Esate baterako, Bilbo inguruan ingles askok ziharduen biharran eta eurak ekarri eben foballa; Donostia aldiari, barritz, burges madrileñuak orduango "Belle Epoque" sasoiari golfa, tenisa, kaballo-karrerak, itsasoko deportiak... eitzen zitxuen. Eibarren be, "Kirol guzti horrek herrixan gero eta indar haundixagua hartu arren, pelota eta herri kirolek ez dabe indarrik galtzen, bertakuak diralako. Eta, zer esanik ez! mendizaletasuna eta txirrindularitzaren kasuan, Eibarren haiñ errotuta dagoazen aktibidadietan" (LXIV, 7). Gaiñera, "Eibarko mendizaliak, euren artian batziak indarra emongo zetsela siñistuta, eta politikatik ihes egitteko asmuakin, klub barrixa sortzia erabagitzen dabe" (LXIV, 9). (LXIII; 11, 16, 28, 33)-(LXIV; 01, 4, 5-6, 7, 9, 10, 20, 44-45, 133).

1924. urtitan, Primo de Rivera-n diktadura sasoiari, Remigio Guimón izen zan Eibarko alkatiari (ikus 1924-IX). (I, 263).

1924. urtetik aurrera, Agustin Zuloaga izen zan "La Marcial" bandako direktoria. "Bretón" (ikus 1913) eta "Rialto" Orkestetako direktoria be, bera zan. (XIV, 67).

1924. urteko setienbrian, Remigio Guimón alkatiari dimitidu eñ eban. (I, 263).

1924. urteko setienbrian 12xan, konzejalen arteko botaziñuan, Jose González Orbea-k urten eban alkate, eta hori karguori euki eban 1926. urterarte. (I, 263).

1924. urte inguruan Sanjuanak gitxi gorabehera holan zelebratzen ziran, G. Santa Cruz-ek kontatzen eban: "nuestras fiestas tenían el sabor típico de las fiestas de los pueblos. Eibar era la mitad de ahora [1974. urtia zan] y existía entre la juventud, principalmente, más armonía, más unión. De esta forma era más fácil organizar festejos" (LXIII, 55).

San Juan bezperan txistulariak pasakallia eitzen eben, eta eurak pasau ahalian jentia biharrari laga eta jaixak hasten ziran. Gabian Sanjuan suak eitzen zitxuen, "y, cuando estas [sic] se estaban consumiendo la gente se reunía en Unzaga para interpretar los "Cantos de San Juan", acompañados de la Banda de Música. Era esto algo tradicional y que venía [sic] haciéndose Dios sabe desde cuándo" (LXIII, 55).

San Juan egunian barritz, berbenia goixeko sei txa erdietan hasten zan Unzagako plazan: "La misma era amenizada por numerosas orquestas o grupos que actuaban conjuntamente; la orquesta que más gente congregaba bailando en su torno se llevaba un premio" (LXIII, 55). Gaiñera, txurruak, Mendaroko bizkotxuak, era-nak eta abarrekin puesto mordua ipintzen zitxuen, "y se organizaba un concurso para premiar al puesto que mejor estaba engalanado. ¡Qué juergas pegábamos entonces!" (LXIII, 55).

San Juan bixamonian, San Juan Txiki eguna, aureskularixen premixua egoten zan: Eibarko premixuak ezagunak ziran Euskal Herrixan, eta Gipuzkuako eta Bizkaiko dantzari onenak etortzen ziran. Ikustera be, leku askotako jentia etortzen zan. (LXIII, 55).

1925. urte inguruan Gandiaga Etxian biharra eitzen eben andrakume damaskinatzaillia huelga moru-bat eñ eben, gehixao kobrau ahal izeteko. Segiduan konpondu eben arazuori, eta handik aurrera andrakumiak egunian 6 pezeta kobratzen eben. (LIII, 88).

1925. urte inguruan sortu zan "Olave, Solozábal y Cía.", armagintzan, Juan Olave-k eta Juan Solozábal-ek -bixak "Orbea y Cía."-ko bihargiñak ordurarte- bat eñ ebenian errebolber oszilantiak eixeko. 1930erarteko barri jakitzeko beixu bibliografixan: LI, 267-268 (ikus 1930. urte ingurua). (LI, 267-268).

1925. urtitan hasi zan Eibarren produziñua aldatzen, "dibersifikatzen", betiko armerixa-tradiziñotik apartatzen: holan, kooperatibismuan beste muturreko aldera jotzen zan, fabriken banan-banako jardunera. (VI, 394).

1925. urtian “Iraola y Salaverría”-neko Bruno Salaverría-n seme batek, Segundo Salaverría-k, Nicomedes Churruca Lizarriturri-kin bat eñ eban, eta “Churruca y Salaverría” arma enpresia sortu eben (ikusi 1929). Euren jardunen barri jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 232. (LI, 232).

1925. urtian 398.888 arma esportau ziran: 336.393, motzak; 62.495, luziak. (XXXI, 24).

1925. urtian, G.A.C. bizikletagiñan hasi zan, armei lagata (ikusi 1848): “Gárate, Anitua y Compañía” enpresia izen zan Eibarren bizikletak eitzen hasi zan lehelengua, betiko armagintziari laga, eta lehelengo, montaje biharretan jardunda, eitxiari ekin etsen (I; 204, 260)-(VI, 386)-(LVIII, 144).

Eulojio Garate izen zan, arma eta damaskianuen industrixari laga, eta beste zeozetan jarduteko lehelengo pausuak emon ebenetako bat, bizikleten munduan sartuta, bai bizikletagiñan, bai bestelako konplementuak be eitzen. Ordurarte holakorik zelan ez zan sekula be eñ, *azesorixuak* be eñ ein bihar ziran; holan, Eibarko jardunetan bide asko zabaltzen jua ziran. Artian, bizikletak Franzia, Italia eta Inglaterrari erosten etsazan Espaiñak; baeuan ba, nun saldu. Halan da be, aduanetan ez euan proteziñorik. Ameriketako komertzixua bizikletekin be gorde ein zan. (I; 204, 260)-(II, 12. p.)-(VI, 386)-(XV, 45)-(LI, 49).

1925. urtian Karlos Elgezua eskultoria Paristik bueltan etorri zan, Eibarrera. Heldutasunian euan ya (ikusi 1926). (XXXVI, 17)

1925. urteko febreruan Tabernarixen Gremixuak batzarra eñ eban: beste gauza batzuen artian pensau eben Eibarren foball-zelaixa eitxia. Asmua deporte alkartei bota bai, baiña hamaika urtian egon zan zelaxori ein barik (ikusi 1936). (LXIV, 35).

1925. urteko setienbrian 23an Bitorixako obispadutik San Andresko arziprestari, Eugenio Urroz-i, *ofizio* bat bialdu etsen Agiñako San Migel jaixetan elizpian, kanpantorrian ero elixako edozein lekutan dantzan eitxia “u otras profanidades parecidas” (LXII, 167) prohibitzeko. Eibarko arziprestiak halan bete erañ eban.

Mezia emotera barriz, San Migel egunian predikadoria etorri zan, eta diakonuak be bai: horrek esan gura dau mezia kantautakua zala eta inziensua botatzen ebela, solemnia zala (aurrerantzian be halan izeten segidu eban). (LXII; 167, 175-176).

1925-1926 urtietan, Satur Arriola “Txirloia”, 17 bidar presentau zan aureskulari moruan konkursuetan: danetan primeria etara eban. Hamar urte eukazanian agertu zan estreiñakoz auresku premixo baten, Eibarko Euskal Jaixetan. Gaiñera, foballistia be bazan: 16 urtekiñ Izarran jokutzen eban; gero, Donostiako Real Soziedadian be jokatu eban. Pelotarixa be bazan. (XV, 104)-(LXIII; 22, 26).

1926. urtian, “Trust Eibarrés” fundau zan: “El Trust Eibarrés, S.L.”, su-armak eta makiñarixarako erramintxak eitzen. Hango jardunen barri jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 322-323 (ikusi 1929. urteko zensuan). (I, 205)-(LI, 322-323).

1926. urtian “Trocaola, Aranzabal y Cía.” arma enpresia des ein zan: Venancio Trocaola-k enpresia laga eñ eban Isidro Gaztañaga-kiñ eta Jose Ibarzábal-ekin bat eitxeko. “Gaztañaga, Trocaola e Ibarzábal” etara eben aurrera. Pablo Aranzábal-ek eta Fernando Irusta-k barriz, alkarrekin segidu eben “Aranzábal e Irusta” enpresia kiñ. Aurrerantzeko euren jardunen barri jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 322. (LI, 322).

1926. urtian 335.357 arma esportau ziran: 263.777, motzak; 71.580, luziak. (XXXI, 24).

1926. urtian, Ciriaco Aguirre medikuari eskerrak, tuberkulosuen aldeko Galerixia zabaldu zan. Kostau zan 86.730 pezetak, Eibarko herrixak pagau zitxuan (ikusi 1930). (XV, 99).

1926. urtian Gipuzkuako Diputaziñuak organizau eban *Artista Gazteen Txapelketa*-n -VII.a-, Karlos Elgezua-k barriri etara eban lehelengo premixua (obra bi presentau zitxuan) (ikusi 1928-IX/X). (XXXVI, 16).

1926. urtian jaixo zan Felix Larrañaga Berasqueta musiko eibartarra Barrenkale kalia, nahi txa txikitxan Bitorixara bizi izetera Juan, zazpi urtekin. Solfeua, pianua jotzen eta kantuan ikesi eban; eta tiple moruan kantau eta gaiñera orfeoi eta zarzuela direttore izen zan. (LXVI, 89).

1926. urtian, Aitxa Lizarralde-k orduan etara eban *Andra Mari* liburuan, Erromanikoko XIII. gizaldiko San Andres parrokiako Ama Birjiñian barri emon eban. (I, 219).

1926. urtian Joaquina Murga-k 40 pezetako limosnia emon eban Agiñako elixarako, nahi txa bai aurretik bai ostian, limosnia ixa danak izenik barik emon. (LXII, 21).

1926. urteko maietzian, Jose González Orbea-k bere lekua laga, eta konzejalen botaziñuan Pedro Ramon Uncetabarrenechea izentau eben alkate. (I, 263).

1926. urteko otubrian 22xan, Ignacio Anitua izentau eben alkate. (I, 263).

1926. urteko agoztuan 5ian jaixo zan Maria Jesus Danborenea Munarriz kantantia Donostian, "Bakarleri bezala ospe handikoa" (LXVI, 94). Musika kontuetako bere barri gehixao jakin gura dabena liburuetan beixu leike: LXVI; 94, 113. Urte askuan bizi izen da Eibarren Migel Gallastegi pelotari famauakiñ ezkondu zalako. (LXVI; 94, 113).

1926. urteko nobienbrian 30ian, Arrateko elixan Romualdo Galdós-i plaka bat ipiñi etsen. (XXXIII, 73).

1927. urtian, ALFA Kooperatibiak armagintziari itxi, zeregiñ egokixena ez zalakuan, eta josteko makiñak eixiari ekiñ etsan, "Singer" makiñak modelotzat hartuta⁴²⁰. Dana dala, emoten dau armagintzia ez ebela zihero alde batera laga, 1928xan rebolber oszilantiak meioratzeko patente bat etara ebelako, eta gaiñera Kooperatibia 1929. urteko Zenso Armeruan be agiri zan. (LI, 97-98).

1920ko *R.O*-ak Eibarko arma industxiari kalte haundixa ein baetsan be, ALFA, produktua aldatu ebanetik, ondo baiño hobeto ibilli zan (ikus 1936).

Orduantxe hasi ziran Eibarren danetik piskat fabrikatzen: argindarraz ebizan aparatuak, eskritorixuetarako gauzak, ohe metalikuak, autuen pieza eta azesorixuak, multikopistak, eta ferreterixia, jeneralian. (I; 203, 263)-(XV; 46, 70)-(XLII, 167)-(L; 319-320, 3343-345)-(LI, 98)-(LVIII, 140)-(LXXIII, 102).

1927. urtian Ejerzituandako ametralladora barrixa elejitzeko konkursua zabaldu zan: Pedro Careaga eibartarran "Astra-Unión" fusill-ametralladoriak irabazi eban hori konkursuori (ikus 1929). Pedro Careaga zan orduan sasoiko Espaiñako armagintzako inbentore onena. (LI; 47, 152, 320).

1927. urtian hasi zan "Beístegui Hermanos" *Mauser* tipoko pistolak eitxen, 105614. patentia etarata. Espaiña osuan eurak izen ziran lehelenguak: *Mauser* 1896 izen zan imitau eben modelua. Holantxe esplikatzen eben: "un mecanismo de cañón móvil para amortiguar el choque producido por el disparo, con pasador para el desplazamiento de la corredera y seguro" (LI, 409); beranduao, beste kanbixu batzuk ein zitxuen hor pistoletan: tirua rafagaduna be izen zeikian, eta horretarako pistolak selektore bat ekan: 1928xan etara eben 110124. patentian azaltzen zan hori kanbixuori: "un mecanismo adaptable a cualquier arma de disparo automático, consistente en producir los disparos en forma de ametralladora" (LI, 410).

Gaiñera, "en la presentación de un modelo ametrallador se adelantaron a la misma Mauser alemana" (LI, 134).

Modelo erdi-automatikuak "ROYAL" markiakin saltzen zitxuen; modelo ametralladorak "ROYAL" eta "MM31" ("Modelo Militar 1931" (LI, 134)) markiakin. Detalle gehixao topau leikez *in* LI, 134. "Beístegui Hermanos"-ek Txinara saltzen eban gehixenbat, armak haraiñok bialtzia gatxa izen arren: "Las armas se remitián desmontadas y como piezas de ferretería vía Amberes o Hamburgo, y firmas extranjeras se ocupaban de hacerlas llegar al Japón desde donde pasaban a China, distribuídas por firmas japonesas" (LI, 135). (LI; 48-49, 134-135, 409, 410, 439, 442, 451, 454).

⁴²⁰ *In* XLII, 167, "Máquinas de Coser Alfa, S.A." ["Alfa"] 1925. urtian sortu zala dakar; eta *in* LI, 98, holan dakar: "En los inicios de la década de 1930 la Cooperativa inició la fabricación de máquinas de coser obteniendo un señalado éxito con ellas, así abandono [sic] la industria armera reestructurándose en junio de 1932 como "Sociedad Anónima Cooperativa Alfa" (LI, 98); *in* LVIII, 140: "En 1925 inició la fabricación de máquinas de coser"; eta *in* LXXIII, 102: "desde 1927 su actividad principal se centraba en la fabricación de máquinas de coser".

1927. urtian 301.176 arma esportau ziran danera: motzak, 246.178; luziak, 54.998. (XXXI, 24).

1927. urtian erabagi eben Eskola Armerixan laugarren kursua be ipintzia. (XV, 48).

1927. urtian Eskola Armerixan “*Eskualdeko Arte eta Industrien Erakusketa*” (LIII, 40) ero “*Exposición de Artes e Industrias de la Zona*” egon zan: gauza asko egon ziran han, baiña ikusgarrixena damaskinutako gauzak izen ziran. Horrekin esposiziñuorrekien etaratzia gura eben gauzetako bat gerorako museo bat eitxia zan, baiña gorabeherak izen ziran eta asmuak ez eban aurrera eñ. (LIII, 40)-(LVII; 45, 105, 116)-(LVIII; 45, 77, 85).

1927. urtian Ignacio Pagoaga-k Arratera igo eban, estreiñakoz automobillian. Jentia Eibartik egon zan begira, gabaz, Pagoaga-k Arrateko Kurutzerik autoko faruekin zelan eitxen eban argixa ikusten. (XXXV, 6).

1927. urtian zabaldu zan estreiñakoz Maaltzako San Rafael ermitxia. San Rafael, setienbrian 29xan izeten da. (XXXIII, 136).

1927. urtian izen zan Pedro Basauri “Pedrucho” toreruan alternatibian konfirmaziñua. Espaiñan, Franzian, Ameriketean, Italian eta Turkian ibilli zan toreru, eta nobillero be beste leku askotan ibilitxakua zan. Gerra ostian Barzelonan sortu eban bere eskolia. Eibarrekien asko akordatzen zan itxuria, hil zanian (1973an, Barzelonan) San Andres Residenziarako herenzia zati bat laga ebalako. (XV, 105)-(LXXIV, 9).

1927. urtian, Azitaingo elixako koruko paretian, Erromaniko sasoiko harrizko kurutzia topau, eta San Andres parrokiako sakristixan ipiñi eben. E. Urroz-ek topau eban; *in Historial de la Virgen de Arrate*-n holan diño: “existencia de una cruz de piedra, de factura románica y bella placidez en la expresión de su rostro, esculpida, toda ella, sobre una cara y que se halló empotrada, sin duda en tiempos recientes, en la pared del coro de la ermita de Acitain y que desde 1927 ha quedado expuesta en la obra nueva de la sacristía de la parroquia” (I, 214)-(XXI, 411). Parrokixako beheko plantan ipiñi eben, Plaza Barrira joten eban bentana biribillan ezkerretara. Kristua harrizkua zan, aurrera beira euan, simetrikua, lau ultzakin lotuta. Beso bata piskat hondatuta eukan. Azitaiñen geratu zan zuluak, 75 cm eukazan alturan, besuen zabaleria, 45 cm-kua zan, eta horman, 8 cm sartuta euan barrura. 1940. urte inguruan galdu zan itxuria. (I, 214)-(XXI, 411).

1927. urteko febreruan 18txik junixuan 30erarte, Zuloaga Fundaziñuak 50 famelixari emon etsan jaten: 11.000 pezeta izen ziran danera (honetan gastau ziran Fundaziñuan diru guztiok). Egon be, barriro parua euan Eibarko tailarretan, eta konpontzeko itxurarik be ez. (XV, 44).

1927. urteko otubrian 20xan, txistulari euskaldunak -“Euskal Herriko Txistularien elkarte” (LXIII, 28)-Arrateko Ama hartu eben patrona ero zaindarizat. (XII, 3)-(XV, 78)-(LXIII, 28).

1927. urteko dizienbrian 2xan, Agiñako parrokiak 156 lagun ero “feligres” eukazan. Hango artxibuan gaiñera, danen izen-apelliduak dagoz, eta zein basarrietan bizi ziran. (LXII, 12)⁴²¹

1928. urtian, Eskola Armerixan hiru kursotako gabeko klasiak be ipiñi ziran. Han erakusten zanak hartu eban izen barrixa, “*Mecánica de Precisión y de Armería*” izen zan. Hortxe urtian Esteban Bolumburu sartu zan administratibo moruan. (VI, 390)-(XV, 48)-(LI, 141).

1928. urtian, 15.000 lagun bizi ziran Eibarren. (XXXI, 24).

1928. urtian Eibarren 295.989 arma esportau ziran: motzak 229.488, eta luziak, 66.501 (XXXI, 24).

1928. urtian Ignacio Ugartechea Ugarteburu-k “Sucesores de Aldazábal” enpresia erosi eban, eta bertan urtian “EL CASCO” markia berak erabiltzia eskatu eban.

Horixe markiori Antonio Aldazábal Areta-k 1919 urtian registrau eban. Lehelenguetan suzko armak izentatzeko izen zan, baiña batzuk eta bestiak erabili eta gero, azkenian “Olave, Solozábal y Cia.”-k ofiziñako materixalاندako ipini eben: horren markiorren “historixian” gorabeherak hobeto ezagutzeko, begiratu bibliografixan: LI; 97, 268, 323. (LI; 97, 268, 323).

1928. urteko martixan 13an hill osteko homenajia eñ etsen Akilino Amuategi zanari Casa del Puebluan. (LXXVII, 89).

1928ko martixan 25ian, Gobernaziñoko ministruak Timoteo Zubiate izentau eban herriko aintzaille buru. (I, 263).

1928. urteko abruillan 25ian, Pío XI.a Aitxa Santuak, “Sagrada Congregación de Ritos”-en bitxartez, Arrateko Ama Eibarko patrona nausi izentau eban. P. ZELAIA-ndako, hau da Arrateko Aman historixan bigarren fetxa haundixa (ikus 1563-III-11, 1929-III-18). (XV, 78).

1928. urteko abruillan 30ian Pedro Sarasqueta-k, “Pedro Gorri” seudonimuakin firmauta, *El país de los gabachos* nobelia publikau eban, “Editorial Nerea”-n, portadan bere seme Horacio-n dibujo bat eba (143 orri-kua). Bertan, azkenengo orrixan holan diño: “Esta novela se acabó de imprimir el 30 de abril de 1928 y fué sometida a la censura gubernativa” (I, 224).

1928. urteko setienbrian 14an ezkondu ziran Arrillaga doktoria eta Josefina Orbea Eibarren; “ospakizuna gertakari entzutetsua izan zen” (LXXVI, 81). Erretratua ikusi leike *in* LXXVI, 81. (LXXVI, 81).

1928. urteko setienbre-otubrian Gipuzkuako Diputaziñuak organizau eban *Artista Gazteen Txapelketa*-n, Karlos Elgezua-k barriro etara eban lehelengo premixua, 1.500 pezetakua (zazpi obra presentatu zitxuan) (ikus 1934-X). (XXXVI, 16).

1928. urteko nobienbrian 19txik 22rarte, Bitorixan, Musika Sagrauan IV. Kongreso Nazionala izen zan. Aitxa Donostiak Kronika bat eskribidu eban, Kongresuan gorabeheran, eta han aitxatu eban oiñ egunian galduta dauan Eibarko XIII. ero XIV. gizaldiko kantoralan barri batzuk. (XXII, 492-493)-(LXVI, 14).

1928. urte inguruan⁴²² “Orbea y Cía.” enpresia erdi bi ein zan eta enpresa barri bi sortu ziran: aurreantzian be “Orbea y Cia.” izena eukana (armagintziakin segidu eta bizikletagintziari ekiñ etsana, nahi txa gero-ra armagintziari laga), eta “Hijos de Orbea S. en C.” (Bitorixako kartutxo fabrikiakin geratu zana, aurrerantzian be horretxetan jardun ebana). (LI; 49, 275-276)-(LVIII, 145).

1929. urteko fabrikantien Eibarko zensuan, arma motzak eitxen 50 agiri diraz; arma luziak eitxen, 41; piezak mekanizatzen, 73.

Armen (piezen) mekanizaurako honek euazan, besten artian: “Aguirre Hermanos y Aranzábal”⁴²³ (inguru-ko fabrikantiendako generua eitxen eban, komertzializaziñuan sartzeka) (LI, 94); Manuel Tellería (LI, 96); “Norberto Arizmendi y Cía.” (LI, 113), Faustino Arteagoitia-n taillarra (LI, 119), Esteban Sarasúa Vergara (ikus 1936) (LI, 305).

Piezen mekanizaua eta pistola automatikuak: Felix Gárate (LI, 212).

⁴²² Fetxa gehixao be jaso douz: *in* LI, 49, “hacia 1928 había sufrido una escisión de parte de sus propietarios “ dakar, eta *in* I, 275, “Hacia 1926 se produjo una escisión entre los propietarios de la empresa (...)”. *In* LVIII, 145, ostera: “Bajo el nombre de “Orbea y Cía” se conocía a esta empresa en su segunda época y en 1929 abandonó definitivamente la actividad armera para dedicarse a la fabricación de bicicletas”.

⁴²³ Horrek enpresiorrek 1936-1939ko gerrian ostian “Aguirre y Aranzábal” izena hartu eban, eta “AYA” markiakin saltzen zitxuan armak: oiñ egunian “Portalea” kultura etxia dauan edifizixua zan (LI, 94).

Komerzial *mayorista* eta kanpora saltzen ebenen artian: “Hijos de D. Alberdi” (LI, 95), “Gárate y Bloss” (LI, 212), “Churruca y Salaverria” (LI, 232), “El Trust Eibarrés, S.L.” (LI, 323).

Komerziantiak: “Ojanguren y Vidosa” (1916-1936 urte bitxarteko euren jardunan barri jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 266-267) (LI, 266-267).

Eskupetagiñak: “Hijos de F. Arizaga” (LI, 107); “Danok-Bat” (ikusi 1932) (LI, 166); “Lascurain y Olasolo” (LI, 245); Mateo Mendicutte Arrieta (LI, 258); Jose Cruz Múgica (LI, 262).

Kazako eskupetagiñak: “Hijos de Víctor Aramberri” (LI, 104); “Sande, Gastelurrutia y Cía.” –eskupeta fiñak eitzen zitxuen– (ikusi 1936) (LI, 300).

Errebolbergiñak: “Arizmendi Hermanos” (ikusi 1936) (LI, 108-109); León Arizmendi (LI, 112); “Espín Hermanos” (LI, 192); Agustín Gabilondo (LI, 201); “Hilarión Güenaga y Cía.” (LI, 219).

Errebolber oszilantiak eitzen ebenak: Julian Arana Fuldain (LI, 104), “Norberto Arizmendi y Cía.” (LI, 113), Guillermo Ibarzábal (LI, 114), Eulogio Arostegui (“Smith” klasekuak be eitzen zitxuan) (LI, 115); “Arrillaga y Cía” (Francisco Arrillaga, Andres Aranzábal eta Venancio Bergareche ziran sozixuak: barri gehixao jakitzeko beitzu bibliografian: LI, 116; ikusi 1936) (LI, 116); “Olave, Solozábal y Cía.” (LI, 267).

Errebolber oszilantiak eta *Smith* tipokuak: “Guisasola Hermanos” (LI, 220).

Klase askotako errebolberrak eta *Smith* tipokuak: “Hijos de J.P. Joaristi” (LI, 234).

Pistola automatikuak: “Hijos de Calixto Arrizabalaga” (LI, 118), Julian Berasaluce (LI, 136); “Talleres Jo.Lo.Ar.” (Emeterio eta Carlos Echeverría ziran tailarran uezabak; datu gehixao bibliografian: LI, 173-174; ikusi 1936) (LI, 173); “Etxezárraga, Abaitua y Cía.” (datu gehixao bibliografian: LI, 193-194); “Larrañaga y Elorza” (LI, 242).

Errebolberrak eta pistola automatikuak: Francisco Arizmendi (ikusi 1936) (LI, 112); Gregorio Bolumburu (LI, 141), “T.Urizar y Cía.” (LI, 328).

Errebolber oszilantiak eta pistola automatikuak: “Arriola Hermanos” (LI, 117); “Azcoaga, Arrieta y Cía.”-kuen ondorengua izen zeikian Ciriaco Azcoaga (ikusi 1936) (LI, 121); Jose Barrenechea (LI, 127-128); Antonio Errasti Ibarzábal (ikusi 1932) (LI, 185).

Hainbat errebolber tipo, oszilantiak eta pistola automatikuak: “Ojanguren y Marcaide” (LI, 266).

Eskupetak eta pistolak: Gaspar Arizaga (LI, 108); “Beristain y Cía.” (LI, 140); Migel Errecalde Uría (ikusi 1936) (LI, 186); Ignacio Ugartechea Ugarteburu (ikusi 1933) (LI, 324).

Errebolber oszilantiak, “Smith”-ak eta eskupetak: “Hijos de Juan Bautista Arrizabalaga” (beitxu datu gehixao bibliografian: LI, 119) (LI, 119).

Eskupetak, pistola automatikuak, eta saloiko karabinak: “J. e I. Bascaran S.R.C.” (LI, 132), “Echave y Arizmendi” (LI, 173).

Eskupetak, pistola automatikuak, karabinak eta hainbat errebolber: “M. Santos y Cía.” (LI, 302).

Pistola automatikuak eñ eta eskupetak konpondu: Martin Erquiaga (LI, 184)

Rifliak, eskupetak, errebolber oszilantiak, pistolak automatikuak (eta bizikletak): “Gárate, Anitua y Cía.” (LI, 209). (XXXI, 17)-(LI; 94, 95, 96, 104, 107, 108, 108-109, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 127-128, 132, 136, 140, 141, 166, 173, 184, 185, 186, 192, 194, 201, 209, 212, 219, 220, 232, 234, 242, 245, 262, 266, 266-267, 267, 302, 305, 323, 324, 328).

1929. urtian, ORBEA etxiak be (“Orbea y Cía.” (LI, 49)), armerixan indar haundixa euki arren, arnei itxi eta bizikletagintziari ekiñ etsan. Baitxa “Beistegui Hnos.” enpresiak be (ikusi 1916), “B.H.” bizikleta markia-gaitxi ezagunak (bizikletak, azesorixuak eta rekanbixuak esportatzen zitxuen), eta bestek be bai. Batzuk bizikletak eitxen zitxuen artian, beste batzuk, bizikleten azesorixuen taillarrak ipiñi ebezen. Bizikleten produziñua geruao haundixaua zan ezkeriok, aduanetan be neurrixak hartu ziran, laguntasun moruan. (I; 204, 260)-(XV, 45)-(XLII, 113)-(LI; 49, 50, 135).

1929. urtian Espaiñako Ejerzituak Pedro Careaga-k asmatuko “Astra-Unión” fusill-ametralladoria reglamentarixotzat hartu eban. “Unceta y Cía.”-k eitxen zitxuan fusill-ametralladorok (horretxetarako “Aguirre Hermanos y Aranzábal” eta “Gárate, Anitua y Cía.”-kin bat einda (LI, 94)), baiña 20 besterik ez ziran ein danera, konkursoko pruebetan derrigor erabiltzekuak ziranak, pruebarakuak (ikusi 1932-II-6). (LI; 47, 49, 94, 152, 320).

1929. urtian, Eugenio Urroz Erro-n *Historial de la Virgen de Arrate* liburua etara eban, “Industrias Gráficas Eguren”-en. Hortxe liburuan dakar Azitaingo Kurutza erromanikuan barri, eta Arrateko Aman imajiñan barri be bai. (I; 214, 224).

1929. urtian Ignacio Anitua-k, alkate zala, Tuberkulosisan kontrako Sanatorixuandako Estaduak dirua emon zeixan konsegidu eban.

Berak eindako beste bihar batzuk: Jardiñetako eta Urkuzuako eskolak amaitzia; Sagar-errekatik ura ekartzia; eta Azitaingo Aiuntamentuko zentrala. Gerra ostian be jardun eban Eibarren alde biharra eitxen. (II; IV. puntuko 36. p.).

1929. urtian Sevilla-n izen zan Esposiziño Unibersalian Artamendi Etxiak medallia etara eban, damaskinauegaitxi. Beste eibartar batzuk be han izen ziran euren biharrak erakusten: Agustin Larrañaga damaskinatzaillia esate baterako. (LIII; 85, 90).

1929. urtian erre zan “*Pabellón Alfonso XIII*” zinia (LXXVI, 41), zapatu atsalde baten. Hango kontakizun zelebre batzuk irakorri leikez *in* LXXVI, 41. (LXXVI, 41).

1929. urtian Artamendi Etxekuak Arrateko Aman (benetako) koroia damaskinau eban (ikusi 1936). (LIII, 85).

1929. urtian jaixo zan Eibarren Imanol Elorza, oleozko biharren inbestigadore eta artista kreadoria. Gero Getarixa eta Donostian bizi izen da. (XXX, 25).

1929. urteko martixan 18xan, Erroman erabagi eban Arrateko Aman koronaziñua eitxia. Hauxe da, P. ZELAI-A-n ustez, Arrateko Aman historixako hirugarren fetxa inportantia (ikusi 1563-III-11, 1928-IV-25; ikusi 1929-XI-3). (XV, 78).

1929. urteko maietzian 20xan hil zan Biktor Maria Arana, “Biktor Mari Txopa” artista damaskinatzaillia. (LIII, 84).

1929. urteko Sanjuan jaixetan, beste gauza batzuekin batera dantza solte premixua ipini eban: San Juan Txiki egunian, hillan 25ian “triki-triki” premixua, eta San Pedro egunian, hillan 29xan, auresku premixua. Premixuak, 40, 30 eta 20 pezetakuak ziran, egun bixetan. (LXIII, 28).

1929. urteko setienbrian 30ian, “Patronato de Formación Profesional” sortu zan Eskola Armerixian inguruan. Demaseko indarra eukan eskoliak (ikusi 1935). (XV, 48).

1929. urteko nobienbrian 3an Bitorixako Obispuak, Mateo Múgica monseñorrak, Arrateko Ama kano-nikamente koronau eban Unzagako plazan. San Andres parrokiako parrokoa Eugenio Urroz zan orduan; alkatia, Ignacio Anitua. (XII, 3)-(XV, 78)-(XXXV, 6)-(LXXVI, 78).

1930. urtian, Eibarren 12.874 lagun bizi ziran; eta horretatik, 6.000 lagunetik gora armagintzan zihar-duen biharrian. Deba Balle guztian, poblaziñua 60.403 lagunekua zan. (I, 194)-(VI, 400)-(LXIX, 9).

1930. urtian, danera 105 arma motz eta luzien fabrika euazan, 4.000 bihargiñ ingurukin: metalurgixia ez eze, industrixa aldetik, danetik piskat eitxen zan ya.

Lehelenguetan, maixuak, ofizialak, ondo ikesitxako bihargiñak... ipiñi ebezen euren taillartxuak, piskaka euren kontura hasi, eta famelixetako taillarrak holan sortu ziran: arma zatixak eitxen segitzen eben taillar txikixetan, gero fabrika haundixetan montajia eitxeko. (I, 204)-(XV, 35).

1930. urtian sartu zan registruan “Gaztañaga, Trocaola e Ibarzábal” arma enpresia. Sozixuak honek ziran: Isidro Gaztañaga y Uría, Venancio Trocaola eta Jose Ibarzábal. (LI, 215).

1930. urtian, “Estatutos y Reglamento de la Asociación de Inquilinos de la villa de Eibar”, 36 orriko folletua etara eben “Tipografía Arévalo e Irasuegui” inprentan.

Victor Fernandez-en inprentia be egongo zan Eibarren orduan sasoian, 1891etik atzera aitzatutakuekin batera, baiña ez da ezagutzen han etaratako libururik. (I, 224-225).

1930. urtian Eibarren euazan Instituziñuak: tuberkulosisan kontrako “Sanatorio Antituberculoso” inaugurau zan, Merzedarixetako monjen lokal baten. Ciriaco Aguirre medikua ibilli zan tartian. Aiuntamentuan eta Estaduan artian pagau eben. Policarpo Larrañaga abadia be ibilli zan sanatorixua martxan ipintzeko laguntzen. Dirua jiratzeko, konparaziño baterako, gaztiekin karrozak organizatzen ebazan; jentiarri dirua eskatzen etsan laguntasun moruan; *Saloí Teatruan* ekitxaldi mordua ipiñi, baitxa korrida plazan be...; inguruko herrixetan zihar ibilli zan teatro anbulantia montau... (Mercedes Careaga, Justina Astigarraga eta beste, ziran teatristok...). (I, 239)-(XV, 99)-(XXXV, 6).

1930. urtian Aginaga, Gorosta, Mandiola, Otaola eta Arrate balleko basarritxarrak homenajia eiñ etsen Orbe basarriko Gregorio Atxa-Orbe-ri. Hilario Unzeta-k narruan eindako diploma bat erregalau etsen, eta diploman haxe jartzen eban: “1930 / AGINAGA, GOROSTA, MANDIOLA, OTAOLA TA AR’ATEKO BASERRITARRAK / EUREN ZUZENLARI TA ONGILE DAN / **On Gergorio Acha-Orbe’ri** / Por la Sociedad de Socorros de los Agricultores de / Eibar” (LXVIII, 35). Sekretarixuak (Gregorio Leceta-k), Presidentiak eta Kajeruak (Florentino Areta-k) firmauta joian. Inguruko dibujan testu bat ekan: “Gizonen Alkartasuna Euren ondasuna” (LXVIII, 35). “Azpimarratzekoa da (...) diplomaren eskumaldean matadero zaharra dibujatu izana “Orbe”k horretan egindako lanaren erakusgarri” (LXVIII, 12). (LXVIII; 12, 25, 35).

1930. urteko maietzian, Arrateko Aman imajiña ondiok San Andres parrokiñan euala, inguruan ekazan kandelak goixeko mezian ostian ametatzeka lagata, mantuak su hartu eban. Eskerrak Eugenio Urroz parrokiua parian tokau zana, Ama Birjiñia hartu eta sutia ametatzeko. Hasarrian hasarriakin, sakristaua eta bere andria biharretik bialdu ein zitxuan.

Maietzian bertan, Arrateko Ama barriro Arratera eruan eben. Orduantxe estreñau eben Policarpo Larrañaga abadian “Guazen Arratera, Amari lagundutzero...” kantua. (XXXV, 6).

1930. urteko Sanjuan jaixetan Aiuntamentuak dantza premixuak ipini zitxuan, “Eibarko San Juan jaiak Euskal Herri osoko taldeentzat erakargarriak ziren, bertako txapelketak entzutetsuak baitziren” (LXIII, 29):

Batetik, hillan 21ian, Aiuntamentuan tanbolinterorik ez euala, eta oposiziñua ipiñi eben txistulari egokixa jiratzeko: “Garaiko txistulari bikainenek aurkeztu zuten beren burua” (LXIII, 29), eta lehelengo premixua eta tanbolintero puestua Bergarako Leon Laspiur Larrañaga-k etara zitxuan. Zazpi urtian euki eban hori karguori. Txistua jotiaz gaiñera konponitzen be jarduten eban (LXVI; 15, 83).

Handik egun batzuetara ezpata-dantza premixua izen zan, eta 14 grupo etorri ziran, hasi Bilbotik eta Donostiara bitxartekuak. Berrizko dantzariak etara eben lehelengo premixua. (LXIII, 29-30)-(LXVI; 15, 83).

1930. urte inguruan “Olave, Solozábal y Cía.” krisisian egon zan, Nueva York-eko “crak”-agaitxik, hango klientiak ez etselako pagatzen. Baiña Antonio Ciorraga, Federico Gabilondo eta Blas Echeverría enpresan sartu ziranian aurrera urten eban. Gaiñera, 1930-1940 bitxartian armagintziari laga eta ofiziñako materiala eitxiari ekiñ etsen: eurak registrau eben “EL CASCO” markia ofiziñako materixalandako. Horren markiorren “historixian” gorabeherak hobeto ezagutzeko, begiratu bibliografian: LI; 97, 268, 323). (LI; 97, 267-268, 323).

1931. urtian, ondioi krisisian, 174.489 arma ein ziran Eibarren. (XV, 40).

1931. urtian **Españako** Armadiak Pedro Careaga-k asmatuak "Astra-Unión" fusill-ametralladorea reglamentarixotzat hartu eban. "Unceta y Cía."-k eitzen zitxuan fusill-ametralladorok, horretxetarako "Aguirre Hermanos y Aranzábal" eta "Gárate, Anitua y Cía."-kin bat einda (LI, 94); baiña 20 besterik ez ziran ein danera, 1927ko konkursoko pruebetan derrigor erabiltzekuak ziranak, pruebarakuak (ikusi 1932-II-6). (LI; 47, 49, 94, 152).

1931. urtian fundau eban "Ereña y Guisasola, S.R.C." etxia. (XLII, 134).

1931. urtian Indalecio Prieto-k, Haziendako ministrua zanetik, Toribio Etxebarria Campsa-ko direttore jarri eban. (LXIX, 10).

1931. urteko **eneruan 29xan**, Aiuntamentua barriro organizau zan: Timoteo Zubiate-k alkate izeten segitzen eban. Berakin konzejal euazanak, Guillermo Bascarán, Alejandro Apellániz, Martin Larrañaga, Jose Manuel Ascasibar, Benjamín Villabella, Tomas Onaindía, Pablo Aranzábal, Fernando Aguirrebeña, Lazaro Achotegui, Domingo Lasuen eta Cipriano Guruceta ziran. (I, 263).

1931. urteko **martixan 22xan** jaixo zan Migel Sagastume Narbaiza, "Mago de Urki", soño jotaillia. Bere aitxa be, Biktoriano, soño jotaillia zan. Pianua eta soñua joten ikesi eban. Kuban joten egon zan, eta harrezkero Bergaran bizi da. Bere gairian gauza gehixao jakin nahi izen ezkeriok beixu *in* LXVI, 107. (LXVI, 107).

1931. urteko **abrilian 5ian** manifestaziño haundixa eiñ eban Eibarren partidu gehixenak batuta, monarkikuak eta karlistak izen ezik, 1930eko dizienbrian preso hartu eta kanpora bialdutakuen amnistixia eskatzeko. Eguardiko 12xetan urten eban manifestaziñuorrek, aiuntamentu aurretik, amnistixian eta republi- kian alde diar eitzen: sozialistak, PNV-ko eta ANV-ko nazionalistak, komunistak, anarkistak eta republikanuak joiazan han. (LXXIII, 24).

1931. urteko **abrilian 12xan**, domekia, herrixetako eleziñuak izen ziran. Eibarko zensuan 3.194 lagun euazan botua botatzera juateko moruan. Lau distritotan bota eban botua. Eibarren holan urten eban (partidu bakotxeko listak ezagutzeko beixu LXXIII, 24):

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
+Alejandro Tellería	Sozialistia	357
+Juan de los Toyos	Sozialistia	351
+Felix Arregui	Sozialistia	353
+Marcelino Bascarán	Sozialistia	307
+Candido Arrizabalaga	Sozialistia	275
+Jose Lizaraburu	Sozialistia	272
+Florentino Bueno	Sozialistia	278
+Jacinto Galarraga	Sozialistia	222
+Martin Erquiaga	Sozialistia	236
+Migel Gorrochategui	Sozialistia	222
+Domingo Cortázar	Republikanua	352
+Gregorio Bustinduy	Republikanua	352
+Eulogio Gárate	Republikanua	312
+Mateo Careaga	Republikanua	306

+Florentino Carral	Republikanua	277
+Jose M ^a Ojanguren	Republikanua	277
+Esteban Rementería	Republikanua	235
+Jacinto Alberdi	Republikanua	225
Facundo Iturrioz	Nazionalistia	98
Donato Ojanguren	Nazionalistia	92
Joaquin Olañeta	Nazionalistia	95
Genaro Boneta	Nazionalistia	185
Eduardo Alberdi	Nazionalistia	187
+Joaquin Elorza	Nazionalistia	188
Eduardo Iraeta	Nazionalistia	129
Joaquin Múgica	Nazionalistia	124
Graciano Ormaechea	Nazionalistia	121
Juan Gastelu	Nazionalistia	((¿)ezin da irakorri)
Antonio Astigarraga	Nazionalistia	156
Antonio Urquidi	Nazionalistia	151
Juan Urizar	Katolikua	131
Justo Oria	Katolikua	128
Julian Aristondo	Katolikua	36
Ignacio Losa	Katolikua	92
Martin Larrañaga	Katolikua	33
Jose Astaburuaga	Katolikua	84
Francisco Arroita	Katolikua	84
Daniel Zulaica	Katolikua	54

Hamendik, republikanua eta sozialistak bat eñ ebenez, euretatik 18 lagun izentau ziran konzejal (10 sozialista eta 8 republikano), eta nazionalista bat⁴²⁴ (konzejalak kurutziaquin markautakuak ziran, "+"). Alkatia, Alejandro Tellería izen zan, Timoteo Zubiate-n lekuan (I, 263-264).

Bertan gabian, botuak kontatzen, Ditadurian osteko lehelengo eleziñuetan, eibartar mordua kalia eua-zan, urten ahala, datuak pizarra baten apuntatzen ebizan eta: gehixena, monarkixian aldeko konzejalik ez ebala urtengo ikusten zalako. T. ETXEBARRIA-k kontatzen dau politxo kaleko girua zelakua zan. (I, 263-264)-(L, 355-357)-(LV, 166-178)-(LXVIII, 12)-(LXIX; 8, 10)-(LXXIII, 23-25).

1931. urteko abruillan 13an, astelehena, jentia biharrera gogorik barik jua zan; holako gaba pasauta, komentarixuak eta zurrumuruak besterik ez euan.

Gabian lotara goixao erretirau ziran eibartarrak, nekia nagusi zalako (I, 264). Espaiña osoko girua antzerakua zan, monarkixia behia jota eualako eta Republikian aldekuak pozik (LV, 178-189). (I, 264)-(L, 357-358)-(LV, 178-189).

⁴²⁴ Sozialistak nazionalistei adarra jotzen etsen handik aurrera esaten konzejal bat etarutzen laga etsela euren errekadistia izen zeñ... Argi dago sozialistak eta nazionalistak ez ziralana ondo konpontzen, baiña Eibarrera bizi izetera etorritxako Baltasar González ferrobarrarixu sozialistak uste eban sozialistak eta nazionalista batzuk eken alde bakarra relijiñuan kontua zala (LXXIII, 74).

1931. urteko aburillan 13an erabagi zan astero 44 orduko biharra ipintzia Eibarko tailarretan: “Gure herriko sindikatu eta behargin guztiek pozez hartu dute aspalditik eskatzen ziharduten murrizketa” (LXXII, 3). Orduantxetik hasi ziran “zapatu inglesak” gure herrixan. Horretarako arduria Sindikato Metalurgikoa hartu eban, besten artian: “Behar diren eskutitz, zirkular eta idatziak helbide honetara bidali: Sindikato Metalurgikoa, Casa del Pueblo, Republikian plazia, Eibar” (LXXII, 3). (LXXII, 3).

1931. urteko aburillan 14an, martitzena, Eibar, Espaiñako II. Republikia proklamau eban lehelengo herrixa izen zan.

Gauzak holan izen ziran gitxi gorabehera: gaberdixan, lehelengo arrain kamioekin batera, Republikian proklamaziñuan barri zabaltzen jua zan; eta hori ez eze, Diputaziño barrixa formatzeko, Donostiara lagun bi jua bihar zirala Eibartik be esaten eben.

Holako barrixak herri osuan zabaldu ziran, eta egunsentixan, goixeko seiretarako, ixa herri osua Unzagako Plazan euan⁴²⁵: eleziñuetan urtendako konzejal barrixak, danak konforme, Republikia proklamatzia erabagi eben, eta baitxa ein be, bandera-ikurriña republikanua kanpora etara, eta Alfonso XIII.an erretratua ganbara baten gordeta. Erabagi zitxuen lehelengo gauzak, sinbolikuak, honetxek izen ziran beste batzuen artian: “dictar un bando para que los somatenistas entregasen las armas en el Ayuntamiento y el cambio de nombre de la Plaza de Alfonso XIII por Plaza de la República” (LXXIII, 28). Herrixan eren hogeia guardia-zobill inguru, baiña nahixao izen eben euren leketan gelditzia millaka lagun aurre eitxia baiño. Segiduan, lagun bik urten eben Donostia aldera: euretako bata Enrique de Francisco zan.

Ordurarte danak aztorauta ibilli arren be, zazpirak aldian trenak llegau ahala, jentia aplakatzen hasi zan, eta nerbioso plantatzen, zegaitxik eze, ez Donostian ez Bilbon eta ez bixen bitxartian, iñun be ez euan Republikian barririk. Dana dala, Donostia eta Bilbokuakin batu bihar zala agirikua zan. Goixeko zortziretan periodikuak hasi ziran, eta iñun ez ekarren Republikian barririk: eibartar asko, biharrera be ez ziran jua, egon eziñakiñ.

Hori egon eziñori, atsalderartekua izen zan, Barzelonan be Republikia orduan eguardixan proklamau zala jakiñ izen zanerarte, Gobiernua aldatu eitxen zala behingoz; eta geruao, Madrillek eta beste herri haundixak be, beste hainbeste eiñ ebela. Donostiatik hori barrixori Eibarrera etorri zanian eskillara haundi batekiñ aiuntamentuko aurreko plakia aldatu eben, eta plazian izen barrixa “Plaza de la República” ipini etsen: musika bandiak jo eban, eta jentia “La Marsellesa”, “La Internacional” eta “Gernikako Arbola” kantatzen eban (LXXIII, 28). Madrillen illuntzian proklamau zan II. Republikia Espaiña osorako, Niceto Alcalá Zamora buru zala.

I. Prieto-k beste era batera kontatzen dau proklamaziñuana: “fue en la cárcel de Ondarreta de San Sebastián, donde los republicanos allí detenidos, y entre ellos Manuel Andrés y el doctor José Bago, decidieron, al saber el resultado de las elecciones del día 12, proclamar la República en algún punto de Guipúzcoa, que se pensó fuese Eibar. De acuerdo con esa idea, el dirigente de Izquierda Republicana Joaquín Berasaluce se trasladó a Eibar en la madrugada del día 14 y planteó el proyecto a Juan de los Toyos. La decisión final fue tomada en la reunión que algo después, a las cinco de la mañana, celebraron Toyos, Toribio Echevarría y los concejales electos en Eibar (...): a las 6 de la mañana del 14 de abril, con todo Eibar en la plaza, los concejales socialistas y republicanos proclamaron la República. Ocho horas después, lo hizo el resto de España” (LXIX, 10). Horretxi bersiñuorri da J. GUTIÉRREZ-ek fede gehixen emoten detsana, beste bersiño batzuk be badiran arren, J. Berasaluce-na, J. de los Toyos-ena, E. Mola-na... (LXXIII, 25-28).

Eibarrek, “Muy Ejemplar Ciudad” titulua (ikus 1931-IV-29), eta “Primera Enseñanza”-ko Institutua (ikus 1936) jaso ebazan orduan Republikigandik: “herri eredugarri” tituluana pergaminua Indalecio Prieto-k eta Migel de Unamuno-k ekarri eben. Dana dala, “De una forma u otra, por carambolas del destino, y sobre todo por ingenuidad, Eibar pasó a la historia de la República con letras de oro” (LXXIII, 28).

⁴²⁵ Gero, “Plaza de la República” izengo zana.

Republikako sasoia Eibarren eta eibartarren inguruan zelan bizi izen zan ikusteko, beitu bibliografian: L, 362-385. Alfa Kooperatibako hiru lagunek euki zitxuen kargu haundixak: Juan de los Toyos Gipuzkoako Diputaziñoko jectoria izen zan; gerra ostian, Eusko Jaurlaritzara jua zan; Enrique de Francisco Almadén-go Minetako Konsejo-ko direktoria izen zan (merkurixua etarutzen zan handik); gero, Republikako hirugarren legislaturan Kortietako diputaua izen zan; Toribio Etxebarria bera, “Delegación del Gobierno en el Monopolio de Petróleos”-en egon zan, Campsa-ko Gobiernoko Delegaua izen zan eta. Ikusi biharreko beste liburu bat LXXIII da, oso-osorik esateko moduz. (I, 263-264)-(L; 352, 358-362, 362-385)-(LV, 189-231)-(LXIX, 10)-(LXXI, 3-9)-(LXXII, 2)-(LXXIII, 25-26)-(LXXVI, 120-125).

1931. urteko abillian 18xan Eibarko aiuntamentuak, plenuan batzarra einda, Euskal Autonomixian aldeko moziñua ontzat hartu eban: “Espainiako beste herriekin dituen loturak ahaztu barik, Euskal Herriak, bereak dituen berezitasun historiko eta kulturalak direla-eta, bere buruaren jabe izateko zuen eskubidea aldarrikatu behar du” (LXXII, 2) eben orduko ideia. Moziñoko testu osua irakorri leike *in* LXXII, 2, eta alkatiak eta konzejalen firmak be hantxe ikusi leikez; testua transkribiduta, firmarik barik *in* LXXIII, 74-75 be irakorri leike. Baiña hori ez zan azkenengo erabagixa izen, euren asmua baiño: “Es lo que los suscritos, proponen; V.S. sin embargo, con su elevado criterio resolverá lo que estime procedente” (LXXII, 2). PNV-ko konzejala testuko idea nausixakin konforme euan, baiña PNV-n kontrako kritikia be igertzen ebalako ez eban firmau: hori aitzen emoten eban testua transkribiduta dago *in* LXXIII, 75-76.

Dana dala, Eibarko aiuntamentuan Komisiño bat ipiñi eben autonomixian gorabeherak begiratzeko. Azkenian, sozialisten eta republikanuen kontu politikuegaitxik ero dana-dalakuagaitxik, Eibarko aiuntamentu republikanua 1931ko junixuan 14 Estellako Estatutuan kontra jarri zan. (LXIX, 9)-(LXXII, 2)-(LXXIII; 33, 74-6).

1931. urteko abillian 29xan Arrate eta Gorosta balleko basarritxarrak euren alkate Gregorio Atxa-Orbea jarri eben (izentatziori Alejandro Telleria alkatiak eiñ eban, jakiña). Orbekua ez zan, baiña, sekula be partidu politiko baten be afiliauta egon; halan da be, “pentsakeraz errepublikanoa zen” (LXVIII, 12). Agiña balleko alkate Eladio Guisasola Zumaran izentau eban alkatiak.

Gaiñera, alkatiak Mataderoko Junta be jarri eban: Gregorio Atxa-Orbea, Eladio Guisasola, Felix Areta eta Jose Mari Atxa “Gaiñeko”. (LXVIII; 12, 13 ^{***}“Zirriborroa” diogu...” n., 49).

1931. urteko abillian 29xan Republikako presidentiak, Niceto Alcalá-Zamora-k, erabagi eban Eibarko eta Jaca-ko herrixei “Muy Ejemplar Ciudad” titulua emotia, II. Republikia etaratzeko eindakuagaitxik (ikus 1931-V-3). (LXXIII, 29).

1931ko Republikako Legietako batekiñ, animalixen burrukak kendu ein ziran. Halan da be, bai Gipuzkuan bai Bizkaixan, oillar burrukak eta adari topekak jokatzen ziran gerora be: Eibarren, José Luis Muñoyerro “Munitibar”-ek diñuan ez, domekero izeten ziran adari-topekak, Azkoitxi eta Azpeitxian be bai. (VIII, 273)-(LXXIII, 29).

1931. urteko maietzian 3an Republikiak Eibarri “Ciudad Ejemplar de la República” titulua emon etsan. Republikagandiko “herri eredugarri” tituluaren pergaminua Indalecio Prieto-k (Haziendako ministroa), Migel de Unamuno-k (Instruziño Publikoko Konsejuko presidentia), Marcelino Domingo-k eta Queipo de Llano-k (lehelengo rejio militarren kapitan jenerala) ekarri eben. Alkatiak eta konzejal batzuek hartu zitxuen Aiuntamentuan. (LXIX; 11, 16)-(LXXII, 3)-(LXXIII, 30-31).

1931. urteko maietzian 5ian Panplonako gazte tradizionalista bi harrapau zitxuen Eibarren 25 arma (errebolberrak eta pistolak) erosi zitxuelako. Alejandro Astaburuaga Muruzábal abogau eibartarrak (karlistia zan) eta Ermuko alkatiak, Ignacio Olañeta Villa-k, lagundu etsen gaztiei.

Handik bi astera laurak jua bihar izen eben juezera, baiña armak ez zitxuen topau eta agiri ez ziralako eziñ izen eben demostrau sediziñua eta Gobiernuan kontra aldatzeko asmua ekena. Danak libre geratu ziran. (LXXIII, 57-58).

1931. urteko junixuan 28xan, eleziño jeneralak (“elecciones a Cortes” (LXXIII, 31)) izen ziran. Holantxe urten eban Eibarren:

KANDIDATUAK	PARTIDUAK	BOTUAK
Usabiaga	“Derecha Republicana”	2.386
Gárate	“Acción Nacionalista”	2.382
Amilibia	“Unión Republicana”	2.378
De Francisco	Sozialistia	2.373
Leizaola	Nazionalistia	632
Pildain	Integristia	630
Picavea	Independientia	617
Urquijo	Tradizionalistia	615
Bullejos	Komunistia	19
Astigarrabia	Komunistia	13
Larrañaga	Komunistia	13
Zapirain	Komunistia	13

(I, 264).

Ezkerrak-gorrixak alde haundixakiñ irabazi eben, Gipuzkoa osuan ez leintxe: “Conjunción Republicano-Socialista-ANV”-ko kandidatuak botuen %78,7xa etara eben; eskumakuak (“Candidatura Vasca Defensora del Estatuto” (LXXIII, 32) izenagaz jua ziran, eta PNV partidua tartian zan) botuen %20,5a etara eben; eta komunistak (PCE) botuen %0,6xa.

Dana dala, ez zan dana bake-bakian izen: Eibarko sozialista batzuk Bergarara jua ziran botaziño egunian autobusian. Goixetik demandan ibili ziran sozialistok eta Bergarako tradizionalista eta nazionalista batzuk; baiña atsaldian asko be gauza grabiauak izen ziran, zegaitxik eze tiroka amaitxu eben Aiuntamentu aurreko plazan, eta hildako bat be egon zan (Begarako Migel Aramburu karlistia). Guardia zobillak Migel Retenaga Gárate -plaentxiarra izetex baiña Eibarren bizi zan- harrapau eben armia eroialako ezkutauta. Illuntabarrian eibartarrok Bergaratik alde eiñ eben Guardia zobillan eskoltiakin, “mientras los excitados bergareses intentaban asaltar el Casino Republicano y en círculos socialistas de Eibar se proponía acudir a Bergara para ayudar a sus camaradas” (LXXIII, 32): saltsia, orduan be. (I, 264)-(LXIX, 8)-(LXXIII; 31-32, 173).

1931. urtian Bitorixako obispuak Felix de Marquiegi y Olazabal debarra jarri eban San Andres parrokiako “maestro de Capilla” (LXVI, 20) ero “Kapila-Maisu” (LXVI, 84). Beste gauza batzuen artian musikia erakusten eta indartzen jardun eban: parrokixako koruakin jardun eban biharrian, gehixenbat tripliei erakusten, eta abar. Juan Bautista Gisasola eta bixak lagun haundixak ziran. (LXVI; 20, 84).

1931. urteko agoztuan 21ian Estaduko Gobiernuak Eibarko, Plaentxiko eta Gernikako arma fabrikak bere kargu hartu zitxuan, badaezpadan be, “en previsión de incidentes” (LXXIII, 41).

1931. urteko agoztuan 30ian Eibarko “Jaiki” mendigoizale nazionalisten aldria Gipuzkoako Mendigoizale Batzan sartu zan (ikus 1932-XI-30). (LXXIII, 73).

1931. urteko otubrian 30ian Agiñako San Migel elixako argindarra ipintzian pagamentua eiñ eben: Jose Careaga-k ipini eban, Julian Eguren parroko zala. Danera 30,45 pezeta izen zan. (LXII; 31, 223).

1931. urtian, II. Republika proklamau ostetxuan, Eulogio Gárate eta Juan Bautista Guisasola-k gizon eta andrazkuekiñ orfeoi bat armatzekotan jardun eben, eta bai aurrera etara be: “Orfeón Eibarrés” izen zan hori, Eibarko Orfeoiari bigarren tandia (aurrekoa 1906koa zan). Guisasola izen zan direktoria. R.M. SARASUA-n ustetan, “Sin ánimo de establecer comparaciones, podemos afirmar que, pocas veces, ha contado Eibar con un grupo coral de la categoría de este Orfeón” (LXVI, 44). Dana dala, orfeoiak kantuan 1932xan ekiñ etsan. (LXVI; 39, 44, 59).

1931. urtian, **1920-1930 urte artian** izen zan krisisagaitxik, Eibarren danera 174.489 arma ein ziran bakarrik. (I, 204).

1931. urtian, arma munduko krisisagaitxik, Eibarren bihargin mordua paruan euazan. Nobienbrian, bihargiñen %60xak jernalan larena bakarrik kobratzen eben. (I, 264)-(LXXIII, 41).

1931. urtian, UGT. sindikatuak 1.300 afiliatu ekazan Eibarren; ELA-STV-k, 222; eta “Sindicato Católico de vinculación diocesana”-k, 70 (I, 267). (I, 267)-(LXXIII, 43).

1931-1936 urte bitxartian, II. Republika sasoian, arma industrixiak krisisian segitzen eban: Monarkixan leintxe, Republika aldixan be, Madrillera komisiño mordua juan arren ez jakon honi temioni konponbidia emoten, berbak onak izeten ziran arren. Gaiñera, batzuetan, armak zelan erabilli aintzen, Lege Proiektuak eitzen ziran han, situaziñua gatzaua eiñaz. “El Gobierno de la República instaurada en 1931 veía con notable desagrado la industria armera vasca y así inicialmente prohibió la fabricación de armas considerables como de guerra y estableció la incautación de la existencia de ellas, si bien posteriormente suavizó estas medidas y accedió a permitir su exportación” (LI, 49). (I, 264)-(LI, 49).

1931-1937. urtietan Julian Eguren Juaristi abadia izen zan Agiñako parrokoa. Ein zitxuan beste gauza batzuen artian, San Migel elixan argindarra ipiñi eban (ikus 1931-X-30). (LXII, 31).

1932. urtian Eibarko Casa del Puebluak, Eibar sozialismuan zentru inportantia zanetik, UGT sindikatua bertan zala, 2.000 lagun ekazan izena emonda ero afiliata (PSOE partiduak 202 afiliatu ekazan orduan). Halan da be, “ELA-STV” sindikatuak kompetenzia haundixa eitzen etsan, sekretarixoa onak, eta solidarizautako lagun mordua goguakin jarduten eben eze: taillar eta fabrika danetan ekan bere lekua, biharreko asunto danak bendian hartzen; gaiñera, “Cooperativa de Consumos”-a be organizata ekan, martxa onakin. Proiektuen artian, armeruei eta inguruko alkartutako bihargiñendako biharra sortzeko, kazako eskupetak kooperatiban eitxia eken, Elgoibar eta Plaentxiuekin bat einda.

Sozialistak, kompetenzixian aurrerabidiakiñ estututa, kañoien almazen bat eitxia pentsau eben, fabrikantiei saltzeko monopolixua hartuta. Holan, armagiñian industrixiako giltza euren eskuan eukitzia gura eben, eta Alkartasunakuak hamen adarretik etaratzia (eskupetan ziharduen, besten artian). Baiña, danak gogorak, eta ELA-kuak eutsi eiñ etsen sozialisten jokuari. Gaiñera, inguru dana hartuta, ELA-kuak gehixao ziran sozialistak baiño: horregaitxik, tratua ein bihar izen eben alderdi bixen artian, kañoien almazen zentrala organizatzeko momentuan, deretxo eta jarduteko kondeziño bardiñekin, bai Casa del Puebluak, bai ELA-STV-k. (I, 264-265)-(LXXIII, 66).

1932. urtian, sindikatuen arteko kompetenzia zala eta ez zala, Eibarko sindikalistak buru ero lider katalana kontratau eben, Angel Pestaña, Eibarrera etortzeko: ELA-STV-kuen kontra eitzen, burundara haundiko mitiña preparau eben. Bertan, “Alkartasuna”-n kontra demasak bota ebazan, jentetza haundixan aurrian. Baiña, ELA-STV-k ikararik be ez eban eiñ jeneralian, ezta Eibarko partiak be, berian segitzen eban. (I, 265).

1932. urtian Antonio Errasti Ibarzábal-en arma taillarrak, bera hil zalako, beste izen bat hartu eban: “Viuda e Hijos de Antonio Errasti”. Barri gehixao jakitzeko beixu bibliografian: LI, 185-186. (LI, 185-186).

1932. urtian “Danok-bat” armagintzako kooperatibiak kiebria jo eban (ikus 1919-IX-17). (I, 262)-(XV, 69)-(LI, 166).

1932. urtian hil zan Ciriaco Aguirre mediko famosua (Vicente Aguirre medikuan semia), itsasuan itxota. (LXXVII, 52 87. n.).

1932. urtian hil zan Toribio Zulaica Unamuno, Eskola Armerixako maixua eta dibujoko maixua. (LI, 340).

1932. urtian urten eben estreiñakoz Kaldereruak Eibarren. Donostian, 1827ko Karnabaletan hasi ziran urtetzen.

Eibarrera, ixa danak Eibarko Orfeoikuak ziran “Danba” kuadrillian eskutik etorri zan Kaldereruen kontua. Emilio Goen zan danen buru ero direttore. 1935 urterarte urten eben Kalderero lez kalera (gerra ostian be bai iñoiz). Kalietan batzen eben dirua, hainbat gauzatan erabiltzen eben: bazkari edarra eitxeko, gaixuen ospitxalako... (ikus 1935). Antxiñako ohituran, Karnabaletan bersopapelak kantatzen ziran. (XIV, 49)-(LXIV, 186).

1932. urteko febreruan 6xan Espaiñako Artillerixa Kuerpuak sortu eban “Consortio de Industrias Militares”, Estaduak gastu gitxiao euki zeixan. Horregaitxik, ejerzituak 1929 urtian eta armadiak 1931an Pedro Careaga-n “Astra-Unión” erabiltzia ontzat hartuta euken arren, horrek armok eibartarrari eskatu biharrian, Oviedo-ko Arma Fabrikan ein zitxuan Konsorzixuak, Andres Trapote Leguren artilleruan patentiak erabillitxa. (LI, 47, 49, 152, 156).

1932. urteko junixuan 12xan ANV (“Acción Nacionalista Vasca” (LXXIII, 69)) partiduak bere Asanblea Nazionala eiñ eban Eibarko Gau-Txori tabernako iputeixan. Orduan aprobau eben euren Reglamento Organikua eta han garbi laga eben ezkerren partidu nazionalistia zala, kapitalisten kontrakua eta sozial-reformistia (ANV partidua 1930-XI-n sortu zan PNV-tik apartau ostian). (LXXIII, 69).

1932. urteko agoztuan 10ian izen zan “Sanjurjadia” Madrillen, Azaña-n gobiernua kentzekotan. Ez etsen ondo urten, dana dala, eta Sanjurjo juzgau eiñ eben.

T. ETXEBARRIA-k kontatzen dau Eibarko republikano baten eta Bergarako karlista baten arteko anekdotia: Sanjurjo jeneralan “golpia” baiño lehenao, Bergarakuak zeozer baekixan itxuria, eta bazkaloste baten eibartarrari esan ei etsan Republikiak ez ebala iraungo udia ezker “que, aparte los roedores que la minaban a diario con huelgas, con gritos y locuras por cuenta del diablo, estaba en marcha un procedimiento mayor contra la República (...)” (L, 367); eta eibartarrak, bestia brometan ebillelakuan holan esan ei etsan: “-¡Treinta años hemos vivido nosotros con la ilusión de que la *Niña* estaba llegando de un día para otro como si la hubiésemos tenido en Málaga! Ahora os corresponde a vosotros esperar otros treinta, con la vana esperanza de que la vuelta está llegando, como si la tuviéseris en San Prudencio, para sorprendernos en el campamento dormidos en los laureles” (L, 367). (L, 367)-(LV, 345-357).

1932. urteko setienbrian 13an Republikako presidentia izen zan Eibarren, Niceto Alcalá Zamora. Hauxe esan eban beste gauza batzuen artian: “*si San Sebastián fue la cuna de la República, aquí pasó la infancia, aquí dijo sus primeras palabras y por tanto nació*” (LXXIII, 37). Ekitxaldixa amaitzerakuan Indalecio Prieto-k musika bandako direktoriari “Gernikako Arbola” joteko eskatu etsan. Aiuntamentuak erregalu batzuk eiñ etsazan: beste gauza batzuen artian, herriko lagun danen izenian bost kopin banderiakin: “¡¡GORA GORA ALCALA SAMORA!!” ipintzen eban (LXXII, 3). (LXXI; 3, 8)-(LXXII, 3)-(LXXIII; 37, 163)-(LXXVI, 128-133).

1932. urteko setienbrian 15ian Espaiñako Republikako presidentiak, Alcalá Zamora-k, Eibarko herriak erregalutako luma batekin, Donostian, Kataluñako Estatutuko legia firmau eban.

Presidentiak hau esan eban: “Tengo la inmensa satisfacción de anunciar que con esta pluma, regalo de la industriosa ciudad de Eibar y símbolo del trabajo y de las tradiciones guipuzcoanas, acabo de autorizar la promulgación del Estatuto de Cataluña” (I, 264)-(LXXIII, 37).

1932. urteko otubrian Eibarko bihargin batzuk huelgia eiñ eben metalurgixan ziharduenei jornala igo zeixuen. (LXXIII, 41).

1932. urteko nobienbrian, arma krisiak txarrera eiñ eban, parua be gora eitxen eban eta: Eibarren 100 lagun inguru euazan paruan. (I, 264)-(LXXIII, 41).

1932. urteko nobienbrian 30ian Eibarko Jaiki-ko mendigoizale nazionalistak eta Euzko Gaztedi-kuak Eibarrerako rebistia etaratzen hasi ziran, bi astetik behiñ. (LXXIII, 73-74).

1932. urtian, UGT eta ELA-STV sindikatuen artian sortutako Kañoien Almacen zentrala, Legian indarrian jarri zan: holan, Eibarren euan almalzenak, Eibar eta inguruan eitxen ziran eskupeten kañoi danen bentian monopolixua ekan.

Bere alde ona izen zan eskupetak eitzen ebenen arteko kompetenzia, amaitxu erañ ebala; ordurarte, fabrikantiak, zeñek merkio eñ ebizan alkarrekin teman, bihargiñen suelduak be, merketuz. Horregaitxik, arduria eta zentzuna eken fabrikantiak gustora hartu eben. Baiña danak ez ziran konforme, eta eskupetagin batzuk euren kontura kañoiak eitzen eta merkio saltzen hasi ziran: bihargiñen asoziazioak harrapauta, multia ipiñi etsen. (I, 265).

1933. urteko febreruan, armen krisisa ez zala konpontzen, eta eskupeteruen huelgia egon zan. Arazia hauxe zan: eskupeta taillar batzuetako uezabak Kañoien Almazenetik aparte biharra eiteko kooperatiba bat eitia nahi eben, 900 bihargiñ ingurukua. Banco de Pruebas-ko bihargiñak, ostera, Kañoien Almazenetik pasau bako armarik, hango sellurik ez ekanik, ez ebela probauko erabagi eben.

1933ko febreruan 1ian Jesús Artola Goicoechea gobernadoriak *laudo* bat eñ eban uezaba eta bihargiñen artekoa konpontzeko, komisiño arbitral baten bitxartez. Testu osua irakorri nahi dabenak liburuetan daka: LXXIII, 42.

Baiña fabrikante batzuk, kañoiak legetik kanpora eitzen ebezenei erosten eta enkargatzen etsezalako ondiok, bihargiñak autoridadiak jakiñian gaiñian ipiñi ebezan. Artola gobernadoriak⁴²⁶ barrero eñ eban batzarra uezaba eta bihargiñen aldekuekin, baiña patronalak ziñuan *laudua* armen industxiari kalte eitzen etsala. Horregaitxik, eta fabrikante batzuk bihargiñak kontrolautako Almazeneko monopolixua apurtu nahiaz ebizala igerritxa (fabrikante danendako bardiña zan arren, ze, kañoien prezixuak ez ekan ez gora ez behera eitxerik, eskupeten prezixua be bardin gordeko zan, baitxa bihargiñen hillekua be, eta industxiarian ganoria be bai), inguru guztiko sindikatu bixetakuak asanblean batu, eta bihargiñen deretxu legala betetzen ez zan artian, baketako huelgia eiteko asmua erakutsi eben. UGT-ko presidentia etorri zan Eibarrera, Pascual Tomas, baiña ez eban ezer konpondu ahal izen; Enrique de Francisco diputau sozialistiak be eziñ izen eban ezer konpondu; Leizaola eta Aguirre diputau euskaldun bixak be, aurretik ELA-STV-n izenian jardunda negoziaziñuetan, lehelengotik etorri ziran Eibarrera, huelga komitian esanetara prest ipiñitxa.

Ixa era batera, izenik bako botaziñuan, asmuorrek aurrera jo eban: inguruko herrixetan 24 orduko huelgia izengo zan; eta zuzenian lotuta euazan armagiñ eskupeteruendako, amaibakua. ELA-STV zan gestiño eta tratuen arduria bere eskuan ekan, problemia eken bihargiñ gehixenak bertan afiliata euazan eta.

Huelgako lehelengo egunian, inguruetak 6.000 bihargiñek eñ eben huelgia; eta autoridadien aldetik probokaziñuak izen arren, eguna trankil juan zan. Bihargiñen aldetik barritz, ez zan iñungo ez probokaziño, inzitaziño ero indarrrik izen, sindikatu eta bihargiñak eurak ziralako gitxien komeni jakuena jaleuak egotia. Bihargiñ armeruak ez eze, komerzixokuak be huelgia eñ eben: industxia eta dendak, dana geratuta euan. Bigarren huelga egunian, kaleko bakiandako barri txarrak etorri ziran, danak zuzen segidu eban arren. Hirugarren egunian, larregikerixetan ibiltzen ziran organizaziñuetan sartuta euazan bihargin batzuk, bere kasa jardun eban eskupeteru baten taillarrian sartu, eta makinariak nahi generuak triskauta laga etsezen. 500 bihargiñen artian Olarriako “Zamacola e Hijos” taillarra eta Dos de Mayo kaleko baju baten euan “Alberdi-Bastida” taillarra be apurtu eben, Bastida-ri berari egurra emonda gaiñera.

Bixen bitxartian Leizaola eta Aguirre gobernadoriakiñ egon ziran tratuan, berak lehenao firmautako Legia eta *laudua*, Kañoien Almazenan gaiñekua, bete eraitxeko premiñiakin kontu hartu zeixan: eskerrak berorri konpondu ziran demandak, Almazenan indar legala barrero martxan ipiñitxa eta patronalak burua makurtuta. Baketan konpondu arren, sakoneko problemiak bardin segitzen eban. (I; 264, 265-266)-(LXXIII, 41-42).

1933. urteko febreruan 9xan Saús de Caballé zarzuela grupuak “Katuska” eta “Luisa Fernanda” zarzuelak ein zitxuan Saloi Teatruan; Donostiako Victoria Eugenia orkestia be joten euan, laguntzen. Entzute haundixa euki eban Eibarren. Zarzuelatik aparte, operia, teatrua, poesia rezitau eta gauza asko eitzen ziran. (LXXVI, 138).

1933. urtian ELA-STV sindikatu barruan lau agrupaziño barri ein ziran Eibarren: espektakulo publikuen agrupaziñua, eskupeteruena, metalurgikuena eta beste ofizio batzuen. ELA-STV-k Eibarren ekan presidentia Pedro Cortaberría zan. Hortxe urtian, Sindikato Katolikuak 275 afiliatu ekazan. (LXXIII, 42).

⁴²⁶ J. SAN MARTIN-ek diñuanetz, alderdikexekin eta kontu gitxikin jokatu eban, eta problemian bat agertu izen zanetan, kontuz eta arduriakin ziharduen bihargiñ askon goguak illundu eñ ebazan.

1933. urtian ELA-STV-k, Konsumoko Kooperatibia martxa onian ebillela, produziño kooperatiba bat be sortu eban: krisisa zala eta, sindikatuan sartutako bihargiñak, taillar kooperatiba bat formatzia erabagi eben, indarrarian euan “Ley de Cooperativas”-en gorabeheran, kañoien almatzen zentralak aintzen eban moruan jardutekotan. Elgoibar, Plaentzia eta Eibarkuak ziran kooperatiban alkartutakuak.

Honek kooperatibionek, modelu eta prezio danetako millaka eskupetak ein zituzazan, bai gerran jardutekuak, bai lujo eta prezisiño haundikuak be, eta bixen bitxartekuak be bai. “Eial” markia etara eben, “Euzko lzkilluginen Alkar Laguntza-Cooperativa de armeros vascos” (I, 266).

1933. urtian Ignacio Ugartechea izen zan lehelengua Eibarren eskupeten kañoiak bata bestian gaiñian eitxen ekiñ etsana, “la manufactura de escopetas con cañones superpuestos” (LI, 325). Horregaz gaiñera, akabau ona emoten etsen armei, eta horregaitzik fama haundixa hartu eban. (LI, 325).

1933. urtian, Juan Guisasola ipiñi eben Orfeoi Eibarresan buru. Koro mixtua zan. Juan Guisasola-n produziñua ez zan zabala, baiña bai kalidade onekua, P. ZELAIA-n ustez. (XV, 101).

1933. urteko abruillian 16xan PNV-ko Aberri Egunera joian autobusa Eibartik pasatzerakuan, sozialistak nazionalistek harrika eñ etsen. Hori urtero eitxen eben, baiña orduan demandak sekula baiño gogorruak izen ziran. (LXXIII, 74).

1933. urte erdi aldera parua larregikua zan. Zeregiñik barik euazan bihargiñei laguntzeko, 34.294 pezeta batu ziran, eta 33.353 pezeta ya gastautu euazan. Halako egoerari aurre eitxeko, krisisan soluziñorik ezian, presupuesto normalan gaiñetik, Aiuntamentuan herriko obra batzuen plana ein zan. (I, 264).

1933. urteko agoztuan 9xan Aiuntamentuak batzar extraordinariuxa eñ eban, biharrik barik euazenei laguntzeko asmuakiñ, eta, bide batez, etxe-bizitzen problemia konpontzeko.

Hantxe juntan, hauxe planau emon zan ontzat: Arratetik ura ekartzia; Txontan garbitzeko lekua ero labaderua eitxia; Pagein lau etxe eitxia; alondiga barrixa eitxia; lehengo O'Donnell inguruan etxia eñ eta erreka zatixa tapatzia bide batez; hantxe bertan, beste labadero bat eitxia; Unzagan, kiosko barrixa; berdura plazia barriztau eta haunditza; kanposantuan eta ospitxalian, beste hainbeste; ospitxalari, eusteko hormia eñ, eta ingurua istia; Santa Kruz, Arrate eta Maaltzan, eskola barrixak eitxia; mataderua barriztatzia; eta Elgetako bidia amaitzia.

Hori danori eitxeko 1.408.898 pezetako presupuestua bihar zan: Aiuntamentuak orduko “Caja de Ahorros Provincial”-ari eskatu etsan 600.000 pezetako kreditua, beste hainbestian gehitzeko: holan zorra, 1.200.000 pezetakua zan. Ez zan alperrik izen, zegaitzik eze, orduko proiektu mordua ekiñ eta amaitxu ein ziran eta. Gaiñera, biharan krisisa piskat bigundu ein zan. (I, 264).

1933. urteko setienbrian 4an “Unión Regionalista Guipuzcoana” ultrakonserbadoriak Debako frontoian mitiña eitxekuak ziran, eta beste batzuen artian Pilar Careaga-k ein bihar eban berba. Ba Eibarko 150 bihargiñ inguru (sozialistak) haraxe jua ziran pistola eta guzti mitiña suspenditzekotan. Azkenian, “se produjo un fuerte enfrentamiento y varios heridos” (LXXIII, 40), nahi txa guardia zobillak etorri orduko eibartarrok autobusian sartu eta Eibarrera ospa eñ eben, “sin que se produjese ninguna detención” (LXXIII, 40).

1933. urteko nobienbrian 5ian Bizkaixan, Gipuzkuan eta Alaban eleziñuak egon ziran Euskal Estatutuari baietza ero ezetza botatzeko . Orduan botua bota eben estreiñakoz Euskadiko andrazkuak Estatutuorren gorabeheran.

Euskadiko Autonomixian proiektuan zihero aldeko agertu zan Eibarko herrixa: 7.503 lagunetatik , alde 4.130 agertu ziran. Eibarren botua bota ahal ebenetik %58,12xa jua zan botua botatzera. Boto guztietatik %95,66xa baietzkuak ziran, ezezkuak %4,28xa eta %0,16xa nulotzat jo zitxuen.

⁴²⁷ In LXXI, 6, hauxe diño: “Euskal Estatutoaren hauteskundeak Elecciones del Estatuto Vasco Eibar, 1932/09/13 (...)”.

⁴²⁸ “plebiscito estatuario” (I, 266), “plebiscito sobre la autonomía” (LXIX, 9).

⁴²⁹ In LXIX, 9, “7.509” dakar.

Eibarko abstenziño haundiña sozialista batzuen, komunisten, monarkikuen eta tradizionalisten izen zana; nazionalistak eta sozialista gehixenak baietza bota eben (ikus 1933-XI-19). (I, 266)-(LXIX, 9)-(LXXI, 6)-(LXXIII, 34-36).

1933. urteko nobienbrian 19xan, Kortietako Diputaduak (eleziño jeneralak) zeintzuk izengo ziran erabagitzeko, Eibarren honek botuok izen ziran:

Etxebarria	2.753	
De Francisco	2.712	
Angulo	2.683	
Alvarez	2.680	
Leizaola	1.925	
Monzón	1.804	
Irujo	1.783	
Irazusta	1.660	
Usabiaga	809	
De la Torre	701	
Maeztu	678	
Urraca	670	
Paguaga	666	
Tellería	638	
Gomendio	629	
Bizcarrondo	599	
Imaz	109	
Astigarribia	101	
Urondo	95	
Larrañaga	97	
Zapirain	95	
Picavea	16	(I, 266)

Sozialistak urten eben nagusi, boto gehixen Toribio Etxebarria-k etara zitxuanetik. Zensuan 6.138 lagun eren, botua bota ahal ebenak; hórretatik %79,92xa jua botua botatzera. Danera, sozialistak botuen %44,7xa etara eben; PNV-k %30,23a; Koaliziño Republikanuak %10,68xa; “Unión de Derechas”-ek (LXXIII, 39) %10,94a, ANV-k %1,97xa eta PCE-k %1,64a.

Españako estaduan, Lerroux-en Partido Republicano Radical zentro aldekuak eta Gil Robles-en CEDA eskumakuak irabazi eta ipini ziran aintzen: orduan hasi zan “bienixo baltza” famaua (ikus 1934-X). (I, 266)-(LXIX, 8-9)-(LXXIII; 17, 36, 38-40, 68).

1933. urteko dizienbrian 31an, Gabon zahar egunian sozialisten eta falangisten arteko demandia egon zan Eibarren. Industrias Vascas-ko gerente zan Jose Oyarbide falangistiak (santanderinua izetez) faszismuan aldeko diarrak be ein zitxuan, eta polizia munizipalen jefiak, Amós Ruiz-ek, detenidu ein zitxuan bera eta bere lagun Jose Maria Gómez Larrañaga (ikus 1934-I-13). (LXXIII, 43)

1934. urtian Eibarren 822 lagun eren paruan, Gobiernuak armak saltzeko ipinitxa ekazan prohibiziñuegaitxik gehixenbat, “restricciones (...) que ya habían tenido repercusiones en los años de la dictadura de Primo de Rivera, debido al peligro de ataques armados de anarquistas en Andalucía y Barcelona” (LXXIII, 41). Eibarko taillar askotan, hain txarto euan dana, astian bakarrik lau egunetan eitzen eben biharra; zapatutik astelehenera, jai. (LXXIII; 41, 100).

1934. urtian UGT sindikatuak 1.400 afiliatu eukazan. Ordurarte bera izen zan nagusi Eibarren, eta gaitxera sozialismuak indar haundixa ekan Gipuzkuako beste herri batzuen aldirian: sozialisten “La Lucha de Clases” asteroko periodikuan 135 ale inguru saltzen ziran Eibarren, “lo que significaba casi la mitad de la difusión de toda la provincia” (LXXIII, 66).

Beste sindikatuak be indarra hartzen joiazan: ELA-STV-kuak, 935 lagun ziran; eta Sindikato Katolikokuak, 87⁴³⁰. (XV, 67)-(LXXIII, 42-43).

1934. urtian hil zan Pedro Unceta. Ordurako, España osuan ez euan lako industrixa haundixa laga eban. (XV, 102).

1934. urtian “La Española de Armas y Municiones” armak saldu eta erosteko enpresiak organizaziñua aldatu eban: handik aurrera soziedade anonimua zan. Beitxu detalle gehixao bibliografixan: LI, 319. (LI, 319).

1934. urtian Juan Bautista Gisasola-k “Aleluya, Aleluya, Tota Pulchra est Maria” konponidu eban. Bere obretan ezagunenetakua izen da Euskal Herrixan. Bibliografixan topau leikez partiturak eta komentariño kritika. (LXV; 11, 15, 20, 121-124).

1934. urteko eneruan 13an Eibarren demaseko demandia ipiñi eben lau sozialistak eta falangista batek. Gaberdiko 12xak 20 gitxiao inguruan Jose Oyarbide-k eta bere lagunak, Jose M^ñ Gomez-ek, Saloi Teatrotik urten eben (Gabonzar egunian faszismuan aldeko diarrak ein zitxuenak ziran); ba Maria Anjela kalia joiazala atzetik lau lagun pistolekiñ inguratu jakuezen eta Oyarbide-ri bost tiro bota etsezen “a quemarropa” (LXXIII, 43), 7,65 mm-ko kalibreko armiakin. Genaro Boneta botikarixuak eta Fernango Zuloaga medikuak eiñ etsen lehelengo kuria eta Arrillaganeko klinikara eruan eben Garaje Julián-eko auto baten. Handik seguruan Argiano eta Alonso bijilantiak eta guardia munizipalen nausixak, Amós Ruiz-ek, lau lagun harrapau zitxuen: Julian Azua, Luis Arrieta, Migel Iriondo eta Jose Ariznabarreta.

Azkenian Oyarbide-k ondo urten eban sozialisten ataketik, “aunque en el periódico nacionalista “El Día” el título del suceso anuncia su asesinato, hecho que desmiente en el texto cuando relata con detalle su delicado estado de salud. De hecho, en muchos textos de historia el suceso de Eibar se contabiliza como el primer asesinato de un falangista en España, circunstancia totalmente errónea” (LXXIII, 43).

1934. urteko abriilian 30ian⁴³¹ hil zan Agustin Zuluaga Aldecoa durangarra, 35 urte eitxeko eukazanian (Eibarren gazte-gaztetatik bizi zan). Herriko musika bandako direktoria zan. Bere lekuan ordurarte subdiretore izendako Jacinto Martínez jarri eben bandako buru. Zuluaga, “La Marcial” bandako, eta “Bretón” eta “Rialto” orkestetako direktore izendakua zan (ikus 1934-V-1).

R.M. SARASUA-n ustez, Eibarko musika historixan, musiko *barrixenetan* Juanito Guisasola -Juan Bautista Guisasola- eta Agustin Zuluaga izen dira onenak: “En cuanto al maestro Zuluaga, fue un experto en instrumentación, amén de poseer un inspiración fuera de serie. No dudamos que con la muerte de Zuluaga se malogró una gran promesa musical, teniendo en cuenta, claro está, que el género que dominó no fue de grandes ambiciones” (LXVI, 33). Liburuetan beitxu leike bere jardunan barri musika inguruan: XIV, 67 eta LXVI; 30-33, 83-84. (XIV, 67)-(LXVI; 30-33, 83-84, 87, 121).

1934. urteko maietzian 1ian⁴³² ein zan bezperan hildako Agustin Zuluaga-n entiarua (“conducción”).

Horren ostian, bandakuak Republikian lehelengo anibersarixua zelebrau nahixan euazan, gau eta egun joteko prest. Subdiretoriak eta musiko batzuk baiña, ez eben nahi, eta ixa bandia des ein zan. Azkenian, direktore izendakuari errespetua erakutsixaz, eta Republikia zelebrauaz, jo, eiñ eben, baiña kaleko erropekin jantzixa, “paisano”. (XIV, 67)-(LXVI; 30, 33, 83-84).

⁴³⁰ In LXXIII, 42, hauxe diño, ELA-STV-k 990 afiliatu ekazala eta S.Kk 97.

⁴³¹ In XIV, 67, 1932 urtia dakar, baiña ixa seguru 1934 izengo dana, zegaitxik eze R.M. SARASUA-k diño 35 urtekiñ hil zala, eta 1899-V-15ian jaixu zan Durangon (LXVI, 83-84). Ostian, hil zan egunakin be nahastia dago: “A partir del 1º de mayo de 1934 -fecha en que ocurrió el óbito de don Agustín- (...)”.

⁴³² In XIV, 67, 1932 urtia dakar.

1934. urteko julixuan 29xan sozialistak inaugurau eben “Tomas Meabe” refujixua Kalamua-Max mendixan. Casa del Puebloko “Salud y Cultura” soziedadiak eñ eban; bihargiñak duan eñ eben biharra, eta asteazkenetan haraxe juaten ziran sozialista mordua. Refujixuan zaintzaillia Eulogio Echeverría “Kerido” zan, bere semiakin batera, Javier, txikixa ondiok.

Refujixuak piso bi ekazan: behian tabernia, sukaldia, komuna, dutxak eta bibliotekia euazan; goixan kuartuak eren, danera 25 ohe. Kanpuan euzkixa hartzeko leku edarra euan. Teillatu gaiñian eurixa hartzeko uran deposituxua euan, porlanezkua. Frontoia be einda eken. Kanpokaldian Tomas Meabe-n izenakin letrero haundi bat ekan (gerratian bonbekiñ apurtu eben).

Refujixua erabiltzeko Casa del Puebluan giltza eskatu bihar zan bakarrik, pezeta bat eskasen truke. Jatekua nahi erarixa hartu ezkeriok tokatzen zana pagau, eta notia lagatzen zan. (LXXIII; 58-59, 138).

1934. urteko San Inazixuetan (San Inazio julixuan 31n da), Eibarren lau gizon itxo ein ziran. Entiarra haundixa eñ eben, zegaitxik eze Eibarko dantzariak -Jaione Iraeta-k diñuanek- Donostiara juatekuak ziran Gipuzkuako beste danekin batera batzarrera, eta eziñ izen eben entiaruagaitxik: “34an juatekuak giñan Donostiara San Inazio egunian, orduan eguan Gipuzkua guztiko batzarra. Baiña Eibarren kontratiempua egon zan, itto egin ziran lau bat gizon Eibarren eta haregaittikan ez giñan juan, entierua egon zan” (LXIII, 59).

1934. urteko agoztuan 1etik Gobiernu Zibillak jakiñian euazan Bizkaixan eta Gipuzkuan reboluziñon bat egon ete zeikian, Seguridadeko Direziñon Jeneraletik abixua emon etselako. Gipuzkuako Gobiernu Zibilla orduantxetik hasi zan Eibar beste edozein leku baiño hobeto zaintzen: alde batetik, ezkerreko ideologixia zan nagusi bertan, eta bestetik, reboluzionariuendako armak bertatik urten zeikielako. (LXXIII, 81).

1934. urteko agoztuan 12xan botaziñuak ein ziran Euskadiko herri batzuetan “Comisión permanente en defensa del Concierto Económico y de la autonomía municipal” (LXXIII, 45) etartzeko, Gobiernuak Arduan Estatutuan inguruan eitxia nahi eban lege barrixari (eta eskumakuen Gobiernuari) frente eitxeko; ordurarte “Comisión Gestora Provincial”-a zan herrixen representante morukua (LXXIII, 44). Bergarako distrituan lau lagunek urten eben Komisiñorako eta euretatik bi Eibarko konzejalak ziran: bata Juan de los Toyos sozialistia (bigarren teniente-alkatia zan) eta bestia Eulogio Gárate konzejala (Acción Republicana-kua, hirugarren teniente-alkatia). Herrixetako Komisiñuak beste Komite ejekutibo batzuk ein zitxuen, eta hórretatik Euskadiko Komisiñon Ejekutibuak urten eban, hamabi lagunekua: Juan de los Toyos eibartarra be tartian zan. Reunixuak eitxen zitxuen, eta argi euan nazionalistak eta ezkerrek Euskadiñ alkarrekin ziharduela Gobiernuan eta eskumian kontra: poliziakuak laga ez arren, Zumarragan eta Gernikan ein zitxuen batzarrok, setienbrian 2xan eta 3an. Gernikan baiña, poliziakuak gogor hartu eban han batutako jente pillua (ikus 1934-IX-4).

Arduan hori gorabeheriori gitxi gorabehera holan zan: Gobiernuko 140 diputauk, eskumakuak, Arduan Estatutuan inguruko lege barri baterako proposiziñua eñ eben: estaduan ardua geruao gehixao eitxen zan ezkeriok, alkoholen inguruko inpuestuak bajatzia nahi eben holan gehixao saldu zeñ; baiña hori ez zan bape ona Euskadiko aiuntamentuetarako, “podía significar la ruina de los Ayuntamientos de Euskadi” (LXXIII, 44), herriko inpuesto gehixen batzen ebana zalako: Eibarren, arduan inpuestuakiñ aiuntamentuak ekazan diru itxurri danetatik %25a inguru batzen eban. (LXXIII, 44-45).

1934. urteko setienbrian 1ian manifestaziñon komunistia egon zan Eibarren. Ez zan demandarik falta izen: Maria Anjela kalia harrixak bota etsezen Baglietto-n alargunan eta seme-alaben dendiari, eta denda barrutik hiru tiro jaurti zitxuen. Bala batek Andres Zanguitu jo eban, arpegixan. Candido Muñoz-en botikiari be zoezer eñ etsen, eta botikarixuak amoniakua bota etsen. Poliziakuak errebolber bana kendu etsen Santiago Baglietto-ri eta Muñoz-i. Baglietto juezera eruan eben. (LXXIII, 43).

1934. urteko setienbrian 4an Euskadiko aiuntamentuetako Komite Ejekutibuak batzarra eñ eben Bilbon, bezperan Gernikan pasautakuagaitxik. Beste gauza batzuen artian honek gauzok erabagi zitxuen, Madrilgo gobiernuak Euskadiko aiuntamentuak indarrez eta goguz kontra manejaxia nahi zitxualako (herrixen Fueruei errespetu barik eta beti euki eben administraziñorako askatasuna kendu nahixan): Euskadiko aiuntamentu guztiak dimitidu zeixela; dimisiñuen barri parlamentarixo euskaldunei eta partidu politikuei emotia; hillan 7xan kapitaletako alkatiak dimisiñuak ontzat emoteko albidadia emotia; eta Komisiñuak aurrera segi-du zeixela Konziertu Ekonomikuan alde eta Herrixetako autonomixian alde eitxen.

Azkenian, “La planteada dimisión colectiva de los Ayuntamientos de Euskadi se llevó a cabo en casi todos los consistorios de Bizkaia y Gipuzkoa, incluido Eibar, y en unos pocos de Araba” (LXXIII, 45-46) (ikusi 1934-IX-7). (LXXIII, 45-46).

1934. urteko setienbrian 7xan, ixa Aiuntamentu osuak dimitidu eñ eban, bai alkatiak bai konzejalak, Carral-ek, Bustindui-k eta Cortázar-ek izen ezik, Konziertu Ekonomikuari eziñ etselako eutsi, ezta herrixan autonomixiari be. Hor igertzen zan Madrilgo Gobiernuakin gauzak ez joiazala ondo: ezkertixak ez eben nahi eskumakuekin burua bat eixerik eta Partidu Radikala maietzian banandu ein zan; junixuan, Kataluñan bi hilla-bete lehenao aprobautako “Ley de Contratos de Cultivo” anulau eñ eben; eta Euskadin, “Los nacionalistas vascos, sobre todo en Vizcaya, también se colocaron en actitud de franca oposición al Gobierno, debido a la paralización de los trámites del estatuto y la supuesta invasión de los Concierdos Económicos por un proyectado Estatuto del Vino” (LV, 389).

Aiuntamentuak dimitidu ostian, bere lekuan gobernadore zibillak Komisiño Gestoria ipiñi eban, radikalekin, monarkikuekiñ eta tradizionalistekiñ (ikusi 1934-X-15).

Hori baiño zabalao esateko, otubreko reboluziñuan aurretikuak ziran (ikusi 1934-X-4). Otubreko reboluziñuan-insurreziñuan inguruko girua, bai Euskal Herrixan bai Espaiñako estaduan liburuetan topau leike: aurretiko girua, Gobiernuak ein zitxuanak...: LXXIII; 43-47, 51-56, 63-77. (I, 266)-(LV, 389)-(LXXIII; 44, 43-47, 51-56, 63-77).

1934. urteko otubrian 3an⁴³³ Alejandro Lerroxx-ek (PRR partidukua) Gobierno barrixa formau eban Madrillen, eta eskumakuen laguntasuna derrigorra eban aintzen segitzeko: CEDA partiduko⁴³⁴ hiru ministro sartu zitxuan bere gobiernuan, beste batzuen artian, eta horrek “otubreko reboluziño”-rako bidia zabaldu eban (ikusi 1934-X-4). (LV, 390)-(LXXIII; 17-18, 47).

1934. urteko otubrian 4an, Toribio Etxebarria-kin bialdu eben Eibarko komitera Otubreko Reboluziñoako “la consigna y el santo y seña para el movimiento que, según las instrucciones, había de producirse el día siguiente, de madrugada” (L, 393). Toribio Etxebarria Donostian euan orduan, juizio baten testigu moruan deklaritzen, eta bazkalostian beste sozialista batzuekiñ euala Madritxik etorritxako enkargua emon etsen Donostiako *Casa del Pueblo*kuak: reboluziñua segiduan izengo zan, eta T. Etxebarria-kin bialdu eben Eibarrera mobimientuan instruziñuak ekazan kartia, T. Etxebarria-n asmuekin bat ez etorri arren be.

Bertan atsaldian Melitona tabernan juntau ziran Etxebarria eta Eibarko Komite Lokal reboluzionarixua. Etxebarria-k kartia eta reboluziñua noix hasten zan klabia emon etsen. Klabia telefonoko diar bat zan, “dile a Claudia que el médico recibe visitas” (LXXIII, 81) esanaz. Telefonotik Juan de los Toyos-i diar eñ etsen gero-txuauan. Eibarko Komite Lokalian honek euazan sartuta: Juan de los Toyos, Jacinto Galarraga, Tiburcio Eguía, Enrique de Francisco (gaztia), Alejandro Tellería eta Felix Arregui. Komitetik aparte, grupuetako jefiak euazan organizaziñuan. (L, 391-393)-(LXI; 1, 2)-(LXXIII; 54-56, 57-59, 81-82).

1934. urteko otubrian 5ian izen zan Madrilgo eskumatarren Gobiernuan kontrako reboluziñua. Ezkerreko partiduak (PSOE, UGT, Juventudes Socialistas, PCE, UJCE, Izquierda Revolucionaria, Bloque Obrero y Campesino, eta Partido Sindicalista –sozialista eta republikano moderauak ez eben hor parte hartu, ezta PNV-kuak be-) gabian (4tik 5erako gabian) huelga jenerala dekretau eben eta armekiñ altzau ziran. Armekiñ Espaiña osuan altzatzekuak ziran, baiña azkenian Asturiasko minetan, Kataluñan (baiña han bixamonian izen zan mobimiento haundixena), eta Eibarren euki eban indar haundixena. Eibar izen zan, Mondragoikin batera, inzidente latzak egon ziran herri bakanetakua Euskadiñ.

⁴³³ In LXXIII, 47, holan diño: “El 4 de octubre por la tarde ya se sabía que el nuevo gobierno daba cabida a tres ministros de la CEDA”.

⁴³⁴ Gil Robles zan euren buru: eskumakuak eta Republikian kontrakuak.

Juan MADARIAGA-k, zabal hartuta, honek faktoriok aitxatu dauz: “¿Conflictividad social, insurrección, revolución? 1934 sigue planteando interrogantes (...) El proceso revolucionario que el sector largocaballerista del socialismo español creía estar protagonizando, en un contexto de extraordinaria agudización de la lucha de clases, de desafío fascista, de desilusión ante el fracaso del reformismo republicano; y la no participación en semejante aventura por parte del Partido Nacionalista Vasco; el papel jugado por comunistas y cenetistas,... La visión local de este fenómeno, desde la óptica de una población tan representativa como Eibar, no puede ser sino altamente ilustrativa y esclarecedora para el análisis general” (LXXIII, 15). Eibarko barri behian emongo dou, baiña aurrez horren temiorren gaiñeko liburu baten referenzia ipiñi biharra dakau: Jesús GUTIÉRREZ-en *La insurrección de octubre del 34 y la II República en Eibar* liburua (guretako “LXXIII”), gura dabenak orduko kontuak zihetz jakitzia haraxe jo deixan. Insurreziño eguneko barri detalle guztiekin, in LXXIII, 81-97: guk beheratxua diñouna, asko be osua kontauta dago hori.

Reboluziñoa baiño lehenaotik, Eibarko sozialista “zaharrak” zeozen entzutia baeken herriko (eta inguruetako) sozialista gaztien artian konsignak pasatzen ebizala, eta indarkeria erabilita zeozen asmatzen ebizala. Orduan alkate zan Alejandro Tellería, Juan de los Toyos eta Toribio Echeverría jua ziran gaztiogana aitzen emotera holako burrukak kalterako izengo zirala onerako izen biharrian: “Los requeridos trataron de tranquilizarnos al respecto del extremo de nuestra requisitoria, pero yo sé y para nadie es allí desconocido, que a consecuencia de aquella gestión, los comisionados de ella, pasamos a figurar la cabeza de su lista de personas peligrosas que había que poner a buen recaudo en el momento de la revolución” (L, 392). Hori da T. Etxebarria-k diñouna; dana dala, J. Gutiérrez-ek beste zeozen diño: “Desde el primer momento [udabarrialdian] los contactos de los líderes provinciales del movimiento con los socialistas de Eibar fueron con Toribio Echeverría, Enrique de Francisco en calidad de Jefe de las Milicias Socialistas y el teniente de alcalde, Juan de los Toyos” (LXXIII, 56). Ez dira gauzak nahastau bihar: gaztiak, Juventudes Socialistas-kuak, Largo Caballero radikal alde euazan; T. Etxebarria eta Eibarko nausixak (alkatia eta Juan de los Toyos), I. Prietoren jokera moderatua aldekuak ziran (LXXIII, 67).

Eibarren 23 eskudra prest euazan reboluziñoan parte hartzeko; eskudra bakotxian hamar lagun eren, jefe biren esanetara (bata nausi zan, eta bestia horren azpikua). Aurretik prest eken plana eskudren arteko organizaziñoa eiteko eta armak jiraten juateko. Orduan sasoi normala ei zan arma taillarretako bihariñoak pieza soltiak hartzen jua, eta gero pistola osuak eitxia, legetik fuera. Pistolokin zer eitxen eben?: “Existía una verdadera red que tenía sistemas tan curiosos de distribución como que las armas fuesen depositadas desde un tren en marcha en unos zarzales junto a la zona donde se situó años después la empresa “Super-Ego”. Posteriormente afiliados a la UGT empleados en la estación de tren de Málzaga se encargaban de distribuir las en trenes que salían con dirección a todo el Estado. A lo largo de todo el período republicano se sucedieron las compras clandestinas de armas con destino a todas las tendencias políticas” (LXXIII, 57); eta 1934kuan be horixe zan (LXXIII; 57, 88).

Reboluziño eguneko bezperan (ikusi 1934-X-4), Toribio Etxebarria-k ekarri eban Donostiatik konsignia eta “santo eta seña”. Reboluzionarix batzuk gaba osua Casa del Puebluan pasau eben preparatibuetan (LXI, 2)-(LXXIII, 83).

Goixaldian, reboluzionarixuak arma enpresa batzuk sakeau zitxuezen, armatzeko: Alfa Kooperatiban be horixe pasau zan, ondiok almagenian euazan lehengo armak hartuaz, “si no con la complicidad, con la pasividad de los guardianes” (L, 398).

Edozelan be, reboluzionarixuak eukezen armak eskasak be eskasak ziran itxuria, C. Eguren-ek kontatzen dabenez: “Tiro batzuk eiñ ziran neu pasau nintzen grupuan, guardia zibil biri bota zetzen tirua, baiña halako armak ziran, ze hamar metrora ez zetzen azertau. Harek bala harek eztakitx nora joan ziran” (LXI, 4). J. GUTIÉRREZ-ek be horixe diño Estaziño kaleko tirotea kontatzerakuan: “El grupo atacante estaba formado por diez armeros y cazadores que, a pesar de su experiencia y debido al deficiente material y a las balas recargadas, ni siquiera hirieron a veinticinco metros de distancia a ninguno de los Guardias Civiles” (LXXIII, 84). Izen be, hartzen ziran pistola gehixenak amaitxu bakuak ero fallodunak ziran, eta reboluziñoan ostian militarrek eurak be horrekiño ondo konturatu ziran (LXXIII; 84, 87, 101).

Goixeko bostetan, ezkeri reboluzionarixuak Aiuntamentua hartu eben, balkoiak blindauaz. Gaiñera, Casa del Puebluan, Kooperatiba Sozialistan, Alfa eta Eskola Armerixan, *fuertiak* ipiñi ziran, bai defensarako bai atakerako. Kanposantua be hartuta euan, eta hori Maria Angeles Zulaika-k daka goguan: “Difunto bat etxe batian euan ta etxetik be eziñ etara. (...) Hantxe armak topau zittuen sepultura baten, ate inguruan. Hara be ezin zan jua” (LXI, 4).

Guardia zobillak barriz, 43 lagun ziran; kuartelian euazan, Garrigós kapitanean esanetara. 1.500 pistola-ametralladora eukezen euren arduraren. Euretako bostek “Star” fabrikia hartu eben, eta “Unión General de Explosivos”, beste hainbestek.

Reboluzionarixuak Guardia zobillen kuartela esku bonbekiñ eta su hartzen eban likidoz betetako botillekiñ atakau eben⁴³⁵, baiña ez eban uste zan moruan urten, ez zalako sorpresa izen. Baiña, Guardia zobillak ahalegiña eñ arren, eziñ izen ziran orduan Republikako plazara (Unzagako Plazara) allegau, eta Gipuzkuako Gobiernu Zibillera deitxu eben laguntzeko eskatzen. Handik, Bizkaikora eta Alabakora deitxu eben. Hamarreko aldetan atakatzeraz jatekuak ziran, baiña billurrez ero, lau lagun jua ziran lehelenguan, goixaldeko bostetan, Lukas Alberdi euretako bat zala. “La revolución equivalió a una verdadera sublevación armada cuyo objetivo era la toma de la población. El cuartel de la Guardia Civil, objetivo prioritario de la acción, fue tiroteado intensamente desde alturas y edificios próximos; se levantaron barricadas por toda la ciudad; los huelguistas ocuparon las calles, puntos y edificios importantes” (LXIX, 11). (LXIX, 11)-(LXXIII, 84-85).

Bilbotik asaltoko guardixen kamioneta bat bialdu eben eta beste bat Donostiatik: reboluzionarixuak, Eibarko entradan, Eskola Armerixan, barrikadekin geratu eraiñ etsen eta guardixak egun osuan egon ziran herri bueltan, sartu ezinda. Bitorixako gobernadore militarrek barriz, infanterixako konpainiñ bi bialdu eban, eta inguruko herrixetatik guardia zobil gehixao etorri ziran. Danen artian, kontra agertutako herrikuak (sublebutakuak) bendian hartzen jua ziran, egun puruan. Atsaldeko laurak inguruan amaitxu ziran tiruak. Mondragoin be zeozer antzerakua pasau zan.

Bixen bitxartian, Eibarko nazionalistak pasatzen euana ikusi eñ eben bakarrik, ez eben parte hartu ezelako asuntotan: nazionalista eibartarrak ziñuen sozialistak euri ez etsela konsultarik-ero eñ parte hartzia komeni ete zan ala ez; eta sozialista eibartarrak ziñuen nazionalistak Estatutuan kontuan karlistekin batera joiazala, batetik, eta bestetik, Republikia proklamaterakuan nazionalistak ez ebela bere aldeko jokaririk euki, eta ELA-ko solidarixuak “sindicalistas “amarillos”-tzat ekezen (LXXIII, 73-74).

Eibarren “reboluziñuan” arduria ekenak, atsaldian erabagi eben “burrukia” amaitzia. Aiuntamentu ondoko Barrera tabernan juntau ziran T. Etxebarria, J. Galarraga, J. de los Toyos, T. Eguía eta T. Lluch (danak sozialistak azkena izen ezik, komunista zan). Erabagi eben onena zala armak lagatzia eta huelga jeneralakin segitzia, ahal ebenak mendiz hanka eñ ahal izen zeixen Franziarutz. Jacinto Galarraga-k aiuntamentuko balkoira urten eban eta euskeraz berba eñ etsen kanpua euazenei: “*Bueno mutilak. Españian guk ahal izan jagu bakarrik. Zuen eginbiharra bete dozue. Oiñ arrio egin biharra dagok. Armak entregaizue baiña segidu deiala huelga jeneralak*” (LXXIII, 90). Guardia zobillan kuartelera jua bihar zan, eta Toribio Echeverria sozialista eta Agapito Echeverria komunista jua ziran bandera zurixakin: kuartelian ez eben problemarik euki, euren batera Bitorixatik etozen militarren jefiak be llegau ziralako eta harek entzuteko prest euazalako, kuartelian bertakuak baiño gehixao: halan amaitxu ziran Eibarko tiro gehixenak. (L)-(LXI, 4-7)-(LXXIII, 89-90).

Guardia zobillak eskatzen eben Aiuntamenturainok iñungo problemarik barik juatia. Haruzko lehelengo biagian, militar guztien aurrian Agapito Echeverria joian bandera zurixakin, eta guardixa munizipal bat problemarik balego eurak baretzeko jentia. Dana dala, jakiñian euazan reboluzionarixuak alde einda euazan, eta Aiuntamentua eta ingurua hutsik euan nahi txa Kalbetoi eta Txirixo-kale inguruan tiroteuan eta bonbak jaurtzen segitzen eben, Bitorixatik etorritxako militarren eta Bilbotik etozen militarren artian “harrapauta”. Atzera kuartelera buelta eñ eben, eta hurrengo osteran Toribio Etxebarria jua zan aurretik, eta arazorik barik jua ziran Aiuntamentura. Eskola Armerixa aldera jua ziran eta han euazan 30 lagunak ondiok aitzen emon barik euazalako ero, tiroka segitzen eben, euri Bitorixatik etorritxako militarrek bestekaldetik tiroka ziharduelako baiña ez zan asko haundixaorik pasau. Han euazan reboluzionarixuak, batzuk hanka eñ eben, eta beste batzuk euren burua entregau eben eta prisionero hartu zitxuezen. Hori danori amaitxu orduko, renditzerakuan eskupetazoka eta amenazoka hartu zitxuen asaltoko guardixak barruko reboluzionarixuak, eta batzuk hanka ein bihar izen eben: hildako eta heridutako gehixen orduantxe izen ziran (dana dala, bersiñuak apur bat aldatu eitxen dira hori guztiori kontatzerakuan) (LXXIII, 90-91).

Barrero rendidutako eta harrapautako guztiok Republika Plazara eta Aiuntamentura jua ziran militarren aurretik. Gure Etxebarria bixak be prisionero hartu zitxuezen: baiña Etxebarria komunistiak halakon baten

⁴³⁵ Horrek suzko bonbok José Ignacio Echeverría botikarixuak ein zitxuan aurreko astietan, Fermin Aldabe anarkista panplonikiari iketitxa. Behian kontra jotakuan bonbak su hartzen eben, eta eibartarrak “Jotake” izena ipiñi etsen. Botikarixuan eta Benito Galarraga-n artian (Galarraga Eskola Armerixako maixua zan) zelan eñ ondo estudixau ebenian, beste batzuei erakutsi eta grupo batzuk Madrillera eta Santanderrera juaten ziran beste grupo lokal batzuei erakustera. Eibarko “Furia Roja”-ko gaztiak porzelana zatixak sartzen zitxuen bomba barruan gogorrauk izeteko. Eibaren horrek bonbok kanposantuko tunbetan ezkutauta egon ziran, enterradoriak lagunduta, Victor Urresti-k (LXXIII, 82).

hanka eñ eban (eta gero frontera pasau), eta Toribio Etxebarria geratu zan, Eibarko mobimiento guztian buru bera balitza leintxe. Anekdotak moruan kontatzen dau, Aiuntamentuan bertan egon zala prisionero eta ha gaba han pasau bihar izen ebalak, baiña bezperan lo ein barik eualako eta egun osuan geratu barik ibilli zalako, lo trankill eñ ebalak, lurrian etzinda, zurrungaka... Berak holan diño, “Yo, con aquello de no haber dormido la vispera y la agitación de aquel día tan movido que siguió, hube de admirar a no pocos que fueron a ver [sic] los prisioneros habidos, viendo cómo roncaba, de cúbito supino, al que suponían jefe del movimiento, sobre el duro suelo de aquel lugar que me era tan familiar, por ser el de mi obligación de todos los días” (L, 396). T. Etxebarria-ri ez, baiña beste detenidutako gehixenei interrogatorixo gogorra eñ eta egurra emon etsen; hainbestekua zan eze, Romualdo Gandiaga “Txomalo”-k bere burua bentanatik botatzeko⁴³⁶ ahalegiña eñ eban. Tente egon bihar izen eben, haiñ euan Aiuntamentu osua beteta jentez. Gabeko beratzirak inguruan etxekuei afarixa eruaten laga etsen, eta hamarretan, 16 urtetik beherakuei alde eitxen laga etsen (LXXIII; 102, 115).

Danera, alde bixetan, zazpi bat hildako izen ziran, Carlos Larrañaga enpresarixo tradizionalista⁴³⁷ euren artian (“Circulo Carlista”-ko presidentia zan), mezetara joiala gazte batek tiruak jota, hilleko lehelengo barixakuan. Ikusi horren barri detalle guztiekiñ *in* LXXIII, 86-87. Reboluzionarixuen artian bere bihargin bat euan, tirua beste batek eñ eban arren. Tirua hartutakuan Larrañaga-k hau esan ei eban: “Jente ezaguna, gaiñera” (LXXIII, 87); beste gizonezko bat Thieme & Elder arma almazentian akabau eben, armak hartzera joianian⁴³⁸; C. Eguren-ek diñuan, guardia zibillak be “hil eben beste bat, higitaxakin han ortuan zeguala lanian” (LXI, 4)⁴³⁹. Beste batzuk azidentian hil ziran, Pedro Guerricabeitia “Asta” 19 urteko gaztia, esaterako: Banko-Pruebasen armak hartzen euala pistola batek zerrojuan fallua euki, gogorrei erain pistolari eta disparau ein zan: “Asta” jo eban baliak eta hauxe esan ei eban: “*Ai ene. Harrapau najuek!*” (LXXIII, 87) (handik denpora gitxira hil zan). “Baiña akziñorik haundixena, ta unikua esan leike, Escuela [sic] Armerixan zala, hor bai. Pentsatzen dou bateronbat hil zala guardia zibiletatik, guardia de asaltuetatik” (LXI, 4)⁴⁴⁰, azkenengo bakiak eñ eta gero, reboluzionarixuak guardia zibillekiñ Eskola Armerixara juandakuan “orduak Guardia Zibillak amorratuta euazen da bat ero bi hil zittuen. Heriduak bi behintzat egon ziran; bat badakitt zein zan ha, teilla-tuan euan ezkutautu ta jo zetsen da zertu eben” (LXI, 5): “[Eskola Armerixako] Barrukoak [bakian] gonbitea hartu eta irtetzen hasi ziren, baina sarrerara heldu bezain pronto asaltoko guardiak beren armen kulataz jipoi-tzeari ekin zioten. Atzean zetozenak beldurturik harrera bero hartatik ihes egiten saiatu ziren. Bik eraikuntza-ko teillatura igotzea erdietsi zuten, baina bertatik irteerarik ez zegoen eta tiroz erasotuak izan ziren. Bietariko bat, Florencio Vázquez, 18 urteko gaztea, hilik suertatu eta lorategira erori zen haren gorpua. Bestea, Gerardo Arozena, 23 urteko gaztea, besoan balaz zauritua izan zen. Beldurraren eraginez Progreso Marcano komunean ezkutatu eta bertan sabelean balaz larritasunez zauritua izan zen. Bitartean armagintza eskolako atarian jeitsitako guztiek kulataz eta bestelako hainbat eta hainbat kolpe jasan behan izan zituzten” (LXI, 6-7). “Total, euren artian [guardia zibilletan] ta hamen hil ziranak ta bata ta bestian artian zazpi bat hildako egon zittuan” (LXI, 5). J.

⁴³⁶ R. Gandiaga otubrian 9txik 11ra egon zan aiuntamentuan deteniduta. Lau bidar eñ etsen interrogatorixua, amenza grabiekiñ, eta azkenerako esturasuna larregikua ekan, berak ezagutzen ez eban persona bat tartian sartu ebalako derrigorrian firmau bihar izen eban deklaraziñuan. Hillan 11n bentanatik bota eban bere burua eta grabe geratu zan; salako guardiak gaiñera uste izen eben hanka eitxeko salto eñ ebalak eta fusillekiñ apuntatu eben (LXXIII, 127). Suizidatzeko beste intento bat be egon zan gitxienez hurrengo egunetan: Alejandro García Rojo otubrian 22xan detenidu eben eta hain pazara haundixa emon etsen lehelengo interrogatorixuan, inkomunikauta laga ebenian hill ein bihar ebela amenazekiñ, bere burua garbitzia nahixao ebalak erabagi eban, eta antiajuen kristalekiñ eskuturreko zanak ebai zitxuan iñor enterau barik hurrengo interrogatorixorarte eskua abriguan ezkutautu ekalako. Bixamonian, atzera be interrogatorixorako medikua ekarri bihar izen etsen, baiña bizigarrin bat hartu eta gero barriro be jo eben (LXXIII, 124-125). (LXXIII; 124-125, 127).

⁴³⁷ Goguan hartzekua da Juan Madariaga historiadoriak diñuana: “Hay que destacar el fuerte impacto emocional y político que produjo una de las muertes del día 5 de octubre, la del presidente del Círculo Tradicionalista, Carlos Larrañaga, que junto con la del diputado tradicionalista y presidente de la Unión Cerrajera, Marcelino Oreja, en Arrasate, constituyeron uno de los motivos de agitación predilecta de la derecha hasta el inicio de la guerra civil, pasando a ser las nuevas víctimas “que la comunión tradicionalista incorpora al inagotable catálogo de sus mártires”, en palabras de Esteban Bilbao” (LXXIII, 13).

⁴³⁸ *In* LXI 3, bi kristautzat hartzen ditxue C. Eguren-ek eta J. Beistegui-k kontatzen dabenez, baiña gure ustez hildakua persona bakarra zan, bi bersiñotan kontautu; J. GUTIÉRREZ-ek be hildako persona bakarra aitxatzen dau, Sebastián Landa “Atrasaua”, eta heridutako bat, Victor Orueta: hori pasau artekua ondo kontautu ikusi leike *in* LXXIII, 85-86, 88, 190.

⁴³⁹ J. GUTIÉRREZ-ek diñuan, Matías Viteri “Viteri Txiki” zan, oilluei jaten emotera joiala balak hanka bixak aldenik alden pasau etsen: grabe egon zan lehelengan eta handik egun batzuetara hill ein zan (ikusi 1934-X-14).

⁴⁴⁰ J. GUTIÉRREZ-ek diñuan, hildakua Gregorio Sáez asaltoko guardia zan. (LXXIII; 93, 190).

GUTIÉRREZ-ek diñuanez, Amaña inguruan beste gazte bat be hill eben, Modesto Lizarralde 20 urteko gaztia (LXXIII; 85, 190). 17 heridutako inguru egon ziran danera (LXIX, 10). Eugenio Edurra karlista mondragotarra be Eibarren hil zan, Arrillaganeko ospitxalian, baiña Mondragoitxik Bergarako bidian heridu ebelako (LXXIII, 190).

Hanka eindakuak, gaba Kalamuako refujixuan pasauta, honek ziran: Los Toyos, Alejandro Tellería alkatia, Jacinto Galarraga, Teodoro LLuch, Enrique de Francisco, Agapito Echevarría, Jose Aranguren, Julio Betolaza eta Fermín Aldave. Euretatik, Alejandro Tellería, alkate izendakua, frontera pasatzen harrapau eben. Beste batzuk Galdaramiño inguruan ibili ziran lehelenguetan, baiña gero, egunak jua ahalian euren artian berba eiñ eta ahal ebanak ahal eban moruan kanpora hanka ein bihar izen eban (LXXIII, 94-97). J. GUTIÉRREZ-ek balanze moruan hauxe dakar: “en Eibar hubo siete víctimas mortales, además de un alto número de heridos, más de 300 detenidos, exiliados a Francia y Rusia y un largo etcétera de consecuencias secundarias. Tras durísimas torturas en el Ayuntamiento, gran parte de los participantes pasaron dieciséis meses en la prisión de Pamplona, hasta que el Consejo de Guerra celebrado en enero de 1936 contra 172 personas, todos ellos eibarreses menos tres bergarreses, se condenó a muerte a tres vecinos de la ciudad armera. Ciento cinco de los restantes fueron absueltos y otros sesenta y cuatro recibieron penas que oscilaban entre los veinticinco años y los cuatro meses de prisión. (...) [en] febrero de 1936 el gobierno decretó una amnistía de la que se beneficiaron los participantes en la revuelta armada” (LXXIII, 19).

Azkenian, reboluziñua huelga jeneral bat baiña ez zan izen ixa Espaiña osuan (ikus 1934-X-11), han eta hamen biolentzia piskat egon arren. Halan da be, bakan batzuk ondiok “burrukan” jardun eben egun batzuetan, “sabotajiak” eitekotan (LXI, 7)-(LXXIII, 95).

Gobernadore Zibillak, Domingo Cortázar izentau eban alkate. Ordungo korporaziñuak, 1936ko febrerurarte segidu eban (ikus 1934-X-15). Eibarren bahintzat, etxera juateko ordua -“toque de queda”- illuntziko Bretan ipiñi eben, bai orduan egunian bai bixamonian.

Harek egunak bizi izen zitxuen lagun batzuen testimonixuak be badagoz: orduan bere burua “marxista revolucionario aislado”-tzat joten eban Candido Eguren “Oka”-na, 29 urteko gaztia orduan (LXI; 1, 3, 4, 5, 7); bere burua sozialistatzat eukan Lukas Alberdi-ña (LXI; 2, 6); Juventudes Socialistas-ek orduan karzela barruan sartu zitxuen eibartarren askatasuna eskatu ebeneko agirixa eta hori sartuta dauan informe osua (LXI; 2, 4-5, 6-7); Maria Angeles Zulaika, 19 urteko gaztia orduan sasoiari (“1915. urtean jaiotako emakume hau Eibarko batxillerrik zaharrena da” (LXI, 3)) (LXI, 3-4, 6). (I, 266-267)-(XXXVI, 17)-(XXXIX, 16)-(L, 388-399)-(LV, 387-394)-(LXI, 1-8)-(LXIX, 10-11)-(LXXIII; 56-59, 67, 73-74, 81-97, 101-104, 115-139, 188-190, 196-198).

1934. urteko otubrian 5eko reboluziñuan ondorenia, “rebelión militar” eitxiagaitxik, 144 eibartar⁴⁴¹ egon ziran Panplonako karzelan, Toribio Etxeberria be bai euren artian –hamazazpi hillabete egon ziran preso, ikusi 1936-I-20-. Lehelenguetan, preso euazanak ospitxaletan egon ziran deteneduta. Karzelan egon ziran denpora bitxarte guztian, Panplonan bizi ziran Berraondotarrak (Martina Ojanguren zan etxeoandria⁴⁴²) zaindu zitxuan gure eibartarrak eta Eibartik presuei bisitan joiazan senidiak (ikus 1934-X-7). Eibarren, presuen aldeko Komitia martxan euan, eta bai presuei bai exiliautakuei dirua eta laguntasuna bialtzen jakuen (LXXIII, 96-97).

Gaiñera, Alfa Kooperatibia be itxi eta prezintau eiñ eben, militarrek uste ebelako enpresia bera euala reboluziñuan inplikauta. Eibarren danak ez ziran, jakiña, reboluziñuan aldekuak, eta bertako entidade batzuk (Caja de Ahorros Provincial-ak, esate baterako) eta lagun partikularrak dirua sartzen eben reboluzionariñuak harrapatzen ziharduen militarrendako ipinitxa euan kaja eta bankuetako kuentetan. Reboluziño osteko Eibarko eta inguruetako girua ezagutzeko zuzenena bibliografixara jotia da: LXXIII, 97-111, 115-139; hor J. GUTIÉRREZ-ek detalle askokin kontatzen dau ze gauzatzuk eta zelan pasau ziran. (L; 397, 397-411)-(LXIX, 10-11)-(LXXIII; 13, 19, 96-97, 97-111, 115-139, 191-198).

⁴⁴¹ In LXIX, 10, hau dakar: “Un total de 170 vecinos de Eibar fueron encarcelados y procesados”.

⁴⁴² Karzelara juaten zanian presuak “zaintzera” holako gauzak esaten etsetzen: “Hau dok ona! Irabazi egin bazenduen nere Eibarko etxiak kenduko zenskiguez errentak ez ordaintzetik hasitta, eta oin galdu egin dozuen ezkeriok horrek burdinon ostian zagozie, eta neu naiz hau guztia egin bihar dotena. Ez dakit eskerrak emongo destazuzen!” (LXXIII, 109).

1934. urteko otubrian 6xan eruan zitxuen Eibarren euazan heridutako rebozunariuak tokatzen jakuen ospitaletara: Donostiara batzuek eta Eibarren bertan beste batzuek. (LXXIII, 98).

1934. urteko otubrian 7xan Espaiñako ejerzitua hasi zan rebozuziñoko deteniduak Panplonako karzela erauten (ikus 1934-X-15). Gaiñera, orduantxe egunetik “ley marcial”-a indarrarian euan Espaiña osuan, gerratian letz. Eibarren, etxera juateko ordu topia atsaldeko 6rak ziran. (LXXIII; 98-99, 101).

1934. urteko otubrian 12xan M. Fister-ek (Eibarko mandatu militarra eukana) bando bat etara eban bihargiñ eibartar guztiak biharrian hasi zeitxiala aintzeko (ixa aste biko huelga jenerala amaitzeko). Gaiñera, taillarretako jabiei biharrera jua ez ziran bihargiñen listia presentatzeko aindu etsen: horrek bihargiñok kalera botako zitxuen eta parauak hartuko zitxuen euren orde. Banduak aintzen ebanez, ez euan herritxik urtezerik eta kalia aldran be ez euan ibiltzerik. Biharrian hasi ziranetik, etxera juateko ordua illuntziko 7retan zan.

Bixamonian hasi ziran biharrian ELA-STV sindikatuan afiliatukuak, baiña beste batzuk hillan 15erarte ez ziran jua. Taillar batzuk itxi ein zitxuelako huelgiak segidu eiñ eban. (I, 267)-(LXI, 1)-(LXXIII, 99-100).

1934. urteko otubrian 14an Urkiko kanposantuan insurreziñoko materixala topau eben, bi tunbatan sartuta: bata zabalik euan eta bestia itxitxa. Bonbak, eta bonbak eitxeko materixala euan han gordeta. Famelixa baten panteoi ein barrixa zan. (LXXIII; 49, 82, 100).

1934. urteko otubrian 14an hil zan Matias Viteri “Biteri Txiki” guardia zobillak insurreziño egunian eiñ etsezen disparuegaitxik. Disparuak Milloitxuan etxe ostian izen ziran (gaurko Txomo inguru), Biteri oilluei jaten emotera joiala. Entiarra bixamonian izen zan eta jentetza haundixa jua zan, Eibarren gizon famaua zalako: konzejala izendakua zan Primo de Rivera-n ditadura sasoian. (LXXIII; 85, 190).

1934. urteko otubreko 14rarte Eibarren “toque de queda” eualako bizimodu “tristia” euan: ez musikarik, ez espektakulorik...; jentia pasuan ibiltzen zan, baiña illuntziko 6rak arte bakarrik, handik atzera danak etxian egon bihar ebela. Hillan 14an alegrantzia piskat ipiñi eben musika bandakuak, atsaldeko 4:30etik 6:30erarte dantzia egon zalako Republikako plazan. (LXXIII, 98).

1934. urteko otubrian 15ian ipiñi eben Eibarko Aiuntamentuan Komisiño Gestora barrixa, lehengo alkatian eta konzejalen lekuan: horrek gehixenok ero karzela ero hanka einda euazan. Eibarko jefe militarrik, Fister-ek, ein zitxuan reunixuak zeintzuk izen Gestorakuak: 1931 urtian konzejal urten eben zazpi lagun jarri ziran: Izquierda Republicana-ko Eulogio Gárate, Jose Maria Ojanguren, Mateo Careaga eta Esteban Rementería; Partidu Radikaleko Domingo Cortázar, Gregorio Bustindui eta Florentino Carral. Lehen euazan hamar konzejal sozialistak eta nazionalista bakarra inhabilitaua euazan, eta Jacinto Alberdi republikanua hilda euan. Aiuntamentua osotzeko, ba, lehengo zazpi republikanuetatik aparte Gobiernuak herrixan alde biharra eiñ eben persona famauak jarri zitxuan, politikamentian iñori lotu bakuak. Honek ziran barrixok: Leonardo Aranzábal (pelotari izendakua), Paciano Arosa Larrañaga (Orbeaneko bihargiña), Gil Moreno (bihargiña), Guillermo Guridi (eskupeterua, industrial), Cecilio Unzeta (pelotari izendakua), Patricio Achótegui (“industrial ortopédico” (LXXIII, 46)), Angel Pérez Hernández (Errastiñeko modelistia), Bonifacio Larrañaga (bihargiñen enkargua) eta Pablo Aguirre (Azitaiñ aldeko basarritxarra). Alkate Domingo Cortázar Jiménez lerrouxistiak urten eban; lehelengo teniente-alkate Florentino Carral-ek, bigarren teniente-alkate Cecilio Unzueta-k, hirugarren teniente-alkate Eulogio Gárate-k, laugarren teniente-alkate Pablo Aguirre-k, “regidor síndico” (LXXIII, 46) Jose Maria Ojanguren-ek, eta bere ordeko Angel Pérez-ek. 1936-II-21erarte egon zan hori aiuntamentuori (ikus 1936-II-21).

Izquierda Republicana-kuak aitzen emon eben orduko aiuntamentuan ez ziharduela iñungo partiduren izenian baiña Eibarren alde eingo ebela ahalegiña. Orduan egunetik aurrera etxera juateko ordua gabeko beratzi txa erdietan ipiñi eben. (LXXIII; 46, 101).

1934. urteko otubrian 15ian eruan zitxuen rebozuziñuagaitxik detenidutako gehixenak Panplonako karzela: 74 lagun, lau autobusetan. Autobusetan sartzerezkuan, dan-danak ixillik, T. Etxebarria-k “Gora Republikia” esan eban altuz, eta danen ez-usterako, guardia zobillen kapitana be “Gora!” esan eban (LXXIII, 106).

Eibartik, ixa 200 lagun batu ziran Panplonan; beste batzuk, gitxiao, Donostian egon ziran. Karzelako aldi-xan barri liburuetatik ezagutu leike zihetz: LXXIII, 105-111. (LXXIII; 98, 101, 103, 105-111).

1934. urteko otubrian 21ian militarrek desfilea eñ eben Unzagako plazatik, danen aurretik Carrasco Amilibia koronela joiala (bera zan gobernadore militarra). (LXXIII, 120).

1934. urteko otubrian 22xan Panplonako "Audiencia Territorial"-eko presidentiak (Jose Maria de Olalde y Satrústegi-k) Gregorio Atxa-Orbea izentau eban Eibarko Fiskal. Kargua 1937ko dizienbrian azkene-rartekua zan. "Garai hartan fiskal izateak herritarren arteko tira-bira guztietan bitartekari moduan ibiltzea, eta, fiskalak hala egitea komeni zela uste zuenean, zigorrak eta isunak jartzea ekarren" (LXVIII, 12). (LXVIII; 12, 57).

1934. urteko otubrian azkenetan, domeka baten, Ramon de Zapirain nazionalistia (artian Donosti Buru Batzarreko sekretarixua zan) Eibarrera etorri zan reunixo batera. Bide batez, Donostian Euzko Gaztedikuak pistola baliñen pakete bi eruateko errekaukiñ etorri zan, eta bueltako treña hartzeruzkuan guardia zobillak zeozen susmua hartuta, kuartelera eruan zitxuen Eibarko nazionalistia eta donostiarra. Bidian Zapirain-ek eibartarrari kontau etsan baliñen kontuori, "Hauxe eta hauxe pasatzen jatak eta hor sartu orduko galdua nok", eta eibartarrak "Trankil, nik eingo juat berba guardia zobillekin...". Eta halan laga zitxuen bixak registrorik eitxeka, "Según el dirigente peneuvista Zapirain la actitud ambigua del PNV en la insurrección de octubre de 1934 en Eibar propició que no continuase el registro" (LXXIII, 73).

1934. urteko otubrian reboluziñuan gorabeheriakin, Polikarpo Larrañaga, Karlos Elgezua eskultoriari karmelita batzuek leku eske jua jakon. Elgezua-k bere etxian hartu zitxuan.

Lehelenguan, karmelita bi izen ziran; Elgezua-n amak hartu eban konpren eta sukaldian arduria. Gerora, karmeliten komunidadia haunditzen jua zan ("PP. Carmelitas Descalzos"); gerraterarte euki zitxuen frailliak etxian . (I, 269)-(XXXVI, 17).

1934. urteko nobienbrian 5ian zabaldu eben barriro Alfako fabrikia, baiña josteko makiñak eitxeko bakarrik, armarik bat bez. Militarrek zaindu eben lehelenguetan taillarra. (LXXIII, 103).

1934. urteko nobienbrian 22xan, Eibarko komisiño batek urten eban Madrillera, armen inguruko krisi-san gorabeherak argitxu nahixaz. Eibarkuen ustez, Gobiernuak arma munduan eitxen ziharduan politikia ez zan zuzena (injustua zalakuan). (I, 264).

1934. urte azkenetan Guardia Zobillak arma barrixak jirtzeko konkursua eñ eban: "Unceta y Cia."-n ASTRA "F" modeluan eta "Beístegui Hermanos"-en *ROYAL MM 34* modeluan artian, ASTRA "F" hartu eben. "Beístegui Hermanos"-endako golpe haundixa izen zan armagintzan (armagintziari zihero gerra ostian laga etsen arren). (LI, 135).

1934. urte ingurukuak dira Eibarko arteko gauza asko. Jacinto Olabe-k eibartar batzuei erretratuak eñ etsezan: Jose Antonio de Guisasola filantropuari eta bere andra Catalina de Vigne-ri oleuan eindakuak, Aiuntamentuan dagoz; Ciriaco Aguirre medikuari eindakua, Zaharren Ospitxalian; Eskola Armerixan be, andrazko baten erretratua dago.

Carlos Elgezua eskultore eibartarran obra batzuk dare herrixan: Ignacio Zuloaga-n monumentua, San Andres parrokiyan aurrian; Ospitxaleko jardinetan, Ciriaco Aguirre-ri eindakua; Eskola Armerixan, Julian Echeverría-ri eindakua; Alfán, Blas Echeverría-ri. San Pio X.a parrokiako Inmakuladia Julio Beobide-na da. (I, 221).

1935. urtian Madrilgo Gobiernuak, suzko armen monopolixuan gaiñeko Lege Proiektu bat etara eban. Horregaitxik, Eibar eta inguruko herrixetako Aiuntamentuetakuak batu ein bihar izen ziran, bertako parlamen-tarixuei laguntasuna eskatzeko, hamenguen izenian, defendidu ahal izeteko holako Lege baten asman aurrian.

Gauzak holan, fabriketan biharrik ezian, bihargiñak kalera botatzen hasi ziran. (I, 264).

1935. urtian, Eskola Armerixian inbentarixuan, mobiliarixo eta makiñarixian baloria 410.840 pezetakua zan. (XV, 48).

1935. urtian Victor Sarasqueta-k “Victor Sarasqueta S.A.” izenakin jarduten eban. (LI, 304).

1935. urtian⁴⁴⁴ konponidu zitxuan Juan Bautista Gisasola-k “Atxia Motxia” eta “A Mutil”, umoreko kantuen koruko bersiñuak.

“Atxia Motxia” Eibarren umiak fiestan kantatzen eben kantu baten gaiñian eindakua da. Letria hauxe da:

“Atxia motxia perolipan
zure semea errotan
errotara nindoiala
bilatu neban euli bat
atera nion begi bat
klin-klan, klin-klan,
Errota txikia, klin-klan, klin-klan
klin-klan” (LXV, 219).

Kantua noix eta zetako eiñ eban, eta bersiñuak ezagutzeko bibliografixara jo leike: LXV, 21; kantuan bersiñuen eta partituren inguruko komentariuak alde teoriko-kritikotik be jakin leikez gura dabenak: LXV, 36-37; eta partiturak eta letria ezagutzeko: LXV; 165-183, 219.

“A Mutil” barritz, Bizkaiko kantu baten gaiñian eindakua da. Letria hauxe da:

“A mutil kopetillun, begiak logure:
baietz uste dok baiña ez nok hire gure
Oraingo mutil zarrak zer dute merezi?
errekan beratuta, lexiban egosi.
Oraingo mutil zarrak dute fantasie!
soñian gerrikoa bestek erosie” (LXV, 219).

Kantua noix eta zetako eiñ eban jakitzeko bibliografixara jo leike: LXV, 21; kantuan eta partituren inguruko komentariuak alde teoriko-kritikotik be jakin leikez gura dabenak: LXV, 37; eta partiturak eta letria ezagutzeko: LXV; 185-191, 221. (LXV; 11, 14, 21, 33, 36-37, 165-191, 219, 221)-(LXVI; 48-50, 83).

1935. urtian urten eben azkenengo, Gerrate Zibilla baiño lehenao, Kaldereruak Eibarko kalietan. Orduan batutako diruak baekan nun gastau: 1934an otubreko reboluziñuan ondorik karzelan euazan eibartar danei laguntzen . (XIV, 49).

1935. urteko eneruan, Panplonako karzelan preso euazala, Eibarko sozialistak dokumentu bat eskribidu eben Madrilgo Kortietako sozialistei entregatzeko aurreko urteko otubreko reboluziñuagaixik euki zitxuen kastigu eta kaltien gaiñian. Dokumentuan titulua hauxe da: “Documentación entregada a la minoría parlamentaria socialista en orden a la represión de los sucesos de octubre de 1934 en Eibar”. Hor kontatzen dabe Eibarren zelako gorabeherak egon ziran orduan egunetan eta ondorik zelako “represiñua” euki eben: torturak, lapurretak, larregikerixak, martirixuak eta abar. J. GUTIÉRREZ-ek dokumentu osua jasota dakar bere liburuan, eta haraxe jotia da zuzenena sozialistak zelan ikusten zitxuen horrek gauza guztiok jakitzeko: lapurretak, autoridadien larregikerixak, inkisiziñua, martirixuak; jentian testimonixuak, ixa 90 lagunen kasuak banan-banan, eta karzelara juan ez ziranen izenak tratu txarrak hartu arren. Hori danori topau leike *in* LXXIII, 116-139. (LXXIII; 115-116, 116-139).

⁴⁴⁴ Nahi txa *in* LXV, 11, holan diñuan: “osasan motelekoa zen eta 1933. urtean, etxean gaisotuta zegoela, balio handiko lanak idatzi zituen: Atxia Motxia, A Mutil ...”, eta erderazko zatixan barritz: “de esta época son varias obras escritas por Juan Bautista ...”, eta 1933, 1934, 1935 urtietakuak aitzatzen dauz. (LXV; 11, 14, 21).

⁴⁴⁵ Fama haundixa hartu eben, eta inguruko herrixetara be juaten ziran: Bergara, Elgoibar, Markiña, Ondarrua eta Debara, esate baterako.

1935. urteko maietzian 28xan Panplonan preso euazan reboluzionarixo batzuei, ehundik gora, kalera urtetzen laga etsen baiña guardia zobillan kuartelera juatekotan astero, barixakuero. Biharretik aparte be, ez euken kalia ibiltzerik, eta hori estu bete bihar izen eben, baitxa Sanjuanetan be. Gaba Panplonan pasau eben, Berraondotarrenian eta Presuen aldeko Komitiak hartuta ekazan lekuetan. Bixamonian etorri ziran Eibarrera.

Halan da be, Eibarrera etortzen laga etsen batzuek atzera be preso sartu zitxuen beste presuen aldeko zeregiñetan laguntzen jardun ebelako: Donostian eta Panplonan egon ziran atzera preso sartutakuok. (LXXIII, 110-111).

1935. urteko junixuan 25ian, jaixetan, San Juan bixamonian, beste gauza batzuen artian, dantza premixuak ipini zitxuen Aiuntamentukuak: aurrekularixen premixua ipini eben, eta premixu espeziala euan 50 urtetik gorako dantzariendako. Goixeko beratzi txa erdietan zan. (LXIII, 30-31).

1935. urteko junixuan 30ian, jaixetan, San Pedro bixamonian, Urkuzuan “concurso de bailes regionales por parejas” ipini eben. Goixeko beratzi txa erdietan zan. (LXIII, 30-31).

1935. urteko julixuan 7xan Victoria Kente, Izquierda Republicana-ko mitin bat emotera etorri zan Eibarrera, beste batzuekin batera (karzeletako direktoria izendakua zan, juristia izetetz). (LXXIII, 144).

1935. urteko julixuan 31n, San Inazio egunian, Eibarko Presuen aldeko Komitiak (aurreko udaguene-ko reboluziñokuei laguntzeko) Gipuzkua osuan beste diru batuta ekan, Donostia aparte laga ezkeriok: danera 75.011,50 pezeta. Kanpuan hanka einda euazenei laguntzeko zan diru gehixena, baiña ostiango gauzetarako be bai: biajiak, abogauak, eta abar. (LXXIII, 97).

1935. urteko setienbrian Eibarren 943 lagun euazan paruan. (LXXIII, 41).

1936. urterarte, Eibarren “Aratostiak” zebratzen ziran (Karnabalak, ero “Carnestolendas” erderaz esanda): hiru egun izeten ziran, eta kalietan zihar konparsetan ibiltzen ziran, gabian maskarak ipiñitxa dantzan eitxen segitzeko. Hurrengo urtian kendu ein zitxuen. (I, 243).

1936. urtian Alfa Kooperatibia Estaduko lehelengua zan josteko makiñak eitxen: bost ero sei milloiko kapitala ekan ordurako, hamabost urteko gestiñuetan etaratako benefizixuen kapitalizaziñuekin batuta. (I, 263)-(XV, 70)-(LI; 49, 98).

1936. urterarte aurrera segidu eban konsumo kooperatiba bakarra “Cooperativa Bide-Onera” zan, “Solidaridad de Trabajadores Vascos”-ko bihargiñak sortutakua. (XV, 68-69).

1936. urtian, P. Larrañaga-k ziñuanez, Eibarren ELA-STV sindikatuak 1.400 afiliu ekazan; UGT-k, 1.600; eta Sindikatu Katolikuak, 90 (ikus 1931). (I, 267).

1936. urterarte honek arma taillarrok jardun eben biharrian (beste batzuen artian): “Arizmendi Hermanos” (LI, 108-109), Francisco Arizmendi (LI, 112), Eulogio Arostegui (LI, 115), “Arrillaga y Cía.” (LI, 116), “Crucelegui Hermanos” (LI, 159), “Talleres Jo.Lo.Ar.” (LI, 174), Migel Errecalde Uría (datu gehixao bibliografixan: LI, 186), “Sande, Gastelurrutia y Cía.” (LI, 300), “Viuda de Modesto Santos” (LI, 302), Esteban Sarasúa Vergara (LI, 305). (LI; 108-109, 112, 115, 116, 159, 174, 186, 300, 302, 305).

1936. urterarte, eta gerra ostian be bai, Artamendi Etxian damaskinatzaillien plantilla fijua eken; hortik aparte, jente askori emoten etsen biharra. Bibliografixan dagoz 31 bihargiñen izenak: LIII, 85; euretako beratzi andrak ziran. (LIII, 85).

1936. urterarte ez zan egon Eibarren partidu komunistia. (XV, 68).

1936. urterarte egon zan zabalik II. Republikiak Eibarri emondako “Instituto de Primera Enseñanza” (ikus 1931). (I, 264).

1936. urtian, *Argiaren egutegia* rebistan, J.G. Ibargutxi-k Arrateko Andra Marixan ipoiña dakar, zelan agertu jakon Akondian pastore bati. Batzarra eñ eta elixia altzatzia erabagi eben, batzuk agertu zan lekuan, beste batzuk, Arrateko aldapan. Obretan ekiñ, eta egunaz eitzen ebena, gabaz Arratera eruanda azaltzen zan bixamonian. Zer ete zan, eta Zelaikua eta Paguaga basarriko mutil bixak zaintzen geratu ziran gaba baten, eta argitxasunera, atian bitxartetik beira ipiñi ziran: Ama Birjiñia, behi bikin buztarrixan. Zaintzen egotiarren, holan kastigau zitxuan pastoriok:

“Aida txuri ta belio;
Selatako dagoanari
Begiak urten bekio;
Berriz makurka dagoana
Oker gelditu beyo” (XXVII, 47-48).

Harrezkeriok, beti egon ei da itxua eta mantxua han basarrixetan. (XXVII, 47-48).

“Agur,lagun
maiteak,
neska eta mutil,
ta emen neri entzuten
zaudetenei berdin,
Arrate'ko Ama
Birjiñ,
zeruko Erregin,
bertso be'ri batzuek
nai nizuzke egin.

Pago itzalpe batean
arrizko iturri.
Nork eman dizu,
Ama,
jantzi apaiñ ori?
Iturri bat, iturri bi,
Arraten Amabi.
Ur garbi nai duenak
eskatu Amari.

Arrateko bidean
Azitain aldetik
arrizko Gurutze bat
dago antxiñetik.
An Kredo bat, an
Kredo bi,
nai dunak amabi.
Laguna topatzeko
ez da gauza oberik.

Mendian loratxoak
zuri eta gorri,
Nork jarri dizu,
Ama,
Koroi eder ori?
Krabelin bat,
krabelin bi,
Arraten amabi.
Loretan ederrena
Zu duda gaberik.

Belardi zabalean
bildotsak ugari.
Aurreko zelai ortan
geiagorik dabil.
Bildostxo bat,
bildostxo bi,
Arraten amabi.
Bildotsik politena
Zure Seme ori.

Jende mordoia dator
bide zabaletik.
Nork piztu dizu,
Ama,
kandela apaiñ ori?
Mordoska bat,
mordoska bi,
Arraten Amabi.
Zu zera gure Ama
ta gu zure erri.

Zeru-zelai beltzean
izar bat da ageri.
Zure buru inguruan
bada geiagorik.
Izartxo bat, izartxo bi,
Arraten amabi.
Izarrik ederrena
guretzat Zu beti,

Pago zabal azpian
artzai txistulari.
Nork eman dizu,
Ama,
danbolintxo ori?
Artzaitxo bat,
artzaitxo bi,
Arraten amabi,
Txistulari artean
Zu zera Erregiñ.

Agur, Ama maitea,
agur biotzetik,
Amaitutzera noa
oingo bertso onekin.
Agur, Ama, agur
terdi,
ez aztu gurekin.
Biotzaren erdian
zaitugu guk beti”
(XXVIII, 55).

1936. urtian, *Argiaren egutegia* rebistan, P. Latsurregi-k “Arrateko Ama'ri” kantua etara eban:

1936. urtian, hamaika urte aurretik foball-zelaixa eitzeko etara eben asmua atzera martxan jarri zan. Komisiño bat eñ eben Aiuntamentukuak, Tabernarixen Gremixokuak eta Eibarko deporte alkartietakuak. Erabagi eben “zelaixa Eibarko kirol elkartien Federaziño batek administratzia” (LXIV, 35), eta zelaixori Isasixan eitzeko permisua eskatuaz Villamarciel-eko Kondiari kartia eñ etsen. (LXIV, 35).

1936. urteko eneruan 20xan, 1934ko reboluziñoako rebeldixa militarraigaitzik, Eibarko 170 lagun inguruk⁴⁴⁶ prozesua euki eben Panplonan “Consejo de Guerra” (LXXIII, 19) einda: reboluziñuan ibilli ziran ixa danak, zegaitzik eze, frontera pasau ero libertade probisionalala gitxik konsegidu ahal izen eben-eta. Prozesua orduantxe ekin zan, baiña hurrengo egunetan segidu eban, hillan 24an sententzixak erabagitzen amaitxu arte.

Bibliografixan topau leikez juizioko barri guztiak: Tribunalian zeintzuk⁴⁴⁷ euazan, abogau defensoriak zeintzuk ziran, juizixua zelan preparau eben, fiskalan justifikaziñua juiziuia eitzeke eta ikusitxakuak ikusitxa, bakotzak zelako delituak ekazan bere gaiñ eta zelako kastigua merezi eban, juiziuia egunian-egunian zelan joian (fiskalan jarduna, defensorien jardunak, 65 lagun ingururi karguak kentzia...), eta sententzixia zetan geratu zan azkenian. Hori danori, izen guztiakin, bakotxan delituekin, bakotxari eskatutako kastiguakiñ eta azkenian bakotxari ipini ero kendu etsena, J. GUTIÉRREZ-en liburuan topau leike: LXXIII, 143-169; gaiñera, liburuan azkenaldian apellidoka juiziuia eukitxako danak dagoz banan-banan: apelliduak eta izena, fiskalak ze kastigu eskatu etsan, eta azkenian zer ipini etsen, *in* LXXIII, 199-203.

172 lagunen kontrakua zan juizixua, danak eibartarrak Bergarako hiru lagun izen ezik. Fiskalak, José María Dávila jeneralak, presuen delituak rebelioi militar erakuak zirala ziñuan, bost gradutan. Horrek delitugaitzik eskatu zitxuan kastiguen artian, “pena de muerte” lau lagunendako eskatu eban: Toribio Etxebarria-ndako, Julian Prieto-ndako, Francisco Inchaurreaga-ndako eta Juan Ibarra ferrobarrarixo anarkistiandako; bestien-ndako, ehun lagunetik gorakundako “reclusión mayor” eta “reclusión menor”-eko prisiñua, hasi barruan 30 urte egon bihar izetetik, eta urte bira arteko kartzelia eskatu zitxuan fiskalorrek (LXXIII, 158-159) -“cadena perpetua”-“cadena perpetua a muerte”, beste batzuen berbetan (LXI, 6)-. Beste batzuk, 20 lagunetik gora, libre lagatzeko be eskatu eban. Azkenian, defensorien jarduna entzun eta gero, eta fiskalak lehelenguan eskatzen ebana aldatuta, Tribunalan sententzixia⁴⁴⁸ holan geratu zan: hiru laguni hiltzeko kastigua (pena-de-muertia) ipini etsen; T. Etxebarria-ri 30 urteko kartzelia ipini etsen (LXI, 6); 105 lagun inguru libre geratu ziran; eta bestiei (65 lagun inguru), hasi 25 bana urteko kartzeliakiñ, eta lau hillabete artekuak bota etsezen (LXXIII; 19, 167) (ikus 1936-II-21; 1936-I-21). (I, 267)-(L; 397, 406-408)-(LXI, 6)-(LXIX, 11)-(LXXIII; 19, 68, 143-169, 192-193, 199-203).

1936. urteko eneruan 21ian bezperan Panplonan hainbeste eibartarren kontra hasitxako juizixuak segidu eban. Defensoriak eiñ eben berba orduan egunian. Zein defensorek zein defendidu eban eta eskatzen ebena bibliografixan topau leike detalle guztiakin: LXXIII, 160-162 (ikus 1936-I-22). (LXXIII, 160-162).

1936. urteko eneruan 22xan egun bi lehenao Panplonan hasitxako juizixuak segidu eban. Falta ziran beste defensoriak eiñ eben berba. Zein defensorek zein defendidu eban eta eskatzen ebena bibliografixan topau leike detalle guztiakin: LXXIII, 162-164 (ikus 1936-I-23). (LXXIII, 162-164).

1936. urteko eneruan 23an Panplonako eibartarren kontrako juizixuan fiskalak, defensorien jarduna entzunda, eskatzen zitxuan kastiguak piskat bigundu ein zitxuan eta beste batzue-ndako libre lagatzeko be eskatu eban. Horren ondorik defensoriak barriro be berba eiñ eben. Zeiñek zer esan eban jakitzeko, bibliografixara jo leike: LXXIII, 164-166 (ikus 1936-I-24). (LXXIII, 164-166).

⁴⁴⁶ *In* LXIX, 11, “170 procesados” diño; *in* LXI: 144; eta *in* LXXIII, 19: “Consejo de Guerra celebrado (...) contra 172 personas, todos ellos eibarreses menos tres bergarese”.

⁴⁴⁷ J. GUTIÉRREZ-ek erakusten dabenez, gehixenak handik gitxira urten eban gerratian eta ostian kargu haundixak euki zitxuan (LXXIII, 146-151).

⁴⁴⁸ Askotan pasau jakunez, liburuetan datu kontraditorixuak topau douz: zuzen pentsau leike sententzixian ondorenian libre lagatutakoak 105 lagun inguru izen zirala. Hori topau geinke liburu baten baiño gehixaotan, konparaziño baterako *in* LXIX, 11: “de los 170 procesados, 105, fueron absueltos, y 65, entre ellos Echevarría, condenados”; *in* LXXIII, 19: “se condenó a muerte a tres vecinos de la ciudad armera.

Ciento cinco de los restantes acusados fueron absueltos y otros sesenta y cuatro recibieron penas que oscilaban entre los veinticinco años y los cuatro meses de prisión”; *in* LXXIII, 168: “El juez instructor dio orden de libertad para los 105 individuos absueltos, por lo que quedaron en la cárcel de Pamplona 65 eibarreses y los bergarese Ambroy y Zabala”. Hor liburuan gaiñera, libre lagatutakuen izen guztiak dakar J. GUTIÉRREZ-ek, 168. orrixan eta 199-203 orrixetan. Baiña J. GUTIÉRREZ-ek berak leku baten baiño gehixaotan datuak bestekaldera ipintzen dauz, kontuak etarata eta guzti: “de los 172 procesados a 22 se les retiró la acusación al inicio de la vista, y posteriormente a otros 43, lo que hace un total de 65 absoluciones en la petición fiscal definitiva.” (LXXIII, 164), “Al final se juzgaba a 105 eibarreses y dos bergarese (...) De los sesenta y cinco que se beneficiaron de la retirada de cargos (...)” (LXXIII, 167),

“Tras la sentencia sesenta y cuatro eibarreses y el bergarés Bernardo Gómez salieron de la cárcel sin cargos” (LXXIII, 168).

1936. urteko eneruan 24an amaitxu zan eibartarren kontrako Panplonako juizixo militarra, Gerra-Konsejua: lehelengo, kastigua euketak berba eñ ahal izen eben. Gero, Tribunalekuak deliberatu ostian aitzen emon eben zein zan azkenengo sententzia: rebelioi militarra eixiarren, hiru lagun hiltzeko kastigua ipini etsen; bestiei, libre lagatako 65 lagunak aparte, karzela eta diruzko indemnazaziñuak. Zeiñi zer bota etsen jakitzeko, bibliografixara jo leike: LXXIII, 166-169. (LXXIII, 166-169).

1936. urteko febreruan 16xan eleziño jeneralak izen ziran. Karnabaletako egunak ziran. Eibarren 6.467 lagunek bota zeikien botua, eta azkenian Frente Popularrak urten eban nagusi, 14.506 botukin (ikus botuak kandidatoka: 1936-III-1). Gabian Rialtoko eta Astelenako dantzan jente mordua egon zan.

Baiña, “En cumplimiento de la ley electoral, que requería un mínimo del 40% de los votos en la primera vuelta al partido mas [sic] votado para dar como definitivo el resultado, se hizo necesaria una segunda vuelta a celebrar el 1 de marzo en los casos de Bizkaia, Gipuzkoa, Araba, Soria y Castellón” (LXXIII, 172). (L, 391)-(LV, 466-470)-(LXXIII; 171-173, 177).

1936. urteko febreruan 21ian, Estaduko eleziño jeneraletan ezkertixak irabazi ebelako, Frente Popularrak, Azaña nausi zan Ministruen Konsejuak bertan urteko eneruan sententziautako 1934ko “reboluzionario” politiko danendako amnistixia emon eban. Eibartar danak urten eben kanpora, Francisco López Braña izen ezik, zegaitxik eze bere delitua “ajeno al movimiento”-kotzat (LXXIII, 174) hartu ebelako eta Juan Ibarra izen ezik, Burgosko Audienzixan kausa bat ekalako pendiente ondiok.

Eibartarrak bixamonian urten eben kalera, eta bazkalostian Eibarrera etorri ziran autobusietan; Eibarren, bertako jentia manifestaziñua eñ eban baiña baketan. Kanpora hanka eindakuak be etortzen hasi ziran, Juan de los Toyos, esate baterako. Detalle gehixao liburuetan topau leike, gehixen *in* LXXIII, 174-175. (I, 267)-(L, 406-409)-(LXI, 6)-(LXIX, 11)-(LXXIII; 13, 17, 19, 46, 174-175).

1936. urteko febreruan 23an, domekia, 1931ko abillian 12xan era demokratikuan urtendako korporaziño munizipala ipiñi zan barrero aintzen, hiru lagun izen ezik: Domingo Cortázar alkate izendakua (ikus 1934ko reboluziñua), ondiok hanka einda euan Galarraga sozialistia, eta Alberdi zana. Aiuntamentuan izen ziran gorabeherak zihetz ezagutzeko liburuetan beixu leike, gehixenbat hamen: LXXIII, 176-177. (I, 267)-(LXXIII; 46, 176-177).

1936. urteko febreruan 28xan Indalecio Prieto-k diskursua bota eban Astelena Frontoian, mitiñian, bere diskursuetan onenetakua. (LXIX, 11)-(LXXIII, 70).

1936. urteko martixan 1ian eleziño jeneralak izen ziran, Kortietako diputaduak etartzeko. Eibarren, honek botuok izen ziran febreruan eta martixan⁴⁴⁹:

	2. BUELTIA (1936-III-1)	1. BUELTIA (1936-II-16)
Irujo	1.893	1.511
Irazusta	1.888	1.292
Lasarte	1.889	1.276
Picavea	1.879	811
Ansó	3.517	3.643
Apraiz	3.207	3.625
Amilibia	3.596	3.622
Larrañaga	3.568	3.592
Usabiaga		7
Monzón		1.357
Paguagua		1.227
Oreja		1.219
Múgica		1.204
Lojendio		1.226

⁴⁴⁹ Numero batzuetan aldiak dagoz I, 267-n eta LXXIII, 173-n artian; gaiñera, *in* LXXIII, 173, I-en baiño izen gehixao dagoz febreruko eleziñuetarako.

Martiko eleziño egunian Eibarren demandak egon ziran: ezkerreko partiduetakua ez etsen nazionalista guztiei laga bakian botatzen. Esaterako, basarritxarrak kalera bajatzeko autua bihar eben, endemas egualdi txarra eualako, eta ezkerrekuak trabak ipini zitxuen autuok bialtzeko. Gaiñera, basarritxar askori zeñi botau bihar etsen esan erañ etsen. Beste holako kasu gehixao be izen ziran: Aberri Etxeko ate-zaintzaillia - Cortaberria-n alarguna- botua botatzera jua zanian ez etsen laga eskolako atian barrura sartzen (andria hanka-bakarra zan, bestia ortopedikua eukan); Pedro Tellería interbentore nazionalistia laguntzera jua jakon eta Palacios izeneko batek kutxillua sartu etsan albo baten. Tomas Guisasola damaskinadoriari be ez etsen laga botaziño salara sartzen, eta gizonak 82 urte eukazan... (I, 267)-(LXIX, 9)-(LXXIII; 171-173, 177-178).

1936. urteko martixan 15ian Eibarko herrixak eta Bilboko “Fraternidad de Mujeres Modernas”-ek homenajia eiñ etsen Panplonan bizi ziran Berraondotarrei, 1934ko rebozionarioxak Panplonako karzelan egon ziranian laguntasun haundixa emon etselako. Berraondotarrekin batera, homenajeautakuak preso egondako lau andrazko eibartar be baziran. Bazkarixa eiñ eben Toki Eder restaurantian, eta bandiak be musikia jo eban. Unzagatik Urkiko kanposantura manifestaziña eiñ eben, rebozuziñuan hil ziranei be homenajia eiñaz.

Dana dala, Berraondotarrendako kalterako izen zan, gerrate zibillian sublebautakuak etxeko alabiari ulia hondotik ebai etselako hori zala eta ez zala, “elemento indeseable”-tzat hartuta (LXXIII, 110). “Pero peor suerte tuvieron varios jóvenes pamploneses de partidos de izquierda que por ser conocidos al haber colaborado con los presos eibarreses fueron fusilados los primeros días de la revuelta fascista” (LXXIII, 110). (LXXIII, 109-110).

1936. urteko maietzian Eibarren 881 lagun euazan paruan. (LXXIII, 41).

1936. urteko julixuan 17-18xan Espaiñako militarrek Melillan altzau ziranian, Republikian aldekoa zan Eibarko herrixa izen zan Gobiernuari lehelengo armak emon etsazana: Espaiñako Gerrate Zibilla hasitxa euan. (I, 267)-(LXIII, 32).

Gerraterarte egon zan Eibarko hormen barruko Barrenkale kalia, bere sasoiari herriko nausixenetako bat. Izenak berak diñuan, kasko zaharreko “beheko kalia” zan, beheko partian ero barrenian euana.

Dana dala, gaur Barrena kalia dan lekuan, baeuazan “Barrena” taillar bi (Barrena etxia be bai); armen kañoiak zulutzen zitxuen. Errekian bertan zoiala aprobetxauaz, urakiñ eindako argindarra erabiltzen eben makiñarixia martxan ipintzeko. (II; 8 p., 10. p.).

Gerraterarte egon zan Ibarburutze eta Bidebarrixeta bitxartian Ibarbea etxia. (II; 37. p.).

Gerra aurrian des ein zan Arrateko Kofradixia. Halan da be, jaixetan ondiok Kofradixia eguna zelebratzen da, antxiñako moruan, Arrate eguneko hurrengo domekan. (XXXIII, 84).

Gerra aurrian, Eibarren herriko banda munizipala ez eze, “Unión Musical Eibarresa” (Rafael Cañón zan direktoria), eta “La Romeral” (Antonio Enbeita “Txapel” zan bertako direktoria) musika bandak euazan. (XIV, 67).

Espaiñako Gerrate Zibillian (1936-1939), 1937ko abriilian 26xan tropa faszistak herrixa gogor bonbardeau eben (egun bi aurretik hasitxa euazan horretan⁴⁵⁰); ixa herri dana hondatuta geratu zan. Orduan behia jo eben Mallea jauregixak, Kontadorekuak, Isasiko Markeskuako Kontzeziño Franziskanen monjen komentua eta Arrabalgo Agustina Rekoleten komentua, etxe edar batzuk aitzatziarren. (I, 270)-(LXIX; 11, 13).

⁴⁵⁰ In LXIX, 11, holan diño: “fue bombardeada brutalmente el día 25 de abril de 1937 y cayó al día siguiente, el mismo día en que era bombardeada Gernika”; baiña gero osteria Eibarko torretxe batzuen gaiñian: “Todas ellas resultaron destruidas por el incendio del 26 de abril de 1937”. Frankistak “Liberación de Eibar” zala ziñuen.

BIBLIOGRAFIA, ALFABETIKAMENTIAN

2001, Eibarko Udala, 2001 [San Juan jaixetako programia]

AGUIRRE SORONDO, Antxon: *Las ermitas de Eibar*, Zarautz, Eibarko Udala = Ayuntamiento de Eibar, 1996

Alfa. 1920-1960, San Sebastián, Industria Gráfica Valverde, 1960

ALUSTIZA ALONSO, Nerea: "Oro parece, plata no es; entonces, ¿quien [sic] es?", *Eibar*, III Epokia, 45 urtia, 20, Azaroak 1997 (11 or.)

AMURIZA, X.; et alii: *Gregorio Atxa-Orbea, "Orbe" bertsolaria*, Oñati, Ego Ibarra, 1992 ["Ego Ibarra, 1992, 8"]

ARAOLAZA ARRIETA, Oier: *Gregorio SANTA CRUZ dantza maisua. Gregorio Santa Cruz, 1898-1980: Bizitza eta lanak, Lasarte-Oria*; Ego Ibarra Batzordea, Eibarko Udala; Mendaroko Udala, 1998 ["Ego Ibarra, 21"] (Azaleko titulua: "Gregorio SANTA CRUZ dantza maisua. 1898-1980"; kontraportadako solapako titulua: "Gregorio SANTA CRUZ dantza maisua. 1898-1980. Bizitza eta Lanak")

AZPIAZU, José Antonio: *Un mercader en el reino de Felipe II: El eibarrés Martín López de Isasi*, Azpeitia, Eibarko Udala = Ayuntamiento de Eibar, Ego Ibarra, 1999 ["Ego Ibarra 1999, 22"]

BARRENA, Elena; et alii: *Eibar. 1346-1996. Ekarpén historikoak. Aportaciones históricas*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1999 ["Colección Lankidetzan Bilduma, 14"; "Ego Ibarra, 23"] (Jardunaldixetan hartutako Eskuzko Apuntiak be erabili douz)

BASCARAN, Benigno; CELAYA, Pedro; SAN MARTIN, Juan: "Eibarko kaleetako izen aldaketen motibapenak-Motivaciones de los cambios de nombres de las calles de Eibar", in *Eibarko kale izendegia* (1980-1981(¿))

BATZUK: *Eibarko Hiri-Toponimia*, Pamplona/Iruñea, Eibarko Udala (Ego-Ibarra Batzordea) eta Kutxa Fundazioa, 1995 ["Onomasticon Vasconiae, 13"]

CALVÓ, Juan L.: *I.- La Industria Armera Nacional 1830-1930. Fábricas, privilegios, patentes y marcas*, (¿)Eibar, (¿)Eibarko Udala, 1997 ["Comisión Damasquinado. Ego Ibarra, 19"]

CARO BAROJA, Julio: *Baile, familia, trabajo*, San Sebastián, Txertoa, 1976

CASINO ARTISTA EIBARRÉS: *Casino Artista Eibarrés. Inicios y consolidación del Casino Artista Eibarrés (1.912 - 1.929). 75 aniversario 1.912 / 1.987*, Eibar, Casino Artista Eibarrés, 1987

Catálogo Comercial Hispanoamericano, Madrid, Oficina Informativa de Comercio Exterior, Departamento de Publicaciones, 1953

"Crisis del Antiguo Régimen", *El Mundo* (302)

Eibar. Revista popular, Maiatzak 1996, III Epokia, 44 urtia, 11

Eibar. Revista popular, Martxoak 1996 (Zenbaki berezia), III Epokia, 44 urtia, 10

Eibar. Revista popular, Urtarrilak 1996, III Epokia, 44 urtia, 9

Eibarko Klub Deportiboa. 75. urteurrena. 1924-1999, Eibar, Eibarko Klub Deportiboa, 1999

EIBARKO UDALA: *Republikia 1931-2001. Eibar*, Eibar, 2001-4-14 (periodiko moroko aparteko ediziñua, bi orrikua)

EIBARKO UDALA: *Republikia. 1931 - 2001. Erakusketa. Exposición. 2001eko martxoaren 30etik apirilaren 29ra, del 30 de marzo al 29 de abril de 2001*, Lasarte-Oria, Eibarko Udala, 2001

Eibarko XVI. mendeko merkatari handiak: *Isasi, Orbea, Iraurgi, Arrizabalaga (Debako Urazandiko Arriolatarren untxiekin izan zituzten tratuak direla eta)*, on-line: www.eibar.org (originalan referentzia bibliografikua hau da: HUXLEY BARKHAM, Selma; BARKHAM, Michael M.: *The Arriolas of Urazandi: Maritime Enterprise in Vizcaya and Guipúzcoa*. Erderazko itzulpena, Donostiako Untzi Museuandako eñ eben 1996. urtian eta Interneten euan (1999-X: www.eirelink.com/bremor/urazandi.html) copyright markarik barik. Erderazko titulua hau da: *Los Arriola de Urazandi: iniciativa empresarial marítima en Vizcaya y Guipúzcoa (hacia 1540 - hacia 1630)*)

ELORZA MAIZTEGI, Javier: *Eibar: orígenes y evolución -siglos XIV al XVI-*, Astigarraga, Eibarko Udala - Ego Ibarra, 2000 ["Ego Ibarra, 2000"]

ENRIQUEZ FERNANDEZ, Javier; SARRIEGUI, María José: *La Colegiata de Santa María de Cenarruza. 1353-1515*, San Sebastián, Editorial Eusko Ikaskuntza, S.A., 1986 ["Fuentes Documentales Medievales del País Vasco"]

ETXEARRIA, Toribio: *Viaje por el país de los recuerdos*, Donostia-San Sebastián, Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1990 (2. ed. faksimile)

Euskaldunak. La etnia vasca, Donostia, Ed. Etor, 1978, I tomua

Euskaldunak. La etnia vasca, Donostia, Ed. Etor, 1979, II tomua

Euskerazaleak Alkartearen Egutegia. 1996. *Bizkai"ko Aurrezki Kutzaren Emaitza*, Bilbao Bizkaia Kutxa

FERNANDEZ VARGAS, Valentina: "Eibar, León, Ocaña y Cartagena en 1625: un ejemplo de estructuras urbanas peninsulares", in *Revista Internacional de Sociología*, 1980, XXXVIII (515-537 or.)

GALDOS, Romualdo (S.J.): "Contribución a una Monografía Histórica de la Villa de Eibar", in R.I.E.V., (¿)6-XI-1927, T. 20 (231-245 or.)

GARCIA DE SALAZAR, Lope: *Las bienandanzas e fortunas. Códice del siglo XV*, Bilbao, Editorial Ellacuría LAB. S.A., 1984 ("corresponde al vol. IV de la Ed. de Gráficas Ellacuría, Bilbao, 1967 libros XX al XXV": IV. tomua; XX-XXV liburua) ("Primera impresión del texto completo, con prólogo, notas e índices por ANGEL RODRIGUEZ HERRERO" / "Reproducción fotográfica de los LIBROS XX AL XXV del Códice que existe en la Real Academia de la Historia")

GARMENDIA ARRUBARRENA, José: "Cartas de Eibar en Sevilla", in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1989, XLV (594-595 or.)

GÓMEZ NAVARRO, José Luis: *El Régimen de Primo de Rivera. Reyes, dictaduras y dictadores*, Madrid, Ediciones Cátedra, S.A., 1991 ["Cátedra. Historia/Serie Menor"]

GOROSABEL, Pablo de: *Diccionario histórico-geográfico-descriptivo de los pueblos, valles, partidos, alcaldías y uniones de Guipuzcoa con un apéndice de las cartas-pueblas y otros documentos importantes*, Bilbao, Editorial La Gran Enciclopedia Vasca, 1971 (2. ed.: reinpr.; 1. ed., 1862) ["Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa, 4"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"]

GORROCHATEGUI, Santiago; LARRAÑAGA, Ramiro: 500 años de armería vasca. Eibar, Ayuntamiento de Eibar con la colaboración del Departamento de Economía y Planificación del Gobierno Vasco y del Departamento de Cultura de la Diputación Foral de Guipúzcoa, 1990

GUTIÉRREZ AROSA, Jesús: *La insurrección de octubre del 34 y la II República en Eibar*, Lasarte-Oria, Eibarko Udala - Ego Ibarra, 2001 ["Ego Ibarra 2001, 27"]

HIDALGO DE CISNEROS AMESTOY, Concepción; et alii: *Colección documental del Archivo Municipal de Elorrio* (1013-1519), San Sebastián, Eusko Ikaskuntza S.A., 1988 ["Fuentes Documentales Medievales del País Vasco"]

IBARGUTXI, J.G.: "Aida txuri ta belio... Arrate'ko Andra Mari'ren agerketaz azalea", in *Argiaren egutegia*, 1936 (47-48 or.)

Kezka, 1993, 4

Kezka, 1994, 5

Kezka, 1995, urtarrila, 6

LARRAÑAGA, Ramiro: "La fábrica de Eusebio Zuloaga en Eibar", *Cuadernos de Sección. Artes Plásticas y Documentales*, 8, San Sebastián, Eusko Ikaskuntza, 1991 (247-263 or.)

LARRAÑAGA, Ramiro: *Armeros vascos. Repaso histórico - Raíces y desarrollo*, Astigarraga; Eibarko Udala - Ego Ibarra, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2001

LARRAÑAGA, Ramiro; ALUSTIZA, Nerea: *El grabado en Eibar. Nuestros grabadores*, Eibar, Eibarko Udala = Ayuntamiento de Eibar, Ego Ibarra Batzordea, 1996 ["Ego Ibarra, 18"]

LARRAÑAGA, Ramiro; et alii: *Los Zuloaga [sic]. Dinastía de artistas vascos*, San Sebastián, Ramón Suárez Zuloaga, Museo Zuloaga de Zumaya, 1988

LATSURREGI, Peli: "Arrateko Ama'ri", in *Argiaren egutegia*, 1936 (55 or.)

LEKUONA, Juan Maria; LOPEZ DE LUZURIAGA, J.I.; NARBAIZA, Antxon: *1685eko kopia zaharrak*, Zarautz, Ego Ibarra, 1992 ["Ego Ibarra, 6"]

MADOZ, Pascual: *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico*, Valladolid, Gipuzkoako Batzarre Nagusiak-Juntas Generales de Guipúzcoa, 1991 (Faksimil ediziñua), Gipuzkoa tomua (1. ed.: *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1845-1850 (16 tomo))

MAÑE Y FLAQUER, Juan: *El Oasis. Viaje al País de los Fueros*, Echévarri, Ed. Amigos del Libro Vasco, 1985 (2. ed.; faksimil), X tomua: *Antiguos Recuerdos de Guipúzcoa* (1. ed.: Barcelona, 1879; II alia, *Guipúzcoa* tomua)

MARTINEZ DE ISASTI, Lope: *Compendio historial de Guipúzcoa*, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1972 (reinpr.) ["Tomo V de las "Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"] (1625. urtian eskribiduta: 1. ediziñua, 1850). Dauka: "Cap. XXXI. De la villa de Eibar, de su nombre, calidad y varones ilustres y ricos que ha habido y hay en ella, y de sus mayorazgos" (615-617 or.)

MARTÍNEZ DE MORENTIN DE GOÑI, Luis: *Aguinaga de Eibar. Historia de la parroquia*, San Sebastián, Editorial Centro Unesco de San Sebastián, 1996

MUJICA, Gregorio de: *Monografía Histórica de la Villa de Eibar*, Zarautz; Ayuntamiento de Eibar, Itxaropena S.A., 1990 (4. ed.; 1. ed. 1910)

Museo de Armas, Eibar, Donostia-San Sebastián, Gipuzkoako Foru Aldundiaren Kultur Sailak. Eibarko Armeria Eskola ta bertako Udalaren lankidetzarekin = Departamento de Cultura de la Diputación Foral de Guipúzcoa, con la cooperación de la Escuela de Armería y el Ayuntamiento de Eibar, 1984 (Ed. lit.: Ramiro LARRAÑAGA)

NARBAIZA AZKUE, Antton: *Policarpo Larrañaga (1883-1956)*, Vitoria-Gasteiz, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, 2001 ["Bidegileak"]

NARBAIZA AZKUE, Antxon: *Akilino Amuategi (1877-1919). XX. mende hasierako mitinlari sozialista euskalduna*, Astigarraga, Ego Ibarra, 2002 [“Eibarko Kuadernuak, 2”]

NARBAIZA, Oier; ARAOLAZA, Oier: *1934ko Altxamendua Eibarren. 1934ko URRIAREN 5eko IRAULTZA EIBARREN. GERTAKARIEN KONTAKETA*, 1993 on-line: www.eibar.org //<http://geocities.com/Paris/Café/5812/1934koa.html>. Internet-eko referenzia: “1934ko Altxamendua Eibarren. 1934ko URRIAREN 5eko IRAULTZA EIBARREN. GERTAKARIEN KONTAKETA (...) Oier Narbaiza eta Oier Araolaza 1993 **Erabilitako Bibliografia** (...) ARCHIVO ORAL BLASCO OLASCOECHEA **Elkarrizketatuak:** -Candido Eguren -Lukas Alberdi -Maria Angeles Zulaika

(...)”

OLAZAR, Martin: “Ziortza (VII): Illobietako idazkiak (laudak) korua, sakristia, torrea”, in *ZER. Bizkaitarrai-Bizkaieraz*, 259 zenbakia, zezeilla 2001 (3 or.)

PAUL ARZAC, Juan Ignacio: *Enciclopedia Histórico-Geográfica de Guipúzcoa*, 5. alia *Historia de Guipúzcoa 1*, Donostia, Haranburu Ed., 1986 (danera 6 ale)

PLATÓN, Miguel: *Alfonso XIII: De Primo de Rivera a Franco. La tentación autoritaria de la Monarquía*, Barcelona, Plaza & Janés Editores, S.A., 1998 [“Así Fue La Historia Rescatada, 22”] (Gaiñeko azalian testu luziaua dao: *Alfonso XIII: De Primo de Rivera a Franco. La tentación autoritaria de la Monarquía. Agonía de un reinado: el largo exilio de Alfonso XIII durante la II República, la guerra civil y los primeros años del régimen franquista*)

PRIETO, Indalecio; ETXEBARRIA, Toribio: *Epistolario. 1941-1946*, Zarautz, Itxaropena S.A., 1991 [“Ego Ibarra, 1991, 3”]

RETANA, Jose María Martín de (zuzend.); et alii: *La Gran Enciclopedia Vasca*, Bilbao, Talleres Gráficos Ordorica, (¿)1968. I tomua: 1. eta 2. faszikuluak [“Redactada por los más destacados investigadores, antiguos y modernos, del País Vasco y dirigida por el Ldo. Jose María Martín de Retana”]

RETANA, Jose María Martín de (zuzend.); et alii: *La Gran Enciclopedia Vasca*, Bilbao, Talleres Gráficos Ordorica, (¿)1968. II tomua

REVISTA Eibar (119-185 tomo ero liburua), II Epokia, Agozt-Sept., 1973 (3 or.)

RUIZ URBÓN, Yolanda (koord.); et alii: *Eibar Argipean. Castrillo Ortuoste Fondoa. Cien años de fotografía*, Eibar, Eibarko Udala (Ego Ibarra Batzordea, Udal Artxiboa), 2002

SAN MARTIN, J.: “Eibar”, in *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, Vol. X. Cuerpo A. *Diccionario Enciclopédico Vasco*, Donostia, Ed. Auñamendi, 1979 (180-272 or.)

SAN MARTIN, Juan: “Códice medieval desaparecido de Eibar”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1970, XXVI (490-493 or.)

SAN MARTIN, Juan: “El solar de Unzueta y su participación en el bando oñacino (Contribución a la historia de Eibar)”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1961, XVII (377-389 or.) [in *Eibar. Revista popular*, Maiatzak 96, III Epokia, 44. urtea, 11 (20-21 or.) be bai, piskat laburrao, “La participación que tuvo la Casa Unzueta en el bando oñacino (Contribución a la historia de Eibar)” tituluakiñ]

SAN MARTIN, Juan: “En torno a los testimonios del arte románico en Eibar, con algunas consideraciones sobre el Camino de Santiago”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1969, XXV (409-422 or.)

SAN MARTIN, Juan: “Gorosta-Beñako harrizko aizkora”, in *Munibe*, 1971, XXIII, 1 (155-156 or.)

SAN MARTIN, Juan: “Las primeras noticias de la Villa de Eibar (Contribución a la historia de Eibar)”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1963, XIX (227-230 or.)

SAN MARTIN, Juan: “Toponomástica eibarresa medieval”, in *Symbolae Lvdivico Mitxelena septvagenario oblatae quas edidit José L. Melena*, MCMLXXXV (1985), Separata (995-1006 or.)

SAN MARTÍN, Juan; LARRAÑAGA, Ramiro; CELAYA, Pedro: *El damasquinado de Eibar*, Eibar, Patronato del Museo de Eibar, 1981

SAN MARTIN, Juan; LARRAÑAGA, Ramiro; ZELAIA, Pedro: *Eibarko damaskinatua*, Eibar, Eibarko Museoaren Patronatoa, 1981 [liburuan azalian eta gaiñeko papelezko azalian-kamisan “Eibarko damaskinadua” dakar]

Sanjuanak 1996. Eibarrek 650 urte [1996ko jaixetako programia]

SARASKETA, Pedro: *Eibar. Monografía descriptiva de esta noble y leal villa Guipuzcoana*, Eibar, Imp. de P. Orúe, 1909 (faksimile publikaziño barrixa: Eibarko Kuadernuak, 1, Eibar, Eibarko Udala, Ego Ibarra, 2000 [“Hitzaurrea; I. Pedro Sarasketaren “Monografía”: sarrera gisa; II. Pedro Sarasketaren biografia; III. Pedro Sarasketaren bibliografia; IV. *Monografía descriptiva de esta noble y leal villa Guipuzcoana* (faksimila, 1909. urtean argitara emandako edizioarena” (3. or.))]

SARASUA GISASOLA, Ramon; ESKUDERO, Frantzisko; SAGARNA, Jesus M^a (moldatzailliak): *Juan Bautista Gisasola. 1885-1948*, Zarautz, Itxaropena, 1993 [“Ego Ibarra, 1993, 9”] (Azaleko titulua: “*Juan Bautista Gisasola. Musika lanen bilduma*”)

SARASUA, R.M.: “*La Música en Eibar. Eibarko Musikoak*”, Eibar; Eibarko Udala, Ego Ibarra, 1991 [“Ego Ibarra, 1991, 4”]

TEJADA, Alonso M.: “Historia de un Monasterio que desaparece del solar donde se implantó la Reforma Agustiniiana, en Eibar”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1946, II (185-191 or.)

ZALDIVIA, Juan Martínez de: *Libro Viejo de Guipúzcoa, del bachiller Juan Martínez de Zaldivia*, San Sebastián, Editorial Eusko Ikaskuntza, 1991, I tomua [“Fuentes documentales medievales del País Vasco, 33”]

ZALDIVIA, Juan Martínez de: *Libro Viejo de Guipúzcoa, del bachiller Juan Martínez de Zaldivia*, San Sebastián, Editorial Eusko Ikaskuntza, 1991, II tomua [“Fuentes documentales medievales del País Vasco, 34”]

ZELAIA OLABARRI, Pedro: *Eibar. Síntesis de monografía histórica*, San Sebastián, Gráficas Izarra, 1970

BIBLIOGRAFIXIA, KODIGOKA

- I (1): SAN MARTIN, J.: "Eibar", in *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, X. bol. *Cuerpo A. Diccionario Enciclopédico Vasco*, Donostia, Ed. Auñamendi, 1979 (180-272 or.)
- II (2): BASCARAN, Benigno; CELAYA, Pedro; SAN MARTIN, Juan: "Eibarko kaleetako izen aldaketen motibapenak-Motivaciones de los cambios de nombres de las calles de Eibar", in *Eibarko kale izendegia* (1980-1981(¿))
- III (3): BATZUK: Eibarko Hiri-Toponimia, Pamplona = Iruñea, Eibarko Udala (Ego-Ibarra Batzordea) eta Kutxa Fundazioa, 1995 ["Onomasticon Vasconiae, 13"]
- IV (4): MADUZ, Pascual: *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico*, Valladolid, Gipuzkoako Batzarre Nagusiak = Juntas Generales de Guipúzcoa, 1991 (faksimilla), *Gipuzkoa* tomua (1. ed.: *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1845-1850 (16 tomo))
- V (5): *Euskaldunak. La etnia vasca*, Donostia, Etor, 1978, I tomua
- VI (6): *Euskaldunak. La etnia vasca*, Donostia, Etor, 1979, II tomua
- VII (7): PAUL ARZAC, Juan Ignacio: *Enciclopedia Histórico-Geográfica de Guipúzcoa*, 5. alia *Historia de Guipúzcoa 1*, Donostia, Haranburu Ed., 1986 (6 ale)
- VIII (8): RETANA, Jose María Martín de (zuzend.); *et alii*: *La Gran Enciclopedia Vasca*, Bilbao, Talleres Gráficos Ordorica, (¿)1968. I tomua: 1. eta 2. faszikuluak ["Redactada por los más destacados investigadores, antiguos y modernos, del País Vasco y dirigida por el Ldo. Jose María Martín de Retana"]
- IX (9): RETANA, Jose María Martín de (zuzend.); *et alii*: *La Gran Enciclopedia Vasca*, Bilbao, Talleres Gráficos Ordorica, (¿)1968. II tomua
- X (10): MAÑE Y FLAQUER, Juan: *El Oasis. Viaje al País de los Fueros*, Echévarri, Ed. Amigos del Libro Vasco, 1985 (2. ed.; faksimile), X tomua: *Antiguos Recuerdos de Guipúzcoa* (1. ed.: Barcelona, 1879; II alia, *Guipúzcoa* tomua)
- XI (11): MUJICA, Gregorio de: *Monografía Histórica de la Villa de Eibar*, Zarauz; Ayuntamiento de Eibar, Itxaropena S.A., 1990 (4. ed.; 1. ed. 1910)
- XII (12): *REVISTA Eibar* (119-185 tomo ero liburua), II Epokia, Agozt-Sept., 1973 (3 or.)
- XIII (13): *Euskerazaleak Alkartearen Egutegia. 1996. Bizkaiko Aurrezki Kutxaren Emaitza*, Bilbao Bizkaia Kutxa

- XIV (14):** Kezka, 1995, urtarrila, 6
- XV (15):** ZELAIA OLABARRI, Pedro: *Eibar. Síntesis de monografía histórica*, San Sebastián, Gráficas Izarra, 1970
- XVI (16):** SAN MARTIN, Juan: “Gorosta-Beñako harrizko aizkora”, in *Munibe*, 1971, XXIII, 1 (155-156 or.)
- XVII (17):** SAN MARTIN, Juan: “Las primeras noticias de la Villa de Eibar (Contribución a la historia de Eibar)”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1963, XIX (227-230 or.)
- XVIII (18):** CARO BAROJA, Julio: *Baile, familia, trabajo*, San Sebastián, Txertoa, 1976
- XIX (19):** SAN MARTIN, Juan: “El solar de Unzueta y su participación en el bando oñacino (Contribución a la historia de Eibar)”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1961, XVII (377-389 or.) [in Eibar. *Revista popular*, Maiatzak 96, III Epokia, 44. urtia, 11 (20-21 or.) be bai, piskat laburrao, “La participación que tuvo la Casa Unzueta en el bando oñacino (Contribución a la historia de Eibar)” tituluakiñ]
- XX (20):** GARCIA DE SALAZAR, Lope: *Las bienandanzas e fortunas*. Códice del siglo XV, Bilbao, Editorial Ellacuría LAB. S.A., 1984 (“corresponde al vol. IV de la Ed. de Gráficas Ellacuría, Bilbao, 1967 libros XX al XXV”: IV. toma; XX-XXV liburua) (“Primera impresión del texto completo, con prólogo, notas e índices por ANGEL RODRIGUEZ HERRERO” / “Reproducción fotográfica de los LIBROS XX AL XXV del Códice que existe en la Real Academia de la Historia”)
- XXI (21):** SAN MARTIN, Juan: “En torno a los testimonios del arte románico en Eibar, con algunas consideraciones sobre el Camino de Santiago”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1969, XXV (409-422 or.)
- XXII (22):** SAN MARTIN, Juan: “Códice medieval desaparecido de Eibar”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1970, XXVI (490-493 or.)
- XXIII (23):** GARMENDIA ARRUABARRENA, José: “Cartas de Eibar en Sevilla”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1989, XLV (594-595 or.)
- XXIV (24):** FERNANDEZ VARGAS, Valentina: “Eibar, León, Ocaña y Cartagena en 1625: un ejemplo de estructuras urbanas peninsulares”, in *Revista Internacional de Sociología*, 1980, XXXVIII (515-537 or.)
- XXV (25):** TEJADA, Alonso M.: “Historia de un Monasterio que desaparece del solar donde se implantó la Reforma Agustiniiana, en Eibar”, in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1946, II (185-191 or.)

- XXVI (26):** SAN MARTIN, Juan: "Toponomástica eibarresa medieval", in *Symbolae Lvdoxico Mitxelena septuagenario oblatae quas edidit José L. Melena*, MCMLXXXV (1985), Separata (995-1006 or.)
- XXVII (27):** IBARGUTXI, J.G.: "Aida txuri ta belio... Arrate'ko Andra Mari'ren agerketaz azalea", in *Argiaren egutegia*, 1936 (47-48 or.)
- XXVIII (28):** LATSURREGI, Peli: "Arrateko Ama'ri", in *Argiaren egutegia*, 1936 (55 or.)
- IXXX (29):** GALDOS, Romualdo (S.J.): "Contribución a una Monografía Histórica de la Villa de Eibar", in *R.I.E.V.*, (¿)6-XI-1927, T. 20 (231-245 or.)
- XXX (30):** *Eibar. Revista popular*, Urtarrilak 1996, III Epokia, 44 urtia, 9
- XXXI (31):** GORROCHATEGUI, Santiago; LARRAÑAGA, Ramiro: *500 años de armería vasca. Eibar*, Ayuntamiento de Eibar con la colaboración del Departamento de Economía y Planificación del Gobierno Vasco y del Departamento de Cultura de la Diputación Foral de Guipúzcoa, 1990
- XXXII (32):** "Crisis del Antiguo Régimen", *El Mundo* (302)
- XXXIII (33):** AGUIRRE SORONDO, Antxon: *Las ermitas de Eibar*, Zarautz, Eibarko Udala = Ayuntamiento de Eibar, 1996
- XXXIV (34):** LEKUONA, Juan Maria; LOPEZ DE LUZURIAGA, J.I.; NARBAIZA, Antxon: *1685eko kopla zaharrak*, Zarautz, Ego Ibarra, 1992 ["Ego Ibarra, 6"]
- XXXV (35):** *Eibar. Revista popular*, Martxoak 1996 (Zenbaki berezia), III Epokia, 44 urtia, 10
- XXXVI (36):** *Eibar. Revista popular*, Maiatzak 1996, III Epokia, 44 urtia, 11
- XXXVII (37):** *Kezka*, 1993, 4
- XXXVIII (38):** *Kezka*, 1994, 5
- XXXIX (39):** *Sanjuanak 1996. Eibarrek 650 urte* [1996ko jaixetako programia]
- XL (40):** SARASKETA, Pedro: *Eibar. Monografía descriptiva de esta noble y leal villa Guipuzcoana*, Eibar, Imp. de P. Orúe, 1909 (faksimile publikaziño barrixa: Eibarko Kuadernuak, 1, Eibar, Eibarko Udala, Ego Ibarra, 2000 ["Hitzaurrea; I. Pedro Sarasketaren "Monografía": sarrera gisa; II. Pedro Sarasketaren biografia; III. Pedro Sarasketaren bibliografia; IV. *Monografía descriptiva de esta noble y leal villa Guipuzcoana* (faksimila, 1909. urtean argitara emandako edizioarena" (3. or.)])

- XL I (41):** *Alfa. 1920-1960*, San Sebastián, Industria Gráfica Valverde, 1960
- XL II (42):** *Catálogo Comercial Hispanoamericano*, Madrid, Oficina Informativa de Comercio Exterior, Departamento de Publicaciones, 1953
- XL III (43):** MARTINEZ DE ISASTI, Lope: *Compendio historial de Guipúzcoa*, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1972 (reinpr.) ["Tomo V de las "Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"] (1625. urtian eskribiduta: 1. ed., 1850). Dauka: "Cap. XXXI. De la villa de Eibar, de su nombre, calidad y varones ilustres y ricos que ha habido y hay en ella, y de sus mayorazgos" (615-617 or.)
- XL IV (44):** GOROSABEL, Pablo de: *Diccionario histórico-geográfico-descriptivo de los pueblos, valles, partidos, alcaldías y uniones de Guipuzcoa con un apéndice de las cartas-pueblas y otros documentos importantes*, Bilbao, Editorial La Gran Enciclopedia Vasca, 1971 (2. ed.: reinpr.; 1. ed., 1862) ["Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa, 4"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"]
- XL V (45):** ZALDIVIA, Juan Martínez de: *Libro Viejo de Guipúzcoa, del bachiller Juan Martínez de Zaldivia*, San Sebastián, Editorial Eusko Ikaskuntza, 1991, I tomua ["Fuentes documentales medievales del País Vasco, 33"]
- XL VI (46):** ALUSTIZA ALONSO, Nerea: "Oro parece, plata no es; entonces, ¿quien [sic] es?", Eibar, III Epokia, 45 urtia, 20, Azaroak 1997 (11 or.)
- XL VII (47):** ZALDIVIA, Juan Martínez de: *Libro Viejo de Guipúzcoa, del bachiller Juan Martínez de Zaldivia*, San Sebastián, Editorial Eusko Ikaskuntza, 1991, II tomua ["Fuentes documentales medievales del País Vasco, 34"]
- XL VIII (48):** ENRIQUEZ FERNANDEZ, Javier; SARRIEGUI, María José: *La Colegiata de Santa María de Cenarruza. 1353-1515*, San Sebastián, Editorial Eusko Ikaskuntza, S.A., 1986 ["Fuentes Documentales Medievales del País Vasco"]
- XL IX (49):** HIDALGO DE CISNEROS AMESTOY, Concepción; *et alii*: *Colección documental del Archivo Municipal de Elorrio (1013-1519)*, San Sebastián, Eusko Ikaskuntza S.A., 1988 ["Fuentes Documentales Medievales del País Vasco"]
- L (50):** ETXEBARRIA, Toribio: *Viaje por el país de los recuerdos*, Donostia-San Sebastián, Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1990 (2. ed. faksimile)
- LI (51):** CALVÓ, Juan L.: *I.- La Industria Armera Nacional 1830-1930. Fábricas, privilegios, patentes y marcas*, (¿)Eibar, (¿)Eibarko Udala, 1997 ["Comisión Damasquinado. Ego Ibarra, 19"]
- LII (52):** LARRAÑAGA, Ramiro; ALUSTIZA, Nerea: *El grabado en Eibar. Nuestros grabadores*, Eibar, Eibarko Udala = Ayuntamiento de Eibar, Ego Ibarra Batzordea, 1996 ["Ego Ibarra, 18"]

- LIII (53):** SAN MARTIN, Juan; LARRAÑAGA, Ramiro; ZELAIA, Pedro: *Eibarko damaskinatua*, Eibar, Eibarko Museoaren Patronatoa, 1981 [liburuan azalian eta gaiñeko papelezko azalian-kamisan “Eibarko damaskinadua” dakar]
- LIV (54):** SAN MARTÍN, Juan; LARRAÑAGA, Ramiro; CELAYA, Pedro: *El damasquinado de Eibar*, Eibar, Patronato del Museo de Eibar, 1981
- LV (55):** PLATÓN, Miguel: *Alfonso XIII: De Primo de Rivera a Franco. La tentación autoritaria de la Monarquía*, Barcelona, Plaza & Janés Editores, S.A., 1998 [“Así Fue La Historia Rescatada, 22”] (Gaiñeko azalian testu luziaua dao: *Alfonso XIII: De Primo de Rivera a Franco. La tentación autoritaria de la Monarquía. Agonía de un reinado: el largo exilio de Alfonso XIII durante la II República, la guerra civil y los primeros años del régimen franquista*)
- LVI (56):** GÓMEZ NAVARRO, José Luis: *El Régimen de Primo de Rivera. Reyes, dictaduras y dictadores*, Madrid, Ediciones Cátedra, S.A., 1991 [“Cátedra. Historia/Serie Menor”]
- LVII (57):** LARRAÑAGA, Ramiro; *et alii*: *Los Zuloaga [sic]. Dinastía de artistas vascos*, San Sebastián, Ramón Suárez Zuloaga, Museo Zuloaga de Zumaya, 1988
- LVIII (58):** *Museo de Armas*, Eibar, Donostia-San Sebastián, Gipuzkoako Foru Aldundiaren Kultur Sailak. Eibarko Armeria Eskola ta bertako Udalaren lankidetzarekin = Departamento de Cultura de la Diputación Foral de Guipúzcoa, con la cooperación de la Escuela de Armería y el Ayuntamiento de Eibar, 1984 (Ed. lit.: Ramiro LARRAÑAGA)
- LIX (59):** AZPIAZU, José Antonio: *Un mercader en el reino de Felipe II: El eibarrés Martín López de Isasi*, Azpeitia, Eibarko Udala = Ayuntamiento de Eibar, Ego Ibarra, 1999 [“Ego Ibarra 1999, 22”]
- LX (60):** BARRENA, Elena; *et alii*: *Eibar. 1346-1996. Ekarpen historikoak. Aportaciones históricas*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1999 [“Colección Lankidetzan Bilduma, 14”; “Ego Ibarra, 23”] (Jardunaldixetan hartutako Eskuzko Apuntiak be erabilli douz)
- LXI (61):** NARBAIZA, Oier; ARAOLAZA, Oier: *1934ko Altxamendua Eibarren. 1934ko URRIAREN 5eko IRAULTZA EIBARREN. GERTAKARIEN KONTAKETA*, 1993, on-line: www.eibar.org //<http://geocities.com/Paris/Café/5812/1934koa.html>. Internet-eko referenzixia: “1934ko Altxamendua Eibarren. 1934ko URRIAREN 5eko IRAULTZA EIBARREN GERTAKARIEN KONTAKETA (...) Oier Narbaiza eta Oier Araolaza 1993 **Erabilitako Bibliografia** (...) ARCHIVO ORAL BLASCO OLASCOECHEA **Elkarrizketatuak**: -Candido Eguren -Lukas Alberdi -Maria Angeles Zulaika (...)”

- LXII (62):** MARTÍNEZ DE MORENTIN DE GOÑI, Luis: *Aguinaga de Eibar. Historia de la parroquia*, San Sebastián, Editorial Centro Unesco de San Sebastián, 1996
- LXIII (63):** ARAOLAZA ARRIETA, Oier: *Gregorio SANTA CRUZ dantza maisua. Gregorio Santa Cruz, 1898-1980: Bizitza eta lanak*, Lasarte-Oria; Ego Ibarra Batzordea, Eibarko Udala; Mendaroko Udala, 1998 ["Ego Ibarra, 21"] (Azaleko titulua: "Gregorio SANTA CRUZ dantza maisua. 1898-1980"; kontraportadako solapako titulua: "Gregorio SANTA CRUZ dantza maisua. 1898-1980. Bizitza eta Lanak")
- LXIV (64):** *Eibarko Klub Deportiboa. 75. urteurrena. 1924-1999*, Eibar, Eibarko Klub Deportiboa, 1999
- LXV (65):** SARASUA GISASOLA, Ramon; ESKUDERO, Frantzisko; SAGARNA, Jesus M^a (moldatz.): *Juan Bautista Gisasola. 1885-1948*, Zarautz, Itxaropena, 1993 ["Ego Ibarra, 1993, 9"] (Azaleko titulua: "Juan Bautista Gisasola. Musika lanen bilduma")
- LXVI (66):** SARASUA, R.M.: "La Música en Eibar. Eibarko Musikoak", Eibar; Eibarko Udala, Ego Ibarra, 1991 ["Ego Ibarra, 1991, 4"]
- LXVII (67):** OLAZAR, Martin: "Ziortza (VII): Illobietako idazkiak (laudak) korua, sakristia, torrea", in *ZER. Bizkaitarrai-Bizkaieraz, 259 zenbakia, zezeilla* 2001 (3 or.)
- LXVIII (68):** AMURIZA, X.; *et alii: Gregorio Atxa-Orbea, "Orbe" bertsolaria*, Oñati, Ego Ibarra, 1992 ["Ego Ibarra, 1992, 8"]
- LXIX (69):** PRIETO, Indalecio; ETXEBARRIA, Toribio: *Epistolario. 1941-1946*, Zarautz, Itxaropena S.A., 1991 ["Ego Ibarra, 1991, 3"]
- LXX (70):** *Eibarko XVI. mendeko merkatari handiak: Isasi, Orbea, Iraurgi, Arrizabalaga (Debako Urazandiko Arriolarren untxiekin izan zituzten tratuak direla eta)*, on-line: www.eibar.org (originalan referentzia bibliografikua hau da: HUXLEY BARKHAM, Selma; BARKHAM, Michael M.: *The Arriolas of Urazandi: Maritime Enterprise in Vizcaya and Guipúzcoa*. Erderazko itzulpena, Donostiako Untzi Museuandako eñ eben 1996. urtian eta Interneten euan (1999-X: www.eirelink.com/bremor/urazandi.html) copyright markarik barik. Erderazko titulua hau da: *Los Arriola de Urazandi: iniciativa empresarial marítima en Vizcaya y Guipúzcoa (hacia 1540 - hacia 1630)*)
- LXXI (71):** EIBARKO UDALA: *Republikia. 1931 - 2001. Erakusketa. Exposición. 2001eko martxoaren 30etik apirilaren 29ra, del 30 de marzo al 29 de abril de 2001*, Lasarte-Oria, Eibarko Udala, 2001
- LXXII (72):** EIBARKO UDALA: *Republikia 1931-2001. Eibar*, Eibar, 2001-4-14 (periodiko moroko aparteko ediziñua, bi orrikua, Eibarko Ayuntamentua)
- LXXIII (73):** GUTIÉRREZ AROSA, Jesús: *La insurrección de octubre del 34 y la II República en Eibar*, Lasarte-Oria, Eibarko Udala - Ego Ibarra, 2001 ["Ego Ibarra 2001, 27"]

- LXXIV (74):** 2001, Eibarko Udala, 2001 [San Juan jaixetako programia]
- LXXV (75):** ELORZA MAIZTEGI, Javier: *Eibar: orígenes y evolución -siglos XIV al XVI-*, Astigarraga, Eibarko Udala - Ego Ibarra, 2000 [“Ego Ibarra, 2000”]
- LXXVI (76):** RUIZ URBÓN, Yolanda (koord.); *et alii: Eibar Argipean. Castrillo Ortuoste Fondona. Cien años de fotografía*, Eibar, Eibarko Udala (Ego Ibarra Batzordea, Udal Artxiboa), 2002
- LXXVII (77):** NARBAIZA AZKUE, Antxon: *Akilino Amuategi (1877-1919). XX. mende hasierako mitinlari sozialista euskalduna*, Astigarraga, Ego Ibarra, 2002 [“Eibarko Kuadernuak, 2”]
- LXXVIII (78):** NARBAIZA AZKUE, Antton: *Policarpo Larrañaga (1883-1956)*, Vitoria-Gasteiz, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, 2001 [“Bidegileak”]
- LXXIX (79):** LARRAÑAGA, Ramiro: *Armeros vascos. Repaso histórico - Raíces y desarrollo*, Astigarraga; Eibarko Udala - Ego Ibarra, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2001
- LXXX (80):** LARRAÑAGA, Ramiro: “La fábrica de Eusebio Zuloaga en Eibar”, *Cuadernos de Sección. Artes Plásticas y Documentales, 8*, San Sebastián, Eusko Ikaskuntza, 1991 (247-263 or.)
- LXXXI (81):** CASINO ARTISTA EIBARRÉS: *Casino Artista Eibarrés. Inicios y consolidación del Casino Artista Eibarrés (1.912 - 1.929). 75 aniversario 1.912 / 1.987*, Eibar, Casino Artista Eibarrés, 1987

ERABILITXAKO DOKUMENTAZIÑUA

AGI: “ARCHIVO GENERAL DE INDIAS”

konsultautakua:

-INFORMATIZAUTAKO INBENTARIXUA (bertako klasifikaziñua gorde dou: *INDIFERENTE, CONTRATACIÓN ...*; resumenak beixu douz)

-DIGITALIZATUTAKO DOKUMENTAZIÑUA. Esaterako: *INDIFERENTE, 1968, L20, 218o.-219a. (218o. = 218. folixuan OSTIA; 219a. = 219. folixuan AURRIA)*

referenzixa osuan ejenplua: *AGI: INDIFERENTE, 1968, L20, 218o-219a. f.*

EIBARKO UDALA: 1996-VI-19: “Eibar”, Eibarko Udaleko Estadistika sailleko agirixa

esk. ap., fetxia: ESKUZKO APUNTIAK

zerena:

BARRENA, Elena; *et alii: Eibar. 1346-1996. Ekarpen historikoak. Aportaciones históricas*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1999 [“Colección Lankidetzan Bilduma, 14”] / [“Ego Ibarra, 23”] liburua etara aurretik ein zian jardunaldietakuak: 1996-V-31, 1996-VI-11, 1996-VI-26, 1996-VII-8, 1996-VII-12; E. BARRENA-n konferenzixiana, 1997-I-30, Sociedad Cultural Arrate-n

referenzia osuan ejenplua: *esk. ap., 1997-I-30, 10* (apuntiak aurrian eta ostian dauazanian, a eta o jarrikou)

BIBLIOGRAFIA LAGUNTZAILLIA

ACHÓN INSAUSTI, Jose Angel: *Gipuzkoako Komunikabideen Historia. 2/ Aro Modernoa (1500-1833)*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1998

Adelante. Órgano de la agrupación socialista de Eibar y defensor de las sociedades obreras, I urtia, 1901-I-1, 1

AGIRRE SORONDO, Antxon: "Siglo XVIII: tamborileros en Eibar", *Revista Eibar*, 1990

AGUINAGALDE, Francisco Borja de (ed.): *Censo de Archivos del País Vasco*, San Sebastián, Eusko Ikaskuntza = Sociedad de Estudios Vascos, 1986-1988 (3 ale)

AGUIRRE GANDARIAS, Sabino: *Lope García de Salazar: el primer historiador de Bizkaia (1399-1476)*, Bilbao; Diputación Foral de Bizkaia, Departamento de Cultura, 1994

ALDECOA, A.: "Influencia de los armeros vascos en la armería española", *III Semana Internacional de Antropología Vasca*, Bilbao, 1976, II (221-230 or.)

ALFARO, F.: "Armería en las Vascongadas y Navarra", *III Semana Internacional de Antropología Vasca*, Bilbao, 1976, II (209-219 or.)

ALTZIBAR, X.: *Bizkaierako idazle klasikoak: Mogeldarrak, Astarloatarrak, Frai Bartolome: Nortasuna, Idazlanak, Grafiak*, Bilbao, Bizkaiko Foru Aldundia, 1992

ALVAREZ ENPARANZA, J.M.: *Ignacio Zuloaga*, San Sebastián, Valverde, Gipuzkoako Diputazioa, 1976

AMARICA, F. de: "Cosas de Zuloaga", BISS, 1976, XX (375-387 or.)

APELLANIZ CASTROVIEJO, Juan María; ALTUNA, Jesús: *Excavaciones en dólmenes de Guipúzcoa*, San Sebastián, Ed. Sociedad de Ciencias Naturales Aranzadi, 1966

ARETA AZPIRI, Nerea: *Eibarko euskara. Morfologiako alor baten azterketa: izen sintagmaren deklinabidea, adjektibo sintagma eta adberbio sintagma*, 2002 (dok. tesisa, liburua + CD-ROM-a: oso-osorik internet-en topau leike: edonungo ordenarrietatik sartu ezkeriok, <http://www.lib.umi.com/dissertations> orrixan; eta Deustuko Unibersidadeko ordenarrietatik, <http://www.lib.umi.com/cr/deusto/main>. UMI-ko datu basian eta handik urtendako osterantzeko produktuetan honek tsesionek **3071883** numerua dauka; ISBN-tik billau ezkeriok, **84-7485-852-6** numerua dauka)

ARETA AZPIRI, Nerea: *Eibarko euskara: izen sintagmaren deklinabidea*, Bilbao, Deustuko Unibertsitatea, 2003 ["Euskal Herria Saila, 21"]

ARIZAGA BOLUMBURU, B.: "Morfología de las villas guipuzcoanas, s. XIII-XIV", BEHSS, 1977, XI (11-47 or.)

ARIZAGA BOLUMBURU, B.: *El nacimiento de las villas guipuzcoanas en los siglos XIII y XIV: Morfología y funciones urbanas. Prólogo de José Angel García de Cortázar*, San Sebastián, 1978 ["Grupo Doctor Camino de Historia de San Sebastián. Monografías XI"]

Asamblea de Administración Municipal Vasca, Donostia, 1919; Eusko Ikaskuntza. Sociedad de Estudios Vascos, Donostia, 1920

AZCONA, T. de: "Precedencia del arciprestazgo de Guipúzcoa en el obispado de Pamplona (1573-1576)", BEHSS, 1978, XII, (57-99 or.)

AZCONA, T. de: *San Sebastián y Guipúzcoa durante la Guerra de las Comunidades (1520-1521)*, San Sebastián, 1974

AZPIAZU, José Antonio: "Fabricación y comercialización de armas en el Valle del Deba (1550-1600)", *Cuadernos de Sección de Historia-Geografía*, 2, Eusko Ikaskuntza (9-71 or.)

AZPIAZU, José Antonio: *Sociedad y vida social vasca en el siglo XVI. Mercaderes Guipuzcoanos*, 2 ale, Donostia, 1990 (dokt. tesis)

AZPIAZU, José Antonio: *Mujeres vascas: sumisión y poder*, Donostia, 1995

AZPIAZU, José Antonio: *Esclavos y traficantes. Historias ocultas del País Vasco*, Donostia, 1997 (2. ed. 1998)

AZPIAZU, José Antonio; ERVITI, M.D.: "Aspectos mercantiles de la Gipuzkoa del siglo XVI: el Valle del Deba", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, XLIX-1, 1993 (210-239 or.)

BALENTIN GESALAGA (1910-1992) *Eibartarra, Euskalduna, Mundiala!*, Gure Leku Kolektiboa

BANUS AGUIRRE, J.L.; et alii: *Las formas del poblamiento en el Señorío de Vizcaya durante la Edad Media. III Simposio que tuvo lugar en la Biblioteca Provincial de Vizcaya, los días 21, 22 y 23 de marzo de 1975*, Bilbao, Imp. de la Diputación, 1978 ["Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País. Junta de Cultura de Vizcaya. Publicaciones de la Excma. Diputación Provincial de Vizcaya"]

BARANDIARAN MAESTU, Ignacio: *Guipúzcoa en la Edad Antigua: protohistoria y romanización*, San Sebastián, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1973 ["Documento, 3"]

BARRUSO, Pedro: *El movimiento obrero en Guipúzcoa durante la II república*, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1996

BASAURI ARTEAGA, S.; et alii: *Eibarko hiztegi etnografikoa*, Oñati; Eibarko Euskara Mintegia, Eibarko Udala, 2003

BERRUEZO RAMÍREZ, José: *Historias de Guipúzcoa*, San Sebastián, Ediciones de la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1977 ["Documento, 15"]

BILBAO, J.: *Eusko-Bibliographia. 1976-1980*, I, II, III bol.; Argitarapen Zerbitzua, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 1985

BORNIS, R.: LA SEMANA MUNICIPAL VASCA: "Una Soberanía inductiva", *EL SOL*, "Suplemento", Madrid, 13 de Septiembre de 1919 (19 or.)

BUSTINDUY Y VERGARA, Nicolás de: *La industria guipuzcoana en fin de siglo*, Donostia, 1894

CARO BAROJA, J.E.: *Los Vascos*, Donostia, 1949

CARO BAROJA, J.: "Armas. Mesa redonda [con la participación de Juan San Martín, Ramiro Larrañaga, Domingo Espalza, Antonio Aldecoa y Antonio Martí Alanis]", *III Semana Internacional de Antropología Vasca*, Bilbao, 1976, II (242-272 or.)

CARO BAROJA, J.E.: *Historia general del País Vasco*, Bilbao, 1980

CARRERAS Y CANDI, Francisco (zuz.); MUGICA Y ZUFIRÍA, Serapio: *Geografía general del País Vasco-Navarro. Provincia de Guipúzcoa*, Barcelona, Ed. Alberto Martín, 1911-1925

CARRERAS Y CANDI, Francisco (zuz.); MUGICA Y ZUFIRÍA, Serapio: *Geografía general del País Vasco-Navarro*, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1980 (III. bol: Gipuzkoa) (2. arg.)

CELAYA, Pedro; LARRAÑAGA, Ramiro; SAN MARTIN, Juan: *El damasquinado de Eibar*, Ayuntamiento de Eibar, 1981

Censo de la población y de las viviendas de España, NOMENCLATOR. *Provincia de Guipúzcoa*, INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

CILLAN APALATEGUI, Antonio: *La foralidad guipuzcoana (estudio político de los fueros de la Provincia)*, San Sebastián, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1975 (2. ed.; 1.a: 1969) ["Documento, 1"]

Colección de cédulas, cartas-patentes, provisiones, reales órdenes y otros documentos concernientes a las provincias vascongadas, copiadas de orden de S.M. de los registros, minutas y escrituras existentes en el real archivo de Simancas, y en los de las secretarías de estado y del despacho y otras oficinas de la corte. Tomo I. Condado y señorío de Vizcaya. Toledo, 1978 [1829ko ediziñuan reinp.]

COSSIO DEL POMAR, F.: "Con Ignacio Zuloaga", *Cuadernos Americanos*, 1978, CCXX (221-242 or.)

CRISOSTOMO, J.: "Zuloaga define su pintura [contiene carta de Zuloaga a Juan Pujol]", *Vida Vasca* 1980, LVIII (55-57 or.)

Cronología histórica universal, por países, Madrid, Ed. Globo, 1984 (ale bi)

CRUZALEGUI, J.L.: "Pintura vasca. Ignacio Zuloaga", *BIAEV*, 1980, XXXI (38-44 or.)

CUADRA, Pilar de: "Eibar", *Industria Guipuzcoana, Revista de la Cámara Oficial de Industria de Guipúzcoa*, III urtia, 28, 1967ko Otubria (44-46 or.)

Cuestión de armas: asalto levantino gerundense en los pueblos armeros de Guipúzcoa: dedícalo a los de Olot, uno de Eibar, Madrid, Imprenta de los Hijos de Manuel Ginés Hernández, 1896

CHUECA, Josu; FERNANDEZ, Luis: *Espainiako Gerra Zibila Euskal Herrian*. Euskaldunon Egunkaria, 1997

DEPARTAMENTO de Estudios y Desarrollo Regional de Caja Laboral Popular: "Análisis socio-económico sobre el caserío en la cuenca del Deva", *Gaiak*, 1976-77, 2 (261-326 or.)

DIAZ FERNANDEZ, L.M.: "Los repartimientos vecinales en Guipúzcoa o vigencia en ella de la contribución de la tallada (s. XIV-XVI)", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1978, XXXIV (575-600 or.)

DONOSTIA: *Crónica del IV Congreso Nacional de Música Sagrada Celebrado en Vitoria del 19 al 22 de Diciembre de 1928*, Vitoria, Imprenta del Montepío Diocesano, 1930

ECHEGARAY, Carmelo de: *Compendio de las instituciones forales de Guipúzcoa*, San Sebastián, Imprenta de la Diputación de Guipúzcoa, 1924

ECHEGARAY, Carmelo de: *Fuero de Guipúzcoa*, Ed. La Gran Enciclopedia Vasca, 1981 (reinp.; 1696) ["Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa, 9"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"]

ECHEGARAY, Carmelo de; MUGICA Y ZUFIRIA, Serapio de: *Investigaciones históricas referentes a Guipúzcoa: memoria presentada a la Excma. Diputación Provincial de Guipúzcoa*, Bilbao, Ed. La Gran Enciclopedia Vasca, 1981 (reinpresiñua; 1. arg.: 1893) ["Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa, 10"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"]

Eibar ezagutzen. Lehen hezkuntzarako ikas unitatea, [s.l.], Eibarko Udala, [s.d.]

Eibarko Argazkiak = Fotografías de Eibar, RSBAP - EHAE

- EIBARKO UDALA; ARETA AZPIRI, Nerea** (moldatz.): *Eibarko hiztegi orokorra*, 2003, on-line
- El movimiento obrero. Réplica al Armero Eibarés**, 1900-X-9
- ELIAS ODRIOZOLA, Imanol**: *Gipuzkoako baserria kondairan zear*, Donostia, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, 1983 ["Documento, 34"]
- Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco. Cuerpo B (2). Enciclopedia Sistemática. Arte, Lengua y Literatura. Vol I. Literatura**, Donostia, Ed. Auñamendi, 1969
- Escuela de Armería de Eibar: cincuentenario, 1912-1962**, [s.l.] [s.n.] (San Sebastián: Navarro), 1960
- ESKOLA ARMERIXIA: Publicación extraordinaria de las Bodas de Oro de la Escuela de Armería**, 1962
- Estampas éuskaras**, Bilbao, Ed. Gran Enciclopedia Vasca, 1975
- ESTORNES LASA, B**: *Historia general de Euskalerría. 221 a. de C.-476 d. de C. Epoca romana*, San Sebastián, Auñamendi, Estornes Lasa Hnos., 1978 ["Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco. Cuerpo B: Enciclopedia sistemática"]
- ESTORNES LASA, J.**: *Derecho foral penal de Euskalerría. Fuentes. Bibliografía. Curso 1973-1974. Facultad de Derecho de San Sebastián*, Zarauz, Itxaropena, 1978
- ESTORNES ZUBIZARRETA, I.**: *Carlismo y abolición foral. En torno a un centenario 1876-1976*, San Sebastián, Auñamendi, 1976 ["Colección Auñamendi, CVIII"]
- ESTORNES ZUBIZARRETA, I.**: "Aproximación a un estudio de las elecciones y partidos políticos en Euskadi, desde 1808 hasta la dictadura de Primo de Rivera", *Historia del pueblo vasco*, San Sebastián, 1979, III (153-187 or.)
- ETXEBARRIA, Toribio**: *Recordando la guerra. Diario de viaje de un refugiado español*, Donostia, Ego-Ibarra, 1992
- ETXEBARRIA IBARBIA, T.**: *Flexiones verbales y Lexicón del euskera dialectal de Eibar. Juan San Martinen gehigarrixagaz*, Oñati; Eibarko Udala, Euskara Batzordea, 1998 (3. arg., 2.an faksimilla)
- ETXEGARAI AROSTEGUI, J. de**: "Instituciones privadas y públicas del Señorío de Vizcaya", La etnia vasca, San Sebastián, 1980 (713-776 or.) ["EUSKALDUNAK, 3"]
- FULGOSIO, Fernando**: *Crónica de la provincia de Guipúzcoa*, Madrid, Ed. Rubio, Grilo y Vitturi, 1868 ["Crónica General de España: o sea, Historia Ilustrada y Descriptiva de sus Provincias"]
- FUSI AIZPURUA, J.P.**: *Política obrera en el País Vasco (1880-1923)*, Madrid, 1975
- FUSI AIZPURUA, J.P.**: "Indalecio Prieto y el Estatuto Vasco de las Izquierdas", *Homenaje a Julio Caro Baroja*, Madrid, 1978 (391-403 or.)
- FUSI AIZPURUA, J.P.**: *El problema vasco en la II República*, Madrid, Turner, 1979 ["Turner, XXXVII"]
- FUSI AIZPURUA, J.P.**: "El problema vasco: de los fueros al Estatuto de Guernica", *Revista de Derecho Público*, 1979-1980, nº 5, (91-109 or.)
- GARCIA CARRAFFA, Alberto; GARCIA CARRAFFA, Arturo (koautoria)**: *El Solar Vasco Navarro*, Salamanca, Imprenta Comercial Salmantina, 1947-1948 (2. arg.) (6 ale)
- GARCIA CARRAFFA, Alberto; GARCIA CARRAFFA, Arturo**: *El Solar Vasco Navarro*, Donostia, Librería Internacional, 1966-1967 (3. arg.) (I-III tomuak)

- GARCIA DE CORTAZAR Y RUIZ DE AGUIRRE, J.A.:** "Los estudios de tema medieval vascongado: un balance de las aportaciones de los últimos años", *Saioak*, 1977, I (181-201 or.)
- GARCIA DE CORTAZAR Y RUIZ DE AGUIRRE, J.A.:** "El Señorío de Vizcaya hasta el siglo XVI", *Historia del pueblo vasco I*, San Sebastián, 1978 (223-267 or.)
- GARCIA ESCUDERO, J.M.:** "Los doce ministros de Hacienda de la República", *Revista de Economía Política*, 1978, 79 (8-18 or.)
- GARCÍA MARCOS, Juan Antonio:** *Eibartar artistak, (1700-1985) - Artistas eibarreses, (1700-1985)*, [s.l.], Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián, [s.a.]
- GARIBAY ZAMALLOA, Esteban de:** *Compendio Historial de las Crónicas y Universal Historia de todos los Reynos d'España*, Amberes, 1571
- GARMENDIA LARRAÑAGA, Juan:** *De etnografía vasca: (cuatro ensayos): el caserío, ritos fúnebres, galera del boyero, las ferrerías*, San Sebastián, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1976 ["Documento, 9"]
- GARMENDIA LARRAÑAGA, Juan:** *Gremios, oficios y cofradías en el País Vasco*, San Sebastián, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1979 ["Documento, 24"]
- GAZTELU, A.:** "Eibar", *Gran Vía*, 153, IV urtia, 12-11-1959 (17 or.)
- Gipuzkoa**, Pamplona, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1991
- GOMEZ PIÑEIRO, Francisco Javier:** *Geografía de Euskal Herria*, Donostia, Ed. Luis Haranburu, 1979-1980
- GONZALEZ DE DURANA, F.J.:** "Ampliación de datos sobre hórreos vizcaínos y guipuzcoanos de los siglos XVI a XVIII", *Anuario de Eusko Folklore*, 1977-1978, XXVII (219-229 or.)
- GOROSABEL, Pablo de:** *Diccionario Histórico-Geográfico de Guipúzcoa*, Tolosa, 1862 (139)
- GOROSABEL, Pablo de:** *Memoria sobre las guerras y tratados de Guipúzcoa con Inglaterra en los siglos XIV y XV*, Tolosa, En la imprenta de la Provincia, 1865
- GOROSABEL, Pablo de:** *Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa ó descripción de la provincia y sus habitantes, exposición de las instituciones, fueros, privilegios, ordenanzas y leyes, reseña del Gobierno Civil, eclesiástico y militar...*, Tolosa, Ed. Imprenta, Librería y Encuadernación de E. López, 1899-1901 (6 bolumen)
- GOROSABEL, Pablo de; ECHEGARAY, Carmelo de** (koautoria: *Apéndice a la obra Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa de D. Pablo de Gorosábel*): *Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa: descripción de la provincia y sus habitantes, exposición de las instituciones, fueros, privilegios, ordenanzas y leyes, reseña del Gobierno Civil, eclesiástico...*, Bilbao, Ed. La Gran Enciclopedia Vasca, 1967-1972 (3 ale) (2. arg.) ["Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa, 1, 2, 3"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"]
- Guipúzcoa**, Bilbo, Banco de Vizcaya, 1963
- Guipúzcoa**, San Sebastián, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1969
- Guipúzcoa**, San Sebastián, Ed. Diputación Provincial de Guipúzcoa, 1972-1978
- HENAO, Gabriel de:** *Averiguaciones de las Antigüedades de Cantabria*, Tolosa, E. López, 1894
- Historia de la pistola.** *Historia de la pistola y el revólver en Euskadi de 1890 a 1936*, San Sebastián, 1980

Historia de una autopista. Bilbao-Behovia 1967-1976, Madrid, Promotores Técnicos Asociados, 1976 ["Europistas"]

Historia General de Vizcaya, LABAYRU, II tomoa

INDA SAUCA, Ana María: *Guipúzcoa*, Valencia, Ed. Ambar, 1976 ["Repertorio de Nombres Geográficos"]

Introducción a la historia medieval de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya en sus textos. [Por] Jose Angel García de Cortázar; Beatriz Arizaga; Rosa Mª Martínez Ochoa; María Luz Ríos, San Sebastián, Txertoa, 1979 ["Colección Ipar Haizea, XI"]

IRIGAYARRETA, José Javier: *Los vascones a través de las fuentes literarias antiguas*, San Sebastián, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1985 ["Estudios e Informes, 12"]

ITURRIZA Y ZABALA, Juan Ramón: *Historia general de Vizcaya y Epítome de las Encartaciones*, Bilbao, Librería Arturo, 1967 (Aurretik: ITURRIZA Y ZABALA, Juan Ramón (1741-1812); FITA Y COLOMER, Fidel (S.I.) (pr.): *Historia general de Vizcaya, comprobada con autoridades y copias de escrituras y privilegios fehacientes: en la cual se relaciona su población y posesión perpetua por sus naturales, conservando su primitiva lengua, fueros, franquezas y libertades*, Barcelona, Imprenta de la V. e H. de J. Subirana, 1884)

IZAGIRRE, E.; LIZARRALDE, M.; NARBAIZA, A.: 2000: *Eibarko idazlien eta idazlanen antologixia*, [s.l.], Eibarko Udala, Euskara Batzordea

IZTUETA ETXEBERRIA, Juan Inazio: *Historia de Guipúzcoa - Guipuzcoaco condaira*, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1975 (reimp.; 1845) ["Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa, 7"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"]

JIMENO, Eladio: *Gipuzkoar Zantzuak = Trazos de Guipúzcoa*, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1986 ["Guipúzcoa, 26"]

JOVELLANOS, Gaspar Melchor de: *Biblioteca de autores españoles. Tomo LXXXV*, Madrid, 1956
La mujer vasca

LABAYEN, Francisco M^a: *Emocionario Guipuzcoano*, Bilbao-Erandio, Ed. La Gran Enciclopedia Vasca, 1974 ("Edición separada de la *Historia General de Guipúzcoa*") ["Cosas Memorables o Historia General de Guipúzcoa, 6"; "Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca"]

LAFUENTE FERRARI, Enrique: *Ignacio Zuloaga*, San Sebastián, Valverde, 1976 ["Exposición-homenaje al pintor Ignacio Zuloaga, organizada por la Excma. Diputación Provincial de Guipúzcoa. Museo de San Telmo de San Sebastián. Abril 1976. Catálogo patrocinado por la Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián"]

LAFUENTE FERRARI, Enrique: *La vida y el arte de Ignacio Zuloaga*, Barcelona, Ed. Planeta, 1990 (3. arg. haunditxuta)

LANDÁZURI Y ROMARATE, José Joaquín de: *Historia de Guipúzcoa*, Madrid, Imprenta de Vicente Rico, 1921 ["Biblioteca de Historia Vasca: Colección de Obras y Documentos Inéditos Relativos a la H^a del País Vasco, 5"]

LARRAMENDI, Manuel de (S.I.); TELLECHEA IDÍGORAS, José Ignacio (ed. lit.): *Corografía o descripción de la muy noble y muy leal provincia de Guipúzcoa*, San Sebastián, Ed. Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1969 ["Obras del Padre Manuel de Larramendi, S.J., 1"]

LARRAÑAGA'tar Polikarpo: *Arrate. 1923'g. urteko azarooa'ren 25'ean eta lotazil'aren 2'an; -: irakurritako itzaldiak*

LARRAÑAGA, Policarpo (kolab.): *Breve historial del pleito armero*, 1923

LARRAÑAGA de, P.: "Arrate. Itzaldiak", *Euskal-Esnalea*, Donostia, 1926 (51-141 or.)

LARRAÑAGA de, P.: *Contribución a la historia obrera de Euskalerría*, Tomo I, San Sebastián, Auñamendi, 1976 ["Colección Auñamendi, CXI"]

LARRAÑAGA de, P.: *Contribución a la historia obrera de Euskalerría*, Tomo II, San Sebastián, Auñamendi, 1977 ["Colección Auñamendi, CXI 2"]

LARRAÑAGA de, P.: *Emakume Abertzale Batza. La mujer en el nacionalismo vasco*, Tomos I, II, III, San Sebastián, Auñamendi, 1978 ["Colección Auñamendi, CXXI, CXXII, CXXIII"]

LARRAÑAGA, R.: "Gremios armeros vascos", *III SEMANA Internacional de Antropología Vasca*, Bilbao, 1976, II (175-208 or.)

LARRAÑAGA, R.: "Lexa papera o papel de lija", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1976, XXXII (592-594 or.)

LARRAÑAGA, R.: "El damasquinado", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1977, XXXIII (451-469 or.)

LARRAÑAGA, R.: "Antecedentes del Banco Oficial de Pruebas de Armas de Eibar", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1977, XXXIII (252-259 or.)

LARRAÑAGA, R.: "Relación de veedores, directores y otros cargos de designación real ejercidos en las reales fábricas de armas de Guipúzcoa y Vizcaya desde principios del siglo XVI", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1977, XXXIII (259-266 or.)

LARRAÑAGA, R. (?) "El enigma de Simón de Marcuarte", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1978, XXXIV (300-302 or.)

LARRAÑAGA, R.: "Vocabulario de la industria armera vasca", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1978, XXXIV (316-320 or.)

LARRAÑAGA, R.: "Alava y las reales fábricas de armas", *BISS*, 1979, XXIII (61-67 or.)

LARRAÑAGA, R.: "Vocabulario de la armería", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1979, XXXV (355-389 or.)

LARRAÑAGA, R.: "La manufactura de armas de fuego en el País Vasco durante el Siglo XVIII", *BISS*, 1980, XXIV (555-604 or.)

LARRAÑAGA, Ramiro: *Síntesis histórica de la Armería Vasca*, Donostia-San Sebastián, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1981 ["Guipúzcoa, 15"]

LASA, J.I.: "Tejiendo historia. La vuelta de las alhajas y sus problemas [en Guipúzcoa en 1793-1795]", *Aránzazu*, 1976, LVI (32-35 or.)

LASPIUR, I.: "Eibarko "Máquinas de Coser ALFA, S.A.", *Jakin sorta-7, Bol. Kooperatibak*, Oñati, EFA, 1973 (101-148 or.)

LEFEVRE, Th.: *Les modes de vic dans le Pyrenées atlantiques-orientales*, Paris, 1933

- LEKUONA ECHABEGUREN, M.:** *Lekuona'tar Manuel jaunaren omenezko idazki-bilduma III*, Vitoria, ESET, 1977 ["Kardaberaz Bilduma XXI"]
- LEKUONA ECHABEGUREN, M.:** *Idaz-lan guztiak. 2. Eusko etnografia*, Vitoria, Librería Técnica de difusión; ESET, 1978 ["Kardaberaz Bilduma, XXIII"]
- LEKUONA ECHABEGUREN, M.:** *Idaz-lan guztiak. 3. Arte-izti*, Vitoria, ESET, 1978 ["Kardaberaz Bilduma, XXIV"]
- LINAZASORO, Iñaki:** *Caseríos de Guipuzcoa = Gipuzkoa'ko baserriak*, Zarauz, Ediciones de la Caja de Ahorros Provincial de Guipuzcoa, 1974 ["Colección "Documento", 4"]
- LINAZASORO, J.I.:** *Permanencias y arquitectura urbana. Las ciudades vascas de la época romana a la Ilustración*, ["Prólogo" de Julio Caro Baroja], Barcelona, Gustavo Gil, 1978 ["Colección Arquitectura-Perspectivas"]
- LIZARGARATA, José de:** *Ensayo para una colección de memorias de hombres célebres, prelados, escritores y sujetos notables en virtud y doctrina naturales de Guipúzcoa*, Florencia, Imprenta de la Purísima Concepción de Rafael Ricci, 1876
- LIZARRITURRI, Alejandro:** *Memorias de un combatiente de la guerra civil. 1936-1940*, Eibar, 1996
- LIZASO, Domingo de:** *Nobiliario de los Palacios, Casas solares y linajes nobles de la M.N. y M.L. Provincia de Guipúzcoa*, San Sebastián, Imprenta de la Provincia, 1901, I tomo
- MAGUREGUI LÁNGARA, Julián:** *Apuntes, datos y notas sobre la historia de Eibar*, kaleratu bakua
- MANERO MIGUEL, F.:** "Industrialización y servicios en la provincia de Guipúzcoa", *Estudios geográficos*, 1976, XXXVII (143) (237-247 or.)
- MANERO MIGUEL, F.:** "Las transformaciones geográficas derivadas de un proceso de descongestión industrial: la organización en el espacio en Eibar y su comarca", *Ciudad e industria*, Oviedo, 1977 (397-412 or.)
- MANZANARES BERIAIN, A.:** "Memorias de un vicaíno. Indalecio Prieto", *Vida vasca*, 1980, LVII (191 or.)
- MAÑARICUA, A. E. de:** *Álava, Vizcaya y Guipúzcoa a la luz de su historia*, Durango, Leopoldo Zugaza editor, 1977
- MARTINEZ DIEZ, G.:** *Guipúzcoa en los albores de su historia*, San Sebastián, 1975
- MARTINEZ FERNANDEZ, Inmaculada:** *Amoroto. Gizaburuaga. Mendexa (Bizkaiko Herrien Monografiak)*, Bizkaiko Foru Aldundia, 1993
- MARTINEZ SOSTRE, M.:** *Geografía Sanitaria de Eibar*, Zarauz, 1954
- MILHOU, M.:** *Ignacio Zuloaga (1870-1945) et la France*, Bordeaux, 1979 (tesis)
- MILHOU, Mayi:** "Propos sur Ignacio Zuloaga. Le pays Basque dans son oeuvre", *Bulletin du Musée Basque*, 1980 (205-210 or.)
- MIÑANO Y BEDOYA, Sebastián de:** *Sátiras y panfletos del trienio constitucional: 1820-1823*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1994 ["Clásicos del Pensamiento Político y Consitucional Español, 22"]
- MIÑANO Y BEDOYA, Sebastián de:** *Diccionario Geográfico Estadístico de España y Portugal, dedicado al Rey Nuestro Señor*, Madrid, Ed. Imprenta de Pierart-Peralta, 1826-1829 (11 ale)

- MONREAL CIA, G.:** *Las instituciones públicas del Señorío de Vizcaya*, Bilbao, 1974
- MONREAL CIA, G.:** "Algunos problemas de las instituciones publicas de Vizcaya en la Edad Moderna", *Euskal Herria 1789-1859*, Bayonne, 1978 (21-33 or.)
- MUGICA HERZOG, E.:** "Indalecio Prieto y el Partido Socialista", Sistema, Madrid, 1980, 36 [Partido Socialista Obrero Español (PSOE)]
- MÚGICA Y ZUFIRIA, Serapio de:** *El Blasón de Guipúzcoa*, San Sebastián, Diputación de Guipúzcoa, 1930 (2. arg.; 1.a, 1915)
- MUÑOZ Y ROMERO, T.:** *Colección de fueros municipales y cartas pueblas de los reinos de Castilla, León, Corona de Aragón y Navarra*, Valladolid, 1977
- MUTILOA, J.M.:** *La crisis de Guipúzcoa. Ensayo*, San Sebastián, 1978
- MUTILOA POZA, José María:** *Guipúzcoa en el siglo XIX (guerras, desamortización, fueros)*, San Sebastián, 1982 ["Guipúzcoa, 18"]
- Nueva recopilación de los Fueros, privilegios, buenos usos y costumbres, leyes y órdenes de la muy N. y muy L. provincia de Guipúzcoa**, Tolosa, Ed. Bernardo de Ugarte, 1696 (lomoko tit.: *Fueros de la Prov. de Guipúzcoa*)
- Nueva recopilación de los fueros, privilegios, buenos usos y costumbres, leyes y órdenes de la M.N. Y M.L. Provincia de Guipúzcoa**, Tolosa, Ed. Andrés de Gorosábel, 1867 (lomoko tit.: *Fueros de Guipúzcoa*)
- Nueva recopilación de los Fueros, privilegios, buenos usos y costumbres, leyes y órdenes de la muy N. y muy L. provincia de Guipúzcoa**, San Sebastián, Imprenta de la Provincia, 1919
- OJANGUREN TXAPARTEGI, Eli** (komentarixuak): *Eibarko argazkiak = Fotografías de Eibar*, Zarautz, Itxaropena, 1990
- ORELLA UNZUE DE, J.L.:** "San Sebastián y Guipúzcoa durante la Guerra de las Comunidades (1520-1521). San Sebastián, 1974", *Mundaiz*, 1976, 4 (34-35 or.)
- ORELLA UNZUE DE, J.L.:** "MONREAL, G.: *Las Instituciones Públicas del Señorío de Vizcaya. Hasta el siglo XVIII, Bilbao, 1974*", *Letras de Deusto*, 1975, V, 9 (197-198 or.)
- ORELLA UNZUE DE, J.L.:** "ESTORNES ZUBIZARRETA, I.: Carlismo y abolición foral. En torno a un centenario. 1876-1976, San Sebastián, 1976", *Mundaiz*, 1976, 5 (14 or.)
- ORELLA UNZUE DE, J.L.:** "MARTINEZ DIEZ, G.: *Guipúzcoa en los albores de su historia (S. X-XII)*, San Sebastián, 1975", *Mundaiz*, 1978, 10 (18-20 or.)
- ORELLA UNZUE DE, J.L.:** "Régimen municipal en Guipúzcoa en los siglos XIII y XIV", *Lurralde*, 1979, II (103-267 or.)
- ORELLA UNZUÉ, José Luis (koord.); et alii:** *Casas-Torre y Palacios de Gipuzcoa*, [s.l.], Gipuzkoako Aparejadore eta Arkitekto Teknikoen Elkargo Ofiziala = Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Gipuzkoa, 1996
- OSORO, K.:** *El Caserío: Historia, socioeconomía y tierra*, Eibar, Ed. Club Deportivo, 1978
- Panorama Económico. Guipúzcoa**, Banco de Bilbao, 1973
- PAUL ARZAC, J.I.:** *Evolución de la industria armera de Eibar*, Lasarte, I.G. Olarso, S.A., 1976 ["2º Premio I Bienal "Patricio Echeverría""]

- PAUL ARZAC, J.I.:** *Historia del País Vasco*, San Sebastián, Luis Haranburu; Zarauz, Itxaropena, 1978
- PAUL ARZAK, J.I.:** *Eibarko sozialismoa*, Donostia, Kriselu; Zamudio, Eléxpuru Hnos, 1978 ["Kriselu, XXXII"]
- PEÑA SANTIAGO, Luis Pedro:** *Fiestas Tradicionales y Romerías de Guipúzcoa*, San Sebastián, Editorial TXERTOA, [s.d.] 1973 ["Askatasun Haizea, 11"]
- PONCE, Fernando:** *Beorlegui*, Ed. Fernán Gómez, Madrid, 1987
- PRIETO LOPEZ, T.; RUIZ DEL ORDEN, F.; LARRAÑAGA, R.:** *La prueba de las armas portátiles. Compendio histórico y gráfico de la práctica y marcas empleadas en las pruebas de las armas portátiles en España*, Eibar (Zarauz, Itxaropena), 1978
- REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (Madrid):** *Diccionario geográfico-histórico de España. Sección I, Comprende el Reyno de Navarra, Señorío de Vizcaya, y provincias de Alava y Guipuzcoa*, Madrid, Ed. En la Imprenta de la Viuda de D. Joaquín Ibarra, 1802 (2 ale)
- RODRIGUEZ DE LAMA, I.:** *Colección diplomática medieval de la Rioja*, Logroño, 1979, III
- SAN MARTIN, Juan:** *Mogel. Bere bizitza eta lanak*, Itxaropena Argitaldaria, Zarauz, 1959
- SAN MARTIN, Juan:** "Sagarra eta sagardoa Euskal Herrian", *Egan*, 1975, XXXV (39-42 or.)
- SAN MARTIN, J.:** "Relación de caseríos del término municipal de Eibar, con citas cronológicas", *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, 1977, XI (61-90 or.)
- SAN MARTIN, Juan:** "Relación de caseríos del término municipal de Eibar, con citas cronológicas", *Separata de la Revista Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, 1977, 25 (61-90 or.) [Institución Príncipe de Viana, Diputación Foral de Navarra]
- SAN MARTIN, Juan:** "Discurso (en vasco y castellano) de ingreso como Amigo [Artistas eibarreses entre los siglos XVI y XIX]", San Sebastián, 1977 [Usurbil, Izarra, 1978] (Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País)
- SAN MARTIN, Juan:** "La imprenta en Eibar", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1978, XXXIV (311-315 or.)
- SAN MARTIN, Juan:** *Gogoz. Gure herriko gauzak. (Cosas de nuestro País)*, Usurbil, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1978 ["Documento, 16"]
- SAN MARTIN, Juan:** "Léxico técnico empleado en la industria metalúrgica eibarresa", *III Semana Internacional de Antropología Vasca*, Bilbao, II bol. (373-381 or.)
- SAN MARTIN, Juan:** "Más sobre músicos eibarreses", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 1980, XXXVI (378-381 or.)
- SAN MARTIN, Juan:** *Bidez. Gure herriko gauzak. (Cosas de nuestro País)*, Donostia, Ediciones de la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1981 ["Documento, 28"]
- SAN MARTIN, Juan:** *Landuz. Gure herriko gauzak. (Cosas de nuestro País)*, Usurbil, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, 1983 ["Documento, 35"]
- SAN MARTIN, J.:** "Don Gabriel Manterola, mendeurreneko oroitzza", in URIBEETXEBARRIA, T. *et alii: Novia de Salcedo, Migel Arruza eta Gabriel Manterolaren mendeurrenak*, Euskera XXXV 2, 1990 (281-288 or.) (separata)

- SAN MARTIN, J.:** "Franzisko Arrateren sermoietarik bat, Eibarko euskaraz", in VILLASANTE, L.: *Luis Villasanteri omenaldia*, Bilbo, Euskaltzaindia, 1992 ["Iker, 6"] (435-449 or.)
- SAN MARTIN, Juan:** *Antzinako Eibar: etnografia gaiak = Temas de etnografía del antiguo Eibar*, Eibar, Ayuntamiento, Comisión Ego Ibarra, 1993 ["Ego Ibarra, 11"]
- SAN MARTIN, J.:** *Eibar eta Elgetako toponomastika. Toponomástica de Eibar y Elgeta*, Pamplona = Iruñea, Euskaltzaindia, 2000 ["Onomasticon Vasconiae, 21"]
- SAN MARTIN, J.:** "F. Arrate zenaren sermoietariko hiru, Eibarko euskaraz (1861-1869)", *Fontes Lingvae Vasconvm, stvdia eta documenta*, Año XXXIII 86, 2001 urtarrila-apirila (separata)
- SARASKETA GOJENOLA, Ane; et alii:** *Eibarko Basarrixak. Dabid Arriolan omenez*, Eibar; Eibarko Udala Zerbitzu Batzordea, Ego Ibarra Batzordea, ...eta kitto! Euskara Elkarte; 1997 ["Ego Ibarra, 20"]
- SARASUA ARANBERRI, A.:** *Eibarko hegaztiak*, Eibarko Udala, 1996 ["Ego Ibarra 1996, 17"]
- SEBASTIAN, Juanjo; AZPIRI, Begoña:** *Txirindularitza. 1910-1993. Eibar*, Lasarte-Oria, [s. n.], 1994 (atzealdeko titulua: *Txirindularitza. Eibar 1910-1993*)
- SEMPERE, Sebastián:** *Historia de las armas portátiles de fuego en España*, Madrid, Tipografía del Memorial de Artillería, 1928 ["Conferencia pronunciada el 16 de Septiembre de 1927, en Eibar por el Teniente Coronel de Artillería D. Sebastián Sempere, con motivo de la Exposición de Artes e Industrias de la Zona Armera"]
- SEOANE FERRER, Ramón:** *Navegantes guipuzcoanos*
- SORALUCE, N.:** *Historia General de Guipúzcoa*, Bitorixa, 1870
- TAIBO, F.I.:** "Prieto, contrabandista de armas", *Historia* 16, 1979, IV, 33 (17-26 or.)
- TELLETXEA, J.I.:** *Anclas de Hernani.I*, San Sebastián, 1977
- TELLECHEA IDIGORAS, Juan Ignacio:** *Zuloaga y Unamuno. Glosas y unas cartas inéditas*, Zarauz, Museo Ignacio Zuloaga, 1986
- UNAMUNO JUGO de, M.:** *Crónica política española (1915-1923). Artículos no recogidos en las obras completas. Introducción, edición y notas de Vicente González Martín*, Salamanca, Almar, 1977 ["Colección Patio de Escuelas III"]
- URROZ, E.:** *Historial de la Virgen de Arrate*, Eibar, 1929
- VALVERDE, Lola:** *Historia de Guipúzcoa: desde los orígenes a nuestros días*, Donostia, Ed. Txertoa, 1984
- VALVERDE LAMSFUS, Lola:** *Entre el deshonor y la miseria: infancia abandonada en Guipúzcoa y Navarra, siglos XVIII y XIX*, Bilbao, Servicio Editorial, Universidad del País Vasco = Argitarapen Zerbitzua, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1994 ["Historia Contemporánea, 3"]
- VEGAS OTALEKU, Virginia:** *Bizitza eta lanak. Lucas Alberdi. Vida y obra*, [s. l.], Eibarko Udala = Ayuntamiento de Eibar, 1991
- VELASCO, M.:** "Museo Daniel Zuloaga [en Segovia]", *Cuaderno de Cultura*, 1979, II, 17 (11-13 or.)
- Vida Vasca. Revista regional española. Industria, comercio, arte, literatura y turismo de las Provincias Vascongadas y Navarra, Vitoria, 1924-*
- ZALDIVIA, Martínez de, Juan (1586):** *Suma de las cosas memorables de Guipúzcoa*

ZUGAZAGOITIA, J.: *Pablo Iglesias: una vida heroica. Correspondencia inédita con Enrique de Francisco.* Edición de Juan Pablo Fusi, Madrid, Akal, 1976 ["Akal, XXXVI"]

ZULOAGA ZABALETA, I.: ALVAREZ EMPARANZA, J.M.: *Ignacio Zuloaga*, San Sebastián, 1976

ZULOAGA, J.L.: "Dos dibujos inéditos de Ignacio Zuloaga adolescente", *Estudios Vizcaínos*, 1974, V (257-260 or.)

GEHIGARRIXA: BERBA BATZUK

Sarrerria

Hasteko eta bat, berba gehixenak erderaz zegaitxik dauazan argitxu bihar dot: erabilli doten bibliografixia eta itxurrixak, jeneralian, erderaz dauazalako, eta nik moldatzaille biharra hartu dotelako sarritxan. Erderazko berben esanguria argitzeko nik neuk be erderazko dizionarioak erabilli ditzuraz (M. MOLINER-ena eta RAE-na justu, liburua eta *www.rae.es*-ko *on-line* dizionarioa), eta berbeta normaleko berbak baiño, terminotzat hartzekuak dirazela uste dot. Gaurko euskerazko itxurrixak erabiltzeko asmua nekan berba danak banan-banan euskeraz emoteko, baiña horrek biharorrek gaiñezka ein desta. Dana dala, Internet-en dauan *www.euskadi.net*-eko “Euskara lantzeko tresnak” erabilli dot euskerazko konsultak eitzeko, baitxa Euskaltzaindixako *Hiztegi Batua on-line* be. Hau biharrau osotzia nahi dabenak haraxe jo leike euskerazko bersiñua etartzeko. Dana dala, ez ditzuraz hamen ipiñi berba bakotxan esangura guztiak, historixia eta kontestua aitzeko hamen liburuan “gatxak” izen leikezenak baiño: antxiñako organizaziñua, diruak, inpuestuak, kargu eta zeregiñak, telak, neurrixak eta abar eta abar. Berba batzuen esangurak, ostera, topau be ez douz eiñ: “jarear, edomario”...

Testua hobeto aitzeko berbak

ABACERÍA: Tienda de comestibles.

ABAD: Superior de un monasterio o de algunas colegiatas.

ABADEJO: Bacalao salado y prensado.// Reyezuelo (pájaro).// Carraleja (insecto).// Cantárida (insecto).// (“Mycetoperca interstitialis”) Cierta pez serránido de las Antillas, de carne delicada, de color oscuro y con escamas pequeñas y rectangulares.

ADARGA: Escudo de cuero, de forma ovalada o acorazonada.

ADEHALA: Propina. Añadidura que se da sobre lo estipulado.// Gaje. Cantidad añadida al sueldo.

ADVIENTO: Tiempo del año litúrgico que comprende las cuatro semanas que preceden al día de Navidad.

AFORAR: Cubrir bien los lados del escenario del teatro o las partes que deben ocultarse al público.// Calcular la cantidad de agua que lleva una corriente.// Calcular la cantidad y valor de los géneros existentes en un depósito.// Calcular la capacidad de un receptáculo o local.// (Aduanas) Reconocer y valorar los géneros.// Dar o tomar a foro o censo una finca.// (Conjug. como “contar”) Conceder fueros a un lugar.

AGRAMONTES: Se aplica a los individuos de cierta facción de Navarra favorable al Rey D. Juan II en su lucha con su hijo el Príncipe de Viana; enemigos, por tanto, de los Beamonteses, que defendían al último.

AJUSTAR: Acordar. Tratar y llegar a un acuerdo una persona con otra, o varias personas, sobre cierta cosa: “ajustar un tratado comercial; ajustar una tregua”.// Contratar. Acordar el precio de un trabajo u otra cosa.// (en) Contratar. El complemento puede ser la cosa comprada, vendida, o contratada: “ajustar obreros. Ajustar una clase de música”.// Con “cuentas”, contar las diferentes partidas del haber y el debe y hallar el resultado final.// Con cuentas o deudas, saldarlas; dejarlas pagadas.// Ajustarse: quedarse una cosa ajustada a otra.// (imprenta) Disponer las galeradas para formar las planas.

ALCABALA: Antiguo tributo impuesto sobre las compraventas.

Alcabala del viento: Tributo que pagaba el forastero por los géneros que vendía.

ALCAIDE: Hombre que tenía a su cargo la guardia de una fortaleza.// Antiguamente, hombre encargado de una prisión.// Encargado del gobierno de una alhóndiga o establecimiento semejante.

ALCALDE: Presidente del Ayuntamiento, y primera autoridad gubernativa en un municipio.// Juez ordinario de un pueblo, que, a la vez, era alcalde.// En algunas danzas, bailarín principal, que la guía.// Cierta juego de cartas, jugado entre seis personas.// Otro juego de cartas, jugado entre tres personas.// En el tresillo y otros juegos de cartas, jugador que da las cartas y no juega.

Alcalde de Sacas(?): in XI, 474 agiri da.

ALFANJE: Especie de sable corto, de hoja ancha y curva, con filo sólo por un lado, usado por los orientales.// Pez espada.

ALFARJE (1): Piedra baja del molino de aceite.// Local donde está el molino.

ALFARJE (2): Techo formado por maderas entrelazadas y labradas artísticamente.

ALFÉREZ: (ant.) Caudillo, lugarteniente, representante.// (milicia) Grado más bajo de los de oficial.// Oficial encargado de llevar la bandera, estandarte o pendón.

ALGARA: En la Edad Media, tropa de a caballo que salía a recorrer y saquear la tierra enemiga.// Algarada.// Vanguardia de un ejército.

ALGARADA: Correría realizada por una algara.// Algara (tropa que realiza la correría).// Disturbio callejero.

ALHONDIGA: Fonda. Lugar donde se recibe a todo el mundo.// Lonja. Mercado de granos.

ALMIRANTA: Se aplicaba al barco en que iba el segundo jefe de una escuadra.

ALMIRANTE: Jefe que desempeña en la marina, cargo equivalente al de teniente general en el ejército de tierra.// En las armadas antiguas, jefe supremo de toda la de una nación o de una escuadra.// (Aplicado a Cristóbal Colón y sus sucesores) Jefe supremo de las naves y de las tierras y mares descubiertos.// (fig.) Cierta adorno que usaban las mujeres en la cabeza.// (Andalucía) Maestro de natación.

ALMOJARIFAZGO: Derechos que se pagaban antiguamente por las mercancías que entraban y salían del país o se llevaban de un puerto a otro dentro de él.

ALMOJARIFE: Antiguo oficial que recaudaba y guardaba como tesorero de las rentas reales.

ALMÚD: Medida de capacidad para áridos, usada todavía en algunos sitios.

ALOJAR: Albergar. Colocar a alguien a vivir en cierto sitio. Repartir a los militares que están de paso en una población en las casas de los vecinos.

AMANUENSE: Persona que se dedica a escribir lo que otras, por ejemplo las que no saben escribir, le dictan o encargan.// Escribiente de oficina.

AMOJONAR: Marcar los límites de una finca o terreno con mojones.

ANDANADA: Descarga cerrada de toda una andana o batería de un costado de un buque de guerra.// (fig. Soltar) Reprimenda brusca.// Brusquedad. Contestación violenta o agresiva.// Localidad cubierta, en las graderías de las plazas de toros.

ANTEIGLESIA: Pórtico o atrio delante de una iglesia.// En algunos pueblos de las Provincias Vascongadas y de las montañas de Burgos y Santander, “parroquia”.// También en las Prov. Vascongadas, “municipio”.

APEAR: (Construcción) Apuntalar una obra o un terreno.// Medir una finca o fijar sus límites.

APEO: Acción de apear (deslindar).// Documento en que se consigna un deslinde.// Acción de apear (derribar un árbol).// Acción de apear (apuntalar).// Madero, almacén o construcción con que se apuntala.

APODERADO: Poderoso.// se aplica al que tiene poderes de otra persona para representarla (V. factor, institor, procurador).

APRESTO: (No frec.) Preparación.// Aderezo. Substancia, por ejemplo, almidón, cal, cola o cola de pescado, que se pone en los tejidos para ponerlos rígidos.// Acción de aprestar o poner apresto en las telas.

ARANCEL: Tarifa oficial que determina los derechos que se deben cobrar por ciertos servicios o impuestos, como costas judiciales, aduanas, o transportes ferroviarios.

ARBITRIO: Decisión o sentencia de un juez arbitral o un árbitro.// (Estar al, Dependier del, Según el) Albedrío. Voluntad. Facultad de decidir. Particularmente, facultad por la que uno gobierna sus propios actos y, por tanto, es responsable de ellos.// Medio. Procedimiento. Recurso. Cosa o acción que sirve para resolver un asunto o salir de una situación apurada.// Tributo. Pago a que se obliga a los ciudadanos para arbitrar recursos para los gastos públicos: “arbitrios municipales”.

ARCABUZ: Arma de fuego antigua, semejante a un fusil.

ARCEDIANATO o ARCEDIANAZGO: Cargo de arcediano.// Territorio de su jurisdicción.

ARCEDIANO: Archidiócono. Nombre de una de las dignidades de canónigos.// Juez que ejercía jurisdicción, delegada por el Obispo, en determinado territorio.

ARCIPRESTE: Nombre de una de las dignidades entre los canónigos de una iglesia catedral.

ARMA: Utensilio que sirve para atacar, herir, matar o defenderse...

Arma blanca: La que hiere con el filo o con la punta.

Arma de fuego: La que se dispara mediante una materia explosiva.

ARRABAL: Barrio en las afueras de una población.// En plural, afueras (t. “arrabalde, rabal”).

ARRIERO: Hombre que transporta mercancías de unos pueblos a otros en caballerías.

ARTILLERÍA: Conjunto de cosas referentes a la fabricación y uso de las armas de guerra pesadas, como cañones o ametralladoras.// Conjunto de esas armas.// Cuerpo militar que maneja la artillería.

ARZOBISPADO: Dignidad de arzobispo.// Territorio a que se extiende su jurisdicción.

ARZOBISPO: Obispo de una iglesia metropolitana.

ASENTISTA: Persona que se encarga por contrata de un aprovisionamiento; por ejemplo, al ejército o a una entidad oficial.

ASPA: (Blasón) Sotuer.

Aspa de San Andrés: “Cruz de Borgoña”. Insignia de la casa de Borgoña, que se pone en las banderas de España y en los blasones de algunas familias.// Aspa de paño rojo que se ponía sobre el capotillo amarillo que llevaban los castigados por la Inquisición.

ATABAQUE: Musikako tanbor tipokua da, baiña ez dakiu ze relaziño semantiko euko daben G. MUJICA-k darabilen eriak: “acordó el Ayuntamiento que corriera el atabaque los días feriados en la iglesia y se destinara al objeto indicado la limosna que se recogiese” (XI, 36); “Dijo también que las numerosas personas que á preparar la colación acudían á Arrate tres ó cuatro días antes de aquella, consumían en sidra más de la que podía comprarse con todo el dinero que se recaudaba en la demanda de los atabaques” (XI, 168).

AUDIENCIA: (Conceder, dar; recibir en a; pedir; obtener a) Acto de recibir a un soberano, jefe de Estado o persona importante a alguien, y escuchar lo que le dice.// Sesión ante un tribunal en que los litigantes exponen sus argumentos: Audiencia pública.// Tribunal de justicia que entiende en los pleitos y en las causas de determinado territorio.// Edificio en que está instalado.// Territorio a que se extiende su acción.

Audiencia provincial: La que tiene jurisdicción en las causas penales de una provincia.

A. territorial: La que, con jurisdicción más amplia que la territorial, entiende particularmente en las causas civiles.

AUDITOR: Funcionario que interpreta las leyes y propone las resoluciones en los tribunales militares.// (Chile) Revisor de cuentas, colegiado.

AUTO: (Aragón) Acto o hecho.// Resolución de un juez.// (En pl.; Tribunales) Conjunto de acciones o de documentos que se producen en un juicio o en una causa.// Escritura o documento.// Composición dramática breve, generalmente alegórica y con personajes bíblicos.

AYO: Persona encargada en una casa del cuidado y educación de los niños o de los jóvenes (V. ama, ganso, institutriz, maestro, mentor, preceptor).

AYUNTAMIENTO: Acción y efecto de ayuntar(se).// Cabildo. Concejo. Consistorio. Municipio. Municipalidad. Corporación que tiene a su cargo la administración de un municipio, compuesta por el alcalde y los concejales. Alcaldía. Casa consistorial. Casa de la villa. Edificio en que tiene sus oficinas aquella corporación.

AZCÓN o AZCONA: Arma arrojadiza, especie de barbo, usada antiguamente. (T. “fascona”)

AZOGUE (1): Nombre vulgar del mercurio.

AZOGUE (2): Plaza de un pueblo donde se hacen los tratos comerciales.

BACHILLER: Antiguamente, persona que había obtenido el primer grado de los que se daban en las Universidades. Se conserva ahora en los seminarios para las Facultades de Teología y Derecho Canónico.// Persona que ha cursado oficialmente el Bachillerato.

BAGAJE: Impedimenta. Conjunto de cosas, no solamente de uso personal, que acompañan a alguien que se traslada de un lugar a otro; particularmente, a un ejército en marcha.// Animales o carros que proporcionan los pueblos para conducir el equipaje militar, como obligación del municipio, pero mediante retribución.

Bagaje intelectual: Preparación o conjunto de conocimientos con que alguien cuenta para trabajar intelectualmente.

BAJEL: Barco.

Sentenciar a bajeles: Castigar a galeras.

BALANDRÁN: “variante de la capa, aunque más ligera (...) que se correspondería hoy con una gabardina amplia y sin mangas, pues solía servir para protegerse de la lluvia” (LXXV, 287).

BALAUSTRÉ: Columnilla de barandilla.

BALCONADA: Serie de balcones.

Balcón corrido: Serie de balcones con una barandilla común.

BALLESTA: Máquina de guerra con que se lanzaban flechas pesadas mediante un resorte.// Cierta arma con el mismo fundamento que el arco, pero más complicada.// Muelle formado por varias láminas de acero superpuestas, utilizado para la suspensión de carruajes.// Cepo para cazar pájaros.

BALUARTE: Bastión. Saliente de forma pentagonal en los ángulos de las fortificaciones.// Fortaleza. Fortificación. Recinto fortificado u obra de fortificación.// Bastión. Defensa. Fortaleza. Lugar, cosa o persona que sirve para defender o hacer fuerte algo.

BANDERA: Trozo de tela.// Conjunto de hombres que militan bajo una misma bandera.// (milicia) Compañía de soldados en los tercios españoles y en ciertas unidades del ejército español de África.// Tropel de gente.// Lámina, mapa, etc., que se coloca dentro de un libro.

BANDERÍA: (ikusi “bando”).

BANDERIZO: Se aplica al que pertenece a alguna bandería o al bando de alguien.// Turbulento o aturdido.

BANDO (1): Reunión de gente capitaneada por un jefe, que hacía la guerra contra otro grupo o contra el señor, soberano del país (V. “bandera, bandería, bandosidad, facción, guerrilla, parcialidad, partida, taifa.// Agramonteses y beamonteses: aucas, bejeranos y portugueses; capuletos y montescos; cegries y abencerrajes; giles y negretes; hermandíos; lusitanos; trabucaires”).// Partido. Conjunto de personas en lucha o en oposición de ideas con otras.// Bandada de aves o de peces.

BANDO (2): Aviso u orden de la autoridad que se hace saber mediante un pregonero o con anuncios fijados en lugares establecidos (V, “edicto, pregón”).// (Echar) Pregón. Anuncio oficial o particular que, en los pueblos, va repitiendo en voz alta por la calle, de trecho en trecho, un funcionario del ayuntamiento llamado pregonero.

BAPTISTERIO: Sitio en un iglesia donde está la pila bautismal.

BÁRCENA: “Mientras los “eunos” eran los lugares específicos para la producción de trigo, las “bárceñas” se destinaban para la del mijo o “hartua” (LXXV, 281).

BARÍTONO: Voz media entre la de tenor y la de bajo.

BARRACA: Vivienda rústica propia de las huertas de Valencia y Murcia, con el techo hecho de cañas con dos vertientes muy inclinadas.// Vivienda muy pobre, hecha con materiales de desecho.// Construcción hecha con materiales ligeros, generalmente con carácter provisional; por ej. para albergar tropas circunstancialmente, para puestos de feria, etc.// (Hispan.) Edificio en que se depositan cueros, lanas, cereales u otras mercancías.

BARRAGÁN (1): (ant.) Valiente.// (ant.) Compañero.// (Salamanca) Mozo soltero.

BARRAGÁN (2): Tela de lana impenetrable al agua.// Abrigo de hombre hecho de esa tela.

BARRAGANA: (ant.) Compañera.// (no frec.) Concubina.// (ant.) Mujer legítima, pero de distinta condición social que su marido, y privada por ello de ciertos derechos civiles correspondientes normalmente a la mujer legítima.

BARRENA: Barra o parrilla de hierro con una hélice tallada en la punta, que se emplea para taladrar.

BARRENO: Barrena de gran tamaño, movida mecánicamente, particularmente, para horadar las rocas.

BARRICADA: Amontonamiento de toda clase de cosas; barricas, sacos de tierra, etc., que se hace para resguardarse tras él en una lucha, por ejemplo, en revueltas callejeras.

BASÍLICA: Edificio que servía entre los romanos de tribunal y de lugar de reunión y contratación.// Nombre de las primeras iglesias cristianas.// Nombre que se aplica a ciertas iglesias que gozan de determinados privilegios.// Entre ellas, a trece de Roma, consideradas como las primeras del mundo católico, siete de ellas, “mayores”, con un prelado por vicario y privilegio para ganar en ellas el jubileo, y seis “menores”.// Palacio real.

BASQUIÑA: Falda.

BASTIDA: (artillería) Máquina de guerra antigua consistente en una especie de castillo hecho de maderos, con una protección para los que iban en él, con el cual se acercaban los combatientes a las murallas, batían el interior y las asaltaban.

BASTIMENTO (1): Conjunto de las bastas de un colchón o una colcha.

BASTIMENTO (2): Abastecimiento. Acción de abastecer.// (en Pl.) Provisiones; particularmente, de un ejército o una ciudad sitiada.// (Ant.) Edificio.// Barco.// Cierta derecho de las encomiendas de la Orden de Santiago.

BASTIÓN: Baluarte. Saliente de forma pentagonal en los ángulos de una fortaleza.// Por extensión, fortaleza.// Puede usarse, en sentido figurado, como baluarte.

BATALLÓN: (milicia) Unidad de una misma arma compuesta de varias compañías.

Batallón disciplinario: Batallón en que se hace servir a los soldados como castigo, sometidos a un régimen especialmente rigurosos.

BEATILLA: Cierta tela de lana delgada.

BEATO: (culto o literario) Feliz.// Se aplica a la persona que ha sido beatificada.// Se aplica a la persona exagerada en las prácticas religiosas, o de religiosidad afectada.// Se aplica a ciertas mujeres que, sin ser monjas, se dedican a la vida religiosa, llevan hábito y, generalmente, viven en comunidad.// Mujer agregada a una comunidad, que, con el hábito de ella, pide limosnas o se ocupa en otros quehaceres.

BENEFICIADO: Partitivo: favorecido.// Se aplica al que disfruta de un beneficio eclesiástico.

BENEFICIO: (numerable; Conceder, dispensar, hacer, otorgar) Acción, donación, etc., con la que se mejora el estado de una persona o una cosa.

Beneficio eclesiástico: (Colar) Cargo eclesiástico al que va aneja una renta.// Esta misma renta.

“Beneficiado”. Al realizar su oficio tenía derecho a percibir las rentas de la dote anejas al oficio. Gozar de este beneficio supone la existencia de la parroquia como erigida a perpetuidad y propietaria del mismo. La dote del beneficio eran los bienes de la iglesia, las prestaciones ciertas y debidas de familias o personas morales, así como las ofrendas ciertas y voluntarias de los fieles que pertenecen al beneficiado. En Aguinaga, por otra parte, el beneficiado realizaba las funciones de párroco” (LXII, 22).

BIRLOCHO: Carruaje de caballos ligero, de cuatro ruedas, descubierto y abierto por los lados, y sin puertas.

BISOÑO: (Del It. "bisogno", necesidad, nombre aplicado por los italianos en el siglo XVI a los soldados españoles recién reclutados, por la pobreza de su aspecto). Se aplica a los soldados recién ingresados en el ejército.// Por extensión, novato, novel; nuevo e inexperto en cualquier oficio o actividad.

BIZARRO: Valiente. No se aplica corrientemente más que a militares, frecuentemente como epíteto humorístico, y los que lo usan le dan más bien sentido de "apuesto".// D.R.A.E.: Generoso, lucido, espléndido.// Ahora se encuentra alguna vez usado en el Periodismo con el sentido del "bravo" clásico que tiene en francés: extravagante, sorprendente o gracioso.

BLASÓN: Conjunto de las cosas relacionadas con los escudos de armas. Tratado de ellas. Armas. Escudo de armas. Abolengo noble. Divisa que figura en un escudo de armas.// Gloria. Honor. Timbre de gloria. Motivo de orgullo.

BORDURA: Seto bajo de plantas de adorno que bordea un macizo de jardín.// (Blasón) Bordadura. Dibujo que rodea el escudo.

BORICADO: Se aplica a lo que contiene ácido bórico: "agua boricada".

BOTRINO: (Alava, etc.) Buitrón (red de pescar).

BRAMANTE (2): (De Brabante, donde había manufacturas de cáñamo). Cordel delgado de cáñamo que se emplea principalmente para atar paquetes.// Brabante (tela).

BREVE: Corto. De poca duración.// (Música) Nota musical que dura dos compases mayores.// (Fonética) Por oposición a "largo", de la menor de las dos duraciones de que son susceptibles las vocales y las sílabas en las lenguas que, como el latín y el griego, tienen cantidad.// Breve pontificio.// (ant.) Membrete.

Breve pontificio: Documento procedente del Papa, de menos solemnidad que la bula.

BRIGADA: Nombre dado a distintas unidades militares destinadas a distintos servicios y con número variable de individuos.// Unidad de infantería formada por cuatro o seis batallones.// Unidad de infantería o caballería formada por dos regimientos.// Equipo. Grupo de personas que hacen juntas cierto trabajo.// Cada una de las jornadas con la marinería de un barco para los servicios marinos o militares.// Conjunto de caballerías con sus conductores, que transportan provisiones de campaña (V. "convoy").// Grado militar intermedio entre sargento y alférez.

BRIGADIER: Nombre equivalente antiguamente al de general de brigada de hoy.

BRUÑIR: Abrillantar. Lustrar. Pulimentar. Pulir. Dar brillo a una cosa, particularmente de metal.// Aplicar afeites a la cara.

BUITRÓN: Arte de pesca que consiste en dos conos puestos uno dentro de otro, de modo que los peces que pasan dentro del primero y más pequeño al segundo no pueden ya salir (T. "butrino, butrón, carriego, vulturín").// Cierta red para cazar perdicés (T. "buitrino").// Artificio dispuesto para cazar, consistente en un cerramiento hecho en el terreno, que va estrechando y termina por fin en una hoya en la que cae la caza acosada en el interior de él.

BULA: Dispensa de ciertos días de ayuno o vigilia de los estalecidos por la Iglesia, que antiguamente se concedía a los que iban a la guerra contra los infieles o cooperaban a su costeamiento, y ahora se adquiere mediante el pago de una cantidad en concepto de limosna para las atenciones de la Iglesia. Documento en que consta esta dispensa.

BULDERO: Bulero. Comisionado para la venta de la bula de la Santa Cruzada.

BUQUE: Cabida o capacidad.// Casco del barco.// Barco grande con cubierta.

BURGO: En la Edad Media, castillo o recinto fortificado; aunque esta palabra fue menos usada en España que la correspondiente en otras naciones europeas. Debe, por ejemplo, su nombre a ella la ciudad de Burgos.// Población; particularmente, aldea.// "El nacimiento de los "burgos" (asentamientos de población alrededor de las ciudades, pero que no se acogían al derecho local) será un fenómeno importante, pues ababarán convirtiéndose en centros de gran actividad mercantil y artesanal. Por ello al hablar de los oficios y actividades es necesario referirse al fenómeno urbano (...)" (V, 147).

CÁBALA: Interpretación misteriosa de la Sagrada Escritura que hacían los judíos y algunos cristianos en la Edad Media, y prácticas de Astrología y hechicería fundadas en esta interpretación.// (en pl.) Cabildeos. Cálculos. Conjeturas. Suposiciones. Comentarios que se hacen manejando los datos incompletos que se pesen sobre algo, para tratar de adivinarlo.// Cabildeos. Gestiones o negociaciones hechas reservadamente.

CABALLETE: Nombre aplicable en general a cualquier objeto, pieza o elemento de construcción formado por dos vertientes, así como a soportes que constan de una pieza o parte horizontal sostenida por pies.// Línea del tejado donde se juntan dos vertientes.// Cualquier clase de cubrimiento aplicado sobre esa unión.// Remate de ladrillos a una o dos vertientes, puesto sobre las tapias.// Ladrillo especial para ese objeto.// Remate puesto en las chimeneas, formado por una o varias tejas o por ladrillos apoyados cada uno en el de enfrente, para evitar que entre el agua de lluvia.// Prominencia que forma a veces el hueso de la nariz.// Quilla. Prominencia del esternón de las aves.// Caballón o lomo entre dos surcos de tierra labrada.// Soporte formado por tres pies que se juntan en la parte superior, uno de los cuáles al menos puede girar más o menos separado de los otros, que se emplea para sostener los cuadros mientras se pintan o par tenerlos expuestos.

CÁBILDO: Capítulo. Ayuntamiento de una población.// Conjunto de eclesiásticos con cargos en una iglesia catedral (v. “consueta”).// Junta celebrada por ellos.// Sala donde se celebra.// En algunas órdenes religiosas, capítulo celebrado para elegir a sus preladados y tratar asuntos de gobierno.// Cuerpo formado en algunas poblaciones por ciertos eclesiásticos privilegiados.// En algunas cofradías de legos, junta.// En algunos puertos, asociación de auxilios mutuos de los pescadores.//Junta celebrada por ellos.// Organismo formado en Canarias por representantes de los pueblos de todas las islas.

CABO: Suma perfección.// (ant.) Capitán o caudillo.// (milicia) Individuo de categoría inmediatamente superior a la de soldado.

CABRIÓN (Barco) Trozo de madera empleado para sujetar cualquier pieza.

CAJA: (no frec.) Tambor.// Pieza de madera de las armas de fuego que soporta el cañón y la llave.

CALCETA: Media. Ahora se usa muy poco y solamente refiriéndose al trabajo de punto hecho a mano: “hacer calceta”.// Grillete de preso.// (Murcia) Cierta embutido de tripa gruesa.// (Costa Rica) Calceto.

CALESA: Carruaje de dos o cuatro ruedas con la caja abierta por delante para subirse, y capota.

CALIBRE: Diámetro interior del cañón de las armas de fuego y, por extensión, tamaño de los proyectiles (de grueso-pequeño calibre).// Diámetro interior de cañerías y otros objetos huecos semejantes.// Diámetro de la sección de un alambre.// Grosor de una chapa.// Puede aplicarse al grosor de otras cosas.// Tamaño de una máquina de reloj.// Con “gran, grueso, mucho; pequeño, poco”, etc., significa de mucha o poca importancia.

CALOMELANOS: Cloruro mercurioso natural, que se emplea como medicamento purgante, vermífugo y antisifilítico. De él se obtiene el cloruro mercúrico o sublimado corrosivo.

CAMPO: (Blasón) Superficie total inferior del escudo.

C. de Batalla: Sitio en que se desarrolla.

Abandonar el campo: Retirarse del campo de batalla un ejército beligerante.// Abandonar cualquier clase de lucha, una discusión, un empeño, etc.

Levantar el campo: (milicia) Levantar el campamento.// Abandonar el campo.

CANCELLER: Antiguamente, alto funcionario palatino, encargado del sello real.// En algunos estados europeos, por ej. Alemania, jefe del gobierno.// Jefe de la cancellería apostólica.// (Ant.) Cancelario (el que confería los grados en las universidades).// Cierta empleado auxiliar de las embajadas y consulados.

CANDELA:

Acabarse la candela: (fig. e inf.) Morirse.// Acabarse en una subasta el tiempo dado para licitar, que se medía por la duración de una vela.

A mata candela: A punto de acabarse en una subasta el tiempo para licitar.

CANÓNIGO: Eclesiástico que tiene un cargo y disfruta una prebenda en una iglesia catedral (V. Calonge, canonje, dignidad.// Catedral, colegiata.// Arcediano, archidiacono, arcipreste, chantre, deán, doctoral, lectoral, magistral, pavorde, penitenciario, prelado consistorial, racionero, tesorero.// Cabildo, capítulo.// Terzuelo.// Concanónigo.// Eclesiástico.).// Por considerarse que los canónigos viven una vida regalada, se usa su nombre en muchas frases tales como “bocado [vida] de canónigo”.

CAPACETE: Diminutivo aplicado acomodaticamente, como nombre de forma, a cosas de figura más o menos semejante a la de un capazo.// Parte de la armadura que cubría la cabeza.// (Cuba) Pieza de paño con que se cubría por delante el quitrín para que no se mojasen los que iban dentro.

CAPATAZ: Encargado de dirigir y vigilar un grupo o cuadrilla de obreros.// Encargado general de una finca o explotación agrícola.// Empleado encargado de recibir el metal en las casas de la moneda.

CAPELLÁN: Sacerdote titular de una capellanía que desempeña los cultos previstos en ella y se beneficia de sus rentas.// Sacerdote adscrito al servicio religioso de un establecimiento religioso o seglar.// En algunos sitios, cualquier sacerdote.

“Capellán” es el sacerdote al que se encomienda de manera estable el cuidado pastoral de una comunidad o grupo especial de fieles. En el caso de Aguinaga, disfrutaba de los derechos sobre los beneficios de la parroquia para su propio sustento y realizaba las funciones de párroco” (LXII, 22).

CAPELLANÍA: (Establecer, fundar) Fundación establecida por una persona adscribiendo algunos bienes suyos al pago de una pensión a un clérigo para que diga misas o celebre otros cultos.

“Las capellanías de Aguinaga son fundaciones realizadas por personas particulares que establecen que una cantidad determinada de dinero se destine a misas por los difuntos. Los encargados de celebrarlas se denominaban capellanes” (LXII, 19).

CAPELO: (Ant.) Sombrero.// Sombrero propio de los cardenales, rojo, con ala plana. El nombre se usa representativamente como dignidad de cardenal.// (Blasón) Insignia del escudo de los preladados, consistente en un sombrero.// Cierta derecho que percibían los obispos.

CAPILLA: Pequeña iglesia, generalmente con un solo altar, a veces aneja a un establecimiento religioso o seglar, o instalada en una casa particular.// Altar portátil del ejército.// Se aplica también a los departamentos o cavidades semejantes a capillas en el interior de algunos muebles, como las cómodas o armarios, o en otra cosa.// Capucha unida a la capa, el hábito, etc.// (Imprenta) Pliego que se entrega suelto durante la impresión de una obra.// (ant.) Vaina de algunas semillas.// Cuerpo o comunidad de capellanes.// Cuerpo de músicos retribuidos de una iglesia.// D.R.A.E.: En los colegios, junta o cabildo que hacen los colegiales, para tratar de los negocios de su comunidad.// Capillita (alianza de personas).// Eclesiástico regular, a diferencia del secular.

CAPITÁN: En sentido amplio o en lenguaje literario, caudillo de guerra.// Jefe de una banda.// Oficial del ejército que manda una compañía, escuadrón o batería (V. "milicia").// En sentido amplio, hombre que manda en un barco.// Oficial de marina que manda un buque mercante.

.Capitán general: Grado superior en el ejército.

CAPITÁN: "Durante el período en cuestión [XVI. gizardixa] el término "capitán" se empleaba en dos modos distintos en la costa vasca peninsular. El primero era como el título de "Capitán ordinario de Su Majestad" otorgado por la Corona junto con un estipendio a muchos propietarios de navíos de 200 o más toneladas. El otro uso ocurría en las pesquerías transatlánticas. El "capitán" era la persona nombrada por los fletadores de un navío para mandar y vigilar todo lo que refería a la empresa pesquera, mientras el representante de los propietarios, el maestre (el propietario mismo o un delegado), estaba a cargo de todos los asuntos relacionados con el propio navío. En otros viajes comerciales los navíos navegaban bajo el mando del maestre" (LXX, 17-18 20. n.)

CAPITANA: Se aplica al barco en que va y lleva su insignia el jefe de una escuadra.

CAPITULAR: De [del] capítulo o cabildo.// Miembro de un cabildo catedral. Miembro de algunos organismos, con voto en ellos; por ej., del Ayuntamiento.// (verbo, no frec.) Hacer cargos a alguien por faltas o delitos cometidos en el ejército de un empleo; puede llevar un complemento con "de".// (no frec) Acordar entre dos personas o partes las condiciones de un acto transcendental.// Rendirse al enemigo estipulando condiciones.// (no frec.) Rendirse. Declararse vencido o someterse en cualquier cosa.// Cantar las capitulas del oficio divino.// D.R.A.E.: Disponer, ordenar, resolver.

CAPUZ: "generalmente de Velarte, (...) era una pieza del vestido con caperuza y larga cola" (LXXV, 286).

CARCA: (Sacado de "carcunda" (<gallegoportugués, = "joroba; jorobado, avaro"). Carcunda. Reaccionario.

CARCAJ: Aljaba. Carcax. Caja, generalmente en forma de tubo, en que se llevan las flechas, que se lleva generalmente colgada del hombro.// Funda de cuero pendiente de un cinturón, que llevan los sacristanes para meter el palo de la cruz cuando la llevan en alto.// (Hispan.) Funda de cuero en el arzón de la silla, para meter el rifle.

CARDENAL: Prelado de los que componen el Sacro Colegio de consejeros del Papa.

CARLISTA: Partidario de D. Carlos en las guerras llamadas "carlistas".// Por extensión, partidario de sus sucesivos herederos en la aspiración al trono español, y de las ideas tradicionalistas que encarnan.// De [del] carlismo (V. "carca, jaimista, requeté, trabucaire, tradicionalista.// Detente.// Conservador, reaccionario").

CARROMATO: Carro grande con toldo, arrastrado generalmente por más de una caballería.// Se aplica despectivamente a un carruaje grande e incómodo.

CARTA PUEBLA: Documento en que se contenían las concesiones y privilegios concedidos por un soberano a los que iban a poblar un lugar recién conquistado o fundado.

CARTA CREDENCIAL: Documento que llevan los embajadores o representantes diplomáticos de un país en otro, que les acredita como tales.

CASCAJO: (n., colectivo) Fragmentos menudos de cualquier cosa dura; por ejemplo, de cáscaras de frutos, de vasijas rotas o de ladrillos.// Grava o guijo: conjunto de fragmentos pequeños de piedra, o piedra menuda, que se emplea, por ejemplo, en la construcción de pavimentos. En lenguaje propio de la construcción se aplica especialmente a la piedra más gruesa que la grava y menos que los cantos rodados.// Mezcla de grava y arcilla con que se cubre el piso de los senderos y plazoletas de los jardines.// Conjunto de frutas de cáscara, secas; como almendras, avellanas...// (Ser; estar hecho un) Se aplica a una persona vieja o achacosa, o a una cosa rota, vieja o inservible.// Moneda de vellón.

CASULLA: Vestidura que se pone el sacerdote sobre todas las demás para celebrar misa, consistente en una pieza alargada, con un agujero en el centro para pasar la cabeza, que cae por delante y por detrás en dos partes iguales redondeadas por abajo.

CAVA: Cavada. Acción de cavar una vez la tierra.// Foso. Excavación profunda que rodea un castillo o fortaleza.// (Ant.) Cueva y hoyo.// Oficina del palacio real donde se cuidaba el agua y el vino que bebían las personas reales.// Foso u hoyo en los garajes, donde se puede arreglar el motor de los coches colocados encima.

CEBADO: Muy gordo.// Se aplica a la fiera que, por haber probado carne humana, es más temible.
(V."Lobo cebado")

CEBON: Animal cebado.// Lechón.// Cerdo.

CÉDULA: Documento.// Papel o pergamino destinado a extenderlo.// Ficha de catálogo.

Cédula real: Despacho firmado por el rey concediendo alguna merced o dictando una disposición concerniente a la persona a quien se entregaba.

CELADA: (Armar, Preparar, tender; Caer en; Atraer a; Hacer caer en) Sitio adecuado o preparado para ello, al cual se atrae con engaño al enemigo y en el cual se fácil sorprenderle y derrotarle.// Cualquier medio hábil y engañoso con que se coloca a una persona en situación difícil o se la obliga a aceptar, hacer o decir algo que no quería.// Casco. Yelmo. Parte de la armadura que cubría la cabeza.// Parte de la llave de la ballesta próxima a la quijera.

CELADOR: Se aplica en algunos casos a la persona que tiene a su cargo cuidar de que se comporten debidamente otras en un sitio; por ejemplo, los niños en un colegio o los presos en la cárcel.

CELADURÍA: Habitación o despacho del celador.

CELEMÍN: Medida de capacidad para áridos, equivalente a 4,625 litros.// Medida agraria antigua de Castilla, equivalente aproximadamente a 537 metros cuadrados.

CENSO: Lista que hacían los romanos de las personas y sus propiedades.// Amillaramiento. Lista semejante que se hace actualmente.// Registro de ciudadanos con derecho a votar.// Contribución que pagaban los romanos por cabeza.// (constituir, establecer, instituir; gravar con) Obligación o carga que existe sobre alguna propiedad, por la cual el que la disfruta tiene que pagar cierta cantidad a otra persona, bien como interés de un capital recibido de ella, bien como reconocimiento de su dominio sobre la finca.

CERA: Conjunto de velas que hay o se emplean en un sitio.// Entre colmeneros, conjunto de las casillas de cera de un panal.

CERBATANA: Trozo de caña o canuto de cualquier otra cosa que se emplea para disparar bolitas o flechas, colocándolas dentro y soplando por un extremo.// Utensilio semejante, hecho de carrizo, que emplean para cazar algunos indios de América.// (Artilería) Culebrina de muy poco calibre usada antiguamente.// Trompetilla para los sordos.

CERCÉN: .A cercén: completamente y por el arranque de la cosa de la que se trata.

CERCENAR: Cortar una cosa a cercén.// Recortar lo que sobra de una cosa para que tenga la forma o tamaño debidos; por ej., de una moneda o en un seto.// Dejar una cosa incompleta o disminuída quitándole una parte; particularmente, cercenar las atribuciones, los derechos, la autoridad, los gastos.

CERNER: Cribar. Tamizar. Separar la harina que resulta de moler los granos y semillas en lo que es propiamente harina y el salvado; o, en otras cosas, separar la parte más fina de la gruesa.// Observar o examinar.// Caer una lluvia menuda y suave.// Estar las plantas en el momento en que se desprende el polen y se produce la fecundación; se emplea particularmente hablando de la vid, el olivo y el trigo.

CERRO: Manojos de lino o cáñamo, después de rastrillado y limpio.// Cuello de los animales.// Elevación del terreno, de poca extensión pero de considerable altura con relación a ella, escarpada, de tierra o rocosa.// Peñasco. Terreno abrupto.

CHANCILLERÍA: Antiguo tribunal superior de justicia.// (Ant.) Cancillería: oficio de canciller o chanciller.

CHANTRE: Canónigo al que antiguamente correspondía cuidar del canto en el coro.

CHIRIBITIL: Cuchitril. Desván o habitación baja de techo y pequeña.

CIMBRA: Armadura sobre la que se construye un arco o bóveda.// Curvatura inferior de un arco.// (Barco) Curvatura de las tablas del forro del casco.

CIMBRIÁ: Filete (moldura).// (Ant.) Cimbra.

CIMIENTOS: (grale. en Pl.) Parte de un edificio que está más baja que el suelo y sirve para darle solidez.// Terreno sobre el que descansa un edificio.// (Fig.) Apoyo sobre el que se sostiene algo no material.

Cimiento real: Composición de vinagre, sal y polvo de ladrillo que se empleaba para afinar el oro al fuego.

CIRCULAR: Enviar una orden, aviso o cosa semejante, generalmente mediante circulares, a varias personas.// Comunicación o aviso que se envía con el mismo contenido a varias personas, por una autoridad, etc. ("Carta circular")

CLAMOR: Grito.// Gritos de dolor o queja.// Griterío. Conjunto confuso de las voces de la gente que grita pidiendo algo o expresando entusiasmo, indignación, etc.// Toque de campanas por los difuntos.// Fama. Voz pública.// (Aragón) Barranco o arroyo por el que, a consecuencia de las lluvias, corre al agua con violencia.

CLÉRIGO: Sacerdote. Hombre que ha recibido órdenes sagradas y ejerce funciones religiosas en una religión cristiana. Puede, en lenguaje corriente, tener tono poco respetuoso.// En la Edad Media, hombre dedicado al estudio, incluso refiriéndose a los antiguos paganos.

CLERO: Clase sacerdotal de la Iglesia Católica, o conjunto de todos los hombres que han recibido órdenes sagradas, mayores o menores, o pertenecen a una orden religiosa.

Clero regular

Clero secular

COADJUTOR: Persona que ayuda a otra en el desempeño de ciertos cargos.// Específicamente, en el de cura párroco (en Hispanoam. "sotacura").// Eclesiástico designado por bula pontificia para la sucesión en una prebenda eclesiástica, que la ocupaba interinamente.// En la Compañía de Jesús, individuo de la orden que no hace la profesión solemne.

COCHE (2): Carruaje. Vehículo para viajeros; especialmente, el tirado por caballerías.// Ahora se empieza a llamar así al automóvil, con preferencia a este nombre que ha sido el usual.

COFRADÍA: Asociación devota de personas para un fin religioso, como rendir culto a cierto santo, o atender determinados servicios del culto.// Se aplica también, ahora humorísticamente, a una reunión de personas de otra clase: "una cofradía de ladrones".// (Ant.) Reunión de personas o pueblos para participar en ciertos privilegios.

COLACIÓN: Acto de conferir un beneficio eclesiástico, un título universitario u otra dignidad.// Refacción. Comida ligera; se aplica particularmente a las conventuales.// Porción de dulces que se da a los criados el día de Nochebuena.// Conjunto de pastas, dulces, fiambres, etc., con que se obsequia a alguien o se celebra algo.// Territorio o vecindario correspondiente a cada parroquia.// Antiguamente, conferencia o conversación de los monjes sobre cosas espirituales.// Cotejo o confrontación.

Sacar [traer] a colación: Mencionar en la conversación, a veces de manera inoportuna o forzada, cierto asunto.

COLAR: Conceder canónicamente un beneficio eclesiástico.

COLEGIATA: Iglesia colegiata.

COLONATO: Sistema de cultivo en que éste se realiza mediante colonos.

COLONO: Habitante de una colonia.// Persona que cultiva, mediante cierto contrato, tierras que son de otro (V. "alijarero, aparcerero, arrendatario, casero, exárico, huertano, inquilino, locatario, masovero, mediero, quintero, rabasaire, rentero, solariego, superficiario, terrazguero, torrero, yanacón [na]).

COLUMNA: Elemento arquitectónico.// (milicia) Formación de tropa o de barcos dispuesta para operar.

COMANDANTE: (milicia) Jefe de grado inmediatamente superior al de capitán.// Militar con mando en un puesto.

COMENDADOR: En las órdenes militares, caballero de categoría superior, lo que suponía la percepción de ciertas rentas.// Superior de los conventos de algunas órdenes, como la Merced o San Antonio Abad.

COMENDADORA: Superiora o prelada de los conventos de las órdenes militares o de la Merced.// Monja de ciertos conventos de las antiguas órdenes militares.

COMICIOS: Entre los romanos, asamblea en que se trataban los asuntos públicos.// Actividad electoral.

COMPENDIO: Tratado sobre algo. Extracto de un tratado. Síntesis. Se aplica a una cosa que reúne en sí todas las que expresan.

COMPURGACIÓN: Purgación. Medio para declarar inocente a un acusado cuyo delito no estaba plenamente demostrado, basado en ciertas pruebas como la del agua hirviendo o la del hierro candente (compurgación vulgar) o en el juramento de otras personas que garantizaban la veracidad del juramento prestado por el reo (compurgación canónica).

COMPURGAR: Desviar un reo la acusación mediante la prueba de la compurgación.

COMUNIDAD: Circunstancia de ser tenido en común.// Común. Municipio. Vecindario de una villa realenga representado por un ayuntamiento.// Asociación de personas que tienen intereses comunes. Se emplea particularmente en los nombres propios de algunas. Específicamente, conjunto de individuos de una orden religiosa que viven en un mismo convento. Conjunto social del que se forma parte; en el sentido más amplio, conjunto de los seres humanos.// Se aplica a algunos levantamientos populares históricos. Particularmente, a la rebelión que tuvo lugar en Castilla en tiempo de Carlos I.

CONCEJO: Municipio o ayuntamiento.

"**Concejo de la Mesta**": Asociación formada antiguamente por los ganaderos, la cual celebraba una junta anual en que se tomaban disposiciones concernientes a los asuntos de interés común.

ikusi CONCEJO in: V, 147. or.; XI, 189

CONCORDIA: Acuerdo, armonía, paz o unión. Relación entre las personas que se tratan con cariño y no riñen.// Documento legal en que se contiene un acuerdo.// Unión. Sortija compuesta de dos enlazadas.

CONCURSO: Concurrencia de gente.// Reunión de circunstancias, hechos, etc., que cooperan a la realización de una cosa.// Asistencia. Ayuda. Colaboración. Contribución. Cooperación. Acción de concurrir con otros a la realización de cierta cosa.// Certamen. Competición en la cual se disputa y se adjudica un premio. Procedimiento para la provisión de un empleo que consiste en anunciarlo para que lo soliciten los que tengan derecho a él y lo deseen, y adjudicarlo en vista de los méritos o condiciones de los aspirantes. Procedimiento semejante para la adjudicación de una cosa cualquiera.

CONDE: En la Edad Media, señor de una comarca extensa, con ciudades, pueblos y castillos.// Título nobiliario que, por ejemplo, en tiempo de los visigodos, llevaba anejo el desempeño de un cargo palaciego.// Hoy, título nobiliario que sigue en categoría al de duque.// Entre los gitanos, jefe que elegían ellos.

CONDESTABLE: Antiguamente, jefe supremo de la milicia.// Grado equivalente al de sargento en las brigadas de artillería de marina.

CONFÍN: Confinante.// Límite entre dos territorios extensos.// Sitio más lejano donde alcanza la vista. Se aplica frecuentemente, por extensión, a lo más apartado del centro en un territorio o país o del sitio en que está el que habla.

CONFINAR: Limitar. Tener un territorio límites comunes con otro determinado o con el mar. Puede usarse en sentido figurado con el significado de “estar próximo a cierta cosa”.// (a; en) Desterrar a alguien a un sitio determinado, no permitiéndole salir de ciertos límites.// Aprisionar a alguien en un campo de concentración.// Arrestar. Prohibir a alguien salir de cierto sitio: “está confinado en su domicilio por orden del juez”.// Aislar. Tener un grupo de personas apartado del trato con ellas a alguien naturalmente perteneciente al grupo.

CONGRUA: Cantidad supletoria que paga el Estado a algunos funcionarios que cobran de los particulares, hasta alcanzar un mínimo establecido.// Renta que debe tener el que recibe órdenes sagradas.

CONSERVA: (Marina; dar, ir en, navegar en, llevar en [en la] c.) Escolta o acompañamiento que hace un embarcación a otra o se hacen recíprocamente para auxiliarse o protegerse.

CONSISTORIO: Se ha aplicado en otras épocas a ciertos organismos semejantes a consejos o juntas; como, por ejemplo, cierto consejo que tenían los emperadores romanos. Hoy se aplica sólo a las reuniones que celebra el Papa con los cardenales.// Ayuntamiento.

CONTADOR: Se aplica al que o lo que cuenta o sirve para contar.// (Ant.) Hablador.// Aparato que sirve para contar o medir: vueltas de la rueda de una máquina, gas, electricidad, kilómetros, etc.// Mesa de madera donde contaban el dinero los mercaderes y cambistas.// Especie de escritorio, sin portezuelas ni adornos.// Contable. Tenedor de libros. Persona que lleva las cuentas en una empresa, casa comercial, etc.// (Tribunales) Persona nombrada por el juez para liquidar una cuenta.// Nombre aplicado a ciertas fichas que se empleaban antiguamente en el buro u oficina administrativa del palacio real, para contar.// (Ant.) Contaduría.

CONTINGENTE: Se aplica a las cosas que pueden suceder y no suceder: no seguras o no necesarias.// Contingencia (cosa posible).// Cuota. Parte asignada a cada participante en un pago colectivo.// Número de mozos que componen la quinta de cada año.// Número de ellos que correspondía a cada municipio cuando se sorteaba.// Parte asignada a cada participante en un trabajo o cualquier otra cosa realizada colectivamente.// (Comercio internacional). Cantidad fijada para cada mercancía de las que se han de importar o exportar.

CONTRALTO: Voz media entre la de tiple y la de tenor.// Persona que la tiene.

CONTRAMAESTRE: (Marina) Oficial encargado de la marinería.// En algunos talleres o fábricas se aplica este nombre al encargado de los obreros.

CONVENTO: Casa donde viven en comunidad los monjes o monjas de una orden religiosa.// Comunidad que habita en el convento.// Reunión de muchas personas.

CONVENTUAL: De [del] convento: “misa [vida] conventual”.// (n. en masc.) Monje.// Se aplica a los religiosos franciscanos de una orden que poseía rentas.// En algunas órdenes religiosas, predicador del convento.

CONVOY: Acompañamiento que protege una remesa de provisiones o efectos, por mar o por tierra, particularmente en tiempo de guerra. Conjunto de los efectos transportados, los carruajes, barcos, etc., que hacen el transporte y los que les acompañan.// Séquito o acompañamiento.// Vinagreras del servicio de mesa.

CORACERO: Soldado armado de coraza.// Soldado de un cuerpo dedicado a la escolta real en tiempo de la monarquía, que llevaba coraza.// En plural, ese cuerpo.// Cigarro puro de tabaco muy fuerte y de mala calidad.

CORAZA: Armadura que se usaba para defender el cuerpo en la guerra, formada por dos piezas, una para la espalda y otra para el pecho llamadas “peto” y “espaldar”.// Blindaje de un barco.// Concha de la tortuga y los otros quelonios.// (fig.) Cosa no material que protege o defiende a alguien o algo.// (Guarnición) Piel, generalmente con labores, que cubría el fuste de la silla de montar.

CORNISA: (Construcción) Conjunto de molduras que forma el remate superior de un edificio, debajo del tejado.// Adorno semejante en la parte alta de cualquier muro o de otra cosa, como un mueble o el órgano.// En los edificios clásicos, ese mismo elemento formando la parte superior del entablamento, debajo del frontón.

CORONEL: (milicia) Jefe militar que manda un regimiento. Grado militar inmediatamente superior al de teniente coronel.

CORPORACION: Organismo oficial, con domicilio propio, formado por una reunión de personas que celebran sesiones para ocuparse de sesiones científicas, económicas, etc., de interés general. Son corporaciones, por ej., las Reales Academias, o las Cámaras de la Propiedad, de Comercio, etc. Se llama también corporaciones a las asambleas políticas, el senado, el congreso o el municipio; también a la universidad y a los cuerpos o conjuntos de personas de la misma profesión, cuando esta profesión es de carácter cultural.

CORPORAL: Del cuerpo.// Paño que se extiende sobre el altar para colocar sobre él la hostia y el cáliz en la celebración de la misa.

CORREGIDOR: Antiguamente, cierto magistrado de justicia.// Cargo semejante al de alcalde en los antiguos ayuntamientos.

CORRERÍA: Andanza. Viaje por distintos sitios o acción de ir a distintos sitios sin detenerse mucho en ellos.// (guerra) Acción de recorrer el territorio enemigo destrozando y saqueando.

CORSARIO: Se aplica a la nave o el navegante que hace corso.

CORSO: Persecución y saqueo de naves llevados a cabo no como acción de guerra, pero sí por barcos autorizados por su gobierno.

COSELETE: Coraza ligera, generalmente de cuero.// Soldado de las compañías de arcabuceros que llevaba coselete y pica o albarda.// Tórax de los insectos.

COTO: Vedado. Terreno acotado.// Particularmente, terreno de caza cercado o donde está prohibido cazar.// Coto redondo: "el coto de Doñana".// Hito. Marca. Mojón. Poste. Señal, particularmente, si es de piedra tosca, con que se marcan los límites de un terreno.// Límite.// Antiguamente, en algunos sitios, población de una o más parroquias situadas en el territorio de un señorío.// (Ant. y u. en Rioja) Multa o pena pecuaria señalada por la ley.// (Ant.) Norma.// Acuerdo tomado por los comerciantes de no vender una cosa sino a determinado precio.// Medida de longitud equivalente a medio palmo o a lo que abarcan juntos los cuatro dedos de la mano.// En el billar, partida en que uno de los jugadores ha de ganar tres mesas antes que el otro.

Coto redondo: Finca rústica muy extensa.

Poner coto: Impedir que siga adelante un abuso, desorden, etc.

CRÉDITO: Aceptación de algo como verdadero o veraz. ("tener un c. a favor") Cantidad que alguien tiene derecho a cobrar como acreedor.

A crédito: Fiado. Sin pagar inmediatamente.

Abrir un crédito a favor de alguien: Autorizarle a cobrar, por ejemplo en un banco, hasta cierta cantidad.

Dar a crédito: Prestar dinero o suministrar mercancías sin más garantía que la confianza en la persona a quien se dan.

CRIPTA: Cueva o lugar subterráneo en que se enterraba a los muertos.// Parte subterránea en donde se celebraba culto, en una iglesia.// Cavidad en el parénquima de un órgano.

CRISOL: Recipiente de material refractario, que se emplea para fundir y purificar materiales, por ejemplo, el oro o la plata, a temperatura muy elevada.// (metalurgia) Cavidad de la parte inferior de los hornos donde se recoge el material fundido.// (impresión) Depósito donde se mantiene fundido el plomo de las linotipias, del cual sale impulsado por un pistón a los moldes.// Situación o circunstancias que sirven para purificar y hacer más firme una virtud o un afecto.

CRÓNICA: Anales. Historia en que se van exponiendo los acontecimientos por el orden en que han ido ocurriendo. (V. diario, dietario, fastos).// Información dada en un periódico referente a sucesos actuales: "Crónica de sucesos. Crónica de sociedad".

CRÚOR: (poet.) Sangre.// (cient.) Coágulo de sangre.// (Medicina antigua) Se aplicaba al principio colorante de la sangre, o hemoglobina, y a los glóbulos de la sangre.

CRUZADA: Expedición militar dirigida contra infieles; particularmente, las realizadas en los siglos XI a XIII para reconquistar del poder de los turcos el sepulcro de Jesucristo y los lugares santos.// Bula de la Santa Cruzada.// Lucha o serie de esfuerzos con un fin elevado.// Encrucijada.

CRUZADO: (blasón) Se aplica a las piezas que llevan una cruz sobrepuesta.

CUADRAGESIMAL: Ver "cuadragésimo"

CUADRAGÉSIMO: Adjetivo y nombre ordinal y partitivo correspondiente al número 40.// (n., en fem.; culto o eclesiástico) Cuaresma.

Cuadragésimo: de la Cuaresma.

CUARTEL: (Blasón) Cada una de las cuatro partes de un escudo dividido por una cruz. Cualquiera de las divisiones de un escudo.

CUARTELADO: Participio Adj.// (n., masc.) escudo acuartelado (v. "contracuartelado").

CUARTELAR: (Blasón) Dividir un escudo en cuarteles.

CUARTERÓN: Cuarta parte.// Peso equivalente a la cuarta parte de una libra. No se emplea ya como medida, pero, en cambio, se aplica aún a determinada cantidad empaquetada de ciertas cosas: “un cuarterón de tabaco”.// (Carpintería) Cada uno de los cuadrados o paneles que quedan entre los peñazos de las puertas y ventanas.// Postigo de ventana.// Mestizo de español y mestizo indio (T. “cuatratuo”).// Mestizo de mulato y blanco.// (Blasón, Ant.) Cuartel.

CUARTO: Moneda de cobre española antigua, equivalente a unos tres céntimos de peseta.

CUARTÓN: Abitaje. Cuartizo. Madera que resulta de serrar en cuatro partes, con cortes que forman una cruz, una pieza entera. En Madrid suele tener 16 pies de largo, nueve dedos de tabla, y 7 de canto.// Madero de construcción.// Campo. Trozo de tierra de cultivo; se le aplica particularmente si es cuadrangular.// Cierta medida de capacidad para líquidos.

CUCHILLO: Utensilio.// (con referencia a los señores feudales) Jurisdicción para imponer leyes, gobernar y castigar.

Pasar a cuchillo: En la guerra, matar a los enemigos cogidos prisioneros o a la población de un lugar conquistado.

CUERDA: Conjunto de hilos, fibras. (Herir, pulsar) Cada hilo, de tripa, metal, o, ahora, nailon, que en los instrumentos musicales llamados “de cuerda”, vibran al ser pulsados y producen el sonido.

CULTO: Conjunto de ceremonias con que exterioriza: “el culto católico”.

CURA: Procedimiento para curar o curarse.// Conjunto de materiales aplicados en una operación.// Curaduría (cargo de curador o tutor).// Cuidado. Se usa todavía la expresión “cura de almas”, con que se designa la función de un cura párroco.// En lenguaje eclesiástico, “cura párroco”. En lenguaje corriente, cualquier sacerdote; si se nombra con respeto, se le antepone “señor”.

Cura párroco: Sacerdote que representa una Parroquia y tiene, por tanto, cura de almas.

CUSTODIA: Acción de custodiar.// Persona encargada de custodiar algo.// Vaso litúrgico destinado a exponer el Santísimo Sacramento a la adoración de los fieles; después del establecimiento de la festividad del “Corpus Christi”, tomó gran importancia, llegando a ser una rica construcción en que es expuesto el Sacramento en las grandes solemnidades y llevado en las procesiones; consta fundamentalmente de una depósito de forma circular en que se coloca la Hostia consagrada, sostenido sobre un pie y rodeado de rayos y, a veces, de una construcción semejante a un templo, de oro, plata, y piedras preciosas.// En la orden de los franciscanos, agregado de conventos que no son suficientes para formar una provincia.

CUSTODIAR: Guardar. Vigilar. Mantener alguien los cuidados necesarios para que cierta cosa no sea robada o asaltada o se escape.

DAGA: Arma blanca antigua, semejante a una espada corta.

DATA: Haber. Sección de una cuenta por partida doble en que se consignan las partidas entregadas por el titular de la cuenta.// (Contracción de “data charta”, puesta originariamente delante de la fecha de un documento). Fecha puesta en un documento.// (Ant.) Permiso dado por escrito para hacer cierta cosa.// Agujero o abertura que se hace en los depósitos de agua para dar salida a cierta cantidad de ella.

DÉCIMO: (n., en fem.) Moneda de cobre antigua, equivalente a la décima parte del real de vellón.// (id.) Diezmo.

DECRETO: Orden, disposición, decisión o sentencia de cualquier clase dada por un soberano o una autoridad.// (Dar, promulgar) Se aplica en sentido restringido a las disposiciones emanadas por el Gobierno de una nación para poner en ejecución las leyes o para completarlas.// Disposición dictada por el Papa consultando a los Cardenales.

DEMARCACIÓN: Acción y efecto de demarcar.// Circunscripción. Distrito. Zona. Territorio demarcado.// Jurisdicción. Territorio a que se extiende la acción de una autoridad.

DERRAMA: Operación de repartir entre todos los vecinos de una población una contribución u otra carga.// Contribución temporal o extraordinaria.

DESAHUCIAR: Desengañar. Quitar a alguien completamente las esperanzas de algo que deseaba.// Declarar a un enfermo incurable y sin esperanzas de sobrevivir.// (Empleado especialmente si es con intervención del juez) Despedir. Obligar a un inquilino o arrendatario a abandonar el local, finca, etc., que tiene arrendado.

DESCARGO: Efecto de descargar o aliviar.// (Haber; presentar, tener en su d.) Acción y efecto de desvirtuar una acusación, judicial, administrativa, o de la propia conciencia.// (geralm. en Pl.) Razón aducida para ello.// Haber de una cuenta.

Pliego de descargo

DESLINDAR: Delimitar. Señalar los límites de una cosa o entre dos cosas: “deslindar un solar. Deslindar las esferas de actividad de dos organismos”.// Puntualizar. Dejar completamente tratado un asunto, hasta en sus menores detalles.

DESMEMBRAR: (no frec.) Descuartizar. Separar los miembros del cuerpo de alguien.// Dividir un organismo social, político, etc.// Desgajar. Segregar. Separar una parte de un organismo social.

DESMOCHAR: Quitar a una cosa la punta o la parte superior.// Dejar incompleta una cosa; por ejemplo, una obra literaria, quitándole una parte.// Tratar un asunto superficialmente, tocando solamente algunos puntos más salientes.

DESMOCHÉ: Acción u operación de desmochar.// Degollina. Escabechina. Escamocho. Sarracina.// Supresión de muchas cosas de un conjunto de ellas; por ejemplo, eliminación de muchos opositores o examinandos al juzgar un ejercicio de oposición o examen.

DÉSPOTA: Nombre dado a algunos soberanos de pueblos antiguos.// Jefe de una nación o comunidad que la gobierna sin más norma que su voluntad. Se aplica también a cualquier persona que impone su voluntad a otros sin ninguna consideración a la de ellos.

DESTRAL: Hacha pequeña. (T. “astral, chuela, macheta”)

DETENTE: Recorte de tela con la imagen del corazón de Jesús, y la leyenda “detente bala”, que se ponían sobre el pecho los combatientes del bando de D. Carlos en la guerra carlista.

DEUDO: (Ant.) Deuda.// Parentesco.

DEUDO: Pariente.

DEVISA: Señorío que se repartía entre coherederos.// Tierra perteneciente a este señorío.

DEVISAR: (Ant.)// Dividir o repartir algo.// Acordar o pactar una cosa.// Acordar las armas para un desafío.// Relatar.// Desfigurar o disfrazar un cosa y hacerla parecer distinta de lo que es.

DEVISERO: Hidalgo poseedor de una divisa.

DIÁCONO: Eclesiástico de grado inmediatamente inferior al de sacerdote.

DIEZMO: Décimo.// Derecho que se pagaba al rey, a la Iglesia, etc., consistente en la décima parte de los frutos, de las mercaderías, etc.

DIGNIDAD: Cualidad de digno.// Cualidad de las personas por las que son sensibles a las ofensas, desprecios, humillaciones o faltas de consideración.// Actitud que no tolera esas cosas.// Cualidad del empleo que da respetabilidad a la persona que lo desempeña.// Empleo o categoría que confiere respetabilidad (Sufijos: “ado, azgo”: “obispado, infantazgo”).// Prebenda preeminente en las catedrales y colegiatas.// Se aplica por antonomasia a las de arzobispo u obispo.// Persona que ocupa una de esas prebendas.// Cargo preeminente, como los de maestre, trece, comendador o clavero, en las órdenes militares.

DILIGENCIA: Cualidad de diligente.// (Hacer. Evacuar) Gestión. Cosa que se hace para resolver un asunto.// Agencia. Cosa que hay que hacer.// (Tribunales; Instruir) Actuación del juez o del secretario del tribunal en un asunto de su competencia.// (acepción muy usual) Cada nota puesta en un documento oficial, por ejemplo, una instancia o un título por los funcionarios correspondientes, en que se dispone algún trámite, como el pase a otra oficina, o se hace constar alguna formalidad ejecutada, como la toma de posesión.// (ant.) Dilección. Amor.// Carruaje de caballos de los que se dedicaban antiguamente al transporte de viajeros de una población a otra.

DIÓCESIS: Sede. Territorio a que se extiende la jurisdicción de un obispo o arzobispo.

DIPUTACIÓN: Acción de diputar. Ejercicio del cargo de diputado. Duración de él.// Diputación provincial.

D. Permanente: Comisión formada dentro de las Cortes españolas, tanto de las antiguas como de las de la época democrática, que, en ciertos casos, tenía la representación de las Cortes.

D. Provincial: Organismo formado por los diputados provinciales, que tiene a su cargo dirigir y administrar los intereses de cada provincia.

DIRHEM: Moneda de plata de los moros, de la Edad Media.

DISPENDIO: Derroche. Despilfarro. Gasto innecesario o excesivo de algo; particularmente, de dinero.

DISPENSA: Acción de dispensar de un cargo u obligación o de un impedimento.// Específicamente, de un impedimento canónico para el matrimonio, como el parentesco o la disparidad de cultos.

DISPERSO: Participio irregular, usado sólo como adjetivo (existe el regular “dispersado”)// (adj. y n.) Se aplica al militar que ha quedado incomunicado con su unidad// Se aplicaba al militar no asignado a ningún cuerpo, que residía donde quería.

DISPOSICIÓN: (Dar, Dictar; Abolir, Anular, Derogar; Infringir) Orden de alguna autoridad o ley que dispone lo que hay que hacer o cómo hay que hacer algo.

DISTRITO: Nombre, el más general, de los varios aplicados en los distintos casos a las divisiones territoriales administrativas.

DORAR: Recubrir con oro la superficie de una cosa.// Dar a una cosa el aspecto del oro o del latón.// Tostar. Asar o freir suficientemente las cosas de comer para que tomen dolor dorado.// Desfigurar una cosa que se comunica o refiere para hacerla parecer menos mala.

DORMAN: Chaqueta de uniforme con atamares y vueltas de piel, usada por los húsares y otros cuerpos.

DUCADO: Título o categoría de duque, la superior entre las nobiliarias.// Territorio sobre el que antiguamente tenía jurisdicción.// Propiedades adscritas a un título de duque.// Mando de gente de guerra.// Moneda de oro que se usó en España hasta el Siglo XVI. Después, moneda imaginaria. Moneda de oro de Austria-Hungría.

ECÓNOMO: “En Aguinaga, la denominación era equiparable a la de párroco. Tenía los mismos derechos y deberes que éste. Esta denominación destaca más el aspecto del cuidado y la administración de los bienes y rentas que la acción pastoral” (LXII, 23).

EDICTO: (Se emplea hablando de épocas pasadas) Disposición dada por un soberano.// Cartel colocado en las calles y otros sitios públicos con un aviso o noticia oficial.// Aviso de un tribunal, que se espone en el local del mismo, en los periódicos, etc., para hacerlo llegar a personas cuyo domicilio se ignora.

EDIL: En la antigua Roma, magistrado que se ocupaba de las obras públicas y de mantener en buen estado los edificios públicos de la ciudad.// Concejal: miembro del ayuntamiento.

EDOMARIO(?): agiri da in XI, 140.

EDOMITA: Idumeo (de Idumea, país que comprendía parte del sur de Judea y parte de la Arabia Pétreo).

EFEMÉRIDES: Escrito en que se refieren los hechos de cada día (T. “diales”).// Hechos sucedidos en la misma fecha en que se está o de que se trata, en otros años.// (Astronomía) Tablas periódicas de las posiciones diarias del Sol, la Luna y ciertas estrellas.

EJECUTORIA: Título o diploma en que consta la nobleza de una familia.// Títulos, hechos o circunstancias de cualquier clase que dan derecho a una persona a usar o tener preeminencia, un honor, la estimación de la gente, etc: “ésas son sus ejecutorias”.

EJIDO: Terreno contiguo a un pueblo, que se destina a eras y en el que pueden estar también los ganados de todos los vecinos.

ELECTO: Participio irregular (el regular es “elegido”).// Ahora se emplea sólo acompañado al nombre de un cargo para aplicarlo al que ha sido nombrado pero todavía no ha tomado posesión.// Antiguamente, en los tercios españoles de Flandes, cabecilla de un motín.

EMBASAR(¿): topau dou in “la cuba de embasar sidra” (LXII; 259, 259-260, 261). RAE-ko konsulta linguistiko elektronikuen arduradunak esan deskue “envasar”-en forma “okerra” dala (www.rae.es).

ENAJENAR: Vender o transmitir por otro medio (donación, permuta, etc.) una propiedad.// Cegar. Enloquecer. Transtornar. Hiperbólicamente, hacer perder la razón un sentimiento muy violento, de dolor, de enfado o de cólera.// Arrobar. Cautivar. Embelesar. Extasiar. Producir una cosa en alguien tal deleite que se queda absorto en su contemplación o goce. Producir éxtasis.// Ser causa de que alguien no tenga o pierda la simpatía, el cariño, etc., de otros.

ENCABEZAMIENTO: Palabra con que se encabezan las fichas, que sirve para ordenarlas.// Fórmula, expresión, o, en el sentido más amplio, conjunto de expresiones que se ponen al principio de una carta o un escrito cualquiera, antes de exponer el asunto de él.// En sentido restringido, palabras dirigidas en vocativo a la persona a quien se dirige el escrito.// Acción de empadronar.// Padrón.// Cuota que corresponde pagar por un tributo o por el conjunto de ellos.// Tanto alzado con que un grupo de contribuyentes paga colectivamente cierto tributo.

ENCARNADO: Participio adjetivo.// Aplicado a un nombre usado como calificativo, equivale a “el mismo”.// Se aplica al color de la carne humana (Corrientemente, se dice “color de carne” o “color carne”).// Se aplica al color rojo y a las cosas que lo tienen.

ENCUADRAR: Colocar a alguien en cierto grupo, particularmente en una unidad militar, a cuyo trabajo o actividad queda incorporado.

ENFITEÚSIS: Cesión perpetua o por largo tiempo del dominio útil de una finca mediante el pago anual de un canon al que hace la cesión, el cual conserva el dominio directo de ella.

ENTRAR: (Tr. o con “en”) Invadir u ocupar un lugar en la guerra. Por ej., “entrar la [en la] ciudad, el [en el] castillo”.
.Entrar (poner, meter) a saco: saquear

ENTRÁTICO: (Ant., y usado en Aragón, Navarra, Rioja) Entrada en una orden religiosa.

ENTRETENIDO: Participio.// (Adj.) Se aplica a lo que entretiene.// También a un trabajo que exige mucho tiempo para ser hecho, por su minuciosidad.// (Blasón) Se aplica a las figuras que constan de dos iguales apoyadas una en otra; por ejemplo, dos llaves.// (N., en fem.) Amante.// (Id.) Prostituta.// (N., en masc.) Aspirante a un empleo que disfrutaba algunos gajes mientras no era nombrado.

ENTRONCAR: Tener parentesco con cierta persona o linaje o descender de ellos.// (forma causativa) Afirmar de alguien que descende de cierta persona o linaje o tiene parentesco con ellos.// Emparentar. Contraer parentesco con alguien o con cierta familia por un casamiento.// Empalmar. Enlazarse. Tener una cosa un punto de coincidencia o tener su arranque, su término o su continuación en otra determinada.

EQUINOCCIO: Cada una de las dos ocasiones del año en que el Sol cruza el ecuador celeste, en las cuales el día y la noche tienen la misma duración. Corresponden al 21 de Marzo, “Equinoccio de Primavera”, y el 23 de Septiembre, “Equinoccio de Otoño”.

ERA(1): Suceso trascendental desde el cual empieza a contarse el tiempo histórico.// Tiempo para cuyo cómputo se emplea como origen un hecho determinado con el que se designa: "Año 60 de la era cristiana".// (Geología) Cada una de las grandes divisiones de la historia de la Tierra.

Era de César: Era española.

Era cristiana: La que empieza a contarse en el nacimiento de Jesucristo.

Era española: Era la que empezaba a contarse desde 38 años antes que la cristiana.

Era vulgar: Era cristiana.

ERMITA: (De "eremita"). Capilla situada en despoblado o en las afueras de una población.

ESCARAMUZA: Antiguamente, cierta lucha entre jinetes, en que estos acometían a veces, y a veces huían con ligereza.// En la guerra, combate de poca importancia, particularmente entre las avanzadas de los ejércitos enemigos.// Gresca. Refriega. Trifulca. Riña o discusión de no mucha violencia.

ESCARZANO: Se llama así, tanto el carpanel o formado por tres arcos de circunferencia, como el peraltado o formado por un arco prolongado por dos rectas en sus extremos.

ESCOLASTICISMO: Filosofía de la Edad Media, cuyo principal expositor es Santo Tomás de Aquino, que es la organización filosófica de la doctrina de la Iglesia tomando como base la filosofía de Aristóteles.// Exclusivismo de escuela en filosofía, ciencia, etc.// Cualidad de escolástico.

ESCOLÁSTICO: De [del] Escolasticismo.// Se aplica al lenguaje o estilo de una corrección anticuada, en que abundan las expresiones y las formas de construcción cultas, así como a los escritos o disertaciones en ese estilo y a los que los usan.

ESCORIA: Substancia vítrea que sobrenada en el crisol de fundir metales, formada por las impurezas.// Escamas de óxido que se forman al calentar el hierro y que éste suelta al ser martillado en la fragua.// Sustancia de desecho en forma de masa esponjosa que queda, aparte de las cenizas, al quemar algunas cosas; por ejemplo, el carbón de las locomotoras.// Lava esponjosa de los volcanes.// Lo más despreciable de un conjunto.

ESCRIBANÍA: Oficio de escribano. Despacho u oficina de escribano.// Oficio u oficina del secretario judicial, al cual sigue llamándose en algunos sitios con el antiguo nombre de escribano.// Caja portátil que llevaban antiguamente los escribanos con lo necesario para escribir. Utensilio semejante de los chicos de la escuela.// Juego compuesto de tintero, secador, pluma y otras piezas que se emplean para escribir, colocado todo en una bandeja o un soporte más o menos artístico.// Escritorio.

ESCRIBANO: Nombre antiguo del notario.// Nombre antiguo del secretario judicial.// Amanuense o escribiente.// (ant.) Maestro de escribir o maestro de escuela.

ESCUDO: Arma consistente en una plancha, generalmente de metal y de forma aproximadamente triangular con el ángulo superior recto y los dos laterales curvos, o cuadrada con una punta en el lado inferior, con que se cubría el cuerpo el combatiente, sujetándolo con la mano izquierda.// Objeto que figura un escudo, sobre el que están representados los emblemas o armas de una ciudad, una nación, una familia noble, etc., las cuales lo usan como distintivo.// Insignia de cualquier cosa, de forma de escudo.// Pieza de forma de chapa que se aplica a algún sitio como refuerzo. "Escudete" de reforzar los finales de costura.// Plancha que llevan los cañones para proteger a los que los manejan.// Defensa o protección.// Moneda antigua de oro, de las que entraban 68 en un marco. Moneda de plata que valía 10 reales de vellón. Moneda portuguesa moderna, equivalente a la par a 5 pesetas.// Almohadilla que se ponía sobre la cisura cuando se sangraba.// Bólido (cuerpo celeste).// Espejo. Parte exterior de la popa de un barco.// Tabla vertical que forma el respaldo del asiento de la popa en los botes.// (Caza) Espaldilla del jabalí.

Escudo partido en [por] banda: el dividido por una banda.

ESMERIL: Mezcla íntima en granos muy finos de corindón y magnetita o hemetita, que se encuentra natural en Grecia y Asia Menor, y se emplea como abrasivo.// Pijote.// Pieza de artillería antigua, pequeña, algo mayor que el falconete.

ESMERILAR: Pulir una cosa con el esmeril.

ESPADAR: Espadillar.

ESPADILLAR: Espadar. Acabar de quitarle al lino o cáñamo la cañamiza retenida por la hilaza raspándolo con la espadilla, como operación complementaria del agramado, y antes del hilado (T. "tasca").

ESPERANTO: Lenguaje ideado en 1887 por el médico ruso Zamenhof, como un intento de la lengua universal.

ESPINGARDA: Cañón antiguo algo mayor que el falconete.// Escopeta de chispa, muy larga.// Persona muy alta y delgada.

ESPOLÓN: Apófisis ósea que tienen en el tarso varias especies de aves gallináceas.// Prominencia córnea que tienen las cabaillerías en la parte posterior de los menudillos.// Tajamar. Saliente que se hace a ambos lados, hacia arriba y hacia abajo de la corriente en los pilares de un puente, para repartir la presión del agua.// Malecón. Muro de contención o de defensa en los márgenes de un río o mar.// Constituye en algunas poblaciones un paseo.// Contrafuerte de un muro.// Ramal montañoso corto que sale de una cordillera en dirección aproximadamente perpendicular a su dirección general.// Se puede aplicar a otras cosas de forma o función semejante a la de las acepciones anteriores.// Tajamar. Pieza curva que llevan los barcos ensamblada en la parte exterior de la roda, que sirve para hender el agua; en su parte superior se pone el mascarón.// Punta de hierro que llevaban en esa parte los barcos antiguos y que llevan todavía algunos acorazados, para embestir.// (Ant.) Espuela.// Espuela de flor.// (Fig.) Sabañón del talón

ESQUENA: (popular) Columna vertebral.// Espina dorsal de un pez.

ESQUIFAR: Equipar una embarcación con pertrechos y hombres (t. “esquipar”).

ESQUIFE: Barco pequeño de los que se llevan en los grandes para saltar a tierra y otros servicios.// Bóveda de cañón.

ESQUILA: Campanilla o cencerro pequeño que se cuelga al cuello de las ovejas, cabras, o cualquier res pequeña.// También, campana pequeña empleada para convocar a los actos de la comunidad en los conventos.

ESQUILÓN: Esquila grande.

ESTADO: Medida de longitud, equivalente a 7 pies, aproximadamente la de la estatura de un hombre, empleada para medir alturas y profundidades.// Medida de superficie equivalente a 49 pies cuadrados.// Manutención dada por el rey a su comitiva.// Lugar en que se servía.// Casa de comidas de más categoría que el bodegón.// (Esgrima) Postura en que queda el cuerpo después de un movimiento.// Adecuado al actual sistema métrico decimal, serían 1,675 metros” (LXXV, 304).

ESTAFETA: Correo. Correo especial para el servicio diplomático. Oficina de correos. Particularmente, cada oficina sucursal de la central, en una población grande.

ESTANDARTE: Insignia de una corporación civil, militar o religiosa, consistente en un trozo de tela aproximadamente cuadrado con un escudo u otro distintivo, colocado en una barra y pendiente por ella de una asta.

ESTATUTO: Conjunto de normas que regula el funcionamiento de una entidad. Alterna esta denominación con la de “reglamento” en la designación particular de cada una.// Ley que regula el régimen de autonomía de algunas regiones españolas en cierta época en que lo tuvieron.// Cualquier disposición que determina una obligación.// D.R.A.E.: Régimen jurídico al cual están sometidas las personas o las cosas, en relación con la nacionalidad o el territorio.

ESTOFAR: Decorar objetos de madera esgrafiando con punzón sobre oro, o bien pintando sobre él.

ESTRIBO: Cada uno de los dos objetos que penden uno a cada lado de la silla de montar, en los cuales se meten y apoyan los pies.// Plancha que, a modo de escalón, sirve para subir o bajar en los carruajes.// Contrafuerte. Refuerzo que contrarresta el empuje de un arco o una bóveda.// Refuerzo añadido a un muro por su parte exterior hasta cierta altura, o a una tapia (V. “machón”).// Fundamento.// Pequeño anillo de hierro que se fija en la cabeza de la ballesta.

ESTUCO: Masa de yeso blanco y agua de cola que se emplea para enlucir paredes, hacer objetos de escultura y recubrir superficies que se han de dorar o pintar.// Masa hecha con cal muerta y polvo de mármol con que se hace un enlucido al que se da lustre después con aguarrás y cera y resulta lavable.// Enlucido hecho en esa forma.

EUNO: “Mientras los “eunos” eran los lugares específicos para la producción de trigo, las “bárceñas” se destinaban para la del mijo o “hartua” (LXXV, 281).

EXACCIÓN: Acción y efecto de exigir.// Se aplica corrientemente a la imposición y cobro de tributos o cualquier carga fiscal.// Cobro injusto y violento.

EXEQUIAS: Funeral. Honras fúnebres. Cultos y solemnidades religiosas que se hacen por los difuntos.

EXIMIR: Dispensar. Liberar a alguien de cierta carga, obligación o compromiso, o ser causa de que quede libre de ellos. Relevar.

EXONERAR: (poco u.; de) Descargar. Eximir. Liberar de una carga u obligación.// (de) Quitar a alguien un empleo, una dignidad, una condecoración o un honor.

EXPECTACIÓN: Espera. Situación del que está esperando algo.// Interés o curiosidad con que se espera ver cómo es, cómo se resuelve, etc., cierta cosa.// Fiesta que, con el nombre corriente de “Nuestra Señora de la Esperanza” o “Virgen de la Esperanza”, se celebra el 18 de Diciembre en honor de la Virgen.

EXPECTANTE: Se aplica a la persona o a la actitud que está esperando, que consiste en esperar, en vigilar observando lo que pasa para obrar en consecuencia, etc.// (Derecho) Se aplica a las situaciones, obligaciones o derechos que se espera ocurran, con o sin certeza.

EXPÓSITO: Se aplica a los niños abandonados por sus padres de recién nacidos y criados en un establecimiento benéfico (V. “hospicio, inclusa”).

FÁBRICA: Edificio con las instalaciones adecuadas para hacer un producto industrial.// Fabricación.// Obra de albañilería, o sea, hecha con piedras o ladrillos unidos con argamasa.// Edificio, considerado como construcción.// Rentas y derechos que se cobran en las iglesias para el sostenimiento del edificio y del culto.// Fondos destinados a esos mismos objetos.// Invención o trama de historias, mentiras, etc.

FABRIQUERO: “los encargados de mejorar o mantener en condiciones el edificio de la iglesia” (LIX, 146).

FACCIÓN: Hechura.// Forma o disposición que caracteriza a una cosa.// Rasgo. Cada una de las partes de la cara humana que pueden considerarse por separado.// Acción de guerra.// Acto de servicio militar, como guardia, centinela o patrulla.// Banda. Bandería. Bando. Parcialidad. Conjunto de gente armada que hace la guerra siguiendo a alguien, o que provoca desórdenes, comete violencias, o se mantiene en rebeldía.

FACCIOSO: Individuo de una facción.// Rebelde armado.// Revoltoso. Perturbador del orden público.

FACINEROSO: Delincuente habitual.// Hombre malvado, de perversa condición.

FACÍSTOLE: Atril grande donde se ponen los libros para el canto en los coros de las iglesias.

FACTOR: (Ant.) Administrador o capataz.// Persona que tiene poder de un comerciante para obrar por cuenta de él (V. “apoderado”).// (Milicia) Dependiente del comisario de guerra o del asentista encargado de la distribución de los víveres de la tropa.// Oficial real que recaudaba los tributos en las Indias y entregaba las rentas correspondientes a la corona.// Empleado de los ferrocarriles encargado de la manufacturación de equipajes y mercancías.

FALCA: Cuña o pieza que se pone como suplemento debajo de la pata de un mueble que cojea, debajo de las ruedas de un carro para mantenerlo inmóvil, etc.// Defecto que tienen naturalmente una tabla o madero, que les impide ser perfectamente lisos o rectos.// (Barco) Tabla delgada que se coloca de canto, de popa a proa, sobre la borda de las embarcaciones menores, para que no les entre el agua.// (Colombia) Cerco que se pone como suplemento a las pailas: por ejemplo, a las usadas en la fabricación del azúcar.

FANAL: Farol grande usado como señal en los puertos.// Farol grande que se colocaba en la popa de los barcos como insignia de mando.// Guardabrisa. Campana transparente, generalmente de cristal, con que se protege una luz para que no la apague el viento.// Campana de cristal que se coloca sobre algunas cosas para preservarlas del polvo. Antiguamente, se usaban mucho para preservar ramos de flores artificiales y otros objetos colocados de adorno encima de consolas, cómodas, chime-neas, etc.

FEHACIENTE: (Tribunales) Se aplica a los documentos, testimonios, etc., que prueban de manera indudable.// Con el mismo significado, se emplea también en lenguaje corriente.

FELIGRÉS: L. Martínez de Morentín de Goñi-k diñuana: “El número de feligreses de un parroquia coincide con el número de habitantes de su demarcación territorial. Pero este número no se corresponde con el número de los practicantes y de los que tienen relación con ella.

Los datos -pocos- que hemos hallado en nuestros archivos sobre la población de Aguinaga son, sobre todo, de los practicantes. No es impensable, sin embargo, que se aproximen mucho al número absoluto de habitantes” (LXII, 11).

FENOMENALISMO: Doctrina filosófica que considera que sólo el fenómeno es cognoscible.

FERRERÍA: Taller donde se beneficia el mineral de hierro, reduciéndolo a metal.

FERRÓN: El que trabaja en una ferrería.// (Nav.) Arrendatario y maestro de los trabajos en las herrerías.

FIAR: Garantizar alguien con su propia responsabilidad que otro cumplirá cierto compromiso.// Dar a crédito. Vender una cosa demorando el cobro de su importe para más adelante.// (en) Confiar. Creer en la utilidad, resistencia, etc., de cierta cosa que tiene que prestar un servicio o en la ayuda de algo o alguien.// También, “fio en su discrección”.// (a) Confiar. Dar o comunicar a alguien una cosa confiando en la que la guardará o cuidará.// Confiar. Dejar cierta cosa para que sea resuelta por alguien o algo que se expresa.

FIEL: En Andalucía, persona encargada de recoger y guardar los diezmos.// (Tribunales; ant.) Persona a quien se entregaba una cosa en litigio mientras se resolvía éste.// Antiguamente, persona designada por el rey como juez de un desafío.// Persona que vigila que se hagan con legalidad y exactitud ciertas cosas.// Aguja colocada en el punto por donde se suspende el brazo de una balanza, que indica con su verticalidad, que los pesos de ambos platillos son iguales. (Ant. “fil”).// Cada una de las dos piezas de acero que tiene la ballesta, la una embutida en el tablero y quiéras en que se tiene la llave, y la otra fuera de ellas, lo que basta para que puedan rodar las navajas de la gafa cuando se arma la ballesta.// Cualquiera de los hierrecillos o pedazos de alambre que sujetan algunas piezas de la llave del arcabuz.// Clavillo que sujeta una a otra las hojas de las tijeras.

FILIAL: De hijo o como de hijo.// Se aplica a la iglesia o establecimiento que depende de otro.

FILIAR: Fichar. Tomar la filiación. Apuntar en una ficha para archivarla los datos personales de alguien.// Particularmente, hacerlo así la policía.

FILIGRANA: Trabajo de orfebrería en que el oro o la plata forman un dibujo semejante a un encaje.// Cosa fina y delicadamente trabajada.// Marca de fábrica en el papel, que se ve por transparencia.// Dibujo que se ve por transparencia en los billetes de banco.// (cualquier verbenácea del género “Lantana”; Cuba) Arbusto verbenáceo que tiene las hojas ásperas, aromáticas, aovadas, de bordes ondulados, flor menuda y fruto apiñado.

FILOXERA: Plaga de la vid, consistente en un insecto que ataca primero a las hojas y después a las raíces.// Borrachera.

FLANCO: Costado. Lado de una cosa o del cuerpo de alguien que no es el frente ni la espalda. Se aplica especialmente a los costados de una formación militar y también a los de un barco.// En un baluarte, cada uno de los dos muros que forman un ángulo con la cortina.// Banda a cada lado del escudo que coge un tercio de su anchura (blasón).

FLEMA: Humor de los cuatro que se distinguían antiguamente en el cuerpo humano.// Producto acuoso obtenido de las sustancias orgánicas al ser descompuestas por el calor en aparato destilatorio.// (Arrancar, arrojar) Mucosidad desprendida de las vías respiratorias.// Cachaza. Calma. Imperturbabilidad. Tranquilidad. Cualidad de la persona que no se inquieta ni se excita ni se apresura aunque haya motivos para ello.

FOLKLORE: “Folklore, azken batean, herriaren jakintza bilduma bat da: aintzinako musika, janzkerak, materialak, etxeetako apaindurak, esaera zaharrak, siniskeriak... Eta baita dantzak ere. (...)” (LXIII, 7).

FONENDOSCOPIO: (con elementos derivados de los grs. “phoneo” (sonido), “endon” (centro) y “skoepo” (examinar)). Estetoscopio con un diafragma que amplifica los sonidos y con dos tubos con sus correspondientes boquillas que se introducen en cada oído.

FONSADERA: Fonsado. Prestación personal para la guerra.// Tributo para atender los gastos de guerra.

FONSADO: Trabajo hecho en el foso de una plaza fuerte.// Fonsadera (ambas acep.)// Ejército.

FORÁNEO: Extranjero o forastero.// (Rioja; aplicado a las hojas de las coles, lechugas y hortalizas semejantes) De fuera.

FORMALETE: (Construcción) Medio punto.

FORTIFICAR: Fortalecer. Reforzar. Hacer más fuerte una cosa.// Hacer fuerte un lugar con obras de defensa para que pueda resistir los ataques enemigos en una guerra (V. “areotectónica, arquitectura militar.// Animar. Fortalecer. Dar a alguien fuerza moral para algo.

FRANCOTIRADOR: Soldado o persona que toma parte en una lucha entre dos partidos cualesquiera, que actúa aislada.// Persona que actúa aislada en cualquier actividad.

FRASCO: Recipiente, generalmente de cuerno, donde se lleva la pólvora para cargar la escopeta.

FREIRA: “Las freiras son una antigua institución en el País Vasco. Llamadas freiras, frailas [in LXII, 273, “freilas” diño], seroras o sororas, beatas o benitas evocan a aquellas diaconisas del cristianismo primitivo.

Sus funciones iban desde las de ayudar en las ceremonias del bautismo y el matrimonio hasta las de amortajar a los difuntos pasando por las de cuidar a los enfermos y ayudar a los pobres” (LXII, 128).

“También llamadas “sororas”, “ermitañas”, “santeras”, “beatas”, “benitas”, “freiras” o “freilas”, en estos últimos casos en razón a su equivalente masculino “fraile” (...) Para servir en el cargo debían ser solteras o viudas, y ser de vida onesta y recatada. Vestían hábito y recibían en especie ofrendas de los miembros de la cofradía por su servicio. La ordenanza antigua del concejo permite expresamente “que cada uno fuese libre para dar de lo suyo, a freiras”. Aunque en 1557 las Juntas de Gipuzkoa ordenaron que las seroras debían ser de más de 40 años, anteriormente, al menos en Eibar, accedían al cargo con 25 años. Solían proceder de un caserío perteneciente a la cofradía de la ermita que habían de servir. Este estamento permaneció en activo hasta el siglo XVIII” (LXXV, 179 72. n.).

FRENTE: En una guerra, zona en que se combate.// (fortificación) En un baluarte, conjunto de los dos muros que forman el ángulo frontal y que se unen cada uno con un flanco.

FRESCO: (Aplicado al tiempo atmosférico) Algo frío, sin llegar a molestar.// (n., en masc.) Mural. Pintura al fresco, o sea, la hecha en una pared con colores rápidos, sobre un estuco de yeso todavía fresco o húmedo.

FRONTISPICIO: Fachada monumental de un edificio.// Frontón. Remate superior en forma de triángulo de una fachada.// Dorso de la primera hoja de un libro, que queda enfrente de la portada. A veces lleva un grabado, el retrato del autor, etc.// Cara de una persona.

FUEGO: Vecino de un lugar; se emplea para expresar el número de ellos, por el número de hogares: una aldea de cien fuegos.

FUERO: Privilegio, exención o ley especial que se concedía antiguamente a una región, ciudad o persona, de los cuales quedan vigentes algunos para ciertas regiones.// Jurisdicción. Clase de juez o tribunal a quien corresponde administrar justicia en el caso de que se trata.// Lugar en que se administra justicia.// Soberbia o presunción.// Nombre dado a ciertas compilaciones de leyes antiguas.

FUERTE: Fortificado: “una plaza fuerte”.// Fortaleza: edificio fortificado.

FUERZA: Fuerza(s) armada(s).// Plaza fuerte. Fortificación de una plaza.

Fuerza(s) armada(s): El ejército, o una parte de él (milicia).

Fuerzas navales: Marina de guerra de una nación.

FUSADO; FUSELADO: (Blasón) Se aplican al escudo o pieza cargado de husos.

FUSO: (Ant.) Huso.// (Blasón) Losange.

GABARRA: Barco pequeño destinado a la carga y descarga en los puertos.// Embarcación de transporte, con cubierta, que se lleva remolcada o con vela y remos.

GALEÓN: Cierta barca de vela antiguo, semejante a la galera.// Particularmente, barco español de los que hacían el comercio con América en los siglos XV a XVII.// (Andalucía) Nave. Cobertizo o depósito.

GALERA: Barco antiguo de vela y remo.// Barco de esta clase, perteneciente al rey, en que se hacía remar a los penados.// (“condenar a galeras”) Remo. Castigo que se imponía antiguamente, consistente en remar en las galeras reales.// Cierta crustáceo de cuerpo alargado y caparazón corto y con el primer par de patas muy desarrollado.// Carruaje parecido a la tartana, con cuatro ruedas.// Cárcel de mujeres.// (imprensa) Tabla en que el cajista va colocando las líneas para formar la galerada.// (Hispan.) Nave. Cobertizo o depósito.// (Aritmética) Conjunto de las dos rayas que forman el ángulo en que se coloca el divisor cuando se va a hacer una división.// (Carpintería) Garlopa grande.// (Hispan.) Sombrero de copa.// (Minería) Fila de hornos de reverbero en que se colocan varias retortas en que se calientan con el mismo fuego.// Sala de hospital.

Galera bastarda: galera más fuerte que la ordinaria.

GENERAL: (milicia) Empleo superior del ejército o la marina; por encima del de coronel o del de capitán de navío, respectivamente.// Superior de una orden religiosa.// (aplicado a personas) Instruido.// En las universidades antiguas, seminarios, etc., aula donde se enseñaban las ciencias.// (Aragón) Aduana.

General de la artillería. Jefe superior de ella, antiguamente.

G. de brigada (milicia): Primer grado del generalato, equivalente al antiguo de “brigadier”.

G. de división (milicia): Grado superior al de general de brigada y equivalente a mariscal de campo.

G. en jefe (milicia): El que tiene el mando supremo de un ejército.

GENTILHOMBRE: Se empleaba, como hoy “caballero”, para dirigirse amablemente a un hombre.// Título de algunos servidores de los reyes.// Persona que se enviaba al rey con algún mensaje de importancia; como con la noticia de algún suceso de guerra afortunado, o la llegada de una flota.

Gentilhombre de boca: Servidor de palacio de la clase de caballeros, que servía a la mesa del rey; más tarde, le acompañaba cuando salía a la capilla o iba a alguna fiesta a caballo.

GOLETA: Barco velero de dos o tres palos, ligero y de bordas poco elevadas.

GRACIA: Benevolencia. Favor. Disposición amistosa, favorable o protectora hacia alguien; particularmente, por parte de una persona de elevada posición: “disfrutó algún tiempo de la gracia del rey”.// Concesión. Favor. Merced. Acción de dar o consentir algo a alguien quien tiene poder o autoridad para hacerlo.// Cosa dada o consentida.// Particularmente, perdón o indulto de un condenado.// Ayuda sobrenatural concedida por Dios al hombre para el ejercicio del bien y el logro de la bienaventuranza.

GRAVAR: Imponer sobre una cosa una carga o contribución o cualquier clase de pago.// Pesar cierta carga, obligación contributiva o gasto sobre cierta cosa: “la casa está gravada con una hipoteca”.

GÜALDO: De color amarillo.

GUARDIA: Guarda. Acción de guardar.// Particularmente, acción de vigilar, por ejemplo, en un puesto militar.// Conjunto de soldados o gente armada que defiende o vigila un puesto.// Nombre de ciertos cuerpos armados.// Individuo de estos cuerpos. Particularmente, civil, de seguridad, o urbano.

GÜARNECER: Poner en un sitio accesorios o complementos.// Colocar en un vestido u otra prenda accesorios o adornos, tales como botones o encajes.// Colocar fuerzas en una plaza o puesto militar.// Estar de guarnición en un puesto militar.// Reforzar o cubrir un cuerpo militar con otro o una obra de fortificación con otra.// (construcción) Revocar o revestir las paredes.// (cetrería) Poner lonja o cascabel al ave de rapiña.// (ant.) Investir de autoridad a alguien.

GUARNICIÓN: Cosa o conjunto de cosas con que se guarnece algo. Particularmente, cosas como tiras bordadas, galones, encajes, etc., con que se adorna un vestido, una colgadura u otra prenda.// (“poner; reforzar”) Tropa que guarnece una plaza.

GUBERNATIVO: Gubernamental. Del gobierno.// De las autoridades políticas y no, por ejemplo, de las judiciales.// Relacionado con el mantenimiento del orden público.

GUERRILLA: Grupo de hombres poco numeroso que desempeña alguna función especial en un ejército organizado.// Línea de tiradores distribuida por parejas o grupos poco numerosos, que cubre el flanco o el frente de un cuerpo y hostiliza al enemigo.// Partida de gente no organizada en ejército, que hace la guerra hostilizando al enemigo con sorpresas, asechanzas, etc., en su propia retaguardia; por ej., en un país invadido.// Juego de baraja que se juega entre dos personas repartiendo 20 cartas a cada una.

GUIRI: Nombre dado por los carlistas a los partidarios de la reina Cristina en el siglo XIX. Se hizo sinónimo de “liberal”.// (inf. y vulgar) Individuo de la guardia civil.// (alava) Tojo (planta leguminosa).

GULES: (blasón) Color rojo heráldico; se representa en pintura con rojo, y en grabado, con líneas verticales muy espesas (t. “goles”).

HABER: Como auxiliar Capital. Caudal. Conjunto de las cosas valorables pertenecientes a una persona o una entidad. Particularmente, valor a que asciende lo que posee una entidad comercial o bancaria.// En una cuenta corriente, parte en que se anotan las cantidades recibidas o de que se descarga a aquél a quien se abre la cuenta.// (en Pl.) Emolumentos. Paga. Retribución. Sueldo. Lo que cobra un empleado.

HACHA (2): Antorcha. Hachón. Tea. Trozo de madera resinosa o mecha hecha con esparto y alquitrán, que se hace arder por un extremo para dar luz.// Hachón; particularmente, cuando es cuadrangular y con cuatro pabilos.// Juego de chicos realizado con bolitas de barro cocido.// Haz de paja liado o atado como fajina; se usa alguna vez para cubiertas de chozas y otras construcciones de campo.

HACINAR: Formar una hacina con los haces.// Amontonar unas cosas sobre otras sin orden.// También en sentido figurado.

HACINARSE: Juntarse gente muy estrechamente en alguna parte.// Vivir mucha gente en un sitio, con estrechez y de mala manera.

HASTIAL: Frontispicio. Parte superior de la fachada de un edificio, comprendida entre las dos vertientes del tejado.// Por extensión, toda la fachada.// En las minas, pared de excavación, formada por roca sin valor. (Pl.; Alava) Soportales.// Hombrón toscos o groseros.

HÉGIRA: Era de los mahometanos, que se cuenta desde el día 15 de Julio del año 622, en que Mahoma se marchó, huyendo de la Meca a Medina (T: égira, hégira).

HERÁLDICA: Blasón. Conjunto de los conocimientos relacionados con los escudos nobiliarios.

HERALDO: Rey de armas. Persona que, en las cortes de la Edad Media, llevaba mensajes, ordenaba las fiestas de caballería y llevaba los registros de la nobleza.// Oficial que tenía a su cargo anunciar públicamente algún suceso importante (por ej., la muerte del rey). Hombre que va delante de una comitiva anunciándola, a veces, con un clarín o trompeta.// Algo que anuncia la próxima llegada de cierta cosa.

HERMENÉUTICA: Interpretación de textos.

HETERODOXO: (Aplicado a las personas, doctrinas, etc.) En desacuerdo con la doctrina tenida por verdadera.// Por antonomasia, en desacuerdo con el dogma católico.

HIDALGO: Hijodalgo. Se aplicaba en la Edad Media y a principios de la Moderna, a las personas de una clase social que, aun sin título nobiliario, se distinguía de los plebeyos y no vivían de su trabajo, sino de sus propiedades.// Se aplica a la persona noble de carácter.// También, a la persona generosa.// Propio de hidalgos (Adj.).// Significativo de hidalguía o nobleza de carácter.

HIDALGUÍA: Condición de hidalgo.// Cualidad de hidalgo: de carácter noble, caballeroso, generoso, o maganánimo.

HIERRO COLADO: El que sale de los altos hornos; tiene más carbono que el acero, y es quebradizo y de fractura granulosa. Variedades según la cantidad de Carbono que tiene: truchado, blanco, gris, etc.

HISOPO: Planta labiada de tallos leñosos y hojas lanceoladas, que ha tenido alguna aplicación en Medicina como tónico y estomacal.// Utensilio que sirve en las iglesias para esparcir agua bendita, consistente en una escobilla, o en una bola metálica con agujeros dentro de la que hay alguna materia que retiene el agua; en ambos casos, con mango de madera o de metal, a veces de plata.// A veces, con arreglo a la liturgia, consiste en un manojo de ramillas.// (inf. o jocoso) Se aplica a cualquier cosa comparable a una escobilla o brocha; por ejemplo, a un mechón de pelo, o al extremo de una trenza o de la cola de un animal.

HOPALANDA: Vestidura talar amplia y flotante. Particularmente, la que usaban los estudiantes.

HORQUILLA: Bifurcación de una cosa, como rama, palo o barra, o palo, barra, etc., bifurcado.// Rama o palo bifurcado en su extremo que se emplea como puntal; por ejemplo, para sostener las ramas de los árboles.

HOSPITALERO: Persona encargada del cuidado de un hospital.// Hospitalario.

HUESTE: (refiriéndose a guerras antiguas) Ejército.// Tropa o gente armada que sigue a una persona, respecto de ésta: "arregó a sus huestes".// Partidarios o seguidores de una persona o de un partido, respecto de éstos.

HUMILLADERO: Sitio con una cruz que suele haber a la entrada de los pueblos.

"Los Santutxus o humilladeros son lugares devocionales situados a las afueras de los pueblos, al borde y junto a algunos caminos. Siempre muestran una cruz o efigie como referente inequívoco de su finalidad devocional. No son lugares de peregrinación; pero no pocas veces están en los caminos que a aquéllos conducen.

Salpican de ecos de lo sagrado los caminos donde se alzan. Y recordando al Crucificado, a la Virgen María o a algún Santo se elevan a la intemperie en el cruce de los caminos, o a cobijo en lo más simple de una capilla" (LXII, 153).

HUSAR: Soldado de caballería ligera que iba vestido a la húngara (V. "dormán").

IGUALA: Igualación (acción de igualar).// Igualación: Ajuste o contrato de cierta cosa o cierto servicio.// Particularmente, de los servicios de médico, farmacia, y a veces entierro, o de veterinario, por cierta cuota que se paga periódicamente.// Lo que se da o paga por ese ajuste.// (Construcción) Listón de madera con que los albañiles examinan si están lisas las superficies.

INDULGENCIA: Actitud indulgente.// Cualidad de indulgente.// Perdón de los pecados por la Iglesia.

INDULTO: Perdón total o parcial de una pena o sanción.

INFANTE: Niño muy pequeño.// Cualquiera de los hijos del rey, tanto mientras son niños como después; con excepción en España, en la época moderna, del mayor, que era llamado "Príncipe de Asturias".// Antiguamente, hijo primogénito del rey.// Infante de coro.// Infanta.// Soldado o infantón.

INFANTERÍA: Cuerpo formado por soldados que van a pie con armas ligeras.

INFANZÓN: Hidalgo de los pertenecientes a cierta clase que tenía limitado el poder sobre sus dominios.

INGÉNUO: Libre (no esclavo) desde que nació.// Se aplica a la persona que no tiene malicia o picardía: que supone siempre buena intención en los otros, y cree en lo que le dicen, y, a su vez, habla y obra de buena fe y sin reservas.// Se aplica a las personas sin malicia o picardía para percibir las que hay, particularmente de tipo sexual, en un relato, una situación, etc., o que sienten herido su pudor con ellas.

INSURGENTE: Insurrecto. Rebelde. Sedicioso. Sublevado. Se aplica a los que se han declarado colectivamente contra las autoridades y están en lucha contra ellas.

INSURRECCIÓN: Alzamiento. Levantamiento. Rebelión. Sedición. Sublevación. Acción de declararse en contra de la autoridad constituida y de luchar contra ella; particularmente, una colonia o territorio, o alguna parte del ejército.

INTERINO: Provisional. Se aplica a las cosas y personas que están desempeñando una función provisionalmente.// Particularmente, a los empleados que están desempeñando el cargo solamente mientras está ausente o no está nombrado el ocupante en propiedad.

INVENTARIO: Lista de cosas valorables; por ejemplo, de los bienes dejados por alguien al morir, o de los muebles y demás efectos que hay en una casa o finca cuando se arrienda.// Documento o escrito en que está hecho.

JAIMISTA: Nombre tomado por los carlistas cuando el pretendiente era D. Jaime, para ellos, “segundo”.

JALÓN (1): Tirón.

JALÓN (2): Vara con punta de hierro que se clava para señalar puntos fijos en un terreno, en trabajos tipográficos.// Cualquier señal que se coloca con el mismo o parecido fin.// (fig.) Hito. Hecho importante que constituye un punto de referencia en la historia o en la vida de algo o de alguien.

JALONAR: Señalar una cosa con jalones.// Constituir un jalón en el transcurso de cierta cosa.

JAREAR(?): in XI, 177, agiri da.

JARO (1): Mancha espesa de monte bajo.// (Alava) Roble pequeño.

JERGA (1): Sarga. Tela de lana gruesa y tosca, cuyo tejido forma rayas diagonales.// Jergón.

JERGA (2): Argot. Conjunto de expresión que emplean en lenguaje informal las personas de una misma clase o de una misma profesión; como los estudiantes, o los toreros.// Jerigonza. Lenguaje difícil de entender.

JERGÓN: Colchón relleno de paja, espigas de maíz, esparto o hierba, sin bastas; antes de usarse los colchones de muelles se ponía debajo de los de lana.// Vestido mal hecho y no debidamente ajustado al cuerpo.// (no frec.) Persona gorda, pesada y torpe.

JINETA: Gineta. Lanza corta con el hierro dorado y una borla, antiguamente, insignia de los capitanes de infantería.

JURADO: Funcionario que tenía a su cargo las cuestiones de abastos en los ayuntamientos.

JURISDICCIÓN: Poder que da determinado cargo para mandar o disponer en cierto sitio, en ciertos asuntos o sobre ciertas personas.// Amplitud de ese poder.// Territorio a que se extiende la jurisdicción de alguien.// Fuero. Con una determinación, jurisdicción militar, civil, eclesiástica, clase de autoridad o poder a que están sometidos ciertos asuntos o ciertas personas.

JURISPRUDENCIA: Ciencia del Derecho (=“Jurispericia”).// Legislación. Conjunto de leyes y disposiciones legales sobre cierta materia.// Fuente de derecho con que se suplen en algunos casos omisiones de la ley y que consiste en la experiencia de lo hecho o fallado en otros casos iguales o análogos.

JURO: (De) Aplicado a la manera de poseer, significa derecho perpetuo (T. “jurio”).// Pensión que se concedía como recompensa de servicios, como merced o como réditos de un capital recibido por la hacienda pública.

De [por] juro de heredad (aplicado a las donaciones o adquisiciones): con carácter perpetuo y para ser transmitido de padres a hijos.

KERMESSE: En los Países Bajos, fiestas populares anuales, especie de ferias o verbenas. En España, fiesta al estilo de una verbena, organizada para fines benéficos, a veces con rifas.

LABRANTÍO: Se aplica a tierra laborable (t. “labradero, labradío”).

LACA: Resina producida por la acción de ciertos insectos coccídeos sobre varios árboles de la India.// Goma laca.// Se da este nombre, así como “laca celulósica”, a ciertos barnices muy duros fabricados con laca, disoluciones de celulosa y colorantes.// Cierta barniz hecho con laca disuelta en alcohol, que se emplea para pulimentar los muebles.// Objeto delicado, como un estuche o una figura, barnizado con laca.// Cierta color rojo obtenido de la cochinilla, de la raíz de la rubia o del palo de Pernambuco.

LAGAR: dolara.

LAICO: Lego. No eclesiástico.// Se aplica especialmente a la enseñanza en que se prescinde de la instrucción religiosa (V. “civil, secular, seglar”).

LAKA: Errotarixak ijotze-biharragaitxik, gehixenetan gari ero artotan, hartzen eban sarixa: "eotzeagaitxik anega baktotxian sei libra hartzen genduzan; horri esaten jakon lakak kentzia".// Ale neurri zaharra, ixa litro bi eta erdikua, almutia.

(c) maquila, pago de la molienda, molinaje.// B.G. ochava, chaflán, esquina achatada; B.G. bisel, corte oblicuo.// (c) almud, medida de granos.// R. confluencia, cruce, encrucijada (de ríos, caminos...)// A.N. raedor, raser (para descolmar el grano en las medidas.// A.N. tolva del molino, cibera, orenza, tramoya.// Caja de los ovillos en el telar.// hilo torcido.// R. vórtice, olla, remolino de los ríos.// G. producto, producción. G.: "laka atera" = sacar todo el partido posible.// goma laca: "lakaz ekoztu" = lacrar.// B. chamarasca, chamara, ramilla, leña menuda.// B. rama pequeña que aparece en lo más recio del árbol.// ?? arbitrios, derechos, impuestos, tributo, sisas.// ?? exacción, acc. de exigir.// cobranza, lo cobrado, lo recaudado.

"laka-erdi": maquila, medio celemín

LAKATU: B. divulgar, manifestar secretos, revelar secretos.// A.N. distribuir, repartir la harina en el molino.// (c) cobrar derechos (de la molienda), cobrar la máquina, maquilar.// A.N. repartir, distribuir en partes iguales.// (c) co-brar, percibir tributos, exigir impuesto.// residenciar, pedir cuentas.// B.G. descantar, descantillar, (a)chaflanar, despallar, biselar.// rasar, nivelar con el rase-ro, descolmar rasando la medida.// R. afluir, confluir, desaguar en.// maquear, pintar con laca.

Errotarixak laka hartu; hedaturaz, Hartzeko bat kobrau: "gitxi neka, asko lakia, ezin leikian gauzia".

LAMBREQUÍN: (Del fr. lambrequin). Heráld. Adorno, generalmente en forma de hojas de acanto, que baja de lo alto del casco y rodea el escudo. Representa las cintas con que se adornaba el yelmo, o la tela fija en él para defender la cabeza de los rayos del sol. U. m. en pl.

LAPISLAZÚLI: Mineral de color azul intenso, formado por silicato de alúmina. cal y sosa, que se emplea como piedra de joyería y en ornamentación; por ejemplo, en incrustaciones en muebles.// Antiguamente, se empleaba en la preparación del "azul de ultramar".

LAUDA: Laude.

LAUDE: Lápida sepulcral; se aplica generalmente a la que tiene inscripción y escudo de armas.

LAUDO: (Derecho) Decisión de un árbitro o amigable componedor.

LAUNA: Lámina de metal.// Lámina de metal que se ponía en las articulaciones de las armaduras antigua.

LAVATORIO: Ceremonia de lavar los pies a algunos pobres, que se hace el Jueves Santo, en memoria de esa operación realizada por Jesús. Acción de lavarse los dedos el sacerdote en la Misa, después de haber preparado el cáliz. Loción. Preparado o sustancia destinada a lavar alguna parte del cuerpo con cierto fin.

LEGO: Laico. Seglar. Se aplica a la persona que no pertenece al clero.// Igno-rante. Profano. Se aplica al que no entiende de determinada materia.// Se aplica en los conventos de monjes a los profanos que no tienen opción a las órdenes sagradas.// En los de monjas, a la monja profesa que sirve en las faenas caseras.

LEVA: Acción de levar.// Partida de las embarcaciones del puerto.// Recluta de gente para el servicio del estado.// Particularmente, para el servicio militar, y más particularmente, la que se hacía a la fuerza de los vagos y maleantes para la guerra por tierra o mar.// Espeque. Cierta palanca usada en artillería.// Alabe (diente que levanta los brazos del batán).// Excéntrica (pieza que gira alrededor de un punto que no es su centro).

LEVAR: (Ant.) Levantar.// Arrancar y levantar las anclas.// (Intr.) Zarpar. Marcharse un barco del puerto o fondeadero.// (Ant.) Hacer una leva de gente para la guerra.// (Ant.) LLevar.// (Ant.) Hurtar o quitar algo a alguien.

LÍBELO: "En nuestro vulgar romance vale escritos infamatorios, que sin autor se publican o fixandolos en columnas y esquinas de lugares publicos o esparciendolos por las calles o lugares publicos" (XXXIV, 69).

LICENCIADO: Se aplica al soldado que ha recibido la licencia absoluta.// Se aplica a la persona que ha obtenido en una universidad, antigua o moderna, el grado siguiente en categoría al de bachiller. En las universidades modernas es el primero que se obtiene en las distintas facultades, inferior al de doctor.// Antiguamente, se aplicaba como tratamiento delante de su nombre a todos los que tenían esos estudios. Se ha ido restringiendo este uso; todavía no hace mucho se aplicaba a los abogados y ahora lo usan a veces los farmacéuticos.// Declarado libre de cierto servicio.// Se aplica a la persona que presume de instruida o entendida en cierta cosa.// Se aplicaba al que vestía hábitos largos o traje de estudiante o clérigo.

.Licenciado Vidriera (del nombre de un personaje de una novela de Cervantes que da nombre a la misma novela): Persona nimiamente escrupulosa y tímida.

LIENZO: Cada trozo continuo de pared o de muro, interior o exterior; por ejemplo, entre dos ventanas.

LIMOSNA: Dinero u otra cosa que se da por caridad.// (Hacer) Hecho de dar limosnas.// (fig.) Misericordia. Cantidad que se da, por ejemplo, para retribuir un trabajo, que, por ser muy pequeña o insuficiente, parece más bien una limosna.// Donación asignada a los conventos de Indias sobre los ingresos de encomiendas y otros.

LINAJE: En sentido amplio, conjunto de ascendientes o descendientes de una per-so-na.// En sentido restringido, los de las familias con título de nobleza.// Especie. Indole. Laya. Naturaleza. Clase de cualquier cosa.// Personas de la nobleza.

LÍNEA: Frente. Fuerzas, trincheras y toda la organización montada por cada contendiente en el terreno de la lucha: “atravesar las líneas enemigas”. Serie de trincheras construidas delante de una posición. Formación de tropas en orden de batalla.

Línea de batalla: Disposición de las fuerzas de los contendientes o de los barcos para comenzar la lucha.// Línea de combate.

L. de combate: Frente: Zona o faja de terreno en que se combate.

L. de contravalación: Fortificación que construye el ejército sitiador para impedir la salida de los sitiados.

LITIGIO: Pleito. Disputa tramitada ante un juez o tribunal.// Disputa o diferencia existente entre personas o entidades a propósito de cierto derecho, aunque no esté sometida a los tribunales.

LLANTA (1): Cerco de hierro que rodea las ruedas de los carros.// Cerco de goma que rodea las de los coches no automóbiles.// Pieza que forma las ruedas de los automóviles, bicicletas, etc., en la cual van encajados los neumáticos.

LOBA: “La loba era una prenda de una pieza, cerrada y sin mangas, que después pasó a formar parte del hábito monjil” (LXXV, 287).

LOBO: **Lobo cebado:** (Blasón) Lobo con un cordero u otra cosa en la boca.

Lobo escorchado: (Blasón) El representado como desollado, de color de gules.

Lobo pasante (v. “pasante”)

LOGIA: Galería exterior cubierta en un edificio.// Se empieza a extender su uso para designar las terrazas de esas cualidades en los pisos de las casas de vecindad modernas.// Lugar donde se celebra sus sesiones una agrupación masónica.// La misma agrupación.// La sesión celebrada.

LOMBARDA: Bombarda. Cierta cañón antiguo.

LOSANGE: (Blasón, ornamentación) Figura de rombo (T. “fuso, huso, lisonja, rustro”).

LUCTUOSO: Penoso. Triste. Causante de tristeza o dolor, o acompañado de ellos.// (n., en fem.) Derecho antiguo que se pagaba en algunos sitios a los señores o preladados, consistente en una alhaja de la persona que moría, fijada por esta persona en su testamento o elegida por el señor o prelado (t. “mincio [minción]”).

LUMINARIA: Luz que se pone en las ventanas, calles, etc., como ornamentación; por ejemplo, en las fiestas y regocijos públicos.// Cantidad que se daba a los ministros y a los criados de palacio para los gastos de las luminarias.// Luz que arde permanentemente en las iglesias delante del Santísimo Sacramento.// (fig.; en pl.; popular) Los ojos.

MADERA: .madera brava: la dura y saltadiza.

MAESTRE: “Durante el período en cuestión [XVI. gizaldixa] el término “capitán” se empleaba en dos modos distintos en la costa vasca peninsular. El primero era como el título de “Capitán ordinario de Su Majestad” otorgado por la Corona junto con un estipendio a muchos propietarios de navíos de 200 o más toneladas. El otro uso ocurría en las pesquerías transatlánticas. El “capitán” era la persona nombrada por los fletadores de un navío para mandar y vigilar todo lo que refería a la empresa pesquera, mientras el representante de los propietarios, el maestro (el propietario mismo o un delegado), estaba a cargo de todos los asuntos relacionados con el propio navío. En otros viajes comerciales los navíos navegaban bajo el mando del maestro” (LXX, 17-18 20. n.).

MAITINES: Primera de las horas canónicas, que se reza al amanecer.

MALLA: Cada uno de los agujeros o cada una de las manillas del tejido de punto, de las redes, telas metálicas, cotas, etc.// El tejido mismo, hecho con un hilo, alambre, etc., que se enlaza consigo mismo formando agujeros, o con anillas o eslabones de hierro u otro metal, enlazados unos con otros.// (Blasón) Pieza cuadrada semejante al fuso, con un espacio vacío de su misma figura.// (Marina) Vuelta que se da a un cabo para sujetar algo o para sujetarlo a un sitio.

MAMPOSTERÍA: Calicanto. Obra hecha con mampuestos colocados ajustándolos unos con otros sin sujección a hiladas.// Oficio de mampostero.

MAMPOSTERO: Hombre que se dedica a hacer trabajos de mampostería.// Recaudador o administrador de diezmos, limosnas y cosas semejantes.// (Andalucía) Mampuesto (muro o parapeto).

MAMPUESTO: Piedra sin labrar que se coloca con la mano.// Se aplica a las piedras o material empleado en las obras de mampostería.// Muro o parapeto.// (Hispan.) Apoyo en que se afirma un arma de fuego para afinar la puntería.

MANCEBÍA: (ant.) Juventud.// Irreflexión o desorden propios de la juventud.// Libertinaje.// Nombre usual antiguamente de los burdeles.

MANCEBO/-A: (en esta acepción no es usual en fem.) Hombre que acaba de dejar de ser niño.// Mozo. Hombre soltero.// Oficial, en algunos oficios.// Persona que desempeña una farmacia a las órdenes del farmacéutico con título.// Empleado con establecimiento mercantil que tiene categoría de factor.// (n., en fem.) Concubina. Con respecto a un hombre, mujer que mantiene con continuidad relaciones sexuales sin estar casado con ella.// (adj.) Juvenil.

MANDA: Legado. Donación hecha a alguien en un testamento.// Promesa que hace alguien de dar a otro una cosa.// (ant.) Testamento.

MANDA PÍA: “Las mandas pías -mandatos, voluntades piadosas en Aguinaga son, sobre todo, legados de alguna cantidad de dinero para pagar estipendios por misas que han de aplicar los sacerdotes en sufragio de determinadas personas [misas, resposos...] mandas pías de misas de aniversario y otras memorias” (LXII, 20).

MANDO: Autoridad. Facultad para mandar con poder para obligar a obedecer. Particularmente, entre militares.

MARCA: Territorio fronterizo: “Marca de Brandeburgo”.

MARCAR: (< Probablemente, del Itál. “marcare”, y éste, de una raíz germánica de la que procede el alemán “merken”; de la misma raíz es “marca” y de la acepción de esta palabra, “territorio fronterizo”, se deriva “comarca, demarcar, margrave, marqués, marquesina”; t. son de la misma raíz “marchar, marco”, y “marquetería”).

MARCIAL: (Del nombre del dios de la guerra, Marte). De [de la] guerra: Ley marcial.// De [de los] militares.// Como corresponde a los militares: “disciplina marcial”.// Se aplica también a la manera de moverse o de andar con firmeza y erguido, y a las personas que la tienen.// (farmacia) Se aplica a los medicamentos en que entra el hierro.// (n., en masc.) Porción de ciertos polvos aromáticos que se echaba en los guantes.

MARQUES: En la Edad Media, gobernador o señor de una marca o territorio fronterizo.// Título de nobleza de categoría intermedia entre los de duque y conde.// Marquesina.

MÁRRAGA: Marga. Especie de jerga.// Trozo de ella.

MASÓN: (Elipsis de “francmasón”, deriv. del Fr. “framcaçon”, albañil libre; deriv. del Lat. “machio, -onis”, por haberse desarrollado esta asociación al amparo de los privilegios concedidos a los albañiles (v. “mazonar”). De la masonería (t. “masónico”). Miembro de ella.

MASONERÍA: Asociación internacional cuyos orígenes se encuentran en cierta hermandad de albañiles del siglo XVIII. Con el tiempo se ha convertido en una asociación que a los fines de ayuda mutua entre sus miembros, que forman una hermandad cerrada, ha unido la defensa de una ideología racionalista en política y religión; sus miembros forman una jerarquía con grados y celebran reuniones con ciertos ritos.

MAYORAZGO (1): Patrimonio familiar que, según institución antigua que prevalece aún en algunos sitios, retransmite siempre al hijo mayor.// Esta institución (V.: tenuta; segundón; genealogía. Heredar. Primogenitura).

MAYORAZGO (2): Hijo mayor de una familia, heredero del mayorazgo.// (no frec.) Por extensión, hijo mayor, en cualquier caso.

MAYORDOMO: Servidor principal en una casa o encargado de los obreros y de administrar los gastos ordinarios en una hacienda.// Encargado de la administración en una orden religiosa o militar.// En ciertas órdenes religiosas, individuo de ellas. “[leizetan] Junto a su carga de sacralidad estaba también el hecho de ser una institución social con raíces económicas. Detrás de las manifestaciones religiosas se dejaban ver intereses materiales. Y era, precisamente, de éstos de los que se encargaban los mayordomos.

Los patrones de la ermita [hamen kasuan, San Romangua], por otra parte, eran la iglesia y la villa, y el movimiento de fondos en torno a la ermita se canalizaba a través de una única administración personificada en el mayordomo de la misma, que rendía cuentas anualmente a una junta general formada por varios vocales y a los patrones” (LXII, 132).

MERCED: (Conceder, dispensar, hacer, otorgar) Don. Gracia. Cosa, honor, perdón, etc., concedidos a alguien por un soberano.// Se aplica también esta designación a concesiones hechas por otras personas, bien cuando, por ejemplo, por cortesía, se concede al que la hace superioridad sobre el que la recibe, bien como término de comparación o irónicamente.// Se emplea también en fórmulas de cortesía ya desusadas: “Hágame la merced de aceptar este pequeño obsequio”.// Retribución o recompensa dada por un trabajo o servicio, especialmente a un jornalero.// Renta pagada por un arrendamiento.// (ant.) Perdón.// Voluntad o arbitrio de alguien. Solamente en la expresión “a merced de”.// (May.) Orden religiosa y militar fundada por San Pedro Nolasco, en tiempo del rey don Jaime el Conquistador, cuyo principal objeto era redimir cautivos.// Con “su, vuestra” o “vuesa”, tratamiento antiguo equivalente a “usted”, palabra esta última que deriva de “vuestra merced”.

MERINDAD: Oficio de merino (juez).// Territorio de su jurisdicción.// Ciudad o villa importante, con su distrito, que tenía a su cargo defender los intereses de los pueblos de una demarcación.

MERINO: (Del Lat. “majorinus”, mayor, aplicado en la Edad Media a ciertas autoridades) Merino mayor (T. mayorino).// Autoridad que tenía a su cuidado lo relacionado con los ganados y los pastos.

Merino chico: Alguacil

M. mayor: Juez con jurisdicción amplia delegada del rey en un territorio.

M. menor: Juez nombrado por el rey o por el adelantado, con jurisdicción limitada.

MIGUELETE: (T. “miñón, miquelete”. Milicia) Individuo de un cuerpo antiguo de fusileros de montaña, de Cataluña.// Individuo de la milicia foral de Guipúzcoa.

MILICIA: Conjunto de actividades de la guerra o de la preparación para ella. Profesión u ocupación de los soldados.// Conjunto organizado de gente armada, cuando no se le aplica la designación “ejército”.// Agrupación de gente que lucha o dispuesta a luchar por un ideal; se usa gral.e en plural.// Coro de ángeles.// Milicias Universitarias.

MILICIANO: Se aplica la que forma parte de una milicia.// En la pasada Guerra Civil española, individuo de algún cuerpo de voluntarios no encuadrado en el ejército regular, de los soldados en la zona de gobierno republicano.

MILLAR: “Los millares eran las unidades de cálculo fiscal que los numeradores utilizaban para estimar los bienes de cada núcleo familiar, consignando aproximadamente un millar por cada 400 ducados que tuviera el individuo en propiedades, aunque esta cantidad fluctuó con el tiempo. Este conjunto de bienes se apreciaba sumando la “raíz”, es decir, las propiedades inmobiliarias de las personas (casas, casillas de ganado, fraguas, herrerías, heredades, árboles, etc.), al “mueble”, en el que se computaba el mobiliario, los animales, el producto existente en el inmueble, los censos, recibos, juros, etc. La suma de ambos conceptos, constituían los millares asignados a cada unidad familiar, conforme a los cuales se repartían los gastos concejiles” (LXXV, 347).

MINERVA: (Mitología) Diosa romana, identificada con la Atenea griega, que representa la inteligencia.// (fig.) Inteligencia. Usado solamente en la frase “de propia minerva”, que significa “de propia invención”.// (Imprenta) Máquina pequeña, movida a pedal o eléctricamente, que, a diferencia de la prensa corriente, llamada “plana”, tiene la plancha donde se fija el papel, llamada en este caso “tímpano”, vertical; se emplea para hacer impresos pequeños, tales como facturas, prospectos o membretes, o poner direcciones en sobres o fajas de periódico.// En Madrid y otros sitios, procesión del Santísimo Sacramento que va saliendo de cada parroquia los domingos sucesivos después del Corpus; el nombre procede de la Congregación que, para promover el culto del Santísimo Sacramento, se fundó en la iglesia romana de Santa María sobre Minerva.

MIÑÓN: Soldado de cierta milicia destinada a la persecución de malhechores y contrabandistas o a guardar los bosques reales.// Individuo de la milicia foral de Alava y Vizcaya (V. “Miguelete”).

MIQUELETE: Miguelete. Individuo de ciertas milicias de Cataluña y Guipúzcoa.

MIRAMAMOLIN: (del ár. amir aluminín, jefe de los creyentes) califa/ en España se designó así a los califas almohades.

MISERICORDIA: Conmiseración. Compasión. Lástima. Piedad. Sentimiento de pena por los que sufren, que impulsa a ayudarles o aliviarles.// Sentimiento que impulsa a ser benévolo en el castigo.// Puñal que llevaban los caballeros en la Edad Media, para dar el golpe de gracia al enemigo.// Pieza en los asientos del coro de las iglesias, para descansar medio sentado cuando corresponde estar de pie.

MOCHETA: Parte roma opuesta al corte, que sirve para golpear, en ciertas herramientas; por ej, en la azada.// Rebajo que se hace en el marco de las puertas y ventanas, que se ajusta con el renvalso o rebajo semejante de las hojas.// (Construcción) Rincón o ángulo entrante que resulta del encuentro de dos muros, o del encuentro de un miembro horizontal y otro vertical.// Telar. Parte del corte del muro en un hueco de puerta o ventana, que se une a escuadra con el paramento exterior.

MONTANTE: Flujo ascendente en la marea.// (Blasón) Se aplica a las abejas o mariposas en actitud de volar hacia arriba.// (Blasón) Se aplica al creciente con las puntas hacia el jefe del escudo.// Pie derecho de una máquina o armadura.// Travesaño de una puerta.// (Construcción) Elemento vertical de sostén; por ejemplo, el alma de una escalera de caracol.// Parteluz. Columnita u otra cosa que divide verticalmente una ventana en dos.// Ventana que constituye una prolongación de una puerta por la parte superior.// Espada grande con grandes gavilanes, que hay que manejar con ambas manos.// Ahora la usan los maestros de armas para poner fin a los combates de esgrima demasiado empeñados.

MORADOR: Con respecto a un lugar, casa, etc., persona que vive en él.

MORATORIA: Prrórroga del plazo concedido para el cumplimiento de una obligación; particularmente, para el pago de un tributo.

MORRIÓN: Casco de armadura de forma esférica, con un reborde a modo de ala y un adorno desde la parte anterior a la posterior, dividiéndolo en dos mitades.// Gorro de uniforme militar antiguo, cilíndrico y con visera.// Especie de vértigo que padecen las aves de cetrería.

MOSQUETE: Arma de fuego antigua, semejante al fusil, pero más larga y de mayor calibre; para dispararla, se apoyaba sobre una horquilla.

MOTÍN: Amotinamiento. Disturbio. Agitación promovida por gente en actitud de rebeldía.

MURO: Pared. Obra de albañilería...

Muro de contención: El construido para contener la tierra en un corte existente o hecho en el terreno.

MUSEQUI: (Ant.) Espaldar de la coraza.

MUTUALIDAD: Cualidad de mutuo.// Asociación que tiene por finalidad la ayuda mutua mediante aportaciones de todos los socios, que se aplican a satisfacer ciertas necesidades de cualquiera de ellos.

NAO: Nave.

NATURAL: (de) Nacido en el país, región, etc., que se expresa.// D.R.A.E.: Aplícase a los señores de vasallos, o a los que por su linaje tenían derecho al señorío, aunque no fuesen de la tierra.// (ant.) Patria o país donde se ha nacido.// Físico, astrólogo o naturalista.

Hijo natural: El tenido por o con una mujer soltera, o fuera del matrimonio.

NICHO: Hornacina. Concavidad hecha en el espesor de un muro, donde, generalmente, se coloca una imagen, una figura de adorno, un jarrón, etc.// Cada uno de los huecos superpuestos en las construcciones de los cementerios, dentro de los que se colocan los cadáveres.

NOBILIARIO: De [de la] nobleza hereditaria.// Se aplica particularmente a los títulos concedidos por un rey, el Papa u otro soberano a personas que se han distinguido por sus servicios; por ejemplo, a los caballeros que se distinguieron en las guerras antiguas.// Se aplica al libro que trata de genealogía y de los títulos de nobleza.

NOVAL: Se aplica a la tierra puesta en cultivo recientemente, así como a las plantas que se crían en ella.

NUNCIO: Mensajero.// (fig.) Anuncio. Cosa que precede a algo y lo anuncia.// Nuncio apostólico.
Nuncio apostólico: Representante del Vaticano que, además, ejerce como legado ciertas funciones pontificias.

OBISPO: Eclesiástico superior, que gobierna una diócesis o distrito eclesiástico.

OBLACIÓN: Ofrenda o sacrificio que se hace a Dios [ardaua, Kriston Korputza...]

OBRA: Cosa durable hecha por alguien, particularmente, artística, benéfica o calificable moralmente.
Obra pía: Fundación. Institución o dotación creada por alguien para obras religiosas o benéficas.

OCHAVADO: Se aplica a la figura resultante de cortar las cuatro esquinas de un cuadrado substituyéndolas por otros cuatro lados más cortos que los otros, y a las cosas que tienen esa forma o la de una parte de ella.

OCHAVARIO: Octavario.

OCTAVARIO: Octava: periodo de ocho días.// Conjunto de los cultos o fiestas religiosas que se hacen en una octava.

OCTAVO: (n., en fem.) Espacio de ocho días que dura la celebración de una fiesta o conmemoración religiosa.// Ultimo de esos días.// Libro que contiene los rezos de una octava.

OCUPAR: Entrar en un sitio instalándose en él o adueñándose de él, o invadirlo en una acción de guerra. Ej.: “las tropas ocuparon la plaza sin resistencia del enemigo”.

OFICIO: Cada una de las clases de trabajo con denominación propia en que se emplea principalmente esfuerzo físico o habilidad manual y no requieren estudios teóricos especiales.// En sentido amplio, cualquier actividad que constituye la profesión de alguien.// Función. Papel. trabajo a que se destina una cosa cualquiera.// (“despachar, enviar, mandar, poner”) Comunicación oficial escrita en papel de tamaño de cuartilla con el membrete de la oficina pública que la expide y con un cierto formulismo establecido.// Oficio divino.// La misa o cualquier otra función de iglesia. Se emplea mucho en plural, particularmente para las funciones del Jueves y el Viernes Santos.// Gestión o acción realizada en beneficio o perjuicio de alguien.// Oficina o escritorio.// Cualquiera de los cuartos de palacio destinados a preparar el servicio de los reyes.// Recientemente, habitación de las casa contigua a la cocina, donde hay armarios, mesas, fregaderos, etc., para guardar cosas del servicio de mesa y realizar operaciones complementarias de la cocina.

Oficio divino: Horas canónicas. Conjunto de rezos a que están obligados los eclesiásticos cada día (por orden: Maitines, Laudes, Prima, Tercia, Sexta, Nona, Completas).

Santo Oficio: La Inquisición.

De oficio: Por oficio.// A diferencia de “a petición de parte”, significa que, en el asunto de que se trata, toma la iniciativa el Estado o la autoridad estatal.// Costeándolo el Estado: “pleitear [enterrar] de oficio”.

OIDOR: Aplicable al que oye.// Antiguamente, juez.

ÓPALO: Material silíceo, generalmente traslúcido, pero a veces totalmente opaco; tiene brillo céreo característico y, a veces, irisaciones. Las variedades transparentes, con opalescencia, son muy estimadas en joyería.

OPÚSCULO: Folleto. Tratado impreso de poca extensión.

ORATORIO: Capilla. Recinto pequeño, en una casa particular o en un edificio público, en el que hay instalado un altar y puede celebrarse misa.// (con mayúscula) Congregación de sacerdotes fundada por San Felipe Neri.// Composición dramática de asunto religioso destinada a ser cantada en la Cuaresma.// Composición musical de asunto sagrado.

ORFEÓN: Agrupación de personas que cantan en coro, sin acompañamiento de música.

ORLA: Franja de adorno puesta en el borde de una cosa, como un tapiz o un vestido, una página de libro, o un papel con un escrito importante.// (Blasón) Franja que rodea el escudo, separada de su borde por un espacio igual a su propia anchura.// Cuadro que se hace con los retratos de todos los que terminan la carrera en la misma promoción, junto con los profesores que han tenido en ella, que cada uno de los alumnos conserva como recuerdo y a veces cuelga en su despacho como un emblema profesional.

ORTODOXO: Conforme a la doctrina tenida como verdadera.// Específicamente, conforme al dogma católico.// Se aplica a la religión cristiana de ciertos países de Europa Oriental, desgajada de la obediencia al Papa en 1504, y obediente al patriarca de Constantinopla.

PADRINO: Hombre que, en las ceremonias en que se administra un Sacramento o en que se confiere un grado o un honor, o en otras semejantes, desempeña en relación con el que recibe el Sacramento, el grado, etc., el papel de protector y responsable; en general, tiene el significado de acompañante de honor.// Protector o acompañante de alguien en un desafío o una competición. Protector. Valedor. Persona que protege a otra y le ayuda a desenvolverse en la vida. Influencias. Medios de que alguien dispone, por sus relaciones o amistades, para desenvolverse en la vida.

PAGADOR: Se aplica al que paga. Con “buen” o “mal”, al que paga puntualmente sus obligaciones, o lo contrario.// Empleado o funcionario encargado de pagar.// Persona que tiene que pagar una letra de cambio.

PAL: (Blasón) Palo.

PALENQUE: Estacada o valla de madera con que se cierra un terreno para defenderlo o con cualquier otro fin.// Palestra/Terreno así cercado para celebrar en él torneos o fiestas semejantes.// También, para celebrar un acto solemne.// Rampa de tablas que enlazaba el suelo con el tablado del teatro para ciertas funciones.

PALMA: Parte de la mano.// (Alcanzar, ganar, llevarse, obtener; tener) Tanto la representación de la hoja de la palmera como la palabra “palma” usada simbólicamente se emplean para representar la gloria o el triunfo.// También como símbolo del martirio sufrido por la fe cristiana, por el triunfo que representa.// Se emplea como nombre de forma aplicado a objetos que la tienen semejante a la de una hoja de palmito.

LLevarse la palma: Ser el mejor o el más alabado en cualquier cosa.

PALO: (Blasón) Banda que tiene de anchura la tercera parte del escudo, que va desde el jefe a la punta del escudo, y representa la lanza del caballero o los palos del palenque.// También puede haber más de uno, si son más estrechos.

PANELA: Bizcocho pequeño, de figura prismática.// (Blasón) Hoja de álamo.

PARCIALIDAD: Cualidad o actitud de parcial (partidario).// Actitud parcial (injusta).// Grupo de personas que se separa de otro.// Conjunto de personas que se mantienen en rebeldía en un país luchando en favor de alguien o de algo. (v. “facción”).// Intimidad en el trato con alguien.// Amabilidad.

PARHILERA: (Construcción) Madero que forma el lomo de una armadura de cubierta, en el cual se apoyan los pares.

PARIENTE: (V. “aguado, allegado, antepasado, antecesor, ascendiente, cognado, descendiente, deudo, familiar, generación, gente, los míos, los nuestros, pasados, posteridad, predecesor, progenie, progenitura, prole, sucesión, sucesores, los suyos, tataradeudos, traseros).

Pariente mayor: Persona que representa la línea principal de un linaje.

PÁRROCO: “es el pastor propio de su parroquia, que ejerce el cuidado pastoral. Desde que toma posesión de la parroquia está obligado, entre otras cosas, a aplicar la misa por su pueblo todos los días de precepto, y a enseñar, santificar y regir con la ayuda de otros presbíteros, diaconos y con la colaboración de los laicos” (LXII, 23).

PARROQUIA: Iglesia que tiene a su cargo administrar los sacramentos a los fieles que habitan en determinado territorio o distrito.// Feligresía. El territorio, los fieles, o ambas cosas juntas, de cada parroquia.// Clero de una parroquia.// Clientela. Con respecto a una tienda o establecimiento o a una persona que presta cualquier servicio, el conjunto de las personas que se surten en esos establecimientos o que utilizan esos servicios.// (Galicia) División administrativa, dentro del municipio.

Cura párroco: el que tiene cura de almas.

PARTESANA: Especie de alabarda con el hierro muy grande, cortante por ambos lados y con la parte inferior en forma de media luna. Fué insignia de los cabos de escuadra de infantería.

PARTIDA: Conjunto de gente reunida con algún fin, por ejemplo, para divertirse o hacer una excursión. Particularmente, conjunto de gente armada que lucha en rebeldía o se dedica a cometer fechorías (V. “banda, bandería, bando, cuadrilla, facción, guerrilla, harca, maquis, montonera, parcialidad”).

PASADOR: Cierta flecha que se disparaba con ballesta.

PASANTE: Aplicable al que pasa. (Blasón) Se aplica al animal representado en actitud de andar: “lobo pasante”.

PASAVOLANTE: Acción realizada con rapidez.// Acción realizada con irreflexión.// Cierta culebrina de muy poco calibre.

PASO: Acción de pasar.// Se aplica específicamente a cada uno de los sucesos importantes de la pasión de Jesucristo.// Escultura de las que representan esos sucesos, que se sacan en procesión en Semana Santa.// Episodio de una obra literaria.

PASQUÍN: Escrito anónimo en que se censura, satiriza o difama al gobierno, una autoridad, o una persona cualquiera, que se fija en un sitio público.

PASTA: Masa moldeable hecha con una materia cualquiera, mojada.// Porción de metal, particularmente oro o plata, fundido y sin labrar.// (Ant.) Placa de metal.

PATACHE: Embarcación que antiguamente era de guerra, y se destinaba en las escuadras para llevar avisos, reconocer las costas y guardar las entradas de los puertos. Hoy sólo se usa esta embarcación en la marina mercante. (in XI, 232)

PATENA: Platillo de oro o plata o dorado, sobre el que se pone la Hostia durante una cierta parte de la misa.// Medalla grande o placa con una imagen grabada que usan sobre el pecho como adorno las labradoras de algunas regiones.

PATENTE: (hacer; ser) Claro, evidente o perceptible. Tal que se ve o se percibe sin necesidad de razonamientos o explicaciones; o que no se puede negar u ocultar.// (Elipsis de "carta" o "letra" patente; n., en femenino). En general, documento expedido por una autoridad en algo que se acredita un derecho o se da permiso para algo.// Despacho real por el que se concedía un empleo.// Documento que acredita el pago de ciertos derechos a la hacienda, necesario para ejercer la profesión, industria, etc., de que se trate.// Documento que dan los superiores de las órdenes a los religiosos cuando tienen que viajar.// Documento que dan algunas cofradías y asociaciones a sus miembros para acreditarles de tales.// (fig., generalmente desaprobatorio) Permiso o derecho que alguien disfruta y que está negado a otros.// Fama de cierta cosa buena que alguien tiene entre la gente: "tiene patente de hombre extraordinario" (Se entiende generalmente que sin merecerla).// Comida o refresco que tenía que pagar el recién entrado en una colectividad a los que ya formaban parte de ella; particularmente, los estudiantes en la universidad.

PATRONADO: Se aplica a las iglesias y beneficios que dependen de un patrono.

PATRONATO: Patronio, patronazgo. Protección ejercida por alguien con poder o autoridad sobre una cosa. Funciones ejercidas por un patrono. Consejo formado por cierto número de personas, a cuyo cuidado está una función u obra benéfica. La misma fundación u obra.

Patronato real: Derecho que tenía el Rey de presentar las personas para los obispados y otras dignidades eclesiásticas.

PATRONAZGO: Patronato.

PATRONO: Patrón (protector, ayuda o defensor).// Patrón (=Padronero, patronero; miembro de un patronato).// Santo Patrón.// Patrón (amo o señor).// Patrón (último dueño de un esclavo manumitido).// Señor que tiene el dominio directo de un fondo.// Persona que tiene obreros trabajando por su cuenta.// (en fem.) Nave que seguía en importancia a la capitana, en un escuadra.

"Antiguo Régimen" sasoián: "el dominio de la Iglesia proporcionaba sustanciosas ganancias económicas, como era el caso de los patronazgos de las parroquias. Los patronos, además de conseguir unas importantes rentas derivadas de los diezmos, detentaban la facultad para ciertos nombramientos. A través de estas nominaciones conseguían colocar en la parroquia a parientes o conocidos quienes, obviamente, ocuparían un lugar envidiado en la sociedad, donde la autoridad de la religión era incuestionable. Era la situación perfecta para ejercer una importante cota de poder y, de paso, contar con la posibilidad de saldar la deuda contraída con quienes habían promocionado su nombramiento" (LIX, 146).

PAVÉS: Escudo largo que cubría el cuerpo entero del combatiente.

PEANA: Plataforma sobre la cual está colocada una figura; particularmente, una imagen o los pasos de las procesiones.// Tarima que hay delante del altar.// Madero inferior del cerco de una ventana.

PEBETERO: Recipiente con la cubierta agujereada, que se empleaba para quemar perfumes.

PECHA: (ant.) Pecho (tributo).

PECHINA: Concha de molusco vacía.// Venera de peregrino.// (Construcción) Superficie que llena el espacio de forma triangular existente entre el arco que forma el borde de una cúpula y los arcos en que descansa.

PEDERNAL: Variedad de cuarzo de color gris o amarillento, traslúcido en los bordes, de lustre de cera y fractura concoidea, que da chispa al ser golpeado con otro o con un eslabón, y se emplea para encender la yesca en el encendedor, para prender la carga de las armas, etc.// Se aplica como nombre calificativo o como término de comparación a una cosa muy dura, en sentido material o figurado.

PERCAL: Tela corriente de algodón, de ligamento tafetán, con dibujos estampados, que se emplea particularmente para vestidos de poco precio.// También se aplica el nombre a la tela blanca de la misma clase.

PERITO: Competente. Conocedor. Entendido. Experto. Se aplica a la persona que tiene conocimientos especiales de cierta materia.// Es el título técnico inferior al de ingeniero, que se da en los establecimientos oficiales llamados "Escuelas de Peritos": P. agrónomo, de montes, industrial, electricista, etc.// También lo tienen quienes han cursado la carrera de Comercio: "perito mercantil".// Se aplica específicamente a la persona que, por su profesión, tiene conocimientos especiales de cierta cosa e informa en un juicio sobre un punto al que tales conocimientos tienen aplicación: el informe de los peritos.

PERSONERO: Procurador que interviene en un asunto como representante de alguien.

PERTRECHOS: Toda clase de armas, municiones, máquinas, etc., que forman el equipo de un ejército. Por extensión, utensilios que se emplean para cualquier otra cosa.

PICA: Utensilio para distintos usos consistente en un palo con una punta de metal pequeña.// Garrocha del picador de toros.// Soldado armado de pica.// Escoda con puntas piramidales en los cortes que emplean los canteros para labrar piedra no muy dura.// Medida para profundidades equivalentes a catorce pies, o sea, tres metros y ochenta y nueve centímetros.// (Murcia) Epoca en que empieza el celo de las perdices, o sea, en que se desbandan.// Operación de reabrir los cortes por donde sale la miera, en la explotación de la resina.

Poner una buena pica en Flandes: Conseguir algo provechoso y difícil de conseguir.

PIFANO: Flautín de las bandas militares de tono muy agudo. Músico que lo toca.

PILASTRA: Pilar de soporte de una cubierta.// Soporte que tiene la forma de varias columnas adosadas o de un pilar con columnas adosadas.// Pilar adosado a una pared, con capitel y basa.

PIPOTE: Pipa pequeña que sirve para encerrar y transportar licores, pescados y otras cosas.

PIRATA: Se aplica a los navegantes que se dedican a asaltar y robar barcos en el mar, o las costas, así como a los barcos que navegan y a las expediciones, etc., dedicadas a la piratería. (V.: “armador, bucanero, corsario, filibustero, pechelingue.// Raquero.// Salisipán.// Corsear.// Corso.// Bandera negra, carta de contramarca, carta de marca, patente de corso).// Se aplica a la persona que se apropia de cosas ajenas, por ejemplo, ideas, o que saquea obras literarias ajenas.// Cruel.

PISTOLA: Arma de fuego corta que se maneja con una sola mano.

PITANZA: Ración de comida que se distribuye a los pobres.// Ración de comida que se distribuye a los que viven en comunidad.// Ración de cualquier cosa, comida, dinero, etc., que se distribuye diariamente.// Comida que se toma.// Precio que se paga por algo.

PLANTÍO: (Adj.) Se aplica a la tierra plantada o que se puede plantar.// (n., en masc.) Plantel. Lugar plantado recientemente de vegetales.// Conjunto de éstos.// Acción de plantar.

PLAZA: (en lenguaje comercial) Población. Ej.: “tenemos un representante en esa plaza”.

P. de Armas: lugar destinado a ejercicios militares.

P. Fuerte: Población fortificada.

Ceñir la plaza: Sitiar una plaza fuerte.

Sentar plaza: Entrar voluntariamente a servir como soldado.

PLEBE: En la antigua Roma, clase de ciudadanos que no eran patricios.// Después, pueblo: clase formada por las personas sin título de nobleza o jerarquía o posición económica especiales.// Ahora se emplea como despectivo de pueblo.

PLEBEYO: De la plebe.// (Aplicado a las personas y a sus cosas, palabras o actos) Grosero, innoble o vil. Falto de nobleza o delicadeza.

PLEBISCITO: Ley de las establecidos en Roma por la plebe a través de sus tribunos; al principio, obligaban sólo a la plebe, pero más adelante obligaban a todos los ciudadanos.// Método de legitimar una resolución política grave, que consiste en someterla a la votación de todos los ciudadanos, los cuales se manifiestan a favor o en contra de ella.

PORQUERA: Sitio en que se acuestan los jabalíes en el monte.

PORTAZGO: Derechos pagados por pasar por determinado sitio de un camino.

PORTICO: Atrio. Galería con columnas situada delante de la puerta de una iglesia o un edificio monumental.// Arcada a lo largo de un muro de fachada o de patio.

PÓSITO: Institución municipal destinada a almacenar granos, principalmente de trigo, para prestarlos a los labradores en momentos de escasez.// Casa donde se guardaban esos granos.// Granero. Depósito de trigo.// Nombre dado a algunas cooperativas o asociaciones de auxilio mutuo de trabajadores de cierta clase; por ejemplo, los pósitos de los pescadores.

POSTURA: Precio puesto por la autoridad a las mercancías.// Precio ofrecido por el comprador o arrendador; particularmente en una subasta.// Puesta. Cantidad que se apuesta o que se juega.// Función de poner huevos las aves.// Huevo puesto.// (Ant.) Adorno.// (Alava, Guipúzcoa) Medida de superficie agraria equivalente a 23,0026 metros cuadrados.

PRAGMÁTICO: (Del Lat. “pragmaticus”; Gr. “pragmatikós”, de “pragma”, asunto, negocio; deriv. de “prasso”, como “praktikós”).// Práctico. Referente a la acción y no a la especulación.// (n. en fem.) Ley o mandato dado por un rey o emperador.// Se aplica este nombre a ciertas leyes dadas con fórmulas especiales.// (Derecho) Se aplica al jurisconsulto que conoce e interpreta las leyes vigentes.

PREBENDA: Renta aneja a una dignidad eclesiástica, tal como de canónigo.// Canonjía, beneficio importante o cualquier dignidad eclesiástica con renta en una catedral.// Dote dada a una mujer para casarse o hacerse monja, o beca dada a un estudiante por una fundación benéfica.// Empleo bien retribuido y de poco trabajo.

PREBOSTE: Nombre aplicado al presidente en algunas comunidades o asociaciones.// Oficial que tenía a su cargo el cuidado de las ceremonias en las órdenes militares.

PREEMINENCIA: Situación preeminente.// Privilegio o ventaja que alguien tiene, por razón de sus méritos, categoría, etc., sobre otros.

PRELADO: Persona que ocupa cualquiera de las dignidades superiores de la Iglesia; como obispo, arzobispo o abad.// Superior de un convento o comunidad religiosa.

PRENDARIO: Hecho con prenda o mediante prenda, utilizado como prenda, etc.: “mercancía prendaria. Préstamo prendario”.

PRERROGATIVA: Privilegio o ventaja; circunstancia de estar en cierta cosa mejor tratado, tener más derechos o tener menos obligaciones que otros, por ocupar cierto cargo, por la edad o por otra razón. Facultad privativa de una autoridad o poder del Estado.// Excelencia o superioridad de alguien en cosas inmateriales.

PRESBITERIANISMO: Rama del Protestantismo, nacida en Escocia el Siglo XVI, que atribuye toda la autoridad eclesiástica a un sínodo o presbiterio formado por presbíteros y laicos y sin episcopado.

PRESBITERIO: Area del altar mayor, incluídas las escaleras que dan acceso a él.// Reunión de los presbíteros con el obispo.// Sínodo de presbíteros y laicos que asume la autoridad en la iglesia presbiteriana.

PRESBITERO: (Del Lat. “présbyter”, Gr. “presbyteros”, compar. de “presbys”, viejo; v.: “preste; arcipreste”).// Sacerdote. Eclesiástico con órdenes que le facultan para decir misa.// Adaptación del nombre inglés “presbyter” que se aplica al sacerdote de una religión no cristiana.

PRESTAMERA: Pensión que se pagaba a los que estudiaban para sacerdotes, que después se convirtió en un beneficio eclesiástico.

PRESTAMERO: Eclesiástico que disfruta de una prestamera.

PRESTE: Clérigo que celebra la misa mayor o que preside otra función con capa pluvial.

Preste Juan: Personaje fabuloso de la Edad Media, rey sacerdote, que unas veces se daba como rey de Tartaria y otras como rey de Abisinia. También, “Preste Juan de las Indias”.

PREVARICAR: (Del Latín “praevaricare”, dar tropezones el arado, chocar el abogado con la parte contraria; de “varicare”, andar como los patizambos, de “varus” o “váricus”, patizambo.)// Desvariar. Estar loco o trastornado.// Faltar un empleado público a la justicia en las resoluciones propias de su cargo, conscientemente o por ignorancia inexcusable.// Cometer un empleado público cualquier falta análoga aunque sea menos grave.// Hacer prevaricar a un empleado.

PREZ: Honra u honor; muy frecuentemente forma enlace con una de esas palabras u otra equivalente: “Honra y prez de la caballería andante. Gloria y prez...”.// Fama. Con referencia a cierta persona, opinión tenida sobre ella por la gente.

PRIVILEGIO: (Conceder, otorgar; disfrutar, tener; de) Excepción de una obligación, o posibilidad de hacer o tener algo que a los demás les está prohibido o vedado, que tiene una persona por cierta circunstancia propia o por concesión de un superior.// Documento en que consta la concesión de un privilegio; por ejemplo, el otorgado por un rey a una población.

Privilegio rodado: El que llevaba el sello rodado.

PRO INDIVISO: Expresión latina que se aplica a los bienes que se disfrutaban colectivamente, sin repartirlos.

PROCESO: Proceso (marcha hacia adelante).// Transcurso de cierto tiempo que se expresa.// Desarrollo o marcha de una cosa.// Procedimiento seguido en algunas cosas, como en un experimento químico o en la fabricación de un producto.// (Abrir, formar, instruir, substanciar, tramitar) Causa. Juicio. Conjunto de las actuaciones realizadas por un tribunal y ante él para determinar la culpabilidad en un suceso delictivo y aplicar la pena correspondiente a los culpables.// Conjunto de los escritos que se producen en un proceso o juicio.// Procedimiento. tramitación establecida para los expedientes administrativos o asuntos judiciales de cualquier clase.

PROCURADOR: Aplicable al que procura algo.// Persona que, con poder de otra, ejecuta en su nombre una cosa (v. “apoderado”).// Persona con título que le habilita para ello, que representa ante los tribunales a cada interesado en un juicio o causa.// Persona a cuyo cargo está la administración de una comunidad. Particularmente, de una orden religiosa.

Procurador en [a, de] Cortes: Representante nombrado por las ciudades para asistir a las antiguas Cortes. Actualmente se ha resucitado el título para aplicarlo a los miembros del organismo político llamado también “Cortes”.

PROPIO: (n., en masc., popular) Mensajero: “Envió un propio a decirle lo que pasaba”.

PRORRATA: (del Lat.: pro rata parte, “a parte o porción fija, determinada”) Cuota o porción que toca a uno de lo que se reparte entre varios, hecha la cuenta proporcionada a lo más o menos que cada uno debe pagar o percibir.

A prorrata: Mediante prorratio.

PRORRATEO: Repartición de una cantidad, obligación o carga entre varios, proporcionada a lo que debe tocar a cada uno.// (Der.) Procedimiento de jurisdicción voluntaria para distribuir entre varias fincas forales la carga de la pensión de todas.

PROTOCOLO: Conjunto de los originales de las escrituras y otros documentos notariales que se custodian en el despacho de cada notario.// Acta o conjunto de actas relativas a un acuerdo diplomático.// Ceremonial. Etiqueta. Ritual. Conjunto de reglas para la celebración de las ceremonias diplomáticas o palatinas. Por extensión, conjunto de las reglas de cortesía o de urbanidad usadas en cualquier sitio.

PROVEER: Prevenir.// (Culto, a) Subvenir. Atender al sostenimiento de cierta cosa.// Abastecer. Proporcionar. Suministrar. Surtir. Dar o vender a alguien, de una vez o en entregas sucesivas, lo que necesita de cierta cosa.// (de) Dar a alguien o poner en una cosa cierto complemento o accesorio.// Cubrir. Poner en un empleo o cargo, un ocupante.// Tramitar un asunto.// Dictar un juez o tribunal una resolución en cierto asunto.

PROVIDENCIA: Cuidado que Dios tiene de las criaturas.// Es, también, uno de los nombres aplicados a Dios, generalmente precedido de “Divina”.// (gral.e en plural; “dictar, tomar”) Disposición. Medida. Precaución. Prevención. Orden que se da o cosa que se prepara para hacer frente a una contingencia o a las consecuencias de un accidente.// (tribunales) Resolución dictada por el juez en casos de poca transcendencia, sin expresar los motivos.

PULGADA: Medida de longitud, duodécima parte del pie y equivalente a algo más de 23 milímetros.

PUNDONOR: Estado en que la gente cree que consiste la honra, el honor o el crédito de alguien.

PUNDONOROSO, SA: Que incluye en sí pundonor o lo causa.// Que lo tiene. U. t. c. s.

QUEDA: Acción de recogerse en sus casas todos los habitantes de una población a cierta hora establecida de la tarde o de la noche; como se hace en tiempos de guerra o anormalidad, o como se hacía antes habitualmente, en especial en las plazas fortificadas.// Toque de campanas que servía de señal para hacerlo así.// Campana utilizada para ese toque.

QUERRELLA: Queja (lamento).// (Tribunales) Acusación presentada ante un juez o tribunal.// (Derecho) Reclamación hecha ante el juez por los herederos forzosos de alguien para invalidar el testamento.// Se usa algo (sic) con el significado de discordia, discusión o riña; pero es tildado de barbarismo tomado del francés o el inglés.

QUINCALLA: Baratijas. Objetos de valor, algunos de adorno o capricho; como collares, pulseras y gemelos; y otros útiles, como peines, peinetas o dedales, que se venden generalmente por vendedores ambulantes, en puestos callejeros, o en pequeños comercios.

QUINTAL: Peso de cien libras, o sea, de cuatro arrobas (en Castilla, 46 kilogramos). (T. "centipondio"). Pesa de ese peso.

Q. métrico: peso de cien kg.

RACIONERO: Prebendado que disfruta una ración.// Encargado de distribuir las raciones en una comunidad religiosa.

RALLÓN: Arma que se lanzaba con la ballesta, terminada en un hierro afilado colocado transversalmente, la cual se empleaba especialmente para la caza mayor.

RATA: (Del Lat.: rata parte, rata ratione, pro rrata) Parte proporcional.// (Fis.) Variación por mitad de tiempo.// (Col. y Pan.) porcentaje// por cantidad. Loc. adv. Mediante prorrateo.

REACCIONARIO: Partidario de la reacción en política (V. "apostólico, carca, carlista, cavernícola, arrimado a la cola, neo, retardario, retrógado, ultramontano.//Conservador. Moderado").

REAL: Real de a ocho: Moneda antigua de plata equivalente a 8 reales de plata vieja.

Real de plata doble o de plata vieja: Moneda equivalente a 16 cuartos, de la cual entraban 32 en el doblón.

Real de plata: Moneda antigua que tuvo distintos valores; el más corriente, de dos reales de vellón, o sea, 68 maravedís.

Real de vellón: Real equivalente a 34 maravedís.

RECOLECCIÓN: Acción de recolectar.// Epoca en que se recolectan los frutos, o uno determinado.// Recopilación o resumen de una materia.// Recogimiento para la meditación sobre Dios y las cosas divinas.// (no frec.; Hacer) Esfuerzo mental para recordar algo o relacionar ciertas cuestiones o aclararlas.// En algunas órdenes religiosas, observancia especialmente rigurosa de la regla.// Convento o casa de una orden religiosa en que se guarda la regla con especial estrechez.// Casa particular en que se vive muy austeramente o con mucho recogimiento.

RECOLETO: Se aplica a los monjes que guardan recolección.// También a los conventos o casas en que se practica.// Se aplica a la persona que vive muy retirada y austeramente.// También, al lugar apartado o solitario.

RECTOR: (Adj. y aplicado a personas; t. n.) Se aplica a cualquier persona o cosa que dirige o marca la dirección u orientación de algo.// Se aplica como título a las personas que dirigen ciertas comunidades o colegios.// Específicamente, paersona que dirige una universidad y, a la vez, los asuntos de enseñanza del distrito universitario (V. "Cancelario.// Magnífico").// En algunos sitios, cura párroco.

"Rector". En Aguinaga designaba al sacerdote que estaba al frente de la iglesia con funciones de párroco. No era Rector en sentido estricto, pues podía (...) (LXII, 22).

REDIMIR: Comprar por cierto precio la libertad de un cautivo o esclavo.// Librar a alguien de una obligación o de una situación penosa o lamentable: "redimir al pueblo de la ignorancia".// Específicamente, llevar a cabo Jesucristo la salvación del género humano mediante su pasión y muerte.// Librar una finca de una hipoteca, censo u obligación semejante. Redimir una finca de una hipoteca. Redimir un censo (V. "luición").// Comprar de nuevo una finca el que la había vendido.

REDUCTO: (fortificación). Obra cerrada por un parapeto.

REFORMADO: Participio adjetivo.// Se aplica a los militares que no estaban ejerciendo su cargo.

REFRENDAR: Autorizar con su firma la persona responsable un documento, generalmente ya firmado por otra paersona, para que tenga validez o surta los efectos correspondientes.// Revisar un pasaporte o anotar en él que se ha hecho así.// (ant.) Marcar las pesas y medidas.// Ejecutar de nuevo una acción.// Particularmente, repetir de una comida.

REFRENDO: Acción de refrendar.// Firma con que se refrenda.// Particularmente, firma puesta en los decretos por el ministro correspondiente, debajo de la del jefe del Estado.

REGENTE: Persona que rige o gobierna.// Persona que ejerce la regencia en el gobierno de un estado durante la menor edad, etc., del soberano.// (Tribunales; masc.) Magistrado que presidía una audiencia territorial.// En las órdenes religiosas, monje que rige los estudios.// En las antiguas universidades, catedrático trienal.// Profesor autorizado en las universidades antiguas para regnetar cierta cátedra.// En las farmacias, imprentas, etc., encargado que está al frente de ellas.

REGIDOR: Se aplica al que rige cierta cosa.// Concejal que no ejerce ningún otro cargo municipal.

REGIMIENTO: Acción o manera de regirse.// Conjunto de regidores de una población.// Regiduría.// Libro en que se daban a los pilotos las reglas y preceptos de su oficio.// Régimen.// Cada una de las unidades en que se divide una arma del ejército, a cuyo frente está un coronel.

REGULAR: Se aplica a las órdenes religiosas, porque están sometidas a una regla, y a lo perteneciente a ellas: Clero regular.

REMATANTE: Persona a quien se adjudica una cosa en una subasta.

REMATAR: Agotar. Consumir lo que queda de una cosa.// Vender más barato lo último que queda de una mercancía.// Dar por terminada la puja en una subasta, adjudicando la cosa subastada al mejor postor.

REMITIR: Enviar. Mandar. Hacer que cierta cosa sea llevada o llegue a cierto sitio o a cierta persona.// Referir. Enviar al lector mediante otra nota a otro lugar del mismo texto, catálogo, etc., o de otro.// (poco u.) Diferir. Dejar para cierto momento, más adelante, el hacer cierta cosa.// Dejar una resolución, respuesta, etc., para que la haga otra persona o dejarlas al juicio de alguien.// Disminuir la intensidad de una cosa.// Particularmente, de la fiebre.// Dispensar o perdonar a alguien de una obligación o una pena.// Particularmente, perdonar los pecados.

REPÚBLICA: Cuerpo político de una nación.// Forma de gobierno representativo en que el poder reside en el pueblo, personificado éste por un jefe supremo llamado “presidente”.// Conjunto de habitantes de un término municipal.// El ayuntamiento de este término municipal.// Causa pública, el común o su utilidad.

REPUJAR: Trabajar una chapa metálica a golpes de martillo, haciendo en ella figuras en relieve.// También se aplica al mismo trabajo hecho en otros materiales, como cuero.

REPUTAR: Conceptuar. Considerar. Estimar. Juzgar. Creer a una persona o cosa de cierta manera.// Estimar.

REQUETÉ: Organización militar del partido carlista o tradicionalista. Individuo perteneciente a ella.

RESCINDIR: Anular. Dejar sin efecto un contrato u obligación, por decisión de una o de ambas partes.

RESIDENTE: Se aplica al que reside en cierto sitio que se expresa.// Se aplica a ciertos funcionarios o empleados que viven en el sitio donde tienen su cargo o empleo: médico residente.

RETAGUARDIA: Conjunto de las tropas que van últimas en una marcha.// Conjunto de fuerzas y de instalaciones bélicas que están detrás de la línea de fuego.// Zona de una nación en guerra apartada del lugar donde se combate.

REVOCAR: Volver a llamar.// Disuadir a alguien de un propósito.// Anular una decisión, disposición u orden; particularmente, hacerlo una autoridad.// Obligar una corriente de aire a volverse atrás a una cosa que debía ir en cierta dirección; Particularmente, al humo.// Enlucir o pintar de nuevo la pared exterior de un edificio.

REVOLVER: Pistola de varios cañones, o de uno solo con varias recámaras en un cilindro giratorio.

RODELA: Escudo redondo.

ROMPER: D.R.A.E.: “Deshacer o desbaratar un cuerpo de gente armada”. Solo es usual en la expresión “¡rompan filas!” o aplicado a “frente”.

ROSICLER: Color rosado del cielo al amanecer (Ant. “rojicle”).// Plata roja (cierto mineral).

RÚSTICO: Del campo o propio de las gentes del campo. Aplicado a finca, propiedad o palabras semejantes, “rural”. Tosco, como propio de campesinos.

En rústica: Se aplica a la manera de estar encuadernado un libro cuando solamente tiene tapas de papel o cartulina.

SABLE: (Blasón) Color heráldico que se representa en pintura con negro y en dibujo, o grabado con líneas horizontales y verticales formando enrejado.

SACERDOTE: Hombre investido de carácter sagrado, dedicado a realizar los sacrificios y servicios religiosos en cualquier religión.// En la religión católica, hombre que ha recibido las órdenes requeridas para celebrar la misa.

Sacerdote augustal: Cada uno de los instituidos por Tiberio para rendir culto divino a Augusto.

Simple sacerdote: Sacerdote católico sin dignidad especial ni jurisdicción.

Sumo sacerdote: Principal de los sacerdotes en las religiones paganas.

SACRE: Cierta ave rapaz muy parecida al gerifalte, del cual se diferencia particularmente por tener rubio el fondo del plumaje.// Cierta pieza de artillería que tiraba balas de 4 a 6 libras (T. “cuarto de culebrina”).// Ladrón.

SACRISTÁN: “(...) las funciones del sacristán, (...) cuidado del aseo y limpieza de la ermita, de las ropas, asistir a la misa, tocar la campana, custodiar las alhajas y percibir los emolumentos eventuales correspondientes a su oficio” (LXII, 129).

SAETA: Flecha. Proyectil que se dispara con el arco, consistente en una hasta delgada y ligera con una punta afilada, a veces de hierro, y, generalmente, unas plumas en el extremo opuesto.// Manecilla del reloj.// Constelación boreal situada al norte de Águila.// Copla de cante flamenco, de asunto devoto, que se canta por una persona sola en algunos actos religiosos; particularmente, en las Procesiones de Semana Santa.// Jaculatoria. Rezo breve.// Alusión o insinuación hiriente para alguien.// Brújula.// Resto del sarmiento que queda en la cepa cuando se poda.

Procesiones de Semana Santa.// Jaculatoria. Rezo breve.// Alusión o insinuación hiriente para alguien.// Brújula.// Resto del sarmiento que queda en la cepa cuando se poda.

SAIN: "Sain o aceite de ballena" (LXX, 4).

SALUDADOR: Curandero que pretende curar la ravia y otros males.

SALVA: Saludo o bienvenida.// Saludo hecho disparando armas de fuego.// (Hacer la; a) Prueba que hacía la persona encargada de ello de la comida servida a los reyes o señores, para asegurarse de que no estaba envenenada.// Acción de someterse un reo o sospechoso a un grave peligro o daño para demostrar su inocencia si, con la ayuda de Dios, salía indemne.// Juramento o promesa solemne.

SANCIÓN: Acción de confirmar o dar validez a una ley o disposición el jefe del Estado o la autoridad a quien compete.// Confirmación por alguien de la legitimidad de un acto, una práctica, etc.: "este giro ha recibido la sanción de los buenos escritores".// Castigo establecido por la ley para los delitos.// Castigo que una acción lleva consigo, aunque no sea impuesto por la ley.

SANCIONAR: Dar alguien su sanción a una ley, un acto, etc.// Aplicar una sanción a un delito.

SANGRAR: Soltar sangre.// Puede también usarse "herida, llaga", etc., en sentido figurado.// También puede hacer de sujeto "desengaño" o cualquier otro nombre de huella causada por un mal trato o daño moral.// (Medicina) Abrir una vena a alguien y extraerle cierta cantidad de sangre, como método curativo.

SANGRÍA: Operación de sangrar.// Parte de la articulación del brazo opuesta al codo.// Corte que se hace para resinar u otra operación semejante.// Derivación hecha en un río o canal.// (metalurgia) Chorro de metal fundido al que se da salida.// Hurto o fraude hecho poco a poco.// Trozo que queda en blanco al principio de un renglón sangrado.// Bebida hecha con agua, vino, azúcar, limón, etc.// (fig.) Pérdida o gasto que se produce en una cosa por extracciones sucesivas.// Regalo que se hacía por amistad a la persona que se sangraba.

SAQUEAR: Apoderarse los soldados, al entrar en un país enemigo, de lo que encuentran.// Desvalijar. Apoderarse, aunque no constituya robo, de todo o casi todo lo que hay guardado o depositado en un sitio.

SARGENTO: En las antiguas compañías, militar de grado inferior al de alférez, que tenía a su cargo instruir y alojar a la tropa y cuidar de la administración y disciplina de una compañía o parte de ella.// Antiguo alcalde de corte, que seguía en antigüedad a los cinco que componían el juzgado de provincia y suplía a éstos.// Sargenta. Mujer autoritaria y de maneras bruscas.

SAYA /SAYO: "Usado indistintamente por varones y féminas, que era una especie de casaca larga sin botones, que solía entrar indefectiblemente en el arreo de las mozas casaderas" (LXXV, 286).

SAYÓN: En la Edad media, empleado de justicia, encargado principalmente de hacer las citaciones y ejecutar los embargos.// Verdugo que ejecutaba las penas corporales a que eran condenados los reos; por ejemplo, los que azotaron a Jesucristo.// Se aplica al hombre que, a las órdenes de alguien, maltrata a otros.// Hombre de aspecto feroz.// Cofrade vestido con túnica que va en las Procesiones de Semana Santa.

SAYONÍA: "(...) el tributo de la "sayonía" que debía de pagarse en un sistema señorial en razón del mantenimiento del sayón, un subalterno del señor que actuaba como agente ejecutivo en los pleitos" (LX, 21).

SECRETO: Tabla armónica del órgano, del piano y de otros instrumentos semejantes.

SECULAR: Seglar. No eclesiástico.// Se aplica al clero o sacerdote que no está en un convento o sujeto a una regla (que vive en el siglo).// Se aplica a lo que dura un siglo. A lo que existe desde siglos. A lo que se repite cada siglo.

SEGUNDÓN: En las familias en que hay mayorazgo, hijo segundo.// Por extensión, en el mismo caso, cualquier hijo que no es el primogénito.

SEL: (Santander) Prado en que sestean las vacas.

SEÑALERO: (Ant.) Alférez del rey.

SEÑALEZA: (Ant.) Señal.

SEPIA: Jibia (molusco).// Materia colorante que se saca de la jibia y se emplea en pintura.// Ocre.

SÍNDICO: Persona elegida por una comunidad para que la represente y defienda sus intereses. Se llamaba así en la Edad Media a los representantes de los municipios en las cortes.// En las órdenes mendicantes, monje que guarda el dinero de las limosnas.// Persona encargada de liquidar el activo y el pasivo del deudor en un concurso de acreedores o una quiebra.

SINOBLE: Sinople.

SINOPE: Tierra de Sinope, ciudad de Turquía.// (Blasón) Color verde, que se representa en el grabado, por líneas oblicuas y paralelas, en la dirección de la que va del cantón de la derecha del jefe al de la derecha de la punta.

SISA: Antiguo tributo que se cobraba sobre los comestibles acortando las medidas.// Parte pequeña que alguien subtrae para sí de una cosa que maneja por cuenta de otro.// Particularmente, cantidad de dinero que una muchacha se queda para sí haciéndola figurar de más en la cuenta de la compra.// Corte hecho en una prenda de vestir para ajustarla al cuerpo.// Particularmente, escotadura hecha en el cuerpo del vestido en la cual se cose la manga.// Mordente de ocre o bermellón cocido con aceite de linaza que emplean los doradores para fijar los panes de oro.

SITIAR: Asediar. Cercar. Rodear en la guerra con fuerzas propias otras del enemigo o una plaza o posición, para atacarlas o tomarlas sin que puedan eludir la lucha retirándose, ni recibir refuerzos o auxilio.// Acorralar. Poner a alguien en cierta situación en que no tiene más remedio que aceptar una cosa que se le propone o ceder en cierta actitud.

SITIO: Lugar (de "sitiar". "Poner, levantar") Asedio. Cerco. Acción y efecto de sitiarse una plaza.

SO (1): Bajo. Hoy se emplea, ya poco, en las expresiones "so capa" o "so color", y se emplea corrientemente en "so pena de".

SOBREPELLIZ: (Antes, "sobrepelliza") Vestidura de tela blanca fina, de mangas anchas, que se ponen sobre la sotana los que celebran o ayudan en las funciones de iglesia, legos o eclesiásticos.

SOBRESEER: Suspender la tramitación de una causa por entender el tribunal que no hay motivo para proseguirla o por no existir suficientes pruebas.

SOBRESTANTE: (Ant.; Adj.) Inminente.// (n.) Capataz de obras públicas (camino, puentes, etc.).

Sobrestante de coches: Empleado que cuidaba de los coches de las personas reales.

SOLAR (2): (de "suelo").// (n.; culto; aplicado a un lugar que es objeto de culto) Suelo o lugar que se pisa: "el solar patrio [de mis mayores]".// En lenguaje corriente, terreno sobre que está construido un edificio, o destinado a edificar en él.// (fig.) Casa. Linaje noble.// (Adj.) Solariego.// (Verbo) Revestir el suelo con cualquier material.// Poner suelas nuevas a los zapatos.

SOLARIEGO: De solar o linaje noble.// En la Edad Media se aplicaba al colono que vivía en una tierra del rey, de la iglesia o de un señor, sometido al poder personal de ellos.// Se aplica a los bienes rústicos que pertenecen por entero a sus dueños.

CASA solariega: Casa a la que está vinculada una familia, que ha vivido en ella durante varias generaciones (=casa solar).

SOLIMÁN: Sublimado corrosivo.// (popular) Se usa a veces como "veneno", especialmente en frases de sentido figurado: "Ojala se le convierta en solimán".// Cosmético hecho a base de preparados de mercurio.

SOLSTICIO: Momento de los dos del año en que el Sol alcanza, en su movimiento aparente, su distancia máxima al ecuador celeste; el de verano, 21 de junio, se señala por el paso del Sol por el Trópico de Cáncer; y el de invierno, 22 de diciembre, con el paso por el de Capricornio.

Solsticio hiemal: S. de Invierno.

S. vernal: S. de Verano.

SOMERA: Cima. Parte alta.

SOTUER: (Blasón. Pl.: "sotueres") Pieza que ocupa un tercio del escudo y es como una banda y una barra cruzadas. (T. "aspa, sautor").

SUFRAGÁNEO: Dependiente de otro: "Ayto. sufragáneo. Obispo sufragáneo".

SUMARIA: (Instruir) Proceso escrito.// En los procesos militares, sumario.

SUMILLER: Jefe de alguna de las dependencias de palacio.

Sumiller de corps: gentilhombre de cámara. Empleado palatino que tenía a su cargo atender la cámara real.

S. de cortina: eclesiástico que tenía a su cargo atender a los reyes cuando iban a la capilla y suplir al capellán de palacio en la bendición de la mesa.

SUMILLERÍA: Cargo o dignidad, oficina, etc., del sumiller.

SUSO: Asuso. Arriba.

TABARDO: "Dentro de las ropas de abrigo cabe señalar el tabardo, que era la ropa más consistente para combatir el frío y que acababa con un capuchón, aunque por lo que se deduce de la cita que a continuación se expone, las características de estos tabardos no eran iguales en todos los sitios: "Ytem, un tabardo de Velarte enforrado e goarneçido de terçiopelo, como se acostumbra en la villa de Heybar" (LXXV, 287).

TAFETÁN: Tela de seda (ahora, también de rayón) de ligamento tafetán, muy tupida y de lustre apagado.// (En Plural, "Los") Las banderas.// Tela recubierta por una cara de una sustancia aglutinante, resultando el conjunto más rígido que el esparadrapo, empleada antes de generalizarse éste para cubrir cortaduras hechas en la piel.

TAHALÍ: Caja de cuero pequeña en que los soldados moros llevaban el Corán, y los cristianos, reliquias y oraciones.// Correa puesta en bandolera, de la que se cuelga la espada. (T. "bálteo, charpa, tahelí, tiracuello").

TAIFA: (Nombre árabe)// Facción// Se emplea con “de” para designar los reinos en que se dividió el reino musulmán al disolverse el califato de Córdoba, así como a sus reyes// Reunión de gente despreciable.

TALABARTE: Cinturón de cuero de que pende el sable.

TALABARTERO: Guarnicionero. Hombre que se dedica a hacer cosas de cuero.

TALLER: Sitio donde se trabaja en una actividad manual// Logia. Lugar donde tienen sus reuniones los masones// D.R.A.E.: Escuela o seminario de ciencias, donde concurren muchos a la común enseñanza.

TAMBOR: Instrumento músico de percusión formado por un cilindro cuyas bases son de pergamino muy tenso sobre el que se golpea con dos palillos manejados uno con cada mano// Soldado que tiene a su cargo tocar el tambor.

TENAZ: (poco u.) Persistente. Pertinaz. Rebelde. Fuertemente adherido al sitio donde está o difícil de quitar// Se aplica a los materiales que oponen resistencia a la deformación y rotura, como la madera o el hierro// (aplicado a personas) Perseverante. Se dice del que no desiste fácilmente de lo que se propone hacer o conseguir.

TENIENTE: Aplicable al que tiene// Se aplica a veces, en lugar de una palabra formada con “vice”, al que sustituye a otro en cierto cargo o está dispuesto para sustituirle. Particularmente, “teniente de alcalde”// (milicia) Grado inferior al de capitán// Se aplica a la fruta insuficientemente madura. También, a las legumbres no suficientemente tiernas después de guisadas; particularmente, a los garbanzos// Algo sordo// Algo tacaño.

T. de alcalde: Concejal que tiene atribuidas ciertas funciones de la alcaldía o ciertos asuntos de un distrito de ella.

T. Coronel: Grado inmediatamente superior al de capitán.

T. General: Grado intermedio entre el de general de división y el de capitán general.

TENOR: Contenido de un escrito// D.R.A.E.: Constitución u orden firme y estable de una cosa// Voz media entre la de contralto y la de barítono// Persona, particularmente cantante, que tiene esta voz.

(Tiple(+agudo)<Contralto<Tenor<Barítono<Bajo(+grave))

TERCIANA(S): Fiebre(s) intermitente(s), tipo de palúdicas, que se repiten cada tres días.

TERCIO: Cada uno de los batallones o cuerpos de tropas que guarnecían las galeras// (milicia) Cuerpo de infantería que en los siglos XVI y XVII equivalía al actual regimiento// Hoy se conserva este nombre para las divisiones de la guardia civil y se aplica como nombre particular a algunas unidades especiales de infantería: “tercio extranjero”.

TERNA: Lista de tres personas propuestas para que de entre ellas se designe la que ha de desempeñar cierto cargo// Pareja de tres puntos en el juego de dados// Juego completo de los dados con que se juega// Ancho de tela.

TERRADO: Azotea. Terraza. Cubierta plana de una casa.

TERRAPLÉN: Amontonamiento de tierra; por ejemplo, en una obra de fortificación o para salvar o rellenar un desnivel en una línea de ferrocarril o una carretera// Por extensión, pendiente formada por ese amontonamiento// Posiblemente, se aplica también a un ribazo o pendiente en el terreno semejante a un terraplén.

TERRAPLENAR: Allanar un terreno con terraplenes.

TERRAPLENO: Terraplén.

TESTERA: Frente. Parte frontal o delantera de un mueble o otro objeto semejante.

TIMOL: Sustancia obtenida del tomillo y de otras plantas, que se usa como desinfectante.

TIPLE: Se aplica con “de” a la más aguda de las voces humanas, propia de mujeres y niños// Persona, particularmente mujer cantante, que tiene esa voz// Guitarra pequeña de voces muy agudas// Vela de falucho con todos los rizos tomados// Palo de barco de una sola pieza.

TIRADA: Distancia entre dos lugares, que se considera de cierta importancia// Longitud completa de una cosa// Serie ininterrumpida de ciertas cosas, generalmente que se considera larga// (impresión) Acción de tirar// Conjunto de los ejemplares tirados// Número de ejemplares tirados.

TITULAR: Se aplica a la letra que se emplea en los títulos, particularmente de los periódicos// Persona que tiene el título o nombramiento correspondiente al cargo que se expresa, o sea, que lo desempeña en propiedad// (n., en fem.) Cargo del médico titular de un sitio// Poner título a algo.

TOCA: “Toda esta indumentaria se remataba en el caso de la mujer casada o viuda, con la típica toca que se enrollaba a partir de una base de mimbre que se ponía en la cabeza, prenda conocida en el dialecto de la comarca del Deba como “menga-la”, y que simbolizaba la unión o el compromiso que la portadora de la citada toca había adquirido con un varón. La suntuosidad de las tocas fue en aumento desde el mismo Medioevo (...) Para hacernos una idea de la cantidad de tejido normal o lienzo utilizado para montar estas tocas (...) no es de extrañar que algunas de estas caperuzas superaran los 70 cms. de altura” (LXXV, 287).

TOPIN: “topiña” o puchero de metal abombado con tapa en la parte superior” (LXXV, 284).

TORAL: De más importancia que otras cosas.// (Arquitectura) Se aplica a algunos elementos de construcción de especial resistencia; particularmente, "arco [fundamento] toral".// (Metalurgia; n.) Molde en que se da forma a las barras de cobre.// Barra formada en ese molde.

TRABUCAIRE: Miembro de cualquiera de las partidas de facciosos catalanes armados de trabuco; estas partidas tuvieron según las ocasiones el carácter de partidas de facinerosos o el de defensores por su cuenta de alguna causa; algunos de ellos tomaron parte en la Guerra de la Independencia y, a favor de uno u otro bando, en las guerras carlistas. Una organización muy extensa, que comprendía diversas partidas, operaba a principios del siglo XIX a uno y otro lado de los Pirineos, hasta que las autoridades francesas apresaron a algunos de sus miembros, que fueron juzgados en un proceso que atrajo el interés del mundo entero y condenados; algunos, a muerte.// Bravucón u osado.

TRADICIONALISTA: Nombre aplicado en España a los carlistas, por profesar ideas extraordinariamente conservadoras.

TRASMOCHO: Dícese del árbol descabezado o cortado a cierta altura de su tronco para que produzca brotes.// Dícese del monte cuyos árboles han sido descabezados.

TRIBUTO: Cualquier cosa, en especie, servicios o dinero, que el vasallo tenía obligación de pagar, dar o prestar al señor, al soberano o a la iglesia.// Carga. Contribución. Gravamen. Impuesto. Pago a que se obliga a los ciudadanos para contribuir a las cargas del Estado. Se usa esta designación en general, pero no aplicada a un tributo en particular.// Cualquier obligación que impone a una persona el disfrute de cierta cosa.// Dedicación de cierto sentimiento favorable a alguien.

TRINCHERA: Zanja o defensa hecha de tierra en la cual o tras la cual quedan los soldados a cubierto.// Corte hecho en el terreno para el paso de una vía o línea de comunicación, particularmente una línea férrea, con taludes a ambos lados.// Especie de gabardina, prenda de abrigo, de hechura semejante a una prenda militar que se usó en la guerra de 1914-1918.// (León) Cada una de las piezas curvas que sujetan el eje al tablero de la carreta.

TRONCALIDAD: Principio jurídico de tradición española por el cual corresponde heredar los bienes en la herencia intestada a los miembros de la rama de que los bienes procedían.

TROQUE: Cambio.// Acción de trocar.
Troqueado

UMBRAL: Pieza, empotrada o no, o escalón, que forma la parte inferior de una puerta.// Lo que constituye el principio de cualquier actividad o proceso. Punto en que se está casi dentro de cierta cosa.// (Construcción) Viga que atraviesa un vano para sostener un muro.

UNIVERSIDAD: Establecimiento de enseñanza superior donde se cursan las carreras de letras y de ciencias puras: Filosofía, Filología, Historia, Física, Química, Matemáticas, etc.; se comprende también en la universidad las facultades de derecho, de Ciencias Económicas, de Ciencias Políticas y de medicina.// Entidad formada por las actividades universitarias, los profesores y los alumnos.// Edificio de la universidad.// Corporación; por ejemplo, la municipal.// Conjunto de municipios o de barrios que están unidos por intereses comunes y forman una unidad jurídica.// Universalidad (Cualidad de universal).

URBE: Ciudad grande e importante.

URCA: Barco grande, muy ancho por el centro, que se emplea para el transporte de granos y otros géneros.

VARA: Medida de longitud empleada hasta el establecimiento del metro y todavía en algunos sitios, equivalente a 835'9 milímetros.// Listón de esa longitud empleado para medir.

VARONÍA: Descendencia por línea de varón.

VECINO: Se aplica a los habitantes de cierta población; particularmente, de cierto municipio.

Vecino mañero: En el siglo XVIII, persona que se avecindaba en distintos sitios para eludir pagar tributos en cualquiera y disfrutar en todos de las ventajas correspondientes.

"Vecino zen Ertaroan eta XVIII. mendera arte unitate demografikoa. Herrian bertan jaiok izateaz kanpo, ondasunjabek behar zuten izan" (XXXIII, 69)

VEEDOR: Aplicado al que mira con curiosidad lo que hacen otros.// Nombre dado antiguamente a distintos cargos de inspección, por ejemplo de las obras de distintos gremios o de los aprovisionamientos, para el cumplimiento de las ordenanzas.// Jefe militar antiguo con funciones de inspector.// Servidor de palacio que estaba encargado de la adquisición de las provisiones y el cuidado de los coches y caballerías.// Servidor de confianza de las casas principales, que estaba encargado de vigilar al despensero.

Veedor de vianda: Servidor de palacio encargado de vigilar que se sirviese a la mesa todo lo dispuesto y de que no se sirviese nada sin avisar al mayordomo mayor o al de semana.

VEHEMENTE: Se aplica a lo que se mueve u obra con ímpetu o con mucha eficacia.// Se aplica a la persona que obra irreflexivamente, así como a sus sentimientos o impulsos.// Se aplica a la persona que pone pasión y entusiasmo en lo que hace o dice, así como a sus palabras, actos, deseos, sentimientos, etc.

VELACIÓN: Acción de velar; particularmente, al Santísimo Sacramento o a un difunto.

VELLÓN: 1) Toda la lana de una res, que sale junta al esquilarla.// Zalea. Piel de oveja con su lana, curtida.// Vedija de lana.
2) Aleación de plata y cobre con que se hacía moneda antiguamente.// Moneda de cobre que se fabricó en sustitución de la de plata.

VENA: Cualquiera de los vasos o conductos por donde vuelve al corazón la sangre que ha corrido por las arterias.// Filón metálico.// Cada uno de los hacecillos de fibras que sobresalen en el envés de las hojas de las plantas.// Fibra de la vaina de ciertas legumbres.// Faja de tierra o piedra, que por su calidad o su color se distingue de la masa en que se halla interpuesta.// Conducto natural por donde circula el agua en las entrañas de la tierra.// Cada una de las listas onduladas o ramificadas y de diversos colores que tienen ciertas piedras y maderas.

VENABLO: Arma arrojadiza, especie de flecha o lanza corta.

VENERA (1): Venero

VENERA (2): Concha de peregrino. Concha de cierto molusco muy común en las costas de Galicia, que se ponían cosidas a la ropa de los peregrinos que volvían de Santiago.// Insignia que llevaban sobre el pecho los caballeros de las órdenes militares.

VENERO: Vena. Yacimiento. Criadero de mineral.// Manantial de agua.// Se aplica a algo que origina o contiene en abundancia una cosa: "este libro es un venero de datos".// Raya o línea de las que marcan las horas en los relojes de sol.

VERGONZANTE: (Adj.) Se aplica a "pobre" para designar a la persona que, por vergüenza, no pide limosna públicamente.

VICARÍA: Cargo de vicario.// Territorio a que alcanza su jurisdicción.// Despacho o residencia del vicario.

VICARIO: Se aplica a la persona que hace las veces de otra substituyéndola en su papel o función. Se dice especialmente que el Papa es el vicario de Dios en la tierra.// En las órdenes religiosas, monje o monja que substituye a un superior en caso de ausencia.// Segunda superiora en algunos conventos de monjas.// Juez eclesiástico nombrado por el prelado, que ejerce la jurisdicción ordinaria. El que la ejerce en toda la nación se llama "vicario general", y el que la ejerce solamente en un partido, "vicario foráneo".// Cura párroco.// (masc., en pl.) Sueldacostilla (planta liliácea).// (en fem.: "Vinca rósea"; Cuba) Planta apocinácea de jardín con flores blancas o rosadas con el centro de color carmín.

VICISITUDINARIO: Se aplica a las cosas que suceden en orden alternativo.

VILLA: Hotel. Casa con jardín.// Designó primero un pueblo pequeño y luego una población más importante que un pueblo.// Ahora se emplea, por motivos históricos, en la designación de algunas poblaciones, tanto grandes como pequeñas.

VINAJERA: Cada una de las dos jarritas que contienen, respectivamente, el agua y el vino que se emplean en la misa.// (en pl.) Conjunto de las dos jarras y la bandeja o recipiente que las contiene.

VINCULAR: Unir con vínculos una cosa a otra.// Hacer depender una cosa de otra determinada, de modo que ha de correr la misma suerte que ella.// Sujetar ciertos bienes su propietario a perpetuidad, generalmente en su testamento, a determinada sucesión o determinado uso.

VÍNCULO: Lazo. Ligadura. Algo que une una cosa a otra. En lenguaje corriente actual se aplica sólo a cosas inmateriales: "vínculos de sangre, espirituales, de parentesco, históricos, raciales...".// (Derecho) Sujección de una propiedad, por disposición de su dueño, a ser transmitida a determinados herederos y en determinada forma, o a determinada finalidad, por ejemplo, benéfica.// Conjunto de bienes sujetos a un vínculo.

VINDICAR: Vengar.// Defender la buena fama de alguien a quien se ataca injustamente.// (Tribunales) Reivindicar.

VIRA: Especie de flecha delgada y muy aguda.

VIRATÓN: Vira grande.

VIRIL: Vidrio que se pone delante de algunas cosas para preservarlas sin ocultarlas.// Custodia pequeña que se pone dentro de la grande.

VIRREY: Título de los gobernadores de algunos territorios dependientes de una metrópoli, que gobiernan en representación del rey.

VÍSPERA: Una de las divisiones del día entre los antiguos romanos, correspondiente al crepúsculo de la tarde.// Día que antecede a uno de fiesta o a uno en que ocurre o se conmemora o celebra algo.// Tiempo que precede a cierta cosa.// Una de las horas del "oficio divino", que se dice después de nona y que antiguamente solía cantarse hacia el anochecer.

VIZCONDE: Persona que un conde ponía para hacer sus veces en algún territorio.// Título nobiliario inmediatamente inferior al de conde.

VOLADIZO: Se aplica a los elementos de construcción que sobresalen de la pared.

VOTIVO: Ofrecido como voto o exvoto: "lámpara votiva".

YELMO: Casco. Parte de la armadura de guerra que cubría la cabeza y el rostro.

YERMO: Despoblado.// Erial. Se aplica al terreno sin árboles y no cultivable o no cultivado.

YUSO: Ayuso. Abajo.

ZABRA: Barco de dos palos, de cruz, que se usaba en las costas de Vizcaya.

ZAGUÁN: Entrada. Patio. Portal. Vestíbulo. Pieza en las casas inmediata a la puerta de la calle.

ZAMBRA (1): Fiesta bulliciosa con baile, que se hacía entre los moriscos. Se emplea ahora con el mismo significado en “zambra gitana”.// (Armar, mover una z.) Bulla o jaleo promovidos por gente que se divierte.// O, por extensión, ri-ñendo de cualquier manera.

Zambra gitana: Fiesta con baile de los gitanos.

ZAMBRA (2): Especie de barco que usan los moros.

Liburu hau GANBOA Centro Gráfico inprimategian
eman da argitara abenduaren 23an, 500 aleko tirada
izan du. Liburuaren hizki-mota Helvetica da.

